ANDRÉ CASTELOT

NAPOLEON

Traducere din limba franceză
de
S. ANTONIU, L. ALTBUCH

VOLUMUL AL DOILEA

ANDRÉ CASTELOT

NAPOLEON

Librairie Académique Perrin
Paris, 1968

ANDRÉ CASTELOT

NAPOLEON

EDITURA POLITICĂ • BUCUREȘTI • 1970

Domnului Amiral Cabanier,
mulțumită căruia am putut vizita
Sfînta Elena
A. C.

VOLUMUL AL DOILEA

O PUTERE SUPERIOARĂ MĂ ÎMPINGE
SPRE O ȚINTĂ NECUNOSCUTĂ MIE ; CÎTĂ VREME
N-AM ATINS-O, SÎNT INVULNERABIL, DE NECLINTIT ;
DE ÎNDATĂ CE NU-I VOI MAI FI NECESAR,
ȘI O MUSCĂ VA FI DE AJUNS CA
SĂ MĂ RĂSTOARNE.

Napoleon

N A P O L E O N

1

COROANA DE FIER

O CÎRMUIRE NOU-NĂSCUTĂ
TREBUIE SĂ STRĂLUCEASCĂ
ORBITOR.

Napoleon

Napoleon este împărat.

La Notre-Dame, în picioare, îmbrăcat în strălucitorul costum de încoronare, cu spatele spre papă și altar, cu fața la asistență, surîde înduioșat și măreț. Fostul elev de școală militară Buonaparte, cel din cauza căruia „exercițiul nu ieșea niciodată bine", s-a încoronat singur. El privește spre Josefina, iar dînsa înaintează spre el emoționată, cu trena somptuoasei mantii de hermină susținută de fiica ei și de cele două cumnate. Lacrimile împărătesei picură pe mîinile împreunate, „pe care ea le ridica mai mult spre soțul ei decît spre Dumnezeu", după cum a spus Laura d'Abrantès.

Împăratul face acum primul său gest de suveran. El ia cu „o încetineală grațioasă" coroana soției sale, și-o pune un moment pe cap, ca și cum ar fi vrut în felul acesta să-i confere *strălucirea împărătească,* apoi o așază „cochet" pe fruntea scumpei sale creole.

Josefina s-a ridicat și amîndoi, urmați de papă, se îndreaptă spre tronurile lor, cocoțate în chip curios în vîrful unei construcții ridicate ad-hoc în mijlocul naosului. Izbucnesc strigăte de *trăiască*. Privirea lui Napoleon o întîlnește pe cea a Laurei. Își amintește oare în clipa aceasta de rîsul nebunesc al micuței domnișoare *Loulou* din dimineața zilei de 28 octombrie 1785, cînd îl văzuse ca tînăr ofițer, înfipt în cizmele sale înalte? „Motanul încălțat", cum îl numise ea atunci rîzînd — și acest rîs îl rănise —, „motanul încălțat" devenise în acea zi de 2 decembrie 1804 împăratul francezilor!

Laura își mai amintea și de trăsura în care Napoleon exclamase cînd doamna Permon îl adusese de la Saint-Cyr :

— Ah! De-aș fi eu stăpînul!...

„Doar chipul meu amintea trecutul — va povesti mai tîrziu Laura, chiar fără cuvinte și fără intenție, așa cum un parfum sau o melodie ne evocă zilele de altădată".

Iată-i pe împărat și împărăteasă ajunși la tronurile lor, pe platforma urîtei estrade. Papa îi binecuvîntează rostind aceste cuvinte :

— Fie ca Iisus Hristos, regele regilor, stăpînul stăpînilor, care trăiește și domnește împreună cu Dumnezeu-Tatăl și cu Sfîntul Duh în vecii vecilor, să vă întărească pe acest tron al Imperiului și să vă facă să domniți cu El în împărăția sa veșnică.

Apoi papa îl îmbrățișează pe noul împărat și strigă :

— *Vivat Imperator in aeternum!*

— Trăiască împăratul! Trăiască împărăteasa! — răspunde asistența într-o lungă ovație care răsună sub bolți.

Interminabila slujbă odată încheiată, papa se îndreaptă spre sacristie. Preferă să nu audă jurămîntul civil pe care Napoleon, cu voce puternică, îl va rosti cu mîna pe Evanghelie, jurămînt pe care, de altfel, el nu-l va putea respecta :

— Jur să păstrez integritatea teritoriului Republicii, să respect și să fac să fie respectate legile Concordatului și libertatea cultelor ; să respect și să fac să fie respectate egalitatea în drepturi, libertatea politică și civilă, irevocabilitatea vînzărilor de bunuri naționale ; să nu prelev nici un impozit și să nu stabilesc nici o taxă decît în virtutea legii, să mențin instituția Legiunii de Onoare ; să

guvernez numai spre interesul, fericirea și gloria poporului francez.

Apoi maestrul de ceremonii proclamă pe un ton maiestos :

— Prea-gloriosul și prea-augustul Napoleon, împărat al francezilor, este uns și întronat !

În ajun, trebuie s-o amintim, președintele de Neufchâteau îl felicitase pe noul împărat pentru a fi „adus la liman corabia republicii". Napoleon o adusese la liman pentru a o trage pe uscat. Nu se va mai vorbi de republică. Cuvîntul va mai rămîne încă trei ani pe monede, apoi va dispărea, după pacea de la Tilsit. În acea zi a încoronării, națiunea a redevenit „poporul" : *poporul meu*, va spune împăratul, iar cetățenii — „supuși credincioși". Se revine la vechea rînduială. Așa, cel puțin, e mai cinstit : încoronarea pune capăt unei fățărnicii...

În timp ce la arhiepiscopie sanctitatea-sa „admite ca clerul din Paris să vină să-i sărute picioarele", Napoleon iese din catedrala Notre-Dame. O salvă de o sută una lovituri de tun începe... Dar Napoleon se încruntă zăuzind o fanfară militară, plasată în piață, interpretînd o arie la modă pe care tot Parisul o fredona pe atunci :

Așa jucînd și chefuind
Nu te-am văzut nicicînd,
N-ai tras nicicînd, eu cred,
Așa un zaiafet.

Să fie vorba de o nefericită întîmplare, sau de o glumă proastă a capelmaistrului ? Oricum, parizienii izbucnesc în hohote de rîs.

Se lasă noaptea. Sub un cer plumburiu vestind zăpada, lungul cortegiu, încadrat de cinci sute de făclieri, ia calea Tuileriilor, trecînd pe bulevarde și prin Piața Concordiei, luminate strălucitor de felinare colorate și lampioane. Ca și la dus, ciorchini de paji în verde și auriu se agață în fața și în spatele trăsurii trase de opt cai șargi, adevărată raclă înzorzonată cu ramuri de măslin și de laur, acvile, frunze de palmier, steme, coroane, figuri alegorice și albine. E „o întreagă lume în mișcare" ! Trompetele și timpanele carabinierilor sînt urmate de cuirasieri, de vînători

călare, mameluci și un interminabil șir de calești în care au luat loc membrii familiei imperiale și demnitarii. Doamna Letiția continuă să stea îmbufnată la Roma..., ceea ce nu-l va împiedica pe David s-o „lipească ca pe o firmă" pe celebrul său tablou ce reprezintă, de altfel, mai mult încoronarea Josefinei decît pe cea a lui Napoleon.

— O să fie mai drăguț așa, îi spusese creola pictorului.

Reintrînd în apartamentele sale, împăratul trece pe dinaintea doamnelor de la curte, care poartă încă ținuta cerută de etichetă.

— Doamnelor — exclamă el rîzînd —, datorită mie sînteți așa de fermecătoare.

În ochii lui, cea mai „fermecătoare" este Josefina, și el îi cere să nu-și scoată coroana în timpul cinei în doi.

*

* *

În tot cursul acestui decembrie, Parisul e într-o continuă sărbătoare și petrecere. Numai cerul nu participă la veselie : frig, ninsoare, ploaie și vînt se perindă într-una. Vremea nu se potolește nici cu prilejul decernării ordinelor, la trei zile după încoronare : rafale înghețate transformă serbarea într-o adevărată învălmășeală ! Lumea se miră și pare aproape surprinsă constatînd că Napoleon nu reușește să reglementeze și vremea... Oare nu l-a obligat el, cu un simplu gest, pe urmașul Sfîntului Petru să vină la Paris ? Pînă și regaliștii au amuțit uluiți, iar la 27 decembrie Napoleon va putea pe drept cuvînt să spună la deschiderea sesiunii legislative :

— Dacă moartea nu mă va surprinde în toiul activității mele, sper să las posterității o amintire care să fie întotdeauna un exemplu sau un reproș pentru cei ce-mi vor urma.

Împăratul însuși a ajuns să se minuneze de ascensiunea lui și, în cursul ceremoniei de încoronare, a fost auzit spunîndu-i fratelui său :

— Ah ! Joseph, dacă tata ne-ar vedea !

Cîteva săptămîni mai tîrziu, Senatul dezvelește statuia lui *Napoleon I în ținută de împărat roman*. Precizare înțeleaptă, căci suveranul era reprezentat gol pușcă... La

26 septembrie 1791, președintele Adunării legislative, considerînd că Ludovic al XVI-lea era doar „primul funcționar al națiunii", ordonase să se scoată din sala de ședințe tronul devenit de acum înainte inutil... Astăzi tronul a reapărut, iar noului împărat i se ridică statuie în viață fiind !

Dar entuziasmul nu depășește noile frontiere ale imperiului. Încă la 3 septembrie 1804, țarul scria trimisului său în Anglia, contele Novosiltev : „Primul obiectiv al maiestății-noastre imperiale este de a reduce Franța la vechile sale limite". De altfel, la începutul lunii noiembrie 1804, Austria va semna cu Rusia o *convenție intimă* care o va duce, spre nenorocirea ei, pînă la cîmpul de bătaie de la Austerlitz...

Pe scurt, coaliția ia ființă. Totuși, exact la o lună după încoronare, la 2 ianuarie 1805, Napoleon, fără a-și face prea multe iluzii, oferă regelui Angliei pacea în termenii următori :

„Iubite frate, chemat fiind la tronul Franței prin grația providenței și prin sufragiile Senatului, ale poporului și ale armatei, primul meu sentiment este dorința de pace. Nu consider dezonorant să fac primul pas. Am dovedit, gîndesc, îndeajuns întregii lumi că nu mă tem de nici unul din sorții războiului... Pacea este dorința inimii mele, deși războiul nu a fost niciciînd potrivnic gloriei mele. O conjur pe maiestatea-voastră să nu-și refuze fericirea de a oferi ea însăși pacea lumii... Lumea este destul de mare pentru ca cele două națiuni ale noastre să poată trăi în ea..."

Nu e greu de ghicit tonul vag al răspunsului britanic. „Atîta timp cît Galia va sorbi Rinul", atîta timp cît Napoleon va poseda Anvers-ul, acest pistol îndreptat spre inima Angliei, „iubitul frate" va refuza „fericirea de a oferi pacea lumii" — cu atît mai mult cu cît Napoleon se pregătește să plece la Milano pentru a-și pune pe cap coroana de fier a Italiei. Aliații au astfel pretextul menit să cimenteze viitoarea lor coaliție.

Italia continua să rămînă o republică, avîndu-l drept președinte pe Napoleon. Împăratul francezilor consideră această situație ca o anomalie, căreia trebuie să i se pună capăt cît mai curînd... El oferă tronul italian mai întîi lui Joseph, punînd viitorului rege al Italiei condiția formală

de a renunța la coroana Franței. Joseph, care se poartă de parcă ar fi fiul „împăratului Charles Bonaparte", refuză să abdice de la ceea ce numește, cu toată seriozitatea, drepturile sale „născute din dorința poporului"... Atunci Napoleon se adresează lui Louis, pe care-l convoacă la Tuileriі împreună cu Hortensia.

— Politica mea — le declară el — cere să-l adopt pe fiul tău mai mare pentru a-l numi rege al Italiei.

Îndată, chipul jalnicului Louis se întunecă :

— Nu voi consimți niciodată ca fiul meu să fie mai mult decît mine !

După ce se indignează în fața unei imbecilități atît de flagrante și de neînțeles, împăratul încearcă să-și convingă fratele să fie mai rezonabil.

— Fiul tău va rămîne în Franța pînă la majorat ; el va avea o casă franceză și una italiană... Numirea fiului tău ca rege al Italiei este unicul mijloc de a evita războiul cu Austria și de a păstra Italia.

Dar Louis rămîne neclintit. Atunci împăratul dă frîu liber mîniei sale :

— E o pacoste pentru mine să am o familie care ia atît de puțin parte la munca și la greutățile mele. Mă faceți să simt în fiecare zi nefericirea de a nu avea un copil. Aș fi putut prea bine să mă lipsesc de frații mei punînd pe fruntea mea această coroană și dacă n-aș fi vrut să evit un război, aș fi făcut-o pînă acum !

Plin de amărăciune, continuă :

— Aș fi fericit dacă n-aș avea niciodată nevoie să aștept sau să sper ceva de la voi !

Napoleon se îndreaptă, în sfîrșit, spre Lucien, căruia îi propune coroana italiană cu condiția de a consimți să divorțeze. Demn, acela care în brumar și-a ajutat fratele să pună mîna pe putere refuză... Napoleon, furios de atitudinea clanului său, va fi obligat să-și pună el însuși coroana și să-l numească viceregе pe fidelul Eugen de Beauharnais. Firește, fiul Josefinei va trebui să se considere un fel de prefect și să manifeste cît mai puțină inițiativă.

„Nu pot să-mi exprim îndeajuns nemulțumirea ce mi-o provoacă faptul că te pronunți asupra unor chestiuni ce mi le-am rezervat — îi va scrie împăratul la 6 august 1805. — Iată trei cazuri în decursul unei singure luni...

Dacă ţii la stima şi prietenia mea, sub nici un pretext, chiar dacă asupra Milanului ar plana ameninţarea să cadă luna, să nu faci nimic care nu e de competenţa dumitale. Cred că am dreptul la încrederea dumitale pentru ca în probleme importante, chiar din acelea ce te privesc, să consideri necesar să aştepţi părerile mele..."

Napoleon vrea totuşi să-şi ofere luxul de a-şi pune el însuşi pe cap coroana de fier, şi pleacă cu Josefina la Milano. Trecînd prin Troyes, el o părăseşte pe împărăteasă şi „grosul bagajului imperial" pentru a se duce la Brienne, unde se va lăsa cuprins de amintirile sale de şcolar. Îşi oferă astfel două zile de vacanţă între două încoronări...

Doamna de Brienne îl primeşte la castel şi îl conduce în „Camera regelui", la patul în faţa căruia, pe cînd era doar un mic cadet în primele clase, rămăsese cu gura căscată de admiraţie.

— Vindeţi-mi castelul — îi cere el stăpînei casei. — Şi văduvă şi fără copii, ce reprezintă Brienne pentru dv.? Pentru mine ar fi foarte mult.

— Pentru mine este totul — răpunde ea.

A doua zi el hoinăreşte prin grădină şi prin clădirile fostei şcoli. Apoi, întristat de paragina acestor locuri, încalecă brusc pe calul său arab şi iese din Brienne pe drumul spre Bar-sur-Aube. Goneşte peste cîmpuri într-un galop năprasnic, „ca un elev sau ca un împărat în libertate". Vrea să revadă locurile pe care „elevul-cadet Buonaparte" le cutreierase odinioară atît de des. Curînd se pierde în depărtări. Caulaincourt, Canisy şi suita sa îl caută timp de aproape trei ore. În cele din urmă, un foc de pistol tras în aer de marele scutier îl readuce pe Napoleon printre ofiţerii săi. Se apropie de ei rizînd, „fericit că el, stăpînul a patruzeci de milioane de oameni, a fost propriul său stăpîn timp de trei ore!" Calul său este o apă tot, botul şi nările îi sîngerează. Fostul bursier al regelui trebuie să fi străbătut — după aprecierile lui Caulaincourt — vreo cincisprezece leghe. Unde a fost? Nici el nu ştie! A galopat prin păduri, a străbătut cîmpii, a trecut prin sate. A zărit în depărtare silueta castelului din Brienne, şi această imagine cunoscută „i-a călăuzit întoarcerea".

Se va afla mai tîrziu că se oprise în faţa colibei tuşei

Marguerite, care vindea odinioară ouă și lapte copiilor de la școală. Istoria — în cazul de față *Memoriile* lui Constant — pretinde că Napoleon s-ar fi adresat bătrînei fermiere :

— Bună ziua, tușă Marguerite, nu ești curioasă să-l vezi pe împărat ?

— Ba da, domnule, aș fi foarte curioasă ; ca dovadă, iată un coșuleț cu ouă proaspete pe care le voi duce doamnei, și apoi voi rămîne la castel pentru a încerca să-l zăresc pe împărat. Nu-i vorbă, n-o să-l văd azi atît de bine ca altădată, cînd venea cu camarazii lui să bea lapte la tușa Marguerite...

— Cum, tușă Marguerite, nu l-ai uitat pe Bonaparte ?

— Să-l uit ? Bunul meu domn ! Credeți că poate fi uitat un astfel de tînăr, care era cuminte, serios și chiar uneori trist, dar întotdeauna bun cu oamenii sărmani ? Nu sînt decît o țărancă, dar aș fi jurat că o să ajungă departe.

— Și a ajuns, nu ?

— Cum de nu !

Tușa Marguerite l-a recunoscut, pare-se, pe *Napoleone* cînd acesta i-a cerut pe tonul de altădată :

— Hai, tușă Marguerite, ia adă niște lapte, ouă proaspete, că murim de foame.

Bineînțeles, după gustarea frugală, inevitabila pungă plină cu napoleoni de aur căzu în poala bătrinei fermiere...

Către amiază, înainte de a se urca înapoi în trăsură, el privește cîmpia ce se întinde spre Rothière și murmură :

— Ce frumos cîmp de luptă ar fi aici !

Pentru a revedea acest cîmp de luptă, va trebui să aștepte nouă ani — și atunci va avea întreaga Europă contra lui. În acea dimineață — dimineața zilei de 1 februarie 1814 —, înainte de a porni spre Rothière, unde avea să fie învins, va evoca din nou amintirile sale de bursier al regelui și va fi auzit oftînd :

— Puteam oare pe atunci să mă gîndesc că va trebui să apăr Brienne contra rușilor ? [1]

[1] În fața primăriei din Brienne a fost ridicată acum un secol o statuie de bronz. Sculptorul — Rochet — l-a reprezentat pe elevul Bonaparte ținînd într-o mînă *Vieți paralele* de Plutarh. Pe soclu doar o inscripție : *„Brienne este patria mea, și aici am încercat primele mele impresii de om"*.

*
* *

La Lyon, timp de patru zile, Napoleon își joacă foarte bine rolul de suveran. I se adresează discursuri, e tămîiat, i se dedică versuri. El inaugurează, vizitează, prezidează, semnează decretul care acordă titlul de prinț cumnaților săi Bacciochi și Borghèse — de altfel acesta din urmă îl avea deja... —, își aruncă, poate, ochii asupra frumoasei Emilie Pellapra, pe care o primește în „audiență particulară" — urmașii tinerei femei au afirmat acest lucru, dar fără dovezi...

Și mereu, astăzi la Lyon și mîine la Milano sau la Paris, între două serbări, după o trecere în revistă sau în seara unei recepții, ordinele sale privind problemele cele mai diverse pornesc în toate direcțiile :

„Maiestatea-sa n-a intrat în curtea nici unui liceu fără a vedea de îndată numeroase femei la ferestre. Acest sistem este primejdios nu numai din punctul de vedere al economiei..."

Pentru el problema învățămîntului este capitală :

„Nu va exista situație politică stabilă dacă nu există un corp didactic cu principii fixe. Cîtă vreme nu se va învăța încă din copilărie dacă trebuie să fii republican sau monarhist, catolic sau ateu..., statul nu va fi o națiune..."

El dictează mai departe :

„Prefer să văd copiii dintr-un sat în mîinile unui călugăr care nu știe nimic altceva decît catehismul său și căruia îi cunosc principiile, decît în mîinile unui semidoct care nu are nici o bază pentru morala lui și nici o idee stabilă... Un călugăr ignorantin este de ajuns pentru omul din popor".

Îl preocupă și o altă problemă, mai personală, cea a economiilor :

„Intenția mea — îi scrie el lui Caulaincourt — este ca de acum încolo călătoriile mele să nu greveze tezaurul public. Toate transporturile și cheltuielile de călătorie vor fi finanțate de vistiernicul meu din fondurile ce vă sînt acordate prin buget. Călătoria mea și a împărătesei în Belgia m-a costat 400 000 de franci pentru transporturi,

fără a include cheltuielile de poștă. Faceți-mi un raport asupra cheltuielilor de transport necesare pentru călătoria mea la Milano..."

Atacurile mai mult sau mai puțin perfide ale presei nu limpezesc apele, ci le tulbură. Aceasta constituie pentru Napoleon o permanentă grijă. El scrie la 22 aprilie, din Chambéry : „Domnule Fouché, ziarele se complac, în toate împrejurările, în a exagera luxul și cheltuielile curții, ceea ce determină publicul să facă calcule ridicole și nesăbuite. Intenția mea este deci să-i convocați pe redactorii ziarelor *Le Journal des Débats, Le Publiciste, La Gazette de France,* care sînt, pare-se, cele mai răspîndite, pentru a le declara că dacă vor continua să nu fie altceva decît ecoul ziarelor și buletinelor engleze și să alarmeze fără încetare opinia publică, repetînd în mod stupid buletinele de la Frankfurt și Augsburg fără discernămînt și fără judecată, nu vor avea viață lungă ; că vremea revoluției s-a dus și că în Franța nu mai există decît un partid..."

Patru zile mai tîrziu, el scrie : „Reforma ziarelor va avea loc în curînd, căci este prea stupid să avem ziare care nu oferă decît inconvenientele libertății presei, fără avantajele acesteia".

O lună mai tîrziu : „Ziarele reprezintă un lucru important. Nu se poate spune azi că ar fi răuvoitoare, dar sînt prea stupide ; ele scriu fără nici un scop, și principalele ziare nu vădesc nici un fel de zel față de guvern. De altfel, *Journal des Débats, Lois du pouvoir exécutif, Actes du Gouvernement* sînt titluri ce amintesc prea mult revoluția. *La Gazette de France* este un titlu nimerit. Titlul *Journal de Paris* este și el potrivit ; nici titlul *Bulletin de l'Europe* nu este rău ; cel de *Courrier français* de asemenea ; căci nu sînt de părere că trebuie să avem un singur ziar ; dar aș vrea o organizare fără cenzură, căci nu vreau să fiu răspunzător de tot ce pot să spună ziarele. Aș vrea, zic, ca redactorii ziarelor menținute să fie oameni atașați... Ca spiritul acestor ziare să fie îndreptat în sensul de a ataca Anglia în felul ei de a fi, în obiceiurile, literatura, alcătuirea ei. Geoffroi nu este recomandabil decît din acest punct de vedere, iar Voltaire ne-a făcut cel mai mare rău predicîndu-ne atît de mult anglomania".

Napoleon se va ocupa și de distracțiile publice — de altfel, de cîte nu se ocupă el ? — și îi va scrie lui Champagny : „Mai mulți prefecți au scris și au tipărit circulare ce interzic să se danseze în apropierea bisericilor. Nu știu unde poate duce aceasta. Dansul nu este ceva rău. Vor oare să ne întoarcem la vremea cînd li se interzicea sătenilor să danseze ?“

*
* *

De la 24 la 29 aprilie stă la Torino. La 1 mai, dintr-o cochetărie izvorîtă din gloria trecută, îmbracă uniforma pe care o purta la Marengo, inclusiv pălăria cu ceaprazuri, înnegrită de scurgerea vremii, nerenunțînd nici la sabia republicană [1], și o trage pe Josefina pe cîmpul de luptă, unde o divizie execută retrospectiv mișcările înfăptuite de armată la 14 iunie 1800. Un „freamăt de durere“ trece prin rîndurile de ostași cînd împăratul, în discursul rostit pentru a comemora acest pelerinaj, pomenește numele lui Desaix, al cărui corp va fi transportat curînd la așezămîntul Marele Saint-Bernard [2].

La 6 mai, la Alexandria, Napoleon se pregătește să-l primească pe fratele său Jérôme, cu care este în cele mai proaste relații. Această întrevedere va avea loc după zece zile de tratative.

Cel mai tînăr dintre frații Bonaparte — are cu cincisprezece ani mai puțin decît Napoleon — este cu adevărat un personaj nostim. Cînd împlinise șaisprezece ani, fratele său, pe atunci prim-consul, îl numise aspirant de marină. În această calitate se îmbarcase pe vasul „Le Foudroyant“, care s-a îndreptat spre Santo Domingo, unde a asistat ca spectator pașnic la recucerirea orașului Port-au-Prince, ceea ce i-a adus gradul de sublocotenent de marină. Dar

[1] Ținuta de la Marengo — minus mantaua — va fi ulterior dată lui David pentru a picta celebra „Trecere a muntelui Saint-Bernard“.

[2] Sînt în posesiunea documentului prin care Denon aducea la cunoștința împăratului, aflat pe atunci la Milano, că la așezămînt totul era pregătit pentru înhumarea lui Desaix. Chiar pe marginea scrisorii, Napoleon a scris cîteva rînduri prin care ordona transferarea corpului. (Vezi capitolul *Izvoare.)*

uniforma părîndu-i-se prea puțin impopoțonată, Jérôme, spre stupefacția amiralului său, preferă să arboreze o superbă ținută de ofițer de husari ai lui Berchiny : pantaloni, dolman și șubă de culoarea cerului peste un veston purpuriu. Femeile nu mai puteau de admirație văzîndu-l astfel costumat..., cu atît mai mult cu cît Jérôme nu era de loc băiat urît. Napoleon îl avansase atunci la gradul de căpitan.

La optsprezece ani — se afla pe atunci în rada insulei Martinica — i se încredință cu curaj comanda unui bric. Ajuns „cel mai mare" peste vas, el se grăbi — cum războiul între Franța și Anglia fusese declarat — să-și trimită vasul în foc..., după care îl lăsă în plata domnului, pentru a pleca să viziteze Statele Unite, unde a contractat pretutindeni datorii considerabile.

Fratele cetățeanului prim-consul era pur și simplu dezertor ! După ce nu luase războiul în serios — aceasta fiind cea mai moderată expresie ce se poate folosi —, el avea să dea dovadă de aceeași ușurătate și în privința căsătoriei sale. Fără autorizația fratelui său ori a doamnei Letiția — nu era încă major —, Jérôme se căsători cu grațioasa Elisabeth Patterson, *frumoasa din Baltimore*, și, continuînd să împrumute fără nici un scrupul mii de dolari de la reprezentanții francezi, se dărui cu frenezie bucuriilor dragostei, alături de soția sa.

Napoleon, care se pregătea pe atunci să se urce pe tron, fu cuprins de o mînie de nedescris aflînd despre noua poznă a descreieratului tînăr. Dar ce putea face ? Între cei doi frați se întindea Atlanticul...

Atrași de purpura imperială, doamna și domnul Jérôme Bonaparte debarcară în primăvara anului 1805 la Lisabona. Urmînd instrucțiunile stăpînului său, însărcinatul cu afaceri al Franței le aduce la cunoștință că ține la dispoziția fratelui „maiestății-sale imperiale" un pașaport, dar că îi este riguros interzis „femeii care îl însoțește" — acestea sînt cuvintele folosite de împărat — să pășească pe teritoriul imperiului. „Să nu fie lăsată — mai precizase Napoleon — să debarce la Bordeaux și să i se notifice ordinul de a se întoarce în America. În notificarea ce-i va fi făcută, să fie numită *domnișoara Patterson*. Vă dați seama cît de tare mă interesează această problemă".

Jérôme ia atunci hotărîrea de a veni să se arunce la

picioarele fratelui său ; este convins, după cum își asigură soția. că va obține iertarea și recunoașterea căsătoriei lor. După ce se sărută și își jură dragoste veșnică, cei doi soți se despart...

Ei nu aveau să se mai revadă niciodată !

Aflînd de apropiata sosire a vinovatului în Italia, împăratul se teme de reacțiile indulgente ale iubitoarei madre și îi scrie acesteia pentru a-i dicta atitudinea pe care va trebui s-o adopte față de Jérôme.

„Acest tînăr trebuie tratat cu asprime dacă, în unica întrevedere ce i-o voi acorda, se dovedește prea puțin demn de numele pe care-l poartă și dacă stăruie în a voi să continue legătura sa. Dacă nu este dispus să spele dezonoarea aruncată asupra numelui meu prin faptul că și-a părăsit drapelul și pavilionul pentru o mizerabilă femeie, îl voi părăsi pentru totdeauna".

Înainte ca Jérôme să ajungă pînă la el, împăratul îi scrie din Alexandria fratelui său, precizîndu-i că „nu există greșeală pe care o căință adevărată" să nu o poată șterge în ochii săi. Dar — și aceasta este chestiunea primordială — cum să se anuleze această stupidă căsătorie ? Napoleon nu-și face probleme din atîta lucru : „Căsătoria ta cu domnișoara Patterson este nulă în fața religiei ca și în fața legii. Scrie-i domnișoarei Patterson să se înapoieze în America. Îi voi acorda o pensie viageră de șaizeci de mii de franci, cu condiția ca în nici un caz să nu poarte numele meu. Anunț-o tu însuți că n-ai putut și nu vei putea să schimbi situația. Căsătoria astfel anulată prin propria ta voință îți va reda prietenia mea, voi reveni la sentimentele ce ți le-am purtat de cînd erai copil, sperînd că te vei dovedi demn de aceasta prin grija pe care o vei arăta pentru a merita recunoștința mea și a te distinge în rîndurile armatelor mele".

Pus la curent cu hotărîrea luată de împărat, juristul Cambacérès este contrariat de lipsa de jenă a fostului său coleg de Consulat. Căsătoria fratelui mezin al împăratului cu domnișoara Patterson i se pare perfect valabilă. „Nu pot fi de părerea dumneavoastră în privința lui Jérôme — îi răspunde Napoleon la 13 mai. — Dacă s-ar fi căsătorit în Franța, în fața unui ofițer al stării civile, ar fi fost necesară o hotărîre judecătorească pentru a anula căsătoria. Întrucît s-a căsătorit în străinătate, actul nefiind

înscris în nici un registru, minor, fără nici un fel de strigări, este vorba doar de o căsătorie asemănătoare celei între doi amanți care se unesc într-o grădină, pe altarul dragostei, în fața lunii și a stelelor. Se consideră căsătoriți, dar odată dragostea consumată, își dau seama că nu sînt..."

Timp de zece zile, cei doi frați negociază un aranjament, fără a se întîlni. Jérôme rezistă — a lupta zece zile împotriva lui Napoleon este o performanță !... —, dar în cea de-a unsprezecea zi cedează și se supune. În sfîrșit tînărul este primit și o oră mai tîrziu iese din cabinetul imperial „vizibil agitat", după cum ne spune un martor. Resemnat, Jérôme a părăsit orice speranță de a-și mai revedea soția — cu atît mai mult cu cît nefericita, respinsă de toate porturile europene, se va refugia în Anglia, unde va da naștere unui fiu... dovadă vie pentru dușmanii lui Napoleon a despotismului imperial. În schimb — la 2 iunie —, Jérôme va fi numit căpitan de fregată și împăratul îi va încredința comanda unei escadre, scriindu-i pe tonul cel mai serios din lume : „Nu te bizui pe numele ce-l porți, gloria cere să nu datorezi nimic decît meritelor tale". Jérôme va considera despăgubirea insuficientă. Cu de la sine putere el va aborda — hotărît lucru, e un obicei ! — o uniformă de căpitan de vas și își va atribui, în plus, titlul de *alteță imperială* ! Jérôme își va spori cheltuielile pînă într-atîta, încît Napoleon, în același an 1805, va scrie : „Intenția mea este să-l las să fie închis pentru datorii, dacă această alocație nu-i ajunge... Este de neînchipuit cît mă costă acest tînăr, care îmi produce numai neplăceri și nu e bun de nimic pentru sistemul meu".

După nouă luni de navigație ajunge în Antile, unde Jérôme va reuși să captureze unsprezece vase de comerț engleze. Nava sa — „Le Vétéran" — izbutind să ajungă la Concarneau în ciuda prezenței a patru fregate britanice, aceste fapte de arme îi vor aduce gradul de contraamiral și titlul de principe francez... Mai mult, împăratul îl va anunța că, fiindu-i anulată căsătoria, va fi logodit cu prințesa Caterina, fiica regelui Württembergului. Dar înainte de a se recăsători, Jérôme va trebui să se acopere de glorie, și împăratul îl va pune — vom fi atunci în ajunul campaniei din 1806 — în fruntea unui corp de armată ! Jérôme general va fi la fel de uluitor ca și Jérôme amiral...

El se va mulțumi să intre în orașe cucerite de trupele din subordinea sa, să distribuie insigna Legiunii de Onoare prietenilor săi, să facă datorii, să ducă o viață galantă.

*

* *

La 26 mai 1805 are loc încoronarea în domul din Milano, împodobit cu voal și crep — stilul gotic nu este mai apreciat în capitala Lombardiei ca la Paris. Josefina, care nu va fi încoronată, asistă la ceremonie dintr-o tribună. Împăratul trece prin galeria construită în scopul de a-i permite să ajungă de la palat la catedrala Sfîntul Ambrosie. Solul este acoperit cu covoare multicolore. A fost adusă de la Monza celebra coroană de fier, și noul rege al Italiei, pătrunzînd în *Duomo*, o ține în mînă ca pe o pălărie. Urmează demnitarii, purtînd, ca și la Notre-Dame, așa-numitele însemne ale lui Carol cel Mare. Coroana lombardă fiind depusă pe altar, Napoleon, după ce arhiepiscopul Milanului a binecuvîntat-o, „și-o pune pe cap, sau mai bine zis și-o îndeasă cu nădejde", rostind cuvintele sacramentale :

— *Dio me l'ha data, guai a chi la tocchera !* — Dumnezeu mi-a dat-o, vai de cel ce se va atinge de ea !

„Era de neînchipuit — ne spune un martor — expresia feței împăratului în acel moment : chipul lui radia de bucurie". Diplomații Prusiei, Spaniei, Bavariei, Portugaliei înmînează apoi „maiestății-sale regelui Italiei" cele mai înalte decorații ale țărilor respective.

În aceeași seară, în camera Josefinei, ale cărei ferestre dau spre domul ce strălucește cu mii de lumini, împăratul este de „o veselie nebună", își freacă mîinile și repetă rîzînd :

— Dumnezeu mi-a dat-o, vai de cel ce se va atinge de ea !

După cum a scris Chateaubriand, referindu-se la aceste zile de la Milano : „Un mare popor redeșteptat deschidea ochii pentru o clipă. Italia se trezea din somn și își amintea de geniul său ca de un vis divin". Ea are pentru prima dată după multe secole un suveran, străin poate, dar de un neam înrudit cu al său și care vorbește limba sa. Marii seniori se îmbulzesc să-i sărute mîinile și pe străzile din

Milano italienii pot fi văzuți aruncîndu-se la pămînt în momentul trecerii *regelui Napoleone*, în speranța — cel puțin așa strigă mulțimea — de a avea fericirea să fie striviți de trăsura lui... Din fericire, n-au fost victime.

Cardinalul Maury tremură în asemenea hal de teamă și de admirație în momentul cînd este primit de către împărat, încît Napoleon binevoiește să-l liniștească :

— Veniți-vă în fire, domnule cardinal !

— Sire — răspunde prelatul —, n-am tremurat în fața unui mare popor, dar tremur în fața unui mare om.

Cîteva zile mai tîrziu, Senatul republicii genoveze, la cererea dogelui său, solicită — cu douăzeci de voturi din douăzeci și două — alipirea de imperiu. Aflînd aceste vești, țarul va exclama :

— Acest om este nesățios, ambiția lui nu cunoaște margini, este un flagel pentru omenire, vrea războiul, îl va avea, și cu cît mai curînd cu atît mai bine !

Încă înainte de încoronare, aliații căzuseră de acord pentru formarea celei de-a treia coaliții. Rusia, luînd conducerea operațiilor diplomatice, trimisese emisari la Londra, Berlin, Stockholm și Viena. În afară de Prusia, care dorea să rămînă neutră — nu de plăcere, bineînțeles, ci din prudență —, toți făgăduiseră subsidii sau trupe pentru a se năpusti asupra noului imperiu. Austria — la 6 noiembrie 1804 — semnase o convenție cu țarul, promițînd să pună în linie de bătaie 235 000 de oameni.

Încoronarea lui Napoleon ca rege al Italiei era un temei suficient pentru a-l alarma pe împăratul Francisc, fostul stăpîn al unei părți a peninsulei. Franța și Austria nu aveau oare acum frontieră comună ? Viena avea interes, dacă nu voia să fie devorată, să se înarmeze ! La rîndul ei, Anglia, la 11 aprilie 1805, se lega cu Rusia printr-un tratat de alianță, „piatră unghiulară“ a edificiului care — în concepția țarului — se ridica pentru a reda pacea Europei. Trebuia construit un baraj — ca să nu spunem o pavăză — în calea expansiunii franceze. Înțeleptul tratat secret semnat de marile puteri accepta să lase Franței frontiera de pe Mosela și de pe Rin. Londra părea pe atunci că-și luase nădejdea de la Anvers. În schimb, se preciza că Italia, deși era un regat guvernat de un *napoleonid*, nu va trebui *niciodată* să se alipească Franței.

Pitt își pierde calmul la gîndul că Franța ar putea avea pretenția să transforme Mediterana într-un lac francez, să cucerească Imperiul otoman și să alunge Anglia din Indii ! Dacă Napoleon reușește să-și ducă proiectele la bun sfîrșit, Anglia va fi definitiv ruinată. Iată de ce Marea Britanie se vede obligată să păstreze Malta, pe care tratatul de la Amiens i-o smulsese. Pitt precizează : „Independența Levantului și a Egiptului, securitatea Italiei meridionale, a insulelor ioniene și a tuturor posesiunilor Imperiului otoman sînt esențial legate de necesitatea ca Malta să rămînă a Angliei".

Ce pretext va invoca Europa pentru a rupe pacea ? La 5 august 1805 Voronțov explică fără înconjur : „În ce privește motivarea și justețea unei coaliții contra lui Bonaparte, aceasta nu poate fi recunoscută decît ca justă și necesară, date fiind încălcările de către el ale tratatelor de la Amiens și Lunéville, încoronarea sa ca rege al Italiei, uzurparea Genovei și, în sfirșit, toate cîte pot fi așteptate de la îndrăzneala lui și de la puterea enormă și gigantică pe care și-a format-o și care amenință toată Europa".

Pentru moment, Napoleon nu este neliniștit peste măsură de tropăitul de cizme ce se aude dinspre Rusia sau Austria. Doborîrea Angliei i se pare a fi obiectivul său principal și ca atare el atribuie o importanță capitală mișcărilor și scopurilor trasate forțelor sale navale : „Ele vor avea o mare influență asupra destinelor lumii", afirmă împăratul. La începutul anului i-a trimis lui Villeneuve, comandantul flotei din Toulon, ordinul de a se îndrepta „în timpul cel mai scurt", cu toată escadra sa, spre Martinica. Amiralul trebuia să fi părăsit Mediterana înainte de 15 martie. Cu douăsprezece vase de război, șapte fregate și trei bricuri, el a primit ordinul de a-și alătura mai întîi, în fața portului Cadix, cele șase vase ale amiralului spaniol Gravina, apoi de a se îndrepta spre Martinica și de a-l întîlni acolo pe contraamiralul Missiessy și escadra lui, care venea din Rochefort. La rîndul său, amiralul Ganteaume, pe atunci la Brest, trebuia să pornească „în cel mai scurt timp posibil" spre Fort-de-France, cu escadra sa formată din douăzeci și unu de vase, șase fregate și două nave pentru transportul armamentului : „În prealabil

— specifica împăratul — trebuie îmbarcați pe fiecare vas cîte o sută cincizeci de oameni și pe fiecare fregată cîte optzeci. Veți avea grijă, în plus, ca echipajele să fie complete și ca garnizoanele să fie alcătuite din oameni sănătoși și în stare de luptă..."

Totuși, Ganteaume nu va putea executa ordinul primit : el se află blocat în portul Brest de o escadră engleză care patrulează în fața ieșirii din port și care este mai puternică decît își închipuie împăratul. Acesta transmite, într-adevăr, plin de antren, ordine după ordine : „Încercați să atacați și să capturați cele șapte sau opt vase de patrulare engleze. Adresați contraamiralului Gourdon, comandantul escadrei noastre de la Ferrol, alcătuită din patru vase și două fregate, precum și escadrei spaniole semnalul de a vi se alătura. Unindu-vă astfel cu aceste escadre, vă veți îndrepta pe drumul cel mai scurt spre insula noastră Martinica".

În total, escadrele reunite „în insula noastră Martinica" trebuiau să formeze o armadă de patruzeci pînă la cincizeci de vase de linie. De ce erau trimise astfel, fiecare în parte, să se reunească în îndepărtata Mare a Caraibilor ? Împăratul intenționa în felul acesta să-i deruteze pe englezi și să-l extenueze pe Nelson, pornit în urmărirea lui Villeneuve. Flota franceză, astfel adunată sub comanda lui Ganteaume, trebuia să revină în Europa, să atace vasele engleze ce se puteau afla dincolo de Ouessant, să forțeze apoi trecerea în Marea Mînecii și să ocupe în sfîrșit locul cel mai îngust al pasului Calais pentru a proteja viitoarea debarcare a armatei imperiale în Anglia... Acesta era planul urzit de Napoleon în primele luni ale anului 1805, plan pe care marinarii de azi îl apreciază ca fiind mai puțin extravagant decît l-au considerat unii.

Pentru el, a străbate de două ori Atlanticul pe vase cu pînze era un lucru la fel de simplu cum ar fi fost să ordone cîtorva brigăzi ușoare să se ascundă îndărătul unui mamelon și să surprindă inamicul ivindu-se la momentul potrivit pe un cîmp de luptă... „Încredințîndu-vă comanda unei armate atît de importante — îi explică împăratul lui Ganteaume — și ale cărei operații vor avea o influență atît de mare asupra destinelor lumii, contăm pe devotamentul, talentele și atașamentul dumneavoastră față de persoana noastră".

Devotamentul, talentele și atașamentul vor fi zădărnicite de curenți, de lipsa de vînt prielnic și de maree, care par să nesocotească planurile împăratului și să asculte de ordinele amiralității britanice : Villeneuve, întîrziat în deplasarea sa, nu găsește la Cadix întăririle spaniole așteptate. El nu descoperă în portul iberic decît cîteva „mizerabile vase", deservite de o nu mai puțin „mizerabilă adunătură" de mateloți. Missiessy nu se prezintă la întîlnirea din Martinica, la Fort-Royal ! Cît despre Ganteaume, acesta e mereu blocat la Brest. Puternica escadră britanică continuă să stea de pază la ieșirea din port. „Fiți sigur că englezii vor expedia parte din trupe și vase în America", îl asigură totuși împăratul pentru a-l liniști, deși nu are nici un fel de informații în acest sens, ba chiar îi precizează plin de optimism că inamicul „nu va păstra mai mult de 21 sau 22 de vase în fața Brestului". Napoleon — care dă ordine de la 500 de kilometri depărtare de Bretania — consideră că nu e nici o clipă de pierdut ! În tot cursul lunii aprilie 1805 el îi adresează lui Ganteaume mereu aceeași întrebare : de ce nu iese din port în timpul nopții ? Dar trec săptămîni și luni fără ca Ganteaume să încerce sau să reușească să ridice ancora.

„Cum e posibil — întreabă Napoleon stupefiat — ca el, care e la curent cu toate proiectele mele, să lase inamicul să apară fără a face nici o mișcare ?" Oare există o altă forță engleză în linia a doua, staționată îndărătul fregatelor, dincolo de Ouessant ? În acest caz, continuă împăratul, „de ce Ganteaume nu a alungat fregatele de patrulare pentru a afla ce este dincolo de ele" ? Firește, acestea sînt ordinele unui comandant de trupe terestre, după care nici un fel de vînturi sau furtuni nu trebuie să stînjenească înaintarea unei escadre, așa cum nici o aversă zdravănă nu trebuie să împiedice un corp de armată să ajungă în cantonament la ora stabilită. Totuși, Ganteaume, prudent și de loc curios, se ferește să părăsească portul unde stă atît de bine la adăpost...

La 6 iulie Napoleon părăsește brusc — și în mare grabă — Genova, plecînd spre Paris. Mergînd spre capitală, el este mereu obsedat de mișcările pe care trebuie să le execute escadrele lui, ascultînd de ordine transmise de corvete pe care împăratul e foarte mirat că nu le vede sărind pe valuri... De vreme ce trebuie să-și ia nădejdea de

la concentrarea din Martinica, regruparea va trebui să aibă loc în largul coastelor franceze ! Astfel, de la Saint-Cloud, la 20 iulie împăratul îi scrie lui Ganteaume : „Cînd veți primi această scrisoare, noi vom fi deja în persoană la Boulogne, și totul va fi îmbarcat, concentrat afară din radă, astfel încît va fi de ajuns să fim trei zile stăpîni pe mare, în condițiile meteorologice obișnuite ale anotimpului, pentru a nu avea nici o îndoială asupra reușitei... Dacă inamicul se rărește în fața dumneavoastră, înseamnă că e convins că ofensiva trebuie să vină din partea lui Villeneuve. Dejucați-i calculele luînd dumneavoastră înșivă ofensiva".

Lui Villeneuve, care trebuie să se fi întors acum de la întîlnirea ratată din Martinica, Napoleon îi indică planul său : de îndată ce flota combinată va face joncțiunea cu cele cincisprezece vase ale contraamiralului Gourdon, staționate la Ferrol, și, pe de altă parte, la Brest, cu cele 21 de vase ale lui Ganteaume va manevra în așa fel cu toate aceste forțe reunite, încît să lovească cele 70 de vase de patrulare britanice care continuă să stea de pază în Canal. Acestea formează o barieră care, din tabăra de la Boulogne, pare de netrecut.

Pe scurt, împăratul o repetă, flota franceză va trebui să pună stăpînire pe pasul Calais, fie chiar și numai pentru trei, patru sau cinci zile... Aceste cîteva zile, pe care Napoleon aproape că le cerșește amiralilor săi, trebuie să-i permită — cel puțin așa gîndește el — să invadeze în sfîrșit perfida Anglie.

2

„PIRUETA" DE LA BOULOGNE

PROFITAȚI DE FAVORURILE SOARTEI CÎND CAPRICIILE EI VĂ SÎNT PRIELNICE ; TEMEȚI-VĂ CA EA SĂ NU SE SCHIMBE : DOAR E FEMEIE.

Napoleon

Cînd, la 3 august, împăratul sosește la micul și fermecătorul castel din Pont-de-Briques, totul pare gata pentru invadarea insulelor britanice. Primele medalii comemorative ale debarcării în Anglia au și fost bătute ! Trupa teatrului Vaudeville a și primit ordin să se pregătească de îmbarcare, pentru a da reprezentații cu repertoriu francez la Londra !... Douăzeci de milioane de cartușe așteaptă să fie distribuite ostașilor din „armatele de pe coasta Oceanului". Lăzile ce vor fi transportate de șalupe și șalande în ziua „Z" sînt adunate la un loc, Napoleon a hotărît : debarcarea — pe un front lat de 200 de nave — va avea loc pe coastă, la 113 kilometri de Dover, chiar în locul unde debarcase odinioară Iuliu Cezar. Direcția : Londra prin Canterbury și Chatham. Poate — căci și acest lucru este prevăzut, după cum ne informează Albert Chatelle — englezii vor încerca „o ultimă apărare la 10 km de Londra, la Bleakheath, unde odinioară Cromwell pusese pe fugă trupele lui Carol I". Se discută

proiectele cele mai extravagante. Un membru al Academiei de ştiinţe propune mareşalului Davout, cu toată seriozitatea, crearea unui corp de „călăreţi pe marsuini". Echipamentul prevede şa, zăbală şi frîu. Pentru cazul că marsuinul, atras de vreo sardea, şi-ar răsturna călăreţul din şa, se recomandă ca acesta să fie înzestrat cu două băşici de înot...

Boulogne este în fierbere, ca şi întreaga Franţă, e cuprinsă de *febra războiului* — cum a botezat-o *Le Moniteur*. Moralul trupei este excelent şi disciplina stîrneşte admiraţia lui Maret, care-i scrie lui Talleyrand : „Ceea ce mă surprinde e liniştea profundă ce domneşte : nu vezi un om, dar ajunge o singură bătaie de tobă ca să apară zece mii... De fiecare dată cînd răsare soarele, toţi ochii se îndreaptă spre coasta alburie a Angliei, toate inimile blestemă marea şi-i ameninţă pe englezi... Se calculează, se presupune, se bănuieşte o apropiată debarcare..."

„Am aici mari armate — o anunţă împăratul pe „micuţa sa Josefina" —, mari flotile şi tot ceea ce mă poate face să-mi petrec vremea în chip plăcut. Mi-ar lipsi doar buna mea Josefina. Dar nu trebuie să-i spun aceasta. Ca să fii iubit, trebuie ca femeile să se teamă şi să se îndoiască de ascendentul lor".

Cum Napoleon s-a plîns în prezenţa lui Murat că nu vede la Boulogne „decît mutre mustăcioase", acesta se grăbeşte să-i propună cumnatului său „o frumoasă şi spirituală doamnă genoveză" care manifestă „cea mai vie dorinţă de a o vedea pe maiestatea-sa". Împăratul acordă „rîzînd" o întîlnire între patru ochi solicitantei... Şi tînăra genoveză — poate o oarecare doamnă Piatti, după cum ne sugerează Pierre-André Wimet — vine de patru sau de cinci ori să se întîlnească cu Napoleon în alcovul cu lambriuri din apartamentul său, situat la primul etaj al castelului.

Dar nu este vorba decît de un divertisment de război-nic. Împăratul nu e mai puţin absorbit de pregătirile sale. El declară ministrului Decrès : „Englezii nu ştiu ce-i aşteaptă ! Aici toate pregătirile merg bine ; dacă la trecere sîntem stăpîni pe situaţie timp de douăsprezece ore, s-a zis cu Anglia !"

Cu condiţia — totuşi ! — ca Villeneuve să binevoiască să sosească. Or, a doua zi după instalarea sa la Pont-de-

Briques, Napoleon află că Villeneuve, îndreptîndu-se spre Brest la 22 iulie pentru a-l elibera pe Ganteaume, s-a ciocnit cu flota sa franco-spaniolă de pînzele amiralului Calder. Deși — în ciuda pierderii a două vase spaniole — avea avantajul superiorității numerice, nefericitul comandant al escadrei combinate nu a cutezat să-i urmărească pe englezi, care s-au făcut nevăzuți. După aceea Villeneuve s-a retras la Vigo. Napoleon presupune că amiralul a acostat în port numai pentru a-și lăsa acolo rănițiii și că a pornit apoi spre Marea Mînecii, unde întreaga armată de invazie îl așteaptă „cu neliniște" : „Dacă n-ați pornit încă, atunci porniți — îi ordonă împăratul. — Îndreptați-vă cu îndrăzneală împotriva inamicului..." Mereu optimist, el precizează, în scopul de a-l liniști pe amiral : „Englezii nu sînt atît de numeroși cum credeți..., îi ținem pretutindeni cu sufletul la gură. Pentru mărețul scop de a favoriza o debarcare în acest stat care de zece secole asuprește Franța, putem muri cu toții fără a regreta. Acestea sînt sentimentele ce trebuie să-i anime pe toți soldații mei..."

La Boulogne, pentru a menține treaz spiritul de luptă al trupelor sale, Napoleon hotărăște să ordone un exercițiu de alarmă tocmai în momentul cînd soția mareșalului Ney dă un bal la Montreuil. „Alarma a fost generală — povestește regina Hortense — ; fiecare voia să fugă și era desperat că se află la bal tocmai în momentul trecerii în Anglia. O mulțime de tineri ofițeri prezenți la această serbare s-au năpustit pe drumul spre Boulogne, pe care l-am străbătut ca și ei cu iuțeala fulgerului, escortată de generalul Defrance, care ardea de nerăbdare să ajungă lîngă împărat... În sfîrșit, sosesc ; întreb de împărat și aflu că într-adevăr condusese acțiunea de îmbarcare a tuturor taberelor în timpul nopții, dar că se întorsese..."

Napoleon pare încîntat de rezultat. Ah ! Dacă Villeneuve ar putea veni ! Se și vede debarcînd, intrînd în Londra, iar apoi, rapid, după ce-și va fi organizat cucerirea, întorcîndu-se brusc spre Germania pentru a înfrunta lenta concentrare a trupelor austro-ruse. De fapt, Napoleon știe tot ce se petrece dincolo de Inn. La 5 august Laforest îi spunea lui Hardenberg :

— Împăratul ghicește toate intențiile inamicului său

și cuprinde cu o ochire rapidă consecințele cele mai îndepărtate.

Într-adevăr, Napoleon contează să prevină atacul noilor aliați și să se afle „la Viena înainte de luna noiembrie". Pentru moment, împăratul continuă să-și închipuie că șeful flotei combinate și Ganteaume au reușit să se unească și că vasele lor vor sosi împreună și la timp la Boulogne pentru a participa la marele proiect. Din nefericire, la 25 august este informat că Villeneuve, după ce a patrulat treisprezece zile în largul coastelor spaniole, a revenit la Cadix. Împăratul nu găsește cuvinte pentru a califica această „purtare infamă". Acum totul e pierdut! Cum să traverseze pasul Calais avînd în față marea și amenințătoarea flotă britanică? Fără a mai vorbi de cele patruzeci de nave ale lui Nelson, care patrulau la intrarea în Canalul Mînecii și continuau să-l împiedice pe Ganteaume să iasă din tristul său port! Napoleon stabilește un nou plan: „Din această clipă — îi scrie el lui Talleyrand — îmi schimb dispozitivul forțelor... Este vorba de a cîștiga douăzeci de zile și de a-i împiedica pe austrieci să treacă peste Inn, în timp ce eu voi trece Rinul... Nici prin minte nu le trece cît de rapid voi face o piruetă cu cei două sute de mii de oameni ai mei".

El nu va lăsa în fața englezilor decît douăzeci și cinci de mii de soldați, ceea ce va fi întru totul suficient pentru a evita orice veleitate a britanicilor de a debarca. Bineînțeles, împăratul folosește viclenia, răspîndind zvonul că numai treizeci de mii de oameni din armata de pe coasta Mării Mînecii se vor îndrepta spre Dunăre:

— După ce voi da o lecție Austriei, voi reveni la proiectele mele.

Formidabilul ordin *stînga-mprejur și-nainte marș!* se dă cu o precizie matematică. „Taberele de la Boulogne, Ambleteuse, Amiens, Saint-Omer — va relata căpitanul Aubry — se pun în mișcare în sunetul tobelor, trompetelor, fanfarelor. E un vuiet, un vacarm, un entuziasm ce nu se poate imagina". Trupele trec prin fața lui Napoleon strigînd: *Trăiască împăratul!* și hăulind în gura mare *Cîntecul plecării* de Méhul:

Victoria, cîntînd, cărarea ne-o croiește
Sublima libertate îndrum-ai noștri pași!

La 28 august, garda pornește la drum intonînd un cîntec de circumstanță, compus de directorul trupei teatrului Vaudeville :

Domnii cei de pe Tamisa
N-au temeiuri să exulte,
Căci partida-i aminată
Doar o clipă, nu mai multe...

Zi și noapte, oamenii mărșăluiesc spre Rin. „Inundăm orașele și satele... Pe toate chipurile și în inimi domnește bucuria".

Armata de la Boulogne străbate Franța — dormind... „Se țineau unii pe alții în rînduri ca să nu cadă — va relata căpitanul Coignet — ; pe cei ce cădeau, nimic nu-i mai putea deștepta. Cădeau prin șanțuri, iar loviturile cu latul sabiei nu dădeau nici un rezultat. Fanfara cînta, tobele băteau semnalul de atac, dar nimic nu putea birui somnul..."

Împăratul a prevăzut, a coordonat și a reglementat totul ; el îi dictează lui Daru, „uluit de admirație", itinerarul celor șapte torente umane ce vor străbate nordul Franței și vor mărșălui în uruitul „tunurilor grele ce se îndreptau spre Austerlitz". Cînd Napoleon întîlnește pe drum vreo mică unitate rătăcită, fără a consulta nici un fel de însemnări, îi indică punctul de popas.

Care sînt de fapt forțele de care va putea dispune, de vreme ce a trebuit să lase 25 000 de oameni la Boulogne și 50 000 în Italia sub comanda lui Masséna ? „Marea armată" imperială care se află în Germania poate alinia 186 000 de francezi și 33 000 de soldați din Bavaria, Baden sau Württemberg, noii săi aliați. În fața lor, 245 000 de austrieci și ruși, la care trebuie adăugați 50 000 de englezi, suedezi și napolitani, care au intrat și ei în joc. Disproporția forțelor nu-l sperie pe împărat. Un singur punct îl neliniștește : Prusia. Dacă aceasta se întoarce contra lui. Napoleon va avea de luptat împotriva a 200 000 de oameni în plus ! Din fericire, cu toată presiunea exercitată de țar, Frederic-Wilhelm tergiversează. Trebuie deci să i-o ia înainte :

— Timpul nu așteaptă — declară Napoleon —, iar zilele sînt cît niște ani !

Trecînd prin Saint-Cloud, miniștrii remarcă aerul lui vesel :

— Înainte de 12 octombrie, Austria va fi sfîrtecată — prezice Napoleon.

Pînă una, alta, austriecii trec la ofensivă și-l atacă pe electorul de Bavaria, aliat al împăratului.

— Nu e mult de cînd mai speram — declară Napoleon Senatului la 23 septembrie — că pacea nu va fi tulburată ; amenințările și ultragiile mă lăsaseră impasibil ; dar armata austriacă a trecut Innul ; Münchenul este cotropit ; electorul de Bavaria este alungat din capitala sa ; toate speranțele mele s-au spulberat... Sufăr la gîndul prețului de sînge pe care va trebui să-l plătească Europa ; dar numele de francez va dobîndi o nouă strălucire.

Totuși, revenind de la palatul Luxembourg la Tuilerii, împăratul nu este primit de mulțimea de gură-cască așa cum era obișnuit. Reînceperea războiului pe continent — și a inevitabilelor recrutări — nu bucură pe nimeni. Pacea a fost atît de scurtă ! Și ce dacă Viena atacă Münchenul ? Münchenul nu a fost niciodată al Franței ! Strategii de uliță nu înțeleg de ce agresiunea austriacă trebuie neapărat să declanșeze un conflict național ! Iar presei, care se face prea fățiș ecoul opiniei publice, împăratul îi reproșează că nu are inima destul de franceză. Cursurile la bursă scad, falimentele se țin lanț. Napoleon constată cu amărăciune : pînă și Banca Franței se află „într-o situație anevoioasă". Lumea se înghesuie în fața ghișeelor, unde trebuie să faci coadă mai bine de o oră pentru a schimba bancnotele pe aur. Napoleon are nevoie de bani, iar banca, pentru a răspunde cererilor, a trebuit să recurgă la inflație. Biletul de bancă este devalorizat cu 10%. Trebuie umplute casele băncii ! După cum constată împăratul :

— Aici nu voi putea face ordine.

Aceasta se petrece în ajunul unei bătălii victorioase ! Totuși nemulțumirea nu este mai puțin generală. Din nou, ca și în ajunul bătăliei de la Marengo — și tot așa va fi încă zece ani —, Napoleon nu are voie să se lase învins, căci altfel și-ar vedea imperiul prăbușindu-se : el este condamnat să învingă mereu.

El nu respinge nici un sprijin și, mai cu seamă, pe cel al emigranților care vor să se înroleze în armată :

— Dacă vreți — i-a spus lui Thiard în ajunul ple-

cării —, n-am nimic împotrivă să vă iau cu mine. „Și fără a aștepta răspunsul meu, pe care nu era greu să-l ghicească după satisfacția ce mi se întipărise pe chip“ — povestește Thiard, Napoleon continuă :

— Nu știu ce grad să vă dau. Nu sînt stăpînul armatei, așa cum se crede. Trebuie să procedez cu multe menajamente față de ea. Se știe că ați servit în armata lui Condé ! Nu vă pot face decît căpitan...

„I-am răspuns că apreciam la justa valoare ceea ce îmi oferea, dar că dacă găsea vreun inconvenient în a-mi acorda fie chiar și acest grad, exista o soluție : să-mi permită să port trifoiul [1], iar apoi, după prima bătălie, să-mi acorde în fața armatei ce grad va crede de cuviință.

— Nu, nu — răspunse el. — Nu vreau să merg atît de departe. Dacă vă convine, veți fi căpitan de grenadieri călare, în garda mea, și nu mă veți părăsi.

Chipul meu se întunecă.

— Ce s-a întîmplat ?

Mi-e cam rușine s-o mărturisesc, după cum și atunci mi-a fost rușine să-i spun, dar așa e firea mea : i-am răspuns că servisem întotdeauna în trupele ușoare și că, prin urmare, nu știam dacă m-aș putea deprinde cu *tălpile groase*. El zîmbi și-mi spuse :

— Nu-i nimic. Atunci la vînătorii călări !

Și astfel — încheie Thiard — am deschis încă o poartă emigranților“.

*

* *

Împăratul își regăsește armata la Strasbourg. La 1 octombrie diviziile trec Rinul. Soldații poartă rămurele prinse la reverele uniformelor, în chip de lauri, și sub o ploaie torențială defilează în fața zeului lor. El este atît de murat „încît picăturile ce-i curg de pe haine se împreunează sub burta calului, formînd acolo un fel de pîrîiaș“. Nu trece mult, și pălăria lui începe să semene cu cele purtate de cărbunarii din Paris. Strigătele de *Trăiască împăratul* ale oamenilor săi îi încălzesc inima, dar nu-l

[1] Ornament purtat pe vremuri, în loc de epoleți, de ostașii din garda republicană. — *Nota trad.*

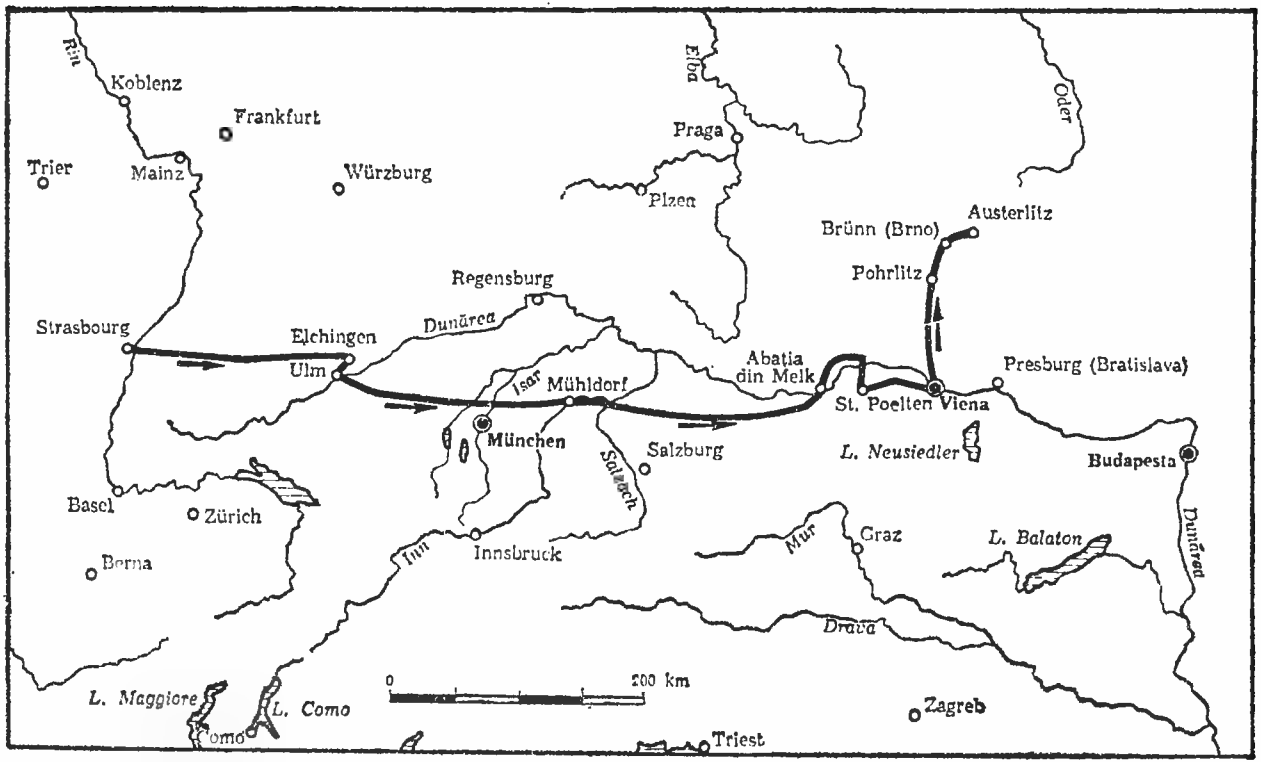
Rin
Koblenz
Frankfurt
Trier
Mainz
Würzburg
Elba
Praga
Oder
Plzen
Austerlitz
Brünn (Brno)
Pohrlitz
Regensburg
Strasbourg
Elchingen
Dunărea
Ulm
Isar
Mühldorf
Abatia din Melk
Presburg (Bratislava)
St. Poelten
Viena
München
Salzburg
L. Neusiedler
Budapesta
Basel
Zürich
Salzach
Inn
Innsbruck
Mur
Graz
L. Balaton
Berna
Dunărea
Drava
0
200 km
L. Maggiore
L. Como
Como
Zagreb
Triest

abat de la gîndurile sale. Generalul Mack, în fruntea a 80 000 de austrieci, a înaintat în Bavaria și a ocupat orașul Ulm, pe malul Dunării. Planul împăratului este ca, după ce va trece Rinul, să opereze o vastă mișcare în evantai spre sud, un semicerc, pentru a cădea în spatele inamicului, a-l da peste cap și a invada poziția lui. Astfel el va tăia austriecilor orice posibilitate de retragere spre Viena.

Campania începe în pas de șarjă și sub o ploaie necruțătoare. La 7 octombrie, Napoleon a și ajuns la Donauwörth, în aval de Ulm, unde asistă la trecerea Dunării de către gardă. În ciuda potopului ce se revarsă peste grenadieri și vînători, ținuta de marș este impecabilă : frac militar, guler negru, ghetre cenușii, pălăria și mantaua făcute sul pe raniță, panașul legat cu sfoară de teaca săbiei. „Biata gardă imperială ! — va exclama căpitanul Billon —, cîtă oboseală îndura ! Abia ajungeam la halta sau la cantonamentul indicat ca loc de odihnă, că iată mereu cîteva batalioane obligate să se smulgă din plăcerile bivuacului, pentru a urma în pas alergător, cu burta goală, uneori în bătaia viscolului, magica redingotă cenușie. Era tare hărtănită și ponosită această celebră redingotă : toată partea ei dreaptă nu mai era decît o zdreanță pîrlită la focurile de tabără, dar, așa cum era, am admirat-o și am venerat-o adesea ca pe o relicvă". Cînd *Tunsul* trece prin fața coloanei, un murmur îl precede de departe : *Împăratul ! Împăratul !* Atunci spinările strivite de ranițe se îndreaptă și nu mai simți cele zece leghe pe care le-ai străbătut, ba uiți și de cele două leghe pe care le mai ai de făcut pînă la popas. „Cu *el*, cu o pipă și cu gloria", cine n-ar fi mers pînă la capătul lumii ?... Dacă unii se plîng și ridică glasul, împăratul îi apără și explică :

— Au dreptate, dar îi fac să îndure atîta oboseală tocmai pentru a le cruța viața !

Auzindu-l, soldații, îmbărbătați, își îndreaptă ranița săltînd umărul și continuă să înainteze. Napoleon este plin de noroi ca și ei, mărșăluiește în ploaie ca și ei, își bate joc de ninsoare și de vînt ca și ei. Cu cîtă iscusință știe să le vorbească : „Ne ținea discursuri în stilul împăraților romani — va scrie unul dintre ei —, ne vorbea despre situația inamicului, despre proiectul unei mari bătălii și despre încrederea pe care o avea în noi !"

Dar marșurile, luptele nu întrerup serviciul de paradă.

La popasuri, garda veghează asupra împăratului. Fie că Napoleon se află în cort, încartiruit într-o cocioabă sau instalat cu reședința într-un castel, locul unde se află se cheamă „palatul". Un batalion de vînători sau de grenadieri asigură serviciile de onoare și de poliție, un escadron și un pichet de cavalerie din gardă care nu se depărtează cu un pas de împărat sînt repartizate zilnic pentru a-i asigura escortele. Oamenii ce vor veghea asupra „Lui" arborează atunci așa-numita ținută „de palat". Căciula e peria tă din răspăr și „în coloană, cîte unul, cu caporalul în frunte — după cum ne-a povestit ca nimeni altul maiorul Lachouque —, fiecare grenadier sau vînător aranjează pieptănătura celui dinaintea sa, face nodul la două degete de extremitatea cozii, înfige acul cu vultur și scutură praful cu peria de haine".

În această primă jumătate a lunii octombrie, lungi etape urmează una după alta. „Dacă îmi lasă posibilitatea să execut cîteva marșuri — îi scrie împăratul lui Talleyrand la 12 octombrie —, sper să-i dau peste cap". Dar el merge uneori atît de repede, încît s-a întîmplat o dată ca serviciile de onoare și cele ale intendenței să nu poată ține pasul cu el. În seara aceea, poposind la prezbiteriul protestant din Oberfallheim, el remarcă, așezîndu-se la masă, în fața unei omlete pregătite de un aghiotant și bînd o sticlă de bere :

— Este destul de neplăcut să n-ai decît bere proastă într-o țară a Europei atît de fertilă, în timp ce în Egiptul de sus, chiar în timpul traversării deșertului, nu mi-a lipsit niciodată vinul meu de Chambertin.

Trupele pe care generalul Karl Mack, retranșat în Ulm, le chemase în ajutor din Tirol au fost întîlnite de Murat la Wertingen și împrăștiate. Napoleon — în 10 ale lunii — a poposit la Augsburg, la electorul de Trier ! Generalul austriac află cu uimire că cele trei poduri de peste Dunăre dintre Ulm și Donauwörth au fost cucerite, iar Ney este pe cale de a forța fluviul într-un al patrulea sector, dincolo de Ulm !

„Vălul de pe ochii lui Mack este deodată sfîșiat — relatează Ségur, aghiotantul împăratului. — E pentru el ca o lovitură de trăsnet. Își dă seama că, fără a studia pozi-

țiile, fără a prevedea din ce parte vor năvăli forțele franceze și de ce avea să se teamă cel mai mult, efectivele și caracterul adversarului său, lăsase să treacă neobservați pe lîngă el două sute de mii de oameni și nu băgase de seamă decît în momentul cînd s-a văzut împresurat..."

În ziua de 13 — ajunul bătăliei de la Elchingen — Napoleon se adresează armatei : „Nu sînt nici cincisprezece zile de cînd am trecut Rinul, iar Alpii Württembergului, Neckarul, Dunărea și Lechul, bariere atît de vestite ale Germaniei, nu au reușit să întîrzie marșul nostru nici cu o zi, nici cu o oră, nici cu o clipă... Vor trece încă cinci sute de ani, dar nepoții și strănepoții voștri vor veni mereu să se alinieze sub acvilele voastre, vor ști în amănunțime tot ceea ce voi veți îndeplini mîine și vor vedea strălucirea pe care curajul vostru o va da pentru vecie acestor acvile. Mereu vor vorbi despre aceasta ; veți fi pomeniți din tată în fiu, spre admirația generațiilor viitoare".

A doua zi Napoleon îi ordonă lui Ney să ocupe podul și înălțimile de la Elchingen, situate la 7 kilometri de Ulm. Operația prezintă unele dificultăți, deoarece trebuie puse la loc, sub focul austriecilor, traveele unui pod care fuseseră scoase. Cu cîteva zile mai înainte, Murat, obosit de lungile explicații strategice pe care Ney considera util să i le dea, ridicase din umeri declarînd :

— Nu-mi întocmesc niciodată planurile decît avîndu-l pe dușman în față.

Iată de ce Ney, în această dimineață, în fața Elchingenului, unde-și va cîștiga titlul de duce, nu se poate abține să nu-i spună lui Murat :

— Prințe, veniți cu mine să vă faceți planurile căci dușmanul este în față.

Și, în uniformă de gală — o uniformă în stare să-l facă pe Murat să pălească de invidie —, „se aruncă în mijlocul focului".

Arhiducele Ferdinand reușește totuși să iasă din Ulm în fruntea a douăzeci de mii de oameni și să răzbească spre Boemia. Murat va porni în urmărirea lui, îl va ajunge și va captura douăsprezece mii de prizonieri, șapte generali și tezaurul armatei.

Dar Mack ?

El a rămas la Ulm cu treizeci de mii de oameni. La 15 octombrie, în timp ce operația de împresurare a ora-

șului se încheie, ploaia — mereu torențială — îl silește pe Napoleon să se refugieze în cătunul Hasslach. Ségur îl regăsește la o fermă, „moțăind lîngă sobă, în timp ce un tînăr tobosar, moțăind și el, ocupa cealaltă parte a sobei". Acest spectacol neașteptat îl surprinde pe Ségur. I se relatează că la sosirea împăratului au vrut să-l scoată de acolo pe copilul de trupă, dar acesta s-a împotrivit energic, exclamînd :

— E loc pentru toată lumea ; mi-e frig, sînt rănit ; aici sînt, aici rămîn.

Auzindu-l, Napoleon izbucnise în rîs, ordonînd „să-l lase pe scaunul lui de vreme ce ținea atît de mult la el". Și astfel împăratul și tobosarul au putut fi văzuți dormind față-n față, înconjurați de generali și mari demnitari. Aceștia, în picioare, așteptau ordinele pe care stăpînul avea să le dea la deșteptare.

Dimineața, de pe o înălțime expusă focului inamic, Napoleon privește panorama Ulmului. Orașul se înfățișează privirilor sale ca o frumoasă pradă ce urmează să-i cadă în brațe. Fortăreața — relativ mică — este într-adevăr prost apărată. Garnizoana încearcă o ultimă ieșire. Dragonii lui La Tour atacă, vînătorii călări din Gardă și mamelucii pun mîna pe săbii și, în cîteva clipe, încăierarea devine înfiorătoare. „Oamenii — va raporta căpitanul Krettly — luptau corp la corp pe caii lor, înglodați în noroi pînă la scări. Eram atît de aproape unii de alții, încît nu ne puteam sluji de vîrfurile săbiilor, ci izbeam în obraz cu mînerele grele".

Cavaleria inamică se retrage, iar împăratul ordonă să se înceapă bombardarea orașului. La căderea serii, Ségur îi va cere lui Mack să predea poziția. Generalul austriac speră că vor sosi rușii. Crezînd că aceștia sînt la Dachau — care însă e ocupat de trupele franceze —, el cere un răgaz de opt zile, convins fiind că aliații Austriei îi vor veni în ajutor. Discuția se prelungește pînă-n zori. În cele din urmă, prințul Mauriciu de Lichtenstein, trimis de mareșalul Mack la Napoleon, cere ca armata din Ulm, după capitulare, să se poată întoarce în Austria.

— Dacă vă las să plecați — exclamă împăratul —, ce garanție am că trupele dumneavoastră nu vor fi puse din nou să lupte împotriva mea după ce vor face jonțiune

cu ruşii ? Îmi amintesc de Marengo. L-am lăsat pe domnul de Melas să treacă, iar apoi a trebuit ca Masséna să lupte cu trupele lui două luni mai tîrziu, cu toate făgăduielile cele mai solemne pe care le făcuse de a negocia pacea !

În cele din urmă Mack acceptă să capituleze fără condiţii. La 20 octombrie, garnizoana din Ulm, prizonieră — circa douăzeci şi şapte de mii de oameni, optsprezece generali, patruzeci de drapele şi şaizeci de tunuri cu atelajele lor —, defilează prin faţa lui Napoleon. Trei mii de raniţi au rămas în oraş. Coborînd de pe calul său alb, împăratul se plasează în faţa generalilor săi. Poartă redingota sa cenuşie şi „pălăria sa urîtă". La dreapta şi la stînga se înşiruie trupele lui Ney şi Marmont, cu armele încărcate. Cel dintîi înaintează generalul învins, care întinde împăratului sabia sa, exclamînd :

— Iată-l pe nefericitul Mack !

Defilînd, prizonierii îşi încetinesc pasul. Mulţi strigă : *Trăiască împăratul !* „Un astfel de spectacol nu poate fi redat — va scrie mareşalul Marmont mulţi ani mai tîrziu —, şi impresia pe care mi-a lăsat-o îmi este încă prezentă în minte. Soldaţii noştri erau ca îmbătaţi de mîndrie !"

Un colonel austriac îşi mărturiseşte mirarea văzîndu-l pe împăratul francezilor murat de ploaie, plin de noroi, „la fel de obosit ca cel din urmă tobosar al armatei, dacă nu şi mai mult".

Napoleon a auzit.

— Stăpînul vostru — declară el — a ţinut să mă oblige să-mi amintesc că sînt soldat ; sper că-şi dă seama că tronul şi purpura imperială nu m-au făcut să-mi uit meseria dintîi...

După lunga defilare — care va continua timp de cinci ore —, împăratul ordonă să fie chemaţi în faţa lui generalii austrieci.

— Domnilor — le spune el —, stăpînul vostru poartă contra mea un război nedrept ; vă spun deschis, nici nu ştiu pentru ce mă bat ; nu ştiu ce vrea de la mine.

Împăratul Francisc să se grăbească, aşadar, să încheie pace !

— Este momentul să amintesc — adaugă Napoleon —

că toate imperiile au un sfîrșit ; ideea că sfîrșitul dinastiei casei de Lorena nu e departe trebuie să-l înspăimînte.

— Împăratul Austriei n-a vrut războiul — explică Mack —, el a fost silit de Rusia să-l înceapă.

— Așadar — întreabă Napoleon —, voi nu mai sînteți o mare putere ?

Într-adevăr, Austria nu mai era o mare putere...

După ce a rămas cîteva zile în Bavaria, Napoleon își reia înaintarea spre Viena. În seara zilei de 2 noiembrie, sosind la Haag, scrie Josefinei : „Mă aflu în plin marș ; vremea e rece, pămîntul acoperit cu un strat de zăpadă gros de un picior. E cam greu. Din fericire, lemnele nu ne lipsesc ; sîntem tot timpul prin păduri. Mă simt destul de bine. Treburile îmi merg satisfăcător ; inamicii mei au probabil mai multe griji decît mine..."

Mai multe griji, cu siguranță ! Familia imperială părăsește capitala pe ger și zăpadă, fugind de soldații „Căpcăunului francez". O știre falsă îi face să creadă în victoria trupelor austriece. Și o mică arhiducesă numită Maria-Luiza scrie : „Am aflat cu bucurie că Napoleon era de față la marea bătălie pe care a pierdut-o. De și-ar pierde și capul ! Aici se fac multe preziceri despre sfîrșitul lui apropiat și se spune că la el se referă Apocalipsul. Se afirmă că trebuie să moară anul acesta la Köln, într-un han numit «La Racul roșu». Nu dau prea mare importanță tuturor acestor preziceri, dar cît de fericită aș fi dacă le-aș vedea împlinindu-se !"

Duminică 10 noiembrie, Napoleon sosește la mănăstirea benedictină din Melk, poate cea mai frumoasă abație din secolul al XVIII-lea și, de bună seamă, cea mai mare. Și azi, cînd, venind dinspre platou, descoperi lunga fațadă vopsită în *galben-Marie-Thérèse* și biserica barocă ce domină larga vale a Dunării, ți se taie respirația.

Împăratul se instalează în apartamentul imperial, încălzit de mari sobe de faianță albă : trei încăperi vaste pe care Maria-Antoaneta le ocupase înaintea lui, cînd s-a dus în Franța să se căsătorească cu delfinul, petrecîndu-și aici primul său Nachtstation [1]. De altfel, cu două zile mai îna-

[1] Popas de noapte (în limba germană în original). — *Nota trad.*

inte, la Linz, Napoleon vorbise despre nefericita regină sambelanului său Thiard, care avusese o convorbire cu Gyulai. De ce — sugerase generalul ungur — Napoleon nu ar repudia-o pe sterila Josefina pentru a se căsători cu o arhiducesă ?

— Asta nu se poate — răspunsese împăratul. — Arhiducesele au fost întotdeauna fatale pentru Franța. Numele austriac a displăcut întotdeauna francezilor, și Maria-Antoaneta nu a contribuit la atenuarea acestei înstrăinări. Amintirea ei este prea recentă.

Tot la Melk, a doua zi de dimineață, împăratul află că Murat, fără să-i pese de rușii lui Kutuzov, care se găsesc la Krems, pe malul drept al Dunării, și nici de austriecii lui Meerfeld, care bat în retragere spre Leoben, a țîșnit spre Viena ca „o săgeată" și s-a distanțat de Mortier. „Nu pot aproba felul dumneavoastră de a înainta — îi scrie împăratul — ; mergeți ca un bezmetic și nu chibzuiți asupra ordinelor pe care vi le dau. Rușii, în loc să acopere Viena, au trecut înapoi Dunărea la Krems... Fără a ști ce proiecte poate avea inamicul și fără a cunoaște care era voința mea în această nouă situație, mi-ați aruncat armata asupra Vienei... În zadar caut motivele purtării domniei-voastre".

Viitorul rege al Neapolului voia pur și simplu să fie primul care să ocupe capitala austriacă. De altfel, operația lui reușește, căci la 13 noiembrie orașul se predă lui Murat. „Este o adevărată beție — declară Thiébault — să intri după un marș victorios de o sută de leghe în capitala inamicului, mai cu seamă cînd este vorba de capitala cezarilor moderni. Se poate imagina entuziasmul nostru cînd am luat în stăpînire Viena și i-am văzut cazărmile ocupate de soldații noștri". Vienezii privesc uluiți spectacolul. Garda națională se aliniază și drapelele ei se înclină în fața acvilelor.

— N-am fost niciodată atît de mîndru că sînt francez — exclamă un soldat.

În aceași miercuri seara, în timp ce armata îi urmărește pe ruși în direcția nord, Napoleon, „cam obosit", după cum mărturisește el însuși, sosește la Schönbrunn. Nobila fațadă — tot în „galben-Marie-Thérèse" — îi place. El urcă repede scara albastră și străbate apartamentele de gală în care domnesc rotunjimile albe și aurii ale barocu-

lui. O fi aruncat el vreo privire asupra plafonului admirabilei galerii unde, printre nori de azur, tronează Maria-Tereza încoronată ? În tot cazul, amintirea „marii regine", cum o numește el, rămîne prezentă în spiritul lui, deoarece vorbește despre ea în *Buletin*, două zile mai tîrziu. El a ales vasta încăpere cu ferestrele spre parcul la capătul căruia se profilează pe cer arcadele pavilionului. Între acești pereți împodobiți cu tapiserii de Bruxelles, rod al talentului lui van der Borcht, fiul lui Napoleon își va da ultima suflare... Cine poate prevedea viitorul ? Oare prezentul nu e și el de necrezut ? Astăzi, după șase săptămîni, întreaga Austrie, de la Dunăre pînă în Italia, este cucerită. Armata ei de optzeci de mii de oameni este nimicită ! Treizeci de mii de prizonieri, optzeci și șase de drapele pornesc spre Franța. Pentru prima oară Napoleon locuiește chiar în palatul unui suveran pe care l-a învins.

Acesta este rezultatul piruetei care, în cîteva săptămîni, l-a adus pe împărat de la Pas-de-Calais în inima Europei.

*

* *

Napoleon părăsește palatul Schönbrunn la 16 noiembrie, pe drumul ce duce spre Praga. A doua zi, în apropiere de Znaim — astăzi Znojmo — îl așteaptă o știre tragică : dezastrul de la Trafalgar.

Împăratul îi transmisese lui Villeneuve — care continua să se adăpostească în portul Cadix — un ordin a cărui îndeplinire echivala cu o sinucidere : „Maiestatea-sa vrea să pună capăt acestei circumspecții de care învinuiește marina sa, acestui sistem de defensivă care ucide îndrăzneala și o dublează pe cea a inamicului". El îi mai ordonase să-l atace pe Nelson „fără a ezita" și să aibă cu el „o întîlnire decisivă".

Decisivă ! Întîlnirea se va produce, în adevăr, dar va fi decisivă în alt sens decît înțelegea împăratul... Ministrul Decrès îi transmisese lui Villeneuve reproșurile sîngeroase ale lui Napoleon îndulcindu-le : „Maiestatea-sa vrea să cruțe de oprobriu pavilionul său". În realitate, împăratul, aflînd că flota combinată nu va porni pînă la urmă spre Marea Mînecii, îi scrisese ministrului marinei :

„Villeneuve este un ticălos care trebuie alungat cu rușine. El ar sacrifica totul numai ca să-și scape pielea !"

Villeneuve va sacrifica totul, dar prin aceasta tot nu-și va salva pielea !

Cînd primește scrisoarea lui Decrès care îi comunică directivele lui Napoleon, poruncindu-i categoric să-și părăsească adăpostul, Villeneuve își adună principalii ofițeri. Ce gîndesc ei despre situație ? Cu alte cuvinte : trebuie oare să dea ascultare ordinelor împăratului, care se află la 2 500 km depărtare ? Răspunsul amiralilor francezi și spanioli este unanim : „Flota inamică ce se află în preajmă este mult mai puternică decît a noastră". A ieși din portul Cadix ar echivala cu o sinucidere.

Villeneuve ezită.

Deodată șeful escadrei combinate este avertizat, nu printr-un plic oficial, ci prin „zvonul public", că Napoleon îl trimite pe amiralul Rosily în locul lui. Pe cît se pare, înlocuitorul său galopează deja pe drumul de la Madrid spre Cadix ! Jignit de moarte, Villeneuve îi scrie atunci lui Decrès : „Dacă vîntul îmi permite să ies, voi pleca chiar mîine", adică la 18 octombrie. În ziua aceea i se anunță că Nelson nu are prin apropiere decît douăzeci și opt de vase de luptă, așa că dă ordin să se ridice ancora. Vîntul și curenții stingheresc manevra, și numai vasele de avangardă părăsesc portul. Ele vor fi urmate a doua zi de Villeneuve. În urma vasului-amiral, ultimele nave ale flotei combinate ies în larg.

Sînt orele unsprezece dimineață.

Nelson, la rîndul său, pornește la drum la 21 octombrie. Așa cum a explicat foarte bine René Maine. „își dădea perfect seama de importanța excepțională a bătăliei ce avea să urmeze. A-l învinge pe Villeneuve definitiv însemna a înlătura pentru un timp nedeterminat Franța și Spania de pe mări ; însemna a permite Angliei să-și consolideze hegemonia maritimă, să-și sporească puterea colonială și, implicit, să cîștige în cele din urmă războiul. Pe scurt, însemna a schimba fața lumii". Învingătorul de la Abukir nu așteptase acest ajun de bătălie pentru a-și expune tactica în fața căpitanilor săi. „Cînd m-am apucat să le explic această *Nelson Touch* — va relata el într-una din ultimele sale scrisori — a fost ca un șoc electric. Unii lăcrimau, toți aprobau : «Era nou, personal și atît de sim-

plu !» Această «lovitură a lui Nelson», sau, cu alte cuvinte, această *lovitură de la Trafalgar* cerea ca, în loc de a bombarda cu tunurile linia inamică, să te năpustești în același timp, cu o mișcare în dublă săgeată, asupra vaselor din avangarda și ariergarda adversarului. Odată cele două aripi îndepărtate, dispersate, fărîmițate în mai multe bucăți, urma atacul asupra centrului, un centru amputat de două corpuri de luptă".

Acest plan a fost urmat întocmai.

Cele douăzeci și opt de vase engleze — avînd și avantajul vîntului prielnic —, după ce au pornit, dispersate, pe același drum ca și Villeneuve, au format două coloane, una comandată de Nelson, care a ridicat pavilionul său pe „Victory", și cealaltă de Collingwood, la bordul lui „Royal Sovereign". Cele două coloane se îndreaptă spre convoiul aliat. Neregularitatea formației flotei combinate, lipsa ei de coeziune, șovăiala provocată de atacul neașteptat îi permit lui Nelson să străpungă cu ușurință în două locuri linia franco-spaniolă. Tăiată în trei bucăți, escadra lui Villeneuve nu mai are scăpare.

Dar victoria îl va costa pe Nelson viața.

O oră după începutul bătăliei, vasul-amiral „Victory" se află agățat cu ancora de „Redoutable", un vas francez comandat de căpitanul Lucas. Cele două vase sînt bord lîngă bord, prova unuia lipită de pupa celuilalt. În timp ce soldații au pornit un duel de flinte aproape corp la corp, Nelson se plimbă agitat pe dunetă, cu mersul său caracteristic, atît de bine cunoscut de marinari. Căpitanul Hardy, comandantul vasului „Victory" îl însoțește pe amiral în „obișnuita sa plimbare". Deodată ofițerul îl vede pe Nelson căzînd în genunchi și sprijinindu-se pe brațul stîng — brațul drept îi fusese amputat în urma rănii căpătate cu prilejul atacului de la Santa Cruz, în 1797.

— De data aceasta, Hardy — murmură amiralul — m-au curățat !

— Sper că nu...

— Ba da ! M-au împușcat în șira spinării.

Trei ore mai tîrziu, Nelson sucombă. Corpul său, introdus în picioare într-un butoi cu rachiu, va fi adus în Anglia și înhumat într-un sicriu făcut dintr-un fragment — golit pe dinăuntru — al marelui catarg al vasului-amiral francez „L'Orient", învins la Abukir.

Flota franceză a fost totuși nimicită. Villeneuve a fost nevoit să coboare pavilionul, și din acel moment nu va mai fi decît un om care-și așteaptă moartea. Un an mai tîrziu, desperat, nereușind să se justifice, va sfîrși prin a se sinucide într-o cameră de hotel din Rennes, aplicîndu-și șase lovituri de pumnal...

Cu mai bine de un secol înainte, Tourville urmase instrucțiunile lui Ludovic al XIV-lea, și rezultatul a fost catastrofa de la Hougue. Villeneuve, pe care Napoleon îl mai și insultase, a ascultat de ordinele împăratului, iar urmarea a fost înfrîngerea de la Trafalgar. Două dezastre, de pe urma cărora flota franceză nu-și va mai reveni niciodată.

3

SOARELE AUSTERLITZULUI

NU FACI BINE DECÎT CEEA CE FACI TU ÎNSUȚI.

Napoleon

Cînd intri în Cehoslovacia venind dinspre Viena, amintirea lui Napoleon te întîmpină mai întîi în umilul prezbiteriu de la Pohorelice (vechea denumire austriacă Pohrlitz). Localitatea este situată la ieșirea dintr-o frumoasă pădure în care predomină salcîmii, pe drumul de la Viena spre Brno, la 25 km de punctul cehoslovac de frontieră din Mikalov.

Aici, la 20 noiembrie 1806, pe la orele opt dimineața, împăratul se apleacă peste harta Moraviei. „Se ordonă mareșalului Soult să plece la Austerlitz", dictează el. Napoleon pronunță astfel pentru prima oară numele acestei localități situate la 20 km est de Brno, pe drumul spre Ungaria, un orășel numit în zilele noastre Slavkov-u-Brno.

Două ore mai tîrziu, Napoleon se oprește în fața depresiunii de la Brno, în mijlocul căreia, pe un gurgui, se înalță citadela unde va fi întemnițat nefericitul general Mack, învinsul de la Ulm. În fața porții orașului se întinde un cîmp plin de noroi, prin care înaintează cu greu epis-

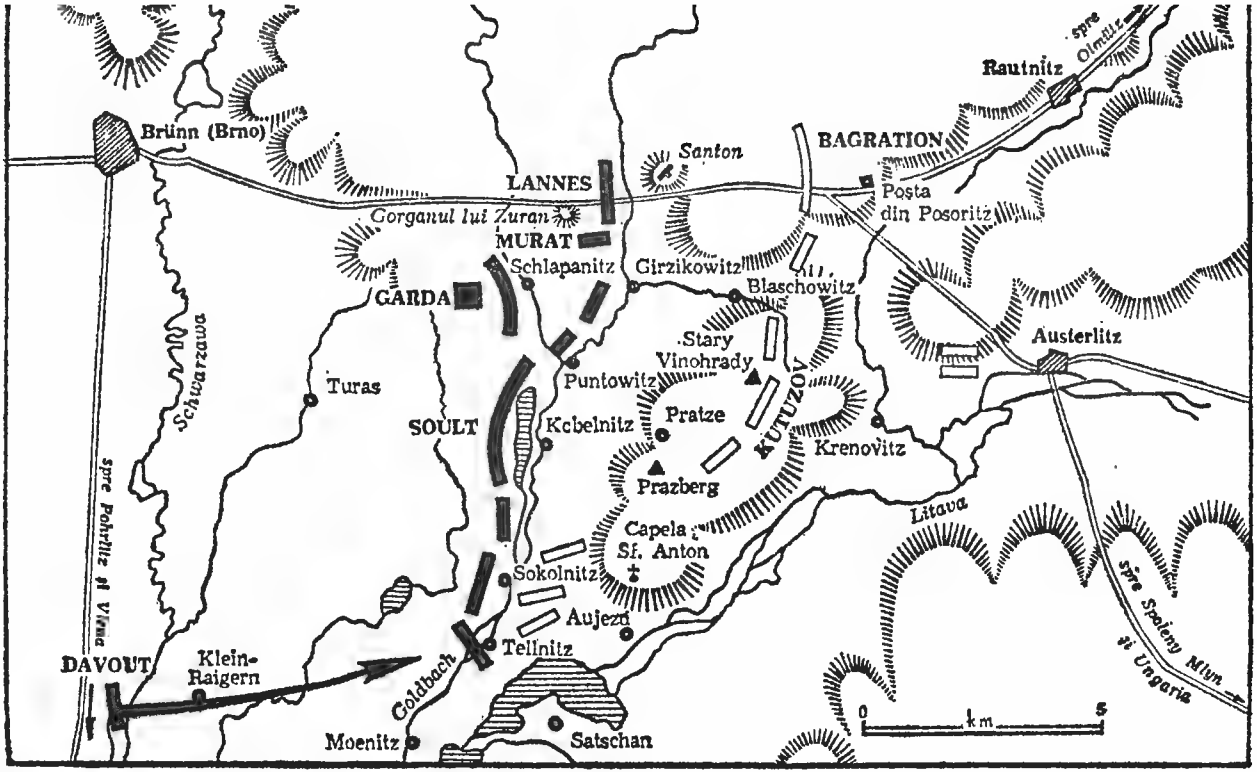
Brünn (Brno)
Rautnitz
spre Olmütz
BAGRATION
Santon
LANNES
Gorganul lui Zuran
Poșta
din Posoritz
MURAT
Schlapanitz
Girzikowitz
GARDA
Blaschowitz
Austerlitz
Stary
Vinohrady
Puntowitz
Turas
Schwarzawa
SOULT
Kobelnitz
Pratze
KUTUZOV
Krenowitz
Prazberg
Litava
Capela
Sf. Anton
Sokolnitz
spre Pohrlitz și Viena
spre Spalený Mlyn
și Ungaria
Aujezd
DAVOUT
Klein-
Raigern
Tellnitz
Goldbach
Moenitz
Satschan
0
km
5

copul și consilierii municipali veniți să ofere învingătorului Vienei cheile vechii cetăți. Ce sentimente pot încerca cei al căror pămînt va servi drept arenă de luptă pentru o cauză ce le e cu totul străină ?

Escortat de garda sa și de mameluci, Napoleon vizitează locuința ce i-a fost rezervată : casa guvernatorului, inspectează fortificațiile, urcă pînă la citadelă, apoi, la ieșirea din oraș, suie lunga coastă a drumului spre Olmütz (Olomouc).

El își alege cîmpul de bătălie.

Unde este inamicul ? Avanposturile lui se află spre Olmütz, mai exact la Wischau (Vyskov). Așadar, bătălia se va da chiar la jumătatea drumului spre Austerlitz. Drumul urcă și coboară, urmînd ondulațiile molatice ale colinelor. Acest drum, al cărui traseu nu s-a schimbat nici azi, va juca un rol important în istoria zilelor următoare. Pe aici trec, la 20 noiembrie 1806, artileria și imensul convoi militar pentru a ajunge la pozițiile lor.

După ce a străbătut vreo 10 km, împăratul remarcă pe dreapta sa, în fața cătunului Schlapanitz, la 200 m de drum, un colnic. Imediat Napoleon se îndreaptă spre el : e vorba de gorganul lui Zuran, un vechi mormînt tătar, care domină un foarte frumos peisaj [1]. Oprindu-se în vîrful movilei, Napoleon, nemișcat, privește.

În acest loc îl va învinge pe inamic !

În fața lui cîmpia coboară în pantă dulce, spre o mică vale, unde curge de la nord spre sud Goldbach (Basantnice), un umil rîușor ce străbate sau mărginește o serie de sate : Girzhowitz, Puntowitz, Kobelnitz, Sokolnitz, Telnitz și Moenitz [2]. Nu departe de albia incertă a rîușorului Goldbach se ridică, spre est, o colină lungă de 5—6 km : platoul Pratzen, care va intra în istorie. El mărginește întregul orizont și este încoronat de două mameloane : Pratzberg la dreapta și Stary-Vinohrady la stînga. Este bine să pre-

[1] Ulterior a fost ridicat pe această înălțime un simplu cub din piatră neagră de Moravia. În afară de un plan în relief, a fost gravată această inscripție : *„Soldați, poporul meu vă va revedea cu bucurie și va fi de ajuns să spuneți : «Am fost la bătălia de la Austerlitz» ca să vi se răspundă «iată un viteaz» !"*

Guvernul cehoslovac a socotit că trebuie să șteargă celelalte inscripții.

[2] Acestea sînt denumirile austriece ale satelor Girovice, Puntovice, Kobilnice, Sokolnice, Telnice și Menice legate azi între ele printr-o linie de cale ferată.

cizăm : gorganul lui Zuran, unde se află împăratul, are o altitudine de 197 m, în timp ce rîul curge cu 90 m mai jos, iar cele două înălțimi se ridică, prima la 324 m și a doua la 298 m. Între aceste două dealuri se ghicește un fel de adincitură, unde s-a cuibărit frumosul sat Pratzen (Prace), a cărui bisericuță acoperită cu tencuială galbenă — aspectul ei nu s-a schimbat — este construită pe o movilă plantată cu salcîmi și nuci. Cu luneta sa, Napoleon poate să mai distingă la dreapta sa, la extremitatea sudică a platoului, capela Sfîntul Anton, înconjurată de cireși, ce domină satul Aujzd (Ujezd).

Pentru moment trupele franceze ocupă toate aceste cătune, se instalează pe cele două înălțimi ce domină platoul și chiar mai departe, dincolo de Pratzen, în satul Krenowitz (Krenovice), iar și mai departe, spre est, s-au stabilit temeinic în tîrgușorul mai important numit Austerlitz.

Timp de o săptămînă, împăratul va cutreiera viitorul cîmp de bătălie, al cărui teren îl va cunoaște în curînd „la fel de bine ca și împrejurimile Parisului", după cum ne precizează unul dintre intimii lui. Toată panta și scobiturile micilor cariere pe care le întîlnești înainte de gorganul lui Zuran cînd vii dinspre Olmütz vor fi utilizate de serviciile din subordinea Marelui cartier general. Timp de zece zile va fi un neîncetat du-te-vino de curieri, ștafete, aghiotanți, ofițeri de ordonanță în uniforme aurite și multicolore, un permanent tropăit de oameni și de cai. Locul este bine ales. Există acolo, la poalele mamelonului, în stînga drumului, chiar lîngă coastă, un han, hanul din Gandie — sau Kandia —, al cărui interior, în zilele noastre, este aproape părăginit. Una din grinzi a fost transportată la micul muzeu din Austerlitz, și pe ea se poate citi această inscripție : *Maiestatea-sa împăratul Napoleon a petrecut aici cele trei nopți care au precedat bătălia de la Austerlitz.* Indicație inexactă, deoarece împăratul a preferat să doarmă în cupeul său ori într-o baracă construită ad-hoc, decît în această cocioabă ce va servi numai pentru a adăposti birourile statului-major și unde Napoleon va lua doar mesele.

Minuțios, cu calul la pas, el studiază terenul. Cu 1 500 m înainte de gorganul lui Zuran, șoseaua urca pe un drum de costișă dominat în stînga de o ridicătură pe care se află

o capelă — capela Sfînta Maria. Este Bosenitz-Berg, pe care mamelucii l-au supranumit repede Santon [1], căci această înălțime le amintește de movilele din Palestina care au în vîrf o moschee mică — nume care va fi și el în curînd pe buzele tuturora și care a luat azi locul vechii denumiri. Ceva mai departe, cam la o leghe distanță, un drum se desprinde din șosea spre Olmütz și se îndreaptă spre Ungaria. Napoleon apucă pe acest drum, care îi va permite să treacă îndărătul platoului Pratzen. După ce coboară, ajunge la Austerlitz, ocupat pe atunci de trupele lui Soult. De pe gorganul lui Zuran este imposibil să vezi marele burg și castelul, care aparține familiei Kaunitz : platoul le ascunde. Tot astfel, Stary-Vinohrady disimulează micul sat Krenowitz, pitulat între Austerlitz și partea inferioară a platoului, ale cărui margini sînt în această parte infinit mai abrupte decît spre valea rîului Goldbach.

De la Austerlitz, Napoleon va ocoli colina Pratzen pentru a ajunge mai întîi la Aujzd (Ujezd-u-Brno) cu capela Sfîntul Anton, pe care, amintim, a văzut-o cu luneta de pe gorganul lui Zuran. El își urmează drumul spre Goldbach. Acest curs de apă e leneș. Curge atît de încet — atît el cît și modeștii săi afluenți —, încît a format împreună cu Littawa un pîrîu ce mărginește limita răsăriteană a platoului, mlaștini și trei eleștee largi acoperite de gheață — sîntem în frîmar. Ele sînt azi secate, dar se mai disting destul de bine malurile lor rîpoase între satele Aujzd, Telnitz și Moenitz, și mai cu seamă în fața satului Satschan (Zatcany). Urmînd marginea apuseană a platoului, îți-l închipui acum pe împărat întorcîndu-se spre nord, străbătînd Sokolnitz, Kobelnitz și atingînd tîrgușorul Pratzen, care va constitui centrul bătăliei.

Dar în așteptarea acestei bătălii, el trebuie să înceteze de a fi general pentru a redeveni împărat. La Brünn (Brno), în 28 noiembrie, îl primește pe contele de Haugwitz, ministrul de externe al Prusiei. La Potsdam, regele Frederic-Wilhelm a încheiat cu țarul, în ziua de 3 noiembrie, un tratat ce-l leagă de Rusia. După ce a ezitat atîta — mai cu seamă după capitularea Ulmului —, Prusia s-a alăturat inamicilor Franței. Totuși, înainte de a intra în campanie, regele l-a trimis la Napoleon pe ministrul său, dar, pentru

[1] Ascet musulman, derviș. — *Nota trad.*

a cîștiga timp, Haugwitz a primit ordin să mai aștepte cu prezentarea ultimatumului. Napoleon, care bănuiește despre ce este vorba, deși nu are în mînă nici o dovadă, se pregătește să-i joace ministrului un renghi, pe care ni-l relatează viitorul general Marbot.

. Știind că în fiecare seară diplomatul trimite un curier la Berlin, împăratul decide următoarele : curtea Prusiei va afla chiar prin ambasadorul său despre înfrîngerea și capturarea corpului de armată al feldmareșalului Jellachich, survenită la 24 noiembrie, dar a cărei știre — Napoleon are această certitudine — nu a parvenit încă diplomatului.

Duroc este însărcinat să-i prevină pe Marbot și Massy, pe atunci aghiotanți, despre ceea ce vor avea de făcut. Apoi împăratul îl primește pe ministru. Deodată, auzind muzică în curte, el simulează mirarea, se îndreaptă spre fereastră urmat de Haugwitz și se preface că vede atunci pentru prima oară trofeele purtate de niște subofițeri. Ca un desăvîrșit *commediante,* îl întreabă pe ofițerul de serviciu :

— Despre ce este vorba ?

— Sire, doi aghiotanți ai mareșalului Augereau vin să aducă maiestății-voastre drapelele corpului austriac al lui Jellachich, capturat la Bregenz.

Napoleon dă ordin să fie chemați Marbot și Massy. Cei doi oameni pătrund în încăpere. „Atunci, fără a clipi și ca și cînd încă nu ne-ar fi văzut — va istorisi viitorul general Marbot —, Napoleon primește scrisoarea mareșalului Augereau, care fusese sigilată din nou, și o citește, deși îi cunoaște de patru zile conținutul". Împăratul îi chestionează pe cei doi tineri, cerîndu-le toate amănuntele. Duroc îl prevenise că vor trebui să vorbească tare, întrucît trimisul prusian era cam fudul de ureche... Cum Massy e răgușit, Marbot îi răspunde împăratului. Jucîndu-și rolul, el descrie — strigînd — într-un stil colorat și plin de înflăcărare „înfrîngerea austriecilor, descurajarea lor și entuziasmul trupelor franceze". Apoi îi prezintă lui Napoleon trofeele unul cîte unul, numind toate regimentele inamice cărora le aparținuseră.

— Iată — anunță Marbot — drapelul regimentului de infanterie al maiestății-sale împăratul Austriei și iată stindardul ulanilor arhiducelui Carol, fratele său.

„Spectacolul“ odată terminat, împăratul îngăduie celor doi aghiotanți să se retragă, dar, înainte de a ieși, ei îl aud pe Napoleon spunînd ambasadorului copleșit :

— După cum vedeți, domnule conte, armatele mele triumfă pretutindeni... armata austriacă este nimicită și în curînd se va întîmpla același lucru și cu cea a rușilor.

Deși Napoleon își zorește preparativele, el speră încă într-o pace cu Alexandru. În aceeași zi de 28 noiembrie, el l-a trimis la țar pe Savary cu această scrisoare : „Îl trimit la maiestatea-voastră pe aghiotantul meu, generalul Savary, pentru a vă felicita cu prilejul sosirii în mijlocul armatei voastre. Îl însărcinez să vă exprime toată stima ce v-o port, precum și dorința mea de a găsi prilejuri de a vă dovedi cît de mult năzuiesc la prietenia voastră. Primiți-l cu bunătatea ce vă caracterizează și considerați-mă ca pe unul din oamenii cei mai dornici să vă fie agreabil“.

Alexandru își închipuie că Napoleon se teme. De bună seamă „domnul de Buonaparte“ ar prefera pacea mai curînd decît să se bată ! Țarul vorbește pe un ton trufaș cu Savary ; Napoleon trebuie pus la respect :

— Această tendință de a desconsidera puterea vecinilor săi și de a o mări pe cea proprie — rostește sentențios țarul — inspiră teamă întregii lumi și provoacă necontenit războaie. Sînteți deja o națiune atît de puternică prin voi înșivă, prin unirea voastră sub autoritatea acelorași legi, prin uniformitatea obiceiurilor și a limbii, încît în mod firesc inspirați teamă. Ce nevoie aveți să vă extindeți într-una ?

— Nu noi am provocat războiul — răspunde Savary — și nici nu l-am început ; el ne-a fost favorabil, așa încît nu trebuie să-i suportăm cheltuielile, și sînt întru totul convins că împăratul nu va consimți la aceasta.

— Cu atît mai rău — exclamă Alexandru —, pentru că atunci, cu tot interesul pe care mi-l inspiră talentul său și în ciuda dorinței mele de a putea în curînd să mă apropii de el, mă va obliga să ordon trupelor mele să-și facă datoria.

Savary pleacă înapoi spre avanposturile franceze, ducînd o scrisoare a țarului adresată „către șeful guvernului francez !“ Bineînțeles, țarul s-a abținut să acorde titlurile de *sire* sau *maiestate* împăratului, pe care se mulțumește să-l asigure de „cea mai înaltă considerație“ a sa.

Cu gîndul la această scrisoare, în care țarul afirma și el că nu avea „altă dorință decît pacea"; Napoleon, în seara aceleiași zile de 28 noiembrie, pornește din nou pe drumul spre Olmütz. Depășește mai întîi cartierul său general, trece pe lîngă Santon și lasă în urmă răscrucea drumului spre Ungaria. El se îndreaptă spre cartierul general al lui Murat, instalat în localul poștei din Posorsitz — *Pozoricza Posta*. Fațada fără etaj, cu opt ferestre cu geamuri mici, zăbrelite, se vede și azi la marginea șoselei, cînd începi să cobori spre cătun.

Aici, în așteptarea împăratului, se desfășoară o scenă care va avea repercusiuni imense. Tocmai a sosit Lannes. Murat și Soult îi prezintă un tablou foarte sumbru al situației. Potrivit ultimelor informații primite la avanposturi, armata rusă ar avea 93 000 de oameni și 278 de tunuri. Împăratul nu le poate opune decît 71 000 de oameni — și aceasta numai dacă Davout și Bernadotte vor sosi la timp! Unde mai pui că nu are decît 139 de piese de artilerie! Trebuie să se retragă! Lannes aprobă și, la cererea celor doi camarazi ai săi, începe o scrisoare destinată împăratului.

Deodată ușa se deschide și intră Napoleon.

— Ei bine, domnilor, așa-i că n-o ducem rău aici? — întreabă el apropiindu-se de foc.

— Nu asta e și părerea noastră — exclamă Lannes —, și tocmai scriam acest lucru maiestății-voastre.

Napoleon întinde mîna, citește scrisoarea și se miră:

— Cum, Lannes propune retragerea! E prima dată cînd i se întîmplă accasta. Și dumneavoastră, mareșale Soult?

— În orice fel va folosi maiestatea-voastră cel de-al 4-lea Corp — răspunde Soult —, el va răpune un număr dublu de dușmani.

Pentru Lannes, aceasta e o trădare.

— Nu sînt aici decît de un sfert de oră — strigă el plin de mînie — și nu cunosc situația noastră decît din cele ce mi-au spus acești domni. Opinia mea s-a întemeiat pe afirmațiile lor, și tot ascultînd de stăruințele lor v-am scris; răspunsul mareșalului Soult este deci o *ticăloșie*, la care nu mă așteptam cîtuși de puțin, îl consider o ofensă pentru care îmi va da socoteală!

Împăratul a ascultat fără a spune un cuvînt.

Potrivit obiceiului său, el se plimbă în lung și în lat prin încăpere, cu mîinile la spate. Deodată se oprește și rostește :

— Și eu consider necesară o retragere...

Împăratul deschide ușa și ordonă să fie chemat Berthier. Mareșalii zîmbesc. În realitate însă, Napoleon e hotărît să-și pună planul în aplicare cît mai curînd posibil. Un plan celebru prin îndrăzneala sa.

Trupele franceze, amintim, ocupă acum Austerlitzul și întreg platoul Pratzen. Napoleon ordonă ca începînd de a doua zi în zori să fie evacuate cele două poziții-cheie, care vor fi, după cum prevede el, ocupate de îndată de către trupele austro-rusești. Napoleon hotărăște să-și întărească aripa stîngă. Chiar pe Santon — al cărui vîrf, pe atunci degajat de arborii ce-l acoperă actualmente, se prezenta ca o adevărată platformă — va fi amplasată artileria generalului Claparède. În centru, pe malul stîng al riului Goldbach, între sate și poalele platoului, Napoleon va concentra principalele sale forțe. Aripa dreaptă, cu efective reduse, va trebui plasată ceva mai înapoi — ca un eșalon respins — și se va sprijini la sud pe satele Sokolnitz, Telnitz și Moenitz.

În fond, Napoleon dictează planul adversarului ; îl incită ca, după ce a ocupat Pratzberg și Stary-Vinohrady, să părăsească platoul pentru a cobori spre Aujzd și să atace aripa dreaptă franceză, intenționat rărită și slabă. De îndată ce platoul și cele două mameloane vor fi în parte evacuate, Napoleon va ataca la centru, va ocupa Pratzenul și se va abate asupra inamicului la stînga și mai cu seamă la dreapta.

A doua zi împăratul urcă din nou pe platou și, înaintînd pînă la începutul coborîșului spre Krenowitz — exact acolo unde se află azi înfiptă crucea de piatră numită a lui Kutuzov —, se asigură că rușii încep să ocupe Austerlitzul, abandonat de el din zori. Napoleon zîmbește, și Ségur îl aude exclamînd :

— Dacă aș vrea să-l împiedic pe inamic să treacă, aici m-aș plasa ; dar n-aș avea decît o bătălie obișnuită. Dacă, dimpotrivă, dau deoparte aripa dreaptă, retrăgînd-o spre Brünn, și rușii părăsesc aceste înălțimi, de-ar fi ei și trei sute de mii, vor fi prinși în flagrant delict și iremediabil pierduți.

Urmărind să-și înșele în mod și mai sigur adversarul, la 29 noiembrie Napoleon îl trimite pe Savary la țar ca să-i propună o întrevedere „între cele două armate pentru mîine la ora care îi va conveni". Alexandru este cu atît mai convins că Napoleon e neliniștit, cu cît a aflat la deșteptare despre retragerea trupelor imperiale. Concluzia lui : francezii refuză lupta și se retrag spre Viena ! El nu poate bănui adevărul, replierea strategică a lui Napoleon seamănă atît de mult cu o retragere ! Așa încît se mulțumește să dea ordin ca Savary să fie recondus de prințul Dolgoruki, primul său aghiotant, un bărbat foarte tînăr. Împăratul se află în acel moment la cartierul său general, îndărătul gorganului lui Zuran. De îndată ce află de prezența prințului, încalecă și galopează în întîmpinarea lui, spre avanposturi, atît de grăbit, încît pichetul său de escortă abia se poate ține după el. Prințul — un ageamiu plin de ifose, un „filfizon", după expresia împăratului — așteaptă pe șoseaua ce duce de la Brünn spre Olmütz, nu departe de drumul spre Austerlitz, cînd vede ivindu-se, după cum va povesti el, „o siluetă maruntă, foarte murdară și prost îmbrăcată"...

Este Napoleon.

Repede, împăratul îl antrenează pe aghiotant pe drum și îl lasă să vorbească. Din capul locului, Dolgoruki adoptă un ton trufaș, care îi displace lui Napoleon. „Am avut cu acest filfizon — îi va scrie împăratul viitorului rege al Württembergului — o conversație în cursul căreia mi-a vorbit așa cum ar fi putut să vorbească unui ocnaș ce urma să fie trimis în Siberia".

— Stăpînul meu — urmează prințul — nu luptă decît pentru independența Europei, pentru Olanda și pentru regele Sardiniei.

— Rusia — răspunde Napoleon — trebuie să ducă cu totul altă politică și să nu se preocupe decît de propriile sale interese.

În acest timp, împăratul, deja agasat întrucîtva de manierele arogante ale „filfizonului", se stăpînește pentru a întreba în ce condiții ar accepta țarul să facă pace. Prințul Dolgoruki, luînd moderația împăratului „drept semnul unei mari spaime" — și Napoleon va face totul pentru a determina să se consolideze această impresie a lui —, nu renunță de fel la tonul său arogant și lasă să cadă de pe bu-

zele sale dispreţuitoare „condiţiile“ stăpînului său : coroana de fier pe fruntea regelui Sardiniei — cu Genova şi o parte a celorlalte departamente franceze din Italia —, renunţarea la malul stîng al Rinului, părăsirea Belgiei şi a Olandei, date unui prinţ din Prusia sau din Anglia.

Să părăsească pînă şi cuceririle revoluţiei ? De data aceasta împăratul izbucneşte :

— Cum ! şi Bruxelles-ul ? Dar sîntem în Moravia, şi chiar dacă aţi fi pe înălţimile din Montmartre, tot nu v-aş da Bruxelles-ul !

Dolgoruki, ca şi cînd n-ar fi auzit, îi oferă împăratului „să-l lase să se retragă nevătămat dincolo de Dunăre dacă făgăduieşte să evacueze pe loc Viena şi statele ereditare“.

Napoleon, cuprins tot mai mult de mînia care face să-i scînteieze ochii, strigă :

— Ei bine, ne vom bate ! Retrageţi-vă ! Plecaţi, domnule, şi spuneţi stăpînului vostru că nu am nicidecum obiceiul să mă las insultat astfel, retrageţi-vă chiar în acest moment !

Prinţul Dolgoruki este condus înapoi pînă la avanposturile ruse, dar furia lui Napoleon nu se potoleşte. Ofiţerii îl văd bicluind pămîntul cu cravaşa şi strigînd într-una :

— Italia !... Ce-ar fi făcut ei din Franţa dacă aş fi fost bătut ? Dar, de vreme ce aşa vor, mă spăl pe mîini şi, dacă vrea dumnezeu, în următoarele patruzeci şi opt de ore o să le dau o lecţie aspră !

Un carabinier din Regimentul 17 infanterie uşoară se află la doi paşi, şi împăratul observă că santinela îl ascultă :

— Ştii — îi spune el —, oamenii ăştia îşi închipuie că o să ne înghită !

— Asta-i bună — bombăne soldatul —, n-au decît să încerce, o să le stăm ca un os în gît !

Împăratul izbucneşte în rîs şi mînia lui se potoleşte. Dar „neisprăvitul“ de Dolgoruki n-a înţeles nimic. Părerea lui este — şi o va afirma în faţa ţarului — că „Napoleon tremura de frică“.

— Avangarda aliată va fi de ajuns pentru a-l bate —, adaugă el ridicînd din umeri.

Aşadar, cu trei zile înaintea bătăliei, în tabăra rusă euforia — primejdioasă — rămîne totală ! Cît despre Na-

poleon, el știe acum că, în ciuda eforturilor sale sincere, ciocnirea va trebui să aibă loc. „O să fie probabil mîine o bătălie foarte serioasă cu ruși — îi scrie el lui Talleyrand în seara zilei de 30 noiembrie, *din bivuac, la două leghe înainte de Brünn.* — Am făcut mult pentru a o evita, căci ea înseamnă sînge vărsat inutil". Încă o dată — și repetarea acestei idei devine un laitmotiv —, dacă este învins, Neapolul și Prusia vor veni să-i dea lovitura de grație — și va fi încăierarea pentru ciolane ! Fără a mai vorbi de situația financiară, care la Paris s-a agravat considerabil de la plecarea lui ! Lipsa de numerar „devine din ce în ce mai alarmantă", anunță deja prefectul poliției la 3 noiembrie, iar banca Récamier își suspendă plățile o săptămînă mai tîrziu. „Cozile în jurul băncilor devin agitate, și s-au înregistrat vărsări de sînge în urma intervenției foarte energice a poliției". Regaliștii repetă cuvintele lingușitorului prefect La Chaise : „Dumnezeu l-a făcut pe Bonaparte și s-a odihnit" — și lumea adaugă : „Dumnezeu ar fi făcut mai bine să se odihnească ceva mai înainte"...

Înfrîngerea de la Trafalgar a eclipsat victoria de la Ulm !

Napoleon își dă seama și că armata sa este obosită. Pentru un francez din Berry, din Provența sau din Gironda — fără a mai vorbi de parizieni, care sînt prin natura lor niște răzvrătiți — a lupta în Moravia sub grindină, ninsoare și în bătaia vîntului înghețat nu are nimic care să te entuziasmeze. Așa că, la 1 decembrie, Napoleon ține să le explice strategia sa : „În timp ce ei vor mărșălui ca să-mi împresoare aripa dreaptă, îmi vor prezenta flancul lor". Pentru el, victoria este sigură ! „Această victorie — adaugă el — va încheia campania și ne vom putea întoarce la cantonamentele noastre de iarnă, unde ni se vor alătura noile armate ce se formează în Franța ; iar atunci pacea pe care o voi făuri va fi vrednică de poporul meu, de voi și de mine".

Cît de bine își cunoaște Napoleon oamenii ! „Am răspuns prin chiote de bucurie — va relata viitorul mareșal Bugeaud, pe atunci simplu căpitan. — Fiecare din noi parcă își și sărbătorea întoarcerea în sînul familiei".

Împăratul nu uită să-i și amenințe :

— Am să vă conduc eu însumi batalioanele. Mă voi

ține departe de foc dacă, cu vitejia voastră obișnuită, veți semăna dezordinea și deruta în rîndurile inamice. Dar dacă victoria ar fi nesigură măcar o clipă, îl veți vedea pe împăratul vostru expunîndu-se primelor lovituri.

Aceste ultime cuvinte „electrizează" cu adevărat trupele. Astfel, în momentul cînd trece, în această zi de 1 decembrie, pe dinaintea frontului Regimentului 28 de linie, un soldat îi strigă :

— Îți promitem că mîine nu va trebui să lupți decît cu ochii !

Continuîndu-și plimbarea, fără escortă, el trece prin fața brigăzii Ferny și-i întreabă pe soldați dacă rațiile de cartușe le sînt complete.

Așa cum va remarca generalul Thiébault, „înainte de a răsări soarele de a doua zi avea să înceapă o bătălie decisivă și fără cruțare între o armată atît de exaltată și o alta alcătuită din fanatici". În plus, această a doua zi era și aniversarea încoronării lui Napoleon !

Urmat de cîțiva ofițeri, împăratul galopează între noile linii, unde cazacii și santinelele franceze sînt la o bătaie de pușcă unii de alții. Gloanțele îi șuieră pe la urechi. Puțin înainte de ora patru, el se înapoiază pe gorganul lui Zuran și își ia ocheanul — aceeași lunetă pe care o va lua cu el pe Sfînta Elena și pe care o va lăsa moștenire fiului său... Își îndreaptă privirea către Pratzen și ghicește mișcarea inamicului — mișcare pe care el a inspirat-o. Unele coloane rusești și austriece părăsesc platoul și încep să coboare spre Aujzd, Satschan și spre eleștee, în scopul de a se arunca a doua zi dimineață asupra aripii drepte a francezilor. Ségur îl aude pe împărat exclamînd :

— Nimeresc în capcană ! Se dau pe mîna mea ! Înainte de mîine seară, această armată va fi a mea !

Se întoarce spre Murat și-i ordonă ca, punîndu-se în fruntea cîtorva călăreți, să creeze, printr-un mers șovăielnic, aparența unei vii neliniști, iar apoi să se replieze afectînd cea mai mare panică la constatarea că semicercul inamic amenință să-i prindă pe francezi ca într-un clește și să le taie drumul de retragere, adică drumul spre Viena. Napoleon rîde, bine dispus, în ciuda vremii îngrozitoare — ploaie și grindină —, încîntat de extraordinara lui punere în scenă pe cale de a se realiza, și se întoarce în bivua-

cul său, care este la doi pași, îndărătul gorganului tătărăsc. Geniștii din Gardă, smulgînd „cîteva nenorocite rămășițe de uși și obloane" de la casele părăsite din Kritschen, au înjghebat, nu departe de hanul din Gandie, o baracă. De jur împrejur ei au instalat, după cum ne raportează Thiard, „bănci înfipte în pămînt, cum se văd pe la noi la serbările cîmpenești".

Cina decurge într-o atmosferă veselă. Sînt prezenți Murat, Caulaincourt, Junot, Mouton, Rapp, Lemarois, Lebrun, Macon, Yvan, Ségur și Thiard, care ne relatează scena. Nu despre pantele platoului Pratzen și nici despre strategia imperială se vorbește în această seară în bivuacul din Moravia..., ci — oare cine ar crede? — despre critică dramatică. Julien Geoffroy simțise nevoia să înjure, în *Journal des Débats*, pe Talma și pe doamnișoara Duchesnois, fostă un timp metresa împăratului. De aici Napoleon ajunge să vorbească despre Voltaire, relevînd „cu multă forță toate defectele și lipsa de culoare locală a lucrărilor *Zaïre*, *Alzire* și *Tancrède*". Apoi vine vorba de Corneille:

— Cîtă forță de concepție! Ce om de stat ar fi fost!

Apoi vine rîndul lui Racine. Ce preferă Napoleon? *Bajazet*, *Mithridate* și *Britannicus*...

— Dar *Iphigenie*?

— Este capodopera artei, capodopera lui Racine, căreia i se reproșează cu totul pe nedrept că ar fi lipsită de vlagă! E o greșeală să consideri că subiectele tragice ar fi epuizate; ele abundă în sfera necesităților politicii; trebuie să știi doar să le sesizezi și să atingi această coardă.

Cina, de obicei atît de scurtă, se prelungește. Convorbirea se referă acum la campania din Siria. Napoleon devine visător:

— Da, dacă aș fi cucerit Acra, mi-aș fi pus turban, mi-aș fi îmbrăcat armata în șalvari și n-aș mai fi expus-o decît în cazuri extreme, aș fi făcut din ea batalionul meu sacru, *nemuritorii*[1] mei! Aș fi terminat războiul contra turcilor cu ajutorul arabilor, grecilor, armenilor! În locul

[1] Denumire dată de greci ostașilor din garda vechilor regi persani. Efectivul acestui corp de armată, alcătuit din 10 000 de oameni, era în permanență menținut complet, de unde și numele. — *Nota trad.*

unei bătălii în Moravia aș fi cîștigat o bătălie la Issos [1], aș fi devenit împăratul Orientului și m-aș fi întors la Paris prin Constantinopol.

— Dar armata nu este oare în drum spre Constantinopol ? — se încumetă să spună Junot.

— Nu — răspunde împăratul —, îi cunosc pe francezi, ei nu se simt bine decît acolo unde nu sînt. Cu ei nu e ușor să faci expediții lungi. Iată, procedați azi la o consultare a armatei, îi veți auzi pe toți oftînd după Franța ! Așa sînt francezii ! E în firea lor ! Franța e prea frumoasă ; nu le place să se îndepărteze atît de mult și să rămînă atîta timp despărțiți de ea !

După un ultim pahar cu vin de Tokay, împăratul, înfășurat în manta, se culcă în baracă pe o mînă de paie. Adoarme, dar este deșteptat de Savary ; au loc schimburi de focuri la extrema dreaptă a dispozitivului — acest dispozitiv care mîine va îndura prima lovitură. Avangarda franceză a trebuit chiar să cedeze puțin teren. Urmat de cîțiva ofițeri, Napoleon sare în șa. Iată-l în cîteva secunde în vîrful gorganului căruia i se spune deja „Movila împăratului". Luna luminează linia de front a taberei. I se confirmă că în direcția cătunului Telnitz, unde comanda Davout, rușii adună trupe. Napoleon zîmbește satisfăcut. În noaptea limpede, el poate auzi ajungînd pînă la el pașii cailor ce coboară de pe platou, și chiar zăngănitul săbiilor și al strunelor cailor : rușii continuă să ocupe amplasamentele prevăzute. Împăratul freamătă de bucurie și își părăsește postul de observație.

El se află acum în centru, unde, sub ordinele lui Soult, diviziile Saint-Hilaire și Vandamme vor trebui a doua zi dimineață să ocupe Pratzenul și să urce pe platou.

În această parte se află locotenentul Dupin și oamenii săi din regimentul 4 de linie, care tocmai au sosit și sînt nemîncați de 72 de ore. Tînărul ofițer a ordonat să se aprindă focuri, „dar — ne relatează el într-un text inedit — trebuia să stăm mereu cu 20 sau 30 de pași mai la stînga sau mai la dreapta de focurile noastre, care serveau drept

[1] Aluzie la lupta din acest oraș din Asia Mică unde Darius al III-lea Codomanul a fost învins de Alexandru cel Mare în anul 333 î.e.n. — *Nota trad.*

țintă inamicului. Și ce mai rîdeam cînd gloanțele rușilor ne aruncau tăciunii în aer"...

Napoleon părăsește Puntowitzul și se întoarce spre bivuac, cînd deodată se împiedică de un trunchi de copac răsturnat. Atunci, un grenadier răsucește un șomoiog de paie, îl fixează de o cracă și îi dă foc pentru a lumina drumul zeului său. Oamenii din bivuacul vecin, crezînd că e vorba de un semnal, aprind și ei torțe și strigă :

— E aniversarea încoronării ! Trăiască împăratul !

Degeaba exclamă Napoleon :

— Liniște ! Pe mîine ! Acum gîndiți-vă doar cum să vă ascuțiți baionetele !

Soldații din cele 12 bivuacuri ale armatei își doboară totuși adăposturile la pămînt, aprind prăjini cu șomoioage de paie în vîrf, țopăind farandola și, după cum va relata Barrès, ostaș în corpul de gardă, „într-o clipă, pe o distanță de două leghe, se înalță mii de jerbe de flăcări și răsună, repetat de mii de ori, strigătul : *Trăiască împăratul* !..." În timp ce Napoleon galopează pe linia de front a taberei, fanfara cîntă, tobele bat, iar rușii pot vedea din pozițiile lor cele șapte corpuri de armată franceze, șapte linii de foc ce se întind în fața lor. Și ei sînt bucuroși, crezînd cu naivitate că soldații lui Napoleon se pregătesc să se retragă și că își ard adăposturile ! Înduioșat, împăratul exclamă întorcîndu-se spre bivuacul său :

— Seara aceasta este cea mai frumoasă din viața mea !

S-a întors la trăsura sa și, înainte de a dormi trei ore, soarbe din punciul pe care i-l aduce Constant. La revărsatul zorilor o ceață deasă acoperă cîmpul de bătălie — acest cîmp ce se prezintă ca un careu de opt kilometri pe opt. Nu se vede nici pînă la zece pași. E frig. Liniștea este absolută. „Nimeni n-ar fi crezut — va relata Savary — că era atît de multă lume și atîtea trăsnete camuflate într-un spațiu atît de redus".

După un dejun ușor, împăratul se adresează ofițerilor săi :

— Acum, domnilor, vom începe o zi mare !

Ceața vine în sprijinul său, degajînd partea de sus a platoului, în timp ce măzărichea continuă să ascundă inamicului mișcările și amplasarea trupelor franceze înșirate în cîmpie, la poalele colinei și care se vor tupila în rîpă.

Către orele șapte și jumătate Napoleon convoacă la gorganul lui Zuran pe comandanții corpurilor de armată pentru a le comunica ultimele sale instrucțiuni și modificările concepute în urma inspecției sale nocturne. Toți ascultă, formînd în jurul împăratului un cerc. „Parcă-i văd și acum primind, rînd pe rînd, sugestiile lui — va povesti Ségur —, și îndată, țîșnind în toate direcțiile pentru a porni să zdrobească forțele reunite ale celor două imperii ! De-aș trăi cît lumea, tot nu mi s-ar șterge din minte impresia acestui spectacol".

Mareșalul Davout primește ordin să oprească cum va putea, la extrema dreaptă, violenta înaintare a inamicului. Austriecii lui Kienmayer trec de Aujzd, iar rușii lui Buxhovden ocupă Telnitz și trec rîul Goldbach. În curînd Langeron va ocupa Sokolnitz și castelul cu 12 batalioane rusești. Vor fi izgoniți de acolo pentru un timp, și totul va trebui luat de la capăt ! De această parte, aproape toată dimineața lupta va fi crîncenă, aprigă, eroică. Împăratul Alexandru se va mira văzînd că lucrurile nu înaintează mai repede.

— Mihail Ilarionovici — îi spune el lui Kutuzov, ciudat de pasiv în acea zi —, de ce nu înaintați ?

— Sire — răspunde acesta —, aștept ca toate trupele coloanei să fie reunite.

— Dar — obiectează Alexandru — nu sîntem pe Cîmpul lui Marte, unde se așteaptă toate trupele pentru a se începe parada.

— Sire — spune Kutuzov —, tocmai pentru că nu sîntem pe Cîmpul lui Marte nu încep ofensiva. De altfel, porunciți și... cu ajutorul lui dumnezeu.

Dragonii coboară spre viltoare, dar se izbesc de trupele lui Friant și ale lui d'Heudelet.

În acest timp, în stînga cîmpului de bătaie se pregătește un duel între cavaleria lui Murat, infanteria lui Lannes și, în fața lor, regimentele prințului Bagration. Garda imperială franceză se află în dreapta lui Napoleon, în timp ce garda imperială rusă — corp considerat invincibil —, masată în spatele împăraților Francisc și Alexandru, așteaptă ordinul de a interveni și pare să ocrotească Austerlitzul, unde cei doi suverani și-au petrecut ultimele nopți.

Soult, rămas ultimul în preajma împăratului, pare ne-

răbdător și vrea să pornească la asaltul platoului Pratzen. Napoleon îl reține... Sînt orele opt dimineață. Ceața se risipește, în sfîrșit. Soarele Austerlitzului se ridică pur și radios la orizontul Moraviei. Un abur ușor îndulcește depărtările și împăratul poate vedea cele 90 000 de baionete ale lui Kutuzov lucind în soare și formînd un corn gigantic ale cărui vîrfuri continuă să înainteze spre armata franceză, pe cînd centrul, pe platoul Pratzen, se rărește neîncetat.

Douăzeci și cinci de mii de căciulari — „și dintre cei mai zdraveni", precizează Coignet — cu arma în mînă au coborît în fundul văgăunii și sînt gata să treacă rîul.

Soult tropăie de nerăbdare.

— Cît timp vă trebuie pentru a ocupa această înălțime ? — îl întreabă Napoleon.

— Zece minute.

— Bine, plecați, dar mai așteptați încă un sfert de oră, și atunci va fi momentul !

Un sfert de oră mai tîrziu, diviziile Vandamme și Saint-Hilaire, avînd fiecare ca obiectiv cîte unul din cele două mameloane ale platoului, încep să urce povîrnișurile. Chiciura trosnește sub cizmele lor.

„Batalioanele noastre urcă această coastă cu arma în mînă — ne relatează Coignet — și, ajunse la distanță, salută prima linie prin împușcături, apoi își îndreaptă baionetele spre prima linie a rușilor, în răpăitul tobei ce dă semnalul de atac". Fanfarele plasate în centrul fiecărui batalion cîntă :

În dușman vom da năvală,
Ce-om mai ride, să te ții !

Tobele repetă :

Bam-bam-bam-pararam-pam-pam !

„Și un olog ar fi început să țopăie..."

La rîndul meu, am urcat, dar cu pași înceți — gonind în fața mea iepuri și potîrnichi — lunga costișă care, de la Pratzen, se îndreaptă spre adîncitura ce desparte cele două mameloane. Era la amiază, și dinspre satele din vîlcea răzbea pînă la mine muzica puțin cam țipătoare pe care difuzoarele o revărsau de o oră asupra lucrătorilor cooperativei agricole, căci azi ogoarele aparțin statului. La dreapta mea, peisajul este dominat de un grecl și dizgra-

țios monument piramidal al Păcii, de douăzeci și șase metri înălțime, ridicat acolo în 1812 în memoria „soldaților căzuți la Slavkov" ; o lespede de sienit pe care se află gravate cuvintele *Pace și Onoare* acoperă osuarul. Mii de oameni au căzut aici, pe acest cîmp peste care în fiecare an primăvara întinde o magnifică manta aurie de flori de rapiță.

Mi-am imaginat soldații lui Soult, ai lui Saint-Hilaire, Vandamme, Nansouty cățărîndu-se pe pantă cîntînd..., căci unii zbierau *Deșteptarea lui Moș Duchesne*, cîntec ale cărui cuvinte trebuiau să-i facă să pălească pe cei cîțiva emigranți ce luptau în rîndurile inamice :

Nobilul prezintă dosul
Auzind de libertate
Să se-ncline, ticălosul !
Pentru toți — egalitate !
Pe toți zeii, împreună
Fiarele să le zdrobim ;
Totul freamătă, răsună
Universu-l dezrobim !

Mi se părea că îi văd năvălind pe platoul inundat de soare, spre marea spaimă a ultimelor trupe austro-ruse, comandate de generalul austriac Kollowath și de generalul rus Kamenski, care porniseră spre Sokolnitz și Telnitz. Kollowath, prevenindu-l pe Kutuzov de atacul francez, a făcut îndată stînga-mprejur ; trupele se retrag și se aruncă asupra oamenilor lui Vandamme. Dar francezii pun foarte repede stăpînire pe platou. Napoleon — pe la orele unsprezece și jumătate — se poate instala pe Stary-Vinohrady, chiar în locul unde cu cîteva ore mai înainte se afla Kutuzov. De acolo, vederea de ansamblu a bătăliei îi permite să-și dea seama că în stînga liniilor franceze, spre Santon, mareșalii Lannes și Murat au reușit să disloce armata rusă și s-o izoleze de restul forțelor inamice. La dreapta Davout luptă unul contra trei. Situația a fost la un moment dat periculoasă dar se restabilește. Satele Telnitz și Sokolnitz au fost recucerite. Linia de pe Goldbach a rezistat.

În centru, pe Pratzberg, timp de cîteva momente, situația va deveni amenințătoare. Alexandru a aruncat în luptă garda sa pentru a recuceri platoul. Cavaleriștii de

gardă — uriașii din vestitele regimente Preobrajenski și Semionovski — se năpustesc „ca niște furioși", ne va relata Dupin, care se află în mijlocul acestui vîrtej. În cîteva minute batalionul 4 de linie este secerat. „Eram culcați la pămînt sub picioarele cailor, dar rușii au comis o mare greșeală : au descălecat. Îndată am simțit pămîntul duduind sub noi : soseau vînătorii noștri călare din gardă..."

Într-adevăr, împăratul îi ordonase lui Rapp să ia cu el două escadroane de vînători, corpul mamelucilor și al grenadierilor călare și să pornească în galop pentru a afla care era situația. Rapp, ajuns la o bătaie de tun de Pratzberg, observă dezastrul : cavaleria inamică se plimbă ca la ea acasă în mijlocul careurilor și îi seceră pe infanteriști. Văzîndu-l pe Rapp și escadroanele sale, inamicul se întoarce, și patru piese de artilerie aparținînd gărzii lui Alexandru sînt puse în bătaie. Plouă cu ghiulele din toate părțile. Rapp strigă oamenilor săi :

— Priviți cum frații noștri, prietenii noștri sînt călcați în picioare, să-i răzbunăm, să răzbunăm drapelele noastre !

Torentul de oameni îl urmează pe Rapp și răstoarnă artileria. „De data aceasta — ne va relata Dupin — ciocnirea a fost teribilă și măcelul înfiorător". Nefericitul locotenent se află tot cu fața la pămînt. „Deși rănit și frînt de oboseală, mă ridic și strig : *La arme !* La acest strigăt, repetat de mii de glasuri, toți cei ce se pot ridica se reped la arme și sar în ajutorul grenadierilor și mamelucilor, dar ar fi imposibil să-și facă cineva vreodată o idee despre învălmășeala și măcelul ce au avut loc".

Ajuns de cealaltă parte a Pratzbergului, Rapp își adună escadroanele și execută o a doua șarjă.

Mamelucii fac minuni „Unul dintre ei — povestește Coignet — s-a înfățișat de trei ori la rînd împăratului cu cîte un steag rusesc. La cel de-al treilea, împăratul a vrut să-l rețină, dar el s-a năpustit din nou și n-a mai revenit. A căzut pe cîmpul de luptă".

În cele din urmă, rușii și austriecii se retrag în dezordine. Țarul și împăratul Austriei asistă năuciți la înfrîngerea gărzii ruse, care, în concepția lor, „trebuia să desăvîrșească victoria".

Eliberați în sfîrșit, Dupin, Coignet și camarazii lor

schimbă direcția și se îndreaptă spre capela Sfîntul Anton, la extremitatea sudică a platoului. Aripa stîngă a rușilor este prinsă între două focuri. Curînd, francezii coboară povîrnișurile spre Aujzd și spre eleștee. Bătălia nu s-a sfîrșit încă, dar Berthier îi poate scrie deja lui Talleyrand : „Am plăcerea să vă vestesc, domnule, cea mai celebră bătălie cîștigată de împăratul Napoleon ; în prezența împăraților Austriei, Rusiei și Franței, armatele ruse și austriece au fost zdrobite. Garda împăratului francezilor a atacat garda împăratului Rusiei, capturîndu-l pe colonel și o treime din totalul ofițerilor, precum și întreaga artilerie. Chiar pe cîmpul de luptă acoperit de morți descalec spre a vă anunța această strălucită victorie. Tunul continuă să bată, urmărind rămășițele armatelor inamice. Împăratul, care a fost prezent pretutindeni, ordonînd el însuși atacurile ce au decis victoria, e teafăr și neatins. Avem pierderi puține".

Napoleon, pe urmele gărzii, a ajuns în fața capelei Sfîntul Anton — azi reconstruită. Mănîncă o felie de friptură rece și o bucată de pîine. De la postul său de observație, el domină satul Aujzd și vede eleșteele de la Satschan și Melnitz. Descalecă, iar ofițerii săi de ordonanță îl aud fredonînd : *„Malborough s'en va-t-en guerre !... C'en est fait, je me marie !..."* [1]

Baronul de Wimpfen, francez în serviciul Rusiei, este prizonier. Cînd a fost prins, l-au „cam zgîlțîit". Pletele lui desfăcute sînt răvășite, îmbrăcămintea îi e în dezordine. E palid și pare foarte obosit. Napoleon, stînd de vorbă cu el, ordonă să i se aducă un pahar cu vin de Burgundia :

— Beți, beți, domnule general, e vin din Franța, singurul bun.

„Napoleon apăsă pe ultimele cuvinte — ne relatează un martor — ca și cum ar fi vrut să-i reproșeze acestui general că-și părăsise țara și luptase împotriva compatrioților săi".

În același moment împăratul observă o divizie de dragoni francezi care, avînd însărcinarea să preseze viguros ariergarda rusă, nu se angajează cu toată hotărîrea. Zã-

[1] Cîntec popular francez : „Malborough pleacă la război !... S-a isprăvit, mă însor !" — *Nota trad.*

rind un ofițer de stat-major ce revine de la luptă, îi ordonă :

— Înapoiați-vă și spuneți-i din partea mea generalului care comandă această divizie că este un tercheaberchea !

În acest timp, inamicul în derută este împins spre marginea eleșteelor înghețate, neavînd altă soluție decît să pornească pe gheață. Napoleon dă imediat ordin artileriei să tragă cu ghiulele în direcția aceea... Mii de oameni dispar, împăratul pomenește el însuși de douăzeci de mii de înecați. Este inexact : apa nu ajunge decît pînă la piept și n-au fost decît cel mult o sută de morți — majoritatea din cauza frigului. Nefericiții ies din apa înghețată clănțănind din dinți și sînt luați prizonieri. Văzînd aceasta, „toate trupele băteau din palme — raportează bravul Coignet —, înfrîngerea inamicului era totală".

„Împăratul străbate cîmpul de luptă și ordonă să fie ridicați răniții, care îl ovaționează — ne povestește stegarul Putigny. — Iată-l cu statul său major pe drum, de-a lungul viilor, întreținîndu-se cu generalul Friant și cu colonelul nostru. Mă aud strigat. În tot cursul zilei nu mi-a fost atît de frică ; iată că grupul se despică în fața mea. Simt că mi se strînge gîtlejul.

— Apropie-te.

Glasul împăratului ! Îi disting doar chipul și albul plastronului, luminat de foc ; redingota lui cenușie și pălăria se confundă cu umbra..." Putigny tremură. În timpul bătăliei a scăpat steagul regimentului într-un șanț adînc și abia a reușit să-l scoată de acolo într-o stare de plîns.

— Tu ești acela care prinde pește cu drapelul ? ! — exclamă împăratul. — Ei, hai, liniștește-te, e și mai frumos ca înainte. Ești un viteaz, îți acord steaua Legiunii de Onoare !

La 2 decembrie noaptea se lasă repede și ceața — o ceață ghețoasă ce se transformă într-o ploaie mărunță — înfășoară ca într-un văl ființele și lucrurile. Împăratul recomandă să fie liniște „pentru a putea auzi gemetele nefericiților noștri soldați mutilați". Napoleon le vine în ajutor, trimițînd pe Yvan și pe mamelucul Rustam să le ducă rachiu. Platoul și cîmpia sînt acoperite de morți, satele pline de soldați rămași în urma coloanei și de răniți. Împăratul străbate întregul cîmp de bătălie pentru a merge să-și

petreacă noaptea la „Lecht-auberge", două sau trei clădiri care sînt și azi în picioare, în josul șoselei, puțin înainte de drumul spre Austerlitz.

A doua zi el va dormi în splendidul castel baroc de la Austerlitz — două corpuri de clădire legate între ele, astăzi proprietate de stat. De la ferestrele sale, situate la parter, el vede partea dindărăt a platoului Pratzen, unde a obținut victoria. Aici, pe o masă în stilul secolului al XVIII-lea, păstrată cu grijă, își scrie celebra proclamație :

„Soldați !

Sînt mulțumit de voi. În ziua bătăliei de la Austerlitz ați confirmat tot ceea ce așteptam de la vitejia voastră ; ați împodobit acvilele voastre cu o glorie nemuritoare ; în mai puțin de patru ore, o armată de o sută de mii de oameni, comandată de împăratul Rusiei și cel al Austriei, a fost fie tăiată, fie risipită. Patruzeci de drapele, stindardele Gărzii imperiale, ale Gărzii ruse, o sută douăzeci de tunuri, douăzeci de generali și peste treizeci de mii de prizonieri sînt roadele acestei bătălii, care va rămîne celebră pentru vecie !... Soldați, cînd tot ceea ce este necesar pentru a asigura fericirea și prosperitatea patriei noastre va fi îndeplinit, vă voi readuce în Franța. Acolo veți fi obiectul solicitudinii mele pline de dragoste. Poporul meu vă va revedea cu bucurie și va fi de ajuns să spuneți «Am fost la Austerlitz», ca să vi se răspundă : *Iată un viteaz !*"

El își datează proclamația la Austerlitz, acest mic tîrgușor morav al cărui nume îl poartă și bătălia, deși Pratzen ar fi meritat mai mult această onoare.

Josefinei îi va scrie : „Bătălia de la Austerlitz e cea mai frumoasă din toate cîte le-am purtat : patruzeci și cinci de drapele, peste o sută cincizeci de tunuri, stindardele Gărzii Rusiei, douăzeci de generali, treizeci de mii de prizonieri, peste douăzeci de mii de morți : un spectacol oribil ! Împăratul Alexandru e cuprins de desperare... Rușii s-au retras și fug departe de aici".

La 4 decembrie, după ce l-a primit pe prințul Johann de Liechtenstein, venit să ceară armistițiul, Napoleon se îndreaptă spre Ungaria și se oprește la 15 km de Austerlitz, în valea Ziarochitz (Zarosice), la „Moara arsă" (Spaleny Mlyn), a cărei clădire, nu departe de răscrucea dru-

mului spre Damborice, se mai vede și azi. Acolo — la „bivuacul meu", va spune cu mîndrie Napoleon — urmează să-l întîlnească pe împăratul Austriei. Moara nu-i place de loc împăratului, care preferă ca întîlnirea să aibă loc în aer liber. Există acolo, la jumătatea colinei, sub un tei, „un fel de scobitură" unde geniștii aprind un foc, în timp ce doi vînători instalați pe colină domină și supraveghează scena [1]. E ora două după-amiază. Învinsul de la Austerlitz se lasă așteptat destul de mult. Napoleon începe să-și piardă răbdarea. În sfîrșit, iată-l pe împăratul Francisc, escortat de un divizon de husari ai lui Kienmayer și de ulani ai lui Schwarzenberg. Este însoțit de mai mulți generali, printre care și prințul Johann de Liechtenstein. Tobele gărzii bat în cinstea oaspeților, trompetele intonează un marș. „Spectacolul era măreț", spune un martor. Napoleon înaintează pe șosea, îl ajută pe Francisc să coboare din trăsură și îl îmbrățișează, adresîndu-i cîteva cuvinte pe care cei ce asistă nu le pot distinge. „Dar i-a vorbit în mod sigur despre englezi — va povesti Thiard —, căci l-am auzit pe împăratul Austriei pronunțînd foarte distinct aceste cuvinte :

— Englezii sînt niște negustori de carne omenească".

Napoleon îl conduce pe împăratul Francisc spre locul ales de el, unde rămîn singuri, lîngă un foc care trosnește. Mulțimea impresionantă a gărzii rămîne nemișcată, cu arma la picior și în cea mai profundă tăcere. Unul dintre ofițeri îl mai aude pe împăratul Austriei spunînd învingătorului său :

— Fără nici o îndoială, în disputa cu Anglia, Franța are dreptate.

Francisc cere un armistițiu pentru armata rusă.

— Armata țarului este înconjurată, nici un om n-ar putea scăpa, dar — adaugă Napoleon — vreau să fac pe plac împăratului Alexandru : voi lăsa să treacă armata rusă, voi opri marșul coloanelor mele ; dar maiestatea-

[1] În vîrful fațadei morii Spaleny Mlyn a fost pusă următoarea inscripție, în limbile germană și cehă : *„Sub acest tei, la două zile după bătălia de la Slavkov, în ziua de 4 decembrie 1805, împărații Frantz și Napoleon s-au întîlnit pentru a pune capăt, după o convorbire pașnică de două ore, războiului sîngeros pe care îl purtau"*. O parte din trunchiul teiului, lovit de trăsnet, a fost transportată la muzeul din Austerlitz.

voastră să-mi promită că armata rusă se va înapoia în Rusia, evacuînd Germania și Polonia austriacă și prusiană.

— Aceasta este și intenția împăratului Alexandru — răspunde împăratul Austriei —, pot să vă asigur ; de altfel, în cursul nopții vă veți putea convinge de aceasta chiar prin ofițerii dumneavoastră.

La sfîrșitul lungii convorbiri, Francisc exclamă :

— Așadar, s-a aranjat ! Eu nu mă simt liber decît de azi dimineață ! I-am spus împăratului Rusiei că aș vrea să vă întîlnesc, iar el mi-a răspuns că mă lasă să procedez cum voi crede de cuviință.

Napoleon întreabă din nou :

— Așadar, maiestatea-voastră îmi făgăduiește că nu va reîncepe războiul ?

— O jur, și mă voi ține de cuvînt.

Convorbirea a luat sfîrșit. Napoleon îl conduce pe Francisc al Austriei pînă la trăsură, îl îmbrățișează, apoi se înclină în timp ce echipajul se îndepărtează.

Încălecînd, împăratul repetă pentru statul-major :

— Domnilor, ne întoarcem la Paris. Pacea este încheiată.

În galop pe calul său arab, pornește spre Austerlitz. Fanfarele cîntă. Garda „face să răsune văile de strigătul, repetat de mii de ori" : *Trăiască împăratul !*

Aflînd despre înfrîngerea de la Austerlitz, tînăra arhiducesă Maria-Luiza a izbucnit în plîns. „Mi se pare imposibil ca aceste vești triste să fie adevărate — scrie ea — ; parcă visez ; nu pot crede că ni se întîmplă o asemenea nenorocire, totuși trebuie s-o cred. Nu vreau încă să mă îndoiesc că Dumnezeu nu ne va acorda victoria asupra acestui odios Napoleon și că nu-l va distruge..."

Drept răzbunare, mica arhiducesă numește *napoleoni* plosnițele ce mișună prin casele pe unde se refugiază familia imperială fugară și îl lasă pe fratele ei Francisc Carol să ardă una din păpușile ei declarînd „că îl frige pe *Corsican*". Toate acestea nu l-au împiedicat pe împăratul ridicat de revoluție să îngenuncheze vechea monarhie austriacă, iar evlavioasa Maria-Luiza nu poate recurge decît la rugăciune : „Ne punem mari speranțe în Dumnezeu, care desigur că nu ne-a uitat și nu ne va refuza ocrotirea lui. Victoria va reveni pînă la urmă lui papa, și va

veni cu siguranță un moment cînd acest uzurpator va fi doborît. Poate că Dumnezeu a îngăduit ca el să ajungă atît de departe tocmai pentru a-i tăia orice cale de retragere și a-l duce la pierzanie..."

*

* *

Iată-l pe Napoleon înapoi la Schönbrunn, de unde la 13 decembrie îi scrie lui Joseph : „Nu strigînd *Pace !* o poți obține... Pacea este un cuvînt lipsit de sens ; nouă ne trebuie o pace glorioasă !" Pacea semnată la Presburg va fi glorioasă pentru imperiu, dar cumplit de aspră pentru Austria. La 27 decembrie împăratul Francisc trebuie să renunțe la Tirol și Veneția. El își pierde influența asupra Elveției și Italiei, în timp ce Bavaria, Badenul și Württembergul își văd teritoriile mărite pe seama lui. Napoleon a consimțit doar să reducă de la o sută la cincizeci de milioane despăgubirea pe care Austria este silită să i-o plătească.

La 28 decembrie împăratul părăsește castelul Schönbrunn pentru a pleca s-o întîlnească pe Josefina la München, unde urmează să fie celebrată căsătoria lui Eugen cu prințesa Augusta de Bavaria. Electorul Max-Joseph a făcut nazuri înainte de a-și da consimțămîntul. Ar fi vrut — Napoleon va povesti acest lucru mai tîrziu — ca împăratul să divorțeze și să se însoare el însuși cu prințesa ! Pentru a-l determina să cedeze, a trebuit să-i promită că-l va face rege al Bavariei — ceea ce s-a și realizat la 1 ianuarie 1806 — și să-l amenințe că dacă va continua să fie nemulțumit, fiul Josefinei va fi căsătorit cu o arhiducesă, fiica împăratului Austriei. De altfel, singura de vîrsta măritișului era pe atunci mica Maria-Luiza, care urma să împlinească 15 ani...

Prin căsătoria fiului său vitreg, Napoleon intră în familia regilor. Revoluția s-a terminat de-a binelea... În ziua de 1 ianuarie 1806 — ziua în care Napoleon face primul rege de pe o listă ce va deveni impresionantă —, calendarul revoluționar este înlocuit cu calendarul gregorian, iar prima zi a lunii ianuarie devine iarăși Anul nou.

Napoleon poruncește timpului...

Francezii aprobă și „confirmă prin plebiscit" noua stare de lucruri. De-a lungul întregului traseu, de la Stuttgart la Paris, arcurile de triumf, orașele iluminate, inscripțiile de tot felul nu sînt nimic — după cum ne informează unul dintre învingătorii de la Austerlitz — „pe lîngă delirul poporului". Circulă petiții cerînd să se acorde învingătorului de la *Osterlitz* „onorurile triumfului", ca odinioară la Roma. Orașul Saint-Cloud a pregătit un arc de triumf împodobit cu flori, la începutul drumului în pantă ce duce la castel. Se pot citi aceste cuvinte : *„Suveranului său iubit, cea mai fericită dintre comune"*. Pentru ca nimeni „să nu poată trece pe sub arc înaintea maiestății-sale", municipalitatea pune o scară de-a curmezișul „monumentului". Dar plantonul adoarme. La sosirea suveranilor, trăsura imperială trece pe lîngă obstacol... și pe lîngă santinela adormită. Spre hazul general, Saint-Cloud va fi numit *„cea mai adormită dintre comune"*.

Drapelele capturate de la inamic străbat capitala în mijlocul unui entuziasm de nedescris. La bursă, cursul rentelor de stat urcă cu treisprezece puncte.

Mai rămîn totuși Anglia, învingătoare la Trafalgar, și Prusia, care a scăpat de război. Regele Prusiei nu așteaptă decît un prilej pentru a demonstra că armata sa este tot armata lui Frederic cel Mare...

Cea de-a patra coaliție este pe cale de a se închega.

4

„GLORIA DOMNIEI MELE"

IN OCHII INTEMEIETORILOR
DE IMPERII, OAMENII NU SÎNT OAMENI,
CI NUMAI NIȘTE UNELTE.

Napoleon

Sub vechiul regim, din șapte în șapte primăveri, la Limoges se sărbătorea „Expunerea moaștelor". În acest an 1806, vechiul obicei este reluat. În procesiune, printre copiii „costumați în sfinți", se pot vedea un băiețaș și o fetiță cu coroane pe cap, reprezentîndu-i pe împărat și pe împărăteasă. Garda — și acest fapt stîrnește revolta generalului Dufour, comandantul regiunii — prezintă armele și-i însoțește acasă pe cei doi copii după ceremonie. Prefectul și majoritatea celor de față, dimpotrivă, găsesc acest lucru perfect natural, la fel ca și cererea adresată în aceeași primăvară ministrului de interne de către un distilator din Orléans, de „a i se permite să prezinte la expoziția din luna mai două esențe preparate de el : *uleiul Napoleon* și *uleiul Josefina*". Primul este preparat, evident, din dafin, iar celălalt este un fin amestec de mirt și de trandafir.

Lectura buletinelor poliției din acea epocă este foarte savuroasă. „Vicarul general al diocezei Metz — după cum

precizează o notă din primăvara anului 1806 — arată că în rîndurile clerului domnesc încă unele îndoieli asupra legitimității guvernului maiestății-sale. O călugăriță, care nu e lipsită de spirit, l-a întrebat dacă Bonaparte nu era cumva Antichrist... El s-a gîndit că această idee se putea să-i fi fost sugerată de vreun partizan al Bourbonilor".

Pentru sărbătorirea zilei împăratului — 15 august — un portic plasat în fața teatrului de la Poarta Saint-Martin înfățișează Victoria încoronîndu-l pe Napoleon, în timp ce Gloria îi proclamă faptele de arme în acești termeni :

Cinste celui ce-a învins, să-i trăiască armata cea bravă,
Fiece zi îi aduce-o cunună de lauri și slavă.

Napoleon este zeificat. Se iau măsuri pentru a topi cele două sute cincizeci de tunuri capturate de la ruși și de la austrieci, în vederea ridicării în Piața Vendôme a unei coloane „executate după proporțiile Columnei lui Traian". Inițial, ea trebuia să aibă în vîrf efigia lui Carol cel Mare, smulsă de la Aix-la-Chapelle de către armatele revoluționare, dar această statuie se prezenta sub un aspect „atît de gotic", era „atît de grosolan executată. încît, plasată la vedere, ar fi provocat rîsul și chiar sarcasmul publicului". Așa încît, conchide mieros ministrul, ce altă statuie ar putea ocupa locul lăsat vacant de Carol cel Mare, dacă nu cea a „principelui iubit de întreaga Franță" ? Iar Napoleon consimte să fie reprezentat la o înălțime de 45 m, deghizat în împărat roman — de data aceasta îmbrăcat. Desigur că ar fi preferat — și nu fără temei —, așa cum s-a și întîmplat mai tîrziu, să se vadă înfățișat în ținută de campanie...

Nu e departe ziua cînd marele om
De un popor adorat va păși în Piața Vendôme,
Grav, maiestuos, senin,
Își va privi liniștit opera nemuritoare,
Patru vulturi de bronz smeriți vor da ascultare
Mîndrului lor stăpîn.

În 1808 împăratul va refuza să se lase cocoțat în vîrful Arcului Carrousel, cu sceptrul în mînă, conducînd un car tras de patru cai. trofee aduse de la Veneția :

— Niciodată n-am vrut și n-am ordonat ca statuia mea să fie subiectul principal al unui monument ridicat prin

grija mea și pe cheltuiala mea pentru gloria armatei pe care am avut cinstea s-o comand.

Carul va rămîne gol — ceea ce a permis gurilor rele să murmure : *Carul îl așteaptă !* [1]

Pe acest mic arc ce comemorează bătălia de la Marengo va fi instalat, sprijinit pe coloane de marmură roșie luate de la vechiul castel din Meudon, un vînător călare, apoi un dragon, un cuirasier și, în sfîrșit, un grenadier-genist, pentru care a pozat soldatul Mariole — acel faimos Mariole care i-a dat o dată onorul împăratului nu cu pușca, ci cu un clistir, de unde și expresia : *„Ne fais pas le mariole“* [2]. În timpul Restaurației, cei patru cai de aramă au trebuit să fie restituiți venețienilor. Trebuie spus că, înainte de a împodobi Piața San Marco, ei fuseseră luați de către cruciați, în secolul al XI-lea, de la Constantinopol. Noroc că turcii nu au reclamat nimic ; de altfel, era și caz de prescripție...

— Vă veți întoarce la căminele voastre sub arcuri de triumf — le făgăduise Napoleon învingătorilor de la Austerlitz.

De aceea, încă la 18 februarie 1806, împăratul ordonă construirea unei porți monumentale „în apropiere de locul unde se afla Bastilia“. Chalgrin recomandă un alt loc : la încrucișarea drumurilor ce duc spre Chaillot și spre Ternes, vechea răspîntie a cărărilor de vînătoare *l'Etoile*, unde se afla o movilă pe care fratele doamnei de Pompadour — marchizul de Marigny — dăduse ordin s-o nivelezе, pentru a deschide trecerea spre Champs Elysées : pămîntul săpat fusese aruncat pe marginea bulevardului [3].

— Un arc de triumf — îl sprijină Champagny — ar completa în chipul cel mai maiestuos și mai pitoresc superba priveliște pe care o ai de la castelul imperial Tuileriі. El va stîrni admirația călătorului la intrarea în Paris, iar celui ce pleacă din capitală îi va imprima o profundă

[1] Statuia, mai mare decît în mărime naturală, se ridică azi pe un piedestal înalt, instalat pe peluza din fața castelului Malmaison.

[2] Corect : *ne fais pas le mariol*, nu face pe nebunul ! — *Nota trad.*

[3] Din care cauză străzile Balzac și Lord Byron din vremea noastră se află în pantă abruptă...

amintire a incomparabilei sale frumuseți... Oricît de îndepărtat, el se va afla întotdeauna în fața triumfătorului. Maiestatea-voastră va trece pe sub el mergînd la Malmaison, la Saint-Germain, la Saint-Cloud și chiar la Versailles.

Napoleon îi ascultă pe Chalgrin și pe Champagny, iar la 15 august 1806, cu prilejul zilei împăratului, va fi pusă piatra fundamentală a arcului de triumf din Piața Etoile.

De bună seamă, Napoleon nu prea iubea Parisul. După părerea lui, orașul „adusese întotdeauna nenorocire Franței". Dar acest sentiment nu-l împiedicase să-i spună lui Chaptal, încă în 1801 :

— Am intenția să fac ca Parisul să devină cea mai frumoasă capitală din lume... Vreau să fac ceva mare și util pentru Paris. Ce idei ați avea în legătură cu aceasta ?

— Dați-i apă.

— Ei, apă ! Parisul are multe fîntîni și e străbătut de un mare fluviu.

— Este adevărat că în Paris există fîntîni și un mare fluviu, dar nu este mai puțin adevărat că în Paris apa se vinde cu sticla și că acesta e un impozit enorm plătit de popor, căci fiecare gospodărie are nevoie de două găleți de apă pe lună, iar aceasta, socotind la 25 de gologani găleata, înseamnă mai mult de 36 de franci pe an, și nu există azi nici fîntîni publice, nici adăpătoare, nici mijloace de a spăla străzile.

— Ce mijloace ați propune pentru a da Parisului apă ?

— V-aș propune două : primul ar fi să construim trei pompe de incendiu... Al doilea proiect ar fi să aducem rîul Ourcq la Paris : acest rîu, situat la 22 de leghe de aici, se varsă în Marna ; Marna se varsă în Sena ; astfel încît rîul Ourcq poate fi adus ușor în partea de sus a suburbiei La Villette, de unde apele sale s-ar răspîndi în Paris.

În mai 1802, rîul Ourcq fu îndreptat spre Paris printr-un canal de aducțiune de șaizeci de kilometri. În 1806 — în mai — împăratul semna un decret ce avea să înzestreze Parisul cu cincisprezece noi fîntîni. Dar în anul următor el socoti că debitul lor era foarte slab.

— Dăm optsprezece mii de butii de apă — explică prefectul Frochot.

— Aceasta reprezintă un maximum ?

— Se poate ridica cifra distribuției la douăzeci și patru de mii de butii.

— Cît ar costa pe zi ?

— Două sute de franci.

— Vreau douăzeci și patru de mii de butii.

— Maiestatea-voastră ne fixează un termen pentru realizarea acestui debit ?

— Pînă diseară !

Între Arcul Carrousel și Luvru era cît pe ce să fie construită o fîntînă. Arhitecții prevăzuseră o cohortă de naiade din sînii cărora să țîșnească apa.

— Să nu văd doicile astea — a exclamat Napoleon — ; naiadele erau fecioare !

Și proiectul a căzut baltă. Într-o zi Bourrienne i-a atras atenția asupra „aspectului hidos" al malurilor Senei.

— Aveți dreptate, e foarte urît — strigă împăratul — ; e dezgustător să vezi cum se spală rufele murdare sub ferestrele noastre !

Și pe marginea fluviului au apărut trei kilometri de cheiuri noi : de la cheiul Luvrului pînă la Passy și de la cheiul Celestinilor la cheiul numit Morland, în memoria colonelului din Gardă căzut la Austerlitz. Astăzi aici se află un bulevard, după ce sub Ludovic-Filip, insula Louviers a fost legată de țărm.

Orașul îi mai datorează lui Napoleon și zece kilometri de canale de scurgere, precum și primele sale trotuare și rigolele, menite să înlocuiască șanțul de pe marginea străzii unde se adunau toate zoile.

Transformările nu s-au limitat, de altfel, numai la aceste îmbunătățiri. Podul Jena, podurile metalice — noutate ce nu se văzuse pînă atunci decît în Anglia — : podul Austerlitz și cel al Artelor ; străzile Rivoli, Paix și Castiglione ; Bursa ; fațada Camerei Deputaților ; Piața Saint-Sulpice ; Catacombele și, în sfîrșit, continuarea construcției Luvrului. Acesta este bilanțul Parisului consular și imperial.

Ce se va face, cînd va fi terminată, cu biserica la Madeleine, a cărei piatră fundamentală fusese pusă la 3 aprilie 1764 ? La 2 decembrie 1806 împăratul hotărăște că edificiul terminat va deveni un templu al gloriei, închinat Marii Armate :

— Înțeleg prin aceasta un monument cum erau la Atena și cum nu există la Paris.

Constați — nu fără mirare și tristețe — că dacă o

stradă poartă numele generalului Bonaparte, nu există în Paris nici un bulevard și nici o piață Napoleon. Este o mare nedreptate, care ar trebui reparată [1]. E de remarcat că Roma, Lucca, Ljubljana și Varșovia au cîte o *piață Napoleon*, Milano un *Monte Napoleone*, iar șapte orașe americane se numesc *Napoleon* [2].

*
* *

În timpul celor șapte luni ce despart cele două coaliții, Napoleon stă la Paris și, din cabinetul său de lucru, își organizează armatele. Totul se îndreaptă spre masa lui de lucru. Dar aici trebuie să-i dăm cuvîntul lui Méneval: „Pe biroul lui se aflau, legate în marochin roșu, tabele cu situația armatelor de uscat și de apă, furnizate de miniștrii respectivelor departamente. Aceste situații, al căror plan fusese conceput chiar de el, erau prezentate la începutul fiecărei luni. Erau împărțite în coloane indicînd numerele de ordine ale regimentelor de infanterie și cavalerie, numele coloneilor, numărul de oameni ce alcătuiau fiecare batalion, escadron și companie, departamentele de unde erau recrutați și numărul de oameni pe care-l primeau prin circumscripții, locul unde regimentul se afla adunat sau detașat, amplasarea sau capacitatea depozitelor de muniții, starea personalului și a materialului respectiv.

Împăratul primea aceste situații întotdeauna cu o satisfacție deosebită. Le parcurgea cu încîntare și spunea că nici o operă științifică sau literară nu-i făcea atîta plăcere. Memoria lui uimitoare înregistra toate aceste detalii, care-i rămîneau întipărite, așa încît știa la fel de bine — ba încă mai bine — decît birourile de mișcare ale ministerelor războiului și marinei și chiar decît statele-majore ce efectiv și ce material avea fiecare corp. Ortografia

[1] De ce nu s-ar lăsa Arcului de Triumf numele său de *Etoile* și nu s-ar da numele de *Napoleon* pieței înconjurătoare, care este mărginită de vechile palate ale mareșalilor?

[2] Există orașe purtînd numele împăratului în statele Alabama, Kentucky, Indiana, Michigan, Missouri, Dakota de Nord și Ohio. Există în Statele Unite și două orașe *Bonaparte*, unul în statul New York și celălalt în Iowa.

și pronunțarea numelor îi erau mai puțin familiare ; împăratul nu le reținea niciodată corect. Dar dacă numele proprii îi scăpau, menționarea lor era de ajuns pentru a-i evoca imaginea individului sau a localității ce-l purta".

Nu era numai armata. Treburile civile ale vastului imperiu necesitau aceeași grijă. „Nu proiectează numai cuceriri — dictează Napoleon, vorbind despre sine la persoana a treia —, el a epuizat gloria militară... A perfecționa administrația, a face din ea sursa unei fericiri durabile și a unei prosperități crescînde pentru popor și din actele sale exemplul unei morale pure și înalte..., aceasta este gloria la care năzuiește !" Dar pentru ca această „glorie" să se poată înfăptui, pentru ca ordinele să poată ajunge la destinatarii lor, trebuia, înainte de toate, să creeze căi de comunicație, poște și drumuri, să facă navigabile fluvii și rîuri, și carosabile trecătorile dintre Franța, Italia și Germania.

Napoleon poate spune la 27 martie 1806 :

— Cu cît imperiul este mai vast, cu atît mai mare trebuie să fie atenția acordată acestor mari mijloace de comunicație. Am deja dovada cu Milanul ; de cînd a fost stabilit sistemul de curieri, guvernez Milanul cu aceeași ușurință ca și Lyonul.

Astfel îi va fi la fel de comod să corespondeze cu șefii armatei sale ca și cu prefecții.

— Cum ne-am fi putut permite — va exclama Pasquier — fie chiar și cea mai mică neglijență, cea mai mică delăsare, cînd exemplul unei activități neobosite ne venea de atît de sus ?

Învingătorul de la Austerlitz lucrează pe rupte, și munca îl face atît de fericit, încît se îngrașă. Conturile unuia dintre croitorii săi — meșterul Chevalier — pe anul 1806 sînt semnificative :

Lărgit haina de la încoronare, dublat, furnizat doisprezece coți de satin pentru dublarea hainei, a 15 franci cotul	90 F
Lărgit șase perechi de pantaloni vechi de casimir alb	18 F
Înădit două dosuri la două veste pentru a le lărgi . .	10 F
Lărgit fețele la o haină de vînătoare	30 F
Lărgit peste tot douăzeci și patru perechi pantaloni vechi de casimir	96 F
Lărgit o vestă și un pantalon de casimir. Înlocuit un spate	7 F

Știm de asemenea că celebra redingotă costa 160 de franci și tot atît celebra uniformă de vînător sau de grenadier — inclusiv ceaprazurile și epoleții : 330 de franci.

El dă dovadă de aceeași minuțiozitate, de aceeași grijă pentru economii în organizarea finanțelor imperiului. Napoleon a sosit la Paris, fără îndoială, aureolat de victoriile sale, dar și de cele cincizeci de milioane pe care austriecii au fost nevoiți să le verse Franței. Fericită mană, căci finanțele, în ciuda creșterii cursului rentelor, rămîn foarte șubrede. Lipsa de numerar a devenit gravă. *Negustorii reuniți,* în frunte cu Ouvrard, și-au vîrît mîinile pînă la coate în tezaurul public. Bogăția lui Gabriel Ouvrard îi displace lui Napoleon : „Un om care posedă treizeci de milioane — spune el — este prea primejdios". În realitate, Ouvrard avea cu mult mai mult — și împăratul părea să fi uitat că împrumutase de la el sume considerabile : șaizeci și opt de milioane în 1805 !

Asanarea se operează rapid. „Am silit vreo doisprezece pungași să dea înapoi ce-au furat — scrie cîteva zile mai tîrziu Napoleon fratelui său Joseph. — Eram hotărît să ordon să-i împuște fără judecată. Slavă domnului, am fost despăgubit". *Negustorii reuniți* vor trebui să verse optzeci și șapte de milioane tezaurului...

Locul fiind curățat, el poate pune pe picioare finanțele. Înainte de toate, să nu-l imite pe Ludovic al XIV-lea, care s-a ruinat pentru că nu știa să socotească „și să alcătuiască un buget".

— Bugetul este legea mea — scrie împăratul —, toți trebuie să i se conformeze, pentru că din toate ramurile administrației, finanțele mă preocupă în cel mai înalt grad.

Fără prea multe proteste, bugetul — de 684 000 000 în 1806 — va fi puțin cîte puțin dublat. Desigur, grelele tributuri impuse învinșilor vor aduce fără încetare aur vistieriei, dar Napoleon va crea și contribuții indirecte, pe care toate regimurile ulterioare se vor feri să le desființeze !

— Vreau să făuresc binele poporului meu — declară el —, și nu voi fi oprit de murmurele contribuabililor ; eu trăiesc pentru posteritate ; Franța are nevoie de mari contribuții și ele vor fi stabilite... Vreau să pregătesc succeso-

rilor mei resurse sigure care să poată înlocui mijloacele extraordinare pe care am știut să mi le creez.

Un an mai tîrziu se poate constata rezultatul : casele băncilor cunosc o abundență și chiar o supraabundență de numerar, și se preferă bancnotele !

Nu există sarcină la care să nu se înhame. Codul de procedură civilă, Codul comercial, Universitatea, învățămîntul. Ca și pe vremea Consulatului, el prezidează întotdeauna ședințele Consiliului de Stat cu o infinită plăcere.

— Știți de ce permit să se discute atît de mult în Consiliul de Stat ? — l-a întrebat o dată pe Roederer. — Pentru că în Consiliu eu sînt cel mai tare în discuție. Mă las atacat pentru că știu să mă apăr.

„Am asistat la ședințe ale Consiliului, prezidate timp de șapte ore consecutiv de împărat — relatează Trémont. — Influența lui stimulatoare, prodigioasa capacitate de pătrundere a spiritului său analitic, luciditatea cu care rezuma problemele cele mai complicate, grija pe care o arăta nu numai suportînd discuțiile în contradictoriu, dar chiar și provocîndu-le, arta de a sporì devotamentul printr-o familiaritate pe care știa s-o întrețină atunci cînd era cazul, tratîndu-și inferiorii ca pe niște egali, toate aveau ca rezultat un entuziasm asemenea celui exercitat asupra armatei. Funcționarii munceau pînă la epuizare, așa ca soldații care mureau pe cîmpul de luptă".

El își cîntărește necruțător interlocutorii. „Camuflarea lipsei de idei cu ajutorul elocvenței nu era cu putință — arată unul dintre ei — ; trebuia să cunoști bine problema și să ai în minte o bogată provizie de fapte".

Totuși, uneori, el dă semne de oboseală :

— E ciudat — îi mărturisește lui Molé — cum constituția ți se modifică pe măsură ce înaintezi în vîrstă, fără ca prin aceasta forțele să scadă sau sănătatea să aibă de suferit. Aptitudinile ni se schimbă și proiectele noastre se resimt. Altădată îi spuneam lui Montesquiou de mai multe ori în cursul unei zile : „Montesquiou, adu-mi un pahar de limonadă". Acum cer o ceașcă de cafea sau un pahar cu vin de Madera, și le simt nevoia. Ah ! credeți-mă, domnule Molé, de la treizeci de ani încolo începi să fii mai puțin apt să porți războaie. Alexandru cel Mare a murit înainte de a-și presimți declinul.

Declinul ? Nu se gîndește la el în mod serios... Și membrii Consiliului îl aud spunînd la începutul anului 1806 :

— Sînt convins că va veni ziua cînd *Imperiul de apus* va reînvia, deoarece popoarele obosite se vor grăbi să intre sub jugul națiunii celei mai bine guvernate.

* * *

În săptămîna cînd a ajuns la Paris știrea victoriei de la Austerlitz, o depeșă anunța debarcarea la Neapole a unui corp de trupe anglo-ruse. Acesta era răspunsul reginei Carolina — căci regele *Nasone* nu conta... — la victoriile lui Napoleon din Austria. Totuși, regatul Neapolului era legat de Franța printr-un tratat de neutralitate. Napoleon ia îndată măsuri și, la 25 decembrie, anunță în mod public : „Generalul Saint-Cyr se îndreaptă în marș forțat spre Neapole pentru a pedepsi trădarea reginei și a o detrona pe această femeie criminală care, cu atîta nerușinare, a călcat în picioare tot ceea ce este sacru pentru oameni".

La 24 februarie împăratul se duce la Operă. Se aplaudă îndelung versul :

Și care epocă a fost atît de rodnică-n minuni ?

Cîteva clipe mai tîrziu, spectacolul este întrerupt și însuși Talma anunță de pe scenă că armata franceză a intrat în Neapole. Entuziasmul se transformă într-un adevărat delir. A doua zi întregul Paris vine la parada din Piața Carrousel. Mulțimea îi aclamă îndelung pe învingătorii de la Austerlitz, „care au hotărît soarta Europei".

Dar Carolina ?

— Regina Neapolului a încetat de a mai domni, răspunde împăratul întrebat care va fi soarta surorii Marie-Antoaneta.

Cît despre regatul Neapolului, împăratul îl oferă mai întîi lui Joseph :

— Vreau să pun pe acest tron un prinț din casa mea : tu în primul rînd, dacă îți convine, sau un altul dacă nu-ți convine.

Joseph, care cu un an mai înainte refuzase regatul Italiei pentru a nu trebui să renunțe la „drepturile" sale asu-

pra imperiului francez, acceptă tronul regelui Nasone, pentru că poate rămîne astfel succesorul fratelui său. De altfel, Napoleon — ca un omagiu al mezinului față de fratele mai mare — dă ordin să i se servească în continuare retribuția de 333 333 de franci, cuvenită pentru funcția de mare elector...

Joseph își ia îndată în serios rolul de rege al Neapolului. El încearcă să pună interesele financiare napolitane mai presus de cele ale imperiului francez și, în măsura posibilului, își exercită dreptul de grațiere. Toleranța și blîndețea lui îi atrag o dojană imperială : Pentru Napoleon, într-o țară cucerită „bunătatea nu înseamnă omenie". El îi precizează lui Joseph : „Frate, popoarele nu se cîștigă lingușindu-le, și nu cu astfel de măsuri veți crea mijloacele de a se acorda o justă răsplată armatei voastre. Impuneți Regatului Neapolului o contribuție de treizeci de milioane. N-am auzit spunîndu-se că ați fi ordonat să fie împușcat nici un singur *lazzarone*". Iar Joseph răspunde spășit :

„Maiestatea-voastră nu trebuie să fie îngrijorată : toți cei ce merită să fie împușcați sînt împușcați".

La 14 martie, la mai puțin de o săptămînă după scrisoarea plină de reproșuri adresată lui Joseph, Napoleon, obsedat de ideea de „a reînvia imperiul de apus" — așa cum declarase în Consiliu —, anunță că a hotărît să transforme Olanda republicană, în acel moment „lipsită de putere executivă", într-un regat în care să domnească fratele său Louis. Totuși, amiralul Verhuel, însărcinat de împărat să sondeze pulsul opiniei publice la Haga, „e obligat de devotamentul fără margini pe care-l poartă împăratului — după cum precizează el fără înconjur — să-i spună deschis că prima dezvăluire a intențiilor maiestății-sale a provocat o consternare generală". Schimmelpenninck, Mare Pensionar [1], care îndeplinește funcțiile de stathouder fără a deține acest titlu prea regal, îi comunică la rîndul său lui Napoleon că „proiectul lui este cu totul inadmisibil". Împăratul nu-i dă mai multă ascultare decît amiralului Verhuel. Cum ar putea lupta Olanda ? Dacă ea nu

[1] Șeful puterii executive în Olanda cînd nu există stathouder. — *Nota trad.*

vrea să fie pur și simplu anexată, nici nu poate fi vorba să renunțe de a se transforma în regat. Republica batavă [1], creată în timpul Directoratului, nu se află oare în plin impas bugetar ? Ea datorează, în adevăr, două sute douăzeci și nouă de milioane Franței, iar deficitul ei anual atinge patruzeci și cinci de milioane ! Trebuie deci să se resemneze ! Nu numai atît : împăratul cere ca olandezii să ceară ei înșiși schimbarea formei de guvernămînt. Napoleon „catadixește" atunci să acorde învestitura noului suveran *ales* de republicanii batavi, și — la 5 iunie 1806 — o nefericită delegație olandeză, chipurile „însărcinată să exprime dorința reprezentanților poporului olandez", este primită la Tuilerii în sala tronului :

— Rugăm pe maiestatea-voastră — declară Verhuel — să ni-l acorde ca șef suprem al republicii noastre, ca rege al Olandei, pe prințul Louis, fratele maiestății-voastre, căruia îi încredințăm în mod deplin și respectuos păzirea legilor noastre, apărarea drepturilor noastre politice și toate interesele scumpei noastre patrii.

Împăratul, care în această zi cu siguranță că se gîndește la Ludovic al XIV-lea oferindu-l pe nepotul său solilor spanioli veniți să-i ceară un rege, răspunde după o scurtă tăcere :

— Domnilor reprezentanți ai poporului batav, am considerat întotdeauna drept un interes primordial al coroanei mele protejarea patriei dumneavoastră... Coroana pe care i-ați oferit-o prințului Louis este conformă cu interesele patriei dumneavoastră, precum și cu ale mele, și este de natură să ducă la liniștea generală a Europei. Franța a fost destul de generoasă pentru a renunța la toate drepturile pe care evenimentele războiului i le dăduseră asupra voastră... Vin în întîmpinarea dorinței domniilor-voastre : îl proclam pe prințul Louis rege al Olandei.

Apoi, întorcîndu-se spre fratele său, Napoleon adaugă, imitînd stilul Regelui-Soare :

— Dumneavoastră, prințe, să domniți asupra acestor popoare ; părinții lor nu și-au dobîndit independența decît cu ajutorul Franței. De atunci Olanda a fost aliata Angliei. Ea a fost cucerită, și iarăși a datorat Franței existența sa. Să-i datoreze deci și regii ce-i ocrotesc libertățile, legile,

[1] Republica olandeză între anii 1795 și 1806. — *Nota trad.*

religia. Dar să nu încetați niciodată de a fi francez... Întrețineți la supușii voștri sentimente de alianță și de dragoste pentru Franța. Fiți spaima celor răi și tatăl celor buni, aceasta este în firea marilor regi !

Noii suverani nu sînt de loc mulțumiți. Louis, fără să vrea, nu se gîndește decît la reumatismul său și găsește clima Olandei mult prea umedă și prea rece pentru permanenta lui stare bolnăvicioasă. Hortensia, la rîndul ei, ar fi acceptat la rigoare să devină regina Olandei, dar cu condiția să nu părăsească Parisul... Resemnați — n-au încotro ! —, pleacă fără nici o tragere de inimă spre regatul lor.

Încă de la frontieră sînt cuprinși de mirare : primirea ce le-o fac olandezii este mai mult decît rezervată. Să se fi înșelat oare asupra dorințelor „spontane" ale „poporului batav" ?

Louis — după exemplul lui Joseph — vrea să se considere un bun olandez și nu înțelege nicidecum ca imperialul său frate să domnească la Haga prin intermediul persoanei lui. Gîndindu-se la proporțiile modeste ale bugetului regatului său, hotărăște cu înțelepciune să-și reducă efectivele armatei și marinei. „Dacă Olanda — îi scrie Napoleon la 8 august — nu poate întreține o armată pentru apărarea sa, va ajunge inevitabil să fie cucerită".

„Ce pot face dacă-mi lipsesc banii ?" — răspunde Louis.

„Pune impozite mari asupra rentelor — îl sfătuiește împăratul —, nu tu ai posibilitatea să salvezi Olanda, dar olandezii să-și rezolve singuri problemele".

La Haga, ca și la Neapole, reproșurile nu mai contenesc :

„Procedezi ca un bezmetic, fără să te gîndești la consecințele lucrurilor".

Napoleon se va amesteca în curînd chiar în „treburile interne" ale fratelui său.

„Certurile tale cu regina răzbat în public. Te comporți față de o tînără femeie ca față de un regiment. Ai cea mai bună și cea mai virtuoasă soție și o faci nefericită".

Italia se transformă într-un fel de federație napoleoneană. Paulete — „iubita mea soră Paulina" — primește

și ea o jucărică frumoasă : principatul Guastalla. Mai întîi, doamna prințesă Borghèse pare încîntată. Guastalla emană un amuzant parfum de operetă... Dar cînd află că e vorba de numai zece kilometri pătrați, cu o populație de zece mii de locuitori, prințesa se bosumflă. *Paganetta* nu vrea nici măcar să-și ia principatul în primire și — cum banii îi par infinit mai utili — se grăbește să vîndă pe 1 500 000 de franci noul său stat regatului Italiei, adică fratelui său care i-l dăruise...

Elisa — și pe lîngă ea soțul ei — au acceptat „să domnească" la Lucca și la Piombino. Acum este rîndul soților Murat să pretindă o coroană ! Carolina, mai cu seamă, scoate țipete ascuțite văzînd-o pe Elisa — această Bacciochi ! — devenită prințesă domnitoare, în timp ce ea nu este „decît" o alteță imperială ! Împăratul le propune principatul Neuchâtel, dar ei refuză acest pămînt — prusian pe atunci — ca fiind nedemn de dînșii. În cele din urmă — și în așteptarea a ceva mai bun — acceptă ducatul de Berg, cedat de Bavaria, la care se alătură ducatul de Clèves. La 21 martie 1806, două divizii franceze ocupă statele ce i-au revenit lui „Joachim, prinț și mare-amiral de Franța", devenit mare-duce de Berg și de Clèves. Noul suveran își face, la 24 martie, o intrare à la Franconi [1] — expresia îi aparține lui Napoleon — în capitala sa, Düsseldorf. Dimineața el îmbracă o uniformă de paradă de mareșal al imperiului, iar seara își pune un „costum spaniol dintre cele mai bogate". Acest Fregoli [2] al epopeii napoleonene nu scapă nici el de virusul puterii și face pe suveranul ! Fără a întîrzia, Joachim, sub pretextul că l-ar fi chemat westfalienii, ocupă teritorii pe care Prusia încă nu le-a evacuat...

„Ce vrei să-ți spun ? — îi scrie la 10 aprilie imperialul său cumnat. — Dai dovadă cînd de zăpăceală, cînd de nechibzuință. Nu trebuia să ocupi Essen și Werden, de vreme ce comisarul prusian nu te pusese în posesiunea lor... Am scris regelui Prusiei să-și retragă trupele ; retrage-ți-le și tu pe ale tale. Ai pus armele mele în situația de a suferi

[1] Maestru de călărie și director de circ. — *Nota trad.*

[2] Leopoldo Fregoli (1867—1936) — celebru actor italian de travesti. — *Nota trad.*

un afront. Găsesc ridicol că ridici împotriva mea opinia poporului din Westfalia".

Westfalienii nu au dreptul să spună nici un cuvînt! Oare n-a spus Napoleon că, „dacă stai s-o analizezi bine, libertatea politică este o minciună convenţională, născocită de guvernanţi pentru a-i adormi pe cei guvernaţi"?

Prea puţin calmat, alteţa-sa serenissimă, marele-duce, cere „garanţii pentru copiii săi".

— Eşti francez — îi răspunde sîcîit împăratul la 30 iunie —, sper că şi copiii tăi vor fi tot francezi; oricare alt sentiment ar fi atît de dezonorant, încît te rog să nu-mi mai vorbeşti niciodată despre aceasta. Ar fi pur şi simplu extraordinar ca după binefacerile cu care te-a copleşit poporul francez, să te mai gîndeşti cum să dai copiilor tăi posibilitatea de a-i face rău!

Imperiul de apus este pe cale de a se înfăptui, şi Napoleon, prinzînd gust pentru crearea acestor mărci de graniţă formînd un val de apărare în jurul imperiului francez, înfiinţează pe lîngă marile fiefuri un număr de ducate şi principate. Bernadotte, soţul doamnei Désirée, devine prinţ de Ponte-Corvo, localitate situată în regatul Neapolului; Talleyrand capătă principatul de Benevento; Cambacérès — ducatul de Parma; Lebrun — ducatul de Piacenza. Lui Berthier i se va oferi principatul Neuchâtel, disprețuit de soţii Murat. În sfîrşit — şi aici este marea lovitură —, de vreme ce Francisc I al Austriei nu mai este împăratul Germaniei Francisc al II-lea, iar Sfîntul imperiu a devenit o antichitate de muzeu, de ce să nu fie reunite statele germanice, lipsite de conducător suprem? În vîrful edificiului decapitat n-ar putea să fie pus împăratul francezilor? Napoleon nu este deja *mediatorul* Confederaţiei helvetice? Germanii din vest doresc oare într-adevăr „să alerge spre naţiunea franceză, cu siguranţă mai bine guvernată", aşa cum a afirmat Napoleon fără falsă modestie? Bavaria, Württembergul şi chiar Badenul se simt deja suficient de „protejate", dar alţi treisprezece prinţi, ca bunăoară cei de Hessa-Darmstadt şi de Hohenzollern, au nevoie — împăratul o afirmă — să se unească într-o confederaţie. Bineînţeles, Murat, noul mare-duce de Berg şi de Clèves, va trebui să intre şi el în noua combinaţie.

Totuși, Napoleon, deși se considera succesorul lui Carol cel Mare, încă nu vedea în ce fel ar fi putut realiza proiectele lui. Lui Carol de Dalberg, arhiepiscopul-elector de Ratisbonne, i-a revenit rolul de a-i oferi mijloacele necesare ca să-și atingă scopurile. Prelatul guverna ruinele imperiului germanic, și pentru a alcătui din aceste ruine un fel de stat — păstrîndu-și în același timp rangul —, l-a ales cu abilitate ca adjunct pe cardinalul Fesch, unchiul împăratului. Lingușitor la culme, îi scrie lui Napoleon, conjurîndu-l „să nu se mărginească a făuri numai fericirea Franței". „Providența — precizează el — îl dăruiește pe omul superior întregului univers. Onorabila națiune germanică se zbate în ghearele anarhiei politice și religioase ; fiți, sire, regeneratorul Constituției..."

Această rugăminte „spontană" îl aduce pe Napoleon în situația de a accepta pur și simplu să devină conducătorul defunctului Sfînt imperiu roman de națiune germană. El va fi nu *regeneratorul*, ci *protectorul* noii aglomerări botezate *confederație*, în fruntea căreia va fi pus nominal Dalberg — a meritat pe deplin lucrul acesta — cu titlul de prinț-primat și mare-duce de Frankfurt. În realitate, împăratul este stăpînul mozaicului german. Regi, prinți și duci germani nu mai sînt din acel moment decît un fel de superprefecți ai unui imperiu federativ.

Un imperiu ce tinde, de altfel, să devină un bun de familie... Ieri căsătoria lui Eugen cu Augusta de Bavaria ; mîine cea a fratelui său Jérôme cu Caterina de Württemberg ; apoi, după cum vom vedea, cea a Stephaniei Tascher de la Pagerie, verișoara soției sale, care se va recăsători cu prințul Arenberg.

În așteptarea acestei duble căsătorii, la 7 aprilie 1806, blonda, frumoasa și zburdalnica Stephanie de Beauharnais — nepoata lui Alexandru, primul soț al Josefinei, — se căsătorește cu dizgrațiosul prinț de Baden, fiul margrafului Charles-Frederic, pe care Napoleon l-a avansat, numindu-l mare-duce. E ușor de ghicit grimasa tatălui. Pentru fostul margraf, cei din familia Beauharnais nu sînt decît niște boiernași ! Și el nu știe că în afară de marchiz, tatăl lui Alexandru, întreaga familie s-a împopoțonat cu titluri de noblețe. Astfel, Napoleon o acoperă pe Stephanie cu onoruri și o adoptă, spre marea furie a „clanului". Orgoliosul Charles-Frederic se potolește : prințesa Stepha-

nie-Napoleon va domni și va face parte din jocul de șah imperial. Sosită în statele socrului său, ea nu va fi prea fericită. În zadar soțul ei va înceta să-și poarte părul lung după „moda veche"; cea care va fi mama lui Gaspard Hauser — personaj cu destin tragic — nu se gîndește decît la Paris. „Obișnuiți-vă cu țara — îi ordonă Napoleon — și căutați ca totul să vi se pară bine, căci nimic nu este mai impertinent decît de a vorbi mereu de Paris și de măreții pe care știi că cei din jurul tău nu le pot avea; este un defect al francezilor; ferește-te de el! Carlsruhe e un loc frumos..."

Și Stephanie, deși nu este decît o Beauharnais, va trebui să se plece în fața faimosului „sistem".

* * *

Desigur, Napoleon nu dorește de fel să poarte război, și teza unui Napoleon doritor de pace nu poate fi niciodată mai evidentă decît în ajunul celei de-a IV-a coaliții. „Domnul de Buonaparte", cum îl numesc dușmanii săi, nu hotărăște oare tot ce vrea? — și nu poate muta stîlpii de frontieră, aproape după pofta inimii, fără a pune măcar mîna pe arme? Dar întreaga Europă privește îngrozită această Franță nesățioasă, care se întinde, mai mult sau mai puțin direct și sub nume diverse, de la orașele hanseatice pînă la Neapole, și de la Brest la malurile Elbei, așteptînd să ajungă la Oder și, într-o bună zi — pe care unii o și prevăd ca fiind apropiată —, la malurile Vistulei și ale Niemenului... Mai treacă-meargă cînd e vorba de Italia, inițial fărîmițată în posesiuni austriece, sau chiar oarecum spaniole, dar statele europene nu pot rămîne impasibile văzînd cum pămînturi germane încetează de a mai fi prusiene sau austriece. Ele nu văd altă soluție decît războiul pentru a redobîndi ceea ce le-a fost smuls cu forța armelor — a armelor îndreptate spre ele de către revoluția franceză, iar apoi de către acela care a devenit moștenitorul ei. Napoleon, dimpotrivă, ce mai poate cîștiga dînd noi bătălii? Poate, cel mult, să-și facă noi dușmani, căci, prizonier al cuceririlor sale prezente și viitoare, n-are încotro, trebuie să le apere!

Dacă nu profită el de aceste cuceriri, trebuie să dea cel

puțin clanului sau aliaților și celor ce-i erau apropiați putința de a se bucura de ele, recompensîndu-i astfel pentru ajutorul dat. Să meargă cu pacifismul pînă la a înapoia învinșilor provinciile cucerite ? Să limiteze de bunăvoie teritoriile și influența franceză ? Să cedeze englezilor o parte din prada europeană ? Sau cel puțin să-i lase să facă comerț în mod liber cu continentul ? Aceasta ar fi fost poate o dovadă de înțelepciune, dar o înțelepciune primejdioasă ! Împăratul nu ar fi putut-o dobîndi decît dacă ar fi cunoscut — ca noi — sfîrșitul extraordinarei aventuri.

Creșterile succesive — voluntare sau involuntare — ale Franței imperiale vor obliga pe inamicii ei să-i declare război. Așa cum veșnicele lui victorii îl vor constrînge pe împărat să creeze în viitor tot mai multe *casus belli,* care, într-o bună zi, vor deveni cauza pierzaniei lui.

— Nu pot avea o alianță reală cu nici una din marile puteri — ofta împăratul.

Numai Austria părea pentru moment redusă la tăcere. Cît despre Prusia, sperînd s-o dezarmeze și s-o facă să accepte crearea Confederației Rinului, Napoleon îi dăduse Hanovra, posesiune engleză pe continent. În schimb, guvernul de la Berlin trebuia să accepte o alianță ofensivă și defensivă cu împăratul și era obligat să închidă navelor engleze porturile și gurile fluviilor sale. Trebuia chiar să rupă și cu Rusia ! Regina Luiza tuna și fulgera împotriva pretențiilor „tiranului francez". Frederic-Wilhelm a plîns..., dar, tremurînd de frică, neavînd de ales decît între război și ratificare, regele Prusiei a semnat tratatul și a adus la cunoștința Angliei că era *constrîns*, împotriva voinței sale, să ocupe Hanovra, deși pîndea de multă vreme această pradă vecină cu frontierele sale... Pehlivan, încîntat în sinea lui, ministrul prusian Hardenberg le va declara englezilor oftînd :

— Detest modul infam în care facem această achiziție. Am fi putut rămîne prietenii lui Bonaparte... fără a deveni sclavii lui.

Bineînțeles, Frederic-Wilhelm, maestru în materie de duplicitate, nevoind să mențină, potrivit expresiei ministrului său Haugwitz, decît un „simulacru de pace", mărturisea Austriei că „dacă existase vreodată o putere pe care Prusia avusese intenția s-o înșele, aceasta era Franța". Și,

în ascuns, guvernul de la Berlin își dubla manifestările de prietenie și de devotament față Anglia și Rusia.

Napoleon păstrase totuși cîtăva vreme speranța de a semna pacea cu Anglia. William Pitt murise la 23 ianuarie 1806 și Charles Fox, șeful partidului liberal, părea mult mai binevoitor decît rivalul și predecesorul său. La 20 februarie își dăduse chiar osteneala să-i scrie lui Talleyrand prevenindu-l că un ucigaș venise să-i propună să-l asasineze pe „conducătorul francezilor". „Recunosc aici principiile de onoare și virtute ce l-au însuflețit întotdeauna pe domnul Fox", răspunse împăratul, adăugînd că acest demers apărea ca „semnul prevestitor a ceea ce se poate aștepta din partea unui cabinet ale cărui principii îmi place să le apreciez după cele ale domnului Fox". Cîteva zile mai tîrziu — la 2 martie — Napoleon declara Corpului legislativ :

— Doresc pacea cu Anglia și voi fi oricînd gata s-o încheie, luînd ca bază prevederile tratatului de la Amiens.

Dar, după încercări de reconciliere, după multe pertractări între Yarmouth și Clarke, după atîta speranță, totul se prăbuși : Fox muri și el.

— Moartea domnului Fox — va spune mai tîrziu Napoleon — a fost una din fatalitățile carierei mele... Dacă el ar fi continuat să trăiască, pacea s-ar fi înfăptuit.

Fără îndoială, în Rusia, îndată după Austerlitz, mînia împotriva „acestui corsican infam cu mîinile pline de sîngele pe care îl răspîndea ca să-i placă lui Robespierre" se dublase, totuși timpul aranjase în parte lucrurile și, în iulie, țarul se resemnase să-l trimită la Paris pe baronul Ubri pentru a începe convorbirile în vederea unei păci apropiate. Napoleon a crezut chiar că negocierile dăduseră rezultate, căci la 22 iulie îi comunica lui Decrès : „Pacea a fost semnată între Franța și Rusia în 20 ale acestei luni... Intenția noastră este să dați dispoziții să se publice în toate porturile noastre că vasele rusești trebuie să fie considerate ca prietene și că toți comandanții porturilor noastre, ai escadrelor și vaselor noastre trebuie să-i trateze ca atare". Pacea fusese semnată poate prea repede de către Ubri, căci țarul, temîndu-se să nu displacă Angliei — Londra califica tratatul drept „umili-

tor" —, refuza să ratifice acordurile încheiate totuși în numele său, spre marea bucurie a Prusiei.

Proiectul retrocedării Hanovrei către Anglia va turna gaz peste foc. În cursul negocierilor cu Anglia, Napoleon propusese într-adevăr să înapoieze Hanovra, ocupată de prusieni, casei regale engleze, cu condiția de a se oferi o compensație Berlinului..., dar lordul Yarmouth, venit la Paris pentru a încerca să apropie cele două țări, simți nevoia să-i facă confidențe ministrului prusian în Franța, Lucchesini, avînd grijă să nu vorbească despre compensație, astfel că Prusia se crezu trasă pe sfoară. Această omisiune, intenționată sau nu, i-a permis lui Napoleon să tragă concluzia că „perfidul Albion" agitase în fața prusienilor o cîrpă roșie destinată să-i împingă să se bată pentru Europa.

Îmboldit și de soția sa, prostul și slabul Frederic-Wilhelm adoptă de îndată o atitudine de fanfaron. Napoleon va fi bătut cu biciul! Este inutil să mai risipim praful de pușcă! Generalul von Blücher se arăta plin de iluzii :

— Nu mă tem de întîlnirea cu francezii... Voi pregăti mormîntul tuturor celor ce se află de-a lungul Rinului.

Blücher exclama chiar :

— Numai avînd cavaleria mea mă angajez să ajung la Paris!

Rupînd cu „aliata sa Franța", Berlinul va spulbera speranțele de pace generală pe care Napoleon le mai nutrea încă, în acel moment, atît cu Anglia cît și cu Rusia. Atitudinea Prusiei îl mira pe împărat cu atît mai mult, cu cît se părea că pînă în acel moment el îi menajase în mod deosebit pe Hohenzollerni. Aceștia, totuși, nu încetaseră să săvîrșească față de Franța numeroase acte de nesinceritate, duplicitate și chiar înșelătorie. După cum se știe, Napoleon îl admira pe Frederic cel Mare, dar strănepotul acestuia confunda admirația împăratului cu frica pe care *Buonaparte* trebuia s-o resimtă numai la gîndul că va trebui să lupte pentru prima oară împotriva invincibililor soldați ai lui Frederic al II-lea. Totuși, la cererea lui Napoleon, Talleyrand — pentru că înființarea Confederației Rinului neliniștise pe diplomații prusieni și-i exasperase pe rege și pe regină — a sfătuit Berlinul „să reunească sub o nouă lege federală state ce aparțineau încă Imperiului germanic și să introducă coroana imperială în casa

de Brandenburg". Dar Prusia, surdă la orice propunere, oricît de seducătoare ar fi fost, refuză să ia în considerație orice sugestii venite de la Paris — „ordinele de la Tuilerii", cum se spunea la Berlin. Sigură de victorie, ea nu voia să mai audă de nimic.

O lună și ceva mai tîrziu — la 6 septembrie 1806 — Frederic-Wilhelm, convins mereu că împăratul se temea de război, îl anunța pe țar : „După cît se pare, eu sînt deci acela care va trebui să ia inițiativa unor acte decisive. Trupele mele se adună de pretutindeni pentru a grăbi momentul". Puteau fi văzuți — imagine celebră — ofițeri prusieni ascuțindu-și săbiile pe pragul ambasadei Franței, în timp ce colonelul lor le spunea :

— Nu e nevoie de săbii ; niște ciomege vor fi de ajuns pentru acești ciini de francezi !

Totuși, Napoleon, sperînd încă imposibilul, i-a scris la 12 septembrie regelui Prusiei : „Dacă mă voi vedea silit să iau armele pentru a mă apăra, nu le voi folosi decît cu cel mai mare regret împotriva trupelor maiestății-voastre. Voi considera acest război ca un război civil, atît de legate sînt interesele statelor noastre. Nu vreau nimic de la Prusia și nu i-am cerut nimic".

Aceste rînduri nu-l împiedică pe Frederic-Wilhelm să-l recheme pe ambasadorul Lucchesini și, la 20 septembrie, Napoleon îl anunță pe Brune :

— Prusia a aruncat masca.

Trecerea în revistă a gărzii cu întregul armament și echipament face opinia publică să înțeleagă că războiul este acum inevitabil. „Îngrijorarea este generală", scrie Fouché într-un raport secret. La bursă, „toate cursurile înregistrează o scădere rapidă". Anglia își freacă mîinile. La Londra se repetă declarația lordului Lauderdale, care fusese însărcinat să semneze tratatul de pace pregătit — fără succes — de lordul Yarmouth :

— În condițiile unui conflict cu Prusia, războiul purtat rapid ar putea să ducă la rezultate nesperate, forțele Franței fiind împrăștiate de la Emden pînă în vîrful cizmei napolitane.

Rezultate nesperate...

La 24 septembrie, la Saint-Cloud, Napoleon primește o scrisoare de la Berthier, care-l anunță că „prusienii nu-și mai ascund intențiile". Forțele lor se și apropie de avan-

posturile Marii Armate, și în noaptea următoare împăratul hotărăște să pornească spre Mainz, prefectură înaintată a imperiului. Imediat — ca și în ajunul bătăliei de la Ulm — panica se dublează ; se schimbă bancnote contra aur, chiar în pierdere.

Napoleon pleacă la război. El trebuie să lupte contra celei de-a patra coaliții, sperind că va fi ultima. Dar războiul se va prelungi zece luni — un război care, înainte de a-i permite să se înapoieze la Tuilerii, îl va duce de la Jena la Berlin, de la Varșovia la Eylau, de la Friedland la Tilsit — și în fiecare etapă el va avea dreptul să rostească din nou aceste cuvinte :

— Armatele mele au încetat să învingă numai atunci cînd le-am ordonat să nu mai lupte...

5

RĂZBOIUL IMPUS

CEL CE NU PRIVEȘTE CU
RĂCEALĂ CÎMPUL DE BĂTĂLIE TRIMITE
LA MOARTE MULȚI OAMENI
ÎN MOD INUTIL.

Napoleon

Napoleon și-a comandat o nouă redingotă cenușie, căci cea pe care o purta pînă atunci făcuse toată campania din 1805, iar soldații spuneau în glumă că „intendentul general îi reținea solda ca să-i cumpere una nouă la Viena". Prima dată cînd a fost văzut cu noua sa achiziție, era o vreme mizerabilă. Văzîndu-l trecînd, un grenadier exclamă :

— Ia te uită, camaradul s-a înțolit cu o manta bună !

— De care camaradul are acum mare nevoie — răspunse împăratul rîzînd.

La 3 octombrie 1806, la Würzburg, el își regăsește armata, cu un efectiv de o sută douăzeci și opt de mii de infanteriști, douăzeci și opt de mii de cavaleriști și zece mii de artileriști servind două sute cincizeci și șase de tunuri. În fața lor Prusia a adunat o sută cincizeci și doi de mii de oameni.

Împăratul face tot mai multe inspecții și treceri în revistă. Trebuie să aprindă din nou entuziasmul, care a

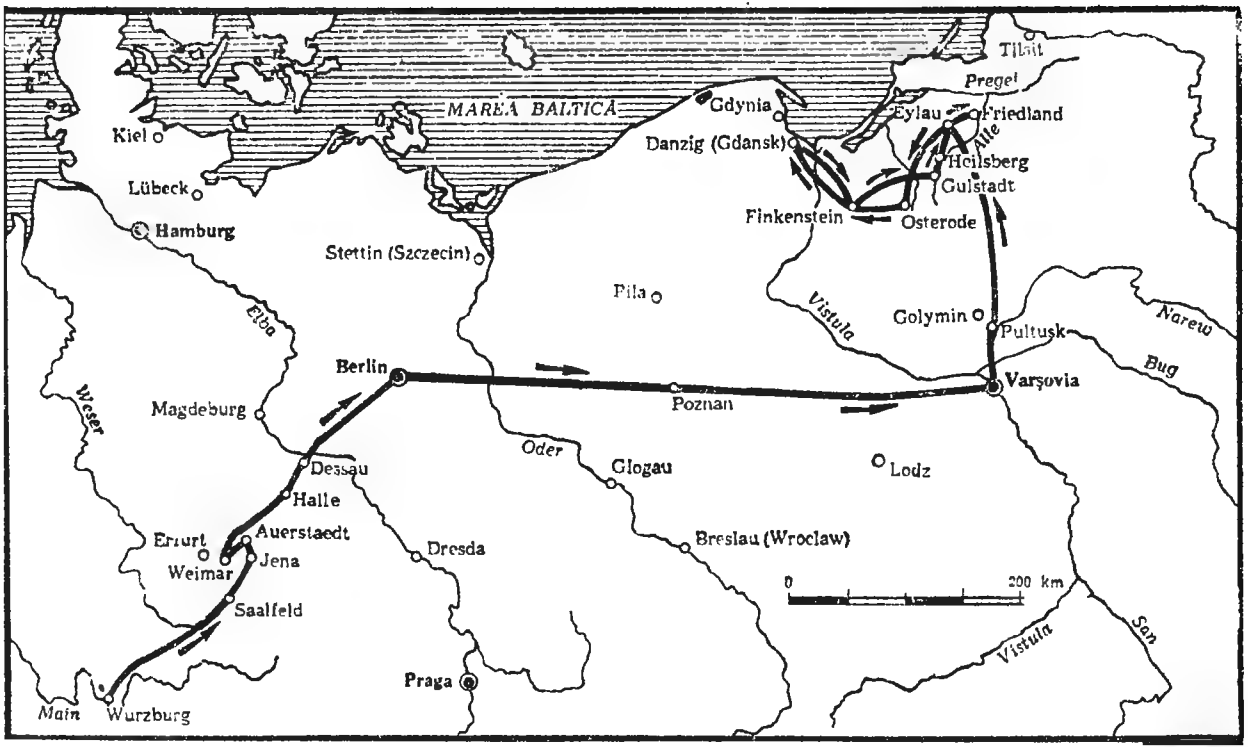
MAREA BALTICĂ
Kiel
Lübeck
Hamburg
Stettin (Szczecin)
Elba
Weser
Magdeburg
Berlin
Dessau
Halle
Erfurt
Auerstaedt
Weimar
Jena
Saalfeld
Main
Wurzburg
Praga
Dresda
Oder
Glogau
Poznan
Pila
Gdynia
Danzig (Gdansk)
Finkenstein
Osterode
Eylau
Friedland
Allo
Heilsberg
Gulstadt
Tilsit
Pregel
Vistula
Golymin
Pultusk
Narew
Bug
Varşovia
Lodz
Breslau (Wroclaw)
0
200 km
Vistula
San

cam slăbit în cursul acestui al doilea război din timpul domniei sale și are nevoie de noi stimulenți. Se știe că Napoleon are însemnări despre toate unitățile și că le utilizează cu foarte multă abilitate. Trecînd prin fața Regimentului 7 infanterie ușoară, compusă aproape în întregime din oameni originari din Languedocul de Jos și din Pirinei, el exclamă :

— Iată-i pe ostașii cei mai buni la marș ai armatei, nu vezi niciodată măcar unul rămas în urmă, mai ales cînd trebuie să-l ajungă pe dușman !

Apoi adaugă rîzînd :

— Dar ca să fim drepți și cei mai zurbagii și cei mai mari hoți de găini din armată !

— Asta cam așa-i ! răspund soldații, avînd fiecare cîte o găină legată de raniță.

La 6 octombrie, înainte de a pleca de la Würzburg la Bamberg, el se adresează armatei :

— Soldați ! Nu este nici unul printre voi care să vrea să se întoarcă în Franța pe alt drum decît pe cel al onoarei ; nu trebuie să ne întoarcem decît pe sub arcuri de triumf. Și nici nu s-ar putea altfel. Oare am înfruntat intemperiile, mările, pustiurile, am învins Europa de atîtea ori coalizată împotriva noastră, ne-am purtat gloria din Orient pînă-n Occident ca să ne întoarcem azi în patria noastră ca niște dezertori care și-au părăsit aliații și ca să auzim spunîndu-se că Acvila franceză a fugit înspăimîntată din fața armatelor prusace ?...

Nici un comandant nu știuse pînă atunci să se adreseze astfel oamenilor săi !

La Bamberg îi parvine împăratului ultimatumul prusian datat din 26 septembrie și care venea în urma lui de la Paris. Ultimatumul expiră a doua zi, la 8 octombrie. Textul — „o culme a nesăbuinței și a nebuniei“ — după cum declară el — cere retragerea armatei franceze pînă dincolo de Rin !

— Regele Prusiei se crede în Champagne ? — strigă Napoleon.

Și adaugă :

— Într-adevăr, mi-e mila de Prusia și-l deplîng pe Wilhelm. El nici nu știe ce prostii e pus să semneze. E ridicol. Și n-are habar.

Apoi, întorcîndu-se spre șeful său de stat-major :

— Berthier, ni se dă pentru ziua de 8 o întîlnire de onoare ; o frumoasă regină vrea să asiste la luptă ; hai să mergem, să fim curtenitori, să nu ne oprim pînă nu ajungem în Saxonia.

Și în primul *Buletin* al campaniei, Napoleon reproduce această ultimă frază, adăugînd : „Împăratul avea dreptate să vorbească astfel, căci regina Prusiei este în mijlocul armatei, îmbrăcată în costum de călărie, purtînd uniforma regimentului său de dragoni și scriind cîte douăzeci de scrisori pe zi pentru a aținea pretutindeni incendiul. Parcă ar fi Armida care, în rătăcirea ei, dă foc propriului său palat. Luîndu-se după ea, prințul Ludovic al Prusiei, plin de bravură și de îndrăzneală, îndemnat de anturaj, speră să-și făurească o mare faimă cu prilejul acestui război. Urmînd exemplul celor două personaje principale, întreaga curte scoate strigăte războinice".

Ludovic al Prusiei, de altfel, nu mai are decît două zile de trăit. A doua zi, în valea mlăștinoasă a fluviului Saale, are loc prima luptă, care evoluează repede în dezavantajul avangărzii prințului de Hohenlohe, comandată de prințul Ludovic. Acesta este silit să fugă, urmărit de husarii roșii francezi sub comanda sergentului de cavalerie Guindey :

— Predați-vă, colonele !

Prințul refuză, ridică sabia, se apără. Lupta este scurtă. Guindey lovește... și Ludovic al Prusiei cade, rănit mortal.

— Dacă mi l-ar fi adus viu — declară Napoleon —, l-aș fi făcut ofițer.

— Împăratului îi arde de glumă — strigă Guindey —, uitați-vă în ce hal m-a adus turbatul acela cînd i-am strigat să se predea !

Au și căzut primii ostași pe front, dar în dimineața de 12 Napoleon răspunde la ultimatumul prusian :

„Mărite frate, am primit abia în 7 scrisoarea maiestății-voastre... Mi-ați dat întîlnire în 8. Ca un adevărat cavaler, mi-am respectat cuvîntul : mă aflu în mijlocul Saxoniei. Credeți-mă, am asemenea forțe, încît toate forțele voastre nu-mi pot întîrzia multă vreme victoria. Dar de ce să vărsăm atîta sînge ? În ce scop ?... Nu prețuiesc de loc o victorie care va fi plătită cu viața unui mare număr de copii de-ai mei. Dacă aș fi la începutul carierei mili-

tare și dacă aș putea să mă tem de riscurile bătăliilor, acest limbaj ar fi cu totul nepotrivit. Sire, maiestatea-voastră va fi învinsă... Astăzi e neatinsă și poate trata cu mine într-un chip potrivit rangului său ; mai înainte de scurgerea unei luni, situația va fi alta..."

Regele nu va da nici un răspuns.

„Mă aflu azi la Gera, scumpa mea prietenă — îi scrie Napoleon a doua zi Josefinei. — Treburile mele merg bine și întru totul conform speranțelor mele. Cu ajutorul lui Dumnezeu, în puține zile lucrurile vor lua o întorsătură teribilă, cred, pentru sărmanul rege al Prusiei, pe care personal îl deplîng, căci este bun. Regina se află la Erfurt împreună cu regele. Dacă ea vrea să vadă o bătălie, va avea această crudă plăcere. Eu o duc minunat. M-am și îngrășat de cînd am plecat. Totuși fac cîte douăzeci sau douăzeci și cinci de leghe pe zi, călare, în trăsură, în toate felurile. Mă culc la opt și sînt treaz la miezul nopții... mă gîndesc uneori că tu încă nu te-ai culcat..."

În aceeași zi, el ajunge la Jena, pe malul fluviului Saale.

Abia sosit, el urcă prin mijlocul viilor, pe o potecă abruptă „ca acoperișul unei case", pînă la Landgrafenberg, un muncel înalt care se vede și azi mai sus de oraș, dominînd de o parte valea adîncă a fluviului, iar de cealaltă cîmpia Weimarului. De acolo împăratul crede că are în fața ochilor întreaga armată prusiană — în realitate nu sînt decît cei cincizeci de mii de soldați ai lui Hohenlohe, care-l așteaptă gata de luptă. El ordonă unei treimi din forțele sale, aproximativ douăzeci și șapte de mii de oameni, să ocupe poziție pe înălțime. Soldații stau îngrămădiți unii într-alții. Napoleon se întoarce apoi în oraș și, neauzind santinela franceză care i-a strigat : *cine-i ?*, nu răspunde și este cît pe ce să fie ucis...

— Cum, nemernicule — exclamă el —, m-ai luat drept un prusian ? Caraghiosul ăsta nu-și pierde vremea cu mărunțișuri, nu trage decît în împărați.

— Iertați-mă, dar așa era consemnul ; dacă nu răspundeți nu-i vina mea. Trebuia să se precizeze în consemn că dumneavoastră nu vreți să răspundeți.

— N-ai nici o vină, voinicule, ai ochit destul de bine pentru un foc tras la nimereală ; dar imediat se va crăpa

de ziuă, atunci trage mai precis, iar eu voi avea grijă de tine.

Apoi împăratul urcă din nou pe platou și se încălzește la cantonamentul gărzii. Pentru a-l înșela pe inamic, ale cărui focuri se întind în jos pe cîmpie pe o distanță de cel puțin șase leghe, Napoleon a ordonat să nu se aprindă mai mult de doi sau trei bușteni de companie. Un ostaș din corpul de gardă, tremurînd de frig, vine să se încălzească la bivuacul împăratului :

— Tinere — îi spune acesta —, te pricepi la muzică ?

— Nu, sire.

— Mîine ai să auzi concertul unei mari orchestre.

Împăratul permite gărzii să plece în căutare de provizii. „Călătoria nu fu lungă — ne spune Coignet. — Toate casele erau pustii ; bieții locuitori părăsiseră totul. Am găsit ce ne trebuia... În trei sferturi de oră ne și întorceam încărcați cu vin, zahăr, căldări și alimente de tot felul". E ger și, pentru a lupta contra frigului, soldații pun vin și zahăr în gamelele lor. „Toată noaptea am băut în sănătatea regelui Prusiei, s-a împărțit și vin înfundat. Era din belșug : fiecare grenadier avea cîte trei sticle : două în căciulă și una în buzunar... Văzîndu-ne atît de cuminți, împăratul era bucuros".

Napoleon își părăsește bivuacul — o piatră comemorativă, *Napoleonstein*, la umbra unui frasin, marchează și azi amplasarea lui — și trece surîzînd prin fața liniei de front. Dar, spre mirarea lui, douăsprezece tunuri ale diviziei Suchet nu se află pe pozițiile desemnate. Pornește el însuși în căutarea pieselor de artilerie și le descoperă într-o trecătoare mai jos de Landgrafenberg, înțepenite în așa fel încît nu mai pot fi trase nici înainte, nici înapoi :

— Unde sînt ofițerii voștri ?

— Au plecat să ia masa la Jena.

Napoleon redevine *căpitanul Tun* de altădată. El dă ordine, trimite să se caute tîrnăcoape, cazmale, lopeți și, cu un felinar în mînă, conduce el însuși lucrările. Două ore mai tîrziu, un drum în toată regula permite bateriilor, trase de doisprezece cai, să urce pînă la pozițiile lor. După aceea împăratul poate fi văzut, în noapte, „cu coatele pe o masă prăpădită, încărcată de cărți, cu capul în mîini", studiind îndelung planul de luptă, apoi intrînd în cort și adormind.

Înainte de revărsatul zorilor pornește călare să-și inspecteze oamenii. Noaptea este încă atît de întunecoasă, încît e nevoit să ordone să i se lumineze drumul. Prusienii, văzînd lumini ce se mișcă încolo și-ncoace prin fața liniilor lor, deschid focul, dar împăratul nu-și întrerupe inspecția. El ordonă acum oamenilor să-și ia armele și trece în revistă frontul regimentelor :

— Soldați, armata prusiană este izolată, așa cum era cea a lui Mack la Ulm într-un moment asemănător ; ea nu mai luptă decît ca să poată scăpa... Unitatea care se va lăsa străpunsă va fi dezonorată... Să nu vă temeți de această cavalerie atît de lăudată ; opuneți-i careuri ferme cu baioneta la armă.

Și astfel a început bătălia de la Jena.

Zorile încă nu se văd, și ceața e groasă s-o tai cu cuțitul, ca în dimineața bătăliei de la Austerlitz. „Prusienii ne salută cu ghiulele care trec pe deasupra capetelor noastre", povestește Coignet, iar un veteran al campaniei din Egipt explică :

— Prusienii sînt răciți, i-auzi-i cum tușesc. Trebuie să le dăm niște vin cu zahăr.

„Întreaga armată porni înainte fără a vedea la doi pași ; trebuia să bîjbîim ca orbii, izbindu-ne unii de alții... Afurisita de ceață ne încurca, dar coloanele noastre înaintau mereu. Către orele zece soarele începu să ne lumineze pe un frumos platou. Acolo am putut să ne vedem la față. Zărirăm la dreapta noastră o caleașcă frumoasă cu cai albi, și mi s-a spus că era regina Prusiei, care fugea. Napoleon ne porunci să ne oprim timp de o oră, apoi auzirăm dinspre stînga un ropot cumplit de împușcături. Împăratul trimise îndată un ofițer ca să afle ce se petrecea ; era furios, priza într-una tabac și tropăia de nerăbdare prin fața noastră".

— Sire — raportează ofițerul —, grenadierii și infanteria ușoară a mareșalului Ney s-au încăierat cu o unitate de cavalerie.

Ney odată degajat, e rîndul lui Murat să atace și să ia prizonieră o divizie întreagă de saxoni. „Ți se făcea milă să-i vezi, căci jumătate din acești nefericiți șiroiau de sînge".

„În mai puțin de o oră — relatează Napoleon în *Buletinul* de la Jena —, acțiunea deveni generală : două sute

cincizeci de mii — trei sute de mii de oameni, cu șapte sute sau opt sute de piese de artilerie, semănau moartea pretutindeni și ofereau unul din acele spectacole rare în istorie. De o parte și de alta s-a manevrat în mod constant ca la o paradă ; în rîndurile trupelor noastre nu s-a produs nici cea mai mică dezordine, victoria nu a fost nici un moment nesigură".

Fără îndoială, n-or fi fost chiar „două sute cincizeci de mii—trei sute de mii" de combatanți, dar garda, într-adevăr, nu a fost angajată. Și iată faimosul cuvînt care va da prilej negustorilor de stampe să facă avere : un ostaș din gardă, văzîndu-l pe împărat care trecea prin fața frontului trupelor, îndrăzni să strige : „Înainte !"

— Ce-i asta ? — spuse Napoleon întorcîndu-se. — Un mucos căruia încă nu i-au dat tuleiele să-mi prezică mie ce trebuie să fac ? Să aștepte mai întîi să comande în treizeci de bătălii în toată regula înainte de a pretinde să-mi dea sfaturi !

Curînd, prusienii sînt dați peste cap și se află în plină derută. „Pe la orele două după-amiază — va relata von der Goltz — armata era un adevărat fluviu de fugari". Cîmpul de luptă este acoperit de morți și legenda napoleoneană își reia zborul ! Un soldat cu ambele picioare zdrobite strigă :

— N-am mai nimic, de-aș putea numai să mă ridic, aș striga : Trăiască împăratul !

Napoleon este atît de copleșit de oboseală, încît, aplecat asupra hărților, dictîndu-i lui Berthier ordinele privitoare la urmărirea armatei prusiene, adoarme. Grenadierii săi bagă de seamă aceasta și, după cum va relata Ségur, la un semn al mareșalului Lefebvre „vor forma în tăcere un careu în jurul lui, ocrotind astfel somnul împăratului pe acest platou, unde le dăduse prilejul să admire un spectacol atît de glorios". Degeaba îi scrie el Josefinei că o duce „de minune" și că „oboseala, bivuacul și nopțile de veghe l-au făcut să se îngrașe" ; e frînt...

În seara aceea împăratul credea că a învins toată armata prusiană. Gîndea de asemenea că Davout, care primise misiunea să taie retragerea inamicului, reușise să-i urmărească și să-i decimeze pe fugari. Mare îi fu mirarea aflînd că Davout se pomenise deodată în față cu șaptezeci de mii de oameni comandați de regele Prusiei în per-

soană și de ducele de Braunschweig și că-i bătuse, la Auerstaedt, cu numai douăzeci și șase de mii de oameni ! Și aceasta în timp ce el, Napoleon, cu optzeci de mii de oameni, nu avusese de luptat decît împotriva celor cincizeci de mii de soldați ai lui Hohenlohe însărcinați să oprească armata franceză.

Dar, așa cum a scris Marcel Dupont : „Politica își are cerințele sale în viața națiunilor : șeful națiunii franceze trebuie să iasă aureolat din bătălia de la Jena... Hotărîrea lui Napoleon este luată : pentru francezi nu au fost două bătălii la 14 octombrie, ci numai una..." Iată de ce 14 octombrie este aniversarea victoriei de la Jena, și numai în subsidiar a bătăliei de la Auerstaedt...

Aceasta nu l-a împiedicat pe Napoleon să-i scrie mareșalului Davout, viitorul duce de Auerstaedt : „Vere, vă felicit din toată inima pentru frumoasa voastră comportare. Îi regret pe viteji pe care i-ați pierdut ; dar ei au căzut pe cîmpul de onoare. Exprimați satisfacția mea întregului vostru corp de armată și generalilor voștri. Ei au dobîndit pentru totdeauna dreptul la stima și recunoștința mea".

În timp ce Napoleon impune Prusiei și aliaților ei plata unei despăgubiri considerabile de aproape 160 000 000 de franci, în timp ce el pornește liniștit pe drumul ce-l va duce la Potsdam și apoi la Berlin, mareșalii săi îi fugăresc pe prusieni. Aceștia sînt în plină panică. Învinșii de la Jena și Auerstaedt se revarsă îndărăt, aceeași spaimă îi sugrumă. Din etapă în etapă, împăratul va supraveghea, pe baza rapoartelor aghiotanților săi, uluitoarea urmărire — o urmărire fără întrerupere, fără oprire și fără răgaz, o urmărire cu sabia în spatele inamicului, care-i va duce pe mareșali de la Jena la Leipzig, de la Brandenburg la Mecklemburg, pentru a se încheia la nord de Hamburg, prin cucerirea Lübeckului, nu departe de malurile Balticei și de granița Danemarcii !

15 octombrie : Douăzeci și cinci de vînători ai lui Bernadotte capturează două sute de călăreți din garda prusiană.

15 octombrie : Murat îi anunță împăratului cucerirea Erfurtului după patru ore de împresurare. Bilanț : șase mii de prizonieri.

16 octombrie : Murat către împărat . „Niciodată nu s-a văzut o asemenea derută, niciodată spaima nu a fost atît de generală ; ofiţerii declară deschis că nu mai vor să lupte, toţi dezertează din unităţi şi se întorc acasă. Mi se dau asigurări că, dacă-i ajung din urmă, vor depune armele".

18 octombrie : Bernadotte ocupă Halle, face cinci mii de prizonieri, capturează patru drapele şi treizeci de piese de artilerie, în timp ce el nu are decît douăsprezece.

19 octombrie, orele zece seara : Murat către Napoleon : „Sire, niciodată deruta nu a luat asemenea proporţii, dezordinea şi descurajarea au ajuns la culme ; trupele merg fără nici o ordine şi fără nici un fel de organizare ; această armată este înspăimîntată ; apariţia unui singur husar de-ai noştri e de ajuns pentru a-i face să tremure pe toţi fugarii..."

19 octombrie : Soult, după ce a capturat o mie şase sute de oameni şi treizeci de tunuri, îi scrie lui Napoleon : „În armata prusiană pretutindeni domneşte dezordinea, confuzia şi deruta. Soldaţii aruncă armele şi ofiţerii fug ; zilnic trebuie să facem marşuri de cîte zece leghe ca să-i ajungem din urmă şi să le luăm cîte ceva".

19 octombrie : Saxonia, Westfalia şi tot ţărmul stîng al Elbei sînt cucerite.

Buletinul din *20 octombrie :* În starea actuală armata prusiană seamănă cel mai mult cu rămăşiţele unui naufragiu..."

— În şapte zile — declară împăratul adresîndu-se inamicului — proiectele voastre au fost distruse. Voiaţi să atacaţi Franţa fără a risca nimic, şi iată că aţi şi încetat de a mai exista !

Şi „strălucita urmărire" continuă :

28 octombrie : Prinţul de Hohenlohe capitulează la Prenzlau cu douăzeci de mii de oameni.

29 octombrie : Lannes către împărat : „Armata prusiană e într-o asemenea stare de teroare, încît e de ajuns să apară un francez pentru a o face să arunce armele".

29 octombrie : Cu şase sute de călăreţi, generalul Lasalle capturează şase mii de oameni şi două mii de cai.

30 octombrie : Un nou succes al lui Lasalle, care, cu şapte sute de husari, cucereşte Stettin, fortăreaţă ocupată

de cinci mii cinci sute de apărători și susținută de cinci sute de guri de foc.

31 octombrie : O mînă de dragoni ai generalului Milhaud capturează trei mii de prizonieri.

31 octombrie, Murat : O mie cinci sute de oameni, două sute de dragoni, cu treizeci de piese de artilerie se predau, pe o stradă din Passewalk, unui ofițer francez. Erau în căutarea lui de douăzeci și patru de ore.

31 octombrie, Napoleon : „Toți cei care nu au fost uciși rătăcesc între Elba și Oder și vor fi prinși pînă în patru zile".

1 noiembrie : Küstrin este ocupat. Patru mii de prusieni predau orașul unui regiment francez.

Buletinul din *3 noiembrie :* „Rezultatele sînt fără precedent în istorie. Din cei o sută cincizeci de mii de oameni care au luat parte la bătălia de la Jena, nici unul nu a scăpat pentru a duce știrea dincolo de Oder".

Blücher, în fruntea a douăzeci și șapte de batalioane și a cincizeci și două de escadroane, s-a refugiat în orașul liber Lübeck, în ciuda protestelor formulate de magistrații orașului. Francezii asediază vechea cetate și generalul prusian e nevoit să se predea la 6 noiembrie. După ce a fost lăsat pradă jafului, orașul e ocupat. El va deveni în 1810 reședința departamentului *francez Gurile Elbei.*

9 noiembrie : Ultimul corp prusian aflat încă în campanie — șaisprezece mii de oameni — capitulează în apropiere de Schwartau și defilează în fața lui Murat.

11 noiembrie : garnizoana din Magdeburg — douăzeci și două de mii de oameni, șapte sute de tunuri — se predă și, în bătaia tobelor, defilează prin fața lui Ney înainte de a depune armele și a fi trimisă în Franța.

În treizeci și șase de zile de campanie, armata imperială a capturat o sută zece mii de prizonieri și două sute cincizeci de drapele. Așa cum i-a scris, cu semeție, Murat imperialului său cumnat : „Sire, lupta ia sfîrșit din lipsă de adversari".

* * *

La 18 octombrie 1806 Napoleon pleacă spre Naumburg, părăsind Weimarul — același Weimar unde, cu trei zile

mai înainte, regina aţiţa „focul războiului". El străbate cîmpul de bătălie de la Rossbach, unde Frederic al II-lea învinsese, la 5 noiembrie 1757, trupele bietului Charles de Rohan, mareşal de Soubise.

— Galopaţi într-acolo — îi ordonă împăratul lui Savary —, trebuie să găsiţi, la vreo jumătate de leghe de aici, coloana ridicată de prusieni în memoria acestui eveniment.

Dacă n-ar fi fost după seceriş, Savary cu siguranţă că n-ar fi descoperit coloana, aflată în mijlocul unei cîmpii imense şi abia de două ori mai înaltă decît o piatră de hotar. Cînd o zăreşte, el agită batista, pentru a-i indica împăratului direcţia. Napoleon, după ce a descifrat cu greutate inscripţiile, în parte deja şterse, ordonă geniştilor din divizia Suchet să scoată din pămînt coloana pentru a o transporta la Paris.

La 15 octombrie, regele Prusiei cere învingătorului să-i comunice condiţiile de armistiţiu. Abia în 19, Napoleon, aflat atunci la Halle, îi răspunde lui Frederic-Wilhelm : „Orice încetare a focului care ar da răgaz armatelor ruse să sosească ar fi prea potrivnică intereselor mele ca s-o pot accepta, oricît de mare mi-ar fi dorinţa de a cruţa umanitatea de nenorociri şi de victime..."

Un diplomat, contele de Hauterive, îi scria în aceeaşi zi lui Talleyrand, cu multă dreptate, aceste cuvinte profetice : „Trebuie ca unul să-l răpună pe celălalt. Trebuie sau ca Franţa să piară, sau să detroneze destui regi pentru ca cei rămaşi să nu poată alcătui o coaliţie. Coaliţia va distruge imperiul francez în ziua cînd îl va face să dea înapoi, căci în acest marş nu există oprire..."

Napoleon nu putea să-şi permită luxul de a nu-şi îngenunchea adversarii. Împins de un sentiment straniu, îl cruţase pe ţar după Austerlitz. Un an mai tîrziu, a doua zi după bătălia de la Friedland, va proceda la fel, şi Alexandru va fi într-o bună zi acela care va avea ultimul cuvînt. Pentru Frederic-Wilhelm n-are nici o milă. La 23 octombrie, pe lîngă o grea despăgubire de război, Prusia trebuie să cedeze toate statele prusiene situate între Rin şi Elba. Acvila franceză va înlocui pretutindeni vulturii prusieni, totuşi cele două ţări vor rămîne în război. Napoleon dă ordin, de asemenea, să fie luate în stăpînire statele prinţului de Orania, provincia Hanovra şi Osna-

brückul. Ducele de Braunschweig — autorul faimosului Manifest care, în ajunul zilei de 10 august 1792, detronase monarhia franceză — îndrăznește să-i încredințeze lui Napoleon soarta ducatului său. Trimisul său primește următorul răspuns din partea „succesorului" lui Ludovic al XVI-lea :

— Dacă aș dărîma orașul Braunschweig și n-aș lăsa din el piatră pe piatră, ce-ar spune prințul vostru ? Legea talionului nu-mi permite oare să fac la Braunschweig ceea ce voia el să facă din capitala mea ?

La 24 octombrie, Napoleon — întrucîtva emoționat — se instalează la Potsdam în castelul Sans-Souci. După cum se știe, el are o profundă admirație pentru Frederic al II-lea :

— Geniul său, spiritul și dorințele sale erau alături de Franța, pe care a stimat-o atît de mult și despre care spunea că, dacă el i-ar fi rege, nu s-ar trage în Europa nici o lovitură de tun fără permisiunea lui.

Împăratul vizitează apartamentul lui Frederic cel Mare, îi încearcă lornieta de luptă, frunzărește cărțile preferate adnotate de mîna lui și — ca pradă de război — își însușește cingătoarea regelui, marile cordoane și sabia lui.

— Prefer aceste trofee — exclamă el — tuturor comorilor regelui Wilhelm. Le voi trimite vechilor mei soldați din Hanovra ; le voi da guvernatorului Palatului Invalizilor, care le va păstra ca mărturie a victoriilor Marii Armate și a răzbunării pentru dezastrele de la Rossbach.

El ia de asemenea și deșteptătorul regelui — un ceas mare de argint, pe care-l va duce cu sine pe Sfînta Elena și care va fi agățat acolo, în căsuța de lemn, la stînga șemineului din camera lui.

La 26 octombrie, Napoleon vizitează mormîntul lui Frederic, unde rămîne în picioare timp de zece minute, „nemișcat și tăcut, cufundat parcă într-o meditație profundă". În aceeași zi, Davout a avut cinstea — Napoleon îi datora acest lucru învingătorului de la Auerstaedt — să intre primul în oraș. Continuîndu-și turneul de turist al gloriei, împăratul se duce la castelul din Charlottenburg, pentru a vizita apartamentele regelui și reginei. Acolo, singur cu aghiotantul său Ségur, devine visător :

— Voi desăvîrși oare nimicirea Prusiei, sau voi profita de regretele regelui ei ?

De ce nu și l-ar „atașa" pe Frederic-Wilhelm, numindu-l rege al Prusiei *și al Poloniei?* Dar viitoarele lupte cu țarul îl vor orienta pe Napoleon spre alte proiecte.

La 27 octombrie, în răpăitul tobelor și în sunetele fanfarei Gărzii, împăratul își face intrarea în Berlin prin poarta Brandenburg, unde așteaptă notabilitățile în frunte cu guvernatorul, prințul de Hatzfeldt. Apoi Napoleon încalecă pe un cal sur și pătrunde în oraș, precedat de mameluci și de grenadieri cu celebrele lor căciuli din blană de urs. Mulțimea se îmbulzește și ferestrele sînt înțesate ca la Paris „în ziua întoarcerii noastre de la Austerlitz", relatează Coignet.

Napoleon înaintează, singur, îmbrăcat în haina lui verde de colonel de vînători din gardă, purtînd Marele cordon al Legiunii de onoare, iar după el, la zece pași, urmează mareșalii, generalii, aghiotanții, statul-major, sclipind de aur, argint și pene. Dar lumea nu-l vede totuși decît pe el, „cu pălărioara și cu cocarda lui de un gologan". Din ochii lui țîșnesc fulgere. Berlinezilor — unul dintre ei va recunoaște uimit acest lucru — le trebuie o rară energie pentru a nu-și pleca fruntea sub privirea lui. După el mai vin jandarmii de elită și garda, „într-o ținută la fel de frumoasă ca la Tuilerii". Sînt aclamați, și acest entuziasm al berlinezilor îi miră pe învingători. Locuitorii — ne spune ostașul din gardă Barrès — păreau „foarte mulțumiți că i s-a tras o chelfăneală zdravănă regelui lor".

Ajuns în fața statuii lui Frederic cel Mare, împăratul o ocolește în galopul calului, salutînd totodată cu sabia, precum și printr-un gest larg cu pălăria. Statul-major este obligat să-l imite și să se descopere.

Napoleon se va instala în palatul regal, lăsînd prințului de Hatzfeldt funcția de guvernator al Berlinului. Dar o scrisoare a prințului către Hohenlohe a fost interceptată. Ea conține informații privitoare la poziția trupelor și la numărul chesoanelor de muniții intrate în oraș. Împăratul, a cărui mînie violentă e lesne de ghicit, îi ordonă lui Rapp să-l aresteze imediat pe guvernator și — neținînd seama de obiecțiile lui Berthier și Rapp — să l traducă în fața unei curți militare. Acest caz îi va prilejui lui Napoleon o scenă ce va rămîne în memoria posterității. Prin-

țesa de Hatzfeldt, care așteaptă un copil, vine să se arunce la picioarele lui Napoleon, neștiind că împăratul posedă dovada neloialității guvernatorului. Ea afirmă că soțul ei este nevinovat. Fără a răspunde nici un cuvînt, Napoleon îl cheamă pe aghiotantul de serviciu și cere să i se aducă nefericita scrisoare :

— Citiți, doamnă.

Prințesa, după ce a citit scrisoarea, se prăbușește suspinînd.

— Ei bine, doamnă — reia împăratul, arătînd spre șemineu —, de vreme ce aveți în mînă dovada crimei, distrugeți-o și dezarmați astfel severitatea legilor noastre de război !

O oră mai tîrziu, Hatzfeldt, eliberat, părăsește Berlinul, plecînd pe domeniile sale... „După cum vezi — adaugă Napoleon, povestindu-i scena împărătesei Josefina —, îmi plac femeile bune, naive și blînde ; pentru că numai acelea îți seamănă"

*

* *

La 22 noiembrie, împăratul semnează faimosul decret de la Berlin, ordonînd blocada continentală împotriva Angliei, ale cărei „intrigi", după expresia lui, au împins Prusia și Rusia în război.

— Vreau — declară el — să cuceresc marea prin puterea de pe uscat.

Pentru a atinge acest scop, nu există altă soluție decît să împingă Anglia la ruină, izolînd-o de clienții ei de pe continent. O va ataca prin comerț, în urma părăsirii proiectului faimoasei „debarcări". Din acest moment Insulele britanice sînt declarate „în stare de blocadă". Orice comerț și orice corespondență cu aceea pe care împăratul o numește „perfidul Albion" sînt interzise Franței și aliaților săi, mai mult sau mai puțin voluntari. Astfel Anglia este „asediată" și va fi redusă la foame, ca o fortăreață asediată. Dar pentru a duce la bun sfîrșit acest vast proiect, Napoleon trebuia să fie stăpînul *întregului* continent și să-i impună privațiunile decurgînd din decret, adică să-i roage, bunăoară, pe toți europenii să-și bea cafeaua fără zahăr, pînă cînd se va dezvolta prelucrarea sfeclei de zahăr ..

Campania contra Rusiei e pe punctul de a începe, dar armata n-a avut încă timp să-și refacă aprovizionarea și duce lipsă de toate. Printre altele, lungimea căilor de comunicație cu Parisul îl silește pe împărat să ocupe o mare parte din Germania. De aceea, din Poznan — el se va afla în capitala Poznaniei poloneze de la 27 noiembrie la 15 decembrie — împăratul emite numeroase ordine.

Mai întîi, la 27 noiembrie, cel mai important: „Cer — îi scrie el lui Cambacérès — optzeci de mii de oameni; aceasta pentru asigurarea păcii". În aceeași zi îi adresează lui Soult următoarele rînduri: „Am încheiat aici un tîrg cu un comerciant din Meseritz, care vă va furniza atunci cînd veți trece cinci sute de bucăți de postav pentru mantale. Aceste cinci sute de bucăți reprezintă șaisprezece mii — douăzeci de mii de coți. Profitați de puținele momente libere de care dispuneți pentru a ordona să fie croite, iar soldații și le vor coase cum vor putea". La 3 decembrie îi ordonă lui Daru: „Scrieți intendentului mareșalului Ney, care se află la Bromberg, că Bromberg și Thorn sînt regiuni cu resurse, unde se poate procura încălțăminte, iar dacă aceasta nu e cu putință, atunci să se ia piele, cu care soldații noștri vor reuși să-și repare vechile lor încălțări".

Regiunea Poznan se consideră eliberată de jugul prusian și îi primește pe francezi cu prietenie. Țarul ordonă trupelor sale să se retragă din Varșovia, hotărîre ce îi permite lui Murat, la 28 noiembrie, să-și facă o intrare spectaculoasă în capitala poloneză. Purtînd pălărie cu pene și centiron de aur, el a adoptat îmbrăcămintea poloneză cea mai reprezentativă: șapcă roșie dublată cu blană de jder. Este aclamat. Îmbătat de această primire, cumnatul lui Napoleon ar schimba bucuros marele său ducat de Berg pe coroana de rege al Poloniei. Napoleon, la 2 decembrie, aniversarea încoronării sale, îl readuce la ordine plin de trufie: „Faceți Polonia să simtă că eu nu vin să cerșesc un tron pentru cineva dintre ai mei: am destule tronuri să dau familiei mele". Apoi precizează: „Polonezii, care se arată atît de circumspecți față de noi și cer garanții înainte de a se pronunța, sînt niște egoiști, pe care dragostea de patrie nu-i înflăcărează. Am multă experiență în relațiile cu oamenii. Măreția mea nu se sprijină pe ajutorul cîtorva mii de polonezi. E cazul ca ei să

profite cu entuziasm de împrejurări, nu să fac eu primul pas".

Desigur, împăratul ar fi fost bucuros să dăruiască libertatea nefericitei Polonii, de trei ori îmbucătățită, dar cu anumite condiții, pe care le enunță lui Murat la 6 decembrie :

„Nu voi proclama independența Poloniei decît atunci cînd voi constata că ei vor cu adevărat s-o susțină și cînd voi vedea că o vor și o pot susține, cînd voi vedea treizeci-patruzeci de mii de oameni sub arme, organizați, și nobilimea călare, gata să-și pună în joc propria persoană".

În timp ce rușii se retrăgeau dinaintea trupelor lui Murat, Davout și d'Augereau, Napoleon ia hotărîrea de a părăsi Poznanul și de a pleca la Varșovia. În drum spre Vistula, el face cunoștință cu teribila iarnă poloneză : ceață, ploaie, ninsoare, înghețul și dezghețul succedîndu-se neîncetat... De data aceasta noroiul acoperă pîrtiile numite drumuri, niște drumuri fără părți carosabile și fără șanțuri, pe care trăsura lui Duroc se sfărîmă, o mocirlă în care vînătorii din escortă se împotmolesc pînă mai sus de genunchi. Smîrcurile sînt străbătute aruncîndu-se trunchiuri de arbori peste nămol.

La 19 decembrie, ajuns la Blonie, ultimul popas înainte de Varșovia, Napoleon își părăsește trăsura, încalecă, își lasă în urmă escorta și sosește singur la palat. Armata își va petrece iarna pe malul Vistulei, pentru a relua ostilitățile în primăvară ?

Dar nu. Ea trebuie să-i iasă în întîmpinare generalului rus Bennigsen, căruia nu-i pasă de frig și și-a pus în gînd să împresoare Marea Armată prin stînga, tăindu-i astfel comunicațiile cu Berlinul.

Napoleon urmează armata, al cărei moral este foarte scăzut, dar care totuși va învinge în greaua bătălie de la Pultusk.

După cîteva zile de frig intens urmează din nou dezghețul, pe o ploaie torențială. Comunicațiile sînt aproape imposibile, drumurile îngrozitoare. Cavaleria, infanteria, artileria se înfundă în smîrcuri. „Trebuia să luăm sfori și să ne legăm încălțămintea de glezne — va povesti Coignet —, iar cînd ne smulgeam picioarele din această clisă mișcătoare, sforile se rupeau și ghetele ne rămîneau în noroi. Uneori eram nevoiți să ne smulgem piciorul din

noroi ca pe un morcov și să-l ducem înainte, apoi să-l căutăm pe celălalt cu mîinile și să-l aruncăm tot așa înainte, ținîndu-ne pușile în bandulieră ca să putem avea mîinile libere. Și mereu același lucru, timp de două zile. Nu ! Niciodată nu va putea zugrăvi cineva această mizerie. Toată artileria noastră era împotmolită ; tunurile brăzdau pămîntul ; nici trăsura împăratului cu el înăuntru nu reușea să se descurce. A trebuit să i se aducă un cal aproape de portieră ca să-l scoată din această situație critică, pentru a pleca la Pultusk, și acolo a avut prilejul să vadă descurajarea în rîndurile vechilor săi soldați, care-și zburau creierii".

Împăratul se află la castelul gotic din Lopaczyn, în dimineața de crăciun, cînd i se aduce la cunoștință că s-au înregistrat vreo două sute de sinucideri în rîndurile armatei. Pentru prima oară soldatul bombănește ; în cursul acestor zile îngrozitoare, împăratul le dă oamenilor săi porecla de *bombănitori* — les grognards.

— Trebuie să vă fi zdruncinat rău de tot la cap — îi strigă unul dintre ei — ca să ne purtați fără pîine pe astfel de drumuri.

— Mai aveți răbdare patru zile — le răspunde Napoleon —, și nu vă mai cer nimic, atunci veți fi cantonați.

— Bine, încă patru zile ! Dar să nu uitați, căci după aceea ne vom cantona singuri.

În mijlocul strigătelor de *Trăiască împăratul !*, generalul de Saint-Chamans aude mulți soldați strigînd : *Trăiască pacea !* Alții scandează : *Pîine și pace !* „Ofițerii de stat-major nu s-au mai dezbrăcat de două luni, ba unii chiar de patru — îi va povesti Napoleon lui Joseph — ; eu însumi timp de cincisprezece zile nu mi-am scos cizmele... Ne aflăm în mijlocul zăpezii și al noroiului, fără vin, fără rachiu, fără pîine, mîncînd cartofi cu carne, făcînd nesfîrșite marșuri și contramarșuri, fără nici un fel de plăceri, luptînd de obicei la baionetă și sub o ploaie de mitralii. Răniții sînt nevoiți să se retragă cu sănîile, în plin ger, pe distanțe de cîte 15 leghe... După ce am distrus monarhia prusiană, luptăm împotriva restului Prusiei, împotriva rușilor, calmucilor, cazacilor și neamurilor din nord, care au invadat odinioară Imperiul roman. Purtăm războiul în toată cruzimea și oroarea lui..."

La 29 decembrie, Napoleon se instalează la Pultusk,

într-o căsuță modestă, care se păstrează și azi în plin oraș. El o preferă castelului episcopal, pe care îl utilizează doar ca punct de observație pentru a supraveghea retragerea trupelor lui Bennigsen, de cealaltă parte a rîului Narev, un afluent al Vistulei. „Vremea este îngrozitoare — scrie el —, apa ne ajunge pînă la burtă".

În sfîrșit, la 31 decembrie o anunță fericit pe Josefina : „Cred că pentru anul acesta totul s-a sfîrșit. Armata va intra în cantonamente de iarnă".

6

SOȚIA POLONEZĂ

VIAȚA PERSONALĂ A UNUI BĂRBAT ESTE UN REFLECTOR LA LUMINA CĂRUIA POȚI SĂ CITEȘTI ȘI SĂ TE INSTRUIEȘTI ÎN CHIPUL CEL MAI RODNIC.

Napoleon

În dimineața de Anul nou 1807, pe drumul înghețat ce ducea de la Pultusk la Varșovia, purtat în galop de caii săi, care aveau potcoave cu crampoane, Napoleon cînta — fals.

În ajun, pe cînd se afla încă la Pultusk, aflase că la 13 decembrie Eleonore Denuelle de la Plaigne, doamna de onoare care îi citea cu glas tare cărți surorii sale Carolina, dăduse naștere unui băiat, despre care afirma că ar fi fost rodul dragostei sale cu împăratul. Așadar, el putea procrea, iar Josefina devenise sterilă !

Dar Napoleon încă se mai îndoia... Își amintea fără neplăcere de chipul drăgălaș al Eleonorei, cu ochii negri frumoși, de trupul ei subțire și mlădios. Totuși nu știa că micuța cochetă povestea tuturor că atunci cînd împăratul se afla la ea, se uita la ceasornicul de perete suspendat deasupra patului și „găsea modalitatea de a-l da înainte cu treizeci de minute".

— S-a și făcut atît de tîrziu ? ! — exclama Napoleon, ridicînd ochii. Și se grăbea să plece.

O cunoscuse în 1805, la întoarcerea de la Austerlitz. Avea optsprezece ani și era deja divorțată — fără dificultate, dat fiind că soțul ei, căpitanul Revel, fusese închis pentru fals și furt. Eleonore făcuse totul pentru a fi remarcată, și reușise foarte bine de vreme ce — în pofida pendulei — fructul dragostei lor se născuse.

Gonind spre Varșovia, chipul împăratului se întuneca din ce în ce mai mult. Copilul — viitorul conte Léon — era oare al lui ? Mama copilului o declara în gura mare, dar mica destrăbălată nu fusese amabilă și cu Murat ?

Napoleon se îndoia... și această îndoială îl împingea să-și pună chinuitoarea întrebare : putea oare să procreeze ? De rest, prea puțin îi păsa ! Aventurile sale de anticameră contau atît de puțin pentru el !

Mai fusese, cu cîtva timp înainte de încoronare, Elisabeth de Vaudey, una din doamnele de onoare ale Josefinei, pe care o primea foarte rapid — ca să nu spunem că o expedia — la Saint-Cloud, într-o cămăruță situată deasupra cabinetului său de lucru, unde urca pe o scară mascată. Într-o bună zi, Josefina, care simțise ceva, bătuse la ușă tocmai în timp ce împăratul era cu Elisabeth. Cînd a deschis, împărăteasa, văzînd „dezordinea" ce domnea, nu și-a făcut nici o iluzie cu privire la natura audienței acordate doamnei sale de companie. Pe cînd doamna de Vaudey se retrăgea suspinînd, izbucnise o scenă teribilă, în cursul căreia Napoleon a fost la un pas de a-și repudia soția :

— Trebuie să vă pregătiți să părăsiți Saint-Cloudul — i-a spus el. — M-am săturat de geloasa supraveghere la care mă supuneți, și sînt hotărît să scutur acest jug și să ascult de acum încolo sfaturile politicii, care cer să-mi iau o soție capabilă să-mi dăruiască copii !

După aceea lucrurile se aranjaseră — ce-i drept, nu pentru mult timp, căci mai urmase și doamna Duchâtel.

Era fermecătoare.

Brunetă, în vîrstă de douăzeci și doi de ani, de statură mijlocie, ea avea o dantură superbă și cei mai frumoși ochi din lume, ochi de un albastru închis, „cu pleoape lungi și mătăsoase". Avea piciorul mic, surîsul fermecător, dansa și cînta foarte agreabil și, ca atare, îi plăcuse

lui Napoleon. Se numea Marie-Antoinette-Adèle Papin și se căsătorise cu Charles Duchâtel, pe atunci director general al Administrației, care în ochii împăratului avea principalul merit de a fi cu treizeci de ani mai în vîrstă decît soția sa.

De fapt, Napoleon aproape că se îndrăgostise de această tînără femeie dezinteresată, care nu-i cerea nimic, nici pentru familia ei, nici pentru prieteni. O întîlnea într-o căsuță situată pe Allée des Veuves. Într-o seară, la Malmaison, Josefina își surprinsese soțul, care, trecînd prin niște coridoare înghețate cu mozaic pe jos, se ducea s-o întîlnească pe frumoasa doamnă... Lacrimile creolei începură imediat să șiroiască, lamentările se dezlănțuiră! Totuși, împăratul nu avea nicidecum intenția de a crea un post de favorită :

— Nu vreau în nici un caz să fiu la curtea mea sub călcîiul femeilor. Ele i-au făcut mult rău lui Henric al IV-lea și lui Ludovic al XIV-lea ; atribuțiile mele sînt cu mult mai grele decît ale acestor principi, iar francezii au devenit prea serioși pentru a putea îngădui suveranului lor legături publice și amante oficiale.

Într-o seară, „Bonaparte", stînd singur lîngă Josefina, îi vorbea cu un glas pe care ea îl cunoștea atît de bine, glasul îndrăgostitului de altădată. Da, mărturisea, o iubise pe Marie-Antoinette Duchâtel, dar marea pasiune trecuse...

— Acum s-a sfîrșit — adăugă el.

Josefina simți ridicîndu-se povara ce-i apăsa inima de mai multe luni. Nu numai atît. Împăratul, după ce i-a făcut confidențe intime privitoare la treburile lui amoroase, sfîrși prin a-i cere soției să-l ajute să rupă această legătură!

Josefina, e lesne de imaginat, și-a dat tot interesul! Doamna Duchâtel fiind inteligența și dezinteresarea personificate, lucrurile s-au petrecut cum nu se putea mai bine.

Napoleon ceruse, prin intermediul lui Duroc, scrisorile de dragoste pe care le trimisese tinerei femei. Ea i le restitui fără a se lăsa rugată și refuză colierul de diamante ce i-l oferea... Se mulțumi doar să accepte să-l mai primească uneori pe imperialul său amant, atunci cînd amin-

tirile aveau să-l îndemne să ia din nou drumul spre Allée des Veuves.

Dar Josefina ignora lucrul acesta...

Napoleon mai fusese atras și de micuța Stéphanie de Beauharnais, verișoara primului soț al Josefinei, pe care o măritase cu prințul de Baden. Ea sosise la Tuilerii la șaptesprezece ani. Împăratul o găsise fermecătoare. Această fetiță — care nu părea să aibă mai mult de paisprezece ani —, ghicind ce atracție exercita asupra „unchiului", abuza de farmecele ei. Într-o seară, pe cînd Napoleon era așteptat, Stéphanie se așezase în prezența surorilor împăratului. Cum Caroline îi poruncise să se ridice, Napoleon o găsise pe Stéphanie plîngînd și o întrebase care este cauza acestor lacrimi.

— Dacă nu e decît atîta — exclamase el —, atunci așază-te pe genunchii mei, nu vei supăra pe nimeni !

Cu siguranță, împăratul fusese mai întîi amuzat, apoi tulburat de această femeie-copilă, iar gelozia împărătesei se deșteptase... Mai mult. Dacă e să dăm crezare doamnei de Rémusat, Napoleon, „mereu același, nu ascunse soției sale această înclinație și, prea sigur de puterea sa, era destul de nemulțumit că prințul de Baden s-a încumetat să se simtă jignit de ceea ce se petrecea sub ochii lui".

Trăsura se apropie acum de ultimul popas înainte de Varșovia.

Napoleon e obosit. Ultima campanie în zăpadă și în bătaia viscolului înghețat a fost cumplit de grea. Nu prea a avut timp să se gîndească la dragoste. Totuși, cînd era la război, cei din anturajul său se căzneau să-i ofere odihna soldatului. În același an 1806, la Berlin, remarcase o tînără fată care, însoțită de o femeie în vîrstă, îi prezentase o petiție cu prilejul unei defilări :

— Constant — îi spusese el valetului său după ce văzuse petiția —, citește această cerere și notează-ți adresa femeilor care mi-au prezentat-o. Te vei duce la ele ca să afii cine sînt și ce vor.

„Am citit jalba — va istorisi valetul — și am văzut că tînăra nu cerea decît o întrevedere cu Napoleon". Constant se dusese la adresa indicată, unde găsise o domnișoară de vreo 15—16 ani „de o frumusețe încîntătoare".

Din nefericire, el descoperi totodată, „adresîndu-i cuvîntul, că fata nu înțelegea nici o boabă franțuzește și nici italienește. Gîndindu-mă la *întrevederea* pe care o solicita — adaugă el —, nu m-am putut împiedica să nu rîd".

Napoleon acceptă totuși să acorde audiența cerută, și tînăra persoană veni la palat însoțită de mama ei — sau de cea care se prezenta ca atare. „Am rugat-o pe mamă — continuă Constant — să aștepte într-un cabinet, în timp ce eu voi merge s-o prezint pe fată împăratului. Napoleon o reținu, și eu m-am retras. Deși conversația nu putea să fie prea interesantă între două persoane ce nu se puteau înțelege decît prin semne, ea s-a prelungit totuși o bună parte din noapte".

Spre dimineață, Napoleon îl chemă pe Constant și îi ceru patru mii de franci, pe care i-a înmînat chiar el tinerei prusiene. Aceasta păru foarte mulțumită și plecă însoțită de „mama" ei, care nu părea să fi încercat nici cea mai mică neliniște în legătură cu durata atît de mare a *întrevederii*.

Napoleon își amintea surîzînd de această scurtă aventură ; în cursul „conversației" el nu reușise să înțeleagă nimic din ce îi spusese fata, în afară de aceste cuvinte : *Das ist miserable, das ist gut.*

Napoleon nu prea credea în dragoste. Amintim că spusese cîndva :

— Dragostea este o prostie săvîrșită în doi... Cred, în definitiv — adăuga el —, că dragostea face mai mult rău decît bine și că ar fi o binefacere dacă o divinitate protectoare ne-ar descotorosi de ea și i-ar elibera pe bărbați.

El se arătase atît de dezamăgit înainte de a o cunoaște pe Josefina ! Totuși, Napoleon își întorcea privirea întotdeauna spre femeia pe care a iubit-o cel mai mult — potrivit propriei lui mărturisiri — cînd vorbea despre infidelitățile, datoriile și cochetăria femeilor. Imaginea iubitei și frivolei sale creole era cea pe care a avut-o în față cînd a elaborat Codul civil. Astfel, indirect, Josefinei îi datorează femeile și azi — în ciuda modificărilor aduse Codului Napoleon — faptul că nu sînt egale cu bărbații.

— Nu este în spiritul francez — declara el — să se dea autoritate femeilor !

Și de aceea enunțase principiul care avea să fie pentru el baza însăși a legilor :

— Trebuie ca femeia să știe că, ieșind de sub tutela familiei, trece sub cea a soțului ei !

Ar fi vrut să meargă chiar și mai departe sugerînd :

— Nu ar trebui oare să se adauge că femeia nu are dreptul de a se întîlni cu cineva care-i displace soțului ei ?

Mereu Josefina ! Josefina, care nu șovăise să primească persoane avînd o reputație dubioasă și să fie amestecată în afaceri veroase cu furnituri militare !

— Pentru una care ne inspiră ceva bun sînt o sută care ne împing la prostii !

Și adăuga, puțin răutăcios, ca și cînd ar fi vrut să se răzbune :

— Femeile au două lucruri care le stau bine : rujul și lacrimile.

Lacrimile îl vor înduioșa întotdeauna. Prin aceste eterne arme feminine vor avea influență asupra lui cele două soții, amantele și surorile împăratului. În fața unei femei tulburate, cu ochii scăldați în lacrimi, cu vocea înăbușită de suspine, inima lui începe să bată ceva mai repede, pentru că ea îi apare atunci „sensibilă și bună", „naivă și blîndă". Iar dintre toate chipurile de femei ce-l înconjură, Josefina, care posedă la perfecție darul comediei înlăcrimate, este cea care păstrează cea mai mare influență asupra lui Bonaparte, cum îl numește ea mereu.

Desigur, arzătoarea pasiune nu mai este decît o amintire. Focul ce a mistuit inima tînărului general de pe vremea campaniei din Italia s-a stins. Dar o flacără încă mai persistă. El tot o mai dorește pe scumpa sa creolă. Între două aventuri fără importanță îi place să revină la acest trup mlădios ca o ramură de palmier de pe insula sa natală, la această femeie, care — lucru rar pe atunci — reușea, cu ajutorul diferitelor artificii, să pară cu zece ani mai tînără decît era în realitate. Să placă — aceasta era pentru ea o a doua natură !

Napoleon are pentru „incomparabila Josefina" și o nespusă tandrețe. Această ființă delicioasă, minunată, insuportabilă îl înduioșează poate mai mult prin defectele ei atît de femeiești — șiretenia, minciunile ce-i vin în mod firesc pe buze, datoriile făcute cu o dezarmantă inconștiență — decît prin imensele ei calități sufletești,

bunătatea înnăscută, permanenta amabilitate, acest mod de a-și „aranja binefacerile“ pe care îl stăpînește la perfecție.

— Femeile sînt, toate, sau mult mai bune, sau mult mai rele decît bărbații — afirmă el.

Josefina, cu siguranță, era infinit mai inimoasă decît Napoleon. Amintim că ea nu-și scotea „niciodată ghearele“ față de el, potrivit expresiei sale, și aceasta este, fără îndoială, o calitate dintre cele mai mari în ochii unui soț — mai cu seamă dacă acest soț se numește Napoleon. De bună seamă, nu la ea se gîndea atunci cînd a exclamat într-o zi :

— Nu trebuie niciodată să te înfurii pe femei, trebuie să le asculți în tăcere cînd bat cîmpii.

Ea nu prea „bătea cîmpii“. Inteligentă, fosta elevă a mănăstirii din Penthémont, fosta vicontesă — simplu titlu de curtoazie — știa să-și conducă curtea mai bine decît multe suverane ! Ea cunoștea arta de a primi, de a-și face vizitatorii să se simtă la largul lor, tratîndu-i ca și cum nu-i vedea și nu-i aștepta decît pe ei ; ea știa să-și amintească chipul lor și să asocieze de îndată un nume cu o fizionomie. Și toate acestea însoțite de acel farmec creol irezistibil și de eleganța caracteristică vechiului regim.

Josefina !

O iubea. Îi scrisese acest lucru încă din Poznan, la începutul lunii precedente, precizînd că nici nu se uita la poloneze. Acestea îi făceau totuși avansuri... „Dar pentru mine nu există decît o femeie — adăugase el. — O cunoști ? Îți voi face portretul ei, dar ar trebui să-l înfrumusețez prea mult ca să te recunoști în el ; totuși, ca să spun drept, inima mea nu ar avea decît lucruri bune de spus despre ea. Nopțile sînt lungi cînd ești singur...“

Pentru mine nu există decît o femeie...

Deodată trăsura se oprește. Unde ne aflăm ? La popasul din Blonie, ultima stație de poștă înainte de Varșovia. O mare mulțime se înghesuie și se îmbrîncește ca să-l zărească. Polonia îl primește ca pe un liberator. Însoțitorul său, generalul Duroc, a coborît din berlină pentru a grăbi schimbarea cailor. Deodată o femeie foarte tînără, îmbrăcată ca o țărancă — poate o fată ? —, îl trage ușurel

pe ofițer de mînecă și-i spune în franceză „cu un glas rugător" :

— Ah ! domnule, scoteți-mă de aici și ajutați-mă să-l pot zări pe împărat o clipă, doar o clipă !

Glasul era melodios, accentul fermecător, silueta fină și grațioasă, iar ochii atît de luminoși, blînzi și rugători, încît Duroc se lasă înduplecat.

„El m-a scos surîzînd din mulțime — va istorisi ea în povestirea sa inedită [1]. — Ținîndu-mă de mînă, m-a condus pînă la portiera trăsurii împăratului, căruia i-a spus, prezentîndu-mă :

— Sire, iat-o pe cea care a înfruntat primejdiile mulțimii pentru maiestatea-voastră !

Napoleon și-a scos pălăria, s-a înclinat spre mine și nu știu ce mi-a spus atunci, căci eram prea grăbită să-i exprim ceea ce-mi umplea întreaga ființă :

— Fiți binevenit, de mii de ori binevenit pe pămîntul nostru ! Nimic din ceea ce vom face nu va exprima îndeajuns de puternic nici sentimentele de admirație ce le purtăm persoanei voastre, nici plăcerea ce o încercăm văzîndu-vă pășind pe pămîntul acestei patrii, care vă așteaptă pentru a se ridica !

Eram ca într-un delir cînd am dat frîu liber acestei izbucniri tumultuoase a sentimentelor ce mă însuflețeau atunci ! Nici nu știu cum am putut, cu timiditatea mea firească. Acest moment îmi revine adesea în minte, fără a putea să-mi explic și să definesc forța spontană care m-a făcut să rostesc aceste cuvinte. Napoleon mă privea cu atenție. Luă un buchet ce se afla în trăsură și, prezentîndu-mi-l, spuse :

— Păstrați-l ca o chezășie a bunelor mele intenții ; ne vom revedea la Varșovia, sper, și voi cere un sărut de pe frumoasa dumneavoastră gură".

Schimbarea cailor e gata... Rămasă în mijlocul drumului, mica poloneză, strîngînd la piept buchetul oferit de Napoleon, privește cum se îndepărtează trăsura escortată de călăreții din Gardă. Prin portieră, împăratul flutură pălăria...

[1] Acest text, ca și documentele privitoare la dragostea dintre Napoleon și Maria Walewska, publicate mai departe, aparțin familiei Walewski (vezi capitolul *Izvoare* la sfîrșitul acestui volum).

Cine este ea ?

Frumoasă, blondă și trandafirie, ea se numea contesa Walewska, Maria Walewska. Greuze era mort pe atunci de mai bine de un an, dar părea să fi revenit printre oameni pentru a da viață unuia dintre modelele sale. Rîsul ei era, pare-se, o încîntare. Totuși, de trei ani ea nu prea mai rîdea. Tatăl ei murise pe cînd nu era decît o fetiță și, de îndată ce ieșise din mănăstire — nu avea nici șaisprezece ani pe atunci — mama îi ceruse să aleagă între doi pretendenți la fel de bogați. Unul era tînăr și frumos, dar era fiul unui general rus... Cu zece ani mai înainte Polonia fusese, pentru a treia oară, tăiată în bucăți. Cei trei vulturi negri imperiali ai Austriei, Prusiei și Rusiei se aruncaseră asupra ei. Statul polonez sfîrșise prin a dispărea de pe harta Europei. Vulturul alb al Poloniei nu mai era decît o amintire !... Să se mărite cu fiul unuia dintre acești generali ai țarului care-i asupresc patria ? Mai bine moartea ! De aceea se resemnase să se căsătorească cu contele Athanase Colonna Walewski, patriarhul unei familii puternice, dar care, de două ori văduv, era aproape septuagenar. Soțul, plin de delicatețe față de dînsa, încercase s-o facă să uite marea diferență de vîrstă ce exista între ei, dăruindu-i un fiu. Reușise... Și Maria adora acest copil. Ea nu avea decît un scop în viață : să-l facă să devină un om liber într-o Polonie liberă. De cîte ori — la fel ca atîția polonezi în ceasurile întunecate ale istoriei lor — nu se gîndise că Franța ar putea într-o bună zi să-i elibereze țara !

Victoriile lui Napoleon asupra Austriei și Rusiei în 1805, apoi în ultimul timp asupra Prusiei o făcuseră să tresalte plină de speranțe. La sfîrșitul lunii decembrie 1806, Maria află că prima confruntare între Napoleon și ruși, la Pultusk, se terminase în favoarea armatei franceze. Aveau oare să se sudeze la loc bucățile Poloniei răpite de austrieci, de ruși și de prusieni ? Bătrînul pămînt polonez avea să renască din cenușă ?

După cum va istorisi în *Amintirile* sale, în dimineața zilei de 1 ianuarie 1807 Maria află că Napoleon era în drum spre Varșovia. Nemaigăsindu-și locul, „cuprinsă mai mult decît ceilalți de o febră a nerăbdării", ea își făcuse planul de a-i ieși înainte. Se deghizase în țărancă

— rochie de postav albastru, căciulă pătrată cu blană neagră, văl negru —, sărise în trăsură, luîndu-și verișoara cu dînsa, și poruncise vizitiului să pornească spre Blonie...

Trăsura imperială dispăruse de mult, dar Maria rămăsese acolo, în mijlocul drumului, emoționată și uluită, îngropîndu-și obrazul luminos în buchetul de flori pe care împăratul i-l oferise în semn de rămas bun..., un „rămas bun" ce însemna poate „la revedere".

Călătorind spre Varșovia, Napoleon constată surprins cît de prezentă i-a rămas în minte amintirea micuței poloneze. Această țărăncuță care vorbește franțuzește îl miră și îl intrigă... Și apoi, cîtă tandrețe emană din toată ființa ei !

— Duroc, vezi s-o regăsești !

De îndată ce a sosit, generalul trece la acțiune. O descrie amănunțit pe aceea pe care împăratul o numește „necunoscuta de la Blonie" prințului Josef Poniatowski, șeful guvernului provizoriu polonez. Datorită indiscreției verișoarei Mariei, care a povestit episodul cu buchetul, Maria este identificată. Vestit fără întîrziere, Napoleon ordonă ca contesa Walewska să fie invitată la recepția dată de Poniatowski în cinstea lui. Doar dacă nu cumva chiar șeful guvernului — îndemnat de altfel de către Talleyrand, încîntat să-l vadă pe împărat „prins" într-o aventură — i-a propus împăratului s-o invite pe d-na Walewska. În orice caz, Poniatowski se duce în persoană la palatul Walewski. Maria începe prin a refuza invitația : nu se va duce la nici un bal.

— Prezența dumneavoastră este indispensabilă. Napoleon o cere.

Ea continuă să refuze.

— Cine știe ? — șoptește Poniatowski, care a ghicit sentimentele împăratului. — Cerul se va sluji, poate, de dumneavoastră pentru a ne reîntregi patria !

Maria se încăpățînează. Poniatowski cheamă în ajutor „oameni de stat a căror autoritate se sprijină pe considerația, respectul public și stimă datorată purtării și inteligenței lor". Demersuri zadarnice. Vor fi necesare insistențele contelui Walewski însuși — care ignoră episodul de la Blonie — pentru ca Maria să accepte în sfîrșit să vină la balul de la palatul Blacha. Drept cine a luat-o Napoleon ? Ea se revoltă și se îmbracă cu toaleta

ei cea mai modestă — o rochie de satin alb sub o tunică de tul alb. Nici un briliant, nici o perlă, doar o diademă simplă, în chip de frunze, îi împodobește părul auriu. Napoleon va înțelege, de bună seamă, ce înseamnă acest refuz de a se găti în cinstea lui. Ea nu e gata de sacrificiu !

De îndată ce își face apariția în sala de bal, Poniatowski se prezintă ca s-o invite la dans. Ea îl oprește cu un gest :

— Știți că nu dansez și că nu doresc de loc să dansez.

— Cum așa ! Dar împăratul a vorbit de dumneavoastră de mai multe ori și a spus că ar fi fericit să vă vadă dansînd.

— Se poate, dar nu o voi face.

Cu același aer încăpățînat, ea îi refuză pe toți dansatorii care o invită. Louis de Périgord, aghiotant al împăratului, și generalul Bertrand roiesc în jurul ei. Napoleon, care observă manevrele lor, îl cheamă pe Berthier și îi ordonă să-l expedieze imediat pe Périgord la Corpul 6, lîngă Passarge, iar pe Bertrand la cartierul general al lui Jerôme, la Breslau.

Toți se privesc cu neliniște. Pentru prima oară de la îndepărtatele vremuri cînd Josefina îl înșela în văzul și cu știrea tuturor cu acel flușturatic de Hippolyte Charles, Napoleon e gelos. Și aici încă n-a început nimic !...

Dar dansul încetează. E ora „revistei" tradiționale a invitaților. Napoleon pare înfrigurat. Ajuns în fața Mariei, o privește, se preface că n-o recunoaște, îi examinează toaleta, îi admiră tenul strălucitor și, ca să-i arate că a înțeles motivul acestei simplități, rostește cu voce tare :

— Albul pe alb nu merge, doamnă.

Apoi adaugă, mai încet, numai pentru dînsa :

— Nu aceasta e primirea la care eram îndreptățit să mă aștept după...

Evident, Maria n-a răspuns, dar obrajii ei sidefii s-au îmbujorat..., iar tulburarea ei crește și mai mult cînd, după trecerea împăratului, ea devine ținta privirilor întregii asistențe. Se șoptește îndărătul evantaielor. Ce i-a spus Napoleon cu voce scăzută ? Și comentariile nu mai contenesc...

Întorcîndu-se la palatul Walewski, ea găsește un buchet de flori cu acest bilet : „Nu v-am văzut decît pe dumnea-

voastră, nu v-am admirat decît pe dumneavoastră..., nu vă doresc decît pe dumneavoastră. Un răspuns cît mai grabnic pentru a calma nerăbdătoarea ardoare a lui N."

— Aducătorul așteaptă, spune camerista.

— Nu e nici un răspuns, exclamă Maria, profund jignită.

Încă o dată, drept cine o ia împăratul ? Dar camerista revine, spunîndu-i că cel care a adus biletul este însuși Josef Poniatowski. Maria se revoltă. Așadar, șeful guvernului face pe mijlocitorul ! Nu numai atît. Poniatowski vine acum să parlamenteze la ușa camerei. Dar zadarnic ! Așa cum a refuzat să danseze, ea nu răspunde și, după o jumătate de oră de tratative, prințul pleacă furios.

Dar totul o va împinge pe Maria în brațele împăratului.

A doua zi, contele Walewski își anunță soția că a acceptat în numele amîndurora o invitație la o mare recepție oferită de Napoleon. Contesa se revoltă, dar soțul îl cheamă în ajutor pe Duroc, pe prințul Josef și pe membrii guvernului provizoriu. Maria declară că e suferindă, se întinde pe o canapea și refuză să apară în salon. Walewski îi introduce cu forța pe demnitarii polonezi în camera soției sale. Unul din ei îndrăznește să-i declare :

— Cu toții trebuie să cedăm, doamnă, în împrejurări atît de grave, atît de majore pentru întreaga națiune. Sperăm deci că indispoziția dumneavoastră va trece pînă la recepția proiectată, de la care nu veți putea lipsi fără a părea o rea poloneză.

Din nou Maria se înclină, de vreme ce întregul oraș se unește împotriva ei. Mai mult. Prințul i-o trimite pe doamna de Vauban, metresa lui, care a fost cîndva la Versailles și care, de la revoluție, locuiește la Varșovia. Ea o va iniția pe Maria în secretele etichetei curților. Doamna de Vauban nu are, de altfel, nici scrupule, nici prejudecăți, nici pudoare. Ca femeie a secolului al XVIII-lea, ea consideră fidelitatea conjugală un sentiment de cel mai prost gust. Pentru ea, „a da o metresă unui suveran, fie că acest suveran se numește Ludovic al XV-lea sau Napoleon, este misiunea cea mai importantă care poate fi hărăzită unui curtean". Fără răgaz, acest personaj de comedie repetă, cu o inconștiență dezarmantă :

— Totul, totul pentru această cauză sfîntă !

Încă de la primele lecții, ea îi strecoară elevei acest

bilet din partea lui Napoleon : „V-am displăcut, doamnă ? Eram, totuși, îndreptățit să nădăjduiesc contrariul. Oare m-am înșelat ? Avîntul dumneavoastră a scăzut, în timp ce al meu crește. Îmi răpiți liniștea ! O ! dăruiți puțină bucurie, fericire unei sărmane inimi care e gata să vă adore... Este oare atît de greu să obțin un răspuns ? Îmi datorați două. N.“

Maria refuză în continuare să răspundă, și împăratul se impacientează. Complotul devine atunci destul de dezgustător. Membri ai cabinetului — Talleyrand rămîne în umbră — o conjură să nu se arate crudă.

— Doamnă, cauzele mici produc adesea efecte mari. Femeile au avut întotdeauna o mare influență asupra politicii lumii. Istoria vremurilor trecute, ca și cea a timpurilor moderne ne certifică acest adevăr. Atîta vreme cît pasiunile îi vor domina pe bărbați, dumneavoastră, doamnelor, veți fi una din puterile cele mai de temut.

Cineva are chiar îndrăzneala să adauge :

— Credeți oare că Esthera i s-a dăruit lui Ahasverus dintr-un sentiment de dragoste ? Groaza pe care i-o inspira, mergînd pînă la a cădea leșinată în fața privirii lui, nu era oare dovada că tandrețea nu juca nici un rol în această unire ? Ea s-a sacrificat pentru a-și salva poporul, și a avut gloria de a-l salva. De-am putea spune același lucru spre gloria dumneavoastră și fericirea noastră ! Nu sînteți oare fiică, mamă, soră, soție de polonezi patrioți ?

Pare de necrezut...

Maria cedează din nou — cei nouăsprezece ani și nervii ei nu mai rezistă — și iat-o acceptînd să meargă la faimoasa recepție. Din momentul intrării sale în salon, invitații aleargă spre ea și par deja să-i solicite protecția. În timpul dineului, ea se află în fața împăratului, care o privește fără încetare. La un moment dat, el arată cu mîna partea stîngă a hainei sale. Duroc, așezat lîngă Maria, a înțeles și se întoarce spre tînăra femeie :

— Ce-ați făcut, doamnă, cu buchetul pe care împăratul vi l-a dat la Blonie ! — întreabă el.

— Îl păstrez cu grijă ca amintire, pentru fiul meu, răspunde Maria.

— O, doamnă, îngăduiți să vi se ofere altele, mai demne de dumneavoastră.

Maria pricepe unde vrea să ajungă confidentul lui Napoleon. O cred oare interesată ? Ar plînge de-ar fi astfel ! Cu vocea sugrumată, cu năsucul în farfurie, ea declară :

— Nu-mi plac decît florile.

— Atunci vom culege lauri pe pămîntul dumneavoastră natal, spre a vi-i oferi.

Pentru ca totul să se poată aranja, contele Walewski dispare la sfîrșitul dineului. Se servește cafeaua în salon. Napoleon o privește pe Maria cu tandrețe. N-a mai iubit astfel de pe vremea cînd Josefina și sărutările ei „îi aprindeau sîngele". Împăratul se apropie de tînăra femeie :

— Cînd ai niște ochi atît de blînzi și duioși, cu asemenea expresie de bunătate, te lași înduplecată, nu te complaci în a tortura, dacă nu ești cea mai cochetă și cea mai crudă dintre femei.

Împăratul iese din salon. Maria se va putea întoarce acasă ? Nu ! Duroc o atrage la doamna de Vauban. Acolo, cei doi complici își unesc eforturile. Doamna de Vauban afirmă:

— Nu vă vedea decît pe dumneavoastră, ochii lui aruncau văpăi.

Duroc se așază lîngă dînsa.

— Cît de crudă sînteți — declară el luîndu-i mîna. — Respingeți cererea aceluia care nu a întîmpinat niciodată vreun refuz. Credeți-mă, gloria lui e întunecată de tristețe. Nu depinde decît de dumneavoastră pentru ca în destinul lui să strălucească un pic de fericire. Vă iubește profund : ați văzut că în tot timpul dineului nu v-a privit decît pe dumneavoastră. Ce adîncă bucurie i-ați putea produce !

Maria izbucnește în lacrimi... Cum să reziste ? E prinsă ca într-o plasă. Simțind-o că slăbește, doamna de Vauban îi citește o nouă scrisoare a lui Napoleon :

„Sînt momente cînd un rang prea înalt te apasă, și aceasta simt eu acum. Cum să satisfac nevoia unei inimi înamorate care ar voi să se arunce la picioarele dumneavoastră și care se vede oprită... Ah ! dacă ați vrea ! Numai dumneavoastră ați putea înlătura piedicile ce ne despart. O ! Veniți ! Veniți ! Toate dorințele vă vor fi îndeplinite. Patria dumneavoastră îmi va fi și mai dragă cînd veți avea milă de sărmana mea inimă. N."

Sfîrșitul scrisorii o tulbură. De data aceasta Maria e învinsă... și murmură celor doi mijlocitori :

— Faceți cu mine ce vreți !...

Totuși, contesa refuză să-i răspundă împăratului. Desigur, îi va exprima prin viu grai admirația sa, speranța pe care și-o pune în el pentru salvarea patriei și scoaterea ei din neant, dar va preciza totodată ca el să nu aștepte dragoste din partea ei... O victimă nu poate avea dragoste pentru persecutorul ei. Cei doi o liniștesc... Bineînțeles, va putea să spună totul ! Principalul pentru acești josnici complotiști este ca păsărica să se ducă la Vultur. La cererea lor, ca să nu spunem la ordinul lor, în tot cursul zilei ea nu se mișcă din palat și așteaptă momentul cînd vor veni s-o ia și s-o ducă la supliciu. În sfîrșit, la orele zece și jumătate seara este urcată într-o trăsură ce se îndreaptă spre palatul unde locuiește împăratul. Acolo, după ce a urcat o mică scară și a străbătut două sau trei saloane, ea se trezește deodată în fața lui Napoleon... Ora sacrificiului a sunat : Maria e din nou zguduită de suspine și vrea să fugă. La început, Napoleon nu înțelege. Are în fața lui o vicleană ? O cochetă ? Îi vorbește cu blîndețe, dar trei cuvinte nefericite îi scapă : „Bătrînul tău soț". Aceasta nu potolește lucrurile... Plînsul sporește. Pentru a o calma pe tînăra femeie, va trebui ca împăratul s-o întrebe cu blîndețe, s-o facă să mărturisească motivele acestei căsătorii atît de nepotrivite. Așadar, mama sa e aceea care a voit această căsătorie împotriva naturii ? Și acum, cum poate avea remușcări ? Cum poate rezista și să nu fie a lui ?

— Ceea ce a fost unit pe pămînt nu poate fi dezlegat decît în ceruri, explică dînsa.

El rîde, iarăși nemilos. Lacrimile reîncep să șiroiască — și-l dezarmează. I s-a făcut, în sfîrșit, milă de ea. Nu mai cere nimic decît prezența ei, îi vorbește cu bunătate. A înțeles că această femeie avea un suflet de fată tînără, curată și dreaptă. A abuza de ea în această seară ar fi îngrozitor. Se resemnează să fie numai tandru... Încet, încet, lacrimile Mariei se potolesc. Îl lasă s-o sărute. În momentul plecării o face să făgăduiască că va reveni a doua zi. La orele două dimineață o ajută să-și îmbrace mantoul și o însoțește spre ușă, sărutîndu-i mîinile :

— Ei bine, dulcea și plîngăreața mea porumbiță, șterge-ți lacrimile, du-te de te odihnește. Să nu te mai temi de vultur, el nu are lîngă tine alte puteri decît acelea ale unei dragoste pasionate, dar o dragoste care vrea înainte

de toate inima ta. Vei sfîrși prin a mă iubi, căci acest vultur va fi totul pentru tine, înțelegi ?

Napoleon își continuă curtea sa insistentă, iar noi cunoaștem lucrul acesta datorită scrisorilor pe care le va adresa Mariei și care sînt reproduse aici pentru prima oară [1]. Temîndu-se că scrisul său ar fi cu totul indescifrabil, el dictează aceste rînduri, pe care se va mulțumi să le semneze și să le dateze : *miercuri 28 la orele unsprezece dimineața :*

„Doamnă,

Erați tristă luni la reuniune, aceasta m-a mîhnit... V-am scris de două ori, dar toată lumea a plecat și scrisorile mele nu v-au parvenit... Doresc, Maria, să vă văd astă seară la orele opt. Duceți-vă la prietena dumneavoastră, aceea de care mi-ați vorbit. O trăsură va veni să vă ia de acolo...

Sper și am nevoie să vă spun astă seară tot ce îmi inspirați și cît de contrariat am fost...

Mii de sărutări pe buzele Mariei mele".

A doua zi îi scrie din nou [2] :

„Doamnă,

Persoana care vă va aduce această scrisoare este aceea despre care v-am vorbit. Ea vă va exprima toate sentimentele pe care le am pentru dumneavoastră, Maria, și îmi va aduce vești... Scrisoarea dumneavoastră este încîntătoare, sărut frumoasa mînă care a scris-o, inima care a dictat-o și frumoșii ochi pe care îi iubesc la nebunie".

O nouă scrisoare [3], datată de bună seamă din aceeași săptămînă, cînd el pune totul în mișcare pentru ca Walewska să-i cedeze :

„Doamnă,

Ieri seară erați fermecătoare ; dar mi-ați părut cam tăcută. Unde vă erau gîndurile ?... Cum vă simțiți în această dimineață ?... Vă voi vedea astă seară ca să vă spun de mii și mii de ori *vi amo*. Nu-i așa că inima dumneavoastră răspunde ? Maria, vă sărut ochii, ei sînt totuși foarte răutăcioși !"

[1] Vezi capitolul *Izvoare* la sfîrșitul acestui volum.
[2] și [3] Arhivele Walewski

A doua zi, după o nouă întîlnire în cursul căreia nu s-a întîmplat încă nimic, i se înmînează Mariei, la deșteptare, din partea împăratului, un buchet de diamante, însoțit de aceste rînduri :

„Maria, dulcea mea Maria, primul meu gînd e pentru tine, prima mea dorință este de a te revedea. Vei reveni, nu-i așa ? Mi-ai promis. Altfel, vulturul va zbura spre tine ! Te voi vedea la cină, a spus prietenul. Binevoiește deci să primești acest buchet : fie ca el să devină o legătură misterioasă care să stabilească între noi un acord numai de noi știut, în mijlocul mulțimii ce ne înconjură. Expuși privirilor mulțimii, noi ne vom putea înțelege. Cînd mîna mea îmi va apăsa inima, vei ști că e plină de tine, și, pentru a-mi răspunde, vei apăsa pe buchetul tău ! Iubește-mă, drăgălașa mea Maria, și mîna ta să nu părăsească niciodată buchetul ! N.“

— Nu e nici un răspuns — declară ea din nou.

Și aruncă la pămînt cutia de marochin roșu în care se află bijuteria.

— Diamante ! N-am nevoie ! Mă ia drept o cocotă !

În aceeași seară, la dineu, împăratul pălește. Maria nu și-a pus la corsaj darul lui. Tînăra femeie se teme de scena pe care o simte apropiindu-se. Cu un biet surîs, ea pune mîna în locul unde trebuia să se afle buchetul, și Napoleon se potolește. El face același gest ca și Maria. Furtuna a trecut — pentru moment. De îndată ce masa s-a sfîrșit, el se retrage într-un mic salon și îi ordonă lui Duroc s-o cheme pe doamna Walewska.

— Iată-vă în sfîrșit ! Nu speram să vă mai văd.

Dar s-o lăsăm pe Maria Walewska să povestească scena, de vreme ce avem putința să publicăm acest text pentru prima oară :

„Mi-a luat mantoul și pălăria și, instalîndu-mă într-un fotoliu, mi-a spus :

— Ei bine, cum justificați crimele ce vi le reproșez ? De ce ați căutat să-mi inspirați sentimentul pe care nu-l împărtășiți ? De ce ați refuzat pînă și laurii mei ? Ce-ai făcut cu ei ? Legasem de ei atîtea momente interesante, de care m-ai lipsit. Mîna mea nu a părăsit locul inimii, iar a ta era nemișcată. Doar o singură dată ai răspuns la semnalul meu. O, Maria ! nu mă iubești și totuși eu te iubesc cu pasiune ! Cum vine asta ?

Şi îşi lovi fruntea cu un gest de mînie. După un moment de tăcere pe care nu îndrăzneam s-o întrerup :

— Iată ce înseamnă o poloneză ! Dumneavoastră mă întăriţi în părerea pe care o am despre această naţiune.

Mi-am regăsit glasul pentru a striga :

— O, pentru Dumnezeu, sire, spuneţi-mi-o !

— Ei bine, Maria, consider că acest popor e pătimaş şi uşuratic. Cred că la ei totul se face din fantezie şi nimic sistematic. Entuziasmul lor este impetuos, tumultuos, de moment ! Dar ei nu ştiu să-l dozeze, să-l perpetueze. Nu este acesta şi portretul dumneavoastră ? Frumoasă poloneză ! N-aţi alergat ca o nebună, riscînd să fiţi strivită, pentru a mă zări, pentru a mă tămîia ? Eu îmi las inima prinsă de această privire atît de tandră, de vorbele pasionate, şi apoi dumneavoastră dispăreţi ! Degeaba vă caut, nu vă găsesc, şi cînd — printre ultimele — sosiţi, în sfîrşit, nu mai găsesc în dumneavoastră decît gheaţă, în timp ce eu ard ! Ascultă, Maria, să ştii că de fiecare dată cînd am crezut că un lucru e imposibil, sau greu de obţinut, l-am dorit cu ardoare. Nimic nu mă descurajează. *Nu se poate* mă îmboldeşte şi merg mereu înainte ! Obişnuit să-i văd pe toţi grăbindu-se să cedeze dorinţelor mele, împotrivirea ta mă subjugă, seducţia ta m-a fulgerat, mi-a străpuns inima !... Vreau... Înţelege acest cuvînt : Vreau să te fac să mă iubeşti. Maria, am făcut să reînvie numele patriei tale, tulpina există mulţumită mie. Voi face şi mai mult ! Dar gîndeşte-te şi că, la fel ca acest ceas pe care-l ţin în mînă şi pe care îl sfărîm în faţa ochilor tăi...

Într-adevăr, ceasul fu aruncat la picioarele mele...

— Aşa va pieri numele său. Şi la fel şi toate speranţele tale, dacă mă scoţi din sărite, respingînd inima mea şi refuzîndu-mi-o pe a ta.

Am căzut fără cunoştinţă la picioarele sale — continuă Maria. — Spaima mă doborîse. El era într-o stare de violenţă de nedescris..."

Furia împăratului a pus inima Mariei la o încercare atît de grea, încît ea a căzut într-un leşin. Cînd s-a deşteptat, a înţeles. Napoleon, înnebunit, a profitat de starea în care se afla pentru a abuza de ea. El este acolo, în genunchi, jurîndu-i că o iubeşte la nebunie — această nebunie care e singura lui scuză. El găseşte cuvintele ce pătrund în inima nefericitei femei... Şi Maria nu fuge.

„Acela care avea universul la picioarele sale — continuă ea — era la picioarele mele și îmi ștergea lacrimile. Mă ridică cu duioșie.

— Poți să fii sigură, Maria, că făgăduiala pe care ți-am făcut-o va fi îndeplinită“ [1].

Ea citește atîta pasiune în ochii lui Napoleon, încît. mișcată de violența acestui sentiment — poate și cam uluită —, îl iartă. Nu numai atît. Ea începe să-l iubească, mărturie fiind această scrisoare [2], pe care el i-o adresează, pe cît se pare, chiar a doua zi dimineață, la orele cinci, și în care își exprimă întreaga dragoste :

„Doamnă,

Doresc cu adevărat să-mi spuneți că nu sînteți supărată și să-mi povestiți cum v-ați petrecut noaptea. În mintea mea ați fost în același loc tot timpul. Voi păstra multă vreme amintirea acestei nopți... Simt nevoia să vă spun cît de scumpă îmi sînteți ; dacă v-ați îndoi de aceasta, m-ați mîhni cu adevărat. Mi-ați promis multe, nu mi-ați putea trimite ceea ce vă e posibil azi ? Maria, gîndiți-vă că vă iubesc și că m-ați făcut să cred că-mi împărtășiți toate sentimentele. Nu-i așa că veți fi statornică ? Mii de sărutări mîinilor dumneavoastră, și una inimii căreia aș vrea să-i tulbur puțin liniștea. După cum vedeți, e la mijloc spiritul de răzbunare. Adio, scumpa mea prietenă, și aș fi bucuros să vă văd astă seară !“

În aceeași zi Maria îi scrie soțului ei. A luat hotărîrea să se despartă de el. „Primul dumneavoastră gînd — îi scrie ea — va fi să-mi reproșați purtarea, dar nu veți face decît să vă acuzați singur. Am făcut totul pentru a vă deschide ochii. Dar, vai ! erați orbit de o vanitate fără nume, și, recunosc, de patriotism : n-ați voit să vedeți primejdia“.

Contele Walewski pricepe, în sfîrșit, situația și se retrage la Walewice, iar cele două cumnate ale Mariei vor sluji de însoțitoare aceleia care e tratată de toți ca metresa stăpînului. La Varșovia acest lucru nu scandalizează pe nimeni. Morala nu există atunci cînd e vorba de treburile amoroase ale regilor sau împăraților.

Dar istoria se poate oare arăta la fel de înțelegătoare față de purtarea lui Napoleon ?

[1] și [2] Arhivele Walewski.

Admițînd că împăratul ar fi fost orbit de dorință, că, dezamăgit de cuceririle sale precedente, care fuseseră prea ușoare, s-ar fi înșelat într-o asemenea măsură asupra adevăratei naturi a Mariei, nimic nu poate justifica faptul că el s-a purtat mai mult ca un soldățoi decît ca un suveran. Acest mod de a abuza de slăbiciunea unei femei este greu de scuzat. Totuși, o explicație se poate da : Napoleon nu a știut niciodată să vorbească cu femeile altfel decît cu niște recruți. Ele îl fac să-și piardă cumpătul ; în fața lor se simte stîngaci, încurcat și își disimulează timiditatea bruscîndu-le. El este, *în chip firesc* și *inconștient*, nepoliticos cu ele.

De o uimitoare neîndemînare, rar se întîmplă să aibă ceva plăcut să le spună ; adesea le face chiar complimente nepotrivite :

— O, Doamne, ce brațe roșii aveți !

Sau :

— Dar aveți o rochie foarte murdară !... Nu vă schimbați rochia niciodată ? Cu asta v-am văzut de vreo douăzeci de ori.

Într-o seară, la o reuniune la Tuilerii, îndrăznește s-o întrebe destul de grosolan pe ducesa de Fleury :

— Așadar, doamnă, tot vă mai plac bărbații ?

— Da, sire — răspunde cea întrebată —, atunci cînd sînt politicoși.

În tinerețe, pe vremea cînd se forma ca bărbat, Napoleon a avut prea puțin de-a face cu femeile, nefiind crescut de ele — și *pentru ele* — și nu va ști niciodată să le vorbească altfel. Ceea ce la un alt bărbat s-ar fi putut numi timiditate l-a făcut să comită o grosolănie.

Dar nu există oare o altă scuză pentru această purtare, care ne surprinde și ne deranjează ? Ce putea să-și închipuie Napoleon ? O tînără poloneză, care nu mai este o fetiță, ci o mamă de familie, în vîrstă de nouăsprezece ani — și, în plus, atît de nepotrivit căsătorită —, i se aruncă literalmente în brațe, se deghizează pentru a se apropia de el și a-i vorbi. Napoleon poate foarte bine să-și închipuie că Maria Walewska este gata să i se dăruiască. El ignoră aproape cu desăvîrșire presiunile îngrozitoare ce vor fi exercitate asupra tinerei contese ca să devină amanta lui. Temîndu-se pe drept cuvînt să nu-i displacă lui Napoleon, prințul Poniatowski, ca și membrii guver-

nului provizoriu polonez, nu l-au pus la curent cu acest adevărat asediu pe care au fost nevoiți să-l întreprindă pentru a-și atinge scopul : s-o facă pe Maria să cedeze și s-o conducă, spre binele Poloniei, în patul împăratului. Ei i-au ascuns rolul de mijlocitoare jucat de doamna de Vauban. Și împăratul n-a văzut decît atît : o tînără femeie, după oarecare șovăieli, vine în deplină cunoștință de cauză la întîlniri nocturne. De aici trage concluzia că ea acceptă să-i devină amantă.

Infinit mai puțin scuzabil este apelul la patriotism de care s-a servit împăratul pentru a face să cedeze virtutea Mariei, veritabilul șantaj pe care l-a exercitat asupra doamnei Walewska pentru a o sili să vină la întîlniri, reconstruirea statului polonez fiind prezentată fără încetare ca o momeală : „Patria dumneavoastră îmi va fi mai scumpă cînd voi vedea că v-a fost milă de biata mea inimă". El a scris aceste rînduri, deși nu avea în minte decît o singură idee : să se înțeleagă cu țarul de îndată ce-l va fi învins. Oare nu știa deja — și încă foarte bine — că marele ducat al Varșoviei va fi din nou acela care va plăti prețul împăcării ?

Desigur, Maria refuzase să citească biletele trimise de împărat. Desigur, nu voise să poarte bijuteria dăruită de el. Dar Napoleon era îndreptățit să nu aibă încredere și să creadă că rezistența contesei Walewska nu era, la urma urmelor, decît manevra abilă a unei cochete.

De altfel, Maria nu i-a reproșat niciodată lui Napoleon violența, și toată atitudinea ei a dovedit întotdeauna că nu-i purta de loc pică.

Ea îi scrie, într-adevăr, și încă scrisori foarte tandre, dacă e să judecăm după acest răspuns [1] :

„Doamnă,

Scrisoarea dumneavoastră vă seamănă. Este desăvîrșită și m-a făcut fericit... Aș fi vrut să vă vorbesc ieri, simțeam un imbold involuntar care mă împingea mereu acolo unde erați, adesea trebuia să mă opresc din drum... Panglica dumneavoastră mi s-a părut fermecătoare, nu știu de ce, poate bănuiți dumneavoastră cauza ? dar despre cerceii dumneavoastră, trei cuvinte numai, răutăcioaso, pot spune același lucru ? Răutăcioasă, nu, nu, bună, fru-

[1] Arhivele Walewski.

moasă și absolut desăvîrșită Maria... Dormiți acum foarte liniștită... Doresc mult să vă văd astă seară, măcar o clipă, ca să vă aud spunîndu-mi ceea ce mi-ați scris și ceea ce îmi place atît de mult să aud... Scumpă prietenă, inima vă e cam tulburată de răul pe care-l faceți ? Nu știu, dar ieri mi se părea că văd în ochii dumneavoastră un pic de dulce melancolie ! Îi acopăr cu sărutări pentru a o spori, și mă prostern la picioarele dumneavoastră".

Cîteva zile mai tîrziu, el îi adresează și aceste rînduri [1], în care se aud bătăile inimii sale :

„Ieri seară ați fost atît de frumoasă și atît de bună, încît multă vreme după aceea mi s-a părut că vă mai văd. Nu există beznă care să mă împiedice să vă văd, sînteți ca un înger.

Sînt necăjit că v-am spus să veniți la paradă, e atît de frig și o să răciți.

Voi fi fericit să vă văd dansînd astă seară și să vă citesc în ochi emoțiile inimii dumneavoastră... *mio dolce amore*, un delicios sărut pe fermecătoarea dumneavoastră gură și mii de foarte respectuoase sărutări de mîini".

Mio dolce amore ! Ca altădată, cînd îi scria Josefinei... Acum că Maria îl iubește, asigurînd-o că nu pierde din vedere făgăduiala de a reînvia Polonia, el îi poate explica :

— Am silit deja Prusia să lase partea pe care o uzurpa, timpul va face restul. Nu este momentul să realizăm totul. Trebuie răbdare. Politica este o coardă care se rupe dacă o întinzi prea mult. Pînă una-alta, oamenii voștri politici se formează. Căci, la drept vorbind, cîți aveți ? Aveți destui buni patrioți ; aveți brațe, da, sînt de acord ; vitejilor voștri le țîșnesc prin toți porii onoarea și curajul, dar aceasta nu e de ajuns : e nevoie de o mare unanimitate.

Apoi, mai sînt și interesele Franței :

— Gîndește-te că ne despart prea mari distanțe : ceea ce pot stabili eu azi poate fi mîine distrus. Primele mele îndatoriri sînt pentru Franța, nu pot face să curgă sîngele francez pentru o cauză străină intereselor sale, și nici să-mi înarmez poporul ca să alerg în ajutorul vostru de fiecare dată cînd va fi necesar.

Maria a devenit pentru el „soția poloneză", cum o nu-

[1] Arhivele Walewski.

meşte. O iubeşte atîta cît are timp să iubească cineva de care depinde întreaga Europă. Nu se poate lipsi de ea. Peste cîteva zile, cînd va pleca în fruntea trupelor sale, îi va trimite zilnic un curier.

Totuşi, nu poate înţelege cînd Josefina îi scrie că nu se poate lipsi atît de mult timp de dînsul. El rîde — fără milă pentru scumpa sa creolă — citind o scrisoare de la soţia lui, care-i mărturiseşte cu naivitate : „Mi-am luat un soţ ca să fiu cu el !“ Şi îi răspunde, inconştient şi trufaş : „Credeam, în ignoranţa mea, că femeia este făcută pentru soţ, soţul pentru patrie, familie şi glorie ; iartă-mi ignoranţa ; ai întotdeauna ceva de învăţat pe lîngă frumoasele noastre doamne“. A înţeles oare Josefina că pentru „soţia poloneză“ Napoleon şi-a regăsit inima sa de Bonaparte ? „Ca de obicei — îi va mai scrie el împărătesei — căpşorul tău de creolă se înfurie şi se necăjeşte“.

„Căpşorul“ nu se linişteşte şi e mereu îngrijorat. „Nu înţeleg ce-mi vorbeşti despre doamne în corespondenţa cu mine — va repeta el. — N-o iubesc decît pe mica mea Josefina, cea bună, bosumflată şi capricioasă, care ştie să pună graţie chiar şi într-o ceartă, ca în tot ceea ce face ; căci ea este întotdeauna drăguţă, în afară totuşi de cazurile cînd e geloasă : atunci devine o adevărată diavoliţă. Dar să revenim la aceste doamne. Dacă ar trebui să mă ocup de vreuna din ele, te asigur că aş vrea să fie un bobocel de trandafir. Este oare cazul cu acelea la care te referi tu ?“

Cîteva zile mai tîrziu, el îi va scrie iarăşi Josefinei : „Îmi spui că fericirea ta face gloria ta : aşa nu e generos ; trebuie spus : fericirea altora face gloria mea ; aşa nu este conjugal ; trebuie spus : fericirea soţului meu face gloria mea ; aşa nu este matern ; ar trebui spus : fericirea copiilor mei face gloria mea. Dar cum popoarele, soţul tău, copiii tăi nu pot fi fericiţi decît cu un pic de glorie, nu trebuie să-ţi pese chiar atît de puţin ! Josefina, ai o inimă minunată, dar judecata ţi-e slabă ; simţi minunat, dar de raţionat raţionezi mai puţin bine. În fine, destul cu cearta. Vreau să fii veselă, mulţumită de soarta ta şi să asculţi, nu bombănind şi plîngînd, ci cu inima plină de voioşie şi un pic de fericire“.

În domeniul chestiunilor de inimă, el va fi întotdeauna inconştienţa personificată...

7

DE LA „ÎNCURCĂTURA" DE LA EYLAU LA VICTORIA DE LA FRIEDLAND

SECRETUL MARILOR
BĂTĂLII ESTE DE A PUTEA SĂ
EXTINZI ȘI SĂ TE CONCENTREZI
LA MOMENTUL POTRIVIT.

Napoleon

Cînd nu mai era ger și ninsoarea înceta, pămîntul, îmbibat de apă pînă în măruntaie din cauza dezghețului, se transforma în mlaștină.

— Dumnezeu — putea să spună Napoleon — a creat pentru Polonia un al cincilea element : noroiul.

În acest noroi gros, îngrozitor, de o adîncime de neînchipuit, corpul de armată al lui Bernadotte, neprimind decît o jumătate de rație de alimente pe zi, se retrăgea în fața celor optzeci de mii de oameni ai lui Bennigsen, devenit generalissim al armatei ruse. Împăratul sperase că nimeni nu se va clinti din loc înainte de venirea primăverii.

Se înșelase.

Se înșelase și în privința capacității soldaților ruși. Îi subestimase. Totuși, cu acel geniu care îi permite să facă față tuturor situațiilor, Napoleon se bucură de această retragere. Avansînd spre cursul inferior al Vistulei, Bennigsen va prezenta Marii Armate flancul trupelor sale. El va fi prins ca într-un teasc — cu atît mai mult cu cît vremea

se răcește, iar drumurile devin „superbe", după cum îi scrie împăratul lui Talleyrand la 29 ianuarie 1807. Cu două zile mai înainte — printr-o scrisoare purtînd data de 27 — Napoleon i-a explicat planul său lui Bernadotte : să-și continue mișcarea de retragere și victoria este sigură ! Din nefericire, ofițerul care ducea mesajul a fost luat prizonier de cazaci. Bennigsen este prevenit ! „Această scrisoare — va povesti generalul rus — mi-a dezvăluit intențiile și întregul plan de operații ale inamicului". El ordonă imediat celor optzeci de mii de oameni ai săi nu numai să întrerupă urmărirea lui Bernadotte, ci să se retragă spre Eylau, unde își instalează cartierul general. Împăratul nu-i poate opune decît șaizeci și cinci de mii de soldați flămînzi, înghețați și murați pînă la piele — socotind și cei douăzeci de mii de oameni ai lui Ney. Dar acesta va reuși oare să se alăture Marii Armate ? Pentru moment, el urmărește — de altfel destul de imprudent —, ținîndu-se după prusienii lui Lestocq, niște resturi ale armatei lui Frederic-Wilhelm care continuă lupta, împiedicîndu-le să se alăture rușilor.

Sîntem în 6 februarie 1807.

Replierea armatei țarului, care lasă în drum piese de artilerie, drapele și bagaje, se efectuează în cea mai mare dezordine. Napoleon îi scrie lui Daru : „Inamicul nu știe încotro se duce". Bennigsen însă știe foarte bine ! El vrea să-l împiedice pe împărat să ocupe Landsbergul, poziție-cheie ce controlează cercul de coline care înconjură Eylaul. Iar francezii îl urmăresc mereu pe inamic. Oamenii nu au nimic de mîncare. Au învățat cu toții cuvîntul polonez *„Hleba !"* : pîine. Și cunosc prea bine și răspunsul negativ : *„Niema"*.

Într-o zi, un „bombănitor", văzîndu-l pe Napoleon, care trecea în mica lui trăsură, „luminată de un felinar în interior și trasă de patru cai à la Daumont", îi strigă :

— Papa, *Hleba !*

— *Niema* ! — răspunde rîzînd împăratul, lăsînd în jos geamul trăsurii.

În coloane oamenii rîd și, picînd de somn, cu burta goală, clănțănind din dinți, se bat cu îndîrjire, continuîndu-și urmărirea !

Performanțele realizate de soldații din această epocă sînt de-a dreptul uluitoare. Dupin, avansat căpitan, va

povesti, ca și cînd ar fi fost vorba de ceva foarte firesc: „Am trecut în fruntea detașamentului, am ajuns la malul apei și am trecut rîul, în ciuda gerului cumplit, umblînd în apă pînă la brîu și fiind obligați să spargem gheața ca să ne facem drum. Cu toate salvele lor îndrăcite, am ordonat să se bată tobele pentru atac, și podul a fost luat. Nu las inamicului răgaz să tragă. Ajuns în flancul morii, mă năpustesc înaintea tiraliorilor, moara este luată cu asalt, iar rușii puși pe fugă“ [1].

La 7 februarie, în apropiere de Hol, ariergarda rusă opune rezistență. Împăratul ordonă să intervină cuirasierii generalului Joseph-Ange d'Hautpoul, care cuceresc poziția. Această faptă de arme va face posibilă ocuparea Eylaului și-i va da lui Napoleon prilejul de a-l îmbrățișa pe generalul învingător.

— Ca să mă arăt demn de o astfel de cinste — exclamă d'Hautpoul — trebuie să mă las ucis pentru maiestatea-voastră!

Generalul se va ține de cuvînt: a doua zi îi va spune împăratului:

— Sire, o să-mi vedeți acum *cavaleriștii din rezervă* cum intră în formațiile inamice ca în brînză.

Cîteva clipe mai tîrziu, el va cădea pe cîmpul de luptă.

Dar cavaleria rusă iese din fortăreață și începe să șarjeze „scoțînd niște urale teribile“.

„Văzînd calmul nostru — continuă Dupin —, ei nu se încumetă să meargă cu șarja pînă la capăt și se mulțumesc doar să ne strige prostii...“

Francezii atacă. Lupta e îndîrjită. Al doilea batalion din Regimentul 4 de linie reușește să ocupe cimitirul din Eylau. Dupin e în frunte. „Am băgat de seamă că eram singurul căpitan în stare de luptă“. Focul rușilor este atît de ucigător, încît Dupin este nevoit să ordone desprinderea, companie după companie. Totuși, la căderea nopții va reuși, mulțumită întăririlor primite — printre altele, celor conduse de căpitanul Hugo — să reocupe cimitirul „în pas alergător“, după cum precizează el. Dupin este teafăr și neatins, dar parcă s-ar fi jucat cu gloanțele: „Am primit două gloanțe în pălărie, un altul mi-a smuls

[1] Vezi capitolul *Izvoare*.

epoletul și, în sfîrșit, un al patrulea mi-a tăiat teaca sabiei și mi-a făcut două găuri în manta..."

Luptele mai continuă în cimitir pînă la orele unsprezece seara, cînd Napoleon sosește la Eylau, însoțit de Murat și de Soult. Orașul e plin de răniți flămînzi și uzi pînă la piele. În sfîrșit, grosul armatei ruse se retrage în ordine și va ocupa poziții îndărătul mameloanelor dispuse în semicerc care înconjură orășelul. Rușii, abia instalați, dezlănțuie un viu foc de artilerie. Oare pentru a-și acoperi retragerea ? Sau, poate, dimpotrivă, pentru a-i împiedica pe francezi să vină și să-i alunge pe soldații țarului din bivuacurile lor ? O clipă, Napoleon vrea să meargă el însuși să vadă ce se petrece pe coline, dar statul-major îl convinge să renunțe ! Se va vedea cînd o să se crape de ziuă ! Maiestatea-sa imperială nu este oare obosită, epuizată ? Sînt șapte zile de cînd împăratul nu și-a mai scos cizmele ! Acolo sus „plouă" cu obuze ! De ce să se expună inutil ? În cele din urmă, după ce ezită, Napoleon consimte „să facă pe împăratul". De îndată ce ajunge la stația de poștă, cade grămadă pe un scaun și adoarme. La orele șase dimineața — e încă beznă, o beznă neagră ca cerneala — este deșteptat brusc de sosirea unui ofițer :

— Sire, inamicul pătrunde în oraș, masacrează soldații adormiți prin case. Sire, repede, fugiți !

În cîteva minute împăratul a ajuns la bivuacul gărzii. Va trebui să dea o bătălie ! Nu are decît 54 000 de oameni și 200 de tunuri împotriva celor 80 000 de soldați ai lui Bennigsen, a cărui artilerie dispune de 500 de guri de foc.

Nu este excesiv de frig, dar vîntul de la nord suflă năvalnic. Ninge cu fulgi mari, care-i orbesc pe francezi, în timp ce rușii au avantajul de a primi ninsoarea în spate. Noaptea e pe sfîrșite și zorii, de un cenușiu murdar, se strecoară printre norii care alcargă la mică înălțime.

— Lașii vor ajunge să moară în Siberia — strigă Davout celor care se pregătesc să pornească la luptă — ; vitejii vor muri aici, ca oameni de onoare.

Și măcelul începe.

Rușii au superioritatea ; obuzele lor cad ca grindina peste francezi, „cum nu-și amintește nimeni să fi văzut vreodată", va remarca generalul Marbot. O „avalanșă",

va spune Paulin. Ravagiile sînt îngrozitoare. Un obuz smulge piciorul furierului companiei din care face parte viteazul Coignet.

— Am trei perechi de cizme la Courbevoie — exclamă rănitul —, au să-mi ajungă pentru multă vreme.

Și, sprijinindu-se în două puști în chip de cîrje, se îndreaptă singur spre ambulanță. În fruntea oamenilor săi, colonelul Marcheï, care ține hățurile cu amîndouă mîinile, se pomenește cu ele tăiate de același obuz. Un proiectil de *biscaïen* — un glonte sferic dintr-un obuz cu mitralii care a explodat — străpunge brațul drept al căpitanului Hugo. „Mi-am dat cu brațul stîng un pumn în brațul drept — va istorisi el —, ca să mă asigur că mai era la locul său. N-am văzut decît o gaură mare în mînecă".

Supraviețuitorii măcelului se pregătesc totuși să atace, cînd, luîndu-le-o înainte, cazacii șarjează, cu lăncile înclinate. Pe platoul de la Eylau, împăratul vede Regimentul 14 de linie încercuit de inamic și-l trimite de îndată pe Marbot să-i ordone să se desprindă și să se alăture corpului de armată. Colonelul Regimentului 14 consideră că manevra e imposibilă. Nici un singur om nu va ajunge viu în cîmpie! Pe lîngă aceasta, o nouă coloană rusească se năpustește asupra nefericitului corp, și se afla doar la o sută de pași.

— Nu văd nici un mijloc de a salva regimentul — declară colonelul. — Înapoiați-vă la împărat — îi spune el lui Marbot —, transmiteți-i salutul de adio al Regimentului 14 de linie, care i-a executat ordinele cu fidelitate, și duceți-i acvila pe care ne-a dat-o și pe care noi n-o mai putem apăra. Ar fi prea dureros pentru noi ca, murind, s-o vedem căzînd în mîinile dușmanilor!

„Comandantul — va istorisi Marbot — mi-a predat atunci acvila, pe care soldații, glorioase rămășițe ale acestui viteaz regiment, o salutară pentru cea din urmă oară cu strigăte de: *Trăiască împăratul!*... Ei, care aveau să moară pentru el! Era faimosul: *Ave Caesar, morituri te salutant!* al lui Suetonius".

După mai multe ore de bătălie indecisă și ucigătoare, împăratul își dă seama că inamicul încearcă să taie în două lunga linie de luptă a francezilor. O coloană de cincisprezece mii de grenadieri ruși, cu baionetele la armă,

fără a slobozi un foc, înaintează în pas de atac spre cimitir, nelăsîndu-se de fel impresionați de focul teribil dezlănțuit de patruzeci de piese de artilerie ale Gărzii, aflate în poziție nu departe de împărat. Fără a lăsa o clipă luneta, pe care o ține îndreptată spre această pădure de oțel în mișcare, Napoleon nu se poate abține să nu exclame :

— Ce îndrăzneală ! Ce îndrăzneală !

— Da — constată Berthier —, dar maiestatea-voastră nu observă că din pricina acestei îndrăzneli se află la o sută de pași de gloanțe !

Împăratului puțin îi pasă.

— Murat — strigă el —, ia-ți toată cavaleria pe care o ai la îndemînă !

Marele duce de Berg și de Clèves pornește în goana calului, urmat de șaptezeci de escadroane, dintre care douăzeci detașate din garda imperială. Masa de infanterie inamică renunță la pasul de atac și se rînduiește în careu, pentru a ține piept avalanșei. Atacanții sînt doborîți la pămînt, „ca un lan pustiit de un uragan". Dar, către orele cincisprezece, cei opt mii de prusieni ai lui Lestocq dau năvală pe cîmpul de bătălie și situația se schimbă în favoarea rușilor. La orele șaisprezece este rîndul lui Ney să apară pe teren în fruntea a șase mii de baionete. De astă dată inamicul pare hotărît să înceapă retragerea.

Împăratul se întoarce atunci în Eylau, unde din ajun luptele n-au mai încetat. Văzînd oribila priveliște a morților și răniților zăcînd claie peste grămadă, ochii i se umplu de lacrimi. „Nimeni — va povesti generalul Billon — n-ar fi crezut vreodată posibilă o asemenea înduioșare la acest mare războinic, și, totuși, i-am văzut lacrimile cu ochii mei. Eram în picioare, pe o bancă de piatră așezată lîngă un zid, cînd a trecut pe lîngă mine. Împăratul făcea toate eforturile ca să-și împiedice calul să calce în picioare aceste rămășițe omenești. Nereușind, lăsă hățurile din mîini, și atunci l-am văzut plîngînd..."

Împăratul, călare încă și îmbrăcat în șubă, vede trecînd prin fața lui un regiment redus la șaizeci de oameni cu ofițeri cu tot. Este auzit întrebînd cu o voce tristă :

— Colonele, acesta vă e regimentul ?

În acea seară, cina lui e alcătuită din niște cartofi copți chiar de el în jeraticul unui foc de bivuac al vechii gărzi. Napoleon adoarme îmbrăcat și cu cizmele în picioare, pe

o saltea, la o jumătate de oră de Eylau. Acolo îl descoperă Saint-Chamans, „cu o înfățișare ostenită, îngrijorată și abătută".

— Ce e nou ? — întreabă împăratul cu un glas obosit.

Ofițerul îi răspunde laconic că mareșalul Soult îl trimite la maiestatea-sa să-i raporteze că inamicul se repliază. Napoleon se luminează ; chipul lui radiază de bucurie. Eylau este o victorie ! Pînă în această clipă, el se îndoia...

Bennigsen, în adevăr, a bătut în retragere, dar repliera lui a fost atît de bine ordonată, încît îi va putea raporta țarului : „Bravura și curajul de neclintit al rușilor au repurtat o victorie mult disputată". Alexandru îl felicită „pentru că a avut gloriosul noroc de a-l învinge pe acela ce nu fusese niciodată învins". Și, fără a voi să fie ironic, adăugă : „Vă mărturisesc că singurul meu regret a fost să aflu că ați considerat necesar să vă repliați".

Începînd din zorii zilei, Napoleon, cu o barbă de două zile — așa cum nu mai fusese văzut niciodată pînă atunci —, cu pantalonul și vesta albă pline încă de noroi, cu mănușile sale din piele fină de antilopă înnegrite de frîiele cailor pe care-i călărise succesiv în cursul acestei teribile zile de 8 februarie, cutreiera cîmpul de bătălie. Nu vrea să mai aștepte nici un minut ; trebuie să se arate în mijlocul Eylaului, poate pentru a demonstra tuturora că el este învingătorul. O victorie cam nehotărîtă, „îndoielnică", potrivit expresiei lui.

— Cînd două armate, timp de o zi întreagă, și-au făcut reciproc niște răni enorme — explică el —, cîmpul de bătălie aparține aceleia care, puternică prin statornicia ei, refuză să-l părăsească. Aceea este, incontestabil, cea mai puternică.

De pretutindeni sosesc rapoarte. Cu siguranță, inamicul este departe. Napoleon insistă, vrînd să-i convingă pe cei din jurul său :

— Nu vedeți că rușii și-au măcinat ieri pînă și ultima lor resursă ? Ei se retrag învinși. Au început mișcarea de retragere încă la căderea nopții, pentru ca în zori să fie în afara razei noastre de acțiune.

Împrejur se oferă privirilor cumplite urmări ale bătăliei, o viziune de coșmar : douăsprezece mii de ruși morți și paisprezece mii de răniți zac întinși la pămînt — pai-

sprezece mii de răniți care vor muri din lipsă de îngrijiri. De partea franceză douăzeci de mii uciși sau răniți. „N-am mai văzut niciodată — va raporta Saint-Chamans — atîția morți laolaltă pe un teren atît de mic". Divizii întregi, rusești și franceze, au fost exterminate pe pozițiile unde se aflau. Pe o rază de un sfert de leghe nu se văd decît mormane de cadavre. Trupurile ofițerilor din regimentele 14 cavalerie ușoară și 44 de linie zac unele peste altele. „Mulți — raportează Dupin — se țineau reciproc de brîu, ca și cînd ar fi vrut să spună : «Mai bine să murim împreună, decît să dăm înapoi !»" Numărul enorm de cai uciși făceau și mai îngrozitor acest tablou. Împăratul e auzit murmurînd :

— Ce masacru ! Și fără rezultat ! Iată o priveliște menită să inspire suveranilor dragostea de pace și groaza de război !

Ar fi exclamat, zice-se, întorcînd cu piciorul un cadavru :

— Plevușcă !

Unii pretind că l-ar fi auzit. Dar o putem oare afirma ?

Revenind la cartierul general, el dictează buletinul victoriei, recunoscînd înspăimîntătoarea hecatombă. Această sinceritate i-a mirat pe unii.

— Un tată care-și pierde copiii — explică el oftînd — nu găsește în victorie nici un farmec. Cînd vorbește inima, nici chiar gloria nu mai are iluzii.

Josefinei, la 14 februarie, îi scrie : „Scumpă prietenă, sînt tot la Eylau. Acest ținut e plin de morți și răniți. Este departe de a fi cea mai frumoasă parte a războiului ; oamenii suferă, iar sufletul mi-e abătut văzînd atîtea victime".

Toți sînt flămînzi, și priveliștea cailor rozînd scoarță de copac este sfîșietoare. „Învingătorii", cu chipurile negre de murdărie, sînt în zdrențe, uniformele le sînt sfîșiate. „Cei ce puteau merge — ne relatează căpitanul Dupin — nu sufereau decît de foame ; dar sărmanii răniți !... Camarazii lor le făcuseră niște tărgi, cu ajutorul cărora îi transportau atîta timp cît erau în stare s-o facă ; alții erau tîrîți, dar aveam treizeci de leghe de străbătut astfel, pe drumurile cele mai îngrozitoare și pe care dezghețul le făcea impracticabile ; nefericiții, neputînd ieși

din șanțurile săpate de roți, erau zdrobiți sub copitele cailor cavaleriei noastre sau striviți de artileria noastră, care-i îngropa de vii în noroi".

Dar cînd împăratul trece pe lîngă această armată în retragere, nefericiții mai găsesc în ei forța de a-l aclama și de a-i da onorul, în răpăitul tobelor. Trebuie neapărat să sosească întăriri din Franța ! Combatanții de la Eylau trebuie să se refacă, dar rămînînd pe malul drept al Vistulei ! Este indispensabil ca Germania să nu afle în ce hal a ajuns Marea Armată. Vor rămîne deci în Polonia și în Prusia orientală ! Vor continua să-i țină pe ruși la distanță și se va amenaja la Osterode o tabără pentru gardă — niște barăci împrejmuite de palisade. Napoleon se instalează cu „bombănitorii" săi într-o clădire de cărămidă construită în centrul cantonamentului.

Acolo, timp de mai bine de cinci săptămîni, în timp ce înghețurile și dezghețurile se succed, află el despre reacțiile Europei în urma ucigătoarei zile de luptă de la Eylau. Cu siguranță, „Buonaparte" era cît pe ce să fie bătut — unii vorbesc chiar de înfrîngere. Așadar, nu este invulnerabil ! Parisul, bineînțeles, se lamentează. La bursă, cursul valorilor scade. „Această scădere — explică Savary — era determinată de spaima ce cuprindea toată lumea de fiecare dată cînd destinele Franței și ale fiecărei familii se vedeau depinzînd de o lovitură de tun". Zvonuri de oboseală — deja ! — ajung pînă în Polonia. Napoleon, deși admite că un război de acest gen „uzează personalul și materialul", simte nevoia să răspundă scriindu-i lui Fouché : „Niciodată poziția Franței nu a fost mai înaltă și mai frumoasă. Cît despre Eylau, am spus, și nu o dată, că Buletinul exagerase pierderile, și apoi, ce reprezintă oare douăzeci de mii de morți pentru o mare bătălie ?... Cînd îmi voi readuce armata în Franța și pe Rin, se va vedea că nu lipsesc mulți la apel".

O intensă activitate diplomatică începe. Prusia consideră Eylau ca o revanșă pentru Jena. Ea încearcă să manevreze : se apropie încă de țar, trimițînd în același timp un emisar — Kleist — în tabăra de la Osterode. Kleist îl găsește pe Napoleon „turbat de îngrijorare", ceea ce este, de altfel, cam mult spus. Aflînd despre neliniștea lui Napoleon, Alexandru este întărit în convingerea că-l are la

mînă pe împăratul francezilor. Îl va doborî, în sfîrșit ! El cere Austriei să reînceapă războiul.

— Bateți-l încă o dată — răspunde cu prudență învinsul de la Austerlitz și de la Ulm.

Austriecii au greșit pentru că au stat la îndoială. Napoleon le-o va spune doi ani mai tîrziu :

— Ați făcut o prostie că nu m-ați atacat după bătălia de la Eylau ; eram în mare încurcătură.

Împăratul Francisc nu se îndoiește de loc de importanța acestei „încurcături", dar se mulțumește să-și ofere cu prudență și umilință beligeranților serviciile, ca mediator, în vederea „încheierii unei păci sigure și solide".

Alexandru prefera să se încaiere, și Napoleon nu se îndoia că-și va învinge definitiv adversarul. De aceea, în unica încăpere pe care o ocupa în clădirea de cărămidă, înconjurat cînd de noroi, cînd de zăpada înghețată, el hotărăște nu numai să aducă paisprezece mii de soldați proveniți din rezerve, dar să cheme și pe cei optzeci de mii de oameni din contingentul anului 1808. Principalul este, în primul rînd, să refacă moralul și sănătatea armatei sale epuizate.

„Dați-vă peste cap", îi scrie la 12 martie lui Talleyrand. E nevoie de opt zile ca să ajungi de la Varșovia la Osterode ; dați-vă peste cap, dar să mi se expedieze zilnic cîte cincizeci de mii de rații de pesmeți. Căutați, de asemenea, să asigurați să mi se trimită zilnic cîte două mii de ocale de rachiu... Să-i bat pe ruși dacă am pîine, este un joc de copii... Însărcinarea pe care v-o dau are o importanță mai mare decît toate negocierile din lume..."

La 1 aprilie, cum armata își refăcuse moralul — ba aproape și forța —, cartierul general se mută la castelul Finckenstein, construit în secolul al XVIII-lea și aparținînd contelui de Dohna, mare maestru al casei regelui Prusiei. Clădirea — actualmente o ruină pîrjolită de război — îi place : este „un castel foarte frumos, în care am multe semineuri — îi scrie el lui Talleyrand —, ceea ce îmi este foarte plăcut cînd mă scol noaptea. Îmi place să văd focul arzînd în cămin". Îi place, de asemenea, s-o aibă lîngă el pe Maria Walewska. Încă de la Osterode, în 17 martie, îi scrisese această scrisoare [1] :

[1] Arhivele Walewski.

„Am primit de la dumneavoastră două scrisori încîntătoare ; sentimentele exprimate de ele sînt acelea pe care mi le inspiraţi şi n-a trecut nici o zi fără a dori să vi-o spun. Aş vrea să vă văd ; aceasta depinde de dumneavoastră...

Să nu vă îndoiţi niciodată, Maria, de sentimentele mele ; aţi fi nedreaptă, iar acesta e un cusur ce nu v-ar sta bine. Vă sărut de o mie de ori mîinile şi o dată gura dumneavoastră încîntătoare".

Maria vrea să-l întîlnească la Finckenstein. Mişcat de propunerea ei, împăratul îi răspunde [1] :

„Scrisoarea dumneavoastră mi-a făcut multă plăcere. Sînteţi mereu aceeaşi, şi nu vă îndoiţi de sentimentele ce vi le port. Şi ce aflu ? Vreţi să înfruntaţi ostenelile unui asemenea drum ? Vă voi revedea cu o plăcere pe care o puteţi ghici. Dar, cel puţin, căutaţi să nu vă obosiţi şi păziţi-vă sănătatea. Cred că vă voi revedea în curînd, Maria. Pînă atunci, sărut mînuţa dumneavoastră frumoasă. Apropo, mi s-a spus că aveţi mulţi adoratori la Varşovia : se vorbeşte despre unul foarte insistent ; e adevărat ?"

Maria porneşte la drum şi, în cursul călătoriei, primeşte această nouă scrisoare, purtînd data de 23 aprilie [2] :

„Doamnă,

Am primit încîntătoarea dumneavoastră scrisoare. Aţi avut vreme proastă, sînteţi foarte obosită din cauza drumului mizerabil, dar vă simţiţi bine, aceasta este principalul. Contez pe făgăduiala ce mi-aţi făcut-o. Ştiţi cîtă plăcere îmi face să vă văd. Mii de complimente şi un sărut duios pe încîntătoarele dumneavoastră buze. Maria !"

Iat-o acum pe Maria lîngă el. „Soţia poloneză", cum o numeşte Napoleon, este pe zi ce trece mai legată de dînsul. Într-o zi, el primeşte ca dar din partea şahului Persiei o colecţie de şaluri destinate împărătesei... Imediat insistă ca Maria să-şi aleagă ea întîi. Să le ia pe cele mai frumoase ! Josefina nu duce lipsă de şaluri... Maria sfîrşeşte prin a accepta şi alege un mic şal albastru — cel mai puţin preţios dintre toate.

— Am o prietenă căreia îi place albastrul. La întoarcere am să i-l ofer.

[1] şi [2] Arhivele Walewski

— Bărbații voștri sînt bravi și devotați — îi spune atunci împăratul surîzînd —, iar femeile — frumoase și dezinteresate. Sînteți o națiune admirabilă. Vă promit că mai curînd sau mai tîrziu voi restabili Polonia.

Nu e nevoie de mai mult pentru ca tînăra contesă să se arunce la picioarele împăratului, mulțumindu-i cu efuziune !

— Ah ! ah ! Darul acesta l-ai accepta fără să faci mofturi !... Dar așteaptă, trebuie răbdare, nu se face politică așa cum se cîștigă bătălii ; este mai puțin ușor și necesită mai mult timp.

Acum ea îl iubește pe omul acesta de care se temea atît de mult ; îl iubește și înțelege că, în ciuda făgăduielilor făcute, el încă nu poate crea regatul polonez.

Cei doi iau zilnic masa împreună, serviți de Constant. Cînd împăratul nu este acolo, Maria își petrece timpul citind, dar de îndată ce-l aude în curte, comandînd parada sau trecîndu-și trupele în revistă, își părăsește repede cartea pentru a-l privi printre jaluzelele camerei. „Iată cum era viața ei — ne relatează Constant —, la fel cum îi era și firea, întotdeauna egală. Caracterul ei îl încînta pe împărat și-l făcea s-o îndrăgească pe zi ce trecea tot mai mult".

Cînd Napoleon va pleca în Franța după pacea de la Tilsit, o va implora să-l urmeze. Ea va refuza, preferind să se retragă la țară.

— Știu — îi va răspunde el — că tu poți trăi fără mine... Știu că inima ta nu-mi aparține... Dar ești bună, blîndă, inima ți-e atît de nobilă și pură ! De ce să mă lipsești de cîteva clipe de fericire petrecute zilnic lîngă tine ? Nu le pot avea decît prin tine, și sînt considerat cel mai fericit om de pe pămînt.

Și ea îl va urma. Cedează — așa cum va ceda mereu...

*
* *

Din castelul său, situat la șase sute de leghe de Tuilerii, timp de mai bine de două luni, Napoleon guvernează imperiul. Are la îndemînă nu numai sacii de piele conținînd planuri, hărți, liste, rapoartele corpurilor de armată — materie primă pentru alcătuirea faimoaselor

sale buletine —, dar și furgoanele „Cabinetului" : tot acest noian de hîrtii privind treburile civile îl urmează pe împărat în campanie. La cartierul general sosesc necontenit curieri frînți de oboseală, moțăind în șa după ce au schimbat de o sută de ori caii de la Paris. Dar cel mai repede îi parvin împăratului scrisorile aduse de ștafete. Servieta de piele purtînd gravate pe o placă de aramă cuvintele : *„Scrisori pentru împărat"* a fost încuiată la Paris de serviciile lui La Valette, și trece din mînă în mînă, din post în post, de la ștafetă la ștafetă pînă la „palatul" unde se află împăratul. Secretarul lui Napoleon are cheia. Dacă împăratul lipsește — așa cum se întîmplă cînd dă bătălii —, scrisorile îi sînt aduse chiar în plină luptă. Se năpustește asupra lor cu aviditate, și în graba lui febrilă, vrînd să le citească neîntîrziat, i se întîmplă uneori să sfîșie servieta de piele. Una din ele, ajunsă astfel într-o stare de plîns, a fost păstrată cu pietate...

Cel puțin o dată pe săptămînă, un membru al Consiliului de Stat părăsește Parisul, aducînd cu el servietele tuturor miniștrilor, și se prezintă împăratului acolo unde se află acesta. La început funcționarii erau înspăimîntați la gîndul că vor trebui să cutreiere Europa în goana poștalionului, în plină iarnă ; dar treptat, după cum ne relatează Pasquier, au sfîrșit prin „a privi drept lucrul cel mai simplu din lume cumplita oboseală a traversării întregii Europe, de la un capăt la altul, fără oprire. Giganticul devenea ceva obișnuit".

De la cartierul general din Finckenstein, nu departe de țărmurile Balticii, pornesc ordinele pe care curierii le duc zilnic spre Paris, Amsterdam sau Neapole. Este uimitor felul cum împăratul, la mii de kilometri de Paris, în pofida preocupărilor unui război înverșunat, își poate adapta spiritul pînă într-atîta, încît să dicteze patru ordine în același timp, în probleme diferite. Așa se face că, pentru săptămînile din primăvara anului 1807, sîntem în posesia a mai bine de trei sute de scrisori :

4 aprilie. Napoleon către Fouché :

„Ziarele nu sînt bine dirijate... Spiritul de partid nemaiexistînd, nu pot privi decît ca o calamitate cum zece haimanale, lipsite de talent și de geniu, îndrugă fără încetare verzi și uscate pe seama oamenilor celor mai respectabili".

4 aprilie. Napoleon către fratele său Louis, regele Olandei :

„Modul cum guvernați această națiune este prea mult acela al unui capucin... Un rege poruncește și nu cere nimic nimănui... Spiritul patern și efeminat de care dați dovadă în guvernare ar fi mai bine să-l aveți acasă, iar în afaceri să dați dovadă de rigorismul manifestat în familia dumneavoastră".

În urmă cu mai puțin de două luni — la 27 februarie — avusese loc un accident la Opera din Paris, în cursul unei reprezentații la care asista împărăteasa. Victima, figuranta Thérèse Angélique Aubry, își avusese clipele sale de glorie pe vremea Terorii, cînd personifica zeița Rațiune la Notre-Dame. Acum interpreta rolul Minervei, în înaltul bolților scenei, cînd, deodată, *gloria* [1] care o susținea se prăbușise. Evenimentul a dezlănțuit o dispută de culise între responsabili. Raportul poliției a ajuns la Finckenstein, și Napoleon îi răspunse lui Fouché :

13 aprilie. „Toate aceste intrigi de la Operă sînt ridicole. Istoria cu domnișoara Aubry este un accident ce s-ar fi putut întîmpla chiar și celui mai bun mecanic din lume, și nu vreau ca domnul Boutron să profite de aceasta pentru a-și urzi intrigile. Să facă bine și să se împace cu adjunctul său ; doar nu-și închipuie că e așa o scofală să pui în mișcare mașinăriile de la Operă !... Actrițele se vor cocoța în nori sau nu... Se merge prea departe cu indecența..."

19 aprilie. Napoleon către fratele său Louis : „Un suveran despre care se spune *e un om bun* este un rege pierdut..."

19 aprilie. Napoleon către Junot, guvernatorul Parisului : „V-am mai cerut ca în fiecare zi, la amiază, să primiți o paradă în Piața Vendôme. Este o îndatorire a guvernatorului, mai cu seamă într-un moment ca cel de față".

19 aprilie. Napoleon către ministrul de interne : „Este ceva în neregulă atunci cînd, într-un mare stat, un tînăr studios nu dispune de nici un mijloc de a obține o bună

[1] Detaliu de decor suspendat și învăluit de nori care servește la prezentarea divinităților. — *Nota trad.*

îndrumare în privința a ceea ce vrea să studieze, fiind obligat să dibuie și să piardă luni și ani de zile căutînd... V-ați putea deci ocupa de organizarea unui fel de universitate de literatură, incluzîndu-se în acest cuvînt nu numai beletristica, ci și istoria și neapărat geografia... Această universitate ar putea fi Colegiul Franței, de vreme ce el există... Doresc aceste instituții : ele sînt de mult timp obiectul meditațiilor mele, pentru că, muncind mult, am simțit personal nevoia lor".

20 aprilie. Napoleon către Regnault de Saint-Jean-d'Angély : „Îi scriu ministrului poliției să termine o dată cu această smintită doamnă de Staël și să nu-i mai permită să părăsească Geneva decît dacă vrea să plece în străinătate pentru a scrie pamflete".

21 aprilie. Napoleon către Cambacérès : „Socot că se cuvine să nu mai întîrziați multă vreme cu depunerea la Invalizi a spadei și decorațiilor lui Frederic".

2 mai. Napoleon către Duroc : „Din fondurile Casei teatrelor să i se dea domnului Paër o casetă cu monogramă de aur și suma de zece mii de franci, iar doamnei Paër suma de șase mii de franci..."

2 mai. Napoleon către Cambacérès : „Postul de la Saint-Cloud trebuie să fie asigurat de compania veteranilor gărzii... Dispuneți să se formeze din această companie un detașament de șaizeci de oameni și încazarmați-l în cazarma gărzii călare".

6 mai. Napoleon către regele Neapolului : „Dragă frate, dacă veți bate monedă, aș dori să adoptați aceleași valori divizionare ca și ale sistemului monetar din Franța... Am și luat aceeași măsură pentru regatul meu din Italia. Principii confederați fac același lucru. Astfel va exista în întreaga Europă o monedă uniformă, ceea ce va constitui un mare avantaj pentru comerț".

7 mai. Napoleon către Cambacérès : „Nu aprob hotărîrea pe care ați luat-o privitor la chestiunile de la Operă, pentru că în ordinul general de serviciu dat pe durata lipsei mele nu v-am acordat dreptul de a lua hotărîri..."

15 mai. Notă privind noua Casă de educație pentru tinerele fete, înființată sub patronajul Legiunii de Onoare la Ecouen : „Ce se va preda domnișoarelor care vor fi educate la Ecouen ? Trebuie să se înceapă cu religia, în toată strictețea ei... Educați-ne femei credincioase, iar nu

niște filozoafe. Apoi, elevelor trebuie să li se predea socotitul, scrisul și principiile limbii materne, astfel încît să cunoască ortografia. Trebuie să li se predea puțină geografie și istorie, dar în nici un caz latina și nici o limbă străină... În general, trebuie să fie ocupate toate, timp de trei sferturi din zi, cu lucrul de mînă : ele trebuie să știe să împletească ciorapi, să coasă cămăși, să brodeze, într-un cuvînt să facă tot felul de treburi femeiești. N-ar strica, de asemenea, să se priceapă puțin și la bucătărie... Îmbrăcămintea trebuie să fie uniformă. Să fie alese materiale foarte obișnuite și să li se dea forme plăcute. Cît despre hrană, să fie cît mai simplă : supă, rasol și ceva la felul întîi. Nu trebuie nimic mai mult... Dansul este necesar sănătății elevelor, dar trebuie un gen de dans vesel, care să nu fie dans de operă. Sînt de acord și cu muzica, dar numai cu muzica vocală... Eu nu pregătesc nici negustorese de mode, nici cameriste, nici femei de serviciu, ci soții pentru familii modeste".

26 mai. Către fratele său Jérôme, care suferă de hemoroizi : „Mijlocul cel mai simplu de a-i face să dispară este să vă aplicați trei sau patru lipitori. De cînd am aplicat acest tratament, sînt zece ani de atunci, n-am mai avut nimic".

Paralel cu treburile interne, el e nevoit să-și exercite și îndeletnicirea de șef al armatei — și, fără răgaz, se duce să-și inspecteze trupele. În afară de cohorta generalilor, a ofițerilor de stat-major, aghiotanților, scutierilor, ofițerilor de ordonanță și pajilor, pichetul de serviciu — un ofițer și douăzeci de vînători — așteaptă permanent în fața „palatului", căci plecarea împăratului se produce cu iuțeala fulgerului.

O brigadă — existau zece — de cai de călărie așteaptă gata să fie încălecați de împărat și de suita lui. Pentru el : doi cai de luptă și un cal de drum — trei exemplare din „seria personală a maiestății-sale". Ceilalți cai sînt rezervați marelui scutier și scutierului de serviciu, mameluculuí Ali, care avea în seamă o sticlă de rachiu, mantaua și fracul împăratului, chirurgului, înzestrat cu „o trusă conținînd tot ceea ce trebuie pentru a pansa un ră-

nit", slujitorului avînd în seamă lada cu alimente și cufărul cu efecte, celor doi valeți, care purtau cu ei fețe, sare, vin de Madera, instrumente chirurgicale, celor trei ospătari și popotei lor — mai serioase în cazul de față. În sfîrșit, niște rîndași transportă servietele cu acte și hărțile. Un paj poartă „luneta în partea din față a șeii, sacoșe conținînd o batistă și o pereche de mănuși pentru maiestatea-sa, precum și o mică garnitură de birou cuprinzînd : hîrtie, pene, cerneală, creioane, compas, ceară de Spania, totul conform *listei B ;* el poartă îndărătul șeii o mică trusă cu arme pentru uzul lui". Cînd împăratul sare pe cal. toată această lume pornește nu în urma, ci în urmărirea lui...

La începutul lunii mai, în ziua cînd îl primește pe ambasadorul Turciei, Napoleon află despre cucerirea Danzigului, ultima citadelă prusiană. Paisprezece mii de oameni s-au predat și o pradă considerabilă cade în mîinile armatei imperiale, chiar în ajunul începerii noii sale campanii. Împăratul cere imediat trăsura și pornește spre Baltica.

Iar aparatul imperial se pune în mișcare în urma lui. „Nici unul dintre ofițerii care trebuiau sau puteau să vină în urma lui nu cutezau s-o ia înaintea escortei — ne va relata germanul Odeleben. — Numai ofițerii de rang înalt aveau dreptul să înainteze fie în urma trăsurii, fie de cele două părți ale ei. Cortegiul trecea astfel ca un uragan, în trap grăbit, ziua și noaptea, străbătînd leghe după leghe ; iar cel care era nevoit să urmeze acest vîrtej în timpul nopții se pomenea într-o situație destul de neplăcută. Acolo unde drumul era îngust, oamenii se năpusteau, ca să spunem așa, unii peste alții, fără a ține seama de nimic. Cei mai puțin stingheriți erau cei doi ofițeri de ordonanță care precedau trăsura, precum și cei doi vînători care mergeau și mai înainte. Toți ceilalți riscau să-și frîngă gîtul sau picioarele, căci servitorii care conduceau caii lui Napoleon se considerau șefii cortegiului ; purtătorul servietei cu documente, ofițerii de ordonanță și pajii nu erau nici ei mai modești. Efectiv, fiecare se considera buricul pămîntului cînd Bonaparte îl chema la el ; așa-

dar, toată lumea se îmbulzea, se grăbea, toți se precipitau unii peste alții, pe arșiță, în praf, în ceață ca și în bezna nopții".

În berlina sa, trasă de șase cai, au fost amenajate despărțituri pentru documente și hărți. Napoleon dictează scrisori, rapoarte, note pentru Duroc și Berthier — ordinele vor fi expediate chiar de la primul popas. Cînd nu scrie, împăratul citește o carte din biblioteca sa de voiaj, o carte de format mic, tipărită special pentru el și care, dacă nu-l interesează, este aruncată afară pe portieră... Biroul de campanie demontabil — muzeul de la Malmaison posedă un asemenea exemplar —, un fotoliu, o masă îl însoțesc pe Napoleon într-o altă trăsură din suită. Apoi urmează furgoanele cu provizii, furgoanele-bucătărie în cotigi, cămara cu vinuri bune pentru statul-major și cu chambertin pentru împărat, plătit cu 6 franci butelia, marcat cu monograma *N* și furnizat de firma „Soupé & Pierrugues" de pe strada Saint-Honoré nr. 338. Sub coviltir se află bucătăria de campanie și un cuptor portativ. Uneori împăratul face o haltă în plin cîmp, se așază sub un copac și își cere dejunul. Roustam și valeții scot din tecile lor de piele vesela și mici crătiți de argint acoperite, în care se află diverse feluri de mîncare gata preparate. Fiecare mănîncă pe genunchi. „Se aprindea focul pentru a încălzi cafeaua — ne precizează Constant — și în mai puțin de o jumătate de oră totul dispărea. Trăsurile goneau în aceeași ordine ca și înainte de haltă". Efectivul complet număra cincizeci și două de trăsuri și șase sute treizeci de cai și catîri !...

Sosit la mănăstirea Oliva, aproape de Danzig, Napoleon îl primește pe mareșalul Lefebvre cu aceste cuvinte :

— Domnule duce de Danzig, împăratul francezilor vă salută și vă adresează călduroasele sale felicitări.

Soțul doamnei Sans-Gêne pare să nu înțeleagă. Împăratul îi înmînează atunci un mic pachet :

— Duce de Danzing, primiți această ciocolată ; micile daruri întrețin prietenia.

Mareșalul găsește în pachet o sută de mii de scuzi în bilete de bancă. Așa a fost făcut primul duce al imperiului, și de atunci a apărut în armată obiceiul de a numi banii, prin eufemism, *ciocolată de Danzig*...

*
* *

În timp ce la Paris miniștrii speră să vadă semnîndu-se cît mai curînd pacea — „în interesul împăratului, al Franței și al nostru" —, cei din jurul lui Napoleon năzuiesc la odihnă. „Sînt șase luni de cînd am părăsit Franța — oftează Caulaincourt — ; două au fost de ajuns pentru a cuceri Prusia și a lăsa pe regele ei fără armată, dar în patru luni nu am putut obține nici un rezultat în privința rușilor ; Dumnezeu știe cînd o să-i ajungem !"

Admițînd că împăratul ar avea intenția să cedeze dorințelor lor, rușii și chiar corpul prusian care încă mai luptă alături de trupele țarului nu țin de loc să lase armele. E departe vremea cînd Bennigsen recomanda „să se evite bătăliile". Acum, vorbind de Napoleon, el îndrăznește să adauge „învinsul de la Eylau". Alexandru, orbit de fanfaronada comandantului său suprem, este convins că încă de la primele lupte armata rusă va nimici trupele imperiale. El a și început să prezică viitorul : ajutat de austrieci, va alunga pe cotropitor pînă la Rin și la Alpi, și îl va zăvorî îndărătul frontierelor sale naturale !

Fără a mai întîrzia, inamicul reia ofensiva și se năpustește asupra trupelor lui Soult, Bernadotte și Ney. Acesta din urmă a fost atît de violent atacat în zorii zilei de 5 iunie de către cincizeci de mii de ruși, încît corpul său de armată, care numără numai douăzeci și cinci de mii de oameni, a trebuit să se replieze spre Guttstadt.

Dacă statul-major e neliniștit, Napoleon, în schimb, se bucură. Sîmbătă 6 iunie îi scrie de la Finckenstein lui Fouché : „Opt zile după ce veți primi această scrisoare, totul va fi terminat". Într-adevăr, la o săptămînă după ce a scris aceste rînduri, împăratul dă bătălia. Și de această dată victoria trebuie să fie totală, hotărîtoare ! Dacă, din nefericire, nu ar fi astfel, atunci austriecii s-ar uni cu rușii și împreună s-ar sfîșia pe hoitul armatei franceze !

Unde și cum va avea loc întîlnirea ?

Patru zile mai tîrziu, în dimineața zilei de 10 iunie, pe un soare deja puternic, cînd împăratul a părăsit Guttstadtul pornind spre Heilsberg, el observă deodată un

mamelon ce domină cîmpul. Statul-major și garda călare îl urmează. Ajuns pe culme, el își oprește calul :

— Berthier, hărțile !

„De îndată — ne relatează Norvins — marele scutier Caulaincourt face semn ordonanței însărcinate cu servieta cu hărți, o deschide și o trece generalului-maior ; acesta, cu pălăria în mînă ca și el, desfășoară pe pămînt o hartă imensă, pe care împăratul se așază mai întîi în genunchi, apoi se lasă pe mîini, pentru ca în cele din urmă să se întindă cît era de lung, în mînă cu un mic creion, cu care făcea semne pe hartă. El a stat în această poziție, fără a scoate nici un cuvînt, mai bine de o jumătate de oră. În fața lui, așteptînd un semn sau un ordin, cei doi mari demnitari rămăseseră în picioare, nemișcați, cu capul tot descoperit, în ciuda soarelui arzător al verii septentrionale. Cavaleria gărzii încadra acest tablou..." Deodată Napoleon se ridică rîzînd și „arătîndu-și frumoșii săi dinți". Găsise tactica pe care avea s-o folosească pentru a-i bate pe ruși : trebuie imediat să profite de greșeala comisă de adversar ! Ofensiva trupelor inamice este „o acțiune necugetată". Pentru a le atrage spre el, Ney trebuie să continue să dea înapoi. În acest timp, Napoleon își va aduna forțele și îi va aduce pe ruși pe un teren ales de el :

— Îi voi angaja într-o bătălie pentru a sfîrși cu ei ! De data aceasta nu-i va lăsa să fugă ! I se pare că-i și ține în mînă ! Într-o clipită încalecă și pornește ca un fulger pe drumul ce-l va duce la Friedland.

Lîngă Heilsberg însă — la 10 iunie — Murat și Soult atacă cu prea multă furie, în loc să oprească pur și simplu armata inamică și să-i permită astfel împăratului să ajungă, cu grosul forțelor sale, la locul indicat. Cei doi locțiitori ai împăratului nu au cu ei decît treizeci de mii de oameni. În fața lor se află nouăzeci de mii ! Napoleon ordonă să li se adauge rezerve, se apropie de Heilsberg și se plimbă cu atîta inconștiență sub focul rușilor, încît Oudinot îi strigă :

— Sire, dacă continuați să vă expuneți mitraliilor, voi ordona grenadierilor mei să vă răpească și să vă închidă într-un cheson.

Napoleon îl ascultă și se îndreptă spre unul din careuri, bombănind :

— E în stare să facă ceea ce spune !

Contraatacul a reușit. În curînd este rîndul rușilor să se retragă, și la orele patru dimineața — în ziua de 11 — împăratul intră în Heilsberg. Chiar a doua zi — potrivit expresiei lui Louis Madelin — Napoleon pregătește „o nouă capcană". În timp ce grosul armatei franceze pornește spre Koenigsberg, bază de operații și centru al liniei de rezistență inamice, se primește știrea că Bennigsen se îndreaptă spre nord. El înaintează, într-adevăr, cu toate forțele sale pe malul drept al rîului Alle, care șerpuiește pe mai tot parcursul în fundul unei văi străjuite de maluri înalte. Bine protejat de această pavăză naturală, generalul rus nu se teme că se va pomeni amenințat din flanc. Deodată i se aduce vestea că o avangardă franceză a pătruns în Friedland, situat pe malul stîng între două bucle ale rîului Alle. Este vorba de trupele lui Lannes, care preced întreaga armată imperială. Bennigsen săvîrșește atunci greșeala de care se va căi toată viața : vrînd să-și nimicească adversarul, el își trece peste rîu grosul forțelor și se repede spre Friedland. Lannes, care nu are la îndemînă decît zece mii de oameni, trebuie să-și părăsească poziția, cu atît mai mult cu cît artileria rusă a fost pusă în bătaie pe înălțimile malului drept care domină orașul.

Bennigsen nu-și poate închipui că împăratul este doar la cîteva leghe depărtare și că întreaga armată franceză se pregătește să se năpustească asupra lui, fără ca el să se poată trage îndărăt altfel decît trecînd pe podurile înguste ce unesc malurile rîului Alle, foarte abrupte în acest loc. Pe lîngă toate celelalte, căile ce duc spre Friedland sînt greu accesibile din cauza altor două obstacole naturale : un eleșteu și Mühlenbach — rîul morii, afluent al lui Alle —, ale cărui meandre curg pe fundul unei adevărate rîpe. Bennigsen tot nu-și dă seama de primejdie. El continuă să se desfășoare pe malul stîng — acest mal care va fi pieirea lui. Își freacă chiar mîinile de bucurie aflînd de sosirea unui alt corp francez — cel al lui Oudinot... Și bătălia, prima bătălie de la Friedland, începe : o bătălie foarte grea pentru francezi, care sînt mult inferiori ca nu-

măr — douăzeci și șase de mii contra șaptezeci de mii ! —, dar trupele imperiale se bat cu o energie feroce, sigure că-l vor vedea pe Napoleon sosind în fruntea a cincizeci de mii de oameni.

În același moment, Napoleon, aflînd că Bennigsen i-a căzut în capcana pe care i-o pregătise și că s-a plasat cu

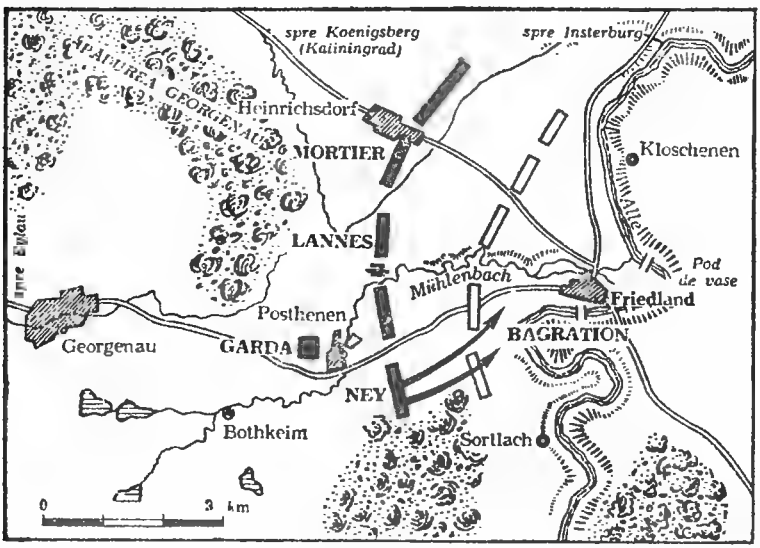

spatele la rîu — un rîu ce nu poate fi trecut repede —, părăsește Eylau „radiind de bucurie". De îndată ce a sosit într-un punct de unde poate vedea cîmpul de luptă — e ora amiezii —, Napoleon se urcă pe platou, se instalează în fotoliul său, așezat lîngă o moară, și începe să muște dintr-o bucată de pîine neagră „în formă de cărămidă" și amestecată cu fire lungi de paie. Rîde bucuros, destins și cere pajului de serviciu să-i aducă luneta de campanie, cu ajutorul căreia constată că orașul se află în centrul dispozitivului inamic. Acesta, format din două aripi, urmează în aval cursul rîului Alle și, prin urmare, este dispus în eșalon puțin retras. Planul împăratului este să-i lase pe ruși să se împotmolească și mai mult pe malul stîng, trecînd totodată pe malul drept, în bucla rîului Alle, maxi-

mum de efectiv, pe podurile construite rapid de genişti în amonte. Imediat, potrivit manevrei clasice obişnuite, el va zdrobi centrul pentru a distruge apoi separat cele două aripi.

— Iată scopul — îi explică lui Ney. — Mergeţi fără să priviţi în jur; pătrundeţi în această masă compactă cu orice preţ; intraţi în Friedland, luaţi podurile şi nu vă preocupaţi de ceea ce se va putea petrece la dreapta, la stînga sau îndărătul vostru. Armata şi cu mine vom fi acolo şi vom veghea.

De ce nu trece imediat împăratul la atacul decisiv? Pentru că armata franceză nu va fi adunată cu adevărat decît spre orele cinci. N-o să fie atunci prea tîrziu pentru a da bătălia? N-ar fi mai bine s-o amîne pe a doua zi? Împăratul clatină negativ din cap: el vede cum statul-major rus nu reuşeşte să vină de hac corpurilor lui Lannes, Oudinot şi Mortier, ba săvîrşeşte şi prostia de a trece necontenit noi rezerve pe celălalt mal al rîului.

— Nu — exclamă Napoleon —, nu-l poţi surprinde pe inamic de două ori într-o asemenea greşeală!

Puteau să aştepte: în iunie, în apropierea Balticii, noaptea nu cade înainte de orele unsprezece! Împăratul, „şfichiuind şi sfîşiind cu cravaşa ierburile înalte", îl întreabă pe mareşalul Berthier:

— În ce zi sîntem azi?

— În 14 iunie, sire!

— Ziua bătăliei de la Marengo! Zi de victorie! — exclamă împăratul.

Şi Napoleon „continuă să-şi desfăşoare bătălia ca pe o partidă de şah". La orele cinci şi treizeci se aude bubuind o baterie franceză de douăzeci de tunuri: e semnalul de atac. Toate forţele imperiale sînt acum gata de acţiune. Combatanţii pornesc strigînd:

— Trăiască împăratul! Spre Friedland! Înainte!

Şi — încă o dată — totul se pune în mişcare şi se va desfăşura aşa cum a prevăzut el.

Ney a ordonat înaintarea cu arma în mînă, în timp ce tunurile inamice — plasate tot pe colinele de pe malul drept — fac să cadă asupra francezilor o ploaie de mitralii care, după cum va relata şeful de escadron Levasseur, „explodau deasupra capetelor noastre şi zdrăngăneau îngrozitor, lovind în puştile ridicate". Fumul îi orbeşte pe

ostași, care se abat prea mult spre dreapta. Cazacii pătrund în intervalul creat. Levasseur, trimis de Ney, sosește în galop în fața unui colonel :

— Țineți stînga ! — strigă el.

„Dar în timp ce îi vorbeam — continuă Levasseur — e ucis de un obuz. Un comandant își pune îndată pălăria în vîrful spadei, strigînd :

— Trăiască împăratul ! Înainte !

Un alt obuz explodează și comandantul cade în genunchi, cu ambele picioare retezate. Un căpitan îi urmează și reușește cu mare greutate să-i facă pe ostași să execute mișcarea".

Acum bubuie tunul francez. În trei ore — cifră considerabilă pentru acea epocă — artileria imperială trage două mii șase sute de lovituri de tun, reducînd mai întîi la tăcere bateriile rusești, apoi distrugînd unul cîte unul careurile adversarului. Apoi vine rîndul infanteriei franceze, care înaintează în pas de atac, trăgînd în salve. E lovitura de grație. În timp ce garda a rămas cu arma în mînă, fără a primi ordin să intervină, masele inamice se descompun sub ochii încîntați ai lui Napoleon. Mai înainte ca soarele să fi ajuns la orizont, începe fuga în debandadă. Podurile de vase, prea înguste, stingheresc trecerea învălmășită a inamicului. Rușii se aruncă în rîu pentru a ajunge mai repede pe celălalt mal ; Alle este adînc, mulți se înecă. Fugarii nu mai au timp să caute un vad. Există totuși unul, mai în aval, la nivelul țiglăriei din Klochenen.

Napoleon încredințează curierului Moustache această scrisoare adresată Josefinei : „Scumpă prietenă, îți scriu doar cîteva cuvinte, căci sînt foarte obosit ; sînt multe zile de cînd trăiesc în bivuac. Băieții mei au sărbătorit în mod demn aniversarea bătăliei de la Marengo. Bătălia de la Friedland va fi la fel de vestită și de glorioasă pentru poporul meu. Toată armata rusească pusă pe fugă, optzeci de tunuri, treizeci de mii de oameni prizonieri sau uciși ; douăzeci și cinci de generali ruși uciși, răniți sau prinși, garda rusă zdrobită".

Înfrîngerea rușilor este de astă dată totală, ceea ce nu-l împiedică pe Bennigsen să explice țarului : „Francezii au fost în avantaj pentru că prudența ne obliga să nu le disputăm cîmpul de luptă". Dar, jalnic, dezumflat, va fi nevoit curînd să recunoască înspăimîntătoarea realitate și

„masacrul“ reprezentat de bătălia de la Friedland pentru armata sa. Oricine se poate convinge de aceasta străbătînd a doua zi, împreună cu împăratul, cîmpul de bătălie acoperit de cadavre. Căldura e toridă, duhoarea cumplită. Proiectul de a îngropa morții este abandonat. Trebuie procedat repede și se ordonă să fie tîrîte pînă la Alle cadavrele de oameni și de cai. Operația, efectuată rapid, se încheie în rîsetele triviale ale soldaților, amuzați la vederea morților ce săltau de-a lungul pantelor săpate de șuvoaie înainte de a dispărea în rîu...

Au căzut și șapte mii de francezi. Învingătorii încearcă să nu se gîndească prea mult la aceasta. Friedland ! *Țară a păcii !* Un singur fapt îl uluiește pe Napoleon : la 19 iunie, Murat, plecat în urmărirea celor învinși, a ajuns la granița imperiului rus. Napoleon îi poate scrie mîndru lui Fouché : „Acvilele mele flutură deasupra Niemenului“.

8

„VĂ SCUTESC DE A MĂ ASEMUI CU DUMNEZEU“

ANARHIA DUCE ÎNTOTDEAUNA
LA PUTEREA ABSOLUTĂ.

Napoleon

Va ordona oare Napoleon învingătorilor de la Friedland să treacă Niemenul și să pătrundă în Rusia ? Împăratul este în culmea bucuriei. Din cătunul ce domină Tilsitul, coboară spre fluviu în goana calului. Unii se tem ca împăratul, îmbătat de victorie, să nu treacă dincolo. Talleyrand, care se află la Danzig, îi scrie la 18 iunie 1807 că el socoate victoria de la Friedland „ca prevestitoare a păcii“ și chiar precizează : „Tocmai prin aceasta îmi e scumpă ; căci, trebuie să mărturisesc, oricît de frumoasă ar fi, ar pierde în ochii mei mai mult decît pot spune dacă maiestatea-voastră ar trebui să pornească la noi bătălii...“

Talleyrand nu are temeiuri să fie îngrijorat : Napoleon, în urma unei mature chibzuințe, dorește acum să se înapoieze la Paris, după această îndelungată absență. Pentru el — scrisoarea e din 20 iunie — Friedland este un „deznodămînt“. Rușii se recunosc învinși și „striga în gura mare : *pace !*“

Totuși, unii „ruși bătrîni" doresc ca țarul să-l lase pe învingătorul de la Friedland să treacă frontiera. Ei susțin că „armata domnului Buonaparte", departe de bazele ei, hărțuită și slăbită de un război de guerillă, ar pieri de la prima mare ciocnire, așa cum s-a întîmplat cu armata lui Carol al XII-lea. Bennigsen pare să uite că tocmai a fost înfrînt. Pentru el, debandada de la Friedland nu mai este decît o retragere strategică.

— Întăririle pe care le vom primi ne vor pune în curînd în situația de a deveni mai de temut pentru Bonaparte decît am fost vreodată.

Alexandru cade pe gînduri. Dar dacă Napoleon ar reconstitui regatul Poloniei ? Această Polonie, pe care țarul visa s-o transforme într-un uriaș val de apărare în fața Niemenului, nu s-ar alătura oare invadatorilor dacă francezii ar pătrunde acum în Rusia ?

Pentru sfînta Rusie, pacea era de preferat.

De aceea, vineri 19 iunie, refuzînd să-i dea ascultare lui Bennigsen, țarul îl trimite pe prințul Lobanov la Napoleon să ceară armistițiu. Prințul revine din misiunea sa cît se poate de optimist. Cererile împăratului francezilor vor fi cu siguranță foarte moderate. Pe de altă parte, țarul, prea puțin secondat sau chiar părăsit de aliații săi, începe acum să-l admire pe Napoleon. El afirmă că unirea dintre Franța și Rusia i se pare singura garanție pentru „fericirea și liniștea lumii". El chiar îi declară lui Caulaincourt :

— Am fost învinși, dar trebuie să recunoașteți că ne batem bine. Noi sîntem două mari națiuni. Ca să facem pace, ar trebui să luăm globul și să-l împărțim.

Napoleon pare să fie de aceeași părere, căci la 22 iunie împăratul îi spune prințului Lobanov, sosit din nou la Tilsit, arătîndu-i Vistula pe o hartă :

— Iată limita între cele două imperii. De o parte trebuie să domnească suveranul vostru, de cealaltă eu.

Trebuia, cît mai repede, ca cei doi împărați să se întîlnească ! La început Napoleon nu ține decît „prea puțin" la această întrevedere — așa cum îi va scrie lui Talleyrand chiar în ajunul întîlnirii — dar, o idee se impune gîndirii sale : de ce n-ar face pace renunțînd cu mărinimie la avantajele pe care victoria de la Friedland i-ar permite să le ceară țarului ? În loc să creeze un

mare stat polonez care să amenințe Rusia, n-ar fi mai bine să se mulțumească cu un avanpost pe Vistula, alcătuit din fosta Polonie prusiană? De ce să nu-i lase lui Alexandru mîinile libere atît în nord, pentru a cuceri Finlanda, cît și în sud, pentru a pune mîna pe o parte importantă a Imperiului otoman, pe cale de dezagregare? Desigur, Napoleon semnase recent o alianță cu sultanul Selim, adversarul său de altădată, pe vremea campaniei din Egipt — care, ce e drept, din 27 mai nu mai era sultan — pe de altă parte, nereunind fragmentele Poloniei i-ar fi decepționat cumplit pe magnații polonezi, care îi arătaseră încredere, și, mai cu seamă, pe Maria, dar împărțirea lumii merita un sacrificiu pe malurile Niemenului și ale Vistulei.

* * *

— Doamne, ce bucurie pentru noi! — exclamă bravul Coignet aflînd, o dată cu întreaga armată, despre apropiata întrevedere a celor doi împărați.

Cu siguranță, drumul Parisului se va deschide în curînd pentru învingătorii de la Friedland! „Toți eram ca nebuni. Ofițerii se învîrteau printre noi, avînd grijă să nu lipsească nimic la frumoasa noastră ținută: cozile coafurilor trebuiau să fie bine făcute și bine pudrate, iar curelele armelor foarte albe. Nimeni n-avea voie să se îndepărteze!" Îngrămădiți pe țărmuri, soldații priveau bucuroși la pluta plasată în mijlocul fluviului, pe care pontonierii se agitau construind o căsuță compusă dintr-un salon mare și o anticameră. Totul era frumos mobilat și împodobit cu ghirlande de flori și cu verdeață.

Joi 25 mai, Alexandru — în uniformă neagră cu mânșete roșii, pantaloni albi, pălărie împodobită cu pene albe și negre — ia loc în barcă pentru a se îndrepta spre pluta unde îl așteaptă Napoleon, îmbrăcat cu simplitatea sa obișnuită. Alături de el: Berthier, Duroc, Caulaincourt și Bessières.

Cei doi împărați se îmbrățișează

— Sire — declară Alexandru —, îi urăsc pe englezi tot atîta cît și dumneavoastră.

— În acest caz — exclamă împăratul —, pacea e ca și înfăptuită.

S-ar putea la fel de bine ca cele două fraze să nu fi fost niciodată rostite..., deși sentimentele exprimate ar fi fost conforme cu cele de care erau însuflețiți cei doi adversari. Rusia și Franța trebuiau să se înțeleagă singure. Napoleon nu voia ca Prusia să ia parte nici măcar la discuții. Totuși, Frederic-Wilhelm era direct interesat în această afacere, de vreme ce se punea problema dezmembrării statelor sale.

— M-am culcat adesea în doi — exclamă Napoleon —, niciodată în trei.

Alexandru găsește încîntătoare aceste cuvinte și se arată din ce în ce mai fermecat.

— De ce nu l-am cunoscut mai înainte ! — regretă el — ; acum vălul este smuls și timpul greșelilor a trecut.

Cu toate acestea, țarul se înșală asupra mobilurilor care îl determină pe Napoleon să nu-și trateze adversarul ca pe un învins. El nu vede decît orgoliul unui parvenit numit Bonaparte, care cutează să vorbească de la egal la egal cu un țar, și îi scrie mamei sale : „Cu tot geniul său, el are un punct vulnerabil : vanitatea, iar eu m-am hotărît să-mi jertfesc amorul propriu pentru salvarea imperiului". Poate că aceasta era doar o scuză destinată s-o potolească anticipat pe împărăteasa-mamă, îngrozită la gîndul că fiul ei poate să întrețină relații prietenești cu acela pe care ea îl numea *Corsicanul !*

Napoleon îl găsește pe Alexandru „un bărbat tînăr și foarte frumos, avînd mai mult spirit decît se crede îndeobște". Ba chiar precizează : „Este un erou de roman. Are toate manierele unuia dintre oamenii bine crescuți din Paris". După o a doua întrevedere, a doua zi, se consideră că prelungirea convorbirilor pe un ponton plutitor este dificilă și, ca atare, pentru a menaja susceptibilitatea lui Alexandru, se hotărăște neutralizarea tîrgușorului Tilsit, unde vor rămîne doar cei doi împărați, cu statele-majore și gărzile lor.

După ce și-a primit oaspetele cu toate onorurile posibile — lovituri de tun, prezentări de trupe —, Napoleon îl conduce pe Alexandru la locuința sa, spunîndu-i :

— Iată casa maiestății-voastre.

— Sire — răspunde țarul —, permiteți-mi să merg pînă la capătul străzii, ca să văd toată garda, pe care-o găsesc superbă.

Pe cînd cei doi împărați iau masa împreună, garda imperială primește la cină garda rusă. „Trebuia — va povesti Coignet — să-i vezi pe bucătarii noștri, bine pudrați, cu șorțuri albe pentru servit ; se poate spune că nu lipsea nimic. Ne-am așezat oaspeții la masă între noi, și cina a fost bine servită. Veselia cuprinse pe toată lumea !... Acești oameni hămesiți n-au putut să se abțină. Li s-a servit rachiu : aceasta era băutura mesei, și înainte de-a le-o oferi, trebuia să bem și noi. Sosesc doi aghiotanți, unul al împăratului nostru și unul al țarului Rusiei, și ne previn să nu ne mișcăm, căci vom primi vizita suveranilor. Cei doi împărați intră. Cu un semn al mîinii, împăratul ne indică să rămînem fiecare la locul său. Au făcut ocolul mesei, iar împăratul Rusiei ne-a spus :

— Grenadieri, ceea ce ați făcut este demn de voi"

Între cei doi suverani pe cale de a-și împărți Europa se înfiripă o adevărată idilă. Puteau fi întîlniți seara ținîndu-se de braț. „Eu să-mi petrec zilele cu Bonaparte — scrie țarul —, să stau ore întregi împreună cu el ! Mă întreb la un moment dat dacă toate acestea nu sînt un vis".

Napoleon propune împăratului Rusiei să-i dea Polonia prusiană, adică întregul teritoriu ce se întinde între Niemen și Vistula. Alexandru nu îndrăznește să accepte. Se vîntură tot felul de proiecte... Rusia va avea Răsăritul, Franța Apusul ! Se vorbește chiar de o alianță ! Și Alexandru, stupefiat, îi scrie surorii sale Ecaterina : „Dumnezeu ne-a salvat : în loc să facem sacrificii, ieșim din luptă cu un fel de aureolă !"

Pentru țar, condițiile de pace sînt uimitor de favorabile. Desigur, regele Saxoniei primește ducatul Varșoviei, dar Alexandru nu se tulbură : el renunță la posesiunile sale mediteraneene, la care împăratul ține foarte mult, căci dorește ca Mediterana să devină o mare exclusiv franceză. Se prevede un tratat de alianță cu Napoleon și — în primul rînd — țarul își ia angajamentul să fie mediator între Franța și Anglia. Dacă rolul său de arbitru n-ar duce la nici un rezultat, Rusia va declara război Londrei și va adera la blocada continentală. În sfîrșit, Alexandru recunoaște Confederația Rinului, regatele napoleonene și aprobă proiectata mutilare a Prusiei...

Napoleon se gîndise chiar să-l detroneze pe regele

Prusiei. „Un mic Hohenzollern care figura la statul-major al lui Berthier — va povesti împăratul — mi-a cerut să-l instalez pe tron. Eu l-aș fi înscăunat dacă ar fi fost coborîtor din Frederic, dar ramura lui era de trei sute de ani separată de ramura principală, și am ținut seamă de protestele regelui Prusiei".

Țarul a obținut, într-adevăr, nu fără greutate, să fie chemat la Tilsit Frederic-Wilhelm. Nefericitul sosește — jalnic, vrednic de milă, slăbit, ca o victimă. Coignet exclamă :

— Urît suveran !

Cînd cei trei monarhi pornesc călare, cei doi împărați, mai buni călăreți, îl lasă în urmă pe rege. Iar Napoleon constată, necruțător :

— E un om totalmente limitat, fără caracter, redus, un adevărat nătăfleț, un necioplit, un plicticos !

În fața nefericitului suveran venit să cerșească o bucată din coroana sa, țarul își mărturisește neputința.

— Am făcut tot ce era omenește posibil. E crunt pentru mine să pierd pînă și speranța de a vă fi util, așa cum inima mea ar fi dorit-o.

Napoleon îi ia lui Frederic-Wilhelm jumătate din statele lui, precizîndu-i ministrului prusian :

— Terminîndu-mi treburile cu țarul Alexandru, nici prin minte nu-mi trece să negociez cu Prusia. Regele vostru datorează totul atașamentului cavaleresc al țarului Alexandru ; fără el, dinastia regală ar fi pierdut tronul și aș fi dat Prusia fratelui meu Jérôme. În această situație, suveranul vostru trebuie să considere ca o favoare din parte-mi dacă-i mai las ceva.

Regelui nu-i mai rămîne decît o speranță : s-o cheme la Tilsit pe soția sa, fermecătoarea, sentimentala și inteligenta regină Luiza. Frederic-Wilhelm socoate că frumusețea soției sale îl va putea înduioșa pe învingător. Deși îl iubea cu o dragoste platonică pe Alexandru, pe care îl considera ca pe un fel de zeu, Luiza era o soție model. „Condițiile sînt îngrozitoare", o anunță Frederic-Wilhelm, rugînd-o să vină la Tilsit. Luiza izbucnește în plîns, totuși ascultă de dorința soțului ei. Ea pornește la drum cu curaj pentru a înfrunta „monstrul". La 6 iulie 1807, suverana, îmbrăcată toată în alb, doliul reginelor, sosește la „palatul" soțului ei : o fostă moară dărăpănată.

Se anunța Napoleon. Abia dacă o întreabă cum a călătorit. El o consideră ca fiind singura răspunzătoare de conflictul ce i-a fost impus și trece imediat la atac :

— Cum ați îndrăznit să-mi declarați război ?

— Sire, gloria marelui Frederic ne-a orbit ; era atît de strălucitoare, încît această greșeală ne era cu adevărat îngăduită.

Făcîndu-și curaj, regina întreabă :

— Ne veți lăsa măcar Magdeburgul și Westfalia ?

— Cereți cam mult, dar vă promit că mă voi gîndi... Aveți o rochie foarte frumoasă. Ce este, doamnă, stofa aceasta... E mătase, sau voal de Italia ?

Luiza îl întrerupe, cu lacrimi în ochi :

— Sire, să vorbim despre rochii într-un moment atît de solemn ?

Seara, la cină, așezată lîngă învingător, ea face uz de toate mijloacele de seducție. Nu este oare cea mai frumoasă regină din vremea sa ? Dar Napoleon se mulțumește să-i spună :

— De ce purtați turban ? Așa nu-i veți face curte împăratului Alexandru, care e în război cu turcii.

Să-i facă curte lui Alexandru ? Nu ! El a decepționat-o îngrozitor ! Cucerit de Napoleon. îndrăgostit chiar, țarul pactizează cu dușmanul comun ' Luiza îi va spune, de altfel, fără înconjur :

— M-ați amăgit crunt.

Cina odată terminată, Napoleon îi oferă reginei un trandafir.

— Îl primesc — murmură ea —, dar lăsați-mi cel puțin Magdeburgul !

Napoleon n-a promis nimic. „Regina Prusiei este într-adevăr fermecătoare — îi va scrie el Josefinei —, ea este plină de cochetărie față de mine, dar să nu fii geloasă, sînt ca o pînză ceruită peste care ea nu poate decît să alunece. M-ar costa prea scump să fac pe galantul".

La despărțire, ea îl mai roagă o dată :

— E oare cu putință ca, după ce l-am văzut atît de aproape pe omul secolului, el să nu-mi ofere nici măcar satisfacția de a-l putea asigura că m-a cîștigat pentru toată viața ?...

— Sînt vrednic de plîns, doamnă, steaua mea cea rea e de vină.

Dar este fericit cum n-a fost niciodată — și cum nici nu va mai fi vreodată...

Prusia este realmente strivită. Napoleon, va menționa tratatul, „din considerație pentru m.s. împăratul tuturor Rusiilor și vrînd să dea o dovadă a dorinței sale sincere de a uni cele două națiuni prin legăturile unei încrederi și unei prietenii inalterabile", binevoiește a nu-i retrage lui Frederic-Wilhelm decît orașele fortificate — printre care și Magdeburgul —, teritoriile vestice dintre Rin și Elba și toată partea din prăjitura poloneză tăiată cu prilejul faimoaselor împărțiri. Era „o capodoperă de distrugere", cum scria îngrozit Pozzo di Borgo. Și aceasta nu era totul: Prusia era constrînsă să intre în alianța franceză, iar provinciile ce-i erau smulse aveau să formeze un regat pentru Jérôme!

„Ați fost recunoscut rege al Westfaliei — îi va scrie Napoleon fratelui său —, regatul cuprinzînd toate statele pe care le veți găsi enumerate aici alăturat". Cassel va fi capitala acestui regat de 7 000 km² care, la provinciile prusiene, adăuga ducatul de Braunschweig și cîteva ducate din Hessa, luate de la proprietarul lor „din cauza perfidiei sale". În acest mozaic, în afară de limba comună, nu exista nici un fel de unitate istorică sau geografică. Westfalia nu era mărginită nici de Rin, nici de mare. Talleyrand va fi însărcinat să compună stema acestui simulacru de stat, adunînd laolaltă doi lei, un cal și un vultur care se zbenguiau pe blazoanele principatelor și ducatelor ce alcătuiau noul regat.

— Sînt cam multe animale — va remarca împăratul.

Noul rege trebuia cuminți, adică însurat; el trebuia să se căsătorească cu cea care îi era logodnică de la sfîrșitul anului 1806, grăsuța Catherina de Württemberg, fiica burtosului rege al Württembergului prin grația lui Napoleon. Era atît de burtos, încît a trebuit să se cresteze scobituri în mesele la care urma să se așeze.

— Dumnezeu l-a creat — spunea Napoleon — pentru a demonstra cît de extensibilă este pielea omenească.

Maiestatea sa württembergheză părea încîntată să devină socrul fratelui lui Napoleon — sau, cel puțin, așa se arăta... Dar papa refuzase pe vremuri să anuleze căsătoria lui Jérôme cu Elisabeth Patterson, negăsind, după

cum spusese atunci, „nici un motiv" care să-l poată autoriza să declare nule legăturile ce-i uneau pe însurăţeii de la Baltimore. Sfinţia-sa îşi încheiase scrisoarea exprimîndu-şi speranţa că maiestatea-sa imperială va considera aceasta „ca o mărturie a afecţiunii sale personale".

Napoleon o considerase mai curînd ca un afront.

Ca atare, se adresase Oficialităţii [1] din Paris, care se grăbise să-i dea ascultare. Împăratul se mulţumi doar să-l anunţe pe Pius al VII-lea. Papa, care, începînd din 1805, înghiţise de atîtea ori gălușca imperială, se resemnă să-i mulţumească „maiestăţii-sale pentru graţioasa ei scrisoare plină de cele mai vii expresii ale pietăţii sale filiale". Imperturbabil — pare de-a dreptul de necrezut —, el ură tinerilor căsătoriţi „nu numai cele mai mari, dar şi cele mai pure bucurii".

Logodnica pleacă de la Stuttgart spre Paris, fiind dusă în mare galop. Se porneşte din locurile de popas de la orele patru dimineaţa. „Nu înţeleg — îi scrie tatăl său — motivul pentru care a trebuit să alerge în felul acesta. se pare că în Franţa nu se mai doarme ; în tot cazul, aş dori foarte mult să fii cruţată de acest obicei". Catherina va trebui să se supună, ca toată lumea, ritmului napoleonean...

Serbările prilejuite de această nuntă sînt somptuoase. Balurile, banchetele, focurile de artificii se ţin lanţ. Invitaţii strălucesc de diamante, aur şi pene. Se schimbă ordine, panglici şi decoraţii. Singur Napoleon rămîne credincios ţinutei sale legendare. El se arată fermecător. „Împăratul a vorbit mult cu mine — scrie Catherina tatălui ei — şi m-a silit să beau vin, ca să-mi fac curaj, cum spunea el. E drept că aveam nevoie, deşi sînt mult mai puţin intimidată de împărat decît de prinţ... După cină, el a vorbit cu prinţii şi prinţesele şi m-a îmbrăţişat de mai multe ori, spunîndu-mi lucrurile cele mai plăcute din lume. N-aş fi crezut niciodată că împăratul e în stare să arate atîta prietenie cuiva". Dacă nu i-ar fi atît de somn, Catherina ar fi fericită ! Mai ales că îşi găseşte soţul cum nu se poate mai seducător.

Faţă de corpolenta sa logodnică, Jérôme îşi joacă

[1] Tribunal ecleziastic. — *Nota trad.*

rolul cu resemnare... Cît despre funcția de rege, el și-o va îndeplini cu o dezarmantă fantezie. Maiestățile lor regele și regina Westfaliei pleacă la Cassel, unde westfalienii vor trebui să întrețină o curte demnă de vechiul Versailles sau de Tuileriile fratelui mai mare. Eticheta este vegheată cu strictețe de șaisprezece șambelani și de vreo zece maeștri de ceremonii încărcați de fireturi aurite. Ei au drept carte de căpătîi un enorm *in-folio* scris chiar de maiestatea-sa : *Eticheta curții regale a Westfaliei.*

Totuși westfalienii— în special cei din Hessa —, care au fost asupriți timp de secole, ar trebui să primească cu entuziasm domnia lui Jérôme-Napoleon I, care, o dată cu noua Constituție, le aduce desființarea șerbiei și recunoaște egalitatea tuturora în fața legii.

Măreț, Napoleon scrie tînărului său frate : „Iubite frate, veți găsi alăturat Constituția regatului vostru. Această Constituție cuprinde condițiile în care renunț la toate drepturile mele de cucerire și la drepturile mele dobîndite asupra regatului vostru..." Apoi el adaugă aceste rînduri ce trebuie citite de mai multe ori — lucru pe care Jérôme cu siguranță că nu-l va face : „Fericirea popoarelor voastre are importanță nu numai prin influența pe care o poate exercita asupra gloriei voastre și asupra gloriei mele, dar și din punctul de vedere al sistemului general al Europei. Nu-i ascultați pe cei ce vă spun că popoarele voastre, obișnuite cu sclavia, vă vor primi binefacerile cu nerecunoștință. În regatul Westfaliei oamenii sînt mai luminați decît vor voi unii să vă convingă, și tronul vostru nu se va sprijini cu adevărat decît pe încrederea și dragostea populației. Popoarele Germaniei doresc cu nerăbdare ca indivizii care nu sînt nobili, dar au talente, să aibă același drept la considerația voastră și la funcții ; ori ce fel de șerbie și de legături intermediare între suveran și cea din urmă clasă a poporului să fie cu desăvîrșire desființate... Trebuie ca popoarele voastre să se bucure de o libertate, de o egalitate și de o bunăstare nemaicunoscute popoarelor Germaniei și ca această guvernare liberală să producă, într-un fel sau altul, schimbările cele mai salutare pentru sistemul Confederației și pentru puterea monarhiei voastre... Fiți un rege constituțional ; cînd rațiunea și luminile vremii

voastre nu vor fi de ajuns, în poziția pe care o aveți, o bună politică va pune lucrurile în ordine".

Lui Jérôme puțin îi pasă de toate acestea, și curtea din Cassel va fi un abis pe care slabele încasări ale administrației westfaliene nu vor reuși niciodată să-l umple. „Confundați regatul vostru cu o femeie", îi va scrie împăratul.

În plus, vor trebui să fie rambursate Franței enormele datorii făcute de rege și pe care Casa de amortisment a binevoit să le plătească : trei milioane — adică aproape zece milioane de franci francezi actuali —, pentru a nu vorbi decît de suma cheltuită de Jérôme în timpul celor trei luni ce au urmat după căsătorie... Și mai e și restul ! Un rest de optzeci echivalent cu milioane de franci din epoca noastră ! Fratele împăratului va sfîrși prin a împrumuta de la toată lumea și va instala în capitala sa un trib de bancheri. Jérôme-Napoleon va putea petrece atunci după pofta inimii... și nu se va abține de fel ! Într-o noapte, garda va aresta patru sau cinci bețivani care urlau în gura mare și îi insultau pe trecători. Șeful de post va recunoaște cu stupefacție pe *maiestatea-sa westfaliană* și miniștrii săi. De asemenea, Jérôme își va înmulți aventurile cu femei, din care se va naște o cohortă de bastarzi... Catherina se va resemna. Îmbătată de dragoste, ea va începe să-l adore pe scumpul ei *Fifi* — cum îl numește ea. Nu este oare un apanaj al majorității reginelor acela de a accepta cu demnitate să fie înșelate ?

*
* *

La 29 iulie 1807, douăzeci și patru de ore după întoarcerea sa din Prusia, Napoleon dă audiențe la Tuilerii începînd de la opt dimineața. „Parcă-l văd și acum — va povesti cancelarul Pasquier — așa cum era în ziua aceea, în costumul său de gală... Trăsăturile sale calme și serioase aminteau cameele reprezentînd împărați romani. Era mic de statură, totuși întreaga lui persoană era în armonie cu rolul pe care-l avea de susținut. Obișnuința de a comanda și sentimentul forței sale îl făceau să pară mai mare. O sabie sclipind de pietre prețioase îi atîrna la șold ; în chip de strajă, faimosul diamant cunoscut sub

numele de «Regentul». Strălucirea lui nu permitea să se uite că această sabie era cea mai puternică și cea mai victorioasă din cîte apăruseră în lume de la Alexandru și Cezar încoace".

— Vă scutesc de a mă asemui cu dumnezeu — îi declară Napoleon ministrului Decrès. — Vreau să cred că nu v-ați gîndit la ceea ce mi-ați scris.

Totuși, Decrès nu s-a înșelat: împăratul se poate crede o emanație divină. Micul Nabulione de altădată i-a umilit pe împărați, le-a dat peste nas regilor, a tăiat aripile vulturilor ruși, germani și austrieci, iar acum, după zece luni de campanie, este fericit să redevină împărat.

— Iubesc puterea — îi spune el lui Roederer —, dar o iubesc ca artist... Există în mine doi oameni, deosebiți unul de altul: omul rațional și omul de inimă: mă joc cu copiii, stau de vorbă cu soția mea, le citesc romane...

Își oferă luxul de a-l trata de sus, chiar cu o anumită aroganță, pe Ludovic al XVIII-lea, pe care noua politică a țarului l-a constrîns să plece din Mitau și să se refugieze în Anglia. Cum Alexandru comunică această veste noului său aliat, Napoleon îi scrie lui Savary, care îl reprezintă la St. Petersburg: „Țarul se înșală crezînd că îmi pasă cîtuși de puțin de ceea ce poate face contele de Lille; dacă s-a săturat să stea în Rusia, poate să vină la Versailles; voi lua măsuri să nu-i lipsească nimic".

Orbit, fascinat de el însuși mai mult decît oricînd, împăratul pierde simțul măsurii. El domnește — nu putem evita cuvîntul — ca un despot.

— Am exercitat destul meseria de general — declară el —, o voi relua acum pe cea de prim-ministru și voi reîncepe să trec în revistă treburile statului, după ce pînă acum m-am îndeletnicit cu trecerea în revistă a armatei.

În primul rînd, el nu vrea să fie contrariat de Adunări. Fouché, fost membru al Convenției, cunoaște problema și îi declară senin:

— Dacă un corp oarecare și-ar aroga dreptul de a reprezenta singur puterea suverană, n-ar exista altă soluție decît dizolvarea lui... Dacă Ludovic al XVI-lea ar fi procedat astfel, acest nefericit rege ar trăi și ar domni și azi.

Ex-cetățeanul Fouché uita intenționat că contribuise la trimiterea acestui „nefericit rege" pe eșafod... În orice

caz, Napoleon găsește bun sfatul dat și, dintr-o trăsătură de condei, la 19 august, suprimă Tribunatul, vinovat — după cum precizează decretul — de a fi păstrat în sinul său „ceva din acel spirit neliniștit și democratic care agitase multă vreme Franța".

Fouché are de asemenea puteri discreționare asupra presei, care îl mai nemulțumește prea adesea pe Napoleon. Neînsemnatele rezerve pe care și le îngăduie ziarele îi provoacă furia.

— N-am să mai las decît unul ! — exclamă el.

Iar Fouché aprobă. Ministrul se crede destul de puternic pentru ca, potrivit propriei sale expresii, „să lucreze pentru a asigura un viitor mărețului imperiu", considerîndu-se „unul din principalii păzitori" ai acestuia. Această activitate constă, printre altele, în a debarasa „mărețul imperiu" de Josefina, care, din nefericire, este sterilă. „Într-un memoriu confidențial pe care l-am citit eu însumi împăratului — precizează el — i-am înfățișat necesitatea de a-și desface căsătoria, de a contracta imediat, ca împărat, o căsătorie mai potrivită și mai odihnitoare și de a da tronului un moștenitor... Napoleon m-a lăsat să întrevăd că, sub aspect politic, desfacerea căsătoriei era deja hotărîtă în mintea lui..., că, pe de altă parte, din obișnuință ca și printr-un fel de superstiție, el ținea în mod deosebit la Josefina și că cel mai greu îi va fi să-i anunțe divorțul... Împins de un exces de zel, am hotărît să deschid eu însumi drumul..."

Cu siguranță, împăratul se gîndește din nou — și cu o forță dublată de triumful său de la Tilsit — la succesorul său. Moartea micului Napoleon-Charles, fiul lui Louis și al Hortensiei, îi oferise prilejul de a-i vorbi Josefinei „de necesitatea în care s-ar putea afla într-o zi de a-și lua o soție care să-i poată naște copii". Împărăteasa pălise, în timp ce el continua :

— Dacă un astfel de lucru s-ar întîmpla, atunci tu, Josefina, ar trebui să mă ajuți să fac acest sacrificiu. Aș conta pe prietenia ta pentru a mă scuti de oroarea unei rupturi forțate. Inițiativa o vei lua tu, nu-i așa ? Și, punîndu-te în locul meu, vei avea oare curajul să hotărăști tu însuți momentul cînd te vei retrage ?

— Voi asculta de ordinele tale — îi răspunse ea resemnată.

Apoi, cu abilitate, adăugase :

— Dar, nu le voi veni niciodată în întîmpinare.

Acestea au fost spuse pe un „ton calm și destul de demn, pe care ea știa să-l ia față de Bonaparte și care nu era fără efect", ne relatează doamna de Rémusat. Napoleon tăcu. Vom vedea mai tîrziu ! Dar în timpul ședeții curții la Fontainebleau, Fouché consideră momentul favorabil pentru a-și relua munca de termită și a adînci și mai mult „breșa" pe care intenționează s-o deschidă. De la sosirea sa, el o „spionează" pe împărăteasă și pîndește ocazia. Aceasta se ivește într-o duminică, după slujbă. „Acolo — relatează el —, ținînd-o pe Josefina în dreptul unei ferestre, i-am făcut cu toate precauțiunile oratorice, cu toate menajamentele posibile, prima aluzie la o despărțire, pe care i-am prezentat-o drept cel mai sublim și în același timp cel mai inevitabil dintre sacrificii. Mai întîi obrajii i s-au colorat, apoi a pălit, buzele i s-au umflat... Bolborosind cu greutate, ea mă întrebă dacă aveam ordin să-i fac această atît de tristă insinuare. I-am spus că n-aveam nici un ordin, dar că presimțeam necesitățile viitorului..."

Cîteva zile mai tîrziu, la miezul nopții, domnul de Rémusat este chemat la împărăteasă. El o găsește pe Josefina „cu părul vîlvoi, pe jumătate dezbrăcată și cu chipul descompus". Tocmai a primit o scrisoare din partea lui Fouché. De astă dată ministrul o face să întrevadă frumusețea, măreția renunțării ei. Încheie afirmînd că împăratul nu știe de demersul său. Urmînd sfatul domnului de Rémusat, Josefina aleargă la împărat chiar a doua zi de dimineață și îi dă să citească scrisoarea lui Fouché. Napoleon pare indignat și își dezavuează ministrul.

— E un exces de zel — îi explică soției sale —, nu trebuie, în fond, să-l iei în nume de rău. E de ajuns să fim hotărîți să-i respingem părerile și tu să fii convinsă că n-aș putea trăi fără tine.

Împăratul îi scrie imediat ministrului : „Aflu despre dumneavoastră că faceți prostii. Este vremea, în sfîrșit, să le puneți capăt și să încetați de a vă amesteca, direct sau indirect, în treburi ce nu vă pot privi în nici un fel..."

Iar Fouché trage concluzia : „Era evident pentru mine că dacă n-ar fi fost hotărît în sinea lui să divorțeze, m-ar fi sacrificat în loc să se mărginească la o simplă dezapro-

bare a demersului meu". Se pare totuși că această intervenție mai curînd a făcut să întîrzie hotărîrea împăratului.

— Divorțul — va explica Napoleon la Sfînta Elena — era un lucru atît de firesc, atît de politic, atît de important pentru toată lumea, încît niciodată nu l-am privit ca pe o dificultate. Fouché a stricat lucrurile vîrîndu-și nasul. L-aș fi destituit pentru îndrăzneala de a fi privit cu indiscreție în patul meu, dacă astfel n-aș fi dat impresia că înlătur ideea divorțului.

Fouché, care cunoaște în profunzime gîndirea împăratului, nu se dă bătut. Napoleon a plecat într-o călătorie-fulger — încununată de glorie — la Milano și Veneția, unde ministrul îi adresează rapoarte de poliție potrivit cărora „femeile moraliste din foburgul Saint-Germain pretind a ști că sterilitatea împărătesei nu e din vina ei : împăratul n-a avut niciodată copii ; iar legăturile pe care maiestatea-sa le-a avut cu mai multe femei n-au dat niciodată rezultate, în timp ce aceste femei, abia măritate, au și rămas însărcinate..." Din nou Napoleon se supără și răspunde : „V-am mai comunicat opinia mea asupra absurdității demersului pe care l-ați făcut la Fontainebleau în legătură cu treburile mele personale. Comportîndu-vă astfel, tulburați apele și vă abateți de la drumul pe care trebuie să-l urmeze orice om cinstit".

Temerile Josefinei însă nu încetează, și ea propune soțului ei — Napoleon va relata aceasta la Sfînta Elena — „să facă unei domnișoare oarecare un copil care va trece drept copilul ei". Napoleon refuză să joace o comedie incompatibilă cu demnitatea sa, dar toate decretele date la începutul anului 1808 tind spre același scop : făurirea unui imperiu ereditar. Astfel, după ce a creat suverani, el se hotărăște să creeze și o nobilime imperială. Mai întîi, de drept, înalții demnitari sînt numiți prinți ; miniștrii, arhiepiscopii, consilierii de stat primesc titlul de conți, în timp ce episcopii, prefecții și primarii sînt făcuți baroni. Între 1808 și 1815 Napoleon va distribui astfel treizeci și una de coroane ducale cu opt flori, patru sute cincizeci și două de coroane de conți cu șaisprezece vîrfuri, o sută de coroane de baroni și patru sute șaptezeci și patru de coroane de cavaleri. Partea amuzantă a operației este că unii nobili de pe vremea vechiului regim se văd *retitrați,*

adică numiți din nou conți imperiali. Un fost duce va coborî la rangul de conte, ceea ce îi va da prilej lui Talleyrand să-i scrie cu mult sarcasm : „Vă felicit, căci puteți spera că la prima avansare veți deveni baron".

Foștii soldați ai republicii, care au făcut regii să tremure, primesc această pulbere de aur cu o bucurie pe care nici nu caută să și-o ascundă. Sosind la Tuilerii, Laura Jonot îl vede pe Savary alergînd spre ea.

— Îmbrățișează-mă, am să-ți dau o veste bună.

— Spune mai întîi vestea, iar îmbrățișarea va veni după aceea, dacă vestea merită !

— Ei bine, află că sînt duce !

— Iată, într-adevăr, ceva surprinzător. Dar de ce trebuie să te îmbrățișez pentru aceasta ?

— Și mă numesc ducele de Rovigo — continuă el plimbîndu-se prin încăpere, atît de umflat de bucurie — va istorisi Laura —, încît s-ar fi putut înălța ca un balon.

— Dar ce am eu cu titlul și cu numele dumitale ridicol ?

— Dacă ți-ar fi spus că ești ducesă — zise Rapp, făcîndu-și apariția în salon și prinzînd-o de mîini pe doamna Junot —, sînt sigur că l-ai fi îmbrățișat, așa cum mă vei îmbrățișa pe mine...

— Cu dragă inimă, răspunse ea, oferindu-i obrazul.

— Unde mai pui — declară Rapp —, că ai cel mai frumos nume din toată *trupa*. Ești ducesă d'Abrantès...

Berthier, care era deja prinț de Neuchâtel, este numit viceconetabil ; alteța-sa serenisimă, prințul de Benevento, adică Talleyrand, se vede numit vice-mare elector.

— Singurul viciu [1] care-i mai lipsea, rînjește Fouché, aflînd despre noua distincție acordată dușmanului său.

Napoleon rămînea, totuși, credincios principiului potrivit căruia nici unul din miniștrii săi nu putea cumula portofoliul ministerial cu o funcție de înalt demnitar. Ca atare, încă în primele zile ale lunii august îi retrage prințului de Benevento Ministerul de Externe, pentru a-l încredința lui Champagny, hotărîre cu grave consecințe pentru viitor. Cu siguranță, Talleyrand spera că în cazul lui împăratul va face o excepție. El își manifestă o oare-

[1] Joc de cuvinte. În limba franceză *vice* și *viciu*, sînt omonime — *Nota trad.*

care ranchiună, pe care tonul său detașat nu reușește s-o ascundă. „În 1807 — va afirma el mai tîrziu — Napoleon se îndepărtase încă de mult, recunosc, de calea pe care am căutat să-l mențin făcînd totul pentru aceasta, dar nu putusem, pînă la prilejul ce mi s-a oferit atunci, să părăsesc postul pe care-l ocupam. Nu era atît de ușor cum s-ar putea crede, ca, fiind alături de el, să încetezi de a îndeplini funcții active".

De fapt, Talleyrand n-a încetat decît „oficial" să-și îndeplinească funcțiile. Împăratul va continua să folosească talentele lui de diplomat, ținîndu-l la curent cu treburile și însărcinîndu-l cu negocierile cele mai delicate. Dar destituindu-l din minister, jignindu-l, avea să-i dea, potrivit expresiei atît de juste a lui Albert Sorel, „ocazia de a se dovedi infidel". În vara următoare el va manifesta cu prisosință această infidelitate...

În ceea ce îi privește pe intimii săi, Napoleon nu se mulțumește să le acorde titluri, ci îi și căsătorește. Astfel, o dă ca soție prințului de Arenberg pe Stéphanie Tascher de la Pagerie, o verișoară a Josefinei. Nici de data aceasta împăratul nu a ținut seama cîtuși de puțin de preferințele logodnicei. În tot timpul ceremoniei ei nupțiale, tînăra fată este văzută plîngînd cu suspine și „sufocîndu-se de durere". Tot timpul i se dă să miroasă săruri. În timpul balului, lacrimile continuă să-i șiroiască pe obraji.

Apoi, în cursul recepției, împăratul procedează la obișnuita sa „trecere în revistă".

— Cine sînteți ? — o întrebă pe o invitată.

— Sire, sînt doamna Charpentier.

— Soția generalului ?

— Da, sire.

— Vai ! Doamne, cît de prost vă vine această toaletă de cadril. Sînteți foarte schimbată.

Întrebările împăratului, ca și replicile lui, sînt așteptate întotdeauna cu spaimă. Nu a fost oare auzit o dată spunînd unei doamne care tocmai i se prezentase :

— Vai ! Doamne, mi se spusese că sînteți frumoasă !

În seara aceea, lîngă doamna Charpentier se află o femeie foarte frumoasă, încărcată cu diamante ce sclipesc cu mii de focuri. Împăratul pare uimit și, adresîndu-i-se, o întreabă :

— Cine sînteți, doamnă ?

— Sire — răspunse ea sclifosită —, sînt doamna Simon.

— Ah ! da, știu... — exclamă împăratul și trece mai departe izbucnind în ris.

Era vorba, într-adevăr, de prea galanta ex-domnișoară Lange, celebra actriță. În 1799 ea îi comandase pictorului Girodet portretul său în chip de *Danae*. Ea refuzase să-i acorde favorurile ei și artistul expusese pînza, care o reprezenta pe actriță „lapidată cu gologani". Portretul a provocat un asemenea scandal, încît domnișoara Lange a trebuit să părăsească teatrul. Împăratul își amintise de această întîmplare.

În cursul aceleiași serate se oprește în fața doamnei de Chastenay, acea tînără canonică, vecină cu familia Marmont, care în 1795 îl primise pe tînărul general Buonaparte. Aflat pe atunci în disgrație, el se întorcea la Paris cu cîteva luni înainte de vendemiar. Doamna de Chastenay, acum ruinată, se postase în galeria Dianei și, cu o mînă tremurătoare, îi prezintă lui Napoleon petiția de care depindea viitorul ei. Împăratul se uită la solicitantă, care mai era și regalistă, chipul i se întunecă și, ridicînd tonul, strigă :

— Cum ați ajuns la mine ?

„Nefericita n-a auzit mai mult — ne relatează un martor al acestei scene —, căci i s-a făcut rău și au trebuit s-o ia de acolo. Se afirmă că a doua zi ea a primit brevetul prin care i se acorda o pensie de o mie două sute de franci".

Cît despre tînăra mireasă, după terminarea recepției nu a vrut să-și primească soțul — nici în noaptea aceea, nici în celelalte — și, în pofida ordinelor repetate ale lui Napoleon, a refuzat să-l urmeze pe prințul de Arenberg la Bruxelles.

* * *

Este destul de straniu să constatăm că numai două personaje i-au ținut piept pe atunci împăratului : noua prințesă de Arenberg, gingașă și atît de tînără, și un preot șubred, deținător, ce-i drept, al unui titlu de mare prestigiu : sanctitatea-sa papa. Dacă statele vasale sau înfeudate acceptaseră să aplice blocada împotriva An-

gliei — și cum ar fi putut rezista ? —, nu tot astfel stăteau lucrurile cu Pius al VII-lea. Conflictul începuse la sfîrșitul anului 1805, mai exact la 13 noiembrie 1805. În ziua aceea, Pius al VII-lea îi trimisese lui Napoleon scrisoarea care săpase o prăpastie „între cele două jumătăți ale lui Dumnezeu" !

„V-o spunem deschis, din momentul înapoierii noastre de la Paris, nu am încercat decît amărăciune și mîhnire ; nu găsim la maiestatea-voastră schimbarea de sentimente pe care ne credeam în drept s-o așteptăm de la dreptatea voastră. Avem față de noi înșine datoria de a vă cere evacuarea Anconei, iar în cazul că ni s-ar opune un refuz, nu vedem cum l-am putea concilia cu rămînerea în bune raporturi cu ministrul maiestății-voastre".

Ancona ? Aici ajunsese papa ? O scrisoare absurdă, ridicolă, exclamase împăratul, care răspunsese fără a pomeni măcar de Ancona, dar declarîndu-se *suzeran* al Cetății Eterne.

— Toată ambiția mea se îndreaptă spre Italia — precizase Napoleon — : este o metresă ale cărei favoruri nu vreau să le împart cu nimeni. Papa va fi vasalul meu...

Vasalul lui ! Papa nu era numai șeful Bisericii, ci și un prinț suveran și independent. În legătură cu această putere temporară — cu aceste pretenții temporare, spunea Napoleon —, conflictul avea să se învenineze.

Numirea lui Joseph nu contribuise la aplanarea lucrurilor. După părerea lui Pius al VII-lea, regii Neapolului, înainte de a se sui pe tron, trebuiau să solicite învestitura Romei ! Apoi papa se ridicase împotriva anexării de către Napoleon a domeniilor Ponte-Corvo și Benevento — fiefuri ale Sfîntului Scaun, deși făceau parte din regatul Neapolului. Napoleon ridicase din umeri și scrisese la Roma : „Sanctitatea-voastră îmi va purta, pe planul puterii temporare, același respect pe care i-l port eu pe planul puterii spirituale... Sanctitatea-voastră este suveranul Romei, dar eu sînt împăratul ei..."

„Nu există împărat al Romei — răspunde Pius al VII-lea — și nu poate exista fără ca suveranul pontif să fie deposedat de autoritatea suverană pe care o exercită la Roma".

De îndată ce a luat hotărîrea de a institui blocada continentală, Napoleon a găsit foarte firesc ca statele papei

să intre în sistemul federativ. Îl considera pe sanctitatea sa papa un fel de șef de vamă...

— Ca suveran temporar — îi va explica împăratul lui Talleyrand —, papa face parte din confederația mea, fie că vrea, fie că nu. Dacă acceptă un aranjament cu mine, îi voi lăsa suveranitatea ; dacă nu, am să-i iau toate posesiunile.

Pius al VII-lea socotea că nu are nici un motiv să se considere aliatul celui pe care îl încoronase. Urmașul Sfîntului Petru nu-și asuma dreptul de a expulza pe englezi din Roma și de a închide porturile sale comerțului cu Anglia. În ochii lui, un comerciant de pe malurile Tamisei sau ale Senei poseda în egală măsură calitatea de creștin — și cu asta, basta ! Pentru Napoleon, papa, considerîndu-se în același timp părinte al credincioșilor și *rege al Romei,* nu urma drumul pe care i-l indicase „Iisus Hristos murind pe cruce".

— Dacă papa nu face ce vreau eu — i-a declarat Napoleon monseniorului Arezzo, nunțiul papal —, îi voi suprima domeniul temporar, dar am să-l respect întotdeauna ca șef al bisericii. Nu există nici o necesitate ca papa să fie suveran al Romei. Papii cei mai sfinți nu erau suverani ai Romei... În realitate, fondul problemei este că vreau ca papa să intre în confederație ; doresc ca el să fie prietenul prietenilor mei și dușmanul dușmanilor mei... Ca să revenim la fapte, v-am chemat pentru a vă spune să părăsiți Dresda în termen de trei zile și să plecați imediat la Roma pentru a-i pune categoric în vedere papei că trebuie să intre în confederație.

— Maiestatea-voastră — a răspuns nunțiul papal — îmi va îngădui să-i repet ceea ce i s-a mai spus de atîtea ori : papa, fiind tatăl tuturor credincioșilor, nu poate să se despartă de unii pentru a se alătura celorlalți ; misiunea lui fiind o misiune de pace, el nu poate să se războiască cu nimeni și nici să se declare dușmanul cuiva fără a abdica de la îndatoririle sale și fără a-și compromite caracterul său sacru.

— Dar nu-i pretind să se războiască cu nimeni ! — exclamă împăratul. — Vreau ca el să închidă porțile sale englezilor, să nu-i primească în statele sale ; și, neputîndu-și apăra nici porturile, nici fortărețele, să mă lase pe mine să i le apăr. Fiți încredințat că cei de la Roma

și-au pierdut capul... Vreau să mă simt în siguranță în casa mea. Italia întreagă îmi aparține, potrivit dreptului de cucerire. Papa m-a încoronat nu ca rege, ci ca împărat al Franței, și sînt succesor nu al drepturilor regilor, ci al drepturilor lui Carol cel Mare. Dacă las suverani în Italia, nu o fac pentru ca ei să-mi favorizeze dușmanii și să-mi dea motive de neliniște. Vreau să înfățișați toate acestea papei... Dacă aveți norocul să-l convingeți, îi veți face un mare serviciu. Vă previn însă că totul trebuie să se sfîrșească pînă la 1 ianuarie : sau papa va consimți, și atunci nu va pierde nimic, sau va refuza, și atunci am să-i iau statele. Excomunicările nu mai sînt la modă, iar soldații mei vor merge fără șovăială unde voi vrea eu...

Cînd i s-au raportat aceste cuvinte lui Pius al VII-lea, el a declarat :

— Sînteți mai tari. Veți fi stăpînii statelor mele cînd veți vrea. Veți dispune după voia voastră de toate resursele pe care ele vi le pot oferi. Nu voi fi niciodată atît de puțin înțelept încît să încerc să vă rezist, dar să nu cereți încuviințarea mea expresă, iar împăratul să binevoiască să considere că protestele pe care le voi formula vor avea mai puțin scopul de a-i displace, decît acela de a evita plîngerile inamicilor săi, care ar deveni inamicii mei. De altfel, maiestatea-sa poate, oricînd vrea, să-și pună în aplicare amenințările și să-mi ia ceea ce posed. Aștept cu resemnare totul și sînt gata, dacă maiestatea-sa voiește, să mă retrag într-o mănăstire sau în catacombele Romei... Dacă împăratul ne răstoarnă, urmașul său ne va ridica.

Luna de miere dintre papă și împărat s-a încheiat definitiv. Drama începe... La 22 iulie 1807, ca răspuns la un mesaj aproape amenințător al papei, Napoleon îi adresează lui Eugen o scrisoare de o rară violență : „Fiule, am văzut în scrisoarea sanctității-sale... că mă amenință. Crede oare papa că drepturile tronului sînt mai puțin sacre în ochii lui Dumnezeu decît cele ale tiarei ? Au existat regi înainte de a exista papi... Ei vor să mă demaște în fața creștinătății ! Acest gînd ridicol nu poate atesta decît o profundă necunoaștere a secolului în care ne aflăm : e o greșeală de dată de o mie de ani. Un papă care ar întreprinde un atare act ar înceta să mai fie papă în ochii mei. Nu l-aș mai considera decît ca pe un antihrist trimis să

răstoarne lumea... Ce vrea să facă Pius al VII-lea?... Să-mi pună tronurile sub interdicție? Să mă excomunice?... Crede oare că secolul nostru marchează o întoarcere la ignoranța și îndobitocirea din secolul al IX-lea?... Desigur, încep să roșesc și să mă simt umilit de toate neghiobiile pe care trebuie să le îndur din partea curții de la Roma; și poate că nu e departe ziua, dacă sanctitatea sa vrea să continue să tulbure treburile statelor mele, cînd nu-l voi mai recunoaște pe papă decît ca episcop al Romei!"

În furia lui, Napoleon ajunge chiar să declare că se gîndește să reediteze în folosul său pasul făcut odinioară de Henric al VIII-lea:

— Nu mă voi teme să unesc bisericile galicană, italiană, germană, poloneză într-un conciliu ca să-mi fac treburile fără papă, și să pun popoarele mele la adăpost de pretențiile preoților de la Roma... E ultima dată cînd mai intru în discuție cu această popime.

Înspăimîntat la gîndul de a vedea luînd naștere o schismă sub pontificatul său, Pius al VII-lea acceptă în silă să închidă porturile sale englezilor. Napoleon cere și mai mult: Roma trebuie să facă cauză comună cu imperiul și să se declare „inamicul" tuturor inamicilor Franței! Atitudine inadmisibilă pentru locțiitorul lui Dumnezeu pe pămînt! De data aceasta papa refuză să se supună... și la 10 ianuarie 1808 generalul Miollis primește ordinul să pornească împotriva Cetății Eterne.

— Nu vom opune o rezistență militară — oftează Pius al VII-lea —, dar vom ordona să se închidă porțile Romei. Ne vom retrage la castelul Saint-Angelo împreună cu persoanele ce vor voi să ne însoțească; nu se va trage nici un foc de armă, pentru că avem oroare de vărsările de sînge, dar va trebui ca generalul vostru să ordone să se spargă porțile. Noi ne vom așeza la intrarea fortăreței, soldații vor fi obligați să treacă peste trupul nostru și universul creștin va ști că împăratul ordonă să fie călcat în picioare acela care l-a încoronat...

Cardinalii, mai puțin curajoși, îl fac pe sfîntul părinte să înțeleagă că martiriul n-ar rezolva nimic. Mai bine să se cedeze forței. Așteptînd sfîrșitul tragediei, Pius al VII-lea va suporta cu resemnare jugul și jignirile ocupan-

ților. Se va merge cu necuviința pînă la a-i remite scrisorile deschise !

Totuși, papa, această umbră de om, va avea ultimul cuvînt. Napoleon va spune într-o bună zi :

— Nu există în lume decît două puteri : spada și spiritul... În cele din urmă, spada este întotdeauna învinsă de spirit.

9

CAPCANA DIN BAYONNE SAU „POVÎRNIȘUL IREZISTIBIL"

CEL MAI BUN MIJLOC DE A-ȚI RESPECTA CUVÎNTUL ESTE SĂ NU ȚI-L DAI NICIODATĂ.

Napoleon

Sfîntul părinte a fost nevoit să se plece în fața blocadei continentale și, în această primăvară a anului 1808, Napoleon a marcat un nou punct în conflictul dintre el și Anglia. În schimb, în partea cea mai vestică a Europei, englezii au reușit mult mai mult decît să facă *comerț* cu continentul : ei au pus piciorul pe continent, mulțumită bunăvoinței Portugaliei, devenită un fel de colonie britanică.

La Fontainebleau — în ziua de 15 octombrie 1807 —, Napoleon îi aruncase aceste cuvinte ambasadorului Lisabonei :

— Nu voi răbda să existe un trimis englez în Europa ! Dacă Portugalia nu face ce vreau eu, peste două luni casa de Bragança nu va mai domni în Europa.

Guvernul de la Lisabona, în înțelegere cu Londra, simulă o declarație de război adresată englezilor, dar Napoleon nu s-a lăsat amăgit de această stratagemă. La 27 octombrie 1807, el ordonă lui Junot, pus în fruntea unei

lamentabile armate formate din recruți, să invadeze Portugalia. Dar, pentru a ajunge la frontiera portugheză, trupele franceze vor trebui să străbată mai multe provincii spaniole. Și astfel, cazul Portugaliei — care, de altminteri, cu toată mediocritatea armatei lui Junot, nu va fi decît o promenadă militară — se va transforma în *cazul Spaniei*. Nu pentru că Carol al IV-lea ar vrea să se opună trecerii trupelor franceze de invazie — slugărnicia acestui rege bourbon față de Napoleon este de-a dreptul dezgustătoare —, ci tocmai dimpotrivă, pentru că, rîvnind la o parte din prada portugheză, regele Spaniei semnează — în aceeași zi de 27 octombrie 1807 — un tratat de partaj cu împăratul, devenind astfel aliatul său. De aceea, în mod firesc, cînd va izbucni la Madrid un conflict de familie ce va degenera rapid într-un conflict național, descendentul lui Ludovic al XIV-lea îl va chema în ajutor pe Napoleon.

Nu există personaje mai catastrofale decît membrii familiei regale spaniole — „niște cretini fără trup, fără suflet și fără sentimente", după cum preciza contesa d'Albany — și este de ajuns să privești necruțătorul tablou al lui Goya ca să te convingi că nu exagera de fel. Niște păpuși de bîlci ! Sînt trei degenerați prezentînd un prognatism pronunțat : Carol al IV-lea, soția sa Maria-Luiza și fiul lor prințul Asturiilor. Mai e, colac peste pupăză, și Manuel Godoy, un fel de taur devenit prim-ministru, de douăzeci de ani amant al reginei și favorit al regelui, care l-a numit pe „scumpul său Manuel" prinț al Păcii.

Carol al IV-lea își amintea că aparține familiei Bourbonilor numai atunci cînd soarta bătăliilor napoleoneene îl obliga pe ministrul său să se apropie de Moscova, de Viena sau de Berlin. Împăratul chiar găsise la Potsdam o scrisoare a lui Carol al IV-lea pe care Frederic-Wilhelm o uitase în fuga sa și în care regele Spaniei se angaja să-i atace pe francezi pe la spate, în timp ce Napoleon se va afla încă pe malurile Elbei !

Este important să amintim de grațioasa propunere menționată pentru a înțelege disprețul manifestat de împărat față de aceste marionete. Acest dispreț, pe de o parte, iar pe de altă parte necunoașterea sentimentelor spaniolilor față de monarhia lor îl vor deruta pe Napoleon și îl vor determina să intervină în evenimentele din Spania. Drama spaniolă va marca astfel prima fisură în edi-

ficiul napoleonean. Proscrisul de pe insula Sfînta Elena va mărturisi mai tîrziu :

— Am pornit foarte prost această treabă !

În timp ce Junot repurtează victoria care îi va aduce titlul de duce d'Abrantès și ocupă Lisabona, în timp ce familia regală de Bragança pleacă spre Brazilia, Murat — marele-duce de Berg și de Clèves —, devenit locțiitorul general al cumnatului său, trece Pirineii cu misiunea de a-l înspăimînta pe Carol al IV-lea prin simpla sa prezență, constrîngîndu-l să-și părăsească tronul și să se îmbarce și el pentru America.

Spaniolii nu-i primesc prea rău pe francezi, crezînd că vin să elibereze țara și pe rege de dictatura lui Godoy. Napoleon nu s-a înșelat de loc : la Aranjuez, un castel lipsit de unitate ce se întinde melancolic pe un mal înalt al fluviului Tajo, Carol al IV-lea, văzîndu-și statul ocupat în parte de trupele napoleoneene, intenționează să-și părăsească regatul și să plece în Lumea Nouă. Nu este el și „rege al Indiilor Occidentale și Orientale" ? Dar fiul său Ferdinand, prinț al Asturiilor, „inimă de tigru și cap de catîr", cum îl caracterizează cu amabilitate mama sa, se opune proiectului. I se va opune chiar cu forța, amenințа el !

La zece leghe depărtare, Madridul intră îndată în fierbere. Manifestanții, conduși de cîțiva mari seniori, partizani ai moștenitorului tronului, se îndreaptă spre Aranjuez, vin să bată în grilajele castelului, apoi iau cu asalt palatul lui Godoy. Personajul odios este luat prizonier. E aruncat într-un grajd, unde inamicul său prințul Asturiilor, îl vizitează. „Godoy — scrie un ofițer prezent — era într-o stare de plîns... cu obrazul însîngerat și atît de slăbit din cauza pierderii de sînge dintr-o rană de la pulpă, încît nu se putea ține pe picioare". Favoritul cade la picioarele prințului, spunîndu-i :

— Cer îndurare maiestății-voastre !

Ferdinand îi răspunde calm :

— Manuel, uiți că tatăl meu mai trăiește.

— Ei bine, alteța-voastră să-mi ierte jignirile !

— Manuel, ocările pe care mi le-ai adus sînt iertate, dar ai de dat socoteală Spaniei pentru răul pe care i l-ai făcut.

Apoi, prințul Asturiilor se arată la o fereastră și declară mulțimii :

— Domnilor, răspund de acest om. I se va intenta un proces și va fi pedepsit potrivit cu gravitatea crimelor lui.

Ferdinand vorbește deja ca stăpîn, după cum a explicat foarte bine Jacques Chastenet. Din ajun, evenimentele și-au urmat cursul, iar Godoy a presimțit viitorul imediat. Aceiași mari seniori care ațițaseră revolta l-au asediat pe rege, repetîndu-i că înlăturarea favoritului său n-ar fi de ajuns pentru a abate mînia populară și că numai o abdicare în favoarea lui Ferdinand ar putea preîntîmpina revoluția care amenință.

Carol al IV-lea se înclină și semnează — cu trufașa lui semnătură, *Eu, Regele,* — acest text resemnat : „Cum infirmitățile mele obișnuite nu-mi permit să mai suport multă vreme greaua povară a guvernării regatului meu și avînd nevoie, pentru sănătate, să duc o viață privată într-un climat mai temperat, am hotărît, după o matură chibzuință, să abdic în favoarea fiului meu mult iubit, prințul Asturiilor".

Iată-l deci pe Ferdinand al VII-lea ajuns rege al tuturor Spaniilor. Dar, pentru a-l salva pe scumpul amant al soției sale, Carol al IV-lea îi scrie la 12 martie lui Murat, care se află la El Molar, la porțile Madridului : „Vă conjur să-l vestiți pe împărat că-l rog să obțină punerea în libertate a sărmanului prinț al Păcii, care suferă doar pentru vina de a fi fost prietenul Franței, și, totodată, să ne îngăduie să plecăm într-o țară care să ne convină în tovărășia numitului prinț".

Iar regina, cu o uluitoare inconștiență, scrie și ea : „Marele-duce să obțină din partea împăratului să se dea regelui, soțul meu, mie însămi și prințului Păcii cele necesare pentru a trăi toți trei laolaltă într-un loc care să convină sănătății noastre, fără autoritate și fără intrigi".

Murat, care a refuzat să-l recunoască pe Ferdinand al VII-lea, ordonă chiar a doua zi ocuparea Madridului, sugerîndu-i lui Carol al IV-lea să-și reia — provizoriu — coroana și să-i adreseze lui Napoleon această precizare : „Am fost silit să abdic, dar, pe deplin încrezător în momentul de față, în mărinimia și geniul marelui om, ce mi s-a dovedit întotdeauna prieten, am luat hotărîrea de a mă conforma întru totul la tot ceea ce marele om va de-

0 200 km
La Coruña
Lugo
Oviedo
Castro Urdiales
FRANȚA
Bayonne
Astorga
Vitoria
Orthez
Toulouse
Medina del Rioseco
Burgos
Pamplona
Perpignan
Valladolid
Ebru
Porto
Somo Sierra
Duro
Salamanca
Gerona
OCEANUL
Almeida
Zaragoza
Lerida
Segovia
Mesquinenza
Pasul Somo Sierra
Barcelona
Madrid
Tajo
Talavera
Toledo
Aranjuez
Torres Vedras
Ocaña
Cuenca
Cintra
Lisabona
Badajoz
Sagunto
Ciudad Real
Valencia
Jucar
Ile Baleare
Guadiana
Baylén
Alicante
I. Cabrera
Cordoba
Murcia
Guadalquivir
Sevilla
Granada
Cartagena
ATLANTIC
Cádiz
MAREA MEDITERANA
Gibraltar
Alger

cide în privința soartei mele, a reginei și a prințului Păcii. Adresez maiestății-voastre protestul meu împotriva evenimentelor de la Aranjuez și împotriva abdicării mele. Mă predau și mă încredințez în întregime inimii și prieteniei maiestății-voastre".

Murat, bineînțeles, speră ca, mulțumită acestei încurcături, să obțină de la imperialul său cumnat coroana Spaniei. Napoleon nu are de loc această intenție și îi pune în vedere marelui-duce de Berg și de Clèves : „Mă voi gîndi la interesele voastre particulare, nu vă gîndiți singur la ele... Nici un proiect să nu vă preocupe și să nu vă determine purtarea : aceasta mi-ar dăuna și v-ar dăuna de asemenea, și mai mult decît mie". Împăratul, socotind că cumnatul său nu înțelege absolut nimic din această problemă, precizează : „Domnule mare-duce de Berg, mă tem să nu mă înșelați asupra situației din Spania și să nu vă înșelați singur... Să nu credeți că atacați o națiune dezarmată și că e de ajuns să vă arătați trupele pentru a supune Spania. Revoluția de la Aranjuez dovedește că spaniolii au energie. Aveți de-a face cu un popor nou : el are tot curajul și va avea tot entuziasmul oamenilor pe care pasiunile politice nu i-au uzat. Aristocrația și clerul sînt stăpînii Spaniei. Dacă se tem pentru privilegiile și pentru existența lor, vor organiza contra noastră ridicări în masă, care vor putea eterniza războiul. Am partizani ; dacă mă prezint în postura de cuceritor, nu-i voi mai avea. Prințul Păcii este detestat fiindcă e învinuit că a dat Spania pe mîna Franței..."

Dar ce se întîmpla cu așa-zisul Ferdinand al VII-lea ?

„Prințul Asturiilor — adaugă împăratul — nu are nici una din calitățile necesare conducătorului unei națiuni ; aceasta nu a constituit o piedică pentru a fi transformat într-un erou, în scopul de a ni-l opune. Nu vreau să se facă uz de violență față de persoanele din această familie : nu este niciodată util să te faci odios și să atîți ura".

Napoleon nu prea apreciază inițiativele luate de „Spadasin" : „Nu aprob hotărîrea luată de alteța-voastră imperială de a ocupa cu atîta grabă Madridul. Trebuia să țineți armata la zece leghe de capitală... Intrarea voastră în Madrid, neliniștindu-i pe spanioli, i-a slujit considerabil lui Ferdinand... Să nu bruscați de loc lucrurile ; eu pot aștepta la Bayonne, pot să trec Pirineii și, fortificîndu-mă

spre Portugalia, să conduc războiul din această parte". După cum se vede, proiectele lui Napoleon nu sînt stabilite. El socoate necesar să-i alunge pe Bourboni din Spania „pentru a fi sigur de tronul Franței", dar ce să facă apoi cu această țară, ce pare să se destrame pe zi ce trece tot mai mult ?

— Mi se oferă două soluții — explică el. — Ori să pun stăpînire pe întreaga Spanie și să înscăunez acolo un prinț din familia mea, sub pretextul de a răzbuna revolta unui fiu împotriva tatălui său, a unui supus împotriva regelui său, ori să-mi însușesc și să alipesc la Franța provincia nordică a Spaniei, tratînd cu Ferdinand al VII-lea și recunoscîndu-l, cu condiția acestei cedări, rege al Spaniei și al Indiilor.

Va fi preferată prima soluție, cea mai puțin înțeleaptă : anexarea întregii Spanii. Napoleon adresează atunci fratelui său Louis, regele Olandei, aceste vestite rînduri : „Regele Spaniei a abdicat ; prințul Păcii a fost aruncat în închisoare... Am hotărît să pun un prinț francez pe tronul Spaniei. Climatul Olandei nu vă convine. Mă gîndesc la persoana voastră pentru tronul Spaniei. Răspundeți-mi categoric. Dacă vă numesc rege al Spaniei, veți accepta ?..."

Louis, vexat de a se vedea mutat ca un subprefect — ba chiar „indignat", după cum cutează să declare —, refuză și Joseph este acela care primește ordinul să-și schimbe tronul Neapolului cu cel al Madridului. Napoleon își amintește că e corsican și face greșeala de a voi să-și asocieze clanul la norocul său, un noroc ce depășește scara valorilor umane. Nu numai că frații săi sînt total nepregătiți pentru sarcina ce le incumbă — inteligentul Lucien refuzînd mereu să intre în sistem fără soția sa —, dar, mai mult, ei se consideră niște regi *de drept*.

— Nu ești rege ca să te supui, va ofta Murat, care uită că i-a spus cîndva lui Napoleon cu multă dreptate :

— Celui mai mare om care a existat îi trebuie cel mai puternic imperiu ; după ce ați creat conți, duci și prinți ai imperiului, vă trebuie și *regi ai imperiului*.

Formula este bună, dar Louis, Jérôme, Joseph — ba, în curînd, și Murat — vorbesc de „popoarele lor". În spiritul împăratului, suveranii Olandei, Neapolului sau Westfaliei — și mîine cel al Spaniei — nu sînt decît niște viceregi care trebuie să slujească înainte de orice interesele

Franței și să nu domnească decît asupra unor regate înfeudate. Va trebui să mai treacă încă patru ani pînă cînd Napoleon își va înțelege greșeala și va exclama :

— Toți acești francezi pe care i-am făcut regi uită foarte repede că s-au născut în frumoasa Franță și că cel mai frumos titlu al lor este acela de cetățean francez.

Pînă una-alta, ei nu sînt nici măcar niște aliați pe care fratele lor, căruia îi datorează totul, să poată conta. La Neapole, Joseph, nefăcînd nici o reformă, înconjurîndu-se numai de ideologi, s-a dovedit un suveran lamentabil. Războinic la fel de incapabil, deși dispunea de o armată de patruzeci și cinci de mii de oameni, n-a încercat nici măcar o debarcare în Sicilia. Mai mult ! A lăsat să-i fie luată insula Capri de către englezi, care își bat joc de el chiar sub nasul lui, și cu atît mai insolent.

Totuși, lui îi oferă Napoleon Spania ! Fără îndoială, împăratul n-a pus încă mîna pe coroana lui Carol Quintul, dar nu se îndoiește de succesul operației. El va exploata într-un chip destul de nedemn, trebuie să recunoaștem, disensiunea profundă dintre doi regi pentru a impune un al treilea...

*

* *

Napoleon părăsește Parisul la 2 aprilie 1808, pornind spre Bayonne. Broglie, care-l vede în trecere, la Ormes, a remarcat : „Nu mai era acel tînăr prim-consul pe care-l întîlnisem prima oară plimbîndu-se cu pas sprinten prin sălile de la Tuilerii, oferindu-i brațul drept lui Bourrienne și ținînd sub cel stîng o mică sabie turcească, zvelt, degajat, cu chipul măsliniu și privirea aprigă. Chiar ca înfățișare exterioară se schimbase cu totul. Bustul îi era scurt și gros, picioarele scurte, cărnoase, chipul pămîntiu, fruntea pleșuvă, figura imitînd medaliile romane. N-aș spune de loc, ca slujnica de la hanul nostru, că în tot ce făcea parcă ar fi avut coroana pe cap și sceptrul în mînă. În ceea ce mă privește, n-am văzut nimic de felul acesta. Dar, aflîndu-mă ca un oarecare în mijlocul mulțimii de gură-cască ce se înghesuia pe la porți cînd el intra și ieșea, mi s-a părut că totul în el te făcea să-l vezi pe împărat, și anume pe împărat în zilele lui cele mai rele".

Broglie a văzut just : Napoleon pregătea pe atunci o mașinație foarte tenebroasă. Cine avea să fie *deus ex machina* ? Cine-i va aduce pe Bourboni în capcana de la Bayonne ? Cine îl va obliga pe Ferdinand al VII-lea să dispară ? Cine îl va face pe Carol al IV-lea să abdice în favoarea lui Joseph Bonaparte ?

Generalul Savary, noul duce de Rovigo.

Se poate ghici ce mutră a făcut Murat primindu-l la Madrid, în palatul prințului Păcii, unde se instalase, pe „jandarmul nr. 1" al lui Napoleon, venit să-i aducă nu numai poruncile stăpînului, ci și o mare decepție : tronul Spaniei nu era pentru el ! Totuși, pentru moment, marele-duce de Berg se străduiește să facă o bună primire ducelui de Rovigo, pe care de fapt îl detestă. Tot astfel, populația, convinsă fiind că Napoleon va îmbrățișa cauza lui Ferdinand al VII-lea și va ratifica abdicarea nepopularului Carol al IV-lea, îl aclamă pe acela care a patronat executarea ducelui d'Enghien, vărul regilor săi...

Misiunea lui Savary constă mai întîi în a-l amăgi pe canonicul Escoïquiz, fostul preceptor și duhovnic al noului suveran. Cu o aparentă candoare, Savary expune mirarea lui Napoleon față de abdicarea, iar apoi revenirea aliatului său Carol al IV-lea. Spania nu poate avea doi regi ! Situația trebuie clarificată ! De ce Ferdinand al VII-lea, dacă vrea să risipească orice echivoc și să fie recunoscut suveran al Spaniei de către împărat, nu vine să-și pledeze el însuși cauza în fața maiestății-sale imperiale ?

Canonicul raportează convorbirea pe care a avut-o cu ducele de Rovigo „regelui Ferdinand", care — nu fără îngrijorare — îi cere lui Savary să-l viziteze. Soarta, nu numai a regatului, ci și a imperiului francez — căruia Spania îi va fi mormîntul —, urmează să se împlinească.

Savary începe prin a semăna îngrijorarea în spiritul lui Ferdinand :

— Împăratul manifestă atîta interes față de ceea ce se petrece în Spania, încît se îndreaptă el însuși spre frontieră ; sînt sigur că în acest moment a și plecat din Paris. El va primi pe drum o corespondență, precum și multe altele, pe care i le vor adresa diferitele autorități de aici. Aveți motive să vă temeți că multe rapoarte nu vă sînt atît de favorabile cum păreți a crede și că împăratul nu

va voi să ia nici o hotărîre înainte de a se fi înțeles cu regele Carol asupra tuturor acestor lucruri.

Ferdinand chibzuiește... atîta cît îi permite inteligența lui limitată. N-ar fi mai bine să i-o ia înainte bătrînului rege ? Cu atît mai mult cu cît Savary îl lasă să înțeleagă că împăratul nu va face dificultăți și se va înclina în fața schimbării de domnie. „S-a întîmplat ceea ce se întîmplă în întrevederile de acest gen — explică cu multă justețe Thiers — : generalul a considerat că n-a promis nimic făcîndu-l să spere totul, iar Ferdinand a crezut că tot ceea ce fusese lăsat să spere i se promisese".

Ca un școlar — expresia îi aparține lui Savary —, nefericitul suveran îl roagă pe general să-l ducă la Napoleon.

Unde va avea loc întîlnirea ?

De vreme ce împăratul se îndreaptă spre frontieră, ar accepta oare să vină pînă la Burgos ? Astfel, întrevederea — detaliu important pentru Ferdinand — ar putea avea loc pe teritoriul spaniol. Rovigo nu-i risipește aceste iluzii. Dar, bineînțeles, nu este cazul ca împăratul să se aventureze în Spania, și Savary îi scrie în aceeași zi stăpînului său : „Oricine are fericirea de a vă fi devotat se simte bolnav numai la gîndul de a vedea pe maiestatea-voastră intrînd în Spania ; aș dori mai curînd să vă văd făcînd încă o dată drumul de la Alexandria pînă la Nil cu douăzeci și cinci de călăuze decît să întreprindeți această călătorie, care nu comportă mai puține primejdii pentru maiestatea-voastră".

Ferdinand trebuie atras — de bunăvoie sau cu forța — spre Bayonne ! La Bayonne, unde se și țese „pînza de păianjen în care se vor prinde nefericitele prăzi regale". De altfel, ducele de Rovigo — el promite aceasta împăratului — îl va însoți personal pînă la Bayonne pe prințul Asturiilor, „de teamă să nu intervină vreo schimbare în hotărîrea lui. Dacă cu acest prilej — precizează generalul — am urmat în chip constant intențiile maiestății-voastre, aceasta va fi încă o zi fericită în viața mea pe care am închinat-o slujirii voastre".

La 10 aprilie, dimineața, cortegiul pornește spre nord. Sub pretext că se simte încă obosit în urma călătoriei de la Paris la Madrid, Savary pretinde marelui-scutier al regelui să-i asigure „cai odihniți la fiecare popas". Astfel,

el nu-l va părăsi pe acela pe care-l consideră prizonierul său.

Sosit la Burgos, Ferdinand este uimit că nu-l găsește pe împărat. Mareșalul Bessières, ale cărui trupe sînt cantonate în jurul vechii cetăți, încearcă să-l liniștească, dar fără prea mult succes. Savary se lansează atunci într-o nouă scenă din repertoriul său. Cu siguranță că maiestatea-sa imperială îl așteaptă pe „rege" la Vitoria...

Și cortegiul se pune din nou în mișcare.

Bineînțeles, la Vitoria nici pomeneală de împărat. De data aceasta, împotrivirea lui Ferdinand devine energică. El declară cu fermitate că îl va aștepta pe suveranul francez la Vitoria. Cu nici un preț nu va părăsi statele sale! Colac peste pupăză, unul dintre gentilomii regelui — Cevallos — află că Napoleon încă n-a trecut de Bordeaux.

— Demnitatea stăpînului meu — îi declară acesta ducelui de Rovigo — nu-i permite să facă nici un pas mai departe în direcția Pirineilor.

— Nu poate fi vorba de demnitate — îi replică Savary — atîta vreme cît Carol al IV-lea refuză să părăsească tronul Spaniei și cît împăratul este gata să acorde sprijinul său suveranului legitim dacă acesta cere ajutor.

— Dar noi n-avem nevoie de împărat — exclamă spaniolul. — Ne vom aranja foarte bine și fără ajutorul lui și nu vrem să avem de loc de-a face cu el!

— Domnule, iată un răspuns nepotrivit, căci pe lumea aceasta nu faci numai ceea ce vrei, iar dacă împăratul vrea să aibă de-a face cu voi, va trebui, vrînd-nevrînd, să aveți de-a face cu el.

— Dar îl puteți asigura pe rege că împăratul îl va recunoaște? — întreabă atunci cu naivitate Cevallos.

— Nu știu nimic — ar fi răspuns, zice-se, ducele de Rovigo —, nu sînt autorizat nici să afirm aceasta, nici să mă îndoiesc și nu este nici o concluzie de tras din ceea ce pot spune eu în această privință, nu cunosc nimic din intențiile împăratului...

Pentru a le cunoaște, Savary galopează spre Bayonne, unde își întîlnește stăpînul la castelul Marracq. După ce a ascultat expozeul credinciosului său aghiotant, Napoleon socoate că trebuie să-l urmeze pe Savary pe drumul vicleniei. „Declar alteței-voastre, spaniolilor și lumii întregi — îi scrie el lui Ferdinand — că, dacă abdicarea regelui

Carol a fost făcută de bunăvoie, dacă el n-a fost silit prin insurecția și prin revolta de la Aranjuez, o admit fără nici o dificultate și recunosc pe alteța-voastră regală ca rege al Spaniei. Doresc deci să discut cu el această problemă..."

În realitate, Napoleon nu se gîndește decît să-l „recunoască" pe fratele său Joseph I. Și, viclean, împăratul adaugă cu o lipsă de bună-credință care ne jenează : „Alteța-voastră regală cunoaște gîndul meu în întregime. Vedeți că oscilez între diverse idei care au nevoie să fie fixate. Puteți fi sigur că, în toate cazurile, mă voi comporta față de voi ca și față de tatăl vostru regele. Aveți încredere în dorința mea de a împăca totul".

La citirea acestei scrisori, în care este intitulat pur și simplu alteță regală, Ferdinand se înfurie. El ia o atitudine cu atît mai hotărîtă, cu cît niște țărani înarmați, neliniștiți și furioși la gîndul că li s-ar putea răpi regele, au venit din împrejurimi, gata să-l apere, și au ocupat străzile orășelului. Curtea se împarte în două clanuri : gentilomii care s-au compromis pentru noul rege și se tem că-l vor vedea pe Napoleon redîndu-i coroana lui Carol al IV-lea și cei care pun interesul Spaniei înaintea propriului lor interes și se așteaptă la tot ce e mai rău în urma plecării suveranului lor spre frontiera franceză.

— Deplîng Spania — scrie Urquijo, fost ministru al regelui Carol — și mă întorc în cotlonul meu ca să plîng !

Temîndu-se ca Ferdinand să nu ia drumul înapoi spre Madrid, Napoleon îi ordonă lui Bessières : „Dacă prințul Asturiilor părăsește Vitoria și trece de Burgos pentru a se întoarce la Madrid, veți trimite după el și veți ordona să fie arestat oriunde se va găsi, căci, dacă refuză întrevederea pe care i-o propun, înseamnă că este de partea englezilor, și atunci nu mai am nici un motiv să-l menajez".

În locul acestor metode expeditive, Savary preferă să tragă o mare cacialma... lucru care nu prea face cinste memoriei sale. El se prezintă în fața lui Ferdinand și îi declară cu autoritate :

— Să mi se taie capul dacă la un sfert de oră după sosirea maiestății-voastre la Bayonne, împăratul nu vă va fi recunoscut ca rege al Spaniei și al Indiilor. El va începe, poate, prin a vi se adresa cu titlul de alteță, dar curînd el vă va numi maiestate, și totul va fi rezolvat : maiestatea-voastră se va putea întoarce imediat în Spania !

De astă dată — la 19 aprilie —, Ferdinand acceptă să plece, dar țăranii se opun. Unul din ei taie chiar hamurile catîrilor de la trăsura regală. Ducele de l'Infantado reușește să-i potolească și cortegiul poate pleca, în sfîrșit, spre nord. Poposesc noaptea la Irun, iar a doua zi Savary vede cu bucurie trăsurile ajungînd la malul fluviului Bidassoa și angajîndu-se pe pod. Duroc și Berthier sînt acolo, trimiși înaintea „prizonierului", și nu-i acordă nici ei decît titlul de „alteță regală", invitîndu-l la cină, în numele împăratului, la castelul Marracq. Ferdinand se posomorăște. Este tratat ca prinț, și nu ca rege ! Indispoziția lui crește la vederea casei destul de modeste ce i-a fost rezervată. Este, totuși, cea mai frumoasă din oraș. Napoleon vine să-și viziteze oaspeții — cam din întîmplare, ce e drept, fiind tocmai pe cale de a proceda la o trecere în revistă a trupelor pe esplanadă. Prima întrevedere, la care se schimbă simple banalități. Problema principală nu este abordată...

Cina se desfășoară fără incidente, dar nimeni încă nu l-a numit pe Ferdinand „sire". Abia întors acasă, nefericitul prinț primește vizita lui Savary. De astă dată, prințului Asturiilor i se deschid ochii : generalul este însărcinat de împărat cu o misiune groaznică, pe care oricare altul în afara lui ar fi refuzat-o. Dar ducele de Rovigo nici nu se gîndește la o asemenea eventualitate. I s-a ordonat să-și anunțe „prizonierul" că maiestatea-sa imperială îl recunoaște pe Carol al IV-lea ca rege al Spaniei, iar lui, lui Ferdinand, dacă se înclină frumos, îi oferă coroana Etruriei — un mic stat *confecționat* din Toscana italiană. Ferdinand se înăbușă de furie. El sare pe balcon urlînd :

— *Yo soy traido !* [1]

Este trădat, într-adevăr, și de împărat și, mai cu seamă, de acela care l-a condus spre Napoleon. Așa cum a scris plin de indignare Cevallos : „Același om care-i garantase cu capul că totul se va aranja potrivit dorințelor sale a avut îndrăzneala și nerușinarea de a se face purtătorul unei propuneri atît de scandaloase".

În acest timp, la Madrid, Carol al IV-lea și soția sa sînt înspăimîntați la gîndul că fiul lor ar putea să se în-

[1] Sînt trădat (în limba spaniolă în original). — *Nota trad.*

țeleagă cu împăratul și să-i facă rău scumpului lor Godoy — de aceea pornesc și ei spre Bayonne.

„Nici nu știu unde am să cazez atîta lume", îi scrisese Napoleon Josefinei, dar în schimb știa foarte bine ce va face cu ei și nu-i ascunde aceasta canonicului Escoïquiz, la 19 aprilie, chiar în ziua sosirii lui Ferdinand.

— Canonice — îi declară el fără înconjur —, interesele casei mele și ale imperiului meu cer ca Bourbonii să nu mai domnească în Spania !

Și cum nefericitul încearcă să pledeze cauza stăpînului său, împăratul adaugă :

— Împăratul Rusiei, căruia i-am comunicat, la Tilsit, proiectele mele privitoare la Spania, le aprobă și mi-a dat cuvîntul că nu li se va opune. Celelalte puteri se vor feri să facă vreo mișcare. Împotrivirea spaniolilor nu va fi niciodată prea redutabilă... I-aș putea pune capăt în orice moment sacrificînd două sute de mii de oameni, dar cucerirea Spaniei nu mă va costa nicicînd atîta !

— Vă veți crea multe dificultăți, și în mod cu totul inutil, prezice canonicul.

Dar Napoleon crede că totul se va termina repede : „Această tragedie, dacă nu mă înșel — îi scrie lui Talleyrand la 25 aprilie —, a ajuns la actul al cincilea ; urmează deznodămîntul".

Cinci zile mai tîrziu, Carol al IV-lea și regina Maria-Luiza sosesc și ei la Bayonne, însoțiți de favoritul lor Godoy.

— Cu pielea ei galbenă — îi relatează împăratul Josefinei —, regina aduce cu o mumie. Pare prefăcută și rea și e cu neputință să-ți imaginezi ceva mai ridicol.

Văzîndu-și fiul, sărmanul rege se năpustește literalmente asupra lui :

— N-ai insultat oare îndeajuns părul meu alb ? Pleacă. Nu vreau să te mai văd !

Apoi, întorcîndu-se spre Napoleon, Carol oftează :

— Maiestatea-voastră nu știe ce înseamnă să ai a te plînge de un fiu !

Napoleon i-ar fi putut răspunde că frații și surorile îi sînt de ajuns pentru a avea experiența necazurilor de familie, dar, după cum e lesne de bănuit, nu e momentul potrivit pentru glume... Se poate ghici atmosfera nu prea cordială ce domnește apoi în timpul dineului. Nici măcar

uimitoarea atitudine a regelui Spaniei nu reușește să-i înveselească pe cei prezenți ; el a cerut să i se pună în față trei carafe cu apă : apă de la gheață, apă caldă și apă la temperatura camerei și dozează în chip savant și minuțios acest amestec înainte de a-l găsi pe placul lui. În această seară, în afară de apa lui, îl mai preocupă ceva : scumpul său Godoy este așezat la o masă de serviciu. El nu-și regăsește calmul decît atunci cînd prințul Păcii este instalat nu departe de el. Regele poate mînca atunci cu poftă. Este auzit spunînd soției sale :

— Luiza, mai ia din felul acesta, e foarte bun.

Descendenții lui Ludovic al XIV-lea sînt acum la discreția lui Napoleon.

În aceeași zi de 30 aprilie, împăratul îi scrie lui Murat : „E necesar ca în două zile să descurc aceste treburi". Două zile mai tîrziu, în adevăr, Carol al IV-lea adresează fiului său o scrisoare, comunicîndu-i că crimele sale îl împiedică să-i urmeze la tron și că „Spania n-ar mai putea fi salvată decît de împărat". Ca urmare, la 2 mai, Napoleon îi pune marelui-duce de Berg această problemă extraordinară : „Îl desemnez pe regele Neapolului să domnească la Madrid. Vreau să vă dau regatul Neapolului sau pe cel al Portugaliei. Răspundeți-mi imediat ce părere aveți, căci problema trebuie rezolvată în decurs de o zi".

Murat răspunde :

„Torente de lacrimi curg din ochii mei cînd vă răspund. Ați arătat cît de bine cunoașteți inima mea cînd maiestatea-voastră a gîndit că vă voi cere să rămîn alături de voi, sire. Da, v-o cer, da, vă implor... Obișnuit fiind cu favorurile voastre, deprins să vă văd în fiecare zi, să vă admir, să vă ador, să primesc de la maiestatea-voastră totul, cum aș putea vreodată singur, lăsat de capul meu, să îndeplinesc îndatoriri atît de vaste, atît de sacre ? Mă consider incapabil de aceasta. Vă implor, lăsați-mă lîngă maiestatea-voastră. Puterea nu face întotdeauna fericirea ; fericirea nu se află decît în afecțiune. Eu o găsesc lîngă maiestatea-voastră !"

Murat va refuza oare ? Nu, a crede aceasta ar însemna să nu-l cunoști bine. El adaugă foarte repede :

„Sire, după ce am exprimat maiestății-voastre durerea și dorințele mele, trebuie să mă resemnez. Mă pun la ordinele voastre. Totuși, făcînd uz de permisiunea ce mi-o

dați de a alege între Portugalia și Neapole, n-aș putea ezita : dau preferință ținutului unde am mai comandat și unde voi putea sluji în chip mai util pe maiestatea-voastră ; prefer Neapole și trebuie să aduc la cunoștința maiestății-voastre că nu voi accepta cu nici un preț coroana Portugaliei".

Iată deci regatul Neapolului căpătuit ! Cu Lisabona, se va vedea mai tîrziu ! Dar, temîndu-se ca fratele său să nu se supere că e obligat să schimbe Neapole pe Madrid, împăratul îi laudă lui Joseph cadoul spaniol : „Nu e tot una cu regatul Neapolului : unsprezece milioane de locuitori, peste o sută cincizeci de milioane venituri, fără a mai socoti imensele venituri și posesiunea tuturor Americilor. Este, de altfel, o coroană care te situează la Madrid, la trei zile de Franța, acoperind total una din frontierele ei".

Joseph se înclină, ca și marele-duce de Berg. Așa cum va remarca Chateaubriand : „Împăratul a îndesat cu o singură mișcare aceste coroane pe capetele celor doi proaspeți regi, iar ei au plecat fiecare la locul său, ca doi recruți ce și-au schimbat între ei chipiurile".

Totuși, la 2 mai, ziua cînd Napoleon a făcut acest schimb de regi, Carol al IV-lea încă nu abdicase. Lucrul va fi înfăptuit la 5 mai. În acea zi, regele Spaniei îi va ceda statele sale lui Napoleon, cu singura condiție „de a respecta integritatea teritorială a regatului și de a nu tolera pe cuprinsul lui altă religie decît cea catolică". În schimb, Carol și Maria-Luiza vor primi Compiègne, Chambord și șase milioane de franci anual. Singur Ferdinand continuă să reziste și, în mod legal, se poate considera încă rege al tuturor Spaniilor.

Deodată, tot la 5 mai, sosește la Bayonne știrea sîngeroasei insurecții madrilene de la 2 mai — faimosul *dos de mayo* —, viguros înăbușită de mamelucii lui Murat, care au intrat cu caii în mulțime la *Puerta del Sol*, dînd prilej în acea zi spaniolilor să se creadă din nou în epoca luptei contra maurilor ! Evenimentul îi va permite lui Napoleon să joace cu abilitate ultimul act al dramaticei capcane de la Bayonne. De fapt, Ferdinand nu are nici un amestec în dezlănțuirea insurecției — pricinuită de plecarea Infanților sau, mai bine zis, de răpirea lor —, dar împăratului i se oferă astfel un bun pretext ! El a primit știrea revoltei în timpul unei plimbări călare și a galopat de în-

dată spre Bayonne. După ce l-a chemat pe prințul Asturiilor la tatăl lui, Napoleon îl acuză că ar fi aţiţat revolta. Carol al IV-lea aprobă.

— A curs — urlă el — sîngele supuşilor mei şi cel al soldaţilor marelui meu prieten Napoleon ! Nu eşti străin de acest măcel !

Regina, ca o furie, îşi insultă apoi copios fiul, îl tratează de bastard şi cere „să fie dus la eşafod". Napoleon nu pretinde chiar atît :

— Dacă pînă la miezul nopţii — îi declară lui „Ferdinand al VII-lea" — nu-l recunoaşteţi pe tatăl vostru ca rege legitim şi nu faceţi cunoscut acest lucru la Madrid, vă voi trata ca pe un rebel.

Ferdinand, înspăimîntat, cedează în sfîrşit. Nu mai este decît un prizonier ce va pleca să trăiască îndărătul gratiilor aurite ale castelului din Valençay, cu Talleyrand ca temnicer.

— O veţi putea aduce acolo pe doamna de Talleyrand împreună cu patru sau cinci doamne — îi recomandă Napoleon vicemarelui-elector al său. — Dacă prinţul Asturiilor s-ar ataşa de vreo femeie frumoasă, n-aş vedea în aceasta nici un inconvenient.

Cît despre Carol al IV-lea, Maria-Luiza şi inevitabilul Godoy, aceştia se instalează cîteştrei la Compiègne, apoi la Marsilia şi, în sfîrşit, la Roma.

Napoleon încă nu-şi dă seama că treaba a fost rău pornită. El consideră chestiunea ca fiind încheiată şi rămîne la Marracq. După ce cortina a căzut asupra tragicelor zile de la Bayonne, este de o încîntătoare bună dispoziţie şi, împreună cu Josefina, se zbenguie ca un tînăr însurăţel. Împăratul face băi de mare. Fiecare dintre acestea este obligatoriu însoţită de „o recunoaştere acvatică pentru a preîntîmpina vreo surpriză a englezilor". Tot timpul cît Napoleon se bălăceşte, un detaşament de cavalerie din gardă „cercetează marea, înaintînd în larg atît de departe cît e posibil fără prea mult pericol". Revenit pe plajă, împăratul aleargă după soţia sa, o împinge în valuri şi-i ia papucii, aruncîndu-i departe. Josefina rîde fericită... şi are impresia că se vede iarăşi în epoca Consulatului.

La 7 iunie, Napoleon îl primeşte pe noul rege al Spaniei, care, cu toată seriozitatea, se va proclama *„Don*

José primero, prin graţia lui Dumnezeu rege al Castiliei, al Aragonului, al celor Două Sicilii, al Ierusalimului şi al Navarrei..." Joseph nu uită să amintească suveranitatea sa asupra insulelor Canare, asupra Indiilor Orientale şi Occidentale şi, continuînd în acelaşi sens, se intitulează şi „arhiduce al Austriei, duce de Burgundia, de Brabant, de Milano şi conte de Habsburg"... În sfîrşit, el găseşte foarte firesc să primească din partea predecesorului său Ferdinand aceste rînduri de felicitare : „Rog pe maiestatea-voastră catolică să primească jurămîntul pe care i-l datorez, precum şi pe cel al spaniolilor ce se află cu mine". Lipsa de demnitate a predecesorului nu-şi găseşte egal decît în inconştienţa succesorului...

La fel de inconsecvent, Murat, cîteva săptămîni mai tîrziu, va putea scrie şi el : „Joachim-Napoleon, prin graţia lui Dumnezeu şi prin Constituţia statului rege al celor Două Sicilii, mare amiral al imperiului, către preaînaltul, preaexcelentul, preaputernicul şi preamărinimosul principe Napoleon, prin graţia lui Dumnezeu împărat al francezilor, rege al Italiei, protector al Confederaţiei Rinului, preascumpul şi iubitul nostru frate, cumnat, aliat şi confederat".

— Ia te uită, au să încarce atîta măgarul, încît se va prăbuşi sub samar, va exclama mama sa, umila ţărancă Jeanne Loubières, soţia cîrciumarului Murat. Exclamaţie ce poate fi considerată ca un fel de corespondent al faimosului *pourvou qué ça doure* al doamnei mame...

În acest timp, o sută douăzeci de deputaţi trebuie să se reunească la Bayonne pentru a-l proclama rege al tuturor Spaniilor pe *don José primero*. Or, optzeci de reprezentanţi lipsesc la apel. E însă prea puţin pentru a-l descuraja pe împărat ! El se şi gîndeşte că prin Spania ar putea trece în Maroc, şi de acolo să ocupe Algeria şi Tunisia. Nici nu bănuieşte că, pentru preoţii spanioli, Buonaparte este omul revoluţiei, anticrist în persoană, cel care a cutezat să se atingă de suveranii lor, adică de zeii lor. De îndată ce se află amănunte privitoare la capcana de la Bayonne, toată Spania ia foc.

Cîtuşi de puţin neliniştit, împăratul îi explică ţarului cu placiditate : „Trimit maiestăţii-voastre Constituţia pe care a dat-o Junta spaniolă. Dezordinele din această ţară ajunseseră la un grad greu de imaginat. Silit să mă ames-

tec în afacerile sale, am ajuns, prin *forța irezistibilă* a evenimentelor, la un sistem care, asigurînd fericirea Spaniei, asigură, totodată, liniștea statelor mele... Am motive să fiu satisfăcut de toate persoanele cu ranguri, avere sau educație. Numai călugării, care ocupă jumătate din teritoriu, prevăzînd în noua ordine a lucrurilor curmarea abuzurilor, agită țara".

Agitație ! Numai niște călugări !... Zeci și zeci de mii de oameni se vor revolta la strigătul de : *Moarte necredincioșilor !* Și acesta va fi cel mai cumplit dintre războaie ! Pentru prima oară, foștii soldați ai revoluției vor trebui să lupte nu contra regilor, ci împotriva unui popor care-și apără libertatea hăituindu-i pe cotropitori la cotiturile drumurilor și masacrîndu-i nu numai cu furie, ci și cu cruzimea cea mai feroce.

Napoleon încă se mai încăpățînează și trimite dincolo de Pirinei întăriri ce-i vor permite lui Joseph, după bătălia de la Medina de Rioseco, să intre — la 20 iulie — în capitala sa. Două zile mai tîrziu va exploda ca o bombă știrea faimoasei capitulări de la Baylen a generalului Dupont : 17 242 de oameni insuficient de oțeliți, sufocați de căldură, însetați, supraîncărcați de prăzi, sînt făcuți prizonieri de cei 30 000 de soldați din armata lui Castanos.

Predarea este îngrozitoare : în sunetele muzicii spaniole, învinșii ies din bivuacuri cu drapelele fîlfîind în vînt, în bătaia tobelor, cu tunurile în fruntea fiecărui batalion, și defilează în perfectă ordine, prezentînd arma ca la război, între cele două șiruri ale armatei spaniole. Fiecare soldat vine să-și depună armele, fiecare vînător își predă calul. „Scrîșnesc și acum din dinți de turbare — va spune căpitanul Tascher. — Îmi înghit lacrimile de rușine și de furie. Aud și acum, voi auzi toată viața mea această muzică odioasă, care mă face să tresar cu fiecare notă a ei ! Voi avea mereu în fața ochilor bucuria aceea insultătoare și îmi vor răsuna în urechi strigătele ucigașe ale țăranilor, care-și făceau semne arătînd că așteaptă ca în curînd să ne înfigă cuțitele în beregată". Această soartă va fi rezervată soldaților lui Joseph. Ei, învinșii de la Baylen, vor pleca să moară pe pontoanele de la Cadix și pe insula Cabrera, în timp ce generalii se vor putea întoarce la Toulon cu bagajele lor. „Cîntărită cu balanța

rațiunii — vor spune învingătorii —, victoria noastră e de domeniul miracolului". Acest eveniment, ale cărui repercusiuni sînt infinite, va preceda cu puțin capitularea lui Junot la Cintra — la 30 august — în fața armatei engleze comandate de un nou venit : sir Arthur Wellesley, viitorul duce de Wellington...

Împăratul află la Bordeaux vestea catastrofei și mînia lui este nemăsurată.

— E o ticăloșie ! — strigă el.

Cîteva zile mai tîrziu, cu prilejul unei treceri în revistă, văzîndu-l pe generalul Legendre, șef de stat-major al nefericitului învins de la Baylen, se va arunca literalmente asupra lui. „Cu chipul contractat și privirea cumplită, cu o expresie amenințătoare în cel mai înalt grad și cu glasul tunător, așa încît fiecare din ofițerii și soldații prezenți să-l poată vedea și auzi...", va striga :

— Cum de îndrăzniți să vă mai arătați, cînd vestea rușinii voastre s-a răspîndit pretutindeni, cînd dezonoarea voastră e înscrisă pe fruntea tuturor bravilor ? Da, ai noștri au roșit din pricina voastră pînă în îndepărtata Rusie, și Franța va roși și mai mult atunci cînd, prin procedura Înaltei Curți, i se va aduce la cunoștință capitularea voastră. Unde s-a mai văzut o armată capitulînd pe un cîmp de bătălie ? Capitulezi într-o fortăreață, cînd ai epuizat toate resursele și ai făcut uz de toate mijloacele de rezistență, cînd, după ce dușmanul a reușit să pătrundă, ți-ai primit nenorocirea cu demnitate, ținîndu-i piept și respingînd trei asalturi, cînd nu-ți mai rămîne nici un mijloc de a rezista, nici o speranță de a primi ajutor... Dar pe un cîmp de luptă, soldatul se bate, domnule, iar cînd capitulează în loc de a se bate, merită să fie împușcat. Războiul are riscurile lui, poți fi și învins. Poți fi făcut prizonier. Mîine mi s-ar putea întîmpla și mie. Francisc I a fost făcut prizonier și a suportat întîmplarea cu cinste, dar, dacă eu aș cădea vreodată prizonier, aceasta nu s-ar întîmpla decît după ce m-ar bate cu patul puștii.

— Voiam să salvăm artileria, va încerca să explice Legendre.

— Nu artileria voiați s-o salvați ! — va exclama împăratul —, ci furgoanele, adică ce-ați adunat din jafuri.

Credeți că mai puteți înșela pe cineva ? Dacă n-ați fi ținut la aurul murdar cu care vă erau încărcate furgoanele mai mult decît la onoare, ați fi înțeles care vă era datoria ; dar voi n-ați mai fost nici francezi, nici generali, n-ați mai fost decît niște hoți și niște trădători.

În sfîrșit, înainte de a pleca, el va mai spune :

— De aceea, ca supus, ceea ce ați săvîrșit capitulînd este o crimă ; ca general, este o stupiditate ! Ca soldat, este o lașitate ; ca francez, este cel dintîi ultragiu pîngăritor adus celei mai nobile dintre glorii !

Napoleon a părăsit Bordeaux-ul și își petrece noaptea la Fontenay-le-Comte, cînd un curier îi aduce vestea că insurecția triumfă pretutindeni dincolo de Pirinei și că Joseph se pregătește să abdice. De furie, împăratul sparge un lighean mare de faianță ce i se adusese pentru a face o baie de picioare. A doua zi după Baylen, într-adevăr, *don José primero* a trebuit să-și abandoneze capitala împreună cu soldații săi. Apoi, capitularea lui Junot l-a obligat să se apropie de Pirinei ! Ducele d'Abrantès se îndreaptă atît de rapid spre frontieră, încît Napoleon îi va putea scrie la 16 august : „Armata parcă ar fi comandată de inspectori ai poștelor, nu de generali. Cum poți evacua Spania fără nici o rațiune, fără a ști măcar ce face inamicul ?“

Rușinea îl face pe împărat să se sufoce :

— Am o pată aici, îi declară Josefinei arătînd spre reverul hainei.

Cumplita aventură a început. Între Napoleon și fratele său Joseph au fost schimbate scrisori, care rezumă bine situația :

„Sire, nu sînt înspăimîntat de situația mea, dar este unică în istorie : nu am aici nici măcar un singur partizan“.

„Aveți un mare număr de partizani în Spania, dar sînt intimidați. Sînt toți oamenii cinstiți. Nu trebuie să vi se pară ceva extraordinar să vă cuceriți regatul. Filip al V-lea și Henric al IV-lea au fost și ei nevoiți să și-l cucerească pe al lor“.

„Nu, sire, greșiți, oamenii cinstiți nu sînt de partea mea, după cum nu sînt nici ticăloșii. Gloria voastră va

eșua în Spania. Mormîntul meu va învedera neputința voastră..."

Joseph, rege filozof, după cum s-a spus, prevedea pe atunci viitorul cu mult mai clar decît Napoleon. „Forța irezistibilă a evenimentelor" avea să-l ducă pe împărat pînă la prăpastie.

10

SPANIA SAU „NODUL FATAL“

CEA MAI MARE GREȘEALĂ PE CARE AM FĂCUT-O ESTE EXPEDIȚIA DIN SPANIA.

Napoleon

— Sinteți prea tînăr, domnule, pentru a reprezenta cea mai bătrînă monarhie din Europa !

Cu aceste cuvinte îl primise Napoleon pe Metternich, numit, în 1806, la treizeci și trei de ani, ambasador la Paris.

— Sire — a răspuns noul diplomat înclinîndu-se —, vîrsta mea este aceea pe care o avea maiestatea-voastră la Austerlitz.

În gura unui austriac — învinsul de ieri —, acest compliment era o culme a lingușelii.

După trei ani de ambasadă și a doua zi după rușinea de la Baylen, Metternich vede situația cu limpezime : căderea lui Napoleon este inevitabilă. De aceea, împăratul Francisc, cu speranța în suflet, crede că a sosit momentul să-și pună imperiul pe picior de război. Napoleon nu întîrzie să afle aceasta :

— Austria se înarmează și devine insolentă ! — exclamă el.

Înapoindu-se la Paris, îl întreabă pe Metternich la 14 august :

— Dar cine vă atacă, pentru a vă gîndi să vă apărați ?

Cu multă clarviziune, ambasadorul își sfătuiește atunci stăpînul să fie prudent. A ataca — sau a sili „Molohul" să atace — este, după părerea lui, prematur. Ca atare, încă la 23 august, Metternich îi declară lui Napoleon că Francisc de Austria, dezolat la gîndul de a-i fi displăcut, își dezarmează trupele și că îi va face plăcere să-l recunoască pe *don José primero* ca rege al Spaniei. Metternich nu precupețește cuvintele liniștitoare. Napoleon poate fi liniștit : între cei doi împărați nu poate fi vorba decît de o „sfadă de îndrăgostiți". Într-o bună zi, Napoleon îl va numi pe viitorul cancelar „jongler diplomatic" ; acum se preface că îi dă crezare :

— Consider deci totul terminat, conchide el.

Nu are nevoie, în adevăr, decît de opt luni de răgaz, opt luni care, cel puțin așa crede el, trebuie să-i îngăduie să-l înscăuneze din nou pe Joseph pe tronul Spaniei.

Împăratul are impresia că „flirtul" său cu țarul începe să se cam răcească. Înflăcărarea aproape amoroasă de la Tilsit se va stinge deja ? Desigur, Alexandru, de îndată ce a primit știrea despre capitularea de la Baylen, i-a declarat lui Caulaincourt : „Napoleon mă va întîlni în împrejurări dificile", dar aceasta nu-l va opri ca prin Kurakin, ambasadorul său la Viena, să dea Habsburgilor acest sfat :

— Lucrul cel mai înțelept pentru Austria mi se pare că ar fi să rămînă spectatoare liniștită a luptei pe care Napoleon o va susține în Spania. Va avea timp destul să ia, după aceea, atitudinea pe care i-o vor sugera împrejurările.

Sfîrșitul acestei declarații demonstra dublul joc al țarului. Pentru moment trebuia adormita vigilența împăratului francezilor... ce va fi mai departe, avea să se vadă mai tîrziu ! Și Alexandru nici nu dorea altceva — în timp ce prietenul său de la Tilsit se afla într-o situație mai delicată — decît să ia „atitudinea" sugerată de „împrejurări".

Napoleon, simțind vag răceala „tînărului și bunului împărat" și vrînd să-și păstreze toată libertatea de acțiune

dincolo de Pirinei, propune o întîlnire, pe care Alexandru se grăbește s-o accepte. În ceea ce-l privește, el dorește să obțină din partea Franței o semnătură în alb pentru a avea mînă liberă în direcția provinciilor dunărene. În schimb, el va aproba cucerirea Spaniei.

Locul întrevederii este ales : Erfurt, pe malurile rîului Gera, nu departe de Weimar, chiar în inima Germaniei. Vor mai fi convocați acolo, pentru sfîrșitul lunii septembrie 1808, și regii Bavariei, Saxoniei, Württembergului, precum și prinții Confederației Rinului.

— Vreau — anunță Napoleon — ca, înainte de a începe, împăratul Alexandru să fie uluit de strălucirea puterii mele !

Îndată, întreaga curte de la Tuilerii se agită. „Fiecare — ne spune Talleyrand — se zbate să fie acolo". Caulaincourt, bineînțeles, nu va lipsi, iar împăratul îi vorbește despre „părerile sincere pe care ar dori să le audă de la împăratul Alexandru, ca un sfat prietenesc, ca o dovadă de interes, cu privire la oportunitatea pentru el a unei noi căsătorii, la *necesitatea* de a avea copii, pentru a-și *consolida* opera și a-și întemeia dinastia..."

Caulaincourt, care nutrește pentru Josefina o infinită prietenie — tatăl său fusese cît pe ce s-o ia în căsătorie pe prea vesela văduvă a domnului de Beauharnais —, nu se poate abține să nu-și manifeste tristețea.

— Vreau să văd — explică Napoleon — dacă Alexandru îmi este cu adevărat prieten, dacă-l interesează cu adevărat fericirea Franței, căci eu o iubesc pe Josefina. Niciodată nu voi fi mai fericit. Dar astfel vom cunoaște opinia suveranilor asupra acestui act, care va fi pentru mine un sacrificiu. Familia mea, Talleyrand, Fouché, toți oamenii de stat mi-o cer în numele Franței. De fapt, un fiu v-ar oferi mult mai multă stabilitate decît frații mei, care nu sînt iubiți și care sînt destul de puțin capabili. L-ați vrea poate pe Eugen ? Adopțiunile nu sînt o bază bună pentru dinastiile noi.

Napoleon se gîndește la un moment dat să-i ceară lui Alexandru mîna surorii sale, marea-ducesă Caterina, și îl trimite pe Talleyrand la țar ca să pregătească întrevederea.

— Dragul meu Talleyrand — îi spune el —, trebuie să fiți la Erfurt cu o zi sau două înaintea noastră... îl cu-

noașteți bine pe împăratul Alexandru și îi veți vorbi folosind limbajul potrivit.

Să vedem deci ce limbaj consideră domnul prinț de Benevento *potrivit* cu interesele stăpînului său, acum, cînd propriile sale interese nu mai coincid cu cele ale lui Napoleon.

— Sire — îi va spune Talleyrand țarului —, ce căutați aici ? Maiestății-voastre îi este dat să salveze Europa, și nu veți reuși decît ținîndu-i piept lui Napoleon. Poporul francez este civilizat, dar suveranul său nu este civilizat. Suveranul Rusiei este civilizat, dar poporul său nu este civilizat. De aceea, suveranul Rusiei trebuie să fie aliatul poporului francez. Rinul, Alpii, Pirineii sînt cuceririle Franței. Celelalte sînt cuceririle împăratului. Franța nu ține la ele !

Și era abia în toamna anului 1808 !

Domnul de Talleyrand este ferm hotărît să-și trădeze stăpînul. Dintre toate greșelile ireparabile săvîrșite în ultimele douăsprezece luni — de la crearea regatului Westfaliei în cap cu Jérôme, acest fermecător și amuzant rege de operetă, de la numirea la comandamentul din Lisabona a incapabilului Junot, un personaj de o bolnăvicioasă exaltare, de la ocuparea Romei, de la capcana întinsă la Bayonne, urmată de ridicolul cadril de regi la Madrid și la Neapole —, trimiterea lui Talleyrand la Erfurt ca mandatar diplomatic este, de bună seamă, greșeala ce va apăsa cel mai greu asupra viitorului imperiului.

Ascultîndu-l pe ministrul lui Napoleon dezvăluindu-i gîndurile sale cele mai ascunse, Alexandru tresare plin de speranță.

Și aceasta nu este totul ! Prințul de Benevento îl face apoi pe țar să înțeleagă limpede că, departe de a calma Austria, el trebuie, dimpotrivă, să împingă Viena să se înarmeze, pentru ca Alexandru să poată avea la un moment dat alături de el un aliat puternic, care-i va permite să învingă pe cel ce a perturbat Europa.

Încă de la primele convorbiri, Napoleon este mirat că nu-l mai găsește pe prietenul său țarul „la fel de înțelegător" ca la Tilsit.

— A devenit neîncrezător, îi mărturisește el lui Caulaincourt.

Trecuse pe acolo Talleyrand !

Între două convorbiri, stăpînii Europei, ca și la Tilsit, se plimbă prin oraș. La 7 octombrie, Napoleon vizitează împreună cu țarul cîmpul de bătălie de la Jena — pelerinaj care trebuie să-i fi făcut plăcere regelui Prusiei... Pe malul rîului Saale se aud din nou împușcături, dar de astă dată are loc doar un măcel cinegetic. A doua zi, Napoleon îi scrie Josefinei : „Am vînat pe cîmpul de bătălie de la Jena. Am dejunat în locul unde odinioară îmi petrecusem noaptea în bivuac. Am fost la balul din Weimar. Împăratul Alexandru dansează, eu nu. Patruzeci de ani sînt patruzeci de ani".

Într-o zi, Alexandru, trecînd călare peste un șanț, scapă sabia. Tînărul paj Victor Oudinot o ridică.

— Păstrează această armă și s-o aduci la mine, ordonă Napoleon.

Țarul, surprins, nu intervine.

Întors la palatul său, Napoleon îi spune lui Constant :

— Păstrează această sabie a lui Alexandru și dă-i lui Oudinot una dintr-ale mele.

Apoi, adresîndu-se pajului :

— Du această armă fratelui meu împăratul Rusiei și roagă-l în numele meu să consimtă la schimbul armelor noastre.

Oudinot se duce la țar, care îi mulțumește și pare emoționat. Marele-duce Constantin, care e de față, exclamă :

— Să știți, domnule Oudinot, că dacă augustul dumneavoastră stăpîn mi-ar fi dat una din săbiile sale, nu m-aș fi despărțit de ea nici în somn.

„Cînd i-am raportat aceste cuvinte lui Napoleon — va relata Oudinot —, el mi-a poruncit să-i duc imediat marelui-duce o sabie, care a fost primită cu exclamații de bucurie, deși nu era întru totul identică cu cea pe care o purta de obicei împăratul".

Aparent, domnește înțelegerea. Mulțimea regilor și prinților se înghesuie pentru „a fi aproape de cel care împarte totul : tronuri, mizerii, temeri, speranțe..." Un parter de regi și de prinți...

— O platbandă, precizează cineva.

Vulturul planează și îi interpelează pe suverani : Rege al Bavariei ! Rege al Saxoniei ! Rege al Württembergului ! Se afirmă că ar fi ajuns chiar să spună : „Tăceți din gură,

rege al Bavariei, uitați-vă la om înainte de a vă ocupa de strămoșii lui !"

Se poate citi în instrucțiunile sale către mareșalul Oudinot, guvernator la Erfurt : „Pentru regi, zece soldați din gardă și nici un om călare !" Călăreții sînt, într-adevăr, rezervați celor doi împărați... Totul e prevăzut ! Un tambur-major din garda imperială ordonă oamenilor săi pe tonul cel mai serios :

— Un singur răpăit : *e doar un rege !*

Într-o seară, avînd la dreapta sa pe țar, pe regele Westfaliei și pe cel al Württembergului, iar la stînga pe regele Saxoniei și pe cel al Bavariei, Napoleon îl aude pe prințul-primat vorbind despre Bula de Aur, pe care o datează „din 1409". Îndată, Napoleon îl corectează pe arhiepiscop :

— A fost promulgată în 1356, sub domnia împăratului Carol al IV-lea.

— E adevărat, sire, am greșit. Dar cum se face că maiestatea-voastră știe atît de bine aceste lucruri ?

— Cînd eram un simplu locotenent secund de artilerie...

Se poate bănui ce efect produce această frază. Iar împăratul continuă :

— Pe vremea cînd aveam *onoarea* de a fi un simplu locotenent secund de artilerie, am rămas trei ani în garnizoană la Valence. Nu-mi plăcea viața mondenă și trăiam foarte retras. Printr-o fericită întîmplare, locuiam în apropierea unui librar instruit și deosebit de amabil... Am citit și am răscitit toate cărțile lui și n-am uitat nimic !

Ca un bun impresar, el a convocat capetele de afiș de la Comédie-Française și pe cei mai mari ași ai bucătăriei franceze. Toată lumea se crede pe scenă, chiar și Alexandru, care — la teatrul din Erfurt — se ridică și îi strînge mîna vecinului său Napoleon cînd îl aude pe Talma exclamînd în *Oedip :*

Prietenia unui om mare este un dar al zeilor.

Trebuie adăugat și aparte-ul țarului, rostit pe cînd se întorcea la domiciliul său :

— Bonaparte mă ia drept un prost ; cine rîde la urmă rîde mai bine.

Goethe — prezent și el la Erfurt — a fost convocat

într-o zi la orele unsprezece, și trebuie să-l lăsăm să relateze scena : „Împăratul își ia dejunul, așezat la o masă mare, rotundă. În dreapta lui, la cîțiva pași depărtare de masă, Talleyrand stă în picioare. În stînga lui, foarte aproape de el, Daru, cu care se întreține asupra contribuțiilor ce trebuie strînse. Împăratul îmi face semn să mă apropii. Rămîn în picioare în fața lui, la distanța cuvenită. După ce m-a privit cu atenție, îmi spune :

— Sînteți un om.

Mă înclin. El mă întreabă :

— Ce vîrstă aveți ?

— Șaizeci de ani.

— Vă țineți bine. Ați scris tragedii ?

Răspund ceea ce este neapărat necesar.

Ia cuvîntul Daru... Vorbește despre mine așa cum ar fi putut vorbi și criticii cei mai favorabili din Berlin, cel puțin recunoșteam în cuvintele lui ideile și modul lor de a gîndi. Adaugă că am tradus opere franceze, și în special *Mahomet* al lui Voltaire. Împăratul remarcă :

— Nu e o piesă bună.

Și arată într-un mod foarte amănunțit în ce măsură se potrivea învingătorului lumii un portret atît de puțin favorabil.

Apoi aduse în discuție *Werther*, pe care îl studiase, pare-se, din scoarță în scoarță. După diferite considerații, toate foarte juste, el indică un pasaj și îmi spuse :

— De ce ați procedat așa ? E împotriva naturii.

Și dezvoltă acest punct de vedere cu o mare lucidițate și intrînd în multe detalii. L-am ascultat cu seninătate și i-am răspuns surîzînd, cu un aer satisfăcut :

— Nu știu dacă mi s-a mai adresat acest reproș. Îl găsesc perfect just și mărturisesc că, în acest pasaj, există ceva contrariu adevărului.

Apoi am adăugat aceste cuvinte :

— Ar trebui, poate, să aveți oarecare indulgență pentru poetul care se servește de un artificiu abil pentru a produce anumite efecte ce ar fi putut să fie obținute cu greu pe o cale mai simplă și mai naturală.

Împăratul păru satisfăcut și reveni la dramă. El făcu observații ce dovedeau o profundă capacitate de înțelegere, ca un om care studiase scena tragică cu atenția unui judecător de instrucție și care simțise bine că defectul tea-

trului francez era îndepărtarea de natură și de adevăr. Dezvoltînd această temă, el dezaprobă dramele în care fatalitatea joacă un rol important.

— Aceste piese aparțin unei epoci obscure. De altfel, ce vor să spună cu fatalitatea lor? Politica este fatalitatea...

Trebuie să remarc aici că am avut putința să admir, în cursul conversației, modul variat în care își exprima aprobarea. Rar se întîmpla să asculte rămînînd imobil. Clătina capul cu un aer gînditor sau spunea: «Da!» sau «E bine!» sau altceva...

După ce vorbea, adăuga:

— Ce spune despre asta *domnul Goet?...*"

În momentul despărțirii, împăratul desprinde de pe pieptul său Crucea Legiunii de Onoare și o prinde pe pieptul *domnului Goet,* apoi pleacă să se întîlnească cu țarul.

Convorbirile trenează... ba chiar se împotmolesc. „După opt zile — va povesti Caulaincourt —, fiecare mai sonda încă terenul, încercînd să descopere pînă unde mergeau pretențiile adversarului, fără a le putea pătrunde în întregime..."

Cei doi se observă unul pe altul.

Chestiunea Spaniei se află tot timpul ca un al treilea între cei doi interlocutori și Napoleon îi explică într-o zi lui Caulaincourt:

— Desigur, a fost acolo un concurs de împrejurări supărătoare, chiar neplăcute, dar ce importanță are aceasta pentru ruși? Ei n-au fost atît de delicați în chestiunea împărțirii și subjugării Poloniei. Spania mă ține ocupat departe de ei, chiar de lucrul ăsta au nevoie; așadar, sînt încîntați.

În cursul aceleiași convorbiri, Caulaincourt își permite să-i arate împăratului că „proiectele sale" îl înspăimîntă la fel de mult pe țar, ca și pe austrieci:

— Fiecare se crede amenințat. Teama impune tăcere statelor mici, iar Austria recurge la arme tot din pricina fricii pe care o resimte, la fel ca toată lumea.

— Dar ce proiect mi se atribuie? — întreabă Napoleon.

— Acela de a stăpîni singur, răspunde ambasadorul.

— Dar Franța este destul de mare! Ce aș putea dori?

Nu-mi sînt oare de ajuns treburile mele din Spania, războiul contra Angliei ?

— Ar fi, desigur, mai mult decît ar trebui ca să-l țină ocupat pe oricine altul decît pe maiestatea-voastră ; dar prezența trupelor voastre în Germania, hotărîrea de a vă păstra pozițiile pe Oder, totul dă de bănuit — lucru de care, în ceea ce mă privește, mărturisesc maiestății-voastre că sînt convins — că aveți alte proiecte și că ambiția voastră nu este satisfăcută.

Cum să fie potolite aceste temeri, pe care împăratul le consideră nejustificate ?

— Ce soluție vedeți, Caulaincourt ?

— Retrageți-vă trupele din Germania, sire, nu păstrați decît o poziție, ca o chezășie că vă vor fi plătite contribuțiile, și lumea va sta liniștită.

Și cum Caulaincourt dezvoltă această idee, repetînd-o de mai multe ori, Napoleon exclamă rîzînd :

— Nu vă pricepeți deloc la afaceri.

Între țar și Napoleon, punctul de fricțiune constă, pe de o parte, în problema provinciilor dunărene, pe care Alexandru dorește să le invadeze, și, pe de altă parte, în refuzul împăratului de a evacua pozițiile de pe Oder.

— Pot oare — încearcă Napoleon să-i explice țarului — să-mi părăsesc poziția din Prusia, cu alte cuvinte să slăbesc poziția mea în Germania, tocmai în momentul cînd, profitînd de dificultățile mele din Spania, Austria mă amenință ?... Nu ar fi în interesul alianței, în momentul cînd ne pregătim să întreprindem un demers atît de important pentru a aduce Anglia în situația de a cere pace, ca noi să apărem uniți, iar eu puternic în ochii inamicului nostru comun ?

Țarul ar fi preferat, totuși, să vadă Franța mai puțin înaintată în inima Europei...

— Aliatul meu, prietenul meu — continuă Napoleon — îmi poate propune oare să părăsesc singura poziție de unde pot amenința flancurile Austriei dacă mă atacă în timp ce trupele mele se află în sudul Europei, la patru sute de leghe depărtare de ea ? Ceea ce eram dispus să fac acum patru luni nu pot face azi... Șederea prelungită a unor trupe în Prusia nu poate neliniști Rusia, atunci cînd eu îmi scot toate forțele din Germania pentru a le duce în peninsulă.

Această sinceritate ar fi putut, fără doar și poate, să-l emoționeze pe Alexandru dacă Talleyrand nu și-ar fi asumat sarcina să-i deschidă ochii. Napoleon simte rezerva învinsului de la Austerlitz. El insistă :

— Aceste măsuri vă dovedesc încrederea pe care o am în voi. Aveți și voi încredere în mine și nu distrugeți prin îngrijorări neîntemeiate efectul pozitiv al înțelegerii noastre... Dacă aș evacua pozițiile de pe Oder, voi le-ați evacua pe cele dunărene. Interesul vostru este să rămîneți acolo, pentru că aveți certitudinea că vi se va ceda Valahia și Moldova. Poarta otomană, văzînd că nu trebuie să nădăjduiască la nici o intervenție din partea mea, se va grăbi să subscrie la condițiile pe care i le veți dicta...

Argumentul are oarecare greutate, dar țarului îi vine greu să se resemneze. Napoleon îl simte din ce în ce mai reticent. Într-o zi, împăratul se înfurie și își aruncă pălăria la pămînt.

— Sînteți violent, iar eu sînt încăpățînat — remarcă Alexandru, calm. — La mine, cu mînia nu cîștigi nimic. Să discutăm, să argumentăm, sau plec.

Napoleon îl reține. Dar lui Talleyrand, care rîde, probabil, pe înfundate, Napoleon îi mărturisește :

— N-am făcut nimic. L-am întors pe toate fețele, dar are spiritul îngust și n-am putut înainta nici cu un pas !

— Sire — declară Talleyrand cu aerul cel mai serios din lume —, cred că maiestatea-voastră a făcut mult de cînd sînteți aici, căci împăratul Alexandru este cu totul fermecat !

— Vă lăsați amăgit de el — constată Napoleon. — Dacă mă iubește atîta, de ce nu semnează ?

Și Caulaincourt își aude stăpînul oftînd.

— Alexandru al vostru e încăpățînat ca un catîr. Face pe surdul cînd e vorba de lucruri pe care nu vrea să le audă. Aceste afuriste afaceri spaniole mă costă scump !...

În cele din urmă, Napoleon și Alexandru cedează amîndoi și se semnează un tratat : Rusia putea să pună stăpînire pe Finlanda și pe provinciile dunărene, iar Franța era liberă să cucerească Spania ! Cît despre Austria, dacă s-ar fi arătat reticentă față de împărțire sau dacă ar fi îndrăznit să atace imperiul francez, țarul și Napoleon și-ar fi unit forțele contra ei. „Totul merge bine — îi scrie Napoleon Josefinei —, sînt mulțumit de

Alexandru. Probabil că și el de mine ! Dacă ar fi fost femeie, cred ca aș fi făcut din el amanta mea. Voi fi la tine peste puțin timp. Fii sănătoasă și să te găsesc grasă și proaspătă".

Napoleon a încercat să vorbească țarului despre o eventuală căsătorie cu marea-ducesă Caterina, dar, devenit deodată timid, nu a mai cutezat să se aventureze. Talleyrand este acela care a primit răspunsul lui Alexandru la delicata întrebare :

— Dacă n-ar fi vorba decît de mine, mi-aș da bucuros consimțămîntul ; dar nu este singurul consimțămînt ce trebuie obținut.

Desigur, Caterina îl detesta pe *Buonaparte*, totuși, pe atunci nimeni nu se sinchisea să ceară părerea fetelor cu privire la căsătoria lor — mai cu seamă cînd era vorba de o prințesă !... Dar, în primul rînd, însăși țarina mamă n-ar fi autorizat niciodată o astfel de căsătorie cu „aventurierul corsican".

La 14 octombrie, „satisfăcuți de aranjamentele realizate", dar „nemulțumiți unul de altul", cei doi împărați își iau rămas bun pe drumul spre Weimar, după ce s-au îmbrățișat în prezența statelor lor majore.

Nu aveau să se mai revadă niciodată.

Cancelarul austriac Stadion îl primește pe baronul Vincent, trimis la Erfurt ca „informator", și poate trage concluzia din convorbirile care s-au încheiat : „Dacă războiul nu intră în calculele lui Napoleon, el trebuie să intre neapărat în ale noastre".

Această mărturisire dovedește că nu trebuie căutată întotdeauna în aceeași parte persoana răspunzătoare de războaiele napoleoneene...

Cu Austria, Napoleon se va reîntîlni la Wagram, dar deocamdată trebuie repus pe tron *don José primero*. De îndată ce s-a întors, Napoleon anunță pe membrii Corpului legislativ :

— Plec peste cîteva zile ca să mă pun personal în fruntea armatei mele și, cu ajutorul lui Dumnezeu, sper să-l încoronez la Madrid pe regele Spaniei și să-mi înalț acvilele deasupra forturilor Lisabonei.

Nu puțini sînt deputații care primesc cu răceală această veste. Războiul din Spania este cît se poate de nepopu-

lar, și aceasta în toate partidele. După cum explică Barante, „diferitele opoziții s-au întîlnit într-un punct comun : cauza spaniolă, deja simpatică vechilor regaliști, inspira interes liberalilor". Cît despre soldații Marii Armate — acești soldați care aveau să-i lipsească atît de mult lui Napoleon în războaiele sale din 1809 și 1812 împotriva Austriei și Rusiei —, ei se vor bate dincolo de Pirinei fără nici un entuziasm. Aici nu mai e vorba de a-și vărsa sîngele pentru o cauză franceză, ci pentru a salva coroana incapabilului Joseph. Indisciplina își va face apariția în cursul acestei cumplite campanii, și un ofițer — colonelul de Gonneville — va auzi pe unul din oamenii săi strigînd la adresa împăratului :

— Trageți-i o dată un glonte !

„Și ei se vor acuza de lașitate pentru că n-au făcut-o".

* * *

La 29 octombrie, Napoleon părăsește Parisul, pornind spre Spania, și la 3 noiembrie își întîlnește noua armată la Bayonne. După ce au abandonat Madridul, cei cincizeci de mii de oameni aflați teoretic sub comanda lui Joseph stau, demoralizați, în campamente dincoace de Ebru. Napoleon se pregătește să li se alăture și să arunce asupra Spaniei o sută cincizeci de mii dintre cei mai buni soldați ai săi, pentru care, de altfel, echipamentul nici n-a sosit. „Am primit raportul vostru din 2 noiembrie împreună cu listele anexate — scrie împăratul adresîndu-se generalului Dejean. — Rezultă din el că voi avea la Bayonne optzeci și trei de mii de perechi de încălțăminte, o sută patruzeci de mii de cămăși, douăzeci și trei de mii de ranițe, treizeci și nouă de mii de chipiuri și un număr mare de mantale. Toate acestea sînt povești de adormit copiii. Nu am nimic, sînt gol, armata mea duce lipsă de toate, iar birourile voastre își bat joc de mine. Furnizorii sînt niște hoți care vor fi plătiți, iar eu nu voi avea nimic. În serviciul vostru de furnituri, totul merge ca vai de lume ; cei care-l conduc sînt proști și pungași. Nimeni nu a fost vreodată mai mizerabil slujit și trădat".

Toate acestea nu-l împiedică pe împărat ca, încă a doua zi, la 4 noiembrie 1808, să intre în Spania. Aceasta

e probabil ziua cînd, cu prilejul unei treceri în revistă, un sublocotenent i-a declarat că „deținea de patru ani acest grad fără să fi avut posibilitatea de a avansa"...

— Eu — i-a răspuns împăratul rîzînd — am fost șapte ani locotenent, și totuși aceasta nu a dăunat avansării mele.

La 5 noiembrie ajunge la Vitoria și îi cere fratelui său să nu se miște de acolo pînă cînd Madridul nu-i va fi smuls „acelei canalii lăudăroase", care nu avea altă vină decît fidelitatea față de monarhia sa legitimă... Lecția primită — fuga pe rupte ce urmase înfrîngerii de la Baylen — nu prea l-a învățat minte pe Joseph. Ei își închipuie că e un mare războinic... și nu mai vorbește de „mormîntul" său !

— Nu sînt mulțumit de rege — îi declară împăratul lui Roederer. — Nu mi-a plăcut cum l-am găsit. Vrea să fie lingușit. A devenit un rege în toată regula... Joseph își închipuie că cineva poate fi general atunci cînd i se năzare să vrea acest lucru. El vorbește mereu de șarlatania necesară unui comandant. Fără îndoială, un comandant trebuie să posede o doză de șarlatanie, dar îi sînt absolut necesare și unele talente care îi lipsesc regelui : privirea de ansamblu, hotărîrea.

Roederer știe să-l tragă de limbă pe Napoleon, iar împăratul îi mărturisește :

— Eu îmi știu întotdeauna poziția, am întotdeauna situațiile în fața ochilor. Cunosc în orice moment poziția trupelor mele. Îmi place tragedia, dar, dacă aș avea toate tragediile din lume deoparte și niște rapoarte operative de cealaltă parte, n-aș lăsa nici un rînd din aceste rapoarte operative fără să-l citesc cu atenție. Astă seară am să le găsesc în camera mea și n-am să mă culc pînă nu le citesc... Generalii nu-și asumă răspunderea unor ordine în care nu au încredere : astfel de ordine sînt prost executate. Alexandru mi-a spus adesea : „Simt că eu nu sînt împărat ca maiestatea-voastră pentru că depind de generalii mei..." Eu am o singură pasiune, o singură iubită : Franța, și mă culc cu ea. Franța nu m-a înșelat niciodată, nu-mi precupețește sîngele și comorile ei. Dacă am nevoie de cinci sute de mii de oameni, ea mi-i dă. Vreau ca și frații mei să fie la fel ca mine. Spania trebuie să fie fran-

ceză, iar dacă la un moment dat voi socoti cu cale să alipesc Franței cîteva provincii spaniole, o voi face.

În ziua aceea, împăratul se gîndește să nu-și mai repună fratele pe tron, acest tron pe care trebuie mai întîi să-l recucerească. În cîteva zile, urmîndu-și tactica, Napoleon nimicește aripa stîngă anglo-spaniolă comandată de Blake, distruge aripa dreaptă inamică condusă de Palafox, apoi înaintează asupra centrului, adică spre Burgos, unde operează marchizul de Belveder în fruntea armatei din Estramadura. Bassières, Mouton și Lasalle efectuează străpungerea, și spaniolii fug spre Madrid.

Trupele franceze pornesc în urmărirea lor prin sălbaticul masiv Sierra de Guadarrama, care se înalță ca o barieră în calea lor. Îl străbate un singur drum, care duce prin pasul Somosierra. Dar trecătoarea, mai puțin prăpăstioasă decît a descris-o Ségur, este puternic păzită de trupele inamice, comandate de Benito San Juan. Trecerea defileului pare imposibilă.

— Nu cunosc acest cuvînt ! — protestează împăratul, care se află în această clipă pe podul de peste rîul Durabu.

Și îl trimite pe unul dintre ofițerii săi de ordonanță, Philippe de Ségur, la Korjietulski, comandantul escadronului polonez, oprit în fața defileului.

— Domnule comandant — îl anunță viitorul general de Ségur —, împăratul ne ordonă să atacăm imediat.

Colonelul Piré din vînătorii de gardă exclamă :

— E cu neputință !

— I s-a spus împăratului, dar nu crede !

— Ei bine — răspunde Piré —, uită-te și dumneata și vezi dacă diavolul, care zice-se e obișnuit cu focul, ar putea să treacă pe aici...

Colonelul îi arată ofițerului de ordonanță drumul ce urcă prin amfiteatrul mărginit de „grămezi de stînci". Pe culme se zărește o redută înzestrată cu șaisprezece tunuri, în timp ce douăzeci de batalioane sînt desfășurate în semicerc în jurul culmii, împiedicînd trecerea defileului.

Ségur consideră, totuși, că nu se poate da înapoi : ordinul este categoric. Korjietulski se înclină. Cu săbiile scoase din teacă, cu pistoalele în mîna rămasă liberă, cu frîul între dinți..., polonezii pornesc la atac. Pe culme, armele pîrîie, din toate părțile plouă cu mitralii — o ploaie deasă, ucigătoare, necruțătoare. Polonezii fac să răsune

strigătul lor de luptă, amestecat cu strigate de durere. Doar o mînă de oameni ajung în partea de sus a defileului. Infanteria îi urmează, și în rîndurile inamicului începe debandada. Benito San Juan, vrînd să-i oprească pe fugari, este împușcat de către aceștia împreună cu ofițerii săi ! Napoleon, emoționat, se descoperă în fața soldaților din cavaleria ușoară poloneză care au supraviețuit atacului eroic :

— Sînteți cu toții demni de vechea mea gardă ; vă recunosc drept cea mai viteză cavalerie a mea !

Drumul spre Buitrago, apoi drumul spre Madrid sînt libere. Napoleon ajunge în capitală și la 3 decembrie, în cortul său, ridicat în fața porților cetății, primește din mîinile lui Thomas de Morla capitularea orașului.

Ce se va întîmpla acum cu Joseph, care a primit încuviințarea să se alăture fratelui său ? Așa cum va spune împăratul la 7 decembrie : „Nu era vorba de a reedita cazul lui Filip al V-lea, care își uitase prima naționalitate, mergînd pînă la a deveni inamicul nepotului său Ludovic al XV-lea". De aceea, în proclamația sa către spanioli, Napoleon își precizează gîndul :

— Nu refuz să cedez drepturile mele de cucerire regelui dacă cei treizeci de mii de cetățeni ai Madridului vor da exemplu provinciilor. Depinde de voi ca această Constituție să fie încă legea voastră. Dar, dacă toate eforturile mele sînt inutile și voi nu răspundeți încrederii mele, nu-mi va rămîne decît să vă tratez ca pe niște provincii cucerite și să-mi pun fratele pe alt tron. Voi pune atunci coroana Spaniei pe fruntea mea și voi ști să-i fac pe cei răi s-o respecte.

Don José primero îi propune împăratului să abdice, idee pe care Napoleon face marea greșeală de a o respinge. Mai tîrziu, el va regreta amarnic lucrul acesta :

— Era omul cel mai incapabil și exact contrarul a ceea ce ar fi fost necesar !

Și Joseph redevine rege, spre cea mai mare nenorocire a tuturora, cu excepția amatorilor de lupte cu tauri, pe care suveranul le reînființează, asistînd la ele cu o pasiune demnă de un adevărat spaniol. Plin de bunăvoință, el se duce, într-adevăr, la procesiuni cu întreg statul său major, se preface că mănîncă cu poftă *orez à la valenciana,* preparat cu prea mult ulei, care îi pro-

voacă greață. Toate acestea nu împiedică marea majoritate a poporului său să-l considere rege al Spaniei „prin grația diavolului!" sau să-l numească „sclav încoronat". Spaniolii, care au admis ca regina lor să-și afișeze legăturile cu Godoy sub ochii prea înțelegători ai lui Carol al IV-lea, nu iartă noului lor suveran faptul că-i plac femeile, care, sub pana dușmanilor lui, devin niște „prostituate ordinare". Dimpotrivă, cînd Joseph se va putea duce la Sevilla, în februarie 1809, el va redeveni popular. Nu se prea știe de ce — poate în calitatea sa de *aficionado*[1] —, el va fi adulat, asemuit cu un trimis al lui Dumnezeu, copleșit de daruri, în timp ce — așa cum ne relatează unul dintre aghiotanții săi — „preoții și călugării vin să-i sărute mîinile de dimineață pînă seara".

Dar deocamdată încă n-am ajuns acolo! Pentru moment, Napoleon hotărăște să-i alunge pe englezi din peninsulă. Venind din Portugalia, sir John Moore a trecut treizeci de mii de oameni în Spania și cinci mii de uniforme roșii au debarcat în La Coruña. Vor „să facă pe grozavii", o anunță împăratul pe Josefina, părăsind în grabă, la 22 decembrie 1808, castelul Chamartin. Pentru a-i ieși înainte inamicului ce se îndreaptă spre Madrid, pentru a-l împinge înapoi și a-l arunca în mare, Napoleon trebuie să străbată din nou Sierra...

A fost un marș cumplit.

Sosind la poalele masivului Guadarrama chiar în aceeași zi, Napoleon află că batalioanele din avangardă, bătute de viscol, orbite de ninsoare, dau înapoi. Împăratul ordonă ca toți soldații din același pluton să se țină de braț ca să nu fie doborîți de vînt. Cavaleria descalecă și trebuie să meargă în aceeași ordine. Caii urmează, ținuți de dîrlogi. Ca să dea exemplu, împăratul împarte statul major în mai multe grupe și se plasează între Lannes și Duroc. Ofițerii, „luîndu-se de braț", pornesc înainte și urcă panta muntelui, în pofida violenței vîntului înghețat, a ninsorii ce le biciuiește obrajii și a poleiului, care-i face să se poticnească la fiecare pas. Ascensiunea durează patru ore cumplite. Ajunși la jumătatea coastei, mareșalii și generalii, încălțați cu cizme înalte de cava-

[1] Pasionat al corridelor (în limba spaniolă în original). — *Nota trad.*

lerie, nu mai pot înainta... Napoleon pune atunci să fie cocoțat călare pe un tun ; statul-major procedează la fel : „Am continuat să înaintăm în acest echipaj grotesc — va povesti Marbot — și am ajuns, în sfîrșit, la mănăstirea situată pe creasta muntelui..."

Ieșind din trecătoare și lăsîndu-se să alunece la vale pe zăpada ce acoperea versantul opus, Napoleon exclamă :

— Afurisită meserie !

În zilele următoare, înaintarea în mijlocul elementelor dezlănțuite continuă — absurdă, smintită, neomenească. Împăratul grăbește pasul, suferind, pătimind ca și oamenii săi, prefăcîndu-se că nu le aude blestemele. „Bombănitorii" bodogănesc :

— Mai rău ca ocnașii !

Armata continuă să meargă înainte, urmărind să taie retragerea englezilor, care se îndreaptă în marș forțat spre coastă. În nerăbdarea lui de a-l ajunge pe inamic, Napoleon își silește oamenii să efectueze acest marș dificil în numai trei zile, tocmai în momentul cînd nopțile sînt cele mai lungi din tot anul. „Rar mi-a fost dat să fac un marș atît de greu — relatează generalul Marbot — ; o ploaie înghețată ne pătrunde pînă la piele, oamenii și caii se înfundă într-un teren mlăștinos ; nu se poate avansa decît cu cele mai mari eforturi și, cum toate punțile au fost tăiate de englezi, infanteriștii noștri sînt nevoiți să se dezbrace de cinci sau de șase ori pe zi, să-și pună armele și efectele pe cap și să intre goi-pușcă în apa înghețată a rîurilor pe care le au de străbătut. Trebuie s-o spun cu mult regret : am văzut trei bătrîni grenadieri din gardă aflați în imposibilitate de a continua acest marș penibil și care, nevrînd să rămînă în urmă, de teamă să nu fie torturați și măcelăriți de țărani, și-au zburat creierii cu propriile lor arme !"

— Sînt un soldat viteaz — declară unul dintre acești desperați —, m-ați văzut la luptă ! Nu vreau să dezertez, dar asta mă depășește.

„Și, spunînd aceste cuvinte — ne istorisește, la rîndul său, viitorul mareșal de Castellane —, el își lipește țeava puștii de tîmplă, apasă pe trăgaci cu piciorul și cade".

La 28 decembrie, împăratul galopează spre Valderas, luînd-o înaintea tuturor trupelor sale. Pichetul de cava-

lerie îl urmează cu multă greutate în galopul său îndrăcit. Mai mulți cai fără călăreți vin din urmă, ținuți de căpăstru. Napoleon este în adevăr un călăreț nenorocit, n-are nici o ținută pe cal, așa că vînătorii din escortă duc cu ei întotdeauna cinci sau șase animale de schimb și, cînd calul împăratului se prăbușește sub el, îi aduc îndată un altul, gata înșeuat.

Ajungînd la Valderas, se constată că, totuși, cavaleria engleză s-a retras. Plouă acum torențial, drumurile sînt niște mocirle îngrozitoare. Din întreaga gardă pedestră, numai o sută de oameni ajung, la căderea nopții, în Valderas.

La 2 ianuarie 1809, înainte de a ajunge la Astorga, împăratul primește numeroase vești : Austria se reînarmează de zor și răceala țarului se face simțită. Fapt și mai grav, Talleyrand și Fouché s-au împăcat. Nimănui nu-i venea să creadă ! Au fost văzuți, la 20 decembrie 1808, ținîndu-se de braț și vorbindu-și pe tonul cel mai amabil. Ce complotează ? Unii afirmă că l-ar fi auzit pe ducele de Otranto spunînd în cursul serației :

— E smintit, dă foc pretutindeni !... Trebuie s-o sfîrșim cu el !

La rîndul său, Talleyrand ar fi repetat din nou că dezaproba acest descreierat război din Spania — tocmai el, care, în mod perfid, își sfătuise stăpînul să-l pornească... Fouché, care în *Memoriile* sale pretinde că i-ar fi vorbit și el lui Napoleon despre viesparul spaniol, se gîndea, desigur, la moartea eventuală a împăratului — a acestui împărat fără moștenitor. Noul război cu Austria părea inevitabil, și se pare că Napoleon vrea să amîne mereu repudierea Josefinei ! Cei doi complici, pe care interesele îi apropiaseră, se gîndiseră oare la Murat sau la Bernadotte ca succesor al lui Napoleon ?

Împăratul, evident, nu putea cunoaște textul depeșei trimise de Metternich la Viena în 4 decembrie, dar poate că Napoleon, a cărui intuiție era extraordinară, ghicise și el ceea ce a scris viitorul cancelar curții sale în ziua aceea : „Doi oameni ocupă în Franța primul loc în opinia publică și au cea mai mare influență în acest moment : domnii de Talleyrand și Fouché. Altădată opuși ca vederi și interese, împrejurări independente de ei i-au apro-

piat ; nu mă tem să avansez că, în acest moment, scopul lor și mijloacele în vederea atingerii lui sînt identice ; ele oferă șanse de reușită pentru că sînt conforme dorințelor unei națiuni excesiv de obosite în urma unei lungi serii de eforturi, înspăimîntată de imensitatea drumului pe care vrea să i-l impună în continuare stăpînul actual al destinului ei, al unui popor la fel de puțin dispus ca și oricare altul de a susține cu prețul sîngelui și averii sale proiecte care nu mai sînt decît planuri personale ale acestui stăpîn".

Fouché și Talleyrand se gîndiseră oare încă pe atunci, la sfîrșitul anului 1808, la căderea zeului ? O cădere ce nu s-ar fi datorat acelui faimos obuz despre care se vorbea pe atunci adesea cînd împăratul era văzut expunîndu-se focului inamic și care, potrivit cuvîntului favorit al lui Napoleon, „nu fusese încă turnat".

Josefina, înzestrată și ea cu un al șaselea simț, este foarte alarmată și împăratul o liniștește la 2 ianuarie : „Văd, scumpă prietenă, că ești tristă și că vezi totul în negru. Austria nu-mi va declara război. Dacă o va face, am o sută cincizeci de mii de oameni în Germania și tot atîția pe Rin plus patru sute de mii de germani pentru a-i răspunde. Rusia nu se va despărți de mine. Cei de la Paris sînt nebuni. Totul merge bine... Voi fi la Paris deîndată ce voi considera util. Te sfătuiesc să fii atentă la strigoi. Într-o bună zi, la orele două de dimineață..."

Împăratul a hotărît în adevăr să se întoarcă urgent, lăsîndu-l pe Soult să-i urmărească pe englezi — prea moale, de altfel, căci, în loc să-i zdrobească, acesta îi va lăsa să se reîmbarce în portul La Coruña.

Cu două zile mai înainte, la 17 ianuarie 1809, Napoleon pornise în galop spre Paris. „Am fost depășit de Savary într-un galop nebun — va istorisi Thiébault, care gonește pe același drum — și de către împărat, care lovea cu un bici de poștă calul aghiotantului și dădea de zor pinteni calului său... Cu un minut în urma lor goneau Duroc și mamelucul... La aceeași distanță după ei galopa o călăuză, care se spetea căutînd să nu rămînă prea mult în urmă ; în sfîrșit, alte patru călăuze urmau cum puteau..." Cu acest echipaj, Napoleon străbate 120 km în cinci ore și în ziua de 19 sosește la Bayonne.

Împăratul lăsa în urma lui cei mai buni soldați ai săi — soldații de la Austerlitz, de la Jena și de la Friedland, care aveau să-i lipsească atît de mult la Wagram!

Nefericiții vor trăi cel mai cumplit dintre războaie. „Am văzut — va relata căpitanul François — ofițeri, soldați și chiar femei spintecate de la sex pînă la stomac și cu sînii retezați, oameni tăiați în două cu ferăstrăul, între două scînduri, alții cu organele genitale tăiate și băgate în gură; unii îngropați de vii pînă la gît, alții spînzurați de picioare în hogeaguri și cu capetele arse... Bravul general René, pe care-l cunoscusem în Egipt, șef-adjunct al statului-major general, se alăturase împreună cu soția și copilul său armatei generalului Dupont. El a fost prins în trecătorile masivului Sierra Morena și cînd, escortat de călăii săi, a ajuns la o fermă numită Cenaperos, la o jumătate de leghe depărtare de Carolina, aceștia l-au tăiat în două cu ferăstrăul în fața soției sale, după ce asistase la batjocorirea ei, apoi copilul a fost tăiat în două în fața mamei sale, care a fost, de asemenea, tăiată cu ferăstrăul, ca și soțul ei... În orășelul Manzanares,... locuitorii au pătruns în spitalul unde se aflau peste o mie două sute de bolnavi, pe care i-au ucis și i-au tăiat în bucăți (am văzut membre de-ale lor)... Un ofițer ce se afla acolo a fost dus de acești ticăloși în Plaza Major, unde, după ce i-au tăiat sprîncenele și i-au smuls unghiile, l-au tăiat cu ferăstrăul bucată cu bucată și l-au aruncat la porci. Soldații mai puțin bolnavi au fost uciși cu pietre, tăiați în bucăți și aruncați în gropile de gunoaie...“

Supraviețuitorii vor adopta și ei metodele luptei inumane.

— Ce război! — va ofta la un moment dat Lannes. — Să fii silit să ucizi atîția oameni de treabă sau chiar nebuni! Victoria e penibilă!

Dincolo de Pirinei, succesele vor face loc în curînd înfrîngerilor, iar Napoleon va constata mai tîrziu — prea tîrziu:

— Acest război nenorocit m-a pierdut; toate imprejurările în care s-au produs dezastrele mele sînt legate de acest nod fatal. Războiul acesta mi-a sporit încurcătu-

rile, mi-a divizat forțele, mi-a distrus autoritatea morală în Europa...

*

* *

La 27 ianuarie 1809, Fouché este chemat primul la Tuileriі și își îndoaie spinarea în fața mustrărilor imperiale. Totuși, Napoleon nu-l destituie : are prea multă nevoie de el și se abține să-i aplice formula sa :

— Trebuie să-i arunci în dizgrație pe cei pe care nu-i mai poți răsplăti !

A doua zi este rîndul lui Talleyrand. Cambacérès, Lebrun, Montesquiou, Decrès și Fouché asistă la scenă. Aceasta e cumplită.

După ce a declarat că miniștrii trebuie „să înceteze de a fi liberi în gîndirea și expresiile lor", Napoleon precizează că ei trebuie să se considere ca o simplă reflectare a stăpînului lor. Dacă se „îndoiesc" de el, îl trădează ! Apoi, împăratul, privindu-l fix pe Talleyrand, se ridică. Toți îl imită, iar prințul de Benevento se retrage, șchiopătînd, spre o consolă de care se sprijină. Napoleon se repede atunci asupra lui și răcnește :

— Ești un hoț, un laș, un om fără credință ; nu crezi în Dumnezeu ; ți-ai călcat o viață întreagă toate îndatoririle și ai înșelat și trădat pe toată lumea ; nu ai nimic sfînt, ai fi în stare să-ți vinzi și propriul tată. Te-am copleșit cu favoruri, și ai fi capabil să faci orice împotriva mea. Astfel, de zece luni — numai fiindcă presupui, în mod greșit, că treburile mele din Spania merg prost — ai nerușinarea să spui oricui vrea să te asculte că ai dezaprobat din primul moment tot ce am întreprins în legătură cu acest regat, cînd, de fapt, tocmai dumneata ai fost acela care mi-ai sugerat prima idee în direcția asta și m-ai împins cu perseverență !

Împăratul, foc și pară, se plimbă turbat între cămin și consola de care continua să se sprijine prințul de Benevento, „palid ca moartea", neîndrăznind să răspundă. Talleyrand pretinsese și că ar fi fost „străin" de asasinarea ducelui d'Enghien. Deodată, împăratul își amin-

teşte de mortul de la Vincennes şi uraganul porneşte din nou :

— Dar omul acela, sărmanul de el ? Cine mi-a adus la cunoştinţă locul unde se afla ? Cine m-a aţîţat să mă răfuiesc crunt cu el ? Străin de moartea ducelui d'Enghien ! Dar uiţi că m-ai sfătuit în scris să mă răfuiesc cu el ? Străin, de asemenea, de războiul din Spania ? Dar uiţi că m-ai sfătuit să reiau politica lui Ludovic al XIV-lea ? Uiţi că ai fost intermediarul tuturor negocierilor care au dus la războiul actual ? Care-ţi sînt planurile ? Ce mai vrei ? Ce mai speri ? Îndrăzneşte de spune ! Ai merita să te fac ţăndări, şi am puterea s-o fac, dar te disprețuiesc prea mult ca să mă ostenesc ! Eşti un rahat în ciorapi de mătase !

Talleyrand păleşte, dar continuă să tacă. Impasibil, cu chipul împietrit, îl priveşte pe Napoleon, care timp de trei ore îngrozitoare îl face albie de porci. Vrînd să-l rănească şi mai mult, iritat cînd îşi dă seama că injuriile şi insultele alunecă peste personaj, împăratul îi aruncă o ultimă serie :

— Nu-mi spuseseşi oare că ducele de San Carlos era amantul soţiei dumitale ?

De astă dată, Talleyrand răspunde prin celebra obrăznicie care-i închide gura lui Napoleon :

— Într-adevăr, sire, nu mă gîndisem că acest lucru ar putea ştirbi gloria maiestăţii-voastre şi pe a mea !

Napoleon nu ştie ce să răspundă. Se îndreaptă spre uşă şi, privindu-l şi pe Fouché, ameninţă :

— Aflaţi că, dacă ar izbucni o revoluţie, oriunde v-ar găsi, pe voi vă va strivi mai întîi !

Talleyrand simţea şi el nevoia unui ultim cuvînt. Ieşind, el declară martorilor încremeniţi :

— Mare păcat, domnilor, că un om atît de mare este atît de prost crescut.

În anticameră, Ségur îl întreabă de ce a durat şedinţa atît de mult ? Fostul episcop îi strînge pur şi simplu mîna, murmurînd :

— Există lucruri ce nu se iartă niciodată.

A doua zi, Napoleon îi cere prinţului de Benevento să-i înapoieze cheia, simbolul funcţiilor de mare-şambelan. Două zile mai tîrziu, Talleyrand primeşte vizita ducelui de Rovigo. Fără a părea mirat, îl întreabă :

— La Ham sau la Vincennes ?

— Nici una, nici alta — îi răspunde Savary. — Sînteți și veți fi absolut liber. Cel puțin eu nu am nici un fel de instrucțiuni în ce vă privește. De altfel, îl cunoașteți pe împărat, știți că se lasă purtat de primul impuls. O clipă mai tîrziu se căiește și nici nu-și mai amintește.

— Ce mă sfătuiți ?

— Să nu vă schimbați programul obișnuit, să apăreți la Tuilerii ca de obicei, nici mai mult, nici mai puțin, fără afectări, fără a vă plînge.

„Domnul de Talleyrand a acceptat și a urmat acest sfat, despre care presupunea că vine de sus — ne relatează Montesquiou —, și nu a mai avut alte neplăceri". Totuși, încă în ajun, prințul de Benevento a fost în vizită la Metternich. Lepădînd orice mască, potrivit expresiei ambasadorului, i-a declarat :

— Momentul a sosit... Cred că este de datoria mea să intru în relații directe cu Austria.

Și, pentru început, îi cere diplomatului cîteva sute de mii de franci. Metternich va fixa prețul trădării la numai patru sute de mii de franci. Era foarte puțin dacă ne gîndim că Talleyrand primise — după cum afirmă anumiți autori —, printre alte „bacșișuri diplomatice" oferite ministrului relațiilor externe al Directoratului, cinci sute de mii de franci cu prilejul semnării Tratatului cu Portugalia și șapte sute optzeci de mii de franci în momentul negocierilor cu Hamburgul. Mai recent, el primise de la Godoy optsprezece-nouăsprezece milioane, începînd din 1806 și pînă la căderea favoritului. De altfel, Restaurația îi va aduce și mai mult !

Fouché îl vizitează și el pe Metternich, dar nu îndrăznește să-i cerșească subsidii. Se mulțumește doar să spună ironic :

— După ce vi *se* va declara război, va mai rămîne Rusia... și apoi China.

Napoleon crede că i-a speriat pur și simplu pe cei doi complici. Își închipuie că ei se vor alinia din nou acum. ceea ce înseamnă că nu-i cunoștea bine. Împăratul credea că știe să evalueze oamenii la adevăratul lor preț și afirma că nu se lansează niciodată cu ușurință într-o afacere.

— Chibzuiesc mult — îi va spune lui Roederer în aceeași lună. — Dacă par gata oricînd să răspund la orice, să fac față la orice, aceasta este pentru că înainte de a întreprinde orice pas am chibzuit îndelung și am prevăzut ceea ce ar putea interveni. Nu am nici un geniu care să-mi dezvăluie deodată, în secret, ce am de spus sau de făcut într-o împrejurare neașteptată pentru alții; nu am decît gîndirea, chibzuiala. Lucrez tot timpul: la dineuri, la teatru; noaptea mă trezesc ca să lucrez. Noaptea trecută m-am sculat la orele două; m-am așezat într-un șezlong în fața focului ca să cercetez statele de situații pe care mi le-a predat ieri ministrul de război; am descoperit douăzeci de greșeli și am trimis azi dimineață notele ministrului, care acum este ocupat, împreună cu subordonații săi, să le rectifice.

Întregul guvern, cabinetul și tot statul-major stau pe ghimpi. În tot timpul celor două luni și jumătate pe care împăratul le va petrece la Paris în acest ajun al unei noi campanii nu va înceta nici o clipă — în scopul de a învinge, afirmă el, nepăsarea anturajului său — să-și hărțuiască ofițerii, miniștrii și secretarii. Se regăsește aici același despotism ca și în armată. „Ordona uneori imposibilul — relatează Chaptal — și voia ca ordinul să fie executat pe loc. Cerea situații care, pentru a fi exacte, ar fi necesitat o muncă de mai multe săptămîni, și le cerea imediat, căci nu știa să-și amîne pretențiile. Dacă te mărgineai să-i prezinți schițe fugitive, îi stîrneai nemulțumirea. Era mai bine să minți cu îndrăzneală decît să întîrzii pentru a avea posibilitatea să-i înfățișezi adevărul. L-am văzut manifestînd o mare predilecție pentru Regnault de Saint-Jean d'Angély, care îi răspundea cu cutezanță la toate întrebările și care nu s-ar fi simțit în încurcătură nici dacă ar fi fost întrebat cîte milioane de muște se găseau în Europa în luna august".

* * *

Marea Armată fiind reținută în Spania, împăratul trebuie să-și făurească o nouă forță. Prinții Confederației Rinului promit să pună la dispoziția protectoru-

lui lor o sută de mii de oameni. Dar ce valoare vor avea în foc acești saxoni, bavarezi sau württemberghezi ? Incorporînd înainte de termen contingentul anului 1810, chemînd sub drapel o parte din francezii favorizați cu prilejul tragerilor la sorți din cursul ultimilor trei ani, rechemînd cîteva corpuri de armată lăsate în Germania, împăratul poate dispune — socotind și garda readusă din Spania — de 250 000—280 000 de oameni, din care majoritatea nu primiseră botezul focului. Și, pe lîngă toate, mai trebuie să-i trimită trupe și prințului Eugène care va avea în mod sigur de luptat împotriva unei armate austriece !

La Viena, guvernul, armata și poporul tînjesc după război ! Împăratul Austriei a putut aduna trei sute de mii de oameni, incomparabil mai entuziaști la gîndul că vor merge să se bată decît recruții și concentrații francezi.

Miercuri 12 aprilie, la Tuilerii sosește un curier trimis de Berthier : austriecii au trecut Innul și au ocupat Münchenul.

— Război ! — oftează împăratul.

Încă o dată, el se va bate urmărind o pace, care va fugi de el mereu, pînă la înfrîngere... Și hotărăște să pornească înainte de revărsatul zorilor :

— Plec la Viena singur, numai cu micii mei recruți, cu numele meu și cu cizmele mele mari.

11

MIRACOLUL DE LA WAGRAM

LA RĂZBOI, CA SĂ TRECI UN OBSTACOL, TREBUIE SĂ TE SPRIJINI PE EL.

Napoleon

Luni 17 aprilie, la Dillingen, Napoleon îl primește pe regele Bavariei, care, înspăimîntat, a fost nevoit să părăsească Münchenul și lăcrimează :

— Sire, totul este pierdut pentru noi dacă maiestatea-voastră nu acționează rapid.

— Liniștiți-vă, veți fi în curînd din nou la München.

În ceea ce-l privește, îi spune regelui Württembergului : el se va îndrepta spre Viena.

— Unde este inamicul ? — îl întreabă în aceeași zi pe Berthier, sosind la Donauwörth.

— Sire, inamicul a trecut Innul și Isarul, a cotit la dreapta și se îndreaptă în marș spre Ratisbonne.

Arhiducele Carol speră astfel să distrugă centrul francez, format din trupele Confederației Rinului.

— Ce tot spui ? — exclamă împăratul. — E cu neputință !

Se apleacă asupra hărții, privind linia de ace cu gămălii roșii, care se înfige ca o pană în dispozitivul fran-

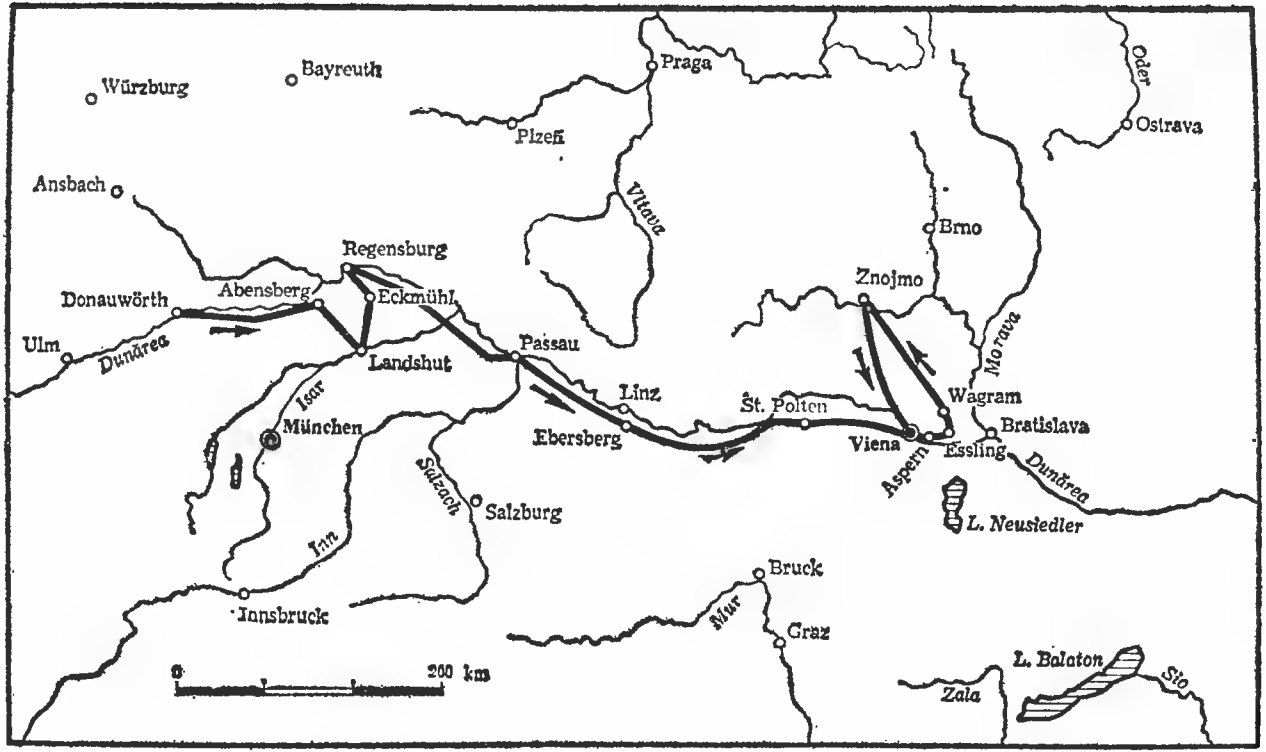

Würzburg
Bayreuth
Praga
Oder
Ostrava
Plzeň
Ansbach
Vltava
Brno
Regensburg
Znojmo
Donauwörth
Abensberg
Eckmühl
Ulm
Dunărea
Landshut
Passau
Morava
Wagram
Linz
St. Polten
Bratislava
Isar
München
Ebersberg
Viena
Essling
Aspern
Dunărea
Salzach
Salzburg
L. Neusiedler
Inn
Bruck
Innsbruck
Mur
Graz
0
200 km
L. Balaton
Sio
Zala

cez. Planul inamic este limpede — limpede pentru Napoleon. El constă în următoarele : după ce va distruge centrul, comandat de Berthier, se va abate asupra stîngii franceze, alcătuită din trupele lui Davout, care, cu patruzeci și trei de mii de oameni, cei mai buni din noua armată, se află în fața Ratisbonnei. Apoi, arhiducele va ataca dreapta imperială, alcătuită din cei cincizeci și cinci de mii de soldați ai lui Masséna.

Napoleon ridică ochii, privește la ofițerii de stat-major și rostește :

— Așadar, îi am în mînă ! Într-o lună vom fi la Viena.

El va fi acolo după trei săptămîni !

Ordinele pornesc în toate direcțiile : în primul rînd, trebuie închise cele două aripi, unind forțele lui Davout cu cele ale lui Masséna.

„Activitate și viteză" — îi ordonă acestuia din urmă printr-un bilet scris de mîna lui.

În fiecare divizie, sosirea împăratului este anunțată prin douăzeci și una de lovituri de tun, și pe frontul regimentelor, între două răpăieli de tobă, se citește acest text : „Soldați, teritoriul Confederației a fost încălcat. Generalul austriac ar vrea ca noi să fugim la vederea armatelor lui și să ne părăsim aliații. Eu sosesc cu repeziciunea fulgerului. Soldați ! Mă aflam în mijlocul vostru cînd suveranul Austriei a venit la bivuacul meu din Moravia ; l-ați auzit cerîndu-mi îndurare și jurîndu-mi prietenie veșnică. Am învins Austria în trei războaie. Ea datorează totul generozității noastre : de trei ori ea a fost sperjură ! Succesele noastre trecute sînt o chezășie sigură că victoria ne așteaptă.

Să mergem deci și fie ca inamicul, văzîndu-ne, să-și recunoască învingătorii".

Campania *Celor patru zile* începe. Patru zile în cursul cărora Napoleon redevine generalul Bonaparte ! Și încă cu o armată alcătuită, repetăm, în cea mai mare parte din recruți și din soldați germani ! Acestora din urmă li se adresează în termenii următori :

— Bavarezi, veți lupta astăzi singuri împotriva austriecilor ; nici un francez nu se află în primele rînduri, ei sînt în corpul de rezervă, despre a cărui prezență inamicul nu bănuiește nimic. Am deplină încredere în vite-

jia voastră. Am și lărgit granițele țării voastre, văd acum că n-am făcut destul. În viitor vă voi face țara atît de mare, încît pentru a-i bate pe austrieci nu veți mai avea nevoie de ajutorul meu.

Miercuri în 19, el se află la Ingolstadt și, la confluența Dunării cu Abens, cercetează locul care mîine va fi cîmpul de bătălie de la Abensberg. Obosit, așezat într-un jilț oferit de un brutar — chiar în locul unde a fost ridicată o piatră comemorativă —, el privește trecînd trupele sale, care îl aclamă cu ovații „cum n-am mai auzit niciodată", relatează generalul Chlapowski.

S-a lăsat noaptea cînd împăratului i se aduce la bivuacul său un colonel de stat-major austriac care a fost făcut prizonier. Napoleon îl invită să ia loc alături de el și îi pune întrebări asupra poziției diferitelor corpuri austriece. La început, colonelul răspunde, apoi se răzgîndește :

— Nu trebuie să i se ceară unui ofițer de stat-major să-și informeze inamicul.

— Nu vă temeți — răspunde împăratul —, știu deja totul.

Și începe să-i înșire rapid și cu numeroase detalii amplasarea diferitelor corpuri și numele regimentelor ce le alcătuiesc. Colonelul austriac, uimit să vadă un ofițer din avangardă atît de bine informat, strigă :

— Cu cine am onoarea să... ?

Împăratul se ridică și, scoțîndu-și pălăria, răspunde :

— Cu domnul Bonaparte !

În aceeași seară, venind din Spania, Lannes sosește la castelul Vohburg, devenit „palatul" împăratului. Napoleon îl primește afectuos. Este singurul dintre vechii lui camarazi de arme pe care continuă să-l tutuiască la fel ca altădată. Mareșalul este descurajat. Asediul Saragossei, care s-a prelungit cincizeci și două de zile, a fost cumplit. Cincizeci și patru de mii de locuitori au pierit. Un morman de ruine !

— Nu știu dacă acesta este un război politic — mărturisește Lannes —, dar știu că este un război antiuman și împotriva rațiunii, căci pentru a cuceri o coroană trebuie mai întîi să ucizi o națiune care se apără, iar acest lucru este trist și de lungă durată. Conștiința este mai presus decît forța.

Napoleon încearcă să se apere. Oare el a dezlănțuit războiul ?

— Sire, sînteți comparat cu Gingis-Han, și francezii cu mongolii.

La naiba Spania ! Acum e vorba de Austria !

— Vei îndeplini mari misiuni — îi promite Napoleon ca să-l potolească. — Cine cunoaște mai bine decît tine drumul spre Viena ? La Viena vom discuta condițiile unei păci pe care Austria să n-o mai poată niciodată încălca !

Dar Lannes nu mai are curaj. Starea de pace i se pare cu neputință de creat în Europa atîta timp cît soldații francezi și aliații lor vor sta de pază de la Varșovia pînă la Madrid. Pentru ca el să accepte să primească din nou un comandament, va trebui ca împăratul să pună sub ordinele lui cele mai bune trupe ale armatei.

— Sire — murmură el în cele din urmă —, voi face tot ce-mi veți ordona.

Începînd de a doua zi — 20 aprilie —, Lannes este principalul autor al bătăliei de la Abensberg, care taie în două fragmente armata austriacă. În patruzeci de ore, arhiducele a pierdut mai mult de treisprezece mii de oameni. Seara, împăratul nu se întinde nici măcar pe micul pat de fier instalat în berăria „Weinziell", la Roehr. El se odihnește pe un scaun și în 21, încă de la orele patru dimineața, își dictează ordinele. Comeau îl vede schițînd pe nisip planul viitoarei bătălii :

— Voi tăia în două această linie — îi explică el —, cele două corpuri ale voastre vor ocupa Landshutul ; cu Masséna voi nimici fracțiunea care se îndreaptă spre Dunăre, și aceasta se va numi bătălia de la Landshut.

Seara, așa cum a prezis el, podul peste Isar, apoi Landshutul sînt ocupate, grație intervenției eroice a generalului Mouton. Napoleon hotărăște atunci să-și arunce toate forțele spre Eckhmühl :

— Sînt decis să extermin armata prințului Carol astăzi sau, cel mai tîrziu, mîine.

Iar „mîine" va fi bătălia de la Eckhmühl, în care Davout, șarjînd personal în fruntea infanteriei, își cîștigă titlul de prinț. Împăratul va mărturisi la Sfînta Elena :

— Cele mai mari manevre militare pe care le-am făcut vreodată și pentru care mă apreciez cel mai mult au

avut loc la Eckhmühl și au fost infinit superioare celor de la Marengo, ca și altor acțiuni care le-au precedat sau le-au urmat...

Austriecii s-au retras de-a curmezișul cîmpiei mlăștinoase, spre Ratisbonne, dar Napoleon nu-i va urmări decît a doua zi. De ce această scurtă oprire ? Îl copleșește oare viziunea din ce în ce mai cumplită a războiului ? Aceste mormane de cadavre care acoperă pămîntul ? Sau, poate, oboseala ? Dacă el nu cunoaște nici un fel de limite cînd e vorba de a-și desfășura activitatea care, așa cum o va spune adesea, rămîne elementul său, cunoaște, totuși, oboseala resimțită de trupul și de picioarele sale ! La 23 aprilie își reia marșul și se îndreaptă spre Ratisbonne. Este văzut înaintînd cu îndrăzneală spre fortificațiile orașului, care sînt puternic apărate. Se pregătește oare și el să ridice personal o scară, cum a făcut Lannes ? În această clipă, un glonte tras de pe zid îl rănește la călcîi, trecîndu-i „razant" pe lîngă tendonul lui Achile, după cum îi scrie Josefinei. Doctorul Yvan sosește în fugă.

— Nu poate fi decît un tirolez — îi declară el —, oamenii aceștia sînt foarte îndemînatici.

Împăratul refuză să părăsească poziția, se așază pe o tobă, este pansat și, în pofida protestelor tuturor, încalecă din nou și, fără a-și mai încălța cizma, se duce la corpul de armată al lui Lannes. Soldații, care au aflat de cele întîmplate, îl aclamă îndelung. Electrizate, trupele se năpustesc la asaltul orașului, care cade în curînd pradă flăcărilor. Așa se încheie, la „trista lumină a incendiilor", cea de-a patra zi a campaniei.

Inamicul, în retragere spre Boemia, trece Dunărea, lasă împăratului malul drept și pornește înspre Wagram, sat situat la nord, aproape la porțile Vienei. Drumul spre capitală este deci deschis. Un drum pe care luptele îl vor presăra cu cadavre. La 3 mai, la Ebersberg — orașul nu mai este decît o torță care arde — trebuie să i se croiască drum împăratului cu lopata printre mormanele de morți francezi și austrieci. Spectacolul este oribil : „Femei, copii nenorociți mistuiți de flăcări, unii în brațele altora ; și, în mijlocul acestui dezastru general, o armată ce străbate teatrul de distrugere în sunetele unei muzici războinice,

trăsurile ce înaintează peste o mie cinci sute de morți, sfărîmîndu-le craniile și smulgînd fîșii din rămășițele lor".

— Ce crimă ! — murmură Napoleon. — Ce cumplită încăierare !

„O mlaștină de carne omenească", precizează un alt martor. Împăratul exclamă, inconștient :

— Ar trebui ca toți aținătorii la războaie să vadă această monstruozitate ; ar ști ce nenorociri aduc pe capul omenirii proiectele lor.

Fără îndoială, acum, în cursul acestei campanii contra Austriei, ca și cu trei ani mai înainte împotriva Prusiei, Napoleon nu poate fi considerat un „aținător la războaie", dar nu a fost oare un asemenea aținător în anul precedent, în Spania și în Portugalia ?

Familia imperială fuge înspăimîntată de *Krampus* — nume ce se dă în Austria diavolului încornorat. Cea mai revoltată este arhiducesa Maria-Luiza. Acum nu mai e la vîrsta cînd își ardea păpușile spunînd că-l „frige pe corsican", ca pe vremea bătăliei de la Austerlitz ! Dar ea afirmă că francezii „se războiesc în felul hunilor". Ce dezolare pentru ea să afle că „Anticristul" asediază Viena pentru a doua oară și că s-a instalat din nou în scumpul ei Schönbrunn ! Cel mai surprinzător lucru (dar viitoarea împărătească îl ignora) a fost următorul : un anumit număr de vienezi, masați pe povîrnișul înlocuit astăzi de *Ring*, își aclamau învingătorul, făcînd să răsune în cinstea lui urale. Era oare un mod de a cere iertare pentru atitudinea lor recentă ? În adevăr, cu cîteva zile mai înainte, din înaltul meterezelor, își insultaseră copios asediatorii, adresîndu-le, după cum ne relatează Dupin, „cele mai urîte cuvinte".

Viena a capitulat la 13 mai. În aceeași zi, Napoleon, însoțit de Lannes, efectuează o recunoaștere de-a lungul Dunării. Mai jos de oraș, fluviul, presărat cu insule și insulițe, se împarte în mai multe brațe. Unul din ele are în mijloc o insulă destul de vastă, care măsoară patru kilometri pe șase.

Este insula Lobau, care va intra în istorie.

Austriecii, care au masat pe malul stîng o sută cincizeci de mii de oameni, n-au avut grijă să ocupe temei-

nic insula, iar împăratul — care în cazul de față pare a apăra Viena — alege acest loc pentru a trece fluviul și a ataca trupele arhiducelui.

Am avut prilejul să cutreier insula în toate direcțiile și să regăsesc urmele armatei napoleoneene, care a stat acolo timp de șapte săptămîni, din ajunul luptei de la Essling pînă a doua zi după bătălia de la Wagram.

Altădată o rezervație de vînătoare a arhiducilor, insula e acoperită și azi de o minunată pădure deasă și plină de vînat, în care îndrăgostiților din Viena le place să rătăcească... Numeroșii salcîmi, în floare la sfîrșitul lunii mai, parfumează întreaga insulă Lobau. Taluzuri drepte din piatră canalizează azi cursul violent și capricios al marelui braț al Dunării, care în 1809, în fața satului Kaiser-Ebersdorf, atingea o lățime de șapte sute de metri. Brațul mic, larg de numai o sută de metri, care încercuia insula ca o vastă buclă, nu mai are legătură directă cu fluviul, dar este alcătuit din ape mai puțin stătătoare decît s-ar crede, deoarece nivelul urmează creșterile și descreșterile apelor Dunării. Dacă ai norocul să te afli acolo în luna mai — cum a fost cazul cu mine —, ai aproape iluzia, cel puțin pe alocuri, că te găsești în fața micului braț al Dunării așa cum se prezenta el ochilor împăratului. Numai insulițele presărate pe acest braț sînt astăzi legate fie de Lobau, fie de țărm.

Începînd de la 18 mai, divizia Molitor, numărînd cinci mii de oameni, trece brațul mare și, fără multă greutate, alungă de pe insulă puținele trupe austriece aflate acolo. Se poate începe de îndată construirea a două poduri de vase, care, mai întîi, vor permite armatei să pună piciorul pe insula Lobau, străbătînd brațul mare, apoi să treacă pe malul stîng al fluviului.

Tot la 18 mai, Napoleon părăsește castelul Schönbrunn, instalîndu-se în satul Ebersdorf, unde supraveghează personal construirea podurilor. Prima construcție se împarte în două tronsoane sprijinite pe o insulă ce se află în mijlocul brațului mare. Toată lumea lucrează: „Ofițeri și generali — ne istorisește un martor — sînt în apă aproape pînă la gît...“ În noaptea de 20 spre 21 mai, prima lucrare este terminată și împăratul trece Dunărea în fruntea statului său major. La capătul podului de peste

brațul mare, împăratul își stabilește cartierul general; o stelă acoperită de vegetație marchează și azi acest loc, în timp ce o altă bornă de piatră, foarte vizibilă, indică locul unde a fost instalat podul cel mic, chiar în fața satului Aspern.

Napoleon trece podul și are în fața sa „o cîmpie superbă". Un martor l-a auzit pe Berthier constatînd, cu cîteva zile mai înainte :

— Iată o minunată sală de bal. Aici îi vom face pe austrieci să danseze.

Într-adevăr, este o vastă întindere de șes fără nici un relief, care se termină la nord, la vreo zece kilometri de Dunăre, printr-o ridicătură de pămînt : „platoul Wagram". În fața francezilor, la vreo mie de metri de fluviu, două clopotnițe marchează, la fel ca și azi, centrul celor două sate, Aspern și Essling, ocupate de inamic.

Masséna comandă aripa stîngă, spre Aspern ; Lannes aripa dreaptă, spre Essling. Aproape jumătate din forțe au trebuit să fie lăsate pentru a apăra spatele. Totuși, a aduce pe insulă optzeci de mii de oameni trecîndu-i peste două poduri, și încă sub focul austriecilor, pare o nebunie — Napoleon va recunoaște acest lucru :

— E o greșeală că n-am construit decît un pod peste brațul mic.

— Dacă vreți să vă vorbesc deschis — prezice Lannes, încălecînd, în zorii zilei de duminică 21 mai —, treaba asta nu-mi miroase a bine. De altfel, oricum s-ar termina, aceasta va fi ultima mea bătălie. Haideți ! Pe cai, domnilor !

Nouăzeci de mii de austrieci s-au năpustit în întîmpinarea francezilor, care se revarsă în cîmpie pe podul mic. „Trăsnetele cădeau asupra trupelor noastre", va istorisi unul dintre combatanți. E un adevărat măcel. De cinci ori, satele sînt ocupate și recucerite. Oamenii se ucid între ei în cimitirul din Aspern, situat la poalele bisericuței, a cărei clopotniță — rămasă intactă și azi — îi servește lui Masséna ca observator. În mijlocul satului Essling, lupta e în toi în fața lungii fațade vopsite în *galben Maria-Tereza* a unei ferme aparținînd Habsburgilor și care se poate vedea și acum lîngă șosea. O ghiulea este chiar încrustată în unul din zidurile sale. De cealaltă

parte a curții, înspre cîmp, vechiul hambar imperial de la marginea drumului spre Gross-Enzersdorf servește ca fortificație infanteriștilor din divizia Boudet, și urmele gloanțelor austriece mai pot fi văzute încă pe cele două porți de fier ale clădirii.

Trupele inamice sosesc neîncetat, în timp ce de partea franceză combatanții intră în joc nu cu debitul unui fluviu, ci cu cel al unui pîrîu. Astfel, împăratul nu reușește să aplice tactica sa obișnuită, care constă în a zdrobi centrul inamic și a se abate apoi asupra celor două aripi. Deocamdată, din lipsă de întăriri, francezii trebuie să lupte unul contra patru sub potopul de ghiulele revărsat de cele trei sute de guri de foc ale arhiducelui. „Proiectilele cădeau în rîndurile noastre — relatează bravul Coignet — și doborau șiruri de cîte trei oameni deodată ; obuzele aruncau căciulile de blană la douăzeci de picioare înălțime. De îndată ce un șir era doborît, spuneam : «*Țineți spre dreapta, stringeți rîndurile !*» Iar bravii grenadieri țineau spre dreapta fără să clipească și cînd vedeau obuzele venind spuneau : «Asta-i pentru mine. — Ei bine, rămîn în spatele vostru, e un loc bun, fiți liniștiți»". Și pînă în ziua de azi, cînd se ară cîmpurile între Essling și Wagram, brăzdarele plugurilor scot din pămînt ghiulele.

Măcelul continuă ceasuri de-a rîndul. Se lasă noaptea, și cele două sate în flăcări luminează cîmpia, pe care tunurile au amuțit. Întăririle trec fără încetare de pe insulă pe malul stîng. În dimineața zilei de 22 mai, împăratul încă nu are gata de luptă decît treizeci și patru de mii de oameni, față de cei nouăzeci de mii de soldați ai arhiducelui Carol. Totuși, ziua începe strălucit. Austriecii, pe cît se pare, vor să părăsească lupta, cel puțin în fața celor două sate. Continuînd să tragă cu artileria, ei se retrag spre Wagram. Arhiducele consideră deja pierdută bătălia, cînd deodată, uimit, vede cum asaltul francez se înctinește, își pierde tăria, apoi se oprește.

Ce s-a întîmplat ? Nu numai că podul cel mic a fost lovit, dar și podul cel mare — amintim, lung de șapte sute de metri —, care lega insula de malul drept, a fost măturat. Inamicul a lansat asupra acestei construcții niște adevărate lovituri de berbece, cu ajutorul unor vase mari, încărcate cu pietre și trunchiuri de copaci, cărora le-au

dat drumul din susul apei, în voia curentului extrem de puternic al Dunării.

Încă în ajun, podul fusese atins și avariat, dar breșa a putut să fie repede călăfătuită. De data aceasta, stricăciunea e cu neputință de reparat ; podul cel mare a fost luat cu totul, în timp ce nu numai artileria, dar și combatanții încep să ducă lipsă de muniții. Fără doar și poate, dacă bătălia continuă, tunurile vor trebui să amuțească. Francezii trebuie deci să se retragă și să se înapoieze pe insulă, unde se vor întări înainte de a porni din nou, mai tîrziu, pentru a da o nouă bătălie. Retragerea se efectuează în timp ce Lannes primește ordin să țină piept presiunii inamice și să se oprească, provizoriu, în fața șanțului ce leagă Aspern de Essling. Austriecii, înțelegînd care-i cauza opririi ofensivei inamice, exultă și atacă cu furie armata franceză ce se îndreaptă calm spre Dunăre.

În jurul împăratului, în jurul statului său major și al gărzii plouă cu ghiulele, care luminează rîndurile. Napoleon, impasibil, urmărește cu luneta mișcările diferitelor corpuri. Batalioane întregi de răniți trec pe dinaintea lui, întorcîndu-se din foc. Printre ei se află și nefericitul Dupin, greu rănit la cot de un glonte. La fel ca și camarazii săi, e mort de oboseală, de suferință și de foame, căci, precizează el, „de șaptezeci și două de ore nu mai băgasem în gură decît apă din Dunăre".

Cînd printre răniți sînt observați oameni valizi, sînt trimiși înapoi sub ploaia de mitralii. Calul lui Napoleon scoate un nechezat : a fost atins. Un strigăt se aude din rînduri :

— Jos armele dacă împăratul nu se retrage imediat !

Împăratul se supune, dar cîteva clipe mai tîrziu revine în apropierea micului pod, acum reparat și pe care retragerea se efectuează în ordine. Pe malul stîng sînt lăsați, vai, șaisprezece mii de morți — aproape jumătate din totalul luptătorilor ! Arhiducele, deși a pierdut douăzeci și șapte de mii de oameni, este totuși învingător, de vreme ce ocupă aceleași poziții ca și înainte de bătălie.

Deodată Napoleon pălește : pe o brancardă îl vede întins pe Lannes, grav rănit de o ghiulea, care i-a zdrobit ambele picioare. Împăratul descalecă, oprește targa,

alcargă, îngenunchează și își îmbrățișează vechiul camarad, izbucnind în lacrimi :

— Montebello. mă recunoști ?

— Da, sire, vă pierdeți cel mai bun prieten.

— Nu, nu, vei trăi !

Cînd se ridică, vesta îi este pătată de sîngele prietenului său.

— Ah ! Mi-o vor plăti scump, va exclama el în timp ce se va întoarce cu barca pe malul drept al Dunării, retragerea fiind terminată de Masséna.

Napoleon rămîne tăcut în tot cursul traversării, stînd în picioare în partea din față a ambarcației. Noaptea este întunecoasă, nu se aude decît zgomotul vîslelor lovind apa în cadență. Cei cîțiva ofițeri care trec fluviul cu împăratul îi respectă durerea și nu îndrăznesc să schimbe decît în șoaptă cîteva cuvinte.

Lannes trage să moară... Și întreaga armată, sau, mai bine zis, supraviețuitorii masacrului de la Aspern și Essling rămîn pe insulă. Încep să se vadă aprinzîndu-se focurile bivuacurilor — ale acestor bivuacuri în care domnește tristețea.

Ajuns pe malul drept, împăratul îl ia de braț pe Savary și, sprijinindu-se cu toată greutatea corpului de el, se îndreaptă, pe un drum adîncit în pămînt și mărginit de copaci, spre casa din satul Kaiser-Ebersdorf, unde a fost stabilit din nou cartierul său general.

A doua zi de dimineață, primul său gînd va fi să trimită spre insula Lobau o barcă pentru a-l transporta pe mareșalul Lannes. Acesta va fi adus la Kaiser-Ebersdorf, la etajul întîi al unei mizerabile case de cărămidă care se vede și azi în fund, pe Mailergasse. Larrey i-a tăiat rănitului un picior, apoi e nevoit să i-l amputeze și pe celălalt și, timp de cîteva zile, se speră că marele soldat va putea fi salvat. Dar în noaptea de 27 spre 28 mai, fiind și foarte cald, se declară cangrena și delirul învăluie creierul rănitului.

Napoleon vine în grabă de la castelul vecin, unde s-a instalat pe vreo două săptămîni.

— Nu e nevoie să-ți spun să ai grijă de soția și copiii mei — îi declară mareșalul — de vreme ce mor pentru tine. Gloria ta îți poruncește să-i ocrotești.

Apoi Lannes îi adresează împăratului reproșuri vio-

lente, pe care ni le relatează Constant. Unii istorici au pus la îndoială aceste cuvinte — deși ele au fost consemnate și de către Cadet de Gassicourt —, dar noi le-am găsit confirmarea în corespondența inedită adresată de Metternich metresei sale, ducesa Wilhelmina de Sagan, publicată la Viena abia în 1967.

— Lannes m-a strigat — i-a povestit împăratul lui Metternich. — Pe loc mi-am spus că *Lannes este un om mort*, căci îmi strigă numele așa cum un necredincios îl invocă pe Dumnezeu, în care n-a crezut o viață întreagă.

„E ceva foarte adevărat în aceste cuvinte", adăuga ministrul austriac. Dar care au fost cu adevărat cuvintele lui Lannes ?

— Ai săvîrșit o mare greșeală și, cu toate că din cauza ei ți-ai pierdut cel mai bun prieten, tot nu te vei îndrepta : ambiția ta este nesăturată ; ea te va pierde ; jertfești fără cruțare, fără necesitate oamenii care te slujesc cel mai bine și nu-i regreți atunci cînd mor. N-ai în jurul tău decît lingușitori ; nu văd nici un prieten care să îndrăznească să-ți spună adevărul. Vei fi trădat, vei fi părăsit ; grăbește-te să termini acest război ; este dorința tuturor. Nu vei fi niciodată mai puternic, dar ai putea fi mult mai iubit. Iartă adevărurile pe care ți le spune un muribund... acest muribund te iubește...

Napoleon i-ar mai fi declarat — zice-se — lui Metternich :

— Acest om era cel mai mare dușman al meu.

Această confidență nu prea pare verosimilă. Jean Thiry, care cunoaște mai bine ca oricine epopeea napoleoneană, mi-a scris : „Ducesa de Sagan nu-l iubea pe împărat și, de bună seamă pentru a-i fi pe plac, Metternich a născocit o frază pe care Napoleon n-a rostit-o niciodată". De altfel, la Sfînta Elena, cînd unul dintre însoțitorii săi îi va aminti proscrisului că „prin saloane" umbla zvonul că Lannes ar fi murit *blestemîndu-l*, împăratul va ridica din umeri :

— Ce absurditate ! Dimpotrivă, Lannes mă adora ! Este adevărat că la mînie el ar fi putut lăsa să-i scape cîteva cuvinte contra mea, dar era omul care, dacă le-ar fi auzit de la altcineva, i-ar fi spart capul.

Împăratul a plîns cînd l-a auzit pe Lannes murmurînd :

— În cîteva ore îți vei pierde cel mai bun prieten, pe omul care te-a iubit cel mai mult...

Lannes avea să mai trăiască trei zile. „Scumpă verișoară — îi scrie Napoleon la 31 mai ducesei de Montebello —, mareșalul a murit azi dimineață de pe urma rănilor căpătate pe cîmpul de onoare. Durerea mea e la fel de mare ca și a voastră ; pierd pe generalul cel mai distins din întreaga mea armată, camaradul meu de arme de șaisprezece ani încoace, omul pe care-l consideram cel mai bun prieten al meu..."

„La masă, la cină, sorbindu-și supa — povestește Rustam —, lacrimile îi picurau în lingură".

*

* *

La 17 mai, cu patru zile înainte de bătălia de la Essling, Napoleon semnase la Schönbrunn un decret prin care Roma și statele pontificale erau anexate imperiului. Cu cîtva timp mai înainte, el ordonase :

— Să i se prezinte papei următorul ultimatum : „Sau pontiful acceptă să adere la o alianță ofensivă și defensivă împotriva inamicilor Franței, sau va urma ruptura". Dacă papa refuză, înseamnă că vrea războiul, iar primul rezultat al unei cuceriri este schimbarea ocîrmuirii !

Și papa refuzase.

În dimineața de 10 iunie, pașii patrulelor franceze ce răsună în Cetatea Eternă îi par lui Pius al VII-lea mai marțiali decît de obicei. Fără încetare, ștafetele trec în galop... Deodată, un bubuit de tunuri face geamurile să zăngăne, și la castelul San-Angelo stindardul pontifical coboară încet. Apoi, de-a lungul prăjinii urcă victorios tricolorul francez. Papa poate auzi strigătele crainicilor, care ajung pînă la el :

— Romani, sînteți chemați la triumf fără să fi împărtășit primejdia... Răsfoiți analele istoriei voastre : ele nu mai sînt de multă vreme decît o înșiruire de nenorociri... Uniți cu Franța, sînteți azi puternici prin ea ; suferințele datorate slăbiciunii voastre au luat sfîrșit... Romani, nu sînteți cuceriți, ci reuniți...

Decretul, datat la Schönbrunn, intră în vigoare. Roma a devenit oraș francez. Pius al VII-lea, aplecat la fereastră, simte o ameteală auzind cuvintele care smulg din mîinile sale slabe și neputincioase orașul sfînt, primit de el în păstrare. Ochii i se umplu de lacrimi. O ușă se deschide. Ministrul său, cardinalul Pacca, i se aruncă în brațe cu un strigăt de durere :

— *Consummatum est !*

Pius al VII-lea răspunde cu armele. Mai întîi, un protest : „Planurile tenebroase ale dușmanilor Scaunului apostolic sînt, în sfîrșit, înfăptuite. După cotropirea nedreaptă a celei mai mari părți din domeniile noastre, ne vedem deposedați, sub pretexte nedemne și cu cea mai mare nedreptate, de suveranitatea noastră temporală, de care independența noastră spirituală este strîns legată..."

Trebuie oare să trimită bula *Quum memoranda,* bula de excomunicare ? Pacca ia cuvîntul :

— Prea-sfinte părinte, ridicați-vă ochii spre ceruri, apoi porunciți-mi, și fiți sigur că ce va ieși de pe buzele voastre va fi voința lui Dumnezeu...

Cel care cu cîțiva ani mai înainte nu era decît un simplu călugăr îngenunchează, apoi semnează textul pronunțînd împotriva lui Napoleon excomunicarea majoră.

Știrea alipirii Romei la imperiul francez, care se va materializa prin aceste cuvinte : *Departamentul Gurile Tibrului, cu capitala Roma,* va determina, poate, Europa să-l considere și mai mult pe Napoleon drept inamicul public, dar va contrabalansa întrucîtva știrea eșecului de la Essling. Omul care este în stare, cu o trăsătură de condei, să coboare Cetatea Eternă la rangul de prefectură nu e de loc un învins ! Cu atît mai mult cu cît drapelul tricolor flutura deasupra Vienei...

Essling este, totuși, o înfrîngere ; austriecii o numesc victoria de la Aspern. Bătălia de la 22 mai 1809 a făcut să tresalte de speranță, în Franța, foburgul Saint-Germain și, în Europa, pe dușmanii împăratului. Anglia proiectează o debarcare pe continent și își închipuie deja Bourbonii reveniți la Paris. Scharnhorst, ministrul prusian al războiului, scrie regelui său : „Nu vreau să cobor dezonorat în mormînt, și m-aș considera dezonorat dacă n-aș sfătui-o pe maiestatea-voastră să profite de momentul actual pentru a declara război Franței. Vreți oare ca Austria

victorioasă să vă dea înapoi statele voastre ca o pomană ?..."

— Încă o victorie a Austriei — va răspunde cu prudență Frederic-Wilhelm — și pornesc.

A doua zi după Essling, țarul este foarte hotărît să nu facă ceea ce îi impunea tratatul de la Erfurt. N-ar fi trebuit el oare să ridice armele contra Austriei, de vreme ce împăratul Francisc era categoric autorul agresiunii care determinase dezlănțuirea noului război ? Nu ! Nu se va mișca, așteptînd și el o „a doua victorie".

— Aceasta nu se mai cheamă alianță, va constata cu amărăciune Napoleon.

Toți speră că în curînd se vor putea năpusti asupra prăzii doborîte la pămînt, și împăratul exprimă aceasta într-o formulă lapidară :

— Și-au dat cu toții întîlnire la mormîntul meu, dar nu îndrăznesc să se adune acolo !

Ei așteaptă bătălia de la Wagram...

Arhiducele Carol a crezut că împăratul va repeta nebunia care l-a adus la Aspern și la Essling, ordonînd unei armate să treacă un fluviu lat pentru a se bate, din nou, cu spatele spre malurile Dunării. Dar în loc de a ataca — și *victoria de la Lobau* ar fi putut să fie decisivă pentru austrieci —, arhiducele preferă și el să rămînă în expectativă. Este adevărat, după cum va spune Napoleon, că fiecare trebuia să-și lingă rănile... Această amînare va însemna însă zdrobirea Austriei !

Pentru a fortifica insula, bază de plecare a apropiatei ofensive, Napoleon ordonă să se înlocuiască podurile de vase cu poduri pe piloți. Atît malul drept al fluviului și insulițele presărate în albia Dunării, cît și insula Lobau sînt împănate cu baterii. La capătul podului mare, pe insula propriu-zisă, fortificațiile sînt atît de solide, încît au rezistat trecerii timpului. Ele sînt acoperite de arbori, dar traseul acestei veritabile și înalte fortărețe se vede și azi în fața rafinăriei de petrol din Viena.

De altfel, împăratul a ordonat și construirea a trei turnuri pe malul stîng, în fața podului mic. Unul din ele mai există și azi, învăluit într-un panaș de verdeață, dar perfect vizibil în mijlocul cîmpiei. A trebuit, în ultima vreme,

să se utilizeze buldozerele pentru a veni de hac celorlalte două.

Muniții, material, arme se îngrămădesc fără încetare pe insulă. De asemenea, și provizii : „Se vor inventaria — ordonă împăratul la 22 iunie — toate pivnițele din Viena aparținînd fie prinților, fie mănăstirilor și celor mai mari seniori, pentru a putea asigura aprovizionarea armatei fără să fim obligați să recurgem la pivnițele burghezilor și ale micilor proprietari".

Datorită italienilor lui Eugen și Macdonald — acesta tocmai l-a învins pe arhiducele Johann —, mulțumită, de asemenea, corpului de armată al lui Marmont, sosit din Dalmația, Napoleon dispune acum de o sută cincizeci de mii de oameni și de șase sute de guri de foc. De cealaltă parte, arhiducele Carol, a cărui artilerie a devenit și ea considerabilă, a adunat o sută șaizeci de mii de oameni în fața Wagramului și așteaptă de la o zi la alta sosirea fratelui său Johann, ale cărui trupe, în pofida pierderilor pricinuite de Macdonald, numără încă douăzeci de mii de oameni. Dar arhiducele Johann întîrzie... Împăratul i-o va lua înainte și hotărăște să treacă la atac.

— Vai de acela care vine pe cîmpul de bătălie cu un sistem dinainte stabilit, a spus Napoleon.

Arhiducele, amăgit de construirea celor trei turnuri, se așteaptă să vadă năvălind forțele franceze la fel ca la 21 mai, spre Aspern și Essling : „El credea că șoarecele va ieși pe unde intrase", va spune împăratul. De aceea, generalissimul austriac construiește și el „redute peste redute", legînd satele Aspern și Essling prin fortificații ce îi vor permite, cel puțin așa crede el, să susțină în chip victorios șocul. Alte fortificații, mai izolate, sînt construite între Essling și Gross-Enzersdorf.

Napoleon hotărăște atunci să străbată brațul mic al Dunării mult mai în aval — și, de data aceasta, cu trei sau patru poduri — pentru a împresura cu grosul forțelor sale satele Aspern, Essling și puternicele lor fortificații. Va ataca stînga inamică și se va arunca spre platoul Wagram, relativ slab apărat, cel puțin așa nădăjduia. Se punea problema, în fond, de a efectua o vastă mișcare de învăluire, pivotînd oarecum în jurul satelor Essling, Aspern și Gross-Enzersdorf.

Pivotul — stînga forțelor franceze — va fi ținut de

Masséna, care, rănit în ajun prin căderea calului său, va lupta într-o caleașcă trasă de patru cai, ca mareșalul de Saxa la Fontenoy. Acest plan prezintă, totuși, un oarecare pericol : dacă arhiducele nu este energic reținut în sate și trece la ofensivă, va putea să se strecoare de-a lungul

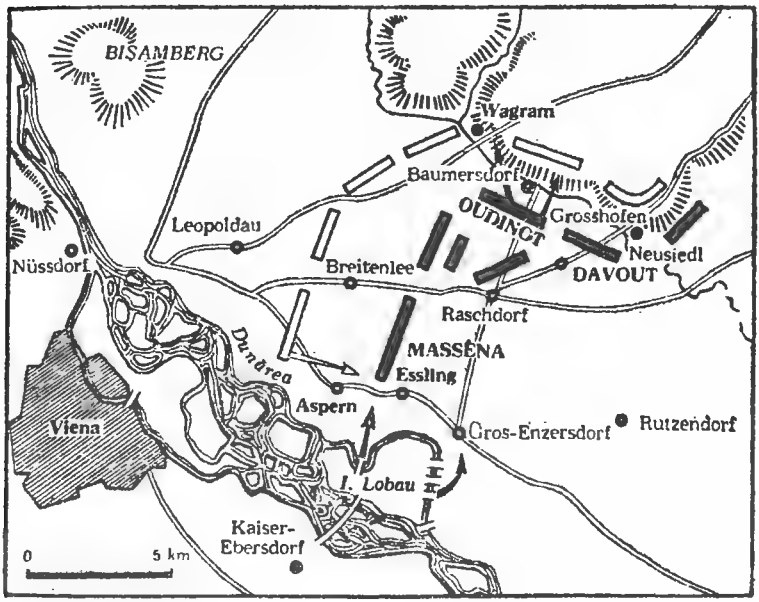

fluviului, să ocupe podurile și să izoleze armata de baza ei din Lobau.

Marți 4 iulie, trupele ce sosesc fără încetare se vor alătura corpului de armată al lui Masséna. Ele sînt atît de înghesuite pe insulă, încît oamenii se ating „în toate direcțiile". Arhiducele află în această zi că nu-l mai are în față numai pe Masséna, ci întreaga armată napoleoneană, concentrată în insula Lobau. El ordonă să se bombardeze pozițiile franceze. Către orele trei după-amiază, o furtună cumplită se abate asupra armatei. Trebuie oare amînat atacul prevăzut pentru zilele de 5 și 6 iulie ?

— Nu — decide împăratul —, o întîrziere de douăzeci și patru de ore ni-l poate aduce în spinare pe arhiducele Johann !

Francezii sînt uzi pînă la piele, ca și cînd ar fi străbătut Dunărea înot. „O ploaie torențială — ne relatează Corniquet, aghiotantul din gardă, în povestirea lui inedită — ne-a udat curînd pînă la piele ; tunetul bubuia din toate părțile ; obuzele și ghiulelele cădeau ca grindina..." Noaptea se lasă asupra insulei și potopul continuă. Dar cataractele ce se prăvălesc din cer nu împiedică construirea altor șase poduri peste brațul cel mic. În plină noapte, sub torente de ploaie și de grindină, armata începe să treacă fluviul pe noile poduri și să împresoare stînga austriacă.

— Prietene, afurisită vreme ! — exclamă Napoleon apropiindu-se de un bătrîn grenadier care ședea de planton la ușa lui.

— Mai bine așa decît de loc ! mîrîie „bombănitorul". Iar împăratul rîde, amuzat de răspuns.

Miercuri 5 iulie va avea loc bătălia de la Gross-Enzersdorf, care o precede pe cea de la Wagram.

Armata își continuă mișcarea și batalioanele se revarsă neîncetat în cîmpie — tocmai pe acolo pe unde inamicul nu le aștepta. „Înotînd în grîu pînă la gît", precizează aghiotantul nostru, armata efectuează marșuri și contramarșuri și își ocupă pozițiile. La orele nouă, o sută cincizeci de mii de oameni sînt în linie de bătaie. Încă o dată, cele două zile ce vor urma vor hotărî soarta imperiului. Un soare luminos de iulie strălucește acum și usucă uniformele. Mai bine de trei sute de mii de soldați se află față în față. Trei sute de mii de oameni, așa cum observă căpitanul de Tascher, „care nu se urăsc, care poate s-ar iubi dacă s-ar cunoaște, sînt înghesuiți în spațiul strîmt de trei leghe pătrate și nu așteaptă decît semnalul pentru a se gîtui reciproc". Vasta mișcare a armatei începe, o mișcare implacabilă, pe care Louis Madelin o compară foarte just cu „o gigantică coasă cu coada spre Masséna".

Planul este perfect executat. Satul fortificat Gross-Enzersdorf — o parte a vechilor parapete mai există și azi — este ocupat în primul rînd. Sub bătaia tunurilor, arhiducele dă înapoi. La sfîrșitul după-amiezii, armata lui este amenințată să fie tăiată în două. Centrul pare pe punctul de

a fi frînt. Împăratul ordonă atunci saxonilor, în frunte cu Bernadotte, să pornească la asaltul platoului Wagram, la poalele căruia curge rîul Rüssbach.

Aceste cuvinte să nu ne amăgească. Platoul nu este decît o foarte modestă încreţitură de teren, abia cu cîţiva metri mai ridicată decît restul cîmpiei. Dacă nu eşti prevenit, urmînd micul drum ce leagă Wagram de Neusiedl şi care trece prin Baumersdorf, rişti să nu-ţi dai măcar seama că „domini" cursul unui rîu şi că te afli la „jumătatea pantei" celebrului „platou"...

Cu luneta la ochi, împăratul îi vede pe saxoni înaintînd fără greutate. Cu siguranţă că operaţia va fi terminată înainte de căderea nopţii ! Soldaţii italieni de sub comanda lui Macdonald îi urmează. Dar aceştia, văzînd pe „creastă" uniforme străine, îi iau pe saxoni drept austrieci şi trag !... Trupele lui Bernadotte sînt prinse între două focuri. Panica izbucneşte în rîndurile lor. Ei se întorc, aleargă spre italieni, iar aceştia, crezînd că sînt atacaţi, fac stînga-mprejur şi fug în dezordine. Sub privirile austriecilor, uluiţi de această derută neaşteptată, se produce o debandadă confuză, care mătură totul în drumul ei şi îl obligă chiar pe Oudinot, rămas pe loc, să se retragă pentru a se alinia pe noua linie. Ziua se încheie cu această nefericită întîmplare.

Seara, în cortul său ridicat în mijlocul cîmpiei, la adăpostul unui crîng, între Raschdorf şi Grosshofen — o stelă îi indică amplasamentul —, Napoleon dă frîu liber mîniei sale. Totuşi, el este singurul vinovat ! Lucrurile ar fi fost acum terminate dacă ar fi avut cu el nu saxoni şi italieni, ci armata de la Friedland. El a preferat s-o lase să se zbată în cumplitul viespar spaniol ! Se potoleşte numai la gîndul că a reuşit, totuşi, în douăzeci şi patru de ore să-şi adune întreaga armată în faţa Wagramului. Victoria va avea loc mîine... La orele unu adoarme, dar pe la orele patru, în această dimineaţă de joi 6 iulie, este deşteptat de o canonadă violentă : austriecii trec la ofensivă, coboară de pe platou şi atacă trupele lui Davout.

Împăratul sare pe cal — un cal cenuşiu cu alb, numit Cyrus.

Repede, bătălia — de astă dată bătălia de la Wagram — se dezlănţuie. Pe un front de vreo cincisprezece kilometri

— lărgime fără precedent —, o mie o sută de piese de artilerie dezlănțuie un uragan de foc.

— Sire, atenție, se trage asupra statului vostru major !

— Domnule — răspunde calm împăratul —, la război toate accidentele sînt cu putință.

Extrema stîngă franceză, ținută de Masséna — coada coasei —, se îndoaie. Optsprezece mii de oameni sînt atacați de șaizeci de mii !

— Sire — anunță un aghiotant —, inamicul înaintează de-a lungul Dunării și ne amenință spatele. Toată artileria diviziei lui Boudet a fost făcută praf.

Pe chipul lui, nici un mușchi nu s-a clintit.

Austriecii par acum să apere Viena, în timp ce francezii par a voi să atace malul stîng al Dunării. Între fluviu și sate, armata austriacă dă năvală.

— Țineți-vă bine — îi strigă Napoleon lui Masséna —, bătălia este cîștigată !

Unii îl cred nebun. Împăratul are, totuși, dreptate : retrăgîndu-se la stînga, atrăgîndu-l pe inamic spre Dunăre, el își eliberează dreapta, care — tot potrivit planului pe care l-a conceput el — se va putea abate asupra Wagramului pentru a croi brеșa eliberatoare. Urmărind să taie în două armata austriacă și să-și arunce apoi forțele spre „platou", împăratul masează pe un front de o mie patru sute de metri o formidabilă artilerie : circa o sută de tunuri, aliniate ca la paradă. Este faimoasa baterie de la Wagram, care, bubuind, intră în epopee și dezlănțuie asupra austriecilor un potop de foc. Centrul inamic cedează și, în punga ce începe să se formeze, cavaleria năvălește în sunetul trompetelor. În urma ei, infanteria lui Macdonald, cu steagul fîlfîind, precedată de toboșari, intră, la rîndul său, în pungă. La stînga, Masséna nu numai că a rezistat, dar a și respins atacul inamic pînă la satul Breitenlee. La dreapta — la cealaltă extremitate a coasei —, Davout și Oudinot urcă panta ușoară a platoului, respingîndu-l pe inamic, și Davout, cel dintîi, atinge, în sfîrșit, Wagramul.

În acest timp, frînt de oboseală, sigur de victorie, împăratul s-a întins pe o blană de urs și, în ciuda vacarmului îngrozitor, doarme douăzeci de minute, la adăpostul unei piramide de tobe. În toate părțile, rămășițele armatei austriece se retrag urmărite de învingători.

Tunurile au tăcut. Marmont se înfățișează împăratului pentru a primi felicitările sale.

— Ați manevrat ca un neghiob, îi declară Napoleon... Aceasta nu-l va împiedica să-i înmîneze la 9 iulie bastonul de mareșal, la fel ca și lui Macdonald și Oudinot.

S-a lăsat noaptea. Napoleon se apropie de bivuacul batalionului 2 de linie și se culcă pe un mindir.

— Sire — i se adresează caporalul Martel —, maiestatea-voastră nu vrea să guste ciorba noastră ?

— Are și bucăți de pîine în ea ?

— Da, sire.

— S-o vedem.

I se prezintă o gamelă și un tacîm de argint.

— Cum ? Pîine albă și tacîmuri de argint ? ! De unde le-ai luat ?

— Am adus pîinea din satul unde se afla ambulanța, iar tacîmurile le-am găsit la un ofițer ucis la Gospitch.

În timp ce împăratul soarbe ciorba, caporalul taie în bucăți o pasăre și i-o oferă ; împăratul ia un copan, se ridică, scoate din buzunar șapte napoleoni și îi dă subofițerului, care arată monedele camarazilor săi :

— Priviți ce-mi dă maiestatea-sa : două sute de franci. Îi vom bea în sănătatea lui. Trăiască împăratul !

— Trăiască împăratul !

Asta pentru decor : miracolul de la Wagram ia sfîrșit. Un miracol, în adevăr ! N-a lipsit mult ca să fie o catastrofă ! Mai întîi la Essling, cu șase săptămîni mai înainte, apoi în ajun, cînd cu panica izbucnită pe flancurile platoului, și azi încă, în momentul cînd Masséna s-a văzut nevoit să dea înapoi...

— Cum ! Masséna să dea înapoi ? — exclamase Napoleon.

— Cînd lupți cu optsprezece mii de oameni împotriva a șaizeci de mii, chiar dacă te cheamă Masséna, acestea sînt „accidente posibile", după expresia împăratului.

Wagramul va fi, astfel, ultima mare victorie a domniei lui Napoleon. Dar cu ce preț ! Ce măcel cumplit ! Napoleon este, fără îndoială, victorios, dar de o parte și de alta peste cincizeci de mii de morți sau grav răniți zac pe cîmpul de luptă.

Împăratul s-a întors în cortul său și doarme două ore...

*

* *

În timpul acestui somn, la mai multe sute de legile de Wagram, la Roma, papa, care tocmai s-a culcat, este trezit de niște strigăte. El aude : „Ajutor ! Trădare !" Un clopot de alarmă răsună precipitat. Generalul Radet și jandarmii lui au primit ordin să-l aresteze pe Pius al VII-lea și încearcă să pătrundă în Quirinal.

Aflînd despre excomunicarea pronunțată de papă, împăratul strigase :

— Primesc în clipa aceasta știrea că papa ne-a excomunicat pe toți ; este o excomunicare pronunțată împotriva lui însuși. Nu mai are rost nici un menajament ; e un nebun furios, care trebuie închis. Ordonați arestarea cardinalului Pacca și a celorlalți aderenți ai papei.

Să fie închis papa ? Ca și cînd acesta n-ar fi fost deja închis ! Oricum ar fi, executanții nu șovăie nici o clipă. Cu o secure în mînă, Radet vrea să spargă poarta grea prin care se intră în palat. Unul din ofițerii lui a reușit să treacă printr-o fereastră joasă și vine să-i deschidă. Urmează îndată năvala. Cizmele bocănesc pe parchet, loviturile de pat de pușcă sfărîmă mobilele. În timp ce începe devastarea, Radet cere instrucțiuni de la Miollis, comandantul trupelor franceze. Miollis răspunde că șeful Bisericii trebuie determinat să plece, de bună voie sau cu forța. Radet își urmează deci calea și se prezintă la ușa apartamentului pontifului. De altfel, pentru ca această ușă să se deschidă, va trebui să lovească în ea cu securea...

— Ce vreți de la mine ? — îl întreabă Pius al VII-lea pe Radet, care mai ține încă în mînă securea. — Și de ce veniți la această oră să mă tulburați în locuința mea ?

— Prea-sfinte părinte — răspunde jandarmul —, vin în numele guvernului francez ca să repet sanctității-voastre propunerea de a renunța oficial la puterea sa temporală.

— Nu putem să cedăm — răspunde cu demnitate urmașul sfîntului Petru — și nici să părăsim ceea ce nu este al nostru. Bunurile temporale aparțin Bisericii, noi nu facem decît să le administrăm.

Radet rostește atunci încet aceste cuvinte :

— Am ordin s-o ridic pe sanctitatea-voastră !

Urmează o tăcere grea.

— Într-adevăr, fiule — răspunde papa —, iată o treabă ce nu-ți va aduce binecuvîntarea divină. Aceasta este oare răsplata îndelungatei mele condescendențe față de împărat și față de biserica galicană ? Dar poate tocmai prin aceasta m-am făcut vinovat în fața lui Dumnezeu, și el este acela care vrea să mă pedepsească. Mă supun cu umilință. Trebuie să plec singur ? Cînd nu ții la viață, ții și mai puțin la bunurile tale.

Nu i se lasă timp sfîntului părinte nici măcar să-și ia breviarul și, cîteva minute mai tîrziu, Radet își urcă prizonierul în trăsură. Primul pas spre captivitate...

Napoleon, în pofida ordinului pe care l-a dat, va dezaproba măsura. „E o mare nebunie", îi va scrie el lui Fouché.

* * *

În aceeași zi de vineri 7 iulie, chiar în ceasul cînd Pius al VII-lea se îndreaptă spre închisoarea sa de la Savona, împăratul străbate cîmpul de bătălie, de la Dunăre pînă la Wagram. Chiar aici era cît pe ce să fie bătut, deși prevăzuse totul ! Un geamăt nesfîrșit se aude pe cîmpie. Sînt ridicați mii de răniți — cei care nu s-au stins în timpul nopții — și se îngroapă morții. Cai ce și-au pierdut un picior aleargă țopăind în trei picioare și imploră prin lungi nechezaturi să li se vină în ajutor... Priveliștea este cumplită. Împăratul se gîndește la Lasalle, lovit de un glonte între ochi chiar la sfîrșitul bătăliei. Lasalle, căruia îi spusese, în seara bătăliei de la Rivoli, atunci cînd, clătinîndu-se pe picioare de oboseală, uimitorul călăreț îi adusese un braț de drapele :

— Culcă-te pe ele, ai meritat-o din plin !

În această dimineață își amintește, poate, de rugămintea unuia dintre cei mai vechi camarazi de-ai săi. Își amintește, poate, de Lannes, care-l ruga înainte de a muri : „Faceți pace, sire". Cînd Napoleon se îndreaptă din nou spre armata sa, în fața Znaimului, unde luptele se desfășoară din nou, el crede că totul va reîncepe. Masséna

era cît pe-ce să fie ucis, generalul Bruyères este grav rănit. Arhiducele în retragere mai are cu el optzeci de mii de soldați, pe care-i poate opune forțelor franceze slăbite. Aducîndu-și aminte de vechea-i meserie, împăratul pune el însuși în poziție un tun, a cărui ghiulea cade în mijlocul unei baterii austriece. Cele două armate, ambele la capătul puterilor, se află din nou față-n față.

O furtună violentă ia sfîrșit în momentul cînd prințul Johann de Lichtenstein, trimis de arhiduce, vine să ceară un armistițiu.

— Să aștepte ! — strigă Napoleon.

În fața cortului imperial, consilierii săi îi propun să continue urmărirea. Davout, care sosește tocmai atunci pe cîmpul de bătălie, ar vrea să îngenuncheze definitiv Austria. Dar împăratul nu dorește de loc să-l împingă pe arhiduce spre Boemia și Moravia. El exclamă :

— Nu ! S-a vărsat destul sînge !

Sînt chemați plenipotențiarii. La începutul întrevederii, pretențiile lui Napoleon par înfiorătoare. „El n-a vorbit — va istorisi Johann de Lichtenstein — decît de dezmembrarea monarhiei, de înființarea mai multor state independente formate din sfărîmăturile ei, în sfîrșit, de abdicarea împăratului Francisc ca singura condiție prealabilă a armistițiului". Este, în ultimă analiză, planul care va desface în bucăți, a doua zi după războiul din 1914, mozaicul austriac. În cele din urmă, după ce și-a înspăimîntat astfel interlocutorii, împăratul își reduce pretențiile.

În cursul îndelungatelor negocieri — Napoleon va rămîne trei luni la Schönbrunn —, Francisc I va încerca să lupte. Consternat, el consideră, pe drept cuvînt, că Wagramul nu e tot una cu Austerlitz. Napoleon, dimpotrivă, arătîndu-se mai intransigent în 1809 decît în 1805, vrea să facă Europa să creadă că a doborît definitiv Austria și îl amenință pe învins că-l va sili să abdice. Îi scrie lui Champagny : „Îi puteți spune domnului de Metternich că, dacă împăratul vrea să abdice în favoarea marelui duce de Würzburg, voi lăsa țara așa cum este, cu independența ei actuală, și voi încheia cu el o alianță care ne va da putința să reglementăm afacerile continentului".

Dacă Francisc vrea să-și păstreze tronul — și nu să se sacrifice pentru Austria —, va trebui să se incline. Metter-

nich, de altfel, îl sfătuiește în acest sens, căci ministrului i-ar surîde ideea de a lua locul țarului ca prieten al împăratului francez : „Oricare ar fi pînă la urmă condițiile păcii — scrie el —, rezultatul va fi același : noi nu ne vom găsi securitatea decît adaptîndu-ne sistemului francez triumfător... Principiile mele sînt imuabile, dar împotriva necesității nimeni nu poate lupta... Trebuie, deci, ca noi, de cum va fi semnată pacea, să ne limităm la o politică de manevre diplomatice, să flatăm, să facem concesii. Numai astfel vom avea șanse de a ne prelungi existența pînă în ziua cînd ne vom încheia socotelile, adică ziua eliberării generale".

Francisc urmează sfaturile ministrului său și acceptă să semneze cumplitul tratat de la Viena. Bavaria primește ținutul Salzburgului, ducatul Varșoviei se vede mărit cu Galiția de nord. Țarul, combatant onorific și care n-a făcut nimic, primește, ca un fel de bacșiș, patru sute de mii de galițieni — de altfel, el se consideră lezat și se arată furios văzînd cum crește ducatul Varșoviei. Nu lipsește mult să spună chiar că această creștere se face pe seama lui ! Austria pierde astfel trei sute de mii de kilometri pătrați și trei milioane cinci sute de mii de suflete. Triestul, Carniolia, o parte a Carintiei, a Croației, Istria, Fiume sînt alipite la imperiul francez și formează împreună cu Dalmația, luată Austriei în 1805, provinciile *franceze* ilirice. Francisc I își pierde astfel întreaga ieșire la Adriatica. „Avem ambiția de a stăpîni Mediterana — explică Napoleon — ; avem ambiția de a menține independența Turciei".

Împăratul credea că aceste condiții înspăimîntătoare, adăugate la arestarea papei, vor reduce la tăcere Europa. Dar se înșela.

Wagramul nu-i împiedică pe englezi să debarce patruzeci și cinci de mii de oameni la gurile fluviului Escaut, pe insula olandeză Walcheren. Fouché, dezaprobat de Consiliu, dar felicitat de Napoleon, trimite o circulară prefecților a cincisprezece departamente din nord-est, ordonîndu-le să-și arunce gărzile naționale împotriva cotropitorului. „Domnul Fouché — îi scrie Napoleon lui Clarke, ministrul de război — s-a arătat în măsură să facă ceea ce n-ați făcut dumneavoastră". De altfel, Bes-

sières, în fruntea a patruzeci de mii de oameni, a fost trimis imediat spre insula Walcheren, unde corpul expediționar englez se află blocat. Asediați de francezi și de friguri — cincisprezece mii de oameni au murit —, britanicii nu mai au altă soluție decît să se reîmbarce.

După cîtăva vreme, Napoleon va dicta această notă: „Londra e uimită de mișcarea ce s-a manifestat în Franța. Ridicarea gărzilor naționale i-a mirat pe englezi, cu atît mai mult cu cît spuneau și scriau pretutindeni că împăratul nostru nu era puternic decît prin armatele sale și că epuizase restul de flogistic al Revoluției. Am dat o dezmințire calomniilor lor și am dovedit că împăratul avea drept armată întreaga Franță".

Împăratul își făcea iluzii.

Acest nou eșec aliat nu avea să facă să dispară încrederea inamicului în viitor. Toți învinșii din acești ultimi ani, înarmîndu-se cu răbdare, aveau să aștepte inevitabilul sunet de corn și „sfîrșitul tuturor acestor lucruri", cum va spune într-o bună zi Talleyrand. Bătălia de la Wagram — repetăm acest cuvînt — nu fusese oare un fel de miracol? Portugalia nu era oare pierdută, iar treburile din Spania nu mergeau din ce în ce mai prost? Cît despre suveranii superprefecți, spre marea bucurie a Europei, se închipuiau, pe zi ce trecea tot mai mult, niște regi adevărați și se țineau țanțoși. Napoleon îi reproșa lui Louis, pe tonul cel mai serios din lume, că a devenit olandez — acesta refuza să aplice blocada — și lui Joseph că s-a transformat în spaniol.

— În Spania, maiestatea trebuie să fie întru totul spaniolă, repeta *don José primero*.

A doua zi după bătălia de la Wagram, Jérôme se înapoiase la Cassel, după ce fusese învins de generalul austriac Kienmeyer. Pe lîngă aceasta, se arăta furios că fratele său nu considerase că trebuie să-l pună pe Junot sub ordinele lui. Ca atare, Napoleon îi scrisese, pe bună dreptate: „Te războiești ca un satrap. Încetează de a mai fi ridicol... Să știi că în calitate de soldat nu am nici un frate și că nu vei reuși să-mi ascunzi motivele conduitei tale sub pretexte inconsistente sau ridicole. Tare mă tem că nu am nimic de așteptat de la tine".

Pînă și Elisa, prințesa de Lucca, primește la 17 august următoarele săpuneli imperiale : „Sînteți supusă și, ca toți francezii, sînteți obligată să dați ascultare ordinelor emise de miniștri ; un mandat de aducere semnat de ministrul poliției ar fi suficient pentru arestarea nu numai a dumneavoastră, dar și a primului prinț de sînge".

Austria, acum dezmembrată, a devenit o putere de mîna a doua. Napoleon se va duce oare să viziteze familia imperială, refugiată la Erlau ? Unii fac afirmații în acest sens. Ideea o face pe arhiducesa Maria-Luiza să se înfioare :

„Vă asigur — scria dînsa pe atunci — că vederea acestei persoane ar fi pentru mine un supliciu mai rău decît orice martiriu".

Dar nu vor trece decît cîteva luni, și aceeași arhiducesă va fi dată pe mîna Minotaurului.

12

MINOTAURUL

N-AR TREBUI SĂ SE PERMITĂ CĂSĂTORIA UNOR INDIVIZI CARE NU SE CUNOSC MĂCAR DE ŞASE LUNI.

Napoleon

În fiecare dimineaţă la orele zece, împăratul asistă la parada ce se desfăşoară lîngă parcul castelului Schönbrunn, în faţa scării în formă de potcoavă, sau în curtea „palatului imperial", a cărui intrare e marcată de două obeliscuri împodobite cu acvile napoleoneene. Acestea se află acolo şi azi.

Uneori, Napoleon adresează ofiţerilor unui regiment întrebarea :

— Care este cel mai viteaz dintre voi ?

După ce ofiţerul este indicat de camarazii săi, împăratul rosteşte :

— Îl numesc baron, răsplătind astfel nu numai valoarea lui personală, ci şi pe cea a corpului din care face parte.

Se întîmpla, de asemenea, să comande instrucţia militară sau să ordone numărarea, în faţa lui, a pieselor conţinute într-un cheson.

În dimineața zilei de joi 12 octombrie, în timp ce împăratul trece garda în revistă ca de obicei, Rapp este surprins de atitudinea ciudată a unui tînăr german cu chipul feciorelnic, care a reușit să înainteze spre Napoleon. De mai multe ori, tînărul este auzit repetînd că dorește să vorbească împăratului. Mîna dreaptă o ține vîrîtă adînc în buzunarul redingotei. „M-a privit — va relata Rapp — cu niște ochi ce m-au frapat". Erau de un albastru frumos ca de faianță. Necunoscutul este palid, dar trăsăturile lui efeminate nu sugerează nimic neliniștitor. Rapp face, totuși, semn unui ofițer de jandarmi. Tînărul este reținut și percheziționat; se descoperă asupra lui un enorm cuțit de bucătărie, învelit în mai multe foi de hîrtie de împachetat:

— Ce intenționați să faceți cu acest cuțit?

— Nu pot să-i spun decît lui Napoleon.

— Voiați să vă slujiți de el pentru a atenta la viața împăratului?

— Da, domnule.

— De ce?

— Nu pot să-i spun decît lui.

Aflînd despre aceste răspunsuri, împăratul ordonă ca arestatul să fie adus în fața sa.

— Dar e un copil! — exclamă el cînd îl vede intrînd pe „ucigaș".

— M-ai văzut vreodată pînă acum? — îl întreabă Napoleon prin intermediul lui Rapp, care vorbește curent germana.

— Da, v-am văzut la Erfurt, anul trecut, răspunde tînărul, al cărui nume e Friedrich Staps.

— Se pare că o crimă e un lucru de nimic în ochii dumitale. De ce voiai să mă ucizi?

— A vă ucide nu este o crimă; dimpotrivă, este o datorie pentru orice bun german. Voiam să vă ucid pentru că sînteți asupritorul Germaniei.

— Nu eu am început războiul.

— Ba dumneavoastră.

Împăratul se apleacă asupra obiectelor găsite la Staps.

— Al cui este acest portret? — întreabă el privind o miniatură ce reprezintă o tînără fată.

— E cea mai bună prietenă a mea, fiica adoptivă a tatălui meu.

— Auzi colo ! Și ești un asasin ! Nu ți-a fost teamă că vei îndurera și vei pierde ființele ce-ți sînt dragi ?

— Voiam să-mi fac datoria ; nimic nu trebuia să mă oprească.

— Dar cum ai fi procedat ca să mă lovești ?

— Voiam să vă întreb mai întîi dacă vom avea în curînd pace, iar dacă mi-ați fi răspuns negativ, v-aș fi înjunghiat.

— E nebun ! — constată împăratul. — Hotărît că e nebun ! Și cum nădăjduiai să scapi după ce m-ai fi lovit astfel, în mijlocul soldaților mei ?

— Știam bine la ce mă expuneam, și chiar mă mir că mai sînt încă viu.

Încremenit, Napoleon rămîne tăcut cîteva momente, apoi spune :

— Cea pe care o iubești va fi foarte mîhnită.

— O, va fi mîhnită, fără îndoială, pentru că n-am reușit. Ea vă urăște cel puțin tot atîta cît vă urăsc eu însumi.

— Dar dacă te-aș grația ?

— Ați face o greșeală, căci aș căuta din nou să vă ucid.

Împăratul ordonă atunci să fie chemat Corvisart, adăugînd :

— Acest tînăr este bolnav sau nebun, altfel nu se poate.

— Nu sînt nici una, nici alta, răspunde Staps.

Sosește Corvisart, care îi ia pulsul lui Staps, îl examinează...

— Domnul este sănătos, conchide el.

— Vă spusesem doar ! — exclamă Staps, triumfător.

— Ei bine, doctore — declară Napoleon —, acest tînăr care e sănătos a străbătut o sută de leghe ca să mă asasineze !

Și împăratul lasă ca „ucigașul“ să fie împușcat, dar, lucru straniu, nu prea sesizează mobilurile care l-au împins pe tînărul german să atenteze la viața tiranului Europei. Fără doar și poate, e un dement ! „Nu prea mi-a făcut impresia că ar fi știut ce reprezenta Brutus“, îi scrie Napoleon lui Fouché. Lui Staps puțin îi pasă de Brutus. Ochii lui nu văd decît imaginea Ioanei D'Arc — și aceasta e tot ! În fața autocratului francez se ridică astăzi cu mîndrie, la fel ca și în Spania, poporul unei țări înrobite, care însă nu vrea să se considere ca atare. Tentativa de regicid

nu-i demonstrează de loc lui Napoleon că e un despot care asupreşte Europa. El constată doar un fapt : el se află — atît el cît şi giganticul său imperiu — la discreţia pumnalului unui exaltat. Aşadar, îi trebuie un moştenitor !

Niciodată, poate, n-a avut înrădăcinată în inimă atît de mult ca acum, după Wagram, dorinţa de a făuri prima verigă a unei dinastii. Se înfiora la gîndul că într-o bună zi fraţii — ba chiar şi nepoţii săi — ar fi putut să-i urmeze la tron şi să domnească asupra Franţei... În sfîrşit, ajunsese, de altfel nu de mult timp, să-şi aprecieze clanul la justa lui valoare. Odată, cînd întreaga sa familie se afla strînsă laolaltă, el a declarat :

— Nu cred să existe pe lume un om mai nenorocit ca mine în materie de familie. De altfel, să recapitulăm : Lucien este un ingrat ; Joseph un tip sardanapalic ; Louis un neputincios ; Jérôme un dezmăţat.

Apoi adăugă, schiţînd un cerc cu un gest al mîinii :

— Cît despre dumneavoastră, doamnelor, ştiţi ce sînteţi.

„După cum se vede — va spune marchizul de Bonneval, care, ca martor al scenei, ne-o relatează —, tabloul era sumar, dar complet".

Dar Eugen ?

— Eugen — oftează el — nu poartă numele meu şi, cu toată osteneala pe care mi-am dat-o pentru a asigura liniştea Franţei, după mine ar urma o anarhie completă. Numai un fiu al meu poate să aranjeze totul.

În acel octombrie 1809, el se gîndea cu atît mai puţin la moştenitorii săi naturali, cei din clan, cu cît Maria Walewska, sosită cu o lună mai înainte la Schönbrunn — şi instalată în încîntătorul sat Moedling —, ii dăduse o veste care l-a umplut de fericire : aştepta un copil de la el ! Walewska îi scrisese, cerîndu-i îngăduinţa să vină la dînsul, iar Napoleon îi răspunsese :

„Maria, am primit scrisoarea ta. Am citit-o cu plăcerea pe care mi-o inspiră întotdeauna amintirea ta. Sentimentele pe care mi le păstrezi sînt aceleaşi pe care ţi le port şi eu.

Vino la Viena, doresc să te văd şi să-ţi dau noi dovezi ale caldei prietenii ce-ţi port. Nu te poţi îndoi de interesul pe care-l am faţă de tot ceea ce te priveşte. Mii de săru-

tări fierbinți pe frumoasele tale mîini și una singură pe frumoasa ta gură“ [1].

Aflînd din aceeași gură despre minunatul eveniment, Napoleon s-a simțit nebun de bucurie. Zilnic îl trimite pe Constant, cu o trăsură fără blazon, să i-o aducă pe scumpa lui Maria. Drumul e prost, iar el, plin de emoție, recomandă valetului său să meargă încet :

— Ia seama bine astă seară, Constant, azi a plouat, drumul trebuie să fie desfundat. Ești sigur de vizitiu ? Trăsura e în stare bună ?

Se teme atît de mult să nu i se întîmple un accident ! Așadar, poate să dăi viață ! Această neputință de a procrea nu era prețul geniului său, cum se resemnase el să creadă ! În sfîrșit, nu se mai putea îndoi de puterea sa de a-și supraviețui. Cu scumpa lui Maria, cu soția sa poloneză, nu exista nici o incertitudine ! Și acum trebuia să facă totul ca să-și asigure un urmaș.

Pentru aceasta era necesar, evident, s-o repudieze pe Josefina și să sfărîme legătura acestei căsnicii sterile.

— Toată viața — repeta el — am sacrificat totul — liniște, interes, fericire — destinului meu !

De astă dată trebuia să sacrifice o mare dragoste. Căci el o mai iubea încă pe scumpa sa creolă : „Te sfătuiesc să te păzești bine noaptea — îi scria el de la Schönbrunn —, căci într-una din nopțile viitoare vei auzi un zgomot puternic...“

Dar ea ? Ca o dreaptă revanșă cuvenită unui soț dus de nas, ea îl iubea și mai mult ! Acum ținea la el mai mult decît la tron ! „Dorința mea — îi scrisese ea odinioară, dar era la fel de adevărat și acum, ca și pe vremea Consulatului —, toate dorințele mele se rezumă la una singură : să te iubesc sau, mai bine zis, să te ador“. De ani de zile îl adora, de ani de zile tremura, de ani de zile știa că odată și odată va fi nevoită să plece. Și nu teama că va trebui să plece de la Tuilerii o făcea atît de des să suspine, ci gîndul că nu-l va mai vedea pe *Bonaparte* — cum continua să-l numească. Ea regreta omul, și nu împăratul.

Chiar în momentul cînd soțul ei, la cinci sute de leghe depărtare de Paris, a luat această hotărîre, Josefina,

[1] Arhivele Walewski.

ghicind catastrofa ce avea să se abată asupră-i, îi mărturisea, plîngînd, Laurei d'Abrantès :

— Ah ! Dacă aţi şti, dacă aţi şti cît de mult am suferit ori de cîte ori vreuna din voi îşi aducea copilul la mine. Doamne ! Eu, care n-am ştiut niciodată ce este invidia, am simţit-o ca o otravă cumplită văzînd copii frumoşi... Iar eu !... lovită de sterilitate, voi fi alungată cu ruşine din patul aceluia care mi-a dat coroana. Şi, totuşi, Dumnezeu mi-e martor că-l iubesc mai mult decît viaţa mea...

Desigur, Josefina ştie ce înrîurire are asupra soţului său, dar mai ştie şi că pentru el — doar i-a repetat-o atît de des — „politica nu are inimă". Din clipa în care-l revede pe Napoleon la Fontainebleau — el a sosit la palat în 26 noiembrie — înţelege că ceasul execuţiei a sunat : uşa de comunicare între cele două apartamente a fost zidită din ordinul împăratului, un ordin venit de la Schönbrunn ! De îndată ce soseşte, îl convoacă pe Cambacérès pentru a-l pune la curent :

— Vreau să mă însor cu un pîntece !

Fostul său coleg de Consulat încearcă s-o apere pe Josefina. Ca fost membru devotat al Convenţiei, nu are nimic de cîştigat de pe urma venirii unei prinţese la curte. Cambacérès se teme de opinia publică. Josefina este foarte populară. Dar împăratul ridică din umeri. Un singur lucru contează : destinul imperiului ! Nu este el acum stăpînul Europei ? Austria îngenuncheată ! Papa sub dominaţia lui ! Anglia respinsă în mare ! Spania pe cale de a fi pacificată ! Căci el speră să pună capăt conflictului. Împăratul pare astfel, după cum va spune Cambacérès, „că se plimbă în mijlocul gloriei sale".

Dar cum se va proceda pentru anularea căsătoriei împăratului ? Trebuie create ad-hoc forme, legale, desigur, dar speciale şi neuzitate încă vreodată. Josefina nu trebuie să fie repudiată. Cei doi soţi îşi vor exprima *voinţa* de a se despărţi, iar Senatul va trebui să consacre printr-un *senatus consultus* desfacerea legăturii civile.

În timp ce Cambacérès pregăteşte operaţia, Napoleon încă nu şi-a prevenit soţia. Abia la 30 noiembrie, „Bonaparte" îndrăzneşte să sară hopul. Josefina a ghicit că osînda era „pentru acea seară". Cina este tăcută, „cum nu mai văzusem niciodată", relatează Constant. Împărăteasa a plîns toată ziua şi, pentru a-şi ascunde pe cît posibil pa-

loarea fetei și ochii roșii, și-a pus o pălărie mare albă, legată sub bărbie. Împăratul ține aproape tot timpul ochii în jos ; din cînd în cînd se observă o tresărire convulsivă agitîndu-i obrazul, și dacă i se întîmplă să ridice ochii, o face pentru a o privi pe furiș pe împărăteasă „cu un foarte vizibil sentiment de durere profundă". Ofițerii de serviciu asistă cu neliniște la această scenă sumbră și apăsătoare. În tot timpul mesei, o masă servită de formă, nu se aude decît ușorul zgomot al farfuriilor aduse și luate. Tăcerea nu este tulburată decît de glasurile monotone ale slujitorilor care anunță felurile de mîncare și de clinchetul provocat de Napoleon, care lovește, fără să-și dea seama, paharul cu cuțitul. O singură dată împăratul rupe tăcerea printr-un oftat adînc, urmat de aceste cuvinte, adresate unuia din ofițerii săi :

— Cum e vremea ?

Întrebare fără interes și fără importanță pentru el, căci nici nu pare să audă răspunsul : plouă și termometrul se apropie de zero.

În sfîrșit, se ridică de la masă. Împărăteasa îl urmează cu pași lenți și cu batista la gură, „ca pentru a-și înăbuși suspinele". Se aduce cafeaua și, potrivit uzanței, un paj prezintă tava împărătesei, dar împăratul ia el însuși ceașca, toarnă cafea și amestecă zahărul, privind-o tot timpul pe Josefina, care rămîne în picioare, „ca încremenită". El o bea dintr-o sorbitură și înapoiază pajului ceașca. Apoi face un semn : vrea să rămînă singur cu împărăteasa. Ușa salonului este închisă pe dinafară.

Cu o voce stinsă, ea întreabă :

— Așadar, totul s-a sfîrșit ?

El încearcă să-i explice situația :

— Dinastia mea nu are nici o soliditate dacă n-am un copil.

Desigur... Dar nu există nepoți ?

— Nepoții mei nu mă pot înlocui ; națiunea n-ar înțelege. Un copil născut în purpură, pe tron, în palatul Tuileriei este, pentru națiune și pentru popor, cu totul altceva decît fiul fratelui meu.

Nefericita femeie — „femeie în toată puterea cuvîntului", spunea împăratul — se preface că-și pierde cunoștința.

— Mă strîngeți prea tare — murmură ea încet cîteva

clipe mai tîrziu, în timp ce șambelanul Bausset îl ajută pe Napoleon s-o transporte pe Josefina *leșinată* în apartamentul ei.

Această comedie jucată de incorigibila creolă n-o împiedică, totuși, să resimtă o imensă durere.

— Ce nefericite sînt tronurile ! — suspinase ea adesea...

Își mai amintește ea oare de vremea cînd rîdea citind scrisorile pline de pasiune delirantă scrise de soțul ei între două bătălii ?

— Ce nostim e ! — repeta dînsa cu accentul ei cîntat, din Martinica.

Cît de departe sînt acum aceste amintiri ! Va trebui să părăsească totul. În cursul scenei patetice ce s-a desfășurat, Napoleon i-a oferit „principatul" Romei, dar ea nu vrea de loc să se expatrieze și să se îndepărteze de el. Se va retrage la Malmaison, păstrîndu-și rangul, casa, alocația de împărătească. Napoleon îi va dărui și oribilul castel de Navarra, de lîngă porțile orașului Evreux, și Elysée-ul, pe care ea îl va schimba cu palatul Laeken, unde, de altfel, nici nu va pune vreodată piciorul.

Joi 14 decembrie 1809, cerul este acoperit „de o ceață deasă". Vîntul suflă cu putere. În marele salon se află adunați, îmbrăcați de gală, în mare ținută de curte, împărăteasa-mamă, regii Louis, Jérôme și Murat, reginele Spaniei și Neapolului. Numai fermecătoarea Pauline și Catherine, regina Westfaliei, se gîndesc la durerea pe care trebuie s-o încerce împărăteasa ; ceilalți nu văd decît un lucru : Napoleon o alungă pe *bătrîna* — această „femeie galantă", după cum precizează însăși *la Madre*. Totuși, ei vor fi cei păcăliți. Căci vor apărea și mai mult ca niște parveniți de acum încolo, cînd o *adevărată* prințesă, o fiică de împărat, se va așeza pe tronul imperial. Împăratul a cerut, de asemenea, să fie prezenți Eugen și Hortensia. Ei se află acolo amîndoi, lîngă mama lor, stăpînindu-și lacrimile, dar pieptul reginei Olandei este agitat de suspine. După cîteva fraze banale, împăratul spune :

— Simt nevoia să adaug că, departe de a fi avut vreodată să mă plîng, n-am putut, dimpotrivă, decît să mă laud cu atașamentul și tandrețea iubitei mele soții ; ea mi-a înfrumusețat cincisprezece ani din viață, a cărora amintire va rămîne întipărită în inima mea. Ea a fost încoronată

de mîna mea ; vreau să-și păstreze rangurile și titlul de împărătească încoronată...

Ultimele cuvinte sînt ca niște flori pe un mormînt. Josefina se ridică. Infinit mai imperială decît aceea ce îi va urma, vrea să citească ea însăși textul pe care l-a pregătit, dar emoția, suspinele ce o gîtuie — aici nu mai e nici o comedie — o silesc să-i întindă foile de hîrtie ministrului Regnault de Saint-Jean d'Angély.

— Datorez totul bunătății lui : cu mîna lui m-a încoronat, și din înaltul acestui tron n-am primit decît mărturii ale afecțiunii și dragostei poporului francez. Cred că-mi exprim recunoștința pentru toate aceste sentimente consimțind la desfacerea căsătoriei, care, de acum încolo, este o piedică pentru binele Franței, lipsind-o de fericirea de a fi condusă cîndva de urmașii marelui om, ridicat, atît de evident, de Providență pentru a înlătura ravagiile unei cumplite revoluții și pentru a restabili altarul, tronul și ordinea socială. Dar desfacerea căsătoriei mele nu va schimba nimic din sentimentele inimii mele ; împăratul va avea întotdeauna în mine cea mai bună prietenă.

Napoleon pozează pentru posteritate. Nu face nici un gest și rămîne „nemișcat ca o statuie, cu privirea fixă și parcă rătăcită". Nu asistă la ședința Consiliului privat în cursul căreia marii demnitari discută forma în care va fi prezentat Senatului, a doua zi, proiectul de *senatus consultus*. Împăratul — în acest domeniu, inconștiența lui e mereu uluitoare — îl desemnează pe Eugen să rostească unicul discurs ce va preceda votul.

— E important pentru fericirea Franței — va declara fiul Josefinei — ca întemeietorul celei de-a patra dinastii să îmbătrînească înconjurat de o descendență directă care să fie o garanție pentru noi toți, ca o chezășie a gloriei patriei noastre... Sufletul mamei mele a fost adesea înduioșat văzînd expusă la grele frămîntări inima unui om obișnuit să domine soarta și să meargă întotdeauna cu pasul ferm spre îndeplinirea marilor sale proiecte. Lacrimile împăratului, determinate de această hotărîre, sînt de ajuns pentru gloria mamei mele.

În această seară de joi, în timp ce demnitarii se împrăștie, Josefina, „cu părul în dezordine și figura total descompusă", intră în camera împăratului. El tocmai se culcase în pat. Plîng amîndoi multă vreme unul în brațele

celuilalt. O oră mai tîrziu, Josefina iese din cameră. Lacrimile continuă să i se rostogolească pe obraz. „Atunci — ne relatează Constant — am intrat în dormitor ca să scot sfeșnicele, cum obișnuiam să fac în toate serile. Împăratul era tăcut ca moartea și atît de ghemuit în pat, încît mi-a fost cu neputință să-i văd chipul".

A doua zi la orele două după-amiază, cea care nu mai reprezintă decît un nume în stat se urcă în trăsura sa, numită *Opalul*. Se trag perdelele și, în goana cailor, berlina se îndreaptă spre Saint-Germain. E frig. Vîntul dinspre sud-vest și ploaia torențială nu încetează în tot cursul acestui drum de calvar, care o va duce pe împărăteasa repudiată pînă la Malmaison.

Două ore mai tîrziu, ploaia — „foarte intensă", precizează Observatorul — tot nu a încetat, cînd Napoleon pleacă și el de la Tuilerii la Trianon, după ce a trecut în revistă trupa în curte. Vîntul suflă în rafale.

Amintirile — amintirile lor — îl năpădesc. Căsuța din strada Chantereine, dormitorul cu scaune tapisate cu nanghin albastru, mobilele din lemn de lămîi și bustul lui Socrate pe șemineu, acel sărman Socrate care trebuia să se simtă cam stingher în mijlocul unui cadru atît de străin de înțelepciune... Cît de mult o iubise el pe Josefina, *Mio dolce amor !* Cum o mai implorase să-l iubească : „Iubește-mă ca pe ochii tăi. Dar nu e de ajuns. Ca pe tine. Mai mult decît pe tine. Mai mult decît gîndurile, sufletul, viața ta, totul... Dulce prietenă, iartă-mă, aiurez... Adio, adio, adio... Mă culc fără tine. Voi dormi fără tine. Te rog, lasă-mă să dorm. Sînt mai multe zile de cînd te strîng în brațe".

Napoleon va mărturisi mai tîrziu, la Sfînta Elena :

— Avea ceva care plăcea... Avea cel mai frumos... spate cu putință. Avea acolo *cele trei insulițe* din Martinica...

Îi trece oare prin minte că, alungînd-o pe Josefina, își va pierde steaua ? Această stea care a început să strălucească a doua zi după vendemiar, cînd a cunoscut-o. Napoleon e, totuși, superstițios ca orice corsican ! Dar e probabil foarte departe de a-și închipui că peste un an și jumătate un „bombănitor" va putea să spună :

— N-ar fi trebuit s-o părăsească pe bătrînă, ea îi purta noroc, și nouă la fel !

În această seară de 15 decembrie 1809, la Trianon, el

căuta mai curînd să-și alunge amintirile. Napoleon ocupa în aripa dreaptă camera sa, care tocmai fusese tapisată cu o țesătură foarte frumoasă, presărată cu stele de argint. Tapetele, perdelele și scaunele au fost admirabil reconstituite cu prilejul recentei și atît de reușitei reconstruiri a palatului Grand Trianon în stil *Empire*. Camera imperială și încăperea vecină — luminosul salon de *dejun*, unde Napoleon își lua prima gustare — le putem vedea azi, de bună seamă, așa cum le-a apreciat împăratul atunci, în decembrie 1809. Cu siguranță că ansamblul i-a plăcut, de vreme ce a hotărît, încă de la sosire, să transforme și celelalte apartamente. În noaptea aceea, el a dat ordin să fie treziți administratorul și paznicii palatului Versailles pentru a alege tablourile și a le pune pe pereți fără nici o întîrziere și pentru a porunci noi amenajări — poate gîndindu-se deja la viitoarea lui soție, căreia îi va plăcea cu atît mai mult la Trianon, cu cît nimic nu-i va evoca, în acest cadru *modern*, amintirea Josefinei...

În afara acestei munci de decorator — o muncă excelentă, căci gustul lui era sigur și de bună calitate — nu va mai face prea mare lucru în cele zece zile ce vor urma. Viața uriașului imperiu pare întreruptă. Napoleon se duce s-o viziteze pe Josefina, care, la Malmaison, continuă să suspine. Pauline, ca o prea înțelegătoare soră, i-o va aduce pe blonda doamnă de Mathis. Dar ceea ce numește el o „mică amiciție" nu-i este de ajuns, cu atît mai mult cu cît piemonteza „e lipsită de dorință".

O preocupare incomparabil mai importantă îi abate gîndurile : cu cine se va căsători ? Cu Maria Walewska, soția sa poloneză, care așteaptă deja un copil de la el ?

— Toate gîndurile mele — le spusese ea lui Duroc și lui Constant —, toate ideile sînt în legătură cu el și se întorc la el : el e toată averea mea, tot viitorul și viața mea !

Maria comandase un inel pentru împărat, în jurul căruia răsucise o șuviță din frumosul ei păr blond. În interior se puteau citi aceste cuvinte : *„Cînd tu vei înceta de a mă iubi, nu uita că eu te iubesc"*.

Numai ea ar fi putut lua în inima împăratului locul scumpei sale creole, dar o astfel de căsătorie n-ar fi slujit gloriei lui. Cînd te numești Napoleon, nu legalizezi o situație de acest gen, nu te căsătorești cu o femeie divorțată !

Cît despre micul bastard ce urma să se nască, împăratul îi spusese într-o zi prințesei Iabronowska :

— Nu vă faceți griji pentru micuț, este copilul bătăliei de la Wagram și va fi într-o zi rege al Poloniei.

Cu discreția ei obișnuită, cu o rezervă ce stîrnește admirația, în loc să-și afișeze fericirea produsă de evenimentul ce-l determinase pe împărat să divorțeze, Walewska preferase să se înapoieze la Varșovia, unde a primit această scrisoare, datată Trianon, 18 decembrie :

„Doamnă,

Am primit scrisoarea dumneavoastră. Tot ceea ce conține m-a impresionat foarte mult. Am aflat cu bucurie că ați ajuns la Varșovia fără nici un accident supărător. Cruțați-vă sănătatea, care-mi este foarte prețioasă... Alungați gîndurile negre : viitorul nu trebuie să vă îngrijoreze. Trimiteți-mi des știri despre dumneavoastră ; gîndiți-vă cît de mult mă interesează și scrieți-mi că sînteți fericită și mulțumită ; e cea mai vie dorință a mea“ [1].

Ea îi răspunsese, neascunzîndu-i temerile ce i le inspira viitorul. El o liniștise în acești termeni :

„Doamnă,

Primesc cu multă plăcere știrile ce mi le trimiteți, dar gîndurile negre pe care văd că le nutriți nu vă stau bine. Nu vreau să mai aveți astfel de gînduri. Vestiți-mă cît mai repede că aveți un băiat frumos, că sînteți sănătoasă și veselă. Nu vă îndoiți niciodată de plăcerea ce o voi avea văzîndu-vă și nici de caldul interes pe care mi-l inspiră tot ceea ce vă privește. Cu bine, Maria, aștept cu încredere știri de la dumneavoastră“ [2].

Scrisoarea împăratului este din 16 februarie. La 21 februarie, contele Walewski îi scria cu eleganță celei care continua să-i poarte numele.

„Scumpă și stimată soție,

Walewice constituie din ce în ce mai mult o povară pentru mine, dat fiind că vîrsta și starea sănătății mele îmi interzic orice activitate. Am venit deci aici pentru ultima dată, ca să semnez actul prin care transfer această proprietate fiului meu mai mare. Vă sfătuiesc să vă înțelegeți cu el în privința formalităților ce urmează să le îndepliniți cu

[1] Arhivele Walewski.
[2] Ibid.

prilejul nașterii copilului pe care-l așteptați. Ele vor fi simplificate dacă acest Walewski va veni pe lume la Walewice. Aceasta este și părerea lui, și de aceea vă scriu. O fac conștient că-mi îndeplinesc o datorie, rugînd pe Dumnezeu să vă aibă în sfînta lui pază.

Athanase Colonna Walewski".

Bătrînul conte accepta deci să recunoască copilul împăratului. Așa cum a remarcat contele de Ornano, aceasta era o mărturie tardivă a faptului că Maria fusese o victimă nevinovată a complotului care o sacrificase.

Alexandru Walewski se va naște, așadar, la Walewice, în castelul de unde mama sa, cu trei ani înainte, fugise ca să iasă în întîmpinarea împăratului.

Napoleon nutrește încă speranța că se va putea însura cu o soră a țarului. Desigur, Ecaterina este măritată cu ducele de Oldenburg, dar mai există și marea-ducesă Anna, care tocmai a împlinit șaisprezece ani. Napoleon se și gîndea la ea cu două luni mai înainte, la Schönbrunn, cînd dicta această scrisoare adresată lui Caulaincourt, în continuare ambasador pe lîngă Alexandru : „Împăratul francezilor nu numai că nu vrea să facă să se nască ideea reînvierii Poloniei, idee atît de îndepărtată de gîndirea sa, dar este chiar dispus să colaboreze cu împăratul Alexandru la orice ar putea face ca amintirea ei să se șteargă din inimile locuitorilor. Maiestatea-sa aprobă ca denumirile de Polonia și polonez să dispară nu numai din orice tranzacțiuni, dar și din istorie".

Sărmană Maria !

Deși mica Anna era „nubilă numai de cinci luni", iar „pretendentul" împlinise patruzeci de ani, Napoleon n-a fost speriat de diferența de vîrstă. La 4 noiembrie — cu mai mult de trei săptămîni înainte de a o anunța pe Josefina că hotărîrea lui era luată —, el adresase, prin intermediul lui Caulaincourt, o cerere în regulă la St. Petersburg. Țarul, deși pregătit încă de la Erfurt să audă această propunere, fusese înspăimîntat... Dar și mai înspăimîntat era cînd se gîndea la viitor. Un refuz nu numai că ar fi antrenat, într-o bună zi, un război între cele două imperii, dar mai cu seamă Napoleon ar fi fost obligat, pentru a-și găsi o soție, să-și îndrepte privirile spre Austria. Habsburgii, care aveau întotdeauna o bogată rezervă de arhidu-

cese, ar fi acceptat cu siguranță să dea una din ele pe mîna Minotaurului, iar alianța inevitabilă ce ar fi urmat între cele două țări avea toate șansele să se întoarcă împotriva Rusiei.

Se pot ghici deci sentimentele cărora se afla pradă țarul cînd a adus la cunoștința mamei sale cererea ce-i fusese adresată. Împărăteasa Maria, văduva lui Pavel I, s-a înfiorat de groază, potrivit propriei sale expresii. Cum ar fi putut ea măcar să se gîndească să-și dea fiica „unui om cu un caracter scelerat, care nu are nimic sfînt și care nu cunoaște nici o stavilă, pentru că nu crede nici măcar în Dumnezeu" ?

— Posteritatea n-ar fi, pe drept cuvînt, indignată să vadă o mare-ducesă căsătorită cu o ființă pe care nenorocirile umanității au menit-o blestemelor secolului nostru ?

Totuși, Caulaincourt tocmai semnase cu Alexandru, și în numele stăpînului său, un tratat prin care Napoleon aproba și ratifica pactul ce permisese Rusiei, Prusiei și Austriei, în secolul precedent, să-și împartă prada poloneză.

— Acum — îi făgăduiește țarul lui Caulaincourt — nu voi mai căuta decît prilejuri pentru a-i dovedi împăratului cît de mult țin la el.

Cît despre cererea în căsătorie, Alexandru hotărăște să tărăgăneze lucrurile cît mai mult. Vîrsta foarte fragedă a surorii sale îi va oferi un pretext plauzibil pentru a amîna proiectul pe mai tîrziu. Napoleon nu are decît să aștepte un pic... Dar a gîndi astfel însemna să nu-l cunoști pe împărat. Pregătit deja pentru un refuz în urma prelungitei tăceri a țarului — viscolul făcuse curierul să întîrzie și Alexandru părăsise St. Petersburgul —, Napoleon primește, în sfîrșit, la 27 ianuarie 1810 un prim răspuns al lui Caulaincourt care descrie tergiversările țarului. Ambasadorul susținea că Alexandru nu refuza să-și mărite sora cu împăratul, dar nu știa ce mijloace să găsească pentru a învinge rezistența țarinei. Și de data aceasta, cu acea clarviziune extraordinară ce îi lumina toate gîndurile și acțiunile, Napoleon ghicește că Alexandru nu-i va acorda niciodată mîna micuței mari-ducese. De aceea, fără a aștepta răspunsul definitiv, hotărăște să ia de soție pe cea care îi era propusă, căci — pare de necrezut — Metternich, devenit cancelar, oferise deja „ca

jertfă", potrivit expresiei țarinei, pe fiica stăpînului său „căpcăunului corsican".

La 29 noiembrie — în ajunul zilei cînd Josefina a aflat că soarta ei era hotărîtă —, ministrul împăratului Francisc, în cursul unei stranii întrevederi cu contele de Laborde, însărcinatul cu afaceri al Franței la Viena, „strecurase în convorbire posibilitatea căsătoriei împăratului cu o prințesă din familie". Și Metternich adăugase, ca un om care face cîțiva pași îndrăzneți în vîrful picioarelor :

— Aceasta este o idee a mea, n-am sondat intențiile maiestății-sale în această privință ; dar, în afară de faptul că sînt aproape sigur că ele vor fi favorabile, un atare eveniment s-ar bucura într-o asemenea măsură de aprobarea tuturor celor care au oarecare avere, nume, situație în această țară, încît nu aș ezita de loc și l-aș privi ca pe o adevărată fericire pentru noi și ca o mîndrie pentru epoca ministeriatului meu.

Cîteva zile mai tîrziu, la Paris, cu prilejul unui bal la Tuilerii, contele de Floret, atașat de ambasadă al Austriei la Paris — îndemnat de șeful său Schwarzenberg, care, la rîndul său, e dirijat de Metternich —, i se adresează lui Sémonville, prefăcîndu-se că regretă căsătoria proiectată de Napoleon cu o mare ducesă rusă.

— Se pare, într-adevăr — răspunse Sémonville —, că afacerea este încheiată, pentru că n-ați vrut s-o faceți voi.

— Cine v-a spus ? — întreabă Floret.

— Cel puțin așa se crede. O fi altfel ?

— De ce nu ?

— Să fie adevărat — întrebă Sémonville — că ați fi dispuși să dați una din arhiducesele voastre ?

— Da.

— Cine ? Dumneavoastră, foarte bine, dar ambasadorul ?

— Răspund de el !

— Și domnul de Metternich ?

— Nici o dificultate !

— Dar împăratul Austriei ?

— Cu atît mai puțin !

— Dar soacra, care ne urăște ?

— Nu o cunoașteți. Este o femeie ambițioasă, pe care o vom putea influența cînd și cum vom vrea.

Metternich își freacă mîinile satisfăcut aflînd despre

această scenă și este uluit, ceva mai tîrziu, primind o scrisoare de la soția sa care îi relatează ciudata convorbire pe care a avut-o cu Josefina. Fosta împărăteasă i-a încredințat următoarele :

— Am un proiect care mă preocupă în mod exclusiv și a cărui reușită e singurul lucru ce mă determină să sper că sacrificiul făcut de mine nu va fi zadarnic : vreau ca împăratul s-o ia în căsătorie pe arhiducesa voastră ; i-am vorbit ieri despre aceasta și mi-a spus că alegerea lui nu e încă definitivă, dar cred că el s-ar hotărî dacă ar fi sigur că e acceptată de voi.

Metternich răspunde îndată soției sale : „Consider această afacere drept cea mai importantă ce poate preocupa Europa în momentul de față".

Napoleon, informat fără întîrziere despre dublul avans ce i se face concomitent la Viena și la Paris, a păstrat cu grijă acest atu în jocul său. După primirea scrisorii lui Caulaincourt, el convoacă la Tuilerii un consiliu pentru a-i întreba pe frații săi, pe marii demnitari și pe miniștri care este părerea lor. Cu cine trebuie să se însoare : cu o arhiducesă, cu o mare-ducesă sau cu o prințesă de Saxa ?

— Nu depinde decît de mine — declară el cu semeție — să desemnez pe aceea care va trece prima pe sub Arcul de Triumf pentru a intra în Paris.

Lebrun proslăvește căsătoria cu prințesa de Saxa, care ar strînge mai mult legăturile cu Confederația, dar majoritatea se împarte în adepți ai unei uniuni cu Rusia sau cu Austria. Murat, făcîndu-se purtătorul de cuvînt al Napoleonizilor, dezaprobă căsătoria cu arhiducesa Austriei, în primul rînd, pentru că e recomandată de doamna „Beauharnais" și, în al doilea rînd, pentru că sosirea la Paris a nepoatei suveranci al cărei tron e ocupat de el riscă să-l pună într-o situație delicată... Alianța cu Rusia, dimpotrivă, i se pare că oferă multiple avantaje. E combătut de Fesch și Fontanes. Sosirea la Paris a unei prințese schismatice și prezența unor preoți ortodocși la Tuilerii par argumente serioase.

Ideea de a-l vedea pe Napoleon căsătorindu-se cu aceea care atît prin tatăl cît și prin mama sa este nepoata Mariei-Antoaneta îi jenează pe unii membri ai Consiliului. Se spune că Talleyrand ar fi declarat — dar trebuie oare să credem aceasta ? — că o atare căsătorie „ar absolvi

Franța în ochii Europei și în ai săi proprii de o crimă care nu era a sa, ci a unei facțiuni". E susținut de Fontanes, care afirmă :

— Sire, căsătoria maiestății-voastre cu o fiică a casei de Austria va fi un act expiator din partea Franței și cea mai frumoasă pagină a istoriei voastre.

Totuși, cineva exclamă :

— Dar Austria nu mai este o mare putere !

— Domnule — strigă Napoleon —, se vede că n-ați fost la Wagram.

Nimic nu este încă hotărît. Dar șase zile mai tîrziu, la Tuilerii sosesc noi depeșe de la Caulaincourt. Hotărît lucru, țarul continuă să tergiverseze. Nu trebuie ca Napoleon să se expună la un refuz definitiv ! De aceea, fără a mai aștepta, la 5 februarie, Napoleon, pentru a dovedi acordul Josefinei, îl trimite pe Eugen la Schwarzenberg. El își însărcinează fiul vitreg să-i transmită ambasadorului că este gata s-o ia în căsătorie pe fiica împăratului Austriei. Temîndu-se ca între timp să nu soscească cumva vestea anunțînd refuzul definitiv al țarului, el cere ca mîna arhiducesei Maria-Luiza să-i fie acordată imediat de către ambasador, fără a mai aștepta răspunsul de la Viena. Schwarzenberg este înlemnit. „Niciodată — după cum a povestit Eugen — un ambasador nu s-a aflat într-o situație mai grea ; îl vedeam zbătîndu-se, asudînd, agitîndu-se inutil". Și trebuie neapărat să cedeze. „Dacă aș fi ezitat să semnez — îi explică el lui Metternich —, Napoleon ar fi tratat cu rusoaica sau cu saxona".

Fiul Josefinei se înapoiază la Tuilerii, unde Napoleon îl așteaptă cu nerăbdare. „De îndată ce cuvîntul *da* mi-a ieșit din gură — relatează în continuare Eugen —, l-am văzut pe marele om lăsîndu-se pradă unei bucurii atît de năvalnice și exuberante, încît am rămas încremenit".

În aceeași seară, fără a se mai aștepta, se anunță francezilor : „Maiestatea-sa împăratul Napoleon, rege al Italiei, protector al Confederației Rinului, mediator al Confederației Helvetice, se va căsători cu alteța-sa imperială și regală doamna arhiducesă Maria-Luiza, fiica M.S. împăratului Francisc, rege al Boemiei și al Ungariei".

Napoleon trebuie să joace acum o comedie față de țar. El dictează două scrisori la un interval de douăzeci și patru de ore una de alta. În cea dintîi, el îl anunță pe Alexandru

că a renunțat de a se căsători cu marea-ducesă Anna, avînd în vedere vîrsta ei foarte fragedă — ca și cînd de-abia atunci ar fi descoperit-o —, iar a doua zi cealaltă scrisoare aduce la cunoștința țarului apropiata sa căsătorie cu arhiducesa Maria-Luiza.

— Îi veți face cunoscut — îi spune Napoleon lui Champagny — că m-am hotărît pentru arhiducesa austriacă.

Cei doi curieri purtători ai celor două scrisori se încrucișează pe drum cu un alt curier, trimis de Caulaincourt, care anunța refuzul definitiv al țarului.

În această uluitoare comedie matrimonială mai rămîne, totuși, de făcut principalul : să fie prevenit împăratul Francisc și să se dea logodnicei vestea că va trebui să se mărite cu acela pe care ea continuă să-l numească Anticrist sau *Krampus*.

— În viața statelor, ca și în cea a cetățenilor — îi spune Metternich stăpînului său —, există momente cînd o terță persoană nu are dreptul de a se pune în locul aceluia pe umerii căruia apasă răspunderea hotărîrii, și mai cu seamă în cazurile cînd calculul nu este suficient pentru a determina hotărîrea. Maiestatea-voastră este împărat și tată, sînteți singurul care se cuvine să reflecteze la îndatoririle sale pentru a acționa într-o direcție sau în alta.

Francisc I își îndreaptă chipul trist spre ministrul său și, după cîteva momente de tăcere, răspunde :

— O voi lăsa pe fiica mea să hotărască. Nu voi exercita nici o presiune asupra ei ; înainte de a arunca în balanță îndatoririle mele de monarh, doresc să-i cunosc sentimentele. Duceți-vă la ea și reveniți pentru a-mi comunica ce vă va spune dînsa. Nu vreau s-o previn ca să nu am aerul că îi influențez hotărîrea.

De cîteva zile, Maria-Luiza era ca moartă. La 5 ianuarie, ea îi scrisese tatălui său : „Citesc în ziare despre divorțul lui Napoleon. Trebuie să-ți spun, dragă tată, că sînt foarte impresionată de această știre. Gîndul că nu este imposibil ca eu să contez printre acelea dintre care el și-ar putea alege soția mă determină să-ți comunic un fapt pe care-l supun inimii dumitale de tată. Cu obișnuita dumitale bunătate, m-ai asigurat de multe ori că nu mă vei obliga niciodată să mă căsătoresc împotriva voinței mele, iar eu, aflîndu-mă la Ofen, am avut prilejul să-l întîlnesc pe

arhiducele Francisc. Îi găsesc toate calitățile necesare pentru a mă face fericită".

De bună seamă că împăratul Francisc își face fata să înțeleagă că arhiducesele nu trebuie să-și plece urechea la bătăile inimii lor și că așa-numitele *Jugendlieben*[1] — fie chiar și pentru un văr arhiduce — nu le sînt îngăduite... De aceea, cînd Metternich, oarecum jenat, ceea ce este de înțeles, vine să-i ceară Mariei-Luiza consimțămîntul pentru extravagantul proiect al cărui susținător e el, tînăra fată îi răspunde cu noblețe :

— Nu vreau decît ceea ce datoria îmi poruncește să vreau. Cînd este vorba de interesul statului, trebuie să mă conformez lui, și nu sentimentelor mele. Rugați-l pe tatăl meu să reflecteze la îndatoririle sale de împărat și să nu le subordoneze intereselor persoanei mele.

Metternich încheie îndată „afacerea", scriindu-i lui Schwarzenberg :

— Sîntem departe de a ne face iluzii cu privire la marea distanță care există între căsătoria cu o prințesă austriacă și renunțarea la sistemul de cuceriri al împăratului Napoleon ; dar nu ne pierdem nădejdea de a fructifica momentele de răgaz care, în chip necesar, vor trebui să se ivească pentru noi, pentru a consolida politica noastră internă și pentru a tempera concepțiile împăratului francezilor...

Berthier, *prințul de Wagram*, este desemnat de Napoleon să pornească spre Viena pentru a adresa cererea oficială împăratului Francisc... I se recomandă, totuși, să nu facă uz decît de titlul său de prinț de Neuchâtel ! Totul plutește în plin delir. Arhiducele Carol — învingătorul de la Aspern — îl va reprezenta pe Napoleon și își va conduce nepoata la altar pentru celebrarea căsătoriei prin procură !

— Austria — exclamă prințul de Ligne — îi aduce în dar Minotaurului o frumoasă juncă !

Dar ce spun vienezii ? Unii privesc lucrurile cu filozofie :

— E preferabil — afirmă ei — să se ducă pe apa sîmbetei o arhiducesă decît monarhia.

[1] Iubiri de tinerețe (în limba germană în original). — *Nota trad.*

Unele minți mai grave afirmă că se va asista la săvîrșirea unui adulter și la binecuvîntarea unei bigamii. În fața lui Dumnezeu, Napoleon mai este căsătorit încă cu Josefina! Oare cardinalul Fesch nu le binecuvîntase căsnicia în ajunul încoronării? Metternich a scris atunci ambasadorului Austriei la Paris: „Maiestatea-sa împăratul Francisc nu-și va da niciodată consimțămîntul pentru o căsătorie ce nu ar fi conformă preceptelor religiei noastre".

Cambacérès a primit însărcinarea de a reglementa această problemă spinoasă. După ce a convocat pe ministrul cultelor, pe cei doi judecători ecleziastici de la arhiepiscopia Parisului și pe judecătorii de instrucție metropolitani și diocezani, el le-a adresat aceste cuvinte:

— Împăratul nu poate aștepta copii de la împărăteasa Josefina. În același timp nu poate, punînd bazele unei noi dinastii, să renunțe la speranța de a lăsa un moștenitor care să asigure liniștea, gloria și integritatea imperiului pe care l-a întemeiat. El are intenția de a se recăsători și vrea să se însoare cu o catolică; dar, mai întîi, căsătoria lui cu împărăteasa Josefina trebuie anulată, iar intenția mea este s-o supun examinării și hotărîrii Tribunalului ecleziastic.

Amintim că papa era singurul competent să desfacă căsătoriile regale. De aceea, unul dintre ecleziaști a făcut această remarcă foarte justă:

— Problema de față este una din acelea care sînt rezervate — dacă nu de drept, cel puțin de fapt — suveranului pontif.

— Nu sînt autorizat — ripostează pe un ton sec arhicancelarul — să recurg la oficiile Romei.

— Nu este nevoie să vă adresați la Roma pentru a afla hotărîrea papei: sanctitatea-sa este la Savona.

S-a lăsat o tăcere înghețată...

— Nu sînt însărcinat nici să tratez cu papa — răspunde Cambacérès —; în împrejurările actuale, aceasta este cu neputință!

Pe scurt, Tribunalul ecleziastic din Paris, de voie sau de nevoie, de vreme ce Pius al VII-lea era prizonier, trebuia să se încline și să se ocupe de această afacere. Dar ce pretexte puteau invoca împăratul și împărăteasa pentru a cere anularea căsătoriei lor? Pentru a-și lămuri inter-

locutorii recalcitranți, Cambacérès a dat citire proiectului de petiție : Napoleon cerea anularea unei binecuvîntări nupțiale celebrate în absența preotului parohiei și a martorilor.

— Dar — observă unul dintre abați — oare nu știe tot Parisul că uniunea religioasă a fost celebrată cu toate formele ?

Cambacérès explică atunci că „sîmbătă 1 decembrie 1804, în ajunul încoronării, maiestatea-sa, prevăzînd ceea ce avea să se petreacă azi, n-a vrut nicidecum să consimtă la celebrarea căsătoriei sale", dar că, „obosit de stăruințele împărătesei, spusese cardinalului Fesch să le dea binecuvîntarea nupțială, pe care cardinalul le-o dăduse chiar în camera împărătesei, fără martori și fără preot".

Se poate bănui uimirea celor patru fețe bisericești. Așadar, stăpînul Europei voia să lase să se creadă că ar fi fost constrîns și silit să se însoare cu Josefina ! Napoleon „violentat" ! Astfel de motive invocau, de obicei, în fața Tribunalului ecleziastic niște fete timide... Pentru a-și pronunța hotărîrea, abații au cerut să fie chemați martorii. A fost ascultat mai întîi cardinalul Fesch, care a povestit cum îi binecuvîntase clandestin pe Josefina și pe Napoleon, după ce îi ceruse papei să-i permită „să facă uz de dispense". El a dezvăluit, nu fără stinghereală, că Josefina, la 4 decembrie — două zile după această ceremonie clandestină —, îi ceruse „un certificat de administrare a acestei binecuvîntări nupțiale" ; după douăzeci și două de zile de tergiversări, el sfîrșise prin a ceda la această cerere și înmînase împărătesei un document certificînd „tuturor celor în cauză că sfînta taină a căsătoriei a fost administrată de noi maiestăților-lor Napoleon I și Maria-Josefina-Rose Tascher, soția lui".

— Dar — a adăugat cu prudență Fesch, adresîndu-se anchetatorilor de la Tribunalul ecleziastic —, care nu mi-a fost surpriza cînd, relatîndu-i împăratului aceste fapte, m-am ales cu reproșuri foarte severe ; el mi-a dezvăluit că tot ceea ce făcuse nu avea alt scop decît de a o liniști pe împărăteasă, cedînd împrejurărilor ! Maiestatea-sa mi-a declarat că, în momentul cînd punea bazele unui imperiu, nu putea renunța la o descendență în linie directă.

Anchetatorii s-au dus apoi la Berthier. Acesta, ca un bun curtean, care nu voia să-și supere stăpînul, îl acuză

oarecum pe împărat că ar fi amăgit-o *cu bună știință* pe Josefina și că și-ar fi bătut joc și de biserică, obținînd o binecuvîntare intenționat nulă de la unchiul Fesch. Duroc nu putea refuza nici el scumpului său împărat o declarație în același sens. Ca fost prelat, Talleyrand — cel de-al patrulea și ultimul martor — știa mai bine decît Berthier și Duroc ce valoare avea o declarație în această materie. El nu a șovăit, totuși, să susțină teza lui Cambacérès.

Tribunalului ecleziastic din Paris nu-i mai rămînea decît să se resemneze și să declare că „uniunea dintre maiestățile-lor trebuia considerată nulă și nevalabil contractată și nulă *quoad foedus*, din cauză că n-a fost prezent preotul indicat și din cauză că au lipsit martorii ceruți de Conciliul de la Trent și de ordonanțe...“

Pentru a da o explicație, promotorul diocezan — abatele Rudemare — s-a lansat într-un raționament penibil : după părerea lui, cardinalul Fesch, „care nu ceruse decît dispensele de care avea uneori absolută nevoie pentru a-și îndeplini îndatoririle de prim preot al curții și *care nu precizase și nu specificase nominal funcțiile extraordinare și preoțești pe care avea să le exercite pe lîngă maiestatea-sa*, n-a putut primi și n-a primit nici dispensa de martori și nici împuternicirea de a se substitui preotului“...

Astfel, potrivit versiunii bietului abate, Pius al VII-lea nu știuse despre ce dispensă îi vorbise cardinalul, care tocmai primise mărturisirea Josefinei ! Aceasta însemna să-l iei pe sanctitatea-sa drept un imbecil... Mai mult, dacă e să i se dea crezare lui Rudemare, vîrît și el în această urîtă afacere, papa fusese înșelat — și încă cu bună știință — de cardinalul Fesch !

Cît despre Napoleon, el indusese în eroare pe toată lumea, inclusiv pe Josefina, iar acum îl trăgea pe sfoară pe împăratul Francisc al Austriei, „bunul său frate și socru“...

13

JUPITER

MĂ ÎNSOR CU UN PÎNTECE!

Napoleon

Marți 27 martie 1810. Torente de apă se revarsă asupra unei berline fără blazon care, venind de la Compiègne, gonește spre Soissons. În ciuda rafalelor de ploaie, trăsura înaintează cu viteză. Înăuntru se află doi bărbați: Napoleon și cumnatul său, regele Murat, care merg în întîmpinarea cortegiului ce o însoțește de la Viena pe Maria-Luiza. Napoleon nu a avut răbdare să aștepte pînă a doua zi, cînd, la Soissons, noua împărătească trebuia să se arunce la picioarele împăratului și să-i facă un mic compliment. În locul acestei ceremonii, pregătită în amănunt de către diplomații celor două imperii, Napoleon a preferat să sară într-o berlină și să pornească în întîmpinarea soției sale.

De o săptămînă — începînd de luni 19 martie, ziua sosirii sale la Compiègne, și cu toate că și-a petrecut nopțile cu doamna de Mathis —, Napoleon e ca un om beat, „beat de nerăbdare, beat de fericire". Austerlitzul și

Wagramul par să-l fi ameţit mai puţin decît această căsătorie cu o nepoată a lui Carol Quintul.

— Îmi fac rost de strămoşi, declară el cu trufie.

Napoleon îşi face rost şi de o familie în rîndurile căreia se numără Ludovic al XVI-lea şi Maria-Antoaneta, căci prin această alianţă extraordinară mirele devine nepot al fratelui reginei executate.

Încă înainte de a fi făcut cunoştinţă cu soţia sa, el modelează imperiul fiului pe care ea *trebuie* să i-l dea. Prin *senatus consultus* din 30 ianuarie 1810, Italia îi este luată înapoi lui Eugen, iar apanagiile fraţilor şi descendenţilor acestora sînt desfiinţate în favoarea moştenitorilor direcţi ai împăratului.

De cînd Maria-Luiza plecase din Viena, Napoleon îi tot întreba cu înfrigurare pe curieri :

— Hai, spuneţi-mi drept, cum vi s-a părut arhiducesa Maria-Luiza ?

— Sire, foarte bine.

— Asta nu-mi spune nimic. Ce statură are ?

— Sire, statura ei... e cam ca a reginei Olandei.

— Aha ! foarte bine. Ce culoare de păr are ?

— E blondă, cam ca regina Olandei.

Îi plac mai mult blondele decît brunetele, aşa încît aprobă.

— Bine, dar tenul ?

— Foarte alb şi cu culori în obraji, ca regina Olandei.

— Seamănă deci cu regina Olandei ?

— Nu, sire...

Împăratul oftase :

— Cu cleştele trebuie să le smulg fiecare cuvînt. Probabil că soţia mea e urîtă, căci nici unul dintre aceşti afurisiţi de tineri n-a putut să-mi spună că e frumoasă. În sfîrşit, să fie bună şi să-mi facă băieţi voinici, iar eu o voi iubi ca pe cea mai frumoasă.

Aici e, de fapt, întreaga problemă !

— Pînă la ce vîrstă mai poţi fi încă tată ? — l-a întrebat împăratul pe Corvisart. — Eu n-am decît patruzeci de ani, dar un bărbat de şaizeci de ani care se însoară cu o femeie tînără mai poate avea copii ?

— Citeodată, sire.

— Dar la şaptezeci ?

— Întotdeauna, a răspuns medicul, zîmbind.

— Acum trebuie să devin atrăgător — îi declară el Hortensiei, care îi este fiică vitregă și în același timp cumnată. — Înfățișarea mea sobră și severă n-ar plăcea unei tinere femei. Ea preferă probabil plăcerile potrivite vîrstei sale. Hai, Hortensia, tu, care ești Terpsihora noastră, învață-mă să valsez.

Fiica Josefinei izbucni în rîs, dar împăratul a insistat, iar ea a trebuit să se supună. Napoleon nu mai dansase poate de pe vremea cînd era la școala militară !

— Maestrul nostru de dans — povesti împăratul — ne sfătuise să luăm în brațe cîte un scaun, în chip de parteneră, ca să valsăm. Eu cădeam întotdeauna cu scaunul, pe care-l strîngeam cu foc, și îl sfărîmam. Scaunele din camera mea, ca și ale altor doi sau trei camarazi, au avut, rînd pe rînd, aceeași soartă.

Și de data aceasta, rezultatul fu jalnic.

— Sînt prea bătrîn — constată Napoleon. — De altfel, nu prin dans trebuie să caut eu să strălucesc.

Nu avea răbdare să stea locului, vizita apartamentele pregătite pentru noua împărăteasă, unde o așteptau deja rochii, rufărie, încălțăminte, executate după modelele sosite de la Viena. „În timpul celor patru sau cinci zile pe care le-am petrecut la Compiègne — va relata Norvins —, abia dacă l-am putut zări o clipă pe împărat... Era foarte ciudat să-l vezi făcînd dragoste de la distanță. Se învîrtea încolo și-ncoace prin apartamentele împărătesei, în care mai lucrau încă tapițerii ; îi zorea și-i îmboldea pe lucrători, improviza detalii care trebuiau executate chiar sub ochii lui. Era în starea de agitație a unui viitor însurățel ; nerăbdarea lui febrilă de tînăr aflat la prima dragoste transforma în ochii tuturor pe profundul legiuitor, pe marele om politic, pe gigantul războaielor. După ce îl văzusem atît de glorios împodobit de laurii victoriilor de la Marengo, de la Austerlitz, de la Friedland, de la Wagram, era interesant să-l vezi, să-l surprinzi în această stare de uitare de sine, de abandon, în această abdicare momentană de la firea sa puternică".

Într-o zi, el ia un pantof deosebit de mic și îl atinge pe obraz „în chip de mîngîiere" pe valetul său :

— Iată, Constant, un pantof de bun augur. Ai văzut de multe ori picioare ca acesta ? Îți vine să-l iei în mînă !

În timp ce stăpînul aștepta înfrigurat, la Compiègne soseau într-una curieri. Unul dintre cei mai remarcați a fost, fără îndoială, cel al împăratului Francisc. Era vorba, ce e drept, de un curier extraordinar : prințul austriac de Clary și Aldringen, care a lăsat o scrisoare foarte pitorească relatînd această întrevedere : „La orele opt dimineața am sosit la Compiègne. Cobor la han și-mi îmbrac uniforma ciocolatie (a Landwehrului) cu ciorapi albi, deoarece ambasadorul hotărîse că aceasta nu prezenta nici un inconvenient și ținînd seama, de altfel, că uniforma mea roșie încă nu era gata. Între noi fie vorba, cu toată cochetăria mea, care suferea destul de mult, nu-mi displăcea să apar în această ținută (în 1809, Landwehrul pricinuise însemnate pierderi Marii Armate). Îl caut pe Duroc. Sînt condus într-un imens salon, unde se aflau șambelani îmbrăcați în roșu și argintiu, generali în albastru și auriu, cu toții foarte mirați să vadă o figură ca a mea în acest sanctuar de curte și privindu-mă *wie die Kuh ein neue Thor* („ca viteiul la poarta nouă"). Mărturisesc că am trecut printr-un moment de mare încurcătură. În sfîrșit, ajung în apartamentul acestui mare mareșal Duroc, care trebuia să fie acolo și care a și sosit îndată. El s-a arătat extrem de politicos și, după un sfert de oră de așteptare, m-a condus într-un salon unde m-am pomenit în fața...

— În fața cui ?...

— Urmează aici toate titlurile sale, dacă vreți...

Pregătisem un mic discurs, de o elocință simplă, bărbătească și înduioșătoare, care începea cu : «Împăratul, stăpînul meu, m-a însărcinat etc. etc.».

El nu mă lasă să termin, îmi ia pachetul de scrisori și-mi pune întrebări în legătură cu călătoria mea :

— În ce zi ați plecat ?

— În 13, sire, cu două ore înaintea împărătesei.

— Drumurile erau proaste ?

Și alte întrebări de acest gen.

Apoi îmi spune :

— Am știri despre împărătească, primite prin telegraf.

Astăzi este la... — nu mai știu unde. Va fi aici în cutare și cutare zi.

Îmi cere vești despre împărăteasa mea. După aceea :

— Sînteți rudă cu prințul de Ligne ?

— E bunicul meu, sire.

— Ce mai face prințul de Ligne ? Campania pe care a condus-o în apropierea Vienei a cam avut de suferit din cauza noastră.

— Da, sire, puțin.

— Am întîlnit la Viena o prințesă de Clary. E mama dumneavoastră ?

— Da, sire.

— Ce uniformă e aceasta ?

— Sire, e uniforma unui corp de voluntari din Boemia.

— Ah ! A Landwehrului !

Eu aș fi vrut să evit acest cuvînt.

— Da, sire.

— Ați fost sub arme în timpul ultimului război ?

— Am fost în armata Boemiei.

— Ați mai făcut și alte campanii ?

— Nu, sire, n-am servit decît în acest război.

— Vă veți odihni aici. O să vă mai văd.

Se căznește să zîmbească, apoi se întoarce. În timp ce eu îi mai făceam încă plecăciuni, el și începuse să citească scrisorile aduse de mine.

Iată-mă din nou în salonul de serviciu. Întreb :

— Împăratul mi-a spus : *Vă veți odihni ! O să vă mai văd.* Ce înseamnă aceasta ?

— Păi, domnule, înseamnă că trebuie să rămîneți la Compiègne pînă cînd o să vi se spună să plecați.

Ah ! ah ! Și eu care aveam de gînd să plec îndată la Paris, să ajung la vreme pentru balul de astă seară al ambasadorului ! Ce pot să fac ?

— Nimic, domnule, vă veți plimba împreună cu noi prin acest salon.

Atunci, un general înalt, uscat și politicos îmi spune :

— Domnule, nu doriți să luați masa cu noi ?

Îl întreb pe un altul :

— Cine este acest general ?

— E Savary.

Aoleo !

— Dar cel gras și chel ?

— Davout.

Vai ! Aceste nume fac să mi se încreţească pielea !

După dejun, din nou forfoteală în salon. În sfîrşit, trăsurile pornesc. Împăratul porneşte călare şi intră în pădure. Noi îl urmăm. Sînt singur cu domnul Germain, şambelan, şi cu nu mai ştiu cine. E destul de frig. Ne plimbăm vreo două ore fără a-l întîlni pe împărat. Întrebăm de el la toate răspîntiile. În sfîrşit, ne întoarcem. Împăratul e de mult la palat.

Cum era prima zi de şedere la Compiègne şi cum curtea nu avea încă decît strictul necesar, domnea o harababură nemaipomenită.

La ora şase, cina. Nu-mi este însă foame. O seară nesfîrşită. În cele din urmă, domnul de Nansouty, prim sau mare-grăjdar, îmi spune :

— Împăratul vă face cunoscut că-l veţi urma mîine la vînătoare şi că vă permite să vă comandaţi uniformele de vînătoare. Pentru mîine, unul dintre aceşti domni vă va împrumuta o uniformă. Dar trebuie să căutaţi ca ale dumneavoastră să fie gata pentru vînătoarea următoare.

Plecăciune din partea mea, în chip de răspuns.

— Aveţi un apartament la castel.

Altă plecăciune.

Nouă şi jumătate e o excelentă oră de culcare...

A doua zi la orele nouă eram gata. Uniforma îmi venea foarte bine în partea de sus, dar n-aveam nici cizme înalte, nici pantaloni verzi, astfel încît costumul meu nu prea se potrivea. Mi s-a oferit o pălărie, dar mă temeam atît de mult să nu aibă vreo cocardă, încît am preferat să-mi pun pălăria mea de uniformă.

Înainte de vînătoare, domnul de Nansouty veni să-mi spună :

— Împăratul vă acordă — nu-mi mai amintesc bine — privilegiul de a lua parte la recepţiile de gală sau la ceremonialurile sculării şi culcării sale şi vă îngăduie să-l însoţiţi în tot timpul călătoriei.

Ceea ce însemna că trebuia să rămîn la Compiègne atîta cît va rămîne şi el. Am simţit că mă trec fiorii !

La orele zece am dejunat fără împărat, apoi ne-am urcat în trăsuri. El în prima, iar noi în următoarea. Echipaje frumoase, alergînd ca vîntul, cai mîndri, majoritatea

suri, jochei îmbrăcați după moda englezească, cu o ținută frumoasă, și mai ales niște husari cu pantaloni roșii, care se numesc călăuze sau vînători, nu mai știu bine cum, alcătuiau o priveliște încîntătoare.

La punctul de întîlnire, un nou dejun.

A fost singura dată cînd m-am aflat la masă cu Napoleon. Pentru mine era sentimentul cel mai bizar din lume să mă văd aproape lîngă el, îmbrăcat la fel ca Savary, ca Davout, ca Duroc. Mă tot pipăiam ca să mă conving că eram chiar eu. Întregul dejun n-a durat decît zece minute. Îmi sorbeam liniștit cafeaua, cînd, ridicînd ochii, am remarcat că eram singurul care nu terminase. Mi s-a părut chiar că-l văd pe Napoleon schimbînd cu unul dintre acești domni un surîs pe seama șambelanului austriac, atît de puțin grăbit ; în momentul cînd, de spaimă, am lăsat ceașca, toți se ridicară.

Călăreții încalecă. Împăratul pornește ca un fulger. Am fost mirat văzînd că toți acești domni îndrăznesc să renunțe a-l urma. Ei au rămas liniștiți în fața șemineului, în pavilionul Fazaneriei, unde luasem dejunul. Davout a participat la jumătate din vînătoare, apoi a plecat la palat. Savary nu s-a îndepărtat de împărat ; generalul de Nansouty, căpitanul comandant al vînătoarei imperiale, domnul d'Hannecourt, un grăjdar-gonaci — toți aceștia urmau din oficiu ; Rustam de asemenea, ca și mine, care voiam să mă fudulesc că l-am urmat pe Napoleon.

Alergam după dînsul cu atîta zel ca să nu-l pierd din vedere, încît Savary mi-a spus o dată :

— Nu mergeți atît de aproape de împărat !

Pînă la primul popas, lucrurile s-au petrecut foarte bine. Nu l-am părăsit de loc. Dar în momentul schimbării cailor, s-a terminat. El este atît de bine servit, după cum e și firesc, și pleacă atît de repede, încît nu mai e chip să-l urmezi. Am cutreierat pădurea în toate direcțiile. Ba întîlneam un grăjdar, ba un general rătăcit, ba vedeam foarte de departe trecînd alaiul vînătoarei, ba mai aflam cîte ceva de la persoane care se plimbau sau de la curioși. În sfîrșit, nu l-am mai văzut pe Napoleon pînă la uciderea cerbului. Animalul intrase în rîu și înota. Împăratul descălecase și toți ceilalți la fel. Numai eu rămăsesem călare, din neatenție. După cum vedeți, am făcut multe gafe !

Napoleon, de David, 1808. (Muzeul din Bayonne — Foto Giraudon)

Schită de Gros înfățișîndu-l pe Napoleon, care-l primește la abația din Elchingen pe generalul Mack, venit să-i predea sabia după capitularea lui la Ulm. (Colecția Delestre. — Foto Giraudon)

Ajungînd la poalele gorganului lui Zuran, care domină viitorul cîmp de luptă de la Austerlitz, Napoleon primește cîțiva țărani moravi. Aici va fi instalat bivuacul împăratului. (Tablou pictat de generalul baron Lejeune — Foto Bulloz). Stînga sus

Grenadierul Pils a pictat întîlnirea dintre Napoleon și împăratul Austriei pe drumul spre Ungaria, la 15 kilometri sud de Austerlitz. (Foto L. Viguier). Stînga jos

Primirea entuziastă pe care le-o fac berlinezii îi uluiește pe învingători. Locuitorii păreau «foarte încîntați — ne spune velitul Barrès — că regele lor a încasat o chelfăneală zdravănă». La dreapta se distinge Împăratul și inevitabilul Rustam. Dreapta

Frumoasă, blîndă si tandră, Maria Walewska, «soția poloneză» a lui Napoleon. (Maria Walewska, de Gérard — Muzeul Versailles). Stînga

După sîngeroasa zi de la Eylau, Napoleon străbate îngrozitorul cîmp de bătălie. În pofida a ceea ce anunța împăratul, armata franceză număra 20 000 de oameni scoși din luptă, fără a mai pune la socoteală pe cei 5 000 luați prizonieri de ruși. Pierderile lui Benningsen se ridicau la 27 000 de oameni plus 3 000 de prizonieri. (Tablou pictat de Adolphe-Eugène Gabriel Rochm [1809]. Colecția doamnei prințese de la Tour d'Auvergne. Castelul Grosbois — Foto Hachette). Dreapta sus

«Întrevederea dintre împăratul francezilor și împăratul Rusiei — menționează legenda acestei cunoscute stampe. — Conferința celor doi împărați a durat două ore, după care au fost introduse persoanele din suita lor». Dreapta jos

Napoleon I, împărat. (Portret de Horace Vernet — Tate Gallery, Londra). Stînga

În acest încîntător laviu, Develly l-a înfăţişat pe împărat la Saint-Cloud. In momentul plecării la vînătoare, Josefina îi prezintă soţului său o văduvă de război şi pe copiii ei, veniţi să ceară un ajutor şi să-i înmîneze o petiţie. (Castelul Sceaux — Foto Josse-Lalancei). Dreapta sus

Pe insula Lobau, o ghiulea de sase ţoli cade la un pas de calul lui Napoleon si de cel al mareşalului Oudinot. Grenadierul Pils a schiţat această scenă pe viu, «cu nerv», după cum a remarcat foarte just Theo Fleischman. (Biblioteca naţională, secţia Tipărituri — Foto Josse-Lalance). Dreapta jos

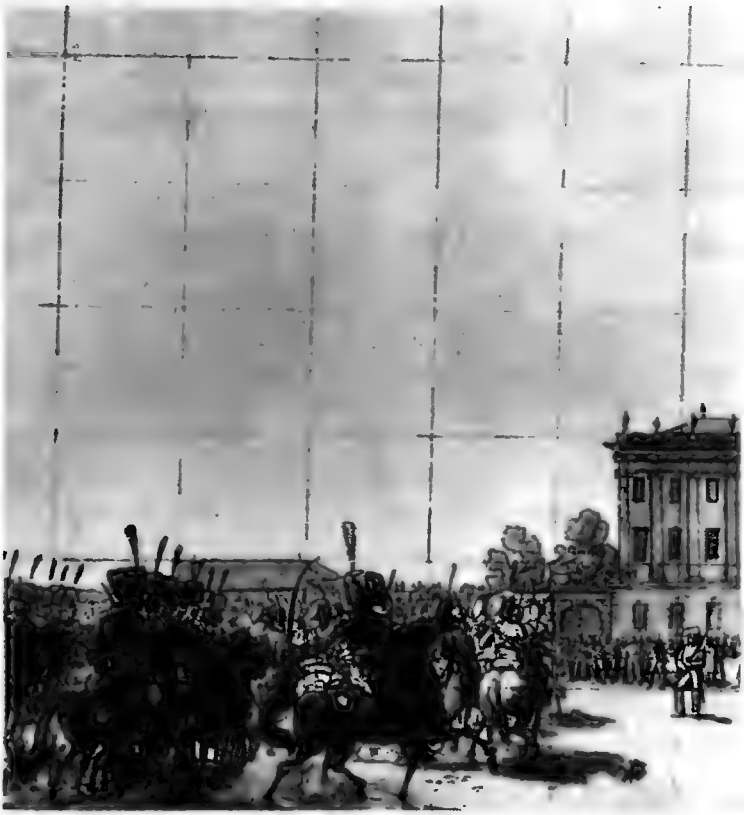

O trecere în revistă în fața castelului Schönbrunn. «Pe măsură ce soldații defilau prin fața lui Napoleon — precizează un martor —, ei strigau: „Trăiască împăratul!"». (Desen de Benjamin Zix — Biblioteca națională — Foto Josse-Lalance)

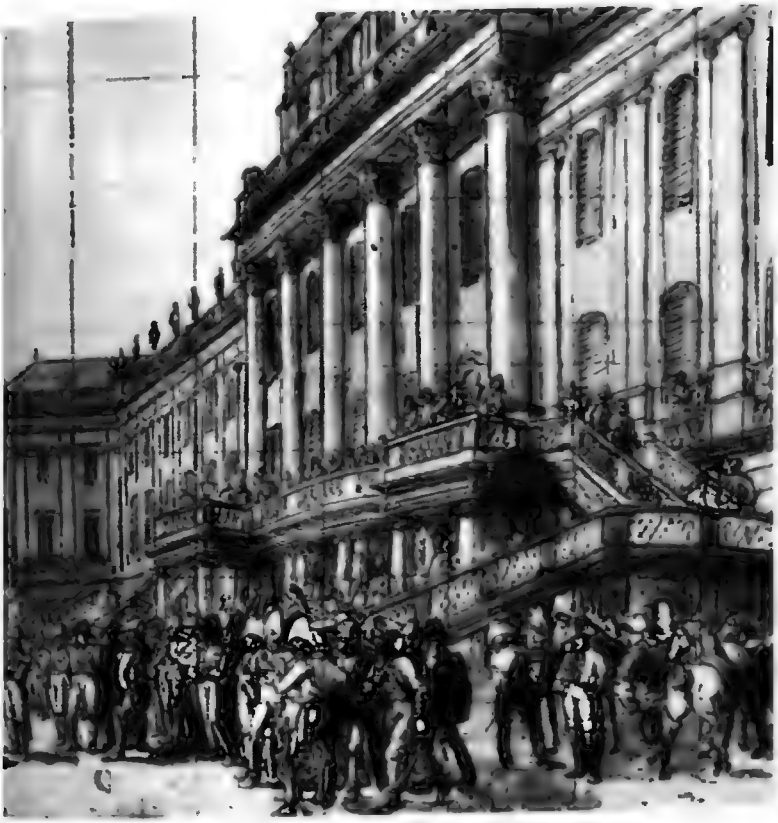

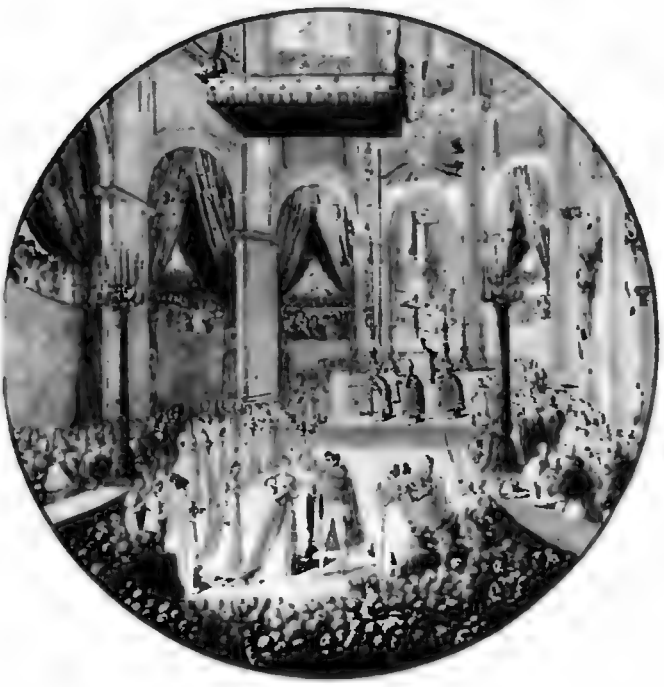

Printul Napoleon păstrează în colecţia sa această schiţă purtînd data 1814, care îl reprezintă pe împărat arătînd lumii pe fiul său cu prilejul botezului regelui Romei. De altfel, acest desen era destinat să împodobească o pendulă care nu avea să fie terminată în momentul cînd totul s-a prăbuşit. (Colecţia A.S.I. prinţul Napoleon — Atelierul Dager). Sus

Benjamin Zix din Strasbourg este unul din acei martori oculari ale căror desene ne sînt infinit de preţioase. El a executat un laviu reprezentînd un bivuac al împăratului în care toate detaliile sînt de o izbitoare veridicitate. (Biblioteca naţională — Foto Josse-Lalance). Dreapta sus

Moscova arde şi incendiul ameninţă Kremlinul. Napoleon fuge pe o poartă mică ce dă pe rîul Moscova. (Foto Snark International). Dreapta jos

Celebra gravură care îl reprezintă pe micul rege al Romei «rugîndu-se lui Dumnezeu pentru tatăl său şi pentru Franţa». A fost comandată de împărat în speranţa că acest desen «va produce o bună impresie»... şi îl va înduioşa pe împăratul Austriei. (Biblioteca naţională, secţia Stampe — Foto Josse-Lalance). Sus

În timp ce împăratul abdică la Fontainebleau, este coborîtă statuia împăratului aşezată în vîrful coloanei Vendôme. Bronzul va fi topit; amestecat cu cel provenit din statuia ce se afla în vîrful coloanei Marii Armate de la Boulogne acest bronz va servi la turnarea statuii ecvestre a lui Henric al IV-lea, care poate fi văzută şi azi pe Pont-Neuf. (Biblioteca naţională — Foto Josse-Lalance). Dreapta sus

La 25 aprilie 1814, la Avignon, o mulţime agitată înconjură berlina împăratului. În prim plan poate fi văzut agentul regalist Mollot, care îşi atîţă oamenii să atace berlina apărată de comisarii străini şi de ofiţerii din suita împăratului. (Biblioteca naţională — Foto Josse-Lalance). Dreapta jos

Porto-Ferrajo văzut din fortul Faucon. În față, fortul Etoile. La stînga, reședința lui Napoleon: Mulini. La dreapta, portul și golful. (Biblioteca națională — Foto Josse-Lelance). Sus

Împăratul în grădina de la Mulini din Porto-Ferrajo. (Biblioteca națională — Foto Josse-Lalance). Jos

Napoleon trase de cinci ori în mijlocul cîinilor. Nu pot crede că n-a ucis nici unul. Dar nici nu-i păsa prea mult. Rată trei focuri, cu două a nimerit, iar la ultimul foc, tras în capul cerbului, acesta dispăru în apă.

— Ei bine — mă întrebă el —, ați mai văzut vreodată o vînătoare atît de frumoasă ? Ce spuneți ?

— Niciodată, sire.

Am încălecat din nou și, în galop, ne-am întors la Compiègne".

A doua zi, Napoleon, scriindu-i Mariei-Luiza, îi vorbește despre această vînătoare. Din pură galanterie, el nu pare s-o găsească chiar atît de „frumoasă" : „Am fost ieri la o vînătoare foarte frumoasă, totuși, mi s-a părut anostă. Nu mă mai interesează nimic afară de dumneavoastră. Simt că atunci cînd vă voi avea aici nu-mi va mai lipsi nimic.

În această zi de marți 27, el trece prin Soissons în goana trăsurii, ca un amorez care aleargă la prima sa întîlnire...

Tot sub bătaia ploii, alaiul Mariei-Luiza, venind dinspre Strasbourg, se îndreptă spre Soissons. Inima blondei arhiducese bate să-i sfarme pieptul... dar de teamă și de neliniște. Recitește ea oare, ca să se liniștească, scrisorile pe care i le-a adresat Napoleon ? În cea dintîi, el a numit-o *Verișoară*, în cea de-a doua *Doamnă soră*, iar în a treia *Soră* — trei scrisori, desigur, protocolare, dar scrise cu o gentilețe pe care nu o întrece decît marele număr de greșeli de ortografie : „Veți fi oare *suficient* de sensibilă la tot ce simt eu cînd aud spunîndu-se pretutindeni atîtea lucruri bune despre persoana dumneavoastră și despre frumoasele calități datorită cărora sînteți adorată de popoarele mele ?"

Ea îi răspunsese — desigur, fără a se gîndi — cu primele cuvinte ce i-au venit în minte : „Aș vrea să fiu floare de laur ca să vă fiu mai aproape"... Laurii culeși pe cîmpurile de luptă din Austria.

El îi scrisese scrisori care erau aproape acelea ale unui îndrăgostit : „Cît de fericit voi fi să vă văd și să vă mărturisesc toată afecțiunea ce v-o port ! Am aflat ieri prin

telegraf că aveți guturai. Vă conjur, îngrijiți-vă. Am fost azi dimineață la vînătoare ; vă trimit primii patru fazani pe care i-am împușcat, ca un tribut datorat de drept suveranei celor mai tainice gînduri ale mele. De ce nu sînt eu în locul pajului, pentru a vă jura supunere, cu un genunchi la pămînt și cu mîna în mîinile dumneavoastră ! Închipuiți-vă, totuși, că primiți acest jurămînt. Și tot în închipuire vă acopăr cu sărutări frumoasele mîini..."

Instalată în caleașca trimisă de imperialul ei logodnic, avînd-o alături pe insuportabila Carolina Murat, care caută într-una să-i impună „acestei micuțe", Maria-Luiza își continuă drumul care o apropia de „Căpcăun"...

Adesea, începînd de marți 13 martie, ziua plecării sale din Viena, lacrimile i-au umplut ochii albaștri ca faianța și i-au picurat pe obrajii rotunzi și trandafirii. Gura i s-a contractat ca să nu izbucnească în suspine — această gură a cărei buză inferioară atîrnă nu prea grațios, faimoasa buză austriacă, pe care Habsburgii și-o trec cu mîndrie din generație în generație, încă de la Filip cel Frumos și de la Carol Quintul, și care a rezistat multiplelor încrucișări de sînge.

„Întîmpinarea" miresei de către partea franceză, copiată după cea a Mariei-Antoaneta, a avut loc la Braunau, la frontiera Confederației Rinului. Împăratul și-a acoperit noua soție cu bijuterii și toalete, dar nici cadourile, nici scrisorile lui înflăcărate n-au reușit să-i alunge temerile și să-i potolească desperarea : ea se va așeza pe un tron de pe care sora bunicului ei a fost dată jos pentru a fi dusă la eșafod. Și este măritată cu acela care simbolizează revoluția și care, deja în două rînduri, intrînd ca învingător în Viena, a ciopîrțit cu năprasnice lovituri de sabie imperiul Habsburgilor !

Cu siguranță că, îndreptîndu-se spre Soissons sub ploaia ce nu mai contenește, ea se gîndește la marea jertfă pe care o face... Deodată, cei doi husari în uniforme albastre și mov ce călăresc înaintea cortegiului fac semn caleștii să se oprească. Alaiul se află în fața bisericuței din Courcelles. Un valet deschide grăbit portiera și lasă în jos scara. Maria-Luiza n-are vreme nici măcar să în-

trebe ce s-a întîmplat. În aceeași clipă, șambelanul de serviciu — domnul de Seyssel — strigă :

— Împăratul !

Napoleon e în fața ei și o îmbrățișează. Napoleon și redingota sa cenușie șiroind de apă — aceeași redingotă pe care a purtat-o la Wagram și pe care a îmbrăcat-o din nou „dintr-o cochetărie a gloriei", pentru a cuceri încă o dată Viena...

Programul prevăzut este dat peste cap de graba împăratului... O grabă de licean. Napoleon s-a așezat în fața celor două femei :

— Doamnă, încerc o mare plăcere văzîndu-vă.

În ciuda dizgrațioasei toce cu pene tremurătoare de papagal pe care o poartă Maria-Luiza, prima impresie este foarte bună. Prințesa este tocmai „femeia frumoasă și bine făcută" pe care o aștepta. Ochii sînt cam prea bulbucați, dar de un albastru foarte frumos, ca cerul ; nasul prea lung, dar conferă fizionomiei un aer de noblețe ; bărbia e deja cam grasă, dar se potrivește foarte bine cu buza cărnoasă. Sînii sînt plasați sus și durdulii, așa cum cere moda. Întregul ansamblu degajă, dacă nu grație, cel puțin o prospețime trandafirie și blondă. Și apoi, Maria-Luiza are mîna mică și piciorul încîntător, ceea ce, după cum se știe, îi place lui Napoleon.

La rîndul său, tînăra fată este plăcut surprinsă. „Minotaurul" are foarte mult farmec, mai cu seamă cînd zîmbește și caută să placă.

Soissons ! Alaiul trece fără a se opri. Împăratul e grăbit să ajungă la Compiègne.

E noapte.

Curtea s-a adunat în grabă în fața intrării, pe scări și în saloanele de ceremonie. Deodată, tobele încep să bată. Caleașca cu opt cai pătrunde în vasta curte luminată de valeți purtînd făclii. Se aude o muzică destul de tristă. Maria-Luiza coboară încet din trăsură, ajutată de soțul ei. El îi înșiră rapid numele regilor și reginelor cu care se îmbrățișează. Dar împăratul nu are nici o poftă să zăbovească.

Aceasta nu mai e o nuntă, ci o răpire.

În mare viteză, Napoleon, întrerupînd prezentările și

plecăciunile, propune împărătesei să treacă în apartamentele sale. Doamna de Montebello — doamna ei de onoare — și doamna de Luçay o conduc, în timp ce tînăra fată constată :

— Împăratul este de-a dreptul fermecător și pare foarte blînd pentru un războinic atît de temut ; cred acum că-l voi iubi mult.

Cînd Maria-Luiza intră în apartamentul său, Napoleon îi pare cu atît mai fermecător, cu cît ea își găsește aici canarul lăsat la Viena, cățelușul și o cusătură rămasă neterminată în camera ei de la Hofburg. Se pune masa pentru trei persoane ; împăratul, Maria-Luiza și Carolina cinează bine dispuși. În acest timp, curtea comentează sosirea și critică atitudinea cam prea bățoasă și stînjenită a noii împărătese. În timp ce îndărătul evantaielor se bîrfește și se ironizează, cu un etaj mai sus se joacă o adevărată comedie. Napoleon îl chestionează pe unchiul său, cardinalul Fesch. Este sau nu este căsătorit ? După legile civile, desigur că da, dar poate nu întru totul după regulile canonice. Se poate primi sfînta taină prin procură ? Situația e discutabilă. Napoleon, de bună seamă, nu are intenția de a convoca un conciliu și încă în astă seară, fără a aștepta ceremonia religioasă, ce urmează să fie celebrată lunea viitoare la Paris, vrea să treacă la acțiune. El nu se va duce să-și petreacă noaptea, așa cum prevede eticheta, în clădirea Cancelariei...

Cunoaștem această scenă datorită lui Gourgaud, căruia împăratul i-o va relata în 30 august 1817, la Sfînta Elena. El a întrebat-o pe Maria-Luiza ce i-a recomandat tatăl ei ?

— Mi-a spus că, de îndată ce voi rămîne singură cu dumneavoastră, voi avea de făcut absolut tot ce îmi veți spune și că va trebui să dau ascultare întru totul la ceea ce îmi veți cere.

— Ei bine, astă seară vreau să mă culc cu dumneavoastră.

— Foarte bine, a răspuns ea.

„Era foarte nerăbdătoare", va mai povesti împăratul. Carolina a primit misiunea de a-i da miresei sfaturile de rigoare, dar „i se spusese totul de la Viena". Apoi, Napoleon, cu trupul scăldat în apă de colonie, se întoarce la Maria-Luiza... „Am venit — va mai povesti împăratul —, iar ea a făcut totul rîzînd".

A doua zi de dimineață, în auzul tuturor, el declară aghiotantului său :

— Dragul meu, însoară-te cu o nemţoaică. Sînt cele mai bune femei din lume : blînde, bune, naive și proaspete ca niște trandafiri.

Cît despre Maria-Luiza, ea îi scrie tatălui său :

„De la sosirea mea sînt aproape tot timpul cu el și mă iubește extrem de mult. Îi sînt foarte recunoscătoare și răspund cu sinceritate la dragostea lui. Găsesc că el cîștigă mult cînd îl cunoști mai de aproape ; are ceva foarte atrăgător și foarte prevenitor, la care este cu neputință să reziști..."

Vineri 30 martie are loc plecarea spre Saint-Cloud, unde duminică 1 aprilie se desfășoară ceremonia căsătoriei civile. Toți demnitarii stau în picioare, cu capul descoperit. Regele Murat este împopoţonat foarte ciudat. El a îmbrăcat un costum oarecum spaniol și arborează o tocă cu pană de bîtlan. „Maiestăţile-lor — va relata un martor — au sosit curînd, s-au suit pe estradă și s-au așezat. Cu un semn al mîinii, împăratul i-a invitat pe toţi cei care aveau scaune sau taburete să se așeze și ei. El a tras o priză de tabac și a făcut un semn cu capul marelui maestru de ceremonii, care i-a chemat pe toţi cei de față să se apropie și să formeze un semicerc în fața acestei estrade. Ne-am adunat în jurul maiestăţilor-lor și ne-am pomenit înghesuiți atît de aproape de suverani, încît împăratul, jenat, fără îndoială, de această vecinătate, ne-a spus :

— Domnilor, dacă aţi binevoi să vă daţi ceva mai înapoi !..."

Căsătoria religioasă trebuie să fie celebrată în Salonul pătrat al Luvrului. La 2 aprilie, pe o vreme închisă, dar călduță, Napoleon și Maria-Luiza își fac intrarea în Paris în caleașca de încoronare, trasă de opt cai șargi. O altă trăsură goală, trasă de opt cai albi, merge înainte : este caleașca destinată împărătesei, dar nu se află acolo decît pentru reprezentare. Alte treizeci de trăsuri aurite, zece calești cu cîte opt cai, douăzeci cu cîte șase, dar toate cu niște cai superbi, le-au precedat ; sînt încărcate cu marii demnitari și cu personalul de ceremonie.

Statul-major al împăratului, mareșalii, generalii de divizie, aghiotanții, scutierii, se înghesuie cu caii în jurul trăsurii... Cortegiul, mereu în aceeași ordine, trece pe sub Arcul de Triumf din piața Étoile, deja început și ridicat provizoriu din lemn. Urmează apoi Champs Elysées, Piața Concordiei, grădina Tuilerii. Din loc în loc, fanfare care execută marșuri. Napoleon îi cere tinerei sale soții să salute mulțimea. „Nu era obiceiul casei de Austria — va remarca împăratul. — Ea a salutat puțin, cu stîngăcie și cu prea multă seriozitate".

Poporul pare destul de rece. Nu prea se arată bucuros să vadă o austriacă luînd locul Josefinei și e cam descumpănit la vederea împăratului, care și-a îmbrăcat dizgrațiosul său costum de satin alb brodat cu aur, pe umeri o „manta spaniolă", iar pe cap o tocă de pluș negru „gen Henric al IV-lea", garnisită cu opt rînduri de diamante și cu trei pene albe. Această tocă, destul de ridicolă, fusese, de altfel, „pusă și aranjată în mai multe feluri", a povestit prima doamnă de onoare a Mariei-Luiza. Se încercaseră „multe modalități de a o pune" înainte ca acest acoperămînt să poată pretinde a fi o pălărie bărbătească.

În „mare ținută", curtea s-a adunat în galeria Luvrului. „Iată toaletele doamnelor — ne spune căpitanul Coignet — : rochii decoltate pînă la mijlocul spatelui. În față li se vedea jumătate din piept, umerii descoperiți, brațele goale. Și ce mai coliere ! Și ce mai brățări ! Și ce mai cercei ! Numai rubine, perle și diamante. Se vedeau toate nuanțele de piele : piele unsuroasă, piele de mulatră, piele galbenă și piele catifelată. Bătrînele aveau deasupra claviculelor adevărate găvane pentru a-și depozita mirosurile. Pot spune că nu mai văzusem niciodată atît de aproape doamnele din Paris pe jumătate goale. Nu e frumos".

Curtea face însurăților o primire mai bună decît poporul. Această căsătorie nu e oare o chezășie de pace ? Napoleon, uluit de norocul său supraomenesc, se apropie de altar în sunetul fanfarelor. Asistența este frapată de aerul triumfător al mirelui. Acesta radiază de fericire și de bucurie. Ceremonia, celebrată de cardinalul Fesch, se desfășoară după ritual — nu e uitată nici binecuvîntarea celor treisprezece galbeni, simbol al răscumpărării femeii —, dar mare e mirarea invitaților rămași în galerie

cînd văd la înapoiere chipul stăpînului, adineauri atît de radios, devenind sumbru și amenințător. Ce s-a întîmplat ?

Încă de la intrarea sa în Salonul pătrat, Napoleon a băgat de seamă că din cei douăzeci și șapte de cardinali invitați erau prezenți numai doisprezece. Prelații italieni, pe atunci cu domiciliul forțat la Paris, preferaseră să rămînă acasă, dezaprobînd astfel prin atitudinea lor concluziile Tribunalului ecleziastic al Parisului. Pentru ei, cea de-a doua căsătorie a împăratului era un fel de sacrilegiu. Napoleon devenise bigam. Viitorul moștenitor avea să fie un bastard ! Și, pe lîngă aceasta, mirele fiind excomunicat, nu avea dreptul de a primi taina căsătoriei !

— Ah ! proștii ! — murmură împăratul —, văd eu unde vor să ajungă ; vor să conteste legitimitatea descendenței mele, să-mi zdruncine dinastia ! Ah ! proștii !

Napoleon se mulțumește, cu prilejul recepției date două zile mai tîrziu, să-i alunge pe recalcitranți de la Tuilerii. Cum trăsurile lor dispăruseră, prelații au fost văzuți rătăcind prin curtea Carrouselului, îmbrăcați în purpura de cardinali. Ocara nu i-a părut destul de severă împăratului, care a vrut după aceea să-i dea în judecată... Dar nu și-a pus amenințările în practică.

Atitudinea prelaților italieni — care, patru ani mai tîrziu, va fi și a Vaticanului — îi va fi într-o bună zi de folos lui Metternich, care o va putea convinge pe fiica stăpînului său că legătura ei de căsătorie cu Napoleon era nulă. Dar acum, la 2 aprilie 1810, interesul Austriei este cu totul altul. Ea trebuie să valorifice sacrificiul făcut și să placă învingătorului. Seara, în timp ce Parisul scînteiază cu mii de lumini, sub un cer care s-a înseninat, cancelarul, venit de la Viena pentru a participa la celebrarea căsătoriei, apare cu un pahar de șampanie în mînă pe balconul unuia din saloanele Consiliului de Stat unde are loc dineul și strigă ca un cocoș :

— Beau pentru regele Romei !

Toastul este cel puțin surprinzător în gura primului ministru al fostului împărat al Sfîntului imperiu roman de națiune germană, al împăratului care, înainte de a fi încoronat sub numele de Francisc I de Austria, purtase el însuși — ca și părinții săi — titlul de rege al romanilor.

Metternich a explicat suveranului său această atitudine slugarnică :

— Avantajul cel mai considerabil pe care sîntem în drept să-l obținem de pe urma căsătoriei unei fiice a maiestății-voastre cu împăratul francezilor este acela de a schimba situația noastră desperată, totala noastră dezorganizare internă și externă, într-o stare de liniște. În aceste împrejurări, toate eforturile guvernului trebuie să tindă spre repunerea în ordine și spre restabilirea forțelor noastre, care scăzuseră atît de mult în momentul ultimei păci, și, implicit, spre refacerea acestor forțe, pentru *toate* eventualitățile ce s-ar putea ivi în viitor.

Metternich trimite la Savona pe unul dintre colaboratorii săi, cavalerul de Lebzeltern, pentru a încerca să aplaneze conflictul dintre papă și împărat. Acesta se va înapoia fără nici un rezultat. „Pius al VII-lea — a raportat cavalerul — a văzut cu mîhnire mîndra și străvechea casă a Habsburgilor dînd una din prințesele sale unui soldat oarecare, unui suveran asupra căruia apăsa o excomunicare a Bisericii. În ochii lui, această atitudine dădea de înțeles că curtea noastră nu punea nici un preț pe acest act solemn. El este jignit și de faptul că nu a primit nici o înștiințare în legătură cu această căsătorie, dar și mai mult îl jignește faptul că nu a fost măcar întrebat cu privire la divorțul împăratului..."

La ce bun o asemenea „întrebare", de vreme ce Napoleon era sigur că, la cererea pe care ar fi adresat-o, prizonierul din Savona ar fi răspuns printr-un refuz ? Papa va avea într-o zi ultimul cuvînt. Pentru moment însă, Napoleon pare să fi ajuns pe culme.

* * *

În luna aprilie 1810, Victoire de Poutet anunța Mariei-Luiza, prietena ei din copilărie, apropiata sa căsătorie cu contele de Crenneville. Noua împărăteasă îi răspunse : „Sper că te vei bucura în curînd de o fericire asemănătoare cu a mea !" Ea nu numai că mulțumea „cerului pentru marea fericire" ce i-o dăruise, dar îi mulțumea și tatălui său „pentru că nu i-l dăduse ca soț pe arhiducele Franz".

Napoleon o trata, totuși, ca un suveran oriental : el nu voia ca un bărbat să se poată lăuda că ar fi rămas măcar două minute singur cu împărăteasa. O doamnă de onoare a fost violent admonestată de împărat pentru că socotise că trebuie să părăsească încăperea în timp ce stăpîna ei își făcea lecția de muzică cu domnul Paër. Oare nu ne asigură Mahomed că o femeie rămasă singură cu un bărbat un răstimp cît ai fierbe un ou trebuie să fie considerată adulteră ?

Napoleon este foarte amabil cu soția sa. O învață el însuși să călărească și o liniștește cînd o aude țipînd de spaimă.

— Hai, Luiza, fii curajoasă, de ce te-ai putea teme, nu sînt eu aici ?

Cum a mai tremurat pentru dînsa în seara incendiului ce a izbucnit cu prilejul unui bal la ambasada Austriei !

În anul următor, împăratul fiind departe, Maria-Luiza îi va scrie din nou prietenei sale Victoire de Crenneville : „Nu pot fi fericită decît lîngă el". Îi va declara, de asemenea, că „nu ar rezista multă vreme" despărțită de soțul ei. „E de ajuns să treacă o zi fără a primi o scrisoare, ca să mă apuce desperarea" [1].

Fără îndoială, noua împărăteasă își iubește soțul pe care i l-a adus înfrîngerea țării sale. Ar fi mai just să spunem că senzuala Maria-Luiza — care va sfîrși, potrivit relatării unuia din intimii săi, prin a muri din cauza „abuzului de plăceri ale simțurilor" — aprecia mai cu seamă dragostea pe care inițiatorul ei i-o dezvăluise în cursul „atrăgătoarei" nopți de la Compiègne. Dar ce valoare avea împăratul în acest domeniu ? Înainte de a deveni amanta lui Neipperg, tinerei femei îi va fi, evident, imposibil să judece cu discernămînt... Ea își numește soțul *Napo* sau *Popo* — ceea ce este destul de amuzant cînd e vorba de Napoleon — și se arată neliniștită față de cei din anturajul său cînd „iubitul ei răutăcios", cum îl numește pe împărat, o părăsește timp de cîteva ore. În prezența curții, Maria-Luiza îi va pune soțului său mîna pe umăr, „îl va

[1] Nu vom lăsa deoparte culegerea de scrisori adresate de către Maria-Luiza contesei de Crenneville fără a aminti că, într-o zi din luna iulie 1821, fosta împărăteasă va afirma prietenei sale că „nu a avut niciodată *nici un fel* de sentiment pentru Napoleon".

dezmierda“ cînd va vrea să obțină ceva de la el... și aceste manifestări îl vor face pe împărat să-și piardă cumpătul. Desigur, el o consideră ca pe o „încîntătoare copilă...“, dar în primul rînd vanitatea lui de bărbat și de parvenit este agreabil măgulită. El e surprins și impresionat de dorința pe care i-o arată această tînără fată de nouăsprezece ani — „naivă și proaspătă“ — căreia ar putea să-i fie tată ! El rîde cu ea aproape prostește, ca acei tineri însurăței care, în fața celorlalți, par a-și șopti întotdeauna secrete. Maria-Luiza îl trata într-adevăr ca pe un amant.

— Îi plăcea, de altfel, să încerce, cu sînii sau în alt mod, să-mi stîrnească simțurile, va mărturisi el într-o seară la Sfînta Elena.

Aici nu mai avea de-a face cu o comedie în genul celor jucate odinioară de scumpa lui creolă ! Orgoliul lui Napoleon nu poate fi decît măgulit cînd vede dragostea ce o poartă această arhiducesă, strănepoată a marii Maria-Tereza, nepoată a fratelui Mariei-Antoaneta, unui fost locotenent de artilerie. Acest succes neașteptat nu-l va determina, totuși, să se umfle în pene plin de orgoliu, căci această reușită, dimpotrivă, îl pune oarecum într-o situație de inferioritate față de noua împărăteasă :

„Nu mă tem de Napoleon — îi va spune Maria-Luiza lui Metternich —, dar încep să cred că el se teme de mine...“

Împăratului îi face plăcere să-și înconjure cu atenții tînăra soție, încercînd s-o încînte cu daruri ce o vor face să devină, potrivit expresiei sale, „persoana cea mai bogată în găteli din bătrîna Europă“. El nu o părăsește nici o clipă ! Uită și de imperiu ! Întîrzie la Consiliu ! Și — fapt și mai grav —, nevrînd să fie despărțit de ea, nu reușește să se decidă să plece în Spania pentru a pune capăt înspăimîntătoarei hemoragii ce continuă dincolo de Pirinei... El stăruie „în proiectul său de a subjuga această țară cu prețul întregului sînge al țării sale“. De trei ori și-a anunțat plecarea, de trei ori servitorii, caii, furgoanele au pornit spre Bayonne. Dar cînd vede ochii de faianță ai Mariei-Luiza umplîndu-se de lacrimi, renunță. Hercule torcînd la picioarele Omfalei ? Maria-Luiza nu era regina Lidiei — mintea ei era incapabilă de cel mai mic calcul — și Napoleon putea fi și mai puțin comparat, în acest domeniu, cu Hercule... El nu era orbit, dar părea

fermecat, încîntat să savureze această fericire casnică de care nu se bucurase niciodată. Împăratul explică el însuși :

— Am căpătat o soție tînără, frumoasă, plăcută. Nu-mi era oare îngăduit să mă arăt bucuros ? Nu puteam să-i consacru cîteva momente fără a risca să fiu judecat ? Nu-mi era permis și mie să mă las cîteva momente pradă fericirii ?

Totuși, el nu va petrece niciodată o noapte întreagă cu Maria-Luiza, cum făcea cu Josefina. „Împărătesei nu-i plăcea să se scoale noaptea nici chiar pentru mici necesități — va istorisi Napoleon. — Avea mania să nu i se facă niciodată foc în dormitor, fapt care pe mine, care mă sculam în fiecare noapte, m-ar fi incomodat. Poate că acest motiv m-a împiedicat în mai mult de douăzeci de cazuri să cobor la împărătească".

*
* *

Dacă nu era un Hercule, în acești ani cînd ajunsese pe culmile destinului său, era în orice caz un Jupiter — „mai mare peste zei", va spune un lingușitor din acea epocă. Nu exista decît El ! Potrivit expresiei unui contemporan, istoria însăși pălea. După cum a spus Musset, „un singur om era în viață pe atunci în Europa ; celelalte ființe căutau să-și umple plămînii cu aerul pe care-l respirase el..."

Orgoliul îl mistuie. Este amețit de toate aceste tămîieri, care urcă neîncetat spre dînsul. El însuși constată surîzînd, văzîndu-se ridicat în chip de statuie pe coloana Vendôme :

— Cum să nu ți se învîrtească capul, cînd te vezi pus atît de sus ?

Unora nu li se pare de ajuns nici reprezentarea lui Napoleon în ținută de împărat roman.

— Atunci înfățișați-l cu totul gol — propune amiralul Bruix —, vă va fi mai ușor să-l pupați în dos !...

Lingușirea pare foarte naturală și chiar, pentru unii, mai presus de puterile omenești : „Gloria lui este prea mare !" Un pastor îi sfătuiește pe evrei să vadă „în Napoleon pe Mesia pe care îl așteptau", în timp ce episcopul de Mainz dorește ca pămîntul să tacă pentru a putea „asculta în liniște glasul lui Napoleon".

Imaginea suveranilor prosternați ne face din ce în ce mai mult să ne gîndim la *platbanda* de la Erfurt. Fiul marelui duce de Baden se va ruga să-i țină Dumnezeu zilele împăratului, aceste „zile pline de glorie, care uimesc universul și care vor stîrni admirația veacurilor viitoare". Doamna de Chastenay ne relatează această uimitoare declarație făcută fără nici un pic de ironie de către prințesa Pia de Bavaria, al cărei frate se căsătorise cu fiica lui Murat :

— Ne înțelegem de minune ; vă asigur că nu e de loc arogantă !

De aceea, Napoleon, în chip firesc, îi va scrie lui Talleyrand, care îl găzduiește din ordin pe Ferdinand al VII-lea, detronat : „Prințul Ferdinand, scriindu-mi, mă numește : *Vere*. Încercați să-l faceți pe ministrul San-Carlos să înțeleagă că acest lucru este ridicol și că prințul trebuie să mă numească pur și simplu : *Sire*". Vremea cînd Napoleon se mulțumea să se *regalizeze* este acum depășită. „De ce — întreabă el — *miniștrii mei* în străinătate și chiar *consulii mei* poartă *livreaua mea* ? Mi se pare că nu am permis aceasta decît ambasadorilor mei !" Desigur, după cum ne amintim, în 1808 îi spusese lui Decrès : „Vă scutesc de a mă asemui cu Dumnezeu", dar nu lăsase el oare, ulterior, să se înscrie deasupra tronului său, la „Hôtel de Ville", cuvintele : *Ego sum qui sum ?*

Dar curtea ?

— O adevărată galeră, unde fiecare vîslea după cum i se poruncea, a constatat Chaptal.

Cîte persoane invitate la masa imperială n-au trebuit să se oprească la jumătatea farfuriei de supă pentru că stăpînul se ridicase de la masă după cîteva clipe ! Cum a remarcat spiritual Talleyrand : „Împăratul nu glumește : vrea ca lumea să se amuze". Așezat pe tron, așa cum l-a văzut ducesa d'Abrantès, el scruta „cu ochii săi de foc șiragul format de toate aceste capete împodobite cu pene sau încărcate de bijuterii și din care o mare parte, *departe de el*, se ridicau cu mîndrie sub flamura unor nume vechi și ilustre, dar care *acolo*, sub jăratecul privirii lui, se aplecau mai jos, mult mai jos decît genunchiul lui... Cît de mici, încremeniți, tremurători erau atunci cînd *Corsicanul* ieșea din apartamentele lui și intra în sala tronului prin ușa ce se vede și acum, în dreapta estradei, pe care se afla

un fotoliu de catifea roșie cu un *N* brodat în aur ! Împrejur erau înșirați reprezentanții regilor tremurători ai Europei. Nimeni nu vorbea decît în șoaptă. Privirea lor nu se ridica decît pe jumătate, iar atunci cînd apărea el, în această încăpere vastă nu se mai auzea nici un sunet ; el singur părea să rezume totul *despre el.* Împăratul se apropia încet și mai bine de o mie de priviri urmăreau direcția privirii sale... Toate urechile erau atente la cel mai neînsemnat sunet al vocii lui".

A fost auzit întrebîndu-l pe Gouvion Saint-Cyr :

— Generale, veniți de la Neapole ?

— Da, sire, am predat comanda generalului Pérignon, pe care l-ați trimis să mă înlocuiască.

— Ați primit, desigur, aprobarea ministrului de război ?

— Nu, sire, dar nu mai aveam nimic de făcut la Neapole.

— Dacă peste două ore nu sînteți în drum spre Neapole, veți fi împușcat înainte de amiază pe cîmpia de la Grenelle.

E Jupiter care tună și fulgeră — un Jupiter autocrat, despotic, dezlănțuit ! Presa n-a mai avut niciodată o astfel de botniță — Réal vorbește chiar de sclavie. Numai patru ziare — *Le Moniteur, Le Journal de l'Empire, La Gazette de France* și *Le Journal de Paris* — sînt autorizate să apară, dar cu ce control ! Închisorile de stat, care n-au primit în 11 ani decît 1 500—2 000 de „pensionari", vor primi 2 000 de deținuți între anii 1811 și 1814. O mînă de fier s-a abătut grea asupra imensului imperiu.

Împăratului nu-i place să vadă că marile familii „caută să contracteze căsătorii numai între ele". Cu siguranță că scopul lor este „de a perpetua la descendenții lor spiritul de opoziție" împotriva dinastiei. De aceea, Savary primește ordin să trimită următoarea circulară : „Domnii prefecți sînt rugați să anunțe autoritățile cu privire la proiectele de căsătorie ce se vor face în familiile bogate din departament, și în special la vechii regaliști". De asemenea, sînt însărcinați să facă liste cu numele tuturor moștenitoarelor în vîrstă de peste paisprezece ani. Și în acest domeniu trebuie să le slujească drept model tabele imprimate ; sînt prevăzute coloane în care înalții funcționari vor trebui să noteze vîrsta tinerelor, cifra dotei și eventualele perspec-

tive, însușirile morale și principiile lor religioase, aptitudinile pe care le-au dezvoltat și farmecul lor natural, fără a uita, la rigoare, cusururile sau infirmitățile...

— Domnilor — recomandă ministrul —, trebuie să vă ocupați și de tineri. Da, vă rog să notați cu exactitate tot ceea ce se referă la tinerii de familie : vîrsta, înălțimea, natura și gradul pregătirii lor, iată ce trebuie să faceți să reiasă.

Totul e reglementat ! Totul e legiferat !

Despotismul se dezlănțuie. Napoleon a mărturisit încă în 1807 : iubește puterea așa cum un muzician își iubește vioara. Nu numai că se joacă cu această putere fără nici o stavilă, dar vrea de-acum încolo să se joace singur ! Miniștrii nu mai sînt decît niște figuranți — și nu trebuie să fie altceva ! Toți cei care îndrăznesc să mai manifeste oarecare independență sînt destituiți. După Carnot, după Talleyrand, va veni rîndul lui Fouché. E adevărat că acesta a cam exagerat, intrînd în negocieri secrete cu Anglia în vederea unei păci generale. Și Napoleon îl apostrofează în plin Consiliu :

— Așadar, domnule, dumneata organizezi acum războiul și pacea !

Apoi se întoarce spre ceilalți consilieri :

— Ce părere ați avea despre un ministru care, abuzînd de poziția sa, ar fi intrat în legătură cu străinătatea fără știrea suveranului său, începînd negocieri diplomatice pe baze concepute de el singur și compromițînd astfel politica statului ? Ce pedeapsă se prevede în codurile noastre pentru o atare încălcare a îndatoririlor ?

— Desigur, domnul Fouché a săvîrșit o mare greșeală — murmură Talleyrand — și trebuie să fie înlocuit, dar, pentru a-l înlocui pe domnul Fouché, nu văd realmente pe altcineva decît pe domnul duce de Otranto !

Acest cuvînt valora el singur cît un portofoliu de ministru !... Totuși, postul lui Fouché a fost dat în aceeași zi lui Savary. Rovigo, al cărui nume va fi asociat întotdeauna cu amintirea a două capcane : cea de la Bayonne și cea de la Ettenheim, care, datorită lui, și-a găsit curînd deznodămîntul în gropile de la Vincennes !... Totuși, el era ministrul ideal pentru Napoleon ! Ministrul pe care nu-l încearcă niciodată, măcar o clipă, dorința de a lua o ini-

țiativă și care, lipsit de orice imaginație, nu are nici o idee ! Decrès îi mărturisește lui Chaptal :

— Acest om teribil ne-a înrobit pe toți. El ține imaginațiile noastre în mîna sa, care este cînd de oțel, cînd de catifea.

Adunați în jurul mesei Consiliului — ca o adevărată turmă tremurătoare —, cu toții par niște instrumente. Instrumentele voinței lui Napoleon ! Instrumentele pe care numai stăpînul le pune în mișcare ! Niște instrumente care, pe lîngă aceasta, mai trebuie și să funcționeze fără încetare.

— Voi pieri înainte de sfîrșitul lunii — oftează Beugnot. — Pe Portalis l-a și dat gata, ca și pe Crétet și chiar pe Treilhard, care, totuși, era foarte rezistent ; nu mai putea nici să urineze, iar ceilalți la fel.

Iată ce trebuie să fie un ministru ! Roederer expune astfel lucrurile :

— Maiestatea-voastră ordonă și reglementează totul singură. Am văzut pe maiestatea-voastră conferind spirit unor oameni care n-aveau și lipsindu-se atît de ușor de cei care au, încît alegerea lor nu mai are nici o importanță.

Destituindu-l pe Fouché, Napoleon l-a îndepărtat pe singurul dintre miniștrii săi care mai putea încă — așa cum va scrie Schwarzenberg la Viena — „să atenueze severitatea ordinelor lui, să le întîrzie executarea, uneori să li se opună și să facă uz de influența și de spiritul său pentru a-l determina să ia hotărîri mai moderate".

Dar Senatul ?

Pentru Napoleon, înalta Adunare nu mai este alcătuită decît din „făclii stinse și felinare oarbe". Acestea nu vor cere nici o rază de lumină ! Nu simt de loc nevoia să fie reaprinse ! Cum ar mai cuteza „să se închipuie o adunare națională" ? Napoleon precizează :

— Voi continua să fac numiri în toate posturile de senatori... Voi avea în acest fel o reprezentare adevărată, căci ea va fi alcătuită numai din oameni pricepuți la treburi. Fără flecari, fără ideologi, fără false valori. Atunci Franța va fi o țară bine guvernată.

Și — repetăm — guvernată numai de el ! Ordinele lui continuă să țîșnească ca un torent din cabinetul de la

Tuilerii. El se opreşte întotdeauna chiar şi asupra amănuntelor celor mai infime şi îi adresează lui Clarke, ministrul de război, următoarele rînduri : „Excesiva ignoranţă a ofiţerilor din paza de coastă face inutile tunurile ce li s-au dat pe mînă. Ghiulelele nu nimeresc pentru că, vasele aflîndu-se în afara ţintei, ei nu au avut grijă să scoată cuzineţii".

Decrès, deşi obişnuit cu extrema minuţiozitate a împăratului, este cam uimit citind la 18 iulie 1811 această notă a stăpînului, destinată serviciilor sale de administraţie : „Lemnăria celor o sută douăzeci şi cinci de şei pe care le-aţi trimis la Niotr nu este ferecată la oblîncuri şi ciochine".

Lacuée, director administrativ la Ministerul de Război, primeşte într-o zi această notă parafată cu teribilul *Nap* : „La Bordeaux se confecţionează haine de trei feluri : de talia întîi, a doua şi a treia. Hainele de talia întîi nu pot servi decît oamenilor de talia a doua ; hainele de talia a doua nu pot servi decît unor oameni de talia a treia ; hainele de talia a treia nu vor putea servi nimănui şi vor fi cu totul pierdute !..."

Nu e oare obosit uneori ?

— Devin prea greoi şi prea gras ca să nu-mi placă odihna — mărturiseşte el —, ca să n-am nevoie de odihnă şi ca să nu privesc ca o mare oboseală deplasarea, activitatea pe care o impune războiul... Îmi iubesc patul şi odihna mai mult decît oricine, dar vreau să-mi termin opera.

Opera lui ? Scopul pe care îl urmăreşte din momentul încălcării păcii de la Amiens este să îngenuncheze Anglia, s-o înfometeze prin blocadă şi să obţină acea pace care se încăpăţînează să fugă de el şi pe care nu o va ajunge decît la 15 iulie 1815, cînd va urca scara vasului „Bellerophon". Soluţia cea mai înţeleaptă ar fi fost să pună capăt cumplitului război din Spania : „E nevoie de capul şi de braţele lui Hercule — îi declara Kellermann lui Berthier. — Numai el, cu forţa şi îndemînarea lui, ar putea pune capăt acestei mari încurcături, dacă cineva îi poate pune capăt".

Dar, după cum am spus, Hercule i-a făcut loc acum lui

Jupiter ! Iar Jupiter nu se gîndește decît la gigantica blocadă. Europa trebuie transformată într-o citadelă în care mărfurile engleze să nu mai poată pătrunde ! Iar imperiul se va întinde și mai mult. De la 8 februarie 1810, Catalonia, Aragonul, Navarra și Biscaya sînt „provincii militare *franceze*". Acest lucru este anunțat pur și simplu ambasadorului Franței la Madrid prin instrucțiunile ministrului respectiv, căruia Napoleon se mulțumește să-i spună cu trufia sa, devenită acum obișnuită :

— Îl veți însărcina să-i declare regelui că aceasta este voința mea.

Don José primero nu mai afirma, ca în 1808, că trebuia să aibă încredere în el însuși.

— Dacă lucrurile se schimbă — amenințase el —, dacă e vorba de a se institui guverne militare, eu nu sînt bun de aceasta ; nu pot vedea flagelîndu-se francezii și spaniolii. Mă învălui în mantaua mea și nu-mi mai rămîne decît să mă retrag.

Acestea sînt doar vorbe, căci în 1811 nefericitul frate mai mare, împotmolit în purpura regală, se teme prea mult să nu i se ia tronul ca să-i fie redat lui Ferdinand sau ca să fie transformat într-un scaun de prefect ! De aceea, el înghite de fiecare dată gălușca imperială.

Dar dacă Joseph nu mai îndrăznește să strige că este urmașul lui Carol Quintul, Louis continuă să se considere descendentul *stathouderilor* și dă dovadă de o evidentă rea voință în problema instituirii blocadei. Desigur, supușii regelui Louis nu mai beau cafea cu zahăr în fiecare zi, iar bumbacul englezesc, materia primă pentru țesăturile lor, le lipsește tot atît de mult ca și sarea englezească pentru sărături, dar, începînd din toamna anului 1809, blocada aplicată de fostele Țări de Jos nu mai este decît o vorbă goală. Napoleon nu exagerează prea mult cînd îi scrie lui Louis că între Olanda și Insulele britanice se face comerț „ca în timp de pace". De aceea, împăratul dă un decret cumplit : între Olanda și vastul imperiu, toate relațiile comerciale vor fi de-acum încolo întrerupte. Aceasta pentru că regatul lui Louis, adevărată „colonie engleză", nu mai este decît o piedică în calea libertății imperiului ! Napoleon vrea să meargă chiar și mai departe și îi declară fratelui său fără înconjur :

— Vreau să mănînc Olanda !

Pentru moment, el se mulțumește să devoreze doar o bucată, ordonînd să fie ocupate Breda și Berg-op-Zoom.

— Englezii — îi explică el lui Louis — m-au obligat să mă extind fără încetare. Dacă vor continua, au să mă oblige să alipesc Olanda la ținuturile mele.

Dar Louis, pe care Parisul nu-l slăbește din ochi, nu acceptă să se lase astfel ronțăit și îi scrie ministrului său de război că „trebuie să reziste înaintării în continuare a trupelor franceze în regat". Îi vom vedea oare pe frații Bonaparte declarîndu-se dușmani, ca Bourbonii de Franța și cei de Spania cu un secol mai înainte ? Miniștrii sînt înspăimîntați.

„Nu ne vom opune cu forța armelor — le recomandă Louis —, dar le vom remite proteste în regulă".

Guvernatorul din Berg-op-Zoom refuză să predea fortăreața lui Oudinot. Napoleon îl trimite pe ministrul de război la fratele său ca să-l prevină :

— Maiestatea-voastră va fi răspunzătoare pentru sîngele ce se va vărsa.

Regele Olandei răspunde că „nu are de dat explicații ministrului de război al unei *națiuni străine*, fie ea chiar prietenă".

— Atunci — constată ducele de Feltre —, maiestatea-voastră declară război Franței și împăratului ?

Fără să vrea, suveranul ridică din umeri :

— Nu faceți glume proaste ! Un prizonier nu declară război ! Împăratul să-mi redea libertatea, și atunci va putea face ce va voi.

Louis cedează, bineînțeles, și Oudinot poate ocupa Berg-op-Zoom. Napoleon dorește în mod vădit abdicarea fratelui său. I-o pune în vedere, de altfel, fără a-și disimula gîndul :

— Ți-am mai spus în repetate rînduri că dorința mea este să abdici. Ți-o declar din nou : redevino prinț francez și vei avea o viață plăcută și fără griji.

— Poți să mă detronezi — ripostează Louis —, nu am mijloace să mă opun, dar, din clipa cînd nu voi mai fi rege al Olandei, nu mă vei putea constrînge niciodată să rămîn prinț francez.

Un tratat franco-olandez semnat la 16 martie 1810 consfințește posesiunea Brabantului, a Zeelandei și a unei părți a Gueldrei de către Napoleon. Dar — o, ironie —

soldații și vameșii însărcinați să vegheze asupra blocadei pe întreg teritoriul olandez vor fi întreținuți și plătiți de Olanda. Napoleon a cerut, de asemenea, ca Hortensia — care fugea de soțul ei, ca și de Țările de Jos — să se întoarcă cu Louis la Amsterdam. „M-am pregătit să mă înapoiez în acest loc de chin așa cum te pregătești de moarte", va declara ea.

Fiica Josefinei este cu atît mai nefericită, cu cît gelozia regelui a devenit bolnăvicioasă. El își închide soția într-o aripă a palatului, pune servitorii s-o spioneze și rătăcește prin castel cu aere de polițist. Suspiciunea lui, de altfel, nu este cu totul lipsită de temei și nu e de loc exclus ca viitorul Napoleon al III-lea, venit pe lume în 1808, să nu fi fost fiul regelui Olandei. El s-a născut cu nouăsprezece zile înainte de termen... Tînăra femeie părea să aibă și ea unele îndoieli, căci cardinalul Fesch spunea zîmbind :

— Cînd este vorba de tații copiilor ei, regina Hortensia se încurcă întotdeauna în socoteli.

Hortensia vrea să divorțeze, Louis de asemenea, dar Napoleon socotește că aceste divorțuri în lanț ale fraților Bonaparte ar putea provoca zîmbete...

Încordarea dintre cei doi frați, care și așa e destul de mare, se va agrava și mai mult. Împăratul hotărăște să viziteze provinciile din Olanda de Sud, nou anexate, ceea ce îi dă prilejul să arate locuitorilor din departamentele „franceze" de nord pe fiica fostului stăpîn al Țărilor de Jos austriece, devenită împărăteasa lor... Iar Louis este constrîns să vină lîngă fratele său și să-i facă onorurile provinciilor ce i-au fost răpite ! Proasta lui dispoziție crește cînd își vede supușii din ajun primindu-și foarte bine noul stăpîn. Devenind francezi, ei vor putea *face comerț* mai ușor ! Iar pentru acești negustori, nimic altceva nu contează ! Louis e îmbufnat, se plînge, oftează și îi declară fratelui său că vrea să fie *bun* olandez înainte de orice.

— Fără mine nu ești nimic — îi precizează Napoleon. — Fii mai întîi francez și frate al împăratului, și atunci poți fi sigur că vei fi pe drumul adevăratelor interese ale Olandei.

Ceea ce nu-l împiedică pe Louis, în urma noului tratat impus, să se gîndească cum să reziste invadării regatului său de către vameșii francezi :

— Mă simt legat de Olanda așa cum poți fi de propria ta familie, și cu cît nenorocirile ei sînt mai mari, cu atît mai mult mă cred dator să fiu cu totul al ei. Olanda nu mă are decît pe mine ca mijlocitor. Nu voi dezerta de la această datorie.

Ca urmare, interzice ducelui de Reggio să ocupe Haarlemul. Împăratul răspunde ordonînd mareșalului Oudinot să înainteze spre Amsterdam :

— E prea de tot ! — amenință Louis, refuzînd să se încline, așa cum îl sfătuiesc miniștrii săi. — Aceasta mă face să mă decid ! Am să-l strîng cu ușa pe împărat și-l voi sili să dezvăluie Europei și Franței secretul politicii sale din ultimii cinci ani față de Olanda și față de mine. Îmi pun fiul în locul meu.

La 1 iulie 1810. Louis abdică în favoarea fiului său și dispare fără urmă. Fuga soțului, cel puțin, o eliberează pe Hortensia, care, de-acum încolo, *emancipată*, potrivit expresiei împăratului, va profita de libertate pentru a face nestingherită un copil — viitorul duce de Morny — cu colaborarea frumosului Flahaut, fiul natural al lui Talleyrand.

Bineînțeles, Napoleon nu se gîndește nici o clipă să-l încoroneze pe fiul mai mare al fratelui său. Nici vorbă de a face să urmeze Louis al II-lea după Louis I ! La 9 iulie 1810, fostul regat al Olandei este sfîrtecat în opt departamente franceze : Bouches-de-l'Escaut, Bouches-du-Rhin, Bouches-de-la-Meuse, Zuyderzée, Yssel-supérieur, Bouches-de-l'Yssel, Frise, Ems-Occidental. Cîteva zile mai tîrziu — la 23 iulie —, fostul consul Lebrun, devenit duce de Piacenzo, este numit locțiitor general al lui Napoleon la Amsterdam și adresează de îndată aceste cuvinte fostului său coleg din Consulat : „Sire, pămîntul și apele Olandei sînt ale voastre".

La 15 august, împăratul îi primește pe deputații Olandei și le face cunoscută hotărîrea sa :

— Am pus capăt dureroasei incertitudini în care trăiați și am făcut să înceteze o agonie care vă nimicea ultimele forțe și resurse ; am deschis industriei voastre porțile continentului. Va veni ziua cînd veți purta acvilele mele pe mările ce au făcut vestite numele străbunilor voștri.

Imperiul se înalță — nemăsurat, hibrid, demențial, monstruos ! Curierii vor avea nevoie de cincisprezece zile ca să-l străbată ! Un imperiu ce va devora naționalități, provincii și regate ! Căci Olanda nu-i e de ajuns ! La 18 august 1810, împăratul îl anunță pe Jérôme :

— Am ordonat trupelor să ocupe toată regiunea de la Holstein pînă în Olanda, și în această acțiune e cuprinsă și regiunea dintre Bremen și Vulkenburg ; vă rog să vă retrageți de acolo trupele.

În același an 1810 — la 30 noiembrie —, împăratul pune stăpînire pe republica Valais, care va forma departamentul Simplon, sub pretextul că „această populație nevolnică — după cum preciza Napoleon — despărțea Italia de Franța *în detrimentul meu*". Și Stockalper, mare judecător, reprezentant al împăratului, declară „nevolnicei populații" : „Maiestatea-sa vă și consideră ca pe niște buni și bravi francezi și totul pare să arate că meritați acest titlu glorios. Fiți mîndri și cu inima plină de iubire pentru raza de glorie franceză ce va străluci deasupra capetelor voastre". Treisprezece zile mai tîrziu este rîndul vechilor orașe hanseatice Bremen, Hamburg și Lübeck să devină reședințe de departamente *franceze*.

— Nu teritoriul am vrut să mi-l măresc — explică împăratul —, ci mijloacele mele maritime.

Mereu Anglia !

O sută treizeci de departamente reunesc patruzeci și cinci de milioane de *francezi*, la care trebuie adăugate cele patruzeci de milioane de locuitori ai statelor vasale : Italia, Spania, Neapole, marele ducat al Varșoviei, Confederația Rinului și Confederația Helvetică. Ciudate frontiere „franceze" : Niemen, Gibraltar, Messina, Hamburg, Zara și Laybach !

Îndreptîndu-se spre inevitabila catastrofă, Napoleon făurește astfel imperiul moștenitorului său, căci Maria-Luiza așteaptă acum un copil și, după cum afirmă Napoleon, acest copil nu va putea fi decît un băiat ! El este convins de aceasta. Noul născut va găsi o coroană în leagănul său de argint aurit. El nu va fi prinț, ci rege — regele Romei ! Va fi numit *sire* și *maiestatea-voastră*. Va fi înconjurat de o întreagă curte, împodobită cu titluri, cu aur și cu pene.

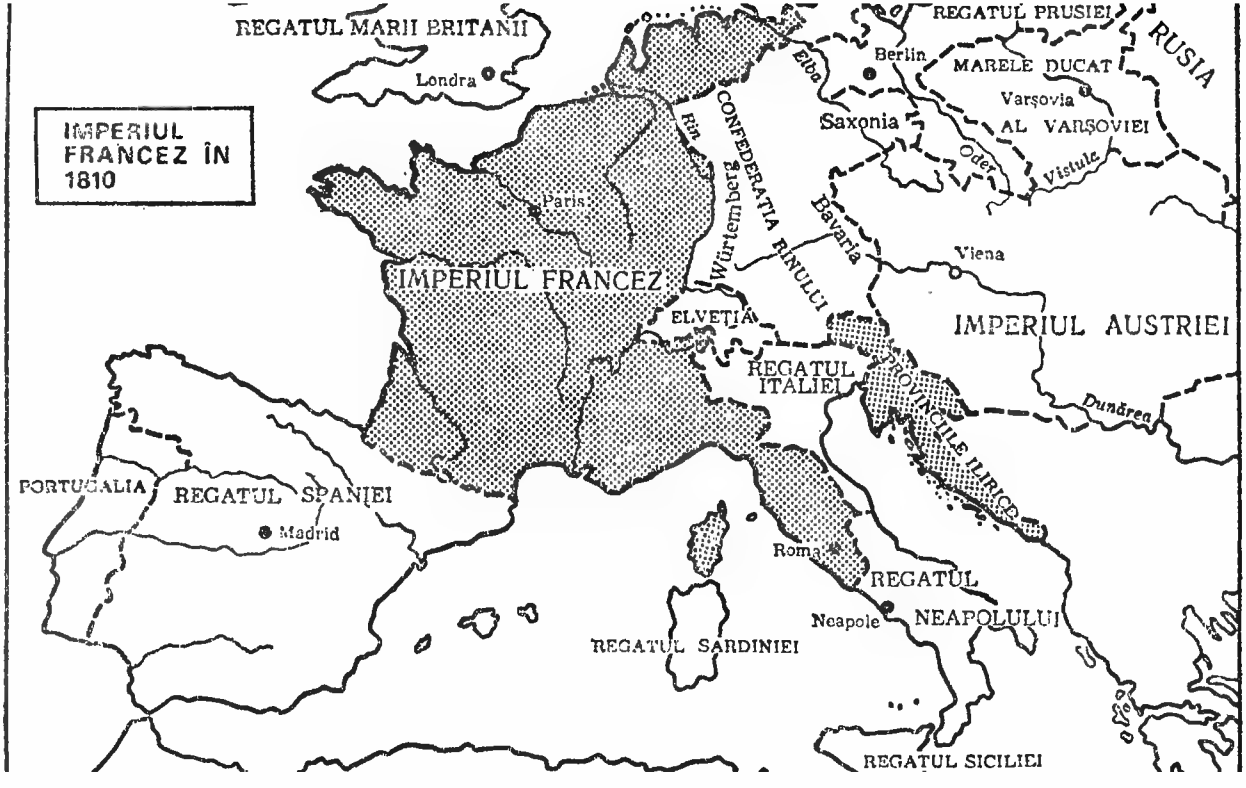
IMPERIUL FRANCEZ ÎN 1810
REGATUL MARII BRITANII
Londra
REGATUL PRUSIEI
Berlin
MARELE DUCAT AL VARŞOVIEI
Varşovia
RUSIA
Saxonia
Elba
Oder
Vistula
Rin
CONFEDERAŢIA RINULUI
Württemberg
Bavaria
Paris
IMPERIUL FRANCEZ
Viena
IMPERIUL AUSTRIEI
ELVEŢIA
REGATUL ITALIEI
PROVINCIILE ILIRICE
Dunărea
PORTUGALIA
REGATUL SPANIEI
Madrid
Roma
REGATUL NEAPOLULUI
Neapole
REGATUL SARDINIEI
REGATUL SICILIEI

Împăratul Napoleon al II-lea? Mai curînd stăpînul unui imperiu federativ! Și împăratul nu vorbește ajurea cînd prezice:

— Fiul meu trebuie să fie omul ideilor noi și al cauzei pe care am făcut-o să triumfe pretutindeni... El trebuie să reunească Europa prin legături federative indisolubile.

Dar cu aceasta nu a spus totul. Visul european a pus stăpînire pe el.

— Destinul meu nu este împlinit; vreau să desăvîrșesc ceea ce este doar schițat: îmi trebuie un cod european, o curte de casație europeană, o monedă unică, aceleași greutăți și măsuri, aceleași legi; trebuie să fac din toate popoarele Europei un singur popor, iar din Paris, capitala Lumii.

Chiar și o țară aflată pe atunci la celălalt capăt al lumii — Suedia — și asupra căreia el nu exercită altă influență decît cea a numelui său îi va cere împăratului, în 1810, pe unul din locțiitorii săi ca rege.

O revoluție i-a alungat de pe tron pe Gustav al IV-lea și pe descendenții lui. Fratele regelui detronat, ducele de Sudermania, a devenit suveran al Suediei, sub numele de Carol al XIII-lea. Neavînd copii, prinț moștenitor este prințul August de Augustenburg. Acesta murind subit, regele nu știe pe cine să desemneze ca succesor. L-a propus mai întîi, fără succes, pe fratele defunctului prinț moștenitor: ducele Frederic-Christian. S-au prezentat apoi alți postulanți, printre care prințul de Holstein și regele Danemarcei. Napoleon, care se amestecă în toate în calitatea lui de „împărat al Occidentului", se gîndește mai curînd la candidatura lui Berthier sau Murat.

Baronul Otto Mörner — la 25 iunie 1810 — este primul care se gîndește la Bernadotte. El își amintește că un văr îndepărtat de-al său — contele Gustav Mörner — a fost făcut prizonier la Lübeck de către Bernadotte, care l-a tratat cu o rară curtoazie. Baronul sosește la Paris pentru a-i anunța împăratului moartea prințului moștenitor și îl vizitează pe Bernadotte, cerîndu-i să-și pună candidatura. Fostul sergent Bellejambe cu greu își vine în fire. Răspunde, totuși, cu eleganță că trebuie să aibă mai întîi „acordul prealabil al regelui Suediei și aprobarea împăratului francezilor".

— Cred — îi declară Otto Mörner — că pentru patria

noastră este preferabil un francez care să ne adopte religia și care să fie cunoscut pentru talentele și curajul său, precum și pentru stima augustului împărat al Franței, din a cărui familie face parte, fiind cumnat cu regele Spaniei ; în sfîrșit, care are un fiu destul de mare pentru a-l putea înlocui fără regență atunci cînd firea lucrurilor o va cere.

Desigur, baronul Mörner va fi dezaprobat și chiar dojenit la întoarcerea sa în Suedia pentru o asemenea inițiativă, dar ideea fusese totuși lansată — și bine lansată ! Bernadotte, făcînd el primul pas, cere împăratului încuviințarea de a-și pune candidatura. Împăratul, fiind convins că Bernadotte nu are nici o șansă, declară în mod public că „nu vede nici o piedică".

Napoleon s-a înșelat : regele Suediei — cel puțin o crede — aprobă proiectul. Carol al XIII-lea își va asigura astfel sprijinul marelui împărat.

— Napoleon să ne dea pe unul din regii săi — exclamă el — și Suedia va fi salvată !

Fără a mai zăbovi, regele îl desemnează ca succesor pe acela care se căsătorise odinioară cu logodnica lui Bonaparte, iar Dieta îl alege pe Bernadotte, la 21 august 1810, cu zece voturi pentru și două contra. Contele Gustav Mörner — vărul baronului Otto — pornește de îndată spre Paris pentru a-i aduce vestea cea bună noului prinț moștenitor.

Lui Napoleon nu-i mai rămîne decît să se încline — și nu o va face cu plăcere. Totuși, la 15 septembrie, el oferă celui care va renunța la titlul de mareșal al Franței un milion de franci-aur pentru răscumpărarea principatului său de Ponte-Corvo. Lucrurile se complică atunci cînd Bernadotte primește mesajul imperial care îi interzice să ridice vreodată armele contra Franței.

— Actul de alegere al Dietei suedeze — îi răspunde Bernadotte lui Napoleon — îmi interzice să contractez orice angajament de vasalitate față de o putere străină... De aceea, în cazul că maiestatea-voastră va menține această clauză, voi refuza să fiu ales.

Napoleon se pregătește să declare că, în acest caz, ar fi într-adevăr mai bine ca Bernadotte să se abțină, dar vicleanul bearnez continuă :

— Sire, vreți, așadar, să mă situați mai presus de maiestatea-voastră, obligîndu-mă să refuz o coroană ?

— Ei bine, pleacă, și fie ca destinele noastre să se împlinească !

Sîmbătă 22 septembrie 1810, marele-maestru de ceremonii al curții imperiale se vede pus în fața unei probleme delicate. În acea zi, Bernadotte trebuie să vină să-și ia rămas bun de la împărat. Or, în calitatea sa de mareșal al Franței, fostul prinț de Ponte-Corvo și soția lui au dreptul de a asista la cina de familie de la Tuilerii. Dacă soții Bernadotte se prezintă ca prinți regali, ei nu pot veni decît pentru a-și lua rămas bun. De aceea se elaborează un întreg scenariu. Prințul, „în costum suedez", însoțit de Désirée, vine ca de obicei să se așeze la masa imperială. După cină, împăratul se retrage în cabinetul său, iar împărăteasa coboară în apartamentele ei. Prima doamnă de onoare îl *prezintă* atunci pe Bernadotte în calitate de prinț moștenitor al Suediei. „Imediat — precizează protocolul — va fi anunțat împăratul, care se va duce în apartamentele împărătesei", unde se va preface, desigur, mirat întîlnind-o la soția sa pe alteța-sa regală, viitorul rege al Suediei.

Așa s-a și făcut.

Desigur, Napoleon este furios în sinea lui să vadă că, fără intervenția sa, un mareșal al armatei franceze a putut deveni prinț *legitim*, calitate pe care nici el însuși și nici unul dintre frații săi nu o va putea revendica vreodată, dar își dezvăluie gîndul în fața lui Metternich :

— N-am putut să refuz, pentru că un mareșal francez pe tronul lui Gustav-Adolf este unul dintre cele mai frumoase renghiuri jucate Angliei.

Iarăși și mereu Anglia !

Dorința lui de a sfîrși o dată pentru totdeauna cu „perfidul Albion" îl va face să se ridice din nou contra papei, îl va determina să prelungească războiul din Spania pînă la răsturnarea finală și îl va arunca apoi în îngrozitoarea aventură rusească.

Încă la sfîrșitul anului 1811, Decrès va putea prezice :

— Vreți să vă spun adevărul și să vă dezvălui viitorul ? Împăratul este nebun, nebun de-a binelea ; ne va da pe toți de-a berbeleacul, și totul se va sfîrși printr-o catastrofă.

14

„VIITORUL ÎMI APARȚINE"

MARII OAMENI SÎNT NIȘTE
METEORI MENIȚI SĂ PIRJOLEASCĂ
PĂMÎNTUL.

Napoleon

Miercuri 20 martie, o ușoară ceață învăluie Parisul. Tunurile bubuie și capitala își ține respirația.

Douăzeci și una de lovituri de tun trebuie să anunțe nașterea unei prințese de Veneția, iar o sută și una de lovituri — venirea pe lume a regelui Romei... Un interval ceva mai lung se scurge după cea de-a douăzeci și una lovitură — era, pare-se, în scopul de a prelungi plăcerea, un fel de tradiție la artileriști. Apoi răsună cea de-a douăzeci și doua salvă. Pălăriile sînt aruncate în sus. O imensă explozie de entuziasm, „o bucurie nestăpînită", ne spune un martor, un nesfîrșit strigăt de dragoste se înalță deasupra orașului. O „lovitură de măciucă", totodată, pentru regaliști, cărora li se pare că bateriile imperiale au „răpus stirpea Bourbonilor".

Toți își părăsesc casele și prăvăliile și aleargă spre Tuileri. De la ferestrele sale, Napoleon vede grădinile palatului umplîndu-se de o mulțime ce strigă, cîntă, ova-

ționează. El privește neobișnuitul spectacol. Această zi marchează, de bună seamă, punctul culminant al uimitorului său noroc. Cerul spusese „da", după cum a relatat poetul, care are dreptate să-i atribuie strigătul :

Viitorul, viitorul îmi aparține !

La cîteva clipe după primul țipăt scos de moștenitorul imperiului, a cărui naștere a fost dureroasă și grea, împăratul, beat de fericire, și-a văzut fiul. Acesta a pătruns în salonul unde curtea aștepta adunată purtat de guvernanta lui, doamna de Montesquiou, și urmat de colonelul-general al gărzii, de ofițerii și de doamnele casei sale. Aprodul a înaintat și a anunțat cu un glas răsunător :

— Regele Romei !

Pe scara cea mare, grenadierii — cîte unul pe fiecare treaptă — prezentau armele. „Orice mișcare le era interzisă — a istorisit doamna de La Tour du Pin —, dar o vie emoție era întipărită pe chipurile lor bărbătești și am văzut lacrimi de bucurie în ochii lor". După ceremonie, subofițerii din gardă își vor tăia mustățile pentru a face din ele o perniță pentru moștenitorul imperial !

În cursul zilelor ce urmează, pe măsură ce telegraful și curierii duc extraordinara veste pînă la marginile imensului imperiu, izbucnesc explozii de bucurie. De la Atlantic pînă la Niemen, numai iluminații, baluri, cascade de vin, bufete în aer liber, salve de artilerie și spectacole de circumstanță. Toate clopotele din Cetatea eternă sună pentru a sărbători nașterea regelui său [1].

Fumurile orgoliului îl vor ameți și mai tare pe Napoleon.

— Îl invidiez — va spune el aplecîndu-se deasupra somptuosului și dizgrațiosului leagăn oferit de orașul Paris. — Gloria îl așteaptă, în timp ce eu a trebuit să alerg după ea. Eu am fost Filip ; el va fi Alexandru. Pentru a cuceri lumea, el nu va trebui decît să întindă mîna.

Iar Ludovic al XVIII-lea, acum refugiat în Anglia, prezice :

— Dacă Dumnezeu a condamnat lumea, Bonaparte nu va fi lipsit de urmaș ; dacă, dimpotrivă, mînia divină

[1] Vezi de același autor : *L'Aiglon, Napoléon deux.*

se potolește, toți mormolocii din lume nu vor împiedica edificiul nedreptății să se prăbușească.

*
* *

La 9 iunie 1811, trăsura de încoronare îi poartă pe împărat și pe împărăteasă la Notre-Dame pentru „întronarea dinastică" — botezul regelui Romei, care pare în ochii stăpînului o festivitate mai importantă, poate, decît cea de la 2 decembrie 1804. Oare nu făurește el în această zi prima verigă a dinastiei sale ? Napoleon și-a îmbrăcat din nou dizgrațioasa uniformă imperială — acea livrea a măreției sale, o livrea în culorile roșu purpuriu, alb și aur. Cît sîntem de departe — după numai zece ani ! — de Bonaparte cel de la Marengo ! El este „galben, obez, umflat", cu capul prea înfundat între umeri, dacă e să dăm crezare martorilor. A început să aibă burtă... și decepționează. „Nu aveam în fața ochilor — ne spune Paul de Kock, care l-a văzut în acea epocă — eroul pe care mi-l închipuisem. Mă așteptam la un zeu, și n-am văzut decît un om gras..."

Lîngă el, lipsa surîsului încîntător al Josefinei stîrnește regrete. Maria-Luiza, scînteietoare de diamante, este cît se poate de lipsită de grație. „Cînd va fi nițeluș aranjată și îmbrăcată — spusese Metternich, lăudînd-o pe cea pe care o dădea pe mîna Minotaurului—, va arăta foarte bine". Ea nu a arătat bine niciodată, iar aerul posac rămîne mereu expresia ei obișnuită... Totuși, cînd împărăteasa își privește soțul, chipul ei se însuflețește. Napoleon continuă să-i placă : „De la nașterea fiului meu — îi scrie dînsa tatălui ei —, dragostea și tandrețea pentru soțul meu au crescut și mai mult, dacă aceasta e cu putință. Nu voi uita niciodată dovezile de afecțiune pe care mi le-a dat în ultima vreme și sînt mișcată pînă la lacrimi cînd mă gîndesc la ele..."

Timp de încă trei ani, ea își va aminti de ordinul dat de el în dimineața acelei nașteri laborioase :

— Salvați mama, e dreptul ei !

Soția lui a încetat de a mai fi pentru el doar „un pîntece". Cînd va fi întrebat, mai tîrziu, în ce epocă a fost cel

mai fericit, el va ezita între pacea de la Tilsit și această zi a botezului, iar în cele din urmă va opta pentru momentul de după Friedland, mărturisind că în 1811 nu se simțea „în formă"...

Nu se simte în formă ? Nu cred că, în pofida beatitudinii lui, se îndoiește deja de viitor, dar simte în jurul lui crescînd oboseala națiunii. Desigur, nașterea micului rege a dezlănțuit entuziasmul, dar această bucurie imensă, stîrnită de norocul lui Napoleon, s-a și potolit. Strălucirea orbitoare încetează de a mai lua ochii. După ce ai fost îmbătat de glorie, o apreciezi mai puțin. O găsești „fadă", cum o considera Napoleon încă în 1798 ! Ce importanță are că atîția spanioli, olandezi, germani sau iliri devin francezi ! Aceasta pare o simplă himeră ! Ce importanță are visul european sau carolingian al noului împărat al Occidentului ! Și apoi, această glorie e plătită atît de scump ! Cu atîta sînge vărsat !

Venirea pe lume a regelui Romei, luminile serbării odată stinse, va aduce oare pacea ? În ziua botezului — în acest 9 iunie 1811 —, cortegiul întîrziase. Așteptînd trecerea suveranilor, poporul își spunea păsurile : seceta era dezastruoasă, în curînd avea să lipsească făina, toți se apucaseră să-și facă „aprovizionarea" cu legume uscate. În ultimul an începuse să se vorbească iar despre război : țarul își înarma soldații, după cît se spunea, iar Napoleon proceda la fel... O neliniște vagă creștea neîncetat. Nimic nu părea stabil, și nici sfînt. Napoleon părea că vrea să-și sfărîme propria sa operă :

— Împăratul — constata Réal — ară mereu, dar nu seamănă niciodată ; și nimic nu anulează prezentul mai irevocabil decît ceea ce ucide viitorul.

Cenzura, inchiziția agenților guvernamentali, apăsătoarea suspiciune vamală ce se exercita pe întregul teritoriu, mîna de fier ce se lăsase asupra țării, — toate acestea creau o atmosferă de grea neliniște.

— Nu eram în formă !...

Chestiunile religioase făceau și ele atmosfera tulbure și apăsătoare. Papa, tot prizonier, refuzase să-l binecuvînteze pe regele Romei, acest rege căruia îi fusese atribuită moștenirea sfîntului Petru : în fond, Napoleon îi răpise papei, pentru a o da unui copil în leagăn, partea cea

mai vizibilă a puterii lui temporale — aceste bunuri temporale ce nu aparțineau sanctității-sale, ci bisericii.

— Am jurat să apăr puterea temporală *usque ad effusionem sanguinis* — a declarat Pius al VII-lea —; neavînd alte arme decît pe cele spirituale, a trebuit să fac uz de ele, ca și predecesorii mei. Nici unul dintre ei nu a fost adus în starea în care am fost eu... Mi-a fost împrăștiat întregul colegiu, am fost alungat din palatul meu. Aceste violențe nu sînt tolerabile și va trebui să se acorde o reparație Sfîntului Scaun... Dacă maiestatea-sa nu poate să cedeze în nici o privință, cu siguranță că lucrurile vor rămîne multă vreme în această stare.

Să cedeze ? Nici prin gînd nu-i trece lui Napoleon ! Și spectrul schismei se profilează asupra Franței.

— Cer cu ardoare — repetă papa — să-mi fie restabilită comunicarea cu episcopii și cu credincioșii ; mi-ar fi suficient ca demersurile lor să poată ajunge în mod liber pînă la mine și să mă văd în stare să-mi exercit funcțiile spirituale ale pontificatului meu.

— În imperiul meu — obiectează Napoleon —, eu singur numesc pe episcopii însărcinați să conducă biserica : dați Cezarului ce este al Cezarului. Nu papa este cezarul, ci eu...

E un cerc vicios ! Pius al VII-lea refuză să dea investitura atîta timp cît nu va fi liber ; cît despre Napoleon, el își rezumă poziția în termenii următori :

— Vreau ca demnitatea tronului meu și independența națiunii să nu poată fi compromise prin relațiile dintre mine și papă. Unele scaune episcopale au devenit vacante ; am făcut uz de forma obișnuită a dreptului meu de a face numiri... Papa refuză cu încăpățînare să acorde investitura canonică... El nu s-a mărginit la injurii, ci m-a și excomunicat, atît pe mine cît și pe miniștrii mei și toate persoanele angajate în guvernămîntul meu. Bule instigatoare au circulat pe teritoriul imperiului... O asemenea stare de lucruri nu putea fi continuată...

Circulația în Franța și în Italia a acestor bule — printre care și cea a excomunicării — îl expune pe captiv la percheziții care nu-i cruță nici măcar dormitorul ! Agenții împăratului forțează broaștele, deschid dulapuri sau sertare, întorc pe dos buzunarele veșmintelor și confiscă pînă și cărțile de rugăciuni ale papei.

Hărțuit de o delegație de cardinali trimisă la Savona, cu facultățile diminuate, Pius al VII-lea era cît pe-ce să semneze un aranjament : episcopii vor fi învestiți printr-o bulă papală în termen de șase luni. După trecerea acestui termen, puterea de învestitură va fi transferată mitropoliților de care depindeau bisericile vacante. Dar, în ultimul moment, Pius al VII-lea se răzgîndește : el se crede pornit pe drumul ereziei !

*
* *

La 17 iunie 1811, o săptămînă după botezul regelui Romei, marea orgă de la Notre-Dame răsună din nou pe sub bolți. O procesiune compusă din șase cardinali, opt arhiepiscopi și optzeci și unu de episcopi intră în biserică. Este deschiderea Conciliului ce va încerca să rezolve conflictul dintre papă și împărat. Preoții conciliatori nu păsesc însă pe acest drum ; ei rostesc fără a mai întîrzia — unul după altul — acest jurămînt, tradițional poate, dar care, date fiind împrejurările, capătă aspectul unei luări de poziție contra lui Napoleon :

„Recunosc sfînta biserică catolică, apostolică și romană ca mamă și stăpînă a tuturor celorlalte biserici ; făgăduiesc și jur să dau ascultare pontifului roman, urmaș al sfîntului Petru și vicar al lui Iisus Hristos".

Se poate ghici furia lui Napoleon :

— Domnilor, vreți să mă tratați ca și cînd aș fi Ludovic cel Blajin ! Să nu-l confundați pe fiu cu tatăl ! Îl vedeți în mine pe Carol cel Mare. Eu sînt Carol cel Mare... Da, sînt Carol cel Mare !

Un fel de patimă a martiriului i-a cuprins pe membrii Conciliului, determinîndu-i să aprobe propunerea episcopului de Cambrai :

— Ce facem noi, episcopi catolici, fără a putea comunica cu mai-marele nostru ? Trebuie să cerem libertatea sfîntului părinte chiar cu prima delegație a Conciliului ce se va prezenta la împărat. E de datoria noastră. Avem această datorie față de diocezele noastre, față de toți catolicii din imperiu și din Europa. Să ne aruncăm la picioarele suveranului pentru a obține această eliberare !

Fesch își dă toată osteneala să demonstreze colegilor săi că, după un asemenea demers, Conciliul va fi cu siguranță dizolvat. Conciliul se limitează deci să voteze o *Adresă*, care declanșează o asemenea furie a lui Napoleon, încît e auzit strigînd :

— Nu mai vreau concordat !

După ce, cu mare greu, este calmat, împăratul trimite membrilor Conciliului un proiect de decret, precizînd că, conform Concordatului, el va numi episcopi în toate posturile vacante. Dacă în decurs de șase luni după această numire papa nu va acorda învestitura canonică, „mitropolitul va fi învestit prin însăși concesia făcută de papă și va trebui să procedeze la învestirea canonică și la consfințire". Ultimul paragraf preciza că „maiestatea-sa va fi rugată de Conciliu să permită unei comisii de episcopi să se prezinte la papă pentru a-i mulțumi că a pus capăt, prin această concesie, suferințelor Bisericii".

Membrii opoziției consideră, nu fără dreptate, că prelații nu pot semna un asemenea decret fără a-l supune *mai întîi* papei.

— Dacă așa stau lucrurile — declară Napoleon —, voi dizolva Conciliul.

La 10 iulie, acesta este un fapt împlinit și împăratul — pare de necrezut ! — ordonă să fie arestați și trimiși la Vincennes trei episcopi considerați instigatori. Îngroziți, temîndu-se să nu vadă jandarmii venind și la ei, prelații din Conciliu, chemați cîte unul la ministru, se grăbesc să semneze decretul. Mai mult. Ei adaugă că, dacă textul nu ar primi confirmarea lui Pius al VII-lea, acesta ar fi „un caz de forță majoră". Cu alte cuvinte, mitropolitul ar învesti și consfinți episcopii desemnați de Napoleon.

Spre uimirea generală, Pius al VII-lea începe prin a accepta, precizînd pur și simplu că mitropolitul va învesti „în numele papei", și se cade de acord să se strecoare că „biserica romană" este „mama și stăpîna tuturor celorlalte". Napoleon determină Consiliul de Stat să respingă documentul, sub pretextul că conține o formulare „contrară libertăților galicane". Pius al VII-lea — deja „înspăimîntat — după cum spunea el — de concesiile făcute" — refuză să schimbe vreun cuvînt din textul său, ceea ce-i permite lui Napoleon să exclame :

— Autoritatea lui nu ține de lumea aceasta. Autoritatea mea vine de la Dumnezeu.

Împăratul îi cere papei să „abdice". Papa refuză, iar paznicul lui, prefectul Chabrol, trebuie să-i declare prizonierului :

— În acest caz, prea-sfinte părinte, sînt însărcinat să vă fac o notificare oficială : începînd de azi, maiestatea-sa împăratul și regele consideră concordatele ca fiind abrogate și nu va mai permite ca papa să intervină cu nimic în învestirea canonică a episcopilor.

Sperînd că l-a înfrînt, în sfîrșit, pe acest „moșneag încăpățînat", împăratul ordonă ca Pius al VII-lea să fie transferat la Fontainebleau.

*

* *

O altă dramă îl împiedică, de asemenea, pe Napoleon să fie „în formă" : drama rusă a început să se întrezărească încă de la refuzul țarului de a-și da sora în căsătorie fostului locotenent de artilerie. Luîndu-și revanșa, împăratul a fost bucuros să-și arate nemulțumirea prin zădărnicirea împrumutului pe care Rusia se pregătea să-l facă în Franța. Or, rubla era într-o situație grea în urma aplicării blocadei, o aplicare plină de încălcări, dar suficientă pentru a stînjeni considerabil comerțul rus.

În același moment, problema poloneză răbufnea din nou, și acest măr al discordiei făcea ca relațiile dintre cele două țări să fie și mai încordate. Napoleon refuza să semneze convenția prin care trebuia să se angajeze „să împiedice pentru totdeauna refacerea Poloniei".

— Aceasta ar fi — considera el — împotriva demnității și onoarei mele !... Ar trebui să fiu Dumnezeu ca să hotărăsc că nu va exista niciodată o Polonie !

Napoleon propune atunci țarului să se angajeze doar „să nu dea niciodată vreun ajutor sau sprijin vreunei puteri sau vreunei rebeliuni interne, oricare ar fi ea, ce ar tinde să restabilească regatul Poloniei". Alexandru confirmă textul inițial al convenției. Napoleon îl face să aștepte multă vreme răspunsul și, pe drept cuvînt, își menține modificările. În cele din urmă, negocierile rămîn în acest punct, iar țarul, deja jignit din cauza lungii așteptări pe care i-a impus-o Napoleon, este contrariat și de faptul

că nu a avut prilejul să fie indiscret față de polonezi. Pentru a-i atrage de partea lui, ar fi fost bucuros să le poată arăta în ascuns primul text semnat de așa-zisul lor protector.

În toamna aceluiași an 1810, un imens convoi de 1 200 de vase comerciale engleze — navigînd, bineînțeles, sub pavilion neutru și escortate pînă la Sund de douăzeci de vase de război britanice — străbat Baltica în căutarea unui port. Unde să debarce mărfurile de care sînt pline calele lor ? Danemarca, Prusia și Suedia nu vor — sau nu pot — să-l supere pe Napoleon. De altfel, vameșii imperiali, protejați de baionetele lui Davout, păzesc coasta de la Danzig pînă la Memel. În consecință, cele o mie două sute de bastimente pretins neutre încep să rătăcească din port în port, „ca sfărîmăturile unei armate în derută". Țarul va accepta oare să le primească ?

— Dacă maiestatea-voastră le admite — îi scrie Napoleon lui Alexandru la 23 octombrie 1810 —, războiul va continua ; dacă le sechestrați și le confiscați încărcătura, contralovitura dată Angliei va fi cumplită ; toate aceste mărfuri sînt ale englezilor. Depinde de maiestatea-voastră să fie pace sau să faceți să continue războiul.

Țarul, după cum e lesne de bănuit, refuză. Napoleon e anunțat de aceasta la 11 noiembrie. A doua zi, tot pentru a izola Anglia pe insula ei, ia o hotărîre gravă : pe lîngă anexarea orașelor hanseatice, el ordonă să fie ocupat ducatul de Oldenburg, situat între Bremen și Marea Nordului. Ducele nu acceptă compensația teritorială pe care i-o oferă împăratul și se refugiază la St. Petersburg, deoarece, pe lîngă că e căsătorit cu Caterina, sora țarului, el deține ducatul de la vărul său, împăratul Pavel I, tatăl lui Alexandru. Chestiunea va avea repercusiuni grave, căci ea îi va oferi lui Alexandru pretextul pe care-l căuta, ceea ce nu-l va împiedica să-i declare lui Caulaincourt pe tonul cel mai mieros :

— Este evident că scopul anume urmărit e de a jigni Rusia. Cine crede că astfel mă va sili să iau alt drum, se înșală. Nici alte împrejurări, la fel de puțin plăcute pentru imperiul meu, nu m-au făcut să mă abat de la sistemul și de la principiile mele ! Aceasta nu mă va face să merg mai la stînga decît celelalte. Dacă liniștea lumii e tulbu-

rată, nimeni nu mă va putea învinui pe mine, căci am făcut totul pentru a o menține.

Desigur, Napoleon a făcut o greșeală semnînd decretul de anexare a ducatului de Oldenburg — prin aceasta Elba devenea frontieră *franceză* —, dar țarul, care declara că „face totul pentru a menține pacea", folosește drept pretext scăderea rublei ca rezultat al blocadei parțiale și își închide porturile, începînd de la 31 decembrie 1810, pentru navele ce aduc produse franceze.

— Așadar, nu mai există relații comerciale între cele două imperii ? Este aceasta o stare de pace și alianță ? — va exclama Napoleon.

Țarul va răspunde mirîndu-se. Numai „necesități economice", afirmă el, l-au „constrîns" să procedeze astfel.

Cînd e vorba de un vecin care se numește Napoleon, nu poți, așa cum au făcut unii, să-i reproșezi țarului că încă de la începutul anului 1810 a luat importante precauții militare. În timp ce-l asigura pe Caulaincourt că nu are nici „o baionetă în plus în rîndurile" armatei sale, Alexandru îi declara ambasadorului Suediei — în scopul de a-l impresiona pe Bernadotte — că a pus pe picior de război treisprezece noi regimente. Încă înainte de sfîrșitul anului 1810 — știm astăzi acest lucru —, trei sute de mii de oameni sînt masați îndărătul Niemenului, în timp ce împăratul nu are decît cincizeci de mii de oameni risipiți între Rin și Vistula.

Alexandru, adevărat maestru în arta duplicității, îi declară lui Caulaincourt :

— Dacă împăratul Napoleon vine la frontierele mele, dacă, prin urmare, vrea război, el îl va face, dar fără a avea ceva de reproșat Rusiei. Prima lui lovitură de tun mă va găsi tot atît de credincios în cadrul sistemului, tot atît de îndepărtat de Anglia cum am fost mereu de trei ani încoace. Vă dau cuvîntul meu.

Caulaincourt, ambasador naiv, fermecat de Alexandru, crede în bunele intenții ale suveranului pe lîngă care este acreditat, în timp ce, în același moment, Rusia se apropie de Anglia și intră chiar în tratative cu ea. Îl vedem pe țar pregătind în chip savant ruptura și căutînd aliați. El întinde mîna Austriei și, la 13 februarie 1811, propune în acești termeni împăratului Francisc o alianță ofensivă și

defensivă : „Dacă soarta armelor ar face ca această Polonie să-mi revină după împărțeală, propun maiestății-voastre să-i cedez deîndată Valahia, Moldova pînă la Siret... adăugînd și Serbia".

Din fericire pentru Napoleon, Metternich e neîncrezător, de altfel pe nedrept, și exclamă :

— Mireasa e prea frumoasă !

Napoleon, desigur, nu știe nimic despre dublul joc moscovit, dar îl ghicește și accelerează fabricarea de puști : „Luați măsuri — îi scrie la 18 februarie lui Clarke, ministrul de război — ca în primele zile ale lunii mai, dacă aș avea nevoie să am aceste 76 000 de arme, ele să poată fi livrate în 24 de ore".

Zece zile mai tîrziu — la 28 februarie —, Napoleon îi scrie, totuși, lui Alexandru, exprimîndu-i sentimentele sale de încredere și de prietenie : „Aceste sentimente nu se vor schimba, deși nu pot să mă prefac că nu văd că maiestatea-voastră nu-mi mai poartă prietenie...". Napoleon își înșiră apoi reproșurile. De ce să fie refuzată compensația pe care o oferă cumnatului țarului pentru ocuparea ducatului de Oldenburg ? De ce acest ucaz îndreptat împotriva Franței ? Pentru ce au fost construite fortificații „în zece puncte pe Dvina" ? „În ochii Angliei și ai Europei, alianța noastră nu mai există — constată împăratul — ; fie ca ea să fie la fel de întreagă în inima maiestății-voastre cum este în inima mea... Eu am rămas aceloși pentru maiestatea-voastră, dar sînt izbit de evidența acestor fapte și de gîndul că sînteți dispus, de îndată ce împrejurările vă vor fi favorabile, să vă înțelegeți cu Anglia, ceea ce echivalează cu declanșarea războiului între cele două imperii".

Țarul nu va răspunde, dar va continua, pînă la plecarea lui Caulaincourt la Paris, să exprime în fața ambasadorului Franței sentimentele sale pașnice. Ducele de Vicenza se lasă cu totul amăgit și, îndată după întoarcerea lui, Napoleon, pe un ton „foarte acru", i-o declară fără înconjur. Marele-scutier se apără : el e sigur că Rusia vrea pace ! Timp de un sfert de oră, împăratul se plimbă prin cabinet fără a rosti nici un cuvînt, apoi întreabă :

— Credeți, așadar, că Rusia nu vrea război, că ar rămîne în alianță și ar lua măsuri pentru a susține sistemul continental dacă aș satisface-o în privința Poloniei ?

— Nu mai e vorba numai de Polonia — răspunde Caulaincourt —, totuși, nu mă îndoiesc, sire, că rușii ar fi foarte satisfăcuți dacă maiestatea-voastră ar retrage, cel puțin din Danzig și din Prusia, majoritatea forțelor, despre care se crede că sînt adunate acolo numai contra Rusiei.

— Așadar, rușii se tem ? — întreabă împăratul.

— Nu, sire, dar, ca niște oameni rezonabili, ei preferă un război declarat decît o situație care nu este o stare reală de pace.

— Vor, deci, să-mi impună voința lor ?

— Nu, sire.

— Totuși, înseamnă să mi-o dicteze dacă îmi cer să evacuez Danzigul pentru bunul plac al lui Alexandru.

— Împăratul Alexandru nu indică nimic, desigur, ca să nu se spună că amenință. Dar el enumeră tot ceea ce s-a petrecut de la Tilsit încoace și găsește că armatele maiestății-voastre, care se află la trei sute de leghe de frontierele Franței și la frontiera rusă, nu au venit acolo în spiritul menținerii alianței... Pot deci să spun maiestății-voastre ce anume ar aduce liniștea.

— În curînd va trebui să-i cer voie lui Alexandru dacă o să vreau să am o paradă la Mainz !

— Nu, sire, dar cea care are loc la Danzig îl supără.

— Vor un război împotriva mea, vă spun eu...

Cam același lucru i-l spusese țarul lui Caulaincourt vorbindu-i de Napoleon — și ambasadorul îi relatează împăratului :

— Dacă împăratul Napoleon îmi declară război, afirmase Alexandru, este posibil și chiar probabil că ne va bate în caz că acceptăm lupta, dar aceasta nu-i va asigura pacea. Spaniolii au fost adesea bătuți, dar nu sînt nici învinși, nici supuși. Or, ei nu sînt atît de departe de Paris cum sîntem noi și nu au nici clima, nici resursele noastre. Noi nu ne vom compromite. Avem spațiu și ne vom păstra o armată bine organizată.

Caulaincourt, nereușind să-și convingă stăpînul, își permite să adauge, cel puțin așa va afirma mai tîrziu :

— Se știe acum prea bine în Europa că maiestatea-voastră vrea să cucerească țări mai mult pentru sine decît în propriul lor interes.

— Credeți acest lucru, domnule ?

— Da, sire.

— Nu prea mă răsfățați — răspunde Napoleon rîzînd. — E timpul să mergem la masă.

* * *

Au trecut două luni... La 15 august 1811, Napoleon își sărbătorește cea de-a patruzeci și doua aniversare. Numai patruzeci și doi de ani !... La fel cum odinioară, pe vremea Consulatului, îl „atacase" în public pe ambasadorul Angliei, acum îl interpelează cu violență pe prințul Kurakin, ambasadorul țarului :

— Să nu vă închipuiți că sînt atît de prost să cred că vă preocupă Oldenburgul ; îmi dau seama limpede că e vorba de Polonia ; am început să cred că voi sînteți aceia care vreți să puneți stăpînire pe ea, gîndind poate că nu aveți alt mijloc de a vă asigura frontierele în această parte... Să nu vă legănați cu iluzia că-l voi despăgubi pe ducele de Oldenburg pe seama Varșoviei ! Nu. Chiar dacă armatele voastre s-ar afla în bivuac pe înălțimile din Montmartre, nu aș ceda nici un petic din teritoriul varșovian ; i-am garantat integritatea... Nu veți avea din el nici un sat, nici o moară. Nu mă gîndesc să reconstitui Polonia ! Interesele popoarelor mele nu sînt legate de această țară ; dar, dacă mă obligați să pornesc la război, mă voi sluji de Polonia ca de un mijloc împotriva voastră... Știți că am opt sute de mii de oameni, că fiecare an îmi pune la dispoziție cîte două sute cincizeci de mii de recruți și că, prin urmare, în trei ani îmi pot mări armata cu șapte sute de mii de oameni, care vor fi de ajuns pentru a continua războiul din Spania și pentru a duce război împotriva voastră.

Nu-i spusese oare odată aceluiași prinț Kurakin :

— Are stăpînul vostru de unde cheltui, ca mine, douăzeci și cinci de mii de oameni pe lună ?

Dar el nu-i dă nefericitului ambasador răgaz să răspundă, ci urmează :

— Nu știu dacă vă voi bate, dar de bătut ne vom bate. Contați pe aliați : care sînt ei ? Austria, căreia i-ați răpit trei sute de mii de oameni în Galiția ? Sau Prusia ? Prusia își va aminti că la Tilsit împăratul Alexandru, bunul ei aliat, i-a răpit districtul Bialistok. Sau poate Suedia ? Ea

își va aminti că ați distrus-o pe jumătate, luîndu-i Finlanda. Toate aceste prejudicii nu se pot uita ; toate aceste nedreptăți se vor plăti ; aveți împotriva voastră întregul continent !

Kurakin, cu chipul șiroind de sudoare, se șterge fără încetare și nu reușește să plaseze decît niște vagi proteste, cum că țarul ar fi „prietenul cel mai credincios al Franței..., prietenul cel mai devotat al suveranului ei". Între două tirade ale lui Napoleon, el repetă jalnic :

— E foarte cald aici, la maiestatea-voastră !

Războiul este acum inevitabil.

La 5 decembrie 1811 Jérôme dă fratelui său alarma : „Fierberea a ajuns la gradul cel mai înalt, cele mai nebunești speranțe sînt nutrite și întreținute cu entuziasm". Armatele franceze „de observație" sporesc de la cincizeci de mii la optzeci de mii de oameni. La 16 decembrie, Napoleon ordonă să fie „pregătită garda pentru a intra în campanie", iar trei zile mai tîrziu, bibliotecarul, domnul Barbier, primește ordin să-i trimită împăratului „cîteva lucrări bune, cele mai potrivite pentru a informa despre topografia Rusiei, și mai cu seamă a Lituaniei, sub raportul mlaștinilor, rîurilor, pădurilor, drumurilor... Maiestatea-sa dorește, de asemenea, să i se prezinte tot ce avem mai amănunțit în limba franceză despre campania lui Carol al XII-lea în Polonia și în Rusia. Cîteva lucrări privind operații militare efectuate în această regiune vor fi, de asemenea, utile".

Era mai comod să aduni toate acestea decît să transformi pe împăratul Austriei și pe regii Prusiei și Suediei în aliați ai Franței. Dacă Metternich acceptă să-i pună la dispoziție lui Napoleon un contingent de treizeci și patru de mii de oameni, el se scuză în fața țarului, afirmînd că aceste trupe vor fi doar *auxiliare*. Alexandru i-a mulțumit, asigurîndu-l că nu le va face nici cea mai mică zgîrietură soldaților austrieci — de altfel, frigul își va asuma această sarcină... Regele Prusiei a trebuit să se resemneze, la rîndul său, să trimită douăzeci de mii de oameni împotriva prietenului său Alexandru, nu fără a-i preciza în ascuns :

— Dacă războiul izbucnește, nu ne vom face mai mult rău decît va fi strict necesar ; ne vom aminti mereu că

trebuie să fim uniți, că va trebui într-o bună zi să redevenim aliați.

Bernadotte își permitea luxul de a-i adresa lui Napoleon răsunătoare declarații de afecțiune. Să se alăture țarului ? Un astfel de gînd îl înjosea ! Să lupte împotriva împăratului, vechiul său camarad de arme ? Gasconul nostru afirma că nu ar săvîrși niciodată o asemenea infamie ! Decît să procedeze în acest fel, mai curînd ar fi preferat „să se arunce în mare cu capul înainte" sau, mai mult chiar, „să se așeze călare pe un butoi de pulbere și să-i dea foc !"

Dar în Pomerania, suedezii aplică blocada atît de defectuos, încît Napoleon ordonă ocuparea provinciei pe care Franța a dat-o Suediei în 1810. Față de acest act — justificat, dar brutal —, politica lui Bernadotte înclină spre Alexandru. Alianța va fi semnată în curînd — la 5 aprilie 1812 — între cei doi complici, dar, așteptînd să intervină în momentul încolțirii finale a vînatului, fostul sergent Bellejambe îi dă țarului, la 24 aprilie, următorul sfat :

— Trebuie să evitați marile bătălii, să lucrați flancurile *inamicului*, să-l obligați prin aceasta să facă detașări și să-l hărțuiți prin marșuri și contramarșuri, care sînt tot ce poate fi mai supărător pentru soldatul francez și prezintă cea mai mare eficacitate. Să fie pretutindeni cît mai mulți cazaci !

Un sentiment de jenă ne cuprinde cînd citim acest text scris de un fost mareșal al Franței.

Napoleon mai încearcă încă să oprească mașina pusă în mișcare. El trimite asigurări țarului că, „dacă fatalitatea ar voi ca cele două puteri, cele mai mari din lume, să se bată pentru niște mofturi de domnișoară, el va lupta ca un cavaler curtenitor, fără nici o ură, fără nici o animozitate, iar dacă împrejurările vor permite, îl va invita chiar să dejuneze împreună în avanposturi". El speră că vor putea să se înțeleagă „și să evite — adăugă el — vărsarea de sînge a o sută de mii de viteji pentru că nu sîntem de acord asupra culorii unei panglici..."

Țarul, nu fără oarecare temei, considera răpirea ducatului de Oldenburg — prejudiciu major — drept ceva mai important decît o „panglică" sau „un moft de domnișoară" ! Totuși, parlamentările continuau.

— Credeți că vom avea război ? — îl întreba regele Bavariei pe Bourmont.

— Nu știu nimic, dar cînd văd atîtea negocieri în marș, mă îndoiesc că se va putea ajunge la vreo înțelegere !

— În adevăr — ofta regele —, patru sute de mii de negociatori cu greu se pot înțelege.

Aceste tratative nu împiedică cîtuși de puțin ștafetele să galopeze de-a lungul și de-a latul Europei : ordinele se îngrămădesc și gigantica Mare Armată se organizează. Două sute de mii de oameni rămîn în Germania și în marele-ducat al Varșoviei, în timp ce nouă corpuri de armată, numărînd aproape patru sute de mii de oameni, sînt în marș spre frontiera rusă : francezi, olandezi, belgieni, germani, italieni, iliri, danezi plus aliații siliți — douăzeci de mii de prusieni și treizeci și patru de mii de austrieci —, fără a mai vorbi de un regiment spaniol și de cele o sută treizeci de batalioane care mai ocupă încă diverse baze risipite pe cuprinsul vastului imperiu. Mulți dintre soldații ce se îndreaptă spre Niemen nu știu nimic despre ținta către care sînt mînați. Unii dintre ei cred că se vor bate „cu regele *turcilor*", în timp ce un altul precizează : „Împăratul francezilor vrea ca împăratul Rusiei să-i dea trecere liberă pentru a împiedica comerțul cu englezii".

— Absența mea va fi foarte lungă, anunță împăratul.

Totuși, balurile se țin lanț la Tuilerii, în ciuda neplăcerilor momentului. Dificultățile, pacea care fuge de el, dublul joc al lui Alexandru — „acest grec din imperiul bizantin", cum îl numește în batjocură împăratul — îl fac pe Napoleon să fie îngrijorat și atît de absorbit, încît întreaga curte îl vede într-o seară oprindu-se în mijlocul salonului, încrucișînd brațele și privind țintă parchetul la șase pași înaintea lui. Regii aflați atunci la Paris, prinții, împărăteasa se dau la o parte, ceilalți înaintează și se formează un cerc tăcut în jurul împăratului, care continuă să rămînă mut și nemișcat.

Mai întîi privirile se încrucișează, întrebătoare, apoi rămîn coborîte. Nu mai e altceva de făcut decît să se aștepte... După șapte sau opt minute, spre spaima generală, Masséna își părăsește locul, pătrunde în cercul „pe care un geniu rău părea să-l fi trasat" și se apropie încet de îm-

părat. Abia a rostit cîteva cuvinte în șoaptă, că Napoleon urlă :

— Ce te amesteci ?

Masséna, fără a răspunde, se întoarce la locul său, mergînd *de-a-ndaratelea*. „Niciodată — ne spune un martor al acestei scene — despotul nu mi-a apărut în persoana lui Napoleon cu mai multă aroganță și nerușinare". Ieșind, în sfîrșit, din meditația sa, Napoleon ridică capul, își desface brațele și părăsește Salonul, luînd-o și pe Maria-Luiza cu un imperial :

— Haideți, doamnă !

Văzînd, ca să folosim expresia lui, că „totul intra în problemă", constatînd că pentru a ajunge la această pace care fuge mereu de el trebuie să înceapă o nouă campanie — și ce campanie ! —, Napoleon, contrariat pînă dincolo de limitele posibilului, are oarecare scuze pentru faptul de a se fi arătat cu atîta bădărănie copleșit de gînduri...

*

* *

Alexandru se află deja la Vilna, așteptînd atacul lui Napoleon. Atac inevitabil, căci la 8 aprilie guvernul rus a trimis un ultimatum împăratului francezilor, cerînd evacuarea integrală a Prusiei, a Pomeraniei suedeze și a tuturor pozițiilor ocupate de Franța dincolo de Elba !

După asemenea pretenții, ce altceva poate urma decît războiul ? Totuși, împăratul mai amînă plecarea spre armata sa. El așteaptă rezultatul unor vagi negocieri purtate cu Anglia, care ar fi permis mai cu seamă să se pună capăt sîngeroasei drame spaniole și haosului comandamentului, încredințat în peninsulă exclusiv incapabilului Joseph. *Don José primero* domnește deja asupra unui regat care îl ignoră ; el va fi de-acum încolo comandantul suprem al unei armate de aproape 230 000 de oameni, care-i va scăpa și ea pînă la prăbușirea finală — 230 000 de oameni alcătuind trupe excelente, comandate de Soult, Marmont, Suchet, Dorsenne și care îi vor lipsi atît de mult lui Napoleon !

La Tuilerii se dansează mereu... dar împăratului îi vine destul de greu să dea atenție cadrilurilor carnava-

lului. Într-o seară va fi văzut ciocănind cu degetele în geamul unei ferestre și cîntînd încetinel : *Malborough pleacă la război.* Stăruind asupra cuvintelor : *Nu știe cînd va reveni,* le va repeta de două sau de trei ori.

În ajunul plecării îl primește pe Pasquier. Prefectul pare destul de pesimist. Foametea care se anunță și care se va prelungi cu siguranță timp de trei luni riscă să facă „situația periculoasă" în timp ce împăratul va fi la patru sute de leghe depărtare de capitala sa.

— Dacă, din nefericire, s-ar produce o mișcare insurecțională de oarecare întindere, nu ar fi cazul să ne temem că ar putea avea urmări funeste atît înăuntru cît și în afară ? E de datoria mea să nu ascund maiestății-voastre pericolele pe care le întrevăd.

Napoleon rămîne tăcut, se plimbă de la fereastră la șemineu, potrivit obiceiului său, apoi se întoarce brusc spre Pasquier :

— Da, fără îndoială, e ceva adevărat în ceea ce spuneți, e o dificultate în plus adăugată la toate cele pe care trebuie să le întîmpin în acțiunea cea mai mare, cea mai grea pe care am întreprins-o vreodată, dar trebuie să termini ceea ce ai început. Adio, domnule prefect !

La 9 mai 1812, parizienii pot citi aceste rînduri în *Moniteur* : „Împăratul a plecat astăzi pentru a inspecta Marea Armată care e dislocată pe Vistula. Maiestatea-sa împărăteasa îl va însoți pînă la Dresda, unde speră să aibă fericirea de a-și vedea augusta sa familie".

*
* *

Înainte de a-și încălța cizmele de campanie, împăratul, scînteietor, vrea de fapt să-și joace pentru o ultimă oară rolul de împărat al Occidentului. El speră că acest „triumf" îl va determina pe Alexandru să trateze cu el. Se pare, de asemenea, că, pentru a-și recăpăta faimoasa siguranță de sine, are nevoie să prezideze din nou o curte plină de regi și să-i impună socrului și aliatului său.

Pe drumul străbătut de stăpîn, la fiecare etapă dintre Paris și Dresda, ba chiar la fiecare popas, sînt primiți de un alai de prinți germani. La 11 mai, Napoleon și Maria-

Luiza părăsesc Metzul la orele 2 noaptea, iar la sfîrșitul acestei a treia zi de călătorie sosesc la Mainz, unde sînt salutați de prinții de Hessa-Darmstadt și de Anhalt. A doua zi, din nou, plecarea în zori. La Würtzburg sînt primiți de marele-duce, regele Württembergului și de marele-duce de Baden. O zi mai tîrziu, la popasul din Bamberg, prinții Wilhelm și Pia de Bavaria se înclină foarte adînc în fața împăratului. La 16 mai, venind de la Plauen, împăratul și împărăteasa sînt primiți la granița Saxoniei de către rege și regină. În aceeași seară își fac cîteși patru intrarea în Dresda iluminată, unde împăratul și împărăteasa Austriei vin să-i întîmpine.

„Popoare întregi", ne spune contele de Ségur, se înghesuie în speranța de a-l zări o clipă pe Napoleon. „Așteptau zile și nopți întregi cu ochii ațintiți asupra ușii și ferestrelor palatului său. Nu coroana, nici rangul, nici luxul curții sale, ci numai pe el vin să-l vadă ; ei caută să păstreze o amintire a trăsăturilor lui, căci vor să poată spune cîndva compatrioților, urmașilor lor mai puțin fericiți că l-au văzut pe Napoleon !" În interiorul palatului e destul de greu să te apropii de stăpîn.

— Am nimerit într-o îmbulzeală de regi — îi va spune Narbonne lui Napoleon — și abia am reușit să răzbesc.

Suveranii, amestecați printre ofițeri de rang înalt, se înghesuie pentru a asista la ceremonia de sculare a împăratului. Să fie oare adevărat că Napoleon i-a spus împăratului Francisc, în cursul acestor zile extraordinare, că, dacă *„sărmanul său unchi Ludovic al XVI-lea* ar fi dat dovadă de mai multă fermitate, revoluția ar fi evoluat altfel" ?...

Căutînd s-o cucerească pe tînăra sa soacră Maria-Ludovica, el execută pentru dînsa adevărate figuri de balet și se pierde în amabilități, dar toate acestea fără nici un rezultat.

— El trăncănește mult — povestește Maria-Ludovica — și are obiceiul să pună întrebări. Întrebările pot fi evitate, dar răspunsurile nu. Am băgat de seamă că o făcea anume și i-am tăiat-o scurt, astfel încît convorbirea să nu mai reînceapă.

Cît despre Maria-Luiza, ea face pe pariziana elegantă, își strivește familia cu luxul ei și „jignește de moarte amo-

rul propriu german prin comparații prea puțin chibzuite între vechea și noua ei patrie".

Francisc de Austria, văzînd cum Napoleon îl împinge pe planul al doilea, trecînd primul la masă, făcînd să fie urmat la distanță respectuoasă de către suverani, prezidînd banchetele, rămînînd cu pălăria pe cap, în timp ce el — un Habsburg ! — stă cu capul descoperit, este uluit.

— *Das ist ein ganzer Kerl* ! [1] — exclamă el.

Regele Prusiei, tolerat — postură cu care începea să se obișnuiască —, sosește și el la Dresda și este primit ceva mai bine decît se aștepta, ceea ce îl face de-a dreptul fericit...

Dar e timpul ca Napoleon să părăsească această nouă „platbandă" de suverani și să se alăture Marii Armate. Înainte de a pleca, în cursul unei vînători, împăratul este văzut oprindu-se în fața unei capele, în care intră singur și meditează. Să-și fi reamintit oare în acea zi rugăciunile din copilărie ?

În aceeași perioadă, într-o dimineață, nu departe de Vilna, un preot lituanian își rostea liturghia într-o biserică de la țară. Nu se afla acolo decît un singur credincios, un ofițer rus, care, cu capul în mîini, se ruga. Intrigat, preotul înaintă ; ofițerul ridică capul : era Alexandru.

Cei doi bărbați, fiecare de partea sa, își părăsesc lăcașul de reculegere.

La 30 mai, Napoleon se află la Poznan. Un ofițer polonez — Brandt — îl vede trecînd în revistă societatea orașului. „Printre nobilii veniți să-l salute pe împărat — ne relatează el — se număra și un conte Szoldrecki, mare proprietar și judecător de pace în ținutul său. El purta, ca însemn al funcțiilor sale, o placă emailată aproape tot atît de mare cît o farfurie". Împăratul nu înțelege, — sau se preface că nu înțelege — și îl întreabă pe neașteptate cîți lucrători are în *fabrica sa de porțelanuri*. Sărmanul conte rămîne buimăcit. Prefectul se grăbește să intervină :

— Sire, e contele Szoldrecki, cel mai bogat proprietar din țară.

[1] Ce necioplit ! (în limba germană în original). — *Nota trad.*

— Ah ! Foarte bine ! — răspunde, imperturbabil, împăratul.

Apoi se oprește în fața unei tinere de optsprezece ani destul de vitregită de natură și care prezintă „proporții excesive" :

— Cîți copii aveți ?

— Sire... nu am copii.

— Atunci, sînteți divorțată ?

— Nu, sire, sînt încă domnișoară.

— Ah, n-ar trebui să alegeți prea mult, căci nu aveți timp de pierdut.

La 23 iunie, imensa armată — o armată de 400 000 de oameni, în rîndurile căreia se vorbesc zece limbi diferite, un adevărat „Babel în marș" — se pregătește să treacă Niemenul, la Kovno. Fluviul nu se vede. Pădurea Pilwisky și malurile abrupte îl ascund... E o adevărată plăcere să vezi armata, și mai cu seamă garda. „N-am văzut — scrie la 1 iunie consilierul de stat Méjean — nici un singur soldat francez sau italian, nici un ofițer, nici un general care să nu fie nerăbdător să înceapă lupta și care să nu fie sigur de victorie". Pe calul său care freamătă de nerăbdare, Murat se află în fruntea a cincizeci de mii de călăreți. Napoleon l-a regăsit la Danzig, urmat de treizeci de furgoane pline numai de uniforme și pălării cu pene... De cîtva timp, împăratul nu și-a mai menajat cumnatul, care, la rîndul său, face pe suveranul independent și conspiră chiar cu inamicul sau cu foștii inamici. Împăratul l-a copleșit cu reproșuri. De aceea, întrevederea a fost la început destul de rece. Totuși, Napoleon, vrînd să-l recucerească, a reușit, iar Murat s-a despărțit cu lacrimi în ochi de imperialul său cumnat.

— În fond — declara împăratul —, are un suflet bun. El mă iubește mai mult decît pe *lazzaronii* săi ; cînd mă vede, e al meu.

Acum, după ce s-a pregătit de drum, Napoleon pare fericit. Este auzit fredonînd — fals — *Cîntecul plecării*. De bună seamă, nu se gîndește că e deja miezul verii și că ar fi trebuit să atace primăvara. Își mai amintește oare ce a spus în Consiliul de Stat înainte de a părăsi Parisul ?

— Mă voi duce la Varșovia, unde am să petrec iarna

organizîndu-mă și aducînd acolo ostașii de la diversele baze. Poziția va fi destul de impunătoare pentru ca să pot spera în realizarea păcii. Dacă aceasta nu se va încheia la primăvară, voi asedia și voi lua Riga, apoi mă voi duce să atac Petersburgul — să-l atac, spun, căci nici prin gînd nu-mi trece să mă opresc în Rusia.

*
* *

La 23 iunie, contele Roman Soltyk, comandantul unui escadron de lăncieri polonezi, aflat în bivuac nu departe de malurile Niemenului, vede sosind în galop o berlină trasă de șase cai. Din ea coboară Napoleon, preocupat și obosit de drum. Împăratul hotărăște să inspecteze malurile fluviului și, pentru a nu fi recunoscut de cercetașii ruși, semnalați pe malul drept, își schimbă hainele, luîndu-le pe cele ale unui ofițer polonez. Ofițerii săi procedează în același fel...

Cînd ajung pe țărmul largului fluviu, un șef de batalion care l-a străbătut înot vine să-i spună împăratului că armata rusă pare să se fi retras. În aceeași seară, către miezul nopții, Napoleon revine pe malul Niemenului și galopează de-a lungul lui, căutînd să ghicească, în beznă, ce se întîmplă pe malul rusesc. Deodată, calul său face o săritură bruscă într-o parte : un iepure i-a trecut printre picioare. Împăratul scapă scările, cade și se ridică imediat. Un glas exclamă :

— Aceasta e o prevestire rea, un roman ar face cale-ntoarsă !

Dar el nu era omul care să procedeze astfel.

A doua zi, de pe o înălțime care domina fluviul și trei poduri apărute „ca prin farmec", Napoleon privește extraordinarul spectacol : „Toate colinele, pantele lor și văile sînt pline de oameni și de cai. De îndată ce soarele a început să lumineze toate aceste mase mișcătoare, încărcate cu arme strălucitoare, semnalul este dat, și mulțimea începe să se scurgă în trei coloane spre cele trei poduri. Le vezi șerpuind, coborînd îngusta cîmpie ce le separă de Niemen, apropiindu-se de fluviu, angajîndu-se pe poduri, întinzîndu-se și îngustîndu-se pentru a le străbate,

apoi atingînd, în sfîrșit, acest pămînt străin pe care îl vor devasta și care va fi acoperit în curînd de vastele lor rămășițe !"

Ajungînd pe malul rusesc, unde se așteaptă să fie primiți cu focuri de armă, soldații se opresc neliniștiți. „Ni s-a părut că sîntem într-un cimitir — va istorisi unul din ei — : nici o ființă vie la orizont, nici un locuitor prin sate..." În depărtare, trîmbe negre de fum se răsucesc în văzduh. Sînt sate care ard. Cînd cei dintîi soldați ajung acolo, casele nu mai sînt decît scrum. Și, mereu, nici un locuitor !... Nerăbdător, Napoleon intră în goana calului în pădurea ce mărginește fluviul și străbate astfel mai mult de o leghe.

Nimic.

Deodată se aude un bubuit surd. Tunul ? Nu. E o furtună cumplită ce stă să se dezlănțuie. Lumina scade. Tunete și fulgere urmează unele după altele. Apoi un potop de ploaie înecă ființele și lucrurile.

Iar unii au văzut și în aceasta o nouă prevestire funestă..

15

DRUMUL SPRE MOSCOVA

ÎN POLITICĂ EXISTĂ SITUAȚII
DIN CARE NU SE POATE IEȘI
DECÎT SĂVÎRȘIND GREȘELI.

Napoleon

Ministrul poliției țarului, generalul Balașov, se află la Vilna, în încăperea pe care împăratul Rusiei a ocupat-o cu cîteva zile mai înainte, dar în fața lui nu se mai află Alexandru, ci Napoleon... Generalul a venit să-i aducă împăratului o scrisoare din partea stăpînului său. Acesta îi propune invadatorului tratative, cu condiția ca Marea Armată să facă stînga-mprejur și să treacă îndărăt peste Niemen. Acest adevărat ultimatum este tot una cu a cere imposibilul. Napoleon n-a venit de la o asemenea depărtare pentru a se înapoia la bazele sale de plecare fără a fi învins ! Totuși — și împăratul știe aceasta prea bine —, în decurs de o săptămînă, după ce a trecut Niemenul, Marea Armată a și înregistrat fără să lupte, grele pierderi.

Slăbiciunea efectivelor țariste, întîrzierea jonctiunii dintre armatele lui Barclay — 130 000 de oameni — și Bagration — 50 000 de oameni — au impus înaltului comandament rus să ordone retragerea. Tactica pămîntului

pîrjolit — fără să fi fost convenită dinainte — era inevitabilă pentru el. După cum spunea un ofițer din armata țarului : „Francezii n-au de ce să se bucure că noi ne retragem ; aceasta e spre pieirea lor... Ne vom întoarce să ne luăm înapoi țara, pe care acum o părăsim pustiind-o și înfometîndu-i".

De partea franceză, coloanele de aprovizionare cu alimente și furaje, împotmolite în noroi, rămase cu mult în urma trupelor, ce străbat adesea cincisprezece leghe pe zi, nu țin pasul. Cincizeci de mii de soldați care și-au părăsit rîndurile plecînd în căutare de alimente au și rămas în urma coloanei. Cei ce nu și-au părăsit acvilele înaintează în bătaia tobelor, cu burțile goale, ba sub rafale de ploaie, ba sub un soare arzător, învăluiți în nori de praf. Ajunși la locul de popas, sleiți, flămînzi, însetați, ei adorm de-a dreptul pe pămîntul umed. Încă în momentul trecerii Niemenului a fost comisă imprudența de a hrăni caii cu grîu verde amestecat cu paie smulse din acoperișurile colibelor. După o săptămînă, zece mii de cai de călărie sau de tracțiune, atinși de dizenterie, au și murit. Înainte de a da piept cu generalul Iarnă, Marea Armată cunoaște ravagiile generalului Vară... Pentru moment, clima cumplită rămîne cel mai sigur ajutor al țarului.

Pentru a-l conduce pe Balașov la împărat, itinerarul său a fost calculat cu grijă, în așa fel încît el să nu-și poată da seama de dezorganizarea armatei franceze. Trimisul lui Alexandru n-a venit să-i propună împăratului începerea unor negocieri ; stăpînul său i-a interzis aceasta :

— Atîta timp cît un singur soldat înarmat va mai rămîne pe teritoriul rus, mă oblig să nu rostesc și să nu ascult nici un cuvînt despre pace.

Deoarece nici un fel de tratative nu sînt cu putință, Napoleon se plimbă de la un perete la altul al încăperii, antrenîndu-l pe generalul rus în plimbarea sa.

— Doamne — exclamă el —, ce vrea împăratul Alexandru ? După două războaie, la urma urmelor, nefericite, el obține Finlanda, Moldova, Valahia, Bielostok și Tarnopol, și tot nu e mulțumit. Nu acest război mă face să-i port pică. Un război este pentru mine un triumf în plus...

El pare foarte agitat. Unul din geamurile camerei se deschide de mai multe ori ; împăratul îl smulge și îl aruncă afară :

— Știu că războiul dintre Franța și Rusia nu e o bagatelă nici pentru Franța, nici pentru Rusia. Am făcut mari pregătiri, și forțele mele sînt de trei ori mai numeroase decît ale voastre. Cunosc la fel de bine ca și voi, dacă nu cumva și mai bine, efectivul trupelor voastre. Infanteria voastră numără o sută douăzeci de mii de oameni, iar cavaleria voastră șaizeci pînă la șaptezeci de mii de oameni. În total, două sute de mii de oameni. Eu am de trei ori pe atîta.

Retragerea armatei ruse comandată de Barclay îl irită :

— Nu vă este rușine ? De la Petru I, de cînd Rusia este o putere europeană, niciodată inamicul nu a pătruns pe pămînturile voastre ; or, iată că la Vilna am cucerit fără luptă o întreagă provincie. Ar fi trebuit să apărați Vilna măcar din respect pentru împăratul vostru, care și-a petrecut două luni la Vilna, unde își stabilise marele său cartier general. Cum vreți să vă insuflețiți trupele, sau, mai bine zis, care este moralul lor în momentul de față ? Știu ce gîndeau cînd au început campania de la Austerlitz : se credeau de neînvins. Acum ele știu dinainte că vor fi învinse de armatele mele.

Balașov încearcă să strecoare un cuvînt.

— Dacă maiestatea-voastră îmi îngăduie să ating acest subiect, îndrăznesc să prezic cu fermitate că întreprindeți, sire, o campanie îngrozitoare. Acesta va fi războiul unei întregi națiuni, ce reprezintă o masă de temut. Soldatul rus este viteaz și poporul este atașat patriei sale.

— Aflu — continuă Napoleon — că împăratul Alexandru se va pune el însuși în fruntea armatelor sale. Pentru ce ? Nu va face decît să-și ia în spinare responsabilitatea înfrîngerii ! Războiul e meseria mea. Sînt obișnuit cu el. Nu este același lucru pentru Alexandru. El este împărat prin naștere, nu are decît să domnească și să pună un general comandant suprem. Dacă acesta reușește, poate fi răsplătit ; dacă greșește, trebuie să-l destituie. E mai bine ca generalul comandant suprem, iar nu împăratul, să fie răspunzător în fața poporului. Nu trebuie uitat că împărații își au și ei responsabilitățile lor.

Apoi îl invită pe ministrul rus să ia masa cu el. În cursul cinei, cum Balașov s-a referit la existența a trei sute patruzeci de biserici în Moscova, împăratul întreabă :

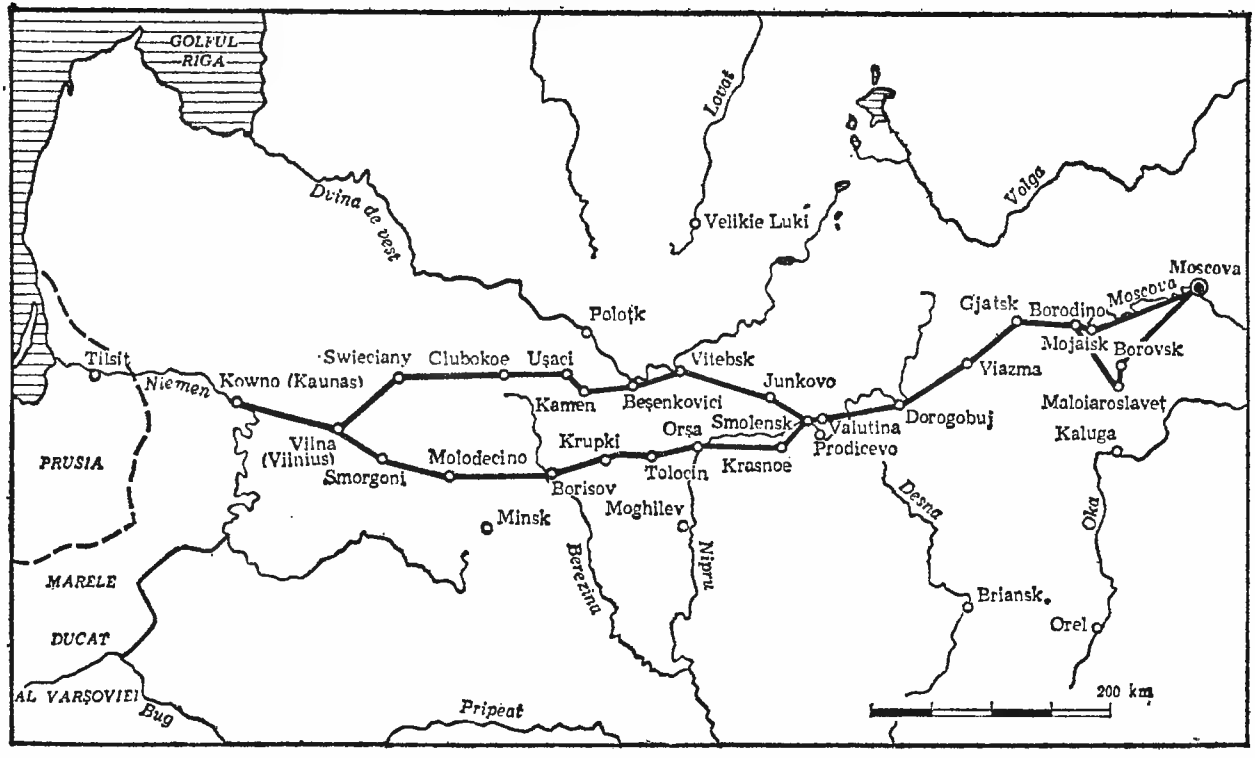
GOLFUL RIGA
Dvina de vest
Lovat
Velikie Luki
Volga
Moscova
Gjatsk
Borodino
Moscova
Mojaisk
Borovsk
Maloiaroslavet
Kaluga
Viazma
Dorogobuj
Valutina
Prodicevo
Smolensk
Orsa
Krupki
Tolocin
Krasnoe
Vitebsk
Junkovo
Beşenkovici
Kamen
Polotk
Swieciany
Clubokoe
Uşaci
Tilsit
Niemen
Kowno (Kaunas)
Vilna (Vilnius)
Smorgoni
Molodecino
Borisov
Minsk
Moghilev
Nipru
Berezina
Desna
Oka
Briansk
Orel
PRUSIA
MARELE DUCAT
AL VARŞOVIEI
Bug
Pripeat
200 km

— De ce atîtea biserici ?

— Pentru că poporul nostru e credincios.

— Aș ! Nimeni nu mai e credincios în zilele noastre.

— Vă cer iertare, sire, nu e peste tot la fel. Poate că nimeni nu mai e credincios în Germania sau în Italia, dar în Spania și în Rusia oamenii sînt încă credincioși !

Napoleon sesizează aluzia, apoi, dacă e să-i dăm crezare lui Balașov, după un moment de tăcere, i-ar fi pus această întrebare, neverosimilă pentru un om care, de trei luni, studia fără încetare harta imperiului rus :

— Care drum duce la Moscova ?

— Sire, această întrebare e menită să mă încurce puțin. Rușii spun, ca și francezii, că toate drumurile duc la Roma. Se poate lua calea Moscovei pe unde vrei : Carol al XII-lea o luase prin Poltava.

Dar o fi îndrăznit Balașov cu adevărat să dea un asemenea răspuns ? Sîntem în drept să ne îndoim... După plecarea ministrului, Napoleon constată :

— Alexandru își bate joc de mine. Își închipuie că am venit la Vilna ca să negociez tratate de comerț ? Am venit ca să termin o dată cu colosul de la nord. Sabia a fost trasă. Trebuie să-i alungăm în ghețurile lor, în așa fel încît douăzeci și cinci de ani de-acum încolo să nu mai vină să se amestece în treburile Europei civilizate... Astăzi, Alexandru vede că lucrurile sînt serioase și că armata lui e împrăștiată ; el se teme și ar vrea să cadă la învoială, dar numai la Moscova voi semna pacea.

Se pare, totuși, că Napoleon nu se gîndește încă să meargă pînă la Moscova. Planul său e să bată rapid armatele rusești. Încă o dată, el are nevoie de o victorie, dar acum Napoleon nu mai este Bonaparte cel de la Rivoli și nici împăratul de la Austerlitz. Rămînînd douăzeci de zile la Vilna, el va pierde mai întîi un timp prețios așteptîndu-i pe Jérôme și Eugen, care amîndoi întîrzie să se alăture grosului armatei.

De fapt, împăratul așteptă mult de la cei 84 000 de oameni puși, în mod imprudent — e cea mai blîndă expresie pe care o putem folosi —, sub comanda regelui Westfaliei. Napoleon așteptă ca fratele său să-și arunce forțele asupra armatei prințului Bagration, care, atacat în același timp de cei 72 000 de oameni ai lui Davout, va fi prins astfel între două focuri.

— Sînt în mîna mea, repetă Napoleon.

Or, Jérôme nu numai că nu trimite nici o veste la cartierul general, dar, mai mult, se lăfăie fără grijă la Grodno ! El și-a adăugat la prenume pe cel de Napoleon și își închipuie că acest adaos e suficient ca să-i confere geniu militar...

— Îmi compromiți tot succesul campaniei — îi scrie atunci împăratul —, nu se poate face războiul în felul acesta.

Bagration reușește să evite de a fi prins în clește, și Napoleon îi trimite lui Davout ordinul următor :

„Împăratul ordonă maiestății-sale regelui Westfaliei să recunoască pe prințul de Eckmühl drept comandant suprem atîta timp cît cele două corpuri de armată vor fi unite". Napoleon-Jérôme, furios, se pune atunci în fruntea gărzii sale regale, face stînga-mprejur și se îndreaptă spre Westfalia...

În fața unei asemenea dezertări, Napoleon, resemnat, se mulțumește să exclame :

— Ce nerușinare !

Cum inamicul își continuă pretutindeni retragerea, Napoleon se hotărăște, în cele din urmă, să se îndrepte spre Vitebsk, sperînd să împiedice joncțiunea trupelor lui Bagration cu cele ale lui Barclay de Tolly. El pleacă din Vilna spre Glubokoe la 16 iulie și, cu un sentiment de neliniște, înaintează pe acest pămînt ostil. Din momentul în care a părăsit Lituania, îi este cu neputință să mai capete fie chiar și cea mai mică informație. După cum va spune Caulaincourt : „Eram ca pe un vas fără busolă, singuri, în mijlocul vastului ocean, fără a ști ce se petrecea în jurul nostru". Foamea, setea, ploaia și o căldură înăbușitoare urmează rînd pe rînd. Marea Armată continuă să se topească. Corpurile își pierd între douăzeci și cinci și cincizeci la sută din efective. Pînă și garda — cea mai puțin încercată — nu mai numără decît 28 000 de oameni din 37 000. Un întreg regiment, compus din tineri ostași din gardă care sînt *instruiți în marș* de la Saint-Denis la Glubokoe, e văzut prăbușindu-se pe drum de epuizare.

În sfîrșit, iată și Vitebskul ! E noapte cînd Napoleon se oprește în vîrful unei coline : toată armata rusă a lui

Barclay este acolo. Focurile bivuacurilor ei sfredelesc întunericul. În sfîrșit, se vor bate ! Încă la 27 iulie au loc lupte între avanposturi...

— Mîine vom vedea din nou soarele Austerlitzului, anunță Napoleon.

Dar Barclay a aflat că Bagration se îndreaptă spre Smolensk ; el preferă să se eschiveze din nou și să dispară în noapte. Ascunzîndu-și cu greu dezamăgirea, Napoleon își face intrarea în Vitebsk. El va rămîne acolo pînă la 15 august, sperînd într-una că rușii vor veni să-l atace. Din nou, dezordinea și jaful domnesc. Răniții sînt lipsiți de orice ajutor. Pînă și cartierul general este dezorganizat :

— Berthier — exclamă împăratul —, mi-aș da un braț să te știu la Grosbois ; nu numai că nu-mi ești de nici un folos, dar îmi și dăunezi.

Cînd se face socoteala efectivelor, se constată că o sută cincizeci de mii de oameni au și dispărut. Tactica rușilor — voluntară sau involuntară — e bună. Acum, Marea Armată — care, pe lîngă toate, a fost nevoită să lase icicolo garnizoane pentru a asigura comunicațiile — nu numără mai mult de două sute cincizeci de mii de oameni. Ca și la Vilna, Napoleon încearcă, la Vitebsk, să-și regrupeze forțele, să-i adune pe cei rămași în urmă, să organizeze aprovizionări. Dar vai, angrenajele uriașei mașini scîrțîie...

Ce-i de făcut acum ? Turcia a semnat pacea cu Rusia, iar Bernadotte — la 7 iulie —, vorbind despre Napoleon, a exclamat :

— Acest om a domnit prea mult și domnește ca un tiran asupra națiunilor ! De mult nu mai pot suporta înțepăturile lui.

Soțul doamnei Désirée se pregătește să se întîlnească cu țarul pentru a se înțelege cu el și a-i promite că va ataca trupele franceze rămase în Germania.

Napoleon îi cere părerea lui Daru. Mai întîi, ce crede despre acest război ?

— Nu e un război național — răspunde ministrul — ; introducerea cîtorva mărfuri englezești în Rusia și chiar ridicarea unui regat al Poloniei nu sînt motive suficiente pentru un război atît de îndepărtat.

Timp de opt ore, Daru, plin de curaj, face procesul acestei campanii :

— Dacă la Vitebsk nu găsim de mîncare, ce va fi mai departe ? Ofițerii pe care maiestatea-voastră îi trimite după alimente nu mai reapar sau revin cu mîinile goale. Micile cantități de făină sau puținele vite pe care reușim să le adunăm sînt devorate îndată de către gardă ; se aude că celelalte corpuri de armată spun că garda pretinde și înghite totul, că e un fel de clasă privilegiată. Ambulanțe, furgoane, cirezi de vite, nimic n-a putut să ne urmeze. Spitalele nu mai sînt suficiente pentru cei bolnavi ; nu au nici alimente, nici paturi, nici medicamente.

Din nou, ca un laitmotiv, revine întrebarea :

— Ce-i de făcut ?

Daru socotește că e preferabil să se oprească la Vitebsk ; totuși, la 12 august armata își reia marșul spre Smolensk. Cu siguranță — speră Napoleon — că rușii vor apăra această importantă încrucișare, care, totodată, e și sanctuarul Fecioarei făcătoare de minuni !

Se vor repeta însă mereu aceleași scene. Pentru ruși e vorba de un adevărat război sfînt. Țăranii își ard recoltele, bordeiele și trebuie trimise detașamente mobile ca să jefuiască satele la oarecare distanțe de șoseaua principală. Unele dintre aceste *commando*-uri se constituie în bande, își aleg un șef și se transformă în dezertori. Soldații rămași sub drapele nu au altă soluție decît să devină și ei, la rîndul lor, hoți de alimente, dar se întorc cel mai adesea cu mîinile goale. „Timp de mai bine de patru luni — relatează în textul său inedit fostul caporal Corniquet, devenit sergent — puneam cîte patru pumni de făină într-o marmită cu apă și mîncam acest pap aproape întotdeauna fără sare. N-a trecut mult și, de la ofițer pînă la ultimul soldat, ne-am îmbolnăvit cu toții de acea boală foarte incomodă care se cheamă dizenterie... Ca să pot merge, eram nevoit să mă reazem de patul puștii...“

La 15 august, Napoleon se oprește în fața Smolenskului. Orașul, situat pe malul drept al Niprului, este puternic apărat de un zid lung, lat și masiv, flancat de 29 de turle din cărămidă roșie și cu creneluri văruite în alb. Fortificații în stil tătăresc, construite odinioară de Boris Godunov. De pe pozițiile avangărzii, Napoleon vede puternice mișcări de trupe. Rușii vor părăsi oare orașul ?

— Dacă vor face aceasta, cedîndu-mi Smolenskul, oraș sfînt pentru dînșii — declară Napoleon —, generalii ruși își vor dezonora armele în ochii propriilor lor subalterni!

Dar a doua zi Ney îl însoțește pe împărat prin niște desișuri, pînă pe o înălțime. De acolo, în mijlocul unui nor de praf din care răzbate strălucirea armelor, el vede adunați o sută douăzeci de mii de oameni. „Cuprins de bucurie", Napoleon repetă exclamația sa obișnuită:

— În sfîrșit, îi am în mînă!

În zorii zilei de 16, Napoleon se deșteaptă cu speranța că va vedea armata rusă înșiruită pe cîmpul de bătălie pe care aproape că i l-a trasat, dar grosul trupelor inamice s-au refugiat la adăpostul puternicelor ziduri ale orașului. Bătălia începe cu furie în periferiile dispuse în terase pe trei viroage ce preced fortificațiile, cucerite după grele pierderi. Trupele imperiale se izbesc de puternicele ziduri de apărare. Bătute cu tunurile, acestea rezistă focului a treizeci și șase de piese de artilerie, ce aruncă ghiulele mari, în speranța, zadarnică pînă la urmă, de a deschide o breșă. Coloanele de asalt lasă în urma lor „o dîră lungă și largă de sînge, de răniți și de morți". Vor trebui oare să înceapă un asediu? Rușii cred în victorie, totuși, Barclay ordonă trupelor sale să reînceapă retragerea, în pofida lui Bagration, care s-a alăturat acum grosului armatei și vrea să se bată, îmboldit, de altfel, de reprezentantul Angliei la Cartierul general rus.

— Am fost adesea acuzat pentru că am ordonat evacuarea orașului — va explica Barclay mai tîrziu. — Soarta imperiului depindea de păstrarea armatei ce îmi fusese încredințată atîta timp cît nu exista alta care s-o înlocuiască. Nu mi-aș fi trădat oare patria dacă m-aș fi lăsat condus de dorința de glorie? Nu știu ce s-ar fi întîmplat cu forțele noastre dacă ar fi avut îndărătul lor malurile abrupte ale Niprului și un oraș în flăcări.

Bagration nu încetează de a spumega: „Mi-e rușine să mai port uniforma, pe legea mea, îmi vine să mor! — îi scrie el în franceză prietenului său Ermolov, șeful statului-major al lui Barclay. — Am fost aduși la frontieră, apoi am fost risipiți, aruncați peste tot ca niște pioni, după aceea am rămas acolo, gură-cască, iar după ce ne-am lăsat urmele pe toată frontiera, am luat-o la fugă. Mărturisesc că toate acestea mă fac să înnebunesc

de dezgust. Domnul să te aibă în pază, cît despre mine, o să-mi schimb uniforma cu o rubașcă de țăran".

Smolenskul e în flăcări. Barclay, retrăgîndu-se, a dat ordin să se incendieze orașul, pentru a-și proteja astfel noua sa repliere. Caulaincourt a ațipit în bivuacul împăratului, cînd este deodată trezit de Napoleon. Acesta a venit să vadă cetatea, care într-un foarte scurt timp nu mai este decît o uriașă flacără învîrtejită, ce devorează Smolenskul „cu un trosnet sinistru".

— O adevărată erupție a Vezuviului ! — exclamă Napoleon. — Nu-i așa că-i un spectacol frumos, domnule mare-scutier ?

— E groaznic, sire.

A doua zi, 17 august — căldura a devenit dogoritoare —, Marea Armată intră în Smolenskul pe trei sferturi mistuit și ale cărui străzi „oferă o priveliște oribilă". Casele cruțate de flăcări sînt jefuite. „Nu mai avem nimic pentru pansarea răniților — relatează Ségur — ; nu mai există rufărie, sîntem siliți s-o înlocuim cu hîrtia găsită în arhive. Pergamentele servesc drept atele și bandaje, iar scama nu poate fi înlocuită decît cu cîlți și cu puf de mesteacăn". Cu multă greutate, împăratul reușește să restabilească ordinea.

Totuși, ariergarda armatei lui Barclay, în marșul său în flanc, putea să fie prinsă între două focuri.

— Barclay a procedat nesăbuit — constată împăratul. — Această ariergardă este a noastră dacă Junot înaintează fie chiar cu arma pe brat.

Dar Junot, ca anchilozat, atins deja de nebunia ce va sfîrși prin a-i cuprinde bietul său creier, refuză să ia inițiativa de a ordona trupelor sale să înainteze. După cum îi va raporta Murat în aceeași seară lui Napoleon :

— Trebuie să spun că, în ciuda insistențelor mele, în ciuda insistențelor maiestății-voastre, pe care mi-am luat sarcina să i le reamintesc, ducele d'Abrantès n-a vrut de loc să iasă la șosea. N-avea de făcut decît un pas pentru a fi în spatele rușilor, dar toate stăruințele noastre au fost inutile.

— Mă face să pierd războiul, întărește împăratul.

Bagration și Barclay sînt neatinși... Ne vom mai întîlni cu ei.

N-ar fi acum mai rațional să se oprească urmărirea și să se ierneze la Smolensk ? Dar Napoleon este de altă părere :

— Îmi trebuie o victorie imensă, o bătălie în fața Moscovei, o cucerire a Moscovei care să uimească lumea !...

În zadar îi descrie Sebastiani starea lamentabilă a armatei, împăratul răspunde :

— E îngrozitor, știu, încă de la Vilna jumătate din oameni rămăseseră în urmă, acum sînt două treimi ; nu mai avem deci vreme de pierdut ; trebuie să smulgem pacea, iar ea este la Moscova. De altfel, această armată nu se mai poate opri ; cu compoziția ei și în starea de dezorganizare în care se află, numai mișcarea o mai susține. Poți înainta în fruntea ei, dar nu poți nici să te oprești. nici să dai înapoi : e o armată de atac, nu de apărare, o armată de operații, și nu de poziții.

De aceea, la 24 august, urmărirea reîncepe. Napoleon pleacă din Smolensk spre Dorogobuj repetînd :

— Primejdia ne împinge spre Moscova !

Iar trupele, la fel de inconștiente ca și stăpînul lor, îi răspund printr-un strigăt :

— La Moscova !

Desigur, împăratul ar fi preferat să primească un parlamentar. El a tresărit de bucurie la 28 august, cînd s-a prezentat în fața lui un aghiotant al lui Barclay, venit să-i vorbească despre dispariția contelui Orlov. Napoleon profită de ocazie pentru a cere ofițerului să adreseze „complimentele“ sale țarului. „Să-i spuneți — adaugă el — că nici vicisitudinile războiului și nici un fel de imprejurări nu pot altera stima și prietenia pe care i le port“.

Alexandru nici nu-i va răspunde !

Înaintarea francezilor, ca și retragerea rușilor, continuă ! În fiecare dimineață, Napoleon încalecă pe unul din caii săi, ba pe *Leonora,* ba pe *Roitelet,* ba pe *Embelli, Emir, Tauris* sau *Courtois.* Drumul spre Moscova e larg. Infanteria și cavaleria mărșăluiesc pe două coloane, pe margini, iar artileria și carele la mijloc. Pe măsură ce Napoleon ajunge din urmă diferitele corpuri, acestea se opresc și se înșiruie în linie de bătaie, tobele răpăie, acvilele Marii Armate se înclină, răsună aclamații prelungite. Numai gărzii i s-a interzis să-l primească pe împărat cu urale, deoarece, înconjurîndu-i persoana fără încetare,

„acest strigăt ar fi devenit prea frecvent și, ca să spunem așa, banal".

Entuziasmul izbucnește, în pofida incendiilor, ce continuă să facă ravagii în toate direcțiile : „Aproape pretutindeni nu întîlneam decît dezolarea cea mai completă și ruine fumegînde". Ciocniri cu ariergarda rusă au loc zilnic cam între orele trei și patru, își amintește sergentul Corniquet. „Auzeam tunul timp de aproximativ o jumătate de oră, iar apoi treceam prin locul unde se produsese încăierarea".

La 28 august, Napoleon sosește la Viazma, alt oraș distrus de flăcări. Armata continuă să sufere de oboseală, de foame și de sete. „Soldații se ceartă pentru niște bălțoace — relatează contele de Ségur —, se bat lîngă izvoare, curînd tulburate și secate. Împăratul însuși e nevoit să se mulțumească cu apă de baltă..." Intrînd în orașul în care domnește dezordinea, Napoleon e cuprins de o iritare violentă cînd vede jaful dezlănțuit. El intră cu calul în mijlocul unui grup de soldați, pe unii îi lovește, pe alții îi răstoarnă, prinde un vivandier și ordonă să fie imediat judecat și împușcat. „Dar — după cum ne relatează în continuare contele de Ségur — o clipă mai tîrziu acest nenorocit e pus să stea în genunchi în calea împăratului, alături de el sînt aduși o femeie și cîțiva copii, prezentați ca fiind ai lui. Împăratul, deja indiferent, întreabă ce-i cu ei și ordonă ca omul să fie pus în libertate".

Napoleon află că guvernul țarului se laudă că ar fi repurtat succese și afirmă că pierderea atîtor provincii „este conformă cu un plan general de retragere dinainte stabilit". Niște ziare găsite la Viazma atestă că la Sankt Petersburg se înalță rugăciuni de mulțumire pentru pretinsele victorii de la Vitebsk sau de la Smolensk ! Napoleon strigă :

— Ce aud ? Rugăciuni de mulțumire ! Ei îndrăznesc deci să-l mintă pe Dumnezeu, ca și pe oameni !

Și armata pornește mai departe... Ce altceva ar putea face ? „Drumul mare spre Moscova pe care mărșăluiam — povestește generalul Girod de l'Ain — este plin de nisip, iar armata, mergînd în mai multe coloane strînse și în front, ridica asemenea nori de praf, încît nu se vedea nici la doi pași. Ochii, urechile și nările ne erau pline, iar pe obraz aveam un strat gros de praf. Căldura și praful ne

provocau, după cum se poate închipui, o sete chinuitoare, iar apă se găsea rar... Nu știu dacă mi se va da crezare cînd voi spune că am văzut oameni întinzîndu-se pe burtă pentru a bea urină de cal din șanțul săpat de roți".

În pofida acestor imagini prea puțin atrăgătoare, cu toate suferințele îndurate de armată, în ciuda necontenitelor retrageri ale inamicului, Napoleon pare uimitor de satisfăcut și uneori se arată chiar expansiv. Într-o seară, în bivuac, puțin după Viazma, unul dintre ofițerii săi îl aude declarînd :

— Adevărata măreție nu constă în a umbla îmbrăcat în purpură sau într-o haină cenușie, ea constă în a ști să te situezi mai presus de condiția ta : eu, de pildă, am o situație bună, sînt împărat, aș putea trăi în mijlocul plăcerilor marii capitale, lăsîndu-mă în voia bucuriilor vieții și a trîndăviei. Și, totuși, mă războiesc pentru gloria Franței, pentru fericirea viitoare a omenirii ; sînt în mijlocul vostru, în bivuac. În cursul luptelor pot fi atins de un glonte, la fel ca oricare altul... Mă situez mai presus de condiția mea. Fiecare trebuie să facă la fel pe treapta pe care o ocupă, în sfera sa. Aceasta este adevărata măreție.

El e relaxat, ca și cînd s-ar afla la vînătoare în pădurea de la Fontainebleau ! Totuși, nu mai dispune decît de o sută treizeci de mii de oameni și cinci sute optzeci și șapte de tunuri. De la Smolensk încoace, mai mult de cincizeci de mii de oameni au murit, sînt răniți sau umblă nu se știe pe unde ! Napoleon este sigur că va putea, în sfîrșit, să dea o bătălie. Pare imposibil ca Barclay și Bagration să-l lase pe cotropitor să-și facă intrarea în Moscova fără a încerca să i se opună !

În ziua de 31, la castelul din Velicevo, unde Napoleon locuiește cu Murat, un cazac făcut prizonier îi aduce la cunoștință că țarul, dat fiind că Barclay nu a „făcut decît prostii după prostii", l-a numit ca generalisim al armatei sale pe bătrînul și grasul Kutuzov — acela pe care Caterina cea Mare îl numea *Kutuzov al meu* —, învinsul prea pasiv și prea fatalist de la Austerlitz, cum îl va zugrăvi Tolstoi. Atît la Sankt Petersburg cît și la Moscova au fost făcute presiuni asupra țarului pentru a-l numi pe acela pe care el îl poreclise cu dispreț „bătrînul satir chior".

— N-am avut încotro, a trebuit să cedez, oftează țarul.

La vestea acestei numiri, bucuria trupelor este de nedescris. Kutuzov nu-și bătea și nu-și pălmuia niciodată soldații — lucru care era obișnuit pe atunci în armata rusă. El cîștigase toate inimile spunînd trupelor care, în ajunul unei treceri în revistă, își curățau uniformele :

— N-am nevoie de toate astea, băieți, vin numai să văd dacă sînteți sănătoși. Soldatul în campanie nu are de ce să se preocupe de o ținută elegantă ; el trebuie să se odihnească și să se pregătească pentru victorie.

Pentru Kutuzov, „Moscova nu înseamnă toată Rusia" și — după cum precizează el — „mai bine să pierzi Moscova decît armata și Rusia". Totuși, el știe bine că e cu neputință să părăsească orașul în voia soartei. Trebuie să dea o bătălie, cu toate că armata rusă, mai puțin numeroasă decît cea a adversarului și din care cea mai mare parte de la Niemen se tot retrage, se află și ea într-o stare de plîns. Oamenii suferă de foame — „soldații aveau rareori ce mînca și numai din întîmplare", ne spune Tarlé —, iar cavaleria „abia își ținea zilele", potrivit expresiei folosite de unul din combatanți.

Totuși, bătălia trebuie să aibă loc, iar bucuria rușilor la gîndul că, în sfîrșit, se vor bate nu poate fi egalată decît cu cea a lui Napoleon.

— În sfîrșit — exclamă el —, vom avea o bătălie ! În cincisprezece zile, Alexandru nu va mai avea nici capitală, nici armată ! Atunci vom putea încheia pacea.

Totuși, chiar a doua zi, generalul Toamnă dă un nou avertisment împăratului. Ploi torențiale se abat ca un potop asupra armatei. Tunurile sînt împotmolite, carele imobilizate, caii cufundați în noroi pînă la genunchi. Un noroi pe care nu ți-l poți închipui dacă nu l-ai văzut și nu ai „înotat" în el... O ștafetă reușește, totuși, să ajungă la cartierul general. Ea aduce știri îngrozitoare din Spania : armata lui Marmont a fost spulberată la Arapiles și Madridul este amenințat de Wellington.

Regele Murat, aflat în avangardă, îl anunță în aceeași zi pe Napoleon că, după cît se pare, Kutuzov vrea să se bată și fortifică puternic poziția din fața satelor Borodino, Gorki și Semenovskaia, la o sută treizeci de kilometri înainte de Moscova. El presară terenul cu tranșee și re-

dute, în care îngrămădește tunuri. Rușii se cred la adăpost barînd astfel drumul cotropitorului spre Moscova, în timp ce împăratul este convins că de astă dată va obține victoria! Dar noroiul a înghițit armata, țintuind-o literalmente la pămînt. Din fericire, soarele începe să strălucească, usucă în parte această cumplită mlaștină și trupele își pot relua marșul.

La 5 septembrie, cele două armate sînt față în față, și în această zi rușii sînt cei care au ales terenul. Ei sînt o sută douăsprezece mii, ocupă un front convex de patru kilometri lungime și dispun de o artilerie de șase sute patruzeci de tunuri, care aruncă ghiulele mai grele decît cele utilizate de tunurile franceze.

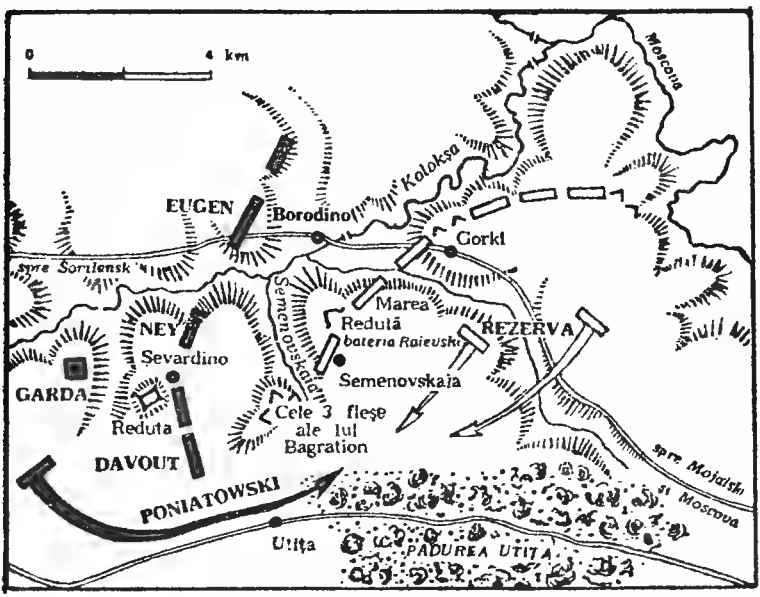

Pentru a înțelege mai bine peripețiile a ceea ce Napoleon va numi lupta între titani — „cea mai mare bătălie a mea", va spune el la Sfînta Elena —, am ținut să cutreier eu însumi celebrul cîmp de bătălie. El e și acum acolo, ca o prezență singulară în mijlocul acestei cîmpii întretăiate de colnice și văi abrupte. Cînd vii de la Mos-

cova, după ce ai străbătut o nesfîrșită pădure de mesteceni și de pini, după ce ai lăsat în urmă marea șosea ce duce spre Minsk, lași la dreapta cursul întortocheat al Moscovei, care, pentru Napoleon, a dat numele său vestitei bătălii : *rîul Moscova* spune cu siguranță mai mult imaginației francezilor decît prăpăditul sat Borodino !

După Mojaisk, prima etapă a acestui soi de pelerinaj se află în centrul cătunului Gorki, pe marginea drumului spre Smolensk. Este vorba de o movilă înaltă de trei sau patru metri, pe care, în timpul bătăliei, Kutuzov a rămas așezat pe bancheta lui de lemn, ce era purtată întotdeauna după el. Mareșalul ținea în mînă *nagaica* [1], agitînd-o, trasînd cu ea cîteva linii pe pămînt. De acolo, calm, uneori posomorît, alteori parcă absent, el își trimitea ordinele spre Barclay de Tolly sau spre prințul Bagration, care comandau cele două aripi ale armatei. Trei sute de metri mai departe, după o coborîre în pantă rapidă, treci peste Kolocea, un rîu ce face numeroase cotituri paralel cu drumul înainte de a se vărsa în Moscova. Kolocea curge printr-o vale ale cărei maluri abrupte constituiau un obstacol serios pentru aripa stîngă a armatei franceze. Drumul urcă din nou, și iată Borodino, un sat alcătuit din vreo douăzeci de izbe. Acolo se aflau Barclay de Tolly și aripa dreaptă a rușilor.

Totuși, cine vrea să retrăiască bătălia nu trebuie să stea la Borodino, ci în stînga satului, la șase sau șapte sute de metri depărtare de drum. De aici, după valea rîului Kolocea, se vede profilîndu-se colina Kurganskaia. Pe această colină, chiar în centrul dispozitivului rus, Kutuzov, adoptînd ideea colonelului Toll, a pus să se construiască un fortuleț, *Marea Redută*, ocupată de teribilele baterii ale generalului Raievski, o redută al cărei amplasament se distinge și astăzi perfect. Mai la stînga se zărește un cătun alcătuit din vreo douăsprezece izbe : satul Semenovskaia, purtînd același nume ca și un mic afluent al Kolocei care șerpuiește la poalele sale, într-o falie abruptă a terenului. Și mai la stînga — o triplă construcție defensivă, cele *Trei Fleșe*, dintre care una a rămas aproape intactă, cu zidul și povîrnișul ei, cu traversele și chiar cu ambrazurile destinate tunurilor.

[1] Cravașa. — *Nota trad.*

La 1 500 de metri în fața redutelor lui Bagration se vede de asemenea, în vîrful unei movile, conturul redutei Șevardino, poziție foarte avansată a dispozitivului rus. Aceasta e poziția pe care, la 5 septembrie 1812, Napoleon îi ordonă generalului Compans s-o ia inamicului.

Apărătorii ei îi primesc pe francezi cu urale. Nici unul nu dă îndărăt sub presiunea teribilului atac. Artileriștii preferă să fie uciși lîngă tunurile lor. Operația îl costă cinci mii de oameni pe împărat, care își instalează postul de comandă în partea de sus a construcției.

La deșteptare, în zorii zilei de 6, este foarte satisfăcut aflînd că armata rusă continuă să-și ocupe tranșeele. Ca și în ajun, baionetele strălucesc pe coline. Împăratul e auzit repetînd pe un ton aproape pofticios :

— Am nevoie de o mare bătălie !

De data aceasta nu mai e de temut că inamicul se va eschiva. Este „o bucurie generală" — cuvîntul îi aparține lui Ségur —, deși nu se știe cîți vor mai trăi mîine dintre toți acești combatanți veniți *pe jos* din Franța, din Țările de Jos, din Germania sau din Italia ! De cealaltă parte, același entuziasm. Se lucrează de zor, cu ardoare și pasiune — ca să nu spunem cu dragoste — la fortificarea *Marii Redute.*

— Cum spațiul deschis din fața noastră poate fi cu ușurință atacat de cavalerie — constată generalul Raievski —, comandantul pionierilor m-a sfătuit să înșirui în fața bateriei, pe o întindere de o sută cincizeci de metri, un lanț de capcane de lup, ceea ce s-a și făcut. Acum ne rămîne esențialul : să-l așteptăm pe inamic.

Așteptarea, această apăsătoare veghe dinaintea atacului, se va prelungi toată ziua. De „cealaltă parte", popii — în această duminică de 6 septembrie —, cu crucea în mînă, înconjură icoana Sfintei Fecioare, luată la 17 august din Smolensk. În acest timp, Napoleon își elaborează planurile : mîine, încă din zori, cu trupele comandate de Eugen, va simula un atac puternic împotriva aripii drepte a rușilor, adică împotriva satului Borodino. Este vorba de o stratagemă : viceregele Italiei va trebui să se oprească deîndată ce va fi atins o poziție care să permită bateriilor sale să bombardeze, la dreapta, *Marea Redută.* Asupra acestei puternice fortificații a inamicului se vor abate, din toate părțile și pe un teren mai accidentat decît s-a

spus pînă acum, șarjele de cavalerie. Va trebui să se încerce, printre altele, să se împresoare prin păduri *stînga* rușilor — cele *Trei Fleșe* —, rol ce-i va reveni lui Poniatovski.

Întorcîndu-se la cartierul său general, situat la trei kilometri îndărătul satului Borodino, Napoleon simte că a răcit și are puțină febră... Dar împăratul găsește în cortul său o ladă conținînd portretul regelui Romei, pictat de Gérard, pe care Bausset l-a adus de la Paris, și uită de febră. În timp ce pînza e despachetată în fața sa, Napoleon nu-și ascunde nerăbdarea. Deîndată ce poate privi în sfîrșit tabloul, el declară că este „o capodoperă".

— Fiul meu este cel mai frumos copil din Franța, îi spune el lui Rapp.

În tot cursul zilei, portretul rămîne pe un scaun.

— Domnilor — le declară ofițerilor veniți să primească ordine —, credeți-mă, dacă fiul meu ar avea cincisprezece ani, ar fi aici nu numai în portret.

Seara, grenadierii din gardă defilează în fața regelui Romei. Înainte de a trece prin bivuacuri, cum obișnuiește să facă în ajunul unei lupte, Napoleon privește pentru o ultimă oară portretul fiului său și ordonă :

— Luați-l : e prea devreme ca să vadă un cîmp de bătălie.

Din ce în ce mai prins de febră și de guturai, își cheamă medicul.

— Ei, doctore, după cum vezi, îmbătrînesc : mi se umflă picioarele, de-abia urinez. De vină e, fără îndoială, umezeala din bivuacuri, care mă pătrunde prin piele.

Cîteva momente mai tîrziu se întoarce spre Rapp :

— Ce crezi — îl întreabă el —, vom face treabă bună astăzi ?

— Fără îndoială, sire. Ne-am epuizat toate resursele, sîntem nevoiți să învingem.

— Fortuna e o mare curtezană ! Am spus-o de multe ori și încep să simt lucrul acesta.

E încă noapte, dar deșteptarea s-a sunat și căpitanii citesc în fața trupelor proclamațiile semnate la ora două dimineața : „Soldați, iată bătălia pe care ați dorit-o atîta ! De acum încolo, victoria depinde de voi... Ea ne este necesară ! Ea ne va aduce belșug, cantonamente bune pentru iarnă și o grabnică întoarcere în patrie ! Purtați-vă

ca la Austerlitz, ca la Friedland, ca la Vitebsk, ca la Smolensk, și urmașii voștri cei mai îndepărtați vor pomeni cu mîndrie comportarea voastră din această zi ; să se spună despre voi : el a participat la marea bătălie de sub zidurile Moscovei !"

O sută treizeci de mii de oameni ascultă „în cea mai profundă tăcere și reculegere". Urmează apoi clasica distribuire de rachiu.

În acest timp, „celor de dincolo" li se citesc cuvintele lui Kutuzov adresate oamenilor săi : „Soldați, faceți-vă datoria ! Gîndiți-vă la sacrificiul orașelor voastre în flăcări, al copiilor voștri, care vă cer ocrotirea. Gîndiți-vă la suveranul vostru, care vede în voi izvorul puterii sale, și pînă mîine înainte de asfințitul soarelui să vădiți credința și fidelitatea voastră față de monarh și față de țară, vărsînd sîngele agresorului !"

Napoleon nu reușește să poruncească somnului. El se trezește mereu ca să constate personal că focurile lui Kutuzov continuă să sfîșie întunericul. De astă dată, armata rusă nu are intenția de a-și strînge corturile ! Împăratul își frecă mîinile. Îl va bate pe Kutuzov chiar fără să facă uz de gardă !

— Îmi vor rămîne optzeci de mii de oameni, voi pierde douzeci de mii dintre ei și voi intra în Moscova cu șaizeci. Acolo mi se vor alătura cei rămași în urmă și batalioanele de rezervă și vom fi mai puternici decît înainte de bătălie. Pentru o ultimă oară — aceasta se petrece pe la cinci dimineața — iese din cort, și o simplă privire îi aduce certitudinea că rușii continuă să se afle pe pozițiile lor.

— În sfîrșit, îi avem în mînă. Înainte ! Să deschidem porțile Moscovei !

Napoleon sare pe cal — un cal german, botezat *Lutzelberg* — și se îndreaptă spre reduta cucerită cu două zile mai înainte. La orele cinci și jumătate, el înaintează ceva mai departe de redută și se așază pe iarbă, în locul unde va fi ridicat în 1912 monumentul francez — o acvilă în vîrful unei coloane comemorative. Cîmpul de bătălie este, de altfel, plin de mici monumente ce amintesc că sîngele a curs aici fără istov în 1812 și că mai avea să curgă încă în octombrie și în noiembrie 1941, în timpul înaintării germane spre Moscova.

Sub ochii lui Napoleon se întinde un teren presărat cu mesteceni și mici tufișuri. Orizontul este închis de cele *Trei Fleșe*. Amplasamentul ales nu e prea grozav : o pădurice îl împiedică pe împărat să vadă *Marea Redută* și aripa dreaptă a rușilor. Inamicul se află la o mie cinci sute de metri. Vechea gardă, comandată de Lefebvre, e dispusă în careu în jurul împăratului ; tînăra gardă și cavaleria gărzii se află masate nu departe, puțin mai înapoi de reduta Șevardino. Ele așteaptă cu arma la picior, în uniforme de paradă, pe care le-au scos din ranițe. Ofițerii sînt îmbrăcați ca la Tuilerii. Murat tropăie pe calul său prin fața cavaleriei, îmbrăcat cu una dintre acele uniforme al căror secret îl deține numai el : „o pălărie mare cu un galon lat de aur pe margine, împodobită cu pene albe, dintre care se ridică o egretă albă foarte înaltă, înconjurată și ea de alte panașuri, plete lungi buclate, dolman verde de catifea brodată cu aur ; pe dedesubt, o tunică albastră ca cerul brodată și ea cu aur și cu brandenburguri mari — pe care o poartă adesea fără dolman —, pantaloni roșii-stacojii, după moda poloneză, galonați cu aur, cizme galbene. Așa s-a împopoțonat Murat pentru a trece neobservat".

Și iată că deodată soarele zilei de 7 septembrie 1812 se ridică și risipește ceața.

— Iată soarele Austerlitzului ! — strigă Napoleon.

Dar, ne spune Ségur, „soarele se ridica dinspre partea rușilor, ne expunea loviturilor lor și ne orbea. S-a văzut atunci că, în întuneric, bateriile din fața redutei Șevardino fuseseră amplasate în așa fel, încît inamicul se afla în afara bătăii lor. A trebuit să fie împinse mai înainte. Inamicul nu s-a opus : părea că ezită să rupă el cel dintîi această teribilă tăcere !"

Împăratul face un gest : nu departe de el bubuie o piesă din artileria gărzii. Acesta e semnalul. Înspăimîntătorul măcel de la Borodino, masacrul de pe rîul Moscova a început.

O mie două sute de tunuri vor scuipa foc, fier și moarte. Eugen este stînjenit de malul rîpos al Kolocei, dar reușește, totuși, să ocupe Borodino, în timp ce, în opt rînduri — Ney și Junot frontal, Davout și Compans din flanc —, pornesc la asaltul celor trei fortificații „în fleșă"

ale lui Bagration. Unii pornesc în sunetele *Marsiliezei*, ca atunci cînd se „băteau pentru libertate". Împotriva triplei redute se dezlănțuie succesiv atacuri și contraatacuri, cumplite încăierări, atacuri de cavalerie infernale, lupte corp la corp. În mijlocul unui nor de fum ce întunecă cerul, sub ploaia de ghiulele, oamenii se bat cu o înverșunare cum nu s-a mai văzut. Un sergent ce va fi curînd rănit relatează plin de exaltare : „Mitraliile ne ciuruiau, iar ghiulelele ne măturau rîndurile... Soarele strălucea deasupra capetelor noastre... Muzica, bătaia tobei, tunul, focul muschetelor, strigătele învingătorilor electrizau sufletele și le aduceau într-o inexprimabilă stare de beție..." „Bubuitul tunurilor inamice era atît de puternic — va relata, la rîndul său, un ofițer rus —, încît nu mai auzeam nici salvele de pușcă" — acest bubuit al tunurilor care „te asurzea" chiar și la cinci kilometri de cîmpul de luptă. Curînd, Compans, grav rănit, e scos din luptă. Davout ia sabia în mînă, dar, calul lui fiind omorît, el cade, își pierde cunoștința, apoi își revine ; Murat este însă acela care va duce operația pînă la capăt. Oamenii se bat cu flinta, cu sabia, cu baioneta, unii fac uz chiar „de pumni și de ciomege". Cele *Trei Fleșe* continuă să reziste. Pentru a sfîrși cu ele, împăratul concentrează tirul a patru sute de tunuri împotriva redanelor lui Bagration. În sfîrșit, una cîte una, *Fleșele* cad în mîinile lui Murat și Ney. „Atunci — ne relatează rusul Glinka, unul dintre participanții la această bătălie — a avut loc marele eveniment". Bagration a ghicit planurile lui Napoleon : să imobilizeze stînga inamicului pentru a se abate apoi asupra centrului. Ca urmare, el întreprinde o acțiune măreață : „Un ordin, și întreaga aripă stîngă, în toată lungimea ei, se pune în mișcare și aleargă cu baioneta la armă". Asaltul este zdrobit, nu numai de focul susținut al artileriei napoleoneene și de șarjele cavaleriei lui Murat, care mătură platoul, dar mai cu seamă de o veste ce explodează ca o dîră de praf de pușcă de-a lungul întregii aripi stîngi a rușilor : Bagration este rănit mortal. „Brațele soldaților au căzut", ne relatează Glinka.

E la amiază.

În timp ce nefericitul Bagration e dus cu trăsura, cele *Trei Fleșe* sînt ocupate de trupele franceze. Lupta devine crîncenă în fața pîrîului și a izbelor în flăcări din Seme-

novskaia. Artileria napoleoneană e adusă în prima linie pentru a-i lovi pe apărătorii satului. Şarjele celor două cavalerii se amestecă într-o prodigioasă mişcare de flux şi reflux. Mai la dreapta, *Marea Redută* a lui Raievski dispare învăluită în fumul înspăimîntătorului duel de artilerie. Bateriile viceregelui Eugen — care, amintim, sprijină de jos extrema stîngă franceză — îşi concentrează şi ele focul asupra *Marii Redute*, care e, în sfîrşit, ocupată de Morand. Divizia Raievski se retrage spre malul rîpos al Kolocei. Ea ar fi putut fi prinsă ca într-o menghină dacă Murat ar fi avut destui oameni sub ordinele sale. Într-un moment de răgaz îl observă în apropierea sa pe Montesquiou şi strigă cu accentul său gascon :

— Spune-i împăratului să-mi trimită rezerve dacă mai are !

Dar Napoleon ?

Călare pe calul său alb, a înaintat pînă la marginea unei rîpi. Acolo el *şi*-a putut da seama mai bine de modul cum avea să evolueze bătălia, în timp ce, chircit îndărătul celor *Trei Fleşe* ce-şi schimbaseră stăpînul, aripa stîngă a ruşilor, adevărată mînă moartă, s-a dispus în careuri, în timp ce lupta se desfăşoară pe povîrnişurile colinei Kurganskaia, în timp ce *Marea Redută* va fi recucerită de inamic, iar italienii lui Eugen vor avea de suportat un violent contraatac dezlănţuit de cazacii lui Platov şi de cavaleria lui Uvarov.

Napoleon revine acum spre poalele redutei Şevardino, descalecă şi rămîne ciudat de pasiv. Să fie oare starea sănătăţii sale cea care îl face supus şi resemnat în faţa soartei ? Totuşi, pretutindeni pe vastul cîmp de bătălie, sîngele soldaţilor lui, sîngele supravieţuitorilor *Marii Armate*, curge... Împăratul se aşază sau se plimbă încet prin faţa redutei. Grelele ghiulele ruseşti îi zboară pe deasupra capului. Unele se rostogolesc pînă la picioarele lui, şi el le împinge cu piciorul, „ca pe nişte pietre de care te împiedici în cursul unei plimbări". Împăratul urmăreşte bătălia cu luneta. Cei care nu ştiu că el suferă, că este cu adevărat bolnav în această zi se miră văzîndu-l pe Napoleon că nu mai face pe generalul, că nu mai electrizează luptele prin prezenţa sa. Neîncetat i se anunţă moartea celor mai buni generali. Doisprezece generali ucişi ! Trei-

zeci și șapte grav răniți ! El face atunci un gest de dureroasă resemnare.

Încăierarea e de nedescris. Von Leissnig din corpul dragonilor de Saxa, în serviciul lui Napoleon, va relata despre noile atacuri întreprinse împotriva Marii Redute, pe care acum Barclay a recucerit-o, reinstalîndu-se în ea temeinic ! „Un fum dens, gros a umplut atunci tot spațiul dintre noi și ruși ; în bezna ce se lăsase nu se vedeau decît fulgerele loviturilor de tun. S-ar fi zis că infernul își deschidea porțile și ne arunca în obscuritatea haosului ; pînă și săbiile răspîndeau parcă o lumină palidă..."

Mareșali, generali, aghiotanți îl imploră neîncetat pe împărat să arunce în luptă garda „pentru a sfîrși o dată". De fiecare dată, el clatină din cap și răspunde :

— Ziua va fi lungă, trebuie să știm să așteptăm... Timpul intră în orice, este elementul din care se compun toate lucrurile... Nimic nu e limpezit !

Rapp, plin de sînge — are patru gloanțe în trup, un proiectil cu mitralii l-a lovit în șold și l-a aruncat de pe cal —, este adus în fața stăpînului său.

— Ei, Rapp, ce se petrece acolo sus ? — întreabă Napoleon.

— Ar trebui să intervină garda ca să se termine.

— Nu, mă voi feri să fac aceasta ! Nu vreau s-o distrug, voi cîștiga bătălia fără ea.

— Sire — stăruia și Daru —, toată lumea strigă că a venit momentul să dați garda...

— Și, dacă mîine va avea loc o altă bătălie — ripostează împăratul —, cu ce am să lupt ?

Se speră, totuși, că el se va răzgîndi, va ceda rugăminților și va rosti vestitul ordin :

— Să pornească garda !

În preajma lui se fac auzite murmure. El le reduce la tăcere :

— Sîntem la opt sute de leghe de Paris și la porțile Moscovei.

În sfîrșit, privirea lui se însuflețește... dar se mulțumește să trimită în vîltoare șaizeci de piese de artilerie ale gărzii.

Împăratul va refuza astfel pînă la capăt să-i vadă pe scumpii săi bombănitori aruncîndu-se în cumplita încăierare — și, totuși, cele *Trei Fleșe* sînt la un pas de a fi

recucerite de ruși. Ney și Murat se mențin acolo mulțumită diviziei Friant, care încă nu a primit botezul focului și care intră în bătălie ca la paradă. Friant cade grav rănit. Regimentele lui dau îndărăt. Regele Neapolului, a cărui uniformă e de nerecunoscut, se repede la un colonel care comandă regimentului său retragerea :

— Ce faceți ? — îi strigă el.

Ofițerul îi arată pămîntul acoperit de morți — jumătate din unitatea lui a fost măcelărită :

— Vedeți bine că nu se mai poate rezista aici !

— Aș ! Eu rămîn !

— Foarte bine — răspunde rece colonelul. — Soldați ! Cu fața înainte ! Să mergem la moarte !

— Soldați ai lui Friant ! Sînteți niște eroi ! — strigă Murat.

Și se aruncă în încăierare „ca unul din cei mai teribili zei ai Olimpului". Regimentul îl urmează și se avîntă în vîltoare strigînd : *Trăiască Murat !* În sfîrșit, inamicul e respins și din cele *Trei Fleșe* pornesc acum focurile celor două sute de tunuri îndreptate împotriva *Marii Redute.*

„După-amiază — va istorisi un colonel rus —, cînd viceregele Italiei a pornit ultimul atac contra redutei noastre, focul flintelor și tunurilor, bătînd în toate direcțiile, o făcea să semene cu un vulcan : săbiile, spăngile, baionetele, căștile și cuirasele sclipeau în bătaia razelor strălucitoare ale soarelui în asfințit ; era o priveliște măreață și înspăimîntătoare". În mijlocul vîrtejurilor de foc și fum, sub ploaia de mitralii ce cad cu nemiluita, oamenii lui Kutuzov, ca „înfipți în teren", se bat cu o ferocitate și un curaj pe care Napoleon nu se poate împiedica să nu le admire :

— Cînd un soldat rus e ucis — va spune el —, trebuie încă să-l mai împingi ca să cadă.

Evocînd mai tîrziu bătălia de pe rîul Moscova, el va repeta la Sfînta Elena :

— Rușii s-au arătat demni de a rămîne invincibili.

Bibikov — aghiotantul generalului Miloradovici — este văzut în plină bătălie ridicînd brațul pentru a indica prințului de Württemberg locul unde se află generalul său. În clipa aceea, o ghiulea îi smulge brațul. „Căzînd de pe cal, Bibikov ridică cealaltă mînă și, din nou, arată aceeași direcție..."

Iar *Marea Redută* continuă să reziste !

Cadavrele și chiar trupurile răniților formează un adevărat zid care protejează fortificația. Abia la orele patru după-amiază — trei sferturi dintre apărători fiind morți fără a se fi clintit din loc —, bateria Raievski e redusă la tăcere. *Marea Redută* fiind luată cu asalt în același timp de călărețiii lui Grouchy și de infanteriștii din batalionul 9 de linie al lui Eugen, intensitatea luptei slăbește.

— Ce fac rușii ? — întreabă împăratul.

— Au rămas pe loc, sire.

— Intensificați focul, dacă mai vor, mai dați-le !

Desigur, s-ar fi putut termina totul atunci și Borodino ar fi devenit marea victorie atît de așteptată și atît de sperată. Kutuzov ar fi putut să fie prins între cele două aripi franceze ce înconjură acum centrul rus. Rînd pe rînd sosesc la împărat ofițeri care cer garda, mereu masată în spatele lui. Mareșalul Lefebvre a auzit strigînd :

— Toată garda, înainte !

Împăratul se întoarce ; în sfîrșit, se decide :

— Înaintați, dară, nătărăi blestemați !

După cîteva momente însă își schimbă părerea și contramandează ordinul care-i fusese smuls :

— Unii se vor mira că nu mi-am dat rezervele pentru a obține rezultate mai mari — a explicat el în aceeași seară. — Dar a trebuit să le păstrez pentru a putea da o lovitură decisivă în marea bătălie pe care o vom avea cu inamicul în fața Moscovei. Succesul luptei era asigurat. Trebuia să mă gîndesc la succesul campaniei, și de aceea îmi păstrez rezervele.

Dar nu va fi nici o mare bătălie în fața Moscovei...

În sfîrșit, tunurile încetează de a mai scuipa moarte. Cea mai ucigătoare bătălie din istoria napoleoneană se încheie. Lupta a durat douăsprezece ore, într-un ritm de o sută patruzeci de lovituri de tun pe minut. Un record fără precedent ! O tăcere lugubră se lasă o dată cu noaptea pe cîmpul de bătălie, acoperit de șaizeci de mii de morți, din care patruzeci și cinci de mii sînt ruși. Vaietul nesfîrșit al celor treizeci și cinci de mii de răniți răsună de pe coline și din cîmpie. Treisprezece mii dintre răniții ruși nu vor supraviețui. Și cîți dintre cei zece mii de răniți francezi, germani sau italieni vor muri departe de țara lor !... Marea Armată, care încă în această dimineață de luni 7 septem-

brie mai avea o sută treizeci de mii de oameni, nu mai numără acum decît ceva mai mult de o sută de mii ! Supraviețuitorii suferă de foame, de sete și dîrdîie de frig. Spre fiecare bivuac al cărui foc sfîșie bezna se îndreaptă din umbră răniți, muribunzi, tîrîndu-se ca niște fantome. „Printre alții — relatează căpitanul François — îl văd pe unul care s-a tîrît pe marginea drumului ; piciorul lui, fracturat, este legat cu niște cîrpe ; a intrat pe jumătate în burta unui cal, a cărui carne o sfîșie cu dinții, ca un cîine. Acest nefericit nu se retrage decît la auzul pașilor noștri".

A doua zi, Napoleon scria aceste rînduri, destinate Mariei-Luiza : „Buna mea prietenă, îți scriu de pe cîmpul de bătălie de la Borodino. I-am bătut ieri pe ruși..." În același timp, Kutuzov îi scria soției sale : „Sînt sănătos, draga mea, și nu sînt învins ; am cîștigat bătălia".

Victoria rusă de pe rîul Moscova ? O „victorie morală" poate. Așa cum a spus foarte bine istoricul sovietic Tarlé : „Armata rusă, din care jumătate căzuse pe cîmpul de la Borodino, nu se considera învinsă. Poporul rus nu se simțea nici el învins, iar memoria lui a păstrat numele de Borodino nu ca pe o înfrîngere, ci ca dovadă a rezistenței sale împotriva celui mai de temut atentat la independența sa națională".

Unii consideră și azi că Borodino a fost o victorie. „Cîmpul de luptă a fost ocupat de ruși", precizează chiar textul distribuit numeroșilor vizitatori ai „Panoramei bătăliei de la Borodino", ce poate fi văzută la Moscova pe bulevardul Kutuzov. Desigur, după ce tunurile au tăcut, supraviețuitorii ruși și-au instalat bivuacurile în această primă noapte pe cîmpie, îndărătul colinelor ce au marcat avanposturile lor defensive avansate, dar francezii, așteptînd să vadă deschizîndu-se în fața lor drumul Moscovei — consecință incontestabilă a victoriei obținute —, ocupă Borodino, Semenovskaia și redutele. De altfel, a doua zi la orele zece dimineața, rușii întorc spatele cîmpului de bătălie și bat în retragere spre Mojaisk.

Ce cîmp de bătălie mai e și această vale a masacrului, cum a numit-o Tarlé ! Cei scăpați cu viață din măcel, cu hainele înnegrite de praf de pușcă și mînjite de sînge, descalță cadavrele și le scotocesc pentru a găsi ceva de

mîncare, în timp ce răniții „se tîrăsc cu miile pe marginile drumului".

Către orele nouă dimineața — în ziua de 8 septembrie —, pe o vreme senină, dar rece, împăratul încalecă pe *Tauris* și privește spectacolul.

„L-am văzut chemînd un ofițer din suită și vorbindu-i — ne relatează căpitanul Brandt. — Imediat, ofițerul a intrat în redută cu niște vînători pe care i-a dispus în careu, în așa fel încît să cuprindă un anumit spațiu în care s-au numărat morții. Aceeași manevră a fost repetată în diferite puncte, și am înțeles că se intenționa, prin acest gen de operație matematică, să se aprecieze în mod aproximativ numărul victimelor. În acest timp, fizionomia împăratului a rămas impasibilă, atîta doar că era foarte palid..."

Un atare măcel poate fi numit oare o victorie ?

E rîndul lui Kutuzov să-și pună întrebarea : Ce e de făcut ? Cu cincizeci de mii de oameni, jumătate din efectivul de care dispunea în ajun, e cu neputință să reia lupta. Prințul ordonă deci retragerea și, patru zile mai tîrziu, vine să ocupe poziții la porțile Moscovei. Mareșalul — în urma „victoriei" de la Borodino, țarul i-a acordat acest titlu — s-a instalat în izba țăranului Sevastianov din satul Fili [1], cînd i se anunță apropierea avangărzilor franceze. Generalii Barclay de Tolly, Bennigsen, Platov și Uvarov se află în jurul lui și își spun părerea. După unii din ei, bătălia n-a fost decisivă pentru nici una din cele două armate.

Dacă vor abandona orașul sfînt, cum vor putea să mai facă pe cineva să creadă într-o înfrîngere a francezilor ? Kutuzov tranșează problema, rostind încet aceste cuvinte în limba franceză :

— Vă temeți de o retragere prin Moscova, în timp ce eu o consider providențială, căci aceasta salvează armata. Napoleon e ca un torent pe care noi încă nu putem să-l oprim. Moscova va fi buretele care îl va absorbi.

[1] Ea a fost reconstituită îndărătul Panoramei bătăliei, chiar în locul unde se afla odinioară izba. Masa și scaunele sînt autentice.

O tăcere grea s-a lăsat în izbă, și mareșalul conchide :

— Orice s-ar întîmpla, îmi asum răspunderea în fața împăratului, a patriei și a armatei.

Kutuzov își petrece noaptea în această biată izbă din Fili și în cursul nopții e auzit hohotind de plîns.

A doua zi, la 14 septembrie, supraviețuitorii ruși ai bătăliei de la Borodino străbat orașul. „Marșul armatei — va istorisi un martor — părea mai curînd o înmormîntare decît un marș militar... Ofițeri și soldați plîngeau de mînie și de desperare". Două batalioane sînt văzute ieșind din Kremlin cu fanfara în frunte. Un colonel călărește înaintea lor, țopăind foarte țanțoș.

— Ce canalie v-a ordonat să defilați cu muzică ? — îl întreabă generalul Miloradovici, comandantul ariergărzii.

— Potrivit Codului militar al lui Petru cel Mare — răspunde colonelul —, garnizoana trebuie să iasă din fortăreață în sunetele fanfarei.

— Codul militar al lui Petru cel Mare prevede oare predarea Moscovei ?

Și armata se va scurge în tăcere prin orașul încremenit de uimire...

Pe podul de peste Iauza, lăudărosul și guralivul guvernator, contele Rostopcin, privește spectacolul. El, care ordonă să se afișeze pe zidurile orașului : „Îmi pun viața chezășie că Nelegiuitul nu va intra în Moscova !" În momentul cînd dă pinteni calului pentru a porni spre Riazan, îi strigă fiului său Serghei, care a luptat la Borodino :

— Ia-ți rămas bun de la Moscova ! Peste o oră va fi în flăcări !

Francezii au și început să apară pe colinele care înconjură orașul în semicerc, dinspre vest...

*

* *

Odinioară, orice călător rus care zărea Moscova din înaltul colinei străbătute de drumul dinspre Mojaisk făcea o plecăciune și se închina. De aceea, locul căpătase numele de Poklonnaia, *Muntele Închinăciunii*. Acolo se oprește și privește „beat de bucurie", în după-amiaza de sîmbătă 14 septembrie, împăratul Napoleon. Are în fața lui Mos-

cova, cupolele, clopotnițele rotunde, aurite sau bicolore, care sclipesc în soare. În mijlocul orașului, pe malul Moscovei, el poate vedea țișnind cele douăzeci de turnuri și zidurile crenelate de o culoare caldă, brun-roșcat ale unei mari cetăți cuprinzînd o întreagă colină acoperită de palate, clopotnițe și biserici : Kremlinul — nume ce are o stranie putere de evocare.

— Iată deci vestita cetate ! — exclamă Napoleon. — Era și timpul !

Trupele ce sosesc rînd pe rînd se opresc încremenite, uitînd de teribilul marș început de la Niemen...

— Moscova ! Moscova !

Napoleon a intrat în Cairo, în Milano, în Viena, în Veneția, în Madrid, în Berlin, în Varșovia, dar niciodată nu s-a bucurat atîta de triumful său. Suferințele îngrozitorului drum, hecatomba de pe rîul Moscova sînt uitate. Ce poate dori mai mult ? Pacea ? Ea nu mai poate acum să întîrzie ! Țarul nu este oare înțelenuncheat ?

Se aud numeroasele tobe ale gărzii : e semnalul intrării în Moscova. Cu fanfara în frunte, trupele coboară spre oraș. „Mirare amestecată cu încîntare", scrie un soldat într-o scrisoare pe care cazacii o vor intercepta. Palate, clădiri, nu din lemn, „ci din cărămidă și cu arhitectura cea mai elegantă și cea mai modernă..." La rîndul său, Napoleon îi scrie Mariei-Luiza : „Sînt o mie șase sute de clopotnițe și peste o mie de palate frumoase".

Nici un zgomot nu se aude din oraș. Mirat, apoi neliniștit de faptul că nici un „boier", potrivit expresiei sale, n-a venit să i se înfățișeze, împăratul trece peste rîul Moscova și se apropie de poarta Dorogomilov. Zidurile albe ce înconjurau cîndva orașul dispăruseră deja. Un drum le luase locul, drumul devenit astăzi umbroasa magistrală Sadovoie Kolțo. Napoleon se oprește în fața barierei, dar inutil. În fața lui nu se află nimeni. Nu se vede țipenie de om nici pe celebrul *Arbat*, care duce în oraș, spre Kremlin. Nimeni ! I se aduce atunci surprinzătoarea știre :

— Moscova e pustie !

Împăratul e uluit :

— Ce lucru de necrezut ! Să intrăm în oraș. Trebuie să mi-i aduceți pe boieri !

În fața evidenței trebuie să se încline : cei trei sute de mii de locuitori ai capitalei ruse — cu excepția unui mă-

nunchi de moscoviți, a cîtorva servitori sau vagabonzi și a unui număr oarecare de dezertori, precum și, bineînțeles, a coloniilor străine — au părăsit Moscova în urma armatei. Ofițerii îl roagă pe Napoleon să nu intre imediat în Moscova ; în suburbia Dorogomilov, nu departe de drumul principal, există un han construit din lemn, unde maiestatea-sa imperială ar putea trage.

În acest timp, soldații s-au răspîndit prin oraș în căutare de hrană. Unul din ei, pătrunzînd într-o casă încă locuită, aude cu groază un copil care exclamă plin de ură :

— De mîncare pentru francezi ? Și chitul de la geamuri e prea bun pentru ei !

Între timp încep să circule zvonuri neliniștitoare : s-au declarat cîteva incendii — în special în Marele Bazar —, iar casele rămase pustii au și început să fie prădate de tîlhari.

— Mai ales — îi ordonă Napoleon lui Mortier, pe care l-a numit guvernator al Moscovei — să nu fie jafuri ! Răspundeți cu capul ! Apărați orașul împotriva oricui !

În cursul serii, focarele de incendiu se înmulțesc și nu li se poate face față : guvernatorul rus dăduse ordin să fie scoase din oraș toate pompele și să fie trimise spre Riazan. A ordonat chiar mai mult : incendierea orașului !

La Sfînta Elena, Napoleon a declarat :

— Nu mi s-a dovedit că rușii ar fi vrut să ardă Moscova, nici că ar fi primit ordin în acest sens.

Dar atunci împăratul nu avusese cunoștință de depoziția comisarului Voronenko făcută în fața Tribunalului din Moscova. „La 14 septembrie, orele 5 de dimineață — a declarat acesta —, contele Rostopcin m-a trimis la hala de vinuri și la halele Mintii, la comisariat și mi-a poruncit ca, în cazul în care inamicul ar intra pe neașteptate, să încerc să distrug totul prin foc, ceea ce am și făcut cît am putut, pînă la orele zece seara, în diferite locuri, în prezența inamicului". Acest document este păstrat la Arhivele științifice și militare din Moscova sub nr. 4 346. Fără a intenționa să-i chemăm la bara Istoriei pe combatanții din Marea Armată, această depoziție vine să întărească declarațiile altor martori francezi rămași la Moscova — precum preotul de la biserica Sf. Ludovic sau emigrantul Beauchamp — și să anuleze tardiva punere la punct a lui Rostopcin. După ce a acceptat liniștit, timp de un-

sprezece ani, să fie numit „incendiatorul Moscovei", Rostopcin, în 1823, îi va acuza pe francezi că ar fi ars Moscova... din imprudență, „pătrunzînd în case în timpul nopții" și luminîndu-și calea „cu căpătîie de lumînări, cu torțe și bușteni aprinși. Și mai mulți — va preciza el — întrețineau în mijlocul curților ruguri aprinse pentru a se încălzi". Desigur, lipsa de disciplină în armata învingătorilor poate fi un motiv suficient pentru a explica apariția cîtorva focare de incendiu, dar nu pentru a elucida cauzele cumplitului pîrjol. Faptul că dăduse ordin să se scoată pompele de incendiu din oraș nu este oare covîrșitor ? De altfel, fiii și descendenții lui Rostopcin nu încetează să-l considere pe guvernator drept acela care, dînd foc Moscovei, avusese gloria de a-l alunga pe Napoleon. Contele Anatole de Ségur, nepot al guvernatorului, va preciza : „După un examen aprofundat al faptelor și mărturiilor, convingerea mea e următoarea : contele Rostopcin nu este *unicul*, dar este *principalul* autor al incendierii Moscovei". Și aceasta îmi pare că poate fi și concluzia istoriei.

În seara zilei de 14 septembrie, un glob de foc izbucnește în cartierul Iauza, trezindu-i pe locuitori ; o casă este deja pradă flăcărilor, în timp ce de cealaltă parte, în apropierea Podului de Piatră, marele depozit de rachiu aparținînd coroanei a luat foc. Către orele unsprezece seara, incendiul se propagă cu violență printre dughenele situate în apropiere de Bursă : depozite pline cu ulei și untură ard ca niște torțe ; *Kitai-Gorod* — „cartierul chinezesc" — nu mai e decît o mare de flăcări.

Iar pompele orașului continuă să fie cu neputință de găsit... Focarele de incendiu nu-l împiedică pe împărat, marți 15 septembrie, de îndată ce se face ziuă, să încalece pe *Emir* și să se îndrepte spre centrul orașului prin *Arbat*, strada de obicei cea mai frecventată a Moscovei și care, în această dimineață, la fel ca și în ajun, este dezolant de pustie... Drapelul tricolor flutură deasupra Kremlinului. Împăratul dă ocol lungilor ziduri din cărămidă, construite cu șase secole mai înainte de cneazul Daniil, pătrunde în cetate prin Kutafia, trecînd pe sub Turnul Sfintei Treimi, și se instalează în apartamentul ocupat de împăratul Alexandru cînd acesta se află în Moscova. Saloane, săli de bal și o sală de recepții ale cărei ferestre dau spre rîul Mos-

cova. Palatul a fost distrus patruzeci de ani mai tîrziu și în locul lui a fost ridicat acela ce poate fi văzut azi adăpostind Sovietul Suprem [1].

— Iată-mă, în sfîrșit, la Moscova — simte el nevoia să repete. — Mă aflu în vechiul palat al țarilor, la Kremlin !...

Dar Napoleon nu-și poate reprima un sentiment de neliniște după ce a străbătut străzile cu case moarte, lipsite de locatarii lor, care au fugit ca altă dată la apropierea tătarilor. Caulaincourt va remarca chipul său „descompus". Aceste incendii, care izbucnesc fără motiv aparent, îl apasă. Disprețuind somptuosul culcuș al țarilor, el se întinde pe micul său pat de fier cu perdele verzi, ce i s-a așternut la fiecare etapă de la trecerea Niemenului.

Este deșteptat brusc de către valetul său. Întreaga încăpere e luminată de cerul Moscovei în flăcări. Incendiile s-au propagat în proporții înspăimîntătoare. Orașul întreg e acum pradă vîlvătăilor. Urmat de Montesquiou și de Caulaincourt, împăratul se urcă în vîrful turnului lui Ivan, care se află chiar față în față cu *Granovitaia palata*. De aici, din cel mai înalt punct de observație din Moscova, viziunea este dantescă. O mare de foc acoperă capitala, o mare al cărei centru, ca o insulă încă neatinsă, pare a fi Kremlinul. Napoleon este copleșit și rămîne mai întîi fără glas ; apoi însoțitorii săi îl aud murmurînd printre dinți :

— E de neconceput ! Să-și ardă propriul oraș ! Ce rău mai mare ar fi putut face niște dușmani ? Își vor atrage blestemele posterității !

Garda, care ocupă cetatea Kremlinului, va putea oare să protejeze leagănul orașului, unde a fost instalat un depozit de artilerie ? Împăratul coboară, totuși, din turn și, întors în apartamentul său, încearcă să lucreze. În fiecare clipă se ridică, se plimbă prin încăperi, apoi se reașază brusc. În tot timpul acestei zile teribile, Ségur îl vede străbătînd apartamentele cu pas grăbit. Își reia lucrul, apoi îl părăsește din nou pentru a alerga la ferestre ca să privească apele Moscovei, ce curg, oglindind flăcările, ca un fluviu de sînge :

— Ce spectacol înfiorător ! Ei înșiși ! Atîtea palate ! Ce hotărîre nemaipomenită ! Ce oameni ! Sînt niște sciți !

[1] Nu cred, așa cum au afirmat unii, că împăratul ar fi locuit în *Granovitaia palata*. Autoritățile sovietice sînt categorice în această privință.

Se lasă seara. Kremlinul pare în curînd împresurat, asediat de incendiu. Trebuie să plece ! Implorat de Eugen și Murat, împăratul consimte, în cele din urmă, să ordone plecarea... Linse de flăcări, porțile fortăreței ce dau spre oraș și spre Piața Roșie — sau *Piața Frumoasă* — refuză să se deschidă. În cele din urmă se descoperă, înspre rîul Moscova, o portiță secretă care azi pare să fi dispărut — doar dacă nu e vorba pur și simplu de cea de lîngă poarta Borovițkaia, care mai există încă. În orice caz, sprijinit de brațul lui Caulaincourt, Napoleon trece pe un pod de lemn rîușorul Neglinnaia, care odinioară înconjura această parte a Kremlinului ca un șanț de apărare. Împăratul ajunge pe chei și trece peste rîul Moscova. Iată-l în cartierul negustorilor. Cu batista pe față, el trece printr-o uliță strîmtă, întortocheată și înaintează în mijlocul scînteilor, ce țîșnesc, trosnind, din casele în flăcări. În jurul lor se prăbușesc grinzi aprinse. Cei din micul grup se tem că s-au rătăcit. Fumul îi orbește. O călăuză se oferă să-i conducă... Dar se pierde și ea ! Orașul nu mai este de recunoscut. Ségur va istorisi : „Pășeam pe un pămînt de foc, sub un cer de foc, între două ziduri de foc. O căldură dogoritoare ne ardea ochii, pe care trebuia, totuși, să-i ținem deschiși și ațintiți asupra primejdiei. Un aer mistuitor, valuri de cenușă scînteietoare, flăcări răzlețe ne tăiau respirația, tot mai scurtă, uscată și gîfîitoare, aproape înăbușită de fum".

În sfîrșit, fugarul regăsește pe unul din slujitorii ce au în seamă caii. Încalecă pe *Tauris*, apucă pe drumul Petersburgului și se instalează în dizgrațiosul palat Petrovski, unde se odihnise Alexandru înainte de a intra în oraș, în ajunul încoronării sale. Castelul se ridică și azi, cu cupola lui orientală, împodobit cu înaltele ferestre boltite, la o leghe depărtare de centrul Moscovei, pe drumul ce duce la aeroportul Șeremetievo. Aici se află acum Academia de aviație, un fel de școală superioară destinată să formeze cosmonauți.

Curînd, pichetul de gardă vine să-și reia serviciul. Multe dintre căciulile din blană de urs sînt pîrlite. Statul-major privește înspăimîntătorul spectacol : „Se vedea o linie de foc lungă de mai bine de o milă ; parcă era un vulcan cu mai multe cratere". A doua zi, orașul continuă să ardă. Cetatea pare o vastă trombă de foc ce se ridică în-

vîrtejindu-se pînă la cer. După o lungă tăcere posomorîtă, împăratul e auzit strigînd :

— Aceasta ne prevestește mari nenorociri !

I se aduce lui Napoleon inscripția pusă din ordinul guvernatorului Rostopcin pe stîlpul ce indică drumul spre castelul lui : „Am înfrumusețat timp de opt ani această regiune și trăiam aici fericit în mijlocul familiei mele. Locuitorii acestui pămînt, în număr de o mie șapte sute douăzeci de suflete, îl părăsesc la apropierea voastră, iar eu dau foc casei mele pentru ca ea să nu fie murdărită de prezența voastră".

Împăratul rămîne năucit față de atîta ură. În acest timp, soldații se năpustesc în mijlocul incendiului, pășind în băltoace de sînge, călcînd în picioare cadavre omenești și dedîndu-se la cele mai cumplite jafuri. „Uneori — ne spune un raport rus — jefuitorii îi dezbrăcau pînă la piele pe trecători sau îi descălțau" — idee fixă a acestor nenorociți veniți pe jos de la Paris !... Artileria distruge cu lovituri de tun casele în flăcări. „N-am mai văzut femei de la conductoarele de poștalion din Polonia — scrie Stendhal ; în adevăr, Henry Beyle se afla în rîndurile armatei napoleoneene —, dar, în schimb, am devenit mari cunoscători în materie de incendiu..."

La 18 septembrie, dimineața, întorcîndu-se la Kremlin, Napoleon străbate orașul. Privelișteа e oribilă.

— Aceasta e tot ce a mai rămas din marea Moscovă ? — exclamă el, îngrozit.

16

RETRAGEREA

NIMIC NU E MAI GREU DECÎT
SĂ IEI O HOTĂRÎRE.

Napoleon

Mai rămînea, totuși, în picioare aproape o treime din oraș. Dar ceea ce cruțase focul avea să distrugă jaful — un jaf absurd, grotesc, smintit ! Să lăsăm să vorbească doi martori luați la întîmplare. Mai întîi baronul Peyrusse : „Soldatul plin de noroi și negru de funingine, instalat într-un fotoliu de catifea stacojie, își mînca ciorba din farfurii de porțelan și bea din pahare de cristal din cel mai fin. Ocnași, prostituate, de-a valma cu soldații noștri, participau la acest jaf oribil. La tot pasul te pomeneai acostat de cîte un soldat care, transformat în negustor, îți oferea la prețuri de nimic stofe, șaluri de preț, ce adesea înveleau niște pește afumat sau o bucată de șuncă..." Și iată ce vede generalul Fantin des Odoards : „Într-o caleașcă aurită trasă de niște mîrțoage pe jumătate moarte de foame, soldați ghiftuiți se lăfăiesc pe pernele de damasc ; lichide în vase mari pe care nu vreau să le numesc ; căpățini de zahăr înfășurate într-o rochie de bal. Întîlnești derbedei gătiți în veșminte preo-

țești și cantiniere jegoase în rochii de cașmir. Nici saturnaliile carnavalului de la noi nu egalează măcar pe departe aceste aspecte hidoase și grotești".

Puținii locuitori rămași pe loc rătăcesc desculți, cu obrazul pe jumătate ars de flăcări și plîngînd ca niște copii. „Puteai întîlni cîte un om din înalta societate, bine îmbrăcat, dar încălțat cu niște papuci de scoarță, pentru că un francez îi găsise cizmele pe placul său". Alți locuitori ai Moscovei, baricadați prin case, încearcă zadarnic să țină piept unui adevărat asediu. Jefuitorii le învinge repede rezistența.

Cel mai îngrozitor se poartă soldații germani, polonezi, italieni sau spanioli. *„Adevărații* francezi erau buni — se poate citi într-un document păstrat în arhivele ruse —; îi puteai recunoaște după uniformă și după limbă și aproape niciodată nu făceau rău nimănui; pe cînd, dimpotrivă, toți recruții lor noi, inclusiv cei germani, erau oameni de nimic". O singură trăsătură le e, totuși, comună tuturor: beția și, bineînțeles, jaful. „Aveam puzderie de blănuri și tablouri — va spune B.T. Duverger —; aveam nenumărate lăzi cu smochine, cafea, lichioruri, macaroane..." Totuși, peștele sărat și chiar icrele negre, cu care occidentalii nu sînt obișnuiți, sînt tratate cu indiferență.

Napoleon jefuiește și el... dar în felul său. El dă ordin să fie demontată uriașa cruce de aur din vîrful turnului lui Ivan. Aceasta e destinată să împodobească Domul Invalizilor. Împăratul asistă la dificila operație, executată de pionierii din gardă. Un cablu se rupe, lăsînd să cadă crucea și „pămîntul se cutremură sub greutatea ei enormă". Trofeu inutil... căci crucea va dispărea fără urme în timpul retragerii!

Împăratul, desigur, a interzis jaful, dar soldățimea e foarte greu de stăpînit. Ca primă măsură, Napoleon dă ordin să fie împușcați incendiatorii. Încet-încet, cu ajutorul gărzii, el reușește să introducă în această harababură nedemnă puțin calm. Disciplina este restabilită; artileria, transporturile, aprovizionarea sînt organizate. Se creează o municipalitate rusă, alcătuită din treizeci și două de persoane, și se afișează în oraș placarde cu acest apel: „Locuitori ai Moscovei! Nenorocirile voastre sînt crunte, dar maiestatea-sa imperială și regală dorește să le pună capăt.

Exemple teribile v-au arătat cum pedepsește el neascultarea și crima... O administrație părintească, aleasă chiar dintre voi, va constitui municipalitatea voastră. Ea se va ocupa de voi, de nevoile, de bunăstarea voastră". Această hotărîre, după cum e ușor de ghicit, nu va liniști de fel pe puținii moscoviți rămași în oraș.

În cele din urmă, lucrurile se organizează. Un restaurant a fost deschis într-o baracă din Piața Roșie : „Mi s-a servit un biftec cu mere, o sticlă de vin și cafea pentru suma destul de puțin modestă de opt franci", scrie căpitanul Brandt. Cazacii continuă să intercepteze corespondența de-a lungul interminabilului drum, ceea ce ne dă astăzi posibilitatea să citim scrisori care ne relatează atîtea *lucruri văzute*, surprinse pe viu : „Ne-am făcut rost de trei vaci pentru noi trei — scrie unul dintre ocupanții Moscovei, colonelul Parguez, *doamnei Parguez, strada Echelle nr. 3, la Tuilerii, Paris* — și înfulecăm cîteștrei, în fiecare dimineață, o fiertură de cafea... După cum vezi, nu sîntem chiar atît de nenorociți..."

Continuăm să răsfoim teancul de scrisori, trecute prin multe mîini înainte de a-și găsi odihna în arhivele sovietice. *Locotenentul Paradis către domnișoara Geneviève Bonnegrâce, la Ollioules (Var) :* „Incomparabila mea prietenă, am făcut rost de o minunată haină din blană de vulpe, cu fața dintr-un foarte frumos satin violet..." Același Paradis va scrie fiului său : „Mulțumită Ființei Supreme, sînt sănătos..." Ofițerul olandez List își anunță soția, care locuiește la Amsterdam, prefectură a departamentului *francez* Zuyderzée : „Nu pot să-ți spun ce plăcere încerc aflîndu-mă sub un acoperiș, stînd pe scaun și mîncînd la masă, din farfurie, căci de patru luni dormeam sub cerul liber și mîncam ca porcii, întinși pe pămînt..."

„Dacă de atîta vreme nu ți-am mai trimis nici o veste, e din cauză că am mers o sută cincizeci de zile fără să ne oprim — îi scrie, la rîndul său, brigadierul Saquelle surorii sale, *rentieră la Sarrebourg (Meurthe).* — Acum sîntem la *Mosquot (sic).* Nu știm cîtă vreme... Îți trimit patruzeci și opt de franci ca să cumperi micuților noștri ciorapi de lînă și pantofi, iar cu restul să te-mbraci în mătase..." Cei patruzeci și opt de franci vor fi interceptați, o dată cu scrisoarea, undeva între *Mosquot* și Niemen. „Pe scurt — scrie Antoine Varner, „atașat la intendența

generală" —, nu-mi pare rău de călătoria mea în Rusia. Am dus-o bine. Am văzut lumea, am făcut ceva economii..." În timp ce un altul, mai morocănos, scrie aceste rînduri : „Sănătatea mi se șubrezește, mor de plictiseală ; cantonamentul e mizerabil, fără așternut ; nu mai am nici cămașă, nici haină, nici cizme, mă hrănesc ca vai de lume..."

Vor ierna oare în Moscova ? Aceasta e întrebarea pe care și-o pun toți. Așteptînd să se ia o hotărîre, fiecare caută să-și facă rost de blănuri. „Ca să nu-mi înghețe oasele în iarna aceasta — scrie colonelul Parguez soției sale —, m-am învîrtit printre soldați și am reușit să cumpăr destul de ieftin o blană călduroasă, cu care îmi voi căptuși de sus și pînă jos mantaua mea cea veche. Am pus un soldat să-mi confecționeze niște cizme mari din blană de urs..."

Din punctul de vedere al „marelui om", mai rămîneau, desigur, destule case și edificii publice și chiar provizii pentru ca cei o sută de mii de oameni care alcătuiau armata să poată trăi pe seama a ceea ce cuceriseră. Napoleon se încăpățînează să creadă în încheierea unei păci, de vreme ce capitala rusă e ocupată de el. La 20 septembrie îi scrie țarului : *„Fratelui meu, împăratul Alexandru.* Frumosul și superbul oraș Moscova nu mai există. Rostopcin i-a dat foc. Patru sute de incendiatori prinși asupra faptului au declarat cu toții că puneau foc din ordinul acestui guvernator și al directorului poliției ; ei au fost împușcați. Focul pare, în sfîrșit, să fi încetat... Cu ocazia incendiilor, soldații se dedau la jaf, pentru a pune mîna pe rămășițele care, altfel, ar fi pierit în flăcări. Dacă aș presupune că astfel de lucruri ar fi fost făcute din ordinul maiestății-voastre, nu v-aș scrie această scrisoare, dar eu socotesc că e cu neputință ca cineva avînd principiile, inima și justețea ideilor voastre să fi autorizat asemenea excese, nedemne de un mare suveran și de o mare națiune. În timp ce au fost scoase din Moscova pompele, au fost lăsate în oraș o sută cincizeci de tunuri de cîmp, șaizeci de mii de puști noi, un milion șase sute de mii de cartușe de infanterie, plus patru sute de butoaie de pulbere, trei sute de butoaie de salpetru și tot atîta sulf... Am purtat războiul împotriva maiestății-voastre

fără ură; un bilet din partea voastră înainte sau după ultima bătălie mi-ar fi oprit înaintarea și aș fi fost în stare să renunț la avantajele intrării în Moscova. Dacă maiestatea-voastră mai păstrează față de mine încă vreo rămășiță a vechilor sentimente, nu-mi va lua în nume de rău această scrisoare. Totodată, nu puteți aprecia decît pozitiv faptul că vă aduc la cunoștință ceea ce se petrece în Moscova".

Dar țarul nu dorește pacea; el așteaptă sosirea „generalului Iarnă". Aflînd despre incendierea Moscovei, „ochii i se umplu de lacrimi". Emigratului Michaud, venit să-i aducă groaznica veste, tot la 20 septembrie, îi răspunde:

— Napoleon sau eu. El sau eu. Acum nu mai putem domni amîndoi. Am învățat să-l cunosc. Nu mă va mai înșela.

Sora sa Ecaterina, soția ducelui de Oldenburg, îl sfătuise: „Nu încheia pace și îți vei păstra speranța de a-ți recîștiga onoarea". „Fii încredințată — îi răspunde țarul — că hotărîrea mea de a lupta este mai neclintită ca oricînd. Aș prefera să nu mai fiu ceea ce sînt decît să cad la învoială cu monstrul care a adus nenorocirea lumii întregi". Dar marea-ducesă continuă să-și exprime neliniștea și Alexandru îi adresează o adevărată spovedanie: „Atît de prost slujit, lipsindu-mi în toate domeniile mijloacele potrivite pentru a ține în mînă pîrghiile unei uriașe mașini într-o situație atît de critică, avînd în față un adversar diabolic, care îmbină cea mai îngrozitoare sălbăticie cu cel mai remarcabil talent și care dispune de forțele întregii Europe, precum și de o serie de oameni de geniu formați de-a lungul a douăzeci de ani de revoluție și de război, ce poate fi de mirare în faptul că înregistrez eșecuri?"

Au trecut unsprezece zile, și Alexandru tot nu-l învrednicește cu vreun răspuns pe fostul său prieten de la Tilsit. Napoleon începe să considere această tăcere ca un afront. Iată-l cuprins de o violentă enervare. La începutul lunii octombrie, după o noapte de neliniște și de mînie, Napoleon se deșteaptă însuflețit de o nouă idee. Își cheamă mareșalii.

— Intrați ! — le strigă el de îndată ce-i zărește. — Ascultați noul plan pe care l-am conceput. Prințe Eugen, citiți !

Fără entuziasm, fiul Josefinei citește cu voce tare următoarele :

„Trebuie să ardem ce a rămas din Moscova ; să pornim prin Tver asupra Petersburgului, unde ni se va alătura armata lui Macdonald ! Murat și Davout vor forma ariergarda !"

Se lasă o tăcere. Împăratul, foarte însuflețit, îi privește cu ochii săi strălucitori pe acești generali care nu mai vor să lupte și a căror figură rece și tăcută exprimă uimirea. Cum ? Cu o armată greu încercată, istovită, nedisciplinată, redusă la ceva mai mult de o sută de mii de oameni, să pornească o nouă campanie în pragul iernii ! Să înainteze spre nord ! Spre Baltica prinsă de ghețuri !

Atunci, „exaltîndu-se pentru a exalta", Napoleon continuă :

— Ce văd ! Pe voi, acest gînd nu vă înflăcărează de loc ! A existat vreodată vreo faptă de arme mai măreață ? De acum înainte numai această cucerire e demnă de noi ! Cît de mare ne va fi gloria și ce va spune lumea întreagă cînd va afla că în trei luni am cucerit cele două mari capitale ale Nordului !

Oare el nu știe ? Statul-major e obosit. Unii ofițeri îndrăznesc să spună că împăratul e nebun.

— Vrea să ne facă să pierim pînă la ultimul ! — exclamă unul din ei, amintindu-și de hecatomba de generali de la Borodino.

— Niciodată — oftează Murat — nu mi-a fost atît de silă. M-am săturat să tot alerg dintr-un hambar în altul și să crăp de foame !

În fața împăratului, cei mai îndrăzneți — ca, bunăoară, Davout — îi aduc ca argumente „anotimpul, lipsa de alimente, drumul pustiu"... În mintea lui Napoleon, acest proiect fără sens nu e oare destinat doar să-i sperie pe-ai săi, ca și pe inamic, și să ducă la tratative, pe care Caulaincourt le-ar putea începe ? Împăratul îl cheamă pe marele-scutier. Se plimbă agitat în lungul și în largul încăperii, de la un perete la altul :

— De ce să nu pornim împotriva Petersburgului ?

Desigur, el știe bine că distrugerea acestui oraș l-ar mîhni în mod deosebit pe Caulaincourt...

— Atunci Rusia se va ridica împotriva împăratului Alexandru, va avea loc un complot împotriva acestui monarh : îl vor asasina, va fi o mare nenorocire !... Pentru a preveni această catastrofă, mă gîndesc să vă trimit la el.

Dar ducele de Vicenza nu-și schimbă punctul de vedere.

— Atîta timp cît pămîntul Rusiei nu va fi evacuat în întregime, Alexandru nu va asculta nici o propunere.

După părerea lui Caulaincourt, acest demers ar dezvălui, în primul rînd, cît de mult avea Napoleon nevoie de pace.

— Ar însemna să-i arătăm cît de prost stau lucrurile la noi !

Împăratul nu se lasă convins. Îl întrerupe brusc pe Caulaincourt :

— Bine, atunci îl voi trimite pe Lauriston !

La 5 octombrie, Lauriston se prezintă la avanposturi. Cu toată opoziția comisarului englez, Kutuzov îl primește pe trimisul francez. Plenipotențiarul oficios încearcă să-l convingă pe mareșal că prietenia ce a existat între cei doi împărați a fost ruptă „în chip regretabil, în urma unor împrejurări pur exterioare". Oare nu se prezintă acum o ocazie bună pentru a restabili această prietenie ?

— Acest război ciudat — continuă el —, acest război nemaipomenit trebuie să dureze veșnic ? Împăratul, stăpînul meu, dorește sincer să pună capăt acestei neînțelegeri între două națiuni mari și generoase, și să-i pună capăt pentru totdeauna.

— N-am nici un fel de instrucțiuni în această privință — răspunde cu răceală Kutuzov. — Cînd am plecat la oaste, cuvîntul pace n-a fost rostit nici măcar o singură dată !

Dispreţuitor, mareșalul rus declară că refuză să comunice vreun cuvînt suveranului său :

— Dacă aș fi considerat ca prim inițiator al unei înțelegeri de orice fel, posteritatea m-ar blestema, căci aceasta este actualmente starea de spirit a națiunii mele.

Mareșalul adaugă această amabilitate :

— Poporul rus îi privește pe francezi ca pe tătarii lui Ginghis-Han.

— Există, totuși, o deosebire ! — protestează Lauriston.

— Poporul rus nu vede nici una, ripostează Kutuzov necruțător.

Ambasadorul francez îi remite, totuși, scrisoarea adresată de Napoleon lui Alexandru, apoi se întoarce la împărat pentru a-l informa asupra întrevederii. Dar Napoleon, orbit, exclamă :

— La primirea scrisorii mele, Petersburgul va aprinde focuri de bucurie !

Cînd țarul ia cunoștință de raportul pe care Kutuzov, în pofida spuselor sale, i-l trimite totuși, strigă :

— Pace ? Dar noi încă n-am făcut război. Campania mea abia începe !

„Toate veștile pe care le veți primi de la mine — îi pune țarul în vedere mareșalului —, toate îndemnurile mele, toate ucazurile ce vi le adresez, într-un cuvînt totul trebuie să vă convingă de hotărîrea mea neclintită : în momentul de față, nici o propunere a adversarului nu mă va determina să încetez luptele și, prin aceasta, să abdic de la îndatorirea sfîntă de a răzbuna patria jignită".

*

* *

Neprimind nici un răspuns din partea țarului, împăratul e într-o dispoziție foarte proastă. Nopți întregi, după cît se spune, el se plimbă în lung și în lat prin sălile Kremlinului sau citește un mic volum legat în piele de marochin : *Istoria lui Carol al XII-lea* de Voltaire...

Legătura cu Parisul se menține cu greutate. Curierii, care au nevoie de 13—18 zile pentru a ajunge dintr-o capitală în cealaltă — ceea ce reprezenta pe atunci aproape un record —, sînt prea adesea interceptați. Caulaincourt se gîndește la escortarea militară a ștafetelor, dar Napoleon îl împiedică să ia o atare măsură :

— Ar fi nevoie de un detașament considerabil, iar cavaleria este și așa foarte redusă. De altfel, este o precauție inutilă : drumul e foarte sigur.

Totuși, drumul nu este sigur decît în închipuirea lui.

Aprovizionarea se face destul de greu. Generalul de Fezensac afirmă că încă de pe atunci armata nu-și mai putea procura decît cu greutate pîine neagră și bere. Pentru a găsi carne, trebuie trimise detașamente puternice la

țară, ca să aducă boi din pădurile unde s-au refugiat țăranii. Lichioruri și dulciuri sînt din belșug, dar lipsește carnea și pîinea! Se înfofolesc în blănuri, dar au nevoie de haine și de încălțăminte! Ocupanții sînt acoperiți de diamante, pietre prețioase și toate obiectele de lux ce se pot imagina, și totuși sînt pe punctul de a muri de foame! Armata rusă formează un cerc în jurul Moscovei — procurarea de furaje devine pentru cavalerie o adevărată faptă de vitejie. Uneori trebuiau să cumpere un snop de paie „cu prețul sîngelui lor". După cum va dovedi viitorul, inamicul nu va lăsa Marea Armată să treacă decît dacă se va îndrepta spre vest. Trebuie pusă problema plecării?

— Plecarea noastră va părea o fugă! — obiectează categoric Napoleon. — Aceasta va avea repercusiuni în Europa.

Apoi repetă:

— Moscova nu este o poziție militară, ci o poziție politică. În politică nu trebuie niciodată să bați în retragere și să-ți recunoști greșelile; aceasta te face să pierzi stima de care te bucuri.

De ce ar părăsi capitala țarilor? Vremea e încă bună. „Beneficiem de o toamnă foarte frumoasă", scrie Edouard Mounier, secretar al lui Napoleon, soției sale — *scumpa mea frumusețe*, strada Anjou-Saint-Honoré nr. 16. Toamna e într-adevăr la fel de frumoasă ca și în Franța, și împăratul exclamă rîzînd:

— Iată o mostră a teribilei ierni rusești cu care domnul de Caulaincourt sperie copiii!

— Vremea e încă frumoasă, sire — răspunde Caulaincourt. — Dar ce va fi peste cincisprezece zile, peste o lună?

— Nu se pot abate asupra noastră în douăzeci și patru de ore toate asprimile iernii.

— Maiestatea-voastră să nu se lase amăgită: aici iarna sosește ca o bombă.

Continuînd să rîdă, Napoleon se întoarce spre Duroc:

— Caulaincourt se și vede înghețat!

La 6 octombrie îi scrie Mariei-Luiza: „Vremea pe aici e foarte frumoasă, ca la Paris, e ca într-o zi încîntătoare la Fontainebleau". În cursul unei plimbări, Caulaincourt aude cum împăratul fredonează, aruncîndu-i priviri ironice: „Zadarnic minte cel venit din depărtări!"

A doua zi, *Teatrul Francez din Moscova* expune următorul afiș :

Actorii francezi au onoarea de a prezenta miercuri
7 octombrie 1812 :
O reprezentație în premieră cu
JOCUL DRAGOSTEI ȘI AL ÎNTÎMPLĂRII
Comedie în trei acte și în proză
de Marivaux, urmată de
AMANTUL AUTOR ȘI VALET
Comedie într-un act și în proză de Céron
în JOCUL DRAGOSTEI ȘI AL ÎNTÎMPLĂRII : d-nii Adnet, Péroud, Saint-Clair, Bellecour, Bertrand, d-nele André și Fusil.

Prețul locurilor:

Rîndul 1 . . . . . 5 ruble sau 5 franci
Stal . . . . . 3 ruble sau 3 franci
Galerie . . . . . 1 rublă sau 1 franc
Spectacolul va începe la orele șase precis

Spectacol „destul de prost", scriu combatanții familiilor lor. „Destul nu e cuvîntul nimerit — precizează un adjunct al comisarului de război în scrisoarea adresată soției sale, *doamna Pehguilly L'Haridon, strada Grammont nr. 65, Paris.* — Extrem de prost s-ar potrivi mai bine. Ce se spune acolo e contrar bunului simț, totuși lumea se duce, pentru că e distractiv". Au avut loc unsprezece reprezentații. Napoleon n-a asistat la nici una din ele.

La 13 octombrie, la Moscova cade prima zăpadă. Ea se va topi în cursul zilei, dar, așa cum va spune contele de Ségur, o dată cu acești primi fulgi „au căzut și toate iluziile de care căuta să se înconjure împăratul..." Două zile mai tîrziu, generalul Jean-Dominique Compans scrie soției sale : „Plouă, ninge, îngheață ; apoi vine dezghețul și o ceață s-o tai cu cuțitul..." Scrisoarea, interceptată și ea, trebuie să fi bucurat statul-major al lui Kutuzov.

Napoleon își pune mereu eterna întrebare : ce e de făcut ?

Să rămînă la Moscova ?

— Ce va spune Parisul ? — exclamă el. — Nu se poate prevedea efectul a șase luni fără posibilități de comunicare ! Nu, Franța nu se va obișnui cu absența mea. Prusia și Austria vor profita.

Brusc, hotărîrea este luată : retragere spre Smolensk. Vor putea petrece acolo iarna, și în primăvară să atace Petersburgul.

— Nu e vorba în nici un caz de o retragere, ci de un marș strategic — precizează Napoleon. — Armata mea nu este învinsă după cîte știu !

Din acel moment, împăratul se gîndește numai la retragere, fără a cuteza, totuși, să rostească acest cuvînt, pe care nu l-a mai întrebuințat de la Saint-Jean-d'Acre... El se mulțumește să declare că „în douăzeci de zile va trebui ca armata să se afle în cantonamente de iarnă". Ia măsuri pentru grăbirea plecării răniților. Orgoliul lui nu poate consimți nici la cea mai mică renunțare de bunăvoie : atelajele sînt insuficiente pentru artileria devenită prea numeroasă în raport cu o armată redusă la o sută de mii de oameni, dar el se înfurie cînd i se propune să lase în Moscova o parte din ea :

— Nu ! Inamicul ar considera aceasta un trofeu ! Totul va merge cu mine.

Cu inconștiență — afară doar de cazul că el nu vrea să vadă realitatea —, împăratul ordonă, ca și cînd s-ar afla la Tuileri, cumpărarea a douăzeci de mii de cai și pretinde aprovizionarea cavaleriei cu furaje „pentru două luni", în timp ce de cîteva zile detașamentele trimise să procure furajele necesare pentru o zi se înapoiază mereu cu mîinile goale. El nu vrea să-și mărturisească înfrîngerea, iar aghiotanții săi, împietriți, îl văd cum își petrece aceste ultime zile „discutînd despre valoarea unor versuri noi pe care tocmai le-a primit, sau despre regulamentul teatrului Comédie-Française de la Paris, cu a cărui perfectare își pierde trei seri ! Apoi — mai relatează Ségur —, ei îl văd devenind greoi, petrecîndu-și ceasuri de-a rîndul pe jumătate culcat, într-o toropeală, și așteptînd, cu un roman în mînă, deznodămîntul acestei îngrozitoare istorii".

Totuși, Napoleon schițează planul retragerii. Apoi ezită, își schimbă părerea și dictează, un moment mai tîrziu, alt itinerar. Junot primește ordinul de a arde toate pușile răniților și de a arunca în aer chesoanele supranumerare. Și — ultimă tentativă de pace — la 16 octombrie Lauriston este trimis din nou la avanposturile rusești pentru a întreprinde un ultim demers. El va reveni a doua zi fără a aduce vreun răspuns de la Kutuzov.

Duminică 18 octombrie, în curtea Kremlinului, Napoleon trece în revistă trupele lui Ney. „L-am văzut pe omul acela mic de statură și voinic — istorisește emigran-

tul Beauchamp — coborînd scările castelului ; un numeros stat-major, mareșali și generali îl înconjurau : muzica militară anunță sosirea lui ; a înaintat pînă la cincizeci de pași de frontul trupei ; era îmbrăcat cu o redingotă verde, iar pălăria îi era trasă într-un mod aparte pînă la ochii ce priveau răutăcioși și scrutători".

Din depărtare se aud bătînd tunurile. Deodată, Béranger, un tînăr aghiotant al lui Murat, sosește în galop : primele rînduri ale trupelor regelui Neapolului au fost date peste cap de optzeci de mii de oameni, în frunte cu Bennigsen ! „Douăsprezece tunuri, douăzeci de chesoane, treizeci de furgoane au fost capturate, doi generali uciși, trei pînă la patru mii de oameni pierduți". Din fericire, Poniatovski, care se afla în avangardă, a putut să reziste și să oprească înaintarea inamică.

— Trebuie spălat afrontul acestei surprize — exclamă împăratul, trimițînd „o mie de ordine de ansamblu și de amănunt" — și mai cu seamă să nu se poată spune că un eșec ne-a silit să ne retragem !

Ca urmare, francezii trebuie să ajungă la Smolensk pe la sud :

— Să pornim spre Kaluga, și vai de acei ce-mi vor ieși în cale !

A doua zi, luni 19 octombrie, la ora șapte dimineață, Napoleon își anunță plecarea printr-o scrisoare către Maria-Luiza, în termenii următori, ca și cînd ar fi vorba de o simplă inspecție : „Îți scriu în momentul cînd mă urc pe cal pentru a-mi vizita avanposturile. Pe aici, vremea se menține caldă, e un octombrie foarte frumos. N-am avut încă nici un ger, n-am încercat încă asprimea climatului din nord. Intenția mea e de a intra curînd în cantonamentele de iarnă și sper că te voi putea chema în Polonia ca să te văd".

Pe o frumoasă vreme însorită, împăratul iese din Kremlin pe poarta Mîntuitorului. Un sfert de oră mai tîrziu, el a părăsit Moscova — cea mai îndepărtată și ultimă cucerire a sa. El a ordonat ducelui de Trévise să păzească Kremlinul cu o divizie, o brigadă, două companii de geniști, artilerie și cinci sute de călăreți... Să-l păzească, dar și să-l incendieze și să-l arunce în aer cînd garnizoana franceză va părăsi fortăreața !

Armata, numărînd încă peste o sută de mii de oa-

meni — din care cincizeci de mii călare sau în vehicule —, își urmează șeful. Garda încheie imensa coloană.

Mai fiecare ofițer are un număr de servitori care și-au urmat stăpînul. Femei, cu mult mai numeroase decît se crede îndeobște — ca doamna Fusil, actriță a Teatrului Francez din capitala rusă, care a lăsat o serie de *Memorii* —, merg și ele, amestecate printre combatanți. Regimentele sînt urmate de boi și de vaci jigărite, care, de altfel, vor muri foarte repede, fără ca cineva să le sacrifice. Mii de vehicule de toate soiurile, încărcate nu numai cu lucruri de mîncare, pentru instalare în campament sau îmbrăcăminte, ci și cu obiecte furate, vin în urma armatei într-o nemaipomenită harababură. Iată un simplu general de brigadă — șeful statului-major al Corpului I — țopăind pe cal cu semeție, însoțit de douăzeci și cinci de cai și șase trăsuri, toate supraîncărcate cu o grămadă de lucruri bizare !

— Primul atac al cazacilor și oboseala vor lichida toate acestea, se mulțumește să spună Napoleon, dînd ordin să fie arse trăsurile ce nu sînt indispensabile.

Dar fiecare găsește că vehiculul său e necesar. Împăratul înalță din umeri și își urmează drumul..., acest drum care va deveni pentru el drumul calvarului.

Moscova a învins încăpățînarea lui Napoleon.

La 20 octombrie, el se resemnează să-i explice Mariei-Luiza motivele retragerii : „Dragă prietenă, sînt în drum spre cantonamentele mele de iarnă, vremea e superbă, dar nu poate să dureze. Moscova fiind complet arsă și nefiind o poziție militară pentru planurile mele ulterioare, o voi părăsi și voi retrage garnizoana pe care am lăsat-o acolo. Sînt sănătos. Treburile mele merg bine".

În aceeași zi îi dictează lui Berthier ordinul adresat lui Mortier : „În 22 sau 23, la orele două dimineața, va ordona să se dea foc depozitului de rachiu, cazărmilor și instituțiilor publice, cu excepția casei pentru copiii găsiți. Se va da foc palatelor din Kremlin..." Distrugerea nu este totală, deoarece ploaia a muiat fitilurile, astfel încît clopotnița lui Ivan cel Mare este cruțată. Totuși, ceea ce va fi nimicit de foc — Arsenalul, o parte din turnurile și zidurile Kremlinului — este suficient pentru a alimenta sentimentele de ură în rîndurile locuitorilor Moscovei.

Serviciul de informații funcționează la fel de prost de o parte, ca și de cealaltă. Kutuzov află de retragere abia în dimineața de 23 octombrie. Mareșalul este deșteptat și ofițerul din gardă Afinkov îl găsește așezat maiestuos pe pat, îmbrăcat cu tunica, pe care îi sînt prinse toate decorațiile. Unicul său ochi strălucește de bucurie, dar nu-i vine să creadă că cei o sută de mii de francezi au plecat :

— Povestește-mi, prietene ! — exclamă el. — Napoleon a părăsit cu adevărat Moscova ? Spune-mi repede, nu mă chinui.

Ofițerul își repetă relatarea. Bătrînul se întoarce atunci „spre icoana Mîntuitorului" și strigă :

— Doamne Dumnezeule, ai auzit, în sfîrșit, rugămințile noastre. Din această clipă, Rusia e mîntuită.

Kutuzov avea de ce-i mulțumi Mîntuitorului. Napoleon rămăsese treizeci și două de zile la Kremlin, iar în acest timp mareșalul reușise să adune optzeci și cinci de mii de infanteriști și treizeci și cinci de mii de cavaleriști, fără a mai vorbi de două sute de mii de milițieni, ținuți în rezervă. Aflînd, tot atît de tîrziu, că Napoleon se îndrepta spre Kaluga — pentru a lua apoi, după toate probabilitățile, drumul spre Smolensk, unde se părea, de bună seamă, că vrea să ierneze —, Kutuzov hotărăște să bareze cu o parte din forțele sale, întrucît îi lipsește timpul pentru a aduna mai multe, calea Marii Armate. El își alege o poziție puternică, dincolo de Malo-Iaroslaveț, și speră, poate, ca prin simpla prezență a armatei ruse să-l împingă pe împărat pe vechiul drum al Smolenskului, străbătut deja de francezi la venire și care, fiind total pustiit, ar însemna pieirea Marii Armate. Acum nu mai e Napoleon acela care impune voința sa adversarilor...

La 24 octombrie, împăratul s-a oprit la doi kilometri de Malo-Iaroslaveț, într-o izbă dărăpănată, a cărei unică încăpere, murdară și întunecoasă ca toate izbele, a fost despărțită în două printr-o pînză. Acolo își face intrarea Bessières la orele 11 seara. El a cercetat cu grijă poziția rușilor și conchide :

— Este inatacabilă.

Poate, cel mult, va putea fi ocupat Malo-Iaroslaveț, dar după aceea zăvorul va fi închis...

— Ați văzut bine ? — întreabă împăratul. — Este adevărat ? Răspundeți de aceasta ?

Bessières este pe deplin convins :

— Trei sute de grenadieri în acest loc ar fi de ajuns ca să oprească o armată !

Ségur îl vede pe Napoleon încrucișîndu-și brațele cu o înfățișare consternată și lăsînd capul în jos. Iată-l copleșit : armata lui e victorioasă, iar el e învins ! Calea îi este tăiată, manevra dejucată. Kutuzov, un moșneag, un scit, l-a avertizat ! El nu se poate plînge de steaua sa !... Drumul spre Malo-Iaroslaveț nu era oare liber încă ieri ? Nu se poate spune deci că n-a avut o șansă. Să fie oare vinovat el însuși că n-a știut s-o folosească ?

Orașul Malo-Iaroslaveț este, totuși, cucerit și recucerit. În cele din urmă, Eugen rămîne stăpîn pe situație. Dar bătălia — lupta de la Kaluga — a costat șapte sute de morți ! Împăratul șovăie... Trebuie oare să continue ? Să încerce să pună mîna pe poziția „inatacabilă" ? Pentru prima oară, el se simte învins înainte de a lupta. Generalul Delzout a vrut să dea de mîncare oamenilor săi înainte de bătălie și brigada sa a ajuns cu întîrziere pe teren. Napoleon se agață de acest pretext și exclamă, căutînd un țap ispășitor :

— Iată ce înseamnă să ajungi cu o oră prea tîrziu !

Apoi se întoarce spre Caulaincourt :

— Începe să devină grav. Îi bat mereu pe ruși, dar nu ajung la nici un rezultat.

După un sfert de oră de tăcere și de plimbare încolo și încoace prin izba cea prăpădită, împăratul continuă :

— Vreau să mă conving eu însumi dacă inamicul este în poziție sau în retragere, așa cum totul pare să indice. Acest afurisit de Kutuzov nu mă va face să pornesc la bătălie. Aduceți-mi caii, plecăm !

E ora patru dimineața cînd Napoleon încalecă, fără a ține seama de avertismentul ofițerului său de ordonanță — prințul de Arenberg —, care îi semnalează prezența unor cazaci între avanposturi și cartierul general.

Soarele zilei de 25 octombrie începe să se arate, străpungînd ceața groasă. Împăratul galopează, urmat doar de cîțiva ofițeri. Deodată se aude un strigăt puternic : „La arme !" Șase mii de cazaci, sub comanda hatmanului Platov, atacă. Avangarda lor îl împresoară deja pe împărat : „Am fost avertizați numai de strigătele lor și eram amestecați cu unii dintre ei înainte de a-i fi observat".

— Opriți-vă, sire — strigă Rapp —, sînt cazacii !

— Ia vînătorii din pichet — îi ordonă Napoleon — și pornește înainte !

Vînătorii nu sînt decît vreo doisprezece... Dar în curînd escadroanele de serviciu vin în goană și îi degajează pe împărat, pe Caulaioncourt și pe Berthier. Toți trei își luaseră deja săbiile în mîini.

După ce alarma a trecut, Napoleon rîde împreună cu Murat. Era cît pe ce să fie prins ! Dar momentul rămîne critic. Bătălia de la Kaluga nu reprezintă în nici un caz o victorie, indiferent ce ar spune despre aceasta buletinul nr. 27. Rușii însă o consideră, pe bună dreptate, ca o înfrîngere a inamicului, căci bătălia i-a împiedicat pe francezi să ocupe poziția deținută de Kutuzov și să coboare spre provinciile fertile, care le-ar fi permis să se îndrepte spre Smolensk hrănind, totodată, Marea Armată. Pentru Kutuzov, evenimentul e un pas înainte spre victorie.

Pentru o ultimă oară, Napoleon își pune întrebarea : Ce să facă ? După noi ezitări, împăratul, în dimineața de 26 octombrie, hotărăște să se întoarcă spre nord pentru a ajunge din nou la drumul mare ce duce de la Moscova spre Smolensk. Acest drum este, poate, păzit de numeroase posturi franceze, dar aici nu se va găsi nici un fel de hrană pentru oameni și pentru cai...

Kutuzov prevăzuse aceasta.

Cumplita retragere începe cu adevărat la 27 octombrie, în timp ce francezii se îndreaptă spre nord. În acea dimineață, armata s-a deșteptat sub un strat gros de zăpadă.

În 28, trupele napoleoneene, care nu au cu ele decît provizii pentru cincisprezece zile, cantonează în jalnicele case de lemn de la Mojaisk. Joi 29, împăratul străbate cîmpul bătăliei de pe rîul Moscova, unde mulți morți nu au fost îngropați. Priveliștea este infernală. Nori de corbi sînt stăpînii terenului. Deodată, împăratul se oprește îngrozit : un rănit francez a supraviețuit în mijlocul acestei împărății a viermilor. La vederea lui Napoleon, el înaintează de-a bușilea și îi reproșează „tot ce îndurase în această crudă părăsire. El continuă blestemînd războiul și gloria „și prezicîndu-i împăratului ca va fi și el părăsit și uitat". „Împăratul se mulțumește doar să se întoarcă spre ofițerii săi :

— Acest nefericit să fie pus într-o trăsură și să i se dea toate îngrijirile.

Marșul reîncepe pe drumul Smolenskului, unde pînă și paiele ce acopereau izbele fuseseră devorate încă la venire! Trupele imperiale încep să fie hărțuite de cele douăzeci de regimente de cazaci ale lui Platov, care, urmînd un alt drum — cel pe care voise să-l ia împăratul —, găsesc din belșug alimente și furaje, făcînd fără încetare incursiuni pe traseul urmat de Marea Armată. Este faimosul „marș paralel" voit de Kutuzov. Pretutindeni, țăranii s-au înarmat și însoțesc armata regulată. În fiecare noapte, împăratului i se așterne patul îndărătul unor mici palisade fortificate, un fel de locuri de popas create pentru poștă.

La Gjatsk sînt găsite, sub paza a doi valeți, rămășițele unui convoi venit din Franța, destinat casei împăratului. Se distribuie soldaților ceea ce cazacii au catadicsit să disprețuiască: vinurile Clos-vougeot și Chambertin, ce urmau să fie servite la masa imperială, sînt împărțite trupei... La 30 octombrie, armata abandonează alte furgoane, ai căror cai se prăbușesc extenuați. Animalele care nu aveau potcoave cu crampoane nu reușesc să se mai ridice. „În fiecare clipă — ne spune secretarul împăratului — cădea cîte unul și, în timp ce era ajutat să se ridice, cădeau alți doi. În viața mea n-am mai văzut ceva atît de jalnic". Cazacii, oboseala, foamea, viscolele, vîntul înghețat, poleiul au și venit de hac nu numai convoiului extraordinar tras după el de „tribul" napoleonean, ci și multor combatanți. Și adevărata iarnă încă nu a început.

„Inamicul fuge — scrie Raievski într-o scrisoare inedită, păstrată la Muzeul de istorie de la Moscova. — Drumul este presărat de morți și de muribunzi doborîți de foame, care sînt uciși. Zilnic se iau prizonieri: ofițeri, generali. Soldați, foarte rar, căci aceștia sînt măcelăriți. După toate grozăviile pe care le fac și pe care le-au făcut, omenia și-a pierdut drepturile..." După părerea apărătorului *Marii Redute* de la Borodino, armata rusă poate de acum încolo să-și încrucișeze brațele: acum „treaba" va fi dusă la bun sfîrșit „numai de cazaci..."

La 31 octombrie, împăratul sosește la Viazma. Va rămîne aici două zile. Kutuzov se află în apropiere și ar

putea nimici armata franceză. Dar, în pofida rugăminților statului său major, el se teme încă de geniul lui Napoleon. Credincios sistemului său, preferă „să meargă paralel cu inamicul".

Unități întregi de cavalerie mărșăluiesc deja pe jos. Mizeria se abate asupra armatei. Război necruțător. A supraviețui — nimic altceva nu mai contează ! Pot fi văzuți oameni ucigîndu-se unii pe alții pentru o ciosvîrtă de carne de cal. Lipsiți de hrană, prizonierii ruși nu mai pot înainta. Sînt masacrați sfărîmîndu-li-se capetele sau cu focuri de armă. În timpul atacurilor, cei rămași în viață trebuie să se arunce cu fața în zăpadă, iar dacă vreunul ridică capul, este ucis fără cruțare.

De mutilații și răniții de la Borodino se debarasaseră de mult. Aceste sărmane poveri inutile fuseseră îngrămădite în căruțe sau pe afeturi ; intenționat, unii conducători biciuiau caii, făcîndu-i să gonească de-a lungul șleahurilor. Nefericiții răniți — în cea mai mare parte amputați — care cădeau din căruțe erau părăsiți...

La 6 noiembrie, cerul se întunecă, nori groși se lasă asupra pămîntului ; viscolul se dezlănțuie, în timp ce fulgi enormi de zăpadă se abat cu nemiluita peste solul înghețat.

Iarna rusească își face astfel intrarea triumfală.

Termometrul coboară sub 22 de grade. „Buzele ni se lipeau — va relata sergentul Bourgogne —, interiorul nasului sau, mai degrabă, creierul ne îngheța ; parcă mergeam în mijlocul unei atmosfere de gheață". La 10 noiembrie, după trecerea dificilă a unui afluent al Niprului, Napoleon vede, cu ajutorul binoclului, roiuri de cazaci apropiindu-se de prizonierii francezi pe care-i luaseră, dezbrăcîndu-i și lăsîndu-i să moară goi pe niște troiene de zăpadă.

Larrey o vede pe soția unui colonel, îmbrăcată într-o șubă de jder și de satin alb, vîrîndu-și mîinile în burta unui cal mort pentru a-i devora ficatul. Neavînd cuțit, „ea intră chiar cu capul în măruntaiele animalului".

Supraviețuitorii — se folosește deja acest cuvînt — se îndreaptă spre Smolensk ca și cînd s-ar apropia de pămîntul făgăduinței. Acolo vor găsi case încălzite ! Vor

putea să doarmă, să mănînce, să se spele, să se îmbrace cu veşminte curate !

Şi iată, în sfîrşit, oraşul ! În afară de gardă, care îşi menţine rîndurile, ceilalţi aleargă spre zidurile roşii şi înalte ale Smolenskului, ocupate de o mică garnizoană franceză, dar porţile rămîn închise. Mulţimea dezordonată, figurile scofîlcite, înnegrite de pămînt şi de fum, uniformele în zdrenţe, veşmintele bizare, toţi aceşti oameni îmbrăcaţi în şube de satin trandafiriu sau liliachiu provoacă spaimă. În sfîrşit, după o lungă aşteptare pe malurile Niprului — vechiul Boristhene —, nefericiţii pot pătrunde în oraş. Distribuitorii de alimente nu oferă raţii decît ofiţerilor de unităţi care mai sînt constituite. Ceilalţi — două treimi din armată —, cei care nu mai au ofiţeri, care n-au idee măcar unde se află regimentele lor, precum şi numeroşii servitori ce-i însoţesc pe combatanţi se răspîndesc pe străzi, sperînd că vor putea jefui oraşul. „Dar pretutindeni — va relata Ségur —, cai disecaţi pînă la oase le anunţă foametea ; pretutindeni, uşile şi ferestrele caselor, sfărîmate şi smulse, au slujit la alimentarea focurilor în bivuacuri ; ele nu le mai oferă nici un adăpost ; nici cantonamente de iarnă pregătite, nici lemne ; bolnavii şi răniţii rămîn în stradă, în căruţele care i-au adus". Împăratul stă cinci zile la Smolensk, într-o casă frumoasă din Piaţa Novaia. El e cuprins de o nemărginită furie împotriva celor de la intendenţă, însărcinaţi să concentreze provizii în oraş. Dar spectacolul pe care-l are în faţa ochilor nu este de ajuns. Ştiri proaste îl asaltează : Vitebskul este în mîinile ruşilor. Eugen şi-a pierdut două treimi din artilerie. Brigada Augereau a fost nimicită. Armata ruso-suedeză a lui Wittgenstein pare a intenţiona să facă joncţiunea cu forţele lui Ciciagov şi să taie retragerea celei pe care nimeni nu se mai încumetă s-o numească Marea Armată. Napoleon trebuie să părăsească Smolenskul şi să meargă spre îndepărtata Vilna nu prin Vitebsk, ca la venire, ci prin Orşa şi Bobor, pentru a nu avea înaintea sa cele două armate inamice, dispunînd una de patruzeci şi cinci de mii de oameni, cealaltă de treizeci şi cinci de mii, reţinute încă de corpurile de armată ale lui Victor şi Oudinot. Mai erau şi cei şaizeci de mii de soldaţi ai lui Kutuzov, care continuă să se ţină scai de Napoleon şi care ar putea desăvîrşi încercuirea. Dar noul drum ales îi

va obliga pe francezi să treacă Berezina, un afluent al Niprului lung de cinci sute și ceva de kilometri, devenit celebru prin trecerea lui de către Carol al XII-lea... Totuși, nu au nici o alternativă. Aceasta este singura speranță ce le rămîne pentru *a trece !*

În dimineața de 14 noiembrie, împăratul se pregătește să părăsească Smolenskul. Termometrul arată 20 de grade sub zero. E încă noapte. Napoleon și-a schimbat ținuta legendară, îmbrăcînd o șubă poloneză cu garnitură de jder. Pe cap poartă o căciulă de catifea verde garnisită cu blană, de care atîrnă un ciucure de aur ; această tocă este ciudat fixată cu două panglici negre legate sub bărbie. Soția regizorului de la teatrul din Moscova îl privește „ca fulgerată de o prevestire sinistră la vederea acestor panglici de culoare lugubră ; împăratul nu mai poartă pe cap acea pălărie-talisman care părea să-i ocrotească fruntea și geniul". Ea stă așezată pe un afet de tun, ținîndu-și în brațe băiețașul, care plînge de frig :

— Suferiți mult, nu-i așa, doamnă ?... Dar, curaj, o să vă revedeți soțul și am să vă despăgubesc pentru nenorocirile îndurate.

— Sire — răspunde ea —, în această clipă, bunătatea voastră mă face să le uit.

„Atunci el a mîngîiat cu degetele sale dolofane și bine făcute obrazul băiatului meu și s-a îndepărtat oftînd..."

Totul e la un pas de a fi nimicit marți 17 noiembrie, nu departe de Krasnoie, de către armata lui Kutuzov. Dar vechea gardă îi împiedică pe cei treizeci sau patruzeci de mii de ruși să-i prindă în menghină pe supraviețuitorii Marii Armate. Fanfara lor cîntă : *Unde poate fi mai bine decît în sinul familiei ?* Dar împăratul întrerupe cîntecul, strigînd :

— Cîntați mai bine : *Să veghem la salvarea imperiului !*

Bătrînii bombănitori, mergînd în pas de paradă, îl urmează pe Napoleon, care înaintează pe jos, ținînd în mînă un baston cu vîrful de fier. Trebuie să citim relatarea lui Denis Davîdov, care luptă în rîndurile armatei lui Kutuzov : „Vechea gardă, în mijlocul căreia se află însuși Napoleon, se apropie... Încălecăm și ne postăm în apropiere de drum. Zărind cetele noastre zgomotoase, inamicul

își încarcă puștile și își continuă cu semeție marșul, fără a grăbi pasul. Toate strădaniile noastre de a desprinde măcar un singur soldat din aceste rînduri strînse rămîn zadarnice : oamenii, ca tăiați în piatră, disprețuiesc toate tentativele noastre și rămîn neatinși. Nu voi uita niciodată pasul degajat, sigur de sine și aerul amenințător al acestor războinici încercați, care au cunoscut toate chipurile morții. Cu căciulile lor de blană, cu uniformele albastre și curelele albe, cu penajele și epoleții lor roșii, parcă ar fi niște maci răsăriți pe o cîmpie de zăpadă. Cazacii noștri au obiceiul de a galopa în jurul inamicului, smulgîndu-i din bagajele și tunurile rămase în urmă și încercuind companiile împrăștiate sau răzlețe. Dar aceste coloane rămîn de neclintit. Zadarnic coloneii, ofițerii, subofițerii sau simplii cazaci se năpustesc asupra lor : coloanele înaintează unele după altele, alungîndu-ne cu focuri de armă și bătîndu-și joc de raidurile noastre inutile... Garda lui Napoleon trece printre cazacii noștri așa cum trece o corabie înarmată cu o sută de tunuri printre lotcile unor pescari".

La 18 noiembrie, ajungînd la Dubrovna, Napoleon se instalează în castelul prințesei Liubomirskaia. Împăratul e neliniștit. Nu are nici o veste de la mareșalul Ney, care comandă ariergarda :

— Aș da cele trei sute de milioane de franci aur pe care îi am în pivnițele de la Tuilerii, numai să-l salvez.

Neîncetat, el întreabă dacă se știe ceva... Și, cu moartea în suflet, își continuă chinuitorul drum. Batalionul din vechea gardă aflat de serviciu la „palat" era cît pe ce să fie surprins de cazaci. Napoleon e înspăimîntat la acest gînd și chiar de a doua zi, la o leghe de Dubrovna, ordonă să se formeze careul. Cu un glas aproape epuizat, el strigă :

— Grenadieri și vînători din garda mea, sînteți martori ai dezorganizării armatei. Dacă veți imita acest funest exemplu, totul va fi pierdut. Salvarea armatei e în mîinile voastre ; veți îndreptăți buna părere pe care o am despre voi. Nu numai că ofițerii trebuie să mențină o disciplină severă, dar e necesar ca și soldații să exercite între ei o riguroasă supraveghere și să-i pedepsească ei înșiși pe cei care s-ar îndepărta de rînduri. Mă bizui pe voi. Jurați că nu vă veți părăsi împăratul !

Într-un singur glas, „bombănitorii" strigă :

— Trăiască împăratul !

Seara, ei intră în Orșa cu muzica în frunte. Nu mai sînt decît șase mii de oameni ! Șase mii din treizeci și cinci de mii. Eugen nu mai are decît o mie opt sute de soldați din patruzeci și două de mii ! Davout comandă patru mii de combatanți, rămășițele unei armate de șaptezeci de mii de oameni ! Mareșalul a pierdut el însuși totul și e hămesit. Se aruncă asupra unei pîini oferite de un camarad de arme și o devorează. I se întinde o batistă ca să-și poată șterge fața acoperită de promoroacă...

Și cumplitul marș reîncepe. Termometrul a coborît sub 28 de grade. De acum încolo, în fiecare dimineață, în jurul bivuacurilor vor rămîne cadavre înghețate, acoperite de zăpadă ; în fiecare dimineață, supraviețuitorii se pun cu greutate în mișcare și vor îngroșa numărul celor rămași în urmă, hoardă sporită încet-încet și de resturile de unități din care ofițerii și subofițerii au dispărut cu totul. „Mai îngrozitor ca orice — va spune unul dintre combatanți — erau cele șaisprezece ore de noapte, care trebuiau petrecute în bivuacuri, în mijlocul ninsorii, cel mai adesea fără mîncare și fără foc". În momentul părăsirii bivuacului se puteau vedea oameni care se ridicau cu picioarele tremurînde, cu corpul aplecat înainte și care apoi cădeau pentru a nu se mai ridica. „Moartea — va istorisi un martor — se anunța prin simptome ciudate ; unul îți ieșea înainte cu privirea veselă, cu chipul luminat și îți strîngea mîna cu efuziune : era un om pierdut. Altul te privea întunecat, gura lui rostea cuvinte de indignare și de desperare : și acesta era un om pierdut". Mulți sînt cei care și-au și aruncat armele, mîinile lor goale nemaiputînd atinge fierul înghețat „fără a simți o durere ascuțită, asemănătoare cu durerea pe care ți-o provoacă un cărbune aprins".

La 20 noiembrie, la Baranoe, împăratul încearcă o mare bucurie : mareșalul Ney, despre care se credea că e definitiv pierdut, s-a putut realătura armatei. Dar în aceeași zi Napoleon află că podul de la Borisov, pe Berezina, străjuit de o mie două sute de polonezi, a fost recucerit de ruși. Retragerea este tăiată ! Trebuie deci să se pregătească să străpungă și să respingă frontul inamic !

— De astă dată — îi spune el lui Caulaincourt — nu

va exista salvare decît pentru viteji. Dacă trecem Berezina, sînt stăpîn pe situație, căci cele două corpuri proaspete pe care le voi găsi aici — trupele lui Victor și Oudinot — împreună cu garda sînt de ajuns pentru a-i bate pe ruși. Dacă nu se poate trece, ne vom trage cîte un glonte de pistol. Vedeți, împreună cu Duroc, ce se va putea lua în cazul cînd vom fi nevoiți să efectuăm o străpungere peste cîmpuri, fără trăsuri. Trebuie să fim dinainte pregătiți să distrugem totul, ca să nu lăsăm trofee inamicului. Aș prefera să mănînc cu degetele în tot restul campaniei decît să las rușilor măcar o furculiță cu blazonul meu. Înțelegeți-vă cu Duroc pentru tot ceea ce se referă la serviciul meu, dar fără a vorbi despre aceasta cu nimeni altcineva. Eu n-am vorbit decît cu el și cu dumneavoastră. Trebuie să vă asigurați ca armele mele și ale voastre să fie în bună stare, căci va trebui să ne batem.

Vehiculelor care nu mai pot fi trase li se dă foc. Se dă foc și la o parte din echipajele imperiale, pînă și furgoanelor conținînd arhivele, pentru a înhăma cît mai mulți cai valizi la tunuri și la chesoane. La 22 noiembrie, împăratul semnează acest ordin de zi : „Bagajele vor fi reduse. Orice general sau ofițer de administrație care are mai multe trăsuri va arde jumătate din ele și va remite caii parcului de artilerie".

La 23 noiembrie orele șaisprezece, împăratul sosește la Bobr și ordonă formarea a patru companii de gărzi de onoare, alcătuite din toți ofițerii de cavalerie care mai au cai. Generalii de divizie vor fi căpitani sau locotenenți, generalii de brigadă — sublocotenenți. Sînt aruncate în flăcări acvilele tuturor corpurilor, emblemele pe care împăratul le acordase soldaților săi pe cîmpul de la Boulogne. „Ce priveliște a fost arderea acvilelor !" — exclamă Constant relatînd scena. La 24 noiembrie, pentru prima oară, Napoleon îi mărturisește Mariei-Luiza că lucrurile nu mai merg chiar atît de bine : „Dragă prietenă, nu am vești de la tine de multe zile, căci drumul a fost interceptat, dar mîine sau mai tîrziu le voi primi pe toate o dată. E frig..."

Într-adevăr, curierii din Franța nu mai pot trece, totuși, împăratul e însetat de noutăți...

*
* *

De la 6 noiembrie, Napoleon aflase printr-o ștafetă venită din Franța, care trecuse ca prin minune printre cazaci, despre afacerea Malet. Lucrurile se petrecuseră la Paris în 23 octombrie. Dintr-o casă de sănătate de la Paris, unde se afla închis din măsuri de securitate, în urma altor două comploturi înăbușite în față, generalul Malet organizase cea mai frumoasă conspirație din istorie. De astă dată, urzeala lui era incomparabil mai ingenioasă decît cele precedente. El concepuse proiectul ca, după evadarea sa din sanatoriu, îmbrăcîndu-și vechea uniformă, să se prezinte trupelor din garnizoana Parisului, anunțîndu-le moartea lui Napoleon, „lovit de un glonte în fața Moscovei". Cu ajutorul unor false ordine și pretinse *senatus-consulturi,* emise de un inexistent nou guvern, el intenționa să antreneze soldații spre prefectura de poliție, primărie, statul-major, ministere.

Dar cu ce complici ?

În această privință, Malet avusese o idee genială : trebuia să creeze complici fără voie, adică să aleagă dușmani ai imperiului, să-i facă să creadă în moartea lui Napoleon și în crearea unui nou guvern. Unde avea să-i găsească ? În închisoare, firește ! Malet s-a gîndit, în primul rînd, la generalul Victor Fanneau de Lahorie, deținut la închisoarea La Force pentru complicitate în conspirația lui Moreau. Urma să-i fie alăturat un alt deținut, generalul Guidal, acuzat că ar fi vrut să vîndă englezilor Toulonul pentru treizeci de mii de franci...

Acesta era planul, și totul mersese ca pe roate ! Însoțit de doi acoliți neînsemnați și naivi, deghizați unul în comisar de poliție, celălalt în aghiotant, Malet se prezentase în ziua de 23 octombrie orele trei dimineața la cazarma Popincourt, unde lucrurile se desfășuraseră fără nici o dificultate. Napoleon fiind mort, nici un ofițer nu s-a gîndit că Napoleon al II-lea devenea automat împărat al francezilor. Fără cea mai mică mirare, Malet a fost însoțit pînă la închisoarea La Force pentru a-i elibera pe Lahorie și Guidal. Cei doi generali, uluiți și neînțelegînd nimic din această eliberare neașteptată, s-au pomenit la grefa închisorii în prezența lui Malet. Acesta se aruncă în

brațele lui Lahorie, pe care nu-l văzuse de optsprezece ani, și ceru să-i fie prezentat Guidal, pe care nu-l cunoștea. Fără a mai zăbovi, el îi puse la curent. Odată trecut momentul primei surprize, Malet îi anunță că aveau ordin să-i aresteze pe ministrul Savary, pe prefectul Pasquier, pe Desmarets, șeful Siguranței, pe prințul arhicancelar Cambacérès și pe ministrul de război Clarke. Guidal și Lahorie nu au părut de loc speriați de un atare program. Moartea lui Napoleon îi scotea din închisoare și era foarte firesc ca noul guvern să-i utilizeze fără întîrziere — nu erau ei oare dușmani ai regimului ? Și apoi, cîte nu se văzuseră începînd din 1792 !

— Am crezut că retrăiesc un 18 brumar — va declara Lahorie — și l-am urmat pe Malet așa cum îl urmasem pe Bonaparte.

O oră mai tîrziu, Pasquier, Savary și Desmarets, fără a protesta, luau locul celor doi generali în închisoarea La Force. N-a fost cazul nici măcar să-l trimită la închisoare pe contele Frochot, prefectul. Acesta, după ce cu o infinită bunăvoință lăsase să fie ocupată primăria, se apucase deîndată să pregătească o sală în care să se întrunească „noul guvern" !

Astfel, conspirația și-a urmat cursul, condusă de oameni care, necunoscîndu-i secretul, își jucau rolul cu atît mai natural... Mecanismul era pornit, și bine pornit ! La cazarma Minimes și la cazarma Courtille au sosit ștafete de la cazarma Popincourt, aducînd documente semnate de Malet, care ordonau regimentelor să ia armele și să ocupe, în numele noii puteri, Palais-Royal, Banca Franței, Senatul, Trezoreria, principalele bariere ale Parisului, în timp ce grosul trupelor trebuiau să se maseze în Piața Vendôme, unde Malet hotărîse să acționeze el însuși... Cu toții s-au supus, chiar și colonelul Rabbe, comandantul gărzii Parisului ! Pe scurt, la orele nouă și patruzeci și cinci dimineața, în această zi de vineri 23 octombrie, Malet pusese stăpînire pe trei sferturi din Paris. După încarcerarea ministrului de război și a lui Cambacérès, nu-i mai rămînea decît să se ducă la Saint-Cloud pentru a o aresta pe împărăteasă și pe regele Romei !

Fapt surprinzător, singurul om care în acea zi a jucat prost rolul pe care el însuși și-l atribuise a fost generalul Malet. În Piața Vendôme, la statul-major, el a fost arestat

de adjutantul comandantului pieței și de șeful său de stat-major, care-l cunoșteau foarte bine și ghiciseră adevărul din clipa în care el și-a făcut apariția în biroul lor. Lahorie și Guidal au fost și ei înhățați foarte repede, dar conspirația, deși decapitată, a continuat, totuși, să se desfășoare cu antren. Trupele puse în mișcare de Malet continuînd să acționeze, au urmat o serie de neînțelegeri, și afacerea s-a transformat într-o farsă [1]. Au fost, totuși, condamnați la moarte Malet și mai mulți dintre complicii săi involuntari, a căror vină era că uitaseră de existența regelui Romei și că nu se gîndiseră să strige : „Împăratul a murit ! Trăiască împăratul !" Așa cum va spune cu naivitate prefectul Frachot, pe care s-au mulțumit doar să-l scoată din slujbă :

— Al dracului regele ăsta al Romei, niciodată nu-ți vine în minte !

Și, în timp ce Napoleon mărșăluiește în mijlocul supraviețuitorilor tragediei, tocmai această uitare îl doare mai mult decît orice. Trebuie să recunoască evidența : revoluția a lichidat și principiul monarhiei ereditare. Acest om evadat dintr-o casă de sănătate, cu abila lui conspirație de operetă, a reușit să zdruncine regimul !

[1] Vezi *Le Grand Siècle de Paris*, de același autor, în aceeași editură.

17

GROAZA

ÎN RĂZBOI, UN MARE DEZASTRU INDICĂ ÎNTOTDEAUNA UN MARE VINOVAT.

Napoleon

Aliniați pe partea dreaptă a drumului ce duce la Borisov, orășel situat pe malurile Berezinei, cei douăzeci de mii de oameni ai mareșalului Victor așteaptă Marea Armată. Corpul de rezervă al lui Victor — Corpul II —, ca și cel al lui Oudinot — Corpul IX — nu înaintaseră pînă la Moscova. Napoleon le dăduse întîlnire pe țărmul Berezinei, pentru a acoperi retragerea atunci cînd se va trece rîul pe podul de la Borisov.

Soldații lui Victor sînt într-o perfectă ordine. Desigur, au luptat cu sorți schimbători împotriva rușilor lui Wittgenstein, desigur, după o scurtă acalmie, gerul este din nou foarte aspru, dar la Smolensk ei s-au hrănit bine și, ulterior, aprovizionarea lor n-a fost prea defectuoasă. Artileria și cavaleria mareșalului Victor, ca și ale lui Oudinot sînt încă superbe și vor stîrni admirația lui Caulaincourt. Generalii și ofițerii, pe cai buni, își au încă toate echipajele „și se bucură de toate plăcerile vieții pe care le poate oferi o campanie".

Ei așteaptă.

Deodată, în fața privirilor lor stupefiate și îngrozite apare o adunătură de stafii îmbrăcate în zdrențe, într-un hal de nedescris. Cu chipuri descărnate, năpădite de barbă, cu privirile fixe, cu picioarele învelite cu paie, înfășurate în cîrpe, ei mărșăluiesc în tăcere, ca niște prizonieri. Și printre ei, cu un băț în mînă, pășește stăpînul... Urmează vehicule disparate, supraîncărcate de răniți și trase de niște umbre de cai.

Această hoardă este Marea Armată.

Soldații mareșalului Victor, cu respirația tăiată de milă, cu ochii plini de lacrimi, privesc cum se perindă încet prin fața lor aceste imagini ale cumplitului dezastru.

Atît pe malul drept al Berezinei, cît și pe cel stîng — de partea unde se află Napoleon —, o sută douăzeci de mii de ruși urmează să facă joncțiunea și pregătesc lovitura de grație. Desigur, armatele lui Ciciagov, Wittgenstein și Kutuzov au îndurat și ele teribilul frig, dar marșul inamicului n-a fost îngreuiat de soldații rămași în urmă și de unități în debandadă. Napoleon nu poate conta decît pe cei cinci sau șase mii de ostași din gardă, pe cei douăzeci de mii de soldați aduși de Victor și de Oudinot și pe mănunchiul de polonezi ai lui Dombrowski, care s-au retras după cucerirea orășelului Borisov. E greu să încerce cineva să numere cîți combatanți din Marea Armată — cu excepția gărzii — mai sînt în stare să țină în mînă o pușcă. În nici un caz nu există mai mult de trei mii de oameni înarmați și disciplinați, sub ordinele lui Ney și Davout. Cît despre regele Murat, care începuse campania în fruntea a cincizeci de mii de călăreți, de multă vreme majoritatea cailor lui fuseseră mîncați sau înhămați la tunuri!

O sută douăzeci de mii de oameni gata să se năpustească asupra a 26 000—30 000 de combatanți flămînzi, rebegiți de frig și asupra a 40 000 de oameni ce se tîrăsc în dezordine, aproape muribunzi, 40 000 de bolnavi cu membrele degerate! Pare imposibil ca Marea Armată, înghesuită într-un spațiu de cincisprezece leghe pătrate, să reușească să scape!

— Mă îndoiesc — a exclamat Voronțov — ca acest monstru de Napoleon să poată evita moartea sau captivitatea !

În seara de 25 noiembrie, Napoleon se instalează la ferma „Vechiul Borisov", unde locuiește baronul Korsach, intendentul prinților Radziwill. Casa a fost distrusă în timpul ultimului război ; pe grinzile ei se mai puteau citi, după cît se pare, numele pe care unii membri ai suitei imperiale la încrustaseră cu cuțitul...

Apoi, Napoleon, însoțit de Caulaincourt, se apropie de acea parte a podului de la Borisov care n-a fost aruncată în aer. Podul fusese distrus în trei locuri [1].

Cei doi bărbați se opresc în fața primei spărturi. Sub ei se rostogolește șuvoiul întunecat al Berezinei, ale cărei ape — neprinse încă de ger — poartă la vale niște sloiuri enorme. Insulițe joase împart rîul în mai multe brațe, iar malurile mlăștinoase fac ca distanța ce trebuie străbătută să fie mai mare de șapte sute de metri. În fața lor, pe malul drept — spre drumul ce duce actualmente la gara Borisov —, bateriile amiralului Ciciagov țin sub focul lor amplasamentul vechiului pod. Desigur, dacă e să-i dăm crezare lui Ségur, tunurile gărzii le-ar fi putut neutraliza, dar un duel de artilerie ar fi pricinuit noi pierderi și ar fi stînjenit acțiunea pontonierilor ! Așa că nu poate fi vorba de a reconstrui podul și de a trece rîul în acest loc. Trebuie deci să se caute un vad, tot agitîndu-se la Borisov și mai la vale, spre Ukșolda, pentru a-i face pe ruși să creadă că francezii se pregătesc să repare podul distrus, și, totodată, să se organizeze o altă trecere în josul rîului, spre Nipru.

Trebuie găsit un vad ! Și repede, căci timpul nu așteaptă ! Dacă amiralul Ciciagov se mulțumește să-i observe pe francezi, Wittgenstein, în schimb, poate dintr-o clipă în alta să atace cu violență corpul de armată al lui Victor, în timp ce Kutuzov are posibilitatea să pornească la asaltul atît al ariergărzii cît și al flancului stîng al Marii Armate sau, mai bine zis, a ceea ce a mai rămas din ea.

Atunci intervine o întîmplare miraculoasă. Genera-

[1] El nu va fi reconstruit. Un alt pod i-a luat locul, cu douăzeci de metri mai la vale, dar încă se mai zăresc sub apă caprele arse ale podului incendiat la 23 noiembrie 1812.

lui Corbineau, găsind tîrgușorul Borisov ocupat de ruși, înaintează cu brigada sa fantomă în susul țărmului împădurit al rîului și se ascunde în desiș. În pădure, el întîlnește un țăran lituanian al cărui cal este ud pînă la piept. Există deci în acest sector un vad. Țăranul — de voie sau de nevoie — acceptă să-l conducă pe general într-un loc situat cu cinci leghe mai sus de Borisov, în fața satului Studianka și în dreptul cătunului Bîci. Acolo, deși malul drept e mlăștinos — actualmente el a fost asanat și plantat cu arbori —, se poate traversa într-adevăr Berezina, puțin mai largă decît strada Regală din Paris, intrînd în apă numai pînă la subsuori. Corbineau intră curajos în apa înghețată, pierde șaptezeci de călăreți, pe care-i ia curentul, dar cea mai mare parte a brigăzii sale reușește să pună piciorul pe țărmul drept al rîului. Așadar, e posibil să se construiască în acest loc punți pe capre. Napoleon ordonă imediat generalului genist Eblé și generalului Dode, comandantul geniștilor mareșalului Victor, să se apuce de lucru, în timp ce rușii vor fi mai departe „distrați" în fața orășelului Borisov.

Începînd din noaptea de 25 spre 26 noiembrie, patru sute de pionieri se află la fața locului și, complet goi, în apă pînă la umeri, încep să contruiască capre și să le instaleze în albia clisoasă a Berezinei, fără a ține seama de sloiurile purtate de rîu. „Unii dintre ei cad morți și sînt înghițiți de curent — a relatat grenadierul Pils —, fără ca energia camarazilor lor să scadă la vederea acestui sfîrșit tragic".

În acest timp, de cealaltă parte a rîului se zăresc focurile bivuacurilor armatei ruse. E vorba de divizia Ciuplit, numărînd șase mii de oameni... Probabil că, după cum va relata Ségur, „ei nu așteptaseră ivirea zorilor decît pentru a putea dirija mai bine tirul lor. S-a făcut ziuă : am văzut focuri părăsite, un mal pustiu și, pe înălțimi, treizeci de piese de artilerie în retragere. O singură ghiulea de-a lor ar fi fost de ajuns pentru a nimici unica punte de salvare ce mai putea fi aruncată între cele două maluri ; dar această artilerie se retrăgea pe măsură ce a noastră se instala în poziție".

Spre uimirea generală, rușii, crezînd că e vorba de o stratagemă, și-au ridicat tabăra pentru a-și masa toate

forțele în fața orășelului Borisov și, în aval, în fața satului Ukșolda ! Francezii scot strigăte de bucurie. Rapp și Oudinot aleargă la împărat :

— Sire, armata rusă a ridicat tabăra și și-a părăsit poziția.

— Nu e cu putință !

Napoleon iese de la cartierul său general — ferma aparținînd prințului Radziwill — și aleargă la rîu. Ajunge tocmai la timp ca să vadă dispărînd în depărtare coada coloanei lui Ciupliț !

— L-am păcălit pe amiral !

Puțin mai tîrziu, prinderea unui prizonier va permite să se constate că Ciciagov fusese păcălit în așa măsură, încît ordonase retragerea trupelor lui Ciupliț fără a lăsa măcar un observator în fața satului Studianka. Ba chiar de două ori păcălit, deoarece i se raportase cu siguranță că francezii se agitau lîngă Studianka, dar el crezuse că era vorba de o stratagemă destinată să-l amăgească : la Borisov, și nu altundeva vor încerca trecerea ! Aici va menține el o armată de douăzeci și șapte de mii de oameni !

Napoleon trebuie să se asigure în privința malului drept. De aceea ordonă ca cincizeci de călăreți din Regimentul 7 vînători să ia fiecare cîte un infanterist pe cal și să treacă Berezina pentru a seconda brigada lui Corbineau și a stabili un cap de pod. În ciuda sloiurilor, care înșfingerau pieptul și coastele cailor, vînătorii ajung pe celălalt mal. După mai multe treceri, efectuate atît călare cît și pe plute construite în grabă, patru sute de oameni ocupă malul opus.

În acest timp, la nord, pe malul stîng, corpul de armată al mareșalului Victor continuă să-l țină pe Wittgenstein la distanță. Cît despre Kutuzov, acesta pare căzut în letargie. De patru zile a abandonat orice urmărire și nu pare de loc să-și dea seama că înaintînd spre Berezina, de care îl despart numai o sută cincisprezece kilometri, ar putea obține o victorie totală.

În dimineața zilei de 26, primul pod e terminat și cei nouă mii trei sute de oameni din corpul lui Oudinot traversează rîul. Un alt pod, rezervat tunurilor, căruțelor, și trăsurilor — cîte mai există —, va fi gata către orele

patru după-amiază. Dar în aceeași seară, o parte din lucrare e smulsă de apele în creștere. Podul se va mai rupe și a doua zi încă de două ori. De fiecare dată, pontonierii se vor arunca în apă, al cărei nivel va atinge în curînd un metru șaizeci, și vor lucra în mijlocul sloiurilor.

Cei patruzeci de mii de soldați în debandadă sînt îngrămădiți pe maluri și se bat pentru a-și smulge unii altora cîteva bucăți de pîine. Casele din Studianka și pădurea vecină le-au furnizat lemne. Pentru prima oară după mai multe zile le este cald și refuză, în cursul nopții de 26 spre 27, să traverseze Berezina, cu toate ordinele ofițerilor trimiși de Napoleon. „Am avut prilejul să observ, în aceste împrejurări, cît de rău îi abrutizează pe oameni nenorocirea, făcîndu-i neprevăzători — va remarca colonelul Planat de La Faye. — Podul va rămîne liber toată noaptea, fără să treacă pe el, poate, nici douăzeci de persoane". Colonelul încearcă să-i facă pe unii dintre acești nenorociți să treacă pe malul drept, dar zadarnic : ei preferă să-și petreacă noaptea ghemuiți lîngă tăciunii unui anemic foc de bivuac... Cînd se crapă de ziuă — ziua de 27 noiembrie —, toți acești oameni se reped spre pod. Împăratul e de față la ceea ce se petrece.

„Îmbulzeala a început — scrie Ségur — mai ales cînd garda, după care se orientau ei, s-a pus în mișcare. Plecarea gărzii a fost ca un semnal : ei au alergat din toate părțile și s-au îngrămădit pe mal. Într-o clipă, o mulțime uriașă și dezordonată de oameni, cai și căruțe au asediat strîmta intrare a podurilor, pe care au blocat-o. Primii, împinși de cei ce veneau din spate, respinși de gărzi și de pontonieri sau opriți de fluviu, erau striviți, călcați în picioare sau aruncați între sloiurile pe care le purta la vale Berezina. Din această imensă și oribilă gloată se ridica ba un zumzăit surd, ba un vaiet uriaș, amestecat cu gemete și blesteme cumplite".

În tot cursul zilei — pe un ger de 20 de grade sub zero —, armata continuă să se scurgă încet. Napoleon vine de mai multe ori să asiste la traversare. În noaptea următoare — în timp ce mercurul termometrului coboară la minus 30 de grade —, podurile sînt din nou libere, căci hoarda s-a înapoiat la focurile ei.

„Un bubuit de tun m-a deșteptat — povestește sergentul Bourgogne. — Era ziuă. Să tot fi fost ora șapte.

M-am ridicat, mi-am luat armele și, fără a spune nimic sau a preveni pe cineva, m-am prezentat la capul podului și l-am traversat absolut singur. N-am întîlnit acolo pe nimeni în afara pontonierilor aflați în bivuac pe cele două maluri pentru a putea interveni dacă s-ar fi produs vreo defecțiune".

În această zi de 28 noiembrie, Victor trebuie să țină piept întregii armate a lui Wittgenstein. Nu numai că reușește s-o oprească, dar, pentru a salva ultimele unități care trec pe cele două poduri, el pornește la atac și reușește să respingă inamicul, provocîndu-i grele pierderi. Cei cinci mii de călăreți ai lui Wittgenstein sînt aruncați într-o rîpă de către cei opt sute de ostași purtători de săbii ai generalului Fournier ! În timp ce, pe malul drept, Oudinot, Ney și Mortier țin în loc pe cei douăzeci și șapte de mii de oameni ai lui Ciciagov, care a înțeles, în sfîrșit, situația, Victor, pe malul stîng, reușește să reziste pînă la căderea nopții. Dar inamicul revine în număr mare, iar mareșalul primește din partea împăratului ordin să se desprindă. Nu fără greutate, două companii ale gărzii mențin libere capetele celor două poduri spre care se îndreaptă Corpul II, folosind forța pentru a străbate masa nenorociților rămași în urmă. Abia a trecut armata lui Victor, că valul de oameni se și năspustește. Sub această năvală, puntea se prăbușește din nou. Pontonierii intră iarăși în apă. Două ore mai tîrziu, traversarea e reluată.

„Am văzut mai mulți oameni — ne relatează în continuare sergentul Bourgogne — care s-au aruncat în Berezina, sperînd s-o treacă înot printre sloiuri, dar nici unul n-a putut ajunge la mal. Îi vedeai în apă pînă la umeri, și acolo, înghețați, cu chipul înroșit, piereau în mod jalnic. Am zărit pe pod un cantinier ce ducea pe umeri un copil. Soția lui era înainte și țipa desperată. N-am putut vedea mai mult : era mai presus de puterile mele". Văduva unui colonel ucis cu cîteva zile mai înainte își ține în brațe fetița de patru ani și încearcă zadarnic să ajungă la pod. Chirurgul Huber o aude exclamînd :

— O, Doamne, cît sînt de nefericită că nu pot măcar să mă rog !

Aproape îndată, calul ei este atins de un glonte și un altul îi frînge piciorul stîng mai sus de genunchi. „Cu calmul unei tăcute desperări, ea ridică copilul, care plînge,

și îl sărută de mai multe ori ; apoi, cu jartiera pătată de sînge pe care și-a scos-o de pe piciorul sfărîmat, își sugrumă micuța și, strîngînd-o în brațe cu putere, se așază alături de calul său căzut. Ea își așteaptă astfel sfîrșitul, fără a scoate nici un cuvînt, și curînd este strivită de caii celor ce se înghesuie pe pod".

Cînd Eblé primește ordin să ardă podurile, pe malul stîng se mai află încă aproape douăsprezece mii de ostași rămași în urmă. E ora șapte dimineața. Șeful pontonierilor așteaptă pînă la orele nouă cu executarea ordinului și nu dă foc celor două construcții decît atunci cînd vede cazacii năvălind spre mal. Au rămas opt mii de oameni pe celălalt mal. „Sînt văzuți rătăcind în cete desperate pe marginea rîului. Unii se aruncă în apă, încercînd să înoate, alți se aventurează pe sloiuri sau se năpustesc cu capul aplecat în mijlocul flăcărilor podului, care se prăbușește cu ei". Ségur zărește „trupurile lor îngrămădindu-se și izbindu-se de capre, laolaltă cu sloiurile". Supraviețuitorii, așezați în zăpadă, resemnați, îi așteaptă pe ruși.

Și iată tabloul ce se înfățișează inamicului cînd ajunge pe malul Berezinei.

„Imaginați-vă — scrie ofițerul genist Martosa — un rîu larg și sinuos, acoperit cît vedeai cu ochii de cadavre, dintre care unele începeau să înghețe. Era împărăția morții, ce se întindea în toată puterea ei ucigătoare... Primul lucru pe care l-am văzut a fost o femeie scufundată într-o copcă și cuprinsă de gheață : un braț îi atîrna pe jumătate tăiat, celălalt ținea un prunc care strîngea cu mînuțele gîtul mamei sale ; ea era încă vie, privirea îi era ațintită spre un om care se scufundase și el sub gheața sfărîmată, dar care era deja înghețat ; între ei zăcea un copil mort... Mai departe am văzut oameni morți de frig sau pe cale de a îngheța. Nu voi uita niciodată această priveliște... Micul sat era plin de răniți ruși și francezi și de prizonieri, al căror număr creștea necontenit, astfel încît nu mai știam ce să facem cu ei. Ți-era groază să-i vezi : mari și mici, bărbați și femei, cu picioarele învelite în paie, înfășurate în cîrpe, fără cizme, cu fețele înghețate, cu mîini cadaverice..." O pradă uriașă zăcea pe maluri și încurca drumul pînă la Vechiul Borisov.

Dacă opt mii de nenorociți vor fi masacrați de cazacii lui Wittgenstein, rămășițele Marii Armate au reușit, de bine, de rău, să treacă. Louis Madelin scrie, pe drept cuvînt, că celebra trecere nu a însemnat acel dezastru descris de atîtea ori după istorisirea contelui de Ségur. Raievski, desigur, nu prea avea dreptate cînd scria, într-o altă scrisoare inedită, că „marele Napoleon" se dovedise la Berezina „un geniu militar foarte mic".

* * *

A doua zi după 29 noiembrie va începe încercarea cea mai cumplită din cîte au cunoscut combatanții tuturor timpurilor.

Groaza !

În trei zile, cei douăzeci și cinci de mii de combatanți de la Berezina s-au amestecat cu hoarda. Deveniți „o gloată de fugari", ei merg de-a valma, părăsind pe drum arme și tunuri, aceste trofee ce pot fi văzute azi împodobind atîtea muzee sovietice [1]. Numai rămășițele gărzii păstrează încă un aer marțial. „Bătrînii mustăcioși — va istorisi Caulaincourt în *Memoriile* sale — se luminau la față de îndată ce îl zăreau pe împărat, și batalionul de gardă care lua zilnic serviciul în primire era într-o ținută uimitoare".

De asemenea, cartierul imperial, care la plecarea din Moscova era alcătuit din șase sute treizeci de cai și cincizeci și două de trăsuri, nu mai posedă, în afară de caleașca împăratului, decît vreo douăzeci de vehicule. Totuși, Napoleon va avea în fiecare zi rufe curate, pîine albă, vinul său de Chambertin, carne de vită sau de oaie și mai cu seamă — ceea ce-i place deosebit de mult — orez, bob sau linte.

[1] Muzeul de istorie din Moscova păstrează, printre alte relicve ale retragerii, o sanie care a slujit împăratului și una dintre „rulotele" provenite de la bucătăriile imperiale. Pe malurile Berezinei și, mai tîrziu, cu prilejul săpăturilor efectuate chiar în albia rîului, acoperită cu un strat de 35 cm de pulbere descompusă, rușii au găsit o pradă considerabilă, din care o mică parte se află expusă azi în *Sala 1812* de la Muzeul etnografic municipal din Borisov.

Frigul a ajuns la minus 21 de grade, dar în unele zile atinge 31 de grade sub zero ! Corbii cad ca fulgerați, înghețați în plin zbor ; respirația îngheață în contact cu aerul, cu un zgomot sec, asemănător unor mici detunături. „Aveam o batistă legată peste gură — ne istorisește căpitanul Bernard. — În fața buzelor mele, respirația mi se materializa sub forma unui bulgăre de gheață mare cît un ou, care rămînea lipit de batistă. Acest bulgăre de gheață făcea să mi se urce respirația pînă la gene, unde îngheța, formînd în jurul fiecărui fir de geană un fel de țurțure care mă stînjenea la vedere..."

Caulaincourt întîlnește la tot pasul oameni înghețați de frig. Ei se opresc și cad la pămînt. „Dacă îi ajutai să meargă sau, mai bine zis, îi tîrai cu chiu, cu vai, te rugau să-i lași să se oprească. Dacă îi lăsai lîngă un bivuac, acești nefericiți, de îndată ce ațipeau, erau morți. Dacă rezistau somnului, un alt trecător îi ducea ceva mai departe, ceea ce le prelungea agonia pentru cîteva clipe, dar nu-i salva, căci în această stare somnolența produsă de frig este o forță căreia nu i se poate rezista : adormi fără să vrei, iar a adormi înseamnă a muri. Am încercat — continuă marele-scutier — să salvez mai mulți dintre acești nefericiți, dar în zadar. Ei nu deschideau gura decît pentru a ne implora să-i lăsăm un pic să doarmă. Auzindu-i, s-ar fi putut crede că acest somn trebuia să fie salvarea lor. Vai ! era ultimul suspin al unui nefericit, dar acest nefericit înceta de a mai suferi, fără durere, fără agonie. Recunoștința, chiar surîsul erau întipărite pe buzele lui decolorate". Un amănunt oribil ne este relatat de *Amintirile* inedite ale sergentului Corniquet : Mulți supraviețuitori mergeau desculți, rezemîndu-se în două bețe, dar „picioarele lor erau atît de înghețate, încît bocăneau pe drum ca o pereche de saboți..."

Cînd, la căderea nopții, convoiul se oprește la marginea vreunei păduri, aceste spectre aprind focuri în fața cărora rămîn nemișcate. „Nu se mai puteau sătura de căldură — va istorisi Ségur, care a scăpat din acest infern — ; ședeau atît de aproape de foc, încît ardeau hainele pe ei, ca și părțile înghețate ale trupurilor lor, pe care focul le descompunea. Atunci o durere cumplită îi silea să se întindă la pămînt, iar a doua zi încercau zadarnic să se mai ridice".

De îndată ce un om se prăbușește, hoarda nu așteaptă ca muribundul să-și dea ultima suflare : ea se năpustește să-i ia veșmintele. Ultimii cai mor de foame. De îndată ce animalul a căzut, o haită de înfometați se aruncă asupra lui. Primii sosiți îi spintecă burta și îi smulg ficatul, care este, pe cît se pare, bucata cea mai rîvnită. „Toate acestea se petreceau fără să-i treacă cuiva prin minte să ucidă bietul animal, atît de grăbiți erau cu toții să pornească din nou la drum". Bravul Coignet va relata și el : „Înfulecaseră din cal înainte ca acesta să moară". Cei care aveau o crăticioară erau priviți cu invidie. „Acest obiect era ținut în mînă și păzit mult mai cu grijă decît banii". În fiecare zi, efectivele scădeau catastrofal.

Combatanții ruși care hărțuiesc această armată de stafii suferă la fel de cumplit. Pentru a ne convinge, trebuie să citim *Memoriile* generalului de husari Levenstern : „După trecerea Berezinei, gerurile au fost teribile. Nu puteam merge călare mai mult de zece minute în șir, și, cum zăpada mă împiedica să merg mai mult pe jos, nu făceam decît să încalec pentru a coborî din șa numaidecît. I-am autorizat și pe husarii mei să facă la fel. Pentru a-mi apăra picioarele de frigul năpraznic, le vîram în căciulile de blană ale grenadierilor francezi, presărate peste tot pe drum. Husarii mei sufereau crunt... Regimentul din Sumî nu mai număra decît o sută douăzeci și doi de cai în stare de luptă. Infanteria noastră era în mod vădit epuizată. Nimic pe lume nu dăunează moralului atît de mult ca frigul. Cînd soldații găseau un adăpost sub un acoperămînt, nu mai exista nici o posibilitate de a-i smulge de acolo. Preferau să moară. Cu riscul de a se arde, ei se vîrau chiar în vetre. Trebuia să vezi toate aceste orori cu ochii tăi ca să crezi că au existat. Niciodată catastrofele care-i lovesc pe oameni nu se manifestaseră într-un mod atît de groaznic : toate satele învecinate erau arse pînă-n temelii, locuitorii fugiseră, nu se găsea nici un fel de hrană. Ne mențineam forțele numai bînd stacane mari de vodcă. Sufeream tot atît de mult ca și inamicul..."

Dar să nu părăsim arhivele ruse fără a-l cita pe Alexei Olenin, care, în *Caietul* său, pretinde că unii martori au văzut soldați de-ai lui Napoleon devorîndu-și morții : „Ei povesteau, printre altele, că ar fi întîlnit adesea francezi prin hambare, unde încercau să se adăpostească contra

frigului, așezați în jurul unui foc și frigînd cadavrele camarazilor lor, din care tăiau cele mai bune bucăți pentru a-și astîmpăra foamea ; extenuați, slăbeau din ceas în ceas, apoi cădeau morți, pentru a sluji, la rîndul lor, drept hrană noilor veniți, ce se tîrîseră pînă acolo cu mare greutate".

La 2 decembrie, împăratul îi ordonă lui Caulaincourt să-l trimită la Paris pe Anatole de Montesquiou pentru a duce faimosul — și teribilul — buletin, care nu ascundea nimic din dezastrul survenit :

— Voi spune totul. E mai bine ca aceste amănunte să fie cunoscute prin mine decît din scrisori particulare.

La 3 decembrie, Napoleon sosește la Molodecino. Aici se află ceva alimente, nutrețul este relativ abundent, ziua e frumoasă, soarele strălucește, frigul pare suportabil. În sfîrșit, curierii ajung toți o dată la marele cartier imperial. Pînă atunci, se pare că împăratul încă nu concepuse proiectul de a-și părăsi armata. Dar, către miezul zilei, el comunică deodată lui Daru și lui Duroc hotărîrea sa de a pleca neîntîrziat în Franța. Se gîndește neîncetat la afacerea Malet, la acest general de brigadă care era cît pe ce să-i ia locul ! Trebuie să se întoarcă ! Supraviețuitorii catastrofei, de bună seamă, vor putea și fără el să ajungă la Vilna, iar acolo să se hrănească și să se odihnească așteptînd primăvara !

*
* *

Smorgoni, sîmbătă 5 decembrie, orele zece seara. După ce a încredințat comanda armatei regelui Murat, și nu lui Eugen — ceea ce constituie o greșeală capitală —, împăratul, ascunzîndu-se sub numele marelui-scutier, pleacă împreună cu Caulaincourt. Începe o goană nebună, mai întîi cu un cupeu de dormit, apoi cu sania și, în sfîrșit, cu gabrioleta, o cursă de treisprezece zile și paisprezece nopți, prin Polonia și Germania. Wonsowicz călărește lîngă trăsură. Rustam și slujitorii Fagalde și Amodru merg, de asemenea, călare. Unul din ei pornește înainte pentru a comanda caii de poștă la Oșmean. Ducele de Frioul și contele de Lobau urmează într-o caleașcă. Baronul Fain și Constant în alta. Două escadroane din gardă

— adunate nu fără greutate — galopează îndărătul trăsurii imperiale, dar la sosirea în Vilna nu mai rămîn decît cincisprezece oameni. Iar mîinile și picioarele le sînt înghețate !

Noaptea de 6 spre 7, între Viena și Kovno, este atroce. Frigul, cumplit. Caulaincourt va istorisi : „Împăratul, deși înfășurat în pături de lînă și acoperit cu o șubă bună, cu picioarele în cizme îmblănite și, în plus, într-un sac din blană de urs, se plîngea de frig atît de rău, încît a trebuit să-l acopăr cu jumătate din șuba mea de urs. Răsuflarea ne îngheța pe buze și forma mici țurțuri de gheață sub nas, la sprîncene și în jurul pleoapelor. Tot postavul trăsurii, mai cu seamă baldachinul, unde ajungeau aburii respirației, era alb și întărit... Împăratul dîrdîia ; se părea că are febră..."

Ajungînd la Kovno cu două ore înainte de revărsatul zorilor, călătorii găsesc un dejun care lui Caulaincourt i se pare excelent : „pîine bună, carne de pasăre, față de masă..." Napoleon, care în cursul retragerii n-a dus lipsă de nimic niciodată, e mai puțin surprins...

Șeful stației de poștă de la Gragow îl informează pe Caulaincourt că seniorul locului — contele Wylicki — i-a construit fiicei sale care s-a măritat o berlină montată pe tălpoaie de sanie. Contele acceptă s-o cedeze călătorilor cînd află că „domnul de Caulaincourt" este în realitate împăratul francezilor.

Cu sania contelui Wylicki, Napoleon se îndreaptă spre Niemen. Iată-l acum optimist :

— Vilna e bine aprovizionată și totul va reintra în ordine. Există acolo mai mult decît e nevoie pentru a rezista inamicului. Rușii, care sînt cel puțin la fel de obosiți ca și noi și nu suferă mai puțin de frig, vor intra în cantonamente.

Totuși, primirea ce îl așteaptă la Paris îl neliniștește :

— Dezastrele noastre vor produce o mare uimire în Franța ; sosirea mea însă va cumpăni efectele supărătoare.

Dar ce face Austria ? Napoleon încearcă să se convingă că nu are motive să se teamă de loialitatea socrului său :

— Războiul contra Rusiei este un război în interesul bătrînei Europe. Împăratul Austriei și domnul de Metternich își dau atît de bine seama de aceasta, încît mi-au re-

petat-o adesea la Dresda. Împăratul Francisc cunoaște bine caracterul slab și fals al împăratului Alexandru ; ca unul care a fost înșelat de protestele și făgăduielile lui, nu are încredere în el... Loviturile pe care le-a primit Franța vor face să înceteze toate invidiile, vor pune capăt tuturor îngrijorărilor la care a putut da naștere puterea sau influența ei. Nu mai trebuie să se vadă decît un singur inamic în Europa. Acest inamic este colosul rus.

Caulaincourt îndrăznește să-i spună împăratului că el este „obiectul preocupării generale" într-o măsură incomparabil mai mare decît „colosul rus".

— Guvernele se tem de monarhia universală — precizează el. — Celelalte dinastii se mai tem să nu se instaureze la ele dinastia voastră, care se află deja pretutindeni. Sistemul fiscal adoptat de trei ani încoace lezează, în momentul de față, toate interesele germane. Inchiziția politică instituită în Germania de cîțiva agenți neîndemînatici șochează toate opiniile naționale, toate sentimentele de amor propriu, toate obiceiurile.

Napoleon încearcă să se apere :

— Aș fi putut să le tratez ca pe niște țări cucerite, dar le administrez ca departamente franceze ; n-au dreptate să se plîngă. Ceea ce le deranjează sînt piedicile impuse comerțului, dar acestea țin de considerente de ordin superior, în fața cărora trebuie să cedeze chiar și interesele bătrînei Franțe. Numai pacea cu Anglia poate pune capăt acestor neplăceri și acestor plîngeri.

Ah ! Anglia ! Anglia și această blocadă pe care Napoleon o impune tuturor, această blocadă, cauză a tuturor relelor !

— Anglia e aceea care m-a împins, care m-a silit să fac tot ce am făcut. Dacă ea n-ar fi rupt tratatul de la Amiens, dacă ar fi încheiat pace după Austerlitz, după Tilsit, aș fi rămas liniștit acasă. Teama de a nu compromite capitalurile comerțului meu m-ar fi reținut. N-aș fi întreprins nimic în afară, căci n-ar fi fost în interesul meu. Nu m-aș fi ocupat decît de prosperitatea internă ; aș fi ruginit, m-aș fi obișnuit cu odihna. Nimic nu e mai dulce.

El repetă :

— Nu disprețuiesc mai mult decît alții plăcerile vieții. Nu sînt un Don Quijote, care simte nevoia să caute aventuri. Sînt o ființă rațională, care nu face decît ceea ce

consideră util. Singura diferență între mine și ceilalți suverani este că pe ei dificultățile îi opresc, pe cînd mie îmi place să le învinge atunci cînd îmi este clar că scopul e mare, nobil, demn de mine și de națiunea pe care o guvernez !

Napoleon mai adaugă :

— Se spune — și dumneata, Caulaincourt, ești primul care o spui — că fac abuz de putere. Admit acest reproș, dar ceea ce fac eu este în interesul întregului continent !

Și mereu, în timp ce sania se îndreaptă spre Pultusk, el revine la cauzele înfrîngerii sale :

— Sîntem victime ale climatului : vremea frumoasă m-a înșelat. Dacă aș fi plecat cu cincisprezece zile mai înainte, armata mea ar fi la Vitebsk. Totul a ieșit prost pentru că am rămas prea mult la Moscova. Dacă aș fi plecat de acolo la patru zile după ce-am ocupat-o, așa cum m-am gîndit după ce am văzut incendiul, Rusia ar fi fost pierdută. Împăratul Alexandru ar fi fost prea fericit să accepte pacea pe care i-aș fi oferit-o atunci cu generozitate din Vitebsk.

Neștiind că chiar în acel moment armata este pe cale de a se destrăma cu totul, împăratul se arată încă plin de iluzii. Ce trebuie să facă cu Polonia, acest măr al discordiei dintre Alexandru și el ?

— Le trebuie un suveran. Murat ar fi fost potrivit pentru ei, dar are atît de puțin cap ! Jérôme, la care mă gîndisem, e din cale-afară de vanitos și a făcut numai prostii. El a părăsit armata pentru a nu servi sub ordinele lui Davout, ca și cînd nu și-ar fi datorat tronul bătăliei de la Auerstaedt ! El s-a purtat prost și cînd a trecut prin ducat. Familia mea nu m-a ajutat niciodată. Frații mei au atîtea pretenții, încît dacă ar putea să spună : regele, tatăl nostru...

Dar Spania ?

— Eroismul ce e atribuit acum națiunii spaniole, din ură față de Franța, nu ține decît de starea de barbarie a acestui popor semisălbatic și de superstițiile pe care greșelile generalilor noștri le-au stîrnit și mai mult. Din lene, și nu din eroism preferă țăranul spaniol primejdiile meseriei de contrabandist și capcanele întinse la drumul mare în locul ostenelii pe care și-o dă cultivatorul de pămînt.

Caulaincourt îi vorbește iarăși despre fatala lui ambiție ! „Pasiunea lui războinică", o ambiție ? Să fim serioși ! Napoleon rîde, bătîndu-și pe spate însoțitorul :

— E o eroare, nu sînt ambițios... În această lume nu există decît o alternativă : să comanzi sau să asculți.

La 9 decembrie, cu două ore înainte de a se face ziuă, iată-i la Pultusk. O slujnică poloneză încearcă să aprindă focul. Împăratul poruncește să i se dea cîțiva napoleoni, pe care fata îi primește uluită :

— În această clasă — remarcă Napoleon —, cu puțini bani poți face mulți oameni fericiți !

Iată-l călărind pe himera lui.

— Ah ! De-ar fi o pace generală, ca să pot să mă odihnesc și să pot face pe omul cumsecade. Vom călători în fiecare an timp de patru luni în interiorul țării. Voi merge încet pe cal. Voi vedea cum arată pe dinăuntru colibele frumoasei noastre Franțe. Vreau să vizitez departamentele lipsite de căi de comunicație, să construiesc canale, drumuri, să ajut comerțul, să încurajez industria. Sînt extrem de multe de făcut în Franța, există departamente unde totul trebuie creat.

La 10 decembrie, călătorii sosesc la Varșovia. „Punînd piciorul pe podul Praga pentru a trece Vistula, nu ne-am putut împiedica — va relata Caulaincourt — să ne simțim umiliți de echipajul modest al Regelui Regilor. Vechiul cupeu, odinioară roșu, prevăzut acum cu tălpice, avea patru oglinzi enorme sau, mai curînd, niște geamuri încadrate în rame mîncate de carii și care se închideau foarte prost. Încheieturile acestei carcase pe trei sferturi putrede se crăpau în toate părțile, lăsînd să intre în voie vîntul și zăpada, pe care eram nevoit în fiecare clipă s-o mătur din lăcașul nostru, ca să nu ne udăm topind-o sub noi... Toate aceste neplăceri nu-l împiedicau pe împărat să fie vesel. El părea încîntat că se află din nou la Varșovia și era foarte curios dacă va fi recunoscut. Cred că nu i-ar fi părut rău să se întîlnească cu cineva care să-i ghicească identitatea, căci a străbătut orașul pe jos și nu ne-am urcat din nou în modesta noastră sanie decît după ce am traversat piața. Era atît de frig, încît oamenii care aveau unde să se încălzească nu se plimbau, iar șuba de catifea verde cu brandenburguri de aur a împăratului nu a atras atenția decît cîtorva trecători fără importanță..."

La orele unsprezece, ei se instalează la hotelul „Anglia", unde mica lor suită a sosit mai înainte. O jumătate de oră mai tîrziu, lăsîndu-l pe împărat în fața unui sărăcăcios foc de lemne, Caulaincourt se duce să-l viziteze pe Pradt, ambasadorul Franței la Varșovia. Acesta îl recunoaște cu greutate sub chipul strigoiului care a intrat în cabinet: „Sprijinindu-se de unul din secretarii mei de ambasadă, avea capul înfășurat într-o bucată de mătase neagră, iar chipul, pierdut în desimea blănii, aproape că nu i se vedea...".

— Ah! Dumneavoastră sînteți, Caulaincourt — exclamă Pradt, revenindu-și din uimire. — Unde este împăratul?

— La hotelul „Anglia". Vă așteaptă.

— De ce n-ați tras la palat?

— Nu vrea să fie recunoscut.

— Aveți tot ce vă trebuie?

— Dați-ne vin de Burgundia și de Malaga.

— Pivnița și întreaga casă vă stau la dispoziție. Și unde mergeți așa?

— La Paris.

— Dar armata?

— Nu mai există...

Un sfert de oră mai tîrziu, Pradt se află în fața împăratului: „Era într-o sălită joasă, înghețată, cu obloanele pe jumătate trase, pentru a-și păstra incognitoul. O prăpădită de slujnică poloneză sufla din toate puterile, încercînd să aţîțe un foc de lemne verzi". Ca de obicei, Napoleon se plimba prin încăpere ...„Capul îi era acoperit de un fel de capișon îmblănit, iar cizmele lui de piele erau învelite în blană".

Puțin mai tîrziu, ministrul de finanțe, contele Stanislas Potocki, sosește și-l felicită pe împărat că a scăpat de atîtea primejdii.

— Primejdii? Nici cea mai mică — ripostează el. — Trăiesc în agitație. Numai regii trîndavi se îngrașă în palatele lor. Eu sînt numai pe cal și în tabere. Între sublim și ridicol nu este decît un pas. Vă găsesc foarte alarmați aici.

— Noi nu știm — explică timid Potocki — decît ce aflăm din zvonurile publice.

— Aș! Armata este superbă. Am o sută douăzeci de

mii de oameni. I-am bătut mereu pe ruși. Ei nu îndrăznesc să se mai arate în fața noastră. Nu mai sînt soldații de la Friedland și de la Eylau. O să ne stabilim la Vilna. Am să aduc trei sute de mii de oameni. Succesul îi va face pe ruși îndrăzneți. Am să dau două sau trei bătălii contra lor pe Oder, și în șase luni voi fi din nou pe Niemen. Am mai multă greutate pe tron decît în fruntea armatei mele. Desigur, o părăsesc cu regret. Dar trebuie să supraveghez Austria și Prusia... Tot ceea ce se întîmplă nu înseamnă nimic. E o nenorocire. Este efectul climatului. Inamicul nu are nici un merit. L-am bătut pretutindeni...

Cei doi miniștri nu reușesc să mai zîmbească... Cît despre Napoleon, el se îmbată cu vorbe, refuzînd să vadă tragicul adevăr.

— Am văzut eu multe altele — continuă el. — La Marengo, pînă la orele șase seara eram bătut. A doua zi eram stăpînul Italiei. La Essling eram stăpînul Austriei... Nu pot împiedica Dunărea să crească cu șaisprezece picioare într-o noapte. Ah! Să nu fi fost asta, s-ar fi sfîrșit cu monarhia austriacă! Dar era scris în ceruri că trebuia să mă însor cu o arhiducesă.

Iată-l acum jucînd comedia bunei dispoziții :

— Tot astfel, în Rusia nu pot împiedica înghețul. Mi se spune în fiecare dimineață că am pierdut în timpul unei nopți zece mii de cai. Ei și ? Ducă-se !... Poate se va spune că am rămas prea mult la Moscova. Aceasta se poate. Dar era frumos, mai frumos decît în anotimpul obișnuit. Așteptam acolo pacea... Cine nu riscă nimic nu obține nimic... Mă războiam după toate regulile cu împăratul Alexandru. Dar cine ar fi crezut vreodată că e cu putință o figură ca incendierea Moscovei ? Acum ne-o atribuie nouă. Dar ei au săvîrșit-o...

Focul anemic se stinge. Celor de față începe să le fie frig, cu excepția împăratului, care nu bagă de seamă : el se încălzește vorbind și mergînd într-una în lungul și în latul încăperii :

— Nu m-am simțit niciodată mai bine — încheie el. — Chiar dacă aș avea pe dracu în mine, nu m-aș simți mai bine.

„Acestea au fost ultimele lui cuvinte — va istorisi Pradt. — S-a urcat imediat în sărăcăcioasa sanie care îl

ducea pe Cezar și norocul lui, și a dispărut. O zdruncinătură violentă era cît pe ce să-l răstoarne cînd a trecut pragul porții".

*
* *

Sania continuă să zboare către Poznan. Napoleon e foarte fericit la gîndul că-și va revedea fiul și soția ; se înduioșează :

— Mă arăt mai rău decît sînt pentru că am băgat de seamă că francezii sînt întotdeauna gata să-ți mănînce din palmă. Seriozitatea este ceea ce le lipsește și, prin urmare, ea le impune cel mai mult. Lumea mă crede sever, chiar dur. Cu atît mai bine !... Nu mă înduioșez de lacrimile unei ducese, dar nenorocirile popoarelor mă impresionează. Le vreau fericite, și francezii vor fi fericiți. Belșugul se va înstăpîni pretutindeni dacă mai trăiesc zece ani. Credeți oare că nu-mi place și mie să fac plăcere oamenilor ? Îmi face bine să văd chipuri mulțumite, dar sînt nevoit să mă apăr împotriva acestei înclinații naturale, căci s-ar abuza de ea. Am avut dovada de multe ori cu Josefina, care-mi cerea mereu cîte ceva și mă făcea chiar să cad în cursă cu lacrimile ei, în fața cărora cedam, acordînd ceea ce ar fi trebuit să refuz.

Ajuns la Poznan, Napoleon primește mai multe scrisori de la Maria-Luiza, pe care le citește cu bucurie :

— Nu-i așa că am o soție bună ?

Acum e nerăbdător să părăsească Prusia și să ajungă în Saxonia. Are drept escortă doar doi jandarmi, pe care i-a luat de la Glogau și care moțăie pe capră, aproape degerați.

— Dacă prusienii ne-ar aresta — spune el rîzînd —, m-ar preda englezilor.

— E posibil !

— Îți închipui, Caulaincourt, cum ai arăta, într-o cușcă de fier, în piața Londrei ?

— Dacă aș împărtăși soarta voastră, sire, nu m-aș plînge nici într-o asemenea împrejurare.

— Nu e vorba să te plîngi, ci de un lucru ce se poate întîmpla imediat și de figura pe care ai face-o în această

cușcă, închis ca un nenorocit de negru, menit să fie mîncat de muște, deoarece a fost uns cu miere.

Și rîde în hohote.

După ce a străbătut Bunzlau, Görlitz, Bautzen, sosește, în sfîrșit, în Dresda la miezul nopții, în 13 decembrie. Vizitiul bate mult timp la o poartă pentru a întreba unde se află ambasada Franței înainte ca un om cu bonetă de noapte să scoată capul pe fereastră și să-i întrebe „ce vor". Apoi, fără a răspunde — probabil din cauza frigului —, acesta închide fereastra... În sfîrșit, un saxon îndatoritor le indică drumul cel bun.

În plină noapte, regele Saxoniei aleargă la ambasadă ; este înspăimîntat. Împăratul îl liniștește : va fi în curînd înapoi cu cinci sute de mii de oameni. Pentru că tot s-a trezit, el nu se mai culcă și profită de ocazie pentru a-i scrie socrului său : totul merge bine, numai frigul „i-a cam hărtănit armata". Înainte de ivirea zorilor, de astă dată în trăsura regelui Saxoniei, el pleacă mai departe spre Leipzig și Weimar. La 15 decembrie trece prin Erfurt. Cîte amintiri ! Baronul de Saint-Aignan i-a împrumutat cupeul său de dormit. În sfîrșit, poate ațipi, dar o oiște se rupe pe drumurile proaste din Westfalia. Cu o leghe înainte de trecerea Rinului, Napoleon îl întîlnește pe Anatole de Montesquiou, care se întorcea de la Paris. La 16 decembrie, în sfîrșit, trece Rinul cu o ambarcație și sosește la Mains. Iată-l în Franța.

Moniteur publică în acea zi celebrul și teribilul buletin, care „va cădea ca un trăsnet asupra Franței", potrivit expresiei soției mareșalului Oudinot : „Pînă la 6 noiembrie, vremea a fost admirabilă și mișcările armatei s-au executat cu cel mai mare succes. Frigul a început în 7 ; din acel moment, în fiecare noapte am pierdut mai multe sute de cai, care mureau în bivuac... Această armată, atît de frumoasă în 6 noiembrie, se prezenta cu totul altfel în 14, aproape fără cavalerie, fără artilerie, fără mijloace de transport... Această dificultate adăugată frigului excesiv, venit pe neașteptate, a făcut situația noastră grea. Oamenii pe care natura nu i-a călit îndeajuns pentru a fi

mai presus de toate vicisitudinile sorții și norocului au fost zdruncinați, și-au pierdut moralul și buna dispoziție și nu s-au mai gîndit decît la nenorociri și catastrofe... Inamicul, care vedea pe drumuri urmele acestei cumplite calamități ce lovea armata franceză, a căutat să profite de situație..."

„Armata are nevoie să-și restabilească disciplina, să se refacă, să-și recompleteze cavaleria, artileria și materialul, aceasta este concluzia expozeului făcut mai sus. Odihna e prima ei necesitate. Materialul și caii sosesc... Generalii, ofițerii și soldații au suferit foarte mult din cauza oboselii și a lipsurilor. Mulți și-au pierdut lucrurile pe care le aveau asupra lor... Cazacii au prins mulți oameni izolați, ingineri-geografi care determinau poziții și ofițeri răniți ce mergeau fără precauții, preferînd să riște în loc să meargă disciplinat în cadrul convoaielor...

Împăratul a fost tot timpul în mijlocul gărzii sale. Prințul de Neuchâtel, marele-mareșal, marele-scutier și toți aghiotanții, precum și ofițerii casei împăratului au însoțit tot timpul pe maiestatea-sa... Sănătatea maiestății-sale n-a fost niciodată mai bună".

* * *

Acum, că se apropie de ținta călătoriei sale, împăratul vorbește din nou despre afacerea Malet :

— Dintre toți acești militari și funcționari cărora li s-a anunțat moartea mea, nici unul nu s-a gîndit la fiul meu !

Este cert că tuturor o nouă revoluție li s-a părut „mai simplă decît menținerea ordinii stabilite".

— Cînd voi sosi la Paris, fiecare își va lăuda, totuși, devotamentul. Trebuie dat un exemplu, căci credința este o datorie mai sacră poate pentru magistrat decît pentru militar, care nu trebuie decît să asculte de ordinele primite, fără a le discuta... Obișnuința schimbărilor, ideea de revoluție au lăsat urme adînci. Trebuia un braț ca al meu, un om care să-i cunoască pe francezi ca mine pentru a putea să înfăptuiască ceea ce s-a și făcut. Franța are nevoie de mine încă zece ani. Dacă aș muri și dacă tronul fiului meu ar cădea, îmi dau seama că totul ar fi un haos și

toate tronurile s-ar prăbuși, căci văd că tot ce am făcut este încă foarte fragil.

Dar Malet ?

— E un nebun ! Trebuia să fie nebun pentru a fi putut crede că, suspendînd acțiunea poliției și înșelînd cîțiva șefi de corpuri și un prefect timp de trei ore, putea răsturna guvernul, cînd exista o armată de două sute de mii de oameni în afara hotarelor țării și n-avea nici un complice cu funcție înaltă și nici în departamente. E un om care a vrut să ajungă în fața plutonului de execuție, făcînd să se vorbească de el. Totuși, acțiunea lui mi-a dovedit — ceea ce, de altfel, credeam și eu în parte — că nu trebuie să ai multă încredere în oameni.

Împăratul e cuprins acum de o adevărată febră. În cît timp va ajunge la destinație ?

— În patruzeci și patru de ore, sire.

— Eu vă spun : în treizeci și șase de ore !

Îi cere lui Caulaincourt să aprindă o lumînare în interiorul berlinei și încearcă să socotească pe hartă și pe indexul poștal cîte poște, cîte sferturi de poștă, cîte sferturi de oră și cîte minute le trebuie ca să ajungă la Paris. Adună totul. Opririle forțate, popasurile, totul este scurtat...

La 17 decembrie cinează în Verdun, apoi e întrecut pe drum de niște curieri care au părăsit Rusia la 60 de ore după plecarea lui. Febril, el desface scrisorile : armata e în plină descompunere, dar se apropie, totuși, de Vilna. Caulaincourt se arată pesimist :

— Vezi totul în negru, exclamă Napoleon.

Vineri 18 decembrie, la Saint-Jean-les-Deux-Jumeaux, osia trăsurii se rupe, la cinci sute de pași depărtare de poștă. Împăratul se urcă într-o cabrioletă păcătoasă, o brișcă țărănească. Cu acest echipaj, călătorii sosesc la Meaux, unde șeful stației de poștă le oferă trăsura sa. Ultimele leghe sînt străbătute în goana cailor. În curînd, potrivit uzanței, trăsura trece pe sub Arcul de Triumf — gigantică machetă de lemn și de pînze zugrăvite.

— E de bun augur, murmură împăratul.

Cu un sfert de oră înainte de miezul nopții — cerul e acoperit și termometrul arată 3 grade —, trăsura de poștă pătrunde în curtea palatului Tuilerii. Caulaincourt scoate capul prin portieră și își spune numele ; elvețianul de planton refuză să recunoască în acest spectru pe marele-scutier.

În sfîrșit, pe jumătate convins, lasă să treacă echipajul, care se oprește în fața scării mari.

Avînd încă pe cap pitorească lui căciulă de blană, cu barba nerasă de cincisprezece zile și înfofolit în șubă, împăratul își face apariția în cadrul portierei. Slujitorul Amodru, care de la Smorgoni galopează înaintea echipajului, lasă în jos scara, apoi se prăbușește, doborît de oboseală.

— Noapte bună, Caulaincourt — rostește Napoleon. — Ai și dumneata nevoie de odihnă.

Apoi intră în apartamentul Mariei-Luiza.

*

* *

Cîteva zile mai tîrziu, împăratul, care credea că supraviețuitorii de la Berezina se odihnesc în Lituania, află că Murat a părăsit „scheletul dezmembrat" al Marii Armate. Este lovitura de grație.

— Auzi, Caulaincourt — exclamă Napoleon —, regele a părăsit Vilna ! N-a lăsat nici o dispoziție. Armata, garda au fugit în fața cîtorva cazaci. Frigul a făcut pe toată lumea să-și piardă capul... O asemenea fugă în debandadă, o asemenea prostie e fără precedent ! Ceea ce o sută de oameni curajoși ar fi putut salva a fost pierdut, sub privirile mai multor mii de viteji, din vina lui Murat. Un căpitan de infanterie ar fi comandat armata mai bine ca el.

La ieșirea din Vilna, pe drumul spre Kovno, artileria gărzii și ultimele furgoane imperiale n-au putut urca coasta acoperită de polei a defileului de la Ponari. Au trebuit să se debaraseze de tunuri și să spintece sacii conținînd tezaurul. „Soldații din ariergardă, care vedeau această harababură — ne relatează, îngrozit, Ségur —, au aruncat armele pentru a se încărca de pradă ; ei s-au înverșunat atît de tare, încît n-au mai auzit șuieratul gloanțelor și răcnetele cazacilor care-i urmăreau".

Acum nu mai exista artilerie ; Ney, care veghea asupra cîtorva tunuri, fusese nevoit să le părăsească. Mareșalul Victor e văzut mergînd *singur* spre Kovno, deoarece ariergarda comandată de el îl părăsise... Iar mareșalul Berthier îi va putea adresa împăratului acest ultim raport :

„Trebuie să aduc la cunoștința maiestății-voastre că ar-

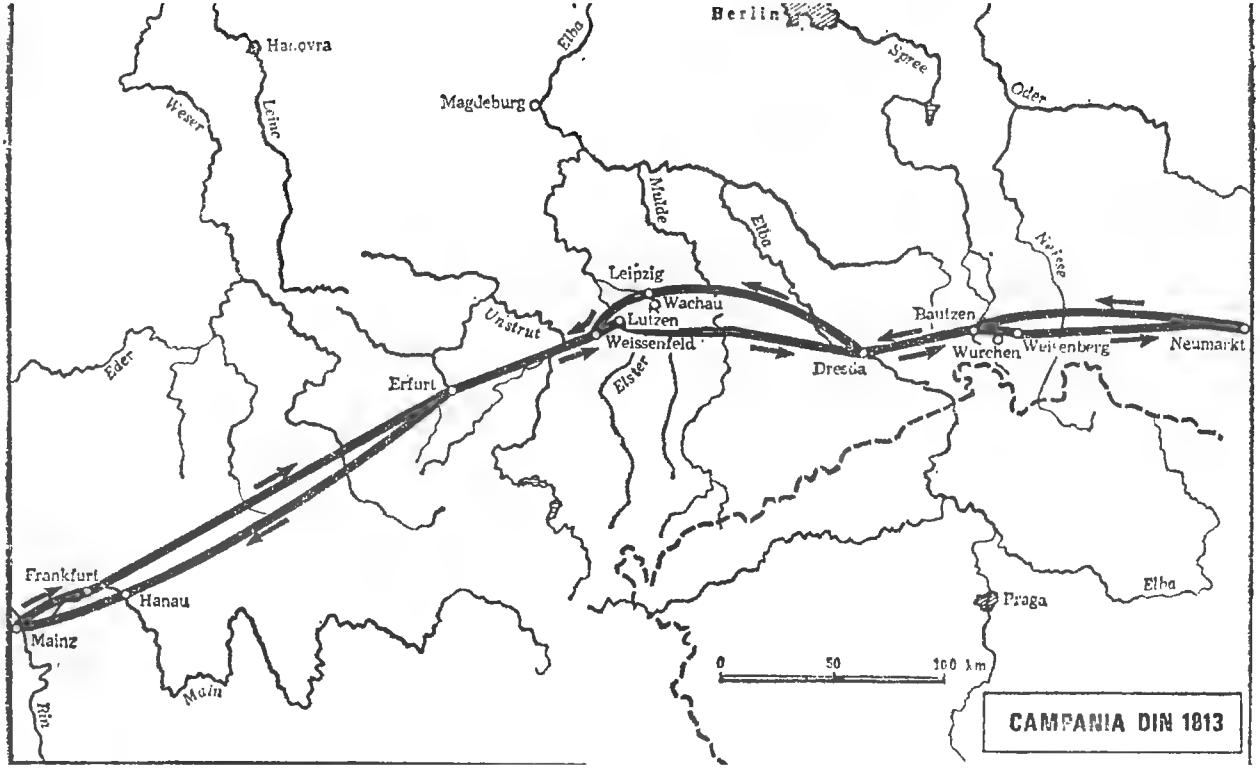
Berlin
Hanovra
Elba
Spree
Oder
Magdeburg
Weser
Leine
Mulde
Elba
Neisse
Leipzig
Wachau
Lutzen
Weissenfeld
Unstrut
Bautzen
Wurchen
Weisenberg
Neumarkt
Dresda
Eder
Erfurt
Elster
Frankfurt
Hanau
Mainz
Main
Rin
Praga
Elba
0
50
100 km
CAMPANIA DIN 1813

mata este în cea mai totală debandadă, la fel ca și garda, care nu mai este alcătuită decît din patru sau cinci sute de oameni [1]. Generalii și ofițerii au pierdut tot ce aveau ; majoritatea au diferite părți ale corpului degerate, drumurile sînt pline de cadavre, casele sînt înțesate de muribunzi. Întreaga armată nu mai reprezintă decît o coloană înșirată pe o lungime de cîteva leghe, care pleacă dimineața și se oprește seara fără a primi nici un ordin ; mareșalii merg laolaltă cu toată lumea...

Armata nu mai există..."

În seara de 15 decembrie, la Gumbinnen, generalul Mathieu Dumas vede intrînd în sala unde cina un adevărat sălbatic, cu chipul năpădit de barbă, cu părul vîlvoi și îmbrăcat cu o redingotă ferfeniță. Tocmai se pregătea să ordone ca vagabondul să fie dat afară, cînd acesta îl întrebă :

— Cum, Dumas, nu mă recunoști ? Sînt Michel Ney și reprezint ariergarda Marii Armate. Am tras ultimul foc de pușcă pe podul de la Kovno. Am aruncat în Niemen ultima noastră armă și am venit pînă aici prin păduri. Și acum, că m-am prezentat, mi-e foame... Poruncește să mi se dea o farfurie cu supă !

Cînd Napoleon va fi prizonier, țintuit pe stînca lui, va spune :

— Ar fi trebuit să mor la Kremlin. Atunci eram în culmea gloriei, aveam cea mai mare faimă care a existat vreodată.

[1] Au fost, desigur, și excepții. Unii au reușit să se „descurce", cîteodată să și mănînce, să aibă căldură din cînd în cînd, să găsească chiar și furaje pentru caii lor, să-și păstreze pînă la sfîrșit vehiculul sau calul de călărie. Relatările acestor favorizați au dus la concluzia că cifrele de Ségur înfățișasc în culori prea negre celebra sa *campanie din Rusia.* E de ajuns să ne amintim însă această cifră de *patru sau cinci sute* de supraviețuitori din corpul cel mai privilegiat al armatei pentru a ne convinge că retragerea din Rusia a fost, de bună seamă, cea mai cumplită din încercările îndurate de combatanții din toate timpurile.

18

HAITA SE ADUNĂ

CA SĂ NU TE ULUIASCĂ
VICTORIILE, NU TREBUIE SĂ TE GÎNDEȘTI
NUMAI LA ÎNFRÎNGERI.

Napoleon

Napoleon aproape sări din trăsura de poștă pe tron și, chiar a doua zi după întoarcerea sa, obosit și îngrijorat — avea și de ce —, își adună miniștrii :

— Ei bine, domnilor, norocul m-a ameţit. M-am lăsat furat de evenimente în loc să urmez planul pe care-l concepusem. Am fost la Moscova, am crezut că voi încheia pace și am rămas prea multă vreme acolo. Am crezut că voi putea obține într-un an ceea ce de fapt ar fi trebuit să înfăptuiesc în două campanii.

El nu aflase încă de distrugerea aproape totală a Marii Armate. Își închipuia că supraviețuitorii erau pe cale să se regrupeze pe malurile Niemenului și că, întărite de garnizoanele recuperate ici și colo, forțele sale reprezentau încă o sută cincizeci de mii de oameni !

Apoi adăugă :

— Am făcut o mare greșeală, dar am posibilitatea s-o repar.

Socoti că și-a recunoscut suficient greșeala în fața miniștrilor săi aghiotanți. Venise rîndul lor de a fi învinovățiți, și fără a mai zăbovi le vorbi de afacerea Malet.

— Jurămintele, principiile, teoriile voastre ! Mă cutremur cînd mă gîndesc la viitor !

În speranța că, după exemplul vechii formule din timpul regilor, se va striga într-o zi : *împăratul e mort, trăiască împăratul !* se străduise să respecte cu scrupulozitate uzanțele vechiului regim atît la nașterea fiului său, la alcătuirea personalului afectat acestuia, cît și în privința educației lui. Mai mult ! Făcuse din urmașul său nu un prinț moștenitor, ci un rege, un rege asemenea regelui romanilor, titlu purtat nu numai de împăratul Occidentului înainte de a fi încoronat, ci și de succesorul recunoscut al împăratului respectiv. În acest scop el revocase printr-o simplă trăsătură de condei cele acordate papei de „predecesorul" său, Carol cel Mare. Ordonase un botez la Notre-Dame, ceremonie care în închipuirea lui trebuia să dovedească, prin strălucirea și pompa ei, înscăunarea definitivă a dinastiei napoleoneene, menită să domnească asupra unui imperiu omogen, în care popoarele, devenite locuitori ai departamentelor franceze, vor pierde treptat conștiința de a fi fost pe vremuri olandezi, italieni sau germani. Dar toate acestea nu slujiseră la nimic ! Nimeni nu s-a gîndit la Napoleon al II-lea și nici la „împărăteasa-regină" ! Napoleon odată mort — ceea ce n-ar fi fost imposibil în cursul teribilei retrageri —, împăratul odată dispărut, imperiul s-ar fi prăbușit de la sine. Napoleon trebuia să admită că domnea asupra unui „imperiu viager". El nu putea dăinui dincolo de moarte ! În zadar își adusese în pat pe fiica Cezarilor, dînd astfel strămoși fiului său, micul rege nu avea să fie recunoscut moștenitor !

Președintele Senatului, Lacépède, înțelese învățătura pe care trebuia s-o tragă din mînia imperială și — după expresia lui Napoleon — *insinuă* această soluție.

— S-a întîmplat de mai multe ori la începuturile vechilor noastre dinastii ca monarhul să ordone un jurămînt solemn care să lege dinainte pe francezii de toate categoriile de moștenitorul tronului, iar uneori, cînd vîrsta tînărului prinț o îngăduia, i se punea pe cap o coroană, drept chezășie a autorității lui viitoare și simbol al perpetuității guvernării.

Trebuia deci — și fără zăbavă, deoarece războiul bătea din nou la ușă — să fie găsit mijlocul de a-l asocia într-un fel pe micul rege al Romei la guvernul imperiului, cimentînd astfel dreptul lui la succesiune. Bineînțeles că, pentru moment, viitorul Napoleon al II-lea nu avea altă ocupație decît să se lăse plimbat pe terasa Tuileriilor într-un cărucior tras de două veritabile oi merinos, dresate de frații Fanconi să alerge ca niște ponei ; bineînțeles că regele Romei nici nu vorbea încă — întîrziere care o neliniștea pe mama sa —, dar dacă tatăl lui ar fi fost să dispară, copilul-împărat nu ar fi trebuit să domnească : un consiliu de regență ar fi urmat să guverneze cît timp acesta era minor. Totuși, consiliul nu putea exista *automat*, ci doar cu condiția de a reînvia vechiul drept divin. Era deci necesar ca urmașul lui Napoleon I să fie încoronat în timpul vieții tatălui său. Și, bineînțeles, să fie uns de papă ! Dar, înainte de a vorbi de ungere și de coroana ce urma să fie pusă pe fruntea lui, era necesar să se pună capăt certurilor care opuneau pe împărat papei — care rămînea în continuare prizonier la Fontainebleau.

Napoleon hotărî să se ocupe personal de toate acestea. În sania care-l ducea spre Paris, îi împărtăși lui Caulaincourt următoarele :

— Mă simt legat de papă. Întotdeauna am regretat că sînt silit să ajung cu el la asemenea situații extreme. El se află în cel mai frumos palat al meu, e servit de personalul meu, poate face ce vrea și știe că întotdeauna am dorit să fie tratat cu toată considerația ce i se cuvine. Cu Roma, ca și cu Spania, a fost o fatalitate. Vezi dumneata, lucrurile au ieșit altfel decît am vrut eu. În persoana papei coexistă doi oameni : conducătorul pămîntesc și conducătorul spiritual. Pot fi în război cu unul și în relații pașnice cu celălalt. Papa ar putea să stea tot atît de bine la Paris sau la Avignon ca și la Roma. Localitatea unde locuiește nu influențează cu nimic religia și nici dogmele ei... De altfel, nici nu mă opun ca papa să meargă în Italia, dacă acest lucru este necesar pentru sănătatea sa. Tot ce vreau eu este ca el să împlinească ceea ce nu e împlinit și ca lucrurile să fie stabilite într-un mod precis, astfel încît clerul, gata oricînd să pună stăpînire pe toate, să nu mai poată găsi nici un pretext pentru a face greutăți.

Este necesar ca Roma să meargă înainte în spiritul secolului, iar Roma nu vrea să se meargă înainte fără ea...

La 19 ianuarie 1813 împăratul se duce la Fontainebleau, unde papa locuiește de un an sub paza căpitanului de jandarmi Lagorse, travestit în șambelan. Prima întrevedere amintește de clipele petrecute în același palat, în ajunul încoronării. Cei doi bărbați se îmbrățișează :

— Părinte !

— Fiule !

Începînd de a doua zi întrevederile devin însă mai puțin cordiale. Timp de cinci zile disputele se țin lanț. Punctul de vedere al lui Napoleon este simplu : Roma este al doilea oraș al imperiului și nu-i mai aparține papei. De ce sfinția sa nu s-ar instala la Avignon ! Aceasta nu l-ar împiedica să păstreze, ca pe un fel de reședință secundară Vaticanul, care nu a fost niciodată ocupat de trupele franceze.

Pius al VII-lea se dovedește atît de încăpățînat în dorința de a păstra suveranitatea moștenirii sfîntului Petru, încît împăratul nu reușește să-și stăpînească mînia. „Într-o zi — va povesti papa —, discutînd aprins în legătură cu renunțarea la statele romane, Napoleon m-a apucat, așa cum îi era obiceiul, de un nasture al sutanei și m-a smucit atît de tare trăgînd de el, încît tot corpul i s-a zguduit".

Dar — contrar celor afirmate mai tîrziu de Chateaubriand — Napoleon nu l-a tras pe suveranul pontif de părul său alb ! Împăratul a sfîrșit prin a se înclina *intra muros*, făcînd însă cunoscut oficial, *extra muros*, că „statul roman fiind alipit la imperiu, nu poate fi despărțit de acesta". Mai rămînea de rezolvat încă un punct important : veșnica instituție episcopală, problemă care rămăsese pendinte ani de zile. „În timpul unei conferințe — va relata mai tîrziu papa —, împăratul, înfuriat din cauza refuzurilor mele repetate, a avut față de mine o atitudine care m-a făcut să-i spun : «Oh ! Totul a început printr-o comedie și e pe cale să se sfîrșească printr-o tragedie !»" Aceasta este originea celebrului *Commediante, tragediante !* din legendă.

De data aceasta, Pius al VII-lea va trebui să cedeze : după trecerea unui termen de șase luni, dacă papa va refuza să instaleze un nou episcop, acesta va trebui să fie numit fie de arhiepiscop, fie de prelatul cel mai vechi în

grad din provincie ; nu era specificat că acest lucru se va face *în numele papei*.

La 25 ianuarie, în prezența împăratului, tratatul este prezentat lui Pius al VII-lea. Prizonierul din Fontainebleau îi imploră cu privirea pe cardinalii martori ai scenei, care în fața expresiei neîndurătoare a feței lui Napoleon își pleacă privirile... Atunci suveranul pontif suspină adînc, ia pana și semnează. Napoleon își pune apoi semnătura lui neciteață sub textul noului concordat. După o asemenea abdicare, lui Pius al VII-lea nu-i mai vine greu să promită că îi va încorona el însuși pe regele Romei și pe împărăteasă, și Napoleon se întoarce învingător la Paris. Cîteva zile mai tîrziu însă, cardinalul Pacca, pus în libertate, sosește la Fontainebleau. El nu-și face nici un fel de iluzii : bănuiește reacțiile pe care le-ar fi putut avea papa, doborît de boală și de suferințele unei lungi captivități. „Știam — va preciza el — că era înconjurat de oameni vînduți împăratului... Am înțeles că lupta dintre fostul călugăr Barnabe Chiaramonti și Napoleon Bonaparte a fost inegală și mi-am dat seama de partea cui era victoria".

El înaintează spre papă. Cu greu își recunoaște stăpînul în cel ce se îndreaptă spre el, umbra unui om cu privirea neliniștită.

— Din nenorocire, am sfîrșit prin a ne tăvăli în mocirlă — suspină Pius al VII-lea. — Cardinalii m-au tîrît la această masă și m-au obligat să semnez. Ah ! prietene, nu mai dorm nici ziua, nici noaptea și mi-e teamă să nu mor nebun ca și Clement al XIV-lea.

— Nu e vorba de moarte — exclamă prelatul —, ci de repararea răului făcut.

— Credeți deci că s-ar putea îndrepta ceva ?

— Da, sfinte părinte, există leac pentru aproape toate relele.

Acest „leac" va fi retractarea din 24 martie 1813. În această zi papa va declara că nu poate pune în aplicare concordatul, acest „act vicios și greșit întocmit". Și va mai adăuga :

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, dorim ca el să fie îmbunătățit în așa fel, încît să nu urmeze nimic păgubitor

pentru biserică și să nu aducă nici un prejudiciu sufletului nostru.

Furia lui Napoleon fu înspăimîntătoare. Spectaculoasa împăcare de la 25 ianuarie era de acum înainte moartă de-a binelea, dar pentru toți ea mai trebuia să rămînă în picioare: „Ministrul cultelor — dictă împăratul — va păstra cea mai mare taină cu privire la scrisoarea papei datată 24 martie, pe care, după împrejurări, am să spun sau nu că am primit-o. Concordatul de la Fontainebleau devine de aici înainte lege a statului. Maiestatea-sa îl consideră ca pe un tratat mai sfînt decît toate celelalte".

Regele Romei și împărăteasa nu vor fi încoronați. Cît despre Pius al VII-lea, el va rămîne prizonier pînă ce *începutul sfîrșitului* îl va elibera și îi va permite să se întoarcă la Roma, amenințată pe atunci de confiscare — o, paradox! — de către Murat, devenit aliatul Austriei...

*
* *

Pentru mulți, Napoleon se îndrepta spre acest *început al sfîrșitului*. Metternich, al cărui ceas va suna, face în aceste luni care preced declarația de război a Austriei împotriva Franței un joc dublu uluitor. Mai întîi, împăratul Francisc trebuie să devină arbitrul situației, avînd rolul de mediator. Metternich este foarte surprins cînd află, la 31 decembrie, că Napoleon acceptă această situație cu cea mai mare bunăvoință.

— Să facem pace — declară el ministrului austriac Bubna. — Nici nu doresc altceva decît ca împăratul dv. să vorbească deschis cu Rusia. Mă bucur că se hotărăște să devină mediator.

În ajun — dar Napoleon în ziua aceea nu era încă informat — generalul prusian York, conte de Wartenburg, semnase cu rușii capitularea de la Tauroggen. Corpul prusian al Marii Armate devine „neutru", așteptînd, desigur, să întoarcă armele împotriva lui Napoleon. Koenigsbergul este imediat evacuat, iar forțele imperiale franceze — formate din divizia Heudelet, venită de la Berlin, și dintr-o divizie poloneză — sînt obligate să se retragă pe Vistula. Regele Frederic consideră totuși această schimbare cam

pripită. Numai numele lui Napoleon îl mai face încă să tremure. Cu atît mai mult cu cît Eugen ocupă Berlinul! Astfel, la 6 ianuarie 1813 se dezice de generalul York. Îl asigură pe împărat de „credința lui nestrămutată" și afirmă: „Nimic pe lume nu va putea să mă abată de la acest lucru și nici o împrejurare nu poate să mă facă să-mi schimb principiile. Țin la ele atît din loialitate cît și din interes, căci nu sînt unul dintre acei bezmetici gălăgioși care vor să vadă prăbușirea Franței".

Regele îl aprobă totuși pe ascuns pe York și-l trimite chiar în aceeași lună pe contele Brandeburg la țar pentru a-i cere să grăbească marșul său spre Oder, adică spre el...

Schwartzenberg, în fruntea unui corp de armată austriac, părăsise deja Volînia și, în loc să se îndrepte spre Eugen, se îndreaptă spre Viena.

Napoleon nu-i ascunde nemulțumirea sa lui Metternich:

— Urîtă treabă, potrivnică tratatului, e un prim pas spre dezertare. Ați schimbat sistemul... Vreți să vă scoateți din luptă corpul de armată auxiliar. Am fost de acord cu intervenția dv. în favoarea păcii, dar o mediație prin forța armelor nu-mi convine... S-ar putea întîmpla ca viceregele să fie obligat să evacueze Varșovia, să părăsească Vistula, să ajungă în spatele Oderului. Aceasta va produce o impresie proastă asupra armatei mele și a Franței. Voi vorbi poporului meu, voi face noi recrutări. Îmi voi retrage poate trupele în spatele Rinului, mă voi înțelege cu rușii: două mari puteri găsesc întotdeauna o cale de înțelegere, iar dumneavoastră nu vă mai puteți bizui pe mine!

Se poate..., dar rușii nu țin „să se înțeleagă" cu Napoleon, pe care-l consideră deja ca pe un colos cu picioare de lut. Împăratul își dă seama de toate acestea...

— Spuneți peste tot că trebuie să facem pace — îi spuse el lui Talleyrand —, dar cum s-o facem?

— Maiestatea-voastră are încă în mînă valori negociabile — răspunde prințul de Benevento. — Dacă mai așteaptă mult, le pierde și nu va mai putea negocia.

Prin „valori negociabile" Talleyrand înțelegea statele romane, Piemontul, Toscana, Olanda, orașele hanseatice și ducatul Varșoviei — teritorii pe care Napoleon refuză să le cedeze, știind foarte bine că o primă concesie ar atrage după sine o a doua, o a treia... și așa mai departe pînă la

abdicare. El nu dorea să renunțe nici la mediația sa privitoare la Confederația Rinului și nici la aceea privitoare la cantoanele elvețiene ! Împăratul ar fi consimțit cel mult să dea ceea ce nu mai avea : Portugalia sau Sicilia, pe care, de altfel, nu putuse s-o ocupe niciodată. De asemenea — ducele de Bassano scria la Viena, fără intenția de a glumi — împăratul era gata să ofere țarului Polonia rusească, Lituania, Volînia, Podolia, Ucraina..., care n-au încetat nici o clipă să aparțină împăratului Rusiei !

„Voi ceda pe baza tratatului de la Tilsit — scrie Napoleon socrului său — tot ceea ce ar putea compromite deplina independență a Rusiei, dar nu voi părăsi nici un sat din ducatul Varșoviei și nu voi îngădui ca Rusia să obțină vreo extindere în partea dinspre Austria, Turcia sau Suedia".

Cum să obții pacea în asemenea condiții — această pace pe care viitorii aliați nu se gîndesc în nici un fel să i-o acorde lui Napoleon ?

Nu încape îndoială, guvernul austriac nu dorește să facă nici cea mai mică concesie. Metternich și împăratul său, asigurîndu-l într-una pe țar că nu vor mai da nici un om lui Napoleon, afirmau în același timp la Paris că alianța dintre cele două imperii li se părea atît de necesară, „încît, dacă ați rupe-o azi — spuneau ei —, v-am propune mîine s-o încheiem din nou în aceleași condiții". În realitate, Francisc I nu avea decît un singur gînd : să se elibereze de alianță și, după ce-și va fi cucerit „independența", să-i declare război ginerelui său. Îl invidia pe regele Prusiei, care va avea în curînd posibilitatea de a-și schimba, în sfîrșit, în mod deschis politica. Armata prusiană, care pe hîrtie nu numără decît treizeci de mii de oameni, va forma în curînd, prin sosirea voluntarilor și a armamentului clandestin, un corp de o sută treizeci și patru de mii de oameni gata să se arunce asupra Franței.

La 27 februarie 1813 este semnat, încă în secret, un tratat de alianță între regele Frederic-Wilhelm și țarul Alexandru, care mai poate alinia o sută nouăzeci de mii de oameni. Entuziasmul prusian e de nestăvilit. E revanșa atît de mult așteptată ! Toate femeile își schimbă verighetele

cu un inel de fier purtînd inscripția : *Am dat aur pentru fier.*

Napoleon presimte drama. „Rămîneți la Berlin cît mai mult posibil — îi scrie el lui Eugen la 5 martie 1813. — Dați exemple pentru menținerea disciplinei. La cea mai mică insultă din partea unui oraș, a unui sat prusian, dați-i foc : faceți același lucru și cu Berlinul, dacă nu se poartă cum trebuie..."

Eugen însă și-a mutat cartierul general în spatele capitalei prusiene, ceea ce-i atrage — la 9 martie — o mustrare usturătoare din partea împăratului. A demonstra prin această retragere că nu se poate păstra orașul, înseamnă a-i atrage pe ruși și a-i împinge să cucerească Berlinul : „Ați pierdut astfel o poziție pe care arta războiului cerea să știți s-o păstrați".

Cînd fiul Josefinei primi această scrisoare, țarul își făcuse deja intrarea în capitala lui Frederic-Wilhelm. Trei zile mai tîrziu, la 16 martie, Prusia anunță Franța că alianța lor este ruptă și, a doua zi, regele îi declară război lui Napoleon. La Berlin bucuria este de nedescris, începe războiul sfînt ! Generalul York intră în Berlin la 19 martie, iar la 22 este rîndul regelui să-și regăsească orașul drag. E un delir, iar ura împotriva Franței atinge paroxismul ! În acest timp, la Viena, așa cum scrie la 7 aprilie contele Narbonne lui Maret : „Totul pare să prezinte aici același tablou pe care-l oferise Prusia în ajunul bătăliei de la Jena. În toate cafenelele și locurile unde se adună lumea respiră numai ura împotriva a tot ce e francez". În aceeași zi reprezentantul lui Napoleon este primit de Metternich. Întrevederea decurge în termeni tăioși.

— Oare nu trebuie să deduc — remarcă Narbonne — că proiectul dv. este ca, înclinîndu-vă de partea Franței, să luptați totuși împotriva ei, dacă ea n-ar accepta ceea ce dv. considerați acceptabil ?

— Aceasta rezultă în mod firesc din situația în care ne aflăm — recunoaște Metternich.

Apoi adaugă cu perfidie :

— Bineînțeles că toată bunăvoința noastră este în favoarea Franței !

— Și de aceea îl trimiteți pe d-l de Stadion la cartierul general al țarului ?

— Lucrul acesta nu e încă definitiv hotărît, dar e aproape sigur.

— Așteptați prima victorie ca să vă hotăriți ? — întreabă Narbonne ironic.

— Vă înșelați — răspunde Metternich cu sinceritate —, fiți sigur că a doua zi după această victorie vă vom vorbi pe un ton mai apăsat decît astăzi.

A treia zi Schwartzenberg sosește la Saint-Cloud. Metternich i-a cerut să-l „sondeze" pe împărat.

— Englezii — declară Napoleon — cred că Franța este strivită, ei îmi vor cere Belgia... Mă aflu într-o situație grea ; dacă aș încheia o pace dezonorantă, aș fi pierdut... Poziția mea nu e consolidată, trebuie să țin mai mult seama de opinia publică, fiindcă am nevoie de ea. Făcînd publică o asemenea pace, în primul moment nu s-ar auzi într-adevăr decît strigăte de bucurie ; dar, curînd, guvernul ar fi dezaprobat sus și tare ; aș pierde stima și în același timp încrederea popoarelor mele, căci francezul are o imaginație vie, iubește gloria, e un exaltat, *se aprinde ușor*.

Schwartzenberg îl vede pe împărat atît de sigur de el, încît nu îndrăznește să-i vorbească de „sfaturile" pe care Metternich îl însărcinase să i le adreseze lui Napoleon și pe care le va împărtăși lui Maret :

— Numai pacea poate evita nenorocirile care ne amenință, dar atîta timp cît nu veți repune statele în drepturile lor, nu veți recunoaște că fiecare este stăpîn la el acasă și nu veți lăsa comerțul liber pentru a face să reintre ceva bani în circulație, pacea însăși va fi o himeră.

Napoleon cunoaște perfect problema, dar n-o poate totuși rezolva aplicînd singura soluție posibilă. Louis Madelin a explicat foarte bine acest lucru, o dată în plus : Napoleon era în imposibilitatea de a face „concesii", așa cum îi sugerau cei din jurul său : „Dacă ar ceda un deget, i s-ar cere imediat toată mîna, și dacă ar ceda mîna aceasta, ar însemna o asemenea mărturisire de slăbiciune în fața Europei, încît, împins din concesie în concesie, în cele din urmă i s-ar smulge totul. Dar, cedînd totul, de bunăvoie sau cu forța, el ar trebui să dispară, căci un Napoleon fără imperiu e de acum înainte de neconceput..."

De altfel, în această primăvară a anului 1813, situația nu i se părea încă de fel dramatică împăratului, în pofida mai întîi a lui Bernadotte, care la 3 martie a semnat un tratat cu Anglia, promițînd să arunce treizeci de mii de oameni drept pradă fostei sale patrii, în pofida intrării englezilor în Madrid și, în sfîrșit, în pofida lui Murat, care începe să dea înapoi și visează să devină Bernadotte-ul sudului Europei. La 26 ianuarie împăratul îi scrie : „Presupun că nu sînteți dintre cei ce gîndesc că leul a murit. Dacă ați face acest calcul, ar fi greșit. Mi-ați făcut tot răul de care erați în stare de la plecarea mea din Vilna. Titlul de rege v-a făcut să vă pierdeți capul. Dacă doriți să vă păstrați acest titlu, va trebui să vă purtați altfel decît ați făcut-o pînă acum".

Murat, cu toată această mustrare, nu se supune. Dimpotrivă, acest soldat minunat, dar jalnic politician, începe să facă concesii dușmanilor cumnatului său. La prima ocazie — de pildă declarația de război a Austriei împotriva lui Napoleon — regele Neapolului își va oferi serviciile Austriei, cu condiția ca totuși aliații să-i permită păstrarea regatului Neapolului.

Pentru moment, împăratul se dedică cu totul făuririi noii sale armate ; își numără oamenii. „Am posibilitatea să-mi repar greșelile", spuse a doua zi după reîntoarcerea sa. Acum știe că din supraviețuitorii dramaticei retrageri din Rusia, nu mai rămîn, în afară de rămășițele gărzii, decît trei mii de luptători din divizia Loiseau. La dispoziția sa se află însă vieți noi. E vorba în primul rînd de contingentul 1813, adică o sută patruzeci de mii de oameni, cărora li se mai adaugă o sută de mii de soldați din garda națională. Mai poate conta, cel puțin pentru moment, pe trupele pe care i le vor furniza Confederația Rinului și regatul Neapolului. Pe de altă parte hotărăște chemarea sub drapel a gărzilor de onoare, încorporînd astfel în armată pe tinerii care aparțineau marii burghezii și nobilimii. Pînă atunci în fiecare departament aceștia nu efectuau decît un serviciu de paradă, plătind un înlocuitor care să le țină locul în armată. Așa cum va constata Poumiès de la Siboutie, „acest act de despotism stîrni o indignare generală și îndepărtă de guvern toată această pătură avută și luminată a națiunii". Totuși, decretul va

procura împăratului zece mii de cavaleriști, un aport important, căci Napoleon duce o gravă lipsă de cavalerie. De ce oare nu le-a alăturat și armata din Spania, care numără două sute cincizeci de mii de oameni și este compusă din cei mai buni soldați din Europa, cei de la Austerlitz și de la Friedland? Proscrisul de pe Sfînta Elena o va recunoaște:

— După problemele legate de Rusia trebuia să rezolv pe cele privitoare la Spania. Trebuia să mă duc la Valençay, să termin în patruzeci și opt de ore cu Ferdinand, să-l trimit în Spania și să-mi retrag armata de acolo.

De ce s-a lipsit el de un aport atît de însemnat? Pentru că restabilirea păcii dincolo de Pirinei ar fi însemnat să restituie Spania lui Ferdinand al VII-lea, care cu siguranță ar fi dat mîna cu englezii. De altfel, Joseph, devenit suveran în disponibilitate, ar fi trebuit să revină în acest caz la Paris. Atunci cel mai în vîrstă din clan ar fi urmat să exercite funcția de regent pe timpul viitoarei campanii. Or, ca să poată zădărnici planurile socrului, Napoleon se gîndește s-o ofere Mariei-Luiza. Pe atunci părea încă de neînchipuit ca bunicul să dorească distrugerea imperiului nepotului său! Și totuși!... O tragică încredere, care va însemna pentru împărat pierderea tronului.

Îi mai trebuiau și bani, întrucît nu voia să se atingă de „tezaurul lui de război" — două sute de milioane în aur —, care se găseau depuse în butoiașe în pivnițele Tuileriilor. De aceea, la 14 februarie, Napoleon se duce cu mare pompă la Corpul legislativ, ca să ceară reprezentanților să voteze textele care să-i asigure fondurile necesare. Fără îndoială că deputații nu se vor opune de loc: așa ceva nici nu le trece prin gînd — mai ales că nu e vorba de banii lor —, dar pentru prima dată Napoleon se teme de reacțiile opiniei publice. Făcînd mai multe plimbări prin Paris după reîntoarcerea sa, împăratul nu a avut parte de o primire prea entuziastă, ba uneori s-a dovedit destul de rece, și acest lucru a fost ceva cu totul neașteptat pentru el. De aceea, ca să meargă la Camera deputaților — fostul palat Bourbon — va alege drumul cel mai scurt: grădina Tuileriilor, piața și podul Concorde. „Din fericire — ne va povesti prefectul Pasquier — trecusem călare pe acolo cu o oră înainte și privirea mi-a fost izbită de o inscripție scrisă cu litere

groase, negre, pe stîlpul podului : «*Jos tiranul !*» De-abia am avut timp s-o fac să dispară". Stăpînul a aflat totuși de acest lucru, căci îi va scrie lui Savary : „Nu supravegheați îndeajuns foburgul Saint-Germain și clica Bourbonilor !"

Napoleon nu se lasă doborît, are încredere în steaua sa. El simte praful de pușcă... Pregătirile viitoarei sale campanii de-a dreptul l-au întinerit și au făcut să se topească grăsimea lui nesănătoasă. Agerimea lui de spirit, care se părea că-l părăsise pe malurile Moscovei, se manifestă din nou. E de ajuns să răsfoiești corespondența sa din acest *interval* de patru luni pentru a rămîne, încă o dată, uimit. Deși trimite note peste note generalilor săi, în care, ca de obicei, este mai mult decît meticulos, el dă recepții, merge la spectacole, vînează, dă dispoziție ca Școala de medicină să fie terminată chiar în anul acela, se duce să vadă în ce stadiu se află construcția arcului de triumf din piața Étoile, inspectează clădirea poștei de pe strada Rivoli. Își supraveghează de asemenea și familia, și nu se mulțumește numai să-i certe pe regi, ci își dojenește surorile. Cînd Pauline cere autorizația să i se aducă din Milano trei șaluri de cașmir cumpărate la Constantinopol, el scrie pe marginea notei : „Refuzat. Prințesele trebuie să fie un exemplu de respectare a legii și să încurajeze întreprinderile manufacturiere naționale".

Situația este gravă. El este obligat să nu mai ducă război în calitate de *împărat*, ci trebuie să redevină *generalul* Bonaparte : „Vreau să am în jurul meu mult mai puțină lume, mai puțini bucătari, mai puțină veselă, mai puține bagaje, aceasta atît pentru a da un exemplu, cît și pentru a simplifica lucrurile. În timpul campaniei și în marș, mesele, chiar și a mea, se vor compune dintr-o supă, un rasol, o friptură cu garnituri de legume ; nici un fel de desert... Reduceți numărul lăzilor cu efecte ; în loc de patru paturi, să rămînă numai două ; în loc de patru corturi, să rămînă numai două ; iar mobilele să se reducă în aceeași proporție".

La 13 aprilie, cu două zile înainte de plecare, cere trei berline ușoare „fără boarfe și pachete". Apoi precizează : „În berlina mea se vor pune cîteva cărți, hărțile de poștă, schițele făcute recent în biroul meu topogra-

fic, cîteva hărți ale ținutului dintre Elba și Main". Fain, secretarul său, va avea în trăsura sa evidențele situației și corespondența cu armata. În continuare ordonă : „Suita mea va pleca pe drumul spre Trèves".

La 15 aprilie, după ce a încredințat regența Marieі-Luiza, împăratul părăsește Saint-Cloud. În timpul călătoriei socotește numărul soldaților și crede că în curînd va putea să-și întărească armata și să-i ridice efectivele la patru sute de mii de oameni. Speră chiar să aibă posibilitatea de a alinia șase sute de mii, făcînd apel la vechile contingente ! Sosește la Mainz după patruzeci de ore de la plecarea din Paris și trebuie să cedeze în fața evidenței : optimismul său l-a înșelat : nu dispunea decît de o masă de manevră de două sute treizeci pînă la două sute cincizeci de mii de oameni. Dar această armată se compunea mai ales din germani, italieni, elvețieni, olandezi și chiar ilirieni ! — trupe care, toate, ar trece la inamic de îndată ce s-ar ivi un moment mai îndoielnic. Cît despre francezi, cea mai mare parte este de-abia instruită, recruții fiind în vîrstă de optsprezece, douăzeci de ani ! Fără îndoială că acești tineri soldați ai anului 1813 sînt plini de curaj, dar — așa cum va remarca unul dintre ofițerii lor — „ei n-au decît instinctele și forța unor copii..."

Armata posedă șase sute de guri de foc, dar — și acest lucru trebuie să fie mereu subliniat — însuși împăratul se gîndea cu spaimă la aceasta — un număr de corpuri de armată sînt lipsite de cavalerie. Șaizeci de mii de cai au murit între Moscova și Vistula — cea mai mare parte a cavaleriei Marii Armate... Strategia imperială însă — urmărirea adversarului bătut, tăind legăturile cu dușmanul și părăsind cîmpul de luptă — necesită o cavalerie puternică. Napoleon nu poate opune în 1813 decît cincisprezece mii de călăreți față de cei treizeci și șapte de mii de cavaleriști aliați. În plus, mulți soldați, chiar dacă știu să călărească, nu-și cunosc de loc meseria ! Pentru a ne convinge de acest lucru e destul să citim pitoreasca povestire inedită, scrisă de brigadierul Lambry din gărzile de onoare ale departamentului Sarre. După ce a trecut trupele în revistă, împăratul dori să le vadă la instrucție :

„Ni s-au comandat — povestește brigadierul — cîteva mișcări la dreapta cîte patru, cîteva întoarceri la stînga cîte patru și a fost suficient ca să ne încurcăm cu totul. Mareșalii imperiului și generalii de stat-major care-l însoțeau pe împărat, vrînd să-l scutească de spectacolul acestei dezordini, s-au apropiat de rîndurile noastre pentru a încerca să ne conducă. Iată-ne din nou așezați în ordine de bătaie. Văzînd că nu reușeam să executăm manevrele simple, au vrut să ne facă să strălucim în cele mari, și astfel se dădu comanda pentru una care-i plăcea mult împăratului să o vadă executată de cavalerie, și anume : *prin plutoanele din aripi, în spatele centrului, defilați* ! La o comandă pe cît de nouă, pe atît de străină pentru noi și pentru cîțiva dintre ofițerii noștri, ne uităm o clipă unii la alții și apoi iată-ne porniți un pluton într-o parte, celălalt în alta, cu toate răcnetele ofițerilor noștri și ale ofițerilor generali care se găseau în rîndurile noastre rupte și amestecate. Ici un locotenent sau un sergent-major își chema cu strigăte puternice plutonul lui contopit cu cel vecin ; colo un mareșal al imperiului sau un general se aflau prinși între două plutoane care, nepăstrînd distanța dintre ele, îi turteau în ciocnirea lor. Toate acestea au provocat un vacarm de-a dreptul ridicol, dar nu mai puțin jalnic, dacă te gîndeai că o asemenea cavalerie ar fi putut să fie în situația de a intra în război. Împăratul păstră o mină glacială ; îi chemă la ordine pe ofițerii noștri superiori, îi mustră aspru pentru lipsa noastră de instrucție, le recomandă să aibă mai multă grijă în această privință și promise să atașeze pe lîngă fiecare companie un anumit număr de instructori recrutați din rîndurile subofițerilor și brigadierilor din vechea gardă.

Astfel și-a luat rămas bun de la noi...“

*

* *

Napoleon mai speră că Austria va renunța la atitudinea ei echivocă și că se va reîntoarce la el. Înainte de a se instala în fruntea armatei, el îi dă Mariei-Luiza însărcinarea de a-l determina pe tatăl ei să ia o hotărîre : „Spune-i că nu e bine să vrea ca eu să nu doresc pacea,

cînd nu s-a căzut încă de acord asupra începerii tratativelor — îi scria el. — ...Roagă-l să fie atent ca nu cumva aceasta să aibă drept scop tîrîrea lui în război... Fă-l să înțeleagă că țara noastră nu va permite să fie prost tratată și nici să i se impună condiții rușinoase de către Rusia și Anglia și că dacă am acum un milion de oameni sub arme, voi putea avea în viitor oricîți voi dori..."

În aceeași zi părăsește Mainz pentru a începe campania. Care e planul împăratului? Să întindă mîna prin spatele Saale-ului trupelor lui Eugen, care numără — în teorie — o sută de mii de oameni, dintre care însă aproape șaizeci de mii ocupă încă Danzigul și garnizoanele prusiene... Cele două armate reunite vor porni în întîmpinarea inamicului.

La 28 aprilie Napoleon se află la Weimar. Campania din Germania începe. Ney trece Saale, le pricinuiește o înfrîngere rușilor, iar legătura dintre armata lui Eugen și cea a împăratului e făcută. Privindu-l pe Napoleon în timp ce trece prin fața rîndurilor lor, recruții strigă *trăiască* și-și pun capelele în vîrful baionetelor. Acest entuziasm tineresc îi încălzește inima și compensează fețele încruntate ale mareșalilor, care nu-și ascund oboseala.

El își deplasează armata spre cîmpia de la Lützen. De acolo, datorită uneia din acele mișcări al căror secret îl cunoștea numai el, va executa o întoarcere pe aripi — dreapta franceză formînd mînerul coasei — în așa fel încît dușmanul să dea înapoi pînă la munții Boemiei. Tot la întîi mai, Bessières, în drum spre Lützen, este lovit în plin de o ghiulea rusească. Cînd știrea fu adusă la cunoștința împăratului, acesta plecă capul, copleșit, și fu auzit murmurînd:

— În sfîrșit, a murit de moartea lui Turenne. Soarta lui e demnă de invidiat.

A doua zi — duminică 2 mai — începe bătălia de la Lützen. Aliații atacă cu două zile mai devreme decît fusese prevăzut. Souham a fost dat peste cap. De mai multe ori recruții care intră în foc pentru prima oară pierd teren. Linia franceză este străpunsă și Blücher crede că a și obținut victoria! Napoleon însă își trage spada, trece în fruntea tinerei gărzi și pornește la asalt

înaintînd între două coloane, ca în timpul campaniei din Italia ! Pe colinele de la Starsield bateriile franceze împroaşcă moartea — şi lupta ia o altă întorsătură. Seara, în timp ce arde satul Kaia, care de-a lungul zilei fusese fără încetare cucerit şi recucerit, Napoleon strigă :

— Bătălia e a noastră !

Douăzeci şi două de mii de ruşi şi de prusieni zac pe cîmpul de luptă, dar şi numărul morţilor din rîndurile noii Mari Armate se ridică la optsprezece mii ! Din lipsă de cavalerie, inamicul, care se retrage spre Elba, nu poate fi urmărit. Oricum, „afacerea Lützen", după cum s-a exprimat împăratul, deschide drumul spre Dresda şi dovedeşte că se poate conta pe recruţi, care s-au bătut — aşa cum va scrie un martor — „ca nişte veterani".

A doua zi, în cantonamente, este citită proclamaţia împăratului către armată : „Soldaţi, sînt mulţumit de voi ! Aţi răspuns aşteptărilor mele ! Bunăvoinţa şi vitejia voastră au compensat totul. În faimoasa zi de 2 mai aţi învins şi pus pe fugă armata rusă şi prusacă comandată de împăratul Alexandru şi regele Prusiei. Îi vom respinge... în ţinuturile lor cu un climat îngrozitor, de unde nu trebuie să mai iasă..."

La 7 mai are loc trecerea peste Elba, iar la 8 mai Napoleon îşi face intrarea în Dresda. Oficialităţile, care i-au primit pe ruşi cu entuziasm, sînt tare încurcate, iar Napoleon nu le ascunde gîndurile sale. Totuşi, „din dragoste pentru regele lor", el nu va trata Saxonia ca pe o ţară cucerită. La palatul regal din Dresda, înainte de a se culca, îi scrie regelui Saxoniei, care se apropiase cu precauţie de frontiera austriacă, invitîndu-l să revină în capitala lui „eliberată".

*
* *

Mîna stăpînului se face simţită cu aceeaşi tărie şi cruzime. O dată cu recucerirea Germaniei, trupele franceze ocupă din nou Hamburgul şi sînt executaţi fără milă toţi cei ce s-au răzvrătit.

Chiar de duminică 9 mai, Napoleon îşi reia sabia de general şi se îndreaptă spre malul Elbei, la o leghe de Dresda, lîngă satul Priesnitz, ca să supravegheze lucrările

destinate apropiatei treceri peste fluviu. Dușmanul ocupă celălalt mal și deschide focul cu toată artileria de care dispune. Întins pe burtă pe o hartă uriașă, Napoleon pare că nici nu bagă de seamă că ghiulele plouă în jurul lui. Una din ele cade și explodează la zece pași. Iată-l pe împărat și harta lui acoperiți de pămînt.

— Caraghioșii ăștia — spuse el scuturîndu-se — se țin mereu de nebunii !

Trei zile mai tîrziu, regele Saxoniei, urmat de un corp de armată de trei mii de cavaleriști, revine — cu nasul în jos — în capitala sa. Zece mii de soldați saxoni sînt imediat încorporați în Marea Armată. „Treburile noastre merg bine — scrie el Mariei-Luiza. — Se încearcă păcălirea lui tata Francisc ; se urmărește antrenarea lui într-o afacere blamabilă. Metternich nu-i decît un intrigant".

Este și mai sigur de aceasta cînd, în ziua de 16, îl primește pe generalul Bubna, care-i comunică cele trei puncte propuse de Metternich pentru stabilirea unei păci generale : Marele ducat al Varșoviei să fie cedat, Franța să renunțe la teritoriile alipite imperiului în 1811, și, în sfîrșit, Napoleon să restituie Iliria Austriei. Împăratul își dă seama că acceptarea acestor condiții, în aparență moderate, înseamnă începutul concesiilor de care Metternich va profita pentru a-l distruge. Restul — trebuie s-o spunem din nou — ar urma pînă ce el ar fi doborît la pămînt ! De aceea Napoleon respinge propunerile aliate.

— Nu am nevoie de mijlocirea dumneavoastră sub amenințarea armelor. Nu faceți decît să încurcați lucrurile. Spuneți că nu puteți face nimic pentru mine : nu sînteți deci puternici decît împotriva mea... Nu voi ceda nici un sat din ceea ce este constituțional alipit de Franța. Vreți să-mi smulgeți Italia și Germania !

Ca un ghicitor extraordinar, el a intuit planurile Austriei și ceea ce va fi în viitor :

— Vreți să mă dezonorați, domnule, îi declară el lui Bubna : mai întîi onoarea, apoi soția, apoi copilul, apoi dinastia... Ce va deveni copilul în vinele căruia curge sînge austriac ? Ceea ce mă interesează este soarta regelui Romei : nu vreau ca sîngele austriac să devină odios în Franța... Vreți să pescuiți în apă tulbure. Nu se cîștigă provincii cu apă de roze ; asemenea mijloace pot fi

folosite cel mult pentru a seduce femeile. Începeți prin a-mi cere Iliria, apoi îmi veți cere ținutul Veneției, apoi Milano, apoi Toscana și pînă la urmă mă veți obliga să lupt împotriva voastră; e mai bine să începem cu asta. Da, dacă vreți să aveți provincii, va trebui să curgă sînge! Chiar dacă aș fi respins pînă la Frankfurt, v-aș spune același lucru.

Ca să obțină pacea ar accepta să se înțeleagă cu țarul și ar risca să întîmpine noi pretenții îndată ce vor fi fost satisfăcute cele anterioare. „Cu scopul — declară el — de a evita o vărsare de sînge inutilă" îl trimite pe Caulaincourt la cartierul general al lui Alexandru:

— Dacă va trebui să fac unele sacrificii, prefer să le fac în folosul împăratului Alexandru, care se războiește cinstit, și al regelui Prusiei, de care se interesează Rusia, decît în folosul Austriei, care a trădat alianța și care, la adăpostul titlului de mediator, vrea să-și aroge dreptul de a dispune de tot, după ce-și va fi luat partea care-i convine.

Țarul vede însă în acest demers dovada evidentă a slăbiciunii adversarului său. Nu vrea nici măcar să-l primească pe Caulaincourt! Hăituirea trebuie dusă pînă la capăt... Războiul reîncepe.

Napoleon părăsește Dresda la două zile după întrevederea cu Bubna, pentru a se îndrepta spre inamic, a cărui armată de o sută de mii de oameni s-a concentrat și fortificat la răsărit de Bautzen, pe malurile rîului Spree. Rușii vor ca Bautzen să devină un al doilea Borodino, în sensul că de aici să nu existe retragere. Francezii trec la atac. Din nou împăratul se expune ghiulelelor și... ploilor torențiale. În ziua aceea un ofițer englez zărește cu ocheanul pe „Napoleon Bonaparte, îmbrăcat într-o uniformă simplă, cu o singură stea și cu o pălărie ponosită...". Acest ofițer — un colonel — se numește Hudson Lowe.

Seara, cînd bătălia pierde din intensitate, Caulaincourt îl vede pe împărat făcînd gestul de a-și pune tabachera în buzunărașul vestei, exclamînd în același timp:

— O am și pe asta în buzunar.

Într-adevăr, a obținut victoria. Dar a doua poziție inamică rămîne în picioare. Prusienii lui Blücher formează aripa dreaptă a acestei noi linii, rușii lui Alexandru

— avîndu-l pe țar drept comandant suprem — formează centrul și stînga ei. Napoleon dictează ordine după ordine, pentru ca Ney, al cărui corp de armată se află încă departe, să poată ataca cu artileria și să întoarcă flancul drept al prusienilor. Inamicul va fi astfel prins între două focuri !

A doua zi, 21 mai, în timpul bătăliei de la Wurschen, la o zi după bătălia de la Bautzen, dușmanul atacă chiar în zori, sperînd să recucerească terenul pierdut în ajun. Către ora unu focul se potolește. Napoleon, văzînd că totul se desfășoară după dorința lui și așteptînd sosirea lui Ney, cere salteaua de piele pe care o transportă un catîr din escorta lui și se întinde pe ea. Nu va întîrzia să adoarmă, cu tot zgomotul canonadei. Toți ofițerii statului-major descalecă și, trecîndu-și pe sub braț frîiele cailor, se culcă pe jos și adorm după pilda stăpînului. La ora două sînt treziți de vocea ascuțită a mareșalului scutier, care își sparge pieptul strigînd :

— Domnilor, pe cai !

Împăratul e deja în picioare și privește prin luneta sa, sprijinită pe umărul pajului de serviciu.

— Ney și-a executat manevra — exclamă el cu bucurie —, bătălia este cîștigată !

Dar nu era chiar așa : mareșalul se hotărîse prea tîrziu și nu-l „întorsese" de fel pe Blücher. Ajungînd cu întîrziere pentru a recuceri Preititz, el îi forțase pe prusieni doar să se retragă, în timp ce generalul *Vorwärts* jurase să nu se retragă. Totuși, așa cum va arăta Jomini : „Dacă Ney ar fi executat întocmai ordinul dat de Napoleon la ora opt dimineața, ar fi fost distrusă cea mai mare parte a armatei inamice... Salvarea imperiului a depins astfel de un moment de slăbiciune al celui mai viteaz dintre generalii săi".

Fără a fi hotărîtoare, victoria de la Bautzen reprezintă totuși o nouă victorie.

Se încearcă urmărirea trupelor aliate, care se retrag spre Oder, dar lipsa cavaleriei continuă să împiedice zdrobirea inamicului. Fără îndoială, infanteria îi urmărește a doua zi pe prusieni și pe ruși, dar infanteriștii se epuizează îndeplinind acest rol, pentru care nu sînt de loc făcuți, și se aud soldații murmurînd :

— Cînd se va termina și asta ? Unde se va opri împăratul ? Pacea trebuie încheiată cu orice preț !

Artileria ariergărzii dușmane încearcă să protejeze retragerea lui Blücher. O ghiulea prusacă seceră trei cavaleriști din statul-major imperial.

— Duroc — declară Napoleon —, soarta ne e potrivnică azi.

Cîteva clipe mai tîrziu, aproape de satul Mackersdorf, o ghiulea trasă de o baterie rusească aflată la doi kilometri de acolo sfîșie burta lui Duroc. Marele mareșal al palatului nu mai avea decît cîteva ore de trăit. Împăratul comandă imediat oprirea gărzii. Corturile cartierului general imperial sînt ridicate pe un cîmp în dreapta șoselei. Rănitul este ridicat de pe dîmbul unde a fost lovit de ghiulea și transportat în casa unui țăran din Mackersdorf. La căderea nopții împăratul intră în odaie. Ducele de Frioul leșină, apoi își revine pentru a duce mîna împăratului la buze :

— V-am închinat toată viața — suspină muribundul —, nu-mi pare rău după ea decît pentru faptul că ea v-ar fi putut încă sluji.

Buletinul precizează că împăratul ar fi răspuns atunci :

— Duroc, există o altă viață ! Acolo mă veți aștepta și ne vom reîntîlni într-o zi.

Timp de un sfert de oră nu s-a mai auzit decît horcăitul rănitului. Împăratul îl ținea de mînă pe Duroc. Ochii îi erau înecați de lacrimi.

— Ah, sire — mai murmură marele mareșal —, plecați, spectacolul acesta vă mîhnește !

Împăratul, sprijinit de brațul lui Caulaincourt, părăsește casa și se retrage în careul gărzii. Își petrece acolo tot restul serii, așezat pe un scăunel în fața cortului său, cu mîinile împreunate și capul plecat. „Stăteam cu toții acolo în jurul lui nemișcați — va povesti Coignet — ; el păstra cea mai tristă tăcere".

Se mai poate vedea și azi, în inima Mackersdorfului, o piatră mare, pătrată, ridicată în memoria prietenului împăratului. Un nume, o cruce, o dată : *Duroc. † 1813.* Corpul său se odihnește la Invalizi, nu departe de Napoleon.

Aliații, lipsiți de muniții, se retrag în grabă, dînd tot timpul înapoi. Glogau este curînd evacuat și armata lui Napoleon ajunge pe Oder. Nu i-a trebuit lui Napoleon nici o lună ca să-l facă pe inamic să dea înapoi cale de trei sute cincizeci de kilometri !

Metternich va scrie mai tîrziu în *Memoriile* sale : „Se punea problema ca Napoleon să fie oprit în marșul lui". De aceea rușii și prusacii cer împăratului să fixeze condițiile de pace — demers pe care Napoleon îl va primi cu răceală. Ghicește el oare că această întrerupere nu va fi decît „o cortină", după expresia atît de potrivită a lui Albert Sorel, în spatele căreia haita va putea să se regrupeze în liniște, să se unească cu forțele austriece și suedeze, pentru a se repezi din nou asupra omului ce trebuia doborît ? Hardenberg scrisese încă la 10 mai : „Războiul dintre Austria și Franța trebuie să izbucnească ca urmare a refuzului cu care, fără îndoială, Bonaparte va întîmpina propunerile pe care Rusia, Prusia și Austria le vor prezenta în comun".

În pofida victoriei sale — ultima sa victorie adevărată —, Napoleon este neliniștit. Oare i s-au reprodus și lui cuvintele pronunțate de Duroc înainte de a muri ?

— Cu toții vom trece prin asta !

Vede în jurul lui mareșali obosiți și incapabili de inițiativă. Mai știe că ar fi o nebunie să continue războiul fără a-și întări cavaleria. În aceste condiții acceptă armistițiul, cu toate că-și dădea foarte bine seama de primejdia care-l amenința :

— Dacă aliații nu doresc pacea în mod sincer, armistițiul acesta ne poate fi fatal !

Ca să demonstreze că e sincer, Napoleon acceptă să se replieze. Părăsește astfel linia Oderului. „Intenția mea este de a-mi stabili cartierul general la Dresda — îi explică el lui Murat —, fiind astfel mai aproape de statele mele..."

La 10 iunie împăratul sosește la Dresda și se instalează nu la regele Saxoniei, așa cum anunțase, ci la palatul Marcolini, situat în cartierul Frederickstadt. Va rămîne în capitala saxonă pînă la 15 august, cu excepția intervalului 10—15 iulie, cînd se va duce la Wittenberg, Magdeburg și Leipzig ca să inspecteze armata. În timpul acestor două luni el n-a încetat să facă inspecții, să dea

ordine pentru adunarea unei armate compuse din francezi, italieni, olandezi, polonezi, badenezi, bavarezi, württemburghezi și saxoni. Adunătura asta pestriță va fi, din fericire, compensată prin trupele sosite din garnizoanele aflate în Germania, prin reconstituirea gărzii — cincizeci de mii de oameni — și, în sfîrșit, prin crearea unei cavalerii de treizeci-patruzeci de mii de cai.

Creierul său reușește încă să rezolve o sută de probleme într-o singură zi — și simultan. Între două ordine adresate armatei, îi scrie împărătesei : „Doamnă și scumpa prietenă, mi-a parvenit scrisoarea prin care mă înștiințați că l-ați primit pe arhicancelar culcată în pat : dorința mea este ca în nici o împrejurare și sub nici un motiv să nu primiți, pe oricine ar fi, culcată în pat. Aceasta nu este îngăduit decît după vîrsta de treizeci de ani". Date fiind gusturile lui Cambacérès, Napoleon n-avea nici un motiv să se teamă... Dispune aducerea unor actori : „Fiindcă aceasta n-ar putea să producă decît o impresie bună la Londra și în Spania, lăsînd să se creadă că noi ne distrăm la Dresda..." Savary, cu stîngăcia lui obișnuită, vorbește despre pacifismul împăratului : „Chestiunea asta nu vă privește — îi scrie el —, nu vă amestecați". Lui Cambacérès îi explică că discursurile ministrului poliției îl „jignesc, pentru că ele presupun că n-aș dori pacea... Nu-mi fac din război o meserie și nimeni nu dorește mai mult pacea ca mine".

După înfrîngerile lor, pretențiile aliaților au crescut. Condițiilor propuse deja de generalul de Bubna li se mai adaugă restabilirea orașelor hanseatice, desființarea Confederației Rinului și readucerea Prusiei la starea în care se prezenta regatul *înainte de 1806* — ultimele două urmînd de altfel să fie comunicate împăratului doar în cazul în care Napoleon le-ar accepta pe primele. Pe de altă parte, rușii și prusienii tocmai semnaseră un acord cu Anglia : pacea nu va fi încheiată decît cu consimțămîntul Marii Britanii și — s-o spunem din nou — Londra nu va admite niciodată prezența francezilor la Anvers. Metternich, pus în temă, afirmă în fața aliaților că, dacă Napoleon va refuza noile propuneri, Austria îi va declara război. Apoi cancelarul ia drumul Marelui cartier general francez ca „un adevărat om cucernic care poartă pe

umerii săi povara întregii lumi", așa cum afirmă el însuși cu modestie.

La 26 iunie împăratul încrucișează spada cu ciudatul „arbitru" :

— Se pare, domnule, că nu vă mai convine să garantați integritatea imperiului francez ; de ce oare n-ați declarat acest lucru mai din vreme ?... Lăsîndu-mă să mă istovesc în noi eforturi, ați contat, desigur, pe evenimente mai puțin rapide. Cîștig două bătălii, iar dumneavoastră veniți să-mi vorbiți de armistițiu și de mediații ! Dacă n-ar fi fost nefasta dumneavoastră intervenție, pacea dintre aliați și mine ar fi azi încheiată. Trebuie să recunoașteți că de cînd Austria și-a luat titlul de mediator, ea nu mai e de partea mea, nu mai este imparțială, mi-e dușmană !

Și cum Metternich încearcă să nege că ar avea asemenea gînduri negre, Napoleon se îmblînzește :

— Ei bine, fie ! Ce doriți ? Sînt de acord să tratăm ! Să vorbim mai limpede și să intrăm în subiect, dar să nu uitați că sînt soldat, și soldatul preferă să se frîngă decît să se îndoaie. V-am oferit Iliria ca să rămîneți neutri. Vă convine ? Armata mea este pe deplin capabilă să-i pună la punct pe ruși și pe prusieni, iar de la dumneavoastră nu cer decît neutralitate.

Ministrul — fariseu din fire — exclamă :

— Oh ! sire, de ce ar intra maiestatea-voastră din nou singur în această luptă ? De ce nu și-ar dubla forțele ? Numai de dumneavoastră depinde ca să dispuneți în întregime de forțele noastre. Da, lucrurile au ajuns pînă acolo încît nu mai putem rămîne neutri ! Trebuie să fim cu dv. sau împotriva dv. !

Împăratul nu se lasă înșelat. El știe foarte bine că Austria se va arunca în brațele dușmanilor lui.

— Se vorbește de un tratat cu o a treia putere...

În fine, el își dă cărțile pe față :

— Dumneavoastră aduceți pacea sau războiul ?

Nu-i lasă ministrului austriac timpul să răspundă.

— Vreți deci război ? Ei bine, îl vom face. Am distrus armata prusiană la Lützen, i-am înfrînt pe ruși la Bautzen ; dacă vreți să treceți la rînd, vă dau întîlnire la Viena ; oamenii nu se pot îndrepta, iar experiența n-are valoare pentru ei. Pe împăratul Francisc l-am instalat de

trei ori pe tronul său, am promis să trăiesc în bune relații cu el toată viața, m-am căsătorit cu fiica lui ; între timp mi-am dat seama că sînt pe cale de a face o prostie, dar am făcut-o și azi mă căiesc.

Metternich, căruia Berthier a îndrăznit să-i spună cu cîteva clipe mai înainte : „Nu uitați că Europa are nevoie de pace, mai ales Franța...", Metternich pronunță acest cuvînt.

— Ei bine, ce înțelegeți dumneavoastră prin pace ? — exclamă împăratul. — Vreți să mă jefuiți ? Vreți Italia, Brabantul, Lorena ? Nu vă cedez nici o palmă de pămînt ! Eu închei pacea pe baza *statu quo-ului ante bellum*... Rusiei i-aș ceda chiar o parte din ducatul Varșoviei ; dumneavoastră însă nu vă voi da nimic, pentru că nu m-ați învins ; nu-i voi da nimic Prusiei, pentru că ea m-a trădat ; dacă dumneavoastră doriți Galiția apuseană, dacă Prusia vrea o parte din fostele ei posesiuni, acest lucru e realizabil, dar în schimbul unor compensații. Ar trebui în acest caz să-i despăgubiți pe aliații mei. Cucerirea Iliriei m-a costat două sute de mii de oameni ; dacă vreți s-o aveți, va trebui să cheltuiți un număr egal de oameni..., cum spune țarul.

— În realitate — continuă împăratul —, dumneavoastră vreți Italia, Rusia vrea Polonia, Prusia vrea Saxonia, iar Anglia vrea Olanda și Belgia. Nu urmăriți cu toții decît dezmembrarea imperiului francez. Da ! Ar trebui să evacuez Europa din care în prezent ocup încă jumătate, să-mi retrag legiunile fără luptă în spatele Rinului, al Alpilor și al Pirineilor și să mă bizui, în așteptarea unui viitor îndoielnic, pe generozitatea celor al căror învingător sînt astăzi ! În ce situație vreți să mă puneți față de poporul francez ? Împăratul Francisc se înșală dacă își închipuie că un tron mutilat poate fi în Franța un refugiu pentru fiica și nepotul lui... Ah, Metternich ! Cît v-a plătit Anglia pentru a vă hotărî să jucați acest rol împotriva mea ? [1]

Împăratul îl duce pe ministru în fața hărților sale, încercînd să-i dovedească forța de care dispune :

[1] Aceste ultime cuvinte n-au fost reproduse de Metternich în *Memoriile* sale, noi nu le cunoaștem decît prin Maret, care i le-a împărtășit lui Fain.

— Vă dau o altă întîlnire la Viena, în octombrie viitor.

— Am văzut trupele dv. — declară calm Metternich —, sînt alcătuite numai din copii. Ați făcut să piară o generație. Ce veți face cînd vor fi dispărut și aceștia ?

Împăratul sări ca ars :

— Domnule, dumneavoastră nu sînteți soldat. Nu știți ce se petrece în sufletul unui soldat. Eu am crescut pe cîmpurile de luptă și unui om ca mine puțin îi pasă de viața unui milion de oameni.

Își aruncă pe jos pălăria, străbătînd încăperea în sus și în jos, scos din fire de ironia rece a lui Metternich, care privește pălăria rămasă pe parchet. Deodată Napoleon o ridică și se apropie de interlocutorul său :

— Spune-mi, Metternich, n-am fost un neghiob că m-am căsătorit cu o prințesă austriacă ?

— Ei bine, deoarece îmi cereți părerea, vă voi spune că Napoleon, marele cuceritor, a făcut o greșeală.

— Prin urmare, împăratul Francisc o va izgoni chiar și pe fiica sa de pe tronul Franței !

— Sire, împăratul Austriei nu urmărește decît binele imperiului său și nu se va lăsa călăuzit decît de necesitățile acestuia, fără a ține seama de soarta fiicei sale. El este înainte de toate un suveran și nu va șovăi să-și sacrifice familia pentru binele imperiului său !

Se așternu o tăcere grea. Napoleon răspunde cu o voce surdă :

— Ceea ce ați spus nu mă surprinde de loc și nu face decît să-mi arate cît de mare mi-a fost greșeala. Cînd m-am căsătorit cu arhiducesa de Austria, credeam că pot însufleți trecutul unindu-l cu vremurile noi, ca și prejudecățile vechilor goți îmbinîndu-le cu luminile secolului actual. M-am înșelat, și azi îmi dau seama cît de mult am greșit. Asta mă poate costa tronul, dar voi îngropa lumea sub ruine !

Discuția ia sfîrșit. Napoleon conduce ministrul pînă la ușă. Aici se oprește, punîndu-i mîna pe umăr :

— Nu-mi veți declara din nou război, nu-i așa ?

Metternich îl privește „cu trufie" pe împărat — el, care fusese întotdeauna atît de servil cu acesta ! Printre buzele lui subțiri lasă să cadă, în sfîrșit, următoarele cuvinte :

— Sire, sînteți pierdut! Venind aici presimțeam aceasta, dar acum sînt sigur!

Imediat după aceea Metternich îi va scrie prietenului său Hudelist:

„S-a sfîrșit cu Bonaparte".

A doua zi după această înfruntare violentă, împăratul se mulțumește să-i scrie Mariei-Luiza: „Am avut o discuție îndelungată cu Metternich, care m-a obosit".

Explicabil...

Totuși, Metternich, care în *Memoriile* sale se prezintă în fața posterității ca un profet sigur de el, era în realitate infinit mai puțin liniștit. „Voi face tot ce îmi va sta în putință ca să salvez omenirea — scrie el la 17 iulie amantei sale Wilhelmine de Sagan, în corespondența care, așa cum se știe, a fost de curînd descoperită. Lucrul acesta nu este ușor, și a te trezi încărcat cu o asemenea povară nu e o fericire". Fără îndoială — și el o știe foarte bine —, împăratul nu poate decît să refuze condițiile puse de aliați. Austria, conform acordurilor încheiate cu țarul și cu Prusia, va trebui deci să declare război lui Napoleon. Dar armata austriacă nu risca oare să fie învinsă? Era într-adevăr pregătită pentru a-l înfrunta pe Napoleon? „Ne va folosi oare prelungirea armistițiului? — îl întreabă el pe Schwartzenberg. — Care ar fi ultimul termen posibil?" La 20 iulie, Schwartzenberg cere douăzeci de zile; la 10 august va fi gata să treacă la atac. Poate că asistența ar putea fi amuzată organizîndu-se un Congres? Și Metternich își oferi luxul de a-i propune împăratului prelungirea armistițiului *pînă la 10 august*.

„Zilele trec — scrie din nou Metternich la 25 iulie —; în curînd termenul expiră și bomba va exploda... Păstrați secretul acestei mărturisiri", îi spune el scumpei și iubitoarei ducese. Unii — „niște nebuni, niște proști, niște imbecili, niște entuziaști" — ar dori ca ostilitățile să înceapă cît mai curînd posibil... „N-am căzut în cursă — explică ministrul —, am pregătit totul..."

Hotărît lucru, cu toată victoria de la Bautzen, pentru Napoleon este într-adevăr începutul sfîrșitului. El află că în urma înfrîngerii de la Vitoria, Spania este definitiv pierdută. „Nenorocirile Spaniei sînt cu atît mai mari — îi scrie el lui Savary —, cu cît sînt ridicole". Într-adevăr,

o aventură care ar putea provoca rîsul dacă n-ar fi fost atît de sîngeroasă și atît de tragică. Împăratul recunoaște, de altfel, în cuprinsul aceleiași scrisori : „În ultimă analiză nu ascund că e vina mea. Dacă, așa cum intenționam la plecarea mea din Paris, l-aș fi trimis pe ducele de Dalmația să ia comanda la Valladolid, toate acestea nu s-ar fi întîmplat !“

„Bunăvoința prost înțeleasă“ — expresia este tot a lui — pe care a avut-o față de incapabilul Joseph este cauza catastrofei. Comunicîndu-i Mariei-Luiza apropiata sosire a lui Joseph la Mortefontaine, îi recomandă să „nu-l ia în seamă“ pe fostul rege. „Nu vreau ca el să se amestece în guvernare și să provoace intrigi la Paris“. În aceeași scrisoare o informa pe soția sa în legătură cu deschiderea unui congres ce va avea loc la Praga :

„Vom vedea ce va ieși ; dacă vor să-mi impună condiții rușinoase, mă voi război cu ei. Austria va plăti totul. Aș fi mîhnit dacă acest lucru te-ar supăra, dar nedreptatea trebuie înlăturată“.

*

* *

După ce Napoleon părăsește Dresda pentru a o întîlni pe Maria-Luiza la Mainz, Caulaincourt sosește la Praga, unde are loc pretinsul *Congres* aliat. Instrucțiunile sale sînt precise : „Limbajul dumneavoastră trebuie să fie simplu. Dacă se urmărește continuarea armistițiului, sînt de acord — îi spuse împăratul — ; dacă vor să se lupte, sînt de asemenea pregătit“. Dacă e să-i credem pe interlocutorii săi — marele scutier nu pomenește despre aceasta nici în *Memoriile* sale, nici în raportul adresat șefului său —, Caulaincourt le-ar fi declarat aliaților :

— Spuneți-mi numai dacă aveți destule trupe pentru a ne aduce o dată pentru totdeauna la realitate. Nu mă socotiți un reprezentant al toanelor împăratului, ci al intereselor sale reale, precum și al intereselor Franței. Sînt tot atît de european ca și dumneavoastră. Readuceți-ne în Franța prin război sau prin pace, și veți fi binecuvîntați de treizeci de milioane de francezi și de toți slujitorii și prietenii luminați ai împăratului.

Vom asista în curînd la abandonarea lui Napoleon și de către ultimii săi aliați. 1813 este într-adevăr unul dintre cei mai dureroși ani din istoria noastră.

La 5 august, împăratul, reîntors la Dresda, dispune să i se ceară lui Caulaincourt să grăbească înaintarea propunerilor. Reprezentantul primește scrisoarea la 6 august, iar la 7 august Metternich îi predă acestuia, în sfîrșit, faimoasele condiții puse la punct de către membrii coaliției. Napoleon primește raportul lui Caulaincourt pe data de 9, la orele trei după-amiază, și răspunde prin contrapropuneri. Acestea nu vor ajunge însă la Praga decît la unsprezece dimineața. Din data de 10, de la miezul nopții, tratativele sînt întrerupte, iar împăratul Austriei îi declară război ginerelui său. Napoleon află știrea pe data de 11 și îi trimite lui Caulaincourt alte propuneri. De data aceasta el renunță la Confederația Rinului, Iliria — în afară de Triest — și mordul Germaniei — în afară de Hamburg și Lübeck. Dar e prea tîrziu... Metternich, „trecînd prin cea mai groaznică criză în care s-a găsit vreodată un ministru", scrie el, va refuza pînă și comunicarea notei. Aliații și-au dat jos masca. Nu vor depune armele decît atunci cînd Franța va fi reintrat în vechile ei frontiere și Napoleon adus în situația de a nu mai putea face rău.

În aceeași zi, împăratul Francisc scrie totuși fiicei sale : „Fii liniștită, războiul pe care-l ducem este complet diferit de celelalte ; are un caracter exclusiv politic. Nu voi fi niciodată dușmanul soțului tău și sper că nici el nu-mi va fi vreodată dușman".

Maria-Luiza îi va răspunde : „Împăratul nu m-ar stima dacă n-ar fi liniștit în privința sentimentelor ce vi le port. Nici dumneavoastră nu m-ați mai stima dacă suprema mea dorință n-ar fi fericirea împăratului și a fiului meu".

Se crede o eroină a lui Corneille, dar îi va trece...

19

ÎNCOLȚIREA

STEAUA PĂLEA ; SIMȚEAM
CUM ÎMI SCAPĂ FRÎIELE, DAR NU PUTEAM
FACE NIMIC.
Napoleon

Si vis pacem, para bellum. Niciodată celebrul dicton al lui Vegetius n-a fost mai adevărat. În timp ce diplomații lor se prefac că doresc pacea, rușii și prusienii își concentrează trupele. La rîndul lui, Napoleon procedează la fel.

Dar aportul armatei austriece și al forțelor suedeze ale lui Bernadotte a mărit considerabil efectivele aliaților, care numără acum șase sute de mii de oameni, iar mai tîrziu vor să alinieze un milion. Împăratul, reunind regimentele din Spania și mobilizînd pînă și magazinerii din depozite, va putea oare să dispună cu adevărat de cei cinci sute de mii de oameni pe care-i are pe hîrtie ? Desigur că nu. A putut aduna două sute șaizeci de mii de infanteriști, patruzeci de mii de călăreți — ceea ce e foarte mult — și o mie două sute cincizeci de tunuri.

Trei armate, ale lui Schwartzenberg, Blücher și Bernadotte, se îndreaptă spre corpurile de armată franceze. Napoleon își împarte și el forțele în trei grupe. Marmont

îi atrage însă atenția : „Prin crearea a trei armate distincte, maiestatea-voastră renunță la avantajele pe care i le asigură prezența sa pe cîmpul de luptă și tare mă tem că, în ziua în care veți fi repurtat o victorie și veți fi crezut că ați cîștigat o bătălie hotărîtoare, veți afla că ați pierdut alte două bătălii..."

Viitorul nu putea fi prevăzut mai bine !

Blücher atacă primul pe rîul Kaltzbech. Napoleon părăsește Goerlitzul, preia comanda și două zile mai tîrziu îi zvîrle înapoi pe prusieni pînă la propriile lor linii. Nu-i va respinge spre Silezia, căci pe data de 23, la Löwenberg, va afla că armata din Boemia a trecut la atac și încearcă să cucerească Dresda. Cum va putea oare Gouvion-Saint-Cyr să reziste, cu numai douăzeci de mii de luptători, în fața teribilei presiuni a austriecilor lui Schwartzenberg și Colloredo, a prusienilor lui Kleist și a rușilor lui Barclay și Wittgenstein, adică două sute cincizeci de mii de oameni, care se pregătesc să-l zdrobească ?

Generalul Moreau, care se găsea în statul-major inamic, dădu următorul sfat :

— Să ne așteptăm la o înfrîngere peste tot unde împăratul va acționa personal. Să evităm pe cît posibil orice ciocnire cu el... Să atacăm și să luptăm împotriva secunzilor lui oriunde îi vom putea ajunge. În fine, o dată secunzii lui învinși și slăbiți, să adăugăm forțelor existente toate cele pe care le vom putea grupa, să ne îndreptăm spre el, să-i smulgem victoria și să nu-i lăsăm nici un răgaz.

Bernadotte dădu același avertisment. Napoleon o va confirma mai tîrziu : „El este acela care le-a procurat dușmanilor noștri cheia tacticii armatelor noastre. El le-a arătat calea către pămîntul sfînt". El și Moreau !... Dar un al treilea complice li se va alătura celor doi transfugi : Jomini.

Napoleon, care a renunțat la urmărirea lui Blücher, atacă și joi 26 august, la ora zece dimineața, urmat de corpul de armate al lui Marmont și de vechea gardă, străbate în galop forțat podul August, ajungîndu-l pe Neustadt la Dresda. Care era situația ? Fără îndoială că rușii, care ocupă înălțimile din cealaltă parte a orașului, strigă de pe acum : „La Paris ! La Paris !", trupele lui Gou-

vion-Saint-Cyr sînt respinse dincolo de suburbii, dar Dresda nu este încă cucerită de inamic. Drumul spre Franța nu este încă croit! Așa cum va afirma baronul Peyrusse, prin simpla sa prezență, împăratul redă viață și speranță locuitorilor îngroziți. „Ei se îngrămădesc în jurul lui, îl aclamă ca pe un eliberator. Entuziasmul acesta este împărtășit de toate coloanele pe care maiestatea-sa le face să defileze în fața lui în pas de atac". El arată locul de staționare al regimentelor fiecărui colonel care trece prin fața lui cu unitatea respectivă. Pare să cunoască Dresda tot atît de bine ca și Parisul. A reținut chiar și numele porții Dippodiswalde...

În rîndurile inamice, teribilul nume e pe buzele tuturor: „Napoleon!... Napoleon!..." Răsună fanfarele regimentelor. Redutele și întăririle pe care Gouvion-Saint-Cyr a fost silit să le abandoneze sînt recucerite. Aliații sînt respinși și în curînd francezii îi urmăresc, hărțuindu-i de aproape.

Toată noaptea, împăratul dictează ordine, plimbîndu-se în sus și în jos prin cameră. În zorii zilei de 27 august, ceața îi permite lui Murat să se instaleze pe poziție fără a fi văzut de inamic. Lupta pentru Dresda reîncepe cu și mai multă violență, pe o ploaie torențială. Nu departe de poarta Dippodiswalde, lîngă un foc mare de lemne, împăratul conduce bătălia. Pe la ora unsprezece trimite pe generalul Druot să-i ordone din partea sa generalului Curial să împingă înainte bateria diviziei sale și să arunce „un pumn de ghiulele" asupra unui grup de stat-major care, plin de orgoliu, se afla în jurul țarului, pe vîrful unei coline. Ordinul se execută și „grupul este împrăștiat". Un general inamic cade cu ambele picioare zdrobite. Infirmierii ruși îl iau de acolo. Un cîine îi urmează corpul. Francezii, care au asistat de departe la scenă, cred că Schwartzenberg a fost lovit mortal. A doua zi însă lui Napoleon îi va fi adusă zgarda cîinelui cu inscripția: *„Aparține generalului Moreau"*.

Moreau fusese lovit de o ghiulea franceză. I se vor amputa ambele picioare, însă nu va putea fi salvat.

Și, în sfîrșit, victoria — victoria atît de scump dobîndită! Țarul, împăratul Austriei și regele Prusiei sînt învinși, lăsînd douăsprezece mii de prizonieri în mîinile dușmanului și douăzeci și șapte de mii de morți pe cîmpul

de luptă. Acest cîmp de luptă „care te îngrozește", cum îi scrie Metternich doamnei de Sagan.

O sută de mii de francezi au învins două sute cincizeci de mii de aliați ! Împăratul, mort de oboseală, lasă pe seama secunzilor săi urmărirea dușmanului în retragere și ajunge la Dresda la orele opt seara. Este ud leoarcă din cauza ploii ; un martor spune : „partea din spate a pălăriei sale îi atîrnă în jos". „De pe gulerul hainei — ne spune Constant —, apa se scurgea în cizmele sale, care erau pline cu apă". Regele Saxoniei îl îmbrățișează în halul în care se afla, iar Napoleon, care tremura din cauza febrei, se aruncă într-o baie fierbinte. Este însă cuprins de vărsături ; cu toate acestea, chiar a doua zi, sîmbătă, la orele cinci dimineața e din nou bine dispus : sare pe cal și ia poziție pe colina Roednitz. În cea de-a treia zi a bătăliei de la Dresda, dușmanul în retragere este urmărit peste tot. În seara aceea, împăratului i se face din nou rău și, ajungînd cu trăsura la Dresda, se culcă imediat.

A doua zi, restabilit, îi scrie Mariei-Luiza : „Le-am tras o bătaie zdravănă prințului Schwartzenberg și împăratului Alexandru. Trupele lui papa Francisc n-au fost niciodată atît de slabe ; sînt prost îngrijite și despuiate. Am luat douăzeci și cinci de mii de prizonieri, treizeci de drapele și o mulțime de tunuri. Am să-ți trimit toate acestea..."

Prezicerea lui Marmont s-a îndeplinit. Dacă în fața Dresdei împăratul a obținut o victorie, nu astfel s-au petrecut lucrurile și în alte părți. Macdonald a fost învins de Blücher, în timp ce Oudinot a fost oprit de Bernadotte pe drumul spre Berlin. Mareșalul este obligat să dea armatei sale ordin de retragere, cu atît mai mult cu cît corpul de armată saxon s-a împrăștiat în dezordine. La 30 iulie, Napoleon, găsindu-se încă la Dresda, află de o a treia înfrîngere : dezastrul de la Kulm. Vandamme, însărcinat să urmărească învinșii de la Dresda, a fost atacat din spate de prusienii lui Kleist și din față de rușii lui Ostermann. Prins între două focuri, a trebuit să se predea. Evenimentul a produs forțelor imperiale pierderea a douăsprezece-treisprezece mii de oameni, prizonieri, răniți sau morți.

A doua zi, cineva din anturajul lui Napoleon îl aude pe acesta declamînd cu jumătate de glas aceste versuri ale lui Voltaire :

Am servit, comandat și învins timp de patruzeci de ani,
În mîinile mele am avut destinele omenirii.
Și întotdeauna am știut că în fiecare împrejurare
Soarta statelor depinde de un singur moment.

La 3 septembrie, împăratul părăsește Dresda ca să-i iasă înainte lui Blücher, învingătorul lui Macdonald..., dar generalul prusian urmează sfaturile lui Bernadotte și îl evită. „De îndată ce dușmanul a aflat că mă aflam în fruntea armatei — îl anunță Napoleon pe Maret —, a fugit cît l-au ținut picioarele în toate direcțiile. N-a mai fost chip să-l ajung ; de-abia am apucat să trag cîteva lovituri de tun..."

Dar asta nu e totul ! Napoleon, reluîndu-și drumul spre Dresda, primește vestea înfrîngerii lui Ney, învins de Bernadotte la Dennewitz, înfrîngere agravată de părăsirea luptei de către o parte din saxoni și de o divizie de bavarezi, care au trecut la inamic...

— Acolo unde nu mă aflu eu în persoană, se fac numai prostii ! — exclamă el.

Ney, copleșit, îl roagă pe împărat să-i permită să părăsească „acest infern".

— A comanda în acest fel — îi spuse el — înseamnă a comanda numai pe jumătate și aș prefera să fiu grenadier.

Napoleon dă din umeri ; ce importanță are demoralizarea lui Ney ! Mai presus de orice este să-și regrupeze forțele :

— În situația mea, orice plan în care persoana mea nu ocupă locul central este inadmisibil. Orice plan în care eu stau departe determină un război dinainte pierdut, în care superioritatea inamicului în cavalerie, efective și chiar în generali m-ar duce la pieire.

Duminică 12 septembrie, după ce fusese la Breitnau, împăratul se întoarse la Dresda. Mareșalii, învinși ori de cîte ori Napoleon nu se găsea lîngă ei, sînt din ce în ce mai demoralizați și mai abătuți. Împăratul continuă, totuși, să urmărească realizarea planului său de a-și concentra armatele. Are nevoie de oameni și iar oameni !

El semnează decretul prin care sînt chemați trei sute de mii de noi recruți, care ar putea fi gata de luptă — cel puțin așa crede el — în primăvara anului 1814.

Unde se va opri această nebunie ?

Se pregătește bătălia cea mare și definitivă.

Toată Germania mișună de regimente franceze, care se îndreaptă spre împărat. Napoleon se gîndește chiar să-i retragă și să-i ia cu el pe cei treizeci de mii de oameni care ocupă Dresda. Dar în ultima clipă va renunța la această forță, care-i va lipsi teribil de mult în timpul „Bătăliei națiunilor". Se va lipsi și de ajutorul celor douăzeci și cinci de mii de soldați ai lui Davout, cantonați la Hamburg, de cei cincisprezece mii de combatanți ai lui Gérard, imobilizați la Magdeburg, precum și de cei zece mii de francezi risipiți prin alte garnizoane germane.

În cele din urmă, împăratul — luînd în considerare cifra cea mai optimistă — nu va dispune decît de o sută optzeci și cinci de mii de francezi și aliați pentru a-i opune celor trei sute șaizeci de mii ai coaliției. El privește, totuși, această situație desperată cu sînge rece... Dar mareșalii și generalii sînt aproape gata să se răscoale atunci cînd Napoleon le anunță intenția sa de a ataca și de a se îndrepta din nou spre Berlin.

— Bătrîne Augereau — spune Napoleon adresîndu-se ducelui de Castiglione —, nu mai sînteți acel Augereau de la Castiglione.

Acesta-i răspunde aproape cu brutalitate :

— Sire, voi fi din nou acel Augereau de la Castiglione atunci cînd îmi veți înapoia soldații din Italia.

Marți 12 octombrie, la cartierul general din Düben — o reședință tristă, înconjurată de oglinzi de apă — sosește o știre de ultimă oră foarte neplăcută : Bavaria părăsește Confederația Rinului și se alătură dușmanului. Napoleon, șezînd trist pe o sofa, pare deodată vlăguit. Cînd ia loc la masă, Fain, uimit, îl vede acoperind mașinal cu litere mari o foaie de hîrtie. E. totuși, obligat să iasă din această amorțire ca să-i înfrunte pe mareșali, care profită de trădarea bavareză pentru a-l sfătui să-și schimbe planul. Nu spre Berlin trebuie să se îndrepte, ci să forțeze bariera Elbei, ceea ce ar permite armatei să ajungă la Rin și apoi în Franța.

Macdonald îi declară, de altfel, fără nici un înconjur :

— Sire, nu mai aveți armată, nu mai există decît niște nenorociți muritori de foame. Ați pierdut totul, nu vă mai rămîne decît să vă gîndiți la încheierea păcii...

Murat, care semnase deja în secret cu aliații trădarea cauzei cumnatului său, nu vrea nici el să lupte decît în direcția Mainz. Joi 14 octombrie, Napoleon se supune :

— Ei au vrut-o, suspină el.

Și dă ordin armatei să se îndrepte spre Leipzig, această armată cu care el mai speră să învingă forțele aliate, care, după trădarea Bavariei, se ridică la mai mult decît dublul forțelor sale.

Căpitanul de Gauville îl văzu în ziua aceea în fața Leipzigului pe la orele cinci după-amiază : „Nu voia de loc să intre în oraș. Aproape de una din porți, în plin cîmp, ceru să i se aducă un fotoliu și o masă, pe care-și întinse hărțile. Dădea ordine unui mare număr de ofițeri de stat-major și de generali, care se prezentau să le primească unii după alții. O duzină de santinele formau un cerc la o sută de pași de el ; avea pălăria pe cap și adesea, cu o vizibilă nervozitate, dădea cu piciorul în tăciunii unui foc mic, care fusese aprins lîngă el. Fiecare intra în cerc cu capul descoperit și pleca de acolo cu instrucțiuni..."

A doua zi își petrecu ziua străbătînd în recunoaștere viitorul cîmp de luptă de la Leipzig. Iată ce le cere tinerilor soldați ai lui Augereau.

— Jurați că veți prefera să muriți decît să vedeți Franța suferind vreo umilință.

— Jurăm ! Jurăm ! — strigă recruții din 1813... — Trăiască împăratul !

La 16 iulie se desfășoară la Wachau prima și groaznica zi a bătăliei de la Leipzig — supranumită „Bătălia națiunilor". Nu departe de oraș, Napoleon conduce lupta de pe înălțimea unei măguri a Galgenbergului, unde peste patruzeci și cinci de ani va fi ridicat un monument. Pozițiile sînt cucerite, apoi recucerite. Pămîntul se cutremură fără încetare. Lupta se dă cu o îndîrjire nemaipomenită. Napoleon își aruncă întreaga cavalerie în acțiune, dar cazacii și husarii țarului izbutesc să-l respingă pe Murat, care se bate, totuși, ca un leu.

— Într-adevăr — murmură țarul —, se pare că noul nostru aliat își ascunde prea bine jocul !

Fără îndoială că peste tot pozițiile au fost păstrate, dar în această zi Napoleon a pierdut douăzeci și șase de mii de oameni... Tot statul-major, adunat în stîna de la Meisdorf, nu se gîndește decît la inevitabila retragere, dar nimeni nu îndrăznește să pronunțe cuvîntul fatal în fața împăratului, care, în cortul său, la doi pași de stînă, citește rapoartele și-și dă seama că în seara aceea nu mai dispune decît de o sută cincizeci de mii de oameni pentru a-i opune celor două sute zece mii de luptători inamici adunați în urma joncțiunii armatelor din nord cu cele din Boemia. Să străbată din nou Leipzigul, să se angajeze din nou pe pod și să ajungă pe Rin — aceasta ar fi poate singura soluție pentru evitatea încercuirii, însă Napoleon hotărăște să-și mențină pozițiile.

A doua zi, într-o duminică, totul se reduce la o intensă canonadă, ceasurile scurgîndu-se neobișnuit de calm.

„Ziua a trecut în liniște — o anunță Metternich pe amanta sa — datorită unei greșeli de neconceput a lui Napoleon ; el ne-a permis să-l așteptăm pe prințul regal (Bernadotte), pe Bennigsen și pe Colloredo..." Într-adevăr, a doua zi, Napoleon va găsi în fața lui o sută zece mii de soldați în plus. Inamicul va număra deci trei sute douăzeci de mii de ostași, iar francezii vor fi unul contra trei.

Un general austriac, Merveldt — chiar acela care venise la Loeben să ceară armistițiul —, a fost făcut prizonier. El cinează la masa ofițerilor de ordonanță ai lui Napoleon și le spune :

— Vă plîng, domnilor francezi, sînteți prinși într-o cursă de șoareci.

Împăratul îl cheamă și-l însărcinează să transmită aliaților hotărîrea sa de a accepta ca frontiera Franței să fie stabilită pe Rin.

Era și timpul !

La 18 octombrie era încă noapte cînd Napoleon se instală aproape de Probstheyda, pe o colină, Thonberg ; aici este astăzi ridicat *Napoleonstein*, un monument funerar mare și greoi, avînd în vîrf legendara pălărie. Statul-major se afla în moara de tutun din vecinătatea colinei. Dimineața se arată la început tot atît de liniștită ca și seara din ajun. Să fi acceptat inamicul propunerile tri-

mise prin Merveldt ? Napoleon e convins de acest lucru..., dar în curînd se dezlănțuie focul celor o mie cinci sute de tunuri aliate și-l readuc la realitate. Armatele dușmane învăluie din trei părți forțele imperiale. Pentru prima dată, Bernadotte, ex-mareșal al Franței, cumnatul regelui Joseph, luptă împotriva lui Napoleon, Atacul este și mai violent decît cel de acum două zile ! „Cu toate că marșurile și lipsurile i-au înfometat și i-au obosit peste măsură pe francezi — va povesti baronul de Odeleben —, cu toate că veșmintele lor erau sfîșiate, ei au luptat, totuși, cu hotărîre".

Între timp se reduc munițiile — s-au tras două sute de mii de lovituri de tun — și, după cum era de așteptat, saxonii trec imediat la inamic ! „Luată prin surprindere, linia a doua pierde teren — va relata Macdonald — și este urmărită numaidecît chiar de acea linie întîi care cu cîteva clipe înainte lupta sub steagul nostru". Vechea gardă se aruncă în spărtură, în timp ce Napoleon, „rece, gînditor, concentrat", dar „citindu-i-se pe față semne de descurajare", trece el însuși în fruntea a cinci mii de călăreți și tabără pe suedezi și pe saxoni, care dau înapoi, speriați. Iată însă că și württemburghezii trec în tabăra inamică și întorc armele împotriva francezilor !

Seara, bilanțul e îngrozitor. Numai în această singură zi, Napoleon a înregistrat douăzeci de mii de morți, răniți sau prizonieri. În timp ce el va încerca să doarmă la Leipzig, la hanul „Stema Prusiei", armata nu va părăsi cîmpul de luptă. „Ne-am culcat amărîți în noroi — va relata Lambry din garda de onoare în povestirea sa inedită —, nemaiavînd nici paie pe care să ne culcăm, căci duceam lipsă de ele chiar și pentru cai, care rămăseseră înșeuați și împovărați ; ne-am înnodat frîiele de braț și numai oboseala ce ne copleșise ne-a putut face să adormim într-o poziție atît de cumplită"

Napoleon hotărăște să părăsească Leipzigul și să ordone retragerea. O retragere care se va desfășura sub ghiulelele inamicului, mai întîi peste singurul pod care trecea peste Elster, situat în stînga bisericii Sf. Paul, care mai există încă, apoi și peste cel care trecea peste Pratsch, două lucrări cărora Lindenau, cartier din marginea apu-

seană a Leipzigului, le-a transmis numele său[1]. Manevra începe noaptea, în zgomotul chesoanelor cu pulbere, care nu pot fi transportate din lipsă de cai și care sînt aruncate în aer. În aceeași noapte, împăratul trimite garnizoanelor rămase în orașele germane ordinul de a se îndrepta spre Franța.

Dar acești o sută de mii de oameni se vor putea oare retrage ?

Napoleon nu vrea să părăsească Leipzigul fără să-și fi luat rămas bun de la regele Saxoniei, consternat de trădarea trupelor sale. E ora nouă dimineața. În fața palatului, garda regală saxonă prezintă armele fără nici o plăcere. Așteaptă și ea plecarea împăratului ca să treacă la inamic. Napoleon se face că nu observă nimic și pătrunde în apartamentul regelui. „A rămas acolo cam douăzeci de minute, care au părut foarte lungi întregului său stat-major — așa cum va arăta Planat de la Faye — ; soseau într-una ofițeri dinspre podul de la Lindenau, strigînd că, dacă împăratul va mai întîrzia un sfert de oră, nu va mai putea trece, atît de mare era înghesuiala și zăpăceala care domneau pe acest pod. În sfîrșit, el își făcu apariția, încălecă și plecarăm cu toții pentru a trece podurile de la Lindenau".

Ca să ajungă la ele, va trebui să facă un lung ocol. Era imposibil de trecut prin poarta Ranstadt, unde era o îmbulzeală de nedescris. Napoleon va trebui s-o ia pe la poarta Sf. Petru, situată în cealaltă parte a orașului. E atît de ostenit, încît, de îndată ce ajunge la primul etaj al morii unde se găsea statul-major, adoarme...

În timp ce bubuie o mie cinci sute de tunuri, retragerea continuă pe unicul pod de peste Elster. În suburbii se luptă cu îndîrjire. Se înfruntă aproape corp la corp patru sute cinci zeci de mii de oameni într-un spațiu care are o lățime de numai șapte sau opt kilometri.

Asupra armatei imperiale se abate o nouă catastrofă. Ostașii din Hessa, aliații lui Napoleon, părăsesc strada mare ce duce spre primul pod, se urcă pe parapete și deschid focul asupra francezilor. „Această nouă trădare va sfîrși prin a descuraja trupele noastre — va spune Mac-

[1] În prezent, în acel loc, Elsterul este acoperit și urmează un drum subteran.

donald — ; ele se retraseră în dezordine și, cu toate sforțările mele de a restabili ordinea, m-au tîrît după ele". S-a dezlănțuit panica. O adevărată goană, care încotro! Într-o dezordine de nedescris, armata imperială se angajează pe podul de peste Elster. Învinșii vor trăi acum ultimul dezastru : înnebuniți la vederea trupelor dușmane, care apăreau în depărtare pe strada mare, geniștii vor arunca în aer podul. Un imens strigăt de desperare acoperă zgomotul bătăliei : douăsprezece pînă la cincisprezece mii de oameni din ariergardă se mai află încă în oraș. Unii încearcă să treacă rîul aruncîndu-se în apă, însă cei mai mulți se înecă sub ochii camarazilor lor...

Astfel — prin această nouă pierdere — se încheie „Bătălia națiunilor", în care zece popoare unite au învins luptînd sub comanda a trei împărați și a unui rege, fără a mai vorbi de prințul regal Bernadotte, care și-a făcut intrarea în Leipzig pe „calul său acoperit cu catifea violetă și încărcat cu fireturi de aur, împodobit cu culorile suedeze ; prințul ținea în mînă un sceptru de paradă". *Sfînta cauză* a triumfat, după cum anunță Metternich, beat de bucurie.

Explozia nu l-a deșteptat pe împărat din somnul său. Murat și Augereau vin să-l trezească, pentru a-i anunța groaznica știre.

„Nu ne mai rămăsese deci decît să luptăm — va spune el mai tîrziu —, dar printr-o fatalitate sau alta, șansele noastre se micșorau din ce în ce mai mult !"

Napoleon pleacă spre Erfurt. În spatele lui, mareșalii, abătuți, merg mormăind :

— Individul ăsta știe oare ce face ? — se adresează Augereau lui Macdonald. — N-ați observat încă, n-ați remarcat că în timpul recentelor evenimente și al catastrofei ce a urmat și-a pierdut capul ? Lașul ! Ne părăsește, sacrificîndu-ne pe toți...

Cu o sută zece mii de oameni salvați din infernul de la Leipzig — dintre care o treime vin din urmă în dezordine —, Napoleon se îndreaptă spre Rin, urmărit îndeaproape de inamic, care totuși nu îndrăznește să-i atace pe cei învinși. Cu excepția celor din gardă, toți merg în dezordine, și prin fața împăratului se perindă din nou imaginile anului precedent, în afară de frig și gheață. Ba-

gajele sînt abandonate. „Vedeam — povestește ostașul nostru saarez din garda de onoare — cum alături de căruțe de tot felul, care pînă atunci serviseră la transportul efectelor și al răniților, ard strălucitoarele trăsuri ale mareșalilor imperiului și chiar unele aparținînd coroanei..."

La 23 octombrie, Napoleon ajunge la Erfurt, unde rămîne pînă a treia zi, ca să pună în ordine armata și să organizeze retragerea spre Rin. El știe că bavarezii — aliații lui din ajun — vor încerca să-i taie drumul, în timp ce învingătorii de la Leipzig se și reped spre garnizoanele franceze din Dresda, Hamburg, Danzig și Kassel. În ceea ce-l privește pe Blücher, el încearcă să fie mai iute decît Napoleon, ca să-l atace în defileul de la Eisenach.

Se dă din nou ordin de plecare. Trebuie să se meargă mai repede decît Blücher! „În timpul acestui marș — scrie Lambry din garda de onoare — am asistat la dureroșul spectacol al unei fugi dezordonate mai curînd decît al unei retrageri a acestei armate franceze, nu de mult atît de maiestuoasă și de puternică. Ajuns în vîrful unui munte înalt, al cărui versant opus se prelungea cît vedeai cu ochii printr-o pantă foarte lină și forma o cîmpie imensă, am văzut toată armata risipită, unii mergînd într-o parte, alții în alta, fără să poți distinge măcar o companie grupată... Pe măsură ce înaintam — scrie el două zile mai tîrziu —, drumul se acoperea cu cadavrele oamenilor și cailor. Abătuți, înfometați, fără bocanci, cu hainele zdrențuite, se tîrau cu greutate, sprijinindu-se în bastoane. Fețele lor palide, descărnate și îngălbenite de fumul bivuacelor, îi făcea să arate mai mult a schelete decît a soldați".

„Napoleon este în plină retragere — îi comunică Metternich ducesei de Sagan —, și încă o retragere destul de grea. E prins din toate părțile. Încep să cred că aș fi un general mai bun decît el".

Se pare că Napoleon vrea să-l dezmintă și, cu această armată transformată în hoardă, se hotărăște să dea lupta. Cincizeci și două de mii de austrieci și bavarezi caută să-l împiedice să ajungă la Rin.

Trebuie însă să treacă cu orice preț!

Ajungînd în fața Hanaului, Napoleon nu mai avea, totuși, de partea lui decît cincisprezece mii de oameni. Restul, care nu mai număra decît cel mult treizeci de mii de

ostași, vine din urmă cu greutate. Garda era însă acolo, lîngă comandantul ei. Cu noroiul pînă la genunchi, ea se aruncă la atac. Oamenii, trecînd prin fața împăratului, îl aclamă, în timp ce el, impasibil, le strigă :

— Curaj, copiii mei ! Curaj !

Unii martori pretind că în ziua aceea, la 30 octombrie, Napoleon părea frînt, apatic și descumpănit. Ghiulelele cad cu nemiluita în jurul său. „Una din ele — povestește un ofițer de stat major — a explodat în spatele calului său și cu suflul ei l-a silit să facă un salt înainte. Napoleon nu s-a tulburat, și-a smucit calul și a spus :

— Ei, ei ! Asta era aproape !

Apoi continuă să fredoneze nu mai știu ce cîntecel, din care auzeam din cînd în cînd cîteva cuvinte..."

Îl chemă pe Cambronne :

— Cîți vînători pedeștri ai din vechea gardă ?

— O mie opt sute, sire !

— Veți trece în fruntea lor și veți cuceri ferma unde se află zece mii de bavarezi ; vă dau două ore pentru această operație.

În mai puțin de o oră, Cambronne îi scoate pe bavarezi din poziția lor. Fagurii cu miere — nume pe care dușmanul îl dă căciulilor din blană de ursuleț ale grenadierilor și vînătorilor din vechea gardă — înaintează. Ei nu trag nici un foc de armă și-l atacă pe inamic la baionetă.

Curînd, aghiotanții se îndreaptă în galop spre împărat și, plini de bucurie, îl anunță :

— Sire, victoria este completă.

După cum spune bravul Coignet : „Maiestatea-sa a mai avut o zi de fericire". Hanaul este cucerit. Spărtura e făcută. Seara, împăratul rămîne la Frankfurt. A doua zi, 1 noiembrie, se află la Mainz. Va rămîne acolo pînă-n ziua de 7.

Pentru aliați, în ciuda ultimului succes imperial, ora hăituirii vînatului a sosit și goarna va suna. Cu trei zile înainte de bătălia de la Hanau, Metternich îi scria Wilhelminei de Sagan : „Inamicul se află într-o totală derută. În ce stare trebuie să fie omul acesta, care, ajuns de scurt timp în culmea măririi, vede cum i se sfarmă între degete șuruburile unei construcții atît de uriașe ! Dacă a rămas cu amintirea trecutului și sesizează realitatea pre-

zentului și dacă e capabil să privească cu teamă în viitor, în ce stare trebuie să fie acest suflet atît de puternic și atît de slab totodată ! De cîte ori nu s-o fi gîndind el la o anumită zi de 25 iunie, cînd într-o discuție de nouă ore i-am prezis această îngrozitoare prăbușire pînă-n cele mai mici amănunte : trădarea aliaților săi, pierderea armatei, distrugerea monstruosului edificiu, pe care l-am privit întotdeauna ca fiind clădit pe nisip mișcător... Desigur că e cuprins de un sentiment urît și josnic, ca acel răufăcător care, urcîndu-se pe eșafod, regretă că n-a furat mai mult".

Într-o altă scrisoare, descoperită de asemenea foarte recent, care a fost scrisă la 2 noiembrie, el îl va taxa pe împărat de „*avanturier*" — cu greșeala de ortografie respectivă ! D-l de Metternich uitase cu desăvîrșire în zilele acelea că în seara căsătoriei Mariei-Luiza el a ridicat paharul „în sănătatea regelui Romei" !

Napoleon a reușit pînă la urmă să adune în jurul lui șaizeci de mii de oameni. Șaizeci de mii de oameni pe care-i va așeza în „perdea" de-a lungul Rinului și dintre care o treime va fi scoasă din luptă din cauza tifosului. Înspăimîntat, își face socotelile. Din cei patru sute de mii de soldați pe care-i avea armata imperială la începutul campaniei, nu mai rămăseseră decît patruzeci de mii de oameni. Ceilalți sînt morți, răniți, prizonieri, încercuiți sau rătăcesc în neștire. Napoleon s-a încrezut prea mult în steaua lui. El a dat ordin, prea tîrziu însă, celor o sută de mii de oameni aflați în cetățile germane să-și părăsească garnizoanele și să vină alături de el. Ei vor rămîne încercuiți și vor rezista eroic pînă la sfîrșitul imperiului. O sută de mii de oameni, care-i vor lipsi atît de mult în timpul campaniei din Franța !

De ce aliații nu se reped pe urmele împăratului ? Le este oare frică de rezistența provinciilor franceze ? Îl mai socotesc oare pe Napoleon mai tare decît este în realitate ? Poate consideră, și pe bună dreptate, că e preferabil să-și regrupeze forțele, să-și refacă trupele înainte de a trece la ofensivă ?

Blücher a fost obligat, împotriva voinței sale, să-și oprească marșul. El îl învinuiește, într-o pornire pătimașă, pe Metternich :

— Pentru pungașul de Metternich, care ar merita să fie spînzurat, nu sîntem decît un milion de cîini ! Ne ține pe toți legați de funie și în zgardă ! O, ce nenorocire ! Desigur că ar vrea să-l salveze pe Bonaparte ! Nu este el oare, ca să zicem așa, cumnatul acestui ticălos de corsican ?

În acest timp, la Frankfurt, aliații vor discuta și vor pune la punct condițiile lor. Oare Franței ar trebui să i se lase frontiera de pe Rin sau numai vechile granițe din 1792 ? Bernadotte are un punct de vedere precis și personal atît cu privire la această problemă cît și cu privire la fostul logodnic al soției sale :

— Bonaparte este un ticălos — strigă el —, trebuie ucis, căci atîta vreme cît va trăi va fi o calamitate pentru omenire. Nu mai e nevoie de împărat, titlul acesta nu e francez ; Franța are nevoie de un rege, dar de un rege-soldat. Familia Bourbonilor este vlăguită, ea nu se va mai ridica niciodată la suprafață. Cine-i mai nimerit decît mine să se urce pe tronul Franței ?

Bernadotte a ales o cale — nu o cale de onoare — pe care și Murat este tentat din ce în ce mai mult să se angajeze. Nonbeligeranța nu-i mai ajunge cumnatului împăratului. El îi cere lui Napoleon permisiunea de a se reîntoarce în regatul său ca să-și reorganizeze armata, în scopul — precizează el — de a-l putea ajuta astfel mai bine pe împărat. Napoleon nu se lasă însă păcălit. El cunoaște secretul pe care Murat l-a împărtășit lui Ney : dacă imperialul său cumnat „nu va face pace, el se va alia cu dușmanii lui".

— Dumneavoastră, care ați fost ministrul lui — îl întrebă Napoleon pe un intim al regelui Neapolului —, dumneavoastră, care ați stat aproape de el atîta vreme, îl credeți capabil de o asemenea comportare ?

— Cred, sire, că regele ar face orice ca să-și păstreze regatul.

— Dar bine — exclamă Napoleon —, eu l-am făcut rege al Neapolului, regatul îl datorează soției sale. Dacă n-ar fi fost cumnatul meu, nu m-aș fi gîndit niciodată la el ; ceilalți mareșali aveau tot atîtea drepturi ca și el ; nu pot crede că e în stare de o asemenea nerecunoștință.

Împăratul este copleșit de atîtea trădări... Însuși Ney, în culmea dezgustului, îndrăznește să ridice glasul :

— E timpul să terminăm cu el, e momentul să-l împiedicăm să ducă Franța la pieire, după ce a distrus armata.

După cîteva zile, la Köln, regele Jérôme, care-și închipuie și el că-și poate păstra regatul, va declara, dînd dovadă de inconștiență :

— Văd trădători cum este acest rege al Suediei (*sic*) bine consolidați pe tronul lor... Aș putea să traversez din nou Rinul chiar azi, m-aș putea reîntoarce în statele mele, unde aș fi bine primit !

Napoleon refuză să asculte scîncetele acestor pigmei. Nu se gîndește decît la viitoarea campanie. „Contez pe faptul — i-a scris el lui Clarke — că veți ridica producția lunară la douăzeci și șase de mii de puști și că veți repara cele nouăzeci de mii de puști care trebuie să fie reparate". În ianuarie 1814 nu va exista, totuși, pentru noii recruți — promoția „Maria-Luiza" — decît o pușcă la doi oameni.

La 7 noiembrie, Napoleon părăsește Mainz și întoarce spatele Rinului pentru ultima oară.

Se duce să caute oameni...

— Aș avea nevoie de o sută de astfel de oameni ! — a spus el, bătîndu-l pe piept pe Drouot.

— Nu, sire — i-a răspuns cu gravitate înțeleptul Marii Armate —, vă înșelați. V-ar trebui o sută de mii.

* * *

Cele zece săptămîni care au urmat — de marți 9 noiembrie pînă marți 25 ianuarie — vor fi ultimele în cursul cărora Napoleon își reia viața de suveran, împărțind-o între Saint-Cloud și Tuilerii. Se țin lanț recepțiile, vizitele, inspecțiile, audiențele, ședințele Consiliului de Miniștri, ale Consiliului de Stat, ale Consiliului Finanțelor. El continuă să se ocupe de cele mai mici probleme ale imperiului rănit, punînd în mișcare prin sute de ordine marile lucrări începute.

— Am suferit mari pierderi anul acesta, îi declară lui Rémusat.

— Da, sire, însă geniul maiestăţii-voastre va repara totul.

— Parcă de asta-i vorba ! Eu vă vorbesc de pierderea doamnei Barelli, celebra cîntăreaţă de operă.

Napoleon pare nebun în ochii unora, uimindu-i prin inconştienţă. Este uimitor de calm, în timp ce întreaga Europă dezlănţuită este pornită împotriva lui. Nu bănuie nici pe departe că în patru luni va fi silit să abdice.

— Este necesar — ordonă el Consiliului de Stat — să fie dizolvat triumviratul, care altădată a împărţit Polonia şi care s-a refăcut tocmai cu îndrăzneţul plan de a ne face şi pe noi să avem aceeaşi soartă. Vorbiţi prea mult despre pace, domnilor. Îmi dau bine seama, noi nu sîntem romani ! Doriţi deci să coborîţi Franţa din locul unde am aşezat-o, vreţi, aşadar, să redeveniţi o simplă monarhie şi să nu mai fiţi un imperiu ?

Ei vor mai cu seamă pacea.

Nici măcar n-a tresărit aflînd că olandezii s-au răsculat strigînd : *Trăiască aliaţii ! Trăiască Orania !* Forţele franceze — numărînd numai două mii de oameni — evacuaseră deja ţara la sosirea corpului de armată al lui Bülow. Wilhelm de Orania — fiul ultimului stathouder — vine şi el o dată cu bagajele prusiene.

Cîteva zile mai tîrziu, Napoleon îi restituie lui Ferdinand Spania cu condiţia ca Cortesurile să binevoiască a-şi da acordul. Ele şi-l vor da ! Şi astfel îi veni rîndul lui Joseph să joace rolul regelui independent. El scrie fratelui său, cerîndu-i să negocieze cu el un tratat „privitor la compensaţiile" pe care le pretinde pentru tronul care i-a fost „luat înapoi". „Doresc — adaugă el, luînd-o complet razna — ca maiestatea-voastră să fie de acord şi să dea dispoziţie ca unul dintre miniştrii săi să se înţeleagă în această direcţie cu domnul duce de Santa Fe, ministrul meu de externe". Joseph se consideră frate mai mare şi în această calitate are pretenţii. Napoleon dă din umeri :

— Mai mare el ? Poate pentru via lui tata.

În ce-l priveşte pe Murat, în urma unui ultimatum al lui Metternich adus de Neipperg — viitorul soţ al Mariei-Luiza — şi după patru zile de tărăgăneli, pune capăt unui an de tratative secrete cu Austria.

Tratatul este semnat în curînd ; regele Neapolului acceptă să pună la dispoziția aliaților un contingent de cincizeci de mii de oameni și se angajează să nu încheie pace decît cu acordul Austriei ; el renunță, de altfel, la regatul său — Anglia i-o cere — cu condiția să-i fie acordat, în compensație, un teritoriu de patru sute de mii de suflete în Italia. Iar *Monitorul napolitan* publică — cu toată seriozitatea — următoarea notă : „Maiestatea-sa regele, după ce a ajuns la cea mai înaltă treaptă a gloriei militare, a conceput nobilul și sublimul plan de a se așeza în fruntea unei armate puternice, ca să garanteze, în această luptă sîngeroasă, liniștea Italiei meridionale și să participe la proiectele puterilor coalizate pentru o pacificare universală și durabilă".

Cînd Napoleon află trădarea de necrezut, se plimbă „cu pași repezi prin salonul său"...

— Murat ! Cumnatul meu ! — exclamă el. — Murat ! Trădare totală ! Știam că Murat este un ușuratic, dar credeam că ține la mine. Soția lui este cauza trădării... Să mă trădeze Carolina, sora mea ! Murat să ordone focuri de tun împotriva francezilor ! E o mîrșăvie. Este odios ! Iată-l pe Bernadotte al Sudului !

Acum trebuia să pună capăt însă și captivității lui Pius al VII-lea. Ticăloșia lui Murat va furniza un pretext onorabil pentru a deschide porțile palatului Fontainebleau.

— Prea sfinte părinte — îl anunță domnul de Beaumont pe papă —, am venit la sfinția-voastră pentru a-i face cunoscut că regele Neapolului, încheind cu coaliția o alianță al cărei scop, printre altele, se pare că este unirea Romei cu statul său, maiestatea-sa împăratul și regele a socotit, avînd în vedere adevărata politică a imperiului său și interesele poporului din Roma, să predea statele romane sfinției-voastre. El preferă să le vadă în mîinile sfinției-voastre decît în ale altui suveran, oricare ar fi el.

În schimb, Napoleon speră că papa va reveni asupra tranzacției din anul precedent. Aceasta însemna însă să nu ții seama de extraordinara energie de care dădea dovadă bătrînul :

— Dumnezeu știe cîte lacrimi am vărsat pentru așazisul concordat pe care am avut nenorocirea să-l semnez

— răspunse el —; am să port această suferință pînă-n mormînt și este o garanție sigură că altă dată nu mă voi mai lăsa înșelat.

De acum încolo, singura lui dorință este să se întoarcă în Italia.

— S-ar putea ca păcatele mele să mă facă nedemn de a revedea Roma, dar fiți sigur că urmașii mei vor recăpăta statele ce le aparțin.

*
* *

Știrile venite de la Rin sînt proaste. La 1 decembrie sosește un emisar oficios — domnul de Saint-Aignan —, care aduce propunerile elaborate la Frankfurt: Franța trebuia să reintre în granițele ei naturale. Caulaincourt i-a răspuns imediat lui Metternich: „Cu o deosebită satisfacție vă aduc la cunoștință că sînt însărcinat și autorizat de împăratul și stăpînul meu să declar excelenței-voastre că maiestatea-sa acceptă principiile comunicate de domnul de Saint-Aignan. Ele vor cere mari sacrificii din partea Franței; maiestatea-sa le va face fără regrete..."

Cu toate acestea, la 4 decembrie, printr-o declarație care purta o dată anterioară lui 1 decembrie, pentru a lăsa să se creadă că n-au primit răspuns la propunerile comunicate de Saint-Aignan, aliații anunță reluarea ostilităților. Pentru prima dată, inamicul face o distincție între împărat și imperiu: „Puterile aliate nu duc de fel război împotriva Franței, ci împotriva acestei autorități pe care, spre nenorocirea Europei și a Franței, împăratul Napoleon a exercitat-o prea multă vreme în afara granițelor imperiului său. Suveranii doresc ca Franța să fie mare, puternică și fericită... Puterile recunosc imperiului francez o suprafață teritorială cum n-a cunoscut niciodată pe timpul regilor lui".

Peste cîteva zile, nici nu va mai fi vorba de imperiu. Numai Bourbonii, așa cum o va constata La Besnardière, ministrul interimar de externe, puteau oferi garanția reîntoarcerii Franței la vechile ei frontiere. Însuși Napoleon o va recunoaște:

— Credeți-mă — prezicea el —, dacă aș fi omorît, succesiunea mea nu-i va reveni acum regelui Romei. Așa cum stau lucrurile, numai un Bourbon poate să urmeze după mine.

Dar, în ciuda acestor pronosticuri, el mai crede în imposibil. Să fie oare totul pierdut pentru dinastie? Dacă Napoleon trebuie să dispară din scenă, n-ar putea oare regele Romei, cu sprijinul Austriei, să fie succesorul lui?

Între Maria-Luiza și tatăl ei, punțile nu sînt rupte. Împăratul Francisc propune fiicei sale să trimită de acum încolo scrisorile ei prin avanposturi. „Vei primi răspunsul meu pe aceeași cale — precizează el. — Sînt convins, firește, că soțul tău și cu mine ne putem înțelege și putem trăi în pace — am dovedit aceasta dîndu-i-te de soție și o dovedesc zilnic, dorind pacea din toată inima, dar aceasta nu depinde de mine... În orice caz, indiferent ce s-ar întîmpla, nu voi uita niciodată că soțul tău are de soție pe fiica mea și că fiul tău îmi aparține și mie..."

Conceptul scrisorii este făcut de Metternich. Răspunsul Mariei-Luiza este inspirat de Napoleon, care încearcă să-și joace ultima carte. În acest fel, cei doi interlocutori de la Dresda își continuă dialogul:

„Nu vă puteți închipui cît mă interesează gîndul că sînteți implicat în războiul împotriva împăratului, ginerele dumneavoastră, deși, judecînd după firile pe care le aveți amîndoi, ar trebui să fiți prieteni. Dumnezeu să ne ajute ca în curînd să fie pace! Împăratul dorește aceasta, ca și toți cei de aici; dar nu se poate face pace înainte de a trata, și pînă-n prezent se pare că există multă șovăială din partea dumneavoastră. Am convingerea că englezii sînt de vină".

De la Tuilerii, „din palatul care pare să adăpostească deja un mort", împăratul încearcă să dovedească Franței că este vlăguită numai „pentru că se consideră ea astfel". Sarcina este însă covîrșitoare: țara e sleită, copleșită, stupefiată. „Ostilitatea împotriva lui Napoleon a ajuns la culme", după cum remarcă Poumiès de La Siboutie. O sapă de plumb pare să apese deasupra palatului.

În fața Corpului legislativ întrunit în ședință secretă, deputatul Lainé se lansează într-un violent rechizitoriu împotriva regimului:

— O administrație excesivă, prea multe impozite, un procedeu inadecvat de a le încasa și abuzurile în sistemul de recrutare a armatelor noastre... Recrutarea a devenit un odios flagel pentru toată Franța, deoarece, cînd a fost vorba de executarea acestei dispoziții, s-a întrecut întotdeauna măsura. De doi ani încoace se recrutează oameni de trei ori pe an. Un război barbar și lipsit de sens înghite periodic un tineret smuls educației sale, agriculturii, comerțului și artelor.

Este uimitor că imprimarea discursului e votată favorabil de două sute douăzeci și trei împotriva a cincizeci și unu. Napoleon, luînd cunoștință de text, se repede cu fața răvășită de furie asupra deputaților îngroziți :

— În textul vostru căutați să-l separați pe suveran de națiune ; numai eu sînt reprezentantul poporului... Ce este tronul de fapt ? Patru bucăți de lemn poleit acoperite cu catifea ? Nu ! Tronul înseamnă un om, și omul acela sînt eu ! Eu sînt cel care pot salva Franța, și nu voi... Comisia voastră m-a umilit mai mult decît dușmanii. Ea a îmbinat ironia cu insulta. Voi spuneți că nenorocirea este cel mai bun sfetnic pentru regi. Această idee e adevărată, dar felul cum e aplicată la mine dovedește lașitate. Dacă m-aș lua după voi, aș ceda inamicului mai multe decît cere el. În trei luni vom avea pace ; sau dușmanii noștri vor fi izgoniți, sau eu voi fi mort !

Așa cum Talleyrand îi va arăta într-o zi lui Carol al X-lea, împăratul uita cea de-a treia soluție : trăsura de poștă.

În aceeași zi — sîntem la 1 ianuarie 1814 —, Blücher trece Rinul ; orașele Mainz și Koblenz, reședințe de prefecturi franceze, sînt ocupate. Geneva fusese deja luată cu două zile înainte, iar frontierele vechii Franțe fuseseră invadate. În mai puțin de cincisprezece zile, inamicul își va face intrarea în Strasbourg, Saverne, Epinal, Toul, Chaumont, Lunéville, Nancy. Iar mareșalii se vor retrage mereu.

Maistre îi declară lui Blacas :

— Monstrul e doborît.

Mai elegant, Talleyrand repetă faimoasa lui frază :

— Cred că este începutul sfîrșitului...

* * *

La 21 ianuarie, împăratul se duce în cartierul Saint-Antoine.

— E adevărat că treburile merg prost ? — îl întreabă un meșteșugar.

— N-aș putea spune că merg prea bine, răspunde Napoleon cu sinceritate.

— Dar cum, dușmanii ar putea intra în Franța ?

— S-ar putea întîmpla și asta, și să ajungă chiar pînă aici dacă nu voi fi ajutat : n-am un milion de brațe. Nu le pot face singur pe toate.

— Dar ce trebuie să facem ?

— Să vă înrolați și să luptați.

— Am face-o desigur și pe asta, dar am vrea să punem unele condiții.

— Ei bine, vorbiți deschis. Să vedem ce condiții ?

— N-am vrea să mai trecem dincolo de graniță.

— Nu veți mai trece.

Să treacă Rinul ? Într-adevăr, la asta nu trebuia să se mai gîndească.

Duminică 23 ianuarie ninge. Cu două zile înaintea plecării spre trupele sale, Napoleon a adunat în vasta sală a mareșalilor șapte-opt sute de ofițeri din garda națională a Parisului. Împăratul intră în sală purtîndu-l în brațe pe regele Romei. Se face o tăcere adîncă. Apoi răsună vocea lui Napoleon :

— Domnilor, o parte din teritoriul Franței este cotropit ; voi trece în fruntea armatei mele și, cu ajutorul lui dumnezeu și al bărbăției trupelor mele, sper să-l resping pe inamic dincolo de hotare.

„Sper să-l resping...“ Speră numai ! Un limbaj pe care nu l-a mai folosit niciodată. E adevărat însă că niciodată nu s-a revărsat spre inima Franței un val atît de puternic :

— Dacă inamicul se apropie de capitală, încredințez vitejiei gărzii naționale pe împărăteasă și pe regele Romei... Soția și fiul meu...

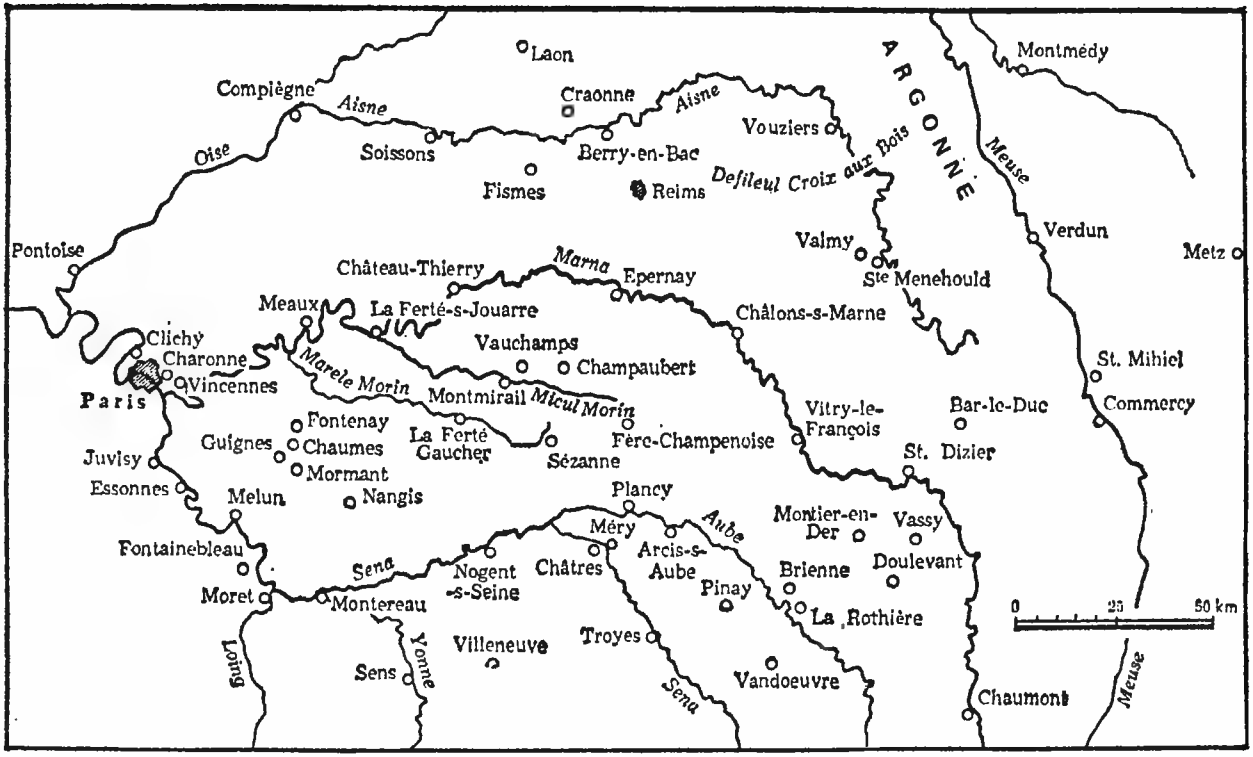
Laon
Montmédy
Compiègne
Aisne
Craonne
Aisne
ARGONNE
Oise
Soissons
Berry-en-Bac
Vouziers
Meuse
Fismes
Reims
Defileul Croix aux Bois
Pontoise
Valmy
Verdun
Metz
Château-Thierry
Marna
Epernay
Ste Menehould
Meaux
La Ferté-s-Jouarre
Châlons-s-Marne
Clichy
Vauchamps
Charonne
Champaubert
St. Mihiel
Vincennes
Marele Morin
Montmirail
Micul Morin
Paris
Fontenay
Vitry-le-
Bar-le-Duc
Commercy
Guignes
La Ferté
François
Juvisy
Chaumes
Gaucher
Fère-Champenoise
St. Dizier
Mormant
Sézanne
Essonnes
Melun
Nangis
Plancy
Montier-en-
Vassy
Méry
Aube
Der
Fontainebleau
Arcis-s-
Sena
Nogent
Châtres
Aube
Brienne
Doulevant
-s-Seine
Moret
Montereau
Pinay
La Rothière
0
25
50 km
Loing
Yonne
Villeneuve
Troyes
Sens
Sena
Vandoeuvre
Chaumont
Meuse

Împăratul s-a retras în cabinetul său și analizează situația. Groaznica realitate îl obsedează, îl chinuie, ea este ilustrată printr-o singură cifră : șaizeci de mii de oameni ! Și, totuși, de o lună a dat fără încetare ordine să se recurgă la orice mijloace.

Se adresează lui Clarke : „Sînt informat că la Spitalul Invalizilor s-ar putea găsi șapte-opt sute de oameni ale căror răni sînt vindecate și care ar servi de bunăvoie. Dacă așa stau lucrurile, asta ar fi foarte util pentru formarea de subofițeri..."

Lui Macdonald îi spune : „Folosiți paznicii de plantații, paznicii silvici, gărzile naționale..."

Dar n-a putut să adune decît șaizeci de mii de oameni !

Acum se apleacă asupra hărților. Cum să-i poți opri cu șaizeci de mii de oameni pe Blücher și pe Schwartzenberg în același timp ? Blücher și armata sa din Silezia, cu un efectiv de optzeci de mii de oameni, care au trecut Rinul și înaintează în Lorena ; Schwartzenberg și armata sa din Boemia, compusă din o sută patruzeci de mii de oameni, care au trecut prin Elveția și se îndreaptă spre platoul Langres. Fără a mai pune la socoteală o a doua armată austriacă ! Fără a mai vorbi de cei doi renegați : Bernadotte cu suedezii lui și Murat cu napolitanii lui.

Patru sute șaizeci de mii de oameni se vor năpusti asupra Franței. Dar în seara aceea, împăratul se îmbată cu cuvinte :

— Șaizeci de mii de oameni și cu mine, asta înseamnă o sută șaizeci de mii !

— Am să-l bat pe taica Francisc ! — o anunță el pe Maria-Luiza, care plînge tot timpul.

Scena se desfășoară după cină. Împărăteasa și Hortensia se încălzesc în fața vetrei, al cărei foc este alimentat de teancurile de hîrtii pe care Napoleon le aruncă acolo fără încetare. De fiecare dată cînd se apropie de cămin, o sărută pe tînăra femeie :

— Nu fii tristă, ai încredere în mine !

Soarele zilei de 25 ianuarie încă nu răsărise, cînd împăratul, înainte de a se urca în trăsură, se duce în vîrful picioarelor să-l privească dormind pe fiul său, micul rege fără regat, pe care n-avea să-l mai revadă.

20

CIZMELE DIN 93

CEL MAI BUN SOLDAT NU
ESTE CEL CARE ȘTIE SĂ LUPTE,
CI CEL CARE ȘTIE SĂ
MĂRȘĂLUIASCĂ.

Napoleon

Trăsura imperială aleargă în tot cursul acelei zile de 25 ianuarie, străbătînd o Franță neliniștită, stupefiată. Geruiește și totul se acoperă de zăpadă. În timpul haltelor, femeile și copiii se adună în jurul trăsurii, în timp ce bărbații, transformați peste noapte în soldați ai gărzii naționale, supraveghează drumurile, avînd impresia în fiecare clipă că zăresc cazaci.

Seara, împăratul doarme la prefectura din Châlons. Știrile sînt catastrofale : Schwartzenberg se îndreaptă spre Troyes, împingînd înaintea lui vechea gardă ; Blücher, care a ocupat recent Saint-Dizier, înaintează printr-o mișcare de învăluire spre Aube ; avanposturile franceze se află la Vitry și unii fugari pătrund deja în strada principală din Châlons.

Dar *el* e acolo ! Fără să zăbovească, Napoleon dictează : „Armata va fi anunțată că intenția împăratului este de a ataca mîine".

Napoleon n-a reușit să adune la Châlons decît treizeci

și trei de mii de oameni, treizeci și trei de mii de oameni epuizați atît psihic cît și fizic ! În fața împăratului se află reuniți cei două sute douăzeci de mii de soldați inamici. Comandanții lor nu se înțeleg poate prea bine, dar toți se cred deja la Paris și nici prin cap nu le trece că Napoleon se va arunca asupra lor.

După ce zdrobește o divizie rusească lăsată de Blücher la Saint-Dizier, împăratul află că generalul prusian se îndreaptă spre Brienne, în fruntea a treizeci de mii de oameni. Napoleon hotărăște să intre în luptă numai cu optsprezece mii de soldați ! Restul forțelor va urma mai tîrziu.

Brienne ! E cuprins de amintiri călcînd pe acest pămînt pe care fostul cadet l-a străbătut de atîtea ori ! Aproape de Mézières, preotul satului îi iese în întîmpinare. Este părintele Henriot, un fost profesor neînsemnat de la școala militară.

— Părinte — exclamă Napoleon —, îmi veți servi de ghid !

Și preotul încălecă imediat calul lui Rustam.

Blücher a reacționat violent. Dacă n-ar fi fost focul de pistol bine țintit al lui Gourgaud, un cazac l-ar fi străpuns în ziua aceea pe Napoleon cu lancea. Datorită însă unei puternice contraofensive imperiale, inamicul este obligat să părăsească în grabă terenul și se retrage spre Bar-sur-Aube, unde prusienii speră să-l găsească pe Schwartzenberg.

Napoleon intră în castelul Loménie, această frumoasă reședință unde fusese primit cînd era copil și unde a petrecut o noapte atunci cînd pleca în Italia pentru a fi încoronat. Masa mai este încă pusă — pregătită pentru Blücher și statul lui major. „În bibliotecă — povestește generalul Grabowsky —, totul era cu dosu-n sus. Parchetul și mesele erau pline de animale împăiate, broaște, șerpi, vulturi, și de niște monștri neobișnuiți, printre care un copil cu două capete ; cabinetul de istorie naturală era într-o stare jalnică. Această imagine de distrugere m-a surprins ; în același timp am simțit un puternic miros de alcool și de camfor. Borcanele erau goale sau sparte..." Alcoolul îl băuseră ocupanții...

— O, porcii ! porcii ! — exclamă Napoleon văzînd spectacolul.

De pe terasă se uită la priveliștea pe care o cunoaște

atît de bine. Cîmpul de luptă de a doua zi este chiar acolo, sub ochii lui.

— Cine ar fi spus că va trebui să mai lupt aici împotriva rușilor și prusienilor !

Napoleon i-a chemat la el pe Marmont și Gérard. Are acum la dispoziție pe cei treizeci și trei de mii de oameni ai săi, dar și Blücher a primit întăriri. Prusienii sînt o sută cincizeci de mii și atacă ! Bătălia de la Rothière are loc la 1 februarie, sub rafale de zăpadă. Disproporția forțelor este atît de mare, încît francezii trebuie curînd să bată în retragere ! Patru mii de soldați ai împăratului și-au pierdut viața, și inamicul a luat două mii de prizonieri.

Se lasă noaptea. Din camera sa, fosta *cameră a regelui*, de la primul etaj al castelului, Napoleon vede focurile aliaților înconjurînd, într-o largă semilună, corturile micii armate franceze. Focurile de tabără sînt lăsate aprinse, se aținț chiar tăciunii, în timp ce armata, în vîrful picioarelor, se pregătește de plecare... La deșteptare, Blücher, supranumit deja „eroul de la Rothière" observă că cei douăzeci și șapte de mii de francezi au dispărut.

De nerecunoscut, plin de noroi, Napoleon își face intrarea în Troyes și trage în strada Templului, la primarul Duchâtel-Berthelin. Fără aclamații ! Fără urale... Dar, înainte de a porni din nou pe șoselele înghețate și măturate de vînt, el încearcă să-i liniștească pe cei din capitală, pe care înfrîngerea de la Rothière i-a consternat. „De ce să ne pierdem astfel capul ? — îi scrie el lui Cambacérès. — Ce, au înnebunit cei de la Paris ? Ministrul poliției spune și face prostii, în loc să urmărească mișcările inamicului..."

Iar pentru Joseph scrie următoarele rînduri : „Situația nu este atît de gravă pe cît de mare e alarma... Înveseliți-o pe împărăteasă ; neliniștea o omoară".

Aliații, după victoria lor de la Rothière, cred într-adevăr că războiul s-a terminat. Pentru ei, drumul spre Paris pare deschis și fac grava greșeală de a se despărți. Blücher și armata din Silezia au coborît de-a lungul Marnei, în timp ce Schwartzenberg și armata din Boemia înaintează de-a lungul celor două maluri ale Senei. Hotărîrea împăratului este repede luată : întorcîndu-se cînd spre austrieci și ruși, cînd spre germani, îi va învinge pe austrieci, pe prusieni și pe soldații țarului. Va redeveni

soldatul din 93 și va înscrie în istorie cea mai frumoasă campanie a sa !

Napoleon petrece noaptea de marți 7 februarie la Nogent, în casa lui Bertin-Delaunay din Grande-rue-Saint-Laurent nr. 20, din fața bisericii. În dimineața de 8, Fain îl aude exclamînd :

— În momentul de față sînt pe cale de a-l bate pe Blücher într-o clipită. El înaintează pe șoseaua care duce spre Montmirail ; pornesc și îl voi bate mîine, îl voi bate poimîine ! Dacă manevra aceasta reușește așa cum vreau eu, situația se va schimba complet și atunci vom vedea !

Blücher și-a divizat într-adevăr forțele în patru grupe. Împăratul trebuie deci să le atace pe rînd ! Va reuși oare s-o facă ? Iată de ce chiar în dimineața aceea el îi scrie lui Joseph : „Dacă din cauze pe care nu le pot prevedea mă voi îndrepta spre Loara, nu voi lăsa ca împărăteasa și fiul meu să rămînă departe de mine, pentru că, în orice caz, atît unul cît și celălalt ar fi răpiți și duși la Viena. Aceasta s-ar întîmpla cu atît mai mult dacă eu n-aș mai fi în viață... Dacă aș pierde lupta și s-ar întîmpla să mor, vei fi înștiințat înaintea miniștrilor mei. Expediați-o pe împărăteasă și pe regele Romei la Rambouillet ; ordonați Senatului, Consiliului de Stat și tuturor trupelor să se adune pe Loara ; la Paris să rămînă prefectul, un comisar imperial sau un primar... Dacă mor, prințul domnitor și împărăteasa regentă trebuie, pentru onoarea francezilor, să nu se lase prinși și să se retragă pînă în ultimul sat, cu ultimii lor soldați".

În sfîrșit, mai adaugă aceste rînduri profetice, care nu pot fi citite fără o strîngere de inimă :

„Aș prefera ca fiul meu să fie ucis decît să fie crescut la Viena ca prinț austriac ; am o părere destul de bună despre împărăteasă pentru a fi de asemenea convins că și ea este de acord cu mine, atît cît poate fi de acord o femeie și o mamă. De cîte ori am văzut *Andromaca,* am deplîns soarta lui Astyanax, care a supraviețuit familiei sale, și am considerat o fericire pentru el faptul că nu i-a supraviețuit tatălui său".

La Paris continuă panica ; oamenii își îngroapă aurul ; femeile și copiii sînt evacuați. Doamna mamă — îl anunță Maria-Luiza pe soțul ei — „moare de frică". Zvonurile alarmiste se răspîndesc. Dar Napoleon — în acel 9 februa-

rie — o sfătuiește totuși pe împărăteasă să nu meargă cu mare alai ca să se roage sfintei Genoveva. De la Sézanne, el îi trimite lui Joseph următoarele rînduri : „Faceți să înceteze aceste rugăciuni de patruzeci de ore și aceste jeluiri. Dacă ne-am ține și noi de asemenea maimuțăreli, ne-ar fi tuturor frică de moarte. O zicală veche spune că preoții și medicii fac moartea dureroasă".

În dimineața următoare părăsește Sézanne-ul și se repede spre inamic : „Iau calul și mă duc la Champaubert. Sînt puțin derutat din cauza drumurilor : sînt îngrozitoare, noroiul e de doi metri".

În aceeași dimineață — joi 10 februarie —, Blücher, amețit de succes, o anunță, la rîndul său, pe soția sa : „Nu mai avem decît cincisprezece mile pînă la Paris. În opt zile vom fi cu siguranță între zidurile capitalei, iar Napoleon își va pierde, probabil, coroana".

Dar împăratul, urmat de o mînă de oameni plini de noroi, se întîlnește cu Marmont în fața Saint-Gondului și își aruncă trupele la atac împotriva rușilor.

De la Champaubert, la orele șapte seara, din *Casa albastră,* unde va sta cîteva clipe — aceasta mai există încă, cu o ghiulea înfiptă în fațadă —, Napoleon îi poate scrie împărătesei : „Buna mea Luiza, *victorie !* Am distrus douăsprezece regimente rusești, am luat șase mii de prizonieri, patruzeci de guri de tun, două sute de chesoane, l-am capturat pe generalul-șef și pe toți generalii și mai mulți colonei ; n-am pierdut nici două sute de oameni. Dă ordin să se tragă lovituri de tun la Invalizi și să se facă cunoscută această știre la toate spectacolele. Îl urmăresc pe Sacken, care este la Ferté-sous-Jouarre. La miezul nopții voi fi la Montmirail și am să-l urmăresc de aproape".

Împăratul are cu el aproape cinci mii de soldați din vechea gardă imperială, patru mii șapte sute de călăreți și mai puțin de o mie opt sute de tineri recruți, botezați promoția „Maria-Luiza". În acea vineri de 11 februarie la ora nouă dimineața, Napoleon îl întîlnește la Montmirail pe pomeranianul Sacken, care se găsește în fruntea unui corp de armată rus. Paisprezece mii împotriva a treizeci de mii ! Garda și divizia Ricard cuceresc cu atîta elan ferma La Cour d'Airain din Marchais, încît Napoleon se grăbește să împartă chiar în aceeași zi o mie șapte sute cincizeci de

cruci ale Legiunii de Onoare. Apoi se duce să se culce la ferma Grèneaux, situată între Marchais și Fontenelle. „Palatul" n-are nici geamuri, iar pereții sînt ciuruiți de ghiulele. Unul din aceste ziduri va fi păstrat și încorporat în casa care-i va lua locul mai tîrziu.

Vineri seară, generalul Girod de l'Ain pătrunde la cartierul general, unde toți dormeau : „După ce am străbătut o curte mare plină de oameni și de cai culcați claie peste grămadă în murdăria de pe jos, am intrat la parter într-o cămăruță luminată de lumînări ce ardeau pe o măsuță pe care erau întinse niște hărți care atîrnau pe podea ; un om în persoana căruia am recunoscut pe credinciosul mameluc al împăratului dormea pe jos în fața ușii ; în fundul camerii se găseau un mic alcov și un pat, pe care se odihnea, complet îmbrăcat, însuși împăratul..."

Ce visa el ? Să continue să-l bată pe inamic cu unul contra trei ? Să-l izgonească din Franța ? În aceeași zi fusese cucerit Sens. Va reuși el să-l ajungă din urmă pe Blücher, care se retrăgea spre Château-Thierry ?

Va reuși și, pentru a treia oară în trei zile, va repurta o nouă victorie. Platoul Nesle este ocupat. Dar inamicul în retragere a ars podurile de pe Marna și Napoleon nu-l poate urmări. Ce război crîncen ! Cînd intră în Château-Thierry, duminică 13, la orele trei după-amiază, simte o strîngere de inimă și i se face greață în fața jafului săvîrșit de prusienii lui York. Cazacii se comportă la fel de îngrozitor. O singură consolare : atrocitățile comise de inamic îi vor înarma pe țărani. E războiul cu coasa în mînă și chiar războiul cu cuțitul.

În cursul nopții de 13 spre 14 februarie — încartiruit la Château-Thierry, la șeful de poștă Souliac —, Napoleon află printr-un mesaj al lui Marmont că Blücher își continuă marșul spre Montmirail, ca și cînd nu ar ști de înfrîngerea de acum două zile. Împăratul se repede într-acolo și în acea zi de luni 14 are loc bătălia de la Vauchamps. Garda atacă în strigătele de *Trăiască împăratul !* Grouchy șarjează în fruntea a trei mii cinci sute de călăreți. Victoria e totală : Blücher pierde șase mii de oameni pe cîmpul de luptă.

Napoleon este beat de bucurie. Așezat lîngă un bivuac, privește trecînd pe cei opt mii de prizonieri. Soldații care vin să-i aducă un stindard sau un tun primesc crucea. Pe

drapelele imperiale se vor putea broda numele bătăliilor de la Montmirail, Champaubert, Vauchamps, Château-Thierry și în curînd al celei de la Montereau.

După armata din Silezia, vine rîndul celei din Boemia ! Și marșul continuă. În seara zilei de 14, Napoleon ajunge la Montmirail, unde își regăsește patul de la ferma Grèneaux. Apoi plecarea — marți 15 — spre Ferté-sous-Jouarre și Meaux. Cazacii au reușit să pună mîna pe două tunuri. Cînd îl zărește pe cel care poartă răspunderea pentru această pierdere, generalul Guyot, el îi spune :

— Așadar, dumneavoastră sînteți cel care lasă să i se ia artileria ?

Și cînd generalul amintește de starea de epuizare a oamenilor săi, îl întrerupe :

— Nu, domnule, nu există scuză ! Tunurile noastre sînt meterezele, apărarea patriei, onoarea armatei. Pierzîndu-le pe ele, ne pierdem onoarea. Totul trebuie sacrificat pentru ele. Oare garda mea nu știe acest lucru ?

În pofida înfrîngerii suferite de prusieni, Parisul continuă să fie amenințat de austrieci și ruși, care înaintează spre Montereau și Fontainebleau. De la ferma din Lumeront, din periferia Château-Thierryului, în aceeași zi de 15 februarie, împăratul îi scrie lui Joseph : „Tremur ca nu cumva, drept represalii, rușii să dea foc Fontainebleau-ului".

Primind știrea că Napoleon înaintează spre Meaux, aliații sînt înmărmuriți, înnebuniți chiar, dacă e să-i dăm crezare lui Jomini. Mai e cazul oare să se îndrepte spre Paris ?

— Paris ! Paris ! — exclamă Knesebeck, un prusian. — Blücher a fost învins pentru că a vrut să ajungă acolo ! Ce nevoie avem noi să vedem Opera din Paris !

Napoleon își continuă drumul. La 16 februarie plecase deja din Meaux și se găsea la palatul Sainte-Barbe [1], la Guignes. O parte din armată îl urmează în căruțe. Aliații s-au luptat cu Marmont și Victor și după terminarea bătăliei rămîn ca paralizați pe pozițiile lor „spre a aștepta desfășurarea manevrelor împăratului Napoleon".

Joi 17 februarie, rușii sînt atacați la Marmont și învinși. Napoleon se îndreaptă acum spre Montereau. Garda

[1] Există și astăzi, rue de Paris nr. 2.

îl urmează, „privindu-l chiorîș". Trecînd pe lîngă un bătrîn vînător din Regimentul 2 care, în mijlocul drumului, își refăcea un pansament în jurul piciorului, împăratul îi spune :

— Ce, nu mă vezi ?

— Drumul aparține tuturor ! — mormăie vînătorul.

— Ce vrei, răutăciosule ? — răspunde blînd împăratul. — Ai crucea, pușca, pipa, gamela ți-e plină, nemțișori și ruși ai din belșug... Îl vezi pe împăratul tău în fiecare zi... Și tot nu ești mulțumit ?

— Gamela sună a gol ca și mațele mele — răspunde bătrînul soldat — ; cu cei cîțiva gologani pe care ni-i dai pe zi... atunci cînd ni-i dai... nu poți face chefuri.

— Crezi că treburile mele merg mai bine ca ale tale ?

— Asta, nu ! Sîntem la pămînt !

— Văd ce-ți lipsește — încheie împăratul. — Vrei să lupți ; mîine o vei face, și încă din plin !

Apoi, adresîndu-se unui ofițer de ordonanță :

— Caraman, trece-l pe sălbaticul ăsta cu zece napoleoni mîine seară... dacă va mai fi în viață !

— Al dracului ! — murmură bătrînul printre dinți — va trebui din nou să înfrunt moartea pentru el.

În acea zi de 17 februarie, împăratul se oprește la Baraque, la judecătorul de pace din Nangis. El îi scrie împărătesei : „Am luat șase mii de prizonieri ruși, am învins corpul de armate al lui Wittgenstein, i-am luat cincisprezece tunuri, cincizeci de chesoane de artilerie. Printre prizonieri sînt și cîțiva generali ; trupele mele îl urmăresc pe inamic în direcția Montereau, Provins și Bray. Astă seară, întreaga mare armată inamică va trece înapoi Sena în mare dezordine".

Vineri 18 februarie, în fața Montereau-ului, nu-și dezminte legenda și reglează singur tirul unui tun pe cîmpul de luptă. Statul său major este îngrozit, și pe bună dreptate.

— Liniștiți-vă, prieteni — repetă el —, nu vă temeți, ghiuleaua care trebuie să mă omoare n-a fost încă turnată !

Cuvintele acestea vor fi o sursă de venituri pentru mai multe generații de negustori de ilustrații.

„Francezii luptă unul contra trei !" — se repetă fără încetare la Paris. Afirmația îi aduce ducelui de Rovigo

următoarea mustrare din partea stăpînului : „Se vede treaba că v-aţi pierdut cu adevărat capul la Paris dacă spuneţi că sîntem unul contra trei, cînd eu spun peste tot că am trei sute de mii de oameni, cînd inamicul crede acest lucru şi cînd asta trebuie repetat pînă la saturaţie. Iată cum, cu pana voastră, anulaţi rezultatele favorabile ale victoriei. Ar trebui să ştiţi că nu e vorba aici de o glorie deşartă şi că unul dintre principiile importante ale războiului este acela de a-ţi exagera forţele. Dar cum să-i faci pe nişte poeţi să înţeleagă acest lucru, ei, care nu caută decît să mă linguşească şi să măgulească amorul propriu naţional ?“

În seara de sîmbătă 19, la Montereau, în camera nr. 2 a hotelului „Grand-Monarque“ — ea mai poate fi locuită şi azi —, Napoleon primeşte de la împărăteasă o scrisoare însoţită de „cutia *sa* de bomboane“, împodobită cu portretul regelui Romei, executat de domnişoara Thibaud. „Micul rege“ şi-a părăsit jucăriile ; el este reprezentat rugîndu-se în genunchi, cu mîinile împreunate şi cu capul aplecat de durere. Chiar a doua zi, înainte de a porni la drum, el dictează această scrisoare, adresată lui Champagny, intendentul general al coroanei : „Împărăteasa mi-a trimis un mic portret al regelui Romei rugîndu-se lui Dumnezeu şi mi s-a părut foarte interesant. Ar trebui ca Denon să graveze dedesubt următoarea legendă : *Mă rog lui Dumnezeu pentru tatăl meu şi pentru Franţa.* Dacă această mică gravură s-ar putea executa în patruzeci şi opt de ore, ar fi de mare efect“.

Ceva mai tîrziu îi va trimite gravura împăratului Francisc, care va fi poate înduioşat văzîndu-şi nepotul cum se roagă pentru tatăl lui, dar, în ceea ce priveşte partea austriacă, ea nu va schimba cu nimic lucrurile — e drept că, la urma urmei, copilul se ruga şi pentru retragerea trupelor „bunicului Francisc“...

Şi Napoleon îşi continuă marşul. Mareşalii, din nou abătuţi şi descurajaţi, cer încheierea păcii. Luni 21 februarie, la Nogent, Ney şi Oudinot vin să-l vadă pe şeful lor în casa sa din strada mare, pe care o ocupă din 7 februarie.

— Ce doriţi, domnilor ?

Ce doresc ? Tratative cu inamicul ! Cum se poate

crede că „forțele nenumărate ale aliaților vor putea fi veșnic bătute ?“

— Ce spuneți, domnilor ? Nu cunoașteți situația noastră, am să vi-o arăt eu. Ney, ședeți acolo și scrieți.

Și Ney este obligat să adune regimentele pe care împăratul pretinde că le mai are și al căror număr este contestat de mareșali. La un moment dat, cînd Oudinot se apleacă să ridice de jos un butuc ce alunecase din cămin, Napoleon, prinzîndu-l de ceafă, îl face să rămînă în genunchi.

— Ah ! Domnule — strigă el, reținîndu-și cu greu mînia —, v-am prins. Mărturisiți că v-ați înțeles amîndoi să veniți aici ca să mă descurajați !

Scena se termină prin această propunere a împăratului :

— Oricum ar sta lucrurile, vom prînzi împreună.

Masa este însă lipsită de bună dispoziție.

În ziua aceea, împăratul este plin de vioiciune și îi scrie lui Augereau : „Cum ! La șase ore de la primirea primelor trupe venite din Spania nu erați încă în luptă ! Le ajungeau șase ore de odihnă !... Am nimicit optzeci de mii de soldați inamici cu batalioane formate din recruți fără ranițe și prost îmbrăcați ! Dacă sînteți același Augereau de Castiglione, păstrați comanda ; dacă cei șaizeci de ani vă apasă pe umeri, părăsiți comanda și predați-o celui mai vechi dintre generalii dv. Patria este amenințată, e în primejdie ; ea nu poate fi salvată decît prin îndrăzneală și devotament, și nu prin inutile tărăgăneli... Fiți primul în fața gloanțelor. Trebuie să redevenim soldați și să revenim la hotărîrea din 93 !“

Dar Napoleon își dă seama, fără îndoială, că mareșalii au dreptate. În aceeași zi de 21 februarie, tot de la Nogent, el se adresează socrului său pentru a-i propune pacea. La 23 februarie, la Châtres, prințul Venceslav de Lichtenstein se prezintă la avanposturi pentru a cere o suspendare a luptelor. Napoleon îl primește și chiar a doua zi le trimite aliaților — aflați la Lusigny — pe generalul de Flahaut, amantul reginei Hortensia, pentru a începe negocierile. Negocieri care nu trebuiau să întrerupă luptele decît atunci cînd beligeranții ar fi căzut de acord.

Or, începînd încă din 4 februarie, la Châtillon se țineau lungi discursuri fără nici un rezultat. Caulaincourt,

în numele lui Napoleon, a propus să se negocieze pe baza clauzelor de la Frankfurt „pajiștea pătrată franceză", adică tot malul stîng al Rinului. Marele scutier voia să impună astfel vechea zicală :

Cînd Franța va sorbi Rinul,
Toată Galia își va găsi hotarul.

În ce-i privește pe aliați, ei socoteau că trebuie să acorde inamicei lor numai frontierele ei de dinaintea revoluției și „interdicția ca Franța să participe la hotărîrile ce s-ar lua cu privire la organizarea Europei".

Marele scutier fu uluit. Cît de departe erau de condițiile de la Frankfurt !

— Dacă aș accepta propunerea dumneavoastră — întrebă el —, ați semna imediat și ați face să înceteze de îndată vărsarea de sînge ?

Aliații tergiversau lucrurile. Atitudinea lor șovăielnică l-a determinat pe Caulaincourt să-i scrie lui Napoleon : „Ceea ce știu cu siguranță este că am de-a face aici cu oameni care numai sinceri nu sînt, că a te grăbi să le faci concesii înseamnă a-i încuraja să-ți ceară altele noi, fără să poți prevedea unde se vor opri și fără să obții vreun rezultat !"

— Cum ! — strigă împăratul aflînd aceste condiții și adresîndu-se mareșalilor săi —, voi vreți să semnez un asemenea tratat și să-mi calc în picioare jurămîntul ! Doar niște lovituri îngrozitoare au putut să-mi smulgă promisiunea de a renunța la cuceririle făcute de mine, dar să abandonez și cele făcute înaintea mea, să las Franța mai mică decît am găsit-o, niciodată ! Aș putea-o face fără să comit o trădare sau o lașitate ? Dacă renunțăm la frontiera Rinului, înseamnă nu numai că Franța se retrage, dar și că Austria și Prusia înaintează !... Franța are nevoie de pace, dar cea pe care vor să i-o impună va aduce după sine mai multe nenorociri decît războiul cel mai crîncen !

Europa nu dorea pacea cu nici un chip. Congresul de la Châtillon, ca și Congresul de la Praga din anul precedent, nu era decît o comedie. Aliații erau însuflețiți de un singur gînd : să-l învingă pe *Buonaparte !*

— Este necesar — declara Metternich — să se dea o lovitură hotărîtoare existenței lui Napoleon.

În timp ce, la rîndul său, lordul Castlereagh scria : „Pacea dumneavoastră, care l-ar fi aruncat înapoi pe Na-

poleon în vechile frontiere ale Franței, n-ar fi fost decît un armistițiu ridicol".

Discutînd la Lusigny sau la Châtillon, toți cei pe care Napoleon îi zdrobise, începînd cu prima campanie din Italia — și pe care i-a răpus de zeci de ori după bătălia nefericită de la Rothière —, nu se gîndeau decît să cîștige timp. Într-o zi sau alta, superioritatea numerică trebuia să înfrîngă strategia imperială! Napoleon — plin de iluzii — continua să creadă că geniul său va izbîndi asupra forței și nu-l îmboldea de loc pe Caulaincourt să ajungă la vreun rezultat. Dorea să dea el însuși „ultimatumul său", potrivit cuvintelor sale, și îi recomanda lui Flahaut să nu renunțe la „bazele clauzelor de la Frankfurt".

Joi 24 februarie — după ce și-a petrecut noaptea la porțile orașului —, împăratul intră în Troyes eliberat. Entuziasmul provocat de apariția sa este de nedescris. I se sărută cizmele. Cuprinși de o adevărată panică, cei trei suverani străini abia au avut timp să fugă.

Timp de patruzeci și opt de ore, el își reface forțele, dar în aceeași zi în care împăratul pleacă din Troyes — duminică 27 — Oudinot este învins de austrieci și de ruși la Bar-sur-Aube. Pentru a face să se creadă că sînt comandați de Napoleon, soldații au strigat zadarnic. „Trăiască împăratul!" Inamicii nu s-au lăsat însă păcăliți!

Cîmpul de luptă se întinde. În regiunea Lyonului, Augereau, în fruntea a douăzeci și opt de mii de oameni, îi atacă pe austrieci. Suchet, cu douăzeci și trei de mii de soldați, și Soult, cu patruzeci și opt de mii, îi așteaptă pe englezi și pe spanioli de o parte și de cealaltă a Pirineilor.

În sfîrșit, prințul Eugen, cu patruzeci și opt de mii de oameni, luptă împotriva celor șaptezeci și patru de mii de austrieci ai lui Bellegarde și a trupelor napolitane ale lui Murat.

Suveranii aliați organizează o conferință. Ce e de făcut? Schwartzenberg, aflat în fruntea a o sută douăzeci de mii de soldați, înclină pentru retragere, în timp ce țarul ar dori să continue lupta. Este imposibil ca aliații, cu forțele de care dispun, să nu izbutească să nimicească pe cei șaptezeci și patru de mii de francezi! În cele din urmă se ia hotărîrea ca armata din Boemia să se retragă pînă la platoul Langres. La 1 martie, la Chaumont, suveranii și

miniștrii aliați semnează un tratat — preludiu la Sfînta Alianță — care unește pe douăzeci de ani puterile ostile lui Napoleon, obligînd Rusia, Austria și Prusia să furnizcze coaliției, fiecare în parte, cîte o sută cincizeci de mii de oameni, în timp ce lordul Castlereagh își deschide larg punga, oferind aliaților Angliei, ca să împartă între ei, o sută cincizeci de milioane de franci.

Lui Blücher i s-a dat libertatea să facă ce va crede de cuviință. El se pregătește să înceapă cu patruzeci și opt de mii de soldați un marș din flanc spre Paris. Napoleon — în acea seară de 27 februarie se afla la casa parohială din Herbisse —, informat în legătură cu manevra concepută de prusian, îi lasă pe locotenenții săi să țină piept hărțuielilor lui Schwartzenberg și pleacă pe data de 28 în urmărirea lui Blücher. Planul lui este să zdrobească la iuțeală — *să extermine*, după propriile sale cuvinte — armata din Silezia, pentru ca apoi să dea o mînă de ajutor garnizoanelor sale care ocupă fortărețele din nord-est. După aceea se va întoarce împotriva austriecilor și rușilor. Totuși, marți 1 martie — după ce a părăsit dimineața castelul Esternay, unde-și petrecuse noaptea —, Napoleon se vede oprit în acțiunea sa. El nu poate traversa Marna, deoarece Blücher, retrăgîndu-se, a distrus podurile... Se dă dispoziție să fie urgent refăcute. În acest timp, rușii și prusienii se îndreaptă în grabă spre Soissons, care e ocupat de francezi. După repararea unuia dintre poduri, pe data de 2 martie, la orele două noaptea, Napoleon pornește cu avînt. El părăsește Ferté-sous-Jouarre, mergînd spre Château-Thierry și Bézu-Saint-Germain, unde va locui la primar, domnul Harmand. Soissons va rezista, bineînțeles, iar mareșalul *Vorwärts*, prins în „șerpuirile" rîului Aisne, va fi iremediabil pierdut ! Dar în seara zilei de 4, la Fismes, împăratul află de capitularea — din ajun — a Soissons-ului. Generalul de brigadă Moreau, cu o mie trei sute douăzeci de oameni, a fost atacat pe neașteptate de importante forțe rusești și prusiene. După capitulare, privind mica garnizoană în timp ce defila în sunetele tobelor prin fața statului-major inamic, generalul Wintzingerode îl întrebă pe Moreau :

— De ce nu ordonați diviziei dv. să plece o dată cu avangarda ?

— Dar acestea sînt toate trupele de care dispun, răspunse Moreau.

Moreau ar fi putut rezista, fără îndoială, mai multă vreme și ar fi putut executa ordinele primite, dar a cedat de la primul asalt. Dacă e să-i dăm crezare lui Thiers, „capitularea de la Soissons este, după bătălia de la Waterloo, evenimentul cel mai dureros din istoria noastră!" Cucerirea Soissons-ului îi deschidea lui Blücher drumul spre Paris. Dar mi se pare că Henry Houssaye e mai aproape de adevăr atunci cînd spune cu moderație că „predarea acestui oraș l-a salvat pe Blücher de la primejdii extrem de mari".

Împăratul este înfuriat la culme. Blücher va putea astfel folosi podul de la Soissons ca să treacă peste rîul Aisne! Armata din Silezia este salvată! Napoleon va trebui să renunțe la zdrobirea ei în cursa pe care i-o pregătise. De la Fismes îi scrie lui Clarke:

„Inamicul se afla într-o situație foarte grea și noi speram să culegem azi fructul cîtorva zile de eforturi, dar iată că trădarea sau prostia comandantului de la Soissons i-a oferit această fortăreață. Arestați-l pe acest mizerabil, ca și pe membrii consiliului de apărare; traduceți-i în fața unei comisii militare compuse din generali și, pentru numele lui dumnezeu!, faceți în așa fel ca ei să fie împușcați în următoarele douăzeci și patru de ore în Place de Grève" [1].

Lovitura e cruntă. Pentru prima dată, împăratul este cuprins de o adîncă tristețe. De atunci, ne spune valetul lui, „zîmbetele lui erau forțate". Chiar la Fismes, în dimineața zilei de 5 martie, semnează decretul mobilizării generale, dar știe că orice speranță e pierdută. În fața lui, pe malul drept al rîului Aisne, Blücher, Bulow, Wintzingerode stau în fruntea a o sută patruzeci de mii de oameni, în timp ce el nu mai are nici patruzeci de mii! În plus, el nu poate fi prezent peste tot în același timp și acum își dă bine seama: acolo unde el nu se va găsi în fruntea armatei, trupele imperiale vor fi învinse.

Duminică 6 martie, după ce părăsise casa parohială de la Berry-au-Bac, unde a încercat zadarnic să doarmă, trece rîul Aisne și, pe șoseaua înghețată, se îndreaptă spre

[1] Piața din fața primăriei din Paris, unde aveau loc execuții. — *Nota trad.*

Laon. Se gîndește să i-o ia astfel înainte lui Blücher și să-l învingă pe cîmpul de luptă ales de el. Dar feldmareșalul, a doua zi după cucerirea Soissons-ului, și-a văzut forțele întărite cu cei optsprezece mii de ruși ai lui Wintzingerode. Descumpănit de manevra lui Napoleon, prusianul modifică dispozitivul trupelor sale și se hotărăște să ocupe platoul Craonne, spre a amenința din flanc armata napoleoneană. Seara, reîntors în camera sa de la „Scutul Franței", la Corbeny, împăratul se apleacă asupra hărților și lucrează multă vreme, pregătind bătălia de a doua zi : aceea de la Craonne.

Așa cum reiese din *Corespondența* lui Napoleon și din *Moniteur*, bătălia a constituit o victorie decisivă. Dacă e să-l credem pe Thiers, treizeci de mii de francezi au cucerit poziția inexpugnabilă pe care o dețineau cei cincizeci de mii de oameni ai lui Voronțov, Sacken și Langeron. Istoricii ruși vorbesc „de o strălucită victorie" obținută de trupele țarului, care nu erau decît în număr de cincisprezece mii, împotriva a treizeci de mii. În realitate, combatanții erau de forțe sensibil egale : douăzeci de mii de francezi față de douăzeci și două de mii cincisute de austrieci și ruși.

Oricum ar fi, Napoleon rămîne în stăpînirea platoului — al acelui platou unde zac, fraternizînd în moarte, cinci mii patrusute de francezi și cinci mii de inamici —, dar aceasta nu este decît o victorie à la Pyrrhus și de loc definitivă.

În zorii zilei de marți 8 martie, la Bray-en-Laonnais, împăratul, obosit, scîrbit de război, primește din Châtillon o depeșă de la Caulaincourt. „Cu cît mă gîndesc mai mult la ceea ce se petrece, cu atît sînt mai convins că, dacă nu trimitem contraproiectul cerut și dacă el nu va conține modificări față de bazele negocierilor de la Frankfurt, totul s-a sfîrșit. Se caută doar un pretext pentru ruperea tratativelor".

— Dacă-i vorba de înghițit umilințe — exclamă împăratul —, atunci nu sînt eu omul acela ; doar dacă mi-ar fi impuse cu forța.

Miercuri 9 martie, o nouă bătălie : cea de la Laon. Toată noaptea a nins, iar dimineața, ceața formează o perdea deasă. Blücher, care sosise în oraș, îl așteaptă pe Napoleon și e dornic să-și ia revanșa. Acest lucru îi reușește,

francezii nu mai pot cuceri cetatea în ziua aceea și nici a doua zi.

Joi 10 martie, expirînd termenul de zece zile fixat de aliați, congresul își reia lucrările. Napoleon, după bătălia de la Craonne, socotește că nu trebuie să facă concesii, și la Châtillon, Caulaincourt se prezintă cu mîinile goale în fața aliaților. Iese din încurcătură rostind niște generalități. De ce să se revină la 1789 ?

— Europa — explică el — nu mai seamănă cu ceea ce fusese ea în urmă cu douăzeci de ani.

Nu reușește să obțină decît un răgaz de trei zile.

În după-amiaza acelei joi, împăratul află că Soissons a fost recucerit ; hotărăște să renunțe la bătălia de la Laon pentru a se refugia în orașul recucerit. De altfel, peste tot armatele imperiale dau înapoi ! Pirineii au fost trecuți de anglo-spanioli.

A treia zi, la 12 martie, la Bordeaux, primarul orașului, contele de Lynch, care înainte cu o lună declarase : „Napoleon a făcut totul pentru Franța, Franța va face totul pentru Napoleon", trece în fruntea consiliului municipal și oferă orașul prințului d'Angoulême, aflat la remorca armatei britanice, a cărei uniformă chiar o poartă. Nepotul lui Ludovic al XVIII-lea este impus învingătorilor de către învinși, iar Lynch proclamă în mod solemn regalitatea.

În aceeași zi, la episcopatul din Soissons, împăratul se ocupă de reorganizarea armatei. Nu prea știe ce va avea de făcut, cînd află că Reims a fost ocupat de forțele țarului. Imediat dă ordin trupelor disponibile să se îndrepte asupra orașului.

Rușii contelui de Saint-Priest, care ocupă Reims-ul, sînt în număr de cincisprezece mii, iar forțele franceze se ridică doar la opt mii de oameni.

— În ce parte ne-am retrage dacă i-ar comanda Napoleon pe atacanți ? — îl întrebă un ofițer rus pe Saint-Priest.

— Ei, domnule, de ce să ne gîndim la retragere — răspunde emigrantul francez — cînd s-ar putea chiar să fim uciși ?

Reims este ocupat din nou. Un succes complet, ultima scînteiere a stelei imperiale. Napoleon intră în oraș puțin după miezul nopții și trage la domnul Ponsardin, la colțul

străzii de Vesle [1]. Îndată ce au aflat de sosirea împăratului, „locuitorii aprind toate luminile — ne povestește Coignet —, încît ai fi putut să aduni și un ac de pe jos..."

Descurajate de recucerirea Soissons-ului și de victoria de la Reims, trupele coalizate, care trecuseră din nou în ofensivă, se opresc peste tot. Iată-i pe Blücher și pe Schwartzenberg imobilizați. Cu siguranță că de la Reims, Napoleon va merge să facă joncțiunea cu garnizoanele din fortărețele sale. Langeron, șeful corpului de armată din Silezia, va povesti : „Era teribil acest Napoleon, ni se părea că-l edem peste tot ! Ne învinsese pe toți, unii după alții ; ne temeam întotdeauna de îndrăzneala acțiunilor sale, de rapiditatea marșurilor și a combinațiilor sale savante. De-abia puneam la cale un plan, că el îl și dădea peste cap".

În timpul celor două zile petrecute la Reims, împăratul ia cunoștință de spiritul defetist care continuă să domnească în capitală și îi scrie ministrului său : „Nu mă informați de fel despre ceea ce se întîmplă la Paris. Este o chestiune de abilitate, de regență și de o mie de intrigi, pe cît de anoste, pe atît de absurde. Să se știe că am rămas același om care eram la Wagram și la Austerlitz ; că nu dorese nici un fel de intrigi în statul meu ; că nu există în el altă autoritate în afară de a mea !"

Napoleon părăsește Reims joi 17 martie cu douăzeci și trei de mii de oameni, mergînd să-i atace pe cei o sută de mii de soldați ai lui Schwartzenberg, cu greu ținuți în loc de cei treizeci de mii de oameni ai lui Macdonald. După operarea joncțiunii, francezii se vor găsi unul contra doi ! Disproporția nu-i atît de mare dacă ne gîndim că împăratului îi place întotdeauna să repete :

— Cincizeci de mii de oameni și cu mine, asta face în total o sută cincizeci de mii.

Seara, la Epernay, nu era soldat francez care să nu fi băut vin de Champagne. Napoleon își părăsește pentru o seară Chambertinul, deoarece locuiește la primar, la domnul Moët...

Împăratul i-a scris, în sfîrșit, lui Caulaincourt „că îl autorizează să facă concesiile absolut necesare pentru a

[1] Casa a fost distrusă în timpul marelui război.

evita ruperea tratativelor". Era însă prea tîrziu! La Châtillon, marele scutier se prezintă pentru ultima oară în fața reprezentanților inamici. I se aruncă în față :

— Puterile aliate consideră terminate negocierile începute la Châtillon cu guvernul francez.

Totuși, aflînd la 18 martie de marșul lui Napoleon spre Aube, aliații, cu toată superioritatea lor numerică, sînt prada unei adevărate panici. Unii generali întrevăd deja eventualitatea unei retrageri. Din toate părțile pleacă ordine pentru a se încerca concentrarea forțelor... în spatele liniilor care fuseseră atinse.

Deoarece Schwartzenberg, fricos și șovăielnic, dă înapoi — el a și efectuat o retragere pripită —, împăratul este convins că va putea „să ajungă repede pe pozițiile acestuia".

Napoleon a comis însă o greșeală mergînd „de-a lungul" flancului lui Schwartzenberg, cum spune Louis Madelin, expunîndu-se astfel loviturilor acestuia. Feldmareșalul austriac își oprește retragerea la Arcis-sur-Aube. Suprema frică îl va salva. S-a spus că energia sa a izbucnit deodată, ca „o spuzeală"... Forțele sale — o sută de mii de soldați ai coaliției — se găsesc, oarecum și din întîmplare, concentrate în jurul său. Se hotărăște să-l atace pe Napoleon, deoarece împăratul nu mai avea decît douăzeci și trei de mii de oameni.

Sebastiani, urmat numai de două escadroane, galopează, într-o misiune de recunoaștere, pe drumul spre Troyes și, stupefiat, dă peste înfricoșătoarea masă de cazaci ai lui Kaizarov, precum și peste cele cincizeci și șase de escadroane ale lui Frimont, care înaintează spre avanposturile franceze.

În acea zi de duminică 20 martie, împăratul se află la Torcy-le-Grand, cînd aude o violentă canonadă dinspre Arcis. Pornește în trap forțat și ajunge în plină bătălie. Vîntul înfrîngerii începuse să sufle. Cu sabia în mînă, el se refugiază într-un careu — cel al batalionului de la Vistula. Apoi va fi văzut, cîteva clipe mai tîrziu, oprindu-i pe dezertorii care voiau să fugă pe pod și strigîndu-le :

— Care dintre voi îl va trece înaintea mea ?

Garda, care sosește în pas de atac, reușește să oprească valul, iar la căderea nopții francezii continuă să stăpî-

nească orașul, care era cuprins de un incendiu urias. Împăratul îi va spune mai tîrziu lui Caulaincourt :

— Am făcut totul ca să mor la Arcis !

În seara aceea, în timp ce tatăl său se repezea în fața ghiulelelor, „Puiul de vultur“ [1] nu poate să doarmă și plînge în pătuțul său de la Tuilerii, iar cînd i se cere să-și povestească coșmarul, răspunde :

— L-am visat pe tăticul meu drag.

A doua zi dimineață, Napoleon vrea să intre în acțiune cu cei treizeci de mii de oameni pe care i-a putut aduna în cursul nopții — sosise și Oudinot între timp —, dar, o dată cu venirea zorilor, el zărește, de pe o înălțime, cei o sută de mii de austrieci, würtemburghezi, bavarezi și ruși comandați de Schwartzenberg, ale cărui forțe sînt sprijinite de patru sute de guri de foc.

Armata imperială nu mai avea altceva de făcut decît să treacă înapoi rîul Aube, în timp ce Sebastiani, cu săbiile celor trei mii de călăreți ai săi, și Laval, în fruntea ariergărzii, se vor opune presiunii întregii armate inamice. Împăratul stă lîngă un pod „cu un aer meditativ și trist“. Cînd trece rîul cu ultimul corp de armată, e noapte. Galopează apoi pe drumul spre Vitry-le-François și petrece noaptea la Sommepuis. La 22 martie, gonind mereu, traversează Marna prin vadul de la Frignicourt și se oprește la Varnier de Cournon, primarul din Saint-Dizier. Cei din jurul lui sînt cuprinși de apatie. Demoralizarea este totală. Baronul Fain ne relatează cuvintele rostite atunci de ofițerii consternați :

— Încotro mergem ?

— Ce se va alege de noi ?

— Dacă el cade, vom cădea și noi cu el ?

Descurajarea nu-l împiedică de fel pe Napoleon să pună la punct un nou plan : să atragă spre el, în direcția frontierei, pe austrieci și pe ruși și apoi să revină la Aube.

— Mă voi duce astfel să mă culc în patul inamicului !

Mariei-Luiza îi scrie următoarele : „Am hotărît să mă

[1] E vorba de fiul lui Napoleon. — *Nota trad.*

îndrept spre Marna, ca să-l îndepărtez pe inamic de Paris și să fiu mai aproape de garnizoanele mele".

Din nenorocire, curierul este prins de cazaci. Blücher pune să i se citească scrisoarea, îi trimite lui Schwartzenberg o copie și apoi, plin de galanterie, alăturînd o jerbă de flori, îi trimite împărătesei rîndurile lui Napoleon.

Îi convenea generalului prusian să-i trimită Mariei-Luiza un buchet de flori !... Scrisoarea confiscată îi permitea să cunoască intențiile lui Napoleon, care urmărea să ia cu asalt prin spate armata inamică și să taie în acest fel comunicațiile ei. Imediat, aliații hotărăsc să se adune la Châlons și să se îndrepte spre Saint-Dizier, ca să se năpustească asupra micii armate franceze.

Joi 24 martie, o scrisoare a lui Savary către Napoleon este și ea interceptată de aliați. Ducele de Rovigo îl implora pe stăpînul său să se întoarcă la Paris, unde intrigile regaliste erau în toi. La Sommepuis, în clădirea mică a primăriei unde își petrecuse noaptea, țarul întrunește un consiliu de război.

— Acum, cînd legăturile noastre cu Blücher sînt restabilite — le spune el ofițerilor săi —, e mai bine oare să-l urmărim pe Napoleon pentru a-l ataca cu forțe superioare, sau trebuie să mergem direct spre Paris ?

Generalul Toll dă cea mai bună idee :

— În împrejurările în care ne aflăm nu poate exista decît o singură hotărîre. Trebuie să înaintăm spre Paris în marș forțat, cu întreaga noastră armată, trimițînd împotriva lui Napoleon numai zece mii de călăreți, ca să mascăm adevărata noastră manevră.

Generalul Dibici aprobă :

— Dacă maiestatea-voastră vrea să-i reîntroneze pe Bourboni, atunci, într-adevăr, cel mai bine ar fi să mergem spre Paris cu toate trupele noastre.

— Ei, nu e vorba de Bourboni — replică Alexandru enervat, ridicînd din umeri —, totul e să-l răsturnăm pe Napoleon !

În ziua aceea mai trebuiau convinși numai regele Prusiei și Schwartzenberg. Amîndoi se alătură cu entuziasm părerilor țarului. Armatele coalizate sînt în culmea bucuriei. Astfel se va termina o dată cu aceste bătălii reluate

fără încetare, în care o sută de mii de oameni încep o urmărire, se angajează într-o acțiune și apoi se retrag în fața a douăzeci sau treizeci de mii de francezi, pe care nu pot să pună mîna.

Napoleon, aflat la Saint-Dizier, dă tot mai multe directive. În jurul său nu vede însă decît figuri încremenite și desperate.

— Sînteți toți niște fricoși, le strigă el.

Napoleon nu bănuiește manevra armatelor inamice. La 26 martie, el luptă la Saint-Dizier împotriva rușilor. Este ultima victorie. Totuși, împăratul manifestă o oarecare neliniște : a învins un corp de armată care depindea de Blücher, în timp ce el era convins că-i are în fața lui pe călărețiii lui Schwartzenberg. Explicația o va avea a doua zi. În fața Vitryului, Napoleon primește un val de depeșe inamice interceptate. Citește cu înfrigurare o grămadă de buletine și de scrisori ale inamicului. Vălul este sfîșiat : forțele aliate merg spre Paris. El n-avea în jurul său decît cîteva regimente prusiene și rusești, menite să-l inducă în eroare și să facă figurație...

Ce-i de făcut ?

Nu era mai bine să-și urmărească planul, ba chiar să-l amplifice și să nu se intereseze de Paris mai mult decît s-a interesat țarul de Moscova în 1812 ? Rămînînd în Lorena, ar putea să adune toate garnizoanele din Germania, să proclame mobilizarea generală, să distrugă coloanele de aprovizionare inamice, să recucerească marile orașe ocupate de austrieci și de ruși. Dar nu tot el repetase de atîtea ori :

— Dacă inamicul ajunge la Paris, nu mai e nici o speranță.

Nu promisese el adesea :

— Cît voi trăi eu, Parisul nu va fi niciodată ocupat !

Bonaparte va fi oare mai tare ca Napoleon ?

În seara de luni 28 martie, Napoleon nu luase încă nici o hotărîre. E la Saint-Dizier și va înnopta la Doulevant-le-Château, în casa notarului Jeansson. Aici va primi el de la Lavalette următorul bilet cifrat : „Prezența împăratului este necesară dacă vrea să împiedice predarea capitalei sale în mîna inamicului. Nu mai e nici o clipă de pierdut".

De data aceasta, Napoleon îl învinge pe Bonaparte. El ordonă :

— La Paris !

Împăratul însă nu îndrăznește să galopeze însoțit de un singur pichet printr-o țară în care mișună cazacii. Trebuie să aștepte cel puțin garda.

Tot luni, seara la orele zece, la Tuilerii se întrunește consiliul. Inamicul se apropie. Ce hotărîre va lua împărăteasa Maria-Luiza ? Aruncîndu-se în brațele tatălui său, primind la Tuilerii pe țar și pe regele Prusiei, n-ar putea oare evita o situație și mai rea ? Poate că domnia lui Napoleon al II-lea ar putea fi luată în considerare ca singura soluție posibilă ?

Discuția se prelungește. Toți, în afară de regele Joseph, socotesc că părăsirea Parisului ar fi o greșeală gravă. A pleca nu înseamnă oare a lăsa drum liber Bourbonilor ? Se trece la vot. Unanimitatea este pe punctul de a fi obținută : împărăteasa și guvernul trebuie să rămînă ; iată însă că Joseph dă atunci citire scrisorii împăratului, scrisă cu cîteva zile în urmă, prin care Napoleon ordona deplasarea generală spre Loara „dacă s-ar întîmpla ca bătălia să fie pierdută".

Stăpînul s-a pronunțat. Toți se înclină. Dar toți știu că, părăsind Parisul, împărăteasa își pierdea coroana.

E ora trei dimineața. În curtea Carrouselului, Talleyrand se urcă în trăsură și rostește cu buzele lui subțiri următoarele cuvinte :

— Iată deci sfîrșitul întregii povești. Pe legea mea, aceasta înseamnă să pierzi o partidă într-un joc frumos.

21

AGONIA DE LA FONTAINEBLEAU

MARILE PUTERI MOR DE INDIGESTIE.

Napoleon

Încă nu se luminase de ziuă la Paris, la 29 martie 1814, cînd Marmont trimise din avanposturi acest bilet : „Inamicul cîştigă teren. Deseară s-ar putea să fim încercuiţi".

Se dezlănţuie panica.

La ora nouă dimineaţa, sub un cer ploios, începe exodul. Parizienii, încremeniţi, privesc în tăcere un lung cortegiu străbătînd Champs-Elysées şi îndreptîndu-se spre Rambouillet. Un escadron de grenadieri şi de vînători merge înaintea caleştilor verzi cu însemnele imperiale, în care s-au înghesuit împărăteasa, regele Romei, doamna Letiţia, regina Westfaliei, Cambacérès, doamnele de onoare şi miniştrii.

Pajii regelui Romei au luat loc în nişte mari „gondole" trase de opt cai. Vin apoi, încadrate de lăncieri din gardă, caleştile grele de la încoronare, a căror poleială de aur străluceşte în ceaţa dimineţii. În interior se ghicesc

hamurile și șeile de gală, aruncate claie peste grămadă pe pernele de saten.

În sfîrșit, încheind cortegiul, trec furgoanele, huruind pe pavaj ; ele conțin bijuteriile coroanei, veșmintele folosite la încoronare, spada imperială, argintăria, vesela aurită și tezaurul : treizeci și două de butoiașe cu aur.

Din tot acest uriaș imperiu nu mai rămînea decît această parodie a epopeii, această caravană trăgînd după ea niște vechituri aurite...

Parisul nu ia situația în tragic. Pe bulevarde, pe terasele cafenelelor, lumea elegantă consumă limonade și prăjituri cu ciocolată și rom, în timp ce cetățeni onorabili și fetișcane ușuratice se îndreaptă spre bariere. Se duc să-i privească de aproape pe cei din mahalale care, de-a lungul drumurilor, stau în fața prăvăliilor și sub streșinile ce acoperă porțile boltite, mănîncă pîini negre enorme pe care le-au copt „aproape în bătaia tunului", și-au adus cu ei și vitele, pentru care funcționarii de la biroul de încasare a accizului, care respectă întocmai litera regulamentului, i-au obligat să plătească o taxă de intrare...

Mahalalele sînt negre de atîta lume. Tunurile se aud foarte aproape. Se face coadă în fața unei case din Belleville pe care este pusă o tăbliță cu inscripția : *„De aici se poate privi bătălia pentru doi sous"*. În timp ce negustorii de rachiu strigă : „Gustați o picătură ! Luați un aperitiv !", mici grupe de soldați trec escortîndu-și prizonierii. Lumea îi iscodește și fiecare își face o părere despre lupta care se apropie.

*

* *

Napoleon a părăsit Doulevant la 29 martie, la ora trei dimineața. La podul de la Dolancourt, împăratul întîlnește mai mulți curieri. Află astfel că Meaux a căzut, că luptele se duc la Claye și că Mortier și Marmont încearcă să apere capitala. Vor reuși ei însă să reziste presiunii inamice în așteptarea sosirii forțelor imperiale ? În seara aceea, Napoleon ajunge la Troyes, unde se va odihni cîteva ore la castelul din Pouilly. Garda a străbătut în marș de dimineață cincisprezece leghe, adică 60 de kilometri. Restul armatei vine cum poate...

Mortier s-a adăpostit în niște vechi fortificații ridicate în fața satului la Villette, însă vînătorii ruși îl atacă din flanc, iar prusienii din față. Curînd francezii trebuie să se retragă și lupta se angajează pe Grande-Rue din la Villette. Garda prusiană reușește să forțeze un pod de pe canal și-și face deodată apariția în celălalt capăt al străzii, în punctul prin care se iese din sat în direcția Parisului. Luat pe la spate, Mortier reușește să facă o străpungere și să se apropie de zidul împrejmuitor.

Blücher ocupă Montmartre și bombardează liniștit Parisul. De la bariere se zăresc deja lăncile lungi ale cazacilor și bicele lor lungi. Directoarele pensioanelor de fete le îmbracă la repezeală pe elevele lor în haine bărbătești și le ascund în fundul Marais-ului...

În fața barierei de la Clichy, Moncey a ridicat baricade cu ajutorul elevilor Școlii politehnice. De la postul său de comandă — cîrciuma lui moș Lathuile, de la nr. 7 al actualei avenue de Clichy —, mareșalul conduce o rezistență eroică. De la bariera Roule și pînă la bariera Poissonnière, el reușește să oprească valul cazacilor. Dar la sfîrșitul după-amiezii, francezii nu mai pot opune rezistență și Marmont semnează capitularea capitalei într-o cîrciumă din la Chapelle, ținută de negustorul de vin Thouront, cu firma „La mica grădiniță", a doua casă pe stînga după bariera Saint-Denis.

În tot cursul nopții, orașul răsună de pașii oamenilor și de tropotul cailor : conform acordului care se încheiase ziua, garnizoana franceză nu este prizonieră și poate părăsi Parisul.

În zorii acestei zile de miercuri, Napoleon părăsește garda și pornește călare cu o simplă escortă. La Villeneuve-l'Archevêque, el părăsește și escadronul de serviciu și ia loc în grabă, împreună cu Caulaincourt, într-o gabrioletă de răchită împrumutată de la un măcelar, îndreptîndu-se spre Paris, urmat numai de Gourgaud și mareșalul Lefebvre.

Prînzește la Sens, schimbă trăsura și seara, pe la zece și jumătate, ajunge puțin după Juvisy, la punctul numit la Cour de France.

Cerul e acoperit. Peisajul se topește într-o ceață ușoară.

Termometrul Observatorului arată 8 grade. Stația de poștă este plină de călăreți și trupe pedestre. Napoleon coboară din trăsură. Un ofițer iese din ceață.

— Cine-i acolo ?

— Generalul Belliard, sire.

— Ei bine, Belliard, ce-nseamnă toate astea ? De ce vă aflați aici cu cavaleria ? Unde-i inamicul ?

— La porțile Parisului, sire.

— Și armata ?

— Mă urmează.

— Și cine păzește Parisul ?

— E evacuat, se așteaptă ca inamicul să pătrundă în oraș mîine la orele nouă.

— Dar soția și fiul meu, ce s-a întîmplat cu ei ? Unde-i Mortier ? Unde-i Marmont ?

— Împărăteasa, fiul dumneavoastră și toată curtea au plecat ieri dimineață la Rambouillet... Mareșalii Mortier și Marmont mai sînt cu siguranță la Paris ca să termine ultimele aranjamente.

Atunci izbucni mînia împăratului ; uită că el însuși i-a dat ordin lui Joseph s-o îndepărteze pe Maria-Luiza și guvernul dacă Parisul ar fi fost amenințat de inamic. Strigă din răsputeri :

— Așadar, toată lumea și-a pierdut capul ! Iată ce-nseamnă să te slujești de oameni care n-au nici judecată sănătoasă și nici energie. Porcul ăsta de Joseph își închipuie că e în stare să conducă o armată tot așa de bine ca mine ! Și netrebnicul de Clarke, care nu-i capabil de nimic dacă-l scoți din rutina birourilor lui !

Învinșii continuă să se perinde prin fața lui, dar nici un soldat nu-l salută pe împărat.

— Ce lașitate... să capitulezi ! Joseph a dus totul la pieire... Am întîrziat patru ore ! Dacă aș fi ajuns cu patru ore mai devreme, totul ar fi fost salvat !

Glasul lui pare învăluit de durere. Deodată îi revine energia :

— Patru ore au stricat totul ; dar în cîteva ore curajul și devotamentul bunilor mei parizieni pot salva totul. Trăsura, Caulaincourt: să mergem la Paris! Voi prelua comanda gărzii naționale și a trupelor ; vom restabili situația. General Belliard, ordonați trupelor să se reîntoarcă.

Tot vorbind astfel, înaintează pe șosea în direcția Parisului. Merge repede, iar micul grup de ofițeri îl urmează cu figurile întunecate. „Dîndu-și seama după o clipă că trăsura pe care o ceruse nu venea încă — povestește Caulaincourt —, se întoarse din drum pentru a ieși înaintea ei, ca și cum aceasta ar fi putut grăbi plecarea". Spuse din nou cu nerăbdare :

— Să plecăm ! Trăsura mea, Caulaincourt ! Să nu pierdem timpul !

Belliard îndrăznește să-i atragă atenția : „capitularea fiind semnată, nu se putea încălca acordul. Împăratul nu avea să mai găsească trupe la Paris, și deci nu se putea duce personal acolo..."

Cu un gest înlătură obiecția.

— Caulaincourt, trăsura, iar dumneata, Belliard, urmează-mă cu cavaleria ! Despre ce fel de acord e vorba ? Cu ce drept a fost încheiat ? Ce-i cu ministrul de război ? Unde-i Joseph ? Ce face el ?

Nenorocitul de Belliard bîlbîie : „nu l-am văzut nici pe unul, nici pe celălalt..." Împăratul ridică din umeri și continuă să ceară trăsura, la care, spre desperarea lui Caulaincourt, nu fuseseră încă înhămați caii...

— Unde nu sînt eu se fac numai prostii — repetă el. — N-a fost folosită cum trebuia garda națională, care, însuflețită de un spirit sănătos, ar fi putut foarte bine apăra punctele fortificate, în timp ce trupele nu ar fi permis inamicului să se apropie de ele. Existau mai multe mijloace decît erau necesare pentru a rezista cel puțin patruzeci și opt de ore și pentru a da armatei timp să sosească. Parisul dispunea de mai bine de două sute de tunuri și de provizii pentru o lună ; cu alte cuvinte, avea de zece ori mai multe mijloace decît erau necesare pentru a face față furtunii dacă ar fi existat puțină energie.

Se așează pe marginea drumului, chiar în șanț.

Copleșit, murmură :

— Alexandru la Paris !

Deodată, străfulgerat de o idee, revine spre stația de poștă — ale cărei grajduri există și astăzi [1] — și ordonă să i se întindă hărțile.

[1] Cafeneaua „La întîlnirea cicliștilor", avenue de la Cour de France nr. 24.

— Împăratul Alexandru se va făli la Paris ! Își va trece în revistă armata înșirată pe cele două maluri ale Senei ! Iar eu n-o am pe a mea la îndemînă...

— În patru zile, armata va fi aici, sire.

— Patru zile ! Ah, dar numai în două zile cîte dezertări au avut loc la Paris, cîte dezertări ! Însăși împărăteasa !

Deodată își amintește de directivele pe care le-a dat.

— Da, eu am stăruit ca ea să plece, căci Dumnezeu știe unde ar fi putut ajunge cu lipsa ei de experiență !

Apoi e văzut aplecîndu-se din nou deasupra hărților sale și strigînd :

— Da, nu-mi mai scapă ! Dumnezeu mi i-a dat pe mînă ! Dar am nevoie de patru zile ! Aceste patru zile mi le puteți cîștiga ducînd tratative !

Îi dictează lui Caulaincourt :

„Îi ordonăm ducelui de Vicence, marele nostru scutier și ministrul nostru de externe, să se prezinte la suveranii aliați și la generalul-șef al armatelor acestora pentru a le recomanda bunăvoinței lor pe credincioșii cetățeni ai capitalei. Prin prezenta îl investim cu puteri depline ca să trateze și să încheie pacea, angajîndu-ne să ratificăm tot ce va face el spre binele nostru".

Adăugă :

— Gata, Caulaincourt, trebuie să pleci ; mergi să salvezi Franța și pe împăratul dumitale. Fă tot ce-ți va sta în putință. Cu siguranță că ni se vor impune condiții aspre, dar mă încredințez, în aceste împrejurări, onoarei dumitale de francez, precum și credinței și atașamentului de care mi-ai dat dovadă.

Este aproape ora trei dimineața. Napoleon, abătut, copleșit, stă cu capul între mîini, apoi cere o pană, hîrtie și scrie aceste rînduri adresate Mariei-Luiza :

„Prietena mea, am sosit aici ca să apăr Parisul, dar era prea tîrziu. Orașul a fost predat în cursul serii. Îmi strîng armata lîngă Fontainebleau. Sînt sănătos. Sufăr pentru tot ceea ce trebuie tu să înduri.

Napoleon

La Cour de France, 31 martie, orele trei dimineața".

Împăratul se urcă în trăsură ;

— Spre Fontainebleau !

Ajunge acolo la ora șase și se instalează în apartamentul său de la etajul întîi. După cîteva ore de odihnă se scoală și se duce să inspecteze pozițiile ocupate de cei unsprezece mii de oameni ai lui Marmont, care au reușit să plece din Paris și care, în fața Essonnes-ului, formează avangarda armatei imperiale. Cerul este înnorat. Spre sfîrșitul după-amiezii tună și începe să plouă. La reîntoarcere, Napoleon află că au mai sosit și alte regimente. În trei zile, toate forțele de care putea dispune împăratul — șaizeci de mii de oameni — vor fi acolo, gata să reia lupta...

Pentru parizieni, întrucît capitala a căzut, imperiul nu mai există. Senatul — un simulacru de senat, format din șaizeci și patru de senatori numiți de Napoleon — se adună la ora trei în această după-amiază de vineri 1 aprilie și alege un guvern provizoriu, din care fac parte Beugnot, baronul Louis, Malouet, generalul Dupont, Bourrienne, fostul prieten al lui Napoleon, înlăturat, ne amintim, pentru afaceri veroase... La primărie, unde se află o parte din Consiliul general și din Consiliul municipal, descurajarea e totală. Se votează următoarea moțiune :

„Cele două consilii declară că renunță formal la orice supunere în fața lui Napoleon Bonaparte *și își exprimă dorința cea mai arzătoare de a fi restaurat un guvern monarhic, în persoana lui Ludovic al XVIII-lea*".

Seara, în timp ce deasupra Parisului plouă cu tunete și fulgere, Talleyrand organizează o mică manifestație la Operă. Alexandru vine să asiste la reprezentarea *Vestalei*. Doamnele aruncă cocarde albe în sală, îl aclamă pe țar, iar în antract, un actor — Lays — înaintează pe avanscenă, cîntînd aceste versuri condamnabile :

Trăiască Alexandru !
Trăiască acest rege al regilor !
Fără a ne cere ceva,
Fără a ne impune legi,
Acest principe august
Are tripla faimă
De erou, de om drept
Și de cel care ne-a redat un rege Bourbon !

Pe scări, în foaiere, regaliștii se îmbrățișează. Restaurarea e înfăptuită.

A doua zi, 2 aprilie, plouă și bate vîntul. Împăratul asistă la parada gărzii și este aclamat. Își recapătă curajul. Reînceperea luptei nu i se mai pare imposibilă. Totuși, ar fi mai indicată pacea !... Caulaincourt se întoarce de la Paris. În ajun l-a văzut pe țar și i-a vorbit de dorința stăpînului său.

— Pacea cu Napoleon n-ar însemna decît o pauză, îi spusese Alexandru.

— Și Napoleon al II-lea ? — propusese marele scutier.

— Dar atunci ce facem cu împăratul ? Tatăl este un obstacol de netrecut în calea recunoașterii fiului.

Caulaincourt mai speră să-l determine pe țar să-și schimbe hotărîrea. Îl anunță apoi pe cel învins că vicontele de la Rochefoucauld a încercat, însă în zadar, să doboare statuia împăratului din Piața Vendôme. Atunci cineva s-a urcat pînă-n vîrful coloanei... și a pălmuit bronzul :

— Dacă, împotriva voinței mele, domnul Denon n-ar fi dat dovadă de exces de zel, acest lucru nu s-ar fi întîmplat ! Statuile într-un loc public trebuie să fie un privilegiu rezervat celor morți.

Seara, vîrîndu-se în pat, în patul de lemn sculptat și poleit, care se mai află și azi acolo, Napoleon speră că „tata Francisc" nu-și va detrona fiica și nepotul. Va reuși împăratul austriac să-i țină piept lui Metternich, care, Napoleon o știe, dorește pieirea lui ? O arhiducesă *regentă a Franței ?* N-ar însemna aceasta un mare succes pentru Viena ? Învinsul se agață de acest gînd, în timp ce noaptea învăluie castelul.

În același timp, Maria-Luiza, prințul moștenitor și curtea imperială, care merge la voia întîmplării, părăsesc Rambouillet și ajung la palatul prefecturii din Blois. Mulțimea se îngrămădește în piață. Se lasă întunericul, cînd se aude un uruit puternic. Curînd, prima caleașcă se oprește în fața palatului.

— În sfîrșit, Napoleon s-a dus pe copcă ! — strigă cineva în noapte. — S-a terminat coșmarul !

A doua zi, Napoleon îi va scrie soției sale : „Treci prin atîtea suferințe, încît mi-e teamă că n-ai să poți rezista, și aceasta mă îndurerează foarte mult".

La 3 aprilie, pe la orele zece și jumătate, pe o vreme acoperită și ploioasă, împăratul trece în revistă, în Cour du Cheval-Blanc, divizia Friant din vechea gardă imperială și divizia Henrion din tînăra gardă, sosite în ajun la Fontainebleau. Glasul împăratului se ridică puternic, limpede, răsunînd de la un capăt la celălalt al curții :

— Ofițeri, subofițeri și soldați din vechea gardă ! Inamicul ne-a răpit trei provincii. El a intrat în Paris. I-am oferit împăratului Alexandru o pace care ar implica mari sacrificii : Franța să reintre în vechile ei frontiere, renunțînd la cuceririle noastre, pierzînd tot ce am cîștigat de la revoluție încoace. Nu numai că el a refuzat, dar, mai mult, la cererea acelor emigranți cărora le-am lăsat viața și pe care i-am copleșit cu binefaceri, el le-a permis să poarte cocarda albă, și în curînd o va introduce în locul cocardei noastre naționale. În cîteva zile mă voi duce să-l atac la Paris. Contez pe voi...

Se așterne o tăcere înfiorătoare. Împăratul continuă :

— N-am dreptate ?

Deodată izbucni un tunet de strigăte :

Trăiască împăratul ! Trăiască împăratul ! La Paris ! La Paris !

Apoi, trupele, înainte de a porni din nou pe drumul avanposturilor, defilează în sunetele *Marsiliezei* și ale *Cîntecului plecării.*

În seara aceea, Marmont privea cu luneta, de la fereastra unei case din Essonnes, la primele posturi ale prusienilor, cînd i se anunță un parlamentar rus ce venea de la Chevilly, purtînd următoarea scrisoare din partea prințului de Schwartzenberg : „Domnule maresal... În numele patriei dumneavoastră și al umanității, vă conjur să ascultați propunerile care urmează să pună capăt vărsării prețiosului sînge al vitejilor pe care-i comandați".

În realitate, acest „parlamentar rus" era un fost aghiotant al lui Marmont : Charles de Monttessuy, deghizat în cazac, ținînd chiar și o nagaică în mînă. El îi mai aducea fostului său șef proclamația adresată armatei de către gu-

vernul provizoriu, creat de Senat la 1 aprilie : „Nu mai sînteți soldații lui Napoleon. Senatul, întreaga Franță vă dezleagă de jurămintele voastre".

Ce va face Marmont ?

La 4 aprilie, la Fontainebleau cădea o ploaie măruntă. După parada gărzii călare, soldații își afirmă din nou dragostea lor pentru împărat și cer să plece spre Paris. Mareșalii vor intra acum în scenă. Ei au primit înfrîngerea cu un fel de satisfacție, dar nu se gîndesc încă la Bourboni. Pentru ei, domnia regelui Romei apare ca singura cale de a salva imperiul și veniturile lor, întrucît Senatul e pe cale să voteze detronarea lui Napoleon. Ei îl urmează pe împărat cu un pas răsunător de învingători și fără a fi poftiți intră după el în cabinetul acestuia.

Napoleon, „afișînd o siguranță pe care de fapt n-o avea", își expune planurile :

— Aliații ! Îi voi zdrobi la Paris. Trebuie să ne îndreptăm fără întîrziere spre capitală !

— Nu putem expune Parisul soartei pe care a avut-o Moscova — oftează Macdonald. — Hotărîrea noastră este luată, sîntem decișI să terminăm.

— Voi face apel la armată ! — replică împăratul aproape strigînd.

— Armata nu vă va urma ! — îl preveni Ney.

— Armata mă va asculta, răspunde Napoleon.

— Sire, armata ascultă de generalii ei.

Urmează o tăcere. Zdrobit, Napoleon continuă :

— În sfîrșit, ce doriți deci, domnilor ?

— Abdicarea.

Se pare că Oudinot și Ney sînt cei care au pronunțat înfricoșătorul cuvînt. Lefebvre adaugă cu o voce tremurătoare și ridicolă :

— Iată unde ați ajuns dacă nu ați urmat sfaturile unui prieten, care vă îndemna să încheiați pacea.

Împăratul ridică din umeri. Ia o foaie de hîrtie și-și scrie abdicarea condiționată : „Întrucît puterile străine au declarat că împăratul Napoleon ar fi un obstacol în calea restabilirii păcii și integrității teritoriului francez, împăratul Napoleon, credincios principiilor sale și jurămîntului de a face totul pentru fericirea și gloria poporului francez, declară că e gata să abdice în favoarea fiului său și

să remită acest act, prevăzut cu toate formele legale, Senatului, printr-un mesaj, de îndată ce Napoleon al II-lea și regența constituțională a împărătesei vor fi recunoscute de Puterile aliate. Cu această condiție, împăratul se va retrage imediat în locul ce va fi convenit. Întocmit în palatul nostru de la Fontainebleau la 4 aprilie 1814. Semnat : Napoleon".

Mareșalii ies. Fostul sergent Lefebvre, mîndru de îndrăzneala lui, relatează scena generalilor din divizia sa :

— L-am strîns bine cu ușa, ca și Ney ! I-am spus că a venit timpul să ne bucurăm și noi de odihnă. Crede el că acum, cînd avem titluri, palate, moșii, o să ne lăsăm uciși pentru el ? E și vina lui, ne-a luat prea devreme rania din spinare.

În acest timp, Caulaincourt este chemat în cabinetul împăratului.

— Pleci imediat la Paris — îi ordonă înfrîntul. — Cunoști intențiile mele, proiectele mele. Dacă voi ieși învingător, vom avea o pace onorabilă. Dacă pierd lupta, sărmana Franță va suporta soarta învinșilor. Cît despre mine, îți repet, eu n-am nevoie de nimic.

După o tăcere întrebă însă visător :

— Îl vor accepta oare pe fiul meu ?

Desigur că se va simula acceptarea fiului, pentru a se scăpa mai ușor de tată ! Napoleon nu-și face nici o iluzie. Însoțit de Ney și de Macdonald, marele scutier pleacă pe ploaie la Paris la ora patru și jumătate, în timp ce garda și mica armată a împăratului — aflate la adăpost în spatele corpului de armată al lui Marmont — se pregătesc să lupte pentru Napoleon al II-lea. În drum, plenipotențiarii se opresc la cartierul general al ducelui de Ragusa și îi comunică ultima hotărîre a lui Napoleon.

— Împăratul abdică ! — constată generalul Bordesoulle, comandantul cavaleriei lui Marmont. — Aceasta ne scoate din încurcătură, domnule mareșal !

Ney, Macdonald și Caulaincourt sînt uluiți. Ce vrea să spună generalul ? Marmont este nevoit să le comunice ce se întîmplase în ajun cu Charles de Monttessuy : în loc să-l înștiințeze pe împărat despre propunerile care i-au fost făcute, Marmont, în aceeași dimineață de 4 aprilie, i-a răspuns lui Schwartzenberg că „era gata să părăsească cu trupele sale armata împăratului Napoleon", cu condiția

să fie lăsat să plece în Normandia. A cerut, de asemenea, ca împăratului să i se creeze o situație convenabilă „într-un teritoriu delimitat". După ce a expediat scrisoarea, mareșalul i-a chemat pe generalii săi pentru a pune la punct amănuntele dezertării lor. Souham, cel mai marcant general de divizie, a acceptat cu entuziasm, iar ceilalți au admis mai mult sau mai puțin bucuros. Bordesoulle s-a opus cel mai mult :

— Cum, domnule mareșal, în felul acesta ați deschide drumul spre Fontainebleau ! L-ați lăsa pe împărat la cheremul inamicului ?

Marmont — o mărturisește trimișilor împăratului — își menține, totuși, hotărîrea, iar operația trebuia să se facă chiar în seara aceea.

— Ați semnat ? — întreabă Caulaincourt mîhnit.

— Încă nu...

— Atunci puteți veni cu noi ! Trecînd prin Chevilly, îi veți spune lui Schwartzenberg că tratativele dumneavoastră sînt întrerupte.

Marmont acceptă și, înainte de a pleca, încredințează comanda Corpului 6 generalului Souham, ordonîndu-i să nu pornească nici o acțiune în lipsa lui, dar mai adăugă :

— De îndată ce voi pleca, veți aduna trupa și îi veți aduce la cunoștință abdicarea împăratului.

Are grijă să nu precizeze că e vorba de o abdicare condițională în favoarea lui Napoleon al II-lea. De altfel, hotărîrîea lui Napoleon trebuia să rămînă secretă pînă ce avea să fie acceptată de aliați.

La palatul lui Talleyrand, unde a tras Alexandru, totul pare, de altfel, să înceapă bine. Prima întrebare a țarului adresată celor patru plenipotențiari este dacă împăratul consimte să abdice.

— Da, sire, în favoarea fiului său.

Alexandru pare să asculte cu atenție, „discută, se gîndește la toate, nu face obiecții decît asupra unor lucruri de puțină importanță" și termină prin a declara :

— Nu țin de loc la Bourboni, nici nu-i cunosc. Voi aduce la cunoștință aliaților mei propunerile dumneavoastră și le voi sprijini. Și eu sînt nerăbdător să termin.

Cu aceasta întrerupe tratativele cu interlocutorii săi, rugîndu-i să revină a doua zi la amiază.

— Pînă atunci voi discuta cu regele Prusiei și cu miniștrii aliați.

Pe data de 4 seara, în pofida intrigilor lui Talleyrand și cu toată atitudinea autorităților imperiale, devenite peste noapte regaliste, cota lui Napoleon al II-lea crescuse puțin : renta trecea de la patruzeci și nouă la cincizeci și opt de franci...

A doua zi, cei patru plenipotențiari ai împăratului își iau dejunul la unsprezece și jumătate la Ney, fără să disimuleze greutățile ce-i așteaptă. Ei mai păstrează, totuși, o oarecare speranță. În momentul în care Caulaincourt și mareșalii se pregătesc să meargă la întîlnirea fixată de țar, un ofițer îl cheamă pe ducele de Ragusa. Mareșalul pleacă și revine cîteva clipe mai tîrziu, „cu fața răvășită", descompusă, abia putînd să vorbească : corpul de armată al lui Marmont, sub ordinele generalului Souham, a traversat în timpul nopții avanposturile austriece și a trecut la inamic.

— Sînt dezonorat. Souham s-a răzvrătit și și-a încălcat îndatoririle : a trecut cu tot Corpul 6... Mi-aș fi dat un braț ca să nu se fi întîmplat așa ceva.

— Spuneți mai bine capul ! — urlă Ney. — N-ar fi fost prea mult.

Iată ce se întîmplase : în lipsa șefului său, Souham a deschis un plic al cartierului general adresat lui Marmont ; „Domnule mareșal, dorința împăratului este ca dumneavoastră să veniți astă seară la orele zece la palatul Fontainebleau". Cîteva minute mai tîrziu sosi Gourgaud, care confirmă ordinul. Souham și ceilalți generali își pierdură capul. În realitate, Napoleon, care nu știa nimic, convocase la Fontainebleau toți comandanții de corp de armată, cu scopul de a pregăti eventuala reîncepere a ostilităților. Generalii de divizie ai lui Marmont și-au închipuit însă că împăratul fusese pus la curent cu capitularea acceptată de Marmont.

— Mareșalul a fugit — strigă Souham. — Sînt mai înalt ca el și nu țin să fiu scurtat !

Cine voia să scape din mîna împăratului trebuia să treacă la inamic. De acest lucru se dovedi convins și Bordesoulle. Ordinele începură să circule prin toate cantonamentele :

— Consemn urgent ! Toată lumea înarmată pe șosea !

Şi astfel, în zori, Corpul 6 de armată îşi făcu intrarea în liniile ruseşti, între două şiruri de trupe inamice care prezentau armele. Drumul spre Fontainebleau era deschis! Napoleon nu mai putea acum să pună condiţii.

Marmont e livid.

— Ce dezonorare ! Totul e pierdut ! Mă duc să-mi caut trupele, voi încerca să repar totul...

Ney, Macdonald şi Caulaincourt, adînc îndureraţi, se duc totuşi la întîlnirea lor. Ţarul pare să nu fi aflat încă nimic. El le spune ca şi în ajun :

— Vă repet, suveranii sînt departe de a voi să impună Franţei un guvern care nu i-ar conveni.

Încep discuţiile şi din nou Caulaincourt simte că ţarul, care nu-i iubeşte de loc pe Bourboni, priveşte favorabil candidatura prinţului moştenitor. Deodată se deschide uşa şi apare un aghiotant care anunţă sosirea unui ofiţer al generalisimului.

— Ce doreşte ? — întrebă Alexandru.

— Să vă comunice, sire, că corpul de armată al ducelui de Ragusa a trecut azi dimineaţă de partea noastră şi se află în faţa posturilor noastre.

Aghiotantul a vorbit în rusește, însă Caulaincourt, care fusese ambasador la Petersburg, a înţeles.

— Veste rea — îi şopteşte el la ureche lui Macdonald, în timp ce ţarul îl ia deoparte pe aghiotant. — Sîntem pierduţi : ştie totul !

Într-adevăr, totul e pierdut. Ţarul le aduce imediat la cunoştinţă trimişilor învinsului că aliaţii „nu vor trata nici cu împăratul, nici cu vreun membru al familiei sale". Lui Napoleon îi rămînea numai abdicarea fără condiţii. Marmont şi Souham au dat regimului lovitura de graţie.

La ora două noaptea — ne aflăm acum în ziua de miercuri 6 aprilie —, plenipotenţiarii sosesc la Fontainebleau şi, cu toate că era atît de tîrziu, sînt imediat primiţi de împărat. Gourgaud îl informase pe Napoleon despre trădarea corpului de armată al lui Marmont, iar împăratul se agaţă de speranţa că ţarul îşi va aminti de vechea lor prietenie. Cu o voce nesigură, îi întreabă :

— Aţi reuşit ?

Ofiţerii îi dezvăluie întreaga catastrofă.

Imediat se redeşteaptă în el „generalul Bonaparte" :

— Voi găsi niște viteji care să moară cu mine! Războiul nu poate oferi nimic mai rău decît pacea!

S-ar putea retrage dincolo de Loara; va chema la el corpurile de armată ale lui Augereau, Soult, Suchet și chiar pe italienii lui Eugen!

— Totul mai poate fi încă salvat!

O oră mai tîrziu își dă seama de nebunia sa și îl cheamă pe Caulaincourt:

— Ce-i de făcut?... Dacă rezist, în Franța va izbucni un război civil! Iubesc Franța prea mult! N-am urmărit niciodată decît gloria ei! N-am să provoc tocmai eu nenorocirea ei! Nu vreau ca această frumoasă țară să fie pustiită din cauza mea. Se cere abdicarea mea... Ei bine, voi abdica!

La răsăritul soarelui îi cheamă pe mareșali. Ei se află încă acolo, așteptînd deznodămîntul. Cu părul încîlcit, cu uniforma pe jumătate descheiată, Napoleon încearcă să lupte pentru ultima dată. Nu s-ar putea repezi în valea Ronului și să ceară ajutor italienilor? Mareșalii împăratului nici măcar nu răspund. Atunci, rupînd tăcerea grea, el strigă:

— Vreți să vă odihniți? Ei bine, odihniți-vă!

Pe faimoasa măsuță de mahon de la Fontainebleau — să fie oare cea care este arătată publicului în Salonul roșu? —, Napoleon scrise atunci cîteva rînduri aproape indescifrabile, zgîriind hîrtia:

„Întrucît puterile declară că împăratul Napoleon este singura piedică în calea restabilirii păcii în Europa, împăratul Napoleon, credincios legămintelor sale, declară că renunță, pentru el și copiii lui, la tronul Franței și al Italiei și că nu există vreun sacrificiu, chiar acela al vieții sale, pe care nu e gata să-l facă în interesul Franței".

Din pana sa picură o enormă pată în formă de V, care murdărește centrul documentului, făcîndu-l și mai neciteț...

La 6 aprilie, renta se ridică la șaptezeci de franci, iar acțiunile Băncii Franței, cotate la 550—520 la 29 martie, cresc la 980—920. Marmont, care se căsătorise cu fiica bancherului Perrégaux, asociatul lui Laffitte, va cîștiga un apreciabil număr de milioane... Trădarea lui a fost oare o speculație asupra rentei?

Le Moniteur din aceeași zi publică scrisorile de credință ale generalilor față de regele Ludovic al XVIII-lea.

Napoleon privește semnăturile lui Jourdan, Augereau, Maison, Kellermann, Lagrange, Oudinot, Latour-Maubourg, Milhaut, Belliard... Caulaincourt îl aude oftînd :

— Mă simt umilit pentru că oamenii pe care i-am ridicat atît de sus se prăvălesc atît de jos. Ce trebuie să gîndească suveranii despre toate persoanele ilustre din timpul domniei mele ? Resimt ca pe o jignire personală tot ceea ce întunecă strălucirea Franței. M-am identificat atît de mult cu ea !

În ziua aceea, senatorii s-au alăturat deputaților pentru a chema „în mod liber la tron pe Ludovic-Stanislas-Xavier de Franța, fratele ultimului rege"... al acelui ultim rege pe care, de altfel, unii dintre senatorii prezenți l-au trimis altădată la ghilotină. Trebuie să menționăm în treacăt — Chateaubriand a subliniat-o — că „poporul francez", pus în fața acestei situații, nici nu știa de existența acestui „Ludovic-Stanislas-Xavier", care-i era impus. Putea, de altfel, să-l cheme oricît, era zadarnic, căci regele — care locuia în Anglia — era țintuit la pat de o gravă criză de gută.

A doua zi, joi 7 aprilie, Parisul era acoperit de o ceață deasă. „Delegații milei", așa cum i-a botezat Caulaincourt pe cei doi colegi ai săi — Ney și Macdonald — și pe el însuși, sînt primiți de țar, care acum vorbește despre Napoleon cu tristețe și chiar cu duioșie. Negocierile încep... Alexandru se va dovedi cel mai de nădejde susținător al vulturului rănit. El va fi primul care va propune suveranitatea insulei Elba pentru amicul său de la Tilsit și va fixa la două milioane renta pe care Ludovic al XVIII-lea va trebui s-o verse „regelui insulei Elba".

În jurul stăpînului învins, totul se prăbușește. Mareșali, generali, slugi — cu toții se grăbesc să fugă. Cînd prefectul din Seine-et-Oise, contele de Plancy, sosește la castel, nu e întîmpinat de nici un servitor. Deschide o ușă, apoi alta și se pomenește în fața împăratului, care stă „singur, sprijinindu-se cu tristețe de tocul ferestrei". „S-ar fi putut spune că maiestatea-sa era deja îngropată", va povesti generalul Petit.

Napoleon rătăcește ca o umbră prin același palat în care a primit pe papă și șase regi. Nu mai scoate nici o vorbă. Așa cum ne spune valetul lui, cade „într-o asemenea stare de apatie, încît nu vede nimic din ceea ce se

petrece în jurul său". Cînd i se vorbește, nu răspunde. Mai mult, „nimic pe fața lui, la care mă uitam atent — ne spune Constant —, nu mă putea face să cred că mă auzise". O singură consolare : seara, regimentele de gardă ies din cantonamentele lor și, purtînd torțe, străbat străzile orașului aclamîndu-l pe împărat — împăratul lor — și strigînd : *Jos cu trădătorii ! La Paris... La Paris !*

Dar Parisul e inundat de broșuri antibonapartiste. Învinsul este tratat de „infam, asasin și tiran". El devine în același timp Cromwell, Attila și Robespierre ! Circulă distihuri :

În fine, datorită lui Napoleon
Nu se mai pomenește de Neron !

* * *

La Blois, Maria-Luiza nu cunoaște încă toată întinderea prăbușirii. În jurul ei domnește consemnul tăcerii. N-are decît o dorință : să fie alături de soțul ei. S-ar simți „mai curajoasă și mai liniștită", îi scrie ea, dacă ar putea să fie lîngă el, să-l mîngîie și să-i împărtășească soarta. Ea speră chiar să-i fie de folos, la ceva". Desigur că, avîndu-i alături pe soția și pe fiul lui, împăratul ar mai constitui un fel de putere. Dacă regele Romei și mama sa ar fi fost lîngă el încă de la 2 aprilie, domnia lui Napoleon al II-lea ar fi fost mult mai realizabilă. Ce carte minunată ar fi fost în jocul lui Caulaincourt prezența la Fontainebleau a fiicei și a nepotului împăratului Austriei !

Se pare însă că Napoleon vrea să-i lase Mariei-Luiza răspunderea hotărîrii ei. El n-o împiedică să vină la el la Fontainebleau, dar nu-i cere acest lucru. Procedînd astfel, lăsa drum liber Austriei și chiar familiei Bonaparte ! La 8 aprilie, regele Joseph și regele Jérôme o vizitează pe cumnata lor. Dar e mai bine să dăm cuvîntul chiar Mariei-Luiza, fiindcă am aflat de curînd, datorită ei, cum a decurs de fapt această vizită îngrozitoare. Din vorbele fără șir, din frazele întretăiate ale împărătesei se poate deduce spaima și imensa ei desperare. Ce încercare pentru femeia aceasta fără vlagă, epuizată și de cele douăsprezece zile dramatice ! O vezi scriind aceste rînduri cu lacrimi în ochi și tremurînd :

„Regele Joseph a venit să-mi ceară să mă arunc în brațele primului corp de armată austriac pe care l-aș întîlni. Mi-a spus că mă vor urma și ei, că nu se vor simți în siguranță decît acolo, că împăratul Austriei le va asigura viitorul și că nu trebuie să te mai consiliez (*consult*, voia să spună Maria-Luiza) într-un moment cînd nu mai e timp de pierdut și în care tu ai dezaproba poate această acțiune. I-am răspuns că sînt de părere că aceasta ar fi o trădare din partea mea, că voi rămîne alături de tine pînă la ultima mea suflare..."

În aceeași zi de 8 aprilie sosește la Blois contele Șuvalov, aghiotantul lui Alexandru. El are însărcinarea s-o conducă pe Maria-Luiza pînă la Fontainebleau, sau s-o însoțească pînă la împăratul Francisc dacă va reuși s-o facă să-și schimbe părerea.

Și va reuși.

Între timp, sosirea generalului rus dă semnalul de plecare pentru miniștri și pentru principalii membri ai curții imperiale. Se reped cu toții spre primărie pentru obținerea pașapoartelor, care urmează să fie apoi vizate de contele Șuvalov. Prima etapă a Mariei-Luiza : Orléans. Speră să găsească acolo ordine precise ca să ajungă, în sfîrșit, la Fontainebleau.

La sosirea ei, garda națională se înșiră pe ambele părți ale drumului chiar de la poarta orașului. Tăcerea este atît de jignitoare, încît se aude un ofițer urlînd :

— Strigați : *Trăiască împărăteasa*, ticăloșilor !

Ce va face Maria-Luiza ? Doamna de Montebello o sfătuiește tot timpul să părăsească cauza soțului ei și să se refugieze lîngă tatăl ei, în timp ce cei cîțiva oameni care au rămas devotați împăratului o îndeamnă să meargă la Fontainebleau. Dar Napoleon continuă să fie ca și paralizat. Ordinele sale sînt mostre de nehotărîre ! Scrisoarea primită de Maria-Luiza la 10 aprilie nu rezolvă nici ea lucrurile : „În această dimineață ai ajuns, probabil, la Orléans — îi scria el femeii care aștepta directive precise. — Poți rămîne acolo dacă călătorești cu caii tăi. Dacă ai cai de poștă și poți veni aici, poți s-o faci..."

În fața unor dispoziții atît de vagi, i se poate imputa ei că luase hotărîrea de a se duce *mai întîi* la împăratul Francisc, urmînd ca *după aceea* să se îndrepte spre Fontainebleau sau spre insula Elba ? Ca să-și explice hotă-

rîrea, ea îi adresează lui Napoleon următoarele rînduri : „Dacă ești de acord să mă duc să-l văd pe tatăl meu, sînt sigură, aproape sigură că voi obține Toscana". În aceeași seară, ea îi va scrie din nou pentru a-i preciza : „El e bun, se va lăsa înduioșat de lacrimile mele, iar tu vei avea o soartă mai bună, deoarece chiar dacă vei rămîne în insula Elba, vei domni și peste posesiunile ce s-ar putea să ne fie date, înțelegînd prin aceasta Toscana".

Mai uimitor este faptul că și Napoleon părea să creadă în oportunitatea unei întîlniri între tată, fiică și nepot. Cum de nu-și dădea seama că Francisc nu-i va lăsa să se întîlnească din nou cu proscrisul ?

Caulaincourt, care se găsea încă la Paris, era înmărmurit : „N-am reușit niciodată să înțeleg cum a putut împăratul să se înșele în asemenea hal". Marele scutier se întîlnise cu Metternich, care se arătase categoric :

— Împărăteasa trebuie considerată ca o arhiducesă sau o prințesă, iar regele Romei ca un prinț.

Împăratul Austriei împărtășea și el această părere. Cît despre propunerea de a ceda Toscana fiicei sale și nepotului său, nici vorbă nu putea fi ! Toscana trebuia restituită fratelui său, Ferdinand, mare duce de Würtzburg, nașul regelui Romei, care fusese deposedat de acest teritoriu și care va putea astfel să-și reia titlul de *Grossherzog von Toscana*. Parma ? Nici despre ea nu putea fi vorba ! Doamna arhiducesă n-avea decît să se întoarcă la Viena cu fiul ei ! Totuși, grație țarului, dezgustat de atitudinea Austriei, Caulaincourt reușește, în cele din urmă, să adauge tratatului de la Paris următorul articol : „Ducatele de Parma, Piacenza și Guastalla vor fi date în deplină proprietate și suveranitate maiestății-sale împărăteasa Maria-Luiza. Ele vor fi apoi moștenite de fiul ei și descendența acestuia în linie directă. Prințul, fiul ei, va purta din clipa asta titlul de prinț de Parma, Piacenza și Guastalla".

În dimineața de 11 aprilie, Napoleon transmite știrea soției sale. El joacă teatru față de ea și, ascunzîndu-și desperarea, se preface că e mulțumit să-l vadă pe „micul său rege" pierzînd o sută treizeci de departamente, coroana Italiei, a Olandei și a Confederației Rinului pentru a deveni moștenitorul unui „obiect" de patru sute de mii de suflete, cu un venit de trei sau patru milioane de franci : fostul departament Taro. „Vei avea cel puțin o casă și o

regiune frumoasă — îi scrie el soției — atunci cînd șederea în insula mea Elba te va obosi, iar eu voi deveni plicticos, ceea ce va trebui să se întîmple cînd eu voi îmbătrîni, iar tu vei fi încă tînără".

La episcopia din Orléans, mica curte, fără vreo umbră de ironie, vine s-o felicite pe „maiestatea-sa ducesa de Parma, Piacenza și Guastalla".

În seara de 12 aprilie, Maria-Luiza părăsește Orléansul. Împăratul Francisc a trimis în întîmpinarea ei, ca s-o conducă la Rambouillet, pe prinții Esterhazy și Lichtenstein. După ce vorbește cu cei doi reprezentanți ai tatălui său, în mintea ei începe să încolțească o îndoială. Va fi lăsată oare după aceea să se mai întîlnească cu soțul ei ? „Ar fi o barbarie să mă împiedice — îi scrie ea lui Napoleon —, iar dacă vor încerca așa ceva, te asigur că nu vor reuși. Vreau să împart nenorocirea cu tine, vreau să te îngrijesc, să te consolez, să-ți fiu folositoare și să-ți îndulcesc tristețea. Simt că am nevoie de asta ca să trăiesc, ca să nu mor în urma acestei ultime lovituri".

Totuși, de cum pornește la drum în tovărășia celor doi prinți, Maria-Luiza înțelege că ea și fiul ei sînt prizonieri. În plină noapte, pe drumul de la Orléans la Rambouillet, izbutește să mîzgălească cu creionul următorul bilet : „S-a dat ordin să fiu împiedicată să vin la tine, recurgîndu-se chiar la forță. Fii atent, dragul meu, am fost trași pe sfoară..."

În noaptea aceea de marți 12 spre miercuri 13 aprilie, Napoleon, cu toate că încă nu primise ultimele două scrisori ale împărătesei, a intuit totul. În aceeași zi a aflat, cu puțin înainte de prînz, că fratele lui Ludovic al XVIII-lea, contele d'Artois, își făcuse intrarea în Parisul pavoazat cu alb și că avea să se instaleze la Tuilerii. Mulțimea îi sărutase cizmele și chiar grumazul și pieptul calului... La bariera Bondy, viitorul Carol al X-lea fusese întîmpinat de mareșalii Ney și Monccy !

I s-a mai relatat că ofițeri ruși au aruncat pe ferestre bani de argint trecătorilor, cerîndu-le să strige : *Trăiască Bourbonii !* „Parizienii și-i smulgeau unii altora — ne spune Emile Labretonnière —, aruncîndu-se la pămînt cu o lăcomie care-i făcea pe ofițerii străini să izbucnească în rîs". Dezgustat, un bătrîn căpitan din armata

țarului s-a așezat singur la o fereastră și a aruncat bănuți numai celor care împreună cu el strigau : *Trăiască Napoleon !*

Seara tîrziu, între cei patru pereți ai camerei sale împodobite cu patruzeci de N auriți și unde vulturul austriac — cel al Mariei-Antoaneta și al Mariei-Luiza — stă deasupra căminului, împăratul face ceea ce Louis Madelin numește atît de bine : „trecerea în revistă a celor ce l-au părăsit și trădat". Apoi îl eliberează pe Caulaincourt. Marele scutier se întoarce în camera sa „impresionat și îndurerat" de cuvintele repetate de Napoleon ca un laitmotiv :

— Viața mi-a devenit insuportabilă... insuportabilă !

La ora trei dimineața, un valet veni să-l caute : îl cheamă împăratul. Repede ! Să se grăbească ! Cînd marele scutier pătrunse în cameră, îl văzu pe stăpînul său culcat. O lampă de noapte lumina slab poleielile odăii :

— Apropiați-vă și luați loc !

Vorbea cu o voce stinsă.

Napoleon, întins pe cuvertura patului brodată cu albine, încercase să se sinucidă. Între două sughițuri îi mărturisește lui Caulaincourt, îngrozit, că a luat otrava pregătită mai de mult de doctorul Yvan și pe care o purta la gît din momentul șarjei de la Malo-Iaroslaveț, a doua zi după plecarea din Moscova. Motivul ? I-l spune aghiotantului său întrerupîndu-se adesea, „ca un om care, cuprins de spaimă, nu mai poate gîndi" :

— Prevăd că mă vor despărți de împărăteasă și de fiul meu ; mă vor supune la tot felul de umilințe ; vor încerca, desigur, să mă asasineze sau cel puțin să mă insulte, ceea ce pentru mine ar fi mai rău decît moartea... Nu voi fi lăsat să ajung pe insula Elba. Am cîntărit bine lucrurile, m-am gîndit bine la situația în care mă aflu.

Scoate cu greu o scrisoare de sub pernă. E destinată împărătesei : „Pe tine te iubesc cel mai mult pe lume. Nenorocirile nu mă ating decît în măsura în care-ți fac ție rău... Sărută-l pe fiul meu. Adio, scumpă Luiza. Al tău..."

Caulaincourt plînge cu lacrimi fierbinți.

— Dați-mi mîna — continuă împăratul... — Îmbrățișați-mă ! În scurtă vreme nu voi mai fi. Duceți scrisoarea mea împărătesei. Spuneți-i că mor cu sentimentul că mi-a dat toată fericirea pe care mi-o putea da ea.

Un sughiț îl silește să se întrerupă. Marele scutier vrea să strige după ajutor, dar împăratul îl împiedică :

— Nu am nevoie decît de dumneavoastră, Caulaincourt. Nu căutați să-mi prelungiți agonia. Ceea ce am simțit în ultimele cincisprezece zile este cu mult mai dureros decît clipa de față.

„Am încercat zadarnic să plec — va scrie Caulaincourt — pentru a chema pe cineva lîngă el ; mă reținea cu o forță irezistibilă. Ușile erau închise, iar valetul nu mă auzea. Sughița într-una ; membrele i se înțepeneau ; stomacul și întreg corpul se zbăteau. O răceală de gheață a urmat unei sudori reci, apoi unei febre arzătoare. Mi se părea că se abține din răsputeri să nu vomite ; dinții îi erau încleștați".

— Cît de greu e să mori ! Cît de nenorocit poți fi din cauza unei constituții care se împotrivește unui sfîrșit pe care îl vreau cît mai grabnic !

Curînd însă începe să vomite... Împăratul îl reține pe Caulaincourt cu o asemenea forță, încît este cît pe-aci să rămînă cu o bucată din uniforma aghiotantului său în mînă. În cele din urmă, marele scutier reușește să se smulgă și să fugă după ajutor.

— Doctore — strigă Napoleon văzîndu-l intrînd pe Yvan —, dați-mi o altă doză mai puternică ! Este de datoria dumneavoastră s-o faceți.

Napoleon insistă atît de mult, încît „Yvan își pierde complet capul — ne povestește Méneval — ; iese grăbit din cameră și se trîntește într-un fotoliu din camera alăturată, unde suferă o violentă criză de nervi. Cîteva clipe mai tîrziu coboară în curte și, găsind un cal înșeuat legat de un grilaj, îl încalecă și se îndepărtează în galop"

Nimeni nu-l va mai revedea.

În camera împăratului, scena continuă : e cumplit. Bolnavul trece prin chinuri îngrozitoare. „Fața îi este complet descompusă, s-ar putea spune cu totul schimbată, trăsăturile sînt contractate". Spre ziuă, „el este înspăimîntător de schimbat". Caulaincourt reușește cu greu să-l sprijine pe Napoleon să meargă pînă la fereastra deschisă... Puțin cîte puțin, spectrul morții se îndepărtează...

— M-am hotărît... Voi trăi, deoarece moartea nu vrea să mă ia nici în patul meu și nici pe cîmpul de luptă. Am

nevoie însă de curaj ca să suport viața după toate aceste întîmplări.

Cîteva ore mai tîrziu, el acceptă să semneze tratatul care acordă omului care a domnit de la Hamburg pînă la Roma suveranitatea asupra insulei Elba — acest pietroi, al cărui contur, profilat la orizont, îl zărise altădată din Corsica sa natală...

22

HANUL „LA CALADE"

FRANȚEI II PLAC PREA MULT SCHIMBĂRILE PENTRU CA UN GUVERN SĂ POATĂ DURA.

Napoleon

În aceeași dimineață, valetul Hubert bate încet la ușa camerei și anunță sosirea contesei Walewska.

Maria! Soția sa poloneză! După nașterea fiului ei, Maria n-a îndrăznit la început să părăsească Polonia. Cu tactul ei extraordinar simțise că o reîntoarcere prematură în Franța l-ar indispune pe împărat, care acum părea un tînăr soț îndrăgostit, preocupat numai să-i fie pe plac soției sale.

Ea a luat din nou drumul Franței abia după primirea acestei scrisori a împăratului, datată 3 septembrie 1810:

„Doamnă,

Ducele de Frioul mi-a arătat o scrisoare din care îmi dau seama că n-ați primit-o pe aceea în care vă comunicam cîtă plăcere mi-au făcut știrile aduse de fratele dumneavoastră. Dacă v-ați însănătoșit complet, doresc ca la sfîrșitul toamnei să veniți la Paris; doresc foarte mult să

vă văd. Nu vă îndoiți niciodată de interesul pe care vi-l port și de sentimentele care vă sînt cunoscute“ [1].

Ea se instalase mai întîi la Boulogne, într-o încîntătoare casă de țară, care mai există încă pe strada Montmorency nr. 7. Cînd împăratul se afla la Saint-Cloud, venea uneori s-o viziteze. Din fericire, noua împărăteasă, tot atît de geloasă ca și Josefina, nu bănuia pare-se nimic, iar cînd la 31 decembrie 1810 doamna Walewska a fost oficial prezentată în micile apartamente din Tuilerii, Maria-Luiza i-a aruncat aceeași privire indiferentă pe care o adresa de obicei întregii societăți... O compatrioată a Mariei, prezentă și ea acolo, va povesti scena :

„Nici un surîs binevoitor, nici o privire curioasă nu însuflețiră această față inexpresivă. A făcut înconjurul cercului, mergînd de la o doamnă la alta ; acestea erau ca niște păpuși mecanice, care se pun în mișcare atunci cînd le întorci arcul, arătîndu-și talia subțire și țeapănă, ochii mari de porțelan de un albastru deschis și cu o uitătură fixă“...

Pînă la urmă, Maria Walewska s-a împrietenit cu împărăteasa Josefina. Exilata de la Malmaison a primit-o de atunci deseori pe contesa Walewska, de care o lega o soartă oarecum asemănătoare. N-au iubit ele același bărbat ? Și nu le-a îndepărtat el pe amîndouă, izgonite în umbră în favoarea acestei austriece cu privirea rece, cu inima uscată și care — așa cum prevedea Josefina — nu-i va purta noroc ?... Singura diferență dintre ele era, desigur, existența fiului lui Napoleon și al contesei Walewska. Maria cel puțin păstra o amintire vie de la împărat, iar Josefina, gîndindu-se la soarta ei, se înduioșa, cu ochii plini de lacrimi...

De altfel, Napoleon se gîndea la micul său Alexandru și, înainte de a pleca în campania din Rusia, el îi ceru Mariei Walewska să vină să-l vadă la Tuilerii. În ziua aceea, el îi făcu un dar măreț : un act întocmit cu trei zile înainte la Saint-Cloud — la 5 mai 1812 —, instituind o dotație nobiliară pentru fiul lor :

„Bunurile aflate în regatul Neapolului — se spunea în act —, care fac parte din domeniul nostru privat, sînt

[1] Arhivele Walewski.

donate, așa cum se arată în acest act, contelui Alexandru-Florian-Joseph Colonna-Walewski, pentru a forma dotația nobiliară pe care o instituim în favoarea lui, atribuindu-i și titlul de conte al imperiului..."

Maria avea „drepturi depline în ceea ce privește uzufructul acestei donații" pînă la majoratul fiului lor. După aceea, Alexandru trebuia „să plătească numitei doamne Walewska, mama sa, o pensie anuală și viageră de cincizeci de mii de franci"...

Înapoindu-se la Walewice, Maria simți din nou inima tresărindu-i de speranță: Napoleon învinsese armatele țarului. Napoleon se afla la Moscova! Cu siguranță că acolo se va semna pacea, iar Poloniei i se vor acorda din nou drepturi depline! De pe acum, ambasadorul Franței, monseniorul de Pradt, o trata pe contesa Walewska ca pe un „facsimil" de împărătească. Expresia aparține contesei Potocka, care preciza: „Ea este preferată în raport cu toate celelalte doamne. La dineurile de gală este întotdeauna servită cea dintîi, ocupă locul de onoare, primește toate omagiile și se bucură de tot respectul! Ceea ce le supără în mod vizibil pe bătrînele nobile și îi înfurie pe soții lor, în timp ce doamnele tinere, mai puțin preocupate de etichetă, rîd nepăsătoare în fața extazului amoros cu care monseniorul arhiepiscop soarbe din ochi brațul frumos și mîna albă și plinuță a micii contese".

Apoi, pe neașteptate, un curier aduce vestea cumplitei retrageri a Marii Armate prin pustiul înghețat. La 10 decembrie, împăratul, care mergea înaintea resturilor hoardei, trecu cu sania aproape de castelul Mariei și se gîndi la soția lui poloneză. Ce mîngîiere ar fi pentru el dacă ar putea s-o strîngă în brațe! Caulaincourt însă l-a împiedicat să se oprească la Walewice. Această zăbovire le-ar fi putut fi fatală! Trebuia să ajungă cît mai repede la Paris — la Paris, unde spiritele erau înfierbîntate —, „să sară din trăsura de poștă direct pe tron și să-și reia sceptrul!"

Din nou Maria a luat drumul Parisului. Împăratul fugea uneori de la Tuilerii pentru a se duce în strada Montmorency, unde prietena lui își regăsise casa. Într-o zi a primit-o pe fosta lui iubită la castel. Deodată, cineva bătu ușurel la ușă: „Apăru ceva care era albastru și alb, roz și cu plete: regele Romei... Un copil superb cu fruntea

lată și înaltă a tatălui său, aceleași urechi, același oval...“ Micul rege, la porunca împăratului, îi oferi atunci contesei portretul său și veni să se așeze pe genunchii Mariei :

— Doamna aceasta îți place : ai gust. Dacă vreodată îți va arăta, fără să-ți vorbească, portretul pe care i l-ai dat, vei ști că are nevoie de tine. Ai să-ți aduci aminte ? Am să-ți reamintesc.

Chiar la începutul anului 1814, Maria cumpărase pentru ea și pentru fiul ei o casă care mai există încă : palatul Saint-Chamans, situat lîngă fostul pavilion de agrement al Josefinei, în rue de la Victoire nr. 60. De acolo plecase ea, în acea miercuri de 13 aprilie, spre Fontainebleau.

Tot așteptînd în anticameră, își aduce aminte de trecutul lor... Dar el ? A auzit cel puțin cînd l-a anunțat valetul ? Istovit, epuizat de agonia din timpul nopții, gîndul lui n-o părăsește pe împărăteasă și pe regele Romei, care în aceeași noapte deveniseră „ prizonierii“ Austriei... și uită cu totul de prezența la doi pași de el a dragei lui poloneze. Maria rămîne tot restul zilei și apoi întreaga noapte în anticameră, așteptînd în zadar să se deschidă ușa imperială. În cele din urmă, în zori, tristă și cu inima frîntă, părăsește castelul și se urcă în trăsură.

— Sărmana femeie ! — suspină Napoleon, revenindu-și în fire la puțin timp după plecarea contesei — se va crede uitată !

De îndată ce se întoarce acasă, trimite un bilet fostului ei iubit, și de data aceasta el îi răspunde imediat :

„Sentimentele care vă însuflețesc mă emoționează profund. Ele sînt demne de sufletul dumneavoastră frumos și de bunătatea inimii dumneavoastră... Cruțați-vă, nu fiți tristă, gîndiți-vă la mine cu prietenie și nu vă îndoiți niciodată de mine“.

Napoleon îi scrie și Mariei-Luiza, care tocmai sosise la Rambouillet :

„Sînt atît de dezgustat de oameni, încît nu mai vreau ca fericirea mea să depindă de ei. Numai tu singură mai poți face ceva. Adio, prietena mea. Sărutări micului rege, multe salutări tatălui tău ; roagă-l să fie bun cu noi“.

Îi va mai scrie și la 15 aprilie : „La ora asta probabil că l-ai văzut pe tatăl tău. Se spune că în acest scop te duci

la Trianon. Doresc să vii mîine la Fontainebleau, ca să putem pleca împreună, să căutăm locul acela de adăpost și de liniște unde voi fi fericit dacă și tu te vei putea hotărî să fii, și să uităm măririle acestei lumi..."

Împăratul Austriei ajunge însă la Rambouillet abia a doua zi, la 16 aprilie. Trăsura se oprește în fața peronului. Maria-Luiza, vorbind germana cu volubilitate, se repede spre tatăl ei aruncîndu-și fiul în brațele lui. Micul prinț îi sărută mîna cu multă drăgălășenie. Bunicul se simte emoționat în fața acestor bucle blonde, a acestor ochi albaștri, a acestui obraz de arhiduce. Șoptește :

— În vinele lui curge într-adevăr sîngele meu.

Guvernanta — doamna de Montesquiou — plecă imediat cu copilul, care, văzînd figura tristă, lipsită de veselie a bunicului, declară :

— Mamă Quiou, bunicul nu-i frumos.

Francisc s-a închis într-o cameră cu fiica sa. Metternich — învingătorul — ia parte la discuție. Hohotind de plîns, ea îi scrie aceste rînduri soțului ei : „Tatăl meu a sosit acum două ore, l-am văzut imediat, a fost foarte bun cu mine, dar mi-a dat lovitura cea mai îngrozitoare pe care mi-o putea da, mă împiedică să viu la tine să te văd ; el nu vrea să-mi îngăduie să fac călătoria împreună cu tine. În zadar i-am arătat că este de datoria mea să te urmez ; el nu vrea de fel acest lucru și îmi cere să petrec întîi două luni în Austria, pentru ca după aceea să plec la Parma, de unde să vin să te văd. Această ultimă lovitură mă va ucide ; tot ce doresc este ca tu să poți fi fericit fără mine, căci mie îmi este cu neputință să fiu fericită fără tine. Îți voi scrie zilnic și mă voi gîndi tot timpul la tine... Sînt atît de tristă că nu știu ce să-ți spun, te rog încă o dată (să crezi) că sînt tare nenorocită. Te sărut și te iubesc din toată inima.

Credincioasa ta prietenă, Luiza".

Astfel, împăratul, după ce a pierdut-o pe Maria Walewska, își va pierde și soția și fiul. Totuși, în timpul săptămînii pe care o mai petrece la Rambouillet, Maria-Luiza nu încetează, în scrisorile sale, să se plîngă și să „conspire" împotriva tatălui ei pentru a-l întîlni pe Napoleon :

„Mi-am și pus la punct planul de bătaie în acest scop și, dacă tu-mi promiți să nu scoți un cuvînt despre el, am

să ți-l comunic. Acum plec în Austria pentru că tatăl meu îmi cere cu insistență aceasta și pentru că îmi dau seama că, dacă nu m-aș duce, m-ar trimite cu forța..." De la Viena, ea plănuia să se ducă repede să-și facă cura de ape și de acolo să plece pe insula Elba. Fără îndoială că împăratul Francisc i-a declarat, „insistînd mult asupra acestui lucru", că după ce-și va fi terminat cura va trebui să se reîntoarcă la Viena. „N-am insistat pentru că, după părerea mea, e inutil să mă împotrivesc pentru moment unui plan pe care oricum nu-l voi lăsa să-l pună în aplicare atunci cînd va socoti el că a sosit momentul ; nu vreau să las impresia că mă preocupă acum acest plan. Așadar, te rog să nu pomenești nimic despre el, pentru că asta ar putea să strice totul".

Ea îi va împărtăși, totuși, țarului planurile sale, declarîndu-i cu atîta insistență lui Alexandru că dorește să-l întîlnească pe Napoleon, încît acesta — Maria-Luiza o va relata soțului ei — va exclama :

— Dar, doamnă, nimeni n-o să vă împiedice, cu toate că probabil nu faceți bine mergînd pe insula Elba.

Soția și fiul său vor fi de acum înainte prizonieri. Napoleon nu-i va mai revedea niciodată. A știut el oare că micul rege se aruncase în brațele lui Anatole de Montesquiou, fiul guvernantei sale, pentru a-i spune plîngînd :

— Domnule Anatole, cum o duce tata ? Domnule Anatole, nu știți ? Acum nu mai pot purta uniforma lăncierilor și nici pe cea a vînătorilor călare. Trebuie să port uniforma dușmanilor.

*

* *

O singură consolare pentru Napoleon în timpul acestei lente agonii morale de la Fontainebleau : are dreptul — l-a autorizat tratatul — să-și aleagă patru sute de oameni care să-l urmeze în exil. Cum să-i aleagă ? Toți vor să-l însoțească. Într-o dimineață, un cuirasier pătrunde în galeria cerbilor și se apropie de proscris :

— Împărate, cer să se facă dreptate. Am douăzeci și doi de ani de serviciu, sînt decorat și nu sînt trecut pe lista

celor care pleacă. Dacă nu mi se acordă acest drept, va fi vărsare de sînge.

— Dorești deci să vii cu mine ?

— Nu-i o dorință, împărate, este dreptul meu, nu cer decît să se respecte onoarea la care am dreptul.

— Te-ai gîndit bine că trebuie să părăsești Franța, familia, să renunți la avansare ? Ai gradul de sergent...

— Mă lipsesc de avansarea lor... Cît despre celelalte, voi renunța la ele... În ce privește familia, de douăzeci și doi de ani dumneavoastră sînteți familia mea, domnule general. Am fost trompet în Egipt, dacă vă mai amintiți.

— Bine, ai să vii cu mine, fiul meu ; am să aranjez eu.

— Mulțumesc, împărate, altfel aș fi săvîrșit un rău ireparabil, sînt sigur.

Cererile sînt atît de numeroase, încît cifra este mărită la șase sute de oameni. Sub ordinele generalului Cambronne, glorioasa falangă, cu steagul în frunte, părăsește castelul precedată de fanfara ei : patru clarinete, un flaut, un corn și cîteva tobe. Ei escortează patru tunuri, cele douăzeci și șapte de trăsuri ale împăratului și caii săi favoriți : *Wagram*, un pur-sînge arab vînăt rotat, *Emirul*, un roib, *Taurus*, care a fost la Berezina, *Roitelet*, care l-a purtat pe Napoleon în timpul campaniei din Franța, și mai presus de toți minunatul *Intendant*, pe care împăratul încăleca la parăzi și cu ocazia intrărilor triumfale. „Bombănitorii" îi spuneau mai familiar *Coco*... și în tot timpul îndelungatei lor călătorii pînă la Savone, unde se vor îmbarca la 23 mai cu destinația insula Elba, vechii soldați vor veghea cu multă grijă asupra lui *Coco*.

În zilele de 17, 18 și 19 aprilie sosesc la Fontainebleau delegații aliați însărcinați să-l însoțească pe fostul împărat pînă în insula Elba : un englez, sir Neil Campbell, doi austrieci, feldmareșalul Koller și generalul Clam-Martiniz, un rus, generalul Șuvalov, și un prusian, generalul conte de Waldburg-Truchsess.

Temnicerii, plini de fireturi și împodobiți cu panașuri, sînt emoționați cînd se prezintă în fața „prizonierului" lor. Spectacolul îi înmărmurește : „Prezenta toate semnele unei minți tulburate — povestește Koller —; își freca fruntea cu mîinile, apoi își băga mîinile în gură, mușcîndu-și-le cu un aer agitat".

Veni rîndul lui sir Neil Campbell să fie prezentat fostului împărat : „M-am simțit foarte încurcat atunci cînd aghiotantul, după ce m-a anunțat, s-a retras, închizînd ușa, și m-am pomenit deodată față-n față cu acel om extraordinar, al cărui nume a fost ani de zile piatra de încercare a sentimentelor mele, atît ca englez cît și ca militar, și care în imaginația mea apăruse ca o figură impresionantă, așa cum ți-o oferă exagerările și caricaturile. Aveam în fața mea un om mărunt, cu aspect vioi, care se învîrtea prin apartamentul său ca un leu în cușcă. Purta o veche tunică verde cu epoleți de aur, pantaloni albaștri, cizme roșii cu marginile întoarse. Nu era nici bărbierit, nici pieptănat. Buza de sus și jiletca îi erau murdare de tutunul de prizat. Informat de prezența mea, se întoarse repede către mine cu un suris curtenitor, căutînd în mod vizibil să ascundă sub un aer de nepăsare neliniștea și frămîntarea sa".

*
* *

Urmă apoi rămasul bun de la Fontainebleau...

Miercuri 20 aprilie sună ora plecării. Cerul e acoperit și se lasă ceața. Este frig : 7 grade la orele opt. În clipa în care apare „regele insulei Elba" în capul scării în formă de potcoavă, generalul Drouot anunță cu o voce care se aude pînă-n fundul curții :

— Împăratul !

Cei care au mai rămas din gardă — Regimentul 1 grenadieri pedeștri și marinarii din tînăra gardă — sînt aliniați pe două rînduri. Departe, în spatele grilajului, s-a strîns toată populația orașului.

Mai întîi se lasă o tăcere grea, apoi încep să bată tobele. Cu un semn, Napoleon le întrerupe. Urmat de comisarii străini și de cei care i-au rămas fideli [1], el coboară scările. Ajuns la ultima treaptă, se oprește. Cu o voce limpede rostește :

— Ofițeri, subofițeri și soldați ai vechii mele gărzi,

[1] Bertrand, Gourgaud, Maret, Belliard, Bussy, Fain, Montesquiou, Turenne, Mesgrigny, Athalin și doi ofițeri polonezi, Kądąkowsko și Vusowicz.

îmi iau rămas bun de la voi. Timp de douăzeci de ani v-am întîlnit mereu pe drumul onoarei și al gloriei... Cu oameni ca voi cauza noastră nu era pierdută. Dar războiul nu s-ar mai fi sfîrșit : ar fi izbucnit războiul civil și Franța ar fi fost și mai nenoricită. Am sacrificat, așadar, interesele noastre intereselor patriei.

Vocea i se sugrumă. După o tăcere, continuă :

— Plec ! Voi, prietenii mei, continuați să slujiți Franța. Nu deplîngeți soarta mea. Dacă am consimțit să rămîn în viață, am făcut-o tot pentru gloria voastră. Adio, copiii mei ! Aș vrea să vă pot strînge pe toți la pieptul meu. Am să-l sărut cel puțin pe generalul vostru, steagul vostru !

Cu lacrimi în ochi, generalul Petit pășește înainte. Împăratul își deschide brațele. Domnește o emoție de nedescris. Generalii inamici simt un nod în gît.

— Să mi se aducă Vulturul !

Garda de onoare, înconjurînd drapelul Regimentului 1 grenadieri, pășește înainte. Pe el sînt brodate nume glorioase : *Marengo, Austerlitz, Jena, Eylau, Friedland, Wagram, Viena, Berlin, Madrid, rîul Moscova, Moscova.* Napoleon face un pas în întîmpinarea drapelului și-l sărută :

— Vultur scump, fie ca acest ultim sărut să răsune în inima tuturor soldaților mei.

Se aud hohote de plîns. Împăratul face o ultimă sforțare și continuă apoi cu o voce fermă :

— Adio, încă o dată, vechii mei tovarăși, fie ca acest ultim sărut să ajungă la inimile voastre.

Un freamăt trece printre rînduri...

Împăratul se îndreaptă în grabă spre trăsura în care-l așteaptă Bertrand. Generalul Petit îl urmează plîngînd. Ușa se închide cu zgomot. Vizitiul dă bice celor șase cai și trăsura trece prin fața gărzii, trece de gard, apoi, ajungînd în piață, o ia la stînga, pe drumul spre pădure. Împăratul se îndreaptă spre locul de exil... Imediat după dispariția trăsurii, a povestit căpitanul Parquin, „cu un gest spontan și unanim, soldații au dat foc vulturilor, iar unii, ca să nu se despartă de ei, le-au înghițit cenușa".

Cele patru calești ale comisarilor și cele opt trăsuri în care se găsesc „toți oamenii lui" însoțesc trăsura în care doarme împăratul. În fața trăsurii imperiale închise, tră-

sura ușoară a generalului Drouot este precedată de un pichet de călăreți din gardă.

La ora patru, cortegiul schimbă caii la Montargis — e nevoie de șaizeci de cai —; mulțimea înconjură trăsura imperială și strigă *Trăiască împăratul !* Seara poposesc la castelul din Briare. Briarezii îl aclamă pe Napoleon și îi înjură pe comisari. Un hangiu se așază sub ferestrele împăratului detronat și improvizează un discurs, în care revin mereu cuvintele „erou, om mare".

A doua zi, cortegiul depășește trăsurile de paradă ale împăratului, care, în etape scurte, se îndreaptă spre Italia. La Nevers, în seara de joi 21, „primirea care ne-a fost făcută în această localitate — scrie unul dintre comisari — este aidoma primirilor ce ni se făcuseră în celelalte orașe ; în urma noastră se înjura, ni se adresau mii de insulte, chiar sub ferestrele noastre, în timp ce alții, dimpotrivă, strigau neobosiți *Trăiască împăratul !*" Împăratul își petrecu noaptea la „Hôtel de la Nation", azi „Hôtel de France", în scuarul Rezistenței, acolo unde mai dormise el o dată cu Josefina, întorcîndu-se de la Milano, în iunie 1805.

Cei o mie două sute de călăreți din gardă care de la Briare merg înaintea trăsurii imperiale îl părăsesc pe împărat la Villeneuve-sur-Allier. Comisarii propun ca escorta să fie compusă de aici înainte din cazaci și soldați austrieci, dar Napoleon refuză. Nu vrea să fie considerat „prizonier de stat".

Dar paza lui ?

— Vedeți foarte bine că n-am nevoie de ea !

Într-adevăr, pe tot parcursul, aclamațiile se întețesc.

— Cruțați-vă pentru noi — i se strigă la Roanne —, nu va trece nici un an și vă veți reîntoarce.

La Roanne — unde s-au oprit în seara de vineri 22 aprilie —, împăratul nu era decît la trei leghe de Pradines, o mănăstire de maici înființată de cardinalul Fesch. Unchiul lui Napoleon se afla acolo în acel moment împreună cu doamna Letiția. Dar prelatul, care în anul următor va avea nesăbuința să-i ceară lui Ludovic al XVIII-lea să-l mențină în postul de *Primat al Galiei,* nu vrea să se compromită. El să fie oare acela care o împiedică pe *Madre* să-și îmbrățișeze fiul ? N-ar fi cu neputință... Fapt este că și unul și celălalt se mulțumesc să-l trimită pe preotul mănăstirii, abatele Jacquemont, ca să-l salute pe cel învins.

A doua zi, sîmbătă, cortegiul se oprește la poșta din Latour, puțin înainte de Lyon. Napoleon ia masa singur. Apoi, deoarece comisarii nu terminaseră încă masa, împăratul îi așteaptă plimbîndu-se în sus și-n jos pe șosea. Preotul Dardilly-Latour îl ajunge din urmă.

— Parohia dumneavoastră a avut de suferit ? — îl întreabă împăratul.

— Da, sire, foarte mult, din cauza rechizițiilor.

— Sînt urmările inevitabile ale războiului.

După un moment de tăcere, împăratul își ridică privirea spre cerul înstelat :

— Altădată cunoșteam stelele, dar le-am uitat pe toate. Știți cum se numește aceea ?

— N-am știut niciodată.

Și convorbirea se opri aici.

Traversarea orașului Lyon are loc fără nici un incident : e trecut de orele zece seara. La Guillotière, un mic grup așteaptă la clădirea poștei și strigă : *Trăiască împăratul !*

La lumina zilei, împăratul poate constata că încep să apară cocardele albe. Drapelele tricolore devin mai puțin numeroase. Se apropiau de Provența regalistă. Cortegiul se oprește la Vienne în primele ore ale dimineții. Apoi, Napoleon își ia dejunul la Péage-de-Roussillon. Cu puțin înainte de Valence — era la prînz în ziua de duminică 24 —, trăsurile fac haltă pe malul Isère-ului.

La un moment dat își face apariția mareșalul Augereau — care se îndreaptă spre Paris. Vechiul camarad al împăratului, fostul soldat al revoluției, pe care Napoleon l-a numit duce de Castiglione, a adresat trupelor sale la 16 aprilie următoarea proclamație : „Senatul, interpretul voinței naționale, obosit de jugul tiranic al lui Napoleon Bonaparte, a decis detronarea acestuia și a familiei sale. Un urmaș al vechilor noștri regi va lua locul lui Bonaparte și al despotismului său. Soldați, sînteți dezlegați de jurămîntul vostru prin abdicarea unui om care, după ce a sacrificat milioane de vieți ambiției sale nemăsurate, n-a știut să moară ca un soldat... Să-i jurăm deci credință lui Ludovic al XVIII-lea".

Napoleon îi întinde, totuși, mîna întrebîndu-l :

— Încotro mergi, Augereau ? La curte ?

Pe insula Elba, împăratul, relatînd călătoria sa, va sus-

ține că pe atunci nu avea cunoștință de proclamație și că lui Augereau îi reproșa numai încetineala operațiilor lui, neglijențele și capitularea. Tot după spusele lui Napoleon, Augereau, după această mustrare, ar fi dorit să-l îmbrățișeze pe împărat... iar „maiestatea-sa nu i-ar fi refuzat această favoare fostului său tovarăș de arme".

Waldburg-Truchsess, pe de altă parte, povestește că Napoleon, „obosit de discursul mareșalului", încheie discuția, „îl îmbrățișează, îl salută chiar, scoțîndu-și pălăria, și urcă grăbit în trăsură. Augereau, cu mîinile la spate, nu catadicsește să-și scoată capela de pe cap și, numai după ce împăratul ia loc în trăsură, îi face cu mîna un semn de rămas bun". Waldburg-Truchsess adaugă că Napoleon ar fi jucat atunci teatru în fața comisarilor, spunînd :

— E un vechi soldat. M-a servit douăzeci de ani. A îmbătrînit sub ordinele mele.

— Mă surprinde ceea ce spuneți — replică generalul Koller. — Dumneavoastră ați fost trădat de Augereau : sînt numai cincisprezece zile de cînd a încheiat un tratat cu noi..., iar dumneavoastră nu știți nici de recenta lui proclamație. Mi-a fost înmînată ieri, iat-o.

Napoleon, puțin jenat, exclamă :

— Dacă aș fi știut de ea, îl săpuneam tare de tot cînd l-am întîlnit !

Comisarii însă nu se lăsară păcăliți ! Napoleon cunoștea, desigur, adevărul. Întîmpinîndu-l pe Augereau așa cum a făcut-o, a vrut să disimuleze în fața străinilor josnicia vechiului său tovarăș de arme.

La Valence — ce de amintiri pentru el ! —, onorurile îi sînt date de grenadierii din armata lui Augereau și de o companie de vînători austrieci. Napoleon salută „cu emoție" trupele. Pe drumul spre Loriol, în timp ce făcea o haltă pentru a schimba caii, se aud cîteva strigăte de *Trăiască împăratul !*

Napoleon scoate capul pe portieră.

— Prieteni, nu mai sînt împăratul vostru, trebuie să strigați *Trăiască Ludovic al XVIII-lea.*

— Veți rămîne întotdeauna împăratul nostru, spuse un bătrîn voltijor din Regimentul 67 infanterie ușoară, apucînd mîna proscrisului.

Împăratul se înfundă în trăsură.

— Acest om cumsecade mă întristează.

Apoi se apropie de el un cuirasier din prima divizie.

— Dacă ar exista douăzeci de mii de oameni ca mine, v-am răpi și v-am pune iar în fruntea noastră. Nu soldații dumneavoastră v-au trădat, ci generalii.

Împăratul are „o tresărire convulsivă", pe care generalul Bertrand o potolește luîndu-l de braț. Ceva mai departe se întîlnește cu brigada lui Ordener. Regimentele se așază pe două rînduri și prezintă onorul la trecerea trăsurii. Cîțiva soldați, „o slabă minoritate", strigă *Trăiască împăratul !* De aici încolo nu va mai auzi aclamații.

Începe drama.

*

* *

Duminică seara, la Montélimar, trăsura de dormit imperială se oprește pe la orele șapte la „Hôtel de la Poste". După ce a pus cu autoritate cîteva întrebări în legătură cu recolta și cu starea drumurilor, Napoleon se așază la masă cu marele mareșal Bertrand și cu generalul Drouot. I se servește o supă, pește, cotlete, carne împănată cu slănină și sparanghel. Totul stropit cu chambertin imperial scos dintr-o trăsură.

Împăratul este neliniștit și îl întreabă pe domnul Chabeaud, proprietarul hotelului, dacă este adevărat că în Provența toți locuitorii sînt extrem de porniți împotriva lui. Este adevărat că i-au tîrît bustul prin noroi ?

În aceeași seară, după ce au trecut prin Donzère, oraș regalist — este ora nouă și jumătate —, împăratul își dă seama cum stau lucrurile. Locuitorii încearcă să oprească trăsura, cerînd „să fie dat pe mîna lor corsicanul". Înfundat în trăsură, împăratul aude pentru prima dată în viață strigătele de *Jos tiranul !* și *Trăiască regele !...* Cortegiul trece prin haltă fără să mai oprească.

În zorii zilei de luni 25 aprilie, trăsura imperială se apropie de Avignon. Își mai aduce el aminte că, atunci cînd era doar un căpitan de artilerie, scrisese aici, în urmă cu peste douăzeci de ani, la farmacistul Renaudet din rue Haute, lucrarea republicană *Cina de la Beaucaire ?* Ca măsură de precauție, popasul se face în afara orașului. Mulțimea se află însă acolo, înfuriată și amenințătoare. De cum apare trăsura „căpcăunului", se aud strigăte :

— Napoleon la spînzurătoare !

Oameni înarmați înconjură echipajul. Un oarecare Mollot, angajat, după cum se spune, de comitetul regalist de la Paris, încearcă să deschidă portiera. Bertrand și Drouot intervin. Vînătorul Noverraz îndreaptă un pistol asupra lui Mollot, care dă înapoi. În cele din urmă, cortegiul e degajat de garda orașului. Se înhamă repede caii și cîteva minute mai tîrziu trăsura, luînd-o înaintea vehiculelor suitei, pornește în mare viteză.

Berlina imperială pătrunde în Orgon și coboară [1] spre hanul unde ar trebui să se găsească schimbul de poștă. Nimic nu e pregătit. Împăratul hotărăște să mănînce la birt. Dar mulțimea se îngrămădește afară și vrea să-i împiedice pe grăjdari să schimbe caii. „De îndată ce un surugiu apuca să înhame un cal — ne spune Louis-Edmond Rostand, primarul din Orgon, într-o scrisoare inedită —, un alt grăjdar, care era înțeles cu regaliștii, îl deshăma la repezeală". Tobele regaliștilor răsună în tot orașul „pentru a da alarma" și a chema la arme.

În cele din urmă, caii sînt înhămați și împăratul se suie în trăsură chiar în curtea poștei. Dar trăsura nu izbutește să traverseze piața, unde oamenii din sat, aținați, strigă furioși la vederea ei. Napoleon scoate capul pe portieră ; e îngrozit. În fața lui se ridică o spînzurătoare în care se leagănă un manechin mînjit cu sînge, purtînd la gît o pancartă pe care scînteiază un cuvînt zugrăvit cu litere roșii : *Bonaparte*. În timp ce strigătele se întețesc, se dă foc groteștii marionete și împăratul, cu privirea încremenită, asistă la execuție și vede arzînd efigia lui. Niște oameni din mulțime asaltează trăsura urlînd :

— Mori, tirane !

Cîteva femei strigă :

— Dă-mi înapoi fiul !

O grindină de pietre se abate asupra trăsurii. Sînt sparte geamuri. „O femeie tînără și frumoasă era atît de îndîrjită împotriva mea — va povesti împăratul la Sfînta Elena —, încît sînt sigur că mi-ar fi băut sîngele !" Ostilitatea asaltatorilor devine furibundă. Comisarul rus intervine și se adresează mulțimii :

[1] Șoseaua nu ocolea Orgonul, ca astăzi, ci se îndrepta direct spre piața centrală. La jumătatea pantei ce cobora spre oraș se afla hanul, ale cărui grajduri mari mai există parțial și azi.

— Nu vă e rușine să insultați un nefericit fără apărare ? Este destul de umilit de trista situație în care se află. Lăsați-l cu soarta lui ! Priviți-l, nu vedeți că disprețul este singura armă pe care trebuie s-o folosiți împotriva acestui om, care a încetat să mai fie primejdios !

Împăratul pălește. Ce umilință !

Orgonul rămîne, în sfîrșit, în urmă. De-abia plecase trăsura, cînd „la Orgon sosiră regaliști cu un consemn precis, crezînd că Napoleon nu le va mai putea scăpa... dar rataseră lovitura, nu mai aveau pe cine să ucidă...“

Alte sate îl așteptau pe proscris. Napoleon nu mai vrea să retrăiască un asemenea coșmar. Comisarii îl găsesc atît de înspăimîntat, încît îi acceptă propunerea : Napoleon vrea s-o ia cu o oră înaintea trăsurii sale jucînd rolul propriului său curier. Generalii îl privesc cum îmbracă o redingotă ponosită albastră, punîndu-și pe cap o pălărie rotundă în care e prinsă o cocardă albă. Încalecă pe un căluț și, urmat de un șef de poștă, se avîntă pe șosea, lăsîndu-i cu gura căscată pe comisari...

Pentru prima dată după mai bine de cincisprezece ani, Napoleon călărește fără a fi urmat de un escadron de aghiotanți. Împăratul dă pinteni calului, acelui cal pentru care englezii, în trecere prin regiune, ne relatează tot Louis-Edmond Rostand, „vor plăti apoi foarte scump ca să-l încalece“... La Saint-Cannat nu fusese recunoscut ; schimbă repede calul și pleacă zorit. Suflă mistralul, ridicînd praful și făcînd să se aplece chiparoșii. Fără să încetinească ritmul, călărețul străbate satele. El cunoaște bine pămîntul acesta ars, pe care l-a străbătut adesea cu douăzeci și opt de ani mai înainte, atunci cînd nu era decît un sărman sublocotenent, purtînd manșete de muselin și uniforma albastru-regal de artilerist din la Fère...

La trei ore după ce părăsise cortegiul, el se oprește la cîțiva kilometri înainte de Aix, lîngă fațada lungă și cenușie a unui han ordinar pentru cărăuși, numit „La Calade“, care mai există și azi, tot atît de neatrăgător, ceva mai jos de șoseaua principală. Coboară de pe cal, intră în sala comună — azi întunecoasă și afumată —, se prezintă drept ofițer englez din escorta lui Napoleon : colonelul Campbell, și cere să se pregătească repede o cină pentru „fostul împărat și suita sa“. Hangița răspunde „că nu-i face nici o plăcere să pregătească cina pentru un ase-

menea monstru". Apoi începe să ascută un cuțit pe tocilă și cere împăratului să-i pipăie vîrful.

— Nu-i așa că-i bine ascuțit? — întrebă ea. — L-aș împrumuta cu plăcere cuiva care ar vrea să-l înjunghie cu el pe împărat.

— Îl urîți tare pe acest împărat. Dar ce v-a făcut?

— Ce mi-a făcut? Ah, monstrul! Din cauza lui au murit fiul meu, nepotul meu și atîția oameni tineri!

Și conversația continuă pe acest ton! Ajungînd după o oră la hanul „La Calade", comisarii îl găsesc pe „suveranul lumii adînc cufundat în gînduri, cu capul sprijinit în palme".

„La început nu l-am recunoscut — a scris comisarul prusian — și m-am apropiat de el. S-a ridicat, tresărind, la auzul pașilor mei și și-a întors spre mine fața udă de lacrimi. Mi-a făcut semn să nu spun nimic, mi-a cerut să mă așez lîngă el și tot timpul cît hangița s-a aflat în odaie nu mi-a vorbit decît despre lucruri fără importanță... Ne-am așezat la masă, însă cum aceasta nu fusese pregătită de bucătarii săi, el nu se putea hotărî să mănînce, de frica de a nu fi otrăvit. Totuși, văzîndu-ne mîncînd cu poftă, se rușină să ne arate groaza care-l stăpînea și luă din tot ce i se servi. Se prefăcea că gustă din mîncăruri, însă le lăsa fără să le atingă. Uneori arunca sub masă ceea ce se afla în farfuria lui pentru a ne face să credem că le-a mîncat. Cina lui a constat din puțină pîine și o sticlă de vin, pe care a scos-o din trăsură și a împărțit-o cu noi. Se gîndea cum să tragă pe sfoară populația din Aix, deoarece fusese prevenit că o mare mulțime îl așteaptă la poștă. Ca urmare, ne-a declarat că i se pare mai potrivit să ne reîntoarcem pînă la Lyon și s-o luăm de acolo pe un alt drum pentru a ne îmbarca spre Italia.

Nu puteam fi în nici un caz de acord cu acest plan și am căutat să-l convingem să meargă direct la Toulon, sau s-o ia prin Digne spre Fréjus. Am încercat să-l încredințăm că guvernul francez nu poate să aibă intenții atît de perfide în privința lui și că populația, cu toate excesele la care se deda, nu se va face vinovată de o asemenea crimă..."

Cum să „tragi pe sfoară populația din Aix", care este prevenită de trecerea lui și îl așteaptă la prima haltă? Comisarii nu-și dau seama — după părerea lui — de gra-

vitatea situației. De aceea, Napoleon le povestește că hangița l-a întrebat : „Napoleon o să fie înecat, nu-i așa ?“

— Vedeți dar ce pericol mă paște !

Să fie adevărate cele povestite în continuare de comisarul prusian ? Istoricii napoleoneni, care nu neagă autenticitatea mărturiei lui, au evitat de cele mai multe ori să reproducă aceste rînduri :

„El ne rugă să cercetăm dacă nu există undeva vreo ușă dosnică pe unde ar putea să fugă, sau dacă fereastra, ale cărei obloane el le închisese la sosire, nu era la prea mare înălțime ca să poată sări și evada în felul acesta. L-am pus într-o mare încurcătură spunîndu-i că fereastra era zăbrelită pe dinafară. La cel mai mic zgomot tresărea și se schimba la față“.

Fereastra aceasta mai există încă, la mai mult de doi metri deasupra pămîntului, în odăița aceea care dă în sala comună.

O mare mulțime venită din cătunele din jur s-a adunat treptat în fața hanului, fapt pentru care împăratul hotărăște să părăsească hanul „La Calade“ la miezul nopții. Îmbracă uniforma generalului Koller, se împodobește cu ordinul Sfintei Tereza, își pune pe cap chipiul contelui Waldburg-Truchsess și se înfășoară cu mantaua comisarului rus. Aghiotantul generalului Șuvalov se îmbracă cu redingota albastră și pălăria rotundă purtate de Napoleon la sosire.

Trăsurile sînt trase la scară.

Precedat de generalul Drouot, falsul Napoleon iese din han. El este urmat de aghiotantul său și de comisari, în mijlocul cărora, cu capela înfundată pînă la sprîncene, se ascunde împăratul deghizat în uniforme inamice. „Am străbătut astfel mulțimea uimită, care se străduia să descopere printre noi pe cel pe care-l numea *tiranul*“.

Convoiul face un popas în cătunul Grande-Pugère pentru a lua prînzul. La ora patru, împăratul trece prin Saint-Maximin, apoi prin Tourves și petrece noaptea la Luc, la castelul Bouilledou, care aparține fizicianului Charles, inventatorul *Carolinei*, membru al Corpului legislativ. Napoleon se întîlnește acolo cu sora lui, Pauline. „Mica págînă“ se sperie văzîndu-și fratele îmbrăcat în costumul lui bizar.

— Nu te pot săruta atîta vreme cît vei purta această uniformă austriacă, i-ar fi declarat ea.

Cu un surîs amar, el iese să se schimbe.

Miercuri 27, împăratul, însoțit încă de „paznicii" săi, ajunge aproape de amiază la Fréjus și se instalează la hanul „Pălăria roșie". De aici îi scrie Mariei-Luiza : „Sînt sănătos, moralul e mai presus de orice ; el n-ar putea slăbi decît la gîndul că prietena mea nu mă mai iubește. Sărută-l pe fiul meu..."

A doua zi, joi 28 aprilie, este gata să se îmbarce, dar nu suflă vîntul și astfel rămîne în camera sa de la „Pălăria roșie". I se face rău și începe să vomite. Să fie oare din cauza emoțiilor călătoriei ? Sau i-a făcut rău langusta mîncată în ajun ?... Seara se duce la Saint-Raphaël, unde-l așteaptă „Undaunted", și se îmbarcă aproape de actuala vamă. Pe punte este primit cu onorurile cuvenite unui suveran.

Vineri 29 aprilie, la orele unsprezece dimineața, vîntul începe să bată, și fregata engleză își ridică ancora. Împăratul rămîne pe punte, malul se îndepărtează treptat, același mal pe care l-a zărit apărînd din mare la 17 vendemiar anul VIII, la reîntoarcerea sa din Egipt, cu cincisprezece ani în urmă...

Cincisprezece ani !

Toată prodigioasa epopee s-a desfășurat în aceste o sută optzeci de luni ! Cel care azi nu mai este decît regele insulei Elba — un regat demn de Sancho Panza ! — continuă să privească neclintit orizontul, ca și cum ar mai putea încă să deosebească contururile coastelor Franței, care dispar puțin cîte puțin în ceață. Lîngă el se află feldmareșalul Koller. Împăratul se gîndește la ceea ce a trăit în îngrozitoarea zi de luni 25 aprilie și evită privirea malițioasă a generalului socrului său.

— M-am purtat ca un laș, îi mărturisi el, fără a îndrăzni să-l privească.

Lui Napoleon i-a fost frică ! El, care nu tresărea niciodată pe cîmpul de luptă, a tremurat în fața unei mulțimi care urla ! Are fobia răscoalei. Și la 18 brumar a rămas ca paralizat. De data aceasta, agonia de la Fontainebleau, senzația de a se găsi „în mijlocul lupilor", moartea care nu l-a vrut i-au zguduit nervii... Și panica l-a făcut s-o ia în galop pe drumul pietros al Provenței ; iar în

tristul salon de la hanul „La Calade", spaima l-a făcut să se înăbușe. Ar fi preferat de o mie de ori moartea. Să nu uităm că el a rostit aceste cuvinte mîndre :

— Sînt un om care poate fi ucis, dar nu jignit !

* * *

La 1 mai, fregata trece, la mare distanță prin dreptul localității Ajaccio. La 2 mai, „Undaunted" rămîne în pană în fața portului Calvi. Și aici, ce amintiri... Simte oare ajungînd pînă la el parfumul pămîntului corsican, pe care altădată pretindea că-l recunoaște de la trei leghe depărtare de țara natală ?

În aceeași zi, fostul rege al Romei și mama lui, înconjurați de cavaleriști austrieci, trec frontiera franceză. Maria-Luiza tocmai aflase ce s-a întîmplat în Provența și în *Jurnalul* ei intim scrie următoarele rînduri : „Cît de mult trebuie să fi suferit ! Îmi reproșez că nu l-am urmat. Îl părăsesc deci și eu ? Oh, doamne ! Ce va crede despre mine ? Dar mă voi duce la el chiar dacă am să fiu nenorocită tot restul vieții..."

Mă voi duce la el...

În seara de marți 3 mai, după ce trecuse de insulița Capraja, care are în spatele ei coastele Corsicii și în stînga pe cele ale Toscanei, Napoleon vede ivindu-se din valuri o insulă înaltă care domină Marea Tireniană și care acoperă treptat tot orizontul. Brațul de mare care o desparte de Piombino — acolo unde numai cu cîteva săptămîni mai înainte domnea încă sora lui, Elisa — e lat de numai șase mile.

Împăratul privește lanțul de munți stîncoși, care în partea aceea ating o mie de metri — Monte Capanne depășindu-i chiar cu optsprezece metri. Coastele par roase, măcinate, sfîșiate de mare, dar silueta insulei, învăluită la ora aceea de razele soarelui care apunea, scînteiază totuși datorită granitului care iese la iveală prin pămîntul feruginos. Anticii numeau pămîntul acesta frămîntat „Athalia cea strălucitoare" [1].

[1] Impresia aceasta este, de altfel, mult mai puternică cînd te apropii de insulă dinspre răsărit.

Era chiar insula Elba, ce făcea parte din departamentul *Francez al Mediteranei,* cu capitala la Livorno, subprefectura Porto-Ferrajo, capitala regatului de operetă acordat de aliaţi celui care-i umilise de atîtea ori.

În timp ce împăratul plutește spre insuliţa lui, Ludovic al XVIII-lea își face „vesela intrare" în Paris. Regele, sora regelui, devenită ducesă d'Angoulême, ducele de Bourbon și tatăl său, bătrînul prinţ de Condé, care nu prea înţelege despre ce e vorba, au luat loc într-o caleașcă trasă de opt cai albi din grajdurile imperiale, mînaţi de lachei îmbrăcaţi în livrele din timpul imperiului. În faţa sau în urma trăsurii — nu există concordanţă între martori în această privinţă — se află garda imperială. Unii dintre „bombănitorii" din vechea gardă și-au tras căciula miţoasă pînă peste ochi. Preferă să nu vadă. „O furie neputincioasă le înclește fălcile... Prezentau armele vădit iritaţi cu un zăngănit care părea amenințător..."

Nu se celebra înscăunarea lui Ludovic al XVIII-lea, ci căderea lui Napoleon.

23

REGIȘORUL

OMUL DE GENIU SE REGĂSEȘTE
ÎNTOTDEAUNA DUPĂ O GREȘEALĂ
SAU DUPĂ O NENOROCIRE.

Napoleon

Întrucît insula Elba era o subprefectură, acolo își avea reședința un subprefect toscan. El se numea Louis Balbiani. Era un personaj destul de neînsemnat, despre care se spunea că nu era „om rău, ci doar slab". El se îngrozise văzînd răzvrătirea unei părți a trupelor din garnizoană atunci cînd s-a anunțat capitularea Parisului. Cei trei pînă la patru mii de răzvrătiți de origine toscană, italiană sau corsicană — care nu erau altceva decît niște dezertori din Marea Armată — călcaseră în picioare steagul tricolor strigînd *Trăiască Anglia !*, iar la Marciana dăduseră chiar foc efigiei lui Napoleon. Generalii Dalesme și Duval au reușit cu greu, înarmînd locuitorii din Elba și patru sute de francezi din Regimentul 35 de linie care au rămas credincioși, să-i învingă pe răzvrătiți și să scape de ei trimițîndu-i pe continent.

Totuși, starea de spirit a locuitorilor nu era de loc favorabilă lui Napoleon, fapt pentru care ofițerii, subprefectul și primarul Traditi au considerat că e mai bine să

nu divulge știrea adusă de la Paris de un ofițer de stat-major, conform căreia Napoleon, după abdicare, a primit în deplină suveranitate insula Elba. De fapt, lucrul părea cu totul de necrezut! Împăratului detronat, dacă nu i se putea oferi domnia asupra Corsicii sau un domiciliu forțat într-un castel oarecare, i-ar fi convenit probabil chiar și o plecare în Statele Unite; dar a-i cere să facă pe suveranul în această insulă de douăzeci și șapte de kilometri pătrați, cu o populație de douăsprezece mii de locuitori, avea aerul unei glume de prost gust. Autoritățile s-au mulțumit să arboreze drapelul alb. Insula rămînea o subprefectură franceză, dar în urma acestei hotărîri devenea regală. Cu toate acestea, locuitorii insulei Elba se considerau încă în război cu Europa. Iată de ce, în seara de 3 mai 1814, văzînd că se apropie vasul „Undaunted", bateriile din forturile de pe *Isola Elba* au primit ordinul să fie pregătite pentru a trage asupra vasului inamic. Fregata a înălțat însă pavilionul parlamentar și, cu pînzele strînse, s-a îndreptat spre intrarea în radă.

Napoleon luase cu el din biblioteca de la Fontainebleau o cărticică: *Scurte însemnări despre insula Elba*, astfel că n-a fost prea surprins cînd de pe puntea fregatei „Undaunted" n-a văzut decît două forturi care încadrau, în vîrful colinei, acoperișurile a două sau trei cocioabe. Ca să descoperi Porto-Ferrajo, care este plasat dedesubt, ca o semilună, între aceste două forturi, trebuie să pătrunzi în micul golf. Întorcînd în mod bizar spatele către mare, Porto-Ferrajo este construit pe o peninsulă. În 1814, un șanț tăia chiar istmul, iar capitala era înconjurată de apă sărată.

Ca să pătrundă în port, „Undaunted" a trebuit întîi să intre în strîmtoare și să înainteze în interiorul golfului, apoi a trecut de Linguella — unde se află *Torre di Martello* sau *di Passanante* [1], un turn rotund și nu prea înalt care a servit drept închisoare pe timpul lui Cosimo de Medici — și, în sfîrșit, înainte de a arunca ancora, fregata a făcut o întoarcere de 180° și s-a pomenit într-un mic lac ce se întindea în fața orașului.

[1] După numele autorului atentatului împotriva regelui Umberto, care fusese închis acolo ani îndelungați.

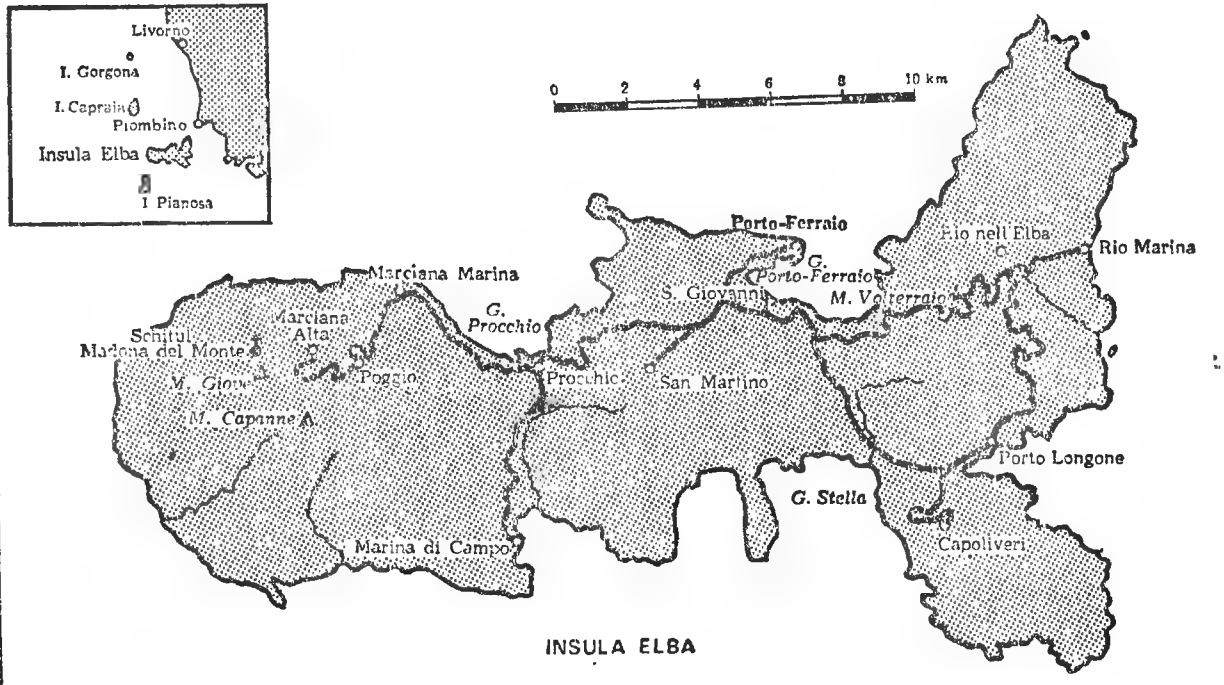
Livorno
I. Gorgona
I. Capraia
Piombino
Insula Elba
I Pianosa
0 2 4 6 8 10 km
Porto-Ferraio
Rio nell'Elba
Rio Marina
Marciana Marina
G. Porto-Ferraio
S. Giovanni
M. Valerraio
G. Procchio
Marciana Alta
Schitul
Madona del Monte
M. Giove
Poggio
Procchio
San Martino
M. Capanne
Porto Longone
G. Stella
Capoliveri
Marina di Campo
INSULA ELBA

Napoleon rămîne pe punte, în timp ce Bertrand, Drouot și Campbell iau loc într-o șalupă și sînt primiți la chei de generalul Dalesme, căruia îi predau o scrisoare a împăratului : „Generale, am sacrificat drepturile mele intereselor patriei și *mi-am rezervat* suveranitatea și proprietatea insulei Elba, lucru consimțit de toate puterile. Vă rog să aduceți la cunoștință locuitorilor noua stare de lucruri și faptul că *alegerea* mea s-a oprit la insula lor, deoarece am ținut cont de caracterul lor pașnic și de clima blîndă a insulei. Spuneți-le că vor fi întotdeauna în centrul atenției mele..."

Alegerea lui ! Napoleon se gîndea astfel să mascheze lucrurile, și toți — generalii, subprefectul și primarul Pietro Traditi — îi făceau jocul, pregătind pentru a doua zi intrarea împăratului, căci Napoleon, „rege al insulei Elba", își păstra și titlul imperial.

Trebuia, în primul rînd, să fie coborît de la înălțimea celor două forturi, *Falcone* și *Stella* — Șoimul și Steaua —, steagul alb al lui Ludovic al XVIII-lea și să fie ridicat în locul lui noul steag. Napoleon, care se gîndea la toate, reflectase în privința acestui lucru în timpul traversării și dăduse ordine în acest sens chiar de pe puntea fregatei. Știa că blazonul familiei de Medici, foștii suverani ai insulei, avea o banderolă pe care se aflau capete de animale pe un fond argintiu. Prin urmare, n-a făcut decît să adauge la această stemă trei albine de aur, „presărate" pe banderola transversală.

Cum să fie anunțată locuitorilor insulei marea știre ? Subprefectul întocmi următorul text, într-un stil emfatic, ce urma să fie afișat în zori pe zidurile orașului : „Către locuitorii din Porto-Ferrajo. Cel mai fericit eveniment care ar fi putut vreodată da strălucire istoriei insulei Elba s-a realizat astăzi ! Augustul nostru suveran, împăratul Napoleon, a sosit printre noi. Dorința noastră a fost împlinită : *fericirea insulei Elba este asigurată*... Să ne unim în jurul persoanei sale sacre, să ne întrecem în zelul și credința cu care îl vom sluji. Aceasta va fi cea mai mare satisfacție pentru inima lui părintească. Iar noi ne vom dovedi astfel demni de favoarea pe care soarta a binevoit să ne-o acorde".

După aceea, autoritățile, formînd o delegație, iau loc în șalupă pentru a se prezenta suveranului lor. Printre

ele se află fiul unui hangiu spaniol stabilit la Cette, André Pons, zis de l'Hérault, căci fusese vorba să reprezinte acest departament în Convenție. Republican înflăcărat, își abandonase în timpul revoluției prenumele, după moda timpului, ca să-l ia pe cel de Marat-Lepeletier. Pons îl cunoscuse pe Bonaparte la asediul Toulonului și îl făcuse chiar să aprecieze la Bandol o savuroasă ciorbă de pește : dar, cu toate acestea, rămăsese un iacobin înverșunat. Nu a renunțat, bineînțeles, la convingerile lui atunci cînd a acceptat să intre în administrația ordinului Legiunii de Onoare, care i-a oferit conducerea minelor de fier din insula Elba. În această calitate s-a alăturat el delegației însărcinate să-i „prezinte omagiile" fostului stăpîn al Europei și să-l felicite pentru că ajunsese suveranul unei insulițe mediteraneene.

„Învingătorul atîtor popoare, regele atîtor regi, exilat pe o stîncă nenorocită ! Iar Franța văduvită de eroul ei !... — va scrie Pons în acel limbaj al cărui secret îl stăpînea împreună cu alți cîțiva contemporani ai lui. — Ce de gînduri triste mi-au trecut prin minte ! Ce sentimente dureroase am încercat ! Cînd ne-am urcat pe puntea fregatei engleze pe care se găsea Napoleon, eram prada unei agitații extraordinare. I-am fost prezentați de generalul Bertrand. Ah, cît de mult aș dori să pot reda ceea ce am simțit la vederea lui ! Respect, înduioșare, durere, plăcere, frică, speranță — toate acestea în același timp. Întreg sufletul mi se adunase în ochi, iar privirile mele îi urmăreau cu nesaț cea mai mică mișcare ! Fața îi era liniștită și aproape surîzătoare ; purta uniforma vînătorilor de gardă ; mergea cu mîinile la spate, ținînd în una din ele o pălărioară rotundă".

Dar a doua zi după-amiază, la debarcare, împăratul va renunța la acest chipiu de marinar, punîndu-și legendara pălărie. Dimineața fusese înălțat pe forturi steagul Elbei, în timp ce, pentru a-l saluta pe Napoleon, bubuiau bateriile de pe *Stella* și *Falcone*, ca și tunurile de pe „Undaunted". Toată această artilerie își reia tirul în clipa cînd împăratul părăsește fregata. Marinarii englezi prezintă armele, cu sabia trasă, și strigă reglementarele urale.

În fața lui, în timp ce șalupa cu cei douăzeci și patru de vîslași se apropie de debarcader, împăratul vede cheiul,

unde mulțimea, în haine deschise — această mulțime atît de asemănătoare cu cea din copilăria lui —, s-a adunat și strigă : *Evviva il Imperatore !* în sunetul clopotelor care băteau și al răpăitului tobelor Regimentului 35 de linie.

Șalupa se oprește.

— Primarul, Pietro Traditi, înaintează, ducînd pe o tavă de argint cheile Porții Mării. În realitate sînt cheile de la pivnița casei sale, care pentru circumstanță au fost poleite cu aur la iuțeală, căci adevăratele chei nu fuseseră găsite. „Poarta Mării" este un arc de triumf prevăzut cu o poartă înaltă cu canaturile din lemn ghintuit în cuie, ridicat de marele duce Ferdinand al II-lea în secolul al XVII-lea. Acest arc este singurul drum de acces spre oraș, portul fiind încercuit de *Granguardia* — Marele Meterez —, pe care s-au construit case [1]. Ferestrele sînt pavoazate, iar batistele flutură în vînt.

Napoleon i-a adresat primarului fraza tradițională :

— Luați-vă înapoi acestei chei, domnule primar, ele nu se pot găsi în mîini mai bune.

Soldații din Regimentul 35 și cei din garda națională se aliniază în front. Împăratul se pregătește să se îndrepte spre Poarta Mării, cînd vicarul general, corsicanul Arrighi — el pretinde, ca atîția corsicani, că este văr cu Napoleon —, face un semn cu mîna. Uluit, împăratul vede atunci îndreptîndu-se spre el un baldachin de hîrtie aurită, împodobit cu albine de carton strălucind în soare, purtat de patru flăcăi îmbrăcați în haine de sărbătoare. Nu îndrăznește să refuze această cinste, rezervată, de obicei, ceremoniei religioase a Sfintelor Taine, și se așază sub ciudatul baldachin. Autoritățile, laolaltă cu ofițerii împăratului și cu comisarii aliați, urmează baldachinul. În sunetul tobelor, ce bat în ritm de marș, procesiunea — adevărat cortegiu de carnaval — trece pe sub Poarta Mării și intră în noua capitală a împăratului. Cîțiva pași despart arcul de triumf de biserica parohială — monseniorul Arrighi îi spune pompos *Duomo* —, care își deschide cele trei porți spre Piața Armelor. Simplitatea clădirii, la care numai partea de jos e din marmură albastru-deschis și albă, surprinde în aceste locuri, unde de obicei religiei i

[1] Azi, casele, încorporînd pur și simplu fortificațiile lui Cosimo de Medici, au coborît — ca să spun așa — pînă pe chei, găurind *Marele Meterez* cu ușile și ferestrele lor.

se acordă mai multă strălucire. Bolțile bisericii sînt din lemn vopsit, iar bîrnele aparente. În fața altarului, un mic scăunel de rugăciune îl așteaptă pe împărat, ca să se poată reculege în timp ce se va cînta un tedeum. Un tedeum, ca după Austerlitz sau ca a doua zi după nașterea regelui Romei !

După terminarea ceremoniei, Napoleon își reia locul sub baldachin și pornește spre primărie, care se află la cîțiva pași, într-un intrînd, de cealaltă parte a Pieței Armelor, numită Piața Hutré. Împăratul pătrunde în clădire în sunetele unei biete orchestre de cameră. El acordă audiență, în „marele salon", personalităților locale, înainte de a intra în apartamentele pregătite în grabă pentru el — apartamente pe care în 1803 le ocupase comandantul Hugo și cei trei copii ai săi ; unul dintre aceștia, micuțul Victor, va putea scrie într-o zi :

Am vizitat această insulă bogată în negre vestigii,
Prima treaptă de mai tîrziu a unei adînci prăbușiri.

Și, în timp ce împăratul încearcă zadarnic să adoarmă — strada e zgomotoasă, mirosuri infecte plutesc în aer, căci pe vremea aceea *totul* se arunca pe fereastră... —, ofițerii aliați, pentru ca „adînca prăbușire" să devină oficială, fac actele de „luare în posesiune" a insulei Elba de către maiestatea-sa împăratul Napoleon. „Drept care — adăugă ei —, noi, comisarii puterilor aliate, am semnat prezentul proces-verbal cu generalul Drouot, guvernatorul insulei, și generalul Dalesme, comandant suprem..."

*
* *

Cînd Pons se înclină în fața lui, Napoleon îi spuse că a doua zi va face o vizită la minele de la Rio Marina, situate pe coasta răsăriteană a insulei, la douăzeci de kilometri de Porto-Ferrajo. Astfel, chiar în dimineața de 5 mai, împăratul, însoțit de Dalesme, de Campbell și de cîțiva ofițeri, părăsește Porto-Ferrajo prin Poarta Pămîntului. Drumul de-a lungul micului golf oferă o priveliște minunată. Porto-Ferrajo, strălucind în plin soare — cu casele lui albe și roze cu obloane verzi, etajate în semicerc —, apărat de cele două forturi din piatră cenușie, pare o scoică imensă

ieșită din apa mării. Înainte de a ajunge la Porto Longone — azi Porto Azurro —, împăratul își exprimă dorința să viziteze satul Capoliveri —, construit ca un cuib de vulturi, pe o colină înaltă de o sută șaizeci și cinci de metri, plantată cu viță de vie. Locuitorii de acolo sînt mîndri și într-o bună zi vor refuza să plătească impozitul cerut de Napoleon. Va fi nevoie să fie trimise două companii ca să-i facă pe capoliverani să-și înțeleagă mai bine îndatoririle...

Pentru moment, chiar a doua zi după sosirea sa, împăratul va încerca în acest mic sat prima sa decepție. Acolo poate să-și dea el seama în același timp de sărăcia — pămîntul nu e de loc cultivat — și de micimea regatului său. De la Capoliveri, panorama celor trei mări îi permite să contemple în trei direcții diferite, atît golfurile Porto-Ferrajo și Stella, cît și golful Porto Longone. Orizontul este închis la apus de Corsica și insula Pianosa. Dacă e vizibilitate bună, se poate zări în depărtare chiar și insula Monte-Cristo. În linie dreaptă, insula Elba are aici o lățime mai mică de o leghe. Zece minute mai tîrziu, Napoleon ajunge în micul și încîntătorul Porto Longone. Drumul părăsește din nou marea, urcă spre munte, ca să coboare apoi spre Rio Marina, satul ale cărui roci de cristale de oxid de fier strălucesc în soare.

Dejunul luat la Pons se desfășoară într-o atmosferă neplăcută. Fostul iacobin, mai mult tulburat decît rău intenționat, i se adresează de mai multe ori împăratului spunîndu-i *domnule* sau *domnule conte*. În fața casei au fost puse din neglijență ghivece cu crini ; Napoleon e înclinat să vadă în această lipsă de tact involuntară o manifestare de credință față de Ludovic al XVIII-lea. Tocmai Pons să fie bănuit de regalism, el, care nu se gîndea decît la republică ! Nenorocitul, crezînd că după această gafă va fi înlocuit, își oferă destul de stîngaci demisia. Împăratul i-o refuză. Ceva mai tîrziu, Napoleon îl va trimite pe financiarul său Peyrousse la Pons ca să-i ceară cei două sute de mii de franci pe care acesta îi are în casa de bani.

— Cei două sute de mii de franci aparțin administrației ordinului Legiunii de Onoare, va răspunde el, refuzînd să dea banii.

Discuțiile durează mai multe zile ; între cei doi bărbați are loc un dialog epic :

— Îmi veți vărsa suma, domnule Pons !

— Nu, sire, nu o voi vărsa !
— Domnule, sînt încă împărat !
— Iar eu sînt încă francez !

În cele din urmă, după ce își dă din nou demisia și îi este din nou refuzată, Pons trebui să se supună. „Împăratul a triumfat — va relata el în *Amintirile* sale ca să explice capitularea sa —, dar nu m-a învins".

La înapoiere, Napoleon o ia pe alt drum și trece prin vechea fortăreață etruscă Volterraio, care domină golful din Porto-Ferrajo de la înălțimea ei de patru sute de metri. De acolo, ca și în ajun pe puntea lui „Undaunted" — ca și peste puțin timp, cînd se va reîntoarce la Porto-Ferrajo cu vaporul —, atenția împăratului este atrasă de un ansamblu de construcții care domină orașul între cele două forturi, de unde se deschide priveliștea atît spre mare cît și spre golf. E vorba de clădirile construite odinioară de Gian Gastone de Medici pentru a servi drept palat de justiție și închisoare, a căror destinație fusese repede schimbată, fiind transformate în locuință pentru grădinar. Două mori — de unde și numele de *Mulini* — se învîrteau acolo, mînate de vîntul care bătea din larg. Cu cîțiva ani înainte de sosirea împăratului, ele fuseseră transformate și comandanții francezi — de artilerie și de geniu — se instalaseră la „Mulini" după ce le-au mărit. Napoleon hotărăște să-și stabilească în locul acela — cel mai frumos din Porto-Ferrajo — „palatul" său. Dă dispoziții să se facă remanieri la parter, unificînd cele două pavilioane existente, și să se ridice un etaj.

Cînd pătrunzi astăzi în această casă, al cărei aspect exterior este vesel, cu zidurile ei roze și cu obloanele ei verzi, ești cuprins de un sfîșietor sentiment de tristețe. Apartamentele sînt pardosite cu plăci roșii și văruite în alb. Micimea clădirii n-a îngăduit construirea unui culoar, așa încît odăile, clădite spate-n spate, dau fie spre oraș, fie spre grădină și mare. Numai cele două saloane de la parter și de la primul etaj întrerup monotonia acestui plan.

Împăratul și-a rezervat pentru „interiorul" său, după propria lui expresie, patru camere mici. Spre grădină : cabinetul său de lucru și un salonaș ; spre oraș : biblioteca și dormitorul. Ca să amenajeze salonul cel mare de la etajul

întîi — cel în care va veni să locuiască Pauline —, va fi nevoie de toată suprafața acestor patru camere.

Acest salon, deși spațios, nu era de loc încăpător pentru mica curte din Elba ; de aceea, împăratul va dispune transformarea fostei magazii de făină într-o lungă *sală de bal* cu șapte ferestre ce dădeau spre grădină. Ea servește azi ca sală de congrese și pe pereții ei se mai pot distinge încă zugrăvelile executate pe atunci, care dădeau aparența naturii.

Ca să-și mobileze palatul, Napoleon își va jefui pur și simplu familia. Trimite un vas cu pînze la Piombino, unde se găsește palatul pe care Elisa — mare ducesă de Toscana și prințesă de Piombino — a fost silită să-l părăsească, în ciuda pactului ce o lega de Murat. Palatul era ocupat de generalul austriac Starhemberg, care începu să țipe văzînd cum furierii regelui din *Isola Elba* pleacă cu mobilele, perdelele și chiar cu pardoselile locuinței sale, lăsîndu-i în schimb o simplă chitanță. Napoleon va moșteni astfel patul aurit, greoi și dizgrațios al Elisei, în care *Bacciocha* — așa o numeau supușii ei toscani — petrecuse multe ceasuri într-un mod cam ușuratic...

— Am pedepsit-o pe sora mea și am păgubit Austria, care a moștenit-o, spunea împăratul rîzînd.

Cu aceeași lipsă de scrupule, îl ușurează, în treacăt, și pe cumnatul său Borghese de unele bunuri. Întrucît corabia care transporta spre Roma cuferele soțului-figurant al Paulinei a fost nevoită să se oprească la Porto-Longone din cauza unei furtuni, Napoleon dădu ordin să se rechiziționeze încărcătura. Surorile și cumnații săi nu-i datorau oare tot ceea ce aveau ? Și apoi lucrurile rămîneau în familie !

Iată deci palatul de la Mulini bine înzestrat. Azi, după multe strădanii, s-a reușit să se adune o mică parte din acest mobilier desperecheat, căruia i s-au adăugat cîteva obiecte și mobile datînd în mod evident din timpul lui Ludovic-Filip sau al celui de-al doilea imperiu... Cu toate acestea, ai impresia că vizitezi o vilă ce urmează să fie închiriată mobilat și în care proprietarii n-au lăsat decît strictul necesar.

Grădinița, frumos concepută, emoționează și încîntă. Marea, ale cărei valuri lovesc stîncile ce se află cu treizeci de metri mai jos, orizontul, mărginit în depărtare de coasta

italiană, cele două forturi, care încadrează peisajul cu masa lor cenușie, te fac să uiți tristețea pe care o răspîndește „palatul". Ni-l închipuim aievea pe proscris, pe care căldura îl gonea noaptea din camera sa, ieșind în grădină, așa cum povestește Marchand : „Liniștea acestor nopți fermecătoare nu o întrerupea decît valul ce se spărgea la două sute de picioare sub terasa pe care se plimba el și strigătul «*Cine-i ?*» al santinelei, sau însuși împăratul, care obișnuia să cînte uneori, cu gîndul la cu totul altceva ; căci rar i se întîmpla să cînte corect melodia și repeta cîte un sfert de oră aceleași cuvinte. Cîntecul era : *Dacă regele mi-ar fi dat Parisul, marele lui oraș.* El îi schimba sfîrșitul, spunînd : «Dați-mi înapoi Parisul», în loc de «Îmi place mai mult iubita mea». Alte cîntece erau : *Da, m-am decis, mă-nsor,* sau *Iată zorile și Colette nu a venit,* sau mai cînta *Marat, al poporului răzbunător.* Așa cum am mai spus — continuă Marchand —, gîndul lui era în altă parte, nu la ceea ce cînta. Glasul lui era puternic, iar hohotele lui de rîs se auzeau departe. Cînd cînta așa, nu-i păsa dacă era auzit. Se părea că vrea să treacă noaptea mai repede și că așteaptă lumina zilei cu nerăbdare. De îndată ce se lumina, se îmbrăca, încăleca, urmat de Noverraz sau de Saint-Denis, își făcea plimbarea în direcția portului, îl lua în trecere pe generalul Drouot, se ducea la mareșalul palatului sau asista la instrucția gărzii.

Cînd căldura devenea prea mare, se întorcea acasă și lua dejunul, uneori singur, alteori cu generalul Drouot și cu generalul Bertrand. Prefera mîncărurile simple : lintea, fasolea albă, fasolea verde, care-i plăcea foarte mult, dar pe care se temea s-o mănînce din cauza aților, căci, spunea el, avea impresia că sînt fire de păr, și numai gîndul la aceasta îi întorcea stomacul pe dos..."

Părea să aprecieze vinurile de pe insulă și boteză vinul roșu *Côte de Rio,* iar pe cel alb *Monte-Jiove.* „Aceste denumiri pompoase nu le făceau mai bune", ne spune financiarul Peyrousse...

Simulacrul de etichetă care domnește la Mulini reprezintă și el semnul caracteristic al decăderii titanului. Totul este o pastișă a reședințelor imperiale. Duminica are loc deșteptarea „ca la Tuilerii". Vizitatorul nu poate fi

primit „decît după ce este introdus de mareșalul palatului sau de unul dintre șambelani". Aceștia din urmă, în număr de patru, îmbrăcați în purpură și fireturi argintii, au fost recrutați la fața locului : primarii din Porto-Ferrajo și Porto-Longone — Traditi și Gualandi, procurorul tribunalului — Ventini Vincent, și ministrul domeniilor — doctorul Lapi. Căci există și miniștri care guvernează insula ! În afară de fostul subprefect, care primește portofoliul justiției, Bertrand, Drouot și vistiernicul Peyrousse își împart celelalte ministere. Cei șapte ofițeri de ordonanță sînt toți din Elba, poartă uniformă verde, vestă și pantaloni pînă la genunchi cu vipușcă roșie, albine pe revere, epoleți și eghileți de argint. Casei regale îi mai sînt atașați doi medici, un preot și un farmacist. Trei administratori ai palatului — francezi — conduc șaizeci și cinci de servitori, în fruntea cărora se află cei ce i-au rămas credincioși împăratului și care îl vor urma la Sfînta Elena : Marchand, Saint-Denis, Noverraz, Gentilini, Cipriani, Pierron și Archambauld.

În grajduri se aflau : zece cai de călărie, patruzeci și opt de cai de tracțiune și douăzeci și șapte de vehicule : berline, calești, landouri, căruțe, furgoane. Cînd împăratul pleacă undeva, vizitiii trebuie să poarte „pălărie rotundă cu un galon de aur, frac verde cu nasturi aurii, vestă roșie galonată". Opt călăreți care sunau din corn precedau trăsura, încadrată de ofițeri și urmată de escortă. Napoleon pretinde, de asemenea, „ca în fiecare zi" în urma trăsurii sale să vină cîte „cinci oameni călare cu carabinele și pistoalele încărcate".

Căci împăratul dispune și de trupe. Sosirea „bombănitorilor" de la Fontainebleau i-a pricinuit o mare bucurie.

— Acum, din moment ce sînteți aici — le-a spus el —, am uitat totul !...

Celor șase sute șapte oameni din gardă, comandați de Cambronne — exclamația lui nu-l făcuse încă celebru —, li se vor adăuga patruzeci și trei de tunari, o sută opt soldați din cavaleria ușoară și lăncieri polonezi, un batalion modest de patru sute de oameni înrolați în Elba și în Corsica și, în fine, vreo zece subofițeri din jandarmeria de elită. În total, o mie două sute sau o mie trei sute de oameni. „Marina" se compune, în afară de două sau trei mici vase de război, ca „Albina" sau „Musca", avînd cîte un

echipaj de opt oameni, dintr-un bastiment, „Steaua", avînd șaisprezece oameni la bord. Napoleon a primit de la Ludovic al XVIII-lea și o navă adevărată. Tratatul de la Fontainebleau prevedea o corvetă, dar regele s-a mărginit să-i trimită bricul „Inconstant", prevăzut cu zece tunuri și cu un echipaj comandat de locotenentul Taillade, numărînd șaizeci și patru de oameni.

Așa cum ofițerii, funcționarii și servitorii păstrează aparențele unei curți iluzorii, și Napoleon continuă să joace rolul unui șef de stat. Cu toate că ordinele lui nu se mai adresează acum unor armate și escadre, ci unui număr mic de oameni, simte nevoia unei asemenea activități. Aceasta nu-l împiedică, așa cum spune Leon Pélissier, să construiască pe Isola Elba o pompă hidraulică asemănătoare cu cea de la Marly, dar în cazul de față era suficient un sacagiu. Ordinele acestui om care a condus lumea sînt reduse la preocupările unei gospodine.

Dispoziții către servitorii săi :

22 iunie : „În timpul căldurilor mari, vizitiii vor purta vestă și pantaloni de nanchin".

14 iulie : „Sînt de acord să li se rețină din salariu acelora din personalul casei care se internează în spital pentru boli venerice".

23 iulie : „Lenjeria mea este într-o stare de plîns".

3 octombrie : „Scoateți epoletul de pe umărul elveția-nului din gardă. Este rupt".

Către „armata" sa :

24 iunie : „Fiecărui om din gardă i se va distribui gratuit, din depozit, o uncie de orez pe zi ca măsură preventivă împotriva bolilor de stomac în timpul căldurilor".

9 august : „Am dat deja ordin să se trimită în insula Pianosa un grenadier din gardă ; în afară de acesta, mai trimiteți acolo și pe grenadierii Renaud, André, Badano, Carpentier, precum și pe lăncierul Sobolowski, în total șase oameni".

Aproape în fiecare zi emite ordine cu scopul de a echilibra anemicul său buget, atîta vreme cît Ludovic al XVIII-lea nu-i va fi vărsat renta anuală de două milioane, prevăzută în tratatul de la Paris.

22 iunie : „Micului cal corsican nu i se va mai da decît o jumătate de rație".

28 octombrie : „Cheltuielile pentru farmacie trebuie plătite din bugetul de război..."

9 decembrie : „Pentru oile care pasc în insula Pianosa va trebui să se plătească pentru trei luni cîte un paoli pe cap de oaie".

Mai sînt apoi ordinele privind lucrările efectuate la reședința împăratului.

2 iulie : „Efectuați o probă pentru a constata ce cantitate de cărămizi și var poate fi transportată într-o căruță trasă de un catîr".

3 iulie : „Se vor da ca supliment, scăzîndu-se din cheltuielile prevăzute pentru construcția de la Saint-Martin, șase kilograme și jumătate de ovăz cailor folosiți la transportul materialelor... Ar trebui să fie pregătite dinainte galeriile pentru perdele".

20 august : „Se va construi în jurul casei de la Corsi un gard care să nu permită păsărilor de curte să pătrundă în vie..."

11 septembrie : „Caii care sînt aici (la Longone) n-au nici jgheaburi pentru hrană, nici iesle pentru fîn".

15 octombrie : Către mareșalul palatului, Bertrand : „Mustrați-l pe grădinar pentru faptul că a folosit trei lucrători timp de o lună pentru o palmă de pămînt".

6 noiembrie : Către mareșalul palatului Bertrand : „Pentru a acoperi taluzul cu gazon și pentru diferite transporturi, treizeci de franci ; pentru întreținerea gazonului, cinci franci ; pentru scoaterea arbuștilor, șase franci".

El se consacră, totodată, și unei activități mai importante : transformarea insulei. În vreo zece luni și ceva, înfățișarea Elbei s-a schimbat radical, astfel încît amprenta imperială se păstrează și astăzi : drumuri, poduri, irigații, igienă, modul de întreținere a drumurilor, punerea în valoare a unor culturi slabe, cărora el le adaugă pe cele de măsline și de mure. Aici, totul este opera sa. Tot timpul străbate domeniul său în lung și în lat. Colonelul Campbell îl vede într-o zi plimbîndu-se pe jos, pe un soare arzător, de la cinci dimineața pînă la trei după-amiază, apoi,

după ce-și inspectează „flota", face trei ore de călărie „ca să-i treacă oboseala", explică el englezului înmărmurit.

S-a spus, pe drept cuvînt, că această agitație continuă a regișorului ascundea o intensă activitate secretă. Oare Napoleon și-a pregătit chiar de la sosire evadarea și reîntoarcerea sa? Cu toate că zborul „Vulturului" în martie 1815 nu s-ar fi putut produce fără unele complicități, fără unele promisiuni și chiar fără unele compromisuri, se pare, totuși, că nu a existat un complot propriu-zis. Dacă Ludovic al XVIII-lea i-ar fi plătit pensia prevăzută în tratat, dacă Maria-Luiza ar fi venit, cu fiul de mînă, să trăiască alături de proscris, Napoleon și-ar fi acceptat poate exilul...

Împăratul ține să fie bine informat în legătură cu evenimentele care aveau loc. Pentru aceasta, el folosește un număr de spioni egal, dacă nu mai mare, cu cel angajat de aliați pentru supravegherea fostului lor învingător. Nu numai că „flota" lui se duce sub orice fel de pretext la Livorno sau la Genova, dar, după Guy Godlewsky, rămîi uimit cînd cercetezi socotelile vistieriei imperiale. În timp ce la Porto-Ferrajo împăratul face economii meschine: controlează spălatul rufelor, iluminatul bucătăriilor, închiriază păşunile de pe insula vecină Pianosa, vinde fier vechi, își ține chiar flămînzi caii, tot el notează:

Bonuri ale împăratului

23 iunie :		
Bon al maiestății-sale	plătit domnului Lapi . . .	56 000
30 septembrie :	plătit la purtător	61 000
10 octombrie :	la ordinul d-lui Pisani . . .	3 000
15 octombrie :	la ordinul d-lui Lapi . . .	4 000
9 noiembrie :	la ordinul d-lui Marchand	6 000
23 noiembrie :	la ordinul d-lui Rathery .	6 000
		136 000

O sută treizeci și șase de mii de franci, adică vreo cincizeci de milioane de franci vechi. N-a vărsat oare Napoleon aceste sume considerabile pentru recompensarea unor servicii excepționale?... mai ales misteriosului „purtător" și șambelanului Lapi, „sufletul clicii", ne spune Pons, care nu-l iubea de loc.

Întrucît această activitate trebuia să rămînă secretă pentru contemporani, nu e de mirare că rămîne învăluită în mister și pentru posteritate, fiecare fiind liber să creadă

ce vrea despre cei șaizeci și unu de mii de franci „plătiți la purtător".

Napoleon mai avea o sursă de venituri : punga mamei sale, care a venit alături de fiul ei înarmată cu un pașaport pe numele : „Doamna văduvă Bonaparte". Ea plînge în brațele lui Napoleon cînd debarcă la Porto-Ferrajo. Napoleon o instalează la doi pași de Mulini, într-o casă modestă de pe via Ferrandini, o străduță în pantă — așa cum sînt aproape toate străzile din Porto-Ferrajo —, pavată cu granit roz : *casa* șambelanului Ventini. S-au făcut lucrări de restaurare. În salon — care mai există încă —, zugrăvelile înfățișează un cort susținut de steaguri. Napoleon știa că mama lui e foarte bogată. Toată viața pusese bani deoparte. Întrucît instalarea ei adusese după sine o creștere a cheltuielilor, împăratul îi dădu mareșalului palatului următorul ordin :

„Constat cu părere de rău că se mai lucrează încă la casa Ventini, ceea ce este cu atît mai neplăcut cu cît casa nu-mi aparține. Este firesc ca nota privind cheltuielile prevăzute de doamna mama mea să-i fie prezentată ei la plată ; este singurul mijloc de a o face să nu mai comande nimic".

Așa se și procedă.

Către sfîrșitul zilei, *la Madre* vine să-și petreacă seara cu fiul ei și să joace cu el vist. Napoleon, după obiceiul lui, trișează, iar Letiția protestează :

— Doamnă — îi răspunde el rîzînd —, dumneavoastră vă puteți permite să pierdeți, eu însă sînt sărac și trebuie să cîștig.

Venirea Paulinei pe „insula Odihnei" îi va permite să se lanseze în noi cheltuieli, deosebit de utile. El era la Rio Marina, la Pons — sau, mai bine zis, acasă, deoarece pusese mîna fără nici o jenă pe casa de la țară a directorului minelor —, cînd cineva veni să-i anunțe sosirea fregatei napolitane „Letiția". Scumpa lui Pauline era pe punte, în drum spre Neapole. Napoleon sare pe cal, mergînd să-și întîmpine sora. Pauline nu rămîne la Porto-Ferrajo decît două sau trei nopți — urmează să revină la 1 noiembrie ca să se instaleze definitiv pe insulă —, dar o indispune profund lipsa de confort de la Mulini și căldura

insuportabilă care domnește acolo. Ar trebui ca împăratul să aibă posibilitatea de a părăsi orașul în cursul lunilor de vară ! În timpul plimbărilor sale, Napoleon remarcase cîteva căsuțe care aveau o poziție frumoasă pe coasta unui deal, în mijlocul unor vii, în valea îngustă de la San Martino, la o leghe și jumătate de Porto-Ferrajo. De acolo se deschidea o admirabilă priveliște spre port, spre oraș și spre fortăreața Volterraio. Din nefericire, proprietarul — un locotenent din Regimentul 35 de linie, pe nume Manganaro — cerea o sută optzeci de mii de franci ca să-i cedeze proprietatea. Pauline, lăsîndu-se înduioșată, își deschise atunci caseta de bijuterii, și Napoleon putu astfel să cumpere domeniul de la San Martino.

Cele două căsuțe care înconjură locuința principală sînt transformate, din ordinul împăratului, în sală de biliard, camere pentru găzduirea ofițerilor, a servitorilor și a unui detașament al gărzii. Va trebui să fie amenajat și un grajd care să adăpostească opt cai.

Sub al doilea imperiu, prințul Demidoff, fostul soț al prințesei Matilda — fiica lui Jérôme —, împins de admirația pe care i-o purta fostului său unchi prin alianță, a construit mai jos de casa împăratului, dînd impresia că o susține cu acoperișul lui în formă de terasă, un muzeu oribil cu o fațadă de aproape șaptezeci de metri, care suprima astfel cea mai mare parte din grădina lui Napoleon. Totuși, casa de vară a exilatului — zugrăvită în roșu și galben, cu obloanele maronii — există și astăzi. Spre deosebire de Mulini, ea nu degajă nici un fel de tristețe. Împăratul avea acolo la primul etaj — la parter partea dinspre munte — un apartament foarte drăguț de trei camere : anticameră, cameră de lucru și dormitor. În acesta din urmă sînt zugrăveli în albastru și roz reprezentînd într-o manieră care dă iluzia naturalului — ca de obicei — niște draperii garnisite cu frunze de viță și cu buchete de flori. Plafonul este decorat cu albine și cu medalii ale Legiunii de onoare. În birou, un chepeng permite coborîrea spre camera de baie, situată la parter, în partea dinspre grădină. Deasupra căzii, Napoleon a cerut să fie pictat un nud de femeie tînără, care dă impresia că a scăpat dintr-un bordel din Pompei. Se pare că ea reprezintă adevărul privindu-se într-o oglindă.

Nici aici nu s-a renunțat la lux. In marele salon pardosit cu marmură, o frescă, făcută, evident, tot în stilul celorlalte care dau iluzia naturalului, opera domnului Ravelli, evocă destul de mediocru Nilul, deșertul, cămilele, coloanele din Teba și hieroglifele. În mijlocul salonului, la cererea lui Napoleon, a fost amenajat un „bazin octogonal cu o mică fîntînă arteziană, cum se obișnuiește la egipteni". Plafonul sălii de consiliu imită cerul. Doi porumbei ținînd fiecare în cioc capătul unei panglici „al cărei nod se strînge pe măsură ce ei se îndepărtează" reprezintă simbolic pe Napoleon și Maria-Luiza, despărțiți de împrejurări...

Josefina, revenită la Malmaison, mai perspicace pe atunci decît Napoleon, simțea oare că cea care o înlocuise în patul conjugal nu se va duce niciodată pe insula Elba? Trebuie cel puțin s-o presupunem cînd citim scrisoarea pe care a adresat-o, pare-se, fostului ei soț: „Dacă aflu că, în ciuda tuturor aparențelor, sînt singura care ar vrea să-și facă datoria, nimic nu mă va reține și voi veni în singurul loc unde ar putea exista fericirea pentru mine de acum înainte, deoarece aș putea să vă aduc mîngîiere în starea de izolare și nefericire în care vă aflați. E deajuns un cuvînt și am să vin". Dar oare această scrisoare e autentică? În mai 1814, „trădarea" Mariei-Luiza, la care par să facă aluzie aceste rînduri, uitarea „datoriei" erau încă departe de gîndul molatecii arhiducese — o știm din corespondența ei. După cîteva săptămîni petrecute lîngă tatăl său, ea avusese, într-adevăr, intenția să plece pe insula Elba: „Sînt mulțumită că te simți bine acolo și că te gîndești să construiești o casă frumoasă la țară — îi scria ea. — Te rog să-mi rezervi o mică locuință, căci, știi bine, intenționez să vin să te văd de îndată ce voi putea și mă rog ca aceasta să se întîmple cît mai repede". Și Napoleon pregăti „mica locuință" cerută și destinată soției sale. În acel mai 1814 nu avea încă nimic să-i reproșeze.

Dimpotrivă — aceasta o știm dintr-o notă marginală scrisă de mîna lui Marchand —, împăratul s-a supărat cînd a auzit că Josefina îl primise pe țar la Malmaison. Neștiind pe atunci cît de mult insistase Alexandru să fie admis de fosta împărătească, uitînd că el însuși îi primise

altădată la masa sa pe suveranii pe care-i învinsese, găsea că ar fi fost mai potrivit ca ea „să împartă cu el vitregia soartei".

Aceasta nu l-a împiedicat să fie foarte îndurerat cînd într-o dimineață de iunie a aflat de moartea „inegalabilei Josefina". S-a închis în camera sa și n-a vrut să-l vadă pe Bertrand decît cîteva clipe. A fost auzit murmurînd :

— Ah, acum este tare fericită !

Și mîngîie lanțul de ceas împletit din părul scumpei lui creole...

24

„CÎT DE MICĂ ESTE INSULA MEA !"

ÎN SITUAȚIA ÎN CARE MĂ AFLU NU GĂSESC NOBLEȚE DECÎT LA OAMENII DE JOS, PE CARE I-AM NESOCOTIT, ȘI JOSNICIE LA CEI PE CARE EU I-AM ÎNNOBILAT.

Napoleon

La 25 august, Napoleon o instalează pe mama sa pentru cîteva zile într-una din locuințele sale ocazionale : modesta căsuță situată la ieșirea din orășelul Marciana-Alta, aparținînd domnului Cerbona Vadi, ajutor de primar. Azi se află în acel loc un birt nenorocit, ale cărui ferestre oferă o frumoasă priveliște asupra orășelului Marciana Marina și a golfului Procchio. Mergînd într-acolo la 21 august cu scopul de a ajunge înaintea doamnei Letiția, Napoleon s-a oprit la ieșirea din satul Poggio — la jumătatea drumului între portul Marciana și orășelul Marciana-Alta. Aici, într-o cută a terenului, curge un izvor cu apă gazoasă. A băut un pahar de apă și apoi s-a simțit atît de bine, încît a cerut să fie umplute mai multe butoaie pentru diferitele lui „palate" [1].

Plecarea lui și invitația făcută mamei sale de a se întîlni ascund un adevărat mic complot : împăratul caută

[1] Începînd din 1814, toată insula Elba bea *Aqua minerale antiurica Fonte Napoleone.*

un loc discret unde să poată tăinui apropiata sa întîlnire cu Maria Walewska. „Soția sa poloneză“ se pregătește, într-adevăr, să plece din Florența la Neapole pentru a-l ruga pe Murat să vegheze asupra moștenirii fiului ei. De acolo, dacă împăratul dorește, ar putea să se îmbarce în direcția insulei Elba. Colonelul Laczinski — fratele Mariei —, trimis ca ambasador la Porto-Ferrajo, se întoarce curînd cu răspunsul împăratului :

„Maria, am primit scrisoarea dv. și am vorbit cu fratele dv. Mergeți la Neapole pentru a vă aranja treburile ; la ducere sau la întoarcere am să vă revăd cu aceeași afecțiune pe care mi-ați inspirat-o întotdeauna. M-ar bucura foarte mult să-l pot îmbrățișa pe micuțul despre care mi se spun atîtea lucruri bune. Adio, Maria, mii de gînduri drăgăstoase. Napoleon“.

Contesa Walewska este prevenită că va trebui să se înconjure de toată discreția posibilă ca să debarce pe Isola Elba. Trebuia evitat cu grijă ca zvonul escapadei doamnei Walewska să nu ajungă cumva la urechile împărătesei Maria-Luiza ! Nu se aștepta oare de la o zi la alta sosirea în insula Elba a soției legitime și a regelui Romei ? Iată de ce plecase împăratul la Marciana-Alta. Va avea aici bucuria ca în lipsa micului rege să-l îmbrățișeze pe tînărul Alexandru ?

Casa, situată chiar la marginea satului, pe drumul spre Zanca, nu i se păru suficient de ascunsă privirilor. Acesta e și motivul pentru care e văzut — tot la 21 august — părăsind Marciana, mergînd pe via del Fosso, apoi prin actuala Piață Vittoria și urcînd pe jos sau pe spatele catîrului — nu se știe exact — scările pavate, mai curînd niște pietroaie greu de urcat, care, în patruzeci de minute, permit să se ajungă la cel mai vechi loc de pelerinaj din insulă : Madona del Monte, la șase sute douăzeci și șapte de metri altitudine. În ziua aceea nu era îmbrăcat în faimoasa lui uniformă, ci în costumul de guard național elban — haină albastră și revere albe.

În stînga lui, în timp ce urcă pieptiș povîrnișul arid al muntelui Giove — muntele Jupiter —, vede niște castani și niște mici salcîmi, care foarte curînd lasă locul unor pini pipernicițI și unor arbuști de fistic. În dreapta lui, viile coboară spre mare, țărmul fiind la o jumătate de leghe în linie dreaptă. Paisprezece altare se întind de-a

lungul acestui drum de procesiuni religioase. Curînd nu se mai vede nici măcar un arbust : numai spini și tufe de rozmarin, de cimbru și de mentă, care își fac loc printre pietrele acoperite de licheni.

În urma împăratului vin cîțiva oameni : cei doi valeți, Marchand — devotamentul personificat — și pseudomamelucul Ali, care în realitate se numește Saint-Denis și s-a născut la Versailles. Obosit și din cauza arșiței, în uniforma lui albastră ca cerul cu eghileți de argint, vine ofițerul de ordonanță Bernotti, angajat în insula Elba, și apoi căpitanul Paoli, un corsican care comandă jandarmeria de pe insulă. El se simte încă stîngaci în rolul său, atît de nou pentru el, de curtean.

— Cît e ceasul, Paoli ? — l-a întrebat împăratul.

El răspunse :

— Ora care-i convine mai bine maiestății-voastre.

Se mai afla acolo căpitanul Mellini, originar din Elba, care înainte de a veni alături de cel exilat păzise piramida ridicată la Marengo.

Ce decădere pentru împărat ! Înconjurat de niște Paoli, Bernotti, Mellini în loc de alde Talleyrand, Caulaincourt sau Ségur... !

El s-a îngrășat foarte mult și, dacă în ziua aceea a urcat drumul pe jos, suișul pe lespezile stîncoase, întretăiate de trepte din ce în ce mai înalte pe măsură ce se apropiau de vîrf, trebuie să i se fi părut crunt. În sfîrșit, la jumătatea pantei, iată și schitul, dominînd o pădurice de castani, ale căror fructe în acest sfîrșit de august, de culoare verde-gălbuie, sînt gata să plesnească.

Un zid în fața căruia se află o cruce de fier înconjură patru castani mari și bătrîni, cu trunchiurile noduroase, ale căror frunze dese îi fac umbră bisericuței. Vîrful campanilei este crenelat, în acea formă palmată, atît de des întîlnită în Italia, care le permitea arcașilor să tragă rămînînd totuși adăpostiți. De cealaltă parte, în fața intrării în sanctuar, în semicerc, un zid împodobit cu coloane dorice servește drept cadru pentru trei măști din care țîșnește o apă limpede și curată. La dreapta, despărțită de capelă printr-un drum, se afla *Romitorio*, o casă joasă, foarte lungă, care mai există și azi. Parterul, dată fiind denivelarea terenului, devine în partea dinspre prăpastie un prim etaj. Aici, în cele cinci cămărute prăpădite, ser-

vind drept chilii călugărilor, o va primi împăratul pe Maria.

Pentru ca totul să fie pregătit, el trimise următorul ordin mareșalului palatului, care rămăsese la Porto-Ferrajo : „Mi-am adus cele trei paturi de fier. Vreau ca unul din ele să fie coborît la Marciana pentru doamna mama mea. Va fi bine instalată în casa ajutorului de primar. Va avea o cameră pentru dînsa și trei pentru personal. Mobilele mari de care are nevoie există în casa aceea. Am să dispun să se aducă un scrin. Cred că sînt destule vase de bucătărie, lumînări și lămpi. Trimiteți trei perdele pentru camera ei ; galerii sînt. Trimiteți-ne lumînări mari, lopeți și clești. Cred că pe drept cuvînt se spune că seara trebuie făcut focul".

Două paturi rămîneau la schit... Unul pentru el, celălalt pentru Maria. Dar, așteptînd-o pe scumpa lui poloneză, el îi scrie la 28 august Mariei-Luiza : „Mă aflu aici într-o sihăstrie, în mijlocul unei păduri de castani, la o mie șase sute de metri deasupra mării, avînd o perspectivă asupra întregii Mediterane. E foarte plăcut aici. Sînt sănătos, o parte din zi mă ocup cu vînătoarea".

El își mai petrece timpul și visînd, așezat pe o stîncă — *Affaciatoio* — care, la cinci minute de schit, stă povîrnită deasupra mării. De acolo se vede o parte a regatului său, „Insula Odihnei", cum a numit-o el sosind acolo, o insulă care atunci i se păruse mare, așa cum pare și azi celor care-i fac înconjurul. Sînt atîtea golfulețe, capuri, vîrfuri, insulițe — o sută patruzeci și șapte de kilometri de coastă —, încît Elba te induce la început în eroare. Mai tîrziu însă înțelegi exclamația împăratului :

— Cît de mică este insula mea !

După Tuilerii să locuiești la Mulini în Porto-Ferrajo ! După Fontainebleau, Rambouillet și Trianon să ajungi în casa țărănească de la San Martino, iar acum la *Romitorio* de la Madona del Monte !

Dar de la înălțimea acelei stînci, el nu privește la insula aceasta de la picioarele lui, devenită închisoare pentru el. Ceea ce contemplă el ore îndelungate sînt malurile și munții Corsicii. Această Corsică unde s-a născut, această Corsică pe care a părăsit-o definitiv pe cînd era încă un mic „căpitan instruit", în ajunul asediului Toulonului, ca să cucerească lumea ! Bonaparții erau pe atunci hărțuiți de

paoliști. Familia sa, fugară, l-a însoțit. Surorile sale, instalate la La Valette, aveau să-și spele singure rufele la fîntîna publică a orășelului, în timp ce *Napoleone*, prezentîndu-se tîrziu la corpul lui de armată, era pe atunci considerat emigrant sau dezertor.

Sînt douăzeci și doi de ani de atunci !

Toată epopeea n-a durat decît douăzeci și doi de ani ! În douăzeci și doi de ani a devenit cel mai mare comandant de oști al tuturor timpurilor, a construit o Franță de o sută treizeci de departamente, fiind la el acasă de la Brest pînă la Varșovia și de la Hamburg pînă-n vîrful cizmei italice, a fost încoronat de papă, a determinat structura Franței și Europei, legile și codul lor, a creat regate, a întemeiat state !...

În douăzeci și doi de ani !

Și acum n-o putea primi decît pe ascuns pe femeia pentru care nu mai nutrea decît sentimente de afectuoasă tandrețe.

Joi 1 septembrie, de pe terasa casei din Cerbona Vadi, zărește vasul cu pînze care o aduce pe Maria, pe fratele ei, pe sora ei și pe micul Alexandru. Bricul aruncă ancora la orele nouă seara în fața cătunului San Giovanni, în fundul golfului, chiar în fața Porto-Ferrajo-ului, ale cărui lumini scînteiază în noapte. Mareșalul palatului, Bertrand, și căpitanul Bernotti sînt de față, cu o trăsură trasă de patru cai. Se pleacă foarte repede. Deodată, aproape de Marciana-Marina, echipajul se oprește. Trei călăreți așteaptă cu torțe aprinse :

— Împăratul !

Regele insulei Elba sărută mîinile Mariei, îl îmbrățișează pe Alexandru și apoi pornesc cu toții mai departe. De la Marciana-Alta, fără a se opri la mama regelui, continuă urcușul pe jos. Micul Alexandru este dus în brațe cînd de Napoleon, cînd de unul dintre ofițeri și se face ora unu noaptea pînă ajung la schit. Acolo li se servește cina, în timpul căreia micul Alexandru este auzit spunînd :

— Lasă-mă să mănînc, papa împăratule !

Maria îi reproșează iubitului ei că a uitat-o în anticamera de la Fontainebleau...

— Aveam atîtea aici, se scuză el, trecîndu-și mîna peste frunte.

Două chilii au fost amenajate în schit pentru Maria și sora ei. Napoleon le lasă lor aceste două cămăruțe și-și va petrece noaptea într-un cort ridicat mai jos de *Romitorio*, sub castani. Abia se retrăsese acolo, cînd pe la orele două și jumătate noaptea se aude un tunet puternic. Napoleon se scoală numaidecît și se duce în halat la Maria. Știa oare că frumoasa lui poloneză se teme de furtună ? Voia el s-o liniștească ?

Dimineața, Maria admiră frumosul peisaj, pădurea de castani și panta stîncoasă care coboară spre mare, precum și orizontul ce se întinde de la insula Capraja pînă la continent. S-ar putea chiar ca Napoleon s-o fi dus și mai sus de schit, spre vîrful muntelui Giove, de unde se vedea aproape tot regatul său. În largul mării se conturează la orizont insula Pianosa — numită pe drept cuvînt insula plată —, situată la treisprezece kilometri și pe care el o ocupase, cu toate că tratatul de la Fontainebleau nu-l autoriza s-o facă. Această încălcare a tratatului a produs tot atîta agitație în cancelariile diplomatice ca și ocuparea, altădată, a unui regat oarecare de către „Căpcăunul corsican"... [1]

Între timp, la Porto-Ferrajo s-a răspîndit, totuși, cu iuțeală știrea sosirii la împărat a unei doamne blonde însoțite de un băiețel tot atît de blond, și nimeni nu se mai îndoia că împărăteasa a venit, în sfîrșit, la soțul ei, pe insula Elba ! Doctorul împăratului — medicul Foureau de Beauregard — își pune cel mai frumos costum al său, încalecă și pleacă în galop la Marciana-Alta. Apoi urcă pînă la Madona del Monte. Prima persoană pe care o întîlnește sub castani este chiar Napoleon, așezat pe un scaun în fața cortului său și ținîndu-l pe genunchi pe micul Alexandru, cu care se pare că are o convorbire foarte însuflețită.

— Ei bine, Foureau — exclamă împăratul zărindu-l pe medicul ce venea spre el —, cum îl găsești ?

— Dar, sire, găsesc că regele a crescut foarte mult !

Desigur că, așa cum va observa și valetul împăratului, cei doi frați vitregi semănau ; amîndoi aveau fruntea împăratului și capul puțin cam mare față de corp...

Napoleon izbucnește în rîs :

[1] Pianosa este azi colonia penitenciară agricolă a Republicii Italiene.

— Ce-ai să faci cînd ai să fii mare ? — îl întrebă el pe copil.

— Am să fac război ca și Napoleon.

— Îl iubești deci pe împărat ?

— Da...

— Și de ce-l iubești ?

— Pentru că e tăticul meu și mămica mi-a spus să-l iubesc.

Foureau ascultă înduioșat.

— Nu spuneți nimănui de împărătească și de copil — îi recomandă Napoleon la despărțire — ; de data aceasta ei nu vor merge la Porto-Ferrajo, nu sînt decît în trecere și vor reveni mai tîrziu.

Confuzia săvîrșită de medic îl face pe Napoleon să înțeleagă că această poveste nu va putea fi crezută multă vreme. Foureau ghicise, de altfel, adevărul. Maria-Luiza, care este acum în Franța, la cura de ape de la Aix, ar putea afla de prezența lîngă Napoleon a Mariei și a micului bastard și să se folosească imediat de acest pretext pentru a nu mai veni la el. De aceea, în cursul unei plimbări, el îi cere „soției sale poloneze" să părăsească insula. Maria acceptă. Ea va pleca a doua zi seara, sîmbătă 3 septembrie. Ușurat, împăratul invită la dejun cîțiva ofițeri polonezi aflați în fruntea micului grup de călăreți din cavaleria ușoară și de lăncieri veniți să-l întîlnească pe proscris. Masa este servită în cort. Unul dintre oaspeți a adus un flaut și cîntă o mazurcă. În umbra copacilor, Napoleon o cuprinde în brațe pe Maria, ai cărei umeri erau acoperiți cu o eșarfă de hermină, și dansează cu ea... Toate supărările sînt date uitării. Seara, el cere ca micul Alexandru să ia loc la masă.

— E prea zburdalnic, spune Maria.

— N-are importanță — răspunde împăratul — și eu am fost un drac de copil și foarte voluntar. Îl băteam pe Joseph, și pe deasupra îl mai și puneam să-mi facă lecțiile. Dacă eram pedepsit să mănînc numai pîine uscată, mă duceam s-o schimb pe pîinea de castane a păstorilor noștri sau mă duceam la doica mea, care-mi dădea să mănînc niște mici caracatițe care-mi plăceau foarte mult !

— Cred, sire — spuse Maria —, că, dacă vi s-ar oferi acum cîteva caracatițe, le-ați găsi mai puțin bune.

— Ba de loc, le-aș mînca cu plăcere.

Copilul deveni însă repede insuportabil.

— Nu ţi-e frică de bici ? — îl întreabă Napoleon. — Ei bine, te sfătuiesc să te temi de el, căci eu nu l-am simţit decît o dată şi mi-am adus întotdeauna aminte de el.

Îi povesteşte atunci fiului său întîmplarea cu memorabila bătaie pe care i-a dat-o doamna Letiţia micului Napoleon la Ajaccio pentru că-şi bătuse joc de bunica sa, doamna Fesch, imitînd-o cum şchiopăta.

— Ei, ce zici tu de asta ?

— Dar eu nu-mi bat joc de mama, răspunde copilul.

Împăratul îl îmbrăţişează spunînd :

— Iată un răspuns bun !

Cînd se lasă seara, ei se plimbă din nou printre flori, care formează un covor multicolor pe sub castanii înalţi. Cîte schimbări faţă de timpurile de la Finckenstein şi Schönbrunn ! Ce diferenţă faţă de fastul de la Tuilerii ! Au evocat oare cei doi amanţi gloria trecută, soarta Poloniei sau speranţele de viitor ? Chiar şi sentimentele li se schimbaseră, dragostea lor de altădată nu mai era decît o duioasă legătură între doi vechi prieteni...

A doua zi seara, Napoleon o însoţeşte pe doamna Walewska pînă la Marciana-Alta. Sosește clipa despărţirii. Maria se oferă să-i lase bijuteriile :

— Aveţi nevoie de bani.

Napoleon refuză... După un ultim rămas bun, contesa coboară spre Poggio şi Marciana-Marina, unde îşi aruncase bricul ancora. Împăratul o priveşte îndepărtîndu-se cu inima sfîşiată de o imensă tristeţe. Nori grei cu reflexe plumburii acoperă cerul, bate vîntul, deasupra insulei apasă o căldură grea şi înăbuşitoare. Deodată începe furtuna, însoţită de o ploaie torenţială. Napoleon trimite imediat un ofiţer după Maria ; el interzice îmbarcarea. Dar Bernotti, care o însoţise pe contesă, văzînd cît de agitată e marea, dăduse deja ordin bricului să se refugieze în cealaltă parte a insulei, în golful mai adăpostit de la Porto-Longone. Cum află de această schimbare de itinerariu, Napoleon sare pe cal şi, în ciuda ploii, galopează spre Porto-Longone. Merge de-a lungul mării, străbate Procchio, urcă muntele care domină plaja de la Biodola, coboară spre Bivio Boni şi trece pe lîngă locul unde contesa Walewska debarcase cu două zile mai înainte. După o cavalcadă de necrezut, de treizeci şi patru de kilometri, ajunge, ud

leoarcă, în micul port la ivirea zorilor, ca să afle că Maria, supunîndu-se voinţei sale, a părăsit insula. Cu tot pericolul, bricul, în timp ce valurile mari năvăleau pe punte, a reuşit să ajungă în larg.

În aşteptarea ştirilor, Napoleon rămîne la Porto-Longone, unde s-a îmbarcat doamna Walewska. El se va instala la devotatul colonel Germanowski — tot polonez.. şi guvernator al fortăreţei San Giacomo, care fusese construită de Filip al III-lea al Spaniei după modelul citadelei de la Anvers. Azi se află acolo un penitenciar. Nu poţi vizita cele şase odăiţe unde obişnuia să stea Napoleon uneori fără să te gîndeşti că, referindu-se la această locuinţă, el dictase într-o zi, cu toată seriozitatea, următorul ordin extravagant : „Intenţia mea este de a-l numi pe primarul din Porto-Longone comandant al palatului meu din acest oraş. El va îndeplini funcţiile de comandant, portar, conservator al mobilierului şi supraveghetor al grădinilor".

Napoleon îşi va regăsi liniştea după o săptămînă, cînd va afla că Maria şi fiul său au ajuns cu bine pe continent.

*
* *

Toate aceste aranjamente, toate aceste măsuri de prevedere pentru a se tăinui vizita doamnei Walewska au fost complet inutile, deoarece chiar în seara cînd Maria sosea la Madona del Monte Maria-Luiza şi-a dat „cuvîntul de onoare" tatălui ei că nu-l va mai întîlni pe soţul ei !

El însă era convins că o să vină. Faptul că s-a îngrijit de ornarea plafonului din sala de consiliu de la San Martino constituie o dovadă în acest sens. Totuşi, înainte de a pleca pe insula Elba, Napoleon nu prea voia ca soţia să-i împărtăşească nenorocirea.

— Nu insistaţi ca ea să vină după mine — îi spusese el lui Caulaincourt. Mi-ar părea mai bine s-o ştiu la Florenţa decît cu o figură tristă în insula Elba. Mi-am pierdut tronul, nu mai e cazul să-mi fac iluzii. Cezarul se poate mulţumi să trăiască ca un simplu cetăţean ; s-ar putea ca pe tînăra lui soţie s-o doară faptul că nu mai e

femeia cezarului ! La vîrsta împărătesei mai sînt necesare zorzoanele. Dacă nu-și face ea însăși o glorie din devotamentul pe care vrea să mi-l dovedească, e mai bine să nu se insiste.

Descoperind simplicitatea reședinței sale — ca să nu spunem starea ei jalnică —, Napoleon s-a simțit poate și mai stînjenit la gîndul că „soția cezarului" ar putea veni să se instaleze la Mulini. De aceea s-a mărginit să-i scrie : „Am ajuns în insula Elba, care e foarte frumoasă. Locuințele sînt modeste ; în cîteva săptămîni am să le aranjez. N-am știri de la tine și asta mă mîhnește zi de zi. Sînt sănătos. Adio, prietena mea, ești departe de mine, dar gîndul îmi este la tine, Luiza mea. Un duios sărut fiului meu".

Odată ajunsă la Viena, Maria-Luiza intenționează, totuși, să se ducă la împărat în acea „Insulă a Odihnei" : „Mă consolez cu ideea că te gîndești uneori la mine — îi scrie ea —, dar n-ar trebui oare să doresc să mă poți uita ? În acest caz n-ai mai fi neliniștit, în timp ce eu, care te iubesc mai mult ca oricînd, petrec zile întregi torturată de ideea de a nu te mai vedea..."

Cu toate acestea, cînd Maria-Luiza își declară intenția de a face o cură de ape la Aix-les-Bains, „la Ludovic al XVIII-lea", Napoleon se supără și se revoltă : „Părerea mea este că ar trebui să vii cît mai curînd posibil în Toscana, unde se găsesc ape la fel de bune și cu aceeași compoziție ca cele de la Aix din Savoia. Aceasta va prezenta toate avantajele. Voi primi mai des vești de la tine, vei fi mai aproape de Parma, îl vei putea lua pe fiul tău cu tine și nu vei mai face nimănui griji..."

Dar Napoleon tot nu-i cere soției sale să se îmbarce cu destinația Porto-Ferrajo. Astfel, fără să-și dea seama, o va da chiar el pe mîna generalului Neipperg, care trebuia s-o însoțească la cura de ape pe „ducesa de Colorno", mai bine zis pe fosta împărătească, avînd din partea lui Metternich ordine precise : „Contele Neipperg va încerca, făcînd uz de tot tactul necesar, s-o abată pe ducesa de Colorno de la ideea unei călătorii în insula Elba, călătorie care ar umple de amărăciune inima părintească a maiestății-sale, care nu dorește decît fericirea mult iubitei sale fiice... În cel mai rău caz, dacă toate demersurile

ar fi zadarnice, generalul o va urma pe ducesa de Colorno pe insula Elba".

Neipperg procedează cu tactul cerut și Maria-Luiza nu-și dă seama ce scop urmărește cu dibăcie frumosul ofițer. El era chior, dar banda neagră pe care o purta pe ochi îi dădea un aer de corsar care place femeilor... „Sînt foarte mulțumită de generalul Neuperg *(sic)*, pe care tatăl meu l-a însărcinat să mă însoțească — îi scrie ea soțului său — ; el vorbește cuviincios despre tine, pe placul inimii mele, căci simt nevoia să vorbesc despre tine în timpul acestei crude despărțiri ; cînd voi putea, în sfîrșit, să te văd iar, să te sărut ? O doresc atît de mult..."

Se pare că și Napoleon dorește acum același lucru și că nu mai consideră sărăcia locuitorilor de la Mulini sau a celorlalte „palate" ale sale un obstacol în calea acestei revederi. Trimite la Aix pe colonelul Laczinski cu o scrisoare în care de data aceasta o roagă pe Maria-Luiza să vină la el. Fosta împărătească — e încă sinceră — pare că vrea cu adevărat să meargă la Porto-Ferrajo, dar împăratul Austriei îi ordonă să se reîntoarcă direct la Viena. „Nu cumva să te duci — îi scrie el — la Parma sau în orașele de acolo înainte de a se termina Congresul, căci aceasta poate dăuna fiului tău, fără ca ție să-ți fie de un real folos. Știi că nu-ți vreau decît binele și că nu-ți scriu toate acestea din senin. Prezența ta în preajma noastră în timpul Congresului poate deveni mai necesară decît crezi".

Îndemnată, de altfel, și de Neipperg, înconjurată, cum spune ea, de „contra-poliția austriacă, rusă și franceză", nefericita îi încredințează lui Laczinski o scrisoare destinată împăratului, în care îi descrie situația ei de prizonieră. Este împiedicată să se îmbarce cu destinația insula Elba : „Cu toate acestea, te rog să ai încredere în dorința mea de a veni acolo, ea mă va face să înfrunt toate piedicile și cu siguranță, în afară de cazul cînd se va folosi forța, voi fi în curînd împreună cu tine, dar nu știu pînă unde au să meargă. Sînt foarte mîhnită că nu sînt încă lîngă tine pe insula ta fericită ; ea ar fi paradisul pentru mine ; ai încredere în mine, ți-aș fi scris cu toată sinceritatea dacă eu aș fi fost aceea care m-aș fi opus acestei plecări, mă cunoști doar destul de bine ; te rog să nu dai crezare la ceea ce ți s-ar putea spune în legătură cu

aceasta. Am să încerc să plec cît mai curînd posibil și, pînă atunci, nu-i dau ofițerului tău nici o clipă de răgaz..."

Și Laczinski plecă imediat înapoi.

Neipperg lansează atacul. Fără îndoială că în acest moment el nu este încă amantul Mariei-Luiza, dar exercită asupra ei destulă influență ca să o împiedice să fugă. Napoleon, care nu bănuiește încă nimic, trimite la Aix un al doilea mesager : pe căpitanul Hurault, soțul uneia dintre doamnele de companie ale fostei împărătese, care predă Mariei-Luiza o nouă scrisoare : „Locuința ta e gata și te aștept în luna septembrie, de culesul viilor. Nimeni n-are dreptul să se opună călătoriei tale. Ți-am mai scris acest lucru. Vino deci. Te aștept cu nerăbdare".

Cunoaștem reacțiile Mariei-Luiza din rapoartele pe care le trimite Neipperg la Viena : „Această scrisoare a impresionat-o profund pe împărăteasă și i-a afectat imediat sănătatea. Această nouă dovadă a unei purtări lipsite de orice respect *(sic)* nu face decît să-i întărească augustissimei prințese aversiunea *(sic)* ce o are pentru o călătorie la soțul ei. Această călătorie nu se va face niciodată fără încuviințarea maiestății-voastre, căci teama de a vă încălca dispoziția este mai mare decît dorința de a fi împreună cu soțul ei..."

Neipperg și-a atins scopul și „augustissima prințesă" îi scrie tatălui ei la 31 august : „Acum trei zile, un ofițer trimis de împărat mi-a adus o scrisoare în care îmi cere să vin fără întîrziere la el, absolut singură, pe insula Elba, unde mă așteaptă mistuit de dragoste... Fii sigur, prea scumpul meu tată, că acum doresc mai puțin ca oricînd să întreprind această călătorie și îți dau cuvîntul de onoare că nu vreau s-o întreprind vreodată fără să-ți cer permisiunea".

Cîteva zile mai tîrziu, pe drumul de întoarcere în Austria — mai precis la 27 septembrie —, la hanul „Soarele de aur" din Righi, îndrăgostita Maria-Luiza, după ce și-a expediat servitorul care trebuia să doarmă în fața ușii de la camera ei, se dădu lui Neipperg. Cînd sosi la Viena, îi scrise sfetnicului ei rău, doamna de Montebello, pe un ton degajat, cu totul neobișnuit la ea : „Închipuiți-vă că, în ultimele zile ale șederii mele la Aix, împăratul mi-a trimis mesaj după mesaj cerîndu-mi să vin la

el, să fac o escapadă, fără fiul meu, însoţită de domnul Hurault ; mi-a transmis să-l las pe fiul meu la Viena, unde se află de altfel, şi că de el n-are nevoie ; am găsit că asta e prea de tot şi i-am spus deschis că nu pot veni acum... Acum nu mă voi duce pe insula Elba şi nu mă voi duce acolo niciodată (căci ştiţi mai bine ca oricine ce puţin doresc acest lucru), dar împăratul este într-adevăr de o inconsecvenţă, de o uşurinţă..."

S-a sfîrşit, Maria-Luiza a redevenit austriacă şi nu va mai fi niciodată a lui Napoleon.

* * *

La 1 ianuarie 1815, valetul Marchand intră în camera împăratului la Mulini :

— Ce dar îmi faci de Anul Nou ?

— Nu pot decît să vă urez s-o văd din nou pe maiestatea-voastră împreună cu împărăteasa şi regele Romei.

Napoleon îl priveşte cu ochii umezi şi se ridică suspinînd :

— Bietul copil !

Comisarului Campbell i se plînge cu un glas emoţionat :

— Mi se răpeşte fiul, aşa cum erau pe vremuri răpiţi copiii celor învinşi, pentru a împodobi trofeul învingătorilor. O asemenea barbarie nu s-a mai întîmplat în timpurile moderne.

Totuşi, cu ocazia Anului Nou, Maria-Luiza îi scrie împăratului ultima scrisoare : „Sper că anul acesta va fi mai fericit pentru tine, vei fi cel puţin liniştit în insula ta şi vei trăi fericit ani mulţi, spre bucuria tuturor celor ce te iubesc şi-ţi sînt credincioşi, asemenea mie. Fiul tău te îmbrăţişează şi mă roagă să-ţi urez un an nou bun şi să-ţi spun că te iubeşte din toată inima ; vorbeşte foarte des despre tine ; creşte şi prinde putere într-un mod uimitor. A fost puţin bolnav în iarna asta, l-am consultat de îndată pe Frank, care m-a liniştit spunîndu-mi că nu era vorba decît de o febră trecătoare ; într-adevăr, s-a vindecat foarte curînd după aceea. Începe să ştie destul de bine

italiana și învață și germana ; tatăl meu îl tratează cu bunătate și dragoste. Se pare că-l iubește foarte mult și se joacă o mulțime cu el...“

Ce de evenimente într-un singur an ! Ea nu și-a mai văzut soțul de aproape douăsprezece luni și timpul pare să estompeze viața lor conjugală.

* *

Pauline a venit la fratele ei — de data aceasta definitiv. „Mica păgînă“ a sosit cu caleașca ei, un maldăr de rochii transparente și s-a instalat la primul etaj de la Mulini, în apartamentul pregătit pentru Maria-Luiza. Leneșă ca întotdeauna, ea cere să fie coborîtă pe un hamac de catifea de la etaj pînă la parter, ca să pălăvrăgească cu fratele ei. Se pretinde „tot timpul suferindă“..., ceea ce însă n-o împiedică să danseze „ca o femeie care se bucură de o sănătate înfloritoare“, afirmă *mamelucul* Ali. Ea își reia obiceiurile și, așa cum spunea doamna de Staël, „adaugă o pagină și o ilustrație la istoria galantă a zeilor“. La Mulini, ca și la San Martino, regăsim statuia ei făcută de Canova. Este înfățișată complet goală și într-o poziție destul de instabilă.

— Nu v-a fost greu să pozați într-o ținută atît de sumară ? — o întrebă cineva într-o zi.

— De ce ? Încăperea era încălzită, răspunse ea rîzînd.

„Mica păgînă“ este întotdeauna amabilitatea personificată — acest lucru o amuza — și, ca și altădată la Tuilerii sau la Fontainebleau, înlesnește aventurile fratelui ei, alegîndu-și trei doamne de companie frumoase și vesele : doamnele Colombani, Bellina și Lise Le Bel. Prima era serioasă, celelalte două cîtuși de puțin, iar împăratului i-au plăcut întotdeauna aventurile de anticameră. El le considera accesibile și lipsite de complicații. Tînăra Lise Le Bel, „o ființă încîntătoare“, ne spune Marchand, „care — așa cum adaugă, la rîndul său, Pons — își mărea frumusețea știind să și-o pună cu dibăcie în valoare“, fusese „remarcată“ — după cum ne spune tot valetul — încă de la Saint-Cloud. Dar într-o seară, la Longone, prezența ostentativă a tatălui ei vitreg, generalul adjutant Le Bel, l-a deranjat pe împărat. Soțul frumoasei spaniole Bellina,

polonezul comandant de escadron Stupiski, știa să închidă ochii cu mai multă iscusință și discreție. Puterea de atracție a tinerei femei — de data aceasta tot Pons e cel care ne-o spune — a putut să iasă cu atît mai mult în evidență, cu cît „nici o castiliană nu dansase vreodată mai bine fandango : un dans amețitor, care e cît se poate de indicat pentru a pune în valoare tot farmecul unei femei". „Farmecul" acesta l-a plătit Napoleon cu patru mii de franci-aur cînd s-a reîntors la Tuilerii și, așa cum scrie naivul Marchand : „După cîteva zile, doamna a fost invitată la un dineu și a putut oferi personal mulțumirile ei maiestății sale" [1].

Pauline, „al cărei farmec era în plină strălucire", dă *palatului* „un aer de galanterie și de bună dispoziție". Recepțiile de acolo aveau nevoie de așa ceva... dacă e să-l credem pe Campbell, care descrie cu ironie un *cerc de doamne* din Elba interpelate de împărat, așa cum făcea și la Tuilerii. Napoleon se oprea în fața fiecăreia dintre ele, „rugînd-o să-și spună nun ele și întrebînd-o dacă e măritată sau domnișoară, cîți copii avea și ce era soțul sau tatăl ei..."

Acum, în sala recent construită, răsună acordurile orchestrei regimentului de gardă. Se dansează, se dau spectacole teatrale, se organizează chiar baluri mascate... Pentru balurile mascate ale carnavalului din 1815, Napoleon dispune următoarele : „Invitațiile vor fi difuzate în toată insula, dar să nu se depășească cifra de două sute de persoane. Se vor servi răcoritoare fără gheață, avînd în vedere greutatea cu care se procură așa ceva. Va fi organizat și un bufet, unde se va servi la miezul nopții. Toate acestea nu trebuie să coste mai mult de o mie de franci".

Dacă Napoleon nu se ruinează cu această ocazie, nu se întîmplă același lucru și cu soțiile notabilităților de pe insulă, care nu îndrăznesc să se prezinte la recepțiile de la „palat" de două ori în aceeași rochie. „Toate acestea — ne povestește Pons — duceau la catastrofă".

[1] Ea va încerca, tot împreună cu soțul ei, să plece cu împăratul la Sfînta Elena, dar n-a reușit și s-a resemnat, creînd la Lima un pension cu o reputație foarte bună pentru fetele din capitala peruviană.

Napoleon — judecînd după aparențe — pare să se fi resemnat cu ideea de a rămîne numai rege al insulei Elba. Ordonă să se planteze pomi pe marginea drumurilor : „Se vor planta numai duzi, care sînt folositori într-o țară lipsită de păsuni și care vor putea fi un produs bun pentru hrana viermilor de mătase".

Dacă joacă teatru, atunci joacă grozav de bine : „Are patru reședințe în diverse localități ale insulei — povestește Campbell — și singura lui ocupație e să le aducă modificări și îmbunătățiri".

Oare ca să-i inducă în eroare pe englezi afișează împăratul uneori o ciudată „stare de inactivitate", rămînînd să se odihnească ore întregi în camera lui ? Campbell trage următoarea concluzie : „Încep să cred că s-a resemnat și că se simte destul de fericit".

25

EVADAREA

CALCULELE SÎNT BUNE ATUNCI
CÎND POȚI SĂ-ȚI ALEGI MIJLOACELE.
CÎND N-AI ACEASTĂ POSIBILITATE, TREBUIE
SĂ DAI DOVADĂ DE ÎNDRĂZNEALĂ
CA SĂ POȚI OBȚINE VICTORIA

Napoleon

Dacă colonelul Campbell, care fusese însărcinat oficial cu supravegherea lui Napoleon, în insula Elba, n-ar fi fost îndrăgostit pînă peste urechi, cu siguranță că împăratul exilat n-ar fi reușit să-și părăsească peticul său de pămînt, cultivat cu varză, de la Porto-Ferrajo. Fără îndoială că mai multe generații de negustori de gravuri n-ar fi făcut avere vînzînd legendarul zbor al Vulturului din clopotniță în clopotniță „pînă la turnurile Notre-Dame-ului", dar, totodată, tratatul din 1815 n-ar fi smuls Franței teritoriile care-i fuseseră lăsate în 1814 și — mai ales — n-ar fi curs valul de sînge de la Waterloo...

Colonelul Campbell avea un ochi ager și pătrunzător. Trăgea tot timpul cu urechea și afișa un zîmbet fals. Nu vorbea decît „ca să-i facă pe alții să vorbească". „El era în toate privințele — ne spune Pons de l'Hérault — tipul desăvîrșit al britanicului". Dar, după cum se știe, în fața

dragostei lucrurile se schimbă : un englez îndrăgostit își pierde calmul, sîngele rece și stăpînirea de sine !

Acesta era și cazul colonelului, a cărui inimă — dacă e să-i dăm crezare lui Hyde de Neuville — bătea, gata să-i spargă pieptul, pentru amanta sa, frumoasa contesă Miniaci, o femeie mondenă, care vorbea cu aceeași ușurință italiana, engleza și franceza. Această încîntătoare persoană nu venea niciodată să-și întîlnească amantul pe insula Elba, ea prefera să-l vadă la Florența, Livorno sau Lucca.

Din această cauză, în timpul celor nouă luni și douăzeci și două de zile de exil ale împăratului, supraveghetorul său Campbell făcu numeroase escapade pe continent. În felul acesta, el lipsea din insula Elba opt pînă la cincisprezece zile pe lună, în timpul cărora se întîlnea cu frumoasa lui contesă... Erau ceea ce numea el în *Jurnalul* lui călătorii „de agrement, care îi făceau bine la sănătate".

Așa se întîmplă că, la 14 februarie 1815, el naviga pe puntea fregatei sale „Partridge" spre Livorno... și spre dragostea lui. Cînd reveni la Porto-Ferrajo, marți 28 februarie, la amiază, află că Napoleon își luase zborul în seara de duminică 26 spre golful Juan.

*

* *

Este absolut sigur — așa cum a remarcat, pe drept cuvînt, Guy Godlewsky — „că simpla prezență la Porto-Ferrajo a fregatei care servea colonelului Campbell ca vas de agrement ar fi fost de ajuns să țină la respect întreaga flotilă napoleoneană la un loc"... și l-ar fi împiedicat pe Napoleon să ajungă în Franța.

În nici un caz nu fusese în intenția aliaților să pună un fel de temnicer pe lîngă împăratul detronat. Napoleon domnea pe insula sa ca un prinț independent. La sfîrșitul lunii mai 1814, comisarul prusian, cel austriac și cel rus, care l-au însoțit pe Napoleon de la Fontainebleau pînă în noul său regat, au venit să-și ia rămas bun de la el. Numai atunci i-a propus Campbell împăratului să rămînă pe insula Elba, ceea ce Napoleon s-a grăbit să accepte. Campbell juca astfel rolul unui ambasador acreditat, care dovedea prin simpla sa prezență suveranitatea împăratu-

lui și care putea fi util în cazul unei eventuale reluări a dialogului cu aliații.

Se poate ușor ghici entuziasmul cu care a aprobat aceasta ministrul de externe britanic, lordul Castlereagh. Era un lucru nesperat ! Nu numai că un ofițer englez l-ar putea spiona pe față pe periculosul proscris, datorită faptului că va veni zilnic în contact cu el, dar chiar și o fregată britanică — aceea a lui Campbell — va putea staționa în Porto-Ferrajo.

De altfel, Campbell n-a prea înțeles mare lucru din geniul împăratului.

— Calitățile lui Napoleon — îi va spune el cu îngîmfare lordului Holland, care a rămas înmărmurit — nu mi se par a fi superioare celor necesare unui subprefect !

Colonelul a dat crezare fără nici o rezervă acelei mărturisiri pe care Napoleon i-o făcuse în luna septembrie 1814, pe cînd englezul revenea dintr-una din călătoriile sale amoroase de la Lucca :

— Nu mai exist pentru lume. V-am spus-o și vi-o repet, sînt un om mort. Nu mă mai preocupă decît familia și viața mea retrasă, casa, vacile și catîrii mei !

Cu siguranță că temerile colonelului ar fi putut fi și mai mult diminuate dacă el ar fi avut posibilitatea, așa cum facem noi, să studieze ordinele pe care proscrisul le dădea pe atunci. În decursul ultimelor luni ale domniei sale în Elba, împăratul continuă să conducă economia insulei cu aceeași minuțiozitate cu care guvernase vastul său imperiu. În acest început de an 1815 ia o serie de măsuri : interzice accesul caprelor pe insula Pianosa, dispune să se înlocuiască, în ajunul plecării sale, potcoavele cailor săi. În timp ce pregătește balurile carnavalului din 14 februarie, organizează și vînzarea producției de pesmeți, iar la 22 februarie hotărăște ca „o singură persoană“ să cumuleze funcțiile de controlor și supraveghetor al salinelor sale.

Cum putea oare un om atît de absorbit de caprele, de sarea și de pesmeții săi să se gîndească la cotropirea Europei !

Totuși, optimismul colonelului Campbell a fost oarecum zdruncinat în momentul sosirii sale la Livorno, la

17 februarie, unde ca de obicei, înainte de a se îndrepta spre Florența și spre aventurile sale amoroase, se întîlni cu consulul Franței, cavalerul Mariotti, un antibonapartist înflăcărat — sentiment neașteptat la un corsican, care pe deasupra a fost numit de împărat printre primii ofițeri ai Legiunii de Onoare...

Din luna septembrie 1814, Mariotti îi propusese lui Talleyrand să devină conducătorul unui complot destinat să-l răpească pe Napoleon în timpul uneia din călătoriile sale la Pianosa ca să-l mute, ca prizonier, în închisoarea Măștii de Fier din insula Sfînta Margareta... Mariotti avea pe insulă un informator extrem de abil, un negustor de ulei — nu se știe decît acest lucru despre el — care se dovedea infinit mai puțin credul decît colonelul, „colegul" său într-ale spionajului. El a raportat următorul fapt precis : Napoleon ar fi făcut cîtorva „bombănitori" aluzii neliniștitoare cu privire la o schimbare :

— Aveți răbdare ! Vom petrece aceste puține zile de iarnă cum vom putea mai bine. După aceea ne vom gîndi să petrecem altfel primăvara.

După spusele negustorului de ulei, împăratul se gîndea să debarce în Italia și să ceară ajutor lui Murat, care a rămas pe tronul său. Campbell a transmis imediat informația ministrului său, adăugînd : „Rămîn însă la părerea mea că, dacă Napoleon primește renta stipulată în tratate, el se va mulțumi cu situația de aici, afară de cazul cînd s-ar produce vreun eveniment extraordinar în Italia sau în Franța".

Asupra acestui punct Campbell nu se înșela : dacă regele Franței se încăpățîna în continuare să nu vrea să-i plătească regelui insulei Elba renta anuală de două milioane prevăzută de tratatul de la Paris, foamea l-ar fi putut face pe lup să iasă din pădure.

Colonelul mai știa și că Napoleon aflase că la Congresul de la Viena se pusese problema să fie răpit și deportat departe de Europa. Într-adevăr, Talleyrand, de-abia sosit la Viena, îi scrisese lui Ludovic al XVIII-lea : „Aici se manifestă o intenție destul de hotărîtă de a-l îndepărta pe Napoleon de pe insula Elba. Nimeni nu s-a fixat încă

asupra locului unde ar putea fi trimis. Eu am propus una din insulele Azore. Se află la cinci sute de leghe de uscat". Regele găsi ideea „excelentă" : „Este momentul — afirmase el — ca puterile să se înțeleagă între ele pentru a smulge ultimele rădăcini ale răului".

În noiembrie, insulele Azore sînt considerate încă prea apropiate și pentru prima dată este pronunțat numele Sfintei Elena. Regele Bavariei — devenit rege prin bunăvoința lui Napoleon — este acela care-l rostește în fața unui membru al delegației genoveze, adăugînd chiar :

— În momentul de față, lucrul acesta trebuia să fie deja făcut. În ceea ce mă privește, sînt foarte încîntat, căci nu eram liniștit cîtă vreme îl știam pe acest om diabolic atît de aproape de continent.

Împăratul nu știa, pare-se, nimic, el punînd în aplicare maxima sa :

— Multe lucruri pot fi dejucate dacă te faci că nu le vezi.

Nu-i scăpa însă nimic. Am văzut că împăratul avea informatori. Se știe că Cipriani, „maestrul Jacques folosit și la bucătărie și la poliție", vorba lui Henry Houssaye, a făcut mai multe călătorii pe continent și s-a dus chiar la Viena. Prin el și prin „colegii" lui, împăratul afla tot ce se punea la cale. De altfel, nici n-avea nevoie de un informator la Viena, căci era de ajuns să deschidă *Journal des Débats* din data de 19 noiembrie, care declara : „Se spune că în Italia au fost arestați cîțiva agenți sau emisari ai lui Bonaparte și că în consecință acesta va fi mutat pe insula Sfînta Elena".

— Nu cred — exclamă împăratul — că Europa vrea să se înarmeze împotriva mea ; n-aș sfătui, totuși, pe nimeni să vină să mă atace aici, căci ar putea s-o plătească scump. Am provizii pentru șase luni, o artilerie bună și oameni viteji care să mă apere. Mi s-a garantat suveranitatea asupra insulei Elba ; aici sînt la mine acasă și nu sfătuiesc pe nimeni să-mi tulbure liniștea.

La 10 februarie, într-o ședință secretă, Congresul face ultimul pas : hotărăște deportarea. Campbell a simțit pericolul, cu toată resemnarea mărturisită de „prizonierul" lui. Aceste proiecte de răpire îl puteau determina pe împă-

rat să treacă la atac. Prin urmare, de îndată ce a sosit pe continent, și-a împărtășit temerile subsecretarului de stat britanic Cooke, care se întorcea de la Congresul de la Viena.

— Spuneți-i lui Bonaparte — răspunse Cooke, ridicînd din umeri — că el este complet uitat, ca și cum nici n-ar fi existat vreodată.

Liniștit, naivul Campbell — chiar în momentul în care hotărîrea lui Napoleon fusese luată — scria în *Jurnalul* lui următoarele „Mă nelinișteau într-adevăr atitudinea lui Napoleon și aparenta lui nestatornicie. Dar, după ce am discutat cu domnul Cooke, am început să cred că, examinînd prea de aproape atît persoana lui cît și situația din insula Elba, am exagerat consecințele a ceea ce văzusem, crezînd că Napoleon se pregătea să fugă la Murat, ca să prevină o încercare de răpire a persoanei sale".

*
* *

„Desfid pe oricine — va scrie Pons —, fie el pătimaș sau nepătimaș, drept sau nedrept, să încerce să demonstreze că în primele șase sau șapte luni ale șederii sale în Elba împăratul a făcut cel mai mic lucru care să te poată face să crezi că punea la cale planul pe care l-a executat apoi cu atîta noblețe. Știrii fatale, dezbătută la Congresul de la Viena, cu privire la trimiterea maiestății-sale la Sfînta Elena i se datorează, nu exclusiv, dar în mare măsură, strălucita expediție care ne-a readus în frumoasa și nefericita noastră patrie".

Desigur că teama de a se vedea răpit și aruncat într-un loc foarte îndepărtat, ca un criminal de rînd, a fost una din cauzele care l-au determinat pe împărat să-și recucerească tronul cu o mînă de oameni, riscînd, în fond, totul pe o carte. Mai existau însă și alte motive. În primul rînd, lectura ziarelor engleze și franceze — în special a faimosului *Nain Jaune* — a permis proscrisului să-și dea seama de nemulțumirea care domnea în Franța și de numeroasele greșeli și nedreptăți comise zilnic, mai mult de cei din jurul lui Ludovic al XVIII-lea și de familia sa decît de regele însuși.

Oare nu venea mereu contele d'Artois să se plîngă fratelui său „că nu se făceau progrese" în *debonapartizarea* Franței ? Regele încerca să *stăvilească* această reacțiune. El a promis că va amnistia pînă și simbolicele violete ale imperiului și voia să se țină de cuvînt. Așa încît îi răspunse lui *Monsieur* *, care își relansa atacul :

— Dacă insistați, am să-i pun bustul pe cămin !

Cu toate acestea, erau acoperiți cu aur și răsplătiți cu slujbe bune cei care le cereau ca pe un drept al lor pe motiv că „au făcut totul" de douăzeci de ani încoace, iar alții pentru că „nu făcuseră nimic". S-a văzut cazul unui petiționar, simplu elev marinar în 1789, care emigrase și nu mai pusese piciorul de douăzeci și cinci de ani pe un vas ; el a revendicat gradul de contra-amiral, pe care l-ar fi putut avea *dacă* ar fi rămas în serviciu !

— Puteți admite în întregime logica acestui domn — a declarat Malouet, ministrul marinei —, cu toate concluziile pe care le-a tras, dar a uitat un fapt esențial : fusese ucis în bătălia de la Trafalgar !

Napoleon nu trebuia să se teamă că va fi uitat. Fiecare gafă comisă de guvernul care i-a urmat îi aducea noi partizani sau înflăcăra din nou spiritele în favoarea lui. Regele insulei Elba avea dovada acestui lucru cînd lua cunoștință de unele scrisori adresate „bombănitorilor" săi de către familiile lor, ca, de pildă, aceasta, expediată fiului ei de o femeie din Verdun și care-l făcu să rîdă din toată inima :

„Te iubim cu mult mai mult acum, de cînd te știm împreună cu credinciosul nostru împărat... Te cred că vin să-l vadă oameni din cele patru colțuri ale lumii, căci și aici au venit din cele patru colțuri ale orașului să citească scrisoarea ta și fiecare a spus că ești un om onorabil. Bourbonii nu se descurcă și apoi nu-i iubim pe domnii aceștia. Altceva nu mai am să-ți spun decît că mă rog lui Dumnezeu și că o pun și pe sora ta să se roage pentru împărat și rege".

Cînd soldații lui Ludovic al XVIII-lea erau puși să strige „Trăiască regele", ei adăugau pe șoptite „...al Romei !" „Oamenii deplîngeau trista soartă a lui Napoleon — ne spune Thibaudeau —, erau plini de compasiune..."

* Monsieur — fratele regelui. — *Nota trad.*

Cu brațul întins și sufletul înduioșat, veteranii cîntau *Vechiul steag :*

Cînd scutura-vom noi oare praful
Care-ntunecă nobilele tale culori ?

Napoleon asculta cu plăcere bătăile de inimă ale unui întreg popor.

*
* *

Henry Houssaye, în magistrala sa lucrare — și ulterior mulți alți istorici — au făcut mare caz de vizita la Porto-Ferrajo a lui Fleury de Chaboulon. După ei, „îndrăznețul subprefect", care a sosit în insula Elba la 12 sau 13 februarie, ar fi zugrăvit în culori atît de întunecate situația din Franța și ar fi vorbit cu atîta căldură despre sentimentele francezilor care își așteptau salvatorul, încît Napoleon s-ar fi decis să plece.

Se pare însă că Fleury de Chaboulon ar fi apărut la Porto-Ferrajo, deghizat în marinar, numai după ce Napoleon își elaborase planurile de părăsire a insulei [1]. Oricum ar sta lucrurile, Fleury de Chaboulon își face un titlu de glorie din aceasta. Cînd au apărut *Memoriile* sale, Napoleon se afla la Sfînta Elena. Există însă un exemplar din aceste două volume adnotat chiar de mîna exilatului. După spusele subprefectului, Napoleon i-ar fi mărturisit :

— Cele ce mi-ați relatat m-au făcut să-mi schimb hotărîrea.

„Iată un cap bine organizat — scrie împăratul cu ironie pe margine. — *O discuție ca atîtea altele îl face să-și schimbe deciziile".*

— Dacă nu erați dumneavoastră — ar fi continuat Napoleon —, nici n-aș fi știut că ceasul reîntoarcerii mele sunase... Dacă n-ați fi fost dumneavoastră, aș fi rămas aici să scurm pămîntul din grădina mea.

„Ce banalități, ce naivitate copilărească !" — mai notează proscrisul.

Fleury i-ar fi mărturisit, de altfel, reginei Horten-

[1] Doctorul Guy Godlewsky a demonstrat acest lucru în studiul său consacrat șederii lui Napoleon în insula Elba.

sia că, atunci cînd a fost în insula Elba, „împăratul i-a pus multe întrebări cu privire la situația din Franța, că nu se îndoia că felul în care o zugrăvise i-a dat ideea acestei grabnice debarcări, cu toate că împăratul nu i-a spus nimic în această privință..."

Napoleon n-avea cîtuși de puțin nevoie de vizita subprefectului ca să ia hotărîrea, profitînd de lipsa colonelului Campbell, de a se îndrepta spre coastele Franței. Nu era de loc necesar să i se dicteze ce avea de făcut : îl trimite pe cavalerul Colonna la Murat ca să-l pună pe acesta la curent cu intențiile sale și să-l roage să se ducă la frontiera austriacă, fără să o încalce [1].

Cavalerul plecase la Neapole s-o întîlnească pe Maria Walewska, fiind și purtătorul următoarei scrisori, cu data de 17 februarie 1815 [2] :

„Scumpul meu Murat, îți mulțumesc pentru ceea ce ai făcut pentru contesa Walewska ; ți-o încredințez pe ea și mai ales pe fiul meu, care-mi este foarte drag. Colonna îți va comunica multe lucruri importante ; contez pe dumneata și mai ales pe cea mai mare rapiditate. Timpul este scurt. Complimente reginei și copiilor. Al dumitale".

Trădarea din 1814 fusese complet uitată...

* * *

Dar exista oare în Franța „un complot bonapartist" urmărind reinstaurarea lui Napoleon ? Pe vremea aceea s-a afirmat că fostul secretar de stat al lui Napoleon, Maret — ducele de Bassano —, se afla în fruntea unei adevărate mișcări. E suficient însă să frunzărim scrisorile acestuia ca să ne convingem de lipsa de temei a acestei afirmații. „Nu scap nici un prilej — îi scria el prietenului său Sémonville, vorbind de fiii săi — să-i fac să adopte o poziție favorabilă guvernului sub care trebuie să trăiască și să lupte de la început împotriva amintirilor, care nu le-ar servi la nimic". El considera că strigătul „Trăiască împăratul" este „un îndemn la revoltă".

[1] Fregatele napolitane nu vor pleca, de altfel, în direcția Porto-Ferrajo decît la 3 martie, iar Murat, trecînd frontiera austriacă, contrar ordinelor împăratului, va pricinui propria sa pierdere și o va grăbi pe aceea a cumnatului său.

[2] Arhivele Walewski.

Revenirea monarhiei îi făcuse pe frații și pe surorile împăratului să fugă ca un stol de vrăbii. Numai Hortensia a rămas, singură, la Paris, încercînd să obțină favorurile puterii regale. Mai erau și mareșalii, care nu se gîndeau decît cum să profite de averea sau situațiile oferite de noul regim și tremurau la gîndul că ar trebui să-și tragă din nou cizmele în picioare, ceea ce s-ar fi produs inevitabil dacă Napoleon s-ar fi urcat din nou pe tron. Cît despre cei ce se vor arunca în brațele împăratului chiar de la sosirea lui, cum a făcut La Bédoyère la Grenoble, ei o vor face numai datorită apariției îndrăznețe a zeului lor, care, emoționîndu-i, îi va determina să treacă de partea lui, fără ca aceasta să însemne însă în vreun fel aderarea la vreo conspirație!

Pe Ludovic al XVIII-lea nu-l tulbură nimic. El știe, fără îndoială, că ici-colo pe întinsul regatului există o „frămîntare" surdă, după expresia lui, dar îi scrie lui Talleyrand: „Nu mă neliniștesc... nu mi-e frică de nimic, mai devreme sau mai tîrziu am să văd risipindu-se norii a căror formare o prevăzusem". Un văl asemănător acoperă și vederea celor din anturajul său. „Se vorbește de *armata lui* — scria Beugnot, ministru al poliției lui Ludovic al XVIII-lea —, ca și cum s-ar putea debarca în Franța cu șapte sau opt sute de oameni, dintre care majoritatea vor dezerta în clipa cînd vor putea s-o facă!" Succesorul acestuia, André de Bellevue — cu tot numele său —, dădu dovadă de aceeași orbire. Urmărind să facă economii, el a renunțat chiar și la agenții secreți pe care Beugnot îi trimisese în insula Elba...

*

* *

În acest timp, pe insula Elba, pe măsură ce treceau zilele, se formau norii pe care Ludovic al XVIII-lea spera să-i vadă risipindu-se.

La 6 februarie 1815, împăratul îi mărturisește lui Pons de l'Hérault:

— Mi se reproșează că sacrific fericirea și gloria Franței ca să stau liniștit în insula Elba. Nenorocirile care s-au abătut asupra țării noastre îmi sfîșie inima, mi-am pierdut liniștea din cauza lor. Jurămîntul armia-

tei mă cheamă înapoi. Cea mai mare parte a națiunii mă vrea. Cei care m-au acuzat tac și roșesc. Bourbonii au început prin a fi disprețuiți și sfîrșesc prin a se face urîți. Ce crezi despre toate acestea, Pons ?

— Sire, cred că pentru Franța, reîntoarcerea domniei-voastre pe tronul francez ar fi o mare fericire dacă aceasta s-ar putea produce fără vărsare de sînge ; mai cred însă că maiestatea-voastră nu trebuie să riște să piardă uriașa glorie pe care și-a cucerit-o părăsind de bună voie tronul pentru a asigura pacea țării. Reîntoarcerea maiestății-voastre în Franța ar putea să dea naștere unui război civil și poate chiar unui război cu străinătatea.

— Nici una, nici alta, spuse Napoleon.

Apoi schimbă vorba.

La 16 februarie, nimeni nu bănuia nimic. Fregata lui Campbell nici nu dispăruse bine la orizont, cînd Napoleon îi dădu ordin lui Drouot să repare bricul „Inconstant" — singura navă ceva mai mare de care dispunea — și să-i „dea aparența unui vas englez". Pentru ca nici Drouot să nu poată bănui ceva, Napoleon precizează :

— Bricul va fi aprovizionat pentru o sută douăzeci de oameni pe timp de trei luni.

Trei luni ? Cînd pentru a ajunge în Franța erau necesare trei zile ! Napoleon se gîndea oare să se ducă în Statele Unite ?

La 18 februarie, împăratul îl întrebă pe Pons de l'Hérault, care-i ghicise intențiile :

— Aveți vase pregătite ?

— Da, sire.

— Pentru cînd ?

— Pentru 20.

— Ei bine. Contez pe dumneavoastră. Vă sînt recunoscător pentru tăcerea pe care ați păstrat-o.

E probabil că în ziua aceea Napoleon i-a anunțat știrea lui Drouot :

— Întreaga Franță mă regretă și mă cheamă. Peste cîteva zile voi părăsi insula ca să mă supun voinței națiunii.

La 20 februarie, împăratul îi dă ordin lui Drouot să treacă în rîndurile gărzii șaisprezece oameni din batalio-

nul corsican : „Li se vor da căciuli mițoase dacă mai sînt ; dacă nu, li se va pune un semn distinctiv pe chipiuri".

La 21 februarie se fac primele pregătiri care vor trezi atenția negustorului de ulei : în timpul nopții se încarcă pe „Inconstant" și pe ambarcația cu trei catarge „Etoile" artilerie, puști și lăzi cu cartușe.

La 22 februarie, Napoleon semnează următorul document, adresat generalului Drouot : „Dați ordin ca primele trei companii din batalionul de vînători aflate la Porto-Ferrajo să fie complet echipate cu uniforme verzi". În aceeași zi, caii lăncierilor polonezi, aflați la Pianosa, sînt îmbarcați pentru marea insulă.

Napoleon intră în camera vistiernicului său Peyrousse, care pălăvrăgea cu guvernatorul Balbiani :

— Ei bine, *Peyrousse,* ce se mai aude ? Ce vă povestea guvernatorul ?

— Sire, în clipa în care maiestatea-voastră mi-a făcut cinstea să vină la mine, vorbeam cu Balbiani despre zvonurile care circulă în oraș, potrivit cărora maiestatea-voastră s-ar duce să-l întîlnească pe regele Neapolului.

— Ei bine, sînteți amîndoi niște nătărăi...

Apoi Napoleon începe să le pună întrebări ; întrebările se țin lanț !

— Aveți bani mulți ? Cît cîntărește un milion în aur ? Cît cîntăresc o sută de mii de franci ? Cît cîntărește un cufăr cu cărți ?

„Îmi adunam gîndurile — va povesti Peyrousse —, năucit de atîtea întrebări care n-aveau nici o legătură unele cu altele, încercînd să dau răspuns la toate".

— Ei bine, domnule ministru de finanțe — continuă împăratul —, luați cufere, umpleți-le cu aur și puneți deasupra cărți din biblioteca mea — Marchand vi le va pune la dispoziție ; concediați toți funcționarii ; chiar și dumneavoastră faceți-vă bagajele.

La 23 februarie, pe „Inconstant" și pe „Etoile" se încarcă alimente. „În aceste ultime zile — va povesti Marchand —, pe covorul din salon a fost întinsă harta cea mare a Franței, iar împăratul, în genunchi, însemna drumul pe care își propunea să-l urmeze".

La 24 februarie, soarele care se ridică luminează vasul „Partridge", ancorat în fața lui Porto-Ferrajo. Campbell se află pe punte ? Nu, el se înfruptă din deliciile dragos-

tei la Florența ! Va fi necesar, totuși, să fie abordată fregata și să fie dezarmat echipajul ? Din fericire, căpitanul Adype, comandantul vasului, vine să-i prezinte împăratului șase turiști englezi. Napoleon îi primește și după terminarea prezentărilor „Partridge" își ridică pînzele și se îndreaptă spre Livorno. Imediat sînt consemnate toate vasele. Nici pescarii nu pot ieși din port. Trupele sînt supuse controlului.

La 23 februarie, unii încep să presimtă că plecarea este iminentă. Dar încotro se va îndrepta împăratul ? Spre Neapole, spre Corsica sau spre Franța ? „Militarii — scrie negustorul de ulei — se umflă în pene în uniformele lor și vor bătălii, în nădejdea că vor ieși din ele cel puțin mareșali". Cei mai mulți cred că Napoleon vrea să se ducă la Murat. El îi lasă să creadă acest lucru și rămîne închis în micul său birou de la Mulini ca să redacteze proclamațiile adresate poporului francez, armatei și gărzii. După cină o invită pe doamna Letiția în grădina de la Mulini :

— Mamă, trebuie să-ți spun ceva, dar îți interzic să repeți cuiva cuvintele mele, nici chiar Paulinei : plec noaptea viitoare.

— Unde ?

— La Paris. Ce părere ai ?

— Dacă trebuie să mori, fiule — ar fi răspuns *la Madre* —, sper că cerul, care n-a vrut să mori într-un moment de tihnă, nedemn de tine, nu va voi să mori otrăvit, ci cu spada în mînă.

Seara, mergînd la culcare, îi dădu ordin lui Marchand să-i pregătească două uniforme :

— Una de vînător și una de grenadier, cămăși și nimic altceva.

„Am avut grijă — adaugă credinciosul valet — să am la îndemînă, așa cum mi-a recomandat el, o cocardă tricoloră, ca să i-o dau în clipa în care mi-ar fi cerut-o".

Duminică 26 februarie, „în dimineața plecării, deșteptarea împăratului s-a desfășurat ca de obicei — va povesti Marchand —, doctorul Foureau intră în momentul în care maiestatea-sa începea să se bărbierească".

— Ei bine, Foureau, valiza dumneavoastră este gata ? Plecăm în Franța.

Doctorul zîmbi și răspunse :

— Tare aș vrea și eu, dar nu văd nimic care să mă îndreptățească să cred așa ceva.

— Cum ! Dacă vă spun, înseamnă că așa este. Fiți, totuși, gata pentru deseară.

„Saint-Denis, care ținea oglinda în timp ce se bărbierea împăratul, mă privea zîmbind — continuă Marchand —, crezînd că era vorba de o păcăleală pe care împăratul i-o făcea medicului său. Mare le fu însă mirarea cînd, după ce împăratul se îmbrăcase și ieșise în grădină, le-am spus că tot ceea ce le comunicase el este cît se poate de adevărat..."

Cambronne dă *armatei* următoarele ordine : masa ostașilor va fi servită la ora patru, iar îmbarcarea va avea loc o oră mai tîrziu.

De data aceasta, știrea se răspîndește în tot orașul. Nu se aude decît un strigăt : „Pleacă împăratul !" Și mulțimea se îndreaptă spre Mulini... Vremea e minunată. Toți locuitorii sînt pe străzi și se grăbesc spre port ca să privească anemica flotilă imperială. Oare navele „Inconstant", „Caroline", „Etoile" și „Saint-Joseph" vor putea să transporte cei o mie de oameni care constituiau armata imperială ? [1]

Din fericire, în port se afla întîmplător o corabie cu pînze și cu vîsle — „Saint-Esprit" — de o sută nouăzeci de tone. Se procedează imediat la rechiziționare. Peyrousse apreciază că încărcătura ei nu valorează cei două mii cinci sute de franci ceruți de căpitan. Napoleon sare într-o barcă, cere să fie condus pe „Saint-Esprit" și-i strigă lui Peyrousse :

— Peyrousse, sînteți un birocrat. Plătiți comandantului atît cît vă cere.

Soldații coboară acum din cazărmile lor din San Francisco, Falcone și Etoile. În timp ce are loc îmbarcarea și portul prezintă spectacolul unei intense activități, împăratul primește notabilitățile din Elba la „palat" și le anunță numirea doctorului Lapi în gradul de general și în funcția de guvernator. Apoi adaugă :

[1] În teorie, Napoleon avea pe insula Elba 1 219 ofițeri și soldați. Dar „forțele" sale probabil că scăzuseră cam la o mie de oameni în urma dezertărilor și a lăsărilor la vatră.

— Vă încredințez apărarea teritoriului... Nu vă pot da o mai mare dovadă de încredere decît lăsîndu-le pe mama și pe sora mea în paza dumneavoastră.

Apoi îi cere lui Pons să plece cu el. Vechiul iacobin acceptă cu lacrimi în ochi. Napoleon rămîne apoi cîteva clipe singur cu mama și cu sora lui. Marchand, care se află în camera alăturată, vede ușa deschizîndu-se brusc. Pauline îi încredințează, plîngînd, colierul ei de diamante :

— Luați-l, împăratul mi-a spus să vă predau acest colier ; s-ar putea să aibă nevoie de el.

Și îi întinse mîna ca să i-o sărute.

Cînd se lasă întunericul, este ora șapte seara, împăratul — care și-a îmbrăcat legendarul lui costum — se urcă în trăsură și, trecînd prin mulțime, coboară spre tunelul construit, din ordinul lui, mai jos de Mulini, pentru a se ajunge mai ușor în oraș. Echipajul o ia pe via del Carmine, se îndreaptă spre Poarta Pămîntului, dar nu trece prin ea, căci caii cîrmesc brusc la stînga pentru a coborî panta în direcția Pieței Marelui Meterez și a portului. Mica suită, avînd în fruntea ei pe Bertrand și Drouot, vine în urmă pe jos. Orașul este complet iluminat cu lampioane și globuri colorate. Ajuns în piață, în fața Porții Mării, împăratul coboară din trăsură, oprește cu un gest al mîinii strigătele de *Evviva Napoleone* și rostește cu o voce care se aude pînă departe :

— Cetățeni ai Elbei, toată cinstea pentru purtarea voastră. Cînd am fost copleșit de tristețe, voi m-ați înconjurat cu dragostea și devotamentul vostru. Pentru acest lucru vreau să vă declar recunoștința mea. Cetățeni ai Elbei, nu știu să fiu nerecunoscător : contați pe recunoștința mea ! Amintirea voastră îmi va fi veșnic scumpă. Adio, locuitori ai Elbei !... Vă iubesc, voi sînteți vitejii Toscanei !...

Mulțimea îl înconjură acum pe împărat. Toți vorbesc în același timp :

— Sire, vă spun adio, mi-aș da viața pentru maiestatea-voastră.

— Sire, vă salut ; eu n-am putut să vă urmez, dar v-am dat fiul.

— Sire, vă urez drum bun !

— Sire, să fiți fericit, bizuiți-vă pe noi.

— Sire, urările noastre de bine o să vă însoțească, trimiteți-ne curînd știri.

El se smulge cu greu din brațele care-l trag din toate părțile, trece prin Poartă, face cei cîțiva metri care-l despart de ambarcader și se instalează pe „Caroline", care îl duce cu toată viteza pînă la „Inconstant".

Bricul trage imediat o lovitură de tun. Este semnalul plecării. Cînd se va porni briza din sud-est, împăratul va da ordin diferitelor vase să se îndrepte — unul cîte unul — spre golful Juan, îndepărtîndu-se cît mai mult de coastele Italiei și ale Corsicii.

La 27 februarie, în dreptul insulei Capraja, departe, spre est, se poate distinge vasul „Partridge", care, avîndu-l pe Campbell pe punte, se întoarce la Porto-Ferrajo. Colonelul își scurtase aventura amoroasă în urma ultimelor depeșe ale negustorului de ulei, expediate la Livorno. Cu siguranță, se întîmplă „ceva neobișnuit" pe *isola Elba*... Dar, din cauză că nu bate vîntul, fregata engleză nu poate să înainteze, iar briza de sud-est o face să se încline cînd într-o parte, cînd în alta. Soarele, aflat încă la linia orizontului, îi împiedică pe englezi să zărească flotila care-l poartă pe Napoleon și destinul său.

Pentru a ușura bricul, sînt sacrificate cele două bărci remorcate. În cursul după-amiezii are loc o nouă întîlnire. La babord se ghicesc cele două fregate ale lui Ludovic al XVIII-lea — „Fleur de Lys" și „Melpomène" —, care și ele au misiunea de a supraveghea insula Elba și pe suveranul ei. Vasele de pază franceze nu pot însă distinge nimic. Din nou soarele, dar de astă dată la apus...

Flotila lui Napoleon se apropie de Gorgona — o insulă stîncoasă —, cînd deodată se îndreaptă direct spre „Inconstant" un alt bastiment francez : „Zéphir". Împăratul ordonă numaidecît grenadierilor — sînt aproape cinci sute de oameni — să se culce pe scîndurile punții și să-și scoată faimoasele lor căciuli din blană de urs. De la o distanță de la care se putea face auzit, locotenentul Taillade, care-l cunoaște pe căpitanul Andrieux, comandantul „Zéphirului", strigă, repetînd cuvintele pe care i le șoptește împăratul, ascuns în spatele dunetei :

— Încotro mergeți ?

— La Livorno. Şi voi ?
— La Genova. Vă putem face vreun serviciu ?
— Nu. Cum o duce marele om ?
— Minunat !

În 28 februarie, la răsăritul soarelui, la orizont trece un vas cu şaptezeci şi patru de tunuri, dar nu dă nici o atenţie bricului.

— Este o zi ca la Austerlitz, exclamă Napoleon.

La prînz văzu profilîndu-se la orizont capul Antibes...

Exact în acelaşi timp, Campbell — după ce fregata engleză rămăsese în pană în faţa insulei Elba din cauză că nu bătea vîntul — ajunge în port cu ajutorul vîslelor. De cum trecu prin strîmtoare, colonelul fu uimit : „Inconstant" dispăruse. Ceva mai tîrziu, consternat, distrus, constată că garda naţională din Elba înlocuise în posturile obişnuite, aproape de Poarta Mării şi de intrarea Darse, pe grenadierii din gardă.

După ce a întrebat-o în zadar pe doamna general Bertrand şi a supus-o pe prinţesa Pauline unui adevărat interogatoriu, Campbell se reîntoarce pe mare ca să pornească în urmărirea lui Napoleon. El nu ştia decît un singur lucru : flotila se îndrepta fie spre coastele Franţei, fie spre ale Piemontului.

Pierzînd timp, învîrtindu-se în jurul insulei Capraja — cu slaba speranţă de a-l surprinde pe evadat ascuns în vreun golfuleţ —, el va sosi la Antibes duminică 5 martie. În ziua aceea, împăratul ajunsese deja la Sisteron, iar colonelul nu-l va mai revedea pe Napoleon decît — de departe — la Waterloo...

Absenţa lui Campbell stîrni atîta uimire, încît unii aduseră *Foreign-Office*-ului acuzaţia de a-i fi dat dispoziţie lui Campbell să lase să-i scape aşa-zisul său prizonier, fie pentru a putea declara război Bourbonilor — negustorul de ulei va afirma acest lucru într-unul din rapoartele sale —, fie pentru a-l învinge o dată pentru totdeauna pe Napoleon şi a-l expedia pe insula Sfînta Elena. Aşa cum a spus Henry Houssaye, aceasta era, desigur, ideea „cea mai himerică" care ar fi putut „stăpîni nişte imaginaţii bolnăvicioase".

Alte „imaginații" în delir au afirmat că Austria ar fi fost de acord în 1815 să-l lase pe Napoleon să-și reocupe tronul. De data asta, însuși împăratul este răspunzător de nașterea acestei legende. Ca să liniștească scrupulele nefericitului Ney, venit să i se alăture la Auxerre, el îl va face să creadă că socrul lui nu se gîndea decît la interesele fiicei sale și ale nepotului său — iar acest interes nu era oare de a-i reașeza pe tronul Franței ? Între Parma și Paris se putea oare șovăi ?

Însuși Napoleon, ajuns la Tuilerii, va mărturisi înșelătoria, spunîndu-i lui Davout :

— Vreau să vă vorbesc în mod deschis, să vă spun totul. Am lăsat și trebuie să las încă să se creadă că acționez în înțelegere cu socrul meu, împăratul Austriei. Peste tot se anunță că împărăteasa este în drum spre noi împreună cu regele Romei, că va sosi dintr-o clipă în alta. Adevărul este că totul nu-i decît o născocire și că mă aflu singur în fața Europei.

Europa a fost cea dintîi surprinsă de zborul Vulturului. Aliaților le-a scăpat, în mod evident, prizonierul dat în paza lui Campbell. Ei nu avuseseră în vedere farmecele răpitoarei contese Miniaci, care este, cu siguranță, cauza supărătoarei rătăciri a colonelului amorezat. De la Cleopatra încoace — și fără îndoială chiar înaintea ei — cîți ochi frumoși nu se găsesc oare la originea marilor cotituri ale istoriei ?

26

ZBORUL VULTURULUI

CU ÎNDRĂZNEALA SE POATE ÎNTREPRINDE ORICE, DAR NU SE POATE FACE TOTUL.

Napoleon

Miercuri 1 martie 1815, răsăritul soarelui scoate la lumină contururile capului Antibes și ale insulelor Lérins. Flotila imperială pătrunde în golful Juan. Napoleon, cu cocarda tricoloră la pălărie, apare pe puntea navei „Inconstant". „Entuziasmul a fost atît de mare — povestește Marchand —, încît împăratul, care voia să vorbească, n-a putut spune un cuvînt. E greu să descrii bucuria, entuziasmul, înduioșarea care s-au manifestat pe bric ; strigătele de «trăiască», aplauzele, tropotul din picioare făceau un asemenea zgomot, de parcă toate bateriile bricului ar fi tras în același timp. Era un delir..." Soldații își smulg cocardele albe și roșii cu culorile Elbei, iar tricolorul francez, salutat cu aclamații, este ridicat în vîrful catargului dinapoi al corabiei.

În ajun, Napoleon dictase „cu înflăcărare", datîndu-le *„Golful Juan, 1 martie"*, proclamațiile către poporul francez și către armată. „Electrizat" — expresia este a va-

letului său —, scandînd frazele, care răsunau puternic în micuța cabină a corăbiei, el a rostit :

„...Francezi ! În exilul meu am auzit plîngerile și doleanțele voastre ; voi cereți un guvern ales de voi, singurul care poate fi legitim ; mă învinuiați pentru somnul meu îndelungat ; îmi reproșați că sacrific de dragul odihnei mele marile interese ale patriei. Am străbătut mările înconjurat de primejdii de tot felul ; am venit în mijlocul vostru pentru a-mi relua drepturile care sînt ale voastre..."

Și mai departe :

„Soldați, în exilul meu am auzit glasul vostru ! Am sosit înfruntînd toate piedicile și toate primejdiile ! Generalul vostru, chemat pe tron de voința poporului și ridicat pe scut, vă este redat, alăturați-vă lui !...

Soldați, veniți să luptați sub drapelul comandantului vostru ; existența lui nu este decît existența voastră ; drepturile lui nu sînt decît cele ale poporului și ale voastre ; interesul, onoarea și gloria lui nu sînt decît interesul, onoarea și gloria voastră. Victoria va înainta în pas de atac ; vulturul cu culorile naționale va zbura din clopotniță în clopotniță pînă la turnurile catedralei Notre-Dame ; atunci veți putea să vă arătați cu cinste cicatricele ; atunci vă veți putea mîndri cu ceea ce veți fi făcut : veți fi eliberatorii patriei..."

Cuvinte care vor crea legenda Vulturului și care vor face să se uite în ce măsură escapada aceasta nesocotită a fost nefastă pentru Franța.

Bricul se apropie de coastă, împăratul îi dă ordin lui Lamouret, cel mai vechi căpitan din gardă, să debarce cu douăzeci de grenadieri și să ocupe bateria de la Gabella, situată nu departe de actuala gară mică din golful Juan, aproape de șoseaua care duce de la Antibes la Cannes, pe teritoriul comunei Vallauris. Bateria este repede dezarmată. Atunci, din proprie inițiativă, plănuind să atragă de partea sa garnizoana din Antibes, căpitanul ajunge în față la Porte Royale și cere să intre în fort Între timp, Bertrand, căpitan în rezervă, îmbrăcat în haine civile, venise să aducă proclamațiile imperiale și fusese arestat de comandantul fortului, colonelul Cunéo d'Ornano. Detașamentul lui Lamouret va avea în curînd

aceeași soartă... Soldații din Regimentul 87, fără nici un entuziasm de altfel, se supun comandanților lor. Cu toate acestea, mica garnizoană nu se îndreaptă spre golful Juan și-l lasă pe împărat să-și îndeplinească în liniște planurile.

Napoleon aproape că regretă această pasivitate.

— Aș fi preferat să fi luptat puțin — va spune el mai tîrziu —, să fi fost uciși cincizeci de oameni din gardă și două sute de regaliști. Aceasta ne-ar fi permis să luăm măsuri energice.

Este ora unu după-masă cînd „Inconstant" și celelalte patru vase ale flotilei imperiale aruncă ancora, și imediat „armata" părăsește corăbiile. În adîncul golfului, acolo unde se află astăzi portul Golfe-Juan, un mic monument comemorativ, împodobit cu un mozaic urît, marchează locul unde Napoleon a pus piciorul pe pămîntul Franței. El încalecă calul ce fusese îmbarcat la Porto-Ferrajo, trece prin actuala Avenue de la Gare — *„Aici începe șoseaua Napoleon"*, precizează o inscripție — și se plasează nu departe de intersecția drumului de la Vallauris cu cel ce duce la Antibes — actuala șosea națională numărul 7.

Pe măsură ce debarcă, trupele trec prin fața lui [1]. La ora cinci, toți părăsiseră corăbiile. Împăratul îl cheamă pe Cambronne și-l trimite spre Cannes cu vreo patruzeci de grenadieri și de vînători cu ordin să rechiziționeze alimente și să procure — contra plată — cai și catîri.

— Cambronne — adaugă el —, îți încredințez avangarda celei mai frumoase campanii ale mele. Nu veți trage nici un foc de armă. Gîndiți-vă că vreau să-mi recîștig coroana fără să vărs nici un strop de sînge.

Ajungînd la Cannes, generalul constată că în oraș domnește o mare agitație. Loviturile de tun ale flotilei salutînd debarcarea împăratului au fost luate drept un bombardament al corsarilor algerieni, iar locuitorii s-au baricadat. Căciulile mițoase ale grenadierilor au calmat spiritele, dar mulțimea i-a înconjurat, totuși, pe cei din Elba „mai mult cu neliniște decît cu simpatie". Unii se gîndesc deja la spectrul războiului, care în mod inevitabil se profila în spatele împăratului...

[1] O coloană avînd în vîrf un bust, nu al lui Napoleon, ci al lui Bonaparte, a fost ridicată în acest loc.

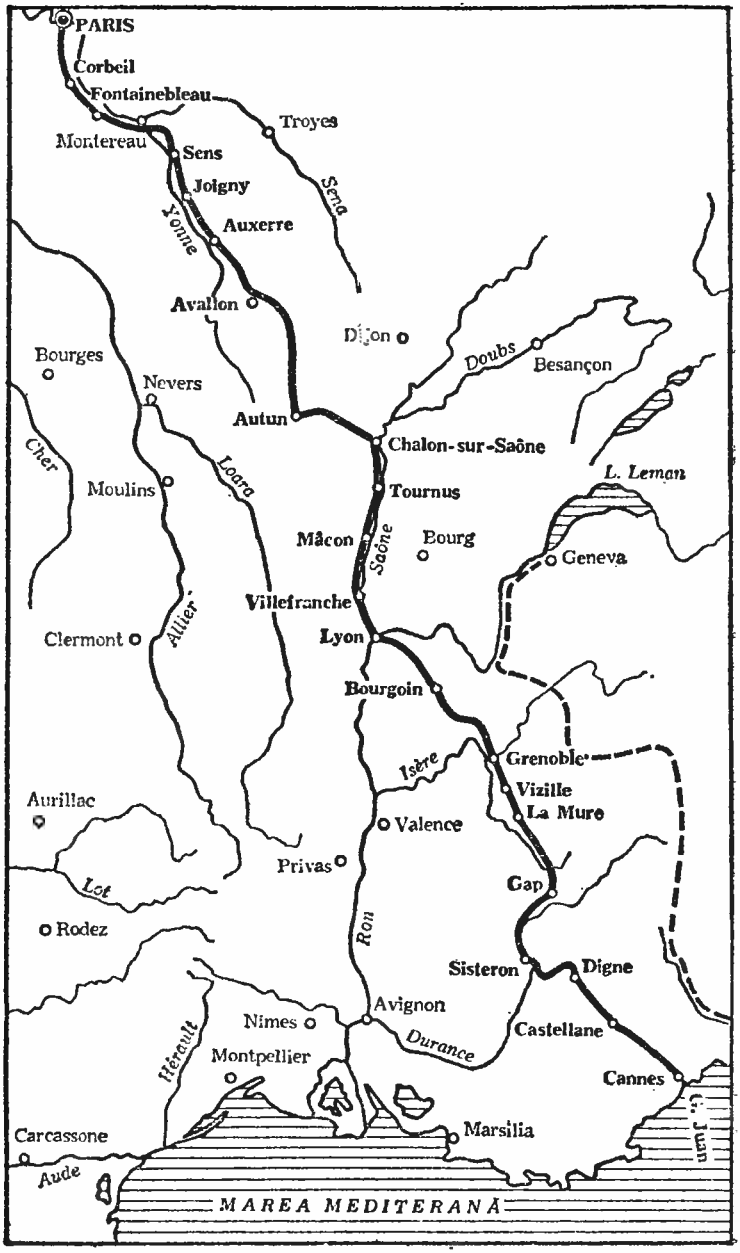
PARIS
Corbeil
Fontainebleau
Montereau
Troyes
Sens
Joigny
Yonne
Auxerre
Sena
Avallon
Dijon
Bourges
Nevers
Doubs
Besançon
Autun
Chalon-sur-Saône
Cher
Moulins
Loara
L. Leman
Tournus
Mâcon
Saône
Bourg
Geneva
Villefranche
Allier
Clermont
Lyon
Bourgoin
Grenoble
Isère
Vizille
La Mure
Aurillac
Valence
Privas
Gap
Lot
Rodez
Ron
Sisteron
Digne
Avignon
Nimes
Castellane
Hérault
Montpellier
Durance
Cannes
Carcassone
Marsilia
Aude
MAREA MEDITERANĂ

Primul contact al lui Cambronne cu primarul din Cannes nu este încurajator. „Un bătrîn cu o înfățișare respectabilă", regalist convins, „care ar fi preferat să-l vadă chiar și pe beiul din Alger decît pe un general al lui Bonaparte", el declară comandantului avangărzii că Vallauris, unde a debarcat împăratul, nu ține de municipalitatea lui și că nu-l va întîmpina pe Napoleon.

În acest timp, înfășurat în vechea sa manta albastră de la Marengo, așezat în fotoliul său de campanie, împăratul se instalase în dunele ce existau pe atunci aproape de capela *Notre-Dame du Bon-Voyage*, unde „bombănitorii" aprinseseră un foc de bivuac [1]. Așteptîndu-și cina, el stă de vorbă cu trecătorii. În lipsa primarului din Cannes, cel dintr-o comună vecină — nu se știe care — se apropie de Napoleon :

— Începusem să ne simțim fericiți și liniștiți ; dumneavoastră ne veți tulbura din nou.

„E greu de spus cît de mult m-au răscolit cuvintele acelea și cît rău mi-au făcut...", va mărturisi Napoleon.

Cîteva clipe mai tîrziu, împăratul se întreține cu prințul de Monaco — duce de Valentinois —, fost primaghiotant al împărătesei Josefina, căreia Cambronne a socotit necesar să-i întrerupă călătoria spre principatul său. Acesta își ține capul descoperit, în timp ce Napoleon îl întreabă care este părerea lui. Viitorul Honoré al V-lea îi descrie „tot riscul unei asemenea expediții". Înainte de a-l lăsa să-și continue drumul, împăratul îl întreabă rîzînd :

— Ați vrea să veniți cu noi, Monaco ?

— Dar, sire, eu mă duc acasă.

— Și eu tot acasă !

În acest scop trebuie să părăsească șoseaua principală de la Aix la Nice și s-o ia la dreapta, în apropiere de Chapelle, pe drumul ce duce spre munte. Într-adevăr, traversînd Alpii [2], va ajunge la Grenoble și Lyon. Împăratul a luat această hotărîre încă de cîteva zile. Îi rămă-

[1] O stradă din Cannes-ul modern continuă să amintească de *Bivuacul Napoleon*, și o biserică a fost construită pe locul vechii capele dintre dune.

[2] Începînd din 1931, șoseaua națională nr. 85, ale cărei serpentine străbat o regiune minunată, poartă oficial numele de *Șoseaua Napoleon*.

sese vie în memorie dureroasa traversare a Provenței regaliste la sfîrșitul lunii aprilie 1814, insultele, injuriile, grindina de pietre aruncate asupra berlinei sale, execuția sa în efigie, la care fusese obligat să asiste...

Așteptînd ora plecării, Napoleon se așază în fotoliul său pliant și, cu picioarele întinse pe un scaun, acoperit cu o pătură, ațipește pentru cîteva clipe.

Elbanii — era ora cinci și ceva dimineața — se îndreaptă spre Grasse. Cambronne, mereu în avangardă, nu are noroc : primarul din Grasse — marchizul de Gourdon — e și el un regalist înfocat.

— În numele cărui suveran faceți rechiziții ? — întrebă el.

— În numele împăratului Napoleon.

— Noi avem suveranul nostru pe care îl iubim.

— Domnule primar — continuă Cambronne —, n-am venit să discut politică cu dumneavoastră, ci să vă cer provizii, deoarece coloana mea va sosi aici dintr-o clipă într-alta.

Primarul se execută. Dar împăratul, aflînd de agitația care domnește la Grasse, preferă să nu intre în oraș. Ocolește localitatea și se oprește pe platoul înalt Roccavignon, astăzi numit *platoul Napoleon*. Stejarul cel mare sub care el a mîncat un pui fript face încă umbră acestui soi de terasă, de unde se deschide o admirabilă panoramă de la Nissa pînă la Mont-Vinaigre. Se spune că în dimineața aceea Napoleon ar fi zărit foarte departe, în spatele capului Antibes, crestele munților din Corsica, luminate de soarele de dimineață, creînd impresia că „ar pluti în aer".

În timp ce se dă cep mai multor butoaie de vin pentru trupă, cineva îi aduce violete, acele violete care deveniseră semnul de recunoaștere al bonapartiștilor în timpul primei Restaurații. Potrivit unei legende, Napoleon ar fi promis că se întoarce „pe vremea viorelelor..."

Nu exista nici un drum între Grasse și Digne, de unde începea șoseaua spre Grenoble. Trebuiau deci să părăsească „artileria" — patru tunuri — și în coloană, cîte unul, să meargă pe cărările de munte, acoperite de zăpadă. Lăncierii — descălecați — își cărau șeile și frîiele pe umeri. Pe un frig năpraznic, împăratul înaintează prin zăpadă, sprijinit de colonelul Raoul. În urma

lor vin Marchand și tînărul Ventini, ofițerul de ordonanță. Bagajele se află mult în spate. După o haltă la Saint-Vallier-de-Thiey, sub un ulm tînăr, împăratul parcurge suișul aspru care duce la Escragnolles, aflat într-o depresiune stîncoasă de o frumusețe sălbatică. Preotul orășelului — părintele Chirio — îi aduce două ouă și îi vorbește în termeni atît de aleși, încît Napoleon exclamă :

— Acestui preot i s-ar potrivi mai bine o mitră episcopală !

Și continuă apoi urcușul pe poteca ce duce la Valferrière. E noapte tîrziu cînd Napoleon, clătinîndu-se de oboseală, ajunge în cătunul Séranon, ale cărui cîteva case sînt presărate într-o vale minunată, înconjurată de munți stîncoși. Se chinuiește mult să-și scoată cizmele ude și se instalează în fața unui foc mare, într-un fotoliu care a fost păstrat... În cele din urmă sosește și catîrul care transportă, sub supravegherea lui Saint-Denis și Noverraz, cele necesare pentru „culcare". Marchand cu cei doi camarazi ai săi așternă în grabă la micul castel din Brondet, aparținînd primarului din Cannes, patul împăratului, care se întinde complet îmbrăcat și doarme timp de trei ore.

Trebuiau s-o ia înaintea lui Masséna — credincios lui Ludovic al XVIII-lea — și să ajungă la Sisteron înaintea garnizoanei din Marsilia, dar știrea debarcării va ajunge la Marsilia în aceeași zi de 3 martie. Astfel, chiar din zorii acestei zile de vineri, elbanii pornesc din nou pe cărările care, urcînd din văi adînci spre creste, trecînd prin defileuri înguste, văi întortocheate și ripe, îi vor duce la Digne, unde orizontul se va deschide. Iată mai întîi Castellane, ascuns într-o căldare, dominat de o stîncă strivitoare, avînd în vîrf o bisericuță veche. Cambronne a trimis un mesager cu acest bilet, adresat „autorităților" locale : „Domnule, vă rog să dați ordine pentru procurarea imediată a cinci mii de rații de pîine, cinci mii de carne, cinci mii de vin, patruzeci de căruțe cu patru juguri sau două sute de catîri pentru samare. Maiestatea-sa va sosi la Castellane la ora zece. Baronul Cambronne, general de brigadă, comandant al administrației gărzii imperiale".

Surprinși — aveau și de ce —, subprefectul — domnul Francourt — și primarul se execută, totuși, pe loc. Împăratul ia prînzul la subprefectură, o casă modestă, situată pe îngusta șosea națională la numărul 34, care a devenit ulterior *Foyer Sainte-Dévote*, casă de odihnă pentru familiile sărace din principatul Monaco...

Șoseaua — tot pe drumuri pline de bolovani — continuă să fie abruptă, anevoioasă. Eroica falangă se cațără pînă la pasul Lèques — la 1 150 de metri altitudine — și după ce trece prin defileul stîncos de la Toulanne coboară spre valea Asse de Moriez. Napoleon își petrece noaptea la Barrême, la judecătorul de pace Tartanson. Era frînt de oboseală, căci a parcurs această etapă grea de patruzeci și șase de kilometri pe o zăpadă abundentă...

Sîmbătă 4 martie, împăratul ajunge, în fine, la Digne, puțin după ora prînzului și va lua masa la hanul „Petit-Paris", de pe strada Arès, care dă în actuala Piață a Libertății. Mulțimea se adună, curioasă și nu prea entuziastă. În timp ce se caută un tipograf care să culeagă și să tragă proclamația „Gărzii imperiale către armată", împăratul rostește un mic discurs, salutat cu cîteva aplauze.

Apoi, elbanii o apucă, în sfîrșit, pe o șosea propriu-zisă.

Numai Cambronne cu avangarda lui vor reuși, la ora unu noaptea, să ajungă la podul de la Sisteron, poarta provinciei Dauphiné ; împăratul va rămîne să-și petreacă noaptea la castelul marchizului de Malijaï — ale cărui două turnulețe ascuțite se pot vedea și astăzi —, nu departe de confluența dintre Bléone și Durance. Și aici se păstrează fotoliul în care a ațipit Napoleon, lîngă un cămin în care ardeau lemne [1]. Duminică 5 martie, după ce mîncase la dejun rață cu măsline, servită la „Poisson d'Or" din Valonne, împăratul pleacă spre neobișnuitul sat Sisteron, pitit la picioarele celebrei sale fortărețe. Primarul — Joseph Laurent de Gombert —, care a refuzat să se supună ordinelor lui Cambronne, iese înaintea împăratului purtînd pe piept, foarte vizibil, medalia crinului.

[1] Castelul, într-o stare jalnică, servește azi drept locuință pentru muncitorii unei mari uzine.

— Scoateți-o din piept cît timp stau eu aici — îl sfătuiește Napoleon —, soldații mei ar putea să vă insulte.

Împăratului i s-a pregătit o cameră la sărăcăciosul han „Bras d'Or", la numărul 20 al întunecoasei străzi Saunerie. Camera — ea mai există și azi — se află la etajul întîi în partea dinspre oraș, dar la etajul al patrulea în partea ce dă spre vale. De la singura ei fereastră se deschide o admirabilă priveliște spre Durance și spre pereții înalți și stîncoși ai defileului. În acest loc, în timp ce lua masa, Napoleon începu să discute cu subprefectul :

— Ce impresie va produce reîntoarcerea mea în Franța ?

— Surpriza este sentimentul care le domină pe toate celelalte.

— Dar întoarcerea mea pe tron va fi privită cu plăcere ?

— Cred că da dacă lumea nu s-ar teme să vadă revenind o dată cu dumneavoastră recrutările și toate nenorocirile care decurg de aici.

— Știu — recunoaște împăratul — că s-au făcut multe prostii. Dar am să repar totul. Poporul meu va fi fericit.

Locuitorii strigă *„Trăiască împăratul !"*, în timp ce coloana — e ora două după-masă — își continuă drumul spre Grenoble. Elbanii sînt acum precedați de un drapel tricolor, improvizat din cîteva bucăți de stofă, avînd în vîrf un vultur provenit de la „tăblia unui pat sau de la o galerie de perdea"...

*

* *

Datorită înaintării sale rapide, Napoleon a reușit să se distanțeze de trupele pe care Masséna le-a trimis în urmărirea fostului său șef. Din clipa în care a primit știrea cu privire la debarcarea regelui Elbei, mareșalul a expediat un curier la Lyon, unde se întrerupe telegraful. De aceea, Chappe remite la Paris baronului de Vitrolles, secretar de stat, depeșa sosită de la Lyon de-abia în ziua de 5 martie, chiar în momentul cînd Napoleon dejuna la „Bras d'Or" din Sisteron. Conform uzanțelor, Chappe nu trebuia să știe ce conțin depeșele adresate regelui. To-

tuși, agitația directorului telegrafului era așa de mare, încît trebuie să presupunem că de data aceasta el cunoștea conținutul mesajului. Baronul pleacă imediat la Tuilerii și-i înmînează regelui depeșa. Degetele bolnave de gută ale lui Ludovic al XVIII-lea deschid cu greu plicul. El îl rupe cu neîndeminare și desface hîrtia. Rămîne multă vreme cu ochii ațintiți pe ea, apoi o aruncă pe masă și întreabă liniștit.

— Nu știți despre ce e vorba ?

— Nu, sire, nu știu.

Cu un glas „care nu lasă să se ghicească nici o tulburare", Ludovic al XVIII-lea declară :

— E vorba de Bonaparte care a debarcat pe coastele Provenței.

Apoi, cu un ton nepăsător, îl invită pe Vitrolles să plece.

— Trebuie să duceți această depeșă ministrului de război ; o să vadă el ce are de făcut.

Ministru de război era pe atunci mareșalul Soult, duce de Dalmația prin grația lui Napoleon. În 1814, el fusese ultimul mareșal care mai luptase împotriva inamicului. Pentru a face uitată această pagină de glorie, fostul soldat al lui Hoche, care în iulie 1793 hotărîse să ridice „un zid de nepătruns" împotriva „insurecției emigranților", a devenit în noiembrie 1814 inițiatorul ridicării la Quiberon a unui monument închinat suferințelor îndurate de emigranți ! Atîta slugărnicie i-a adus la 3 decembrie portofoliul Ministerului de Război și în această calitate a putut fi văzut la 21 ianuarie 1815 urmînd cu pietate procesiunea ce ducea la Saint-Denis resturile pămîntești ale lui Ludovic al XVI-lea... Azi, cel care la Austerlitz „condusese bătălia" va trebui să lupte împotriva omului căruia îi datora totul. Cum va reacționa ministrul-mareșal la aflarea știrii ?

Vitrolles se aruncă în trăsură și se îndreptă în grabă spre strada Saint-Dominique, în măsura în care îi permitea să se grăbească mulțimea de oameni care își făceau plimbarea de duminică. Deodată îl zărește pe Soult mergînd de-a lungul parapetului de pe Pont Royal. Mareșalul se plimbă pe jos, urmat de unul din oamenii săi, care-i duce servieta. Vitrolles oprește trăsura. Soult se apropie. Secretarul de stat îi îndepărtează pe lacheii care

îl însoțesc și „acolo — ne spune el —, în mijlocul oamenilor care treceau pe lîngă noi, de la locul meu din trăsură, țin deschisă depeșa în fața ochilor mareșalului, care s-a oprit în fața portierei".

Pe fața lui Soult se poate citi doar surpriză și neîncredere. Totuși, o oră după aceea trimite o depeșă la Lyon prin care cere să se deplaseze într-acolo cîteva baterii ale garnizoanei din Grenoble, oraș ce va fi ocupat patruzeci și opt de ore mai tîrziu de Napoleon, care va fi mulțumit că nu va fi întîmpinat de focul tunurilor deplasate de ministru.

Lui Soult nu-i trece prin minte nici cel puțin ideea să bareze drumul cu un copac, să arunce în aer un pod sau să-i taie în vreun fel drumul inamicului. Nu face nimic ca să poată întîrzia cel puțin cu cîteva ore înaintarea unui om „căruia populația nu i se opune, dar nici nu-l urmează". Oare mareșalul vrea să favorizeze planurile fostului său stăpîn? Nicidecum! El îl face pe *Buonaparte* de două parale și vorbește neîncetat, cu toată sinceritatea, de distrugerea lui! Pentru el, ca și pentru *Moniteur,* debarcarea este „un act de demență, ce poate fi oprit și cu cîțiva jandarmi".

Numai baronul de Vitrolles vede pericolul. El se bizuie mult pe „Monsieur". Este convins că viitorul Carol al X-lea, „prin bunăvoința și elocvența lui cavalerească", va putea să înflăcăreze regimentele. Se duce, prin urmare, la pavilionul Marsan, unde află că contele d'Artois se găsește la rugăciunea de seară.

„La vecernie — își spune Vitrolles, așteptînd în odaia de serviciu —, la vecernie! Cum poate fi cineva la vecernie în asemenea împrejurări? Iacob al II-lea și-a pierdut regatul din cauza unei liturghii; aceștia și-l vor pierde pe al lor din cauza unei rugăciuni de seară?"

O singură explicație poate justifica această purtare neașteptată: Ludovic al XVIII-lea nu are încredere în fratele său și nu i-a spus nimic. Într-adevăr, cînd după un sfert de oră Vitrolles intră în cabinetul lui, Monsieur pare să nu știe nimic.

— Ei bine — întreabă el cu un aer bine dispus —, îmi aduceți vești de la călătorii noștri?

„Călătorii" erau ducele și ducesa d'Angoulême — sora regelui și soțul ei —, care se aflau într-o călătorie ofi-

cială la Bordeaux. E clar, se gîndește Vitrolles, că fratele regelui n-a citit depeșa lui Masséna ; de aceea, secretarul de stat, contrar etichetei, îndrăznește să pună o întrebare :

— Monsieur nu l-a văzut pe rege după slujbă ?

— Ba da, l-am văzut...

Apoi, ca și cum ar fi vorba de un eveniment lipsit de importanță, adaugă cu nepăsare :

— Fiindcă veni vorba, ce ziceți de știrea debarcării ?

Vitrolles își ascunde, nu fără greutate, stupefacția și încearcă să zgîlțîie indiferența contelui d'Artois, arătîndu-i gravitatea situației.

— Trupele nu vor rămîne credincioase decît dacă prinții vor trece în fruntea lor... Dumneavoastră, monseniore, puteți să asigurați cel mai bine fidelitatea armatei și să deșteptați zelul și dragostea care există în rîndurile populației pentru cauza regală...

Fratele lui Ludovic al XVIII-lea se plimbă tăcut în sus și în jos prin cabinetul său. Vitrolles se ține după el : „Nu puteam ști dacă mă ascultă — va povesti el — decît după ritmul pașilor săi, care se iuțeau pe măsură ce cuvintele mele deveneau mai insistente, în așa fel încît pînă la urmă, fără să ne dăm seama, aproape că alergam".

El continuă să tacă și să se plimbe prin cameră, iar Vitrolles o ia de la cap cu stăruințele. În cele din urmă, viitorul Carol al X-lea, fără să se oprească, rostește cu nerăbdare :

— Ei bine, cred că aveți dreptate. Trebuie să ne pregătim de drum.

— Nu, monseniore — insistă ministrul obosit —, trebuie să plecați imediat, nu e vreme de pierdut.

În aceeași seară, contele d'Artois pornește spre „a-l ataca — așa cum sună textul ordonanței regale — pe Bonaparte, considerat trădător și rebel pentru faptul de a se fi introdus prin forța armelor în departamentul Var". El va fi urmat cîteva ore mai tîrziu de ducele d'Orléans, viitorul rege Ludovic-Filip.

Începînd de a doua zi, presa se ocupă intens de eveniment. *Journal des Débats* îl stigmatizează pe „acest om mînjit cu sîngele unor generații întregi" și adaugă : „Dumnezeu ne va ajuta ca lașul războinic de la Fontainebleau să moară de moartea trădătorilor". În zilele urmă-

toare se vor situa pe aceeași poziție și vechii tovarăși ai împăratului... în așteptarea momentului cînd se vor duce să se arunce în brațele lui Napoleon ! Pentru Jourdan, care va fi guvernatorul Besançonului în timpul celor o sută de zile, „Buonaparte este un inamic public". Pentru generalul Quiot, care și el se va menține pe locul lui între cele două Restaurații, fostul împărat „este o ființă însetată de sînge". Generalul Pacthod, conte al imperiului, consideră, la rîndul său, că fostul stăpîn este „odios oricărei ființe înzestrate cu rațiune". Este adevărat că exemplul le este dat de ministrul de război : „Buonaparte — scrie Soult — ne disprețuiește suficient ca să creadă că vom părăsi un suveran legitim și foarte iubit pentru a împărtăși soarta unui om care nu mai este decît un aventurier... Să ne strîngem rîndurile în jurul flamurii cu crini, la chemarea acestui părinte al poporului... El îl pune în fruntea voastră pe acest prinț — contele d'Artois —, tipul desăvîrșit al cavalerului francez, a cărui fericită reîntoarcere în țară a dus deja la izgonirea uzurpatorului !"

Acest pamflet nu-l va împiedica pe monseniorul duce de Dalmația, specialist în schimbări bruște de atitudine, să calce în picioare cu trei săptămîni mai tîrziu „flamura cu crini" și să accepte din partea *„aventurierului"* funcția de intendent general și titlul de pair al Franței.

*

* *

Luni 6 martie, pe la două după-masă, împăratul părăsește mizerabilul „Hôtel Marchand" [1] din Gap, luînd-o pe drumul ce urcă în serpentine spre vîrful Bayard, care are o altitudine de peste 1 200 de metri. Napoleon își refăce forțele luînd masa la „Baraques de Saint-Bonnet" — localul funcționează și azi ca pensiune — și refuză ajutorul țăranilor din împrejurimi — veniți la tîrg — care vor să se înroleze în „armata" lui. Își petrece apoi noaptea în satul de munte Corps, unde casele au, în cea mai mare parte, cîteva trepte în față, care în timpul iernii dispar sub zăpadă. În camera sa de la primul etaj al hanului „Dumas", azi „Hôtel du Palais", avînd două ferestre ce se deschid spre șosea, împăratul este trezit,

[1] Azi este aici o patiserie cu emblema : „Halta împăratului", în rue de France nr. 17—19.

marți 7 martie dimineața, de un mesaj al lui Cambronne, care, mereu în avangardă, îl anunță că momentul atît de temut se apropie. Elbanii vor trebui să înfrunte trupele generalului Marchand, care apără în numele lui Ludovic al XVIII-lea orașul Grenoble și care au primit ordinul să oprească „înaintarea briganzilor lui Buonaparte", după expresia prefectului Fournier. Cînd intri azi în această cameră jalnică cu numărul 1 de la „Hôtel du Palais", ești cuprins de emoție [1]. Aici, între acești patru pereți, sub acest plafon scund, în acest decor sărăcăcios, împăratul află că acum se decide soarta lui... Vor îndrăzni oare soldații regelui să tragă în el ?...

La miezul nopții, Laborde, plutonierul major al avangărzii lui Cambronne, s-a întîlnit acolo cu un plutonier major din Regimentul 5 de linie, venit de la Grenoble. Amîndoi aveau aceeași misiune : să pregătească încartiruirea.

— Văd că purtăm cocarde diferite — îi spune Laborde —, dar, răspundeți-mi cu sinceritate de soldat, sîntem amici sau inamici ?

— Doi vechi tovarăși de arme vor rămîne întotdeauna prieteni, replică subofițerul, întinzîndu-i mîna lui Laborde.

— Atunci să facem împreună încartiruirea.

Ofițerul din Regimentul 5 se grăbește însă să-l pună la curent pe șeful său, maiorul Delessart, care s-a instalat cu batalionul său pe înălțimea de la Pontine, nu departe de La Mure. Delessart își adună toți oamenii. El este însoțit și de o companie de geniu, cu care se retrage spre Laffrey, un orășel situat în mijlocul unui peisaj minunat, la trei leghe de La Mure, care în ziua aceea va intra în istorie.

Așezat la intrarea în sat, pe malul ultimului dintre cele trei lacuri din Laffrey, Delessart zărește în curînd caleașca descoperită a împăratului și îi ghicește faimoasa lui redingotă cenușie. Napoleon pare neliniștit. Maiorul îl vede coborînd din trăsură, înaintînd spre promontoriul care domină lacul și privind prin lunetă spre „inamicul" care ocupă pajiștea. Un ofițer — colonelul

[1] Proprietarul — domnul conte — închiriază și acum camera ; recent a trebuit să înlocuiască printr-un strat de vopsea tapetul din epoca aceea, uzat de vreme.

Raoul — părăsește în galop rîndurile statului-major al împăratului și se îndreaptă spre maior.

— Împăratul va veni spre dumneavoastră — îl anunță el. — Dacă trageți, primul foc va fi pentru el. Veți răspunde în fața Franței...

Delessart îl întrerupse :

— Sînt hotărît să-mi fac datoria, și dacă nu vă retrageți imediat, am să pun să vă aresteze.

— Dar, în sfîrșit, veți trage ?

— Îmi voi face datoria.

Un nou emisar — diplomatul de război Vauthier — intervine, se oprește în fața frontului batalionului și previne pe comandantul *cocardelor albe* „că împăratul îl face răspunzător în fața Franței și a posterității pentru ordinele pe care le va da".

Soldații din Regimentul 5 de linie ascultă nemișcați. Deodată, lăncierii polonezi se reped asupra lor. Infanteriștii lui Delessart zăresc în spatele călăreților căciulile de blană de urs și tunicile lungi albastre ale gărzii. Un freamăt străbate rîndurile și maiorul strigă :

— Batalion ! La dreapta. Înainte marș !

Urmăriți de lăncieri, soldații lui Ludovic al XVIII-lea, palizi, cu fălcile încleștate, se supun și merg în formație ordonată. Delessart se apleacă spre tînărul căpitan Randon, viitorul mareșal al Franței, pe atunci aghiotant și nepot al generalului Marchand, și-i spuse :

— Cum să începi lupta cu niște oameni care tremură ca varga și sînt palizi ca moartea ?

Lăncile polonezilor erau atît de aproape de spinările infanteriștilor, încît maiorul comandă :

— Stai ! Cu fața înainte !

Batalionul se supune, în timp ce lăncierii, care primiseră ordinul să nu atace, se întorc spre împărat.

Atunci avu loc celebra scenă.

— Colonel Mallet — ordonă Napoleon —, comandați onorul și desfășurați drapelul.

Apoi, în timp ce mica orchestră a elbanilor cîntă *Marsilieza*, împăratul înaintează. În spatele lui merg Drout, Cambronne și Bertrand.

— Iată-l ! Foc ! — urlă Randon.

Puștile tremură, dar nimeni nu îndrăznește să tragă. Împăratul se oprește și strigă cu o voce puternică :

— Soldați din Regimentul 5, sînt împăratul vostru. Recunoșteți-mă.

Mai înaintează doi sau trei pași, își desface redingota cenușie și strigă :

— Dacă printre voi există vreun soldat care vrea să-și omoare împăratul, atunci iată-mă !

Un imens strigăt de *„Trăiască împăratul !“* vine drept răspuns.

Soldații rup imediat rîndurile, povestește Houssaye, „își flutură capelele în vîrful baionetelor, se reped spre împărat, îl înconjură, îl aclamă, îngenunchează la picioarele lui, îi mîngîie cu adorație cizmele, spada și poalele redingotei. Profitînd de zăpăceala creată, căpitanul Randon, pe care ordinul de a trage îl expunea mîniei trupelor sale, dă pinteni calului și fuge. Maiorul Delessart, umilit, desperat și totuși profund emoționat, predă, izbucnind în lacrimi, sabia sa împăratului, care îl îmbrățișează ca să-l consoleze“.

Un bătrîn soldat se apropie atunci de Napoleon și face să sune vergeaua din țeava puștii sale :

— Priviți dacă aveam noi de gînd să vă ucidem.

Într-o clipă, cocardele tricolore, pe care soldații le păstrează în ranițele lor încă de anul trecut, iau locul cocardelor albe, care, după plecarea batalionului, vor rămîne pe cîmp, marcînd locul — numit „La Prairie de la Rencontre“ — unde s-a jucat scena ce va rămîne de-a pururi celebră [1].

* * *

Generalul Marchand, credincios în continuare lui Ludovic al XVIII-lea, a expediat regimentelor 7 și 11 de linie, aflate la Chambéry, ordinul să se deplaseze la Grenoble. Cei doi colonei au executat ordinul. Comandantul Regimentului 7 se numea La Bédoyère. Fost aghiotant al lui Lannes, era unul dintre cei mai străluciți ofițeri ai armatei imperiale și se poate ghici ce simțea în acea zi de marți 7 martie 1815. După ce a trecut în revistă cele două regimente, generalul Marchand le-a plasat pe metereze, cu fața la drumul ce duce spre La Mure. Ce vor

[1] O statuie ecvestră a lui Napoleon, înconjurată de un mic grilaj, se înalță azi la marginea lacului cel mare din Laffrey.

face soldații cînd îl vor avea pe Napoleon în fața cătării puștilor lor ? Atunci s-a întîmplat că La Bédoyère — și gestul acesta îl va costa condamnarea la moarte — a tras sabia și a strigat :

— După mine, soldați din Regimentul 7 ! După mine, vitejii mei camarazi ! Vă voi arăta drumul. Înainte ! Cine mă iubește mă urmează !

În strigătele de *Trăiască împăratul !* — reluate curînd de cea mai mare parte a garnizoanei —, Regimentul 7 de linie se pune în mișcare. Imediat după ieșirea din periferiile orașului, La Bédoyère scoate din buzunar vechiul vultur al regimentului și-l înfige în vîrful unei crăci de salcie, care devine astfel coada noului drapel. O oră mai tîrziu — între Grenoble și Vizille —, împăratul sărută vulturul și pe colonelul care-i aducea, în felul acesta, o mie opt sute de oameni.

Pe la nouă seara, generalul Marchand, a cărui fereastră dă spre metereze, îl vede pe „Uzurpator", urmat de mica sa armată și înconjurat de două mii de țărani, ce-și agită furcile și pușcoacele și poartă torțe din „paie aprinse". Colonelul Roussille, care comandă poarta de la Bonne, în fața ordinului dat de colonelul Raoul „în numele împăratului", refuză să deschidă poarta. Generalul Marchand se adresează atunci oamenilor lui. El comandă două mii de infanteriști și o artilerie puternică. Nici un infanterist nu se supune însă ordinului de a încărca armele. Dar artileriștii ? Marchand se întoarce spre unul dintre ofițerii lor, regalistul Saint-Genis :

— Dacă soldații nu vor să tragă, nu vor trage nici ofițerii ?

— Domnule general — răspunde locotenentul —, am fi sfîșiați în bucăți. Tunarii noștri ne-au prevenit.

O cantinieră este auzită cîntînd :

Ce bine, ce bine,
Napoleon revine !

Și o alta :

Avem mere
Pentru regele Romei !

Totuși, enervat de rezistența care i se opune, împăratul înaintează spre poartă urmat de La Bédoyère și i se adresează colonelului Roussille :

— Vă ordon să deschideți.

— Nu primesc ordine decît de la general

— Îl destitui.

— Îmi cunosc datoria și nu-i voi da ascultare decît generalului.

Furios la culme, La Bédoyère, adresîndu-se soldaților lui Roussille, le strigă :

— Smulgeți-i epoleții !

Cîteva clipe mai tîrziu, rotarii din cartierul Saint-Joseph sparg porțile în strigătele de *„Trăiască împăratul !“*, în timp ce generalul Marchand, urmat de numai două sau trei sute de oameni, o ia la goană în galop prin poarta Saint-Laurent.

Mai tîrziu, la Sfînta Elena, Napoleon va aproba atitudinea loială a comandantului garnizoanei din Grenoble :

— Marchand s-a purtat bine — va spune el ; nu l-am putut folosi (în timpul celor o sută de zile) din considerente politice.

Rămîi surprins cînd constați că același sentiment l-a determinat să nu-i păstreze recunoștință celui care, alăturîndu-i-se înainte de Grenoble, a dublat efectivele „armatei“ sale :

— La Bédoyère a procedat ca un om lipsit de onoare — va declara el — ; a trădat după ce a jurat credință regelui !

De data aceasta, tot considerentele „politice“ îl vor obliga ca, odată sosit la Paris, să-l numească general pe tînărul colonel din Regimentul 7 de linie, și în seara aceea de 7 martie, La Bédoyère este privit ca un salvator !

La hotelul „Trois Dauphins“ [1], unde a tras Napoleon, i se prezintă, în lipsa cheilor, canaturile porții de la Bonne.

A doua zi își trece în revistă forțele, iar oamenii, defilînd prin fața lui și arătîndu-i cocardele, strigă : „Asta-i cea de la Austerlitz !... Asta-i cea de la Friedland !... Am purtat-o la Marengo !“

Împăratul va exclama :

[1] E situat aproape de Piața Grenette, la colțul străzii Montorge cu străduța Bressieux și poartă azi numele de „Hôtel Napoléon“

— Pînă la Grenoble am fost un aventurier ; la Grenoble am devenit prinț.

*

* *

În aceeași zi, la ora șase dimineața, un curier ce ducea o depeșă urgentă sosește la prințul de Metternich. Ministrul se culcase pe la trei noaptea, după o conferință foarte lungă a reprezentanților celor cinci puteri, care se aflau încă la Viena pentru faimosul Congres. Valetul, văzînd pe plic cuvintele : *„De la Consulatul general imperial și regal din Genova"*, socotește că trebuie să-și trezească stăpînul și îi predă depeșa. „Am încercat să adorm din nou după ce fusesem trezit — va povesti cancelarul —; dar mi-a fost imposibil să-mi regăsesc somnul. Pe la șapte și jumătate m-am hotărît să deschid plicul. El nu conținea decît următoarele rînduri : «Comisarul englez Campbell a intrat cu puțin timp în urmă în portul Genova ca să se informeze dacă nu l-a văzut cineva pe Napoleon după dispariția acestuia din insula Elba. Răspunsul fiind negativ, fregata engleză s-a îndepărtat numaidecît în larg»".

Metternich sare din pat, se îmbracă la repezeală și la ora opt dimineața cere să fie anunțat împăratului Francisc.

— Se pare că Napoleon vrea să-și asume riscuri mari — constată împăratul. — Treaba lui. Noi trebuie să dăm lumii liniștea pe care el a tulburat-o atîția ani. Aranjați să aveți imediat o întrevedere cu țarul Rusiei și cu regele Prusiei ; spuneți-le că sînt gata să dau ordin armatelor mele să ia din nou drumul Franței. Nu mă îndoiesc că acești doi suverani vor face același lucru.

„La ora opt și un sfert — povestește Metternich — mă aflam la împăratul Alexandru, care a vorbit în aceiași termeni ca împăratul Francisc. La ora opt și jumătate, regele Frederic-Wilhelm al III-lea îmi dădu aceeași asigurare. La ora nouă eram din nou acasă. Convocasem între timp pe feldmareșalul prinț Schwartzenberg. La ora zece, miniștrii celor patru puteri erau cu toții în biroul meu..."

A fost văzut venind acolo, șchiopătînd, Talleyrand, un Talleyrand rigid, inaccesibil, insolent, pregătind deja în

mintea lui „scoaterea în afara legii a brigandului". Pentru moment, dînd dovadă, ca de obicei, de sînge rece, a fost aproape singurul care a primit știrea fără să se tulbure. Colegul său, Alexis de Noailles, nu vorbea, urla :

— Acum, c-a fugit, trebuie să-l spînzurăm !

Vorbe cărora regele Prusiei le-a răspuns cu înțelepciune :

— Înainte de a-l spînzura, trebuie să-l prindem, și nu va fi de loc ușor !

*

* *

În timp ce joi 9 martie Napoleon își va petrece noaptea la Bourgoin, la vechiul hotel „César et du Parc", contele d'Artois nu a putut să strîngă la Lyon decît trei regimente și o mie cinci sute de oameni din garda națională. Cei treizeci de mii de oameni promiși de Soult nu și-au făcut încă apariția...

— Situația asta nu poate dura mult — declară ducele d'Orléans. — Mi se pare că nu ne mai rămîne altceva de făcut decît să ne luăm trupele și să ne retragem.

Este hotărîrea cea mai înțeleaptă. Fratele regelui dă ordine în consecință, cînd pe neașteptate intervine mareșalul Macdonald, duce de Taranto. Un pic de speranță însuflețește mîna de regaliști. Eroul de la Wagram promite contelui d'Artois să vorbească trupelor „pe limba lor".

A doua zi, 10 martie, nici ploaia torențială nu-l împiedică pe mareșal să-și țină promisiunea. În Piața Bellecour, în fața regimentelor aliniate în careu, el își termină discursul cu următoarele cuvinte :

— Singura garanție pe care vi-o cer este să strigați *Trăiască regele !*

Nici un glas nu-i răspunde. Nu se aude decît răpăitul ploii. Intervine atunci viitorul Carol al X-lea. Ambițiile lui sînt mai modeste. Un *singur* strigăt, scos de un *singur* om, l-ar mulțumi pe deplin. Se apropie de un bătrîn dragon, „îi vorbește cu bunătate, îi laudă curajul, a cărui dovadă o poartă pe piept...", apoi îi propune să strige cu el o dată *Trăiască regele !* „Cu privirea fixă, cu gura căscată", dragonul rămîne „nemișcat și impasibil". Macdonald, îm-

preună cu colonelul Regimentului 13 de dragoni și cu ofițerii „strigă, îl îndeamnă, îl amenință"..., dar fără succes. Omul este „de neclintit".

Scena ia un aspect de-a dreptul ridicol. „Roșu de furie", Artois se întoarce la arhiepiscopie. Mulțimea nici măcar nu-l salută. Lyonezii sînt într-adevăr masați de-a lungul Ronului, însă pentru a-l aștepta pe Napoleon, care, după cum se spune, se află deja la porțile orașului. Este ora unsprezece dimineața. Fratele regelui nu mai are altceva de făcut decît să plece și să urmeze pilda vărului său Orléans, care de vreo două ore a luat drumul Parisului. În timp ce fratele regelui se urcă în berlină, Macdonald încearcă să apere Lyonul. Trimite mai întîi niște dragoni în recunoaștere...

Curînd călăreții se întorc.

— Ce-au văzut ? — întreabă Macdonald pe aghiotantul său.

— Avangarda lui Napoleon.

— E departe ?

— În curînd va intra în cartierul Guillotière.

— Ce s-a întîmplat ?

— Cele două patrule de recunoaștere au băut împreună !

Macdonald sare pe cal numai după ce zărește el însuși chipiurile Regimentului 4 de husari, avangarda împăratului. După o cursă lungă și nebunească, urmărit de husarii împăratului, el izbutește să ajungă din urmă trăsura fratelui regelui. Era și timpul ! Mareșalul se simțea frînt, după propria sa expresie, de galopul puțin prea dur al calului său : nu se mai putea ține în șa !

*

* *

La Lyon, Napoleon se instalează la arhiepiscopie, în apartamentele pe care i le-a lăsat contele d'Artois, și timp de trei zile duce din nou viață de suveran. Primește corpurile constituite, pregătește decrete și-i scrie soției sale : „Avangarda mea e la Chalon-sur-Saône, noaptea aceasta plec ca s-o ajung din urmă. Populația aleargă în număr mare în întîmpinarea mea ; regimente întregi părăsesc totul ca să mi se alăture... Cînd vei primi această scrisoare,

eu voi fi la Paris... Vino acolo împreună cu fiul meu. Sper să te pot îmbrățișa înainte de sfîrșitul lunii".

Aceste rînduri nu sînt predate împărătesei, ci duse la Congres, unde miniștrii aliați încearcă „să interpreteze o zmîngălitură pe care n-o putea citi nimeni". Fiecare descifrează cîte un cuvînt... și curînd toți miniștrii au în fața ochilor tragica certitudine de a-l vedea pe împărat instalat la Paris ! Cu cîteva zile înainte, Talleyrand reuși să facă pe colegii săi să aprobe un text îngrozitor, care nu poate fi citit fără a încerca un sentiment de dezgust. Evadarea lui Bonaparte era descrisă în acest text ca „un atentat împotriva ordinii sociale". Declarația preciza : „Revenind în Franța cu scopul de a provoca dezordine și tulburare, s-a scos el însuși de sub protecția legilor și a arătat întregii lumi că nu dorește nici pace, nici armistițiu..."

În încheiere, criminalul evadat era scos în afara legii : „Puterile declară deci că Napoleon Bonaparte s-a situat în afara relațiilor civile și sociale ; manifestîndu-se ca un inamic care tulbură pacea lumii, s-a expus vindictei publice".

Perfid, Talleyrand își freacă mîinile de satisfacție văzîndu-l pe împăratul Austriei înjosindu-se pînă acolo încît să semneze cu seninătate un document care nu era altceva decît o palmă infamantă la adresa soțului fiicei sale, tatălui propriului său nepot !

— Trebuie silit să-și pună semnătura sub o sentință de moarte civilă — va explica prințul —, și nu sub o declarație de război. Cu un inamic se poate oricînd trata, dar nimeni nu-și reia viața conjugală cu un condamnat.

* * *

Luni 13 martie, împăratul părăsește Lyonul și se duce la hotelul „*Sauvage*" din Macon.

La Paris, regele nu-și mai pune nădejdea de aici înainte decît în Ney. De la 10 martie, mareșalul a închis drumul spre Paris, repetînd fără încetare că-l va aduce pe Bonaparte într-o cușcă de fier.

— Ar fi mai bine să-l aduceți mort într-un tomberon,

sugerează subprefectul de Poligny, partizan al metodelor expeditive.

— Nu — răspunse Ney —, dumneavoastră nu cunoașteți Parisul. Parizienii trebuie să-l vadă.

La 11 martie i se aduce prințului de Moscova proclamația scrisă de împărat în fața golfului Jouan. După ce scoase un oftat, el fu auzit spunînd :

— Acum nu se mai scrie astfel !... Regele ar trebui să scrie așa... Aceasta-i modul în care li se vorbește soldaților și în care îi poți mișca !

Apoi, mergînd în sus și în jos prin biroul său, repetă cu glas tare o frază din proclamație : „Victoria va înainta în pas de atac. Vulturul cu culorile naționale va zbura din clopotniță în clopotniță pînă la turnurile catedralei Notre-Dame !“

Totuși, Ney, după ce suspină adînc, rămîne hotărît să lupte. El n-are, însă, sub ordinele lui decît șase mii de oameni, pe care nu se poate prea mult conta, înșirați de la Besançon la Bourg, în timp ce împăratul are acum la dispoziția lui patruzprezece mii de soldați ! Mareșalul va primi curînd și biletul pe care i l-a adresat Napoleon : „Veniți să mă luați de la Chalon, vă voi primi ca a doua zi după bătălia de pe rîul Moscova“. Mai tîrziu, el va afla că drapelele tricolore flutură peste tot. În cele din urmă i se mai comunică — ceea ce în momentul acela nu era adevărat — că Ludovic al XVIII-lea se pregătește să părăsească Parisul ; apoi i se mai dezvăluie — ceea ce era inexact — că Anglia e implicată în complot și că Metternich — ceea ce părea plauzibil — fusese pus la curent cu plecarea din Elba și că a închis ochii din dorința de a-l contraria pe țar... Pînă acum nu a curs încă sînge francez. Oare Ney, luptînd împotriva fostului său comandant, va dezlănțui un război civil ? El cunoaște sentimentele soldaților săi. Desperat, declară :

— Ce vreți, nu pot stăvili valurile mării cu mîna !

Își aduce aminte de toate umilințele suferite în ultimele luni :

— Nu mai vreau să fiu umilit, nu mai vreau ca soția mea să vină la mine cu ochii înlăcrimați din cauza jignirilor îndurate în cursul zilei. Regele nu ne vrea, este evident !...

La 14 martie — în seara aceea, împăratul va dormi la

Dijon, la „Hôtel du Parc" —, mareșalul își adună trupele. Oamenii lui sînt triști și palizi... Ney își va pierde cumpătul.

— Eram complet derutat, va mărturisi el mai tîrziu tribunalului regal, care-l va trimite în fața plutonului de execuție.

Soldații săi îl văd trăgîndu-și sabia din teacă. Ridicînd-o sus, el strigă :

— Ofițeri, subofițeri și soldați, cauza Bourbonilor este pierdută pentru totdeauna !...

Un strigăt puternic de *Trăiască împăratul !* îi acoperă vocea. Un vuiet de ușurare izbucnește din toate piepturile și pe loc toți încep să se îmbrățișeze. Mareșalul trece printre rînduri „ca un om în delir", sărutînd „pînă și pe surlași și toboșari".

Două zile mai tîrziu, cînd știrea ajunge la Paris, pe grilajul coloanei Vendôme apare următorul afiș : *„Napoleon către Ludovic al XVIII-lea. Bunul meu frate, este inutil să-mi mai trimiți soldați. Am destui !"*

Totala seninătate a regelui — ca să nu-i spunem inconștiență — începe să se clatine. Ordonanța pe care suveranul a semnat-o pentru a chema sub arme toate trupele gărzilor naționale — se conta pe trei milioane de oameni ! — n-a dat nici un rezultat. Situația e aceeași și cu rechemarea sub drapel a celor o sută de mii de militari aflați în concediu. În departamentul Cher s-au prezentat numai șase oameni ! Guvernul este ceva mai norocos cu voluntarii săi... Femeile au declarat „că nu vor mai primi în saloanele lor pe tinerii care nu se vor înrola".

— Dar vor continua să-i primească în camerele lor ? — întrebă cineva.

Unii regaliști foarte tineri au răspuns primii la apel.

— Sînt niște țînci incapabili să țină o armă în mînă, constată cu descurajare guvernatorul Vincennes-ului.

Se cade dintr-un exces în altul, și astfel se creează *„Compania gărzilor regelui"*, formată din ofițeri de marină în retragere, care au în frunte lor „o duzină de bătrîni amirali, acoperiți de cicatricele vechilor răni, scăpați din dezastrul de la Quiberon !" Iar într-o dimineață, Macdonald, îndreptîndu-se spre Tuilerii, întîlnește „vreo cincizeci de bătrînei mergînd doi cîte doi, înarmați cu puști și

halebarde, cei mai mulți în uniformă de generali, venind să-și ofere serviciile".

Miercuri 15, Napoleon înnoptează la Autun. În timp ce doarme la „Hôtel de Saint-Louis et de la Poste", din strada Arbaletei — camera lui a rămas intactă —, la Tuilerii se agită cele mai năstrușnice planuri. În fiecare seară, Marmont se duce să-l vadă pe rege. Obsedat de amintirea trădării sale din 1814, vrea să lupte cu orice mijloace împotriva împăratului. După el, există o singură soluție : castelul să fie transformat într-o fortăreață.

— Palatul trebuie astfel amenajat, încît să fie nevoie de o baterie de tunuri de mare calibru pentru a-l dărîma.

În inima acestei fortărețe urmează să fie instalat Ludovic al XVIII-lea și fotoliul său ; el va avea hrană pentru două luni și trei mii de oameni din serviciul casei regale, niște soldați de operetă, probabil, dar care vor fi „excelenți în acest scop", afirma mareșalul. Cît despre ceilalți membri ai familiei regale, ducele de Ragusa i-a expediat, plin de aroganță, pe fiecare în altă parte. Și dacă se va întîmpla ca pe rege să-l nimerească în cap un proiectil tras de „un tun de mare calibru" ? Marmont privea această eventualitate cu optimism :

— Sire, fratele, nepoții, verii dumneavoastră sînt la adăpost... Dacă ați muri, drepturile și titlurile dumneavoastră ar trece asupra altuia !

Ludovic al XVIII-lea preferă însă să-și păstreze drepturile pentru sine ! Va urma el oare planul nebunesc elaborat de Blacas ? După părerea favoritului, la apropierea „tigrului", regele va trebui să se urce într-o caleașcă descoperită, însoțit de primul gentilom al camerei [1]. În spatele trăsurii vor urma călare pairii și deputații... fiecare cum va putea, căci unii din ei nu mai călăriseră din timpul domniei lui Ludovic al XVI-lea ! „Tot acest cortegiu va trebui să iasă în întîmpinarea împăratului pentru a-l întreba cu ce gînduri vine acolo. Pus în încurcătură, domnul de Buonaparte se va retrage".

Vitrolles, ironic, sugerează ca procesiunea să fie precedată de arhiepiscopul Parisului purtînd Sfintele daruri, „ca sfîntul Martin cînd a ieșit înaintea regelui vizigoților".

[1] Le gentilhomme de la Chambre — nobil care îl servea pe rege cînd mînca în camera sa. — *Nota trad.*

— Prin ce barieră intenționați să ieșiți ? — întreabă secretarul de stat.

— Prin bariera Italiei sau prin cea a Fontainebleaului.

„I-am asigurat că în aceste locuri nu-l vor întîlni în nici un caz pe împărat ; că el nu le va tulbura de fel prin prezența lui pomposul alai ; că el va intra prin bariera Tronului, că se va duce liniștit să se instaleze la Tuilerii și că regele și deputații celor două Camere se vor culca, probabil, în noaptea aceea sub cerul liber".

Vitrolles propune atunci o retragere în Vendeea, unde s-ar putea organiza o rezistență... Dar Ludovic al XVIII-lea, pe care nu-l mai țin puterile ca să facă pe șuanul, a susținut un plan mai pașnic : o ședință regală la Cameră. Se știe ce efect a avut discursul regelui din ziua de 16 martie, în momentul în care împăratul ajunsese la Avallon. Ca ripostă la proclamațiile împăratului cu caracter agitatoric, bătrînul rege rostește cuvinte pline de bun simț și adevăr :

— Nu mă tem pentru mine, mă tem pentru Franța. Cel care e pe cale să aprindă torțele războiului civil aduce cu sine și urgia războiului cu alte țări ; el vrea să supună patria noastră pumnului său de fier. În sfîrșit, el calcă în picioare carta constituțională pe care v-am dat-o, acea cartă care constituie pentru mine cel mai frumos titlu de glorie în ochii posterității, carta la care țin toți francezii și pe care jur aici s-o mențin !

Oamenii sînt cuprinși de delir. Timp de mai multe minute au putut fi auzite strigătele de *Trăiască regele !... Să murim pentru rege !... Să luptăm pe viață și pe moarte pentru rege !...* Entuziasmul atinge punctul culminant cînd viitorul Carol al X-lea se aruncă în brațele fratelui său ; el devine și mai mare în clipa cînd viitorul Ludovic-Filip jură, la rîndul său, „să trăiască și să moară credincios regelui său".

Despărțindu-se, deputații repetă cu toții cuvintele lui Ludovic al XVIII-lea :

— Orice s-ar întîmpla, nu-mi voi părăsi fotoliul. Victima va fi mai presus decît călăul !

E sigur că și fără a transforma Tuilerii în citadelă, prezența lui Ludovic al XVIII-lea la Paris l-ar fi stînjenit destul de mult pe împărat...

Cu toate acestea, regele n-a ezitat să ia hotărîrea de a fugi în cazul sosirii lui Napoleon... dar nu permitea să i se pomenească despre acest lucru. Ducele d'Orléans, care îndrăznise să facă o sugestie în acest sens, a fost imediat pus la punct.

— Asemenea presupunere nici nu trebuie făcută !

Pe data de 17 îl trimise pe nepotul său Berry să preia comanda armatei regale, care mai număra douăzeci de mii de oameni, eșalonați între Montereau și Villejuif și ale cărei diferite corpuri de armată aveau, bineînțeles, în fruntea lor foști colonei și generali ai lui Napoleon. Se încearcă să se mențină o anumită stare de spirit, și în *Moniteur* din 18 se poate citi : „Guvernul nu intenționează nici să exagereze, nici să ascundă lucrurile. El socotește că e de datoria lui să spună adevărul...", și articolul se termină cu știrea că „trupele regale au ocupat Grenoble și Lyon !". Dar nimeni nu se lasă indus în eroare.

— Sîntem chemați la Paris pentru rege — spun lăncierii —, dar noi ne ducem acolo pentru împărat.

În cantonamente se strigă : *Trăiască tăticul la Violette !...*, iar infanteriștii din Regimentul 65 de linie, chiar dacă nu strigă, poartă buchete de flori „subversive" ! Pe data de 18, Clarke socotește că este momentul să ofere „grenadierilor și vînătorilor Franței" — fosta veche gardă a împăratului — gradul de sublocotenent în armata regală. Soldații din vechea gardă imperială, aflați deja în drum spre „micul lor caporal", refuză. Ei preferă să rămînă simpli soldați ai lui Napoleon decît să devină ofițeri ai regelui !

Nu se putea conta cu adevărat decît pe trupa strălucitoare a casei militare a lui Ludovic al XVIII-lea, soldați de anticameră, cărora li se spunea gardă personală, cavalerie ușoară, jandarmi de vînătoare sau mușchetari.

* * *

Sîmbătă 18 martie, la Auxerre, la prefectul Ganot, Ney îi remite lui Napoleon „dezvinovățirea" sa, care începe cu aceste cuvinte : „În cazul în care veți continua să guvernați tiranic, sînt mai curînd prizonierul decît partizanul dumneavoastră".

— Viteazul Ney a înnebunit, exclamă împăratul, rupînd memoriul.

— Maiestatea-voastră — șoptește, oftînd, mareșalul — a auzit, fără îndoială, spunîndu-se că am promis să vă aduc înapoi într-o cușcă de fier.

— Sînt vorbe cărora nu le dau nici o crezare.

— Și totuși, sire, este adevărat !

Împăratul își ascunde cu greu „o tresărire de indignare" [1].

În aceeași seară, Regimentul 6 de lăncieri, care ocupă, ca avanpost, podul de la Montereau, face o mișcare de întoarcere pe loc... și se declară avangarda împăratului. Știrea este imediat transmisă regelui. A doua zi dimineața — duminica Floriilor —, un curier aduce știrea că Napoleon a plecat din Auxerre și că își continuă drumul spre Paris. El ar putea ajunge în aceeași seară la Fontainebleau !

— Văd că din acest punct de vedere totul s-a sfîrșit — oftează Ludovic al XVIII-lea. — Să nu ne angajăm într-o rezistență zadarnică. Sînt decis să plec !

Se ia hotărîrea ca regele să părăsească singur Parisul, cu o escortă personală. Berry și Marmont se vor îndrepta spre Beauvais cu casa militară... și diamantele coroanei.

Duminică 19 martie, în timp ce Napoleon dormea la Pont-sur-Yonne, trăsurile regale se află la orele unsprezece și jumătate seara în curtea Tuileriilor.

Plouă.

Berlina lui Ludovic al XVIII-lea este adusa în fața vestibulului pavilionului Flore. Imediat, soldații din garda personală și din garda națională ies din post și, fără arme, umplu scara și anticamera, amestecîndu-se cu curtenii și cu ofițerii de serviciu. Toate privirile sînt ațintite spre ușa apartamentului regal... cel pe care-l ocupase altădată Ludovic al XVI-lea și apoi Napoleon.

Domnește o tăcere grea. În curte nu se aud decît nechezatul și tropotul cailor din escortă.

[1] „Ney și-a meritat soarta — va spune cu cruzime împăratul la Sfînta Elena cînd va afla de condamnarea la moarte a prințului de Moscova de către Curtea pairilor. — Il regret ce om prețios pe cîmpul de luptă, dar era prea imoral și prea prost ca să izbîndească !"

Se deschide ușa.

Apare un ușier cu două torțe... apoi regele, sprijinit de Blacas și de ducele de Duras, primul gentilom al camerei. „Deodată, în mod spontan — scrie un martor —, am îngenuncheat cu toții plîngînd, unii prinzîndu-l de mîini, alții de haine; ne tîram pe treptele scării ca să-l privim și să-l atingem mai de aproape. Nu se auzeau decît gemete și hohote de plîns"..., iar în depărtare strigătele de *Trăiască regele,* scoase de cei ce nu se puteau apropia.

— Copiii mei — murmură bătrînul suveran —, vă implor cruțați-mă, am nevoie de puteri. Ne vom revedea curînd...

Plînsetele se întețesc, iar Ludovic al XVIII-lea începe să-și piardă calmul.

— Am prevăzut acest lucru — îi șopti el lui Blacas —, nu voiam să-i văd. Ar fi trebuit să fiu cruțat de astfel de emoții!

Cu multă greutate, trecînd prin mijlocul unei mulțimi de oameni devotați, regele, sprijinit de cei doi însoțitori, ajunge lîngă trăsură și se așază în fundul berlinei sale. Face apoi un ultim gest de adio. Înconjurată de garda personală, trăsura se îndreaptă spre bariera Saint-Martin... în direcția Varennes... Ea este urmată de cîteva trăsuri de serviciu. Tot personalul regal părăsește palatul... și timp de cîteva ore se așterne o tăcere impresionantă asupra castelului pustiu. În graba plecării au fost uitați papucii lui Ludovic al XVIII-lea.

— Cel mai rău îmi pare de papuci — îi va mărturisi regele lui Macdonald înainte de a se îndrepta spre Gand —; într-o zi veți înțelege, scumpul meu mareșal, ce înseamnă pierderea unor papuci care au luat forma piciorului tău.

*

* *

A doua zi dimineața — vestita zi de luni 20 martie 1815 —, parizienii vin să privească lunga fațadă cenușie a castelului. Drapelul alb a fost scos. În timp ce Napoleon se îndreaptă spre Fontainebleau, „mulțimea rătăcește încoace și încolo — povestește un martor —, oamenii se apropie cu neîncredere unii de alții, de-abia îndrăznesc să-și vorbească

cu voce scăzută". Deodată, venind dinspre malul Senei, apare un călăreț purtînd un drapel tricolor.

Solul care vestește sosirea împăratului și care era așteptat abia seara este generalul Exelmans ; el vine de la Fontainebleau. După un minut, prin ceață, se vede tricolorul fluturînd la balconul Sălii Mareșalilor. Santinelele din garda națională, de pază în jurul palatului, care încă de dimineață își smulseseră cocardele albe, le scot acum din raniță pe cele tricolore. Treptat, ofițerii și foștii servitori ai lui Napoleon revin la castel, ca și cum stăpînul lor s-ar fi întors de la una din reședințele sale. Apar uniforme imperiale și livrele verzi. Ușierii își reiau serviciul și cer să fie respectată eticheta imperială. Se schimbă felicitări, cei prezenți se îmbrățișează, iar doamnele, în rochii de curte, se reped la covoare, descos cu înfrigurare crinul cu care sînt împodobite, pentru a scoate la iveală iubitele albine napoleoneene. Pe bulevarde, negustorii își desprind firmele ca să le picteze din nou : în locul coroanelor regale apar violetele și vulturii. Unii prăvăliași mai precauți se mulțumiseră în 1814 să arate privirilor numai spatele firmelor lor cu noile embleme... păstrînd pe față însemnele imperiale. Acum n-aveau decît să-și întoarcă firmele !

În curtea Arcului de Triumf al Carrouselului, parizienii strigă : *Trăiască împăratul !* Cu toată vremea închisă și cețoasă, în grădină se dansează, iar pe măsură ce curierii anunță apropierea împăratului, entuziasmul se transformă în delir.

La Valette l-a înștiințat pe Napoleon printr-un curier că are cale liberă. Împăratul a părăsit imediat Fontainebleau-ul într-o trăsură de poștă. La orele nouă seara, el își face intrarea în curtea Tuileriilor. Strigătele de *Trăiască împăratul !* cu care este întîmpinat Napoleon se transformă în adevărate chiote de bucurie, iar el este de-a dreptul smuls din trăsură. Aclamații întretăiate de hohote de plîns străbat mulțimea electrizată. În mijlocul unui torent uman dezlănțuit, împăratul este purtat pe brațe pînă la primul etaj.

„Explozia a fost irezistibilă. Am avut impresia că asist la învierea lui Hristos", ne povestește baronul Thiébault. „Nu trecuseră decît trei ore de cînd, ca soldat al Bourbonilor — continuă el —, țineam tunurile îndreptate împotriva lui ; acum mi se părea că redevenisem francez..."

Mulțimea entuziastă îl însoțește pe Napoleon pînă în apartamentele sale.

— Pentru dumnezeu — strigă Caulaincourt către La Valette — , treceți înaintea lui !

La Valette urcă scara de-a-ndaratelea, precedîndu-l pe împărat și repetînd fără încetare :

— Dumneavoastră sînteți ! Dumneavoastră sînteți ! Dumneavoastră sînteți !

El se lasă purtat, cu ochii pe jumătate închiși, beat de fericire...

27

O SUTA DE ZILE

SIMȚEAM CĂ FORTUNA MĂ PĂRĂSEȘTE.
NU MAI AVEAM SENTIMENTUL SUCCESULUI
DEFINITIV. CINE NU ÎNDRĂZNEȘTE NU POATE FACE
NIMIC LA MOMENTUL POTRIVIT, ȘI NIMENI NU
ÎNDRĂZNEȘTE DACĂ NU ESTE CONVINS
CĂ VA AVEA SUCCES.

Napoleon

A doua zi dimineața, privind prin ferestrele camerei sale, împăratul vede la intrarea marii alei, în inima grădinii care avea încă un aspect de iarnă, un singur castan înflorit. Parisul pare să-i fi pregătit eroului un imens buchet.

În grădina în care plutește o ceață ușoară, mulțimea îl aclamă pe împărat.

— Ei bine — murmură Napoleon, redevenit lucid —, vremea complimentelor și a lingușirilor a trecut! M-au lăsat să mă întorc tot așa cum i-au lăsat pe ceilalți să plece!

O primi apoi pe regina Hortensia și îi reproșă, pe drept cuvînt, că-i ceruse lui Ludovic al XVIII-lea să o numească ducesă de Saint-Leu, titlu pe care regele se grăbise, de altfel, să i-l acorde.

— Ar fi trebuit să știți — exclamă Napoleon — că, atunci cînd ați împărtășit bunăstarea unei familii, trebuie să știți să suportați și necazurile ei.

— Nu trebuia oare să mă gîndesc la viitorul copiilor mei ?

— Copiii dumneavoastră ! Ei sînt și nepoții mei, ați uitat ? Cu ce drept i-ați făcut să-și piardă rangul acordat de mine ? Fii de rege, astăzi duci de Saint-Leu, ce mizerie ! N-ați citit codul ? Nu știți că legea interzice schimbarea situației minorilor și efectuarea vreunui act de renunțare în numele lor ?

— Ah, sire, m-am înșelat. Credeam că-mi fac datoria salvîndu-i de la plecarea într-o țară străină.

— Ați greșit !

Hortensia plîngea. În clipa aceea, mulțimea, care continua să se îngrămădească în fața Tuileriilor, scotea strigăte de entuziasm văzînd umbra lui Napoleon profilîndu-se în spatele unei ferestre. Un imens strigăt umplu văzduhul :

— Trăiască împăratul !

Napoleon o luă imediat pe Hortensia de braț, deschise fereastra și, sprijinind-o, o duse pe balcon. Ea plîngea într-una... Aclamațiile se întețiră.

A doua zi se putea citi în *Moniteur :* „Ieri, maiestatea-sa împăratul se găsea în cabinetul său împreună cu regina Hortensia și cu prinții, nepoții lui. Aclamațiile unei imense mulțimi sub ferestrele maiestății-sale, chemîndu-l să iasă pe balcon, au mișcat-o într-atîta pe regina Hortensia, încît, impresionată de dovezile de dragoste ale poporului din Paris, ea a izbucnit în lacrimi, oferind astfel mulțimii înduioșate spectacolul emoționant al obrazului ei scăldat în lacrimi, provocate de dragostea poporului pentru augustul ei tată".

Așa se scrie istoria.

Cîteva clipe mai tîrziu, împăratul face prima sa trecere în revistă. Un englez — Hobhouse — îl găsește palid „și nu prea gras. Dar — adaugă el — pîntecele îi este atît de umflat, încît i se vede cămașa ieșind de sub jiletcă. El ține de obicei mîinile împreunate în față sau la spate, dar uneori le desface ca să-și frece nasul, să ia cîteva prize de tabac sau să se uite la ceas. Oftînd des și înghițindu-și saliva, pare că suferă de niște dureri în piept..."

Fanfarele cîntă melodii adesea interzise la Paris în timpul dictaturii napoleoneene :

Să veghem la soarta imperiului,
Să veghem la respectarea drepturilor noastre
Dacă despotismul complotează,
Să jurăm moarte regilor.

Împăratul ia cuvîntul :

— Soldați, am venit în Franța cu șase sute de oameni, pentru că mă bizuiam pe dragostea poporului și pe vechii mei soldați. Nu m-am înșelat în așteptările mele.

Seara, mulțimea, îmbătată de strigăte și aclamații, se întoarce acasă. Afară începe să plouă...

* * *

Cei rămași credincioși împăratului se prezintă la Tuileri — unii dintre ei cu o oarecare întîrziere.

— Iată-vă, domnule general Rapp — i se adresează împăratul fostului său tovarăș de arme. — V-ați lăsat cam mult așteptat. De unde veniți ?

— De la Ecouen, sire, unde mi-am lăsat trupele la dispoziția ministrului de război.

— Voiați într-adevăr să luptați împotriva mea ?

— Da, sire, răspunde Rapp liniștit.

— Ei, drăcie !

— Eram obligat să procedez astfel.

— Pe naiba — exclamă Napoleon. — Știam precis că vă aflați în fața mea. Dacă ne-am fi bătut, m-aș fi dus să vă caut pe cîmpul de luptă. V-aș fi făcut să înlemniți de uimire. Ați fi îndrăznit să trageți în mine ?

— Fără îndoială. Datoria...

— Ei, asta-i prea de tot ! Dar soldații nu v-ar fi ascultat. Ei mi-au păstrat mai multă dragoste decît dumneavoastră. De altfel, dacă ați fi tras un singur foc, țăranii dumneavoastră din Alsacia v-ar fi ucis cu pietre.

— Trebuie să recunoașteți, sire — explică atunci Rapp cu calm —, că mă aflam într-o situație grea. Abdicați,

plecați, ne cereți să-l servim pe rege, veniți înapoi... Deși amintirile noastre erau puternice, nu ne mai făceam iluzii.

— Cum asta ? Ce vreți să spuneți ?

Din nou el repetă povestea aceea imposibilă.

— Credeți că aș fi putut reveni fără o alianță, fără un acord ?... De altfel, mi-am schimbat metoda : fără războaie, fără cuceriri. Vreau să domnesc în pace și să asigur fericirea supușilor mei.

— Spuneți numai așa. Dar anticamerele dumneavoastră sînt deja pline de lingușitorii care au încurajat întotdeauna înclinația dumneavoastră pentru război.

— Ei ! Ei ! Experiența... Mergeați des la Tuilerii ?

— Uneori, sire.

— Cum vă tratau oamenii de acolo ?

— N-am de ce să mă plîng.

— Se pare că regele v-a primit bine după ce v-ați întors din Rusia.

— Foarte bine, sire.

— Fără îndoială. Răsfățat mai întîi și apoi dat pe ușă afară. Iată ce vă așteptă pe toți ! Pentru că în definitiv nu erați oamenii lor. Nu puteați să le fiți pe plac. E nevoie de alte titluri, de alte poziții sociale ca să le fiți pe plac.

Rapp încercă să aducă și alte argumente împăratului :

— Regele a descotorosit Franța de aliați.

— E adevărat — recunoaște Napoleon —, dar cu ce preț ! Dar angajamentele lui, și le-a ținut ? Aroganța nobililor și a preoților m-a determinat să plec de pe insula Elba. Aș fi putut să mă întorc cu trei milioane de țărani, care veneau la mine să se plîngă și să-și ofere serviciile. Dar eram sigur că nu voi întîmpina nici o rezistență în fața Parisului. Bourbonii sînt și ei mulțumiți de întoarcerea mea. Fără mine, ei ar fi sfîrșit printr-o revoluție înspăimîntătoare. Ați văzut pamfletul lui Chateaubriand, care nu-mi acordă nici măcar curaj pe cîmpul de luptă ? Nu m-ați văzut în fața gloanțelor ? Sînt eu un laș ?

— Am împărtășit indignarea resimțită de toți oamenii cinstiți în fața unei acuzații pe cît de nedreaptă, pe atît de josnică.

— L-ați mai văzut cumva pe ducele d'Orléans ?

— Nu l-am văzut decît o singură dată.

— Iată un om care știe să se poarte și are tact! Ceilalți au un anturaj prost, sînt rău sfătuiți. Nu mă iubesc. Vor fi mai furioși ca oricînd. Au și de ce. Am venit pe neașteptate. Acum mă vor acuza că sînt ambițios. Aceasta este veșnicul lor reproș; altceva nu știu să spună.

— Nu sînt singurii care vă învinuiesc că sînteți ambițios.

— Cum adică, sînt eu un ambițios? Poate fi cineva atît de gras ca mine dacă e ambițios?

Dar el n-avea întotdeauna curajul să glumească. Unele schimbări la față l-au îndurerat. Mai ales aceea a lui Marmont, pe care Ludovic al XVIII-lea îl întrebase:

— Ați fost rănit în Spania și credeați că o să pierdeți brațul?

— Da, sire — răspunse mareșalul —, dar l-am regăsit ca s-o servesc pe maiestatea-voastră...

*

* *

Trebuia, în primul rînd, să facă rost de bani! Casele de bani imperiale se vor umple într-un mod cu totul neașteptat: datorită Angliei și Olandei.

— La reîntoarcerea de pe insula Elba — va povesti împăratul lui Las Cases —, o serie de firme din Londra și Amsterdam mi-au deschis în secret un credit de optzeci pînă la o sută de milioane, cu o dobîndă mică, de 3 la sută.

Pentru un bancher, casa de bani trece întotdeauna înaintea patriotismului! Cu toate acestea, împăratul se găsea „singur în fața Europei", așa cum o recunoaște chiar el în cursul unei convorbiri cu Davout. Într-adevăr, aceasta era „situația" lui — o situație tragică. El își dădea seama că aliații nu se vor înclina în fața amețitorului zbor al Vulturului, chiar dacă Napoleon ar fi acceptat frontierele impuse Franței cu un an înainte. Fără să-și facă prea multe iluzii, el încearcă mai întîi să-l înduioșeze pe împăratul Francisc, făcînd să vibreze coarda sentimentelor lui de bunic. Tot ceea ce va întreprinde pentru consolidarea și întărirea tronului său, toate eforturile n-au decît un singur scop — îi scrie el lui Francisc —, acela de a putea să transmită într-o zi moștenirea sa „copilului pe care maiestatea-voastră îl înconjură cu bunătatea sa

părintească". Ca să atingă acest „scop sfînt" are nevoie de pace. Apoi afirmă că el cunoaște prea bine „principiile" „scumpului său frate și socru" pentru a nu se îndoi că acesta „se va strădui să apropie cît mai repede momentul cînd soția își va regăsi soțul, iar fiul, tatăl". Și Napoleon încheie scrisoarea vorbindu-i lui Francisc „despre această dorință de reîntregire a familiei, care întîrzie, cu toată nerăbdarea dovedită de virtuoasa prințesă".

Dar „virtuoasa prințesă" se aruncase înfricoșată în brațele amantului său Neipperg, renegîndu-l în mod oficial pe omul pe care pretinsese că-l adoră în urmă cu cîteva luni. Maria-Luiza afirma sus și tare că „era supărată pe persoana respectivă", care, părăsind insula Elba, pusese în pericol soarta fiului său. Ea i-a declarat împăratului Francisc că nu se va supune decît voinței lui. După ce l-a trădat pe tată, ea a consimțit să predea copilul poliției austriece. „Prințul Francisc-Carol" trebuia să fie de urgență mutat la Schönbrunn, deoarece acolo putea fi mult mai ușor supravegheat decît la Hofburg, unde o parte din clădiri erau aproape învecinate cu un întreg cartier al orașului. Baronul Hager, șeful poliției, tremura, totuși, să nu-i scape „Puiul de Vultur" din cușcă și dădu ordin să se transmită la toate punctele de frontieră și la birourile vastului mozaic austriac semnalmentele „copilașului doamnei arhiducese". Aflăm astfel că băiatul era bine dezvoltat pentru vîrsta lui, că avea o figură blîndă, o fețișoară bucălată, ochi albaștri, un nas mic, „cîrn și cu nările deschise", o gură mică, buze ușor răsfrînte, „întretăiate de o gropiță" și un păr lung auriu, ce-i cădea pe umeri în bucle mari...

Napoleon nu putea decît să viseze în fața portretului micului său rege, în timp ce la Paris se cînta cu cruzime :

Ei bine, Napoleon.
Nu vezi că Maria-Luiza nu se mai întoarce ?

Cu toate acestea, el spera...

Într-o zi, Napoleon află tragicul adevăr, obligîndu-l pe La Valette să citească în fața lui o scrisoare al cărei conținut acesta nu-l cunoștea și care-i fusese expediată din Viena de Méneval. Secretarul împăratului îi scria șefului poștelor „că nu mai trebuia să se conteze pe îm-

părătească ; că ea nu-și mai ascundea ura împotriva împăratului și că era dispusă să aprobe orice măsuri s-ar lua împotriva lui..." Méneval afirma, printre altele, că este cît se poate de indignat : „Împărăteasa, care a fost dată pe mîna lui Neipperg, nici nu-și mai dădea osteneală să-și ascundă gustul ei bizar pentru acest om, care era în egală măsură stăpînul sufletului și al trupului ei..."

Totul se sfîrșise. N-o va mai vedea niciodată...

* * *

Împăratul trimise o circulară suveranilor Rusiei, Prusiei și Angliei, încercînd să le explice că Restaurația, „dinastia care fusese redată poporului prin forță", nu mai era indicată pentru poporul francez. El susținea că „Bourbonii n-au vrut să se adapteze nici sentimentelor și nici obiceiurilor poporului ; Franța a trebuit să se despartă de ei. Glasul ei chema un eliberator". Acest „eliberator" nu putea fi decît Napoleon. „Destulă glorie au ilustrat la vremea lor drapelele diferitelor națiuni — continua el — ; destule nenorociri s-au succedat, din cauza vitregiei soartei, după marile izbînzi ; azi se deschide în fața suveranilor o arenă mai frumoasă, și eu sînt primul gata să cobor în ea".

— Nici pace, nici armistițiu, nici un fel de reconciliere cu acest om, răspunse țarul.

Napoleon mai anunțase la Londra că era „dispus să primească din partea guvernului englez orice propunere care ar asigura o pace trainică". El miza într-adevăr pe Marea Britanie și era convins că, în această înțelegere în care ura țărilor ținute prea multă vreme în stare de asuprire își va da curs liber, cuvintele cele mai înțelepte vor veni din partea Angliei. Guvernul britanic nici nu se osteni să răspundă avansurilor făcute de cel întors de pe insula Elba, iar *Times* îl tratã pe Napoleon de „corsican sîngeros" și-i flagelă pe „adepții săi nelegiuiți", care au îndrăznit „să-l cheme pe acest brigand, pe acest monstru împovărat cu atîtea crime și orori". Opoziția declara însă cu totul altceva în Camera Comunelor :

— Bonaparte a fost primit în Franța ca un eliberator. Bourbonii și-au pierdut tronul din cauza propriilor lor

greșeli. Ar fi monstruos să pornim un război împotriva unei națiuni pentru a-i impune un guvern pe care nu-l vrea !

Pentru *Morning Chronicle* n-avea „nici o importanță dacă pe tronul Franței se afla un Bonaparte sau un Bourbon". Și ziarul își permitea să-i pună aceste întrebări lordului Castlereagh : „Tratatul de la Fontainebleau a fost respectat cu scrupulozitate de aliați ? I s-a plătit lui Bonaparte și familiei sale o parte din pensia care le fusese garantată ? Nu exista planul de a-l deporta ? Patrioții englezi sînt de părere că potentații continentului își dădeau mîna nu atît împotriva lui Bonaparte, cît împotriva spiritului de libertate".

Napoleon cunoștea acest punct de vedere, care îl va influența, cu siguranță, pe împărat trei luni mai tîrziu, cînd va hotărî să se stabilească în „căminul poporului britanic".

Ca un ecou al ziarului *Times*, opinia regalistă franceză se dezlănțuie. Napoleon abolise cenzura încă de la 24 martie, dar ziarele au trebuit, totuși, să primească în sînul lor, „redactori-cenzori", numiți de guvern. Acești controlori mai mult sau mai puțin oficiali vor cenzura cu moderație scrierile antiguvernamentale. Această semilibertate va face să înflorească, chiar de la sosirea la Paris a „evadatului din insula Elba", o mulțime de texte revendicative, de pamflete și chiar de gazete clandestine, care vor relua sub forme diferite această declarație a ziarului *Journal du Lys*, care circula pe ascuns : „Monstrul care ne guvernează n-are alături de el decît sărăcimea... Bonaparte s-a întors în fruntea unei bande de ticăloși... El este urmărit de ura și disprețul tuturor francezilor..."

Așa cum era și de așteptat, Vestul regalist începe imediat o insurecție și pînă la sfîrșitul celor o sută de zile vor avea loc tulburări destul de grave. Fouché, revenit la Ministerul Poliției, nu va întreprinde nimic pentru a-i descoperi pe vinovați. Insurecția servea foarte bine propriile lui intenții ! Cartea pe care juca el, chiar dacă nu era cea a înfrîngerii imperiale, era cel puțin cea a falimentului lui Napoleon. În cazul în care o a doua Restaurație se dovedea dificilă, ducele de Otranto avea în vedere o soluție de rezervă : intrase, într-adevăr, în legătură cu Metternich, care — lucrurile nu sînt prea clare —, în eventualitatea că

Napoleon ar fi abdicat înainte de bubuitul primei lovituri de tun, preconiza o regență a Mariei-Luiza. Fouché, aflînd prin Réal că împăratul era la curent cu mașinațiile lui tenebroase, i-a luat-o înainte și chiar în mijlocul unei conversații jucă comedia omului distrat.

Bătîndu-se peste frunte, el exclamă :

— Ah, sire, am uitat să vă spun că am primit un bilet de la domnul de Metternich. Am pe cap atîtea lucruri mai importante ! De altfel, funcționarul lui nu-mi adusese praful care face să reapară scrisul și eram convins că e vorba de o mistificare. În sfîrșit, vi-o aduc.

Împăratul izbucni :

— Sînteți un trădător, Fouché, și ar trebui să vă spînzur !

— Sire — replică liniștit ministrul —, nu sînt de părerea maiestății-voastre.

„Fouché mai mult ca oricare altul — va spune Guizot — mi-a dat posibilitatea să-mi fac o idee mai completă despre ceea ce înseamnă indiferența nerușinată, ironică, cinică și calmul imperturbabil, dublate de o dorință nemărginită de acțiune și strălucire, de hotărîrea de a reuși cu orice preț..."

Nici nu putea fi mai bine caracterizat. Iar ducele de Otranto nu avea pentru moment decît un gînd. Să-i facă cît mai mult rău lui Napoleon.

— Acest om — va spune el — s-a întors din insula Elba mai nebun decît a plecat. Soarta lui e pecetluită, nu va rezista nici patru luni !

Nu se înșela decît cu o lună... a subestimat, probabil, eficacitatea intrigilor sale ! Îi propune mai întîi împăratului — care se declară de acord cu acest punct de vedere — să se pună capăt insurecției din partea de vest a Franței, ducîndu-i cu vorba pe principalii instigatori. În realitate, fostul conventional care a votat pentru executarea regelui, devenit regalist din interes, avea anumite intenții în această privință. El și le expuse în întregime contelui Mallartic, șeful statului-major al „armatei din Maine".

— Această insurecție prematură este dăunătoare însăși cauzei pe care vrea s-o slujească, căci îl va îndreptăți pe Bonaparte să ia măsuri violente. Astfel, Vestul va fi pustiit, sărăcimea va fi înarmată și vor fi puse la dispoziția împăratului forțe care, după ce îi vor învinge pe van-

deeni, îi vor servi la prelungirea rezistenței împotriva străinătății. Trebuie să înțelegeți că restabilirea monarhiei nu depinde de un război purtat în Vest. Soarta Franței se va decide în Nord !

Dar regaliștii formează un stat în stat și nu au, de data aceasta, nici un motiv să se lase convinși. Întrucît, de cînd s-a întors, împaratul are fără încetare pe buze cuvîntul „libertate", partizanii lui Ludovic al XVIII-lea — chiar și fetițele ! — se transformă în agenți provocatori. Viitoarea contesă Dasch, pe atunci aflată într-un pension ținut de călugărițe, poza împreună cu micile ei colege „în martire și militante". „Ni s-a cerut să aruncăm cocardele albe — va povesti ea —: am declarat că nu ne vom despărți de ele. Fiecare din noi avea cîte o cocardă imensă la pălărie, confecționată din hîrtie. A mea era cea mai grozavă, fiind făcută dintr-o coală întreagă... De cum zăream o uniformă, începeam să strigăm *Trăiască regele !* și să cîntăm *Trăiască Henric al IV-lea !...*"

Oamenii maturi sînt mai cruzi : așteptînd nimicirea uzurpatorului, îl atacă în toate felurile. O placardă „instigatoare" a fost afișată la Fontainebleau : „Napoleon, prin grația diavolului și voința iadului, împărat al francezilor, am decretat și decretăm cele ce urmează : *Art. I.* Mi se vor procura trei sute de mii de victime anual. *Art. II.* După împrejurări, voi ridica acest număr pînă la trei milioane. *Art. III.* Toate aceste victime vor fi duse sub pază la abator".

Desigur că această ironie necruțătoare avea un efect mai puternic decît insultele ! Pe de altă parte, regaliștii mai știau foarte bine un lucru : în golful Juan debarcase fiul revoluției, iar ura partizanilor lui Ludovic al XVIII-lea se îndreaptă împotriva domnului de Buonaparte ! Împăratul se crede întors cu douăzeci de ani în urmă și constată cu amărăciune :

— Am regăsit ura preoților și a nobililor tot atît de universală și de violentă ca la începutul revoluției.

De aceea, Napoleon n-are de ales. Trebuie să joace cartea care, într-un fel, îi fusese impusă și, ca să ne convingem de aceasta, e suficient să recitim textele primelor lui proclamații :

— Am venit să scap Franța de emigranți... Sînt fiul revoluției... Am venit să-i eliberez pe francezi din sclavia

în care preoții și nobilii voiau să-i cufunde. Să fie cu băgare de seamă ! Îi voi spînzura de felinare...

Avea nevoie, după cum s-a exprimat Guizot, „ca, folosindu-se de anumite persoane, drapelul revoluției să fluture deasupra imperiului". Iată de ce face apel la Carnot, „un republican convins și un om cinstit", oferindu-i portofoliul Ministerului de Interne. Era o hotărîre mai fericită decît cea prin care l-a introdus pe Fouché în minister...

Începînd de la 11 aprilie, *Journal de l'Empire* îi invită pe „bunii cetățeni să-și folosească în mod nobil timpul liber, arătîndu-le adevărul celor din anturajul monarhului". Răspunsurile sînt semnificative :

„Nici o dovadă de slăbiciune ! Ea ne-a dus anul trecut la pieire. Să se acționeze asemenea Comitetului Salvării publice... Nu trebuie să ne mărginim să-i ținem în frîu pe nobili, trebuie să-i înăbușim. Trebuie să li se confiște averile, iar acestea să fie împărțite țăranilor și muncitorilor, care în acest fel vor fi interesați în aceste confiscări. Nu vă temeți de iacobini... Maiestatea-voastră are nevoie de măciuca populară ca să-i strivească pe conspiratori..."

Dar Napoleon nu ține de loc să se lase antrenat pe o pantă periculoasă.

— Nu voiam să fiu un rege al răscoalelor țărănești — va explica el. — Revoluția este cea mai mare calamitate. Toate binefacerile pe care le aduce n-ar putea să compenseze nenorocirile care zguduie viața celor ce o săvîrșesc.

El nu voia decît să creeze un imperiu liberal. Chiar de la sfîrșitul lunii martie, *Moniteur* publică adrese oficiale care denotă starea lui de spirit. „Împăratul — afirmă Consiliul de Stat — și-a luat angajamentul să garanteze principiile liberale, libertatea individuală, libertatea presei și desființarea cenzurii, votarea impozitelor și a legilor de către reprezentanții națiunii, responsabilitatea miniștrilor și a tuturor reprezentanților puterii..."

„Era o dovadă de naivitate — va afirma doamna de Staël. — Din moment ce îl acceptam din nou pe Bonaparte, trebuia să i se acorde și dictatura. Altminteri, teroarea pe care o inspira, puterea care decurgea din această teroare nu mai actiona. Era ca un urs cu botniță pe care-l

mai auzeai mîrîind, dar pe care stăpînii săi îl puneau să joace după placul lor".

„Ursul", va recunoaște el însuși mai tîrziu, făcuse o greșeală neluînd în mîna sa întreaga putere. Strigînd : *Jos preoții !, Jos nobilii !,* poporul i-a oferit această dictatură. El însă n-a îndrăznit s-o ia ; îl îngrozeau amintirile din tinerețe.

El îi cruță chiar și pe regaliști, cu toate insultele cu care aceștia nu încetează să l improaște. Din optzeci și șapte de prefecți regaliști, sînt revocați numai șaizeci și unu. Primarii rămași în funcție sînt în majoritate adepți ai lui Ludovic al XVIII-lea, care au fost aleși din „clanul vechilor nobili". S-au fixat noi alegeri pentru luna mai, dar cele două treimi de „primari răi" vor fi realeși...

Atitudinea unor liberali sau regaliști cu tendințe democratice, care se gîndeau la poziția lor din momentul debarcării împăratului în golful Juan, putea să-i facă să se teamă de unele represalii justificate. Printre acești opozanți, unul se simțea cu deosebire vizat : Benjamin Constant. Cu două zile înainte de sosirea „Uzurpatorului", el simțise nevoia să scrie un articol violent în *Journal des Débats* împotriva *acestui om mînjit de sînge, și mai odios decît Atila.* „Dacă va ieși învingător și mă va prinde — scrie el la 18 martie în *Jurnalul* său intim —, sînt pierdut... Dacă, dimpotrivă, corsicanul va fi învins, situația mea se va îmbunătăți... *Dacă !* S-ar găsi douăzeci care să parieze contrarul". Și a doua zi, el consemnează următoarele : „Articolul a picat într-un moment foarte nepotrivit. Prăbușire completă ; nimeni nici nu se mai gîndește să lupte".

Autorul lui *Adolphe* fugise din Paris, „călătorise toată noaptea cu diligența", după expresia care se repetă de patru ori în *Jurnalul* său..., apoi revenise în capitală, temîndu-se în orice clipă să nu fie arestat de jandarmi. Într-adevăr, primi o convocare... Dar ea venea de la Tuilerii. Pentru a sublinia orientarea spre stînga, Napoleon i se adresează lui Benjamin Constant și îi încredințează redactarea noii Constituții. Împăratul îi explică cum vede el lucrurile :

— Națiunea a fost scutită timp de doisprezece ani de orice agitație politică, iar de un an nu mai poartă nici războaie. Acest repaus dublu i-a redat nevoia unei activități.

Ea vrea, sau crede că vrea, o tribună și adunări reprezentative... Nu urăsc libertatea. Am înlăturat-o numai atunci cînd îmi stătea în cale, dar o înțeleg și am fost educat în spiritul ei...

Benjamin Constant are îndrăzneala să-și redacteze lucrarea fără să vorbească de imperiu.

— Nu astfel văd eu lucrurile — exclamă Napoleon. — Îmi răpiți trecutul, iar eu vreau să-l păstrez. Ce-ați făcut, așadar, cu cei unsprezece ani ai mei de domnie? Cred că am și eu un anumit drept. Trebuie să se stabilească o legătură între noua Constituție și cea veche. Ea va purta pecetea gloriei.

Textul *Actului adițional* — Carta lui Ludovic al XVIII-lea asezonată după gustul liberal — este supus împăratului, care pălește de furie cînd i se propune — un adevărat jug constituțional — suprimarea confiscării bunurilor.

— Sînt împins — strigă el — pe o cale care nu-i a mea! Mi se ia puterea, sînt înlănțuit. Franța mă caută și nu mă mai găsește. Opinia publică era excelentă, acum este execrabilă. Franța se întreabă ce a devenit brațul de altădată al împăratului, brațul de care are ea nevoie ca să stăpînească Europa. Ce mi se tot vorbește de bunătate, de justiție abstractă, de legi naturale! Prima lege este necesitatea; prima justiție este salvarea statului. Se urmărește ca oamenii pe care i-am copleșit cu bogății să se servească de ele, conspirînd în străinătate împotriva mea. Așa ceva nu se poate întîmpla și nici nu se va întîmpla. Cînd pacea va fi încheiată, vom vedea. Fiecare zi cu dificultățile ei, fiecare împrejurare cu legea ei, fiecare om cu felul lui de a fi. De felul meu nu sînt un înger. Am spus-o și o mai spun, brațul de altădată al împăratului trebuie să fie regăsit, trebuie să se facă din nou simțit.

În fața acestui braț amenințător, Benjamin Constant se înclină. Problema respectivă este trecută sub tăcere în textul definitiv, care prevede de acum încolo un împărat flancat de două camere — Camera pairilor și Camera reprezentanților —, cu prerogative copiate după cele acordate de Ludovic al XVIII-lea. Presa va fi liberă, cenzura desființată, dinastia imperială va fi legitimă și, în sfîrșit, *Benjamine* — așa se va numi noua Constituție — abrogă pentru totdeauna dijma și vechile privilegii.

Napoleon și-a pierdut steaua norocoasă. *Benjamine* este criticată. Liberalii apreciază că împăratul n-a mers destul de departe în sensul doleanțelor lor. Nu și-a păstrat oare dreptul de a-i numi pe pairi și pe magistrați ? Nu-l avea și pe acela de a propune legile ? Ceea ce lipsea în primul rînd era încrederea. Toată lumea e bănuitoare, și pe drept cuvînt ! Napoleon, care a domnit fără nici o constrîngere timp de cincisprezece ani, nu va admite niciodată să fie tras pe sfoară.

— Ei bine — constată Napoleon vorbind cu Benjamin Constant —, Constituția n-are succes.

— Sire, din cauză că nimeni n-are încredere în ea. Faceți să se creadă în ea punînd-o în aplicare.

— Fără să fie acceptată ! Vor spune că-mi bat joc de popor.

— Cînd poporul va vedea că este liber, că are reprezentanți, că renunțați la dictatură, își va da imediat seama că nu vă bateți joc de el.

— În fond — adaugă împăratul după ce reflectează un timp —, există aici un avantaj. Văzîndu-mă că acționez astfel, se va considera că sînt sigur de puterea mea. E bine s-o dovedim.

În cursul plebiscitului pentru *Actul adițional* și „reîntronarea" lui Napoleon, cei ce se abțin sînt mai numeroși decît cei ce votează ! Se pare că cifrele exacte sînt cele furnizate de Fleury de Chaboulon : un milion cinci sute treizeci și două de mii cinci sute douăzeci și șapte de voturi pentru și patru mii opt sute două contra — din peste cinci milioane de alegători, adică de „cetățeni activi".

Napoleon trebui să se resemneze și să convoace Camerele la sfîrșitul lunii aprilie. Noua adunare a reprezentanților este aleasă în luna următoare. Din numărul ei de șase sute douăzeci și nouă de membri, optzeci sînt bonapartiști, treizeci sau patruzeci iacobini și cinci sute liberali. Prima ei ședință are loc la 3 iunie. Spre marea supărare a împăratului, Lanjuinais — cel care în aprilie 1814 semnase propunerea de detronare — este ales președinte. Napoleon dorea ca în acest post să fie numit fratele său Lucien — „republicanul" Lucien, care a venit să se alăture nefericitului său frate mai mare, în timp ce pe vremea puterii imperiale stătuse la Roma, departe de „tiran".

— Au vrut să mă jignească alegînd un dușman, exclamă Napoleon.

Dar din nou dictatorul își dă arama pe față :

— Dacă-i vorba pe așa, am să dizolv această adunare, am să mă adresez Franței, care nu mă recunoaște decît pe mine, care pentru apărarea ei n-are încredere decît în mine și care nici nu-i ia în seamă pe acești necunoscuți, care, toți la un loc, nu pot face nimic pentru ea. Oamenii aceștia, care nu-i vor pe Bourboni, dar care ar plînge după slujbele lor, după averile lor, după opiniile lor dacă i-ar vedea revenind, nu știu nici cel puțin să fie alături de mine, singurul care-i poate apăra de tot ce le este frică, pentru că acum republica poate fi apărată numai cu tunul, și care dintre ei este în stare să tragă măcar o salvă ?

Într-adevăr, totul se va rezolva cu lovituri de tun.

*

* *

La sfîrșitul lunii martie, aliații au încheiat la Viena un tratat de alianță „avînd drept scop menținerea păcii", mai bine zis reîntoarcerea la starea de război... Părțile contractante se angajează să țină pe picior de război cîte o sută cincizeci de mii de oameni „atîta vreme cît Napoleon nu va fi definitiv împiedicat să mai provoace tulburări, să încerce din nou cucerirea puterii supreme în Franța și să amenințe securitatea Europei".

Armata de la Waterloo va fi în curînd gata să intre în luptă.

În același timp, Napoleon ia măsurile militare care să-i permită alcătuirea unei armate. Forțele regale nu numărau decît optzeci și cinci de mii de oameni... El studiază zilnic toate mijloacele ce trebuie puse în mișcare pentru a face față acestei situații. Pentru început, el dă o comandă de trei sute de mii de puști și apoi cheamă sub arme contingentul 1815 ; dar Consiliul de Stat — cît de mult s-au schimbat vremurile ! — declară că decretul este ilegal, „recrutările ținînd de puterea legislativă". Napoleon ridică din umeri și hotărăște atunci ca cei concentrați în

1815 să fie considerați ca și cum ar face parte tot din promoția „Maria-Luiza“ din 1814, plecați în concediu în timpul Restaurației.

Cincisprezece zile mai tîrziu trece în revistă cincisprezece mii de federați din cartierele Saint-Antoine și Saint-Marceau, destinați să ajute eventual la apărarea capitalei. Un muncitor i se adresează împăratului :

— Sire, i-am primit cu răceală pe Bourboni pentru că nu-i iubim pe regii impuși de inamic. V-am primit cu entuziasm pentru că sînteți omul națiunii, apărătorul patriei și pentru că păstrați drepturile poporului. Cei mai mulți dintre noi am făcut, sub ordinele dumneavoastră, războiul libertății și al gloriei. Patria trebuie să dea arme cu încredere celor care și-au vărsat sîngele pentru ea. Dați-ne, sire, arme în numele ei. Jurăm în fața voastră să nu luptăm decît pentru cauza ei și a voastră. *Trăiască libertatea ! Trăiască națiunea ! Trăiască împăratul !*

Napoleon îi răspunde :

— Ostași federați, m-am întors pentru că mă bizuiam pe popor și pe armată. Ați îndreptățit încrederea mea. Accept propunerea voastră. Vă voi da arme... Am încredere în voi. Trăiască națiunea !

Dar împăratul se va feri cu grijă să le dea arme : armata aceasta miroase prea tare a republică !... Împăratul are mai multă încredere în garda națională a Parisului, deși concentrarea ei a fost catastrofală. La Alençon, din două mii șaizeci de oameni care au fost chemați, au luat drumul cazărmii numai o sută șapte !

La 16 aprilie, împăratul ordonă gărzii naționale a Parisului să defileze prin fața lui. Unele legiuni au o atitudine destul de rece, altele strigă : *Trăiască împăratul !* Dar înflăcărarea de altădată dispăruse.

Consolarea și-o va găsi în sînul armatei sale. Vechii săi camarazi — mai ales cei modești — îi vor reda încrederea în steaua lui. Fără îndoială, în Sudul și în Vestul țării se înregistrează numeroase și inevitabile dezertări printre recruți și concentrați, dar în alte părți rezultatul este atît de încurajator, încît îi neliniștește pe aliați. „Ca să vă faceți o idee justă despre entuziasmul armatei — îi scrie un spion englez lui Wellington —, e suficient să faceți o paralelă între vremurile din '92 și armata actuală. Balanța va înclina încă de partea lui Bonaparte, pentru că

azi nu mai e vorba de entuziasm, ci de frenezie. Lupta va fi sîngeroasă și disputată cu înverșunare".

Împăratul inspectează zilnic trupele care se concentrează la Paris. Datorită acestui fapt, îl întîlnește într-o dimineață pe căpitanul Dupin din fostul Regiment 4 de linie, devenit după 1814 *Regiment de Monsieur Nr. 4.* Trecînd în revistă acest regiment, Napoleon observă că unitatea nu are maior. Cere să se prezinte cel mai vechi căpitan.

— Ah, iată-l pe căpitanul Dupin — exclamă împăratul, recunoscîndu-l pe soldatul de la Boulogne și de la Wagram —, sînteți unul dintre vechii mei viteji, vă numesc comandant de batalion.

Putem reține scena citind textul inedit al „viteazului Dupin" :

„Toți ofițerii prezenți m-au înconjurat ca să mă felicite și să mă îmbrățișeze ; contele Lobau, aghiotantul împăratului, îi spuse acestuia :

— Sire, cît e de frumos să avansezi un militar care se pare că o merită !

— Sînt sigur — spune împăratul —, îl cunosc doar de atîta vreme ; este unul din soldații mei cei mai viteji.

Cînd contele Lobau îmi ceru numele și prenumele, i le-am spus, adăugînd :

— Domnule general, scrieți corect Dupin, căci e mult de cînd mi se promite acest grad.

— Știu — zise împăratul — și veți fi colonel la sfîrșitul campaniei.

— Dacă mă întorc !

Imediat după aceea, Montigny se prezintă împăratului și-i spune :

— Sire, vă cer favoarea de a mă numi căpitan în locul domnului Dupin.

Împăratul îl întrebă atunci ce a făcut ca să merite acest lucru.

— Sire — îi răspunse Montigny —, azi dimineață am salvat onoarea regimentului..."

Și Montigny povestește cum maiorul Darcine, care îndeplinea funcția de colonel comandant a două batalioane din Regimentul 4, nu numai că-i trimisese lui Ludovic al XVIII-lea Vulturul regimentului, dar mai făcuse să și dispară drapelul respectiv. Darcine a fost arestat de

Montigny, legat cobză și aruncat într-o căruță pentru a fi trimis la Paris, dar pînă la urmă el mărturisi că drapelul este ascuns în salteaua patului său. Atunci fu dezlegat, „spunîndu-i-se să se ducă unde vedea cu ochii".

— Ei bine — hotărî împăratul —, vă numesc căpitan. Destituiți-l pe acest Darcine !

„Atunci — povestește Dupin — am ieșit în față și mi-am permis să-i spun împăratului că Darcine, chiar dacă a făcut o prostie de moment, este un tînăr de treabă și un bun militar, care a sosit în regiment după bătălia de la Eylau ; el provine din corpul de gardă și a servit totdeauna cu cinste de la venirea lui în regiment.

— Ei bine — spuse împăratul —, atunci să rămînă..."

Cu ajutorul textului lui Dupin, să-l urmărim în continuare pe Napoleon la una din ultimele sale treceri în revistă : „Dessoglio, un căpitan de grenadieri, se prezintă împăratului și-i zice :

— Sire, vă cer crucea de ofițer !

— Dar ce-ați făcut pentru a merita această favoare ?

— Sire, sînt italian, am servit întotdeauna cu cinste și vreau să mor sub vulturul drapelului dumneavoastră.

— Lobau — rosti împăratul —, dați-i crucea !

Mai făcu cîteva avansări, ne mai adresă cîteva cuvinte măgulitoare, și tocmai cînd termină inspecția, un aghiotant veni să anunțe predarea garnizoanei din Lille ! După ce dădu raportul, împăratul îl ciupi de obraz și-i spuse :

— Eram sigur de asta, vitejii mei îmi vor fi veșnic devotați, oriunde s-ar găsi ei.

Aghiotantul îl rugă să-i acorde o favoare...

— Ce anume ? — întreabă împăratul.

— Sire, să vă sărut mîna.

Atunci împăratul își deschise brațele și-i spuse :

— Veniți să vă strîng la pieptul meu, așa cum aș vrea s-o fac cu toți vitejii mei.

În aceeași clipă, aghiotantul se aruncă în brațele lui și toți cei prezenți la această scenă, ofițeri și soldați, se aruncară asupra împăratului ca să-i sărute hainele ; unii erau fericiți să poată săruta vîrful sabiei ; scena aceasta dură cîteva minute, iar împăratul striga fără încetare :

— Ah ! copii, nu mă sufocați !

Numai această teamă puse capăt momentului de entuziasm..."

El nu părea destins și încrezător decît în mijlocul soldaților săi. La consilii era „dus pe gînduri, reținut și preocupat", ne relatează Regnault. Vorbea puțin și nu arunca în discuție decît „cîteva cuvinte lipsite de importanță"...

*

* *

Ultima serbare imperială este o ceremonie militară. Adunarea numită Champ de Mai se întrunește pe Cîmpul lui Marte, la 1 iunie. În tribună iau loc toate autoritățile, demnitarii și familia imperială. Purtătorii stindardelor cu vulturi, garda, garnizoana, legiunile gărzii naționale, în total patruzeci și cinci de mii de oameni, acoperă cîmpul. Două sute de mii de parizieni asistă la ceremonia prin care noul imperiu încerca să-și regăsească fastul. „Am văzut trecînd escuada imperială în uniforme de mare gală, cu penajele fluturînd, borurile pălăriilor răsfrînte, mantile scurte după moda spaniolă, pantaloni albi de saten, încălțăminte cu fundițe etc.", ne spune ducele de Broglie, viitor ministru al lui Ludovic-Filip. Într-adevăr, Napoleon făcuse greșeala de a se îmbrăca, ca și frații săi de altfel, în ținuta de încoronare. Toată lumea îl aștepta pe micul Caporal, eroul Zborului de Vultur, și cînd colo se pomenire cu o mascaradă. „O mascaradă — adăugă ducele de Broglie — care mi-a inspirat în aceeași măsură indignare și dispreț". Nu numai regaliștii au fost rău impresionați : fastul imperial a „displăcut" chiar și „vechilor patrioți pe care el i-a înșelat" și cărora nu era indicat să li se redeștepte amintirile, cum a arătat, pe drept cuvînt, Fleury de Chaboulon.

În timpul slujbei religioase, remarcă un martor englez — Hobhouse —, Napoleon „era ocupat mai puțin cu rugăciunile, cît să privească adunarea prin lornion". După terminarea slujbei, delegații colegiilor electorale și-au citit scrisorile :

— Nu-l vrem cu nici un chip ca șef pe cel ce-l vor pentru noi dușmanii noștri ; îl vrem pe cel pe care ei nu-l vor. Au îndrăznit să vă exileze pe dumneavoastră, care ați luat de atîtea ori în stăpînire capitalele lor și le-ați consolidat cu generozitate tronurile șubrede !... Ura aceasta

a dușmanilor noștri face să crească și mai mult dragostea ce vi-o purtăm. Dacă nu va mai avea de ales decît între război și dezonoare, întreaga Franță se va ridica la luptă. Ne vom strînge în jurul tronului, pe care stă conducătorul și tatăl poporului și al armatei. Toți francezii sînt soldați. Victoria va fi de partea vulturilor imperiali.

Marele șambelan așează în fața împăratului o măsuță aurită pe care se afla Constituția. Napoleon o semnă și apoi se auzi răsunînd glasul lui :

— Francezi, voința mea este voința poporului, drepturile mele sînt drepturile lui ; onoarea, gloria și fericirea mea nu pot fi altele decît onoarea, gloria și fericirea Franței !

Arhiepiscopul din Bourges, primul prelat, prezintă în genunchi Evanghelia, pe care împăratul jură să respecte Constituția. După tedeum, Napoleon își scoate mantia imperială și sare grăbit de pe tron. Tobele bat și începe ceremonia împărțirii Vulturilor.

— Vă încredințez Vulturul imperial cu culorile naționale — strigă împăratul. — Jurați să muriți, de va fi nevoie, apărîndu-l împotriva dușmanilor patriei și ai tronului ?

— Jurăm !

— Jurați să nu luptați decît sub această emblemă ?

— Jurăm !

— Voi, soldați din garda națională a Parisului, jurați că nu veți admite ca străinii să mînjească din nou capitala marii noastre națiuni ? Această capitală o las în seama vitejiei voastre.

— Jurăm !

— Iar voi, soldați din garda imperială, jurați să vă depășiți pe voi înșivă în campania care va începe și să muriți cu toții mai degrabă decît să răbdați ca străinii să dicteze legile patriei noastre ?

— Jurăm !

Apoi Napoleon mai întrebă cu un glas puternic :

— Jurați să vă apărați drapelele cu vulturi ! Jurați ?

„Dar jurămintele erau lipsite de însuflețire — ne spune căpitanul Coignet — ; entuziasmul era slab ; nu mai erau strigătele de la Austerlitz, nici cele de la Wagram ; împăratul își dădu seama..."

Cîteva zile mai tîrziu, stăpînindu-și furia, Napoleon va suporta citirea scrisorilor parlamentare. Era vorba, în realitate, de adevărate critici din partea reprezentanților.

— Ajutați-mă să salvez patria — răspunde el cu noblețe. — Trecem printr-o criză gravă. Să nu luăm pilda imperiului bizantin, care, fiind amenințat din toate părțile de barbari, s-a făcut de rîsul posterității ocupîndu-se cu discuții subtile, în timp ce berbecele dușman spărgea porțile orașului.

Pe deputați — așa cum remarcă Fleury de Chaboulon — i-a jignit comparația cu bizantinii...

*
* *

În ziua de 9 iunie, la Viena, plenipotențiarii aliați semnează actul final al lucrărilor lor. În ceea ce privește Franța, toată lumea era, bineînțeles, de acord cu Ferdinand al VII-lea al Spaniei, care le scrisese puterilor aliate următoarele : „Azi nu se mai poate pune problema să fie menținut tratatul de la Paris, el trebuie refăcut".

Împotriva armatei napoleoncene se vor ridica o jumătate de milion de soldați, cifră care va putea fi dublată dacă primul val nu va fi de ajuns ca să-l înghită pe „Uzurpator"...

Aliații fac mare caz de armamentul lor „modern", superior celui al lui Napoleon. Într-adevăr, trupele napoleoncene sînt încă înarmate cu puști „Gribeauval". Încărcarea unei puști model 1777 durează cît o experiență de laborator lungă și chiar periculoasă. Ca să tragi cu ea, trebuie să iei un cartuș, să-l sfîșii cu dinții, să introduci praful de pușcă prin țeava armei, s-o îndesi cu o vergea, să împingi hîrtia în care se aflase pulberea, transformată acum în fuituială, să strecori apoi glonțul, să deschizi magazia, să pui puțin praf de pușcă, să vezi dacă cremenea e bine ascuțită, să țintești... fără cătare, să apeși pe trăgaci, producînd astfel o scînteie care să aprindă pulberea din magazie, care prin gura armei transmite focul, dacă aerul e uscat, prafului de pușcă aflat în interiorul puștii. Operația permite să se expedieze la fiecare treizeci de secunde cîte un glonț de douăzeci și cinci de grame la două sute treizeci de metri. Într-un caz din patru, glonțul nu pleca, cre-

menea trebuia să fie din nou ascuțită după douăsprezece focuri, iar după fiecare treizeci de focuri, arma trebuia curățată.

În ajunul campaniei din Rusia i se propusese lui Napoleon cartușul liber, tot învelit în hîrtie, dar care se încărca dintr-o singură mișcare. Dacă l-ar fi acceptat, ar fi trebuit să schimbe echipamentul a patru sute de mii de oameni și să transporte de trei ori mai multe muniții — prin urmare, să-și tripleze încărcătura —, căci soldații săi ar fi putut să tragă de cinci sau șase ori pe minut! Datorită „rapidității sale de manevră", Napoleon reușise pînă atunci să iasă învingător! El considera că era preferabil să suporte neajunsurile puștii Gribeauval decît să întîrzie începerea campaniei prin adoptarea unui material nou, care ar fi încetinit astfel mișcările armatei prin lungimea convoiului său de transport.

Din același motiv a refuzat și obuzul cu gloanțe inventat de maiorul Shrapnel. Armata franceză folosea pe atunci „cutia cu mitralii" lansată de tun. Existau două modele: unul încărcat cu patruzeci și două de gloanțe de calibru mare, iar celălalt destinat distanțelor mai scurte, umplut cu șaizeci pînă la o sută de gloanțe mai mici. Cutia cu mitralii era, desigur, mai puțin eficace decît proiectilul lui Shrapnel, dar efectele ei erau, totuși, remarcabile.

În loc să adopte șrapnelul, Napoleon a preferat să-și facă artileria mai mobilă, înlocuindu-i pe vizitiii civili, care dispăreau la șuieratul primelor gloanțe, cu soldați călare — trenul de artilerie —, care transportau tunul la locul luptei.

Istoricul englez Forester exultă: Wellington a folosit proiectilul lui Shrapnel în Spania și a ieșit învingător. În realitate, victoria i-a fost asigurată mai mult de absența împăratului decît de eficacitatea proiectilului. Wellington nu găsise în fața lui decît niște mareșali care țineau încă la formula imperială din 14 februarie 1806:

— Respectați cu strictețe ordinele pe care vi le dau: executați întocmai instrucțiunile mele. Numai eu știu ce trebuie să fac!

Nu erau decît niște executanți! Lăsați de capul lor, căci „creierul armatei" se afla la Viena sau la Moscova, ei se dovediseră incapabili să conceapă un plan de bătaie. Cel mult au reușit să-l constrîngă pe Wellington să ducă

un război defensiv. Generalul englez, mai mult tactician decît strateg, a fost nevoit să ducă în Spania lupte de „poziție". Ca să învingă, a trebuit, înainte de toate, să-și perfecționeze materialul, cu atît mai mult cu cît soldații lui — așa cum o va mărturisi chiar el — „nu erau decît drojdia societății, recrutați ca să se îmbete", furnizați de niște negustori la prețul de cincisprezece pînă la douăzeci de guinee de cap.

Pentru Napoleon, mai mult strateg decît tactician, „în război omul e totul"... Această definiție cîntărea mai mult decît avantajele unei noi cutii cu mitralii !

* * *

În loc să aștepte avalanșa care era pe cale să se prăvălească asupra Franței, Napoleon hotărăște s-o ia înainte și să-l atace pe inamic. Armata franceză era deja masată la frontiera belgiană. Duminică 11 iunie, Napoleon ia parte la ultima slujbă de la Tuilerii. Thiébault este impresionat de schimbarea petrecută cu Napoleon : „Privirea sa, odinioară atît de temută, nu mai era pătrunzătoare, își pierduse forța și chiar fixitatea... gura lui încleștată nu mai păstra nimic din farmecul ei, nici capul nu mai avea ținuta care-l caracteriza pe stăpînitorul omenirii... Totul părea la el schimbat, descompus ; paloarea obișnuită a pielii sale fusese înlocuită cu o culoare verzuie foarte pronunțată..."

Seara, după cina în familie, îl ia cu tristețe pe genunchi pe micul Ludovic, fiul Hortensiei, căruia i se spunea *Oui-oui* și care într-o zi va deveni împăratul Napoleon al III-lea.

Privirea i se încrucișă cu cea a lui Fanny Bertrand :

— Ei bine, doamnă Bertrand, numai să nu regretăm insula Elba !

Oare în seara aceea îl văzuse Decrès ațipit în fotoliul său ? Trezindu-se brusc și neobservînd prezența ministrului, el exclamă, spunîndu-și sie însuși :

— La urma urmei, totul se va petrece așa cum s-o putea !

28

CÎMPIA POSOMORÎTĂ

CÎND N-AI SUFERIT NICIODATĂ ÎNFRÎNGERI, ELE TREBUIE SĂ FIE TOT ATÎT DE MARI CA ŞI IZBÎNZILE.

Napoleon

— Pe aici va trece împăratul!

În acea luni 11 iunie, la Villers-Cotterets, tînărul Alexandre Dumas se repede la clădirea poştei, unde se îngrămădise mulţimea : „Am văzut sosind în goană trei trăsuri care făceau să scapere pavajul, trase de cai asudaţi şi mînate de surugii în mare ţinută, pudraţi şi împodobiţi cu panglici".

Trăsura imperială se opreşte. Napoleon, cu o faţă „palidă şi suferindă", întreabă :

— Unde ne aflăm ?

— La Villers-Cotterets, sire, îi răspunde o voce.

— La cîte leghe de Paris ?

— La douăzeci de leghe, sire.

— La cîte leghe de Soissons ?

— La şase leghe, sire.

— Grăbiţi-vă.

Apoi cade din nou în „amorţeala" sa...

La 14 iunie, la Avesnes, împăratul le vorbește soldaților săi, rostind ca un ultim apel aceste cuvinte, care, o dată în plus, vor însufleți armata :

— Soldați ! Azi este aniversarea bătăliilor de la Marengo și de la Friedland, care în două rînduri au hotărît soarta Europei. Atunci, ca și după Austerlitz, ca și după Wagram, am fost prea generoși. Am dat crezare asigurărilor și jurămintelor prinților pe care i-am lăsat pe tronurile lor. Cu toate acestea, astăzi, aceiași prinți s-au coalizat și atacă independența și drepturile cele mai sfinte ale Franței. Au pornit cea mai nedreaptă dintre agresiuni : să-i întîmpinăm deci !... Soldați ! Trebuie să facem marșuri forțate, să dăm bătălii, să înfruntăm primejdii ; dar, dacă dăm dovadă de perseverență, victoria va fi a noastră. Drepturile, onoarea și fericirea patriei vor fi recucerite ; pentru orice francez inimos a venit momentul să învingă sau să piară !

*
* *

Torentul de oameni se rostogolește spre frontieră. „Niciodată o armată n-a plecat la luptă cu o mai mare credință în victorie. Ce conta numărul inamicilor ? — va scrie locotenentul Martin. — Aveam în rîndurile noastre soldați îmbătrîniți în victorii, pe care soarta îi făcuse prizonieri timp de cîțiva ani și care au devenit după aceea și mai de temut. Miile de umilințe ce trebuiau răzbunate duceau la un amestec de furie și vitejie înnăscute. Aceste fețe arse de soarele Spaniei sau de gerurile Rusiei se luminau la gîndul unei bătălii".

De cealaltă parte a frontierei, inamicul nu bănuie încă nimic. Blücher, care e gata de luptă cu armata lui ce numără o sută douăzeci de mii de oameni, i-a scris cu o seară înainte soției sale : *„Vom intra în curînd în Franța. S-ar putea să mai rămînem aici un an, căci Bonaparte nu ne va ataca"*.

La rîndul său, Wellington a adunat — tot în fața Bruxelles-ului — o sută de mii de oameni. În aceeași zi de 14 iunie, el îl informează pe țar că-i va ataca pe francezi la sfîrșitul lunii. Nici unul, nici celălalt nu puteau să pre-

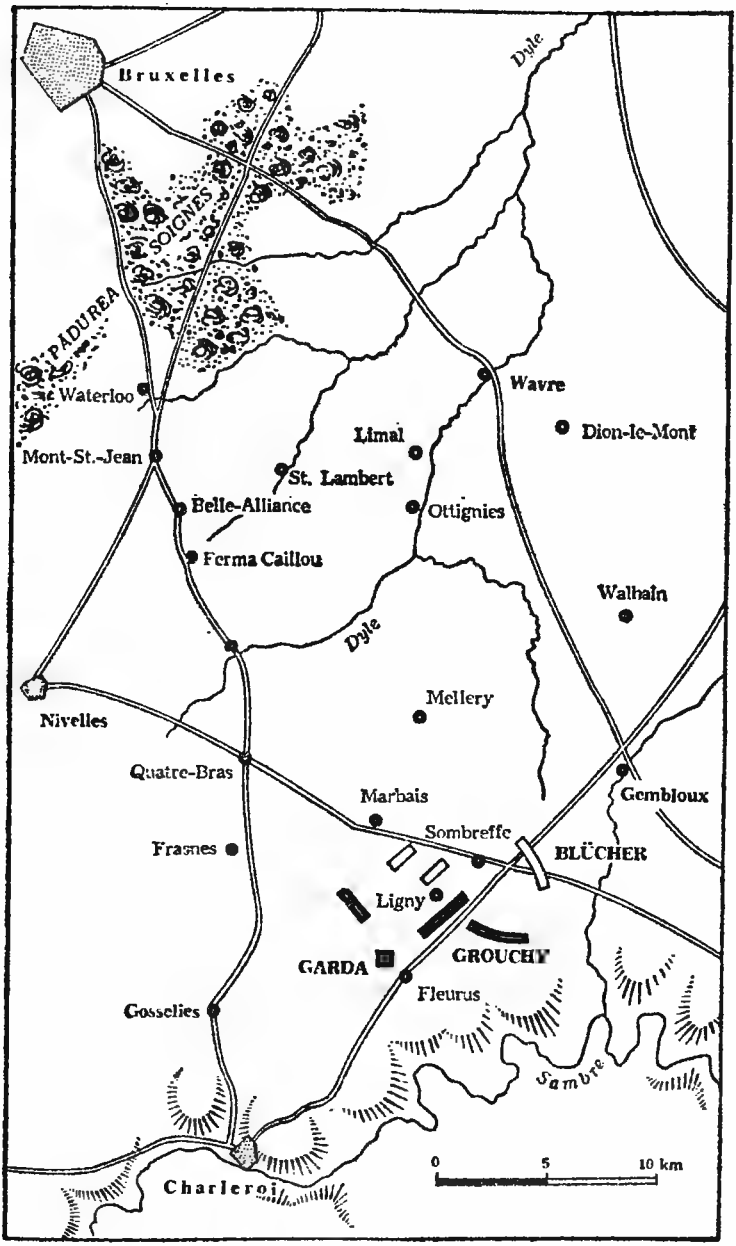
Bruxelles
Dyle
SOIGNES
PÂDUREA
Waterloo
Wavre
Limal
Dion-le-Mont
Mont-St.-Jean
St. Lambert
Belle-Alliance
Ottignies
Ferma Caillou
Walhain
Dyle
Mellery
Nivelles
Quatre-Bras
Marbais
Gembloux
Sombreffe
Frasnes
BLÜCHER
Ligny
GROUCHY
GARDA
Fleurus
Gosselies
Sambre
0
5
10 km
Charleroi

vadă un atac al împăratului asupra orașului Charleroi, care se află în stăpînirea avangărzii prusiene. Astfel că surpriza va fi totală.

În ziua de 15, pe la prînz, Napoleon ajunge la Charleroi și după patru ore îl primește pe Ney :

— Îmi pare bine că vă văd ! Veți prelua comanda corpurilor 1 și 2 de armată. Vă dau și cavaleria ușoară a gărzii mele. Mîine vi se vor alătura și cuirasierii lui Kellermann. Porniți, împingeți inamicul pe drumul spre Bruxelles și ocupați poziția de la Quatre-Bras.

Dar Ney a îmbătrînit... Văzînd că poziția de la Quatre-Bras e ocupată — în realitate nu se aflau acolo decît cîteva unități, care, pe deasupra, erau aproape lipsite de muniții —, nu va îndrăzni să atace avangarda aliaților, operație care l-ar fi făcut stăpîn pe situație.

Napoleon se va consola spunînd că Ney va ocupa a doua zi Quatre-Bras și că de acolo se va îndrepta spre Bruxelles.

În seara aceea, Wellington, știindu-l pe Napoleon la Charleroi, ia cina și dansează la balul dat la Bruxelles de ducesa de Richmond. Inconștiență ? Cîtuși de puțin ! El îi explică situația lui Müfling, ofițer de legătură al armatei prusiene :

— Trupele mele urmează să se pună în mișcare. Aici însă, partizanii lui Napoleon încep să ridice capul. De aceea trebuie să-i liniștim pe prietenii noștri. Vom încăleca pe cai la orele trei dimineața.

Cîțiva ofițeri n-au avut nici măcar timp să-și schimbe ținuta și, ne spune lady Lenox, „au plecat să lupte în uniformă de seară".

În dimineața de 16 iunie, Napoleon îi trimite lui Ney un bilet, cerîndu-i din nou insistent să meargă să ocupe poziția de la Quatre-Bras : „O mișcare atît de rapidă și de neașteptată va izola armata engleză de la Mons de Ostende ; aș vrea ca dispozițiile dumneavoastră să fie astfel date, încît la primul ordin cele opt divizii pe care le comandați să se poată îndrepta repede și fără să întîmpine rezistență asupra Bruxelles-ului..."

Ney pornește la drum fără nici un elan, astfel că

Wellington, mai iute decît mareșalul, dă ordin ca prințul de Orania să ocupe Quatre-Bras.

În acest timp, Napoleon se pregătește să dea o lovitură puternică prusienilor la Ligny și se plasează în apropierea unei mori de vînt din cărămidă, la „extremitatea comunei Fleurus". Lîngă împărat se găsește un grup de ofițeri de ordonanță care rîd în hohote ; unul dintre ei făcuse o glumă în legătură cu niște francezi care se încăieraseră cu niște prusieni. Împăratul, „enervat și deranjat de atîta veselie", se întoarce și se adresează celui mai zgomotos :

— Domnule ! Nu trebuie nici să rîdeți, nici să glumiți atunci cînd atîția oameni cumsecade se omoară sub ochii noștri.

După cîteva clipe, împăratul intră în moară și-l cheamă la el pe generalul Gérard :

— Gérard — îi spuse el —, Bourmont al tău, de care răspundeai, a trecut la inamic !

Contele general de Bourmont era, desigur, regalist, dar nu chiar așa cum l-a descris Georges Cadoudal, un regalist din Paris, și anume „cu guler înalt, verde și codițe de ambele părți ale obrajilor, ascunzîndu-se la cea mai mică împușcătură sub patul femeilor" ; el era de fapt un șuan, luptător curajos atît pe cîmpul de luptă cît și pe plan politic. Cu toate că-l regreta pe Ludovic al XVIII-lea, n-a șovăit nici o clipă să-i ceară generalului Gérard să-i dea comanda unei divizii.

— Ceea ce-i alb — îi spuse Napoleon lui Gérard — va rămîne totdeauna alb ; dar dacă tu ești sigur de el, ți-l dau.

Şi tocmai în acea zi de 15 iunie 1815, Bourmont își părăsise divizia ! Îi scrisese o scrisoare lui Gérard, spunîndu-i că se simțea adînc întristat la gîndul „neplăcerii" pe care i-o va provoca plecarea lui. Apoi se prezentase avanposturilor prusiene, împreună cu cinci ofițeri din statul lui major, cu cocarda albă înfiptă în pălărie. Văzîndu-l, Blücher exclamă, vrînd parcă să sublinieze cuvintele lui Napoleon :

— Ce importanță are cocarda ! Un om de nimic va rămîne întotdeauna un om de nimic... !

Dacă e să dăm crezare unui general prusian, Bourmont ar fi fost acela care i-ar fi destăinuit colonelului von Schutter — comandantul avanposturilor — faptul că „în

aceeași zi" francezii urmează să lanseze „un atac asupra orașului Charleroi".

Urcînd cu Gérard în partea de sus a morii, împăratul îi arată clopotnița din Ligny :

— Trebuie să pleci într-acolo și să-i împingi cît mai mult pe prusieni ; eu te voi susține cu Grouchy, aflat sub ordinele mele.

Și astfel începe bătălia — bătălia de la Ligny și Fleurus. Este aproximativ ora trei. De ambele părți, oamenii se măcelăresc cu o ură de nedescris. Toți se bat de parcă ar avea o răfuială personală cu ceilalți, fără cruțare, nemilos. „Nu era o bătălie — va relata Coignet —, era un măcel, atacul era general ; nu se auzea decît un strigăt : «Înainte !»"

— Ah — strigă împăratul —, dacă aș avea patru secunzi ca Gérard, prusienii ar fi pierduți...

La ora trei — cu jumătate de oră înainte de începerea bătăliei —, Soult, care-i urmase lui Berthier, i-a trimis lui Ney următorul mesaj : „V-am scris acum o oră că împăratul ar trebui să atace din poziția pe care a ocupat-o între comunele Saint-Amand și Brye. În momentul acesta, încăierarea a luat mari proporții. Maiestatea-sa mă însărcinează să vă spun că trebuie să manevrați astfel pe cîmpul de luptă, încît să învăluiți aripa dreaptă a inamicului și să cădeți cu toată forța în spatele lui. Dacă acționați energic, armata lui e pierdută. Soarta Franței se află în mîinile voastre".

Ney însă, „paralizat", refuză să „manevreze pe cîmpul de luptă"... Va trebui ca însuși Napoleon să ia comanda vechii gărzi, pentru ca Ligny să poată fi cucerit. Blücher, care căzuse de pe cal, numai printr-o minune nu ajunge în mîinile inamicului. Ca să se refacă de pe urma accidentului suferit, își înmoaie picioarele în rachiu și bea, totodată, un pahar plin. În urma acestui tratament energic, reușește să se urce din nou pe cal, dar prusienii sînt nevoiți să se retragă în grabă. În uniformele lor zdrențuite, ei sînt de nerecunoscut : „Căldura mare, praful de pușcă, sudoarea și noroiul formaseră o crustă groasă pe fețele lor, care-i făcea să semene cu niște mulatri".

Au primit „o bătaie zdravănă", va spune Wellington. Nu chiar așa de zdravănă, deoarece slăbiciunea lui Ney l-a

împiedicat pe Napoleon să-i lichideze pe învinși. Mareșalul s-a limitat să-i rețină pe englezi la Quatre-Bras. Asta-i tot...

În ceea ce-l privește pe împărat, el se hotărăște să petreacă noaptea la Fleurus. „Greșeala pe care am făcut-o — va spune el mai tîrziu — este că m-am culcat la Fleurus... Bătălia de la Waterloo ar fi avut loc cu douăzeci și patru de ore mai devreme. Wellington și Blücher nu ar fi făcut joncțiunea..."

El va retrăi în gînd de sute de ori bătălia respectivă...

*
* *

Sîmbătă 17 iunie, deșteptîndu-se la Fleurus, la castelul baronului Zualart — castelul Păcii, în apropiere de moara Naveau —, Napoleon ia hotărîrea să se ducă personal la Quatre-Bras. Prusienii sînt în derută, nu-i așa? Timp de cel puțin trei zile, ei nu vor putea să ia parte la nici o luptă! Cel puțin așa crede împăratul... De aceea, după ce trece prin fața bivuacurilor de la Ligny și Saint-Amand — e ora unsprezece dimineața —, îi ordonă lui Grouchy :

— În timp ce eu îi voi ataca pe englezi, dumneata îi vei urmări pe prusieni. Aveți sub ordinele dv. corpurile de armată ale lui Gérard și Vandamme, divizia Teste, corpurile de cavalerie Pajol, Exelmans și Milhaud, în total treizeci și trei de mii de oameni.

Cei treizeci și trei de mii de oameni care-i vor lipsi a doua zi lui Napoleon ca să facă din bătălia de la Waterloo o victorie a francezilor.

Ajungînd pe la unu și jumătate în fața comunei Quatre-Bras — ferma cea mare din unghiul unuia din „brațe" mai există și azi —, Napoleon află de la o vivandieră engleză căzută prizonieră că Wellington, luînd cunoștință de înfrîngerea „bătrînului" — astfel îi spunea lui Blücher generalul englez —, s-a retras ca să le dea posibilitatea prusienilor să-l ajungă... Englezul a plecat imediat să ia poziție în apropiere de muntele Saint-Jean. Napoleon îl urmărește, iar cavaleria franceză hărțuiește de aproape

ariergarda engleză, comandată de generalul Uxbridge, care-și sparge pieptul strigînd :

— Mai repede, mai repede ! Pentru numele lui Dumnezeu ! Galopați sau veți fi prinși !

Napoleon galopează și el pe iapa sa albă *Desirée,* în timp ce cade o ploaie torențială. Redingota lui cenușie e udă leoarcă. Curînd se lasă seara, ploaia — o ploaie fără sfîrșit, îngrozitoare — se întețește, căzînd în rafale. S-ar părea că cerul vrea să înece nebunia oamenilor. Soldații și caii se înfundă în noroi pînă la genunchi. Adversarii se opresc. Urmărirea încetează la poalele unei mici coline botezate *munte* sau *platou.* Este muntele Saint-Jean, care mărginește o „cîmpie posomorită", în fața pădurii de la Soignes, la doi kilometri de un sat numit Waterloo, unde Wellington își instalase în seara aceea cartierul general și care a doua zi va intra în istorie. În ceea ce privește uniformele roșii, ele se instalează pe platou și pe pozițiile care se aflau în fața acestuia și care mai pot fi văzute și azi : castelul, ferma și livada din Hougoumont, nu departe de drumul spre Nivelles, aflate în fața flancului stîng francez, apoi ferma de la Haye Sainte în centrul dispozitivului și, în fine, ferma Papelotte, în fața aripii drepte franceze.

Prin ceața care începe să se lase în straturi dese, tunurile engleze, ca un preludiu la bătălie, își scuipă ghiulele într-o țîșnitură de noroi. La apusul soarelui, mergînd prin băltoace, Napoleon, ale cărui haine abia se uscaseră după ploaie, face o recunoaștere pînă la poalele muntelui Saint-Jean. Este însoțit de Bertrand și de tînărul locotenent Gudin.

— Dragul meu — i se adresează împăratul, rîzînd, lui Gudin —, n-ai asistat niciodată la o asemenea petrecere. Debutul tău este aspru, în schimb, educația ta se va face mai repede !

Victoria i se părea sigură : mîine va forța centrul englez și, conform tacticii sale obișnuite, se va arunca apoi asupra flancurilor. Napoleon se întoarce apoi la ferma albă de la Gros-Caillou — sau Caillou —, care mai există și azi pe marginea șoselei. Aici și-a instalat împăratul cartierul său general. El se apleacă asupra hărților și apoi ia masa în cîteva clipe. Cu toată ploaia și cu tot vîntul, împăratul va mai face două recunoașteri prin noaptea întunecoasă. La

ora unu noaptea, pe data de 18 iunie, ține un consiliu de război înainte de a pleca într-o a treia recunoaștere spre avanposturi.

În acest timp, prin întunericul nopții, un ofițer galopează spre Grouchy, ca să-i ducă ordinul de a face cît mai repede joncțiunea corpului său de armată cu grosul armatei imperiale...

Care sînt forțele lui Wellington ?

El nu dispune decît de șaptesprezece mii de oameni plasați în dreapta sa — de teamă de a nu fi învăluit — și de alți șaizeci și șapte de mii pe platoul de pe muntele Saint-Jean, bine instalați și eșalonați, ceea ce înseamnă în total optzeci și patru de mii de luptători și două sute șaptezeci de tunari. În fața lui se aflau șaptezeci și patru de mii de francezi. Dar aceștia, împreună cu cele două sute patruzeci de guri de foc, sînt comandați de Napoleon... De aceea, Wellington se bizuie mai ales pe cei optzeci și opt de mii de oameni ai lui Blücher, care, urmăriți fără încetare de Grouchy, se retrag spre Wavre.

Prusianul îi promisese englezului :

— Nu voi veni numai cu două corpuri de armată, ci cu întreaga mea armată.

Și, sigur de el, a apreciat :

— Vă rog să-i comunicați ducelui de Wellington că, așa bolnav cum sînt, din clipa cînd Napoleon va fi intrat în luptă, voi trece în fruntea trupelor mele, ca să mă arunc asupra aripii drepte inamice.

Atitudinea „bătrînului" e meritorie, căci, cu toate durerile pe care le simte de pe urma căderii din ajun, dă ordin să fie legat de cal. El nu se va putea îndrepta spre aripa dreaptă a împăratului cu toată armata sa, căci va fi nevoit să lase corpul de armată al lui Thielmann în fața Wavre-ului, ca să-l rețină pe Grouchy, acest corp al lui Thielmann, pe care nefericitul mareșal îl va lua în duminica aceea dramatică drept întreaga armată prusiană...

„Toți se îndreaptă spre Wavre", îi va scrie Grouchy împăratului. E foarte încîntat să poată bate optzeci și opt de mii de oameni în retragere cu cei treizeci și trei de mii de soldați pe care i i-a încredințat Napoleon.

„Spre Wavre și *spre Bruxelles*", unde, cu siguranță — mareșalul era convins de aceasta —, îl va regăsi pe

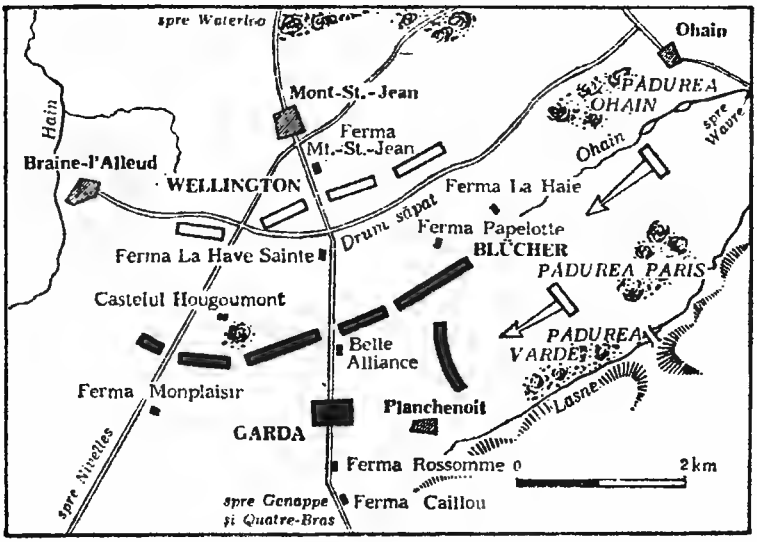

Wellington. Tot la Bruxelles se gîndea Grouchy că-l va întîlni și pe împărat, care va fi respins armata engleză...

Napoleon doarme încă în zorii acestei zile de 18 iunie, în camera sa de la parterul fermei Caillou. El socotea că pămîntul era desfundat și că ceața era încă prea deasă. Apoi, trebuia să-l aștepte și pe Grouchy. Îi trimisese acestuia un ofițer cu următorul ordin :

— Aduceți-l aici și nu-l părăsiți decît atunci cînd corpul său de armată va ajunge la liniile noastre de luptă.

La ora șase, împăratul este în picioare. Unii afirmă că și-ar fi prelungit noaptea cu două sau trei ore. Oricum ar fi, împăratul e optimist.

— Armata inamică ne este superioară — le spune el ofițerilor, în timp ce-și ia dejunul —, dar, cu toate acestea, șansele sînt în favoarea noastră în proporție de nouăzeci la sută și împotriva noastră în proporție de zece la sută !

Ploaia a încetat și soarele începe să lumineze liniile luptătorilor. Pe la zece sau unsprezece, împăratul părăsește

ferma de la Gros-Caillou și se îndreaptă, condus de ghidul său, flamandul de Coster, spre ferma de la Belle-Alliance, o cîrciumă situată și azi pe aceeași șosea națională ce duce spre Charleroi, la vreo trei kilometri mai la nord și care se află în fața muntelui Saint-Jean. Napoleon își alege locul unde se va instala : o înălțime mai apropiată de ferma Rossomme — care nu mai există azi — decît de Belle-Alliance, puțin mai la stînga față de șosea, în dreptul fermei ghidului său de Coster. De acolo va domina celebra vîlcea și va avea drept în fața lui platoul stăpînit de inamic. Să fie limpede : la Waterloo, ca și la Wagram, termenii de *înălțime*, *vîlcea* și *munte* sînt cît se poate de relativi. Nu ne aflăm la Austerlitz ! Poetul va avea încă o dată dreptate : Waterloo este într-adevăr o cîmpie posomorîtă, iar *pantele*, care sînt niște ondulații ale terenului, vor fi în scurt timp trecute în galop întins...

Cele două armate se privesc : este în joc soarta Europei, a întregii lumi.

„Era un spectacol măreț — va relata locotenentul Martin. — Baionetele, căștile, cuirasele străluceau ; drapelele, fanioanele infanteriei, banderolele lăncierilor făceau să fluture cele trei culori în bătaia vîntului ; tobele băteau, trîmbițele răsunau, toate fanfarele regimentelor cîntau melodia : *Să veghem la salvarea imperiului ;* Napoleon își trecea pentru ultima oară în revistă armata sa gata de luptă.

Niciodată nu auzise strigîndu-se cu mai mult entuziasm «Trăiască împăratul !», niciodată nu citise pe fețele soldaților săi, în mișcările și în glasurile lor un devotament mai mare ; erau în delir... Iar ceea ce conferea acestei scene și mai mare solemnitate și o făcea mai emoționantă era faptul că în fața noastră, poate la o mie de pași, se vedea limpede linia roșie întunecată a armatei engleze".

Soldații lui Wellington se pregăteau și ei. Dar, așa cum scria unul dintre ei, „să petreci noaptea sub o ploaie pătrunzătoare, înțepat de paie, înfundat pînă la brîu în noroi nu e de natură să-ți producă o impresie plăcută în clipa deșteptării". Ofițerii așteaptă ordinele și își aprind țigările, „înfiorîndu-se de frig din cînd în cînd".

La ora unsprezece și jumătate, bateria grea a gărzii imperiale, situată puțin înainte de Belle-Alliance, bubui de trei ori. Semnalul celor trei salve fusese dat !

Bătălia începe cu asaltul infanteriei. Divizia ex-regelui Jérôme, care va lupta eroic de-a lungul întregii zile, abia inițiase un atac în direcția aripii drepte engleze, asupra castelului Hougoumont, în scopul de a-l înșela pe Wellington, că se și văzu silită să se retragă de două ori. Tocmai în acel moment, de pe delușorul fermei Rossomme, unde-și avea punctul de observație, Napoleon zări pe la ora unu, foarte departe la dreapta sa, spre Saint-Lambert și în direcția Wavre, o masă de oameni în marș numărînd cincișase mii de soldați.

— Probabil că e un detașament al lui Grouchy, spune Soult.

Părerile statului-major sînt împărțite. E ceață și unii susțin că „sînt niște copaci", alții că ar fi niște „coloane pe poziție". Dar după cîteva momente, o ștafetă prusiană care căzuse prizonieră îi pune pe toți de acord :

— Trupele semnalate sînt avangarda generalului von Bülow. Toată armata noastră și-a petrecut noaptea la Wavre. N-am văzut acolo nici un francez și presupunem că ei s-au îndreptat spre Plancenoit.

Napoleon se liniștește. Dacă într-adevăr Grouchy se îndreaptă spre Plancenoit — ceva mai înapoi de aripa lui dreaptă —, va ajunge la timp ca să cadă asupra arier-gărzii prusiene. Blücher va fi prins între două armate. Trebuie luate măsuri imediate. De aceea, împăratul detașează zece mii de oameni — corpul lui Lobau — care să iasă imediat înaintea lui Bülow, în timp ce o nouă ștafetă, franceză de data aceasta, pleacă în galop ca să-i ceară lui Grouchy să se apropie de împărat și să i se alăture cît mai repede posibil, spre a zdrobi avangarda lui Bülow.

Soult constată la rîndul său :

— Dacă Grouchy repară groaznica greșeală pe care a comis-o luînd lucrurile în glumă la Gembloux și se deplasează cu rapiditate, victoria va fi mai hotărîtoare, căci corpul lui Bülow va fi în întregime distrus.

E deja ora unu și jumătate.

Care e planul de luptă al împăratului ? Noi îl știm datorită unei note dictate în dimineața aceea și adresate lui Soult :

„Din momentul în care toată armata va fi în poziție de luptă, cam pe la unu și jumătate după-masă, în clipa în care împăratul va da ordin mareșalului Ney, va începe atacul pentru ocuparea satului Mont Saint-Jean, unde se încrucișează șoselele (spre Nivelles și spre Charleroi). În acest scop, bateriile de 12 cm ale corpurilor 2 și 6 se vor reuni cu bateria Corpului 1. Aceste 24 de tunuri vor trage asupra trupelor de la Mont Saint-Jean, iar contele d'Erlon va începe atacul ducîndu-și înainte divizia sa din stînga și susținînd-o, după împrejurări, cu celelalte divizii ale Corpului 1. Corpul 2 va înainta, ținîndu-se în linie cu contele d'Erlon. Companiile de săpători ale Corpului 1 vor fi pregătite pentru a se baricada la Mont Saint-Jean".

Respectînd cuvînt cu cuvînt dispozițiile de la începutul acestui ordin, artileria imperială deschide focul asupra localității Mont Saint-Jean. Apoi infanteria lui Drouet d'Erlon pleacă la asalt, reușind să pătrundă pe drumul spre Ohain și să atingă creasta acoperită de grîu și secară. Englezii și scoțienii, la adăpostul zidurilor fermei de la Haye-Sainte, reușesc prin tirul lor precis să frîngă elanul soldaților imperiali. Văzînd că linia franceză șovăie, Wellington îi aruncă în luptă pe dragonii scoțieni — aceasta deoarece Drouet d'Erlon comisese greșeala de a nu-și proteja flancurile —, și astfel vestiții scoțieni cenușii pătrund fără greutate în rîndurile franceze. Batalioanele se retrag în derută. Cavaleriștii scoțieni atacă, ajung în fața bateriilor franceze, îi trec prin sabie pe tunari, răstoarnă tunurile, împrăștie atelajele, apoi, continuîndu-și „cursa lor dezlănțuită", străbat toată linia de bătaie franceză și nu se opresc decît în fața cavaleriei grele imperiale.

A fost nevoie de intervenția lui Napoleon pentru ca străpungerea inamică să fie oprită.

Totul trebuie luat de la început. S-au pierdut însă patru mii de oameni...

*
* *

În timpul acesta, la Walhain, la nord de Gembloux, Grouchy — care termina de mîncat o farfurie de fragi

în chioșcul verde al notarului Hollërt — a auzit loviturile de tun care însemnau începutul bătăliei... Cu toate acestea, el și-a continuat liniștit dejunul, așteptînd să-și reia drumul spre Wavre.

El îi scrisese, de altfel, lui Napoleon, de la Gembloux, în dimineața zilei de 18 : „Astă-seară îmi voi masa trupele la Wavre, găsindu-mă astfel între Wellington, care presupun că se retrage în fața maiestății-voastre, și armata prusiană. Am nevoie de instrucțiuni ulterioare cu privire la ceea ce dorește maiestatea-voastră să fac. Ținutul care se întinde între Wavre și cîmpia Chyse este anevoios, brăzdat și în unele locuri mlăștinos. Voi ajunge cu ușurință la Bruxelles înainte de a se fi hotărît ceva la Chyse... Binevoiți, sire, să-mi transmiteți ordinele voastre ; le pot primi înainte de începerea manevrei mele de mîine".

Pe la orele două, generalul Gérard îi declară, totuși, lui Grouchy :

— Domnule mareșal, trebuie să ne îndreptăm spre tunuri.

— Trebuie să ajungem la împărat ! — repetă un alt ofițer.

Grouchy, jignit — așa cum va mărturisi chiar el —, le explică generalilor săi de divizie :

— Împăratul m-a anunțat ieri că intenționează să atace armata engleză dacă Wellington primește lupta. Așadar, nu mă surprinde de loc bătălia care are loc în acest moment. Dacă împăratul ar fi voit să iau și eu parte la ea, nu m-ar fi îndepărtat chiar în momentul în care pornea împotriva englezilor. De altfel, luînd-o pe niște drumuri mai scurte, dar proaste, desfundate în urma ploii de aseară și de azi dimineață, n-aș ajunge la timp la locul bătăliei.

Abia pe la trei și jumătate sau patru după-amiază a primit Grouchy scrisoarea lui Soult scrisă la zece dimineața la ferma Gros-Caillou și pe care a adus-o maiorul Zenowicz — polonezul se cam rătăcise. Biletul — e de presupus — nu era, desigur, o cerere de ajutor, pentru că, după ce l-a citit, Grouchy declară „că se felicită pentru faptul că a îndeplinit atît de bine instrucțiunile împăratului și s-a îndreptat spre Wavre, în loc să asculte de sfaturile generalului Gérard".

Totuși, depeșa vorbea și despre „reluarea comunicațiilor cu grosul armatei".

Cît despre primul mesager, care a plecat în noaptea de sîmbătă spre duminică, nu s-a mai auzit vorbindu-se despre el. De aceea, cînd, ceva mai tîrziu, Napoleon, cuprins de spaimă, îl va întreba pe Soult cîți ofițeri a trimis să-i ducă lui Grouchy, în seara de 17, ordinul categoric de a veni să i se alăture :

— Am trimis unul, răspunse noul general-maior.

— Ah — exclamă împăratul. — Ah, domnule ! Dar pentru așa ceva Berthier ar fi trimis o sută !

În acest timp, Grouchy, mereu cu gîndul la ordinele împăratului, care-i ceruse să-l urmărească pe Blücher, ține morțiș să se ducă la Wavre ! Și nu renunță de loc la aceasta... Așa cum a spus-o atît de bine maiorul Lachouque, războiul de inspirație era interzis unui subordonat al împăratului.

Trebuie să reamintim că Soult trimisese o depeșă la 18 iunie, la ora unu și jumătate după prînz, depeșă care-l va ajunge pe Grouchy la orele cinci, în fața orașului Wavre. De data aceasta, textul e precis : „În acest moment, bătălia este angajată pe linia Waterloo, în fața pădurii de la Soignes. De aceea trebuie să manevrați în așa fel, încît să vă uniți cu flancul nostru drept. Avem impresia că am zărit corpul de armată al lui Bülow pe înălțimile de la Saint-Lambert. Așa că nu pierdeți nici o clipă pentru a vă apropia de noi și a ne ajunge spre a-l zdrobi pe Bülow, pe care îl veți lua prin surprindere".

Că mareșalul ar fi citit — așa cum au afirmat unii — bătălia este *cîștigată*, în loc de bătălia este *angajată*, interesează prea puțin ! Restul ordinului rămînea, totuși, clar și precis : fără a pierde o clipă, Grouchy trebuia să ajungă la împărat. Era însă ora cinci și, chiar dacă pînă la urmă ar fi înțeles și ar fi executat acest nou ordin, Grouchy ar fi sosit prea tîrziu în fața lui Mont Saint-Jean...

* * *

Situația este dramatică : bătălia e pe cale să-i „scape" împăratului. Încep șarjele — furioase și legendare — ale lui Ney. Împăratul a acceptat ca mareșalul să „măture" platoul și i-a trimis întăriri — cuirasierii lui Michaud. Acesta din urmă, trecînd cu cavaleria grea prin fața cama-

radului său Lefebvre-Desnouettes, aflat în fruntea cavaleriei ușoare a gărzii, îi strigă :

— Am să atac, susține-mă !

Lefebvre-Desnouettes își închipuie că șarja e generală și pornește în urma cuirasierilor. Așa cum a arătat foarte limpede Louis Madelin — mereu trebuie să ne referim la el —, toată această masă va intra în luptă „fără ordine precise, fără un plan, fără conducere, deoarece Ney a luat oarecum în mod abuziv comanda, care, după îndepărtarea lui Murat, fusese atribuită lui Grouchy. Mareșalul, încîntat să vadă că sosesc de două ori mai mulți cai decît se aștepta, a putut și el să creadă că Napoleon intenționa ca el să cucerească prin surprindere întreaga colină Saint-Jean, și, în fruntea acestei considerabile cavalerii, se aruncă drept asupra liniilor engleze, care au rămas ca trăsnite".

Unii dintre ofițeri — ca aghiotantul Kennedy — erau uimiți că se încerca, împotriva uzanțelor, un atac de cavalerie împotriva unei infanterii „încă nezdruncinate" de focul artileriei. Adăpostite după o cută de teren, în spatele căreia soldații lui Wellington se culcaseră pe burtă, „uniformele roșii" suferiseră cu siguranță prea puțin de pe urma tirului de artilerie.

Ney atacă totuși cu furie, cu călăreții săi îmbrăcați în platoșe și căști de oțel. Săbiile și lăncile aruncă fulgere prin praful ridicat de miile de copite ; bubuiturile de tunet se rostogolesc, înaintează și acoperă sunetele trompetelor. E admirabil, dar nicidecum hotărîtor. Trăgătorii englezi din prima linie sînt seceraţi de valul de săbii și de cai, însă cei din linia a doua rezistă, iar cinci mii de dragoni, husari și lăncieri inamici reușesc să-l „conducă" din nou pe Ney pînă la poalele povîrnișului.

Napoleon — ajuns acum pînă în dreptul locului numit Belle-Alliance — își dă seama de imensa greșeală a prințului de Moscova, care în ziua aceea părea atît de exaltat, încît unii au putut să vorbească chiar de nebunie.

— Este o manevră prematură, care ar putea avea rezultate funeste pentru ziua de azi !

Apoi, după cîteva minute, împăratul spune oftînd :

— Nenorocitul, de alaltăieri încoace compromite pentru a doua oară soarta Franței !

În timp ce rachetele — proiectilele à la Congreve, in-

ventate de maiorul britanic Whyniates — brăzdează cerul, înspăimîntîndu-i pe luptători și făcînd caii să se ridice în două picioare, bătălia nu mai este acum decît un lanț de șarje violente și nesăbuite. De zece ori, sub soarele fierbinte, masa compactă de cai, cuirase și săbii amenințătoare se aruncă asupra englezilor într-un galop desperat și, cu toată precizia tirului inamic, reușesc să ajungă pînă la șirurile de baionete ascuțite, care despică piepturile cailor și îi doboară pe călărești. De zece ori, cuirasierii se întorc să se regrupeze în jurul unei pădurici, de fiecare dată mai puțini la număr, și din nou caii lor, gîfîind, înspumați, în goana mare, cu coamele în vînt, se vor arunca asupra liniilor engleze și vor încerca să reușească faimoasa străpungere. Trompeții își scuipă plămînii, nechezaturile de durere se amestecă cu strigătele oamenilor și pocnetele armelor de foc. De fiecare dată, eroica șarjă a acestor centauri îmbrăcați în fier este respinsă spre cîmpie. „Eram extrem de emoționat — va povesti colonelul Trefcon — și, cu tot pericolul prin care treceam eu însumi, aveam lacrimi în ochi și le adresam strigăte de admirație ! M-au impresionat mai ales carabinierii. Le-am văzut cuirasele aurite și căștile strălucind în soare ; au trecut pe lîngă mine și apoi nu i-am mai văzut !"

Ney este auzit strigînd din nou lui Drouet d'Erlon :

— Ține-te bine, prietene, căci noi doi, dacă nu murim aici, vom fi spînzurați de emigranți !

Între timp, garda a reușit să pună stăpînire pe Plancenoit. Acum e rîndul inamicilor să o ia la goană „cuprinși de groază". Își aruncă armele și tot calabalîcul ca să ajungă cît mai repede la aripa stîngă engleză. Din Divizia a cincea britanică, cu un efectiv de patru mii de oameni, nu rămîn mai mult de cinci sute de soldați.

— Nu pot face nimic pentru ei — declară, liniștit, Wellington —, trebuie să-și apere singuri pozițiile, așa cum fac și eu, pînă la ultimul om. Dea domnul să vină noaptea sau Blücher !

Blücher va sosi primul la întîlnire.

Francezii ocupă colinele de dincolo de Plancenoit. Fugarii englezi reușesc la un moment dat să transmită „groaza care-i stăpînește" și în rîndurile prusienilor lui Bülow. Tot

flancul stîng inamic se clatină, dar împăratul nu poate să trimită întăriri pentru a profita de acest succes, iar garda, după îndeplinirea misiunii, se întoarce la Napoleon. De îndată ce sosește, împăratul trece în fruntea ei și se îndreaptă, la rîndul său, spre platou.

În clipa aceasta, dinspre ferma Papelotte, prusienii — grosul armatei lui Blücher, numărînd, de data aceasta, treizeci de mii de oameni — se revarsă pe cîmpul de luptă. Curînd, acesta va fi ocupat de ei. Napoleon trimite o parte din forțele sale în direcția lor. O altă parte i-o încredințează lui Ney, care pretindea că „va cuceri totul" cu infanteria. Dar tirul trăgătorilor englezi culcă în secară și în grîu, ca o uriașă lovitură de coasă, primul val francez. A doua linie șovăie și un strigăt puternic străbate cîmpul de luptă ca un fitil aprins :

— Sîntem trădați !

Napoleon s-a instalat aproape de Haye-Sainte, la cîțiva pași în spatele celor două baterii de artilerie ale gărzii, acolo unde gloanțele inamice îi decimează pe tunari, dar supraviețuitorii continuă, totuși, focul lor susținut.

Prusienii lui Blücher, deși obosiți în urma marșului lor istovitor, îi resping pe francezi și-l obligă pe împărat să se întoarcă la Belle-Alliance, în timp ce cavaleria engleză atacă cu tot atîta ardoare ca și Ney, dar cu mai multă eficacitate. Infanteriștii, fărîmițați, se pomenesc printre dragonii lui Wellington. Supraviețuitorii se aruncă pe burtă în grîu. Călăreții inamici se opresc și încearcă spatele francezilor cu sabia, „așa cum medicii pipăie pulsul ca să vadă dacă bolnavul n-a murit".

Un alt strigăt, nemaiauzit pînă atunci, trece din gură în gură :

— Garda dă înapoi !

Cele opt batalioane ale vechii gărzi, care fuseseră formate pentru a înainta spre platoul dealului Saint-Jean și care au ajuns în fundul unei vîlcele, efectuează, într-adevăr, o întoarcere a frontului pentru a face față prusienilor, care năvălesc fără încetare dinspre flancul stîng englez. Nu mai rămîne decît o singură soluție : așezarea în careu și retragerea.

Peste tot, de la Hougoumont la Plancenoit, armata franceză e respinsă, zdrobită, străpunsă. Ea cedează peste tot, pierde teren și fuge. E sfîrșitul...

Un ultim strigăt străbate „cîmpia posomorîtă", cel mai îngrozitor cu putință :

— Scape cine poate !

— Veniți, prieteni, să vedeți cum moare un mareșal al Franței ! — urla Ney, încercînd să adune — în zadar — cîteva plutoane pentru a se arunca într-un ultim atac : cel al morții.

Noaptea coboară pe cîmpul de luptă. Împăratul s-a refugiat în centrul unuia dintre careurile Regimentului 1 de grenadieri al gărzii. Napoleon a intrat în istorie dînd semnalul celor trei lovituri de începere a luptei la Toulon, vendemiar și Arcole. Să iasă din istorie cu sabia în mînă, lovit de un glonte inamic, ce sfîrșit frumos pentru viața lui legendară ! El caută moartea, dar ea îl ocolește ! Apărat de un triplu șir de baionete, el se retrage spre Franța.

Inamicul nu reușește să rupă careurile gărzii. Cambronne, în mijlocul celui de-al doilea batalion din Regimentul 1 de vînători călare, strigă nemuritoarele lui cuvinte :

— Garda moare, dar nu se predă !

Să mai fi strigat el și „altceva" ? Legenda o va afirma mereu, în pofida chiar a lui Cambronne, care va declara că nu-și amintește de nimic și care, pentru a dovedi, probabil, că o dată pentru totdeauna îi spusese inamicului tot ce avea pe inimă, se va căsători cu o englezoaică...

Și astfel începe retragerea de la Waterloo.

O sută cincizeci de muzicanți merg înaintea gărzii, cîntînd — pentru ultima oară — melodiile victorioase ale Carrouselului. În urma lor vin căciulile mițoase într-o ordine perfectă, sub ploaia ghiulelelor și a gloanțelor englezești. În spatele, în jurul și în fața lor se dezlănțuie panica : armata se îndreaptă în dezordine spre Franța, în timp ce cavaleria inamică trece prin sabie pe cei rămași în urmă. Drumul e atît de ticsit de valul celor învinși, încît împăratul înainta ca un automat peste cîmpuri...

Masele de soldați trec prin Genappe. Trebuie citită povestirea pe care o va scrie mai tîrziu, cu mînie în suflet, căpitanul Coignet : „Soldați din toate corpurile și din

toate armele, alergînd care încotro, amestecaţi unii cu alţii, se ciocneau între ei, se striveau pe străzile acestui orăşel, fugind din faţa cavaleriei prusiene, care striga «ura», şarjînd în urma lor. Totul era cine ajunge cei dintîi de partea cealaltă a podului construit peste Dyle. Domnea o dezordine totală. Se apropia miezul nopţii. Într-o asemenea hărmălaie, nici o voce nu putea fi auzită... Nimic nu-i putea linişti... Nu ascultau pe nimeni, călăreţii îşi împuşcau caii în cap, infanteriştii se sinucideau ca să nu cadă în mîna inamicului ; era o învălmăşeală de nedescris. Mă găseam pentru a doua oară într-o derută asemenea celei de la Moscova".

În întunericul nopţii, în spatele localităţii Quatre-Bras, împăratul se opreşte alături de cîţiva grenadieri care au aprins un foc ; el asistă neputincios la cumplita prăbuşire. Un martor îl vede „în picioare, nemişcat, cu braţele încrucişate pe piept, privind spre Waterloo". Deodată îi vine o idee : ar trebui lăsate ceva trupe la Quatre-Bras.

— Este deja tîrziu — îi spune el colonelului de Baudus — ; dacă la sosirea sa inamicul va vedea această poziţie ocupată, probabil că-şi va opri aici urmărirea.

„Am plecat înapoi în galop — va scrie colonelul de Baudus —, dar, apropiindu-mă de case, am fost primit cu focuri de armă. M-am întors să-l înştiinţez pe împărat şi am insistat să se retragă, căci nu mai era acoperit de nimeni. Atunci a vărsat cîteva lacrimi".

Cu aceste lacrimi ale împăratului se termină, totodată, bătălia şi epopeea lui.

*

* *

În noaptea de 20 spre 21 iunie, trăsura imperială se opreşte la clădirea poştei din Villers-Cotterets. Tînărul Alexandre Dumas aleargă şi el într-acolo împreună cu alţi curioşi. Din nou împăratul se trezeşte din somnolenţă şi întreabă :

— Unde ne aflăm ?

— La Villers-Cotterets, sire.

— La cîte leghe de Soissons ?

— La șase leghe, sire.
— La cîte leghe de Paris ?
— La douăzeci de leghe, sire.
— Grăbiți-vă.
Și, ca și acum opt zile, el recade în „amorțeala“ sa.

Acum imperiul va muri și de data asta va fi cu adevărat sfîrșitul.

Cumplita vărsare de sînge de la Waterloo, provocată de orgoliul nemărginit al lui Napoleon, este o pagină din istoria Franței pe care n-o pot face uitată nici eroismul nebunesc al lui Ney și nici exclamația rabelaisiană a lui Cambronne. Franța a ieșit din cele O Sută de Zile slăbită, mutilată, ruinată. Puține sînt evenimentele care au fost atît de nefaste pentru țara noastră. E drept că azi sînt mulți cei care refuză să privească rezultatul tragic al acestei lupte. Unii nu vor să-și amintească decît de acea libertate prea tîrzie pe care împăratul a fost nevoit să o acorde francezilor... Pe alții îi interesează numai aventura plină de strălucire și peripețiile ei fabuloase, care au făurit legenda ce se va termina la Sfînta Elena.

29

SFÎRȘITUL IMPERIULUI

TRONURILE NU POT FI RECIȘTIGATE

Napoleon

Miercuri 21 iunie 1815, la orele șapte dimineața, pe o vreme închisă și noroasă, trăsura de poștă a lui Napoleon înconjură în galop zidurile Parisului și se apropie de bariera Roule — actuala noastră Piață Ternes. Împăratul se grăbește să ajungă la Elysée. I-a părăsit pe cei învinși la Waterloo — niște frînturi de regimente strînse în jurul vulturilor din vîrful steagurilor lor, din care nici unul nu căzuse în mîna dușmanului. În timp ce trăsura cobora cu zgomot pe strada Faubourg Saint-Honoré, împăratul meditează. S-ar mai putea oare relua lupta cu supraviețuitorii de la Waterloo, cu corpul de armată intact al lui Grouchy și cu cei o sută șaizeci de mii de oameni proveniți din noul contingent ?

Pentru aceasta însă ar trebui să-i hotărască pe deputați să-l ajute. Desigur că ar putea să revină la dictatură și să dizolve adunarea aceasta de palavragii... „Să domnească cu securea", cum va spune el mai tîrziu :

— Cînd m-am întors de la Waterloo, eram hotărît să-i tai capul lui Fouché... și mă căiesc că n-am făcut-o. Ar fi trebuit să mă prezint în fața Camerelor imediat după sosire. Le-aș fi emoționat și convins, elocința mea le-ar fi entuziasmat. Aș fi reușit să obțin decapitarea lui Lanjuinais, lui La Fayette și a altor doisprezece.

Dar el nu mai are nici curajul și nici dorința s-o facă. Știe foarte bine — așa cum o spusese puțin mai înainte la Laon — că, vîrîndu-și mîna în sînge, va trebui s-o înfunde pînă la cot. Îl paraliza ideea unei lovituri de stat sau a violării legalității. Brumar a dovedit-o.

Respiră cu greu și, după ce scoate un oftat adînc, îi explică lui Caulaincourt :

— Armata a făcut minuni, a fost însă cuprinsă de groază și panică, și atunci totul a fost pierdut... Nu mai pot... Am nevoie de o odihnă de două ore ca să-mi revin.

Și, ducîndu-și mîna la inimă, precizează.

— Mă sufoc aici...

Cere să i se pregătească o baie fierbinte și rămîne multă vreme în ea — o oră —, în timp ce se adună consiliul.

Fouché este acolo, țesîndu-și plasa sa de intrigi... Adineauri, înainte de a se duce la Elysée, egalul domnului de Talleyrand în ale mîrșăviei avusese o convorbire cu generalul La Fayette, pe care l-a dojenit sever, alarmîndu-l totodată : Camera care urma să se adune chiar în dimineața aceea trebuia neîntîrziat speriată, agitînd în fața ei spectrul dizolvării. Era preferabil, nu-i așa, să fie răsturnat stăpînul decît să fie lăsat să înghită el adunarea națională. Luptătorul pentru libertate avea de jucat, în aceste împrejurări, un rol frumos ! Dar cel pe care Fouché îl trata de bătrîn imbecil va reuși oare să-și înspăimînte colegii ?

— Cunoașteți pe cineva mai prostănac ca ăsta ? — îl va întreba el pe Molé.

Oricum ar sta lucrurile, Fouché nu are de ales.

— Totul e pierdut — îi spune el în dimineața aceea lui Thibaudeau — ; dacă-l lăsăm pe Napoleon să acționeze, ne expunem să fim scindați și decimați ca oile.

„Prostănacul" își va juca foarte bine rolul său de marionetă tricoloră...

Chiar de la deschiderea consiliului, Carnot îl sfătuiește pe Napoleon să ceară Camerei puteri depline.

— Am nevoie, ca să salvez patria — declară împăratul —, de o dictatură temporară. Aș putea să mi-o arog singur, dar ar fi mai bine dacă mi-ar fi acordată de Cameră, căci ar însemna că izvorăște din sînul națiunii.

Ministrul de stat Regnault de Saint-Jean d'Angély dă din cap cu tristețe. Îl iubește pe Napoleon și îl doare că trebuie să-i spună :

— Mă îndoiesc că reprezentanții vor susține vederile împăratului ; ei nu mai cred, pare-se, că el este în stare să salveze patria. Mă tem că va fi nevoie de un mare sacrificiu.

Urmează cîteva clipe de tăcere.

— Vorbiți deschis, Regnault — spune Napoleon. — Vor abdicarea mea ?

— Mă tem că da, sire, și, oricît de neplăcut ar fi aceasta pentru mine, este de datoria mea s-o spun maiestății-voastre. Aș mai adăuga chiar că ar fi posibil ca, în cazul în care împăratul nu s-ar hotărî să-și prezinte din proprie inițiativă abdicarea, Camera să îndrăznească să i-o ceară.

Intervine Lucien. Împăratul trebuia să se lipsească de Cameră, să se declare dictator și să pună tot teritoriul sub stare de asediu.

În ochii lui Napoleon apare o sclipire.

— Prezența inamicului pe pămîntul patriei le va reda deputaților, nădăjduiesc, sentimentul datoriei lor. Națiunea i-a numit ca să mă susțină, nu ca să mă răstoarne... Nu mi-e frică de ei. Orice ar face, eu voi fi întotdeauna idolul poporului și al armatei. Cu un singur cuvînt pot să-i ucid pe toți... Dacă m-ar fi respins atunci cînd debarcam la Cannes, aș mai fi înțeles, dar acum eu fac parte din ceea ce este atacat de inamic, fac parte deci din ceea ce Franța trebuie să apere. Predîndu-mă pe mine, Franța se predă pe ea însăși, se recunoaște învinsă, încurajează îndrăzneala învingătorului. Nu de dragul libertății aș fi destituit, ci de frică !

El continuă să vorbească, enumerîndu-și forțele, schițînd în linii mari apărarea teritoriului. Totul mai poate fi salvat. Dar, dacă abdică, nu vor mai avea armate !

Miniștrii tac, la început subjugați, apoi cuceriți. Numai Fouché simte broboane de sudoare pe frunte.

— Diavolul ăsta — va spune el — m-a speriat cu adevărat azi dimineață. Ascultîndu-l, credeam c-o vom lua de la început.

Deodată se deschide ușa. Un emisar al Camerei aduce știri : La Fayette își scoate atunci la iveală repertoriul său de zile mari, însoțind cu o frumoasă mișcare a bărbiei rostirea eternelor cuvinte : „Vechi prieteni ai libertății... stindard tricolor de la 89... libertate... egalitate... ordine publică... spirit de răzvrătire... Cauză sfîntă...“ Pe scurt, Camera a votat o propunere care începea cu aceste două articole :

Articolul întîi. — *Camera reprezentanților declară că independența națiunii este amenințată.*

Articolul al doilea. — *Camera se declară în ședință permanentă. Orice tentativă de a o dizolva este calificată drept o crimă de înaltă trădare ; oricine se va face vinovat de o asemenea tentativă va fi considerat trădător de țară și judecat ca atare.*

Să fim drepți. La Fayette n-a lucrat chiar atît de prost ! Fouché își ascunde bucuria sub o mască de nepăsare. O mască de ceară.

Napoleon, după obiceiul lui, se plimbă agitat prin cameră. Ochii lui aruncă fulgere. Va trebui să trimită împotriva acestor răzvrătiți o companie de grenadieri, ca la Saint-Cloud în seara zilei de 19 brumar ! În clipa aceea se aude vocea puternică a mareșalului Davout, ministrul de război :

— Nu mai e momentul să acționăm. Hotărîrea reprezentanților nu este constituțională, dar reprezintă un fapt consumat. Nu trebuie să ne facem iluzii, în împrejurările actuale, cu repetarea unui 18 brumar. Eu personal aș refuza să devin instrumentul unei asemenea lovituri !

Cu toții privesc încordați spre stăpîn.

— Văd — spune el încet — că Regnault a avut dreptate. Voi abdica dacă trebuie !

A venit, într-adevăr, sorocul ? Lucien împreună cu miniștrii încearcă, de la tribuna celor două Camere, să-l amîne de-a lungul întregii zile. Orele se scurgeau în dis-

cuții nesfîrșite între Elysée, Palais-Bourbon și Luxembourg, unde își are sediul Camera pairilor.

În curtea palatului Elysée se află o mulțime de călăreți sleiți de puteri. Caii sînt plini de sînge și de praf. Totul respiră „rușinea și durerea", ne spune un trecător...

Cînd Lavalette intră la împărat, îl vede pe acesta venind spre el „cu un rîs nervos care te înspăimîntă".

— Ah, Doamne, exclamă el, ridicînd ochii la cer.

„Făcu de două, trei ori înconjurul camerei" și apoi își recăpătă calmul.

Seara începu să plouă...

— Astăzi trebuie să punem capăt acestei situații, va declara Fouché a doua zi dimineața.

Deputații, adunați din nou, par uimiți de propria lor îndrăzneală. S-au încumetat să-l atace deschis pe stăpîn, iar acesta n-a dat ordin nici unei baionete să intervină. Așadar, se poate merge mai departe.

— Nu cred — își permite să spună unul dintre ei la deschiderea ședinței — că parlamentul ar putea duce tratative cu puterile aliate, deoarece acestea au declarat că nu vor discuta cîtă vreme va domni Napoleon. Nu a rămas decît o soluție : aceea de a-l îndemna pe împărat să abdice.

Se aud aplauze, mai întîi timide, apoi mai puternice.

— Spuneți-i fratelui dumneavoastră — îi strigă La Fayette lui Lucien — să ne trimită abdicarea, căci dacă nu, îi trimitem noi declarația de detronare.

O mulțime imensă, care s-a adunat din zori în fața Elysée-ului, strigă : Trăiască împăratul ! Așa cum remarcă, pe bună dreptate, Louis Madelin, „va fi singura dată în secolul acesta cînd mulțimea se va îmbulzi în jurul palatului unui suveran nu pentru a-l izgoni de acolo, ci pentru a-l menține". Dar se va putea ea opune ultimatumului adus de Regnault ? Camera îi acorda lui Napoleon o oră ca să abdice !

O oră !

Leul rănit vrea mai întîi să-și scoată ghearele : îi va alunga pe acești iacobini ! Pe exaltații ăștia !

— Abdicînd — declară Regnault —, maiestatea-voas-

tră salvează tronul fiului său, pe care detronarea l-ar face să se prăbușească.

— Fiul meu ! Fiul meu ! — ripostează el —, ce himeră ! Doar nu abdic în favoarea fiului meu, ci în favoarea Bourbonilor. Aceștia, cel puțin, nu sînt prizonieri la Viena.

E ora douăsprezece și jumătate, cînd împăratul îi ordonă prințului Lucien :

— Scrieți : *„Francezi, începînd războiul pentru apărarea independenței naționale, mă bizuiam pe unirea tuturor eforturilor, a tuturor voințelor și pe concursul tuturor autorităților naționale ; eram îndreptățit să sper într-o victorie și am sfidat declarațiile făcute de puterile aliate împotriva mea. Împrejurările mi se par schimbate. Mă ofer drept jertfă urii dușmanilor Franței. Ar fi bine ca ei să fie sinceri în declarațiile lor și să nu fi vrut într-adevăr decît persoana mea...“*

Pentru a doua oară, visul din 1811 se năruie. Împăratul nu mai credea în nimeni și în nimic... nici măcar în domnia posibilă a fiului său. Și e nevoie de insistențele lui Carnot și Lucien ca el să adauge la declarația de abdicare aceste două rînduri : *„Viața mea politică s-a încheiat ; îl proclam pe fiul meu, sub numele de Napoleon al II-lea, împărat al francezilor“.*

Renta, care în ajun, la aflarea înfrîngerii de la Waterloo, se urcase de la cincizeci și trei la cincizeci și cinci de franci, atinge curînd cursul de cincizeci și nouă de franci și șaizeci de centime... Între timp, Camera nu se grăbește să-l proclame ca împărat pe Napoleon al II-lea. Învinsul se vede nevoit să declare delegației venite să-i mulțumească pentru sacrificiul său :

— N-am abdicat decît în favoarea fiului meu. În cazul în care Camerele nu-l proclamă suveran. abdicarea mea e nulă. După cum decurg lucrurile, se pare că vor fi aduși înapoi Bourbonii. Veți vărsa în curînd lacrimi de sînge.

E aproape nouă seara, cînd Lucien urcă la tribuna Camerei pairilor :

— Se pune problema evitării războiului civil ; trebuie să știm dacă Franța este sau nu o națiune independentă, o națiune liberă. Deci, împăratul a murit ! Trăiască împăratul ! Împăratul a abdicat ! Trăiască împăratul ! Nu

poate fi vorba de un răstimp între moartea sau abdicarea împăratului și întronarea succesorului său. Acesta este principiul pe care se bazează o monarhie constituțională. Orice întrerupere înseamnă anarhie. Cer ca, în conformitate cu constituția, Camera pairilor să declare în mod spontan și unanim în fața poporului francez și a străinilor că îl recunoaște pe Napoleon al II-lea ca împărat al francezilor. Eu sînt primul care dau exemplu și îi jur credință.

— Dacă am înțeles bine — intervine Pontécoulant —, ni se impune să adoptăm o propunere fără o deliberare ?... Declar cu hotărîre că nu voi recunoaște niciodată drept rege un copil, drept suveran pe cineva care nu locuiește în Franța. S-ar ajunge curînd la cine știe ce hotărîre a Senatului ; ni s-ar spune că împăratul trebuie considerat străin sau prizonier, că regenta e străină și ni s-ar impune un alt regent, care ar provoca războiul civil.

La Bédoyère, care, dacă vă amintiți, oferise regimentul său împăratului la porțile orașului Grenoble, se repede la tribună :

— Cine se opune acestei hotărîri ? Niște indivizi care se închină numai puterii și care știu să părăsească un monarh cu aceeași dibăcie cu care au știut să-l lingușească. I-am văzut roind în jurul tronului, la picioarele suveranului atunci cînd era fericit. Acum, cînd e lovit de nenorocire, se îndepărtează de el ! Ei îl resping și pe Napoleon al II-lea, pentru că abia așteaptă să accepte domnia străinilor, pe care-i și numesc aliați sau poate prieteni !

În seara aceea nu se mai putea continua... Tumultul era îngrozitor — pairii se dezlănțuiseră ca niște tineri deputați —, iar tînărul general fu smuls de la tribună.

La 23 iunie, reprezentanții vor accepta, din ură față de Bourboni, să-l proclame împărat pe „prințul de Parma". Un anume Dufermon a pus limpede problema :

— Avem sau nu un împărat al francezilor ? Atunci trebuie să respectăm constituția. Napoleon al II-lea este deci suveranul nostru ! Cînd se va vedea că ne pronunțăm în favoarea unui suveran desemnat de constituția noastră, nu se va mai putea spune că-l așteptăm pe Ludovic al XVIII-lea !

O puternică aclamație de *Trăiască împăratul !* întîmpină numele regelui refugiat la Gand. Erau dispuși să ac-

cepte orice, numai să nu-i vadă pe Bourboni apărînd pentru a doua oară în furgoanele inamicului! Fouché e de părere că se cam pripesc. Îl împinge pe Manuel la tribună, care propune Camerei — e vorba aici de o nuanță — „să se treacă la ordinea de zi a ședinței, motivată de faptul că Napoleon al II-lea a devenit împăratul francezilor prin abdicarea lui Napoleon I și prin puterea legilor constituționale ale imperiului".

Ordinea de zi, prevăzînd înființarea unei „comisii de guvernămînt", este aprobată în unanimitate, în strigătele de *Trăiască Napoleon al II-lea!* Curînd se trece la baterea unei serii de monezi — de la cinci centime la cinci franci — cu numele lui *Napoleon al II-lea, împăratul francezilor*. Totuși, noul suveran nu este cu adevărat proclamat, ci numai recunoscut *ca existînd de fapt*. Mai mult chiar, nu o regență va domni provizoriu, ci o comisie de guvernămînt. Într-adevăr, cine și-ar putea închipui că Maria-Luiza ar accepta regența? Cînd ea va afla despre rezultatul bătăliei de la Waterloo, „va fi nespus de bucuroasă", îl va informa împărăteasa Maria-Ludovica pe soțul ei. „Am văzut-o din nou aseară la Schönbrun, după teatru — va preciza ea. — Mi-a spus că trebuia să se uite în oglindă ca să vadă o figură veselă, căci anturajul ei (francez) era, bineînțeles, consternat".

Recunoașterea noului împărat nu-i impresionă prea mult pe francezi. „Nici o ceremonie, nici o paradă care s-o anunțe — ne povestește Labretonnière —; micuțul rege al Romei, sărmanul de el, văzu Camera votînd regalitatea sa cu aceeași solemnitate cu care vota un amendament privitor la tutun sau la potasă".

Și o nouă noapte coboară asupra Parisului. Trebuie să se ia o hotărîre: Napoleon trebuie să părăsească Elysée-ul. Dar unde să se ducă? El o întreabă pe Hortensia dacă-l poate primi a doua zi la Malmaison.

Momentul urmărit de Fouché se apropie. Chiar din a doua zi a „domniei" micului împărat, ducele de Otranto, devenit președintele comisiei de guvernămînt, dă ordin să fie eliberat baronul de Vitrolles, fost ministru al lui Ludovic al XVIII-lea, și îi expune acestuia planurile sale:

— Vă veți duce la rege, îi veți spune că noi acționăm

aici în favoarea lui, și chiar dacă va trebui să mergem pe căi ocolite, vom sfîrși, totuși, prin a ajunge la el. În acest moment trebuie să trecem de partea lui Napoleon al II-lea, dar de fapt noi îl vrem pe rege.

Am fi curînd dezgustați dacă l-am urmări pas cu pas pe respingătorul personaj în activitatea lui de subminare, care-i va permite omului care a votat pentru executarea lui Ludovic al XVI-lea, fostului mitralior de la Lyon, să ofere fratelui lui Ludovic al XVI-lea tronul lui Napoleon al II-lea. Camera, tremurînd de frica unei eventuale reveniri a regalității, îl aclamă în fiecare zi pe noul împărat. De aceea, Fouché le dă de lucru deputaților, cerîndu-le să pregătească o constituție.

Duminică 25 iunie, după ce dimineața plouase, cerul a început să se însenineze, și prin ferestrele Elysée-ului Napoleon văzu cîteva mii de parizieni umplînd strada Foubourg Saint-Honoré. Se auzeau strigăte de :

— Trăiască împăratul ! Nu ne părăsiți !

Napoleon s-a hotărît să se ducă la Malmaison și să aștepte acolo pașapoartele care îi vor da posibilitatea să plece în America. Temîndu-se ca mulțimea să nu se opună plecării sale, ordonă ca trăsura lui să iasă pe poarta principală, în timp ce el va merge pe jos prin grădină. La poarta dinspre Champs-Elysées așteaptă trăsura mareșalului palatului, Bertrand. Soarele e strălucitor. Napoleon străbate pentru ultima dată Champs-Elysées. El trece prin fața Arcului de Triumf, care nu e încă terminat și la care lucrează niște muncitori, apoi berlina lui se îndreaptă spre șoseaua principală care duce la Neuilly.

* * *

Malmaisonul e plin de flori. A doua zi, Napoleon primește vizita contesei Walewska și a micului Alexandru. Ea plînge multă vreme în brațele lui și îi propune să-l urmeze în exil... El îi făgăduiește să o cheme acolo dacă împrejurările o vor îngădui. Dar — așa cum știa și ea foarte bine — împrejurările îl vor obliga pe Napoleon să-și creeze legenda, să pozeze în fața posterității în martir, făurind astfel tronul „puiului de vultur", și nu să-și

sfîrșească viața ca un burghez, alături de una din amantele sale, fie ea chiar blînda Maria...

Apoi îl primește pe Laffitte, bancherul său :

— Iată — îi spune el —, aveți aici opt sute de mii de franci. În noaptea aceasta vă voi trimite într-un furgon trei milioane în aur și în plus voi pune în trăsura dumneavoastră colecția mea de decorații. Vă rog să mi-o păstrați.

„M-am apropiat de biroul lui — a povestit Laffitte —, m-am așezat în fotoliul său, am luat hîrtie și mă pregăteam să scriu, cînd, apucîndu-mă de braț, îmi spuse :

— Ce vreți să faceți ?

— Să vă dau o dovadă, sire.

— N-am nevoie de ea.

— Eu pot muri, trebuie să păstrez secretul : suma aceasta nefiind trecută în registrele mele, aveți nevoie de o chitanță.

— Și dacă sînt arestat pe drum, vă pot compromite.

— Cînd îi fac cuiva un serviciu, sire, nu stau să cîntăresc primejdia.

— Oricum, trebuie eu să fiu prudent în locul dumneavoastră. N-am nevoie de chitanță.

O sumă atît de importantă — continuă bancherul — încredințată fără chitanță ! Ultimele rămășițe ale averii lui, pîinea exilului lui ! N-am primit niciodată o asemenea glorioasă dovadă de încredere, care să mă fi mișcat atît de mult“ [1].

[1] În timp ce Napoleon se îndrepta spre Sfînta Elena, iar Ludovic al XVIII-lea se întorsese la Tuilerii, baronul Louis, ministrul de finanțe, îi ceru lui Laffitte să declare sub jurămînt „dacă deține fonduri de-ale lui Napoleon“. Bancherul ceru audiență la rege. „Sire — îi spuse el —, la 19 martie, cu cîteva ore înaintea intrării lui Napoleon în Paris, am primit de la maiestatea-voastră un depozit de șapte milioane, pe care indiscreția curtenilor dumneavoastră l-a adus la cunoștința lui Napoleon ; dar el însuși a avut grijă să mă liniștească, indicîndu-mi să expediez acești bani în Anglia, dovedindu-mă astfel demn de încredrea cu care regele m-a onorat“. „Știam toate acestea — răspunse Ludovic al XVIII-lea. — Baronul Louis n-a procedat bine. Fiți liniștit și faceți cu banii ce v-au fost încredințați același lucru pe care l-ați făcut și cu ai mei“. Astfel, datorită lui Laffitte, Ludovic al XVIII-lea și Napoleon au putut face un schimb de amabilități...

A doua zi, împăratul o chemă pe regina Hortensia. Ea îl găsește în grădina scăldată în soare. Alături de el se află un copil de vreo nouă-zece ani pe care fiica Josefinei nu-l cunoaște. Este vorba de micuțul conte Léon, fiul domnișoarei Denuelle.

— Hortensia — o întreabă împăratul, trăgînd-o deoparte pe fiica lui vitregă —, uită-te la copilul acesta, cu cine seamănă ?

— Este fiul dumneavoastră, sire, e leit portretul regelui Romei.

— Găsiți ? Atunci așa trebuie să fie. Eu, care nu credeam că am o fire duioasă, am fost mișcat la vederea lui. Se pare că știați de nașterea lui. De unde ați aflat-o ?

— Sire, oamenii au vorbit mult despre aceasta, iar asemănarea este o dovadă că nu s-au înșelat.

— Trebuie să mărturisesc că multă vreme n-am crezut că e fiul meu. Totuși, am cerut să fie crescut într-un pension la Paris ; omul care fusese însărcinat cu aceasta mi-a scris, cerîndu-mi să-i comunic intențiile mele cu privire la viitorul lui ; am vrut să-l văd și, ca și pe dumneavoastră, m-a izbit asemănarea cu fiul meu.

— Ce veți face cu el ? Sire, m-aș ocupa cu plăcere de el, dar nu credeți că asta ar însemna să dați apă la moara bîrfelilor îndreptate împotriva mea ?

— Da, aveți dreptate. Mi-ar fi făcut plăcere să-l știu la dumneavoastră, dar gurile rele nu vor scăpa prilejul să spună că e fiul dumneavoastră. După ce mă voi stabili în America, am să-l aduc acolo.

„M-am apropiat de copilul acela frumos ca un înger — a povestit Hortensia. — L-am întrebat dacă e mulțumit la pension și cum se distrează ; mi-a răspuns că, de cîtăva vreme, el și colegii lui se joacă bătîndu-se și că formează două tabere : una numită a bonapartiștilor și cealaltă a Bourbonilor. Am vrut să știu de ce parte era el ;

— De partea regelui, mi-a răspuns.

Iar cînd l-am întrebat de ce, mi-a răspuns :

— Pentru că-l iubesc pe rege și nu-l iubesc pe împărat...

— De ce nu-l iubești pe împărat ?

— N-am nici un motiv, decît acela că fac parte din tabăra regelui".

După plecarea copilului, Napoleon îi mărturisește Hortensiei :

— Vederea lui m-a emoționat. Seamănă cu fiul meu. Nu mă credeam în stare să trăiesc o emoție ca cea pe care mi-a produs-o el.

Napoleon privește încîntătoarea grădină scăldată în soare, un peisaj de vis care îi amintește de ceasurile luminoase din timpul Consulatului. Își amintește el oare că s-a jucat de-a prinselea pe aceste pajiști ? Îl obsedează amintirea iubitei sale creole.

— Biata Josefina — îi spune el Hortensiei. — Nu mă pot obișnui să locuiesc aici fără ea ! Mi se pare mereu că o văd venind pe o alee, culegînd florile acestea care-i plăceau atît de mult ! Sărmana Josefina ! De altfel, dacă ar trăi acum, ar fi tare nenorocită. N-am avut cu ea niciodată alt motiv de ceartă decît datoriile ei, și pentru asta am mustrat-o destul. A fost într-adevăr ființa cea mai încîntătoare pe care am văzut-o vreodată. Era femeie în toată puterea cuvîntului, capricioasă, vioaie și cu o inimă de aur. Comandați-mi încă un portret al ei ; aș vrea să fie un medalion.

Hortensia i-l făgăduiește.

*

* *

În dimineața zilei de joi 29 iunie, generalul Béker, atașat de guvernul provizoriu pe lîngă Napoleon, a uitat cu desăvîrșire că este într-un fel paznicul împăratului învins. El pleacă la Paris, ducînd guvernului provizoriu o propunere a „generalului Bonaparte". În graba lor de a ocupa Parisul, prusienii au înaintat în mod imprudent. Avanposturile lor se și stabiliseră pe Sena Inferioară. Ei au ocupat astfel o poziție în care ar fi putut fi complet nimiciți, și Napoleon, aplecat asupra hărții, și-a dat imediat seama de greșeala lor. Este auzit murmurînd :

— Franța nu trebuie subjugată de o mînă de prusieni !

Se duce apoi în grabă să-și pună uniforma gărzii. Încălțat cu cizme, cu pinteni, îl cheamă pe Béker :

— Să fiu numit general — declară el cu ochi strălucitori —, voi comanda armata. Plecați la Paris, vă așteaptă o trăsură. Explicați guvernului provizoriu că n-am intenția să iau din nou puterea. Vreau numai să-l învinge pe inamic, să-l zdrobesc, să-l oblig prin victorie să dea un curs favorabil tratativelor... și apoi voi pleca.

Béker, sedus, convins, se aruncă în trăsură. Și el speră imposibilul! Rămășițele gărzii și ale corpurilor de armată ale lui Drouet d'Erlon, Reille și Lobau nu s-au unit oare cu cei douăzeci de mii de oameni ai lui Grouchy? Vandamme nu adusese înapoi din Belgia grosul cavaleriei? Cel mai greu de învins era poate rezistența lui Davout, ministrul de război. În ajun, prințul de Eckmühl, eroul de la Abukir, Austerlitz și Wagram, nu îndrăznise oare să-i strige lui Flahaut:

— Bonaparte ăsta al vostru nu vrea să plece? Ar trebui să ne lase în pace! Prezența lui ne stînjenește. Să plece imediat, altfel vom fi obligați să-l arestăm!... Îl voi aresta chiar eu!

La podul de la Neuilly, generalul trebuie să-și părăsească trăsura de poștă. Prusienii se află la cîteva leghe și podul e barat de o baricadă. Béker izbutește cu greu să ajungă pe jos pe celălalt mal. Reușește să descopere o trăsură veche, al cărei vizitiu consimte să-l ducă pînă la Tuilerii. Așa arată echipajul ultimului ambasador al împăratului Napoleon!

Comisia s-a întrunit. Sînt de față Fouché, Carnot, Caulaincourt, Quinette și Grenier. De fapt, singurul prezent este Fouché, căci toți ceilalți tac mîlc, chiar și Carnot.

— Ce, își bate joc de noi? — exclamă ducele de Otranto, aflînd care este misiunea lui Béker.

Caulaincourt, căruia emoția i se poate citi pe față, își aplecă capul. Carnot, ca să-și ascundă tulburarea, se plimbă încoace și încolo. Toți își dau seama că Fouché are dreptate. Va începe din nou coșmarul războiului? Franța avea să fie supusă unei noi vărsări de sînge?

— Nu știm noi oare cum și-ar ține făgăduielile dacă propunerile lui ar fi acceptate?

Fostul ministru al împăratului se adresează pe un ton răstit lui Béker:

— De ce-ați primit o asemenea misiune, cînd de fapt ar fi trebuit să-l îndemnați pe împărat să-și grăbească plecarea ?

Totuși, cu trei zile înainte, Fouché declarase :

— Cel mai important este să împiedicăm plecarea lui Napoleon !

Ce alt ostatic putea el să-și dorească ! Făcuse totul ca să împiedice planurile împăratului, refuzîndu-i mai întîi pașaportul — punîndu-l astfel în situația ca pe drum să fie la cheremul oricărui primar, cît de mic —, condiționînd apoi plecarea fregatelor din Rochefort de cererea pe care o adresase el englezilor în vederea obținerii unei libere-treceri pe numele „Napoleon Bonaparte".

O liberă-trecere !

În timp ce puterile aliate nu urmăresc decît un țel : „arestarea celui care tulbură ordinea lumii" ! Blücher vrea chiar să-l execute pe Napoleon în fața trupelor sale. Îi dăduse deja ordin maiorului de Colomb să se ducă la Malmaison împreună cu husarii săi și să pună mîna pe împăratul detronat.

Fouché e la curent cu aceasta. O știe atît de bine, încît plenipotențiarii francezi trimiși la Wellington de guvernul provizoriu în vederea semnării unui armistițiu aveau ca misiune secretă să ofere și predarea lui Napoleon Angliei ! Ce monedă de schimb !

Dar, gîndindu-se mai bine, ducele de Otranto și-a schimbat părerea. Azi nu mai vrea ca operația să aibă loc la porțile Parisului. Arestarea s-ar putea face foarte ușor și discret la Rochefort sau în rada insulei Aix ! Pașaportul i-a fost predat astfel lui Béker, iar fregatele au primit ordin să ridice ancora chiar în momentul în care împăratul și suita sa se vor fi urcat pe punte. Nu mai trebuiau așteptate nici certificatele de liberă-trecere... căci Fouché intenționa, în orice caz, să prevină escadra engleză, căreia după aceea nu-i mai rămînea decît să-l aresteze pe fugar.

— Spuneți-i împăratului — adaugă președintele guvernului provizoriu, în timp ce Béker se pregătește să se întoarcă la trăsură —, spuneți-i împăratului că propunerile sale nu pot fi acceptate, să plece de urgență la Rochefort, unde se va găsi în mai mare siguranță decît în împrejurimile Parisului.

Caulaincourt și Carnot nu îndrăznesc nici măcar să deschidă gura !

Întorcîndu-se la Malmaison, Béker găsește micul palat transformat într-un adevărat cartier general. Curtea vuiește de ofițeri gata să încalece pe cai și să dea ordine. Îngrozit, generalul își amintește cuvintele spuse cu puțin înainte de Fouché, tratîndu-l de prost :

— A șters-o de cum ați plecat ! Cu siguranță că acum a și început să le vorbească soldaților și să-i treacă în revistă !

Să fi avut dreptate Fouché ? Împăratul nu va ține seama de răspunsul guvernului ? Nu ! Chiar din clipa în care Napoleon află răspunsul guvernului, el se supune :

— Oamenii aceștia nu știu care e starea de spirit. Se vor căi că mi-au refuzat propunerea.

Totuși, timp de o clipă, se mai agață de o speranță :

— Le-ați repetat întocmai cuvintele mele și jurămîntul meu ?

Cuprins de milă, Béker șoptește :

— Da, sire !

— Bine, atunci nu-mi rămîne decît să plec. Dați ordinele necesare. După ce vor fi executate, veniți să mă-nștiințați !

El părăsește biblioteca cu pași rari și se urcă pe o scăriță secretă în camera sa. Aici își scoate uniforma, depune sabia, îmbracă un frac de culoare maronie și, cu o pălărie rotundă în mînă, se îndreaptă spre camera Josefinei. Vrea să fie singur acolo. În camera ca o rotondă, în fața patului vegheat de două lebede cu aripile strînse, el visează...

— Avea atîta grație cînd se așeza în pat, cînd se îmbrăca — îi va mărturisi el mai tîrziu lui Gourgaud. — Aș fi vrut s-o vadă atunci un pictor ca Albane... E femeia pe care am iubit-o cel mai mult.

Cînd iese din cameră, ochii îi sînt plini de lacrimi.

Se întoarce în bibliotecă. Regina Hortensia îl obligă să primească o centură în care a cusut un colier cu diamante mari. Doamna Mamă se afla și ea de față. Letiția nu-l va mai revedea niciodată pe Napoleon al ei. Simte acest lucru... și plînge.

— Adio, fiule !

— Adio, mamă !

Ofițerii „garnizoanei" de la Malmaison intră în cameră.

— Ne dăm seama — bolborosește unul dintre ei — că nu vom avea fericirea să murim în serviciul dumneavoastră !

Trăsurile imperiale sînt trase în curte. O impunătoare suită de ofițeri, servitori, bagaje îl va însoți pe Napoleon pînă la Rochefort. El va călători incognito împreună cu Béker, ducele de Rovigo și mareșalul palatului, Bertrand. Nimeni nu observă o caleașcă galbenă, fără armoarii, trasă de patru cai de poștă, pe care mamelucul Ali a adus-o pe micul drum spre Celle-Saint-Cloud...

Puțin după ora cinci, urmat de însoțitorii săi, împăratul pășește pe podul mobil al castelului încadrat de două obeliscuri și se îndreaptă spre poartă. Se întoarce pentru ultima dată și privește fațada castelului...

— Ce frumos e Malmaisonul !

Dar orice întîrziere înseamnă o imprudență ! Prusienii sînt aproape... Se aude apropiindu-se bubuitul tunului și zgomotul produs de prăbușirea podurilor aruncate în aer pentru a întîrzia înaintarea inamicului. Poate că în clipa aceasta împăratul își amintește de recenta sa convorbire cu Fleury de Chaboulon :

— Maiestatea-voastră nu e făcută să fugă !

— Dar unde vedeți că fug ?

— Cît de frumos ar fi să-l vezi pe Napoleon cel Mare, după ce a renunțat la coroana de pe fruntea lui, la capătul a douăzeci de ani de glorie, oferindu-se ca jertfă pentru răscumpărarea independenței patriei sale.

Să se predea inamicului ? Da, poate...

— Un asemenea deznodămînt ar fi foarte frumos !

Dar el nu-l acceptase ; totuși, ideea îl urmărește, stăruitoare, obsedantă...

Deodată se smulge din amintiri și se aruncă în trăsura în care, conform pașaportului eliberat de Fouché, trebuia să joace rolul secretarului lui Béker !

Și astfel începe drumul spre Sfînta Elena...

În timp ce caii urcă la pas prima pantă, Napoleon observă la curierul Amaudru un cuțit de vînătoare cu cap de vultur. Din cauza acestui semn ar putea fi recunoscut! Arma este ascunsă în trăsură... Amaudru s-a supus cu vădită supărare. Ajuns în vîrful dealului, el plecă în galop, dar nu ca să pregătească schimbarea cailor, ci ca să fugă. Dezertează și nu va mai fi văzut.

În trăsură domnește tăcerea. Nu se schimbă nici o vorbă pînă la Rambouillet. Se întunecase de-a binelea cînd călătorii s-au oprit în fața castelului. Administratorul Richard se grăbește să deschidă apartamentele.

După o cină improvizată, ofițerii cred că împăratul va da ordin să se înhame caii, dar el se hotărăște să se culce. Mai speră oare să fie chemat de guvernul provizoriu? A avut o noapte grea. Ali l-a auzit pe stăpînul său perpelindu-se tot timpul, în căutarea unui somn care nu venea. Dimineața îmbracă un frac albastru. Napoleon și însoțitorii săi se urcă în trăsură. Vizitiii ocolesc strada, unde, cu toată ora timpurie, se îngrămădiseră vreo sută de cetățeni. Echipajul trece în mare viteză prin parc, luînd-o pe drumul ce duce la Chartres. În timp ce înaintează pe șoseaua principală, Béker îi oferă din cînd în cînd împăratului cîte o priză de tutun. Pe capacul de fildeș al tabacherei e gravat profilul Mariei-Luiza. Napoleon ia cutia în mînă, o privește și apoi o înapoiază însoțitorului său oftînd, fără să scoată o vorbă.

La Vendôme, șefa poștei se prezintă în fața portierei.

— Veniți de la Paris? E adevărat că i s-a întîmplat o nenorocire împăratului?

Dar deodată se schimbă la față: îl recunoaște pe Napoleon cu toată deghizarea lui. Ochii i se umplu de lacrimi și hohotind, fără să spună o vorbă, reintră în clădirea poștei. De acum încolo, în timpul schimbării cailor, împăratul, înfundîndu-se în trăsură, cu capul sprijinit în mînă, se va face că doarme adînc.

Goana continuă în tot cursul zilei fără alt incident. E cald și împăratul îi cere lui Ali să-i cumpere cîteva kilograme de cireșe, pe care le mănîncă de-a lungul etapei. Pe la miezul nopții se apropie de Tours. Napoleon se teme ca Fouché să nu fi trimis niște emisari care să ajungă înaintea lui. Îl cheamă deci pe prefect, contele de Miramon,

și-l iscodește, mergînd în sus și în jos pe șosea. Slujbașul nu știe nimic și, după un sfert de oră, trăsura pleacă mai departe.

Echipajul trece prin Poitiers fără nici un incident... dar, în această zi de sîmbătă 1 iulie, căldura e atît de mare, încît împăratul se odihnește timp de două ore în localul poștei, situat la ieșirea din oraș. La Saint-Maixent, locuitorii se adună în jurul trăsurii oprite în fața clădirii poștei. Un ofițer din garda națională se apropie și cere pașapoartele.

Documentele sînt ciudat întocmite. În ele nu e vorba decît de un general, de secretarul lui și de un servitor. Or, împreună cu Ali, care stă pe capră, călătorii sînt cinci la număr și... nici unul nu e îmbrăcat în uniformă! Numărul curioșilor crește și călătorii sînt cuprinși de neliniște.

Ofițerul pleacă la primărie cu pașaportul... și nu se mai întoarce! Béker zărește în mulțime un locotenent de jandarmi, îl cheamă, își spune numele și îi destăinuie că este însărcinat cu „o misiune de stat" care nu poate suferi nici o întîrziere. Locotenentul ia și el drumul primăriei.

După zece minute, pașaportul este înapoiat generalului și echipajul pornește în grabă pe drumul spre Niort. Nimeni nu l-a recunoscut pe împărat în omul acela gras, în frac albastru, care, cu pălăria înfundată pînă la urechi, dormea în fundul trăsurii.

Trăsura ajunge la Niort la ora zece seara. Călătoria a durat neîntrerupt treizeci și opt de ore! Împăratul îi oprește pe surugii în fața hanului „Boule d'Or" din Piața Brèche, la colțul bulevardului Paris, și se duce la culcare.

Cînd se trezește a doua zi — duminică 2 iulie —, vede pe fereastră niște călăreți care se ocupă de caii lor. Unul dintre ei ridică capul și-l recunoaște pe Napoleon. Știrea se răspîndește în oraș cu iuțeala fulgerului. Prefectul se prezintă de îndată și îl imploră pe împărat să se instaleze la prefectură. Napoleon primește. Trăsurile suitei, plecate de la Paris și de la Malmaison, ajung și ele la Niort. Împăratul e acum înconjurat de o adevărată curte: generali, ofițeri, șambelani; chiar și două femei: contesa de Montholon și contesa Bertrand. Douăzeci de berline, înțesate cu servitori și încărcate cu bagaje, îl ajung și ele din urmă

pe cel exilat. Își face apariția însuși regele Joseph, care a reușit să se înarmeze cu un pașaport francez și cu unul american.

Imediat după prînz îi fu predată împăratului o scrisoare a prefectului maritim din Rochefort — baronul de Bonnefoux, căpitan de vas — prin care i se anunță că, după cît se pare, rada este blocată de o escadră engleză.

„După părerea mea — precizează căpitanul —, este extrem de primejdios pentru securitatea fregatelor noastre și a celor aflați în ele să încercăm să forțăm trecerea".

„Escadra" care păzește strîmtoarea Antioche, strîmtoarea Breton și pe aceea de la Maumusson nu e alcătuită, în realitate, decît dintr-un singur vas mai mare, „Bellerophon", și una sau două nave mai mici de tip corvetă sau vas de pază. Dar împăratul îi dă crezare prefectului și se gîndește din nou la himera lui. Îi cere lui Béker să trimită un curier la Fouché și să-i demonstreze că e imposibil să părăsească rada portului Rochefort.

„Dacă vasele engleze împiedică fregatele să iasă în larg — dictează Napoleon —, puteți să dispuneți de împărat ca de un general, care nu dorește decît să fie folositor patriei".

Nu poate admite că totul s-a sfîrșit. Fouché nu se gîndește să apere Parisul; îl așteaptă pe Ludovic al XVIII-lea, care a părăsit Cambrai încă de alaltăieri și se apropia maiestuos de capitală.

În jurul împăratului se agită diverse proiecte. Generalul Lallemand îi propune lui Napoleon să se pună în fruntea Regimentului 2 de husari, care nu așteaptă altceva decît să facă joncțiunea, în Vandeea, cu trupele generalului Lamarque. Această nouă „întoarcere din insula Elba" nu e posibilă. Napoleon știe foarte bine acest lucru. Ar însemna să termine ca un aventurier! N-ar fi mai bine să ceară azil Angliei? Predîndu-se, situația n-ar fi lipsită „de măreție".

Și de această dată se gîndește la legenda lui. Dacă se duce în America „să cultive pămîntul, să trăiască din produsul ogoarelor sale și să sfîrșească prin ceea ce omul a început pe acest pămînt", nu va izbuti să pregătească tronul fiului său și nici propria lui transfigurare într-un personaj legendar! „Bellerophon" pare să-l atragă cu adevărat... și a doua zi va pleca spre Rochefort.

Cînd trăsura lui se pune în mișcare — luni 3 iulie, la ora patru dimineața —, mulțimea strigă :

— Rămîneți cu noi ! Rămîneți aici ! Trăiască împăratul !

Escortat pînă la prima poștă de un pluton din Regimentul 2 de husari, aclamat pe tot drumul de locuitorii din Charente, proscrisul străbate Mauzé, Surgères, Muron, Saint-Louis și ajunge la opt dimineața la prefectura maritimă, unde este întîmpinat de baronul de Bonnefoux. Împăratul este condus în frumosul apartament în care a mai stat o dată împreună cu Josefina în 1808. Fereastra dă într-o grădină situată deasupra Arsenalului. Domnul de Bonnefoux îl anunță că fregatele sînt gata să ridice pînzele. Ele au fost aprovizionate din belșug cu hrană. Fouché a dat ordin să se procedeze cum se cuvine. Una se numește „Saâle", iar cealaltă „Méduse". Aceasta din urmă va eșua peste un an — la 2 iulie 1816 — pe bancul de nisip de la Arguin, constituind primul act al celei mai cumplite drame din istoria maritimă...

Imediat după sosirea împăratului se întrunește un consiliu. Prefectul nu e de părere să se străpungă blocada. De ce să nu se treacă mai curînd pe corveta „Bayadère", care staționează la Royan ? Comandantul acesteia, căpitanul Baudin, avertizat imediat, trimite vorbă că se obligă să-l ducă pe împărat pînă în America. Dar Napoleon, fără să respingă cu totul acest plan, nu reușește să se hotărască... Ar fi mult mai demn să se predea pe vasul englez decît să fugă ca un răufăcător pe o coajă de nucă !

Din același motiv refuză propunerea locotenentului Besson, comandantul unei mici goelete — un vas de pază —, care propune să-l ascundă pe împărat în fundul unui butoi „bine căptușit și prevăzut cu tuburi de aer"... Să plece singur, doar cu un valet — și în asemenea condiții ! —, cînd s-ar putea prezenta englezilor urmat de vreo cincisprezece ofițeri în uniformă și de șaizeci de servitori... Fără a mai vorbi de vesela sa fastuoasă și de nenumăratele sale bagaje.

Timp de patru zile, în vreme ce mulțimea strigă fără încetare „Trăiască împăratul !", consiliul își continuă discuțiile. Dar împăratul încă nu se poate decide.

Béker primește, în cele din urmă, răspuns la scrisoarea pe care i-o trimisese lui Fouché de la Niort : „Napoleon

trebuie să se îmbarce neîntîrziat... Folosiți orice mijloace de constrîngere dacă va fi nevoie. Cît privește serviciile pe care ni le oferă, datoria noastră față de Franța și obligațiile luate față de puterile aliate nu ne îngăduie să le primim și nici nu trebuie să ne mai vorbiți de așa ceva".

Fouché, care-l și vedea pe împărat întorcîndu-se în galop după ce și-ar fi strîns armata de pe Loara, nu are decît un singur gînd : să-l țină pe Napoleon ca pe un cvasiprizonier pe „Saâle" sau pe „Méduse", împiedicîndu-l să debarce sau să plece. După aceea, nu i-ar mai rămîne decît să-l predea englezilor !

— Ce părere aveți de toate astea, generale Béker ? — întreabă Napoleon.

— Să luăm o hotărîre grabnică ! Ne putem aștepta ca guvernul să trimită oameni în urmărirea dumneavoastră.

— Dar, generale, orice s-ar întîmpla, nu cred că ați fi în stare să mă predați lor ?

— Sacrificîndu-mă, sire, nu v-aș salva pe dumneavoastră. Aceeași mulțime care se îmbulzește în fiecare seară sub ferestrele dumneavoastră ar profera mîine strigăte de cu totul altă natură dacă s-ar schimba situația. Securitatea dumneavoastră ar fi primejduită, iar comandanții fregatelor, primind ordine de la miniștrii regelui Ludovic al XVIII-lea, n-ar mai ține seama de ale mele și ar face imposibilă salvarea dumneavoastră.

— Ei bine, dacă așa stau lucrurile, dați ordin să se pregătească vasele pentru insula Aix !

Béker își dă seama că Ludovic al XVIII-lea știe că la 20 martie Napoleon îi dăduse ordin să-l aresteze pe el și pe fratele său pe șoseaua ce duce la Lille. Azi, regele n-ar șovăi, la rîndul său, să trimită o companie din garda personală „să pună mîna pe domnul de Bonaparte, trădătorul regelui său..." Aceasta deoarece Ludovic al XVIII-lea s-a întors „acasă". În aceeași după-amiază de 8 iulie, Parisul, pavoazat cu steaguri albe, „plînge de bucurie", aclamîndu-l pe „părintele nostru din Gand" — conform calamburului de prost gust lansat de Fouché [1]. Contele d'Artois și ducele de Berry însoțesc călare cupeul regal. Entu-

[1] „Père de Gand" se pronunță în franceză ca și „paire de gants", adică o „pereche de mănuși". — *Nota trad.*

ziasmul e de nedescris... tot atît de mare ca și în seara de 20 martie, la întoarcerea împăratului ! Și, fără nici o intenție de ironie, *Moniteur* va scrie a doua zi : „Străinii, martori ai acestui frumos spectacol, au cunoscut adevăratele trăsături ale caracterului francez".

Viitorul Carol al X-lea, ajungînd la Tuilerii, i-a strîns mîna lui Fouché, care altădată votase moartea fratelui său, Ludovic al XVI-lea.

— Domnule duce, sînt fericit și foarte mulțumit. Primirea a fost admirabilă. Vă rămînem foarte îndatorați.

La Rochefort, cele douăzeci de berline imperiale, supraîncărcate cu servitori și bagaje, au ajuns la prefectură și împăratul hotărăște să se îmbarce la Fouras. „Saâle" și „Méduse" au primit deja proviziile necesare unei lungi călătorii : șase butoaie cu friptură de vacă, douăzeci și patru de șunci, șapte sute cincizeci de ouă și vreo sută de sticle de coniac.

Se organizează cortegiul și trăsurile străbat orașul, în timp ce mulțimea strigă „Trăiască împăratul !". Storurile berlinei imperiale rămîn trase, căci Napoleon a hotărît să părăsească prefectura fără să fie văzut și s-a urcat, imediat după plecarea berlinei, într-o altă trăsură care se afla în fața terasei clădirii. Exilatul va trece prin grădină, pe strada des Fonderies și cheiul Vivres și se va întîlni cu însoțitorii săi, care-l așteptau la ieșirea din cartier. În curînd, după ce străbate cîmpia mlăștinoasă din Aunis, trăsurile ajung la Fouras, la gura fluviului Charente. Populația satului s-a strîns pe malul înalt al golfului Noue. „Plîngeam ca niște copii", a povestit un martor.

Un marinar îl duce în spate pe Napoleon pînă la șalupa trimisă în întîmpinarea lui de „Saâle". Vasul se îndepărtează, în timp ce strigătele de „Trăiască împăratul !" acoperă vuietul mării. Vîntul bate destul de tare și valurile sînt puternice. E nevoie de o oră și jumătate pentru a ajunge la fregata ancorată în golful Noue — la Enet, unde apa e adîncă —, în fața insulei Aix.

Tot echipajul fregatei „Saâle" s-a urcat pe catarge și îl aclamă pe Napoleon, în timp ce ofițerii — în frunte cu căpitanul Philibert — salută cu sabia scoasă. Împăratul se hotărăște să doarmă pe vas. Petrece o noapte proastă în camera de consiliu, despărțită în două de o perdea,

pentru a i se face un loc și lui Béker. În zorii zilei de 9 iulie, împăratul vizitează insula Aix.

Astăzi, această fișie de pămînt, ridicată nu prea mult deasupra oceanului, nu mai numără nici o sută de locuitori. În 1815, insula era o adevărată fortăreață, unde-și instalase garnizoana Regimentul 14 de marină. Împăratul trece în revistă regimentul și inspectează lucrările de apărare, răspîndite pe toată insula. Populația îl aclamă strigînd :

— Trăiască armata de pe Loara !

La o oră după întoarcerea lui pe punte, prefectul Bonnefoux îi aduce depeșele guvernului provizoriu, scrise în ajunul intrării lui Ludovic al XVIII-lea în Paris. Fouché îl autorizează, bineînțeles, pe împărat să se îmbarce pe un vas-ștafetă — dacă fugarul socotește că va putea trece astfel mai ușor prin ochiurile plasei întinse de inamic —, dar, înainte de orice, îi interzice să mai pună piciorul pe continent și-l sfătuiește să se ducă „imediat" pe puntea vasului de supraveghere englez.

Fouché îl cunoaște bine pe fostul lui stăpîn !

Napoleon n-a reținut decît ultimele cuvinte din depeșa lui Fouché. De aceea, chiar a doua zi — 10 iulie —, Savary și Las Cases, fost consilier de stat și actual șambelan, se prezintă ca plenipotențiari pe puntea lui „Bellerophon".

Căpitanul englez Maitland — un om slab și palid — îi va juca pe degete ca un maestru. Se preface că nu știe absolut nimic despre cele întîmplate. Nu lipsește mult să spună că face pe acolo o simplă plimbare de agrement ! Waterloo ? Auzea pentru prima dată de acest nume ! Împăratul a abdicat ? Se găsește pe insula Aix ? Vrea să știe dacă i-au sosit permisele de liberă-trecere ?

— Habar n-am de toate astea — afirmă el. — Aș dori să fiu în măsură să vă servesc. Am să raportez amiralului meu, aflat în golful Quiberon...

În realitate, Maitland e la curent cu toate.

De pe data de 7 iulie, Maitland a aflat, prin amiralul Hotham, că Napoleon se îndreaptă spre Rochefort pentru a încerca să se îmbarce cu destinația America ; este prevenit de faptul că guvernul englez a refuzat să acorde învinsului de la Waterloo permisul de liberă-trecere pe care-l ceruse. Mai mult chiar, a primit și ordine precise :

„să depună toate eforturile pentru a-l împiedica pe Bonaparte să scape".

Fouché lucrase bine !

În timpul dejunului — căci cei doi trimiși ai lui *Boney*, așa cum i se spune lui Napoleon la Londra, au fost bine tratați — sosește corveta „Falmouth", care aduce poșta. Căpitanul citește depeșele și apoi, surîzînd, spune :

— Nu conțin nici un cuvînt referitor la ceea ce mi-ați spus. Îmi dau seama că, în momentul plecării acestui vas, în Anglia nu se știa nimic despre ceea ce mi-ați relatat.

De fapt, textul depeșei pe care a citit-o Maitland fără să clipească era cu totul altul ! „Vi se cere — ordona amiralul — să cercetați amănunțit orice bastiment pe care îl-ați întîlni. Dacă aveți norocul să-l prindeți pe Bonaparte, mutați-l pe vasul pe care-l comandați, puneți-l sub pază sigură și întorceți-vă cu toată viteza în cel mai apropiat port englezesc".

Așa cum precizează și Hotham în altă depeșă, căpitanul poate folosi „toate mijloacele pentru a pune mîna pe fugarul de a cărui captivitate se pare că atîrnă liniștea Europei".

Toate mijloacele !

Așa că, din ce în ce mai curtenitor, Maitland le spune lui Rovigo și lui Las Cases :

— Împăratul face foarte bine că cere pașapoarte, pentru a evita neplăcerile ce s-ar putea repeta și pe mare...

Apoi, cu sufletul la gură, mai adăugă :

— Dar în definitiv de ce nu ar vrea împăratul să vină în Anglia ? În felul acesta, ar scăpa de toate greutățile.

Convorbirea va lua acum aspectul unei flecăreli de salon.

— Împăratului îi place o climă dulce.

— Nu-i adevărat că în Anglia clima este rea și umedă — exclamă Maitland — ; există regiuni unde e la fel de plăcut ca și în Franța... De pildă, în Kent !... Cît despre viața socială care se duce în Anglia, ea este incomparabil mai plăcută decît cea pe care ar putea-o găsi împăratul în America.

Cei doi plenipotențiari se întorc pe puntea navei „Saâle" și raportează împăratului cele discutate. Echipajele află imediat știrea, care se răspîndește pe ambele

vase : Napoleon intenționează să se predea inamicului ! Căpitanul de pe „Méduse" propune un plan : fregata lui ar putea să se sacrifice atacînd nava „Bellerophon". În acest timp „Saâle", cu împăratul la bord, ar trece prin baraj. Dar Napoleon refuză și, pentru a arăta și mai limpede că renunță la orice idee de a forța trecerea, se instalează pe uscat, într-o casă nouă construită în 1808 pentru comandantul insulei, care lipsea de cîteva zile. Camera lui de la primul etaj — rămasă neschimbată din 1815 — dă spre rada Bașcilor, unde se află „Bellerophon". Împăratul se culcă numaidecît în patul din lemn de nuc cu perdelușe albe. În mijlocul odăii se află o măsuță de mahon înconjurată de fotolii acoperite cu damasc albastru.

La deșteptare i se supune un nou plan. În portul insulei se află două vase de coastă. Șase aspiranți-marinari îi propun împăratului să echipeze cele două bastimente, să vină acolo cu încă alte trei sau patru persoane și în timpul nopții să treacă pe sub nasul vasului englez și să ajungă în largul mării pe la nordul insulei Ré. Acolo ar opri prima navă comercială întîlnită, ar obliga-o — fie oferind aur, fie cu forța — să se îndrepte spre America.

Planul e ademenitor și împăratul nu poate face altceva decît să-l accepte. Dădu în consecință ordin ca bagajele sale să fie încărcate pe unul din vasele de coastă. Se simte însă că și-a dat asentimentul aproape împotriva voinței lui... La primul pretext, el va renunța să fugă pentru a se preda englezilor, bizuindu-se pe „onoarea" lor. Gourgaud — cel mai inteligent dintre însoțitorii săi — îl împinge, de altfel, pe această cale :

— Cel mai bine ar fi să vă predați Angliei. Această nobilă hotărîre e cea care vi se potrivește cel mai bine. Nu puteți juca rolul unui aventurier. Istoria vă va reproșa într-o zi că ați abdicat de teama de a nu duce sacrificiul pînă la capăt... Un jucător de noroc se sinucide. Un om mare înfruntă restriștea !

— Ieri — răspunde Napoleon după un moment de tăcere — mă bătea gîndul să mă predau vasului englez de pază și să strig în momentul în care aș fi sosit pe puntea lui : „Vă cer azil întrucît, ca și Temistocle, nu vreau să iau parte la distrugerea patriei mele".

În aceeași clipă intră o păsărică pe fereastră.

— E un semn norocos, strigă Gourgaud.
Ofițerul ia păsărica în mînă, dar Napoleon îi spune :
— Sînt și așa destui nefericiți, las-o să plece !
Gourgaud se supune și împăratul continuă :
— Să vedem ce spun semnele prevestitoare.
Păsărica își ia zborul și Gourgaud strigă :
— Sire, se îndreaptă spre vasul englez !

La 12 iulie, regele Joseph vine din Rochefort. A reușit să găsească un bric a cărui încărcătură a cumpărat-o și care a acceptat să-l ducă în Statele Unite. El îi propune lui Napoleon să meargă în locul lui. Întrucît seamănă cu împăratul — la Saintes a fost chiar luat drept Napoleon —, el putea rămîne pe insula Aix, prefăcîndu-se bolnav și refuzînd să-și părăsească camera, în timp ce fratele lui s-ar îndrepta spre America.

A doua zi, Joseph va primi următorul răspuns :

— Spuneți-i regelui Joseph că m-am gîndit mult la propunerea lui. N-o pot primi. Ar fi o fugă. Fratele meu poate s-o facă ; el nu se găsește în situația mea. Dar eu nu pot s-o fac... Spuneți-i să plece imediat. Va ajunge cu bine.

Într-adevăr, Joseph va ajunge la New York în bune condiții. Bricul lui nu va fi inspectat. Iată deci un prilej de meditație pentru cei cărora le place „să refacă istoria".

În dimineața zilei de 13 iulie, generalul Béker intră în camera împăratului. Vasele de coastă sînt gata de plecare.

— Sire, totul e gata. Căpitanul este în așteptarea maiestății-voastre.

Napoleon nu răspunde nimic... Generalul se retrage. În casă, „plînsetele și gemetele" celor ce nu se pot îmbarca cu cel exilat ajung pînă în camera lui Napoleon. Așteptarea se prelungește. În cele din urmă, mareșalul palatului se prezintă la împărat ca să grăbească plecarea... Napoleon îl ascultă, apoi declară grav :

— Este primejdios să te predai inamicului, dar e mai bine să te bizui pe onoarea lui decît să cazi în mîna lui ca prizonier de drept. Comunicați că renunț să mă mai îmbarc.

Și se mai scurge o zi...

La 14 iulie, Las Cases și generalul Lallemand se întorc la orele patru dimineața pe puntea navei „Bellerophon". Maitland le spune fără să se tulbure că n-a primit nici un răspuns de la lordul Hotham. Așteaptă dintr-o clipă într-alta sosirea unei corvete, apoi precizează :

— Dacă împăratul vrea să se îmbarce chiar acum cu destinația Anglia, am căderea să-l primesc și să-l conduc într-acolo. După părerea mea, este neîndoios că în Anglia Napoleon se va bucura de toată considerația și va fi tratat așa cum se cuvine. În țara mea, prințul-regent și miniștrii nu exercită o autoritate arbitrară ca pe continent ; poporul englez este animat de o generozitate a sentimentelor și de o libertate a părerilor superioare însăși suveranității.

Las Cases răspunde că va comunica împăratului propunerea căpitanului englez și adaugă :

— Cred că-l cunosc destul de bine pe împăratul Napoleon ca să-mi dau seama că, avînd toată încrederea, el n-ar respinge ideea de a merge în Anglia pentru a-și crea acolo condiții mai ușoare în vederea continuării călătoriei sale spre Statele Unite.

Maitland va susține tot restul vieții sale că n-a promis nimic celor doi trimiși ai împăratului. El se va explica astfel lordului Keith : „O pot asigura pe excelența-voastră că n-am pus și nici n-am acceptat vreo condiție privind primirea care-i va fi rezervată generalului Bonaparte ; nu s-a stabilit atunci definitiv nici venirea lui pe «Bellerophon». În cursul convorbirii, domnul Las Cases m-a întrebat dacă eram de părere că Bonaparte ar fi bine primit în Anglia. I-am dat singurul răspuns pe care i-l puteam da în situația mea, avînd în vedere că nu știam cîtuși de puțin care era intenția guvernului englez ; dar am spus că n-aveam nici un motiv să cred că n-ar fi bine primit".

În aceeași zi, pe la ora două, împăratul îi cheamă pentru ultima dată pe cei rămași credincioși lui :

— Să încerc în noaptea asta să mă duc pe puntea navei „La Bayadère" sau să trec prin linia de pază engleză fie cu goeleta locotenentului Besson, fie cu șalupa aspiranților ? N-ar fi mai bine să mă hotărăsc să cer azil Angliei ?

Montholon va afirma — mai tîrziu — că i-ar fi declarat împăratului că era „de o mie de ori mai bine să-și încerce norocul folosindu-se de căpitanul Baudin, care, cum spunea el, își lua sarcina să-l transporte pe împărat pînă la capătul lumii".

— La urma urmei — ar fi precizat el —, dacă nu reușiți să străpungeți linia de pază și să ajungeți în America, puteți oricînd să vă refugiați în Anglia.

După Montholon, numai un naiv putea confunda intențiile guvernului englez cu cele ale națiunii engleze :

— O judecată sănătoasă și lucidă nu admite asemenea iluzii : nu uitați că politica guvernului de la Saint-James este de zece ani încoace o politică plină de ură față de persoana maiestății-voastre. Miniștrii care au finanțat conspirațiile neîntrerupte ale partidului regalist nu-l pot primi pe împărat în Anglia altfel decît ca pe un trofeu de la Waterloo.

Dar împăratul nici nu ascultă ce spune ; el s-a decis.

Ieșind din consiliu, Las Cases și Gourgaud primesc ordinul să se ducă la căpitanul Maitland ca să-l înștiințeze pe comandantul navei „Bellerophon" în legătură cu hotărîrea stăpînului lor. Generalul îi va cere permisiunea de a pleca cu o navă ușoară pentru a duce neîntîrziat la Londra următoarea scrisoare adresată prințului-regent, pe care împăratul o pregătise încă din ajun :

„Rochefort, 13 iulie. Alteță regală, sub presiunea frămîntărilor care sfîșie țara mea și a dușmăniei celor mai mari puteri ale Europei, mi-am încheiat cariera politică și vin, ca Temistocle, să mă încredințez ospitalității poporului britanic ; mă pun sub protecția legilor lui, protecție pe care o cer alteței-voastre regale, în calitatea sa de cel mai puternic, cel mai statornic și cel mai generos dintre inamicii mei".

— Cum vi se pare acest text ? — îl întreabă el pe Gourgaud.

— Sire, îmi umple ochii de lacrimi.

Apoi, împăratul îi dictează lui Bertrand o scrisoare adresată lui Maitland : „Dacă mă voi duce în Anglia, aș dori să locuiesc într-un conac, la zece sau douăzeci de leghe depărtare de Londra, unde aș vrea să ajung incognito".

Bietul om...

În aceeași zi, prefectul Bonnefoux îl primește pe noul prefect din Charente-Inférieure. Acesta e purtătorul unei scrisori din partea contelui de Jaucourt, ministrul justiției al maiestății-sale Ludovic al XVIII-lea. Comandantului de pe „Saâle" i se ordonă să-l „predea pe Napoleon Buonaparte comandantului englez imediat ce acesta îl va cere". Textul depeșei preciza, printre altele, că această somație nu va fi făcută numai în numele maiestății-sale britanice : „ea va fi făcută și în numele regelui, suveranul dumneavoastră legitim... Dacă veți refuza să executați acest ordin, veți fi considerat un rebel".

Ludovic al XVIII-lea își oferea luxul de a-l preda chiar el pe Napoleon Angliei !

Bonnefoux, speriat de perspectiva executării unui asemenea ordin, aranjează să nu părăsească Rochefortul decît la orele zece seara și să ajungă astfel pe „Saâle" abia la ora unu noaptea. Aici este informat că Napoleon urmează să se ducă chiar în zorii zilei pe puntea navei „Bellerophon". Oare prefectul Bonnefoux îl va aresta pe Napoleon și îl va conduce chiar el pînă la vasul englez ? Nu. Preferă să nu se amestece într-o asemenea mîrșăvie și se preface că a ajuns prea tîrziu pentru a executa ordinul guvernului regal.

*
* *

Soarele zilei de sîmbătă 15 iulie 1815 va răsări în curînd...

Napoleon îmbracă uniforma verde, cu guler și manșete roșii, de colonel de vînători călare din garda imperială, își alege dintre decorațiile sale Marea Cruce a Legiunii de onoare, apoi pe cea a coroanei de fier și-și pune pe cap legendarul său bicorn. Urmat de ofițerii săi, în ținuta pe care o aveau și la Tuileriі, se urcă pe puntea vasului „Epervier", un bric de război care urmează să-l ducă pînă la „Bellerophon", unde-l așteaptă Maitland. În timp ce micul bastiment își ridică pînzele, Bèker se apropie și-i spune :

— Sire, maiestatea-voastră dorește să-l însoțesc pînă la „Bellerophon", așa cum sună ordinul guvernului ?

— Rămîneţi pe loc, generale, se vor găsi destui care să spună că m-aţi predat englezilor ! Întrucît mă duc din proprie iniţiativă pe vasul lor, nu vreau să planeze asupra Franţei bănuiala unei asemenea josnicii. Îmbrăţişaţi-mă ! Adio...

Hohotele de plîns îl sugrumă pe Béker, care răspunde printre lacrimi :

— Adio, sire, fiţi mai fericit decît noi !

Doamna Bertrand şi doamna de Montholon sînt de faţă. Uitîndu-se la una din mînecile uniformei, Napoleon întreabă :

— E verde sau albastră ?

— Verde, sire.

Niciodată nu distingea el prea bine culorile şi o clipă s-a temut că nu şi-a pus uniforma de colonel din gardă. Începe să se lumineze. I se aduce cafea într-o ceşcuţă din serviciul luat cu el. Învîrtind linguriţa, varsă cîteva picături din lichidul fierbinte pe alama cabestanului... pete care vor fi păstrate cu sfinţenie de oamenii din echipaj.

„*Epervier*“, la pupa căruia fîlfîie un drapel tricolor, se îndepărtează încet. Napoleon, privind cu lorneta de la Austerlitz, vede profilîndu-se în larg silueta navei „Bellerophon“, luminată de razele soarelui care începe să se înalţe. O şalupă venind dinspre vasul englez se îndreaptă cu toată viteza spre bric

E ora şase dimineaţa.

Napoleon nu va pune piciorul pe pămînt decît după trei luni şi două zile..., dar îl va pune pe pămîntul unei alte insule, acea „mică insulă“ al cărei nume îl scrisese în urmă cu douăzeci şi şapte de ani, la Auxonne, cînd era locotenent de artilerie, pe caietul lui de studiu, în capul unei pagini care a rămas albă...

30

DEPORTAREA

ADEVĂRATUL EROISM
CONȘTĂ ÎN A ȘTI SĂ TE SITUEZI
DEASUPRA VITREGIILOR
VIEȚII.

Napoleon

Pe „Bellerophon", garda engleză este aliniată în fața dunetei, dar a primit ordinul să nu-i dea onorul „prizonierului". Dacă Napoleon și-ar fi exprimat mirarea, Maitland ar fi avut un răspuns gata pregătit : „Pe vasele de război engleze nu se obișnuiește să se dea onorul înainte de a se fi ridicat pavilionul, ceea ce are loc la ora opt dimineața, și nici după apusul soarelui".

Căpitanul stă pe punte și încearcă să distingă cu luneta legendara siluetă a împăratului. I se pare că îl zărește în partea din spate a bărcii engleze comandate de locotenentul Mott, care a ieșit în întîmpinarea vasului „Epervier". Strigătul prelung de „Trăiască împăratul !", ieșit din piepturile marinarilor de pe bric, ajunge pînă la căpitanul navei „Bellerophon". E atît de puțin sigur că omul acela rotofei în uniformă este „Boney", încît îl întreabă nerăbdător pe locotenentul Mott, care s-a urcat primul pe punte :

— E cu dumneavoastră ?

În aceeași clipă, Bertrand îl urmează pe ofițer, salută și anunță :

— Împăratul se află în șalupă.

Nu se aude decît vîntul suflînd în pînze. Maitland înaintează pentru a coborî în întîmpinarea prizonierului său, cînd iată, Napoleon se și descoperă și spune cu o voce puternică :

— Vin să mă pun sub protecția prințului dumneavoastră și a legilor dumneavoastră.

Inimile bat pline de emoție, în timp ce împăratul, gîndindu-se tot timpul la istorie și la propria lui legendă, continuă :

— Soarta armelor mă aruncă în brațele celui mai crunt inamic al meu, dar mă bizui pe loialitatea lui.

Oare a început să se îndoiască de această loialitate și simte nevoia să repete aceste cuvinte ? Maitland îl conduce în propria lui cabină, pe care a pus-o la dispoziția oaspetelui.

— Iată o cabină frumoasă, spune cu admirație împăratul.

— Așa cum este ea, domnule, va sta la dispoziția dumneavoastră tot timpul cît veți rămîne pe puntea vasului pe care-l comand eu.

Împăratul zărește un portret atîrnat pe peretele cabinei :

— Cine este această tînără femeie ? — întreabă el.

— Soția mea, răspunde căpitanul.

— A ! dar e foarte tînără și foarte frumoasă.

Conversația se duce în franceză. Maitland își înțelege greu oaspetele. „Vorbea cu o asemenea viteză, încît, în primul moment, nu prea puteam să-l urmăresc — va spune el — : abia după cîteva zile m-am putut obișnui cu felul lui de a vorbi". Înainte de a se așeza la masă pentru a lua dejunul, împăratul ține să viziteze nava „Bellerophon", punînd, după obiceiul lui, numeroase întrebări căpitanului. *Breakfast*-ul servit la ora nouă, compus din cafea, ceai, carne rece, brînzeturi, i se pare curios. „Cînd am aflat — va spune Maitland — că era obișnuit cu o masă caldă, am ordonat neîntîrziat ca ospătarul său

șef să fie lăsat să dea dispozițiile necesare pentru a fi servit așa cum era obișnuit".

Dar Napoleon protestează :

— Trebuie să învăț obiceiurile englezești, deoarece îmi voi petrece, probabil, tot restul vieții mele în Anglia.

Maitland se înclină, fără a confirma însă...

La ora nouă se anunță că „Superbe", un vas cu șaptezeci și două de tunuri, sub pavilionul amiralului sir Henry Hotham, a aruncat ancora. Maitland, îngrijorat, și pe bună dreptate, jucase teatru față de trimișii învinsului de la Waterloo. Ordinele primite îi cereau să stea în fața Rochefortului „în scopul de a-l împiedica pe Napoleon să fugă", or, el le-a depășit oarecum, dînd asigurări că Napoleon se va bucura în Anglia „de toată considerația și va fi tratat așa cum se cuvine".

— Consider că am procedat bine — îi explică Maitland superiorului său. — Cred că guvernul va aproba purtarea mea, căci am socotit că era de cea mai mare importanță să împiedic fuga lui Bonaparte în America și să pun stăpînire pe persoana lui.

— Să punem mîna pe el în orice condiții ar fi fost una din cele mai mari greșeli — îi răspunse căpitanului sir Henry Hotham — ; dar, întrucît dumneavoastră n-ați pus nici o condiție, nu încape nici o îndoială că veți obține aprobarea guvernului maiestății-sale.

Amiralul vine să cineze pe „Bellerophon" și îl invită pe împărat ca a doua zi să ia masa cu suita sa pe puntea navei „Superbe".

Pe vasul amiral, Napoleon se consideră ca pe un vas aliat al Franței. Așa cum procedase altădată la Tilsit, în fața țarului, cere ca micul său pat de campanie să fie montat și demontat în fața lui sir Henry. Ca și acolo, este văzut ordonînd instrucția gărzii și, bineînțeles, cînd se îndreaptă cu toții spre masă — o masă aranjată cu propria lui veselă —, Napoleon intră primul în sufragerie și cu un gest obișnuit îi arată amiralului locul din dreapta sa. În spatele lui stau servitorii, ca la Tuilerii. Se comportă, după cum va raporta Maitland uluit, ca „un personaj regal". Dar de ce s-ar comporta altfel, din moment ce a fost primit ca un suveran pe puntea navei „Superbe" ? Nu a fost întîmpinat de statul-major în mare ținută și în

poziție de drepți, în sunetele fanfarei, iar membrii echipajului, în uniforme de sărbătoare, nu s-au cocoțat pe stîlpii și funiile de susținere ale pînzelor corăbiei ? E adevărat că, în afară de Maitland, toți ceilalți i se adresau cu *monsieur*, dar nu era aceasta traducerea lui *sir*, care nu se folosește decît atunci cînd te adresezi unui superior ?

Împăratul are încă în jurul său un fel de curte : vreo cincisprezece ofițeri, printre care generalii Savary, Lallemand, Montholon, Gourgaud, mareșalul palatului, Bertrand, precum și doamna Bertrand și doamna de Montholon. În sfîrșit, mai e urmat de vreo șaizeci de servitori, care vor fi repartizați pe „Bellerophon" și pe bătrînul „Myrmidon" — un vas veteran de la Abukir, care a primit ordinul să navigheze împreună cu vasul comandat de Maitland.

La 20 iulie, cele două bastimente întîlnesc nava „Swiftsure", care venea să-i dea ajutor lui Maitland. Comandantul — Webley — se urcă pe puntea navei „Bellerophon".

— Știți — exclamă Maitland, cu un surîs pe buze —, am pus mîna pe el [1].

— Ați pus mîna pe el ? Pe cine ?

— Ei bine, pe Buonaparte. Omul care timp de douăzeci de ani a făcut ce a vrut în Europa.

Webley îl privește pe Maitland cu admirație :

— Norocos mai sînteți !

*
* *

În timp ce „Bellerophon" plutește lin spre Anglia — va face mai mult de o săptămînă pînă la *Tor Bay* —, guvernul britanic, presa, juriștii poartă discuții peste discuții. Ce-i de făcut cu omul pe care *Times, Morning Post* sau *Courrier* îl numesc „Căpcăunul corsican" ? Ziarele conservatoare se dezlănțuie. Cel care a venit plin de încredere „să se adăpostească pe meleagurile poporului englez" este tratat de „netrebnic setos de sînge" și de „escroc cu coroană". Unii sînt de părere că Napoleon, acest „fla-

[1] I have got him.

gel al omenirii", trebuie spînzurat cît mai sus. Cei mai pașnici vorbesc de închiderea lui într-o cușcă de fier, iar *Sun* afirmă că va fi încarcerat în fortăreața de la Sharness. În opoziție cu presa tory, ziarele liberale — între altele *Morning Chronicle* — nu vor să vadă în „imperialul proscris" decît un „musafir nechemat" în Anglia. Ei sînt de părere că învinsul trebuie tratat cu înțelegere, adică mărinimos, așa cum a explicat foarte bine doctorul Ganière.

Faimoasa scrisoare adresată alteței-sale regale prințul regent nu-l va determina de fel pe locțiitorul lui George al III-lea, sărmanul rege nebun, să se ocupe de soarta lui Napoleon. Asta era treaba guvernului — a unui guvern în treburile căruia, după constituția engleză, el nu putea să se amestece. Șeful acestuia, lordul Liverpool, urma să ia hotărîrea decisivă. În ochii primului ministru al maiestății-sale britanice, Napoleon apărea ca un ciumat, „a cărui existență constituia cea mai mare rușine a istoriei moderne". Trebuia, în primul rînd, să se ia toate măsurile pentru ca „acest om fără lege și fără patrie" să nu mai poată încerca o reîntoarcere ca cea de pe insula Elba. Soluția preconizată de Blücher — plutonul de execuție — n-ar fi primit aprobarea marelui senior care era ducele de Wellington. Atunci ce era de făcut cu acest „beligerant fără patrie" ? Lordul Liverpool precizează :

— Soluția cea mai simplă ar fi să-l predăm regelui Franței, care l-ar judeca pentru rebeliune, dar în acest caz trebuie astfel judecat, încît să nu mai aibă nici o șansă de scăpare.

După cum ne amintim, Ludovic al XVIII-lea îl declarase pe „Napoleon Bonaparte trădător și rebel pentru faptul că pătrunsese prin forța armelor în departamentul Var". Dar acum, cînd cel ce s-a întors de pe insula Elba, tot prin forța armelor, a reușit să se strecoare pînă la Tuilerii, cine nu ar avea să-i impute ? Dar procesul, apoi execuția, sau chiar numai arestarea împăratului ar fi dezlănțuit cu siguranță în Franța un război civil, care putea zgudui serios tronul de-abia consolidat al ex-contelui de Provence.

Era acest lucru de dorit ?

De altfel, în fața Istoriei, părea greu să-l predai Bourbonilor pe cel care socotea Anglia drept „cel mai generos dintre dușmanii săi". Exista deci o singură soluție, și anume ca acest individ — *this fellow* — să rămînă în mîinile englezilor și să fie bine păzit ! Nu va spune oare Napoleon la Sfînta Elena :

— Dacă plecam în Statele Unite, m-aș fi putut întoarce după două sau trei luni.

Cabinetului de la Saint-James i se păru cel mai potrivit să fie reluat planul discutat deja la Congresul de la Viena : individul turbulent să fie închis nu în Anglia, între patru ziduri — hotărîre care n-ar fi părut de loc demnă de niște gentlemeni —, ci într-o insulă „unde într-o zi va fi săpat mormîntul său". Acolo să fie tratat cu omenie și să poată păstra pe lîngă el cîțiva dintre ofițerii și servitorii lui. Din diverse motive au fost excluse numele insulelor Mauriciu, Sfînta Lucia sau Trinidad. Sfînta Elena, pierdută în mijlocul Atlanticului de sud, apăru repede ca un loc ideal — pentru temniceri, bineînțeles. Insula nu aparținea coroanei, ci Companiei Indiilor. Acest amănunt nu avea, de altfel, nici o importanță. Compania va fi despăgubită ! Un singur lucru era important : acest fost vulcan era o fortăreață pe măsura unui titan. Stîncile sale se prăvăleau în mare de la o înălțime amețitoare și cînd părăseai singurul port al insulei, ca să intri în singurul „oraș" al ei, aveai impresia că pătrunzi într-o fortificație. Individul turbulent s-a întors din insula Elba, dar de la Sfînta Elena n-avea să se mai întoarcă ! La 30 septembrie 1804, Napoleon se gîndise, de altfel, să ocupe această insuliță cu o escortă de pază franceză, precizînd că „era nevoie pentru acest obiectiv de 1 200 pînă la 1 500 de oameni". Uimitoare întorsătură a lucrurilor : acest *obiectiv* va deveni temnița sa !

Membrii guvernului britanic afirmau — cu toată sinceritatea — că acolo clima era excelentă. Se pare că acești domni nu fuseseră informați că pe insulă erau mai multe feluri de climă, după locul unde te stabileai sau chiar după anotimp — anotimpurile erau, de altfel, *inversate*.

Pentru moment însă, împăratul nu cunoștea toate hotărîrile care fuseseră luate. Desigur că înainte de evadarea sa din insula Elba se vorbise despre deportarea sa

pe Sfînta Elena, dar Napoleon credea că predarea sa loială punea totul din nou în discuție.

*

* *

În dimineața zilei de luni 24 iulie, rada de la Tor Bay e înțesată de ambarcațiile care se îmbulzesc în jurul navei „Bellerophon". Curioșii încearcă să zărească faimoasa siluetă. Pentru a le satisface curiozitatea, marinarii lui Maitland scriu cu creta pe o placă de ardezie : *Ia masa... Se află în cabina lui... Scrie împreună cu ofițerii lui.* De cîte ori se urcă Napoleon pe punte, ceea ce a făcut în mai multe rînduri în ziua aceea, și salută cu pălăria, nu e întîmpinat cu strigăte ostile, ci cu urale. Această primire îl mai liniștește puțin, căci lectura ziarelor pe care i le trimisese căpitanul l-a cam indispus, după cum s-a exprimat Maitland. Numele de Sfînta Elena era deja pomenit într-un ziar, dar Napoleon pretinde că e vorba de „un simplu zvon care circulă în presă" și care reproduce, probabil, o informație veche de cîteva luni. Nu tot astfel s-a comportat suita proscrisului, care s-a agitat ca un furnicar adus brusc la lumina zilei. Întoarcerea pe punte a lui Gourgaud — care nu reușise să predea scrisoarea prințului-regent — și faptul că s-a anunțat plecarea spre rada portului Plymouth chiar în a treia zi după sosire n-au fost de natură să contribuie la destinderea încordării. De ce se îndepărtau astfel de Londra ? Poate că palatul care-i va fi fixat proscrisului ca reședință se găsea în Cornwall ? În clipa în care „Bellerophon" a aruncat ancora în largul portului Plymouth, se repetă aceeași situație. Ca și la Tor Bay, curioșii veniți din împrejurimi se îmbulzesc cu bărcile lor și încearcă să se apropie cît mai mult de vasul lui Maitland. De data aceasta însă, două fregate — „Liffey" și „Eurotas" — fac de gardă de o parte și cealaltă a navei „Bellerophon", iar șalupele lor au primit ordin să-și facă rondul ziua și noaptea fără încetare. Amiralul lord Keith, comandantul suprem al flotei din Marea Mînecii, se află pe puntea vasului său, „Tonnant". Imediat după ce a aruncat ancora — joi 27 iulie —, Maitland s-a dus să-l anunțe că „generalul" ar fi fericit să-l poată primi.

— M-aș duce să-l văd cu plăcere — răspunde amiralul —, dar, drept să vă spun, n-am primit încă instrucțiuni cu privire la felul cum trebuie să fie tratat și, pînă nu le primesc, nu-l voi putea vizita.

Cînd lordul Maitland vine să-i raporteze acest răspuns prizonierului său, Napoleon exclamă :

— Sînt extrem de nerăbdător să-l văd pe amiral și, în consecință, îl rog să nu respecte eticheta [1] ; voi fi mulțumit să fiu tratat ca un simplu particular pînă ce guvernul englez va decide cum trebuie să fiu considerat.

Pe proscris îl mai neliniștește un lucru : prezența celor două fregate de o parte și de alta a navei „Bellerophon" :

— Mă mîhnește faptul că s-a considerat necesar să se pună două bastimente de gardă pe lîngă „Bellerophon".

Maitland îi spune încurcat că e vorba de o măsură menită doar să asigure apărarea lui.

— Ca și cum n-aș fi în perfectă siguranță pe puntea unui vas de linie !

Apoi adaugă :

— Șalupele bastimentelor de gardă au tras focuri în tot cursul serii pentru a îndepărta ambarcațiile de „Bellerophon", fapt care mă neliniștește și mă mîhnește ; v-aș fi obligat dacă ați putea să împiedicați acest lucru.

Lordul Keith îl anunță în aceeași seară pe Maitland :

— Nu mai văd nici o piedică în calea vizitei mele, deoarece am primit instrucțiuni complete asupra felului în care trebuie să fie tratat : trebuie să fie considerat ca un general comandant și să i se dea toate onorurile cuvenite acestui grad, dar nimic mai mult. Îi puteți spune deci că voi veni să-l văd mîine dimineață.

Lordul Keith știe, în dimineața acelei zile de vineri 28 iulie, că guvernul hotărîse deportarea prizonierului său la Sfînta Elena și de aceea ascultă vizibil plictisit lungul discurs ținut de Napoleon. Acesta se arată din ce în ce mai neliniștit de precizările apărute în presa britanică și de zvonurile relatate de mica curte, a cărei agitație, după spusele lui Las Cases, e „greu de descris".

— M-am predat singur englezilor — îi explică împăratul amiralului. — N-aș fi procedat astfel cu nici una din

[1] Stand upon ceremony.

celelalte puteri aliate. Predîndu-mă uneia dintre ele, aș fi fost la cheremul capriciilor și voinței unui singur individ ; făcînd act de supunere în fața Angliei, m-am pus eu singur la dispoziția unei națiuni.

Lordul Keith e uimit. Cum se poate înșela proscrisul în asemenea hal ? În zadar i se adresează amiralul în mod intenționat cu „generale", Napoleon nici nu pare măcar să observe această lipsă de respect și nu-și dă absolut de loc seama că pentru englezi el nu e în nici un caz un suveran învins, ci un criminal de război. Pentru a i se aduce acest lucru la cunoștință condamnatului, lordul Keith așteaptă sosirea lui sir Henry Bunburry, secretar de stat la Ministerul de Război. Amîndoi îi anunță, în sfîrșit, împăratului vizita lor pentru a treia zi, luni 31 iulie.

Și astfel începe lunga așteptare. Sîmbătă plouă toată ziua. Apoi, niciodată vreo duminică engleză n-a părut cuiva mai lungă și mai apăsătoare decît cea din 30 iulie. Napoleon și-a petrecut ziua plimbîndu-se de colo pînă colo, citind sau moțăind pe o sofa. În jurul vasului, ambarcațiile continuă să se îmbulzească. Unii și-au pus în cinstea prizonierului o garoafă roșie la butonieră. Femeile aruncă buchete de flori în direcția împăratului, a cărui umbră se zărește în spatele ferestrelor de la pupă.

În sfîrșit, sosește și ziua de luni 31 iulie. La ora zece și jumătate, șalupa în care se află sir Henry Bunburry și lordul Keith, amîndoi în mare ținută — secretarul de stat fiind și general-locotenent —, se apropie de „Bellerophon". Maitland îi întîmpină pe cei doi chiar în capul scării și-i conduce fără întîrziere la Napoleon, care-i așteaptă împreună cu Bertrand. Bunburry salută demn și rece. Keith simte nevoia să rostească cîteva cuvinte de regret ; e obligat să îndeplinească o misiune neplăcută. Secretarul de stat întinde apoi împăratului înștiințarea pe care guvernul britanic l-a însărcinat s-o transmită „generalului Buonaparte". „Prizonierul" nu înțelege, deoarece documentul e scris în engleză. Lordul Keith și Bertrand își dau osteneala să-l traducă în franceză și în cabina strîmtă răsună următoarele cuvinte :

„Ar fi incompatibil cu îndatoririle noastre față de țară și față de aliații maiestății-sale dacă generalul Buonaparte ar mai avea posibilitatea sau prilejul să tulbure din nou

pacea Europei ; iată de ce, avînd în vedere acest prim și important țel, este absolut necesar ca libertatea sa personală să fie restrînsă. Ca viitoare reședință a sa a fost aleasă insula Sfînta Elena ; clima ei este sănătoasă și așezarea ei geografică va îngădui ca acolo el să fie tratat cu mai multă indulgență decît i s-ar fi putut acorda în altă parte, avînd în vedere precauțiile indispensabile pe care am fi obligați să le luăm pentru paza persoanei sale".

Reușind, cu destulă greutate, să se stăpînească, împăratul, tremurînd de furie, cu dinții încleștați, cu sprîncenele încruntate și cu ochii scăpărători, așteptă sfîrșitul documentului.

„Generalul Buonaparte va putea să aleagă dintre persoanele care l-au însoțit în Anglia, cu excepția generalilor Savary și Lallemand, trei ofițeri, care, împreună cu medicul său, vor avea permisiunea să-l însoțească la Sfînta Elena și nu vor putea să-l părăsească fără încuviințarea guvernului britanic".

Exasperarea lui devine din ce în ce mai mare. Aude oare și ultimele cuvinte ale celor doi englezi, care precizau modalitățile de executare a deportării ?

„Contraamiralul sir George Cockburn, care este numit comandant principal al capului Bunei Speranțe și al mărilor vecine, îl va conduce pe generalul Buonaparte și suita sa la Sfînta Elena și va primi instrucțiuni amănunțite privitoare la îndeplinirea serviciului său. Sir George Cockburn va fi, probabil, gata de plecare în cîteva zile ; iată de ce ar fi de dorit ca generalul Buonaparte să-și aleagă fără întîrziere persoanele care îl vor însoți".

Să aleagă ? Pentru moment, mînia răvășește chipul împăratului, care ia hîrtia și o pune pe masă. Aproape înăbușindu-se de furie, el izbucnește :

— Am venit de bunăvoie să cer ospitalitate pe meleagurile țării dumneavoastră. Nu sînt nici măcar prizonier de război și, chiar dacă aș fi, ați fi obligați să mă tratați în conformitate cu dreptul națiunilor. De fapt, am sosit în această țară în calitate de călător pe puntea unuia din vasele dumneavoastră de război, în urma negocierilor preliminare duse cu comandantul respectiv. Dacă el m-ar fi informat că sînt prizonier, n-aș fi venit... Mi s-a întins deci o cursă. Prezentîndu-mă pe puntea unui vas de război britanic, mă încredințam ospitalității poporului en-

glez, ca și cum aș fi intrat în unul din orașele dumneavoastră.

Lordul Keith și Henry Bunburry nu reacționează în nici un fel. Nu e nicidecum cazul să înceapă o discuție ; ei nu au venit să asculte protestele „generalului", ci să-i comunice acestuia intențiile guvernului lor. Atîta tot !

— La Sfînta Elena — continuă împăratul — nu voi trăi nici trei luni. Cu obiceiurile mele, cu constituția mea fizică, asta ar însemna moartea imediată. Obișnuiesc să străbat călare douăzeci de leghe pe zi ; pe acea stîncă minusculă, la capătul lumii, ce-aș putea face ? Climatul ei este prea cald pentru mine. Nu, nu mă voi duce la Sfînta Elena. Botany Bay [1] ar fi preferabilă Sfintei Elena. Dacă guvernul dumneavoastră intenționează să mă omoare, ar putea s-o facă la fel de bine și aici. Este inutil să mă mai trimită la Sfînta Elena ! Prefer moartea... Dar ce-ați cîștiga omorîndu-mă ? Eu n-aș putea să vă mai fac nici un rău ; am încetat să fiu suveran. Sînt o simplă persoană particulară. Și apoi, vremurile s-au schimbat. Ce primejdie ar putea decurge din faptul că aș duce, în inima Angliei, o existență neoficială, supravegheată, supusă tuturor restricțiilor pe care guvernul le-ar socoti necesare ?... Dacă mă ucideți acum, prințul-regent, guvernul și națiunea dumneavoastră vor fi pentru totdeauna acoperiți de rușine. O lașitate fără pereche ! I-am dat prințului regent prilejul să scrie cea mai frumoasă pagină din istoria vieții lui. Eu, dușmanul, mă predau lui ! Am fost cel mai mare dușman al țării dumneavoastră ! Timp de douăzeci de ani m-am războit cu ea, și vă fac, totuși, cea mai mare cinste, vă dau cea mai strălucită probă de încredere dîndu-mă din propria mea inițiativă pe mîinile celor mai statornici, celor mai vechi dușmani ai mei !

Impasibili, flegmatici, lordul Keith și Henry Bunburry nu vor să răspundă. Ei salută și se retrag. Napoleon, rămînînd doar în prezența lui Maitland, dă frîu liber mîniei sale. El face literalmente explozie :

— La Sfînta Elena ! Numai acest gînd mă îngrozește. Să fiu izgonit pe viață într-o insulă de la tropice, la o distanță imensă de orice continent, lipsit de orice legătură

[1] Închisoare britanică situată aproape de Sidney, în Australia.

cu restul lumii și cu tot ce am eu mai scump !... E mai rău decît cușca de fier a lui Tamerlan ! Aș prefera să fiu predat Bourbonilor ! Între alte jigniri — dar asta nu-i decît un fleac, un lucru secundar — mi se spune generale !

Furia îl face să-și iasă din minți :

— N-au dreptul să mă considere general, pot la fel de bine să mă considere înalt prelat, căci eram deopotrivă capul bisericii și al armatei. Dacă nu mă recunosc ca împărat, trebuie să mă recunoască ca prim consul. Mi-au trimis în această calitate ambasadori, iar regele dumneavoastră, în scrisorile lui, mă numea frate. Dacă m-ar fi închis în Turnul Londrei sau în vreuna din fortărețele Angliei — cu toate că nu la asta mă așteptam eu din partea poporului englez —, aș fi avut mult mai puține motive să mă plîng, dar așa, să mă exileze într-o insulă de la tropice ! Ar fi fost mai bine să semneze pe loc condamnarea mea la moarte, pentru că este cu neputință ca un om cu temperamentul și deprinderile mele să poată trăi multă vreme într-o asemenea climă.

Deodată, furtuna se potolește, șuvoiul de cuvinte încetează. Cu o uimitoare stăpînire de sine, împăratul, după această explozie de furie, izbutește să-și regăsească calmul. Ceva mai tîrziu „m-am dus în cabina sa — va povesti Marchand. — Intrînd acolo, am găsit perdelele ferestrelor complet trase ; erau din mătase de culoare roșie, ceea ce dădea un aer misterios încăperii. Împăratul își scoase uniforma, spunînd că vrea să se odihnească puțin. Continuînd să se dezbrace, îmi ceru să-i citesc mai departe din *Viețile oamenilor ilustri*".

Spre uimirea englezilor, Napoleon dă impresia că s-a resemnat și că se supune soartei sale. Nici nu mai vorbește de Sfînta Elena și nu se grăbește de loc să dea numele celor trei ofițeri autorizați să împartă cu el exilul. Mica curte pare și ea deodată — și în mod ciudat — înseninată.

— Împăratul nu se va duce la Sfînta Elena, îi explică, aproape surîzînd, însoțitorii proscrisului lui Maitland, împietrit de groază.

Căpitanul navei „Bellerophon" ar fi înțeles rostul acestei atitudini și al acestor cuvinte pline de tîlc dacă ar fi putut să ghicească că un marinar bun înotător fusese

cumpărat de „prizonieri" ca să ducă la Plymouth un mesaj scris de împărat cu ajutorul lui Las Cases și adresat unui jurist, sir Samuel Romilly. Napoleon invoca garanțiile prevăzute de *Habeas Corpus Act* din 1679. Napoleon cunoștea, într-adevăr, toate posibilitățile care îngăduiau „oricărei ființe omenești care locuia în Marea Britanie și era întemnițată fără judecată să ceară, direct sau printr-o terță persoană, cancelarului sau oricărui mare judecător din Anglia un *Writ of Habeas Corpus ad judicandum,* un fel de mandat care determina deschiderea imediată a procedurii și, eventual, eliberarea deținutului dacă vinovăția lui nu era suficient dovedită". Napoleon se gîndise poate la acest *bill* încă de pe insula Aix. Nu declarase împăratul în scrisoarea către prințul-regent că „se pune sub protecția legilor poporului britanic" ?

Sir Samuel, primind cererea lui Napoleon, se pune imediat pe treabă. Din nefericire, dacă se poate spune așa, împăratul nu era nici criminal, nici delincvent care să fie judecat de un tribunal. Cu toate că era deținut pe puntea unui vas de război britanic, era greu să revendice un judecător care să-i hotărască soarta ; dar „deportatul" putea în schimb, după cele spuse de jurist, să ceară să i se elibereze o hotărîre *sub poena ad testificandum,* adică o citație ca martor într-un proces oarecare în curs.

Zis și făcut.

Procesul ales fu cel dintre amiralul sir Alexander Forrester Cochrane și Anthony Mackenrot, care-i imputa amiralului faptul că în 1806 nu atacase în largul insulei Tortola, din Antilele Mici, escadra franceză comandată de Willaumez. Liberal, încîntat de ideea lui sir Samuel Romilly, Mackenrot ceru să fie citat „Napoleon Bonaparte" în calitate de martor în procesul lui, care trebuia să înceapă abia la 10 noiembrie 1815. Pînă la începerea dezbaterilor, Napoleon trebuia deci să rămînă în Anglia, la dispoziția justiției, liberalii sperînd ca în acest timp să împiedice deportarea „generalului".

Pentru aceasta însă era nevoie în primul rînd, după lege, ca *sub poena* să fie predată personal lui Napoleon sau, în lipsa lui, „paznicului" său, lordul Keith, care era obligat să predea citația prizonierului. Din acel moment începu o urmărire de necrezut. Lordul Keith, înștiințat de lordul Liverpool, fugea de Mackenrot ; reușise astfel

să scape din locuință fugind pe ușa bucătăriei sale și se duse să se refugieze pe puntea vasului amiral „Tonnant". Dar, în timp ce Mackenrot se urca pe vas pe la babord, lordul Keith fugea coborînd pe scara de la tribord, izbutind să se ascundă fără a fi recunoscut pe puntea lui „Prometheus". Mai rămînea „martorul". De ce să nu-i transmită lui direct citația ? Mackenrot încercă atunci să ajungă pe „Bellerophon", care, la ordinul amiralului, se îndepărtă de radă. El e pe punctul de a reuși, ghicește silueta lui Napoleon la pupa corăbiei, izbutește chiar — dacă e să-l credem — să transmită împăratului un mesaj, flutură citația la cîteva sute de metri de Maitland, însă valurile devin atît de puternice, încît nefericitul de el, ținînd încă *sub poena* în mînă, trebuie să facă cale întoarsă și să revină în port. El va încerca, dar zadarnic, să urmărească nava „Bellerophon" a doua zi, 5 august, închiriind un cuter ; dar, din cauza vîntului care începuse să bată, vasele au izbutit să se îndepărteze de țărm și să plece...

Lui Napoleon nu-i mai rămîne decît să se supună. În tabăra franceză domnește consternarea. „Deznădejdea noastră este extrem de mare", va scrie Gourgaud în *Jurnalul* său. Doamna Bertrand „aleargă ca o nebună la împărat..." și cu greu poate fi împiedicată să nu se arunce în mare... Nu mai există nici o speranță și în ziua de sîmbătă 5 august „Bellerophon" se întîlnește cu „Northumberland", însărcinat cu transportarea prizonierului la Sfînta Elena. Timpul este foarte prost. Bate vîntul. Marea e agitată. Iar Napoleon, în timp ce se pornește furtuna, se adresează omenirii, rostind în fața istoriei aceste cuvinte nemuritoare :

„Protestez aici în mod solemn, în fața cerului și a oamenilor, împotriva violenței la care sînt supus, împotriva violării drepturilor mele celor mai sfinte, dispunîndu-se prin forță de persoana și libertatea mea. Am venit de bunăvoie pe puntea navei «Bellerophon», nu sînt în nici un caz prizonier ; sînt oaspetele Angliei. Am venit pe puntea ei la invitația căpitanului, care afirma că avea ordine din partea guvernului să mă primească și să mă ducă în Anglia împreună cu suita mea dacă aceasta îmi

era voia. Am fost de bună-credință cînd m-am pus sub protecția legilor Angliei. Din clipa în care m-am urcat pe «Bellerophon», mă aflam în situația de a fi cerut drept de azil poporului britanic.

Dacă guvernul, dîndu-i ordine căpitanului navei «Bellerophon» să mă primească pe mine și suita mea, n-a vrut decît să-mi întindă o cursă, el și-a călcat în picioare onoarea și și-a pîngărit steagul. Dacă această acțiune va fi dusă pînă la capăt, în zadar vor mai voi englezii să vorbească Europei despre onoarea lor, despre legile și libertatea lor. Oamenii nu vor mai avea încredere în britanici după primirea ce mi s-a făcut pe «Bellerophon».

Fac apel la Istorie ; ea va arăta că un inamic care s-a războit douăzeci de ani cu poporul englez a venit de bunăvoie, în nenorocirea lui, să se pună sub protecția legilor lui. Ce altă dovadă mai strălucită care să ilustreze stima și încrederea ce i-o purta ar fi putut el să dea ! Dar cum a răspuns Anglia unei asemenea mărinimii ? S-a prefăcut că-i oferă ospitalitatea acestui inamic și cînd el, de bună-credință, s-a predat, a fost nimicit !"

Napoleon

„Pe bordul navei «Bellerophon», în largul mării".

În largul mării ! Ce indicație nemărginită ! — va exclama Chateaubriand.

*
* *

Cine îl va însoți pe proscris ?

Savary și Lallemand fuseseră excluși de guvernul britanic, căci și unul și celălalt figurau pe o listă de proscriși întocmită de Ludovic al XVIII-lea. Primul, ducele de Rovigo, din cauza rolului jucat în răpirea ducelui d'Enghien, iar al doilea deoarece în 1815, în timpul zborului „din clopotniță în clopotniță", se alăturase, împreună cu divizia lui, fugarului de pe insula Elba.

Era greu de ales. În cele din urmă au fost desemnați mareșalul curții, Bertrand — în pofida protestelor doamnei Bertrand —, precum și generalii Montholon și Gour-

gaud. Împăratul îl alesese mai întîi pe Planat de la Faye, dar Gourgaud s-a prevalat de gradul său și colonelul Planat a trebuit să fie șters de pe listă. Doamna Bertrand și doamna Montholon vor pleca și ele împreună cu copiii lor. Napoleon reușește să-l mai obțină, peste numărul acceptat, pe Las Cases în calitate de *secretar de cabinet*. Urmează să-l însoțească acolo și fiul acestuia, Emmanuel. În afară de aceștia, mai sînt unsprezece servitori, în fruntea cărora se află devotatul Marchand, prim-camerist.

Napoleon mai avea „dreptul" să-și aleagă un medic. Pierre Maingault, care l-a urmat pe împărat de la Malmaison, refuză să plece la Sfînta Elena. Atunci cînd se oferise voluntar să-l însoțească pe Napoleon, fusese vorba de Statele Unite... și acum i se cerea să meargă la Sfînta Elena, fapt cu care el nu mai era de acord ! În ciuda insistențelor — folosindu-se toate argumentele posibile —, Maingault refuză. De aceea, împăratul îl întrebă pe irlandezul O'Meara, chirurgul de pe „Bellerophon", dacă ar fi de acord să-l însoțească. După ce s-a consultat cu superiorii, acesta acceptă. Lordul Keith este încîntat să vadă un ofițer britanic în anturajul proscrisului și nădăjduiește că O'Meara nu va invoca secretul profesional pentru a refuza diferitele servicii ce-i vor fi cerute de șefii săi.

În dimineața zilei de duminică 6 august, un vas mare cu șaptezeci și patru de tunuri, „Northumberland", aruncă ancora în apropierea navei „Bellerophon". Alte vase — două pentru transportul trupelor, o fregată, cinci bricuri și două gabare — vor efectua și ele călătoria fără de sfîrșit. Lordul Keith se urcă pe puntea navei „Bellerophon". El vine să-l prezinte prizonierului pe amiralul Cockburn, temnicerul său. Napoleon îi așteaptă pe punte.

— *How do you do*, generale Buonaparte ? — îl întreabă amiralul.

Împăratul are o tresărire : orice-ar fi, englezul nu va reuși niciodată să șteargă din viața lui cei cincisprezece ani de glorie ! Cockburn a venit să-i citească „generalului" indicațiile guvernului său. Deportatul, deja scos din sărite, ascultă, cuprins de furie, hotărîrile luate cu privire la persoana lui și care erau tot atîtea palme : se va pro-

ceda de îndată la inventarierea bagajelor și la confiscarea armelor sale. La Sfînta Elena, prizonierul nu se va putea plimba decît într-un spațiu limitat și îngrădit ; dacă va dori să iasă din acest spațiu, va trebui să fie însoțit de un ofițer britanic. Corespondența „generalului“ și a persoanelor din suita sa va fi supusă controlului cenzurii. Erau menționate chiar și hotărîrile ce vor fi luate în caz de deces, iar miniștrii maiestății-sale britanice se obligau să respecte dispozițiile testamentare ale celui învins...

Napoleon sare indignat :

— Nu m-așteptam la așa ceva ! Nu cred că se poate aduce o obiecție justificată împotriva rămînerii mele în Anglia pînă la sfîrșitul vieții.

Și, exasperat, repetă încă o dată argumentul care-i vine necontenit în minte :

— Mi-ați trimis ambasadori ca unui potentat ! M-ați recunoscut ca prim-consul !

Nepăsător, Cockburn se mulțumește să-i răspundă printr-o altă întrebare, considerînd că și așa dă dovadă de foarte mult respect :

— Generale, mîine dimineață la ce oră să vin să vă iau pe puntea navei „Northumberland“ ?

Furia împăratului se potolește. Neputincios, învins, resemnat, el murmură :

— La ora zece.

A doua zi, luni 7 august — în timp ce nori grei acoperă cerul —, este efectuat tristul inventar al nenumăratelor lăzi și bagaje încărcate pe insula Aix. Napoleon reușește să-și ascundă cea mai mare parte a averii sale încredințînd-o însoțitorilor săi. Englezii confiscă numai cinci mii cinci sute de napoleoni și îi înapoiază împăratului o mie cinci sute pentru plata servitorilor săi.

* * *

După terminarea acestor operații, lordul Keith se înclină în fața „generalului“ :

— Anglia vă cere spada.

Napoleon duce mîna la garda armei lui și aruncă o privire atît de înfricoșătoare, încît englezii nu îndrăznesc să insiste și se retrag rușinați...

Amiralul Cockburn și lordul Keith ajung abia la ora unsprezece pe puntea navei „Bellerophon" ca să-l ia pe prizonier. Sînt în întîrziere și Napoleon își oferă plăcerea de a-i face să-l aștepte. Cockburn devine nerăbdător. Lordul Keith îl liniștește.

— Oameni mult mai importanți decît mine sau decît dumneavoastră l-au așteptat chiar mai mult. Să nu-l zorim !

În cele din urmă, Napoleon apare, abătut. „Era îmbrăcat neglijent — povestește aspirantul Home de pe „Bellerophon". — Nu era bărbierit. Fața îi era lividă, privirea rătăcită, mersul nesigur. Cu pleoapele plecate, trăsăturile lui trădau o întristare fără margini... Pentru un muritor de rînd, spectacolul era sfîșietor. Puntea avea pur și simplu aspectul unui loc de execuție. Lipseau numai călăul, securea și butucul". Condamnatul se apropie de Maitland și-și scoate pălăria :

— Posteritatea nu vă va putea învinui pentru ceea ce se petrece aici. Ați fost înșelat ca și mine.

Cu capul descoperit, el înaintează spre echipajul aliniat, apoi, tot atît de abătut, se îndreaptă spre micul grup de ofițeri francezi, în fruntea cărora se află Savary și Lallemand. Cu toții plîng.

— După cum puteți observa, milord — șoptește Las Cases lordului Keith —, aici plîng cei ce rămîn.

În clipa cînd să părăsească puntea, Napoleon se întoarse pentru ultima dată spre ofițerii de pe „Bellerophon", care se află pe puntea de la pupă, plin de tristețe face cu mîna un semn de despărțire, se apucă de frînghiile scării, coboară și se așază în șalupa navei „Northumberland", între lordul Keith și amiralul Cockburn.

Bertrand se urcă primul pe „Northumberland" și încearcă încă o dată să lupte, anunțînd cu o voce puternică:

— Împăratul !

Dar, de astă dată, nu se dă nici un onor deportatului — numai pentru lordul Keith bat tobele și garda prezintă armele. Cu amărăciune, Napoleon se descoperă și îi declară lui Cockburn :

— Domnule, sînt la ordinele dumneavoastră.

Consemnele sînt formale : prizonierul trebuie tratat de acum înainte ca „un general în disponibilitate". Se vede că în anul acela ura i-a făcut pe englezi să-și piardă simțul umorului. În salon, amiralul îi prezintă prizonierului pe ofițerii săi, printre care pe comandantul navei — căpitanul Ross — și pe colonelul Bingham, al cărui regiment — 53 de infanterie — a fost îmbarcat ca să asigure pe Sfînta Elena paza celui învins. Salonul, destul de spațios, i se pare împăratului foarte potrivit ca să-i servească drept cabinet de lucru pe timpul lungii călătorii. Dar Cockburn refuză : „careul" aparține tuturor ofițerilor. „Generalul Bonaparte" trebuie să se mulțumească cu camera sa de doisprezece metri pătrați. Amiralul va pretinde mai tîrziu că prizonierul acceptă „cu supunere și bună dispoziție". În realitate, Napoleon se prefăcea din orgoliu ; era distrus.

În cămăruța rezervată stăpînului său, Marchand instalează imediat faimosul pat cu perdele verzi. Acolo, între două plimbări pe punte, timp de peste două luni, va trăi, va citi și va începe să-i dicteze lui Las Cases *Memoriile*.

Mesele vor fi, totuși, prezidate de împărat și Cockburn n-a îndrăznit să se opună acestui lucru ; dar va fi foarte contrariat atunci cînd îl va vedea pe Napoleon, obosit de încetineala servitului, părăsind sufrageria imediat după ce și-a băut cafeaua și lăsîndu-i singuri pe ceilalți comeseni, cărora, după obiceiul englezesc, le plăcea să tăifăsuiască în jurul mesei, trecîndu-și în acest timp, din mînă-n mînă, tradiționala sticlă de porto.

În prima seară, amiralul este indignat.

— Presupun — declară el — că generalul nu l-a citit pe lordul Chesterfield.

Acesta era autorul unui tratat de politețe, foarte la modă în Anglia.

— Nu uitați, domnule amiral — ripostează Bertrand — că aveți de-a face cu cel ce a fost stăpînul lumii și că regii se băteau pentru cinstea de a sta cu el la aceeași masă.

— Asta-i adevărat, mărturisește Cockburn.

Împăratul nu va reuși să-l îmblînzească pe amiral, dar se va face iubit de mateloții acestuia. Cockburn fu

uimit atunci cînd prizonierul l-a invitat la masa sa pe *bosco*-ul echipajului.

*

* *

După șaptesprezece zile de la plecare, în plin ocean „Northumberland" a întîlnit o corabie napolitană. Împăratul și-a făcut mîinile pîlnie și a strigat în italiană :

— De unde veniți ?

— Din Madera, răspunse căpitanul.

— Unde vă duceți ?

— La Neapole.

— Ei bine, să spuneți la Roma că la 22 august l-ați întîlnit în largul mării pe Napoleon, proscris și deportat pe Sfînta Elena.

31

„MICA INSULĂ“

„...A SUFERIT SUB
CĂLCÎIUL LUI HUDSON LOWE...“

Heinrich Heine

La arhivele castelului din Jamestown se mai pot citi încă în *Record Book* următoarele cuvinte : „Duminică 15 a sosit nava maiestății-sale «Northumberland», venind din Anglia, sub pavilionul contra-amiralului sir George Cockburn și avîndu-i la bord ca prizonieri de stat pe generalul Napoleon Buonaparte și alte persoane...“

În această duminică de 15 octombrie 1815, „prizonierul de stat“, nedezlipindu-și ochiul de lunetă, privește de pe puntea navei „Northumberland“ acel copleșitor perete brun-roșcat care, de la o înălțime înfricoșătoare de trei pînă la opt sute de metri, coboară pînă în mare, marea care, cu milenii și milenii în urmă, îl azvîrlise din adîncurile ei.

Probabil că unii antici așa își imaginau sosirea în infern după trecerea Styxului ! Această stîncă uriașă, descoperită în 1502, de ziua Elenei, mama lui Constantin,

se găsește la două mii nouă sute de kilometri de coasta braziliană și la o mie nouă sute de kilometri de țărmul african! Cel mai important recif vulcanic din lume se află acolo, sub ochii lui. Iar această fortăreață îi va fi închisoare și apoi, într-o zi, mormînt! Au trebuit șaptezeci și două de zile ca să se ajungă la această văgăună ciclopică, care în linie dreaptă are o lungime de șaisprezece kilometri și jumătate și o lățime de unsprezece kilometri. Șaptezeci și două de zile, în cursul cărora deportații au avut de suportat furtuni îngrozitoare, ploi torențiale sau, timp de douăzeci de zile, o liniște desăvîrșită, care te duce la desperare, cînd „Northumberland", stînd pe loc, părea că plutește pe o baltă. Șaptezeci și două de zile pentru a ajunge în acest loc de pe glob, „cel mai izolat, cel mai inaccesibil, cel mai greu de atacat, cel mai sărac, cel mai lipsit de viață socială", așa cum îl va descrie cîteva luni mai tîrziu, pastișînd-o pe Madame de Sévigné, marchizul de Montchenu, trimis de Ludovic al XVIII-lea ca să-l supravegheze pe cel ce zguduise Europa și să-i controleze paznicii.

Și azi, după mai multe zile de călătorie pe mare, cînd ajungi la această monstruozitate a naturii, te cuprinde groaza la gîndul că aici s-a încheiat prăbușirea unui imperiu. Trebuie să descoperi insula în zori — așa cum a făcut-o, de altfel, și împăratul —, înecată într-o ploaie măruntă și pătrunzătoare, atunci cînd profilul ei înalt iese încetul cu încetul din mare și se confundă cu cerul neguros, pe care aleargă nori grei de plumb. Vîrful *Diana*, fratele lui geamăn *Acteon*, *Barn* și *Flagstaff* [1] se pierd în norii cenușii. Nori negri, mohoriți rămîn parcă agățați de crestele lor sfîșiate. Apa curge șiroaie [2].

Am privit, la rîndul meu, copleșit, această panoramă, care depășește în tristețe tot ce mi-am putut imagina. Cînd cerul se mai însenînează și poți să pleci în larg — așa cum am procedat eu, cu elicopterul — și să descoperi insula dinspre răsărit, cum făceau înainte naviga-

[1] *Barn* are 671 m, *Flagstaff* — 692 și vîrful *Diana* — 823.

[2] M-am putut duce la Sfînta Elena pe bordul portelicopterului „Jeanne d'Arc". Ajungînd în apropierea insulei, un timonier corsican exclamă: „Dumnezeule, *mi* l-au omorît cu umezeala asta!"

torii, Sfînta Elena devine „fortăreața piramidală" descrisă de *Instructions nautiques* și capătă, în funcție de cît e ora, o înfățișare amenințătoare și chiar înfricoșătoare. Soarele și umbrele de un albastru ca cerneala îi subliniază necruțător contururile dantelate și stîncile prăvălite. Muntele pare impregnat de ploaie... Spre sud se zărește linia tăioasă a craterului bătrînului și colosalului vulcan, din care jumătate s-a prăbușit în ocean. Cîteva înălțimi risipite într-un haos ciclopic — cum sînt vîrfurile *Lot, Lot's Wife,* și *Urechile măgarului, The Asse's Ears* — se ridică deasupra văilor sau ies de-a dreptul din mare. Recifele din imediata apropiere — *White Bird, Robert Rock* și *Speery* — stau acolo drept mărturie a originii acestora. Cîteodată, în ianuarie și în februarie — în cea mai mare parte a verii australe — se dezlănțuie furtuna, vînturi suflă în rafale și valurile oceanului se sparg cu un zgomot asurzitor. Impresia pe care o face în zilele noastre este însă și mai dezolantă. Sfînta Elena nu mai este azi „Hanul oceanului", importantă escală între Europa și Asia. Altădată se opreau acolo în fiecare an o mie două sute de corăbii ca să se aprovizioneze și nu rareori se întîmpla să fie cîteva zeci de vase ancorate în același timp în radă. Acum, în epoca noastră, cînd a fost desființat serviciul regulat, nu mai vin decît două sau trei vase *pe lună,* care aduc proviziile necesare unei populații subalimentate. Indigenii mănîncă carne numai din cînd în cînd și, din lipsă de combustibil — Sfînta Elena a fost barbar despădurită —, își fierb alimentele sau își încălzesc ceaiul cu balegă uscată de vacă... Locuitorii se trag din foștii sclavi — malgași, malaiezi, hinduși și chinezi —, iar din încrucișarea lor a ieșit o rasă cu trăsături turtite, cu ochii oblici și cu pielea bătînd în roșu.

Sfînta Elena a căzut în paragină mai întîi prin deschiderea canalului de Suez și apoi din pricina încăpătoarelor frigorifere ale navelor, care le dau o mare autonomie. Un vas de marfă care merge de la Capetown la Londra ar pierde cinci zile dacă și-ar permite ciudata fantezie să-și arunce ancora la Jamestown. Nici un avion nu-și mai schimbă drumul pentru a zbura deasupra acestui pietroi fără aeroport, situat în afara tuturor drumurilor maritime sau aeriene.

Împăratul privește într-una.

Între doi uriași pereți de lavă roșietică, acoperiți în vîrf cu o iarbă săracă și gălbuie, zărește într-o vale îngustă un fel de sat. O clopotniță, acoperișuri gudronate, cîțiva palmieri și, în sfîrșit, o construcție sinistră numită castel : este Jamestown, capitala stîncii. Și peste tot — vede cu luneta —, peste tot, perforînd roca, crenelînd crestele, atîrnînd deasupra prăpăstiilor, ascunse în orice cută, la nivelul mării, guri de tun.

La cîțiva pași stăteau „indivizii" menționați în *Record Book*, însoțitorii împăratului, năuciți, îngroziți, cu gîtlejul sugrumat de spaimă, urmărind chipul stăpînului lor. Dar el e de nepătruns, disprețuitor, nu suflă o vorbă și coboară spre cabina lui. Nu-și va împărtăși impresiile nici lui Las Cases, care vine, ca în fiecare dimineață, să lucreze cu el. Poate se simte stingherit pentru faptul că orgoliul și dorința lui de a duce la bun sfîrșit propria-i legendă i-au împins pe cei devotați lui spre o asemenea reședință.

La prînz, după ce a stat în pană încă din ajun, vasul se apropie și mai mult de insulă. Napoleon se află împreună cu Gourgaud. El aruncă prin gemuleț o privire spre stînca uriașă care-i ocupă acum tot orizontul.

— Nu e un loc prea frumos de locuit ! — exclamă el. — Aș fi făcut mai bine dacă rămîneam în Egipt, aș fi fost acum împăratul întregului Orient.

Nu exista nici un port, nici o plajă, doar un debarcader nenorocit, care mai poate fi văzut și azi ; cîteva trepte alunecoase, tăiate direct în stîncă, duc la un chei mărginit de smochini. Napoleon va trebui să meargă pe acest chei pînă la o poartă tăiată în zidul cetății, un fel de intrare secretă, care azi nu mai e folosită și care permitea, ca și intrarea principală, să se intre în burg străbătînd un spațiu înconjurat cu creneluri. Această „capitală" nu are decît două sau trei „străzi", străjuite de case în *stil colonial*, dintre care unele au păstrat pînă în zilele noastre un anumit farmec desuet.

În duminica aceea, împăratul va mai rămîne în închisoarea lui de scînduri. La fel se va întîmpla și a doua zi, luni, cînd amiralul Cockburn și guvernatorul insulei — colonelul Wilks — vor cutreiera stînca în lung și-n lat în căutarea unei locuințe „pentru general și familia

lui". Amiralul se întoarce, în sfîrșit, pe punte, anunțînd, aproape vesel, că a găsit pe înălțimi „o locuință foarte frumoasă" și că, în așteptarea amenajării ei, toată lumea va locui la domnul William Porteous, care avea o casă cu camere mobilate, situată chiar în Jamestown, în vecinătatea grădinii publice [1].

*
* *

Pe insulă, din clipa sosirii navei „Northumberland" domnește o vie agitație. Nu se cunoaște părerea celor o mie două sute optsprezece sclavi negri și a celor patru sute de hinduși, malaiezi și chinezi — desemnați adesea prin numere, căci numele lor sînt prea greu de pronunțat —, dar o mare parte din cei trei mii de albi care locuiau pe insulă sînt atît de tulburați, atît cît pot să fie niște englezi, încît acum se înghesuie pe chei și pe unica stradă din Jamestown.

De la 10 octombrie, data cînd „Icarus" a aruncat ancora în fața insulei, tensiunea a crescut cu atît mai mult, cu cît bricul a adus și știrea victoriei de la Waterloo, precum și vestea extraordinarei și apropiatei sosiri a lui Napoleon! Toți privesc escadra, care, acum aproape completă, înconjură nava „Northumberland". Prezența în port a celui ce fusese stăpînul Europei este în centrul tuturor discuțiilor. Cea mai exaltată e probabil o încîntătoare fetiță de paisprezece ani, care pare, de altfel, de optsprezece. Blondă, zburdalnică, fermecătoare, are niște ochi albaștri de pisică... niște ochi care în seara de 17 octombrie par oarecum neliniștiți. Multă vreme ea și-l imaginase pe Napoleon ca pe „un căpcăun mare, un uriaș cu un ochi roșu, scînteietor în frunte și cu niște dinți mari care ies în afară". Monstrul se distra sfîșiind fețitele zburdalnice cu fălcile lui, mai ales pe acelea care nu-și învățau lecțiile. „Cînd m-am făcut mare — va spune ea —, mi-am schimbat, fără îndoială, părerile, dar sentimentul de groază, ce-i drept, mai atenuat, nu mi-a dispărut. În mintea mea, numele de Bonaparte se asocia cu

[1] Casa Porteous a fost distrusă în 1917 de un incendiu. Pe locul respectiv se află azi un cinematograf: „The Paramount".

toate nelegiuirile și ororile... cu atît de multe crime îngrozitoare, încît, deși pînă la urmă ajunsesem să-l privesc ca pe o ființă umană, continuam să-l consider drept cel mai rău dintre oameni".

Numele ei este Betsy și e fiica lui William Balcombe, superintendentul vînzărilor publice ale Companiei Indiilor Orientale, însărcinat cu aprovizionarea navelor care aruncă ancora la Sfînta Elena. Toată familia Balcombe vrea să asiste la debarcarea prizonierului și-și părăsește locuința de la Briars ca să se ducă pe chei, la piciorul meterezelor. „Era aproape noapte — va povesti Betsy — cînd, ajungînd cu toții în port, am văzut o șalupă de pe «Northumberland» acostînd la mal. Din ea coborî un bărbat care ni se spuse că e Napoleon. Întunericul ne împiedica să-i vedem bine trăsăturile. El trecu, împreună cu amiralul Cockburn și generalul Bertrand, între soldații aliniați în front. Din cauza mantalei, n-am putut să zăresc decît în treacăt strălucirea unei stele de diamante. Mulțimea deveni atît de stînjenitoare, încît trebui să fie îndepărtată din calea împăratului, apoi să fie împiedicată să se strecoare în urma lui pe sub poarta secretă a orașului. Napoleon a fost foarte nemulțumit de aceste dovezi de curiozitate, cu atît mai mult cu cît primirea populației fusese rece, chiar dacă era plină de respect. L-am auzit spunînd mai tîrziu că fusese revoltat văzîndu-se urmărit și privit «ca o fiară sălbatică». Reîntorcîndu-ne la Briars, n-am vorbit decît despre el, care ne obseda și în visele noastre".

În vremea aceasta, împăratul și însoțitorii lui au fost conduși la două sute de metri de metereze, la casa Porteous, unde, după ce au urcat cele opt trepte ale unui peron, s-au pomenit îngrămădiți în niște odăițe. Se poate ghici descurajarea lor la vederea cadrului, care respiră o jalnică mediocritate. Amiralul s-a dus să se instaleze la castel, dar nu a socotit necesar să-l invite acolo și pe împărat. Napoleon aude toată noaptea mulțimea umblînd pe sub ferestrele sale, se ridică, încercă să citească și cînd, în cele din urmă, reușește să adoarmă, noaptea este pe sfîrșite.

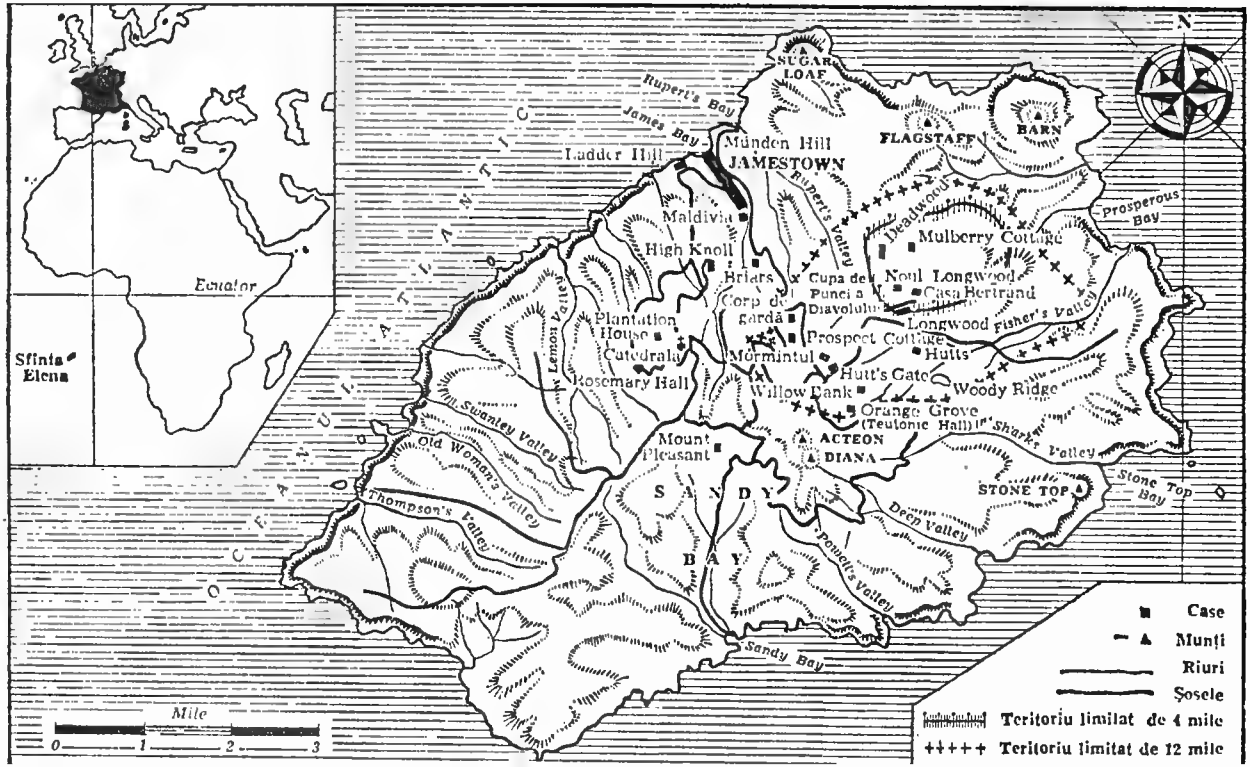
Ecuator
Sfînta Elena
OCEANUL ATLANTIC
N
SUGAR LOAF
Rupert's Bay
James Bay
Munden Hill
Ladder Hill
JAMESTOWN
FLAGSTAFF
BARN
Deadwood
Prosperous Bay
Maldivia
Rupert's Valley
Mulberry Cottage
High Knoll
Briars
Cupa de Punci a
Noul Longwood
Casa Bertrand
Corp de gardă
Diavolului
Longwood
Fisher's Valley
Plantation House
Lemon Valley
Prospect Cottage
Cathedral
Mormîntul
Hutts
Hutt's Gate
Rosemary Hall
Willow Bank
Woody Ridge
Orange Grove
(Teutonic Hall)
Swanley Valley
Old Woman's Valley
Mount Pleasant
Shark's Valley
ACTEON
DIANA
STONE TOP
Stone Top Bay
Thompson's Valley
SANDY BAY
Deon Valley
Powell's Valley
Sandy Bay
Mile
0 1 2 3
Case
Munți
Riuri
Șosele
Teritoriu limitat de 4 mile
Teritoriu limitat de 12 mile

În acea zi de miercuri 18 octombrie, amiralul vine să-l caute la șase dimineața pentru a-l duce să viziteze Longwood, „casa de țară care va fi mai tîrziu locuința generalului". Napoleon nu e gata și Cockburn își pierde răbdarea...

— Domnul amiral este bădăran, declară împăratul cînd află că englezul l-a trimis pe ofițerul său de ordonanță să vadă ce se mai întîmplă.

În fața casei au fost aduși niște cai. Napoleon sare pe un cal și, fără să-și aștepte însoțitorii — amiralul, mareșalul palatului și mamelucul Ali —, pornește în galop întins pe strada centrală. Dar curînd trebuie să se oprească și să-l aștepte pe Cockburn, căci ajunge la o încrucișare de drumuri. Amiralul arătă strada din stînga — azi *Napoleon street* — și curînd stradela devine un drumeag abrupt — *Side Path* — și urcă pe coasta muntelui de bazalt, despărțit printr-un mic zid de falia în care e ascuns Jamestown. În sfîrșit, înainte de a ajunge pe platou, se ivește deodată o cotitură unde „trebuie să-ți pui haina", cum spun cei de pe insulă, căci temperatura scade brusc; este aproape frig. Aici natura este alta. Vegetația nu mai e tropicală. Pe marginea drumului cresc pini de Chile, conifere araucaria și cătine culcate de vînt. Împăratul se poate considera întors în vremea copilăriei. Aici e vorba însă de o Corsică frămîntată de erupții vulcanice, cutremure de pămînt și trăsnete. Drumul, care se strîmtează — un adevărat istm —, se întinde pe o creastă îngustă. La dreapta, o vale înverzită unde se văd cîteva locuințe. La stînga, o pîlnie uriașă — *Devil's Punch Bowl, Cupa de punci a diavolului,* o denumire foarte sugestivă[1]! Stînci negre prăvălite în forme monstruoase dau naștere la o mulțime de rîpe acoperite de pini, care se întind pînă-n fundul prăpastiei, pînă la mare. În spatele lor se înalță pînă la cer lanțul de munți din care se desprind vîrfurile conice Diana și Acteon. Amiralul anunță:

— Longwood!

Pădurea cea lungă! Dar pădurea nu mai e decît o pădurice fără umbră, iar din arborii producători de gumă

[1] Cuvîntul englezesc *punch-bowl* are sensul de dolină. — *Nota trad.*

n-a mai rămas azi nici urmă. Napoleon a străbătut astfel mai mult de opt kilometri de cînd a plecat din Jamestown. Călăreții părăsesc drumul și trec printre două pavilioane, care stau de o parte și de alta a intrării unei alei de duzi. În sfîrșit, puțină umbră ! La capătul aleii, la șase sute de metri, se află casa de locuit : o fostă fermă, joasă, cu zidurile ocru-roze, cu obloane verzi și acoperită cu carton gudronat, care a fost înlocuit apoi cu ardezie.

Dacă în zilele noastre ajungi la Longwood — și mai ales dacă soarele binevoiește să onoreze pelerinajul —, prima impresie este favorabilă, ai o surpriză plăcută : casa este înconjurată de unduioase flori albe și albastre, de imortele, de straturi întregi de mușcate și begonii, grădina este plantată cu arbori, în cea mai mare parte conifери, azi atît de deși, încît ascund muntele Barn, o uriașă masă de granit, și vîrful ascuțit și stîncos al muntelui Flagstaff. Nu se mai zărește nici marea, care înainte acoperea tot orizontul, putînd fi văzută pînă la o distanță de cincizeci de mile.

Pe timpul împăratului, jalea domnea aici în chip de stăpînă de necontestat, dar la început descoperirea „închisorii" nu-i produce o impresie prea rea. Napoleon nu-și dă seama că acest platou arid e adesea bătut de vînturi. Tot așa, nu bănuiește că între Jamestown și Longwood există deseori diferențe de temperatură de paisprezece grade, pe cînd climatul din vestul și din sudul insulei e comparabil cu cel din insulele Canare ! În această dimineață este un soare strălucitor, iar cei ce locuiesc la Longwood — locotenentul guvernator Skelton și soția sa, care stăteau acolo în sezonul frumos — îi primesc pe oaspeți cu o nețărmurită amabilitate. Napoleon vizitează locuința — cinci odăițe și numeroase dependințe, în care vor trăi într-o zi, îngrămădiți, ofițerii și servitorii lui. Îl ascultă pe amiral, care îi vorbește despre lucrările și adăugirile proiectate.

Totuși, împăratul este mirat : de ce nu i se dă drept locuință *Plantation-House*, un castel cu douăzeci de camere — de altfel, *Castle* va număra chiar treizeci de camere după instalarea lui Hudson Lowe. Reședința aceasta are săli de primire frumoase și luxos mobilate, care mai

pot fi văzute și azi, și este înconjurată de un parc mare și frumos de nouăzeci de hectare. Acolo locuiește însă guvernatorul, iar amiralului i se pare nepotrivit — ca și lui Hudson Lowe mai tîrziu — ca prizonierul să aibă o locuință mai bună decît temnicerul lui. De altfel — dar Napoleon încă nu știe acest lucru —, toată regiunea din sud-estul insulei, în jurul lui Montagne Bleue, este cînd de o frumusețe sălbatică, cînd înverzită și cu pante dulci, încît îți amintește de contraforturile Jurei. Dar Longwood, un platou arid, înconjurat de viroage, situat nu departe de campament, putea fi supravegheat cu ușurință — și numai aceasta îi interesa pe englezi. Îți poți da seama mai bine de aceste mijloace naturale de pază cînd ai prilejul — așa cum am avut eu — să zbori deasupra Longwoodului cu elicopterul. Domeniul formează aproape o peninsulă. Nici o evadare n-ar fi fost posibilă din casa „generalului". Și numai acest lucru era important! Plasarea în altă parte a lui Napoleon n-a fost și nu va fi considerată cu seriozitate de către englezi.

Coborînd spre Jamestown, Napoleon observă în stînga lui, la jumătatea pantei, nu departe de o cascadă, o casă încîntătoare, cu acoperișul roșu, pitită printre chiparoși, palmieri, bananieri, rodii și dafini. Grădina pare plină de flori. Întrebîndu-l pe Cockburn a cui e casa, acesta îl informează pe prizonier că ceea ce vede este *Briars* — Trandafirii sălbatici —, locuința lui William Balcombe și a familiei sale. Împăratul își exprimă dorința să viziteze proprietatea, și călăreții o iau pe aleea de sinochini și eucalipți care duce spre locuință. Mica Betsy, cu inima zvîcnind, îl vede apropiindu-se. „Mai am încă prezentă în memorie cu o claritate extraordinară — va scrie ea mai tîrziu — sentimentul de groază, amestecată cu admirație, pe care îl aveam privindu-l pe cel de care am fost învățată să mă tem atît de mult... Napoleon avea o ținută impunătoare și nobilă; văzîndu-l astfel, nu-ți puteai da seama că e scund!"

După ce se fac prezentările, Napoleon admiră grădina înflorită. În fața locuinței, un scurt drum pietros în serpentine, mărginit de mușcate, duce la un mic pavilion așezat pe o ridicătură de pămînt. Acoperișul lui dublu îi dă aparența unui chioșc chinezesc. E sala de jocuri a co-

piilor. Pe timp de ploaie, familia ia acolo ceaiul. De ce să nu se instaleze în această căsuță, în loc să se întoarcă în gălăgioasa *casă Porteous*, pînă se vor face pregătirile la Longwood ? Obiecțiile ridicate de doamna Balcombe sînt pe dată înlăturate : locuința nu are decît o singură încăpere mai mare [1], cu casa scării deasupra ei ! Napoleon văzuse și altele mai proaste în timpul campaniilor ! Amiralul acceptă. În timp ce Bertrand se întoarce la Jamestown. Napoleon, care rămîne pe loc, o întrebă pe micuța și frumoasa Betsy, care vorbește curgător franceza :

— Care este capitala Rusiei ?

— Azi Petersburg, altădată Moscova.

La auzul acestui ultim nume, Napoleon se ridică deodată și o fixează pe fetiță „cu ochii lui pătrunzători" :

— Cine i-a dat foc ?

„Am rămas mută, căci schimbarea bruscă a expresiei și a glasului său mi-au băgat din nou groaza în suflet !"

— Nu știu domnule, bîigui ea.

— Ba da, ba da, o știi foarte bine, eu sînt cel care i-a dat foc.

— Eu cred, domnule, că rușii sînt cei care au dat foc orașului ca să-i izgonească pe francezi.

Marchand și Ali au venit și ei să se instaleze la Briars. Napoleon nu vrea să-l aibă cu el decît pe Las Cases și dorește să reia chiar de a doua zi dictarea *Memoriilor* sale. Las Cases, după ce este anunțat, se grăbește să părăsească orașul pentru a veni acolo. „În timp ce urcam pantele abrupte ale colnicului — va povesti el —, l-am zărit de departe și m-am oprit să-l privesc. Era chiar el, puțin încovoiat, cu mîinile la spate, cu uniforma lui atît de lejeră și de simplă, cu mica lui pălărie atît de cunoscută ! Stătea în picioare în pragul ușii, fluierînd o melodie de vodevil".

Seara, Napoleon îi adună uneori la el pe toți însoțitorii săi. Doamnele Bertrand și Montholon își pun rochiile de la Tuileriі, ofițerii îmbracă uniformele de gală, iar lacheii poartă livrelele lor galonate.

Majordomul Cipriani anunță :

— Cina maiestății-sale e servită.

[1] Devenită recent teritoriu francez, odăii i-au fost atașate două aripi.

— Să ne așezăm la masă — spune Napoleon surîzînd —, aici se află la un loc salonul, sufrageria, dormitorul, precum și camera mea de lucru.

Apoi toți iau loc în jurul mesei, pe care strălucesc porțelanurile și argintăria. Fetele din casă privesc de la distanță, cu gura căscată...

Ciudată etapă în istoria captivității a fost și această ședere de șapte săptămîni la Briars. Fără îndoială că împăratul era instalat cît se poate de prost în căsuța lui fără obloane, în acel soi de chioșc cocoțat la înălțime, mobilat cu faimosul său pat de campanie, cu o chiuvetă de argint, un scrin, o masă și cîteva scaune împletite; era privat, bineînțeles, de băile lui fierbinți, pe care le socotea atît de necesare sănătății lui; fără îndoială că, așa cum spune Las Cases, „însoțitorii și servitorii săi se află la două mile distanță și nu pot să ajungă la el decît însoțiți de un soldat; li se iau armele, sînt obligați să-și petreacă noaptea la corpul de gardă dacă se întorc prea tîrziu sau dacă se produce cea mai mică neînțelegere cu privire la consemn, ceea ce se întîmplă aproape în fiecare zi"; tot așa, nu încape nici o îndoială că un ofițer — căpitanul Greatly — și doi sergenți din Regimentul 53, care și-au instalat cortul în grădină, nu-l pierd din ochi, dar pentru prima oară după o lungă perioadă nu mai e obligat să-și joace rolul de împărat — nici chiar cel de împărat prizonier, ca la bordul navei „Northumberland". Cu siguranță că la Briars s-a simțit împăratul cel mai fericit. Într-o oarecare măsură, micuța Betsy era cauza acestei fericiri. Nu e de loc imposibil ca frumoasa și nesuferita fetișcană să-l fi tulburat oarecum pe împărat, fără ca, de altfel, el să-și fi dat seama de aceasta. Oricum ar sta lucrurile, Betsy se comportă față de el — așa cum o va mărturisi chiar ea — ca și cum ar fi vorba de un camarad. Într-o zi, ca s-o sperie pe o prietenă, ea îi cere să se transforme într-un monstru. „La cererea mea, și-a zbîrlit părul, și-a încruntat sprîncenele și s-a îndreptat spre sărmana fetiță cu strîmbături și cu urlete. Vă puteți închipui spaima ei. A început să țipe în așa hal, încît mama ei, temîndu-se să nu facă o criză de nervi, s-a grăbit s-o ia de acolo".

Vrînd să fie și mai crudă cu el, ea se încumetă să-i arate într-o zi împăratului o jucărie mecanică. „Aceasta îl reprezenta — așa cum ne spune ea — pe Napoleon urcîndu-se pe o scară. Fiecare treaptă înfățișa o țară învinsă. Împăratul ajungea, în cele din urmă, în vîrful scării și se așeza călare pe globul pămîntesc. Dar în aceeași clipă, un mecanism îl făcea să se prăbușească ; cădea și apoi se pomenea la Sfînta Elena". Altădată ea pune mîna pe o minunată sabie a împăratului. „Amintindu-mi că mă necăjise în dimineața aceea, mi-a venit o idee năstrușnică. Am scos repede sabia din teacă și am îndreptat-o spre pieptul lui. El se dădu îndărăt, dar eu îl apăsam cu vîrful, înghesuindu-l într-un colț al camerei : «Acum vă rog să vă faceți rugăciunea din urmă că vă ucid»".

Betsy întrecea măsura. Ce s-ar fi spus pe insulă dacă cineva l-ar fi văzut pe „generalul Bonaparte" ținut la respect, cu vîrful sabiei, de o fetiță de paisprezece ani ? Napoleon putea să rîdă, să se distreze cu Betsy, dar tot prizonier rămînea. La Briars și-a dat el pentru prima oară seama că Sfînta Elena era o închisoare. Luîndu-și în primire funcția, temnicerul său, amiralul Cockburn, a stabilit consemne severe : locuitorilor le este interzis să vorbească cu generalul sau cu persoanele din suita sa fără încuviințarea guvernatorului. Patrule vor străbate insula în toate direcțiile și-i vor opri pe toți cei ce nu cunosc parola. Toate vapoarele aflate în larg trebuie să se întoarcă la bază înainte de ora nouă seara. Două bricuri vor patrula ziua și noaptea în jurul insulei ; unul împotriva vîntului și altul în direcția vîntului. Persoanele care vor semnala în larg o navă suspectă vor primi un premiu de un piastru, iar celor care vor semnala o încălcare a regulamentului li se va putea atribui o recompensă care poate să atingă suma de douăzeci și cinci de livre. Potrivit instrucțiunilor trimise amiralului de către miniștri, toate scrisorile prizonierilor trebuiau să fie predate *deschise* guvernatorului. Acesta din urmă avea latitudinea să facă pe marginea eventualelor reclamații formulate de *general* „toate observațiile pe care le va crede de cuviință". Dacă proscrisul ar fi încercat să evadeze, amiralul avea ordinul formal — ca și Hudson Lowe mai tîrziu — să-l întemnițeze pe împărat.

— Le este o frică de moarte ! — exclamă cel învins cînd ia cunoștință de regulament. — La nedreptate și violență, ei mai adaugă insulta și chinurile prelungite ! Dacă le-am adus atîtea prejudicii, de ce n-au terminat-o cu mine ? Cîteva gloanțe în inimă sau în cap ar fi fost de ajuns ; ar fi dat cel puțin dovadă de hotărîre în această crimă !... Exprimați-vă plîngerile, domnilor, pentru ca Europa să le cunoască și să se indigneze ! În ceea ce mă privește, orice plîngere ar fi sub demnitatea și caracterul meu.

Și adaugă patru cuvinte care-i poartă pecetea :

— Eu ordon sau tac !

Apoi dictează următoarea notă, pe care o va semna Bertrand :

„Împăratul dorește să aibă, cu întoarcerea primului vas, știri despre soția și fiul său și să știe dacă acesta din urmă mai trăiește. El se folosește de acest prilej pentru a reînnoi și remite guvernului britanic protestele sale, pe care le-a mai exprimat, împotriva ciudatelor măsuri adoptate contra lui ; guvernul l-a declarat prizonier de război. Împăratul nu e cîtuși de puțin prizonier de război..."

Și pe această temă, continuîndu-și plimbarea de la un perete la altul al cămăruței sale, dictează două pagini lungi. Bertrand n-a predat însă scrisoarea amiralului Cockburn. Îi este teamă să nu învenineze relațiile, și așa destul de încordate, dintre prizonier și temnicerul său... Timpul trece și, într-o zi, Napoleon, aflînd de inițiativa mareșalului palatului, explodează : De ce nu s-a conformat ? Bertrand încearcă să-i explice punctul lui de vedere.

— Ești un nătărău, exclamă proscrisul.

— Maiestatea-voastră nu face bine că nu ia în seamă părerea mea... Ar fi bine ca maiestatea-voastră să creadă ce spun.

— La Tuilerii nu mi-ai fi spus lucrurile astea ! Tot ce făceam atunci era bine.

Apoi adaugă :

— De altfel, vasul „Weymouth" vă va aduce în curînd fiecăruia permisiunea de a pleca.

Ofițerii protestează :

— Sire — declară Gourgaud —, venind la Sfînta Elena, intenția noastră a fost să împărtășim soarta maiestății-voa-

stre. Nu vom pleca decît atunci cînd împăratul ne va alunga.

Bertrand trimite scrisoarea, și Cockburn, prin răspunsul său, dovedește că mareșalul palatului a avut dreptate :

„Mă obligați să vă declar oficial că n-am cunoștință că pe această insulă s-ar afla în prezent vreun împărat sau că cineva avînd acest rang ar fi venit cu mine pe «Northumberland», așa cum îmi arătați dumneavoastră. Am depus și voi continua să depun toate eforturile, în măsura în care acest lucru îmi va fi cu putință, pentru ca situația dumneavoastră și a celorlalți distinși ofițeri ce vă însoțesc aici să fie cît mai puțin neplăcută. Vă pot asigura că regret în mod sincer că strădaniile mele în acest scop n-au putut fi încă încununate de succes..."

Această chestiune a „titlului" imperial va otrăvi toată existența lui Napoleon la Sfînta Elena. Francezii continua să-i spună unui suveran care a abdicat *sire* și *maiestatea-voastră ;* așa se vor petrece lucrurile cu Carol al X-lea, Ludovic-Filip și Napoleon al III-lea. În Anglia însă, situația este alta : am constatat-o în epoca noastră, cînd Eduard al VIII-lea, devenit duce de Windsor, a fost numit *monseniore* și *alteța-voastră regală*. În cazul nostru, dacă englezii îl recunoscuseră pe *prim consulul general Bonaparte*, ei n-au recunoscut niciodată existența unui *împărat Napoleon* nici atunci cînd fusese sfințit de papă și încoronat rege al Italiei, fără a mai vorbi de alte titluri care l-au făcut să domnească, mai mult sau mai puțin direct, asupra a trei sferturi din Europa. Pentru ei, trecînd cu buretele peste douăzeci de ani de istorie, proscrisul nu era decît „generalul Buonaparte". În cel mai fericit caz îi vor face concesia să-l suprime pe *u* din numele lui...

Totul s-ar fi putut aranja dacă englezii ar fi acceptat propunerea prizonierului lor : să-și ia un alt nume, acela de *colonelul Duroc* sau *contele de Lyon*, cu toate că acesta din urmă era purtat și de ecleziastici. Or, schimbarea stării civile este privilegiul suveranilor, fapt pentru care guvernatorii au refuzat această soluție. Pentru ei, *împăratul* Napoleon nu exista !

Cockburn făcea însă tot ce putea — în afară de atenuarea ordinelor sale — pentru ca viața prizonierului său să devină mai suportabilă. El trimite la Briars cei trei cai ai săi pe care îi adusese din Anglia pe puntea navei „Nor-

thumberland", dar împăratul refuză să-i încalece pentru că în plimbările sale este însoțit de un ofițer englez.

El se mulțumește să se plimbe pe jos în jurul casei. Într-o zi, cînd se afla împreună cu doamna Balcombe și cu tînăra doamnă Stuart, în trecere prin Sfînta Elena, împăratul întîlni niște sclavi care cărau niște lăzi grele. Doamna Balcombe le ordonă „cu brutalitate" să se îndepărteze.

— Respectați povara lor, doamnă, protestă atunci proscrisul.

„La aceste cuvinte — ne povestește Las Cases —, doamna Stuart îi șopti vecinei sale : «Doamne, Dumnezeule, dar are o expresie a feței și un caracter care nu seamănă de loc cu ceea ce mi s-a spus !»"

Napoleon spera într-o ameliorare a situației atunci cînd se va muta la Longwood. Dar Las Cases, care s-a dus să vadă cum stau lucrurile, declară :

— Sire, aici sîntem într-o cușcă. Acolo vom fi într-un țarc.

Într-adevăr, locuința de la Briars îi va părea într-o zi împăratului raiul pe pămînt. E drept însă că la Longwood îi va fi mai ușor să-și țeasă cu măiestria cunoscută legenda personajului său.

Duminică 10 decembrie, Cockburn vine să-și ia prizonierul. Longwood este gata să-l primească. Înainte de a încăleca, împăratul îi dădu lui Betsy, „tovarășa lui de joacă", o bombonieră. „Am izbucnit în lacrimi — va spune ea — și am ieșit repede din cameră. M-am dus să mă așez la o fereastră, dar n-am avut curajul să rămîn acolo în momentul plecării împăratului. Inima mi-era prea întristată. M-am aruncat pe pat și multă, multă vreme am continuat să plîng".

Plouă în timp ce micul convoi urcă spre platoul bătut de vînt. Dar soarele apare între doi nori și-l primește pe împărat în pragul închisorii sale — această închisoare pe care n-o va mai părăsi decît în sicriu.

Datorită amabilității consulului francez de la Sfînta Elena, Gilbert Martineau, am putut să petrec noaptea în camera ocupată pe vremuri de Las Cases și să-mi dau seama de baia de umezeală în care era cufundat adeseori dimineața platoul Longwood. Seara a fost rece și vîntul bătea în rafale. În zori, o scurtă aversă a precedat o îngro-

zitoare ploaie mărunță și pătrunzătoare ; timp de două ore m-am plimbat prin ploaie în spațiul în care împăratul se putea mișca liber. Pe la zece a ieșit soarele și, în cele din urmă, norii s-au împrăștiat. Vîrfurile munților și-au făcut din nou aparițiа.

Climatul de la Longwood nu este identic cu cel de la Jamestown sau de la *Plantation-House*. Aici plouă aproape în fiecare zi. Pămîntul, supraîncălzit, transformă ploaia într-o ceață călduță, nesănătoasă, care se așază pe ființe și pe lucruri ca o mantie groasă, cenușie. Totul șiroiește, totul e îmbibat cu apă. Chiar vara — iarna în emisfera noastră —, dacă platoul nu este învăluit în ceață, soarele este adesea ascuns de nori grei plumburii. Vîntul, deși e puternic și bate des — cînd rece, cînd fierbinte —, nu reușește să înlăture ceața ; el pune în mișcare aerul încărcat cu apă, și asta-i tot : umiditatea rămîne. Pe platoul de la Longwood, zidurile sînt, de altfel, acoperite cu o ciupercă alburie : *mildew*.

În această atmosferă umedă, în această clădire în formă de T, a trăit Napoleon timp de patru ani și cinci luni. Un mic peron cu cinci trepte duce către două camere, construite în echer la mijlocul fațadei : anticamera și salonul, cu pereții acoperiți cu tapet galben și luminat de o parte și de alta de ferestre ghilotină. În ceea ce privește mobilierul, „am reușit — va scrie Cockburn la Londra — să-mi procur de ocazie și la cele mai mici prețuri toate piesele absolut necesare". Napoleon va avea dreptate atunci cînd va afirma că „mobila făcea șase sute de franci". Două mapamonduri — care se mai află și azi acolo — decorau odaia. Locul care marchează insula Sfînta Elena este ros de unghiile împăratului. Pentru anticameră, guvernatorul făcuse rost de o masă de biliard grea și urîtă. A fost găsită undeva pe insulă, împreună cu fisele, bilele și rastelul de tacuri. Napoleon n-a jucat aproape de loc, mulțumindu-se numai să împingă bilele cu mîna, dar se va folosi de masa de biliard ca să-și întindă hărțile. Mai tîrziu, pe aceeași masă va fi făcută și autopsia corpului său...

Din salon, ultima cameră din aripa perpendiculară, ajungi în sufragerie, tot așa de sărăcăcios mobilată, care dă la stînga în bibliotecă, iar la dreapta în cabinetul de lucru și camera împăratului. Tapetate cu nanchin crem, cu o bordură de trandafiri roșii, fiecare din cele două odăițe adă-

postește cîte unul din paturile de campanie ale împăratului, iar în timpul lungilor lui insomnii prizonierului îi va plăcea să treacă dintr-un pat în celălalt. El se mai lungea și pe o canapea, care pare să fi fost chiar aceea așezată azi în fața ușii de la camera de baie. Cada de aramă, luată de acolo în 1840, a fost multă vreme „rătăcită" prin podurile Invalizilor ; ea a fost adusă, în cele din urmă, în insulă, unde și-a regăsit locul.

Marchand s-a străduit să aranjeze cît mai bine ceea ce Napoleon numea, după obiceiul lui de altădată, „interiorul său". A pus acolo un portret al Mariei-Luiza ținîndu-l în brațe pe regele Romei, apoi un portret al micului rege — cel făcut de Isabey —, trusa din argint aurit, chiuveta de argint adusă de la Elysée, deșteptătorul lui Frederic cel Mare și, în sfîrșit, cîteva miniaturi.

Dacă odăile nu ar fi atît de mici și de prost împărțite — ca să meargă din camera sa în salon, împăratul trebuie să treacă prin sufragerie —, casa în sine nu ar fi prea rea.

Cele două ferestre ghilotină dau spre nord — adică în plin soare austral — și au vederea spre grădinița unde împăratul se simte aproape ca acasă. În timpul zilei poate să se plimbe în voie pe acolo, după cum poate să se plimbe și în spațiul din jurul clădirii, pe o lungime de șapte kilometri, care e închis cu un mic zid. În fața acestui mic zid, la cincizeci de pași una de cealaltă, se află santinelele. Noaptea, soldații părăsesc aceste posturi și înconjură casa. Napoleon poate să călărească după pofta inimii și într-un al doilea spațiu îngrădit, numit „spațiul celor douăsprezece mile", care nu reprezintă însă decît un biet petic de pămînt pentru acela care a galopat prin toată Europa. Prezența patrulelor îi amintește la fiecare cotitură a drumului de situația lui de prizonier. Dacă vrea să se plimbe în alte părți ale insulei — în afara locurilor fortificate —, împăratul trebuie să-l înștiințeze pe ofițerul englez — Poppleton — care locuiește la Longwood și care, în acest caz, este însărcinat să-l însoțească pe „generalul Bonaparte".

La Longwood, proscrișii stau înghesuiți. Celor trei generali, doamnelor Bertrand și de Montholon, copiilor acestora, celor doi Las Cases, medicului O'Meara, celor doisprezece servitori și vreo zece marinari de pe „Northumberland" transformați în lachei li se va adăuga la 29 decembrie și un ofițer polonez, Piontkowski, despre care

nu prea se știe cum a ajuns la Sfînta Elena. Împăratul și însoțitorii săi afirmau că nu-l văzuseră niciodată pînă atunci, iar istoricii nu-l cunosc nici ei mai bine... Flecar și puțin aventurier, el va părăsi, de altfel, insula în anul următor.

Împăratul încearcă să mențină la Sfînta Elena obiceiurile de la Tuilerii. Va încerca atîta vreme cît îi va sta în putință — și în bojdeuca aceasta înconjurată de stînci nu-i va fi de loc ușor ! La adăpostul acestei etichete se simte încă împărat. Seara, majordomul Cipriani, cu un frac verde tivit cu argint, anunță : „Maiestatea-sa e servită", iar ofițerii în uniforme de gală și doamnele în rochii decoltate se adună în jurul mesei strălucitor luminate și servită de valeți în ținuta de la Tuilerii. Toată vesela e de argint, tacîmurile sînt aurite, iar la desert își face apariția celebrul servici „Quartiers Généraux". Se servește supă, o mîncare ușoară de carne sau pește, apoi alte două gustări picante, o friptură și niște dulciuri pregătite de Pierron. Mesenii uită de sufrageria mică și sărăcăcioasă, uită de ploaia care răpăie pe acoperișurile gudronate, uită că afară uniformele roșii înconjură acum de aproape casa și că cinci sute de ofițeri — un stat-major pentru o trupă de treizeci de mii de oameni ! — și două mii cinci sute de soldați, toți cu ochii ațintiți asupra acestei bojdeuci, îl pîndesc, îl spionează pe împăratul detronat ; ei uită că pînă și în locurile pe unde nu ar putea trece decît un cîine, pe toată întinderea dintre țărm și interiorul insulei, au fost puse santinele ; ei uită că două vase de război patrulează fără încetare în jurul stîncii, uită că spre larg sînt îndreptate cinci sute de guri de tun, uită că întreaga insulă este înțesată cu semnale optice menite să transmită cea mai măruntă știre cu privire la prizonieri ; uită că nici un locuitor nu poate să-și părăsească casa dacă nu cunoaște faimoasa parolă.

În salon, valeții servesc cafeaua în cești de porțelan de Sèvres. Timpul trece foarte greu. Se joacă reversi și șah. Doamna de Montholon se așază la pian și cîntă, iar uneori însuși împăratul citește — de altfel, destul de prost — vreo tragedie. Pe la zece, Napoleon se ridică și spune oftînd :

— A mai trecut o zi !

Plecarea din insula Elba. Împăratul, care a luat loc în barcă, ajunge în dreptul vasului «Inconstant», în timp ce din port se aude un lung strigăt de dezaprobare al populației. Aici ne putem da perfect seama de configurația orașului Porto-Ferrajo, care este situat cu spatele spre mare. Pot fi văzute, de asemenea, cele două forturi, în timp ce Mulini este parțial ascuns de catargele cu pînze ale lui «Inconstant». (Gravură de Outhwaite, după Sandoz — Foto Roger-Viollet)

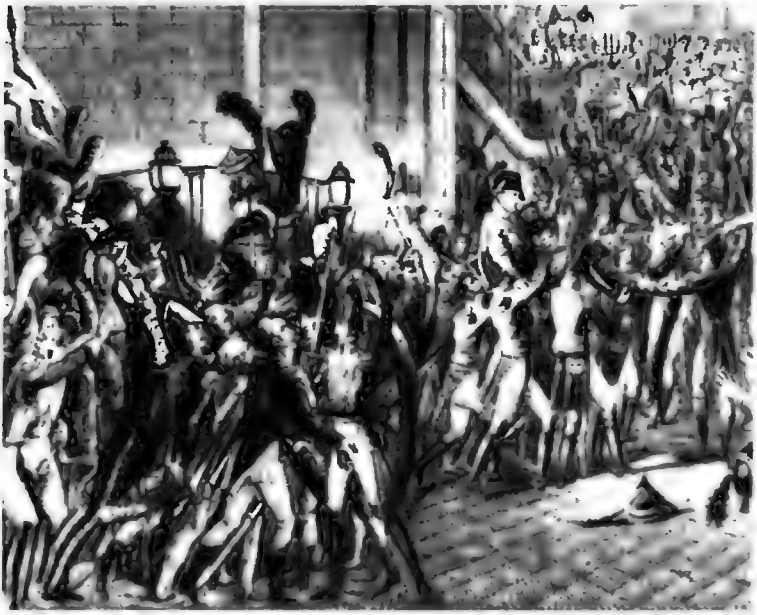

Întîlnirea de la Laffrey din ziua de marți 7 martie 1815: «Soldați din Regimentul 5 de linie, recunoașteți-mă! Dacă există vreunul care vrea să-și omoare generalul, împăratul, o poate face: iată-mă!» În aceeași seară, împăratul intră în Grenoble. Stînga sus

Întoarcerea lui Napoleon la Tuilerii. «Se auzeau fraze întretăiate de hohote de plîns — povestea colonelul Planat de la Faye — ...La coborîrea din trăsură, împăratul a fost luat în primire de cîțiva ofițeri și purtat pe brațe, în mijlocul miilor de strigăte, pînă la capătul de sus al scării. (Foto Josse-Lalance). Stînga jos

Malmaison în epoca fericită. — Toți scot pălăria: Josefina se urcă în trăsură. În acest sfîrșit de iunie, amintirea primei sale soții este prezentă în ultimele visări ale aceluia care în curînd nu va mai fi decît un proscris. (Biblioteca națională, secția Stampe — Foto Josse-Lalance). Dreapta

Un desen extraordinar executat după natură de un englez de pe punte în timp ce «Northumberland» naviga spre Sfînta Elena. Napoleon se așeza aproape în fiecare seară lîngă locul de trecere de pe puntea superioară a vasului, pe unul din tunurile de la babord· rămînea acolo nemișcat, privind marea. Tunul, botezat «tunul împăratului», avea să fie întotdeauna lustruit cu grijă de mateloți. (Biblioteca Marmottan, Paris — Foto Giraudon). Jos

Ultimul portret al lui Napoleon, după care a fost făcută o reproducere, expusă azi pe un culoar de la Plantation-House, locuința guvernatorilor de pe Sfînta Elena... (Foto Colecția Viollet). Dreapta sus

Vedere panoramică asupra platoului Longwood, realizată pentru prima oară. Cele patru ferestre din dreapta țin de ceea ce Napoleon numea «interiorul său». A murit în celălalt corp de clădire — piciorul T-ului —, cu capul între cele două ferestre situate sub lucarnă. Se observă drumurile amenajate din ordinul împăratului, care îi dădeau posibilitatea să se ascundă mai bine de temnicerii săi. În partea de sus a fotografiei se distinge rezervorul de unde apa curgea printr-o rigolă pînă în micul bazin. În spatele casei, clădirile comune unde locuiau înghesuiți ofițerii și slujitorii. (Foto Gilles Arrivé). Dreapta jos

La 5 mai, Marchand l-a desenat pe Împărat pe patul lui de moarte. (Biblioteca Marmottan. Paris — Foto Giraudon). Sus

Imagine de Epinal, care îi înfățișează în jurul patului de moarte al lui Napoleon pe: generalul-locotenent conte Bertrand, generalul conte Montholon, contesa Bertrand, Marchand, doctorul Antommarchi, părintele Vignali, Napoleon Bertrand, Hortense Bertrand, Henri Bertrand, Arthur Bertrand, născut la Sfînta Elena, Saint-Denis, Archambault, Pierron, Coursot, Noverraz, Chandellier, medicul englez Arnott, căpitanul Crokatt, doamna Saint-Denis, doamna Noverraz. Jos

Sub cupola de aur a Invalizilor. Faimosul mormînt datorat talentului lui Visconti nu va fi gata decît după douăzeci de ani de la aducerea rămășițelor pămîntești ale împăratului. Cele cinci sicrie vor fi așezate în sarcofagul de porfir roșu de Carelia, care nu a fost oferit Franței de țarul Nicolaie, așa cum s-a spus, ci a fost cumpărat de Napoleon al III-lea, care a plătit Rusiei 200 000 de franci pentru el. Napoleon este așezat cu capul spre Piața Vauban. În ultimul sicriu se află mica cutie rotundă de argint — fostă cutie pentru burete a împăratului — care conține inima lui. (Foto René Jacques). Dreapta

Mormintul în care Napoleon s-a odihnit timp de nouăsprezece ani fotografiat din elicopter. (Foto Gilles Arrivé)

*
* *

Duminică 14 aprilie 1816, caleașca cu șase cai a împăratului și cu frații Archambault călare trage în fața micului peron de la Longwood. Generalul Gourgaud și ofițerul polonez Piontkowski așteaptă lîngă caii lor ; aceștia, după cum e obiceiul, vor galopa fiecare în dreptul unei portiere, ceea ce e destul de dificil, din cauza drumeagurilor înguste de pe insulă, care merg tot timpul pe marginea prăpastiei.

În acea duminică de 14 aprilie — în ziua de Paști —, împăratul cere să se înhame caii ca să meargă spre creastă, de unde cu luneta va putea să zărească golful și să asiste la ancorarea fregatei „Phäeton". Pe puntea acesteia se află noul guvernator, sir Hudson Lowe. Ceva mai înainte, cînd colonelul Bingham, adjunctul amiralului Cockburn, venise să-l anunțe pe împărat că „Phäeton" se pregătea să arunce ancora, acesta îi răspunsese :

— Sînt foarte mulțumit. M-am plictisit de amiral. Există cîteva subiecte despre care aș sta cu plăcere de vorbă cu sir Hudson Lowe. E militar și a luptat. A fost împreună cu Blücher. De altfel, el a comandat regimentul corsican și cunoaște o mulțime de prieteni de-ai mei.

Într-adevăr, după ce participase la ocuparea Corsicei în timpul revoluției — se spune chiar că ar fi locuit în casa Bonaparte —, Hudson Lowe, pe atunci căpitan, fusese pus în fruntea voluntarilor corsicani, foarte puțini la număr, de altfel, și ostili Republicii Franceze. În 1806 a comandat din nou un regiment corsican — cu efective mai importante — și a ocupat Capri pînă-n ziua în care a fost izgonit de acolo de generalul Lamarque. Apoi va fi trimis în misiune în Suedia, pe lîngă Bernadotte, și, fiind specialist în materie, va organiza legiunile de dezertori din Marea Armată : ruși, germani și olandezi, care vor lupta sub comanda britanică.

Ne putem închipui zîmbetul ironic al ministrului cînd l-a ales pe fostul comandant al *corsicanilor* ca să devină temnicerul lui Napoleon !

Odată debarcat, noul guvernator, care nu cunoaște obiceiurile, se hotărăște să meargă să-l vadă chiar în

aceeași seară pe prizonier. Cockburn îi atrage însă atenția, nu fără o plăcere răutăcioasă, că nici chiar prințul regent n-ar putea fi primit la Longwood fără să fi cerut în prealabil o audiență mareșalului palatului, Bertrand. Sir Hudson se întoarce atunci spre ofițerul de ordonanță atașat de Longwood — căpitanul Poppleton — pentru a-l întreba la ce oră, după părerea lui, ar fi cel mai potrivit să-l vadă pe acest prizonier neobișnuit. Ofițerul — o fi vrut poate și el să se distreze pe socoteala noului guvernator? — indică ora nouă dimineața. Aceasta îl va face pe împărat, atunci cînd va fi înștiințat de Bertrand, să exclame :

— Mă miră că a putut căpitanul Poppleton să spună așa ceva, pentru că de patru luni, de cînd mă aflu la Longwood, nu s-a întîmplat niciodată să fi primit pe cineva la ora nouă.

Lucrurile încep prost...

Astfel, a doua zi, 16 aprilie, pe ploaie — era un timp îngrozitor în toamna aceea australă —, cînd Hudson ajunge la Longwood, urmat de amiral și de un stat-major impozant, și îi cere lui Montholon să-l vadă pe „generalul Bonaparte", mamelucul Ali se așază în fața ușii salonului, ca și cum ar vrea să interzică intrarea cuiva. Cîteva secunde mai tîrziu, Montholon se întoarce : maiestatea-sa este suferindă și nu s-a dat încă jos din pat. Lowe e mirat. Nu-și anunțase oare vizita? Își permite să insiste. Montholon îi răspunde că indispoziția împăratului face de prisos orice insistență. Lui Hudson Lowe nu îi mai rămîne astfel decît să meargă să-și exprime nemulțumirea la *Hut's Gate*, locuința mareșalului palatului, Bertrand, în timp ce din anticameră, din spatele persienelor închise, prizonierul încearcă să distingă trăsăturile noului său paznic.

Vizita este fixată de comun acord pentru a doua zi la ora patru. Montholon îi spune împăratului că îl găsește pe noul guvernator „rece și sever, dar nu rău". Bertrand precizează că Lowe, după ce i-a trecut supărarea, păru „foarte necăjit că făcuse un demers nepotrivit". Cu toate acestea, el n-a amînat pentru a doua zi sarcina, ca să nu spunem plăcerea, de a transmite mareșalului palatului noile instrucțiuni ale lordului Bathurst : ofițerii și servitorii vor trebui să se angajeze în scris că se vor su-

pune tuturor „restricțiilor care vor trebui să-i fie aplicate lui Napoleon Bonaparte personal". Cei ce vor refuza vor fi îmbarcați pentru Europa, via Capetown.

Imediat, tot personalul începe să se agite.

— Ei bine, cunoașteți noutatea ? — îl anunță Napoleon pe generalul Gourgaud. — Ori mergeți la Capetown, ori vă angajați să-mi împărtășiți veșnic soarta.

— Numai asta mai lipsea ca să întregească tabloul groaznicei noastre situații — exclamă tînărul ofițer de ordonanță. — Vor deci să ni se ia speranța că ne vom mai revedea vreodată familiile !

Și el notează în *Jurnalul* său : „Cina a fost extrem de tristă".

A doua zi la ora patru are loc prima întrevedere ; dar atunci cînd amiralul vrea să-l însoțească pe sir Hudson, căruia Noverraz îi deschisese ușa salonului, valetul îi închide ușa în nas și îi spune cu aplomb că primise ordin să-l introducă numai pe noul guvernator. Ne putem închipui furia lui Cockburn.

„L-am găsit pe Bonaparte în picioare, cu pălăria în mînă — a povestit Hudson Lowe. — Întrucît, atunci cînd am intrat, el nu mi-a adresat nici o vorbă, am rupt eu tăcerea, spunîndu-i :

— Am venit, domnule, să vă aduc omagii".

— După cum văd, domnule, vorbiți franceza — răspunde Napoleon. — Dar vorbiți și italiana, pentru că ați comandat un regiment corsican.

— Da, domnule.

— Îi iubiți pe corsicani ? Poartă pumnale la ei ! Nu sînt periculoși ?

— Nu mai poartă pumnale la ei. Au pierdut acest obicei din timpul cînd erau sub ordinele noastre. S-au purtat întotdeauna foarte bine. Am fost mulțumit de ei.

Împăratul nici nu clipește... Întrucît Lowe luptase în Egipt — tot în fruntea detașamentelor de *Corsican Rangers* —, convorbirea începe pe această nouă temă.

— Menou era un om slab — spune Napoleon. — Dacă Kléber ar fi fost acolo, ați fi fost făcuți cu toții prizonieri.

Apoi, tonul devine mai familiar. Hudson Lowe se căsătorise înainte de a pleca din Anglia.

— Ah ! Soția dv. vă însoțește ? Sînteți un om fericit !

Oare guvernatorul e fericit alături de lady Lowe? Se pare că ei îi cam place să bea, îi place să facă pe stăpîna, refuză să se plimbe fără să aibă un ofițer care să călărească lîngă portiera trăsurii ei. Ea este autoarea unui toast cu care se mîndrește foarte mult :

Dumnezeu să-l apere pe rege,
Dumnezeu să o apere pe regină,
Dumnezeu să-l blesteme pe vecin.

Vecinul este Napoleon.

Prizonierul continuă :

— Vă place insula Sfînta Elena ?

— Nu mă aflu aici de multă vreme — răspunde sir Hudson prudent —, așa că nu mi-am format încă o părere în privința asta.

Desigur că Lowe, care a trăit în insulele mediteraneene, nu poate să considere Sfînta Elena un loc plăcut.

O ultimă întrebare :

— De cîți ani sînteți în serviciu militar ?

— De douăzeci și opt.

— Sînt deci un soldat ceva mai vechi ca dumneavoastră.

Lowe își permite o amabilitate :

— Istoria va vorbi de serviciile noastre într-un fel foarte diferit.

„El zîmbi, dar nu răspunse nimic", va povesti mai tîrziu sir Hudson.

După plecarea guvernatorului, aflînd de afrontul adus amiralului, Napoleon își freacă mîinile de plăcere.

— Ah, dragul meu Noverraz — exclamă el —, ai avut și tu o dată minte. De altfel, amiralul a avut noroc, pentru că nu m-aș fi oprit de loc să-l apostrofez în prezența tuturor compatrioților săi : i-aș fi reproșat că m-a debarcat la Sfînta Elena ca pe un ocnaș de la Botany-Bay ; i-aș fi spus că pentru un adevărat om de onoare eram mai vrednic de stimă pe o stîncă decît pe tron, în mijlocul armatelor mele.

Napoleon le-a interzis celor din anturajul lui să semneze declarația cerută de lordul Bathurst și dictează acest text nou : „Subsemnații, dorind să rămînem mai departe

în serviciul *împăratului Napoleon*, consimțim, oricît de îngrozitoare sînt condițiile de ședere la Sfînta Elena, să rămînem aici, supunîndu-ne restricțiilor, chiar nedrepte și arbitrare, care au fost impuse maiestății-sale și persoanelor din serviciul lui".

Toți sînt de acord să-l semneze, și astfel se naște primul conflict dintre prizonier și temnicerul său. Hudson Lowe, după exemplul amiralului, nu admite ca declarația să conțină vreun calificativ imperial. Francezii — după lamentații și proteste, nu fără să fi încercat să negocieze cu guvernatorul — semnează un text întocmit de acesta din urmă, în care prizonierul e numit *Napoleon Bonaparte*. Al doilea conflict : Hudson Lowe, uimit de devotamentul dovedit în mod unanim de suita împăratului, vrea să-i interogheze personal pe servitori ca să se convingă că nici unul din ei nu fusese constrîns să semneze. E convins că Montholon — șeful administrativ — îi influențase. Trebuie însă să se supună în fața evidenței și, plecînd din Longwood, după ce făcuse treaba asta de polițist mărunt, declară :

— Acum sînt mulțumit, pentru că pot comunica guvernului meu că toți au semnat de bunăvoie și nesiliți de nimeni.

În cele din urmă, ajunge și la Longwood Convenția semnată de cele patru puteri aliate „asupra celor mai potrivite măsuri care să facă imposibilă din partea lui Napoleon Bonaparte orice acțiune care să tulbure liniștea Europei". Învinsul de la Waterloo este declarat prizonier al puterilor, iar paza lui „a fost încredințată în mod special suveranului britanic", dar și Austria, Rusia și chiar Franța vor trebui să trimită fiecare cîte un comisar pe insulă.

— Se spune că suveranii au dispus de persoana mea printr-un tratat — exclamă Napoleon. — Cu ce drept ? Sînt egalul lor și adesea le-am fost stăpîn ! Nu sînt cîtuși de puțin prizonierul lor !

Pe vremuri, cînd se tîrau în fața lui, îi trimiseseră scrisori lingușitoare, de un servilism fără seamăn.

— Le veți publica — îi va spune el lui O'Meara — ca să-i acoperim de rușine pe acești suverani și să aducem la cunoștința lumii întregi omagiul dezgustător pe care mi

l-au adresat acești vasali pe vremea cînd îmi cereau favoruri și mă implorau să-i las pe tronurile lor [1].

Napoleon protestează în fața lui Lowe pentru cele cuprinse în Convenție și guvernatorul dă din cap în semn de aprobare. Și el consideră că „generalul Bonaparte" e prizonierul *numai* al Angliei.

De opt zile, timpul prost și oboseala îl împiedică pe Napoleon să iasă din casă. La această a doua întîlnire, împăratul îl primește pe vizitator în halat de casă, întins pe canapeaua din camera sa de dormit.

— M-am dus să caut azil într-o țară unde credeam că legile sînt atotputernice, la un popor căruia i-am fost vreme de douăzeci de ani cel mai mare dușman. Dar voi, ceilalți, ce-ați făcut ?...

Se ridică de pe șezlong și, după obiceiul lui, începe să se plimbe prin odăiță. Vîntul bate vijelios și face să se cutremure casa ; ploaia biciuiește geamurile celor două ferestre.

— Am fost așezat în cea mai nesănătoasă parte a insulei, unde vîntul bate neîncetat și e mai tot timpul ceață. Clima nu seamănă cu a noastră, nici soarele nu-i ca la noi, nici anotimpurile. Totul degajă aici o plictiseală de moarte. Casa este situată într-un loc urît, insalubru ; nu există de loc apă ; acest colț al insulei este pustiu, el i-a respins pe locuitori !

Hudson Lowe intervine cu timiditate, arătînd că guvernul său face toate eforturile ca să îndulcească situația „generalului".

— Eforturile acestea nu prea înseamnă mare lucru — strigă prizonierul — : am cerut să fiu abonat la *Morning Chronicle* și la *Statesman*, ca să văd cum e abordată *problema* în termeni mai puțin neplăcuți ; nu s-a făcut nimic. Am cerut cărți, singura mea mîngîiere. Au trecut de atunci nouă luni și n-am primit nici una. Am cerut vești despre fiul meu, despre soția mea și nu mi s-a răspuns nimic.

[1] Napoleon încredințase această corespondență lui Joseph Bonaparte, dar o parte din scrisori — împăratul nici nu știa — fuseseră furate. Ferdinand al VII-lea a reușit să cumpere treizeci și una dintre ele. Alexandru își va procura și el un lot la prețul de 275 000 de franci. Așa se face că prințul Napoleon și Jean Hanoteau n-au putut să publice, în 1939, decît o culegere trunchiată.

Guvernatorul nu știe ce să-i răspundă, și împăratul începe să vorbească despre locuința lui mizerabilă. Așezarea odăițelor, care dădeau din una în alta, e lamentabil concepută ! Desigur că Longwood nu e decît o locuință provizorie !... Lowe încearcă, însă în zadar, să oprească torentul de cuvinte.

— Dumneavoastră și cu mine sîntem soldați, domnule — reîncepe Napoleon —; noi apreciem aceste lucruri la justa lor valoare. Ați fost în orașul meu natal, poate chiar și în casa mea. Fără să fie cea din urmă din insulă sau să fiu nevoit să roșesc din pricina ei, ați văzut, totuși, cît de modestă era. Ei bine, eu nu mi-am uitat originea ; cu toate că am stăpînit un tron și am împărțit coroane, canapeaua și patul de campanie pe care le vedeți îmi ajung !

Puțin perspicace, neînțelegînd mare lucru din personalitatea omului care îi fusese dat în pază, sir Hudson nu prea înțelege motivele care-l împing pe prizonier să-și „dea drumul" în acest fel :

— Oare fără să-mi dau seama am comis vreo greșeală față de dumneavoastră ?

— Nu, domnule — recunoaște împăratul —, n-avem de ce să ne plîngem de cînd ați venit dumneavoastră !

Un singur lucru îl revoltă pe deportat : supravegherea servitorilor, modul acesta de a se interpune între el și valetul lui ! Neștiind de nimic, Lowe se înclină și pleacă.

— Ce josnică și sinistră figură are guvernatorul ăsta ! — exclamă prizonierul după ce temnicerul părăsește Longwood. — În viața mea n-am întîlnit un asemenea om !

În timpul celei de-a doua întîlniri, Hudson Lowe a fost stîngaci, dar nu a părăsit atitudinea lui corectă ; cu toate acestea, Napoleon îl acuză că ar fi capabil să-l otrăvească !

— Dacă pe un asemenea om îl lași pentru o clipă lîngă ceașca ta de cafea, e mai bine să n-o mai bei.

După zece zile izbucnește un nou conflict. Guvernatorul tocmai venise să comunice prizonierului instrucțiunile guvernului său : „generalul" trebuie să fie văzut zilnic de un ofițer englez, „generalul" nu poate ieși din limitele fixate fără să fie însoțit... și atunci Napoleon explodează :

— De o lună de cînd sînteți aici ați făcut să-mi piară orice încredere în dumneavoastră. Aflînd de venirea dumneavoastră, mă bucuram că mă voi găsi față în față cu un general din armata de uscat care a participat la toate evenimentele mari de pe continent și care nu va lua în ceea ce mă privește decît măsurile dictate de convenienţe. Dar m-am înșelat rău de tot. Îmi oferiți, așa cum spuneți, toată insula ca să mă plimb, dar știți foarte bine că obligația de a fi însoțit de unul din ofițerii dumneavoastră transformă oferta într-o bătaie de joc. Din moment ce niște soldați au primit botezul focului, în ochii mei ei sînt cu toții la fel, oricare ar fi culoarea uniformei lor ; nu mă deranjează culoarea roșie a uniformei ofițerilor dumneavoastră. Dar nu pot recunoaște prin nici unul din actele mele că vă sînt prizonier.

Hudson Lowe — și acest lucru pledează în favoarea lui — transmisese șefilor săi „repulsia" împăratului de a fi însoțit de un ofițer englez atunci cînd voia să treacă de limitele teritoriale ce-i fuseseră fixate. Lordul Bathurst i-a dat însă următorul răspuns : „Nu numai că generalul Bonaparte trebuie să fie în permanență însoțit de un ofițer englez atunci cînd depășește limitele stabilite, dar ofițerul care-l însoțește are datoria să împiedice, pe cît posibil, toate legăturile pe care generalul Bonaparte pare dispus să le întrețină cu locuitorii insulei".

Desigur că Lowe n-a fost nici pe departe un călău atît de crunt cum îl zugrăvește legenda napoleoneană. Pe baza celor povestite de martori oculari, ne dăm seama că motivele de conflict plecau deseori de la Longwood. Pentru istorie, Napoleon trebuia să apară ca un asuprit. Într-o zi a fost auzit spunînd :

— Iisus Hristos n-ar fi fost Dumnezeu fără coroana lui de spini ; martiriul lui a vorbit imaginației popoarelor. Dacă, în loc să fiu aici, aș fi în America, ca Joseph, nimeni nu s-ar mai gîndi la mine și cauza mea ar fi pierdută. Așa sînt oamenii !

„După mine — mărturisește Gourgaud cu sinceritate —, prin procedeele lui greșite, Hudson Lowe i-a făcut împăratului un mare serviciu, căci cu oricare altul n-ar fi avut motive să protesteze".

La rîndul lui, Montholon va spune :

— Înger să fi fost guvernatorul insulei Sfînta Elena, și tot nu ne-ar fi plăcut.

Dar Hudson Lowe nu era nici pe departe un înger! Lipsa lui de tact era uluitoare. Astfel, după cîteva zile, el a îndrăznit, cu o inconștiență dezarmantă, să-l invite la cină pe „generalul Bonaparte" la *Plantation House pentru a o întîlni acolo pe lady Loudoun-Moira,* care venea din India și era în trecere prin insulă.

— Nici nu-i răspund — exclamă Napoleon. — E prea de tot!

— Mie mi s-a părut foarte firesc — va explica Lowe. — Treceam în acest caz și peste instrucțiunile mele, deoarece generalul Bonaparte, primind o invitație la cină, ar fi putut avea impresia că este liber.

Primind materiale pentru construirea unei case noi destinate împăratului, guvernatorul Lowe se prezintă din nou la Longwood și intră în salon. Îl găsește pe împărat singur, în picioare, sprijinindu-se de căminul de piatră neagră și cu pălăria sub braț. Napoleon nu spune nimic, așteptînd ca guvernatorul să înceapă discuția. În sfîrșit, după o tăcere apăsătoare, sir Hudson i se adresează cu următoarele cuvinte :

— Domnule, ați aflat, probabil, din ziarele englezești sau poate pe alte căi despre intenția guvernului britanic de a trimite aici materialele necesare construirii unei case pentru dumneavoastră, o casă care să fie mobilată corespunzător. În cea mai mare parte, ele au și sosit ; înainte de a lua vreo hotărîre, am vrut să știu dacă aveți să-mi spuneți ceva în această privință.

Împăratul rămîne nemișcat și nu dă nici un răspuns. Văzînd că tăcerea se prelungește, Lowe continuă :

— M-am gîndit, domnule, că, adăugînd două sau trei saloane și efectuînd alte cîteva îmbunătățiri la locuința dumneavoastră actuală, am satisface schimbările dorite de dumneavoastră, avînd și avantajul că ele pot fi făcute într-un timp mai scurt decît ridicarea unei construcții noi.

Desigur că îmbunătățirea locuinței împăratului l-ar fi lipsit pe exilat de unul din motivele sale de protest. De aceea, ferindu-se cu grijă să răspundă propunerii temnicerului său, schimbă discuția, dar „cu o asemenea iuțeală, vorbind cu atîta avînt și pasiune", încît lui Hudson Lowe

îi vine greu să-i relateze ministrului său lunga cuvîntare rostită de „general" altfel decît prin cîteva fraze :

— Ce mod de a mă trata e acesta ? M-ați jignit invitîndu-mă la cină și numindu-mă generalul Bonaparte. Eu nu sînt generalul Bonaparte... Sînt împăratul Napoleon. Ați venit aici ca să fiți călăul meu... temnicerul meu ?

„În timp ce vorbea așa — spune sir Hudson —, își mișca brațul înainte și înapoi, restul corpului rămînînd nemișcat ; ochii și fața lui aveau expresia unui om care vrea să te intimideze sau să te enerveze. Străduindu-mă să mă stăpînesc, l-am lăsat să continue, pînă ce a fost cît pe-aci să-și piardă răsuflarea".

Profitînd de o clipă de întrerupere, guvernatorul reușește să strecoare cîteva cuvinte :

— Domnule, n-am venit aici ca să fiu insultat, ci ca să discut o treabă care vă privește mai mult pe dumneavoastră decît pe mine. Dacă nu vreți să discutăm, atunci plec.

— N-am vrut să vă jignesc, domnule, dar este acesta un mod de a mă trata ? Este aceasta o purtare de militar ?

Lowe îi răspunde că el este militar „după regulile țării sale". Dacă „generalul" socotește că are motive să se plîngă de el, s-o facă în scris ! El va trimite protestul lui în Anglia ! Mai mult chiar, o să ceară să fie tipărit în ziare. Napoleon, neștiind ce să mai răspundă, se vede silit să revină la scopul vizitei lui Hudson Lowe : casa cea nouă.

— Va fi construită într-un loc ce-mi va plăcea mie, sau acolo unde o să stabiliți dumneavoastră ?

Este probabil că, dacă prizonierul ar fi indicat una din văile destul de plăcute situate la vest de Jamestown, în partea dinspre Montagne Bleue, de pildă, Lowe n-ar fi putut să fie de acord, l-ar fi împiedicat „securitatea generalului". Totuși, răspunde :

— Am venit special, domnule, ca să vă anunț acest lucru. Nu-mi va fi greu să vă răspund la cea de-a doua întrebare. Dacă există un teren pe care ați prefera să se ridice această casă, am să-l examinez, iar construcția se va face acolo dacă n-am să am nimic de obiectat ; am să vă țin la curent. Astăzi am venit tocmai ca să pun la punct această chestiune, oarecum de acord cu dumneavoastră.

— În acest caz, ați fi făcut mai bine dacă ați fi vorbit

cu mareșalul palatului și ați fi hotărît acest lucru împreună cu el.

— Prefer, domnule, să vorbesc direct cu dumneavoastră. Văd că se ivesc atîtea neînțelegeri cînd recurg la intermediari...

Și în acest caz Lowe are dreptate. Susceptibilitatea suitei lui Napoleon era și mai mare decît cea a stăpînului lor. Napoleon, după obiceiul lui, negăsind nici un motiv să se plîngă de propunerea făcută de guvernator, schimbă deodată vorba. „Nu mi-a dat nici un răspuns precis — mai povestește Lowe — ; s-a plimbat un timp prin salon și apoi, pregătindu-se evident să spună ceva care, după părerea lui, era de natură să mă surprindă sau să mă înspăimînte, el zise :

— Vreți să vă spun adevărul, domnule ?"

În fața tăcerii lui sir Hudson, Napoleon insistă :

— Da, domnule, vreți să vă spun adevărul ? Sînt convins că aveți ordin să mă ucideți !... Da, să mă ucideți ; aveți ordin să faceți orice, orice !

— Cred că v-ați dat seama, domnule, în timpul ultimei noastre întrevederi că ați apreciat greșit sufletul poporului englez ; acum apreciați la fel de greșit sufletul unui militar englez.

Lowe, după ce l-a părăsit pe împărat, tună și fulgeră în fața lui Bertrand :

— E un om cu care este cu neputință să tratezi ceva. E obișnuit să comande și vrea ca lucrurile să fie făcute întotdeauna după placul lui și, mai ales, așa cum înțelege el. Și-a făcut o Spanie imaginară, o Anglie imaginară și acum vrea să-și facă o Sfînta Elena imaginară.

La rîndul lui, Napoleon, după ce îi trece furia, constată :

— E un om cît se poate de dezagreabil. Chiar și atunci cînd vrea să-ți fie pe plac. Mi-a trimis două duzini de perechi de ciorapi de mătase. A fost, desigur, o atenție din partea lui. Dar totul este oferit cu atîta stîngăcie, încît, dacă ar veni să mă anunțe că are ordin să mă ducă la Toulon pentru a mă instala din nou pe tron, ar avea talentul ca în primul moment s-o facă într-un mod dezagreabil.

În ziua de 16 iulie izbucnește o nouă scenă între cei doi bărbați.

— Mereu jigniri inutile ! — exclamă Napoleon cînd îl primește pe guvernator. — Domnul de Las Cases îi trimite o gheată domnului Balcombe ca să i se comande în Anglia o pereche de cizme. Ați dat ordin să se trimită înapoi gheata, pe motiv că ar fi trebuit să vă fie trimisă dumneavoastră direct. Nu înțeleg de ce trebuie să vi se trimită pînă și ghetele vechi, ca și cum n-ar fi de ajuns să fiți informat despre ele.

— Intențiile mele au fost interpretate cu rea-voință.

— Purtarea dv. constituie un motiv de imputare pentru națiunea și guvernul dv. Vreți să vă spun părerea noastră despre dv. ? Sînteți în stare de orice, chiar să ne dați cucută. Mareșalul palatului avea dreptul să elibereze permise de trecere. Azi el nu mai are acest drept. Așa că nu mai pot invita pe nimeni la cină și, dacă aș avea o iubită, n-aș putea s-o aduc la mine.

— Dar n-aveți pe nimeni.

— Bine, dar aș putea să am.

— Oh ! Am să raportez acest lucru guvernului.

— Dar nu-i vorba de asta. Guvernul n-a trimis aici un caporal. Anglia a trimis un general-locotenent și e de datoria lui să știe cum să se poarte. Sînteți de fapt omul însărcinat să aducă la îndeplinire răzbunarea împotriva noastră.

Și din nou Napoleon înșiră tot ce are să-i reproșeze temnicerului său, apoi încheie — de data asta reproșul fiind justificat și foarte sugestiv exprimat :

— Ne vîrîți ace cu gămălie în spate !

La Sfînta Elena se petrecea — latent — o altă dramă : aceea a cheltuielilor, și această dramă va ascuți conflictul extrem de mult. Risipa ce se face la Longwood întrece orice măsură. Slugile se cred încă la Tuilerii și revendică o parte din alimente. De aceea, guvernatorul dă ordin ca pentru cele zece persoane din suită și cei douăzeci de servitori să nu se mai elibereze *zilnic* decît șaptezeci și cinci de livre de carne de vită și de oaie, șapte găini, iar lunar să li se dea douăzeci și două de fripturi, nouă șunci, nouă limbi sărate, patruzeci și cinci de livre de slănină, fără a mai pune la socoteală legumele, articolele de băcănie și produsele lactate. În sfîrșit, vor fi aduse în fiecare lună la Longwood două sute zece sticle de vin de Bordeaux,

douăzeci și șase de sticle de șampanie, douăzeci și trei de vin de Madera, șaizeci de vin de Graves și unsprezece sticle de vin de Constanța. Servitorii vor primi zilnic cîte un litru de vin obișnuit. Nu s-ar zice că era un regim de mizerie ! Prizonierii însă țipă că li-e foame !

De altfel, deoarece guvernatorul le ceruse să binevoiască să-i înapoieze sticlele goale — vinul era adus de la Capetown și aprovizionarea nu se făcea de loc ușor —, slugile se grăbeau să le spargă. Grămada de sticle sparte, așezată în mod special la vedere în fața intrărilor de serviciu de la Longwood, îl exasperează pe guvernator. Lowe încearcă să facă economii, luînd măsuri pe care prizonierii le vor exploata cu dibăcie și care îi vor da în curînd lui Napoleon prilejul să ordone vînzarea spectaculoasă a argintăriei sale, cu scopul — afirma el — „de a face față nevoilor sale".

Risipa este obiectul unei discuții violente între Bertrand și guvernator, atît de violentă, încît mareșalul palatului declară că nu mai vrea să vorbească despre asta cu Hudson. Două zile după aceea, duminică 18 august, englezul se repede pînă la Longwood ca să se plîngă. Discuția — hotărîtoare pentru istoria captivității — va avea loc în grădina care nu luase încă aspectul pe care i-l cunoaștem astăzi : exista o alee circulară care înconjura un singur strat de flori, un drumeag care-ți îngăduia să mergi de jur împrejur, discutînd. Amiralul Malcolm, care comandă forțele maritime de pe insulă, e și el de față :

— Ei bine — explică împăratul —, e foarte simplu, mareșalul palatului, Bertrand, nu vrea să mai aibă legături cu dumneavoastră. El a fost mare ofițer al coroanei, a comandat armate, a luptat în fruntea corpului său de armată împotriva trupei în al cărei mare stat-major erați și dumneavoastră în calitate de colonel. Iar dv. îi scrieți și îi vorbiți nu ca unui caporal care face parte dintr-o trupă viteză, ci ca unor caporali din rîndurile soldaților corsicani pe care i-ați comandat dumneavoastră și care erau cu toții dezertori și trădători de țară. Se simte jignit și nu mai vrea să aibă relații cu dumneavoastră. De altfel, să știți că nimeni nu vrea să vă vadă. Toată lumea vă ocolește. Nici unul dintre acești domni n-ar șovăi să aleagă mai curînd un regim de patru zile de pîine cu apă fără

dreptul să-și părăsească camera decît să aibă o convorbire cu dumneavoastră.

Lowe încearcă să readucă problema în limitele ei mai concrete și vorbește din nou despre cheltuielile gospodăriei, dar Napoleon era pornit :

— Mă cunoașteți prea puțin. Trupul meu se află în mîna unor oameni răi, dar sufletul meu e liber. El a rămas tot atît de mîndru ca și atunci cînd mă aflam în fruntea a șase sute de mii de oameni și eram pe tron, numind regi și împărțind coroane. Îmi vorbiți într-una de instrucțiunile pe care le aveți. Nici una din ele nu vă obligă să procedați așa cum procedați. De altfel, asta nu constituie o scuză. Am guvernat și știu că există misiuni și instrucțiuni care nu pot fi încredințate decît unor oameni dezonorați.

— Mă defăimați în fața întregii Europe — răspunde sir Hudson. — N-o merit. Am instrucțiuni care mă...

— Dar și călăul are instrucțiunile lui — îl întrerupe prizonierul. — Le execută și gata. Cel puțin nu ți se cere să trăiești laolaltă cu el. Dumneavoastră aveți niște instrucțiuni ; aplicați-le și lăsați-mă în pace. Dacă nu vreți să ne dați de mîncare, nu ne dați. Cîtă vreme vom fi vecini cu Regimentul 53 n-o să ne lase ei să murim de foame.

— Din fericire, nu iau în serios toate spusele dumneavoastră.

— Sigur, călăul rîde de țipătul victimelor !

Aceasta a fost scena, povestită de Bertrand, care a asistat la ea de departe și a scris-o conform celor povestite de împărat. Iată de ce cred că e drept să-i dau cuvîntul și lui Hudson Lowe. După spusele lui, această scenă dramatică a început printr-o tăcere care s-a prelungit atît de mult, „încît am crezut — îi scrie el lordului Bathurst — că se hotărîse să nu-mi mai vorbească de loc. În sfîrșit, «cu un glas iritat», împăratul începe să vorbească, prefăcîndu-se că nu observă prezența guvernatorului și adresîndu-se numai amiralului :

— Există două feluri de oameni folosiți de guverne... Cei pe care-i stimează și cei pe care-i disprețuiesc. *El* face parte din aceștia din urmă. Slujba care *i* s-a dat este aceea de călău.

— Înțeleg foarte bine tactica asta — afirmă Lowe... — Să încerci să compromiți un om recurgînd la infamie

atunci cînd nu-l poți ataca cu alte arme. Sînt complet indiferent la toate astea. Eu nu mi-am căutat slujba actuală, dar, atunci cînd mi-a fost propusă, am considerat primirea ei o datorie sfîntă.

— Așadar, dacă vi s-ar da ordin să mă ucideți, v-ați conforma ?

— Nu, domnule.

El se adresă apoi tot amiralului — continuă Lowe —, spunîndu-i acestuia că, de cînd am venit eu aici, situația i s-a înrăutățit de patruzeci de ori... Spunea că sînt complet lipsit de sensibilitate. Că soldații din Regimentul 53, cînd trec pe lîngă el, îl privesc cu compătimire și plîng. Apoi, continuînd, îi spune amiralului :

— *El* mi-a reținut o carte pe care mi-a trimis-o un membru al parlamentului și după aceea s-a lăudat cu isprava asta.

— Cum adică m-am lăudat ?

— Da, domnule, v-ați lăudat față de guvernatorul insulei Bourbon. Mi-a spus-o chiar el".

Se discută pe un ton din ce în ce mai ridicat.

— Trupul meu se află în puterea dumneavoastră — declară încă o dată împăratul —, dar sufletul meu e liber. Mă tratați ca pe un ocnaș de la Botany-Bay... Europa va afla.

Guvernatorul se apără din nou :

— Aș fi foarte mulțumit dacă toate lucrurile privitoare la purtarea mea ar fi publicate nu numai în ziarele englezești, ci și în cele de pe continent.

„S-a plîns de faptul că-l numim «general» — continuă Lowe — și ne spune mereu că este «împărat». Că, atunci cînd Anglia și Europa nu vor mai exista, iar numele lordului Bathurst nu va mai fi cunoscut de nimeni, el va fi mereu «împăratul». Mi-a spus că face tot posibilul să mă evite și că de două ori a pretins că e în baie ca să nu mă vadă".

Cei trei bărbați continuau să se plimbe în jurul stratului de flori.

— Vreți bani — continuă Napoleon. — N-am așa ceva, și cei pe care îi am se află în mîna unor prieteni. Dar n-am dreptul să trimit scrisori. N-ați comandat niciodată armate. N-ați fost altceva decît un scrib de stat-major.

Mi-am închipuit că am să mă simt bine printre englezi, dar dumneata nu eşti englez.

Lowe, dacă ar îndrăzni, ar ridica din umeri. Se mulţumeşte numai să spună :

— Mă faceţi să zîmbesc, domnule !

— Cum !... Vă fac să zîmbiţi, domnule ? Nu spun decît ceea ce gîndesc.

— Da, domnule, mă siliţi să zîmbesc. Părerea greşită pe care v-aţi format-o despre caracterul meu şi asprimea cu care vă purtaţi îmi provoacă milă. Vă spun bună ziua...

Şi Hudson se întoarce brusc, fără să-şi salute prizonierul. Amiralul îşi scoate pălăria, se înclină şi îl urmează pe Lowe, care, aşteptîndu-şi calul, spune privindu-l pe Bertrand :

— Generalul Bonaparte mi-a adresat nişte cuvinte jignitoare. L-am părăsit destul de brusc, spunîndu-i : „Domnule, nu sînteţi un om de onoare !“

Împăratul este de acord că s-a purtat urît cu guvernatorul.

— Nu trebuie să-l mai primesc pe acest ofiţer — concluzie el — : mă face să-mi ies din sărite, ceea ce nu este de demnitatea mea. În faţa lui îmi scapă nişte cuvinte care la Tuilerii ar fi fost de neiertat. Dacă ele pot avea o scuză aici, e din cauză că mă aflu în mîinile şi în puterea lui.

*

* *

Cum trebuie judecat temnicerul lui Napoleon ? Iute la mînie, uşor iritabil, îngîmfat, pedant, chiţibuşar, înnebunit de răspunderea lui, sir Hudson Lowe era mai ales lipsit de tact. Chiar după părerea englezilor, „nu era un gentleman !“, ceea ce spune totul.

„Este limitat — va preciza domnul de Balmain, comisarul rus de la Sfînta Elena —, un om pe care răspunderea însărcinării primite îl sufocă, îl face să tremure, un om care se alarmează pentru cel mai mic lucru, îşi frămîntă creierii pentru toate fleacurile şi reuşeşte să realizeze greu, zbătîndu-se mult, ceea ce altul ar putea să facă aproape fără nici o bătaie de cap“.

„E greu de înţeles — adaugă colegul său austriac, d-l Stürmer — cum au putut să se declare mulţumiţi mi-

niștrii englezi cu un asemenea om. Dacă nu era nevoie decît de un simplu temnicer, nimic n-ar fi fost mai ușor de găsit. Dar, dacă națiunea engleză pune cît de cît preț pe judecata istoriei, atunci nu se putea face o alegere mai proastă".

Desigur că lui Lowe „îi lipsea educația și discernămîntul", așa cum a remarcat Wellington, care mai spunea : „Era un nătărău". Probabil că era cam mărginit, că avea, pe deasupra, firea subordonatului care se închină în fața regulamentelor, că era un birocrat desăvîrșit, din moment ce nu a avut curajul să-i spună superiorului său, lordul Bathurst, ministrul de război și al coloniilor, că instrucțiunile lui erau greu de aplicat.

De aici încolo nu va mai trece nici o săptămînă fără ca temnicerul să nu-și chinuiască prizonierul : limitele în care Napoleon se putea plimba fără să fie însoțit de un englez vor fi reduse cu o treime ; ofițerul de ordonanță britanic va trebui să se asigure de două ori pe zi de prezența „generalului". Lordul Bathurst o cere „în mod formal". Dar, tot așa, nu va mai trece nici o săptămînă fără ca prizonierul să facă totul pentru a fi martirizat.

— Năpăstuirea și insultele fac să-mi crească faima. Îi voi datora Angliei strălucirea gloriei mele.

Proscrisul se va ține de cuvînt. Nu-l va mai primi niciodată pe sir Hudson Lowe. Cînd guvernatorul se va prezenta la Longwood, proscrisul îl va urmări cu ocheanul lui de la Austerlitz, prin orificiile făcute în cele două obloane ale anticamerei aflate față-n față — orificii care mai există încă și care nu pot fi privite fără emoție...

În seara în care guvernatorul îl va revedea pe împărat, Napoleon va fi întins pe patul lui de moarte, acel pat mic de fier care l-a însoțit în toate campaniile... iar în seara aceea guvernatorul va fi auzit șoptind :

— Ei bine, domnilor, a fost cel mai mare dușman al Angliei și al meu personal, dar îi iert totul. La moartea unui om atît de mare nu trebuie să simți decît o durere adîncă și sincere regrete.

Rostind aceste cuvinte, sir Hudson Lowe credea, desigur, că dă dovadă de mărinimie. Wellington avea dreptate : temnicerul împăratului era un nătărău

32

PARĂSIRILE

NU OMUL ARE
PRIETENI, CI FERICIREA LUI.
Napoleon

Anglia a pus mîna pe Vultur, iar Austria pe Puiul Vulturului. La Viena, micul prizonier politic continuă să se gîndească la tatăl său. Știm, datorită arhivelor Mariei-Luiza, recent descoperite [1], că cel care nu mai era decît un prinț fără nume îi întreba neîncetat pe preceptorii lui despre tatăl său :

— A existat un împărat în Franța, sînt sigur de asta ; cine a fost acel împărat ?

— A fost iubitul dumneavoastră tată, alteță, care și-a pierdut imperiul și coroana din cauza nenorocitei sale atracții pentru război.

Parcă auzim glasul lui rugător întrebînd :

— Oare scumpul meu tată, după ce a făcut atîta rău, este considerat criminal ?

Neobosit, copilul caută să reconstituie acest trecut, din care au rămas înecate în mintea lui numai cîteva amintiri pline de strălucire.

[1] Vezi *L'Aiglon, Napoleon II*, de același autor. — *Nota red.*

— De ce altădată mi se spunea regele Romei ?

— Era pe vremea cînd stăpînirea tatălui dumneavoastră se întindea pînă acolo.

Dar el continuă :

— Unde se află tatăl meu ?

— Nu vă pot spune.

— Doamnele franceze mi-au spus într-o zi că a fost în Anglia și că a reușit să fugă de acolo.

— Nu este adevărat ; de altfel, știți foarte bine, alteță, că adesea nu înțelegeți bine franceza.

— Da, desigur.

— Vă pot da cuvîntul de onoare că tatăl dv. n-a fost în Anglia.

— Mi se pare că am auzit chiar spunîndu-se că se află în mizerie.

— În mizerie ?

— Da.

— Cum ar fi posibil așa ceva ?

— Într-adevăr, nu e posibil.

Parcă i s-a luat o piatră de pe inimă. În fața lui se pronunțase numele de Sainte-Hélène, iar în germană mizerie se spune *Elend*...

Împăratul își închipuie că fiul lui l-a uitat. Într-o zi, cînd Gourgaud i-a adus — pe data de 15 august — un buchet de ziua lui „din partea regelui Romei", el ridică din umeri :

— Eh ! Regele Romei se mai gîndește la mine tot atîta ca la...

Dac-ar fi știut ! Dac-ar fi aflat de lupta dusă de micul lui rege de cinci ani. Dar el nu știe, pare-se, că Maria-Luiza și-a părăsit copilul plecînd la Parma și că nu venea la Viena decît pentru scurte șederi, o dată la doi sau trei ani, între două nașteri de bastarzi sau între două avorturi. Proscrisul nu știe nimic nici despre izgonirea tuturor francezilor din anturajul fiului său.

— Ce educație i se va da ? — îl întreabă el pe Las Cases. — În ce spirit îl vor crește ? Dar dacă e slab la

minte ? Dar dacă va semăna cu cei „legitimi“ ? Dacă o să i se insufle un sentiment de groază față de tatăl său ?

Este profund mîhnit.

— Hai să vorbim mai bine de altceva...

„Dar n-a mai vorbit de nimic...“, încheie Las Cases.

Fără îndoială că, la începutul exilului său, Napoleon — *il comediante* —, construindu-și legenda cu o artă desăvîrșită, juca oarecum rolul tatălui nefericit căruia i s-a smuls fiul. N-are știri de la el ! I se refuză transmiterea lor ! Pe insulă este trimis un comisar austriac, dar nu aduce nici un mesaj din partea bunicului pentru tatăl copilului ! Frumoasă temă pentru înduioșarea opiniei publice, pe lîngă „mîrșăviile“ pe care trebuie să le îndure. Dar în curînd va începe să sufere cu adevărat. Gîndul că nu-și va mai vedea fiul. lipsa totală de știri îi umpleau ochii de lacrimi. Întîrzia ore întregi în fața desenului, căruia îi redactase chiar el inscripția în timpul campaniei din 1814 : *„Mă rog lui Dumnezeu pentru tatăl meu și pentru Franța !“* Este adînc mișcat cînd privește tunulețul de bronz, o jucărie a copilului pe care a regăsit-o la Paris și pe care o luase în bagajele sale. Cu cîtă emoție primește el moțul de păr pe care i l-a trimis *Chanchan* — mama lui Marchand. Acest păr fusese adus de un tînăr botanist vienez care avea misiunea să adune plante din insula Sfînta Elena. Se numea Welle și sosise pe insulă împreună cu comisarul austriac Stürmer. Părul era într-un plic adresat de fosta dădacă a regelui Romei fiului ei și era însoțit de aceste cuvinte : „Îți trimit o buclă din părul meu. Mama ta, Marchand“. D-na Marchand fiind brunetă, nu exista nici o îndoială că bucla, fiind bălaie și mătăsoasă, aparținea regelui Romei. Hudson Lowe a descoperit însă totul și l-a trimis pe Welle înapoi în Europa.

— Am aflat — mărturisi împăratul lui O'Meara la 28 februarie 1817 — că botanistul e pe cale să plece fără ca eu să-l fi văzut. Nici în cele mai barbare ținuturi nu s-ar refuza, nici chiar unui condamnat la moarte, mîngîierea unei convorbiri cu cineva care i-ar fi văzut de curînd soția și copilul... Nici antropofagii din Pacific n-ar face așa ceva : înainte de a-și mînca victimele, le îngăduie să se vadă și să stea de vorbă...

De cîte ori gîndul exilatului nu s-a îndreptat către prizonierul lui Metternich! Ali îl va auzi repetînd de mai multe ori versurile din Andromaca :

Treceam spre locul unde copilul mi-e închis.
Fiindcă doar o dată pe zi îți este voia
Să văd ce-mi mai rămîne din Hector și din Troia,
Mergeam la el, cu dînsul să plîng fără răgaz,
Căci nu mi-am strîns copilul în brațe încă azi.

„Accentua fiecare cuvînt din ultimul vers cu un sentiment de tristețe".

Soarta lui Astyanax îl obsedează. Împăratul respinge toate planurile de evadare care i se propun. Trebuie să rămînă pe stînca lui... și să moară acolo :

— E mai bine pentru fiul meu să rămîn aici. Dacă trăiește, martiriul meu îi va aduce o coroană! Dacă voi muri pe cruce și dacă el va mai fi în viață, va ajunge pe tron.

Cu o clarviziune extraordinară, le spune tovarășilor lui:

— Regele Romei va fi omul popoarelor și regele Italiei ; iată de ce politica austriacă îl va ucide.

Într-adevăr, Metternich îl va suprima pe regele Romei — remușcare vie a politicii sale —, nu dîndu-i otravă, ci împiedicîndu-l să părăsească bălțile Dunării din apropierea Vienei ca să meargă să-și vindece plămînii în aerul curat al Alpilor sau — așa cum cerea tratamentul pe atunci — sub soarele cald din Neapole. A doua zi după insurecția din 1831, prezența fiului lui Napoleon în Peninsula Italică — chiar întins într-un șezlong — ar fi putut declanșa o dramă. Și cancelarul îl va lăsa să moară pe ostaticul său, ascunzîndu-i Mariei-Luiza starea gravă a sănătății fiului ei, deoarece se temea ca ea să nu vină în grabă la Viena. El va fi de acord cu medicul acestuia — un mamoș! —, care-l va îngriji pe Puiul Vulturului de o boală de ficat, de care, de altfel, nu suferea, tot așa cum nu suferea de ea nici prizonierul de pe Sfînta Elena...

* * *

În afară de cel care este acum duce de Reichstadt și de bieții soldați din vechea gardă, aflați în retragere, care se

întîlnesc să vorbească despre idolul lor, nimeni nu se mai gîndește la Napoleon. Nici unul din marii demnitari ai imperiului, îmbogățiți de el, nu încearcă să-i trimită proscrisului măcar cîteva cuvinte. Cît despre membrii clanului — cu excepția iubitei Pauline —, n-au decît un singur gînd : să se facă uitați și să fie tolerați de noii stăpîni ai Europei, sau să trăiască ca Joseph, în Lumea Nouă, într-un exil îmbelșugat...

Împăratul visează adesea la măreția sa trecută și la ceea ce a ajuns... Are insomnii și nu izbutește să mai adoarmă : amintirile îl asaltează și îl copleșesc. Cei din jurul lui îl văd într-o zi frunzărind visător *Almanahul imperial*, citind numele doamnelor de la curte și parcurgînd lista membrilor Academiei, a regilor vasali și a prefecților.

— A fost o împărăție frumoasă — oftează el cu emoție. — Guvernam peste optzeci și trei de milioane de oameni, mai mult de jumătate din populația întregii Europe !

Iar acum nu-i mai rămîne decît să se ocupe de problema unei vaci, care dă doar o nenorocită de sticlă de lapte pe zi și care-și rupe neîncetat frînghia cu care e legată în grajd ca să se ducă să rătăcească prin grădină... Într-o zi, el zărește scutecele micuței Montholon întinse pe iarbă la uscat.

— Ah, totul e mult prea burghez, prea provincial ! — exclamă el.

Și preferă să intre înapoi în casă...

Își dă foarte bine seama de tot ceea ce a adus el omenirii, iar cei din jur îl aud uneori rostindu-și apărarea cu o voce ca de dincolo de mormînt :

— Oricît mi-ar diminua meritele, oricît ar încerca să mă suprime, să mă mutileze, va fi foarte greu să mă facă să dispar cu totul. Istoricul francez va trebui să se ocupe de imperiu și, dacă va avea inimă, va fi silit să-mi dea înapoi cîte ceva, să-mi acorde partea mea, iar sarcina lui va fi în acest caz ușurată, căci faptele vorbesc de la sine, strălucesc ca soarele... Am pus capăt anarhiei și haosului... Am încurajat toate inițiativele, am răsplătit toate meritele și am împins gloria dincolo de limitele ei obișnuite... De ce faptă aș putea fi eu învinuit pe care istoricul să n-o poată justifica ? Despotismul meu ? Dar el va dovedi că dictatura a fost absolut necesară. Voi fi învi-

nuit că mi-a plăcut prea mult războiul ? Va arăta că am fost întotdeauna atacat. Că am dorit o monarhie universală ? Va reuși să dovedească că ea n-a fost decît rezultatul întîmplător al împrejurărilor, că inamicii noștri m-au împins pas cu pas spre așa ceva...

Are deseori accese de furie. Nu e vorba nici de orgoliu și nici de cruzime, cum vor să ne facă să credem paznicii lui, ci de furia de a vedea cît de mult a decăzut și cît de des i se arată „lipsă de respect", după expresia lui. Își tiranizează anturajul. Cînd nu poate să doarmă, cheamă în toiul nopții pe vreunul dintre nefericiții lui ofițeri — și acesta trebuie să se prezinte în uniformă, ca la Tuilerii — pentru a-i dicta un veșnic protest adresat lumii sau o veșnică explicație a bătăliei de la Waterloo.

Doamna de Montholon și doamna Bertrand reușesc cu greu să dea un aer de prospețime toaletelor lor aduse de la Paris. Cele două tinere doamne îl aud pe proscris spunîndu-le :

— Sînteți prost pieptănată. Rochia asta e din mătase chinezească ? Nu-i frumoasă !

Își dă seama că nu a fost drept și încearcă să repare răutățile :

— Așa mai zic și eu — spuse el doamnei Bertrand, văzînd-o intrînd în sufragerie —, iată un bust ca de salon !

„Doamna de Montholon se înroșise toată", notează Gourgaud.

— Nu sînteți decît o mînă de oameni la capătul lumii — declarase împăratul însoțitorilor săi în dimineața de luni 1 ianuarie 1816 — : trebuie să vă consolați iubindu-vă cel puțin între voi.

Dar, de fapt, ei nu se iubesc de loc și sînt roși de invidie. În aceste locuințe dispuse una lîngă alta, în care trăiesc cu toții îngrămădiți, bărbații se ceartă pe chestie de rang și de funcție, iar cele două femei se tratează reciproc de „cocote". Cu toții se bucură de căderea oarecum în dizgrație a mareșalului palatului. Doamna Bertrand — născută Fanny Dillon, rudă cu Josefina — preferă să rămînă acasă decît să se ducă la cina împăratului. De origine irlandeză, ea părea mai mulțumită să se ducă în vi-

zită la amiralul Cockburn și găsea că e mai distractiv să pălăvrăgești cu temnicerul decît cu deținutul lui !

— Știu că am decăzut — exclamă Napoleon cu amărăciune —, dar să mi-o arate unul dintre ai mei ! Am fost întotdeauna obișnuit ca cei ce trăiesc în jurul meu să se simtă fericiți de acest lucru. Vreau să trăiesc ca într-o familie, dar n-aș putea s-o fac ca un simplu particular. Lipsa de atenție la Longwood o suport mult mai greu ca la Paris. De acum încolo voi mînca la mine, servit de un singur negru

Însoțitorii lui nu se mai gîndesc de acum încolo decît cum să fugă de pe stînca aceasta îngrozitoare. Șambelanul Las Cases — totuși, cel mai bine tratat — va fi primul care va părăsi insula. Împăratul avea în persoana lui un om care-l asculta cu atenție, gata să ia orice cuvînt ca pe o literă de evanghelie. Napoleon stătea cel mai des de vorbă cu fostul lui consilier de stat — îl numea „micul Talleyrand" —, iar ceilalți din jur, invidioși din cauza acestei intimități, care nu dura de mult timp, îi arătau lui Las Cases o dușmănie fățișă. Generalul Gourgaud părea cel mai îndîrjit și în *Jurnalul* său nu-l cruță de loc pe cel pe care-l numea „iezuitul". Contele de Las Cases — marchiz sub vechiul regim — era oare carieristul și intrigantul zugrăvit de însoțitorii împăratului ? N-ar fi cu neputință. Este oare adevărat că autorul *Memorialului* nu se gîndea decît cum să-și strîngă cît mai repede posibil o serie de materiale care să-i îngăduie să-și scrie lucrarea... și să plece apoi în Europa cu primul prilej ca s-o publice? Cu siguranță că da !

Acest prilej, el îl provoacă, de altfel, destul de prostește, predînd unui servitor concediat un mesaj clandestin adresat lui Lucien Bonaparte. Hudson Lowe află acest lucru și vine personal să-l „ridice" pe Las Cases de la Longwood. Totuși, știind cîtă nevoie avea Napoleon de cel ce-i servea de secretar, guvernatorul ar fi fost gata să treacă cu buretele peste cele întîmplate și să-i permită prizonierului să rămînă lîngă împărat, dar Las Cases refuză să se întoarcă la Longwood. Sîntem deci îndreptățiți să presupunem că el a pus la cale toată povestea ca să poată pleca de pe Sfînta Elena fără să dea impresia că vrea să-l părăsească pe împărat. Afară numai de cazul

cînd incidentul cu servitorul n-a fost decît o întîmplare fericită, de care Las Cases s-a servit ca să părăsească insula...

Împăratul este mîhnit și simte nevoia să-i scrie lui Las Cases o scrisoare de despărțire, prea afectuoasă după părerea lui Gourgaud : tînărul general afirmă că fostul consilier de stat al lui Ludovic al XVIII-lea nu este un martir.

— Nu e de mirare — exclamă el — ca cineva să fi petrecut multe nopți pe lîngă maiestatea-voastră ; mulți alții au petrecut nopți cu mult mai grele în slujba împăratului. Las Cases n-a venit aici decît ca să scrie o carte !

Napoleon se supără, Gourgaud de asemenea, și cîteva zile mai tîrziu, după cină, împăratul îl întreabă oftînd :

— Cît e ceasul ?

— Zece.

— Cît de lungi sînt nopțile !

— Dar zilele, sire ! — mormăie Gourgaud cu jumătate glas.

Tristețea fostului său ofițer de ordonanță îl mîhnește. Aflînd că la Jamestown se joacă o piesă, îl sfătuiește să meargă la spectacol.

— Trebuie să vă distrați. Sînteți atît de mohorît, că-i tăiați omului orice chef cînd vă vede. Tragedia care se joacă azi e foarte frumoasă... Îmi face rău să vă văd atît de trist.

Dar Gaspard Gourgaud este extrem de susceptibil. Cel mai neînsemnat cuvînt al lui Napoleon provoacă o scenă.

— Sînteți ca un copil, îi spune el într-o zi.

„În curînd voi împlini treizeci și patru de ani — scrie generalul în *Jurnalul* său — și de cîtăva vreme se pare că maiestății-sale îi place să-mi spună lucruri extrem de neplăcute. Cînd mă face copil, vrea să spună că sînt un prost. Care sînt oare copilăriile de care am dat dovadă ?"

— V-am vorbit oare de rău sau am provocat umilirea maiestății-voastre ? — îl întreabă el, aproape plîngînd, pe împărat. — Am optsprezece ani de serviciu, treisprezece campanii și mi-e tare greu, după tot ceea ce am făcut numai din devotament, să fiu astfel tratat, să nu fiu decît un țap ispășitor !

„În sfîrșit — mărturisește el —, m-am înfuriat. Împăratul caută să mă liniștească, eu tac și trecem în salon.

Maiestatea-sa vrea să joace șah, dar așază piesele alandala ; îmi vorbește cu blîndețe :

— Știu foarte bine că ai comandat baterii, trupe, dar ești încă foarte tînăr.

Eu nu răspund decît printr-o tăcere plină de tristețe. Împăratul îmi cere să joc șah cu el... La ora zece, culcarea".

Nimeni nu e supărat pe tînărul și strălucitorul artilerist, absolvent al școlii de artileriști și geniști la optsprezece ani, numit doar general de brigadă după Waterloo... dar el crede că ceilalți îl urăsc. Foarte orgolios, el dorește să fie iubit, însă cei din captivitate se iubesc prea mult pe ei înșiși ca să aibă chef și timp să se ocupe și de supărăciosul ofițer de ordonanță. Cît despre Napoleon, el îl iubește pe Gourgaud în mod tiranic, iar sentimentele pe care tînărul general le nutrește pentru el îl agasează :

— Nu-s nevasta lui — exclamă într-o zi exilatul —, nu pot, totuși, să mă culc cu el !

Napoleon îi face adesea viața destul de grea. E chiar crud cu el :

— Sînteți nebun că vă iubiți atît de mult mama — îi explică el. — Credeți oare că eu n-o iubesc pe a mea ? Dar trebuie să fim rezonabili. Fiecare lucru la timpul lui. Ce vîrstă are ?

— Șaizeci și șapte, sire.

— Dumnezeule, dar n-o s-o mai vedeți ; va muri înainte de a vă întoarce în Franța.

„Plîng", scrie Gourgaud în *Jurnalul* său.

Gourgaud se indispune la cea mai mică atenție a împăratului față de Montholon sau de Bertrand. Degeaba încearcă Napoleon să-l mîngîie spunîndu-i : *Gorgo, Gorgotto,* ciupîndu-l de urechi sau de obraji, căci nefericitul își rumegă mai departe necazul, invidia, veșnicele lui motive de gelozie...

— Ați crezut că venind aici — îi explică proscrisul — veți fi camaradul meu, dar eu nu sînt camaradul nimănui. Nimeni nu poate avea vreo putere asupra mea. Ați vrea să fiți aici în centrul atenției, ca soarele în mijlocul planetelor. Eu trebuie să fiu în centru. Mi-ați făcut tot felul de necazuri de cînd sîntem aici ; dac-aș fi știut, n-aș fi luat cu mine decît servitori ; pot trăi foarte bine și singur, și apoi, cînd ești prea obosit de viață, poți numaidecît să-ți înfigi un pumnal în piept. Dacă nu vă place

aici, ar fi mai bine să ne părăsiți decît să-i căutați ceartă domnului de Montholon.

Cîteva zile mai tîrziu va adăuga de altfel :

— Desigur că aș vrea mai curînd să vă văd pe dumneavoastră plecînd decît pe ei...

Gourgaud îi invidiază la culme pe Montholoni și pretinde că Napoleon „pe ei îi unge cu miere", iar pe el „îl stropește cu oțet". Colegul lui nu e decît un șambelan, adică un soldat de anticameră ! Montholon servise, totuși, în statul-major al lui Berthier și în 1814 avusese comanda departamentului Loara, dar Gourgaud nu prea ține seama de toate acestea. El, care a intrat primul în Kremlin și care își aduce aminte — prea des, după părerea lui Napoleon, care refuză să-și amintească — că i-a scăpat viața împăratului în seara bătăliei de la Brienne omorînd un cazac care se repezise asupra lui.

— Maiestatea-voastră poate să-l îmbrace pe domnul de Montholon chiar și în roșu, dar, dacă eu mi-aș păstra funcția mea de ofițer de ordonanță, n-aș fi de loc gelos. Cu toate că, în armată, eu, ca general de artilerie, n-aș fi executat niciodată ordinele domnului de Montholon.

Napoleon, scos din sărite, îi va spune în cele din urmă :

— Puteți să mă detestați în sinea dumneavoastră, totul e ca eu să nu văd nimic și nimeni să nu observe ceva ; esențialul este să mă înveseliți.

Atitudinea doamnei de Montholon îl enervează la culme pe Gourgaud. După părerea lui, blonda Albine, cu ochii ei albaștri, îi face împăratului „ochi dulci, își pune în valoare și își strînge rochia în talie ; în sfîrșit — mai adăuga el —, caută să facă pe frumoasa, ceea ce e cam greu, căci i se văd ridurile cînd își scoate șalul". „Maiestatea-sa îi face o primire deosebită doamnei de Montholon — scrie el în altă zi — și o ciupește de..." Tînărul general este, într-adevăr, convins că doamna Montholon îi acordă favoruri împăratului și că soțul, îngăduitor și interesat, închide ochii.

— Oh ! femeile — i-a spus, totuși, Napoleon —, dacă nu te gîndești la ele, nici n-ai nevoie de așa ceva !

Oare „cum procedează maiestatea-sa ? scrie Gourgaud, care uneori cheamă la el o negresă din James-

town — ; nopțile sînt lungi". Tînărul general simte o plăcere răutăcioasă să-l anunțe pe contele de Montholon că soția lui se află la împărat la ora șapte și jumătate dimineața și că, precizează el cu perfidie : „Maiestatea-sa o primește în halat..." Seducătoarea și zvelta Albine, înainte de a se fi căsătorit cu amantul ei, Montholon, dusese o existență destul de agitată. Era o cochetă isteață. Un portret, pictat, ce-i drept, cu zece ani în urmă, ne-o înfățișează foarte seducătoare. Fusese oare amanta tînărului locotenent englez Jackson din statul-major al lui Lowe ? Nu se știe, dar toată lumea de pe insulă vorbește în acest sens. Ce a reprezentat ea, la urma urmei, pentru Napoleon ? Din lipsă de dovezi, istoricul este obligat să fie prudent în asemenea chestiuni... Albine povestea că i se prezisese „că va fi regină fără să fie cu adevărat", iar tot cu privire la doamna de Montholon, împăratul a declarat într-o zi :

— Aici trebuie să te bucuri și de tovărășia unui papagal, din lipsă de ceva mai bun.

Și chiar exclamă :

— Ei și dacă m-aș culca cu ea, ce ar fi rău în asta ?

— Nimic, sire — răspunde Gourgaud —, dar eu nu i-am vorbit niciodată maiestății-voastre despre așa ceva. Bănuiesc că maiestatea-voastră n-are un gust atît de pervertit.

De altfel, de data aceasta, discuția dintre împărat și ofițerul lui de ordonanță este deosebit de aprinsă. Gourgaud vrea să se bată cu Montholon.

— Îți interzic să-l amenințI pe Montholon, mă voi bate eu în locul lui dacă dumneata... am să te blestem !

— Sire, nu mă pot lăsa insultat fără să-l pedepsesc pe cel care o face... e un drept natural... sînt mai nefericit decît sclavii ; pentru ei există legi, dar pentru mine nu funcționează decît cele ale toanelor. N-am comis niciodată vreo josnicie și nici n-am să comit vreodată.

— Să fim serioși, dacă vă bateți, vă va ucide !

— Ei bine, sire, am fost totdeauna de părere că e mai bine să mori cu cinste decît să trăiești în rușine.

Napoleon, enervat, dă drumul mîniei sale și aproape îl înjură pe Gourgaud, care, copleșit de durere, îi spune suspinînd :

— Maiestatea-voastră greșește cînd se poartă atît de rău cu mine.

Atunci împăratul se întristează profund. Aproape că auzim timbrul glasului celui proscris citind textul lăsat de Gourgaud : „Maiestatea-sa mă întreabă ce doresc... Să am prioritate asupra lui Montholon ? Ca ea să cineze întotdeauna cu noi ?... S-o văd de două ori pe zi ? Mîhnit, îi repet că un asasin, un tîlhar nu are dreptul să ceară nimic. Maiestatea-sa se umilește cerîndu-mi scuze.

— Vă rog să uitați expresiile mele..."

Gourgaud va pleca totuși și, odată ajuns la Londra, ca să fie bine văzut de englezi, va comite multe indiscreții regretabile cu privire la Longwood și la cei care trăiau acolo...

Vine apoi rîndul lui O'Meara se părăsească Sfînta Elena. El refuză să-i raporteze lui Hudson Lowe toate clevetirile de la Longwood. Lucrurile n-au stat întotdeauna așa, dar guvernatorul reușise să se facă detestat și de medic, care refuză să-i spioneze pe prizonieri... Conflictul dintre cei doi bărbați se va ascuți ; guvernatorul va merge pînă acolo, încît îi va interzice irlandezului să părăsească Longwoodul pentru a se duce la Jamestown, atitudine care îl face pe medicul împăratului să se hotărască să-și părăsească pacientul și să se întoarcă în Europa.

Era la sfîrșitul anului 1817. Napoleon începuse pe atunci să sufere de groaznica boală care va pune capăt vieții sale. „Doi ani de inactivitate — scria O'Meara în ultimul său raport —, un climat ucigător, apartamente prost aerisite, joase, un tratament cum nu s-a mai pomenit, izolarea, părăsirea, tot ce poate îndurera sufletul acționau la un loc. Este oare surprinzător că a apărut o dereglare a funcțiilor hepatice ?..."

— Crima se va săvîrși mai repede — îi prezice Napoleon lui O'Meara cînd acesta vine să-și ia rămas bun — ; pentru ei am trăit și așa prea mult. Guvernul vostru e foarte îndrăzneț ; cînd papa se afla în Franța, mi-aș fi tăiat mai curînd un braț decît să-l las fără medicul lui.

Prizonierul era de părere că Lowe n-avea dreptul să-i impună un medic ales de el, care, după convingerea lui,

ar deveni un fel de spion strecurat la căpătîiul lui de către guvernator. De aceea, în următoarele șase luni, lui Napoleon nu i se vor da alte îngrijiri în afară de cele pe care i le acordau oamenii rămași credincioși lui, care respectau prescripțiile lui O'Meara.

În cursul anului 1818, Montholon îi scria Mariei-Luiza : „Împăratul Napoleon moare în chinurile celei mai îngrozitoare și mai lungi agonii. Da, doamnă, cel pe care atît legile divine cît și cele omenești îl unesc cu dumneavoastră prin cele mai sfinte legături, cel pe care l-ați văzut primind omagiile aproape ale tuturor suveranilor Europei, cel pentru soarta căruia v-am văzut vărsînd atîtea lacrimi cînd pleca de lîngă dumneavoastră va pieri de moartea cea mai cumplită, prizonier pe această stîncă din largul mărilor, la două mii de leghe de cei iubiți, singur, fără prieteni, fără rude, fără știri de la soția și de la fiul lui, fără nici o mîngîiere". El o implora pe Maria-Luiza să intervină. Dar ea nici nu-i va răspunde !

În luna ianuarie 1819, împăratul se simte atît de rău — leșinurile se țin lanț, se plînge de o durere puternică în partea dreaptă —, încît acceptă să fie examinat de un prieten al lui O'Meara, medic pe bordul navei „Conqueror", doctorul Stokoë. Acesta pune diagnosticul de hepatită cronică.

— Cîtă vreme se poate trăi cu o asemenea boală ? — întreabă el.

— Doamne ! Sînt oameni care ating o vîrstă foarte înaintată cu așa ceva.

— Da, dar șansele sînt aceleași într-un climat tropical ?

— Nu.

— Care e primejdia care mă paște ?

— Ca hepatita să devină acută.

Stokoë îi repetă același lucru și lui Hudson Lowe. Cuvintele acestea, care, odată aflate în Europa, ar fi dovedit în mod incontestabil climatul nesănătos al platoului de la Longwood, au avut darul să-l scoată cu totul din fire pe guvernator. De aceea îi face și lui Stokoë atîtea mizerii, încît acesta, la rîndul lui, cere să fie repatriat.

Guvernatorul, după ce l-a taxat pe medic de „mare vinovat", îl va trimite în fața Curții marțiale, învinuindu-l, între altele, de faptul că pentru a vorbi de „gene-

ral“ a folosi cuvîntul *pacient* și că a redactat „buletine de sănătate alarmante“. Nenorocitul va fi pensionat cu o pensie de o sută de lire. Iată ce putea să-l coste pe un medic destul de curajos afirmația că prizonierul de la Longwood suferea de hepatită.

Iar împăratul — timp de alte șapte luni — va rămîne fără medic...

*
* *

La începutul lunii martie 1819, Napoleon află că suveranii și miniștrii întruniți într-un congres la Aachen au hotărît să-l mențină la Sfînta Elena pînă la moarte pe prizonierul Europei, „această forță a revoluției concentrată într-un singur om“. Iată-l deci pe cel învins, așa cum ceruse Rusia, „scos în afara dreptului ginților“ ! Pînă atunci, Napoleon sperase să-și poată părăsi într-o zi închisoarea. De aici încolo, stînca-i va fi mormîntul ! Și nu are nici cincizeci de ani ! Dezamăgirea e totală, cumplită ; se închide la el și nu mai vrea să iasă de acolo. Se simte tare nenorocit. Are într-una insomnii și, cînd se trezește, scăldat în sudoare, dintr-un somn scurt, greu și adînc, se pomenește din nou în mijlocul așa-zisei sale „curți“, pe același platou măturat de neobositele alizee...

La 2 aprilie 1819 va primi pentru ultima oară un vizitator. E vorba de un văr al lordului Liverpool — Ricketts — care se întorcea din Indii. Napoleon, bolnav în ziua aceea, îl primește culcat. „Semăna — va scrie Ricketts — cu tabloul care-l reprezintă aplecat peste cabestanul de pe «Northumberland» și cu un portret francez în care un lăncier îi pune o coroană pe frunte. Nu mi s-a părut că e mai palid ca de obicei, nu avea cearcăne la ochi, nici un semn nu arăta că suferă de o boală de ficat sau de o altă afecțiune gravă“.

Timp de patru ore întregi, el îi vorbi :

— Spuneți-i lordului Liverpool că doresc să plec din această insulă, care e nefastă pentru cei care suferă de boala mea. Sufăr de multă vreme, Sfînta Elena are o climă nesănătoasă ; în cadrul trupelor din garnizoană exis-

tă, de asemenea, o mortalitate ridicată. Aș vrea să fiu dus undeva în Europa, miniștrii dumneavoastră să-mi fixeze un domiciliu într-un comitat oarecare ; nu o vor regreta. Sînt soldat și-mi voi ține cuvîntul. Guvernul dumneavoastră a cheltuit deja un milion de lire cu detenția mea și lucrurile nu se vor opri aici. E o nebunie să risipești atîția bani. Ar fi mai înțelept să fiu lăsat să trăiesc liniștit în Europa decît să fiu ținut închis între aceste ziduri, la tropice. Fără îndoială că lordul Liverpool n-are nici cea mai mică idee de felul în care mă persecută Hudson Lowe. Guvernatorul acesta a înființat o poliție care amintește de Sicilia. Mi l-a luat pe doctorul O'Meara, care nu corespundea vederilor lui, și mă împiedică să am un alt medic, cu toate că mă știe bolnav la pat. I-a trimis contelui Bertrand o scrisoare în care declară că, dacă nu mă voi înfățișa ofițerului de serviciu, vor pătrunde cu forța în apartamentul meu. Spuneți-i că din cauza acestei măsuri trăiesc zăvorît în aceste nenorocite odăi. Nimeni nu va intra aici decît peste cadavrul meu. Nu se moare decît o singură dată, dintr-o lovitură de baionetă sau altfel, ce importanță are ? Dacă vor să mă asasineze, s-o facă mai repede. Nu voi face mișcare, atît de necesară sănătății mele, atîta vreme cît sir Hudson Lowe va rămîne aici, căci nu vreau să fiu expus umilințelor și nici să provoc expulzarea de pe insulă a unor persoane cărora le-aș fi adresat, din întîmplare, cîteva cuvinte. Măsurile luate pentru împiedicarea evadării mele sînt inutile și mîrșave. Culmea stupidității este că mi se construiește acum o casă care va costa sume imense și în care nu voi locui niciodată. Nu pot să sufăr locul unde este amplasată, fără copaci și în fața taberei militare. N-aș putea scoate nasul pe fereastră fără să văd uniforme roșii. Aș avea urechile împuiate de sunetul tobelor și aș auzi pînă și somațiile santinelelor. Există ceva mai jignitor pentru un soldat prizonier ? Aș dori ca lordul Liverpool să discute direct cu mine. Dacă trăia Pitt, m-ar fi tratat altfel. Națiunea dumneavoastră este generoasă și va sfîrși prin a se indigna...

Hudson Lowe intră însă în joc imediat după ce Ricketts a părăsit Longwoodul. El îi schimbă acestuia părerea, îl convinge că „generalul" a jucat teatru, iar guvernatorul va putea scrie astfel lordului Bathurst : „Dom-

nul Ricketts și-a dat seama de toate uneltirile care aveau drept scop să-l impresioneze".

După Las Cases, Gourgaud, O'Meara, Stokoë, este rîndul doamnei de Montholon să ia hotărîrea de a părăsi insula. Ea adusese pe lume pe mica Napoléone [1] și nașterea o obosise. În plus, trebuie să se mai ocupe și de cei doi copii lăsați în Franța. Montholon urma să-și însoțească soția. Datorită însă unor mari făgăduieli testamentare, Napoleon va izbuti să-l convingă să rămînă cu el încă doi ani.

La 1 iulie 1819, doamna de Montholon și copiii ei plîng în hohote părăsind Longwoodul pentru totdeauna. Împăratul, care nutrește pentru Albine recunoștință și dragoste — nici astăzi nu se știe pînă unde ajunseseră lucrurile —, privește micul grup îndepărtîndu-se de casa de lemn și plînge, „poate pentru prima dată în viața lui", va scrie Montholon soției sale. Intrînd în baie, proscrisul îi declară lui Marchand :

— Montholon își dă bine seama că nu mă poate părăsi cel puțin doi ani de acum înainte. Voi vă veți întoarce în Europa, vă veți regăsi familiile. Montholon își va regăsi soția și copiii, iar tu pe mama ta. Eu voi fi murit, părăsit în această singurătate...

Nefericitul vrea apoi să o viziteze pe doamna Bertrand, destul de suferindă în seara aceea. Ieșind din casă, zărește santinelele, care se și apropie de locuință. Renunță să mai iasă, se întoarce la el și e cît pe-aci să cadă : doi guzgani i-au trecut printre picioare...

* * *

Împăratul se simte din nou mai rău. Pentru prima dată își scrie testamentul și nu vrea să mai iasă din cameră. Înspăimîntat de ideea unei evadări, Hudson Lowe se repede la Longwood și cere ca ofițerul de ordonanță — pe

[1] Născută în 1817, ultim martor al captivității, Napoléone va trăi pînă în 1907. Oare a fost fiica împăratului ? Unii dintre strănepoții ei, care preferă să descindă din Napoleon decît din Tristan de Montholon, afirmă acest lucru, dar, bineînțeles, fără să aibă probe.

atunci căpitanul Nicholls —, postat în camerele de serviciu ale locuinței împăratului, să-și poată îndeplini misiunea : el trebuie să se asigure de prezența prizonierului. Într-o zi, el se cațără pînă la fereastra odăiței unde Napoleon își face baia și — așa cum va scrie în raport — îl vede pe împărat *„in naturalibus"*. Dar asta nu-i ajunge lui sir Hudson, care dă tîrcoale casei, trimite un ofițer să bată la ușă, îi convoacă pe toți servitorii, cere să-i vorbească lui Montholon sau Bertrand și, în cele din urmă, îi dă ordin lui Nicholls să-l vadă pe „general", chiar și cu forța. Napoleon ordonă atunci să se bată drugi în spatele obloanelor de la ferestre și să i se pună lîngă pat puști și pistoale. „Se jura — ne spune Ali — că-l va lăsa lat în pragul ușii pe cel care va îndrăzni să încalce această limită. Mai spunea că în camera lui nu va intra nimeni decît atunci cînd el, Napoleon, nu va mai fi decît un cadavru".

Un văl negru va continua să formeze o perdea între Longwood și restul lumii. Acolo domnește însingurarea. Împăratul nu mai primește străini. Montholon a lăsat-o pe Albine să plece cu un sentiment vecin cu spaima. Îi declară lui Lowe „că nu-și va prelungi șederea în insulă mai mult de șase luni după plecarea soției". Doamna de Montholon primise, de altfel, însărcinarea să-i găsească un înlocuitor. Familia Bertrand nu se gîndește, la rîndul ei, decît cum ar putea fi înlocuită...

Erau așteptați să sosească din Europa un medic, un preot și doi servitori. Dar și aceasta va dezlănțui o nouă dramă.

La 22 martie 1818, mareșalul palatului, Bertrand, i-a scris din Sfînta Elena cardinalului Fesch, care trăia la Roma, pe lîngă mama împăratului : „Am simțit și simțim zilnic nevoia unui preot. Sînteți episcopul nostru. Dorim să ne trimiteți un francez sau un italian. Vă rugăm, în acest caz, să alegeți un om cult, sub patruzeci de ani și mai ales cu o fire blîndă, care să nu fie un fanatic al principiilor potrivnice bisericii franceze".

Pe de altă parte, majordomul și bucătarul erau pe atunci bolnavi. „Ar fi deci necesar — adăugă Bertrand — ca dumneavoastră, sau prințul Eugen, sau împărăteasa să trimiteți un majordom și un bucătar francez sau italian dintre cei care au mai fost în serviciul împăratului sau dintre

membrii familiilor acestora". În sfîrșit, Bertrand le cerea să caute un medic francez cu renume.

Dacă majordomul și bucătarul au putut fi găsiți destul de ușor, mama împăratului și Fesch se opresc cu alegerea la un abate corsican, Buonavita, un om complet lipsit de vlagă, aflat cu un picior în groapă — el va părăsi, de altfel, Sfînta Elena înainte de sfîrșitul tragediei —, și la un sărman preot, Vignali, de o ignoranță uluitoare, „un fel de păstor". În ce privește medicul, ei înlătură candidatura doctorului Foureau de Beauregard — fost medic-șef al împăratului — și îl aleg pe Antommarchi, un simplu preparator de disecții la amfiteatrul din Florența.

— Pînă acum — mărturisea chiar acest ciudat practician —, n-am avut de-a face decît cu cadavre.

„Am aflat dintr-o sursă sigură — îl anunță sir John Webb pe lordul Burgess, ministrul Angliei la Florența — că e mai priceput la intrigi decît la medicină, cunoștințele lui medicale mărginindu-se la anatomie, pe care a studiat-o sub conducerea lui M. Mascagni".

Ceilalți membri ai familiei protestează energic. De ce să fie trimiși la Sfînta Elena acești trei incapabili ? Fiindcă mama împăratului și Fesch sînt convinși că Napoleon și-a părăsit închisoarea ! Sînt absolut siguri, căci au primit extraordinara știre de la o ghicitoare austriacă, o vizionară, care afirmă că o vede în fiecare zi pe Sfînta Fecioară...

Ți se pare că visezi citind scrisoarea aceasta din 31 iulie 1819, adresată de prelat lui Las Cases : „Din toate scrisorile noastre ați înțeles, desigur, că nu avem nici o îndoială în ceea ce privește eliberarea și perioada cînd a avut loc ; cu toate că ziarele și englezii susțin că el se mai află la Sfînta Elena, noi avem motive să credem că el nu mai e acolo și, cu toate că nu știm nici locul unde se găsește, nici momentul cînd va putea fi văzut, avem dovezi suficiente ca să persistăm în credința noastră și să sperăm chiar că peste puțin timp vom afla toate acestea, pe cît posibil, în mod cert".

Și adaugă : „Fără îndoială că temnicerul de la Sfînta Elena îl obligă pe contele Bertrand să vă scrie ca și cum Napoleon s-ar mai afla încă în închisoare !"

Napoleon nu știa nimic de drama care se desfășura la Roma. Primind, după patru ani de captivitate, acest *prim* ajutor din partea familiei, fu adînc mîhnit. Iată tot ce au

putut găsi : un medic mărginit și doi sărmani preoți ! El nu înțelegea motivul pentru care era astfel părăsit, pînă într-atît încît să nu mai poată vorbi cu Buonavita și Vignali despre „marea problemă“ și să fie îngrijit de acest dobitoc de Antommarchi, care pînă aproape în ultimele zile ale vieții lui Napoleon va continua să susțină că prizonierul de la Sfînta Elena suferea numai de „o boală politică“...

O singură consolare : cele două lăzi de cărți aduse de noii veniți, asupra cărora se aruncă cu sete. Dar ce dezamăgire ! „Jumătate din ele — ne spune Ali — nu erau decît niște hîrțoage vechi pe care le cumpăraseră preoții“. Numai odăjdiile preoțești erau frumoase. De aceea, Napoleon cere ca de atunci înainte, în fiecare duminică, slujba să fie făcută în salonul transformat în capelă.

— Sper — declară împăratul zîmbind — că papa nu va avea să ne reproșeze nimic, iată-ne redeveniți creștini. Dacă ar vedea capela noastră, ne-ar acorda imediat indulgențe.

Buonavita a mai adus cu el și un portret al regelui Romei. Cînd Marchand îl scoate din ladă, prizonierul zîmbește. Ochii i se umezesc.

— Sărman copil ! — șoptește el. — Ce soartă !

Îi întinde miniatura lui Marchand, spunîndu-i :

— Ține-o, pune-o pe biroul meu, ca s-o văd în fiecare zi.

La sfîrșitul anului 1819 i se pare că se simte din nou mai bine și se hotărăște să se apuce de lucrările lui de grădinărit. Va face astfel mișcare și, în același timp, va putea să sape aleile care înconjură straturile de flori, să planteze arbuști și împrejmuiri de gazon care să-i permită să scape cît mai mult posibil — după expresia lui Hudson Lowe — „de orice supraveghere din afară“. În picioare de la ora cinci, cinci și jumătate, îmbrăcat ca un fermier din colonii — cu haină și pantaloni de nanchin și pălărie de paie —, așteaptă cu nerăbdare ca răsăritul soarelui să gonească uniformele roșii din grădină. Trimite atunci un valet să se asigure că are cale liberă și să sune clopotul ca să cheme toată lumea la lucru. Dar să-i dăm cuvîntul lui Ali, care a schițat cu siguranță cel mai sugestiv tablou din tot timpul captivității. „Cînd nu eram de serviciu, mă

chema aruncînd cu cîţiva bulgări de pămînt în fereastra camerei ce dădea spre boschet :

— Ali ! Ali ! Mai dormi !

Apoi, cîntînd :

— Ai să dormi mai bine cînd ai să te-ntorci acasă.

Continua melodioara, iar eu deschideam fereastra

— Haide o dată, leneşule — striga el —, nu vezi unde-i soarele ?

Altă dată spunea numai atît :

— Ali ! Ali ! Oh ! Oh ! Allah ! S-a făcut ziuă.

Marchand venea şi el la rînd, dar mai rar, pentru că partea unde locuia el era mai puţin frecventată de împărat.

Fereastra camerei lui se găsea la etajul aripii în care locuia Napoleon.

— Marchand, dom-şoară Marchand — striga el —, s-a făcut ziuă, sculaţi-vă.

Cînd apărea Marchand, îl privea rîzînd şi-i spunea :

— Aţi dormit destul azi noapte ? Nu v-aţi trezit niciodată ? O să fiţi bolnav toată ziua pentru că v-aţi sculat aşa de dimineaţă.

Apoi, pe tonul obişnuit :

— Hai, ia-ţi cazmaua şi hîrleţul şi fă-mi o groapă pentru un pom.

În timp ce Marchand săpa groapa, împăratul mergea mai departe şi, privind un pom de curînd plantat, spunea :

— Marchand, adu aici puţină apă şi stropeşte-mi pomul ăsta.

Apoi, după o clipă :

— Du-te şi caută-mi instrumentele de măsurat.

Altuia, în dreptul căruia ajungea :

— Spune-i lui Archambault să aducă bălegar şi chinezilor să tundă gazonul : nu prea mai avem...

Apoi, venind spre mine, care ţineam în mînă o lopată şi încărcam pămînt într-o roabă :

— Cum, încă n-ai terminat cu pămîntul ăsta ?

— Nu, sire, şi totuşi n-am stat de pomană.

— Pentru că veni vorba, şmechere, ai lucrat capitolul pe care ţi l-am dat ieri ?

— Nu, sire.

— Ai preferat să dormi, nu-i aşa ?

— Dar, sire, maiestatea-voastră nu mi l-a dat decît aseară.

— Încearcă să-l isprăvești azi, mai am unul.

Împăratul se îndrepta apoi spre Pierron, care așeza gazon pe un zid :

— Ce Dumnezeu, n-ai terminat încă cu zidul ăsta ? Ai destul gazon ca să-l isprăvești ?

— Da, sire.

Apoi, întorcîndu-se spre mine :

— Ce oră a fost cînd te-am trezit azi noapte ?

— Sire, era ora două.

— Oh !

Puțin mai tîrziu mă întrebă :

— Montholon o fi treaz ?

— N-am de unde să știu, sire.

— Du-te și vezi. În orice caz, să nu-l trezești, lasă-l să doarmă.

Îndreptîndu-se apoi către Noverraz, care săpa :

— Haide, mai cu nădejde ! (apăsînd pe cuvînt). Ah, lenișule, ce-ai făcut de azi dimineață ?

— Ieri, maiestatea-voastră mi-a ordonat să gudronez cada din baie ; negăsind pe nimeni să-mi dea ajutor, am făcut singur toată treaba...

— Sire, iată-l pe domnul de Montholon.

— A, bună ziua, Montholon.

Domnul de Montholon se înclină cu respect :

— Cum se simte maiestatea-voastră ?

— Destul de bine. V-a deranjat cineva ?

— Nu, sire, mă sculasem deja cînd am fost căutat.

— Excelența-voastră n-are să-mi spună nimic ? Se spune că se zărește o corabie.

— Nu știu nimic, sire ; n-am văzut încă pe nimeni.

— Luați luneta mea și mergeți să vedeți dacă se zărește ceva.

Domnul de Montholon se întorcea după cîteva clipe și raporta împăratului cele văzute. Pînă la urmă începea o convorbire între ei. Împăratul se plimba în sus și în jos și se întorcea din cînd în cînd să-și privească lucrătorii. Așa își petrecea timpul pînă la micul dejun. Cînd i se făcea foame, întreba cît e ceasul și, cînd i se spunea că e aproape zece, cerea să fie servit. De obicei, micul dejun i se servea în cameră. Atunci împăratul își părăsea lucră-

torii și se așeza la masă. Cei care trebuiau să-l servească își lăsau deoparte sculele, se duceau să se spele pe față și pe mîini și apoi se ocupau de el. Așa cum am mai spus, domnul de Montholon mînca împreună cu împăratul, iar dacă mareșalul palatului se afla pe acolo, era și el poftit.

După terminarea mesei, împăratul se întorcea la lucrătorii lui, lîngă care rămînea pînă la prînz — sau numai pînă la unsprezece dacă soarele bătea prea tare — și, părăsindu-i, le spunea :

— Mergeți la masă. Ajunge pentru azi : e prea cald.

Împăratul, îndată ce se întorcea în casă, unde era urmat de unul din cameriștii lui, își scotea halatul sau vestonul și pantalonii și se vîra în pat. Dacă rămînea îmbrăcat, se întindea pe canapea sau se așeza la birou. Dacă, culcîndu-se, n-avea poftă să doarmă, îl chema pe Marchand să-i citească".

Nu-i așa că vedem scena aievea ?...

În mijlocul unuia dintre straturile de flori, între doi portocali, Napoleon a pus să se construiască un mic bazin de lemn cu niște jocuri de ape firave. Uneori, seara, spunea :

— Haideți să dăm drumul la jocurile noastre de apă !

Ali întorcea robinetul și, cînd bazinul se umplea, apa începea să curgă prin rigole — ele mai există și azi —, iar împăratul o privea coborînd și ajungînd pînă la el. Începea să rîdă... dar jocul se termina repede pentru că nu mai era apă în rezervor. Atunci ofta, se întorcea în camera lui, amintindu-și, poate, de marile jocuri de ape de la Fontainebleau sau de la Saint-Cloud...

Apoi — aproape dintr-o dată — era cuprins de oboseală și silit să se întoarcă acasă ; spunea oftînd :

— Aerul îmi face rău...

Lowe încerca — cu stîngăcie — să fie amabil. Expedia la Longwood semințe, plante, mobilier de grădină și trimitea vorbă că, dacă „generalul Buonaparte dorește anumite plante de la Capetown sau dintr-o anumită colonie engleză, i se vor procura imediat". Limitele în care prizonierul putea să se plimbe nepăzit au fost lărgite. Împăratul se putea plimba de acum încolo pe aproape un sfert

din insulă. În speranța că Napoleon își va relua plimbările, guvernatorul cumpărase patru cai de la Capetown. Vechea caleașcă se stricase de tot pe drumurile proaste ale insulei ; el trimite la Longwood faetonul adjunctului său, Reade, pentru ca „generalul" să poată fi dus zilnic pînă la o pădure de arbori producători de cauciuc, unde-și făcea plimbarea lui favorită. De altfel, Napoleon, întrucitva deconcertat de atențiile guvernatorului, preferă să rămînă certat cu el, așa cum i-a mărturisit lui Bertrand...

* * *

În dimineața zilei de 4 octombrie 1820, Napoleon pleacă călare împreună cu Bertrand și Montholon. În urma lor vine Archambault cu trei servitori și cu proviziile necesare. Ei intră pe șoseaua de cinci kilometri, construită din ordinul lui Lowe, care unește *Plantation* cu Longwood, dar o părăsesc la jumătatea drumului, deoarece împăratul vrea să ia masa de cealaltă parte a vîrfului Diana, la *Mount Pleasant,* la un fost funcționar superior devenit plantator — sir William Doveton, ai cărui urmași mai locuiesc și azi la Sfînta Elena. De aici se vede toată partea de sud a insulei. Peste tot, în crînguri și pășuni, întîlnești rodul-pămîntului, flori de Capetown, mimoze, imortele, lauri sălbatici și *fusta domnișoarei.* Drumurile sînt mărginite cu pari tăiați în lemn, care în cîteva săptămîni vor prinde rădăcini, vor avea ramuri și frunze și se vor transforma în arbori întortocheați. Priveliștea, în mijlocul căreia se ridică vîrful Lot și care înspre mare este mărginită de vîrfurile ascuțite ale unui fost crater, denumite *Urechile măgarului,* este grandioasă și de o frumusețe sălbatică. Această îngrămădire dantescă de roci maro-roșietice și violacee amintește de vîrful Canadele din Tenerife.

Dominînd acest amfiteatru, sprijinit pe culmile împădurite cu conifere araucariacee, ale căror siluete par ieșite dintr-o stampă japoneză, apare *Mount Pleasant.* Se întinde masa sub un cedru mare, înconjurat de flori de hibiscus și de camelii albe. Sir William este invitat să ia împreună cu ei masa compusă din : pateu rece, curcan

rece, tocană de pui, șuncă și carne de porc. Cafeaua este servită în salon, unde se află și doamna Greentree, fiica lui sir William. E trecut de nouă dimineața, e ora *breakfast*-ului englezesc, și plantatorul este foarte surprins văzînd ce mănîncă Napoleon la ora aceea matinală. Se servește chiar și șampanie.

La întoarcere îl așteaptă faetonul la *Hut's Gate*. În timp ce trăsura îl duce înapoi la Longwood, atipește. Aceasta a fost ultima plimbare a împăratului în afara spațiului fixat.

Cîteva zile mai tîrziu, Lowe se pomenește deodată față-n față cu prizonierul său, care, pe jumătate întins în faeton, face o scurtă plimbare în interiorul limitelor admise. „În clipa în care m-au zărit, au ordonat s-o ia pe alt drum, dar lucrul n-au putut să-l facă prea repede, astfel că am văzut profilul generalului Bonaparte de la o depărtare de circa treizeci de pași. Purta o pălărie rotundă și un surtuc verde încheiat pe piept. L-am găsit mult mai palid decît atunci cînd îl văzusem ultima oară, dar nu slăbise. Mi se părea, totuși, că îi slăbiseră mușchii și că era, cel puțin pentru moment, incapabil de orice efort fizic. Are în general o paloare bolnăvicioasă, și orice suferință nu face, firește, decît să accentueze această paloare".

E deja paloarea morții... La șase luni după această întîlnire, împăratul va fi în agonie.

Nu poate să o uite pe Albine. Plecarea doamnei de Montholon continuă să-l indispună și să-i întunece gîndurile.

— Soția dumneavoastră semăna flori pe mormîntul meu — îi explică el lui Montholon — ; de cînd a plecat ea, nu mai cresc pe aici decît mărăcini.

Mărăcini ! Spunînd aceste cuvinte, se gîndește la Fanny... Doamna Bertrand nu mai vine la Longwood și refuză să-l însoțească pe prizonier în plimbările lui. De cînd a plecat contesa de Montholon, asupra prizonierului acționează farmecul de necontestat al soției mareșalului palatului. Începe să-i placă „bustul ei de salon"... Eleganta Fanny e înaltă, subțire, blondă, cu ochii negri. „Doamna aceasta — ne spune Marchand cu naivitate — avea mult farmec cînd vorbea ; avea o talie elegantă și

un picior încîntător". Numai nasul, supărător de mare, strică puțin înfățișarea obrazului. Napoleon îi dă să înțeleagă că ar putea lua locul cuiva.

— E atît de proastă, încît nici nu vine să mă vadă — constată împăratul —; și, totuși, aș putea să-i dau un medalion cu diamante.

Dar Fanny nu-și calcă în picioare demnitatea; nici vorbă să-l înșele pe mareșalul palatului!

În timpul acesta, Antommarchi este primit zilnic la familia Bertrand, care s-a instalat acum chiar pe platou, într-o casă foarte apropiată, ceva mai jos de Longwood, iar Napoleon este gelos, în primul rînd, din pricina acestei intimități.

Adînc mîhnit și îndurerat, îi poartă pică medicului; la un moment dat exclamă:

— N-am să-i iert niciodată că s-a ocupat de o femeie care n-a vrut să fie amanta mea și că a încurajat-o în această privință.

Apoi exilatul hotărăște să se folosească de legăturile dintre medic și Fanny. Ți se pare că visezi: el îi cere lui Antommarchi să intervină în favoarea sa pe lîngă doamna cea crudă:

— Aș vrea — mărturisește el soțului — ca Antommarchi să joace rolul lui Mercur și s-o hotărască pe doamna Bertrand să devină amanta mea!

Această frază se găsește chiar în *Jurnalul* ținut de mareșalul palatului! În aceeași zi, Napoleon îi declară tot soțului:

— Ar fi trebuit să vă prostituați soția. Dumneavoastră personal ar fi trebuit s-o hotărîți.

„De altfel — adaugă Bertrand cu umor, vorbind despre sine la persoana a treia —, în ceea ce îl privește pe mareșalul palatului, exista avantajul că-l aproba întotdeauna pe împărat și că nu se plîngea niciodată de nimic!"

Atitudinea lui Fanny îl înfurie și, absolut pe nedrept, afirmă:

— Doamna Bertrand este o cocotă, o femeie pierdută, care se culcă cu toți ofițerii englezi care trec pe lîngă casă, care se tăvălește prin șanțuri... ultima dintre femei!

Și întotdeauna își revarsă veninul în prezența soțului — a soțului, care înseamnă cu grijă în *Jurnal* aceste cuvinte îngrozitoare. Putem înțelege de ce mareșalul pa-

latului nu mai dorește nici el decît un singur lucru : să părăsească insula. Dar Napoleon nu vrea să-l lase să plece decît dacă va fi înlocuit. Marchand vede într-o zi pe biroul stăpînului său o listă de nume scrise cu creionul : Caulaincourt, Rovigo, Ségur, Montesquiou, Daru, Drouot, Turenne, Arnaud, Denon. Proscrisul respinge perspectiva de a nu mai avea pe lîngă el, ca să facă față englezilor, un fost mare ofițer al coroanei — calitate pe care Montholon nu o avea. De altfel, acesta din urmă nu se mai gîndește decît să-și urmeze soția. La 31 octombrie 1819, el îi și scria lui Albine : „Dacă n-ai trimis încă pe cineva să mă înlocuiască, nu mai pierde nici o clipă, interesează prea puțin cine este, să fie numai unul dintre foștii lui ofițeri, generali sau prieteni. Cred că o să-ți vină ușor să găsești pe cineva : atîția dintre nenorociții lui tovarăși de glorie sînt astăzi fără ocupație, încît mi se pare ridicol să nu se găsească o mulțime care să fie fericiți să vină aici, ca să-și caute o odihnă onorabilă timp de cîțiva ani".

Un an mai tîrziu — la 6 noiembrie 1820 —, însuși împăratul consideră că Montholon trebuie să plece în Europa :

— Sînt prea nefericit pentru ca prietenii mei să-mi ceară ca, din propria mea voință, să adaug și alte păreri de rău la situația mea îngrozitoare. Înțeleg dorința dumneavoastră de a vă vedea soția și copiii. Dintre toate privațiunile la care sînt supus, cea mai grea pentru mine și singura cu care nu mă voi împăca niciodată este despărțirea de soția și de fiul meu. Doamna de Montholon știe mai bine ca oricine ce fel de om poate să vă înlocuiască. Familia mea nu-mi trimite decît niște brute ; ar trebui să nu se mai amestece în treaba asta. Nici nu se putea face o alegere mai proastă decît cele cinci persoane care mi-au fost trimise.

Dar oare marii ofițeri la care se gîndea împăratul vor primi să părăsească totul și să se îngroape de vii pe stînca aceea ? La 19 ianuarie 1821, Montholon îi scrie lui Albine : „Bertrand și soția lui vorbesc pe față despre faptul că vor pleca în martie viitor, fără să mai aștepte înlocuitori. Frumoasa Fanny nu vrea pentru nimic în lume să-și mai piardă o primăvară pe stînca noastră tristă ; ea vrea ca puținii ani frumoși care i-au mai rămas să și-i petreacă cum se cuvine în Europa. Soțul ei va regreta Sfînta Elena ; el prevede acest lucru și, de aceea, nu vrea să plece. Dar

și în această privință, ca și în multe altele, este dominat în întregime de soția lui".

Împăratul se izbește numai de tăcere. De aceea îi ordonă lui Montholon să-i declare lui Hudson Lowe „că se bizuie în întregime pe alegerea pe care o va face regele Ludovic al XVIII-lea și miniștrii săi și că ar primi cu plăcere orice persoană care a fost în serviciul său civil sau militar sau în Consiliul de stat..."

Bine a ajuns ! Să-i ceară lui Ludovic al XVIII-lea să-i aleagă tovarășii de captivitate. Într-o zi îi va spune lui Marchand suspinînd :

— În curînd vom rămîne numai noi doi...

33

IZBĂVIREA

MĂ TEM CĂ NU SÎNT ATÎT DE NOROCOS ÎNCÎT SĂ FIU LOVIT ÎN PLIN DE O GHIULEA PE CÎMPUL DE LUPTĂ ; AM SĂ MOR ÎN PATUL MEU...

Napoleon

Starea sănătății împăratului se înrăutățea din zi în zi, și cei doi generali erau ferecați în lanțul lor. La 5 decembrie 1820, Montholon îi scria soției : „Boala împăratului a luat o întorsătură gravă ; afecțiunii lui cronice i s-a adăugat o stare de depresiune foarte accentuată ; e atît de slăbit, încît nu-și poate îndeplini nici una din funcțiile vitale fără să simtă o oboseală extremă și adesea chiar să leșine..."

Acum nu mai e vorba doar de o mare oboseală ; el suferă cumplit :

— Nu știu ce am la stomac ; mă doare de parcă aș avea un cuțit înfipt în el și cineva l-ar răsuci cu putere.

În acest început de vară australă, dimineața mai iese în halat și se așază cu greutate pe fotoliul lui pliant din grădină sau pe scările micului peron, înconjurat cu un grilaj cum au casele de țară.

— Ce am ajuns, bietul de mine ! — oftează el.

Uneori recită chiar — deznădăjduit — aceste versuri ale lui Voltaire :

Parisul să-l revăd nu mai pot pretinde,
Vedeți doar că-n mormînt sînt gata să cobor.
Regelui regilor deci mă duc azi să-i cer
Prețul atîtor rele pentru el îndurate !

„De cînd l-au lăsat puterile — scrie Montholon —, îmi duc viața alături de el ; vrea să stau tot timpul acolo ; nu vrea să ia alte leacuri în afară de cele pe care i le dau sau i le recomand eu ; medicul lui și-a pierdut capul ; numai eu mai am trecere pe lîngă el".

La 1 ianuarie 1821 — ultimul an de viață al împăratului —, Marchand intră în cameră.

— Ei bine — îl întreabă bolnavul cînd fură ridicate obloanele —, ce urare îmi faci de Anul nou ?

— Sire, speranța s-o văd pe maiestatea-voastră curînd restabilită și părăsind această climă atît de contraindicată sănătății sale.

— Nu mai durează mult, fiule, sfîrșitul meu se apropie ; mult nu mai rezist.

Ca să-și poată părăsi patul de soldat, trebuie să facă un mare efort.

— Patul a devenit pentru mine un loc de desfătare. Nu l-aș schimba pe toate comorile din lume. Ce schimbare ! Cît de rău am ajuns ! Ostenesc cînd vreau să-mi deschid ochii. Mă părăsesc puterile, nu mai sînt în stare de nimic... Acum vegetez, nu mai trăiesc.

La 26 ianuarie, ofițerul de ordonanță al lui Lowe îl zărește în timp ce se plimbă cu faetonul : obrazul îi devenise „alb ca varul". Cînd, ajutat de Montholon, coboară cu multă greutate din trăsură, „are un mers șovăitor, pare slăbit... și complet dărîmat".

Ca să lupte împotriva slăbiciunii, cere să i se facă în camera de primire un leagăn dintr-o scîndură — un fel de balansoar —, pe care, la un capăt, se așeza Montholon — cu un sac de plumb —, *iar* la celălalt capăt, călare, împăratul. Acestea vor fi, în tovărășia ultimului său ofițer, cele din urmă partide de călărie ale lui.

Curînd își pierde pofta de mîncare ; „nu mănîncă decît bucățele foarte mici de pîine muiate în zeamă de frip-

tură de berbec, cîteva înghiţituri de piftie de carne şi cîteva felioare de cartofi prăjiţi. Nu bea decît o jumătate de pahar de vin amestecat cu tot atîta apă. Un strop de cafea încheie masa". După aceea se întinde pe canapea, unde rămîne cam o oră înainte de a se vîrî în pat. De la începutul lunii martie 1821, starea lui de slăbiciune devine extrem de accentuată. Montholon îi mai scrie lui Albine la 5 martie : „A ajuns un cadavru viu şi fiziceşte şi moraliceşte ; l-a omorît blestemata asta de Sfînta Elena".

La 16 martie nu mai reuşeşte nici să se dea jos din pat :

— În ce hal am ajuns ! Eram atît de sprinten şi de uşor ! De-abia mai pot să-mi ridic pleoapele ; dar acum nu mai sînt Napoleon !

Culoarea feţei lui este „înspăimîntător de galbenă". Capul îi cade în piept. Amorţit, într-o semitoropeală, somnul lui nu mai e decît o stare de vis, mai curînd o lungă toropeală. „Este în ultimul grad de slăbiciune — o anunţă Montholon pe Albine — ; e cuprins de descurajare, de slăbiciune, o stare din care nimic nu-l mai poate smulge".

Napoleon ştie acum că totul s-a sfîrşit :

— Ar fi o fericire să-mi închei acum viaţa. Uneori am dorit să mor ; nu mi-e frică de moarte ; aş fi fericit să mor peste două săptămîni. Ce mai pot aştepta ? Poate un sfîrşit şi mai nenorocit.

N-are nici o încredere în Antommarchi, care-l îngrijeşte cu incompetenţă şi fără inimă. Bolnavul refuză chiar să-l vadă timp de două zile. Se opune, de asemenea, vizitei doctorului Arnott, sosit la Sfînta Elena în 1819, cu Regimentul 20. La 30 martie, Lowe insistă cu atît mai mult ca Arnott să fie primit cu cît ofiţerul de ordonanţă nu izbutise să-l zărească pe „general" de douăsprezece zile.

— Împăratul e bolnav — îi explică Montholon —, nu poate ieşi şi nu poate fi văzut. Vreţi să spargeţi uşile ?

— Da, dacă va fi nevoie, o să spargem uşile şi o să intrăm cu forţa.

— Dar asta ar însemna să-l omoriţi.

— Nu are importanţă, am s-o fac.

— Veţi răspunde pentru asta.

— Răspund pentru el în faţa suveranilor. Eu nu sînt

numai reprezentantul guvernului englez, ci și reprezentantul Puterilor.

Bertrand îi cere din nou împăratului să se lase examinat de Arnott. Napoleon ridică din umeri :

— Doctorul dumitale englez se va duce să-i raporteze călăului starea în care mă aflu. Înseamnă să-i facă o mare plăcere aducîndu-i la cunoștință agonia mea. Apoi, dacă consimt să-l văd, cîte n-o să mă pună să-i spun ?...

În cele din urmă acceptă.

— Mai mult de dragul celor ce mă-nconjură decît pentru mine ; n-am nici o încredere în știința lui.

De fapt, așa cum se va constata la autopsie, „suprafața interioară a stomacului, pe aproape toată întinderea ei, nu era decît o masă de procese canceroase sau de porțiuni tumorale dure, gata să se cancerizeze ; aceasta se putea observa mai ales în regiunea pilorului". Ficatul, fără să se poată vorbi de hipertrofie, era, totuși, puțin mărit, dar constatările medicilor mai precizează că „suprafața convexă a lobului stîng al ficatului avea aderențe cu diafragma. Cu excepția aderențelor provocate de boala de stomac, nu apărea nici o alterare morbidă la ficat".

A doua zi după moartea împăratului, Montholon va scrie : „Deschiderea corpului său a dovedit că a murit de aceeași boală ca tatăl său, un ulcer cancerizat al stomacului aproape de pilor. Șapte optimi din stomac erau ulcerate. Probabil că ulcerul a apărut acum patru sau cinci ani..." Contrar celor afirmate de Octave Aubry — doctorul Ganière este categoric în această privință —, un climat umed nu favorizează cu nimic dezvoltarea unui cancer. Fără îndoială că norii aceia încărcați de apă care atîrnau deasupra platoului de la Longwood și se transformau într-o ploaie tristă, măruntă puteau genera reumatisme și „afecțiuni catarale", cum se spunea pe atunci, dar nu puteau provoca o boală de ficat sau o ulcerare a stomacului [1].

[1] După Gilbert Martineau, care trăiește de mai mulți ani la Sfînta Elena, Napoleon, așa cum se spune la noi la țară, și-a făcut *prea mult sînge rău*. „Abia în 1944, celebrele experiențe făcute de Wolf și Wolff în Anglia vor dovedi influența exercitată de sistemul nervos asupra funcționării stomacului. Lucrările lor au permis să se stabilească condițiile psihologice ce pot da naștere unor tulburări digestive : în perioade de neliniște, de

* * *

Situația se înrăutățește din zi în zi. La 7 aprilie, Bertrand îi propune pentru a doua oară împăratului să-l vegheze în timpul nopții. Marchand și Ali sînt extenuați.

— Sire, zelul și dragostea pot înlocui multe lucruri... Mi-am petrecut atîtea nopți lîngă dumneavoastră ca aghiotant, încît pot să mai petrec cîteva nopți ca valet. Aș face orice ca să vă pot fi de folos ; nu vreau decît să fiu util într-un fel. Am o soție și patru copii, soția mea poate trimite pe cineva să mă cheme.

— Nu-i nevoie — răspunde Napoleon — : mai sînt Coursot, Pierron și Antommarchi, care nu stau nopțile. Nenorocirea mea e că am un valet bolnav.

A treia zi trimite după Antommarchi la ora șase dimineața. Doctorul nu e acasă. Împăratul se înfurie și izbucnește :

— Ar trebui să fie acasă la șase dimineața. Își petrece toată vremea cu doamna Bertrand.

El repetă acuzația în fața mareșalului palatului, a lui Marchand și a lui Antommarchi, venit, în cele din urmă, în grabă.

— Nu-i nimic, n-are decît să-și petreacă tot timpul cu tîrfele lui... Dar scăpați-mă de omul ăsta prost, ignorant, îngîmfat și necinstit. Doresc să-l chemați pe Arnott și pe viitor să mă-ngrijească el. Puneți-vă de acord cu Montholon. Nu vreau să-l mai văd pe Antommarchi... Mi-am făcut testamentul : îi las douăzeci de franci să-și cumpere o funie cu care să se spînzure. E un om lipsit de onoare.

Antommarchi părăsește încăperea. În prezența celor doi valeți, Napoleon îi declară încă o dată lui Bertrand :

— Încurajați un lucru care vă dezonorează : doctorul

luptă, de mare nemulțumire, mucoasa gastrică își schimbă aspectul și se congestionează. Descoperirea aceasta dovedește limpede că dispepsia nervoasă se poate stabili cu ușurință acolo unde domnesc grijile, enervările, ostilitatea și alte tulburări de ordin psihic și că astfel pot apărea schimbări organice secundare și mai ales ulcerul, care, sub influența unei permanente tensiuni nervoase. se poate agrava, ajutînd la hemoragie și perforare".

este amantul soției dumneavoastră... Doamna Bertrand l-a sedus pe Antommarchi, așa cum l-a sedus și pe Gourgaud.

În săptămîna următoare — la 14 aprilie —, mareșalul palatului îi aduce, totuși, muribundului flori culese din grădină și îi propune din nou îngrijirile soției sale :

— Este o excelentă infirmieră, va veghea zi și noapte asupra maiestății-voastre. Nu se va da înapoi de la nimic... ea vă împărtășește suferința.

Napoleon refuză :

— E prea vanitoasă, ar obosi-o. S-a sustras de la obligațiile ei timp de șase ani ; ar fi trebuit să cineze cu mine sau cel puțin să-mi țină de urît seara.

— Ei bine — protestează Bertrand —, a vrut să îndrepte acest lucru și o mai vrea și acum.

Împăratul respinge însă propunerea.

A doua zi, la 15 aprilie, mareșalul palatului își deschide inima și îi vorbește împăratului de „supărările lui" :

— Sînt foarte mîhnit că împăratul se poartă cu mine cu atîta severitate.

— Dar nu-i adevărat. Nu înțeleg ce vreți să spuneți. Explicați-mi. Sînt bolnav în pat și nu pot vorbi mult. N-aveți să vă plîngeți de nimic.

— Maiestatea-voastră nu mai are nici o încredere în mine. Am pierdut aproape fără părere de rău rangul înalt, averea și onorurile la care m-ați ridicat. Dar această nouă nenorocire mă copleșește. Am părăsit onorurile ca pe o haină de împrumut, dar credeam că am un oarecare drept la stima și prietenia dumneavoastră. Nu le pot pierde și pe ele fără să simt o mare durere. Nu de mult, maiestatea-voastră spunea că purtarea mea a fost ireproșabilă. Și acum aveți o atitudine atît de diferită față de mine. Cum am putut să pierd bunăvoința dumneavoastră într-un timp atît de scurt ?

— Dar nu înțeleg ce vreți să spuneți. Vă tratez foarte bine. Nu vă reproșez nimic. Prefer îngrijirile lui Marchand pentru că m-am obișnuit cu ele. Acum v-am spus tot adevărul.

— Biata mea soție, dacă n-o va ucide clima, atunci va muri de supărare. Ați iertat atîția dușmani și nu veți ierta niște vechi prieteni ? Are și ea vina ei, dar nu a plătit-o destul de scump ? Nu-i oare foarte nenorocită ? N-a fost expusă clevetirilor celor mai necruțătoare ?

— Dar n-am nimic să-i reproșez doamnei Bertrand. Este o femeie foarte cumsecade. Nu sînt însă obișnuit s-o văd.

Glasul mareșalului palatului poate fi auzit implorînd :

— V-ar îngriji cu atîta dragoste. Vă este sincer devotată, mai mult chiar decît credeți. Primiți-o mîine numai pentru o clipă.

— Îmi închipuiam că, atunci cînd v-am spus că îmi place mai mult să fiu îngrijit de Marchand, pentru că sînt mai obișnuit cu el, ați înțeles ce vreau să zic. Aș fi procedat la fel și cu propria mea mamă dacă n-aș fi fost obișnuit cu îngrijirile ei. Cu toate acestea, am s-o mai văd pe doamna Bertrand înainte de a muri.

— Dar nu-i vorba de așa ceva ! O să facem totul ca să trăiți. Mi-ați spus uneori că sînteți tată, iertați-ne ca pe niște copii. Nu sîntem noi prietenii dumneavoastră ?

„Mareșalul palatului — scrie tot Bertrand despre sine — nu și-a putut opri lacrimile. A mai rămas o jumătate de oră cu împăratul, care nu i-a mai spus nimic".

În ziua aceea, Napoleon va da ultima bătălie. Omul acesta ros de cancer, prizonierul acesta al cărui corp e zguduit fără încetare de vărsături, acest muribund care nu se mai hrănește decît cu piftie de carne și îl întreabă cu o voce înceată pe Arnott „dacă se moare de slăbiciune și cîtă vreme se poate trăi mîncînd așa de puțin", muribundul acesta va dicta mai întîi și apoi va scrie, străduindu-se să facă citeț scrisul lui îngrozitor, un text ce nu poate fi citit fără să fii cuprins de o puternică emoție :

„Azi, 15 aprilie 1821, la Longwood, în insula Sfînta Elena.

Acesta este testamentul meu, dovada ultimei mele dorințe.

Mor în religia apostolică și romană, în sînul căreia m-am născut acum mai bine de cincizeci de ani.

Doresc ca rămășițele mele pămîntești să se odihnească pe malurile Senei, în mijlocul poporului francez, pe care l-am iubit atît de mult".

El știe că Maria-Luiza l-a dat uitării — dar nu bănuiește cît de mult — și scrie următoarele cuvinte :

„Întotdeauna m-am putut lăuda cu prea iubita mea soție Maria-Luiza ; îi păstrez pînă în ultima clipă cele mai calde sentimente ; o rog să vegheze ca fiul meu să fie ferit de toate capcanele de care mai e încă primejduită copilăria lui.

Îi recomand fiului meu să nu uite niciodată că s-a născut prinț francez și să nu primească niciodată să fie o unealtă în mîinile triumvirilor care asupresc popoarele Europei. Să nu lupte niciodată împotriva Franței și nici să nu-i aducă vreun prejudiciu. Trebuie să adopte deviza mea : *Totul pentru poporul francez.*

Mor înainte de vreme, asasinat de oligarhia engleză și de ucigașul ei plătit ; poporul englez nu va întîrzia să mă răzbune.

Cele două invazii nefericite ale Franței, cînd ea mai avea de fapt atîtea resurse, s-au datorat trădării lui Marmont, Augereau, Talleyrand și La Fayette. Îi iert ; fie ca posteritatea franceză să-i ierte așa cum o fac și eu..."

Fiului său îi lasă moștenire toate rămășițele gloriei sale, pe care le-a privit atît de des cu ochii lui de prizonier :

„Armele mele, adică : spada, cea pe care am purtat-o la Austerlitz, pumnalul, sabia, cuțitul de vînătoare, cele două perechi de pistoale de la Versailles. Trusa mea de aur, de care m-am servit în diminețile luptelor de la Ulm, Austerlitz, Jena, Eylau, Friedland, insula Lobau, rîul Moscova și Montmirail..."

În căsuța de lemn, în timp ce suflă vîntul, renaște întreaga epopee :

„Ochianul meu de război, cel din Franța, decorațiile, paturile de campanie, uniformele, marele colier al Legiunii de Onoare, pintenii, sabia de consul, colierul Lînii de aur, cele trei flacoane de argint în care mi se punea rachiul și pe care le purtau vînătorii călare în timpul luptelor, deșteptătorul lui Frederic al II-lea luat la Potsdam, sabia lui Sobieski".

Iată și ultimul trofeu : „patru cutii găsite pe masa lui Ludovic al XVIII-lea, la Tuilerii, în ziua de 20 martie 1815..."

Şi la fiecare zece rînduri se repetă ca un laitmotiv aceste cuvinte : *să se predea fiului meu la vîrsta de şaisprezece ani.*

Cu admirabila lui capacitate de a ghici viitorul, Napoleon prevăzuse că, la vîrsta de şaisprezece ani, cel ce a fost împopoţonat cu titlul de duce de Reichstadt — şi cu o grămadă de alte nume de seniorii cereşti pe care nici un austriac nu le putea rosti — ar putea să primească strălucitoarea moştenire. Dar, firește, Metternich stătea de veghe : executorii testamentari nu vor primi încuviinţarea să predea fiului Vulturului relicvele de la Sfînta Elena. Micul prizonier de la Hofburg încetase să mai lupte : devenise un prinţ austriac, care gîndea şi scria în germană, numindu-i la lecţii pe tatăl său *domnul de Buonaparte,* iar pe francezi *inamicul.* Citind, cu puţin timp înainte de a împlini şaisprezece ani, testamentul lui Napoleon, găsit în *Memoriile* lui Montholon, care au apărut în 1825, el a avut sentimentul sfîşierii unui văl...

Montholon va primi două milioane de franci-aur, „ca o dovadă — scrie Napoleon — a mulţumirii mele pentru îngrijirile filiale pe care mi le-a dat timp de şase ani şi ca să-l despăgubesc pentru daunele aduse de exil". Mai era poate şi Albine la mijloc... Bertrand nu va primi decît un sfert din această sumă, iar Marchand o cincime. Nici un servitor nu va fi uitat. De asemenea, nici unul din cei ce l-au servit sau pe care i-a iubit în cursul uimitoarei lui existenţe : Drouot, Cambronne, Réal, Méneval, Marbot, Bignon, La Valette, Planat. Dacă ei nu mai sînt în viaţă, atunci vor moşteni copiii lor, cum s-a întîmplat cu urmaşii lui La Bédoyère, Bessières, Mouton-Duvernet, Gérard, Travot sau Lallemand.

Nu-i uită nici pe cei mai modeşti :

„Douăzeci şi cinci de mii de franci îi las lui Hébert, ultimul portar de la Rambouillet, care a făcut parte din personalul casei mele în Egipt. Douăzeci de mii de franci lui Lavigné, care a fost în ultima vreme supraveghetorul grajdurilor mele şi în Egipt valetul meu. Douăzeci de mii de franci lui Jeannet-Dervieux, care a fost îngrijitor al grajdurilor mele şi care m-a servit în Egipt. Vor fi distribuiţi două sute de mii de franci, ca ofrandă, locuitorilor din Brienne-le-Château, care au suferit cel mai mult".

Reînvie copilăria, tinerețea lui :

„Lăsăm fiului sau nepotului baronului du Teil, general-locotenent de artilerie, fost senior de Saint-André, comandantul Școlii de la Auxonne înainte de revoluție. suma de o sută de mii de franci în semn de recunoștință pentru grija pe care acest viteaz general ne-a purtat-o cînd am fost locotenent și căpitan sub ordinele sale. Idem fiului sau nepotului generalului Dugommier, fost comandant suprem al armatei din Toulon, suma de o sută de mii de franci ; sub ordinele lui am condus asediul și am comandat artileria ; este o mărturie a amintirii despre dovezile de apreciere, dragoste și prietenie pe care ni le-a dat acest neînfricat general. Idem, lăsăm moștenire o sută de mii de franci fiului sau nepotului deputatului în Convenție Gasparin, reprezentant al poporului în armata de la Toulon, pentru că a apărat și a aprobat cu autoritatea sa planul pe care l-am dat, cu ajutorul căruia am cucerit acest oraș și care era contrar celui trimis de Comitetul Salvării publice. Gasparin, prin faptul că ne-a apărat, ne-a pus la adăpost de persecuțiile izvorîte din ignoranța statelor-majore care comandau armata înainte de sosirea prietenului meu Dugommier. Idem, lăsăm o sută de mii de franci văduvei, fiului sau nepotului aghiotantului nostru Muiron, ucis la Arcole în timp ce ne acoperea cu trupul lui".

Chinuit de vărsături, oftează cînd îl vede pe Arnott intrînd în cameră.

— Am scris prea mult, doctore, nu mai pot.

— Ați dictat, nu-i așa ?

— Nu, am scris totul cu mîna mea. Scriu foarte prost, foarte repede și neciteț. Voi, englezii, scrieți mai bine ca noi. În tinerețe n-am pus preț pe așa ceva, dar ulterior m-am căit. De altfel, mintea îmi umblă prea repede ca pana să poată ține pas cu gîndurile mele. În zilele mele bune puteam să dictez la patru secretari și să le dau mult de lucru. Dar dumneavoastră m-ați asasinat.

La 20 aprilie, el se adresează pentru ultima dată guvernului britanic, peste capul lui Arnott :

— Am venit să cer azil poporului britanic, cerînd o ospitalitate cinstită, și, împotriva tuturor drepturilor exis-

tente în lume, mi s-a răspuns prin închisoare ; m-aș fi bucurat de o altă primire din partea lui Alexandru, a împăratului Francisc sau chiar a regelui Prusiei ; acești prinți ar fi fost mai generoși. Dar i-a fost dat Angliei să impună voința ei regilor și să dea lumii nemaipomenitul spectacol a patru mari puteri îndîrjindu-se împotriva unui singur om. Guvernul dumneavoastră este cel care a ales această stîncă îngrozitoare, unde viața europenilor se stinge în cîțiva ani, cu scopul de a o curma pe a mea printr-un asasinat. Cum am fost tratat de cînd am sosit aici ? V-ați desfătat copleșindu-mă cu toate josniciile ! Mi-au fost refuzate cele mai simple legături cu familia ; nu ați lăsat să ajungă pînă la mine nici o știre despre soția sau despre fiul meu ; am fost obligat să locuiesc în locul cel mai puțin indicat pentru sănătate, acolo unde clima ucigașă a tropicelor se face cel mai mult simțită ; a trebuit să mă închid între patru pereți, într-un aer nesănătos, eu, care străbăteam călare toată Europa. Iată, doctore, ospitalitatea acordată de guvernul dumneavoastră ; am fost asasinat pe îndelete, cu premeditare, iar josnicul Hudson Lowe este călăul pus în slujba miniștrilor voștri. Veți sfîrși ca falnica republică a Veneției, iar eu, murind pe această stîncă îngrozitoare, las ca moștenire casei domnitoare a Angliei rușinea cu care se va acoperi prin moartea mea.

Vorbea pentru posteritate...

A doua zi discută cu abatele Vignali :

— Știți ce înseamnă o cameră mortuară ?

— Da, sire.

— Ați făcut vreodată slujba într-o cameră mortuară ?

— Niciodată, sire.

— Ei bine, o veți face pentru mine cînd voi intra în agonie ; veți ridica un altar în camera de alături, veți expune Sfintele Daruri și veți spune rugăciunile ce se spun pentru muribunzi ; sînt născut în religia catolică, vreau să-mi îndeplinesc îndatoririle cerute de ea și să primesc ajutorul pe care îl dă.

La căpătîiul micului pat de fier, Antommarchi face pe grozavul și zîmbește.

— Stupiditatea dumneavoastră mă obosește, domnule

— exclamă Napoleon —; vă pot ierta neseriozitatea și lipsa de educație, dar niciodată lipsa de suflet; plecați!

După plecarea medicului adăugă privindu-l pe abate:

— Cînd voi fi mort, mă veți așeza în camera mortuară, veți face slujba și nu vă veți opri pînă ce nu voi fi îngropat.

La 24 și 25 aprilie, el mai scrie niște codicile la testamentul lui. În afara banilor pe care-i luase cu el, mai depusese la Laffitte trei milioane una sută patruzeci și nouă de mii de franci. Dar nu e suficient pentru a putea acoperi toate sumele lăsate moștenire...[1] Atunci el evaluează economiile realizate din alocațiile care i s-au acordat, ca șef de stat, în Franța și în Italia, socotește valoarea mobilelor coroanei și a castelelor pe care le-a plătit din punga lui. Își aduce aminte de datorii nerecuperabile: „Laeken a fost cumpărat din fondurile domeniului extraordinar, dar mobilele au fost cumpărate din fondurile domeniului particular. Asta înseamnă opt sute de mii de franci, care trebuie să fie ceruți regelui Olandei".

Își mai aduce aminte și de vechi sume de mult uitate: „Aveam la Veneția mercur în valoare de cinci milioane, care cred că fusese luat în cea mai mare parte de la austrieci; trebuie să se ceară și să se urmărească recuperarea acestor bani".

El încheie cu aceste rînduri: „N-aș avea nimic împotrivă ca micul Léon să intre în magistratură dacă îi va face plăcere. Doresc ca Alexandru Walewski să fie atras în serviciul Franței, în armată".

Cînd va muri, el va avea în fața ochilor imaginea celor trei femei care i-au dat cîte un fiu — chiar și cea a sărmanei Eléonore Denuelle, care însemna atît de puțin pentru el! Cît despre Maria Walewska, ea se căsătorise cu generalul d'Ornano și părăsise deja lumea asta. A murit la 12 decembrie 1817, într-un mic palat de pe rue de la Victoire.

La 27 aprilie e transportat în salon, unde e mai ușor să fie îngrijit. Unul dintre micile paturi de campanie fusese așezat în fața căminului negru, între cele două ferestre.

[1] Acestea nu vor fi plătite decît sub domnia lui Napoleon al III-lea.

Era sfîrșitul ? Încă nu. În noaptea de 28 spre 29 aprilie îl cheamă pe Marchand pentru un ultim codicil. Credinciosul valet nu găsește nici o foaie de hîrtie, ia o carte de joc, un creion și, aproape în întuneric, scrie următoarele cuvinte : „Las ca moștenire fiului meu casa din Ajaccio cu tot ce aparține de ea, două case din apropierea salinelor cu grădinile lor, toate bunurile mele aflate la Ajaccio, ceea ce ar putea să-i dea o rentă de cincizeci de mii de livre... Las moștenire fiului meu..."

Se oprește oftînd :

— Sînt tare obosit, vom continua mîine.

Noaptea e cumplită. I se aplică fără încetare medicamente vezicante, iar la 29 aprilie i se pune un emplastru pe abdomen. Mintea i se încețoșează. Bertrand îi aduce portocale de Capetown, pe care o goeletă le debarcase în ajun. Întreabă :

— Vasul ăsta a adus lămîi ?
— Nu.
— Migdale ?
— Nu.
— Rodii ?
— Nu.
— Struguri ?
— Nu.
— Vin ?
— Nu, nu în sticle, ci în butoaie.
— N-a adus deci nimic ?
— Animale.
— Cîți boi ?
— Patruzeci.
— Cîte oi ?
— Două sute.
— Cîte capre ?
— Nici una.
— Cîte găini ?
— Nici una.
— Prin urmare n-a adus nimic ? Dar nuci a adus ?
— Nu.
— Cred că nucile vin din țări mai reci, iar migdalele din țări calde. Lămîile sînt bune aici ?
— Da.

— Dar rodiile ?
— N-am văzut rodii bune.
— S-au adus lămîi, rodii și migdale ?

Pune de cîte trei ori aceeași întrebare, dar de obicei nu aude răspunsul : împăratul surzise... Bertrand se află acolo, în fața lui, înfipt în cizmele lui nelustruite. De douăzeci de ori, muribundul îl imploră cu o voce umilă :
— Aș vrea cafea.
— Nu, sire.
— Doctorii nu-mi permit nici măcar o linguriță ?
— Nu, sire, nu acum, stomacul e prea iritat.

Vomase de opt sau de nouă ori în cursul zilei. „Ce de gînduri mi-au trecut prin minte în fața unei asemenea schimbări ! — scrie Bertrand. — Mi-au dat lacrimile cînd l-am văzut pe acest om extraordinar, rugîndu-se pentru o linguriță de cafea..."

La 30 aprilie se trezește brusc și strigă :
— Ah ! Moartea ! Moartea !

A doua zi consimte, în sfîrșit, să o primească pe doamna Bertrand. Ea se așază la picioarele patului.
— Ei bine, doamnă, ați fost și dumneavoastră bolnavă. Acum iată-vă restabilită. Boala ce-o aveați era cunoscută, a mea însă nu este și deci am să mor.

Nu mai avea decît patru zile de trăit.

Marți 1 mai 1821 „pune marea întrebare — consemnează Bertrand — și pare să spună că nu mai există nimic *după*". În noaptea următoare, cu privirea rătăcită, dînd impresia că nu mai recunoaște pe nimeni, vrea să se ridice.
— Trebuie să așteptați să se lumineze, îi spune Montholon.

Dar asta nu-l împiedică, adunîndu-și niște puteri nebănuite, să coboare din pat. Pielea îi arde. Montholon și Vignali încearcă să-l oprească.
— Nu mă brutalizați !

Și cade din nou în pat. Ali și doctorul Antommarchi vin în grabă. Muribundul este culcat la loc, dar nu fără greutate. „Am crezut că o să moară". Dimineața, împăratul e din nou ca un copil blînd și liniștit. Arnott îi dă puțin vin cu zahăr. După fiecare înghițitură repetă :

— Good... very good.

„I-au pus vesta de flanelă — notează Bertrand. — Apoi i-au aplicat medicamentul vezicant pe abdomen. Era cît pe ce să leșine. Foarte slăbit, cu ochii în fundul capului, se uită la Marchand cu o privire care îți inspiră milă și care pare să spună : *Aveți cruzimea să mă chinuiți.* În tot cursul zilei n-a mai avut putere să refuze ceva ; a luat tot ce i s-a dat, a făcut tot ce i s-a cerut, fără nici o împotrivire. N-a vorbit decît din priviri, în afară de două momente. Sughițul devenind frecvent, i s-a dat să înghită o linguriță de eter, care l-a calmat și i-a îngăduit cîteva clipe de somn ; a doua oară a spus : «Blestematul de Marchand !» La ora unsprezece și jumătate i s-a schimbat cearșaful cu care se învelea ; i-a spus mareșalului palatului, care, foarte asudat, îl luase de mînă : «Vă e tare cald». Apoi altă dată : «Prietene, gonește mușteleˮ.

Un consult instituit la cererea guvernatorului a întrunit mai mulți medici. Ei au prescris spălarea cu apă de colonie a rinichilor bolnavului...

— Ce mai cucerire a științei ! — găsește încă putere să exclame împăratul, revenit brusc din starea lui de inconștiență, atunci cînd i se face cunoscută hotărîrea luată de medici. — Ce mai consultație ! Să speli rinichii cu apă de colonie ? Bine, fie, dar de rest să nu aud.

Restul ? Era vorba de calomel, pe care reușiseră să i-l dea fără ca el să observe, sau, mai bine zis, cînd și-a dat seama, a fost prea tîrziu și s-a mulțumit să ofteze :

— Ah ! Și tu mă-nșeli, deci, Marchand !

Efectul — o evacuare „asemănătoare smoalei sau gudronuluiˮ — este foarte puternic. Trebuie schimbat din nou așternutul — pentru ultima dată. Ali îl sprijină. Napoleon îi dă un pumn în coaste și îi spune gemînd :

— Ah ! blestematule, îmi provoci dureri.

În seara aceea, muribundul îl cheamă pe abatele Vignali. Cînd iese din cameră, abatele îi spune lui Marchand :

— Împăratul s-a împărtășit, starea stomacului său nu permite alte sacramente.

„M-am întors la împărat, pe care l-am găsit cu ochii închiși — a povestit Marchand —, cu brațul întins pe marginea patului. Am îngenuncheat și i-am atins mîna cu buzele, fără ca el să deschidă ochii. L-am anunțat și pe Saint-Denis, care a făcut același lucru, dar împăratul n-a

reacționat nici de data asta. Am rămas în picioare în fața patului împăratului, stăpînindu-mi hohotele, dar lăsînd să-mi curgă lacrimile".

În acest timp, împăratul iese din letargia în care căzuse și-l întreabă pe Marchand cu un glas surd :

— Cum îl cheamă pe fiul meu ?

— Napoleon.

Vineri 4 mai — ajunul morții sale — e o vreme îngrozitoare. Ploaia cade fără încetare, vîntul amenință să distrugă totul. Salcia sub care-i plăcea atît de mult împăratului să se așeze este smulsă din rădăcini. De-a lungul întregii zile, muribundul, din ce în ce mai slăbit, rămîne într-o stare de toropeală, părînd că nu mai simte nimic. Cum bea puțină apă îndulcită, o vomită.

Pe la două noaptea, Montholon are impresia că de pe buzele muribundului ies următoarele cuvinte :

— Franța, armata, capul armatei, Josefina...

După alții, ar mai fi murmurat și :

— Fiul meu.

Se ivesc zorii zilei de 5 mai. Vremea e frumoasă. Se anunță prin semnalizare *Plantation-House* : „starea generalului Bonaparte este foarte gravă". Hudson Lowe sosește în grabă. Vrea să aștepte deznodămîntul la Longwood. La sosire află că prizonierul lui și-a pierdut complet cunoștința. Salonul este scăldat de razele soarelui. Împăratul rămîne nemișcat și nici măcar nu mai gonește, cu un gest mecanic, mușteie care l-au sîcîit atîta în ultimele zile. Încet, încet, toți francezii au năvălit în cameră ca să-l vadă murind pe Napoleon. Cu fața pămîntie, cu privirea încețoșată, cu ochii pe jumătate închiși, el se uită fix la piciorul patului. Mîna dreaptă, inertă și umedă, o ține de-a lungul cearceafului. Nu mai e decît un muribund, ale cărui horcăituri sînt întretăiate de gemetele surde și șuierătoare ale agoniei. La șapte și jumătate leșină, dar își revine. La ora opt, din ochiul stîng îi cade o lacrimă, care se scurge încet pe obraz.

Bertrand i-o șterge.

Ultimii prieteni, cărora li s-au alăturat Arnott, copiii lui Bertrand și soțiile lui Noverraz, Ali și Archambault

— în total șaisprezece persoane —, nu slăbesc din ochi, în tot cursul zilei, fața de ceară, foarte slabă acum și ale cărei trăsături vor începe să semene puțin cîte puțin cu cele ale generalului Bonaparte. Tăcerea nu e tulburată decît de tic-tacul pendulei.

La sfîrșitul după-amiezii, respirația devine scurtă și greoaie. Viața începe să-l părăsească treptat pe Napoleon. În clipa cînd soarele se cufundă în mare, respirația i se oprește. Antommarchi pipăie vîna jugulară si apleacă capul. Cineva se ridică și oprește pendula.

Este ora cinci și patruzeci și nouă de minute.

Cu ochii plini de lacrimi, se duc, unul cîte unul, să sărute mîna mortului.

Lowe, statul lui major și inutilul Montchenu — ceilalți comisari părăsiseră insula — stau cu capetele plecate, cu călcîile lipite în fața corpului așezat între cele două ferestre aie salonului, chiar în locul unde murise împăratul.

— Îl recunoașteți ? — îl întreabă cu voce scăzută guvernatorul pe marchiz.

— Da, îl recunosc.

După ce se termină autopsia și se toarnă în ghips, de bine, de rău, masca mortuară, corpul, îmbrăcat în legendara uniformă de colonel de vînători călare, cu sabia într-o parte, cu o cruce pe piept, este întins pe unul din cele două paturi de campanie. Fața lui este de o neașteptată frumusețe. „Mort — va spune englezul Shortt —, era cel mai frumos chip pe care l-am văzut vreodată ; părea făcut pentru a cuceri". Locuitorii insulei, ofițerii și soldații garnizoanei defilează toată ziua prin fața lui. Mulți îngenunchează și fac semnul crucii cu degetul mare pe fruntea împăratului. Un subofițer, ținînd de mînă un copil, se apropie și șoptește :

— Vino, vino să-l vezi pe marele om : pe marele Napoleon.

La Viena, la aflarea morții lui Napoleon, renta crește cu doi taleri. Prizonierul Angliei, micul caporal țintuit de cancer pe patul lui de fier, făcea încă să tremure lumea...

34

CENUȘA

MOARTEA
ESTE UN SOMN FĂRĂ VISE.
Napoleon

Cînd moartea dădea deja tîrcoale pe platoul de la Longwood, Napoleon, după ce și-a terminat testamentul, l-a chemat pe Montholon ca să-i dicteze o scrisoare ; ceea ce a scris generalul din ordinul muribundului este, cu siguranță, cel mai extraordinar din sutele de mii de texte ale marelui împărat.

— Montholon, scrieți. Iată scrisoarea pe care i-o veți trimite lui Hudson Lowe după ce-mi voi fi dat ultima suflare :

„Domnule guvernator, împăratul Napoleon a murit la... (veți pune data, Montholon...), în urma unei lungi și grele suferințe. Am onoarea să vă aduc la cunoștință acest lucru. El m-a autorizat să vă comunic, dacă sînteți de acord, ultimele sale dorințe. Vă rog să-mi comunicați care sînt dispozițiile prevăzute de guvernul dumneavoastră cu privire la transportarea corpului său în Europa, ca și cele în legătură cu persoanele din suita lui".

După moartea împăratului, Montholon, care fusese

numit de Napoleon prim executor testamentar, o ia înaintea mareșalului curții și umple locul alb lăsat în textul scrisorii, apoi trimite documentul guvernatorului și îi face cunoscută dorința împăratului de a fi îngropat în Franța.

Guvernatorul îi răspunde că hotărîrea a și fost luată de guvernul englez încă din luna septembrie 1817 și confirmată de lordul Bathurst în 1820 : corpul „generalului Bonaparte" nu trebuia să părăsească insula. Alegerea locului unde va fi înmormîntat este lăsată în grija executorilor lui testamentari. Bertrand cere atunci cuvîntul ca să amintească că, încă pe timpul cînd locuia la *Hutt's Gate,* împăratul coborîse într-o zi împreună cu el spre valea ce va fi botezată mai tîrziu *Geranium Valley,* o cută de teren care făcea parte din imensa „Cupă de punci a diavolului".

Pe o cărare abruptă, printre pini, cei doi ajunseseră într-o mică vale de unde se putea vedea în depărtare marea. Trei sălcii plîngătoare făceau umbră locului, unde domnea o liniște deplină. Un izvor curgea dintr-o crăpătură a stîncii și umplea un mic bazin cu pragul de piatră. Prizonierul se aplecase, băuse puțină apă și o găsise atît de bună, încît de atunci, în fiecare zi, Archambault, înarmat cu două butelii de argint, se ducea să le umple cu această apă pentru folosința personală a împăratului. Părăsind mica vale, Napoleon spusese însoțitorului său : „Bertrand, dacă după moarte corpul meu va rămîne în mîna dușmanului, îl vei îngropa aici".

Lucrurile sînt deci clare. Acolo își va găsi Napoleon odihna.

— Cred că nu vreți să faceți vreo inscripție pe piatra funerară — a mai declarat Lowe —, deoarece, în acest caz, ar trebui să puneți niște titluri pe care nu le-aș putea îngădui.

— Nu, noi vrem să punem doar atît : *Napoleon, născut în 1769, mort în 1821.*

— Nu pot îngădui să se pună numai *Napoleon ;* trebuie să se scrie *Napoleon Bonaparte.*

Bertrand și Montholon refuză, și astfel lespedea grea care va pecetlui mormîntul va rămîne fără nume.

Joi 10 mai, coșciugul, greu așezat pe fosta trăsură a împăratului, transformată în dric, trasă de patru cai, ia

drumul văii. Toată garnizoana este aliniată pe marginea drumului ; forturile și vasele trag salve de tun ; fanfarele militare cîntă în timp ce trece cortegiul funebru. Abatele Vignali se află în fruntea cortegiului cu micul Henri Bertrand, care îndeplinește rolul de copil de cor. Giulgiul este ținut de cei trei executori testamentari: Bertrand, Montholon, Marchand, și de către micul Napoleon Bertrand. Urmează doisprezece grenadieri fără arme, care vor duce coșciugul cînd drumul se va despărți de șosea și nu va mai îngădui trăsurii să-și continue coborîrea. Urmează calul împăratului, ținut de Archambault, apoi toți servitorii de la Longwood și, în sfîrșit, o trăsură în care luaseră loc doamna Bertrand, fiica ei și fiul ei cel mai mic. Lowe merge în urma coșciugului prizonierului său împreună cu ofițerii săi și cu Montchenu, care acum reprezintă și Austria și care, venind la Sfînta Elena, nu reușise de fapt decît să asiste la înmormîntarea „uzurpatorului", întrucît împăratul n-a vrut să-l primească niciodată.

După rostirea rugăciunilor, coșciugul este coborît în groapă, apoi se așază lespedea grea de piatră și ultimii prieteni devotați au deodată sentimentul unei zdrobitoare singurătăți...

Un pichet de doisprezece soldați englezi va rămîne acolo timp de nouăsprezece ani. Printre mușcatele plantate de doamna Bertrand, o santinelă în uniformă roșie va veghea asupra corpului rămas prizonier al necruțătorului său dușman.

Dar gîndirea și legenda napoleoneană nu vor rămîne prizoniere în Valea Mușcatelor. Își vor lua zborul și vor continua, ca și în timpul vieții împăratului, să facă să se clatine tronurile.

*
* *

La 5 mai 1821, un necunoscut se prezentă la palatul Rinuccini. Primit de mama împăratului, scoase din buzunar un crucifix și strigă :

— Alteță, sărutați-l pe mîntuitorul și salvatorul fiului dumneavoastră, al acestui fiu atît de regretat de dumneavoastră și al cărui nume răsună în orașe și sate, pe care îl veți revedea după mulți ani. Dar, pînă la acea zi fericită, în Franța se vor petrece multe schimbări de guvern, vor avea loc războaie civile, vor curge valuri de sînge, toată Europa va fi în flăcări. Napoleon cel Mare se va întoarce să vorbească Franței, și toate ținuturile din Europa vor resimți influența lui. Iată marea operă pe care Napoleon cel Mare este menit s-o înfăptuiască din hotărîrea lui Dumnezeu.

Fără îndoială că omul fusese trimis de ghicitoarea austriacă. Simțind că pierde încrederea Letiției, ea îi trimisese un complice... „Vizita aceasta ciudată — spunea un martor — părea să fi adus din nou nădejdea în sufletul doamnei, pînă într-atît încît ordonă să se facă livrele noi servitorilor casei..."

Tocmai la 5 mai 1821 ! În ziua aceea, la Sfînta Elena, Napoleon își dădea ultima suflare ! La 22 iulie, la Madre se trezi dintr-un coșmar ca să cadă într-o realitate foarte crudă : ea află de moartea fiului. A fost văzută ridicîndu-se foarte dreaptă, mergînd spre bustul împăratului, îmbrățișîndu-l și căzînd apoi leșinată, fără un cuvînt, pe pardoseala încăperii. Ea scrise atunci lordului Londonderry următoare scrisoare emoționantă :

„Mama împăratului Napoleon cere dușmanilor lui cenușa fiului său. Ea vă roagă să binevoiți să prezentați cererea ei cabinetului maiestății-sale britanice și maiestății-sale personal... Chiar în timpurile cele mai îndepărtate, la popoarele cele mai barbare, ura nu mergea pînă dincolo de mormînt. Rațiunile de stat și tot ceea ce se cheamă politică n-au putere asupra unor rămășițe neînsufletite ; de altfel, reținîndu-le, care ar fi scopul guvernului britanic ?... Fiul meu nu mai are nevoie de onoruri ; pentru gloria sa ajunge numele lui, dar eu simt nevoia să strîng în brațe cel puțin rămășițele lui. I-am pregătit cu mîinile mele un mormînt într-o umilă capelă, departe de orice zgomot. L-am dat pe Napoleon Franței și lumii. În numele dreptății și al omeniei, vă rog să nu respingeți rugămintea mea..."

Scrisoarea va rămîne fără răspuns.

Fosta împărătească va pune să se facă o slujbă funebră *pro consorte ducis nostrae!* Prinț consort de Parma! Napoleon era astfel și mai bine îngropat. Proscrisul îi lăsase moștenire Mariei-Luiza inima lui, pe care aceasta s-a grăbit s-o refuze. „Singura mea dorință este ca inima lui să rămînă în mormîntul lui — scria ea tatălui ei. — Răuvoitorii ar găsi un pretext să facă un pelerinaj la Parma, ceea ce mi-ar fi extrem de neplăcut..." A doua soție a împăratului nu vrea să primească decît primul mulaj al măștii mortuare, pe care i-l aduce Antommarchi. De altfel, ea o va da într-o zi copiilor intendentului ei, care, tîrînd-o cu o bucată de sfoară, vor face din ea o jucărie...

În cererea pe care o adresase guvernului britanic, Letiția vorbise despre *cenușa* fiului ei. Cuvîntul a fost repetat de atîtea ori, încît mulți și-au închipuit — și-și mai închipuie încă — că englezii l-au incinerat pe dușmanul lor.

Scurtă vreme după ce au sosit la Londra, Montholon și Bertrand, aducînd la îndeplinire „îndatoririle religioase impuse de ultimele dorințe ale lui Napoleon", au cerut și ei regelui Angliei — amintind demersul doamnei Letiția — rămășițele pămîntești ale împăratului. „Miniștrii dumneavoastră, sire, cunosc dorința lui de a se odihni în mijlocul poporului francez, pe care l-a iubit atît de mult. Dispozițiile lui testamentare au fost comunicate guvernatorului din Sfînta Elena. Dar acest ofițer, neținînd seama de cererile noastre, a ordonat îngroparea lui în acel loc de exil..."

De data asta, Montholon primi un răspuns verbal, potrivit căruia „guvernul englez nu se mai considera decît păstrătorul rămășițelor pămîntești ale împăratului și le va înapoia Franței de îndată ce guvernul francez și-ar manifesta această dorință".

Se poate ghici care a fost răspunsul guvernelor franceze ale Restaurației la primirea cererii executorilor testamentari ai împăratului, cu toate că aceștia, prudenți, lăsînd la o parte „malurile Senei", n-au mai vorbit în pe-

titia lor decît despre o „singură marmură" care ar putea să acopere, la Ajaccio, pe Charles Bonaparte și pe fiul lui.

Cînd Ludovic-Filip s-a urcat pe tron, legenda a luat un nou avînt. Marele public se îmbăta pur și simplu cu gloria napoleoneană. Fusese atît de lipsit de așa ceva, încît a doua zi după reprezentarea piesei *Trois Glorieuses*, publicul s-a dezlănțuit, și piesele napoleoneene au cunoscut un succes enorm. La 31 august 1830 s-a reprezentat la Cirque Olympique *Passage du Mont Saint-Bernard*, la 9 octombrie, la teatrul Nouveautés, s-a jucat piesa *Bonaparte à l'école de Brienne ou le Petit Caporal*. În așteptarea premierei cu *Napoleon Bonaparte*, dramă de Alexandre Dumas, teatrul de la Porte Saint-Martin a jucat *Napoleon ou Schönbrunn et Sainte-Hélène*. O sută cincizeci de soldați din vechea gardă fuseseră angajați ca figuranți pentru tabloul cu trecerea în revistă a gărzii de la Schönbrunn. Înainte de ridicarea cortinei, Gobert, care-l personifica pe împărat, se apropie de unul din veterani:

— Ei bine, viteazule, îți recunoști împăratul?

— O, desigur, sire, sînteți chiar dumneavoastră! — exclamă veteranul cu glasul înecat de plîns.

— Am făcut proba — conchide Gobert —; se pot da cele trei lovituri de gong.

Cînd, după ridicarea cortinei, scena îl arăta pe împărat — Gobert — trecînd în revistă garda, în timp ce tobele băteau onorul, a fost un delir. Un imens strigăt de *Trăiască împăratul!* făcu să tremure candelabrele.

Într-o lojă, domnișoara George plîngea...

*
* *

Într-o zi a anului 1833 i se anunță mamei împăratului vizita fiului ei fostul rege Jérôme. El pătrunse fără zgomot în camera în care mama lui părea că doarme. Se apropie de pat și întrebă în șoaptă:

— Mamă, mă auzi?

Letiția aplecă capul.

— Ei bine, mamă, am primit știri de la Paris prin care ni se anunță că ambele Camere au emis un decret pentru reașezarea statuii împăratului în vîrful coloanei Vendôme!

Letiția rămase o clipă fără glas. Emoția era prea puternică. Jérôme, interpretînd greșit tăcerea, repetă :

— Statuia împăratului va fi pusă din nou în vîrful coloanei Vendôme !

Ea strînse atunci între palme mîna fostului rege al Westfaliei și murmură :

— Statuia împăratului, statuia împăratului pe coloană...

Cîteva clipe mai tîrziu, copiii ei aflați la Roma o văzură intrînd în salonul palatului. Din ochii ei stinși curgeau lacrimi și o auziră rostind cu un glas slab :

— Împăratul e din nou la Paris !

Încă de pe atunci, ziarele de opoziție și numeroase petiții formulaseră dorința ca rămășițele pămîntești ale lui Napoleon să fie aduse în Franța. În Camera deputaților, generalul Lamarque, după ce a afirmat că „moartea n-a putut răci cenușa împăratului", exclamă :

— Cel care, în aclamațiile întregii Franțe, s-a întors de atîtea ori într-un car triumfal să fie adus acasă într-un coșciug, însoțit de plînsetele foștilor lui tovarăși de arme !

Deputații trecură la ordinea de zi... În timp ce măsurile împotriva bonapartiștilor se înăspreau tot mai mult, Ludovic-Filip își însușea gloria imperială. Regele burghez se strecura în pielea leului. Se înconjura de foștii servitori ai împăratului, iar decretul prin care se reașeza statuia în vîrful coloanei Vendôme urma să fie pus în aplicare. Va fi terminat, de asemenea, arcul de triumf din Piața Etoile.

Să-i oferi unui opoziționist puterea este cel mai bun mijloc pentru a-l vedea devenind mai guvernamental decît predecesorul lui. Acesta fu cazul lui Thiers, președintele Consiliului în 1840. Așa cum a explicat foarte bine Jean Lucas-Dubreton, cît timp a stat în opoziție Thiers militase pentru inevitabila reformă parlamentară, dar, odată ajuns șef al guvernului, nu o mai accepta. „Era însă prea inteligent ca să nu simtă că opinia publică avea nevoie de un subiect căruia să-i acorde mult interes și, dacă-i posibil, pasiune..." Acest subiect îl va găsi în mod firesc în „arsenalul napoleonean", care nu avea nici o taină pentru el. Nu era bonapartist, dar, cu toate acestea, spunea :

— Printre francezii zilelor noastre, sînt unul dintre cei mai legați de memoria lui Napoleon.

Aducerea corpului lui Napoleon în Franța era cel mai bun mijloc de a obține însuflețirea opiniei publice. Thiers i-a vorbit despre asta, în primul rînd, lui Ludovic-Filip, care la început strîmba din nas ; după aceea, regele-cetățean și-a dat seama de avantajele operației : popularitatea lui ar putea să crească. El consimți. Thiers îi scrise de îndată lui Guizot, pe atunci ambasador al Franței la Londra : „Anglia nu poate susține în fața omenirii că vrea să păstreze un cadavru. După ce un condamnat a fost executat, corpul se înapoiază familiei. Cer iertare cerului pentru faptul că-l compar pe cel mai mare dintre oameni cu un condamnat la moarte pe eșafod ; vreau însă să arăt cît de mare ar fi nemernicia dacă nu ni s-ar înapoia rămășițele ilustrului prizonier".

Anglia — în cazul dat lordul Palmerston — se dovedi demnă, dar din interes... Înțelegînd greșit temeiurile care-l însuflețeau pe regele Franței, ministrul britanic văzu în vîlvătaia de sentimente napoleoneene stîrnită de întoarcerea corpului lui Napoleon un mijloc de a slăbi „monarhia cetățenească" și, de aceea, răspunse cu șiretenie : „Guvernul maiestății-sale este încredințat că, dacă asemenea sentimente mai există, ele vor fi îngropate în mormîntul în care vor fi depuse rămășițele lui Napoleon".

*
* *

La Paris, la 12 mai 1840, deputații, moțăind, sînt pe cale să se înfunde într-o discuție despre zahăr, cînd la tribună se urcă ministrul de interne, domnul de Rémusat.

— Domnilor — declară el —, regele a ordonat alteței-sale regale, monseniorului prinț de Joinville, să plece cu fregata lui la Sfînta Elena ca să ridice de acolo rămășițele pămîntești ale împăratului Napoleon.

Camera, care nu fusese prevenită, rămîne la început uimită, mută de mirare și de surpriză, apoi izbucnește în aplauze.

— De acum înainte — continuă domnul de Rému-

sat —, Franța, și numai Franța, va fi stăpînă peste tot ce rămîne de la Napoleon. Mormîntul, ca și memoria lui nu vor aparține decît patriei lui. Monarhia din 1830 este de fapt unica și legitima moștenitoare a tuturor suveranilor cu care Franța se mîndrește. Acestei monarhii, cea dintîi care a reunit toate forțele și a îndeplinit toate aspirațiile Revoluției franceze, îi revine, desigur, cinstea să ridice și să onoreze fără teamă statuia și mormîntul unui erou popular.

În timp ce majoritatea reprezentanților se lasă cuprinși de entuziasm, aclamînd această „idee grandioasă și de o frumusețe poetică", așteptînd cu nerăbdare „apoteoza" — „sublimul epilog al sublimei epopei" —, alții reacționează potrivit temperamentului și ideilor lor.

Pentru Sainte Beuve, „aceste oase ale lui Napoleon care ni se trimit nu sînt decît un fel de arșice". Pentru *Gazette de France* — publicație legitimistă —, poza lui Ludovic-Filip ținînd „în mîinile sale urna funerară a lui Napoleon" este o jonglerie jalnică. Este drept că, recunoștea ziarul, „corpul unui inamic mort miroase întotdeauna bine". Apoi, ziarul acesta de opoziție întreabă : „Cum, vreți să-l glorificați, să-l divinizați pe Napoleon ? Dar uitați că propriul lui Senat l-a condamnat în 1814, și cu ce cuvinte grele !"

Lamartine, partizan, cum spunea el pe atunci, al „revoluției disprețului", fu cel care, coborînd de la „înălțimile" unde ședea, a știut, ca un mare poet, să exprime cel mai bine sentimentele regaliștilor în fața „operației" puse la cale de miniștrii regelui. După el, cenușa lui Napoleon nu era poate încă „destul de rece ca să fie atinsă". Cei din vechime nu lăsau oare să treacă un anumit timp „între moartea eroilor și judecata urmașilor" ? Spre deosebire de ceea ce gîndeau miniștrii, tronul ar părea mic „în fața unui asemenea mormînt". Apoi Lamartine a făcut o „mărturisire penibilă" în fața Camerei : Cu toate că era un admirator al lui Napoleon, nu se prosterna în fața memoriei lui.

„Nu cred — continuă el — că este bine să zeificăm neîncetat războiul, să atițăm clocotele, și așa prea năvalnice, ale sîngelui francez, care ne este înfățișat ca fiind gata să curgă după un răgaz de douăzeci și cinci de ani : ca și cum pacea, care este fericirea și gloria lumii, ar putea fi luată drept o rușine a națiunilor !..."

*
* *

Unde să fie înmormîntat împăratul ? Unii dintre membrii parlamentului propuneau coloana Vendôme, al cărei „bronz glorios" ar fi fost astfel „însufleţit de umbra marelui împărat". Alţii vorbeau de Saint-Denis. Nu se gîndise oare chiar Napoleon să zidească un mormînt imperial în bazilica regilor ? Majoritatea înclinau pentru biserica Invalizilor.

— Dar — le declara Lamartine colegilor săi din Cameră —, indiferent dacă alegeţi Saint-Denis, Panteonul sau Invalizii, nu uitaţi să scrieţi pe acest monument, unde el trebuie să fie înfăţişat în acelaşi timp ca soldat, consul, legiuitor, împărat, nu uitaţi deci să puneţi acolo singura inscripţie care să corespundă în acelaşi timp entuziasmului şi prudenţei voastre, singura inscripţie potrivită pentru acest om unic şi pentru epoca agitată în care trăiţi : *Lui Napoleon, şi numai lui.*

Guvernul a ales, pe bună dreptate şi cu gust, Invalizii, dar Lamartine, prin elocinţa lui, a determinat respingerea concluziilor Comisiei, care ar fi vrut să vadă plecînd spre Sfînta Elena o adevărată escadră şi care cerea în acest scop un credit de două milioane. În cele din urmă, creditele aprobate fură cele cerute de minister : un milion de franci-aur, iar fregatei prinţului de Joinville, „Belle Poule", s-au mulţumit să-i alăture numai corveta „La Favorite". Va pleca o misiune din care va face parte şi fiul regelui. În fruntea ei va fi pus tînărul conte Philippe de Rohan-Chabot, un diplomat de carieră, prieten al Angliei, care nu avusese nici o legătură cu imperiul. După ce regaliştilor le fu dată această satisfacţie, celelalte locuri trebuiau lăsate supravieţuitorilor dramei de la Sfînta Elena. Montholon se găsea pe atunci în Anglia alături de viitorul Napoleon al III-lea şi pregătea împreună cu el nenorocita aventură de la Boulogne, al cărei epilog se va juca la fortul Ham. Las Cases, autorul *Memorialului,* a cărui publicare în 1822 fusese punctul de plecare al legendei napoleoneene, devenise orb şi infirm. El va cere să fie înlocuit cu fiul său, Emmanuel, acum deputat şi consilier de stat. În fruntea micului grup de supravieţuitori

se găsea mareșalul curții, Bertrand, care îl va lua cu el pe fiul său Arthur, născut la Sfînta Elena și pe care doamna Bertrand îl prezentase împăratului a doua zi după naștere „drept primul francez intrat în insulă fără permisiunea lui Hudson Lowe".

Devotatul Marchand și nesuferitul Gourgaud, acum general de divizie și comandantul artileriei din garnizoana pariziană, luau și ei parte la expediția menită să aducă înapoi corpul proscrisului, precum și patru servitori : Ali, altfel numit Saint-Denis, majordomul Pierron, valetul personal Noverraz și, în sfîrșit, vizitiul și lacheul Archambault. Se poate ghici emoția acestor „Robinsoni ai gloriei" — expresia este a lui Octave Aubry — aflînd că vor pleca din nou să-l aducă pe „împăratul lor". Micului grup de devotați li se va mai adăuga un preot de la curte — abatele Coquereau —, doi copii de cor, precum și domnul Leroux, lăcătuș, a cărui prezență era absolut necesară pentru deschiderea și închiderea coșciugului.

*

* *

La 7 iulie, fregata „Belle Poule", urmată de „Favorite", pornește de la Toulon spre Sfînta Elena. Fregata ducea în pîntecele ei un coșciug de abanos pe care un fost ofițer, fanatic al Marii Armate, devenit fabricant de mobile, îl modelase și-l lustruise cu dragoste. În timpul lungii călătorii de trei luni, ofițerii de bord și mateloții au pus fără încetare tot felul de întrebări foștilor însoțitori ai împăratului pe Sfînta Elena. Încetul cu încetul, ei sînt vrăjiți de legendă — chiar și prințul de Joinville este captivat — și emoția pune stăpînire, pînă la urmă, pe toți călătorii. Gourgaud, veșnicul certăreț, după ce avusese la început mai multe ciocniri cu Emmanuel — ca altădată cu tatăl lui — și după cîteva răfuieli cu aghiotantul prințului Joinville în legătură cu unele priorități de rang, a sfîrșit prin a se liniști.

Expediția face o escală la Cadiz, apoi la Madera și la Santa-Cruz-de-Tenerife, unde prințul îi duce pe însoțitorii săi la Las Canadas, această nemaipomenită căldare vulcanică de culoarea albastrului de Prusia, un inel haotic cu aspect lunar care înconjură vîrful faimosului Teide. Vul-

canul stins, acoperit tot timpul cu o zăpadă imaculată, domină cu forma lui triunghiulară arhipelagul insulelor Canare, care, acolo jos, în depărtare, par să plutească între două ape, învăluite într-o ceață albăstruie și ireală. Este, fără îndoială, una din cele mai frumoase priveliști din lume.

După o ultimă escală — 28 august — în rada portului Bahia din Brazilia, cele două nave se îndreaptă spre Sfînta Elena. Pe măsură ce se apropie de insulă, foștii tovarăși ai împăratului, copleșiți de amintirile care îi obsedează de nouăsprezece ani, își simt inima gata să le sară din piept.

În seara zilei de joi 7 octombrie apar pereții de bazalt, înalți și siniștri, adînc brăzdați de văi înguste, ridicîndu-se ca un uriaș turn deasupra oceanului.

Cînd „Belle Poule" înaintează spre insulă, Emmanuel de Las Cases scoate un strigăt : muntele *Barn*, la est de platoul Deadwood, părea că reproduce profilul împăratului ! Cel puțin asta fusese impresia lor, pe care eu n-am mai putut-o regăsi, cu toate zborurile mele razant cu valurile în jurul muntelui Barn.

Salutată de două vase militare — unul englez și unul francez, „Oreste" — care se găseau ancorate acolo, fregata prințului de Joinville se oprește în fața Jamestownului, ascuns între cei doi pereți de lavă.

A doua zi — 9 octombrie —, prințul și însoțitorii lui urcă la *Plantation House* ca să-l viziteze pe bătrînul guvernator britanic, lordul general Middlemore. Suferind, sprijinindu-se de umărul fiului său, le spune pe un ton grav oaspeților săi :

— Domnilor, rămășițele pămîntești ale împăratului Napoleon vă vor fi predate joi 15 octombrie.

„Pelerinii" încalecă din nou, o iau pe șoseaua ce duce spre *Hut's Gate*, fosta locuință a lui Bertrand, și, părăsindu-și caii, coboară, printre plantele araucariacee, marele amfiteatru de stînci negre care formează *Cupa de punci*. Curînd — putem să ne închipuim simțămintele lor — ajung la mormînt ; lespedea lui grea fusese înconjurată cu un grilaj ce provenea din marele gard de fier, făurit în Anglia, care împrejmuise „închisoarea" împăra-

tului. „Cușca mea", spunea proscrisul, trecînd cu mîna peste aceste vîrfuri de lance. Mușcatele doamnei Bertrand s-au răspîndit, și pe lîngă ele au mai apărut tufe de numă-uita și pansele. Un sergent bătrîn face de gardă. Joinville se descoperă, preotul îngenunchează și același lucru îl fac și foștii servitori — tăcerea nu mai e tulburată decît de susurul izvorului împăratului, al cărui clipocit e mereu prezent și însuflețește singurătatea.

După ce culeg cîteva flori și frunze din salcia bătrînă, se întorc spre *Hut's Gate* și, părăsind șoseaua care urcă spre vîrful Diane, o iau la stînga, pe drumul care, ocolind marginile *Cupei de punci,* duce la platoul arid de la Longwood. Ajung, în sfîrșit, la cele două mici pavilioane care adăposteau altădată corpul de gardă. În timp ce se apropie, inima le bate cu putere. În curînd li se înfățișează cumplita realitate : grădina împăratului a dispărut, pe locul acela pasc oile, dar florile aurii de siminoc semănate de proscris s-au înmulțit și acoperă — ca și azi — tot platoul. Construcțiile au fost transformate în fermă, zidurile sînt crăpate, abia se mai țin, la ferestre nu mai sînt geamuri. Micul grup intră în casă copleșit de emoție : podelele, pline de bălegar, putreziseră. Francezii pătrund în salonul în care împăratul și-a dat ultima suflare. Nu mai există nici cămin, nici uși, încăperea a fost transformată în moară și, pentru nevoile instalației, a fost găurit tavanul... Emmanuel Las Cases o ia la fugă, de frică să nu izbucnească în plîns. Faimoasele odăițe — cabinetul de lucru și camera împăratului — au fost transformate în grajd. Pe cercevele au fost bătute scînduri. O iesle se află pe locul unde fuseseră masa de lucru a lui Napoleon și patul mic de fier, în care, după perdeluțele lui verzi, el își adăpostise visurile. Francezii nu-și pot ascunde indignarea și lacrimile. Încurcați, ofițerii englezi își întorc privirile.

De această situație deplorabilă erau răspunzători consiliul municipal al insulei și guvernatorul Walker, care, în 1823, a găsit de cuviință să pună clădirile la dispoziția fermierului de la Longwood. „Nu li se putea da o destinație mai utilă", scrisese el, cu inconștiență, în raportul său... cel puțin așa vrem să credem.

*

* *

În seara zilei de miercuri 14 octombrie, misiunea părăsește escadra. E o vreme minunată. Prințul de Joinville nu-i va însoți pe tovarășii săi. El găsește că e mai demn să aștepte coșciugul împăratului pe chei, în fruntea statului său major.

Trecuse de miezul nopții, ploua și se stîrnise un vînt rece, cînd delegația, înconjurată de lanterne și torțe, avînd în frunte pe Philippe de Rohan-Chabot și pe generalul Bertrand, ajunge în valea unde se afla mormîntul. Încep lucrările, care se vor prelungi pînă la ora nouă și jumătate dimineața. În sfîrșit, pămîntul e dat la o parte, lespezile îndepărtate, cavoul e deschis și apare culcușul de piatră al coșciugului. Apărat de o masivă zidărie — englezii se temeau să nu fie răpit corpul prizonierului —, masivul sicriu de acaju, neatins, pare să fi fost îngropat în ajun. „Chingile care au servit la coborîrea lui — precizează Rohan-Chabot — se găseau alături de sarcofag și cineva neavizat care ar fi sosit în clipa aceea ar fi putut, fără îndoială, să creadă că sicriul fusese depus tocmai atunci în mormînt, chiar de către lucrătorii noștri".

Preotul Coquereau citește rugăciunile de ridicare a corpului, apoi doisprezece soldați, cu ajutorul unor funii, scot coșciugul greu și, luîndu-l pe umerii lor, îl vor așeza sub un cort. Întrucît partea de jos a coșciugului părea puțin deteriorată, coșciugul de plumb a fost așezat în cel de abanos adus din Franța, împodobit cu inițiala *N* și niște inele.

Generalul-lord Middlemore sosește chiar în momentul cînd se deschide coșciugul de plumb și apoi cel de lemn. În sfîrșit, apare ultima ladă, din tablă albă, căptușită în interior cu satin alb. Este coșciugul care conține rămășițele pămîntești ale împăratului. Încet, cu nenumărate precauții, Leroux taie sudura. Supraviețuitorii captivității, cei care veniseră, ca prizonieri voluntari, să împărtășească pe această stîncă aridă exilul stăpînului lor, nu-și pot ascunde jalea. Se scoate foaia de tablă și la început cei prezenți nu înțeleg nimic : cearșaful de satin s-a desprins de interiorul capacului și acoperă corpul ca un lințoliu. Prin el se poate ghici cadavrul. „Deși mormîntul și coșciugele erau într-o stare bună — scria unul dintre mar-

tori —, credeam că o să găsim, amintindu-ne de imprejurările îngropării, doar cîteva rămășițe informe, pe care le-am putea identifica numai datorită părților din costum mai puțin perisabile. Dar cînd doctorul Guillard ridică cearșaful de satin, toți au avut o tresărire de surpriză și de înduioșare, iar cei mai mulți au izbucnit în plîns : în fața noastră se găsea însuși împăratul. Trăsăturile feței puteau fi foarte bine recunoscute, cu toate că fuseseră alterate ; mîinile erau extrem de frumoase..." Genele și sprîncenele nu dispăruseră și sub pleoapele întredeschise se ghiceau ochii. Numai nasul se deformase puțin ; printre buze se zăreau dinții, pielea își păstrase înfățișarea din timpul vieții. Unghiile crescuseră, iar degetele de la picioare ieșeau prin cizmele căscate.

„Costumul, atît de cunoscut, atît de des reprodus, se schimbase destul de puțin, iar culorile lui puteau fi deosebite cu ușurință ; epoleții, decorațiile, pălăria păreau intacte ; chiar poziția lui era atît de firească, încît, dacă n-ar fi existat resturile cuverturii de satin, care acopereau ca un tifon foarte subțire mai multe părți ale uniformei, am fi putut crede că Napoleon stătea încă întins pe catafalc. S-a putut observa chiar că mîna stîngă, pe care mareșalul palatului o luase să o sărute pentru ultima oară în clipa în care se închidea coșciugul, rămăsese ușor ridicată. Între gambe, lîngă pălărie, se zăreau cele două vase care conțineau inima și stomacul..." Acesta din urmă fusese așezat de fapt într-un vas de ținut piperul dintr-un serviciu de masă al împăratului.

Protejat de mormîntul său, Napoleon și-a păstrat fața supță a lui Bonaparte. Cît de îmbătrîniți păreau alături de el Bertrand, Gourgaud și chiar Marchand ! [1]

[1] Mă gîndeam la această scenă în timp ce în 1967 echipajele navelor militare „Jeanne d'Arc" și „Victor Schoelcher", în frunte cu comandanții lor André Gelinet și André Robinet, ascultau în poziție de drepți, în jurul acestui mormînt — mormînt gol, acoperit cu o piatră fără nici o inscripție —, răsunînd *Marsiliera* și *God save the Queen*. După ce s-a dat onorul pentru cei morți, am văzut cum „excelența-sa guvernatorul", sir John Field — în ținuta de rigoare, împodobit cu penaje albe —, așeza în fața lespezii o coroană de crini. Amintirea lui Ludovic al XVIII-lea fusese astfel, fără intenție, asociată pelerinajului nostru... După rugăciunile rostite de preotul portelicopterului, abatele Roquais, episcopul din Sfînta Elena, îmbrăcat complet în roșu, a spus cu un glas puternic : *„O, Doamne, creatorul și izbăvitorul tuturor*

În coșciug se mai găsește o vază de argint cu stema imperială, „un tacîm de argint idem — precizează procesul-verbal de înmormîntare —, o farfurie idem, șase napoleoni dubli de aur din Franța, patru napoleoni simpli de aur, un napoleon dublu de argint, doi napoleoni dubli de aur din Italia"... Toate sînt lăsate la locul lor. Satinul este impregnat cu creozot și apoi sînt închise la loc toate coșciugele.

O cuvertură de catifea violetă presărată cu albine de aur, împodobită cu vulturi de aur, tivită cu stele și însemnată cu o cruce din moar alb acoperă sarcofagul, care este purtat cu multă greutate — cîntărește 1 200 de kilograme — de către soldații în uniformă roșie pînă la carul care, în bubuitul tunurilor și pe o ploaie torențială, coboară spre Jamestown. Bertrand, Gourgaud, Las Cases și Marchand țin fiecare cîte un colț al cuverturii. Miliția insulei deschide drumul, iar un detașament din Regimentul englez 91 de infanterie, cu muzica, fluierele și tobele lui, merge înaintea carului funebru, escortat de un detașament de artilerie regală. Cu toată starea proastă a sănătății sale și în ciuda vîrstei, lordul Middlemore merge pe jos. O companie încheie cortegiul. Cînd au ajuns în port, ploaia stătuse și soarele strălucea din nou.

Două vase comerciale franceze — „Bonne-Aimée" și „Indien" — sînt, de asemenea, în radă ; ca și „Belle Poule", „Favorite" și „Oreste", și acestea și-au așezat vergile pînzelor în cruce și pavilioanele în bernă. În apropiere de

credincioșilor, dă sufletului servitorului tău Napoleon Bonaparte, uns ca împărat al francezilor, iertarea păcatelor sale. Fie ca rugăciunile noastre fierbinți să-i aducă iertarea, pe care el a dorit-o neîncetat. Dă-i, Doamne, odihna veșnică. Fie ca lumina ta să strălucească veșnic asupra lui. Odihnească-se în pace!" Împărat al francezilor !... În timp ce cartografii englezi — ultima hartă editată de *War Office* datează din 1941 — continuau să denumească valea în care se afla mormîntul cu acele cuvinte care pe lumea cealaltă trebuiau să-i facă plăcere lui sir Hudson Lowe : *Buonaparte's Tomb !*

După terminarea ceremoniei m-am apropiat de episcop : „My lord, ați spus adineauri *Napoleon Bonaparte, împărat al francezilor ?"* Cîntărindu-și cuvintele, episcopul — Right Reverend E. Capperme — răspunse : „Da, a fost încoronat de papă și a fost cu adevărat împărat !"

Pentru englezii din Sfînta Elena a fost nevoie, poate, de omagiul „celor de pe «Jeanne d'Arc»" pentru ca prizonierul lui sir Hudson Lowe să înceteze să mai fie *generalul Bonaparte*...

cheiul unde așteaptă prințul, șalupele își țin vîslele ca niște catarge, ridicate vertical. Pe puntea uneia din ele se află o fanfară, care cîntă melodii funebre. Se aud pe rînd salvele de tun ale navelor și forturilor. Din clipa în care șalupa de onoare primește greul sarcofag, la catargul vasului „Belle-Poule" se ridică pavilionul împăratului. Fregata își îndreaptă la loc vergile și-și desfășoară toate pavilioanele. „Doliul nostru — va explica Rohan-Chabot — încetase o dată cu exilul lui Napoleon și divizia franceză se gătea cu toate podoabele de gală ca să primească coșciugul imperial sub drapelul Franței".

Joinville trece la cîrmă și șalupa se îndreaptă spre „Belle-Poule". La ora șase și jumătate seara, sarcofagul este urcat pe punte. Se lasă întunericul, o stea — una singură — strălucește pe cer.

Sînt douăzeci și cinci de ani de cînd „Northumberland", avîndu-l la bord pe Napoleon, aruncase ancora în fața insulei.

A doua zi — vineri 16 octombrie —, în prezența a 800 de marinari francezi aliniați, cu capul descoperit, preotul Coquereau oficiază în port, în fața sicriului, slujba funebră. În momentul sfințirii, tobele bat onorul, soldații prezintă armele... Apoi sarcofagul este coborît în capela cu lumînări aprinse, amenajată în interpunte.

Sîmbătă 17, „Belle-Poule", urmată de „Favorite" și „Oreste", ridică ancora. În cursul traversării — în ziua de 2 noiembrie —, Joinville află că lumea se teme de dezlănțuirea unui nou război între Anglia și Franța. Care era *casus belli* ? Semnarea tratatului de la Londra, care reglementa fără Franța problemele egiptene și siriene.

— Dacă sînt atacat — ar fi declarat prințul —, nu voi preda rămășițele pămîntești ale împăratului ; mă voi înmormînta cu ele în fundul mării.

Își puse, așadar, fregata în stare de apărare.

— Cu coșciugul lui Napoleon pe punte putem muri, dar nu ne vom lăsa prinși niciodată !

Din fericire, mulțumită lui Soult și Guizot, care îl înlocuiseră pe Thiers în guvern, lucrurile s-au liniștit ; fără să aibă nici un fel de neplăceri, „Belle-Poule", sub pavi-

lion imperial, salutată de bateriile meterezelor, aruncă ancora în portul Cherbourg în ziua de luni 30 noiembrie.

Multe evenimente avuseseră loc de la plecarea din Toulon. Prințul Ludovic-Napoleon a încercat, împreună cu Montholon, să debarce la Boulogne și să răscoale garnizoana. Acești primi pași ai celui de-al doilea imperiu au dat greș, iar viitorul Napoleon al III-lea se găsea închis „pe viață" în fortul Ham. Dar această tentativă, atît de prost pusă la cale, a răscolit, totuși, opinia publică, cuprinsă de o mare dorință de glorie. Dacă s-ar fi ținut seama de părerea unor exaltați, corpul lui Napoleon ar fi trebuit să fie purtat într-o adevărată apoteoză de la Cherbourg pînă la Paris. Guvernul, prudent, după ce a ordonat celebrarea unei ultime ceremonii la bordul vasului „Belle-Poule", a cerut ca sicriul împăratului să fie depus pe vaporul „Normandie". Acesta, în fruntea unei mici flotile, se îndreaptă spre le Havre. Apoi merge în susul Senei. În valea La Haye, înainte de Rouen, „Normandie" cedează locul navei „Dorade nr. 3", care, la rîndul ei, urmată de o mică flotilă, urmează cursul Senei pînă la podul de la Neuilly [1].

Toți locuitorii orășelelor dintre le Havre și Paris vin pe malurile Senei și-și fac semnul crucii sau îngenunchează cînd trece împăratul. Din cînd în cînd, *„cei bătrîni"* strigă „Trăiască împăratul !"

La 14 decembrie, fiii regelui vin să se plece în fața coșciugului. Mareșalul Soult, care a uitat că în 1815 îl tratase pe Napoleon de *uzurpator* și *aventurier*, îngenunchează în fața coșciugului și-l „stropește cu lacrimile sale". Supraviețuitorii Marii Armate își scot din dulapuri vechile lor uniforme și, mulți tîrîndu-și piciorul, iau drumul podului de la Neuilly. Pe un frig de —8°, ei vor să vegheze asupra ultimului somn al împăratului. Se aprind focuri. Înveliți în mantalele lor, la fel ca altădată, veteranii se cred pe vremea bivuacurilor, pe vremea cînd Napoleon își ducea războaiele sprijinindu-se pe ei. Adorm... și în spatele pleoapelor lor coborîte se desfășoară ca un vis toată epopeea...

[1] De pe „Belle-Poule" pe „Dorade nr. 3" !... Cu excepția lui „Normandie", numele navelor vor fi lipsite de măreție în această expediție.

De-a lungul drumului pe care îl va străbate cortegiul se va dezlănțui tot prostul gust al epocii, exprimat printr-o orgie de alegorii, coloane, pilaștri, statui, cariatide, statuete de celebrități și divinități, vulturi de aur, trofee, toate din mucava, ghips sau pînză mîzgălită cu vopsea.

Parisul este desfigurat.

Sarcofagului imperial i s-ar fi potrivit mult mai bine numai un afet de tun, dar s-a preferat construirea unui car-monument cu o lungime și o înălțime de zece metri și o lățime de cinci metri. Paisprezece statui simbolizînd victoriile imperiale susțineau triumfal, pe un scut, un monument funerar gol pe dinăuntru, acoperit cu un voal, presărat cu albine de aur. Dată fiind greutatea coșciugului, s-a considerat că ar fi mai prudent ca acesta să fie ascuns la baza carului funebru, tras de șaisprezece cai acoperiți cu valtrapuri aurite și conduși de lachei în livrea imperială.

În dimineața zilei de 15 decembrie, studenții din Paris, veniți la podul de la Neuilly ca să manifesteze, intonează *Marsilieza*; motivul: ministrul nu prevăzuse loc pentru ei în cortegiu. Imnul răsună:

Noi vom păși în viață mîine,
Cînd cei bătrîni se vor fi dus,
Virtutea lor ne va rămîne
Și colbul veacului apus...

Douăzeci și una de salve de tun dau semnalul plecării. Toate trupele din Paris merg înaintea cortegiului sau sînt aliniate de o parte și de alta a drumului, stăpînind cu greu mulțimea enormă, care, printre chipiurile și căciulile mițoase, privește nemaipomenitul spectacol. Urmează apoi calul împăratului, purtînd șaua și harnașamentul primului consul; în realitate era vorba de un cal din grajdurile regale.

Optzeci și șapte de subofițeri călare țin sus steagurile pe care sînt înscrise numele celor optzeci și șase de departamente și al Algeriei; fiecare băț de steag are în vîrf un vultur cu aripile desfăcute. Apoi urmează prințul de Joinville, călare, în mare ținută de căpitan de vas. Cei patru sute de marinari de pe fregata „Belle-Poule" încon-

jură carul mortuar, mărșăluind pe două rînduri. La dreapta și la stînga carului, mareșalul Oudinot, duce de Reggio, mareșalul Molitor, amiralul Roussin și generalul Bertrand țin cele patru colțuri ale catifelei ce acoperă sicriul imperial. Urmează foștii aghiotanți, slujitorii și ofițerii care țineau de casa împăratului.

„Tunul bubuie — povestea Valérie Masuyer, fina împărătesei Josefina —, clopotele răsună, steagurile se apleacă. Exact la douăsprezece, pe un frig care amintea de retragerea din Rusia, dar pe un soare care-l evoca pe cel de la Austerlitz, pornește carul, tras de șaisprezece cai acoperiți cu catifea violetă purtînd stema imperiului. Sub această cupolă de aur, formată din embleme, ghirlande, trofee, susținînd coroana de lauri și spini, împăratul, deși ascuns, este totuși vizibil ! Da, poate fi văzut ca biet ofițer, consul, învingător, învins, deținut, dar totdeauna mare. Mulțimea, prin murmurul ei, recules ca în extaz, pare să-l mai aclame, dar încet, ca să nu-i tulbure odihna : ultima lui cucerire...“

.

Împăratul, îmbrăcat cu legendara uniformă de colonel de vînători de gardă, pe carul lui, înconjurat de statui reprezentînd victoriile, trece pe sub arcul de triumf de la Etoile, arcul acesta făcut pe măsura gloriei lui și pe care el l-a oferit Parisului. În sunetele unui marș funebru, cortegiul coboară cea mai frumoasă stradă din lume, pe care grădinarul Regelui Soare a proiectat-o într-o bună zi dintr-o singură trăsătură de condei.

La Sfînta Elena, împăratul le-a prezis tovarășilor săi :

— Veți mai auzi încă Parisul strigînd *Trăiască împăratul !*

Și mulțimea, privindu-i acum pe acești veterani ai gloriei care mergeau în urma coșciugului, îi salută cu strigătul care altădată, pe cîmpurile de luptă, îl făcea pe inamic să se cutremure, dîndu-le de știre că Napoleon e acolo și că-i va învinge :

— Trăiască împăratul !

Grenadieri, vînători din vechea gardă, dragoni ai împărătesei, dragoni ai morții, lăncieri roșii, toți trec umflîndu-și pieptul, ridicînd capul pentru această ultimă paradă, pentru această defilare a fantomelor. În piepturile

acestor strigoi, inimile bat cu putere în timp ce-l însoțesc pe împăratul lor spre cupola strălucitoare de aur care-i va păzi de aici înainte somnul veșnic.

Mareșalul Moncey, guvernatorul Invalizilor, în vîrstă de optzeci și șapte de ani, a cerut să fie dus în fotoliul lui pînă la picioarele catafalcului. De opt zile se ruga de medicul lui :

— Doctore, faceți în așa fel încît să mai trăiesc puțin. Vreau să-l revăd pe împărat !

La intrarea în Dom, Ludovic-Filip iese în întîmpinarea cortegiului. La cererea lui, Bertrand așază sabia lui Napoleon pe coșciug, iar Gourgaud pune alături pălăria lui legendară.

Cînd se termină lungul serviciu religios, Moncey este auzit murmurînd :

— Acum mă pot întoarce acasă să mor...

Aş vrea, în primul rînd, să-mi exprim adînca mea recunoştinţă domnului conte Roger Walewski, descendentul contesei Maria Walewska, care, împreună cu familia, a binevoit, pentru stabilirea adevărului istoric, să mă autorizeze să folosesc documentele provenind din arhivele sale. Este vorba de unele extrase inedite emoţionante din *Jurnalul* intim al „soţiei poloneze" a lui Napoleon şi de cincisprezece scrisori ale împăratului adresate Mariei. Această preţioasă corespondenţă fusese pusă în vînzare în 1953 şi apoi retrasă din sala „Drouot" la cererea familiei Walewski, căreia îi aparţineau aceste documente. Puse sub sechestru, ele au fost apoi predate moştenitorilor legitimi, care au binevoit să-mi permită să le reproduc. Cîteva fragmente din aceste scrisori au fost dezvăluite în 1953, în vederea vînzării, dar, întrucît nu exista avizul proprietarilor, ele n-au putut fi transcrise de istorici, şi textul lor integral este publicat pentru prima oară aici [1].

*
* *

Am avut posibilitatea să îmbogăţesc aceste două volume şi cu ale documente inedite, scrise de oameni care au luptat în războaiele napoleonene : căpitanul (apoi colonelul) Dupin, ale cărui texte colorate şi pline de sevă le-am reprodus adesea, căpitanul Perdigan,

[1] Lucrarea de faţă se afla sub tipar cînd am aflat de moartea contelui Roger Walewski şi a contesei Walewska, care şi-au pierdut viaţa într-un accident de avion deasupra insulelor Comore. Cu greu ne putem închipui un om mai amabil şi mai inimos decît Roger Walewski. Dispariţia lui a constituit pentru toţi cei ce l-au cunoscut o durere fără margini.

membrul gărzii de onoare Lambry, adjutantul din garda imperială Corniquet, amintiri care aparţin astăzi urmaşilor lor, şi anume domnilor Jean-François Ravier, Guy Combarieu, R. Ruffini şi de Monzon.

Le exprim aici toată recunoştinţa mea.

La Moscova am putut copia trei sau patru scrisori inedite care au fost scrise în franceză de generalul Raievski, eroul de la Borodino, cu privire la retragerea din Rusia şi care au fost păstrate la Muzeul de istorie din Piaţa Roşie. De asemenea, am putut folosi o scrisoare încă necunoscută a lui Louis-Edmond Rostand, primar la Orgon în 1814, care dă preţioase amănunte în legătură cu trecerea dramatică pe acolo a lui Napoleon în ziua de luni 25 aprilie.

Arhivele Observatorului din Paris sînt păstrate cu foarte multă grijă ; făcînd fotocopii după listele lungi cu „starea vremii" — observaţii meteorologice efectuate de cinci sau şase ori pe zi —, mi-a fost uşor să arăt vremea care a fost la Paris între 1784 şi 1815.

În afară de unele noi investigaţii făcute la Arhivele naţionale (mai cu seamă din seria *FIC 3)*, m-am servit de documente inedite provenind din Arhivele naţionale sau din alte arhive, străine şi particulare, care mi-au permis să scriu lucrările mele precedente : *Le Grand Siècle de Paris ; L'Aiglon, Napoléon deux ; Josephine* şi, în sfîrşit, *Les Grandes Heures de Napoléon* (6 vol.).

Scrisoarea lui Denon cu privire la înhumarea lui Desaix şi pe care Napoleon a scris cîteva rînduri (cf. cap. I din lucrarea de faţă) fusese transmisă lui Berthier la ordinul împăratului. Documentul, păstrat de Grosbois, a fost luat de mareşalul Göring cînd a stat la castel în cursul ultimului război. Amicul meu domnul Mario Campana a reuşit să găsească acest document şi a binevoit să mi-l ofere, fapt pentru care îi mulţumesc din suflet.

* * *

Aşa cum am scris în primul volum al acestei lucrări, scopul meu a fost mai ales să merg pe urmele împăratului şi să arăt de aceea trebuie să spun de la început că sînt extrem de obligat faţă de cei care mi-au îngăduit să duc la bun sfîrşit planul pe care mi l-am făcut. În primul rînd aduc mulţumiri amiralului Georges Cabanier, care, aflînd că vreau să merg la Sfînta Elena, m-a invitat să iau loc la bordul navei-şcoală portelicopter „Jeanne d'Arc", comandată de căpitanul de vas André Gélinet. Acesta, punîndu-mi la dispoziţie fotografi şi un elicopter, mi-a uşurat mult sarcina. Aş vrea să fie încredinţat, ca şi ofiţerii săi de altfel — în special ofiţerul principal de administraţie, Bertrand, căpitanii de corvetă Rousseau şi Kervella, ofiţerul de administraţie Gilles, locotenentul de vas, pilotul Hoissoud —, de recunoştinţa mea cea mai adîncă pentru ajutorul pe care mi l-au dat cu amabilitatea „marinărească" care n-are pereche.

La Sfînta Elena am fost primit cu foarte multă amabilitate de consulul nostru, excelentul confrate Gilbert Martineau, care locuiește chiar în casa împăratului. Istoria captivității nu mai are taine nici pentru el, nici pentru prietenul meu doctorul Paul Ganière. Amîndoi au răspuns neostenit la întrebările mele.

La Martigny, canonicul Alfred Pellouchaud — pe atunci în vîrstă de aproape optzeci de ani — a acceptat să-mi servească de ghid și să-mi dea amănunte prețioase despre șederea lui Bonaparte și despre trecerea peste munte. Am regăsit căldura sufletească specifică bernardinilor la azilul unde am fost primit de preotul Alphonse Bertthouzoz și de ceilalți canonici, ca și cum aș fi fost și eu un călător rătăcit și înfometat...

La Ajaccio, regretatul duce Pozzo di Borgo, care m-a onorat cu prietenia lui, s-a dovedit pentru mine cel mai erudit ghid, azi, cînd a dispărut faimoasa „vendetta" dintre cele două familii de la *casa Malerba*...

La Moscova am fost condus, cu o amabilitate care m-a emoționat, de Victor Martinov de la agenția *Novosti*, de Lucien Nau, corespondent al lui *Paris-Match*, și de către generalul Kolossov, directorul Panoramei din Borodino. Am beneficiat de o primire tot atît de călduroasă la Viena și la Wagram din partea cavalerului doctor Albert von Jantsch, a doctorului Julius Robert și a doctorului Karl Wein, inginer agronom, a cărui proprietate vastă se întinde între Aspern și Essling. În sfîrșit, sînt foarte obligat față de domnul Danek, învățător la Aujzd, aproape de Austerlitz, și față de domnul Gino Patroni, conservatorul de la Mulini, de pe insula Elba.

Pentru capitolul asupra campaniei lui Bonaparte în Siria sau, mai degrabă, în Palestina trebuie să mulțumesc domnului Ariel—P. Aran, primsecretar al Ambasadei Israelului la Paris, ca și domnului Jean Ardens, care nu a precupețit nici un efort ca să efectueze pentru mine cercetări la Arhive.

De asemenea, trebuie să-mi exprim mulțumirile celor care m-au ajutat pe parcurs: doamnei contese de Casteja (născută Montebello), doamnei Conte, domnilor Jean-Paul Olivier, P. A. Wimet, Jacques Hillairet, Jean Thiry, Gerard Hubert, Gabriel Girod de l'Ain, Fernand Beaucourt, Robert Cristophe, iubitului meu colaborator Alain Decaux și lui Marcel Jullian, editorul și, totodată, prietenul meu.

Vreau să mai mulțumesc în mod deosebit și foarte călduros doamnei Renée Madinier, prețioasa și credincioasa mea colaboratoare, care a efectuat pentru mine, cu un deosebit devotament, cercetări fructuoase.

BIBLIOGRAFIE

Lucrările de mai jos formează, în primul rînd, baza oricărui studiu despre împărat:

Correspondance générale de Napoléon, 34 vol. Imprimerie impériale. 1858—1869.

Correspondance inédite, păstrată în Arhivele de război. Picard şi Tuetey. 4 vol. 1912.

Lettres inédites de Napoléon. Léonce de Brotonne. 1898.

Dernières lettres inédites de Napoléon. Léonce de Brotonne. 2 vol. 1902.

Lettres inédites. Léon Lecestre. 2 vol. 1897.

Lettres personnelles des Souverains à Napoléon I-er. Prinţul Napoleon şi Jean Hanoteau. 1939.

Ordres et apostilles. Arthur Chuquet. 4 vol. 1911—1912.

Lettres de Napoléon à Joséphine. (Excelenta culegere a lui Jean Savant). 1960.

Lettres de Napoléon à Marie-Louise. 1935.

Lettres de Marie-Louise à Napoléon. 1955.

Mémorial. Las Cases. (Remarcabil prezentat şi adnotat de prof. Marcel Dunan). 1951.

Texte, memorii, amintiri, mărturii şi corespondenţe de:

Abrantès (Laura Junot, ducesă d'), Alexandru I (ţar), Ali (Saint-Denis, zis Mamelucul), Andigné(d'), Antommarchi (dr.), Arnault (A.-V.), Aubry (căpitan), Audiffret-Pasquier (duce d'), Au-

gereau (mareşal), Avrillon (domnişoara d'), Bagration (general), Balachou (ministru), Balcombe (Betsy), Balmain, Barante (Prosper de), Barbé-Marbois, Barras (viconte, general Paul de), Barrès (căpitan August), Batardy (domnul), Bathurst (lord), Baudot, Baudus (locotenent-colonel de), Bausset (L.-J.-F. de), Beauchamp (conte de), Beauharnais (Eugen de), Beauharnais (Stéphanie de), Béker (general), Belliard (general), Bennigsen (general), Béranger (Pierre-Jean de), Bernadotte (mareşal), Berthier (mareşal), Bertrand (mareşal al palatului), Beugnot (conte), Billon (căpitan), Biot (colonel), Bismarck, Blanqui (Auguste), Blücher (feldmareşal), Boigne (contesă de), Bonaparte (Jérôme), Bonaparte (Joseph), Bonaparte (Lucien), Bonneval (general, marchiz de), Bosch-Kemper, Bouillé (François de), Boulard (general), Boulay de la Meurthe, Bourgeois (chirurg René), Bourgogne (sergent), Bourgoing (baron), Bourmont (Louis, conte de), Bourrienne, Boutourline (colonel), Brandt (căpitan Heinrich von), Broglie (Victor, duce de), Brun (general), Bugeaud (cápitan, apoi mareşal), Bülow, Burgess (lord), Cadet de Gassicourt (cavaler), Cagliani, Cambacérès, Campan (doamna), Campbell (sir Neil), Canova, Caprara (cardinal), Carnot (Lazare), Carteaux (general), Casse (baron du), Castellane (mareşal de), Castlereagh (lord), Caulaincourt (marchiz de), Cevallos (colonel de), Champagny (J.-B. de), Chaptal, Carol al IV-lea al Spaniei, Charlot (maior), Chastenay (doamna Victorine de), Chateaubriand (viconte F.-R. de), Chlapowski (general), Choiseul-Gouffier, Clary (Désirée), Clary şi Aldringen (prinţ de), Cobenzl, Cochelet (Louise), Coignet (căpitan), Coigny (Aimée de), Colbert (general), Compans (general), Consalvi (cardinal), Constant, Constant de Rebecque (Benjamin), Cornet, Costa de Beauregard, Coudreux (maior), Czartoryski, Damas (Roger de), Danilewski, Daru, Darrouch (Duncan), Dasech (contesă), Davidou (Denis), Davout (mareşal), Dean Paul (sir John), Decaen, Decrès (amiral), Dedem de Gelder (general), Deniée (baron), Desboeufs (căpitan), Descombes (Louis), Desgenettes (dr.), Desmarets, Despreaux, Detroy, Diesbach (François de), Divow (doamna), Doppet, Doulcet, Dubois-Crancé, Ducrest (Georgette), Dugommier (general), Dumas (Alexandre), Dumas (general Mathieu), Dumerbion (general), Dumonceau (general), Dupuy (maior), Durand (doamna, văduvă de general), Du Teil (general), Duval (general), Duverger (B.-T.), Duvernois (general), Duvilliers du Terrage, Elliott (doamna), Enghien (duce d'), Eugène (prinţ), Eynard (Jean-Gabriel), Fabry, Fabvier (colonel), Fain (baron), Fantin des Odoards (general), Fersen (Axel de), Fezensac (general de), Fiévée, Fleuret (plutonier-major), Fleury de Chaboulon (baron), Fontanes (Louis de), Fouché

(Joseph), Francisc al II-lea al Austriei, François (căpitan), Frénilly (baron de), Fusil (Louise), Galbois (colonel de), Ganteaume (viceamiral), Gaudin, Gaudeville (căpitan de), Gentz, George (domnişoara), Gervais (căpitan), Girardin (Stanislas de), Girault (muzician), Girod de l'Ain (general-baron Jean-Marie-Félix), Glinka, von der Glotz, Goethe, Gohier (Louis-Jérôme), Gonneville (colonel de), Gourgaud (general), Gouvion Saint-Cyr, Grabowski (general), Guizot (François), Grandmaison (Geoffroy de), Griois (general), Grouchy (mareşal Emmanuel de), Hardenberg, Hastings (locotenent), Haugwitz, Haussonville (conte d'), Hauterive (conte d'), Hautpoul (general Alphonse d'), Hérisson (conte d'), Hochschild (general de), Hohenlohe, Home (George), Hortensia (regină), Hugo (general), Hugo (Victor), Hulin (general), Hyde de Neuville (baron), Jacquin (F.-J.), Jober (Emmanuel), Jomini, Josefina (împărătească), Jourdan (mareşal), Kennedy (aghiotant), Kielmannsegge (contesă de), Kock (Paul de), Koller (feldmareşal), Kotzebue (Auguste de), Kutuzov (prinţ-mareşal), Krettly (căpitan), Labaume (maior), La Bédoyère (general de), Laborde (conte de), La Besnardière (general), La Fayette (general), Laffite (Jacques), La Forest (conte de), Laîné, Lamarque (general), Landrieux (general-aghiotant), Langeron, Langlois, Lannes (mareşal), La Réveillière-Lépeaux, Lariboisière (general), Larrey (baron), Las Cases (Emmanuel, conte de), La Tour du Pin (marchiză de), Laurenti, La Valette (Antoine, conte de), Lavaux (sergent François), Labretonnière (Emile), Lebrun (Ch.-F.), Lejeune (general baron), Lennox (lady), Le Lieur (Charles), Lenormand (domnişoara), Lessard (maior), Letiţia (doamna), *Lettres* de grognards (Scrisori ale soldaţilor din vechea gardă), *Lettres* (Scrisori) interceptate în timpul campaniei din Rusia (L. Hennet şi maiorul Martin), Levavasseur (maior), Levenstern (general), Lichtenstein (prinţ Jean de), Locré, Ludovic al XVIII-lea, Ludovic Bonaparte (rege), Luiza de Prusia (regină), Lowe (Hudson), Lucchesini, Macdonald (mareşal, duce de Taranto), Maistre (Joseph de), Maitland (căpitan), Mallet du Pan, Malouet, Marbot (general), Marcaggi, Marcel (căpitan), Marchand (J.-G. general, conte de), Marchand (Louis-Joseph), Marco de Saint-Hilaire, Marescot (general), Maret, Maria-Ludovica (împărătească), Maria-Luiza (împărătească), Marmont (mareşal, duce de Ragusa), Martin (locotenent), Masséna (mareşal), Masuyer (Valérie), Mauduit (căpitan de), Maury, Mayol de Luppé, Mazis (Alexandre des), Méjan (consilier de stat), Méneval (Claude, baron de), Mercier (Sébastien), Mérode-Westerloo, Metternich (prinţ de), Metternich (doamna de), Millet, Miot de Mélito, Molé (conte Mathieu), Molleville (B. de),

Mollien (conte), Monnier (locotenent), Montbel (conte de), Montchenu (general marchiz de), Montesquiou (Anatole de), Montet (baroană de), Montgaillard (conte de), Montholon (general de), Moreau (general), Moriolles (conte de), Morris (guvernator), Mounier (colonel Edmond), Murat (Joachim) rege al Neapolului, Nadaillac (marchiză de), Narbonne (conte de), Neipperg (conte de), Ney (mareşal), prinţ de Moscova, Nicolae Turcul, Nodier (Charles), Norvins (J. de), Odeleben (general, baron d'), Ojinski Olerine (Alexis), O'Meara (dr.), Oudinot (mareşal), Ouvrard (G., J.), Pacca (cardinal), Parquin (căpitan), Pasquier (baron, apoi duce), Paulin (general, baron), Pelet (general), Pellapra (Emilie de), Pelleport (general, viconte de), Percy (baron), Petit (general), Peyrusse (Guillaume, baron), Pichegru (general), Pichon (L., A.), Pius al VII-lea, Pils (grenadier), Planat de la Faye (colonel), Plancy (conte de), Pons (zis de l'Hérault), Pontécoulant, Portalis, Potocka (contesă), Poumiès de la Siboutie (doctor François), Pradt (abatele de), Putigny (locotenent, portdrapel), Puymaigre (conte A. de), Radet, Raievski, Ramache (conte), Rapp (general), Réal (conte Pierre), Redhead York (Henry), Reynault-Warim (J.-B.), Reichard (J.-F.), Reinhard (doamna), Remacle, Rémusat (Ch. de), Rémusat (doamna de), Reiset (viconte de), Robinaux (căpitan), Rocca (locotenent de), Rochechouart (general de), Roederer (conte), Roguet (general), Rohan-Chabot (Philippe de), Romains (Félix de), Roos (medic), Rousselin, Roussible (colonel), Rustam (mameluc), Routier, Rostopcin (general, conte), Sacken (general), Saint-Chamans (conte de), Savary (general, duce de Rovigo), Scheltens (sergent), Şuvalov (conte), Schwarzenberg (prinţ de), Sédillez, Ségur (general, conte de), Sierstorpff, Siméon, Soltyk (şef de escadron, conte Romain), Soult (mareşal), Staël (doamna de), Stendhal, Stockoë (dr.), Stürmer (baron), Suchet (mareşal), Suckow (conte de), Talleyrand (Charles-Maurice, prinţ de Benevento), Tascher (căpitan de), Ternaux-Compans, Thiais, Thiard, Thibaudeau, Thiébault (general, baron), Tolstoi (conte), Trefcon (colonel), Tremont, Vaublanc, Varner (Antoine), Véron (dr.), Villemain, Villeneuve (amiral), Vitrolles (baron de), Vlijmen, Voronenko (comisar), Waldburg-Truchsess (conte de), Walewska (Maria Laczynska, contesă), *Waterloo Lettres*, Wellington (duce de), Württenberg (Catherine de), Zénovitz, Zurlinden (general).

Buletinele Poliţiei. Rapoartele Poliţiei.

Buletinele Marii Armate.

Procesele-verbale ale Corpului legislativ, 25 vol.
Rapoartele agenților regaliști.
Rapoartele diplomaților străini.

Ziare și publicații periodice

L'Ami de l'Angleterre, *l'Ami de Lois*, le *Bien-Informé*, le *Citoyen français*, le *Constitutionnel*, le *Courrier d'Egypte*, le *Courrier français*, la *Décade philosophique*, le *Diplomate*, la *Gazette de France*, le *Journal de l'Empire*, le *Journal de Paris*, le *Journal des Débats*, le *Journal des Hommes libres*, le *Journal des Lys*, le *Journal Officiel*, le *Moniteur*, le *Publiciste*.

Și mai ales :
Revue des Etudes Napoléoniennes.
Bulletin de l'Institut Napoléon.

Lucrări, articole și studii

Primul loc în acest domeniu trebuie acordat lui Louis Madelin, ale cărui șaisprezece volume, intitulate *l'Histoire du Consulat et de l'Empire*, formează, ca să spunem așa, biblia celor ce vor să scrie despre cea mai pasionantă epocă a istoriei noastre. Trebuie citate apoi, cu toate că pentru profani sînt greu de citit, principalele lucrări ale admirabilului cercetător de arhive Frédéric Masson. Cărțile lui îl însoțesc, de asemenea, pe cercetător în incursiunea lui prin istoria napoleoneană : *Napoléon et sa famille* (13 vol.), *Napoléon et les femmes*, *Napoléon et son fils*, *Joséphine* (4 vol.), *l'Impératrice Marie-Louise*, *Napoléon dans sa jeunesse*, le *Sacre et le Couronnement de Napoléon*, *Jadis et Aujourd'hui* (6 vol.), *Napoléon chez lui*, *Autour de Sainte-Hélène* etc

Istoricul îi este recunoscător și lui Albert Vandal pentru remarcabila sa lucrare *Avènement de Bonaparte*, lui G. Lenotre pentru numeroasele sale lucrări cu privire la împărat și lui Henry Houssaye pentru „suita" sa de importanță capitală care evocă evenimentele anilor 1814 și 1815 ! Merită să mai fie menționați și la Jonquière pentru *l'Expédition d'Egypte*, Arthur Chuquet pentru *Jeunesse de Napoléon*, iar dintre cei care ne-au părăsit în ultimii ani Octave Aubry pentru cele două volume ale sale despre *Sfînta Elena*, Paul Bartel pentru *Jeunesse inédite de Bonaparte*, Jules Berlaut și Bernard Nabonne pentru seria lor de lucrări napoleoneene, atît de apreciate de marele public.

Din epoca noastră trebuie să citățm în primul rînd cu admirație pe Jean Thiry pentru nenumăratele sale lucrări pline de

inedit, provenind adesea din arhivele străine, lucru pe care nu l-a putut face întotdeauna Louis Madelin : le *Coup d'Etat de Brumaire*, *Le Concordat et le Consulat à vie*, le *Vol de l'Aigle*, *la Première Restauration*, precum și toate studiile sale despre bătăliile și campaniile imperiale : *Ulm*, *Trafalgar*, *Austerlitz* ; *Iéna* ; *Eylau*, *Friedland*, *Tilsitt* ; *Wagram* ; *la Campagne d'Espagne* ; *la Campagne de France* ; *Waterloo*.

Dintre publicațiile contemporane aș vrea să mai pomenesc la întîmplare, din fuga condeiului, cele patru volume ale d-rului Paul Ganière despre *Sfînta Elena* ; excelenta lucrare *Monsieur de Buonaparte* a lui Georges-Roux ; admirabilul *Itinéraire de Napoléon* al lui Louis Garros, intitulat *Quel roman que ma vie !* ; lucrările lui Bernardine Melchior-Bonnet, scrise într-un stil colorat : *Le duc d'Enghien*, *Savary*, *Napoléon et le Pape* ; cele două cărți recent apărute despre insula Elba ; adevăratul reportaj făcut la fața locului de Robert Christophe și studiul atît de inteligent și atît de complet al dr-lui Guy Godlewski ; operele pe cît de vii pe atît de documentate ale lui Jean Lucas-Dubreton ; adevăratele retrăiri ale evenimentelor militare scrise de maiorul Henry Lachouque, care cunoaște mai bine ca oricine războaiele imperiale, precum și culegerile lui Marcel Dupont și Théo Fleischmann ; apoi prestigiosul *Napoléon* al lui André Maurois ; evocatorul *Bonaparte en Egypte* al lui J. Benoist-Méchain, ca și lucrarea mai completă, dar mai puțin obiectivă a lui Christopher Herold ; revelația constituită de *Désirée Clary* a lui Gabriel Girod de l'Ain ; prețiosul *Atlas de la Grande Armée* al lui J.-C. Quennevat ; emoționanta *Letizia* a lui Alain Decaux și să nu uităm nici de *Conspiration du général Malet* a aceluiași autor, pasionantă ca un adevărat roman polițist ; trebuie menționat remarcabilul *Trafalgar* al lui René Maine, ca și lucrarea cu același subiect a lui Michel Bourdet-Pléville, precum și munca de benedictin întreprinsă de Paul Fleuriot de Langle pentru descifrarea materialului din *Cahiers de Sainte-Hélène* scrise de mareșalul palatului Bertrand după o stenografie cît se poate de personală...

Am mai consultat, în sfîrșit, cu mult folos, lucrările lui :

Alméras (Henri d'), Alombert și Colin, Arjuzon (d'), Assier (Alexandre), Aubry (Octave), (G.), Augustin-Thierry, Aulard (A.), Baelen (Jean), Bailleul (J.-C.), Bainville (Jacques), Balagny, Barbey (Frédéric), Bernardy (Françoise de), Bertrand (P.), Bessand-Massenet, Biagi (Guido), Bigard, Billard (dr. Max), Bois (Maurice), Bonardi (Pierre), Bonnal, Bouchot (Henri), Bourdon (Jean), Bourgeat (Jacques), Bourguignon (Jean), Bouvier, Bradi (Lorenzo di), Brou-

wet (*Catalogue de*), Bude (de), Cabanès (dr.), Cahuet, Claretie (Jules), Campana (J.), Campardon, Castelnau (Jacques), Castries (duce de), Chack (Paul), Charles-Roux (François), Chastenet (Jacques), Chatelle (Albert), Clausewitz, Clément (G.), Colin, Coquelle (P.), Coston (baron de), Cugnac (de), Dansette (Adrien), Dard (Emile), Daudet (Ernest), Dehérain, Dejean, Driault (Ed.), Ducasse (André), Duhamel (Jean), Dunan (Marcel), Espitalier, Fabry (G.), Faure (G.) şi Déleon, Ferrero (Guglielmo), Firmin-Didot (G.), Fleischmann (Hector), Fontenay (Harold de), Forshufvud (Sten), Foucart (P.), Gabory (Emile), Gachot (Ed.), Galiani, Garçot, Garnier (Jean-Paul), Gaubert (H.), Gautier (Paul), Gavoty (André), Goncourt (E. şi J. de), Grandmaison, Grégoire (Louis), Grouard (A.), Grunewald (Constantin de), Guerrini (Maurice), Guyot (Raymond), Hanoteau (Jean), Hastier (Louis), Haussonville (d'), Hauterive (Ernest d'), Hendelsmann (Marcel), Heriot (Angus), Hérissay (Jacques), Holzhausen (P.), Hubert (Emmanuelle), Imbert de Saint-Amand, Iung, Jurien de La Gravière, Kuhn (D.), Lacour-Gayet, Lacroix, La Force (duce de), La Fuye, Lanzac de Laborie, Las Cases (E. de), Latour (F.), Latreille (André), Lechartier, Lefebvre (Georges), Lévy (Arthur), Lhuillier (Fernand), Lomier (dr.), Lumbroso (Alberto), Malo (Henri), Manceron (Claude), Marion, Marquiset, Martinet (André), Mathieu (cardinal), Mathiez (Albert), Maze-Sencier (Alphonse), Maze-Sencier (J.), Nicolay, Niegolewski (colonel), Ollivier (Albert), Olivier (Daria), Ordioni, Ornano (conte d'), Papillard (Francis), Pariset (G.), Pellet (M.), Petit (A.-N.), Peyre (Robert), Pesme (Gérard), Picard, Pichard, Pichot, Piétri (François), Pigère, Pingaud (A.), Poisson (Georges), Rambaud (Jacques), Reboul, Recouly (Raymond), Reinhardt (Marcel), Rocquain, Romains (Jules), Rousset, Saintine, Savant (Jean), Schilder, Schuermans (Albert), Serval (Pierre), Servières (G.), Sieburg (Friedrich), Simiot (Bernard), Simon (Sacha), Sorel (Albert), Soubiran (dr. André), Stirling (Monica), Stenger (S.), Tarlé (E.), Tartary (Madeleine), Thierry (Augustin), Thiers (A.), Tournès, Tuetey (Louis), Ussel (J. d'), Valloton (Henry), Valynseele (Joseph), Villat (Louis), Vivent (Jacques), Welschinger (Henri), Wimet (Pierre-André), Wright (C.), Zivy, Zweig (Stefan) etc.

CUPRINS

1. *Coroana de fier* 7
2. *„Pirueta“ de la Boulogne* 27
3. *Soarele Austerlitzului* 46
4. *„Gloria domniei mele“* 73
5. *Războiul impus* 95
6. *Soţia poloneză* 114
7. *De la „încurcătura“ de la Eylau la victoria de la Friedland* 137
8. *„Vă scutesc de a mă asemui cu Dumnezeu“* 162
9. *Capcana din Bayonne sau „povîrnişul irezistibil“* 185
10. *Spania sau „nodul fatal“* 207
11. *Miracolul de la Wagram* 232
12. *Minotaurul* 260
13. *Jupiter* 282
14. *„Viitorul îmi aparţine“* 314
15. *Drumul spre Moscova* 337
16. *Retragerea* 371
17. *Groaza* 397
18. *Haita se adună* 422
19. *Încolţirea* 451
20. *Cizmele din 93* 475
21. *Agonia de la Fontainebleau* 497
22. *Hanul „La Calade“* 520
23. *Regişorul* 540
24. *„Cît de mică este insula mea!“* 559

25. Evadarea 575
26. Zborul Vulturului 593
27. O sută de zile 624
28. Cîmpia posomorîtă 647
29. Sfîrşitul imperiului 668
30. Deportarea 698
31. „Mica insulă“ 718
32. Părăsirile 754
33. Izbăvirea 781
34. Cenuşa 798

Izvoare 819

Redactori: IULIA GIROVEANU, HORTENSIA PIETREANU-POPESCU
Coperta: VALENTINA BOROȘ
Tehnoredactor: FLORIAN SĂPUNĂRESCU

Apărut — septembrie 1970
Format 16/54×84. Coli editură 49,51. Coli tipar 52.
Planșe 12.

Tiparul executat sub comanda nr 7157/443 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România